
APPARATUS ERUDITIONIS
instructus
à Michaële Pexenfelder.
S. I. S.
P.T.f.

APPARATUS ERUDITIONIS

TAM RERUM QUAM VERBORUM

PER OMNES ARTES ET SCIENTIAS,

Instructus,

OPERA ET STUDIO

P. MICHAELIS PEXENFELDER, Societatis JESU Sacerdotis.

Cum Indicibus

I. Capitum.

II. Rerum potiorum.

III. Verborum difficiliorum Germanicè redditorum cum auctario locuplete.

IV. Modorum Antonomasticæ locutionis capite nonagesimo octavo.

NORIMBERGÆ,

Sumptibus MICHAELIS & JOH. FRIDERICI ENDTERORUM, An. MDCLXX.

SERENISSIMO PRINCIPI

MAXIMILIANO EMANUELI,

UTRIUSQUE BAV. ET SUP. PAL. DUCI, COMITI PAL. RHENI, LANDGR. LEUCHTENB. &c.

ELECTORALI SUCCESSORI, PATRIÆ DELICIO,

DOMINO CLEMENTISSIMO,

felicitatem!

AD offerendum hunc Serenissimis oculis APPARATUM, complures animum addidere caussæ, Serenissime Princeps, Clementissime Domine: Inprimis, quòd PUBLICO Juventutis BONO scriptus, videbatur Juventutis & Gratiarū omnium

Principi, quem in SERENITATE VESTRA venerabundi suspicimus, dedicandus.

Deinde Indoles SERENITATIS VESTRÆ artium omnium, Heroo dignarum sanguine, Musas nostras excitavit, ut sese hoc in libro, velut *Iliadem in nuce* clausas, devoverent in obsequia demississima; quantóq; rerum scitu utilissimarum præsidio ad felicitatem Reip. cujus gubernacula à Deo SERENITATI VESTRÆ destinata, sit opus, indicarent.

Habet SERENITAS VESTRA Majorum Serenissimorum præclarissima exempla, quibus curis & impendiis Ingenuas *Artes* & *Scientias* propagârint. In oculis sunt Musarum Domicilia, diversis

per

per BOICAM locis constituta, in quibus Adolescentes ad *Morum* juxtà & Literarum Humanitatem informantur. Ingolstadiense verò LYCEUM quantis sublimiorum Disciplinarum incrementis efflorescat, argumento sunt tot Viri Doctrinâ & Honoribus Academicis insignes, ex illo Athenæo velut ex *Umbra* in *Solem* prodeuntes. Felix tellus, in qua *Ceres* arva, *Pallas* excolit homines. Alterum Præsidium Vitæ est, alterum Virtutis. Utrúmq; suorum Curæ Principum & Sapientiæ Patria debet.

Quid jam dicam de aliis Artibus atq; Scientiis, quibus BOICA est exornata? *Politicam* profectò & *Militarem* scientiam quantùm excoluerit & provexerit Serenissimus MAXIMILIANUS Elector,

felicissimæ memoriæ Avus SERENITATIS VESTRÆ, toti Europæ inclaruit, quam Nominis sui gloriâ implevit.

In Artibus verò Manuariis, quos Artifices undiq; conquisierit, Serenissimus Abavus, WILHELMUS piissimæ recordationis, testantur hodiéq; Opera, fabberrimè elaborata, magnificéq; constructa. Quid, quòd, SERENITATIS VESTRÆ Parentis Serenissimis auspiciis, Textilis etiam bombycum labor & Tinctura, in Patriæ commoda, est invecta.

Atq; ut ad SERENITATEM VESTRAM redeam; teneris ab unguiculis Ipsa festinat Armis præludere, quæ validis aliquando unguibus vibraturus est LEO. Neq; *Martem* tantùm in manibus;

nibus; ſed *Palladem* quoq; in lingua geſtat, ſumma cum Bonarum Artium & Scientiarum exſpectatione plauſúque; quarum diverſas ut voces SERENITAS VESTRA accipere, ita etiam reddere feliciſsimè diſcit.

Quod ſi de *Ennio*,† Poëtarum Romanorum Patre, memoratur, tribus ipſum *Cordibus* præditum fuiſſe, quòd *Latinè*, *Græcè*, *Oſcè* loqueretur; quantò præſtantiore laude quatuor SERENITATEM VESTRAM *corda*, tot enim linguis imbuitur, poſsidere dicemus? niſi, quod de *Scipione Naſica** olim ferebatur, unum potiùs CHARITUM CORCULUM SERENITATEM VESTRAM appellare malimus.

Exemplum SERENITATIS VE-

† *A Gellius.* * *Plinius.*

STRÆ Dynaſtarum filii; qui niſi peregrina Idiomata cum Latino & Vernaculo conjunxerint, non ſatis ſibi ad Aulicam Culturam & Munia inſtituti videntur.

Quapropter ſi eam ob cauſſam Exteræ Linguæ meritò ſunt in pretio habendæ, maximam profectò æſtimationem & cultum *Latinæ* ſibi promeretur. Illæ quippe nec quorumvis locorum nec ſunt temporum; hæc ad omnes gentes ſe extendit, illáſq; conjungit & conſociat; hæc ad cunctas ſcientias ſpectat; eíq; Sacratiſſima Religionis noſtræ Myſteria tradita ſunt & explicata. Unde jure quàm optimô dicitur inter Linguas dominari & imperium ſummum obtinere.

In *Reginæ* hujus Ærarium locupletiſſimum

mum cùm alii atq; alii ſuas inferant opes; putavi & ego de cenſu paupere aliquid contribuendum. Quocirca hunc qualem, qualem *Eruditionis Latinæ Apparatum* inſtruxi, ſecurè ſpectandum in luce, ſi à Sereniſſimis Oculis clementiſſimum radium acceperit. Eum ego ad SERENITATIS VESTRÆ genua, tanquam ad *Aram* Honeſtarū Artium & Scientiarū, ſubmisſisſimè depono. DEUS Ter Opt. M. SERENITATEM VESTRAM, in maximas Patriæ Romaníq; Imperii Spes, quàm diutisſimè ſervet incolumem. Ita mecum Collegium Soc. JESU Landishutanum enixisſimè vovet, ita precatur. Landishuti VI. Feb. Ann. à pariente Virgine cIↄ Iↄc LXX.

SERENITATIS VESTRÆ

devotisſimus cliens,

Michaël Pexenfelder.

EGo Jacobus Raßler, Societatis JESU per Superiorem Germaniam Præpositus Provincialis, pro potestate à Patre Nostro Joanne Paulo Olivâ, Societatis universæ Præposito Generali, acceptâ, librum inscriptum Apparatum Eruditionis tam Rerum quàm Verborum, &c. operâ & studiô P. Michaëlis Pexenfelder, Societatis JESU Sacerdotis, instructum, & à Patribus ad id deputatis censum atq; approbatum, typis vulgari permitto; simul ac Dominis Michaëli & Joanni Friderico Endter, Bibliopolis Norinbergensibus, Jus Cæsarei Privilegii ad quinquennium usurpandi indulgeo, quô Typographis & Bibliopolis omnibus, vulgatos à Societatis JESU Patribus libros, sine Auctorum & Superiorum consensu adimitur copia imprimendi, vel intra S. R. Imperii & Provinciarum Cæsareæ Majestati hæreditariô jure subjectarum fines importandi. Datam hanc facultatem manu meâ & officii sigillô firmavi Landishuti 29. Januarii 1670.

(L. S.)

Jacobus Rasler.

Præfatio ad Lectorem.

Eruditionis amanti Lectori.

ALiquammulti lapsi sunt anni, ex quo, industriâ quorundam è Societate nostra, Hibernorum natione, tum temporis in Hispania, in Collegio Salmanticensi degentium, ratio est edita compendiaria Linguæ discendæ Latinæ; cujus usitatiora vocabula, sententiarum centuriis omnino duodecim comprehensa, eô sunt disposita modo, nullum ut ex iis (exceptis vulgaribus nectendi particulis) iterum recurreret.

Origo libri, qui vocatur Janua Linguæ Latinæ.

Quæ inventio primò ab Anglis arrepta avidè, sermonis est vernaculi additamento aucta, typísque mandata circa annum Chr. 1615. Mox ad eam Lingua accessit Gallica; & ad hanc versio Germanica, eâ Isaaci Habrechti? commendatione, annô ut decimô nonô supra millesimum, sexcentesimum, diversis octo Linguarum idiomatis instructa prodierit in lucem: factúmque sit, ut, quæ initiò nuncupata fuerat Janua Linguæ Latinæ, jam Janua diceretur Linguarum.

Ejusdem propagatio.

Annô

Annô dehinc hujus ſeculi trigeſimô primô, Joannes quidam Amos Comenius animum & manum adjecit ad Januam hanc Hibernicam ſive magis dedolandam, ſive novis adornandam parergis. Intra quam ne profanus quispiam & Muſarum Sacris haud dum initiatus pedem inferret, veſtibulum præſtruxit, quod, pro ſua elegantia, *Lexicalem Verborum Contexturam* appellavit; deinde id egit, ut per *Janualem* (ita loquitur) *textûs interpretationem* viam aperiret in Latinitatis Atrium.

Quem in modum ſive ornata ſive aucta Janua cùm varias fatigâſſet operas typographicas, neq; tamen deſiderantium cupiditati fieret ſatis, eadem; annô ſalutis reparatæ milleſimô, ſexcenteſimô, quinquageſimô ſextô, Schaffhuſii in Helvetia, typo & luci eſt reddita; iterúmq; annô ſequenti Francofurti & Hamburgi recuſa, ſtudiô & operâ cujusdam Joannis Docemii, novum auctarium addentis. Nec defuerunt annô 1660. typi Norimbergenſes, quibus prædicta Janua denuo procuſa, vel, ut rectiùs loquar, aſciæ ſubjecta, mutatâ inſcriptione, dicta eſt: *Orbis Senſualium pictus*, hoc eſt, (ſunt verba tituli) *omnium fundamentalium in mundo rerum, & in vita actionum Pictura & Nomenclatura.* In

Janua Docemii.

In reformanda Janua præ ceteris operam ſuam dilaudat, quem dixi, Docemius, quippe quam præ Hibernica longè elaborationem reddiderit & abſolutiorem; imprimis deſiderari in Janua illa Hibernorum magnam optimarum vocum partem; Vocabula multa ineſſe Synonyma, plus caliginis quàm lucis, Linguæ Latinæ tironibus offundentia; non paucas inibi ſententias memoriæ mandandas referri, Tropicè tantùm & obſcurè intelligendas: ignoſcere ſe tamen Patribus illis id Linguæ Latinæ compendium primò tentantibus: errataq; condonare benignè; cæterùm ſe inventis & plura adjeciſſe & meliora: Deniq; optare, ut quiſpiam, uberiore ingeniô doctrinâq; inſtructus, acceptô ſuis è laboribus ſtimulô, prodeat ad amplius aliquid in his cœptis audendum. Et quia nec inſcriptio *Janua Jeſuitica*, ut ait, ſatis in rem convenit, maluit eam *Seminarium Linguarum & Scientiarum omnium appellare.*

Deniq; cùm jam typis committendum *Apparatum* hunc noſtrum abſolviſſemus, exurgit Joannes Jonſtonus, qui in Præfatione Polymathiæ ſuæ Philologicæ (quæ Francofurti & Lipſiæ annô ſeculi hujus ſexageſimô ſeptimô in lucem data) gloriatur,

tur, Januam Linguæ Latinæ (nempe Jesui-
ticam) ex Germania advectam, annô 161.7
magnis nævis laborantem; esse suô moni-
tu à Comenio reconcinnatam, & elegant
methodô donatam: neq; tamé hunc ipsum
fecisse satis, quippe vulgatiora tantum &
pueris legenda afferentem; se verò, labori-
bus Comenii & Ursini usum, operam dar
conatum, ut in gratiam Juvenum, Acade-
mias meditantium, totum *Rerum*, si non
Vocum, exhauriret Oceanum. Enimverò
grandi Promissor hiatu; qui tam *Rerum*
quàm *Verborum* partim Græcanicorum, &
in Latio nunquam auditorum, nedum re-
ceptorum: partim Græco- & Latino-bar-
barorum farraginem tam densam corrasit
ut non modò à limine Januæ Latinæ, se
ab ipsis etiam Linguæ Latialis finibus, si
proscribendus. Id quod cordatus lecto
facilè deprehendet; qui meliora, quæ inve
nerit, ea ex Janua Comeniana translata
& hanc, ex prima illa PP. nostrorum Hi-
bernorum Janua, concinnatam digestámq
que meminerit. In quorum Labores (usq
adeò multos Penelope hæc Procos, aut, re
ctiùs loquendô, Janua hæc fabros habuit
etiam Gaspar Scioppius, seu Schoppius, fa
mosus, & à multis vapulans Grammati

cus

cus, manum injecit, dum ex Janua illa Hibernica Mercurium efformavit, primò Bilinguem, in Italia impressum, sub nomine inverso, Pascasii Gosippi; postea Quadrilinguem, seculi hujus annó trigesimô quartô Basileæ editum; unde tantos concepit spiritus, ut in Pædia sua, impressa Patavii, quam Divinarum & Humanarum Literarum nominat, Latinitatis se Mystagogum profiteatur tam felicem, ut quem nactus sit discipulum, etsi rudissimum, & qui nullum omninò verbum Latinum intelligat, unô doceat annô, quamcunq; Ciceronis epistolam Marte suô interpretari; omninóq; rationes certiùs & expeditiùs reddere, quàm alius queat triginta annis in Linguæ Latinæ studio & exercitio versatus. Cujus hominis impudentem jactantiam cùm Laurentius noster Forerus in Grammatico Proteo, tum fictô quidam nomine Eugenius Lavanda, in suis ad Pædiam illam Scholiis & Annotationibus, acri lixiviô perfricuit.

Janua Amosii Comenii.

Cæterùm, ut redeamus ad orbitam, fama *Januæ illius Comenianæ* & *Seminarii Doctemiani*, ad meas etiam pervenit aures; deinde liber ad manus. Vidi, pervolvi,

consideravi, laudavi multa; nec pauca tamen erant, quæ reprehenderem. Industria visa est multùm commendabilis & labor; non item promiscua vocum, phrasium & rerum turba, quam admissam intra suam Januam, & velut animantia in Arcam Noë congregatam, ac introductam gloriatur Amosius: quas quidem inter animantes haud paucæ apparebant cornutæ, & Prisciani ferulâ mactandæ.

Accessit, quòd complura cùm Latinitati Castæ tum Religioni officiebant, & Publico nostræ Juventutis bono. Etenim quod Acatholici in aliis suis, ut vocant, Dictionariis, Vocabulariis, Nomenclatoribus, Lexicis, Thesauris, Farraginibus, Silvis, Phraseologiis, Cornucopiis, Polyantheis, Anthologiis, Florilegiis, Repertoriis, &c. facere solent; id in hac quoq; haud omiserunt; cui, pro opere vermiculato, erronea sua dogmata sparsim inseruerunt, Lectorem vel imperitum, vel incautum haud sentientem in transversum acturi.

Consilium hujus Apparatus conficiendi.

Quibus ita præmissis, propiùs nos admoveamus ad Januam, & susceptæ hujus consilium lucubrationis explicemus, quod aliud

aliud non fuit (ſanctè affirmo) quàm religioſa parendi voluntas; cui acceſſit ſtudium ardens juvandi numeroſiſſimam Juventutem, quæ totô Orbe Catholicô in noſtris Scholis non minùs ad veram Chriſtianámq; virtutem, quàm ad bonas litteras à noſtris hominibus labore magnô fructúq; non pœnitendô educatur; quam videbam non iis ſubſidiis abundare, quæ ſunt diſcentibus neceſſaria, ut ſinceræ hauſtus doctrinæ puris è fontibus hauriant.

Aliquamdiu mens ea inſederat, manúmq; movebat & calamum; cùm, ecce, tanta quà demendi, quà addendi objecit ſeſe mihi copia, animum ut abjicerem proſequendi laboris; præſertim cùm amicorum quidam occinerent, quid actum agerem: oleum & operam perderem in Janua tot dolabris & dolabellis vexata; quæ niſi de integro exaſciaretur, nihil in ea profectum iri, præter inanem vocabulorum, eodem in cardine ſtridorem; aliam ornarem Spartam: relinquerem hanc Suffarcinatis Raviſiis, Juniis, Friſchlinis, Decimatoribus, Friſiis, eorúmq; contribulibus, qui in morem veterum Gabaonita-

rum damnati eſſent ab Apolline ad ligna ſecuri Grammaticâ cædenda, & aquas in Muſarum templum comportandas: varios ſcilicet Lexicorum & Nomenclatorum codices congerendos & condenſandos; adhæc rem eſſe aleæ non minùs periculoſæ quàm plenam faſtidii, velle in tanta vocularum multitudine, ſpuriæ ſint, an legitimæ: cives Romanæ, an barbaræ: in dimicationem cum Sciolis, quos vocant, & Criticis deſcendere, aliis eas jure Latiali donantibus, aliis in ultimam Thulen proſcribentibus; quibusdam ampliſſimos Linguæ Latinæ fines ad ſolas Nizolii Obſervationes metientibus: non paucis pro Delphico Oraculo Calepinum ſuum adorantibus; multis ſcopas intentantibus ad everrendum, quidquid Tullianam ad coticulam, tanquam ad Lydium lapidem, minùs elimatum ſit, perpolitum & probatum; præterea, eſſe hoc Grammaticorum ſenticeta ingredi, quorum ariditas cùm nullâ ferè liberaliore doctrinâ irrigari queat, idem me facturum in iis fœcundandis, quod elicientes aquam è pumice.

Difficultas ſuſcepti laboris.

Quid facerem? inter cultrum hærebam & Saxum: inter calamum & chartam.

tam: hinc absterrebat impositæ difficultas provinciæ, inde urgebat demandantium auctoritas, & privatum quoque meum in rem literariam studium. Hærentem in hoc bivio, magis etiam in partem omittendæ operæ trahebat prima frons Januæ, quæ Latina inscribitur; nam quomodo nomen hoc tuebitur, cùm pleræq; artium & scientiarum appellationes ex Græcia sint oriundæ? quas si quis evitare velit, necesse est, ut vel exprimat barbarè: vel non nisi περιφραστικῶς & cum circumscriptione. Quin aliud quoq; obstaculum ad ipsum Januæ limen objicitur. Quid enim? Plurima rebus necessariis significandis idonea vocabula intromissionem non obtinent, quia capite censa jus Suffragii apud Quirites non habent. Etenim si Plinius Major, quorundam judiciô, parùm Latinus est, quis non videt, ipsum ab his postibus exclusum iri? Id si fiat, non jam Janua, sed ostiolum Latinitatis aperietur. Non mea, sed virorum doctissimorum vox est, Plinii Opus meritò posse Thesaurum Linguæ Latinæ appellari. Nisi enim (Vir eruditus profatur) tot rerum appellationes nobis reliquisset, de

multis necessariis vitæ communis partibus Latinè loqui non possemus. Testis gravissimus Cælius Rhodiginus: *Absque Plinio*, inquit, *Majore si esset, jejunam haberemus Latinitatem.* De eodem Hermolaus Barbarus, *nisi extaret*, ait, *Plinius, actum esset: Tonderemus aquam omnes; profligata spes esset omnis Linguæ Latinæ constituendæ. Is igitur talis & tantus, si hinc excluditur quid agemus? Et verò, præter Plinium, quàm multi stabunt foris? prensabunt aditum Suetonii, Taciti, Quintiliani, Vitruvii, Martiales, Apuleji, multique alii. Quid hîc atriensis à Nizolio constitutus? ne audiet quidem, aut unicô certè offensus verbulô, jubebit ab ostio facessere.*

Præterea, cùm nomina sine rebus sint cortices sine nucleo; quâ, quæso, ratione per has fores ingredientur, qui in tanta artium & scientiarum varietate, & quadam quasi Encyclopædia, non plus intelligunt quàm anseres in Capitolio strepentes? Ecquis ille Myrmecides, qui navim tam multiplici eruditione refertam apiculæ pinnulis abscondat? Quis fabricator Enipeus Philologiam latissimè diffusam huic Januæ velut Equi Trojani ligneis textis

textis includat? Et quid respondendum quibúsque, artem suam profitentibus, in eáq; sibi credendum unicè postulantibus? Quid, aliis alia carpentibus, & multa negligenter omissa, multa imperitè allata arguentibus? Quis causam omnibus reddet; apologiam & dicam scribet? Adde, quòd Latinarum vocum longè plurimæ à communi usu valdè remotæ aliis indigeant vocabulis, iisq; à vernacula petitis, quibus explicentur. Sic nodus duplicabitur nodô, & unus Nomenclator pariet alterum; qui ut intelligantur, iterum erit opus vel digitô in rem intentô: vel penicillô in ejus adumbrationem ductô.

Elevatio difficultatis.

In his angustiis constituto, & exitum quærenti, nescio, quis Apollo vellicavit aurem, & hæc advoluta Januæ Latinæ impedimenta facilè dimovenda putavit. Nam quid? ad Januam toties circumdolatam, & jure primô nostram, cur manum dubitarem admovere, qui aliquot stipendia inter Musas Humaniores meruissem? Nomenclatoribus ne terrerer, & Grammaticorum sentibus, qui longè meditarer amœniora; & si quid spinarum esset, didicissem eas calcare; & docuissem

 alios.

alios. Neq; Ariſtarchos morarer, quibu tantundem poſſem habere fidei, quantum ipſi adhiberent mihi, pariter auctoritati bus inſtructo. De Plinio Majore, ſecurum me probæ Latinitatis eſſe, jubere Viro mitiore literaturâ excultiſſimos; inter quo Schönslederus noſter in Præfatione Appa ratus ſui: *Plinius*, inquit, *pomœria Lingu Latina extendit, & ex anguſto in ſpatia libe riora eduxit: Umbram timent, qui eum ſu ſpecta Latinitatis arbitrantur; illô enim av nemo voluit, nec auſus eſt, barbarè ſcriber* Suetonium Lipſius defendit, & Juventut commendat, quippe pura, terſa, propri verba adferenti. De Apulejo (ut de plu ribus taceam) Turnebus & Pontanus no ſter asſerunt, Auctorem eſſe non malum præſertim cùm laſciviæ ingenii non indul get, nec ludum ſibi permittit. Et quis Co lumellam, Varronem, Catonem in argu mento ruſtico non audiat, aut ex rure in forum non admittat? Quis in re archi tectonica Vitruvium doceat? in Medic Celſum? in coquinaria Apicium? in mi litari Vegetium? in Grammatica Feſtum Nonium, Aſconium? At quædam ve tuſtate rancida, incerta & obſcura pro ferunt

ferunt. Ideò habendus delectus, cùm Auctores sæpe suâ sint meliores ætate. Perinde peccant, qui ex Auctoribus Classicis rariora venantur vocabula & corradunt; quàm qui obsoletis utuntur & antiquatis; qui ex arcula tantùm Tulliana & Liviana depromendum censent, quàm qui ex trivio colligunt. Medium tenuere beati; quod quale sit, necdum Dictatorem agnoscimus.

Atq;, ut exemplis agam; an ideo non licet uti voce: *ambages*; quia Cicero circuitum dixit? an profliganda sunt, *unanimis*, *pauperies*, *adagium*, *rebellio*, *refocillare*, *resuscitare*, *sigillare*, *decollare*, quia Tullius dicere maluit: *concors*, *paupertas*, *proverbium*, *secessio* seu *defectio*, *reficere*, *suscitare*, *obsignare*, *capite plectere*? Quàm multa prolaturus fuisset, si occasio tulisset? quàm protulit multa, quæ interciderunt? In uno Scipionis somnio legimus, *extimum globum*, *stelliferum cœlum*, *immobilem terram*, *lunarem cursum*, nunquam reperturi, nisi hoc fragmentum superesset ex sexto illius libro de Republ.

Monebant insuper, de vocabulis Græcis ne laborarem, aut religiosiùs ab his foribus excluderem, cùm ipse Romani eloquii parens Soritem maluerit, quàm acervalem argumentationem appellare. Latinis porrò meritò accenseri Græcanica, quæ (ut Archias, quondam Poëta Græcus) in Latio seu Latinis Scriptoribus domicilium aliquando habuissent. Quod si qui vel in Astronomicis, vel Medicis, Juridicis, Architectonicis, Historicis, vel in alio quopiam ordine offensum quid esse putarent, scirent ipsi, meum scopum non esse, de rebus ut præcipuè & per se agerem; sed ut docerem loqui Latinè. Quare si quid in his peccatum foret, id juxta Aristotelem haberetur tale, quale in Poëtis est κατὰ συμβεβηκὸς, in altera scilicet facultate, non in propria commissum, atq; ideo ignoscendum promptiùs. Posse autem illos quoq; ipsos falli, qui suô tantum pede metirentur artem, quam didicissent plures. Neq; esse, quòd rerum me copia haberet sollicitum, denas Stagiréi Philosophi *Categorias* considerantẽ, suô sinu, quidquid in disputationem cadere posset, complectentes. Neq; necesse

necesse esse, minutiæ ut omnes velut in censu equestri sub oculos traducerentur; pictores potiùs imitandos, qui imaginum quasdam soleant expingere totas: aliquarum tantùm dimidios ostendere vultus, aut artus pectore tenus expressos: aliquas etiam penitus in umbram recondere; non omnia, quæ objecta visui, subjicienda obtutui; Latinitatis campos esse carpendô, non tondendô obeundos.

Jam quod attineret ad eos, qui per hanc Eruditionis Januam pedem inferre, artésq; & scientias lustrare vellent, non ut figlinam simii: in ea re similitudinem tabernæ institoriæ attendendam, in qua aliæ aliis arrideant merces; quarum qui usum & pretium non intelligant, velut ἐν παρόδῳ mandare oculis, & transire inemptas; vidisse quibus sit satis; Aliis ex visu admirationem oriri, & ex hac æstimationem amorémq; habendi: redire, consistere, contemplari, licitari, emere, aut certè empturire. Multa non desiderari, quia nesciantur: multa non æstimari, quia luci non exponantur. Athenis olim pueros circa omnis generis officinas circumductos, ubi gradum stitissent, ibi

ibi argumentum præbuiſſe, ejus ſe artis cupiditate teneri; idem omnino in Linguæ Latinæ luſtratione contingere: ex qua qui minùs poſſent res, ſaltem referrent nomina: quæq; non ſatis perciperent ipſi, conſulerent alios: pulchrúmq; ducerent rebus affici pulchris, & quæ per ætatem non capiant, cupere tamen; quòd ſi ſcientiæ comparentur fontibus, unde riganda ingenia, quibusdam datum eſſe iis aſpergi, aliis tingi, aliis penitiùs imbui. Neq; de ſenſu & ſignificatione rariorum vocum tantopere curandum, cùm non ſolitariæ, & quaſi per deſerta, vagentur, ſed certis limitibus ſeptæ & claſſibus distributæ circumſcribantur; nec Lexica deeſſe, in quibus inquiri: nec indiculos defuturos, qui interprete ſermone patriô notitiam faciant ignotiorum; oculis autem velle ſubjicere, quæ vel in conſpectum non cadant: vel ſuis abstruſa receptaculis, aut incluſa officinis, in omnium ſenſus protrahi non queant, id quidem eſſe hominum nimis oſcitanter Muſas colentium; nam, feram ut capias, agitandos canes: & ut res earúmq; nomenclationes percipias,
cogi-

cogitatione & ſcitatione indagandum. Ita Apollo, vel Apollines illi.

Mihi interea mentem in diverſa verſanti denique ſententia ſtetit, ſcalprum & aſciam applicare Januæ, vel reſecandô & reſcindendô, quidquid in ea minùs eſſet factum affabrè: vel addendô, quæ ad ejus ornatum pertinerent, multiplici coagmentatione, conjunctione, inſertione, commiſſurâ, concinnatione. Quæ dum ago, (ut dicam paucis,) ex Janua propè eſt facta Porta. Et quia ſedulâ tum optimorum Auctorum pervolutatione; tum operoſô variæ doctrinæ ſtudiô plurima conquiſivi & comparavi, quæ ad univerſalem ingenuæ Cognitionis eruditionem facere videbantur, placuit, abolitô Januæ nimis jam protritæ titulô, libro huic nomen *Apparatus* indere; ſive hanc vocem quis ad ſolum guſtum, ſive ad ceteros ſenſus; mentem quoq; & intelligentiam referat; in quorum gratiam exquiſitum undique, collectum, arceſſitum, comportatum eſt, quidquid mundi hujus ambitu continetur; multùm ad eam rem adjumenti conferente tam PP. noſtrorum, quos dixi,

Susceptio operis hujus.

dixi, Hibernorum, quàm Amosii Comenii operâ; id quod lubentes gratíque profitemur.

Quem quidem laborem meum Bono Juventutis Litterariæ, cujus institutioni ætatem jam antè consecravi, ut publicum facerem, visum est iis, quorum ex judicio voluntatéque religiosè pendeo. Quòd si erudítiori cuipiam palatô ista degustare placuerit, jam nunc ut hospitem benevolum humaniter invito, Januam pando, occurro, excipio, introduco, & quod apparavi, appono, rogóque, ut siquid minùs faciat ad stomachum, ei pro condimento benevolentiam aspergat suâm. Sin' putârit, hîc non nisi nuces inferri & recoctam cramben, jubeo eum valere bene & abire. Ego verò destitutus hospite, omissis Januæ angustiis, exspatiabor liberiùs, apparatioris eruditionis causâ; comitem viæ accipiam, cujuscujus insederit animo cupiditas,

Tendendi in Latium per tot discrimina Vocum,
Et Rerum; unde venit Linguæ culturáq; Menti.

Ipsum interea nominabo Desiderium, eiq;,

eiq;, quæ præfari longum esset, per intervalla in aurem dicere, inque oculos ingerere studebo; nova spectabit & vetera, nosséque discet, & appellare; quæque Viri exquisitâ eruditione celebres, longiore visenda circuitu dederunt; ipse multùm contractô perlustrabit spatiô. Sermone utemur simplici, familiari, clarô; ut per nota explicemus ignotiora; si quæ unô videbimur præteriisse locô, aliô commodiùs lustrabimus, ut amplum deniq; *Eruditionis Latinæ Apparatum* absolvamus. Hæc habui, quæ præloquerer; plura cum Desiderio meo in hac *Viâ Latinâ* collaturus, & quæ objici possent, *Crises* præoccupaturus; Itineris levandi causâ, *Proverbia* inspergemus aliáq;, quæ antiquitate & eruditione commendentur. Cæterùm ita procedemus, ut, dum peregrinamur per *Latium*, non tamen peregrini in *Latio* fuisse videamur.

Præ-

Præmonitio.

Errores typi, amice Lector, Auctori ne imputa; librum suum alienis commisit oculis. Tu ne inter offendicula vel cespites, vel identidem fastidiosè restites, semel exhauri molestiam & tabulam mendorum in calce libri appositam, antequam huc pedem inferas, percurre; siq; alia quoq; menda videris, uti videbis, cum cæteris, condona homo homini.

CA-

CAPUT I.

Ingressus ad lustrandum Eruditionis Apparatum.

Mercurialis. Agedum, *Desideri*, quando hic tibi est animus, téque tangit voluptas lustrandi varium Eruditionis Apparatum, capesse spiritus, & *Viam* ingredere *Latinam*; neque enim conspectui unus objiciet locus omnia; cum Ulysse populos, mores, videbis & urbes; faciendum iter longum, ac latum, profundum, & altum; quocunque perrexerimus, memineris, nec declinandum ad dextram, nec deflectendum ad sinistram; sed rectô & mediô eundum calle; sic tutissimi incedemus. Accinctus es profectioni?

Desiderius. Sum verò. & hòc alacriùs, quòd tuus mihi ductus futurus sit pro vehiculo; meum sciendi desiderium pro viatico; & fidelis memoria pro sacculo viatorio.

Mercurialis. Sic te viaticatum volo. Tu si ducem me acceperis, præcedam; si comitem, ad latus ingrediar.

Desiderius. Ducatum si præstiteris mihi, facies idem, quod, qui facem præfert per obscura gradienti.

Mercurialis. Et hoc, & alia, tuâ cupio cau-sâ. Tu fac, animô sis præsenti; non ducéri per longa Grammaticorum præcepta, viâ a-sperâ, confragosâ, flexosâ, & multis alter-cantium strepitibus impeditâ. Procedemus confidenter, nec *temerè* tamen, nec *timidè*.

Desiderius. Exemplô didici meô, quantum distent, dicere, ac ducere, ire, & pervenire. Id nunc te velim; Quid demum sit illud, quod vir Literati *Eruditionem* nominant, & ad quam tu me perducturum polliceris?

Mercurialis. Etiam in hac re non omnium capitum idem est sensus; receptior illorum, qui *Eruditionem* appellant, quã Græci vocant πολυ-μαθίαν, (disciplinam multijugam, seu multo-rum notitiam) aut φιλολογίαν, (eloquentiæ stu-dium) quâ qui præditus haberi velit, ei necesse sit, nosse rerum naturas, facultates, discrimi-na, conjunctiones, ornatus, &c. & suâ quidque appellatione signare posse; rem enim verba nō invita sequuntur; quæ nisi simul conjuncta sunt, ne tu eloquentiam dixeris, sed puerilem & ina-nem loquendi profluentiam, *Tulliô* teste.

Desiderius. Quando Ciceronis meministi, quid est, quod ille ad Quint. Frat. scribens, *ita*, inquit, *Philologi sumus, ut vel cum fabris habitare possimus?*

Mercurialis. Adeò vir ille magnus, & Gen-tis Togatæ decus, in artium etiam fabrilium cognitionem sibi penetrandum putavit, ut & de illis & peritè sentire, & scitè posset loqui, suâ

quid-

quidlibet nomenclatione insigniendô ; secùs quàm Alexander Macedo fecerat, quem in Apellis officina, nescio quid de re pictoria inscitè fabulantem, artifex ille nobilissimus, & pictorum coryphæus, tacitè monuit, ori parceret & famæ, ne mediastinis colorum tritoribus risui esset, & fabulæ.

Desiderius. Tanti est, *Philologum*, vel *Eruditum* esse?

Mercurialis. Omnino tanti. Quem quidem vocare licebit eum, qui ut Deorum ille nuntius ac interpres, (Musarum ego dixerim) talaribus indutus, per omnes circumvolat artes, &, instar apis, ubique mella colligit, ut voce formet linguam, & rerum intelligentiâ mentem.

Desiderius. Hîc enimverò est, quòd timeam mihi, ne citiùs fiam Icarus, quàm alipes Mercurius.

Mercurialis. Mactè animô, studiosa voluntas, alarum erit pro remigio; Quòd si mortalibus nobis volare nō est concessum, ibimus certè, & quidem per compendia; sic tamen, üt circumducendus sis per cœli, terræque vias, pelagusq; profundum, & imos manes; ubi, quidq; est, ostendam tibi, suóque conabor appellare nomine: Primò describam rem totam, ut scias, quid sit; tum ejus partes, ut intelligas, quid contineat; demum differentias, ut innotescat tibi, quot modis aliquid sit, faciat, deficiat.

Desiderius. Eja, ineamus *Viam* hanc *Latinam*, & perlustremus, quidquid vel oculis erit aspectabile, vel animo.

Mercurialis. Ambulabimus jucundè, dum nova identidem ſpectacula ſe objicient nobis. Muſæ fortunent iter, & caſta Latinitas, ut ne impingamus ad illam; nec enim deerunt, qui veſtigia ſervent euntium.

Deſiderius. Moveo tecum pedes, oculos, mentem.

Mercurialis. In ipſo hujus profectionis cœptu, obſervatum abs te velim, quod facundiſſimus è ſuperiore ſeculo Scriptor, Sigonius lib. 1. de Imp. Occid. profatur: *Neque res omnes novas verbis poſſe veteribus explicari: & ſi id fiat, multas & quidem graviſſimas, cum maximo diſciplinæ publicæ detrimento, non ſolùm non ornari, ſed plerumque etiam turpiſſimè deformari.*

Caput II.

Prima Forma Mundi, Elementa.

Mercurialis. In exordio viæ ſumus, *Deſideri*; circumſpice, quidquid vides, ſurſum, deorſum, prorſum, retrorſum, dextrorſum, ſiniſtrorſum. *Mundus* eſt, (compages è cœlo terráque coagmentata, atque ex iis naturis, quæ intra eam continentur) non ab æterno exiſtens, ſed in tempore à Deo Ter Opt. Max. conditus propter hominem, homo propter Conditorem ſuum, ipſum ut agnoſcat, ei ſerviat, eúmque amandô, finem præſtitutum conſequatur, beatitudinem ſempiternam.

For-

Fornix ille ſpatioſus, expanſus ſuprà nos rotundè, *Cœlum* vocatur ſeu Firmamentū, ſiderum lucens orbis; quod tametſi capaciſſimô flexu circumdet omnia, ipſum tamen ab aliò longè vaſtiore complexu continetur; quod ab igne (ſeu ſplèndore igneo, prout nos mortales loquimur) *Empyrium* (vulgò Empyreum) dicitur; Felicitatis futuræ beata ſedes, Divinitatis auguſtiſſima regia. *Cœlum.*

Pavimentum hoc ſuppoſitum pedibus noſtris, & circumfluum hinc inde *Aquis*, *Terra* eſt; cujus utriuſque globus eſt unus, paribúſque libratus ponderibus, pendet in medio Univerſi, ſtabilis & immobilis; comparatus ad cœleſtem illam molem punctum æſtimatur, quod inter mortales ferrô flammáque dividitur; puncti hujus centrum ſeu meditullium, *tartarus*, inferorum carcer eſt. *Terra; Aqua.*

At ſpatium iſtud pellucidum, quod ambit nos undique, & interjacet æqualiter fornici ac pavimento, *Aër* dicitur, tertium corpus primogenium ſeu genitale, ſine quo nec motus, nec reſpiratio eſt. Supremam oram occupat *Ignis*, qui cum lunari globo, cui ſubeſt, in orbem contorquetur. *Aër.* *Ignis.*

Hæc Elementa (quatuor rerum primordia) principiô creationis producta, ex informi, tenebroſo, & indigeſto Chao certas in regiones ſunt diſcreta, ut res cæteræ creatæ (vulgò creaturæ) habitare poſſent in illis, &, cùm intereant, in ea reſolvi.

Omnia loca plena sunt Elementis, cohærentiâ non interruptâ, cum perpetuo inter se tritu, ac in diversa nisu & mixtione; quorum ex dispari copulatione, ea, quæ vocantur *Mixta*, prodeunt; unde rerum Corruptio, & nova aliarum Generatio. Inde etiam Sympathia & Antipathia; illa est amica affectio, coordinatio & habitudo quarundam rerum inter se in agendo & patiendo, qualis est magnetis & ferri, heliotropii & solis; dixeris convenientiam consensúmque naturæ: Oppositô se modô, habet Antipathia, qualis est inter brassicam & vitem, gallum gallinaceum & leonem, aquilam & cervum, camelum & equum, elephantem & murem, rutam & serpentem, &c.

Mixta.

Capis hæc? *Desiderius.* Quippeni? *Mercurialis.* Bene habent principia; hinc conjecturam facio de progressu; quem ita instituemus, ut ad nova quæque capita restitaturi simus, plusculum auribus & oculis indulturi; tum procedentes, statarium illum sermonem mutabimus cum ambulatorio; sic, continuatô collocutionis filô, priora nectentur sequentibus, & tela pertexetur ad finem; quæ ne simpliciore peccet stamine, hinc inde parerga interponemus. *Desiderius.* Hac ratione Phrygium evadet opus. *Mercurialis.* Hunc laborem subtiliori relinquamus Minervæ; noster ut sit virilior, multũ neglectûs habebit. Nunc ad rem; *Chaos* non idem nobis Christianâ religione imbutis significat, quod Gentibus falsa Numina colentibus, qui per illud intellexerunt materiam quandam præexistentem, seu Hylen, è qua

Chaos.

è qua hoc Universum sit fabricatum; hinc Ovidius:

Ante mare, & terras, & quod tegit omnia cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere Chaos.

Nos edocti sacris paginis scimus Mundum Græcis *κόσμον* è nihilo (Philosophis Magnum Inane & Vacuum) creatum esse; illud Poëtæ non invitè de prima ejus inchoatione permittentes:

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus;
Hanc Deus, & melior litem Natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abscidit undas,
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum,
Quæ postquam evolvit, cacóque exemit acervo,
Dissociata locis, concordi pace ligavit.

Desiderius. Miror, homini gentili in Cimmeria nocte tantum veritatis radium obortum fuisse.
Mercurialis. Et ipse & alii illis tenebris obscurati plurima de origine, fabricatione, & ornatu Mundi, cæterísque fidei nostræ mysteriis descripserunt è libris Mosaicis, aut descripta legerunt.
Desiderius. Hoc mihi gratum est intelligere.
Mercurialis. *Nunc mecum perge ad Campos illos liquentes,* *Virgilius.*

Lucentémque globũ Lunæ, Titaniáque astra.

Desiderius. Cur Titania? *Mercurialis.* placet ingenua interrogatio; hanc tu fidenter intersere, quoties dubitatio tuum incertabit † animum. Quærenti respondeo, Petis Titanem pro Sole accipi, à quo cùm cætera sidera lumen capiant mutuatitium, † quidni sint Titania? *Desiderius.* Ergo

† *Plautus.*
† *Gellius.*

go & Poëtæ philoſophantur ? *Mercurialis.* Ve maximè. Scientiæ námque inter ſe con nexæ ſunt, ut annuli in torque, quam ut Sa pientia collo appendat tuo, omnes tibi perlu ſtrandæ ſunt artes atque pernoſcendæ. *Deſiderius.* Tuo me ductui credidi; Tu ad notitiam han comparandam viam præi. *Mercurialis.* præibo Inter adagia eſt: *Chaô antiquiora.*

Caput III.

Æther cum aſtris.

Suſpice æthera! ecce tibi ſidera, radiis ſui tenebras illuminantia, aut rectiùs pellen tia; calore calefacientia & colliquantia perennique ſuô ſtatóque curſu dimetientia no bis tempora.

Sol menſor temporum. Partes diei & noctis.

Sol eſt fulgentiſſimus inter illa, lucis orig noſtræ, facit enim præſentiâ ſuâ diem, abſen tiâ noctem. Ante ejus exortum præcedit aurora & tum dicitur ſummum manè, crepusculun matutinum, tempus antelucanum vel ſublu canum, móxque dieſcit. Cùm luceſcit, vo camus diluculum; deinde tempus antemeridia num usque ad meridiem; poſt hunc, tempu de meridie, ſeu pomeridianum; inde dies in clinatur, fit veſper vel veſpera ſeu veſperus hoc eſt, veſperaſcit. Poſt occaſum Solis lux eſt dubia, crepera ſeu crepusculum veſpertinum ſera & ſuprema ſeu extrema dies aut tempeſtas Poſtea noctescit ac contenebrat, & fax eſt prima deind

deinde concubium, & hinc nox adulta, intempesta, multa, silens; exinde media; post quam gallicinium, *quando galli gallinacei canere incipiunt*, & conticinium, *quando silentium tacent*; sequitur tempus, quod suprà antelucanum diximus.

Idem Sol suâ conversione ad nos accedendô, & à nobis recedendô constituit quadrinas † temporum vices, facítque Ver, annali ad nos appropinquatione: Autumnum verò recessione; cùm fertur summus, solstitium efficit, & Æstatem atque Æstum: Brumam verò, cùm imus est, orditurque hiemem & gelu.

Quatuor partes anni.
† *Plinius.*

A Sole igitur exoritur primariò temporum dimensio: quia circuitus ejus, *quem conficit ab oriente ad occidentem circumgirandô*, facit *diem naturalem*, qui dividitur in viginti quatuor horas; *hora* in quatuor quadrantes seu sexaginta minuta: septem dies dant *hebdomadem*, (hebdomadam vel septimanam) harũ quatuor faciunt *mensem*: duodecim menses constituunt *annum*: annus habet hebdomadas quinquaginta duas, dies trecentos sexaginta quinque, cum sex ferè horis: horas autem octies mille septingentas, sexaginta sex: minuta quingenties mille, vicies quinquies mille, nongenta, sexaginta; Centum anni efficiunt *seculum*; *momentum* est punctum temporis, quale in brevissimo oculi se se claudentis vel aperientis motu cernitur.

Minutior temporis partitio.

Luna, vicaria absentis Solis, splendet non suô, sed illius transmissô Lumine: à quo irradiata semper mediâ sui parte, non semper obvertit illuminatam illam faciem nobis habitatoribus

Lunæ mutationes.

toribus terræ : ideo dum ab illo divagatur, paret nobis jam crescens , jam decrescens, jam plena, jam gibbosa ; jam dividua seu dimidiata , jam falcata seu corniculata , jam nulla ; facítque noctem jam illustrem , jam sublustrem , jam illunem seu lunari splendore viduatam.

Præter hæc duo luminaria , vise nocte serenâ (seu stellante cœlô) triplices Stellas. Primùm *Erraticas* seu *Errantes*, aut *Errones* quinque (*Planetas* vocitant ἀπὸ τοῦ πλανᾶσθαι seu errare, à vario cùm inter se , tum inter Fixas congressu , digressúque. non, quòd vagô incertóque motu oberrent , qui etiam , *Tullio* teste , lib. 1. de Divin. certô lapsu spatióque feruntur) variantes motum & distantiam , tam à se invicem , quàm à nobis : Saturnum pallidum , Jovem splendidum , Martem rutilantem , Mercurium multùm radiantem , Venerémque venustam , quæ Solem antecedens , & manè coruscans (mensibus novem) cognominatur Lucifer seu Phosphorus ; Solem autem insequens , & vesperi (vel vespere) collucens , (totidem menses) Vesperugo vel Hesperus.

Planeta seu Stella Erratica.

Dehinc Stellas *Fixas*, (hoc est, immotas distantiis inter se) sparsas per totam æthercam sphæram , quas internosces à Planetis , scintillatione ; illæ námque scintillant, isti non item ; præterquam quòd etiam à Venere & Mercurio tremulum jubar emicat.

Stella Fixa.

Sunt & exiles stellulæ , sine conspicillis haud conspicuæ , quæ circa se spargunt splendorem duntaxat , ut videre est in albido illo circo (seu

eo (seu congerie), porrecto per medium stellati cœli, quem vocant *Viam Lacteam*, seu *Galaxiam*; Poëtæ fabulantur, esse viam lacte Junonis candidatam, & iter ad Jovem.

Via Lactea.

Stellæ tertii generis sunt extraordinariæ, rarissimè apparentes, crinitæ aut barbatæ vel caudatæ; nuncupamus *Cometas*, qui num recenter creentur, an è materia educantur; an è fumosis & siccis exhalationibus; an plurium Stellarum concursu efficiantur; an in aëria aut potiùs cœlesti regione; motúve propriô an alienô circumferantur, id quidem incertum est. Satis hoc certum semper aliquid luculentum per illos significari, sive tanquam per signa naturalia, sive ex institutione divina. Nos de Astris plura suô locô. Nunc in transitu hoc mihi, velim, ænigma explices, miscebimus enim & Utile Dulci, & Dulce Utili.

Cometa.

Est unus genitor, cujus sunt pignora bis sex,
His quoque triginta natæ, sed dispare formâ,
Aspectu hinc niveæ, nigris sunt vultibus inde,
Sunt immortales omnes, moriuntur & omnes.

Auctor quæstionis est Cleobúle, Cleobúli Lindii, unius è septem Sapientibus, filia. *Desiderius*. Non opus hîc est natatore Deliô. Pater est, Mensis; Filiæ candidæ, Dies: atræ, Noctes. Sunt immortales, nunquam cessante earum successione, etsi quotidie moriantur occidendô. *Mercurialis*. Doctè. Hinc digredientes accedamus ad Ignem. *Desiderius*. Nunquid & Astra † sunt ignea? *Mercurialis*. Philosophi certant: & adhuc sub Judice lis est; negante *Aristotele*.

† De Stellis plura *cap.* 66.

Caput

Caput IV.

Ignis cum igneis impreſsionibus.

Meteórum.

MEteórum Latinè ſignificat ſublime ac ſuſpenſum ſcilicet in aëre, Græcis phaſma id eſt, apparens, cùm id, quod videtur eſſe, magnam partem non ſit; eſt mixtum imperfectum ex elementis: ortum & conflatum è vapore aut halitu, magis minúsve craſſo, calido, &c. Et quia contuiti ſumus Sidereos illos (ut Poëticè loquar) ignes; eſſet jam, quod dicerem de Ætherio illo igne, qui Lunæ globo ſubjectus, purus, inextinguibilis, nulli alteri compoſito commixtus eſt, ſemper vigens, nec pabulô indigens, nec urens, ac luce carens. Sed quia ad alia properamus, noſtrum jam conſideremus ignem, quem Elementarem appellant Philoſophi; nos Igneum Elementum vocemus, qui alitur pinguitudine rerum, quâ abſumptâ extinguitur: fovet calore ſuô propinqua, urit ardore proxima.

Ignea & ignita.

Quidquid aret, id perfacilè ardeſcit, & moxgliſcit, tum flammat, ac, ſi perflatur, flagrat; crematúmque redigitur in favillas & cineres, (cineſcit.) Quod autem humet, (multò autem magis quod madet) id in uſtione fumat, fumigat, crepitat, ſcintillas dejectat & igniculos; ſed hi etiam percuſſu chalybis è ſilice eliduntur, & à fomite excipiuntur in ſuſcitabulo, unde accenditur ſulphuratum, & per hoc cande-

candela vel lignum. Perexigua quippe ſcintillula facilè corripit, ſi in ſtramentitium aut ſtupeum quid, aut alias flammeſcere idoneum incidit. Sed tu incendium ut reſtinguas, comprime flammam confeſtim, vel affunde aquam, vel disjice fomitem; ſecùs, latè graſſabitur. Atque ut paſtu fovetur aridô, ita penuriâ alimenti deficit; aut oppreſſus ſuffocatur ac ſopitur. Gignitur variè, nempe motu, corporum attritu, ſolarium radiorum reflexu, &c.

Flamma eſt fumus ardens: qui adhærens fumario, ſpiſſatúsque, dicitur fulígo, abradenda ſæpius, ne igneſcat.

Ignitum lignum, vocabis *torrem*; extinctum, *titionem*; hujus autem particulam, *carbonem*; qui, ſi etiamnum candet, *pruna* eſt.

Res torrefactæ æſtu emittunt exhalationes, & evaporationes ſiccas, quæ in aërem ſublatæ (ſublimatæ *Ennio*), ibíq; per antiperiſtaſin (cùm calor & frigus ſe mutuò circumſiſtunt, ſéque obſidendô comprimunt) accenſæ excitant meteóra ignea, ſeu ſpectra ſubitò diſparentia, ut ſunt *ſtellæ cadentes*, *dracones volantes*, *capræ ſaltantes*, *lanceæ*, *ignes fatui* & lambentes; item *fulgétra*, coruſcationes, *chaſmata* aut cavmata ſeu hiatus, cùm denſæ, viſcoſæ, & glutinoſæ exſpirationes partim inflammantur, partim in obſcuritatem cavo ſimilem dehiſcunt, variè mobiles. Quidam his etiam Cometas adnumerant, ſed nos de iis ſuprà meminimus; alii quædam ex his inter aëria ponunt.

Meteóra ignea.

Cùm

Cùm verò halitus isti post incensionem colliduntur intra nubes, ciéntque *fulgura* & *tonitrua* cum terribili fragore, tam fulgurat, tonat, fulminat, ut attoniti expavescamus.

Evibrata inde flamma dicitur *fulmen*, quod, violenter erumpens è nubibus, se momentò dissipat, &, quidquid eô icitur, desubitò penetratur, discutitur, concidit, quandóque & amburitur, vel penitùs comburitur.

Fulguratio seu coruscatio ostendit ignem, fulminatio emittit: illa est comminatio, seu conamen sine ictu; ista jaculatio feriens, nubémquem cum sonitu, strepitu, crepitu perfringens & dirumpens.

Fulminum genera.

Fulminum tria sunt genera; unum res terebrat & perforat: alterum disjicit & dissipat: tertium urit & ignium notas ictis à se rebus inhærentes relinquit. Brutum dicitur, quod innoxium, vanum, & irritum est. Locus, fulmine tactus, *Festo* dicitur fulgurítus.

Cæterùm, juxta Philosophos, *potest aliquid uri, non tamen ardere.* quod sic explicandum est: Potest aliquid fulmine afflari, & ustionis notam recipere, non ideo tamen flamma in eo excitari. *Aut combustum esse, quod non sit accensum.* intellige, posse esse aliquid in cineres redactum, quod non sit inflammatum, seu non eruperit in ignem, ut in rebus fulminatis accidit. *Ardere tamen nihil potest, quod non uratur.* puta, lege naturæ; nam flamma producit calorem, calor urit. *Etsi accensum aliquid esse nequeat, quod non est combustum;* quod enim accensum est, ignitum est;

quod

uod ignitum, vim habet comburendi. *Desiderius.* olvisti ænigma. *Mercurialis.* Proposui hoc rotéma Physiologicum, ut ingenio tuo pastum bjicerem. Inter cætera, quibus eruditio ex gne illustratur, non nescis, à Prometheo, aplicatâ ad Solis rotam ferulâ, ignem subductum, ominíque à se ficto pro anima additum: inde 'andóræ pyxidem, inde malorum omnium coortem terris incumbentem. Nec ignoras Salnonei pœnas, Olympi sonitus, & non imitabie fulmen æmulantis. *Desiderius.* Ex fabulis hæc nemini. *Mercurialis.* In adagium transierunt hæc: *feriunt summos fulmina montes. de fumo in flammam. vendere fumos. patria fumus alienô igne luculentior. fumum fugiens in ignem incidit. titio ad ignem gladio ne fodias.* Symbolum est Pythagoræ: *ignem igni ne addas*, hoc est, iratum ne stimules. Et quæ sunt horum similia, longè plurima. Nunc lustremus Æoliam.

Caput V.

Aër cum ventis, & apparitionibus aëriis.

Nunc natura spirabilis, quam etiã æthram dicimus, nos ad se vocat, quæ est regnum ventorum, in quo latè vires suas effundunt.

Meteorologici dividunt *aëram* in tres tractus, (regiones, interstitia, collimitia) quorum infimus nos ambit, porrigitúrque, quà radiorum Solis

Aëris regiones.

Solis repercussu non incalescit; in quo vagatur & victitat, quidquid auram ducit.

Supremus initium capit, ubi montes altissimi finiuntur, quò nulli assurgunt venti, contiguus sphæræ igneæ. Medius & inter utrúmque interfusus, propter utriúsque Extremi (frigidi & calidi) Contrarium (Græcè antiperistasin, ut paulò antè memini) obtinetur à frigore, nivium & grandinum patria.

aëris natura

Aër agitatur perpetim ob tenuitatem, mobilitatémque insitam, ídque valdè utiliter ob vegetationem rerum, pellucidus, radios solares temperans, ubíque se ingerens. Ejus status & flatus sunt diversi: si calescit, tum rarescit, & dilatat se extra se: quum frigescit, tum spissescit, & contorquet se intra se: nescit etiã quietus stare, etsi videatur; commotior flat, nunc leniùs, nunc vehementiùs; flabellô ventilatur: difflatus oris angusti motu, refrigerat: emissus diductô, calefacit: conclusus, crassescit, & putrescit, idem ob periculum (metum) vacui facit, ut ascendant gravia.

& ventorum.

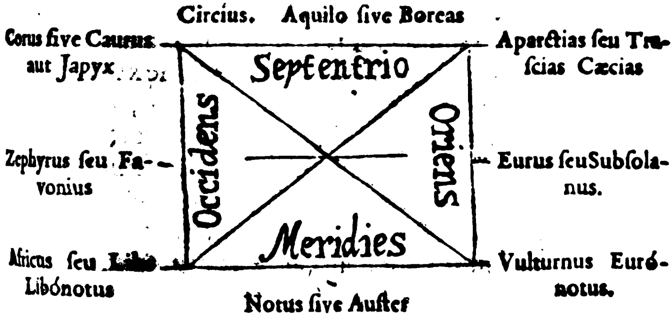
Lenis aura (ventulus) spirans refocillat nos: impetuosa & rapida procella res quatit, percellit, prosternit. *Turbo* (typhon, vortex) circumagens se in gyrum turbat omnia, donec mitescat & quiescat. Non minùs *Ecnephias* & *Prester* vastô impetu omnia proruunt, secum involventes & rotantes leviùs obstantia.

A nautis venti numerantur duo supra triginta, cùm *Finitorem* (Horizontem) in totidem distribuant partes; nobis satis, præcipuos scire.

A diver-

A diversis mundi cardinibus flantes, (cardinales dicuntur) quatuor celebrantur principes, quorum quilibet duos stipatores seu administros habet, (Vitruvio *medianos*; vulgò collaterales vocant) ut in subjecto schemate vides.

Ventorum sedes atq; oppositio.

Boreas & Eurus asperant, adstringunt, gelant; *Auster* & *Favonius* remolliunt, resolvunt, régelant: *Etesiæ* flant statis temporibus anni; sic dicti, quòd eodem anni tempore redeant flatu salutari, & idoneô ad celerandos cursus maritimos, atque dirigendos.

Aër explet etiam subterraneas cavernas, cujus flamina ibi concitata, dum erumpere quærunt, tremefaciunt terram, perrumpunt, conquassant, subvertunt, scindunt, perforant, impellunt, deprimunt, elevant. Unde *Terræ motus*, quam cùm desidere cogunt & discedere, fiunt labes, hiatus, vorago, ruina. Est autem triplex motuum forma. *Succussio*, cùm tellus quassata

Terræmotus.

ſata ſurſum ac deorſum movetur. *Inclinatio* quâ ceu navigium in latera nutat, unde ruunt ædificia & montes; amnes in alium contorquentur curſum; lacus, ſtagna, urbes abſorbentur, ignes eructantur, &c. *Tremor* eſt, quô terra in ſe ipſa vibratur. Motum Terræ ſæpe comitatur ſonus, ísque varius pro varietate alliſionis halituum. Nam ſi ex amplis meatibus prorumpunt, fiunt ſonitus magni; ſi ex anguſtis, tenues; ſi ex recurvis & variô flexu impeditis, terribiles & varii; ſi ex lævibus, clari; ſi ex humidis, rauci, &c. Cadunt etiam flamina, remittunt, franguntur, increbeſcunt, reflant, ponunt ſeu quieſcunt. Atq; ut prænoſcas tempeſtatem, primò fremunt ventoſa flabra, ac murmura volutant cæca, tum paulatim ſurgunt violentiùs, & ſtrídore increbeſcunt, ſed fractô tamen; mox apertiùs tumultuantur, & inter ſe confligunt; jámque horrendùm mugiunt, remugiunt, reboant, turbine terras perflant, ſæviunt, perfurunt, debacchantur, ſternunt, evertunt, & obvia ſecum per auras verrunt. *Deſiderius.* Terræ concuſſio in mentem mihi revocat terribilem illum gigantem Enceladum, qui, in oppugnatione cœli, dejectus fulmine, & ſub Ætnam detruſus, quoties mutat latus, inſulam fundô vertit, ut dubiæ nutent cum mœnibus urbes. *Mercurialis.* Idem de Typhone ſeu Typhóeo ſabulantur Poëtæ. Ad ventos quod attinet, incerta eſt de illis philoſophatio; Pſaltes regius, eos è Dei theſauris produci, canit, hoc eſt, locis clauſis & occultis, ubi imperiô premuntur divinô,

divinô, vinclísq; & carcere frænantur. *Desiderius.* Hîc mihi se Neptunus objicit, qui Æolios fratres magnô miscentes murmure pontum, minaciter increpitans, ait:

Quos ego; sed motos præstat componere fluctus,
Pòst mihi non simili pœnâ commissa luetis.

Mercurialis. Opportunè. Visamus arva Neptunia; & inter proverbia annotemus: *perculit Austrum. Floribus Austrum immittere.* i. e. rem noxiam.

Caput VI.

Aqua cum aqueis meteòris.

Aqua scatúrit è latice, salit è fonte, manat per rimas, fluit in plano: cujus minima pars *gutta*; maxima *mare* dicitur: sed tota illius vastitas, universam circumiens terram, *Oceanus* appellatur.

Aquarum diversa nomina.

Fons est aqua è terra scaturiens: fontes salsi dicuntur *salinæ*; acidi *acidulæ*; calidi *thermæ*: illæ asserviunt decoquendo sali; istæ potioni medicabili; hæ lavationi morbidorum.

Rivi emanant è scatebris, decurrentes per longitudinem depressam confluunt in fluvios; tum in flumina; pleraque ex mari ortum habentia, intráque suas ripas & alveos decurrentia perenniter; quorum origo *caput* dicitur; *ostia* verò & *fauces*, ubi undas in mare emittunt; errant & deflectunt per diverticula; diffluunt & diffundunt se per divortia; aliquando condun-

tur cuniculis, iterúmque emergunt; præcipitantur ex alto.

Amnis verò est fluvius huc illuc circumfluus *Torrens*, fluvius collectus & corrivatus ex aquis pluvialibus, aut regelatis & resolutis nivibus rapidè defluentibus, ideóque non perpetuus, sed æstate siccatur: *Eluvio*, fluvius exundans è sui alveis, & devastans agros. *Confluentes*, sun fluminum commissio.

Fluentum nuncupabis, ubi aqua fluit: *vorticem* & *gurgitem*, ubi giratur: *voraginem*, ubi se ipsam absorbet, ut Charybdis in mare Siculo *abyssum*, ubi expers fundi est: *syrtes*, ubi inæquale, ob nimiam hinc profunditatem, inde brevitatem: *Brevia*, ubi loca vadosa, ob arenarum cumulos: Aqua sicubi destituitur profluvio a decursu, ibi tumet ac se diffundit in *stagna* & *lacus* perpetuos; *Paludes*, sunt scaturigines languidæ, resides, sine fluxu, quasi mortuæ; *Lacunæ*, confluvium limi; *colluviarium*, purgamentorum & colluviei receptaculum; *lixivium*, aqua cineribus percolata: *Alluvio* vel *alluvies*, quod fundo accessionem à fluvio præbet. *Piscina*, fossa aquæ fovendis piscibus opportuna.

Mare. 1. *Mare* (cujus profundum propriè pelagus dicitur) salsum est instar muriæ ob exhalationum adustarum multitudinem. unde *Salum* dicitur. Cujus undæ intumescunt bis de die, naturali æstuatione, (affluxu & refluxu, accessu & recessu) affluúntque ad littora, & diffunduntur in æstuaria, refluúntque reciprocè cum sonitu horribili, maximè inter freta, ubi mare unum

in a

in alterum ſe exonerat; agit fluctus decumanos, & inferos, (è fundo excitatos) præſertim alliſum ad ſcopulos & ſaxa, qualis eſt Scylla Sicania.

Idem mare, ubi inæqualiter tellurem terminat, efficit ſinum aut *promontorium*, ſeu montem in mare prominentem. *Sinus* eſt pars maris curvô littore intercepta, Italis *golfo*, ex Græco κόλπος; ubi circumluit undique terram, *Inſulam*; ubi majori parte, *Peninſulam* facit: quam *iſthmus* (arcta terra inter duo maria) jungit *continenti*, (quæ dicitur Terra firma, Græcis Epirus) arctatus inter anguſtias terræ. *Portus* eſt parvus ſinus, tantùm æquæ, brachiis quaſi complectens & recipiens, quantum ſatis eſt pro ſtatione navium. *Litus* pars terræ, quæ undis tangitur.

Varia aquæ emiſſio.

Atque ut varia eſt aquæ fluxio, ita diverſa emiſſio receptióque. E puteo (anguſto & profundè effoſſo alveo) surſum trahitur tollenone aut ductariâ per rechamum (trochleam) catenâ; putei operculum eſt puteal: os verò, crepido, labrum, margo. Salit lympha ex ſiphonibus in cratérem; funditur per canales, fiſtulas, tubos, tubulos: labitur per alveum: colligitur in ciſternis: emittitur ſiſtitúrque per obturamenta, emiſſaria, cataractas, nilos: erivatur & derivatur per elices, ſulcos, colliquias, deliquias: ex caſtellis, ad varios anfractus & euripos per uncias, digitos modulos, diverſis epiſtomiis dividitur: hauritur urnis & ſitulis; deducitur per aquagia: (aquæductus) reſtagnat e-

luviis, diluviis, cataclyſmis : piſcinis & foſ-
ſis clauditur : aqualibus & hydriis portatur :
tympanis, antliis, & machinis hauſtoriis attra-
hitur, redditúrque : continetur crepidine, ri-
pâ, &c.

Eſt autem aqua *pluvialis* ſeu pluvitatilis à
pluvia, collecta in ciſternis. Eſt *viva*, jugis
perennis, nunquam deficiens. Eſt *ſtagnans* &
reſes in ſtagnis. *Puteana* (putealis) in puteis;
Fontana, ſaliens, caduca in fontibus. *Paluſtris*,
lacuſtris, *nivalis*, *glacialis*, *fluvialis*, *roralis*.

Meteora aquea.

Vapores aquoſi furſum feruntur : quibus cùm
aër craſſeſcit, dicitur nubilare. Nubilum ve-
rò ſeu caligo ſpiſſata prope terram, *nebula* eſt
unde rorat; ſublevata altiùs, *nubes*; (nubes e[st]
vapor in media aëris regione ſpiſſatus & adden-
ſatus) quæ cùm reſolvitur & decidit, pluit, ni-
git, grandinat : nullibi conſpicua, ſudum
facit.

Evaporatio excitata interdiu, conſpiſſatáque
frigedine nocturnâ, & adhæreſcens herbis, d[at]
rorem: quem mellitum, vocant *manna*: gel[a-]
ſcentem, *pruinam*: elevatior autem vaporatio
& concreta majori frigore in ſpumeſcentes gu[t-]
tulas ſeu floccos, dat *nivem*.

Deſtillatio nubis reſolutæ in aquam ſi fit mi-
nutatim, dicitur *roratio*: ſi lentè, *pluvia*: ſi den-
ſè, *imber*: ſi impetuoſè, *nimbus*: ſi guttæ inte[r]
delabendum conglaciantur, *grando*: ſi incale-
ſcunt, *uredo*. adurens plantas rubigine.

Gutta ſtillans è pluvia, *ſtilla eſt*; quæ dec[i-]
dens in aquam facit *bullam*: conglobatio bull[a-]

ru[m]

rum minutissimarum, *spumam*: sed cùm stillatio rigescit, fiunt *stiria*: cùm aqua congelascit & induratur, (standô vel fluendô) *glacies*. *Substillum* est, quando stillis raris jam jam ventura pluvia significàtur; *stillicidium*, cùm stillatim guttæ cadunt de tecto.

Circulus in roscida nube albicans, vocatur *halo*, (fulgor scilicet rotundus, circumnectens sidus aliquod, ob irradiationem ipsius per nubes transmissam;) Solare simulacrum seu imago, quam nubes ad latus Solis repræsentat, *parelius* vel *parelium* dicitur: Lunare, *paraseléne*: *Iris* est versicolor arcus in nube rorida & cava ex reflexu radiorum Solis oppositi: cujus pallor index est venientis pluviæ: claritudo & serenitas abeuntis. *Desiderius*. Unde sapor, odor, color aquarum trahitur? *Mercurialis*. Ex terris, per quas labuntur; quæ per glareosam, dulces fiunt: per aluminosam, aluminosæ: per bituminosam & sulphuratam, bituminosæ, sulphuratæ, calidæ; quæ per lapidosam, frigidæ. Mira naturæ prodigia sunt in fontibus: Poti boves è Clitumno candorem ducunt, oves è Penio nigrorem: è Xantho ruborem & purpuram. Crathis capillos electro, Sybaris auro assimilat. Clitorius vini tædium affert, & pravos cupidines extinguit; Asphaltites, Judææ lacus, nihil demergi sinit: In quodam Epiri fonte faces extinguuntur accensæ, accenduntur extinctæ; Hypanis initiô dulcis, postea amarus fluit. Salmacis bibentes effœminat. In Troglodytis fons Solis circa meridiem friget, vespe-

 ri te-

ri tepeſcit, mediâ nocte ferveſcit. In Bœoti
duorum fontium alter memoriam adfert, alte
oblivionem. *Deſiderius.* Incredibilia ſunt,qu
narras. *Mercurialis.* Ex Hiſtoricis attuli. A
quidis ad ſolidiora procedamus. In adagiis ſun
*hæret aqua; aſperſiſti aquam; aquam in mortar
tundis; tam in proclivi, quàm imber; ſtilla cavat la
pidem; à fonte arceſſere, &c.* Notum è veteri hiſto
ria, Sinætam, hominem paganum, Regi Arta
xerxi aquam è Cyro flumine manibus cavis ob
tuliſſe, eámque pro magno munere phialâ au
reâ exceptam fuiſſe. *Ælian.*

Caput VII.

Terra cum Foſſilibus, vulgò Mineralibus.

RE ſpice nunc Terram; quàm habet h
quidem vaſtas *planities,* (ſpatioſa æquo
ra campi) ibi tumulos & eminẽtes *colle*
alibi *fragoſa* loca, imò & altos *montes,* profundáſo
valles: arduas & abruptas *rupes* & petras, præ
cipitéſque hiatus: hîc herbidos *ceſpites,* ibi ari
da *glabreta:* alibi udas *uligines,* humorem perpe
tuò eliquantes. & quàm ſit hîc argilloſa & cre
toſa; alibi arenoſa; alibi ſaxoſa, ſalebroſa
calculoſa, fiſtuloſa, ſitu ſenta. Quòd ſi tellu
excavata ſit altiùs, *foſſa* dicitur: ſi breviùs
ſcrobs: ſi oppidò profunda, *vorago,* barathrum
abyſſus. Anguſtias viarum inter montes (mon
eſt tumor terræ altiſſimus, ab eminendo ſic di

Diverſa nomina terræ, & diſtributiones.

ctus,

ctus) *fauces*, pylas, claustra appella. *Montis* verò partes sunt jugum seu cacumen, vertex, supercilium; latus ejus, dorsum, seu clivus aut collis: radix pes: grumus est terræ cutis & tuber: *Vena* tractus est subterraneus, qui metalla continet: *Intervenium* spatium inter venas medium, quibus transversè incumbunt fibræ. *Planities*, montibus inclusa, vallem facit, (unde vallecula, sicut monticulus) si circum circa collibus vallata, convallem. Montem ascensu facilem acclivitas facit, descensu declivitas, (unde acclivis, us, declivis, devexus) præceps, si in utróque difficilis, ibíq; præcipitium. *Campus* est terræ planities ampla. *Silva* locus arboribus sponte nascẽtibus frequens; *lucus* servat arbores sacras; *nemus* voluptati servit; *saltus* incultus & pascendis pecoribus opportunus; *arbustum* paucis stirpibus consitum; *virgulta* virgis; *dumetum* dumis; & hæc naturalia sunt Terræ; *Arte-facta verò*: *Regio*, pars terræ regi subjecta: Regnum, quod regitur à Rege vel Domino: *Territorium*, spatium certi Dominii; *Provincia*, regio bellô acquisita; *Urbs* pars territorii locus muris cinctus; *Civitas* multitudo civium; minores urbes, *oppida* dicuntur. *Castellum* parvus vicus, muris circumdatus; *arx*, munitio, dicta ab arcendo; *emporium*, urbs seu oppidum nundinarium; *vicus* est complexus unius & alterius villæ, si sit extra urbem; intra oppidum est via, domorum seriem comprehendens. *Pagus* aggregatio domorum rusticanorum, nullis mœnibus clausarum. *Villa* domus

extra urbem. *Tugurium* rustica habitatio, tectum ulvâ palustri.

Interiora si daretur intueri, videres plenam meatuum & specuum, ubi lustra, cryptæ, cuniculi, antra, foveæ, hypogæa, cavernæ; & harum spiramenta, (spiracula) quæ *crateres* dicuntur, quos vaporationes perflant, & fluores perfluunt; è quibus diversimodè concrescentibus generantur fossilia, (vulgò mineræ.)

Glebam si teris aut frias, *pulvis* erit: si diluis, *lutum*: sed turbida aqua deponit *limum*: pedibus calcata *cœnum*.

Locus, ubi lapides exciduntur, *lautomia*, (latumia, lapicidina) ubi aliquid effoditur, *fodina*; unde aurifodina, argentifodina, æraria, nitraria, sulphuraria; cotoria, ubi cotes, &c.

Argilla est terra tenax, figlinis apta, quemadmodum terra Samia, coloris albi. Pigmentis conveniunt creta candida: ochra, flava seu lutea; ad quam accedunt terra Armena, vulgò bolus Armenus, & terra Alána. Ex ochra exusta fit rubríca diversi coloris. Terra Cimolia fullonum est, pro sapone serviens. Terra Lemnia, vulgò sigillata, in usu medicinæ valet. Quæ omnes fossilium (vulgò mineralium) inceptio sunt, quorum tria genera: succus, metallum, lapis. Imò & vitrum, fissili de lapide.

Intellextin' hæc? *Desiderius.* Omnino. *Mercurialis.* Eamus hinc ad varios Telluris partus inspiciendos. In itu quid memoras, aut dubitas? *Desiderius.* Antæus mihi in mentem venit, terræ filius, (quo nomine vilissimi quique

quique homunciones appellari solent) qui, cum Hercule luctatus, quoties prostratus terram contigit, novas vires & robur è terra (& sua, & omnium matre) accepit, donec, ab Alcide sublimis è humo sustentus, brachiorum complexu elisus est. *Mercurialis.* Hieroglyphicum hoc est luctæ, rationem inter & appetitionem sensuum. Mihi occurrit Brutus ille Junius, qui Imperium Romæ obtinuit, quod ex Oraculi responso primus juvenum tum præsentium osculum matri, hoc est, Telluri tulerit. Proverbiis adnumera: *Aureos montes polliceri. Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.*

Caput VIII.

Succi fossiles.

Hi succi generantur variæ formæ & usûs, cùm liquor ille coalescit per levi immutatione, aut alteratione. † *Ovidius.*

Succi liquabiles. Alii sunt liquabiles aquâ: nempe omnis salsugo disfiliens in igne, & crepitans, ut *sal* communis, ubíque notus, sive fossitius, sive decoctus: *Alumen*, dulcore adstrictoriô: *calcanthum*, (vulgò vitriolum) acóre adstringente: *nitrum* subacidum, aliàs sal nitri, & quando concrevit, *sal petra* seu halonitrum, unde pulvis tormentarius; *chrysocolla*, gluten auri.

Succi inflammabiles. Alii sunt inflammabiles igne: scilicet quælibet pinguedo Terræ, tam concreta, quàm liquida: ut est *sulphur* (vel sulfur) concipiens ignem celerrimè: & *naphtha* (quibusdam petroleum,

leum, quòd è saxis effluat) etiam ex remoto flammam corripiens: & *succinum (electrum)* tralucidum, trahens ad se paleas, pilos, festucas; quod non est lacrima vel resína arborum, ut veteres credebant, sed bituminosum maris purgamentum, in littoribus Borussiæ maximè collectum, aut è mari extractum. Id cùm durescit, ut poliri queat, gagátes dicitur, Plinio gemma Samothracia: Ambra est fragrantissima: & alia bituminis genera.

Succi friabiles. Alii friabiles in pulverem, adhibendi in pigmenta: *arsenicum* albens, *auripigmentum* luteum: *sandyx*, *sandaracha* (vel sandarca) & *cinnabaris* rubicunda, *stibiúmq*; (vulgò antimonium) plumbeô colore nitidum.

Pleraque horum non tantùm à genio Terræ sunt nativa, sed & ab ingenio hominum factitia; De succino bellè ludit Epigrammatarius, quando apem Phaëtontide guttâ clausam, & viperam concreto de flentibus Heliadum ramis rore tumulatam cecinit. *Desiderius.* Cujus sunt arboris rami illi? *Mercurialis.* Populi, nam in hanc mutatæ fuerunt Phaëtontis sorores, in acerbo illo casu, delacrimantes pellucidum & tenacem succum, quem diximus appellari succinum. *Desiderius.* Pretiosæ lacrimæ. *Mercurialis.* Descendamus eò, ubi effodiuntur opes, irritamenta malorum. Nota:

lucidius electiô.

Caput

CAPUT IX.

Metalla.

QUando fossitius humor, seu halitus humidus lapidibus potissimum conclusus & percolatus multifariàm, conduratur à Sole in tantam soliditatem, ut non liquescat, nisi acerrimô igne, mox tamen rursum consistat; consit inde *metallum*, flexile ac ductile.

Plumbum est crudissimum, è quo paratur minium pro picturis: & cerussa pro emplastris: & *lithargyrum* (argenti spuma) pro incrustatione fictilium. *Plumbagine* scribimus. *Plumbum.*

Stannum est excoctius, & paullò durius: *Ferrum* durissimum, arroditur tamen ferrugine: sed quando depurgatur, magisque etiam eduratur, fit *chalybs*, nucleus & acies ferri. *Stannum, Ferrum.*

Cyprium æs, seu *Cuprum* obducitur ærugine: cadmiæ fossili, (nam alia est, quæ adhæret fornacibus, unde fornacaria; *pompholyx* autem æris favilla) commixtum fit *orichalcum* seu æs coronarium, fundi, quàm tundi aptius, ob suam friabilitatem. aurichalcum Latinè non dicitur. *Cuprum.*

Æs Caldarium seu Fusile, tantùm est malleis fragile: Ductile verò, etiam in laminas attenuatur. Optimum Campanum, & Corinthium. *Æris flos*, quem etiam æruginem dicunt, sponte excidit ab ære: *squama* marculorum ictibus excutitur. *Aes Caldarium.*

Argen-

argentum. *Argentum* est purius istis : habet nihilominus suas *scorias*, fæces, detrimenta, retrimenta, Græcè *belcysmata*.

aurum. *Aurum* est purissimum, idcirco ponderosissimum, præsertim obryzum : quod immissum catillo vel centies, nihil dependit substantiæ, * nec sentit ullam rubiginem.

* *Quintilianus.*

Aurum & argentum aliud est factum, signatum : aliud rude, infectum, pastillatum : item excoctum, purum, pusulatum.

magnetis seu mica. *Magnetis* (idis) seu *Mica*, metallaris est naturæ, argento similis, ex crustis constans tenuissimis, vulgùs *talcum* appellat, nec liquari se patitur, nec malleari ob indomabilem duritatem : cùm ex adverso, argentum vivum (*hydrargyrum*, Mercurius) nunquam durescat : liquet enim semper ; quamvis nullam rem humectet, aut madefaciat.

hydrargyrum.

electrum. *Electrum* est mistura argenti & auri. aliud electrum idem est, quod succinum, de quo superiore cap. *Bractea* metalli est tenuis, & præ exilitate crepitans lamella. *Scobs*, seu scobina, quod deraditur. Metallum miniarium est fodina, ex qua effoditur à metallariis seu metallicis minium ; plumbarium, unde plumbum; argentarium, aurarium.

Et hæc est illa gleba, calore exhalationis siccæ cogulata, frigore vaporis aquei condensata, propter quam nec hospes ab hospite tutus, nec socer à genero, &c. De qua patheticè Cassiodorus : Intrant homines caligines profundas, vivunt sine Superis, exulant à Sole : & dum sub

rteris

terris compendia quærunt, nonnunquam lucis gaudia derelinquunt. *Desiderius.* Hinc nata, opinor, quatuor ætatum, seculorúmve discrimina, quibus Poëtæ à metallis nomina fecerunt: Aureum seu Saturnium, optimum: tum Argenteum, inde Æreum: Deniq; Ferreum, pessimum & durissimum. *Mercurialis.* Figmentum hoc ex historia Danielis manavit de statua, Nabuchodonosori per quietem oblata, ubi, metallicâ comparatione, præcipuæ quatuor Monarchiæ expressæ. *Desiderius.* Eum, nisi fallor, Colossum, cadens de monte lapis comminuit. *Mercurialis.* Haud falleris. Lapides igitur, quoniam mentionem fecisti, & lapillos, quibus pretium luxus fecit, contemplemur. Adagiis adde: *Plumbeum caput; ferreum pectus. Quod cos ferro, aurum homini*; inde probantur. *Plumbeô jugulare gladiô; aureos montes polliceri; argenteis hastis pugnare; argentanginam patitur; Advocatus pecuniâ corruptus*, quod de Oratore Demosthene dictum.

Caput X.

Lapides Vulgares, & Pretiosi.

Lapis est indurata terra; qui comminutus dicitur arena: hæc autem crassior, sabulum, & glarea.

Tophus est arenaceus, & scaber: pumex multicavus, spongiosus, bibulus, aptus frictioni & politioni: Lapis scissilis, lævis, & atricolor

Lapides varii.

lor inservit scriptoriis tabellis, & sternendis tectis : phengites fissilis est in pellucidas tabellas : uti & specularis, vulgò glacies Mariæ : calcarius, ustulandus in calcem & gypsum : bituminosus, inflammabilis, & exustibilis : antracites, lapis ignitus, extra ignem aquis perfusus inardescit : igne extinguitur. *

* Isidorus.

Silice elicimus ignea, pavímus solum : cote acuimus ferramenta retusa : coticulâ, seu Lapide Lydiô, aut Heracliô probamus metalla : magnete, qui & sideritis dicitur, attrahimus ferrum ; (siderites gemma est ex genere adamantum, sed ictibus fragilis) hæmatite sistimus sanguinem : smiride scindimus vitrum : ex alabastrite fiunt vasa unguentaria : ex amiantho ellychnia inextincta, & mantilia igne lavanda. Asbestos semel accensus nequit extingui. Brontia seu ceraunius cum tonitruis cadit : pyrites est ærarius, & igniparus : chelonítes, Indicæ testudinis oculus, appenditur inter bullas infantiæ : & pro amuleto molochítes, coloris malvæ : Ætítes, in nidis aquilarum reperitur : Asterítes & selenítes ab astris fulgorem habent, & vires : galactítes à lacte nominatur ob candorem : crystallus vel crystallum juxta *Plin.* ex aquis tenuissimis, lucidissimísque, vel ex nivibus frigore aquilonari cogente, & meridianô Sole excoquente concrescit, & sensim in lapidem obdurescit, unde Græcis κρύσταλλος seu glacies dicitur.

Saxum est major lapis, jacens humi, sive extet, sive lateat : scopulus & cautes prominens; præ-

Desiderius. Hem quantus Botanologiæ campus! vel numerandô me fatigâsti, ne dicam ambulandô.

Mercurialis. Et tamen carptim hæc omnia, ac ſtringendô. Plura ſi voles anthologica, nomenclatores Botanicos & officinas herbarias conſule, vaſtis evolvendas tomis, ſed circumſpectè; neque enim ſatis vel Latinè, vel Græcè loquentes audies. Velim, & hoc ſcias, ipſos inter ſe Scriptores Herbarios diſſentire, ſynonymarum, & polyonymarum plantarum appellatione ambiguâ deceptos, præſertim cùm veteres à poſterius natis explicantur, ſæpius divinandô quàm decernendô. Illud ridiculum, quòd Matthiolus, nobilis interpres Dioſcoridis lib. 1. c. 55. in Botanicis ſuis refert, quendam herbariæ artis, ut ſibi quidem videbatur, haud modicè gnarum, cùm legiſſet in Dioſcoride, plantam, quam vocant officinæ *Agnum caſtum*, Latini viticem, mederi intertrigini; ſcripſerit, eum, qui ſecum germen illud geſtaverit, ſecurum à *lupis* fore; fœdè errandô in *lupo*, ambiguâ vernaculi ſermonis voculâ; Wolff vom Reiten.

Controverſia in re herbaria.

Desiderius. Ohe' lupum in lepida fabella!

Mercurialis. Quid quòd rei ruſticæ principes, Columella & Plinius, ita in diverſum abeant, ut ille *ſiliginem* dicat eſſe vitium tritici, hic ejus delicias nominet. Et ut ſexcenta taceam alia, *Amómum* nonnemo roſam Hieroſolymitanam ſeu Hierichuntinam indigetat, quod alii piper hortenſe vocant. Deinde tot nova germina multis neceſſitatem impoſuerunt fingendi no-

mina, ut, si uspiam alibi, hîc opus onomatopœis sit. Accedit, quòd ex silvestribus multa immigrârint in hortos, & ex rusticis floreant inter cives. An verò, quia *ranunculum* ego inter agrestes herbas lego, tu negabis eum inter Adonidis hortulos virere? Et quantùm distant *libanotis* seu fœniculum porcinum, à libanotide, quæ est rosmarinus? *Eruca*, species sinápis, ab ea, quæ nomen habet vermis? Quidquid autem sit de his; nos, elatô ex campis herbifecis pede, progrediemur ad frutices, expeditiùs eos transituri. Præibo strenuè; sequere. *Desiderius.* Sequar, si hoc priùs abs te impetrâro, ut, quoniam vinum me delectat herbile, percurras illas herbulas, quæ immittuntur. *Mercurialis.* transiliam celerrimè, sed per notiores tantùm, & nostris familiares hortis, quales sunt pampinula (officinis *pimpinella*) oxalis, melissophyllum, buglossum, anthriscum, fœniculum, phyllitis, (*seu asplenum, aut scolopendrion*) amaracus seu samsucus, (officinis *majorana*) pyrethrum, asarum, attractylis, pulmonaria, betonica, adiantum. Ex fruticantium genere, absynthium, saliuncula, ruta, salvia, rosmarinus, folia acori. *Desiderius.* Herbas docuisti nominare me vinarias: restat, ut & nosse discam. Nunc quæ adagia? *Mercurialis. Algâ vilior*; de re abjectissima. *Herbam porrigere*; victorem se fateri. *Spes in herba. Multum distant æra lupinis*; discrimen rerùm vilium & pretiosarum. *Quid sui cum amaracino? quid unguentum asino?* Est verò amaracinum, oleum ex amaraco. *Ego de alliis loquor, tu respon-*

Herba vinaria.

respondes de cepis. Bibe vel ede helleborum; ut sapias. *Plus aloës, quàm mellis habet.* Historicum est, quòd Conon Agricola Ludovico XI. Regi Galliarum, rapam insigniorem obtulit; aurô repensam. Non quid, sed quomodo. Cochl. l. 2. apophtheg.

Caput XIII.

Frutices, eorúmque Fructus.

STirps lignescens, & multiplici caule fruticans seu frutescens, appellatur frutex, quorum præcipuos tibi referam.

Frutices varii. *Corylus* fert nuces avellanas, seu Ponticas aut Prænestinas: *prunus* silvestris, pruna & pruneola, prunula, silvestria: *sambucus* baccas sambuceas; *paliúrus* baccas paliuri: *rosa* rosas: *canirubus* agrestes rosas, & postea baccas cynosbati, seu frangulas. Rosarum dicitur Milesia, quæ rubet, Alabandica ex russo albicat: pentaphyllis, quinque habet folia: centifolia, centum: *marones*, sunt rosæ albo inspersæ: *Partes rosæ: calyx*, seu globus nondum explicitus: *nympha*, cùm dehiscit, & se aperit: *caput*, est globus inferior, lanugine refertus: *unguis*, pars infima rosæ albidæ: *capillamentum*, sunt tenuia stamina in rosæ medio: *flos*, croceum, quod ei insidet. Rhododaphne sive rhododendron, frutex perpetui viroris, rosæ similitudine caulibus succrescens, venenum bestiis, homini remedium.

Rosæ partes.

Vitis partes. *Vinifera vitis* profert vinaceas uvas, quandoque labruscas: cujus partes sunt: *Palmes, seu*

sarmentū, longior luxuriantis vitis virga: palmes focaneus, qui in bifurco medius prosilit: fructuarius seu racemarius, qui parit: orbus, qui sine fructu: pampinarius, seu colis aut coliculus, tantùm fundens frondem: resex, seu præsidiarius aut subsidiarius colis, qui putatur ad fructificandum: *malleolus* seu malleolaris virga, est palmes novellus plantationi idoneus: *flagellum*, summa palmitis pars, & cyma: *capreolus* seu clavicula, crinis, anulus, coliculus viteus, est in modum cincinni contortus; *duramen* sive duramentum, est vitis brachium: *pampinus*, est folium, seu foliosus ramus. *In uva* sunt: *Scapus seu racemus* aut botrus, unde *acini* dependent: *folliculus*, est ejus corium: *vinaceus* seu vinaceum, est granum acinorum. Racemosum est, quod plenum racemis.

Uvæ partes.

Spiniferæ vites.

Spinifera vitis fert uvas spineas, nempe crispin⁹ crispinas: oxyacantha berberes: ribes bacculas S. Joañis uvas ursinas *Galeno*. Rubus mora rubi: rubus Idæus, mora rubi Idæi: capparis dat capares.

At *rhamnus* tegit aculeos: myríca seu tamarix, seu tamariscus, bacillos præbet secundùm medullam cavandos: tragacantha, succus est, seu gummi fruticis spinosi & candidi. ferula geniculatis scapis nodosa, levis, ideóque senum baculis idonea, calididis locis nota.

Ceratonia *Galen.* fert ceratia seu siliquas dulces, cornibus similes; quales fert etiam fœnum Græcum, quod inter legumina numeratur, dicitúrque *Plinio* silicia: at *Varroni* silicula. Græcis ægoceras, à similitudine cornuum caprino-

prinorum: cinnamomum dat cinnamum: glycyrrhiza mellitam radiculam. Sed hedera, & smilax aspera, arbores scandens exedit; illius racemus vocatur corymbus.

Balsamum odoratissima arbuscula, si inciditur vitreis osseísve cultellis; nam ferrô incisa moritur: eliquat opobalsamum, succum pretiosiorem aurô. hinc oleum balsaminum, xylobalsamum est lignum balsami. Costus, frutex aromaticus, *Dioscoridi*.

Gossipium fert quiddam non absimile nuci, quæ dehiscens, detegit circa nucleos glomum lanæ inculcatum: quem redordiri, & inde conficere lina gossipina, muliebris est labor.

Isti *palustres* etiam sunt fruticosi: juncus palmipedalis, (est mensura unius pedis, & palmi:) scirpus seu canna, aut arundo, tricubitalis, gerens in summitate typhas, qui cùm sit enódis & mollicellus, texunt ex illo scirpicula, canistra, mattas seu tegetes. Arundo marina lignosa & nodosa, vicem est baculi; at calamus, & syringa vicem fistulæ. Ubi crescunt, cannetum, juncetum, arundinetum dicitur. Mariscus vel mariscum *Plinio* est genus junci majoris. Cyperus est junci genus angulosum, & herbis accensetur.

Frutices palustres.

Quæcunque paullò minora sunt fruticibus, appellantur *suffrutices* officinis. Latinè voces frutices herbaceos & oleraceos, vel herbas fruticantes. Quidam ajunt, suffrutices esse, qui compluribus ramulis, succulísque lignosis scatent, sed minutis constant foliis, ut ruscus, & reliqui

Suffrutices.

reliqui cardui; itémque ebulus, erícà, nardus, & spica nardi, seu nardus Indica, sed baccharis est nardus rustica: saliunca, lavendula, ruta, salvia, rosmarinus seu libanotis coronaria: absynthium, & myrtillus ferens nigra & rubra myrtilla, seu vaccinia: quidam malunt scribere vacinia, & inter flores numerant; nos etiam inter mora reputamus. De his illud Maronianum tibi occentum putes:

O formose puer, nimiùm ne crede colori,
Alba ligustra cadunt, vacinia nigra (id est, violacea) *leguntur.*

Anacreonte Judice:

Rosa honor, decúsque florum,
Rosa cura, amórque Veneris,
Rosa cœlitum voluptas.

Tu sed ai, quæ animantes efficiunt uvam? *Desiderius.* Apes oblongum in orbem conglobatim dependulæ. *Mercurialis.* Promptè. à frutetis ad arboreta nos transferamus. Proverbiô dicitur: *abstulit nucleum, pignori reliquit putamina. Scipioni arundineo inniti. Nodum in scirpo quærit. Esquilla* (est herba ex bulborum genere, quod suprà dixi, tunicatis cepis in vase acerrimi aceti Soli exposita miram virtutem medicam habens) *non nascitur rosa. De Ajace sua* (nam est nomen Tragœdiæ) *dixit Augustus Cæs. quòd in spongiam incubuerit*, hoc est, deleta sit.

Caput

CAPUT XIV.

Arbores, arboreique Fructus.

STirps altùm excreſcens, & è ſtipite expandens robuſtos ramos, obtegénsque ſe frondibus, arbor eſt, circumtecta cortice: ſub quo reperies librum, & alburnum: mox ligni pulpam: & in penitiſſima pulpa medullam.

Faſtigium arboris dicitur *vertex* ſeu *cacumen*: quod, ſi tenellum eſt, appellatur in omni ſtirpe *turio*: deſectis ramis, *truncus* & caudex eſt: *termes* eſt ramusculus cum fructibus decerptus ſeu revulſus: *ramale*, ſi reciſus & rejectus: *flagella*, ſunt partes ſummæ, quæ ad cujúsque venti flatum moventur: *torus*, ſeu torulus, eſt callus ligni in ſe cõvolutus: *oſſa*, pars arboris duriſſima, ſicut molliſſima *albumen*, obnoxium teredini: *pecten* annos indicat: *liber* interior eſt tunica, qui dividi poteſt in philyras, &, dum viret, glubi ſeu delibrari: *panô* ſeu tumore fungoſô tumeſcit: gradatis *pollicibus* ſeu nodis ſcanditur. Floreſcit, frondet, fit prægnans, fert fructus, ſi felix eſt; ſecùs, ſi infelix: pullulat, cùm ſtolones ſurculos, germen emittit, & tunc matricem vocant, unde ſurculoſa ſeu germinalis; ſed quæ plantata, conſeminalis dicitur rei ruſticæ Scriptoribus. Surculorum alii ſunt vitales & utiles: ſpadones alii & inutiles. Ipſa arbor vel arbuscula eſt novella, vetula, bifera, trifera, ſeneſcit, moritur, &c. vidè infrà cap.32.

Partes arboris.

Quædam arbores habent lignum interveniis distinctum, ideóque fissile: aliæ lentum, & flexile: aliæ rigidum, & fragile, pro vario usu.

Varia arborum folia.

Folia sunt omnibus venosa: multis lanuginosa: plerísque per ambitum crenata; nec rarò ex morsu insectorum laciniosa: decidunt sub hiemem: vere regerminant; exceptis gummosis, buxô, taxô, & aliis, quæ semper virent, ut laurô, myrtô,&c. his enim non sunt decidua. Folia latissima sunt fico, viti, platano: angusta myrto, & oleæ: aculeata ilicum generi: capillata pino: mucronata malo: carnosa cupresso, & tamarici seu myricæ: crassissima alno: longa salici: duplicia palmæ: cincinnata pyro: pinnata abieti: insecta, pectinum modô, piceæ: angulosa hederæ: sinuosa robori: spinosâ cute, rubo: mordacia urticis: pungentia larici, cedro, pino; pediculô brevi, oleæ, longô vitibus, tremulô populis; disposita myrto: concava buxo: inordinata, & plura eodem exeuntia petiolô, pomis.

Arbores umbriferæ.

Arborum quædam sunt *umbriferæ*, & exuberante viridantium copiâ foliorum opacantes vireta, ut tilia, platanus, acer, fraxinus, ulmus amica vitibus, & cæteræ latifoliæ.

Steriles.

Steriles ministrant vel pabulum foco, ut alnus, betula, ornus, populus alba & nigra; caprificus, fic⁹ silvestris, cujus nunquam maturescunt ficus; bdellium magnitudine oleæ, fructu, naturáque caprifici. Vel materiam ædificiis, ut quercus, æsculus vel esculus, pinus, larix, cedrus, non ardens, nec carbonem faciens. Vel vimina, &

flexiles

flexiles virgas, circulis doliorum, & contextioni corbium, & cratium, ut betula, salix, cui pro fructu est lanugo, quam vocant aranean, ligustrum, &c. Tilia & buxus apta sunt scalpro: ebenus, ponderoso enodíque ligno, quod aquis non mergitur, politurae: fraxinus sarissis, & glutinando vulneri: moluscum, & acer, crispantis est ligni ad tessellas insititias faciendas pro mensis acernis, & pantherínis. Cupressus seu cypréssus, aut cyparissus valet odore: alnus durescit in aqua: abietis pars suprema dicitur sisterna, infima & enodis, sapínus. Taxus dat toxica: cedrus non sentit cariem & putredinem: palma non cedit ponderi, sed contra illud assurgit. Inter palmas, Graecis dicuntur ἐλάται, odoratam lacrimam stillantes.

Pomifera, sunt notissimae fructiferarum, habentes fructum exteriùs, intectum molli corticulâ; intùs granatum, vel osficulatum.

Pomifera.

Granata poma sunt; ficus, seu carica: pirum vel pyrum: malum, vel vulgare; vel aureum seu aurantium: citreum, seu medicum, Hesperium, Assyrium, citromálum: Punicum seu Granatum, à loco sic dictum; cujus putamen dicitur malicorium: flos ejus cytinus seu ampullagium; membrana, seu cellularum in illo discrimen, cicus vel cicum; at balaustium est flos, silvestris mali Punicae. Cydonium, seu cotoneum: chrysomélum; mespilum, non sapit, nisi putredine emollitum. Osficulata sunt; cerasum vulgare, Actium seu nigrum: Aproniananum, seu Macedonicum, majus, & maximè ru-

Malorum genera.

mè rubens : duracinum, durioris corii, & sativum ; prunum cerinum vel cereum seu flavum, asininum, hordeaceum, Damascenum ; oliva : cornum : malum Persicum. Poma exossata, quibus ossiculum demptum.

Arbores ipsæ vocantur : ficus, pyrus, malus (pomus est genus) citria, medica, Assyria, seu citrus : malus Punica, seu Granata : malus cydonia seu cotonea : malus Persica, mespilus, sorbus, cerasus, prunus, olea, cornus. Oleaster & piraster silvestres sunt.

Pyrorum genera. Pyrorum multa sunt genera, quemadmodum malorum, habéntque nomen vel à magnitudine, ut librale, volemum, (quòd volam manûs impleat) nanum, decumanum, &c. Vel à figura, ampullaceum, cucurbitinum, mammosum, pulmoneum, rotundum, orbiculatum, turbinatum, &c. Vel à sapore, musteum seu mustaceum, meliméllum, acidulum, &c. Vel à tempore maturitatis, postautumnale, hordearium vel hordeaceum, sementínum. Vel à loco, crustamínum. Vel ab insitore, Pomponianum, Dolabellianum, Claudianum. Vel à colore, signinum, quod est testacei coloris, rubellum seu rubellianum *Plin.* Arbutus fert arbuta seu unedones.

Arbores nucifera. Proximæ pomiferis sunt *nucifera*, quæ sub cortice duro occultant nucleum, inclusum putamini, ut juglans, ferens nuces basilicas, regias, juglandes, quæ habent nuclei tunicam, bifidas putaminis seu testæ carinas, & inter has dissepimentum seu nauci, indeclin. Súntque, sicut

ſicut & avellanæ, ſanæ, integræ, vitioſæ, carioſæ, rancidæ, caſsæ; & franguntur ſeu aperiuntur nucifrangibulô, *Plaut.* Averſatur hæc arbor conſortium quercuum; extremô cortice infuſcantur lanæ, umbra ejus gravis humano capiti. Amygdala, ſeu nux Græca aut Thaſia, gignit amygdalas ſeu amygdala: caſtanea caſtaneas, ſeu glandes Sardianas, clauſas echinatô calyce ſeu coriô, quod operitur captaneô operculô, ſeu echinô. Sed è palma accipies dactylos: ex abiete conos, & ſtrobilos: è quercu gallas: è ſubere & ilice glandes: è fago glandes faginas triangulari cute: è pino nuculas pineas. Piſtacia ſeu piſtaces ex taberna pete medicamentaria.

Baccifera ſunt, quæ racematim ferunt baccas molliores, ut morus, tardisſimè florens, citò frugifera; laurus victorum inſigne, arcens fulmina. Sycomórus, media inter ficum & morum; aliô nomine mariſca, ſeu ficus fatua, acerbos ferens fructus: ſorbus ſilveſtris; myrtus, ex qua ovantib⁹ corona texi ſolita. In conviviis ramô myrti per manus ordine, acceptô, ſinguli carmen aliquod jucundum modulari ſolebant. Duratio hujus arbusculæ brevis eſt, & ideò corona illius in fueribus quoque adhibita. Veneri etiam ob gratiam frondium conſecrata. Sed hæc ἐν παρέργῳ. *Deſiderius.* Aptè, & ad ſtomachum meum, difficilè concocturi tot arborum fructus, niſi tuis condimentis inſpergantur.

Arbores baccifera.

Mercurialis. *Aromatifera* ſunt nobis innominatæ: quæ progignunt piper, caryophylla, nuces

Arbores aromatifera.

mè rubens : duracinum, durioris corii, & sativum ; prunum cerinum vel cereum seu flavum, asininum, hordeaceum, Damascenum ; oliva : cornum : malum Persicum. Poma exossata, quibus osiculum demptum.

Arbores ipsæ vocantur : ficus, pyrus, malus (pomus est genus) citria, medica, Assyria, seu citrus : malus Punica, seu Granata : malus cydonia seu cotonea : malus Persica, mespilus, sorbus, cerasus, prunus, olea, cornus. Oleaster & piraster silvestres sunt.

Pyrorum genera. Pyrorum multa sunt genera, quemadmodum malorum, habéntque nomen vel à magnitudine, ut librale, volemum, (quòd volam manûs impleat) nanum, decumanum, &c. Vel à figura, ampullaceum, cucurbitinum, mammosum, pulmoneum, rotundum, orbiculatum, turbinatum, &c. Vel à sapore, musteum seu mustaceum, melimélum, acidulum, &c. Vel à tempore maturitatis, postautumnale, hordearium vel hordeaceum, sementínum. Vel à loco, crustamínum. Vel ab insitore, Pomponianum, Dolabellianum, Claudianum. Vel à colore, signinum, quod est testacei coloris, rubellum seu rubellianum *Plin.* Arbutus fert arbuta seu unedones.

Arbores nucifera. Proximæ pomiferis sunt *nucifera*, quæ sub cortice duro occultant nucleum, inclusum putamìni, ut juglans, ferens nuces basilicas, regias, juglandes, quæ habent nuclei tunicam, bifidas putaminis seu testæ carinas, & inter has dissepimentum seu nauci, indeclin. Súntque, sicut

ſicut & avellanæ, ſanæ, integræ, vitioſæ, carioſæ, rancidæ, caſsæ; & franguntur ſeu aperiuntur nucifrangibulô, *Plaut.* Averſatur hæc arbor conſortium quercuum; extremô cortice infuſcantur lanæ, umbra ejus gravis humano capiti. Amygdala, ſeu nux Græca aut Thaſia, gignit amygdalas ſeu amygdala: caſtanea caſtaneas, ſeu glandes Sardianas, clauſas echinatô calyce ſeu coriô, quod operitur captaneô operculô, ſeu echinô. Sed è palma accipies dactylos: ex abiete conos, & ſtrobilos: è quercu gallas: è ſubere & ilice glandes: è fago glandes faginas triangulari cute: è pino nuculas pineas. Piſtacia ſeu piſtaces ex taberna pete medicamentaria.

Baccifera ſunt, quæ racematim ferunt baccas molliores, ut morus, tardisſimè florens, citò frugifera; laurus victorum inſigne, arcens fulmina. Sycomórus, media inter ficum & morum; aliô nomine mariſca, ſeu ficus fatua, acerbos ferens fructus: ſorbus ſilveſtris; myrtus, ex qua ovantib⁹ corona texi ſolita. In conviviis ramô myrti per manus ordine, acceptô, ſinguli carmen aliquod jucundum modulari ſolebant. Duratio hujus arbusculæ brevis eſt, & ideò corona illius in fueribus quoque adhibita. Veneri etiam ob gratiam frondium conſecrata. Sed hæc ἐν παρέργῳ. *Deſiderius.* Aptè, & ad ſtomachum meum, difficilè concocturi tot arborum fructus, niſi tuis condimentis inſpergantur.

Arbores baccifera.

Mercurialis. *Aromatifera* ſunt nobis innominatæ: quæ progignunt piper, caryophylla, nuces

Arbores aromatifera.

nuces myristicas, (unguentarias seu odoratas aut muscatas, quarum cortex seu involucrum macer & macis dicitur; cui affinis glans est balanus seu myrobalanus, aut myrobalanum) aliósque odoriferos fructus, quibus condituras paramus. Malobathros, arbor est Syriæ, similem nardo odorem referens, & pressa, salubre præbens unguentum, quod malobathrum vel malabathrum dicitur.

Arbores resinosæ & gummata.

Resinosæ sunt pinus & pinea: è quibus resina exstillat; ex hac autem eliquatur pix & axungia; tæda seu teda pinguiori succô abundat. Et lentiscus, ex qua colligitur mastiche; & terebinthus, ex qua fluit resina terebinthina. Et quæ exudant myrrham, stacten, pinguitudinem myrrhæ, & styracem, (vulgò storacem) thus, caphúram (officinis *camphoram*,) ambaram (officinis *ambram*) quâ inficiuntur chirothecæ (incertum, an sit spongia marina, an excrementum piscis) cæteráque gummi genera. Viscum seu viscus est glutinum implicandis avibus. Habet & juniperus suas non tantùm bacculas, sed & viscum seu gummi juniperinum (vulgò vernicem) gummitioni aptum.

Arborum fructificatio.

Vis jam scire, quomodo *fructificent?* Ante omnia surculus gemmat; tum gemma hians protrudit florem. In ficu prorumpit grossus vel grossulus sine flore; in corylo julus (nucamentum, panicula) ante gemmationem; tandem fructus (petiolô pensilis) crescit, donec maturescat.

Arbore-

Arboretum frequens, est silva aut silvula; quam amœnè viridicatam, dicemus nemus: densám & inviam, saltum: disraratam seu intercisam, recrescentémque, silvam cæduam; opacam & incæduam, lucum. Speciatim autem quercétum, æsculetum, ilicetum, pinetum, betuletum, ulmarium, myrtetum, cerasetum, castanetum, salicétum, (salictum) frutetum, coryletum, palmetum, olivetum, pometum, moretum, &c. Virgultum est, ubi crescunt virgæ, genistæ, spartum, vimen. Arbuscula est arbor pumila. A silvis dicitur silvosus, nemorosus, nemoralis, saltuosus, &c. & montes silvigeri, mel nemorense, *Columell.* Silvatica laurus. Silvifragus, est Poëticum. *Arboreta.*

Jam analecta hinc referendo, Lotos est arbuscula Africæ, pyro similis foliô quercinô fructũ ferens instar fabæ sapore singulari, quæ gustata dicitur patriæ oblivionem inducere, quod contigit Ulyssis sociis apud Lotophagos. Nota sunt, *picem tangere, piceas habet manus. Stipes æthiops Ciceroni*, pro bardo. *foliô mobilior. oleô tranquillior. oleum & operam perdidit. oleum camino addidit. ficulnus vel ficulneus est gladius*, argumentum hebes. *Vino vendibili non opus est suspensâ hederâ. ficus dividit homo præparcus. cedrò digna*, id est, immortalitate. *Post folia cadunt arbores. arbore dejectâ, quivis colligit ligna. aliam quercum excute. Malo esse tarda quercus, quàm præcox cucurbita. Quercus non unô dejicitur ictu. Relinque nuces. Frangit nucem, qui vult esse nucleum. Ficum vocat ficum, scapham scaphâ, ligonem ligonem. Annosam transplantare arborẽ.* *Adagia.*

Laurus

Laurus ſymbolum eſt victorum; hedera Poëtarum; cupreſſus mortis; palma victoriæ & fortitudinis cum lemmate: *preſſa reſurgo.* Unde palmarium facinus. *Laſcivior hederâ*, obvia amplectente. *Platani umbra*, pro loco amœno. *Umbra tantùm*; quod pulchrum, ſed ſine fructu. Olim platani vinô rigatæ vectigal pro umbra penſum. Platanus à Xerxe armillis aureis circumdata. Secundùm Philoſophos: homo eſt arbor inverſa. Tu quid hisce addis? *Deſiderius.* Nos poma natamus. *Mercurialis.* Noſti, quæ Poëtæ de Hippomene, aureis pomis Atalantam retardante. *Deſiderius.* Novi. *Mercurialis.* Et de pomo aureo, cui inſcriptum: *detur pulcherrimæ:* déque Paridis judicio? *Deſiderius.* Novi. *Mercurialis.* Laudo; greſſum promoveamus ad animantia.

Caput XV.

Animalia in genere; & in ſpecie rudiora: Palpitantia, Repentia, Serpentia.

Quod eſt prædicum vitâ, ſenſu, & liberô motu, eſt animal. Vitam accipiunt naſcendô, continuant nutricandô, propagant ſui ſimile generandô: ideóque ſexu discreta ſunt.

Diviſio animantium.

Animantium aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ; pluma alias, ſquam-

squamma obducit alias. Quædam perpetuò cicures & mansuetæ, aliæ perpetuò feræ; quædam mediæ náturæ. aliæ carnibus, aliæ frugibus vescuntur: quædam solivagæ, quædam gregales. In voce magna differentia: aliæ garrulæ, aliæ taciturnæ, aliæ imitatrices hominum. Ad cibum capiendum hæ gradiendô, illæ serpendô, aliæ volandô, quædam natandô accedunt: quem partim ore hiante & dentibus capiunt; partim unguium tenacitate corripiunt: partim aduncitate rostrorum; aliæ sugunt, aliæ carpunt, aliæ vorant, aliæ mandunt.

Sensum exercent (potissimùm alimenti causâ) tangendô, olfaciendô, gustandô, audiendô, videndô.

Motum adhibent (ad prosequendum bonum & fugiendum malum) alata volandô, pinnata natandô, pedata gradiendô.

Quando animal se non movet, tum aut cubat, prostratis membris; aut sedet, substratis inferioribus, arrectísque superioribus: aut stat erectum, super pedes suos se æquilibrans, aut fulcimento alicui connitens.

Quædam tamen animalcula promovent se *palpitandô* duntaxat: quædam *repunt* aut *serpunt*: cùm sint veluti rudimenta animalis generis: ut conchæ, vermiculi, serpentes.

Concha, inclusa conchis testaceis, (quibus caro exsanguis & viscosa arctissimè adhæret) dimovet se paulatim sub aquis, levi palpitatione, quarum præcipuæ (*Gell.* apprimæ) sunt: ostrea succulenta, concha margaritifera: purpura,

pura, murex, conchylium, conchyle, (cujus operculum dicitur ostracium) purpureum succum seu ostrum evomens.

Tardigrada *cochlea* circumfert secum testaceam suam domunculam; putatur carere oculis, sicut & limax, (qui, propriè loquendo, testâ caret:) sed habent cornicula, quibus prætentant iter.

Vermes. *Vermes* repunt convolutione & evolutione corpusculi; è quibus rebus gignuntur, ex iisdem querentes nutrimentum, erodunt eas: acari ceram: termites (termi) carnem: tineæ vestes: blattæ libros: terédines (cossi) ligna: lumbríci uvidam terram & viscera: volvóces (convolvuli & ipedes) vitem: curculiones (*curguliones*) frumenta: erúcæ (campæ) plantas: bombyces folia mori: galbæ esculos: midæ fabas: mylacres farinam: fullones aures, &c. hemerobii sunt vermiculi unius diei.

Insecta pedata. Sed *insecta* (dicta ab incisuris, quæ nunc cervicum locô, nunc pectorum habent,) sunt expeditiora, quibus dati pediculi. Pediculus (pedunculus) lendium progenitor: pulex saltator (unde pulicosus, eorumque captator pulicilega, sicut culicilega, *Prompt:*) ricinus, canibus infestus: cimex parietum & cubilium, præsertim abiegnorum, graveolens perreptator: oniscus (centipeda) adhærens humescentibus muris: & scolopendra (multipeda.) Formicæ denique circa victum comportandum semper actuosę (*Seneca*,) ac laboriosæ seu operosæ. Araneæ (aranei) tenuissimas telas seu texta texentes insidian-

prædurus autem & lævigabilis, marmor appellatur; quod candens, dicitur Parium: rubens, porphyreticum seu porphyrítes: maculosum, ophítes. Adulterinum & factitium conficitur ex variegato alabastri gypso. Calculus seu scrupulus, illapsus calceo, molestus est eunti: Lithranthraces, carbones sunt fossitii, assulati, facilè igniendi, & ignem alentes.

Lapis manalis, unde fons emanat: molaris, qui frumentum atterit: redivivus seu veteranus, cujus olim usus in muris: saxum est rude, quod impolitum: vivum, quod naturale: operarium, quod servit operi. Lapidum fragmenta vocantur assulæ, micæ, segmina, segmenta, ramenta. Saxulum est diminutivum.

Lapillus lucens & micans, gemma vel gemmula dicitur: si habet scabritiem, aut maculas, vitiosa est.

Gemma.

Eximiæ gemmæ sunt: carbunculus seu pyrópus, aut carchedonius, flammeus: adamas prænitidus, duritiæ indomabilis: hyacinthus, & thyítes seu eranus, vulgò turcóis, cæruleus: amethystus, qui creditur ebrietati resistere, violaceus: smaragdus, beryllus, & jaspis viridis vel virens: sapphirus aërii vel cærulei coloris, aureis punctis collucens: chrysolithus, quem hodierni mangones hyacinthum nominant, luteus seu flavus est: topazius, aureus: rubinus & granatus, sanguineus: sardius, ex rubro nigricans: sarda, rubens: onyx & sardonyx, ex fusco subalbus, cum venis igneis, & lacteis zonis: chrysoprasus, ex aureo prasinus seu herbe⁹:

C aehá-

achátes, croceus: lychnítes, ardens: gagátes, niger, ardet aquâ affusâ, oleô restinguitur: attritu calefactus, ut succinum trahit.* Cyaneus seu lapis Lazuli, officinis cæruleus & stellatus, seu ex veneto & cæruleo mixtus. Opalus, omnes aliorum colores habens, multicolor: Pantarba, cæteros ad se lapillos trahit, si fides *Philostrato*: belioculus, albicans est lapis, repræsentans oculum, ex nigra pupilla aureum colorem emittentem.†

* *Solinus.*

† *Plinius.*

Inveniuntur in animalibus: chelidonius lapis aut chelidonia gemma, in ventriculo pullorum hirundinis: alectorius in capo: bufonítes in cápite bufonis: draconítes in cerebro draconis, pellucidô colore, nec nisi recens, ad formandum aptus; lyncurius, subflavi coloris, electro similis, ex urina lyncis concrescere creditur à *Plinio*.

Margaritæ, seu uniones, in ventribus concharum: sed crystallus, ut diximus, in lapidosis antris, formâ hexagonæ stiriæ, nascitur: coralium (vel corallium) est marina arbuscula, petræ sub undis adnascens, in aurásque protracta lapidescens ac rubescens; reliquos superat Bezoar tam orientalis quàm occidentalis in capris Indiæ silvestribus reperiendus.

De gemmarum cùm coloribus, tum virtutibus mirè Scriptores variant; nos tritiore incessimus viâ. Habésne, quod lapideis hisce terræ fœtibus φιλολογικῶς, velut in acervum, adjicias? *Desiderius.* Si moveri possunt Alpium scopuli, ab Hannibale acetô rupti. *Mercurialis.* Nihil

Nihil per auditionem lectionémve occurrit de acháte Regis Epirotarum, Pyrrhi, in quo natura expresſit Muſas ſuis decoratas inſignibus cum Apolline tenente citharam? Nihil de Domitiani phengíte, ea, quæ à tergo erant, ſpatianti ſub porticibus meticuloſo tyranno, referente? nihil de geminis Cleopatræ immanis pretii unionibus, quorum alterum acetô maceratum M. Antonio propinavit? *Deſiderius.* Perge, quæſo, neſcienti loqueris. *Mercurialis.* Hæc viæ fallendæ ſunt inſpergenda parciùs; ſecùs, impedient magis, quàm promovebunt euntes. Quid, quòd in Sole ambulamus; ecce viridantes non procul arborum ſcenas; ſub eas nos recipimus, per minores priùs ſtirpes poſituri pedem. Inter proverbia nota: *Nigrum vel album calculum addere. Lapidem decoquis. Lapide loqueris Adamantinum pectus, &c.*

Caput XI.

Vegetabilia tantùm, ſeu Germinantia.

STirps ſive planta protuberat è terra, cui inhærens radice, germinat reliquô corpore in aërem, imbibénsque humorem fibris, eúmque convertens in ſuccum, & digerens, aleſcit, vigeſcit, vireſcit: deſtituta ſuccô, langueſcit, flacceſcit, marceſcit, areſcit; cauleſcit, cùm caulem vel frondes acquirit; decauleſcit, cùm eas amittit.

Planta. Partes *plantæ* sunt radix, bulbus, stipes, seu truncus, (qui in fruticibus caudex; in aliis caulis dicitur) surculi, rami, folia, flores, fructus, semen, cortex, lignum, medulla, nucleus, putamen: quæ tamen aliter atque aliter reperiuntur in Germinantibus, quorum tria sunt genera, Herba, Frutex, Arbor.

Fungus. *Fungus* est rudimentum plantæ, radicescit deorsum debiliter, caulescit quidem sursum, non tamen frondescit, sed contrahitur (concorporatur *) in orbicularem massam, infernè striatam.

* Plinius.

Tuber (infimum fungini generis) continet se sub terra, nec extuberat foras, nec radicat infra se, obtegens se tantùm corticulâ: unde dicitur callus terræ.

Fungorum alii sunt edules, quorum aliquos à clusili rotunditate vocant capreolos, rufulos, spinulos, pruneolos; vel à latiore margine spongiolas, seu spongiolos, (quanquam horum vocabulorum alia quoque est significatio;) præstantissimi sunt boleti; quidam virulenti & noxii, ut muscarii, pulverulenti, & plerique alii.

Stirps. Vera *stirps* habet radicem fibratam, stipitem corticosum, ramusculos foliosos, plerumque brachiatos, † quorum minores (quotannis emorientes & renascentes) nominantur *herbæ*: grandiores (& perennantes) *arbores*: mediæ proceritatis & durationis, *frutices*.

† Columella.

Martialis Cæciliano cuidam fatalem cœnam imprecans, dixit:

Boletum, qualem Claudius edit, edas.

Illum

Illum enim Agrippina, Claudii Imp. conjunx, venenô tinxit. Inde Nero boletos per jocum cibum Deorum appellavit, quòd Deos faceret, id est, necaret Imperatores, qui post mortem volebant Dii haberi. *Fungus est* (id est, stupidus.) *Funginô genere est* (totum se tegit pileô.)

Caput XII.

Herbæ, herbaceiq; fructus, ac flores.

INnititur herba cauli suo, simplici vel multiplici; unde unicaulis vel multicaulis herbariis; à foliis, angustifolia, latifolia, acutifolia, trifolia, quinquefolia, centifolia; *Græcis* τρίφυλλος, πεντάφυλλος, ἑκατοντάφυλλος, &c. Item verticillata, umbellifera, corymbifera, * capitata, &c. Estque vel *Alimentaria*, seu Edúlis, vel *Coronaria*, vel *Medicamentaria*.

* *Ovidius.*

Partes herbæ.

Partes herbæ sunt: *scapus* seu caulis aut thyrsus, à quo sustentatur; *folia*, quibus ambitur: *geniculum* seu articulus (nodus in caule;) *internodium* est intervallum inter duo genicula; *coliculi* vel cauliculi, cymæ, cymatia sunt scaporum novelli & teneriores partus: *alæ*, ex quibus illæ prodeunt; *apex* seu stamen, pars suprema, quod è calice instar fili prosilit; *calyx* est folliculus primò floris, tum seminis; *pappus*, lanúgo ab herbis & floribus decidua & volatica; unde

lanuginoſus. *Panicula* vel paniculus, lanoſa coma, qualis arundinum; fibræ ſeu capillamentum, minutisſimæ ſunt & extremæ radiculæ; *bulbus*, radix rotunda & tunicata: pericarpium, (ſiliqua, theca, tegumentum, involúcrum, quô vel grana leguminum, vel herbarum ſemina concluduntur) variis aliquando cellulis & ventriculis diſtinctum, intercurſantibus membranis; *nervus*, prælongum filamentum in foliis, unde ramuloſa dicuntur; *crenæ* ſunt inciſuræ, in extrema ora folii; unde crenatum, ſerratum, laciniatum; *umbella* ſeu muſcarium (faſtigium floris in orbem circumactum;) *ſinus* alarum, eſt cavus anfractus caulis.

Varietas herbarum. Sunt autem herbarum aliæ hortenſes, aliæ ſilveſtres, aliæ campeſtres, aliæ montanæ, &c. iterúmque quædam gramineæ, quædam floridæ, &c.

Gramineæ ſunt muſcus utilis oppilandis rimis; carex moleſta fœniſecis acie ſuâ; ulva accreſcens paludibus: polygonum, (officinis *centinodia*) origanum, ſerpyllum vel ſerpillum ſerpunt humi: thymbra, (ſatureia, ſeu cunila) thymus, apiaſtrum, melisſophyllon grata apibus: dictamnum vel dictamnus ſalutaris cervis: mandragoræ vel circeii radix, masculi figuram repræſentat: Lappa leviter hamata adhæret veſtibus: equiſétum vel equiſelis ſervit defricando ſtanno: ambubeia in pappos & floccos tabeſcit: acanthus (officinis *brancaurſina*) columnarum epiſtyliis inſculpitur: verbéna vel verbenáca olim in gentilium ſacris uſurpabatur;

pabatur: radix helenii (officinis *enula* vel *inula*) condiendo vino adhibetur: hemerocallis seu ephemeron unô die florem suum tuetur: buphthalmus ab oculi bovini figura dicitur; à gruis collo geranium, seu pes columbinus; à pede gruis, coronopus; à lepore lagópus; ab hirco tragopógon; à gallina *morsus gallinæ*, officinis aliàs alsine; ab anseribus anserina, &c. adianti (officinis *capilli Veneris*) folia aquâ perfusa non madescunt: polypodium seu filicula, polyporum more, cirros obtinet, trifolium pratense passim provenit; quadrifolium rariùs. Tithymali lacte si charta inscribatur, postquam siccatæ sunt litteræ, asperso cinere leguntur; filicis folia cimices enecant; locus filicum dicitur filictum.

Herbæ medicinales.

Et tametsi nulla sit herbula, quæ in usum medicinæ venire non possit, & quidem multiplicem, medicamentarias tamen seu *medicamentosas* appellant eas, quæ virtutem in morbis ac doloribus leniendis & pellendis præsentiùs exerunt; unde Medicis dicuntur Cephalicæ, Ophthalmicæ, Cardiacæ, Stomachicæ, Hepaticæ, Spleneticæ, Nephriticæ, Vesicariæ, &c. Nos magis præcipuas & notiores perstingemus, parùm solliciti de diverso in hac materia sensu Plinii, Dioscoridis, Theophrasti, Galeni, &c.

Atque ut à capite ordiamur, *cerebrum* roborant saliunca, (*lavendula*) betonica aut vetonica, pæonia, pulegium, amaracus, lilium convalliũ, rhodia radix, ocymum seu basilica, violaria, prunella, mentastrum, sisymbrium domesti-

cum, ſeu menta criſpa, (balſamita) ſiſymbriun aquaticum, naſturtium aquaticum, melisſo phyllum ſeumelitæna: ormínum ſeu hormínũ aut Horminium. Capitis dolores ſedat corona ex adianto, ſeu callitricho.

Oculis prodeſt fœniculum, euphraſia, chelidonia, (officinis *hirundinaria*) &c. *Thoraci* ſeu pectori ſpulmonaria, hyſſópus, adiantum, ſtichas vel ſtœchas. *Cordi* melilótus, flores buglosſi, chamædris, &c. *Stomacho* abſynthium (præcipuè Ponticum) piperítis, aníſum, cymínum, &c. *Hepati* lichen ſeu hepatica: eupatoriũ ſeu hepatoriũ: *Spleni* chamæpitys, ſeu hypericũ, (officinis *perforata*) anagallis, fumaria, aſplenum: *Renibus* anónis, (officinis *reſta bovis*, vel *remora aratri*) œnanthe, ſeu ſaxifraga rubea, (officinis *filipendula*) phyllítis ſeu lingua cervina (officinis *ſcolopendria*.)

Alvum laxant, purgant, & bilem detrahunt aloë, helleborum aut helleborus ſive verátrum, folia ſinápis, (manna, eſt ros Syriacus) Mercurialis, polypodium, grana ſatyridis, ſcamonium, (officinis *diagridium*) centaurium, abſynthium, eſula ſicccata & pota.

Stomachum movent aſarum, daphnoides ſeu laureola, (officinis *vinca-pervinca*) bulbus narcisſi, *Plinio* vomitorius.

Adſtringunt thlaſpi, (officinis *burſa paſtoris*) leontopodium, (officinis *alchimilla*) ſanguinaria, cynogloſſum, artemiſia, à Regina, Mauſóli uxore, dicta.

Emol-

Emolliunt althæa seu hibiscus, anéthum, malva, violaria, &c.

Vesicam levant pepones, halicacabus, acanthus, solánum. *Lumbricus* exterminant vel interimunt argemóne, (officinis *anserina*) phu, seu Valeriana, periclymenum, mentastrum seu calamintha, chamæleon, persicaria, &c.

Sternutationem ciet pætum seu nicotiana, (officinis *tabácus*) quæ vel in pulverem contrita, attrahitur naribus: vel ore per fistulam concisa & ustulata, ac cum fumo redditur.

Tussilágo (officinis *farfara seu ungula caballina*) sedat tussim; ossyridis seu linariæ radix juvat arquatos seu ictericos, uti & chelidonia pedum soleis supposita & semen thalictri. Folia helenii in vino decocta succurrunt ischiadicis; dracontion vel dracunculus (officinis *serpentinaria*) ruptis & convulsis; absumítque polypos & carcinomata, fugat serpentes. Radix oxyos seu trifolii (officinis *acetosella* vel *alleluja*) efficax est asthmaticis, & dysentericis; cujus si flores sunt copiosi, crebras portendunt pluvias: si pauci, siccitatem. Prunella inflammationi linguæ auxiliatur: Sedum (officinis *sempervivum*) tuberibus, & igni sacro, uti & parthenium, (officinis *matricaria*) limonium (*tintinabulum*, *pyrola*.) Origanum medetur strumosis, sugillatis, dentium doloribus, tonsillis & uvæ palati. Cyperus vel Cyprius (officinis *galanga*) ulceribus: clematis seu daphnoides & eryngium venenatis morsibus; pentaphyllon seu quinquefolium pannos sanat, lichénas emendat, enterocelicis, id

cum, ſeu menta criſpa, (balſamita) ſiſymbrium aquaticum, naſturtium aquaticum, melisſophyllum ſeumelitæna : ormínum ſeu hórmínũ, aut Horminium. Capitis dolores ſedat corona ex adianto, ſeu callitricho.

Oculis prodeſt fœniculum, euphraſia, chelidonia, (officinis *hirundinaria*) &c. *Thoraci* ſeu pectori ſpulmonaria, hyſſópus, adiantum, ſtichas vel ſtœchas. *Cordi* melilótus, flores buglosſi, chamædris, &c. *Stomacho* abſynthium (præcipuè Ponticum) piperítis, aniſum, cymínum, &c. *Hepati* lichen ſeu hepatica : eupatoriũ ſeu hepatoriũ: *Spleni* chamæpitys, ſeu hypericũ, (officinis *perforata*) anagallis, fumaria, aſplenum: *Renibus* anónis, (officinis *reſta bovis*, vel *remora aratri*) œnanthe, ſeu ſaxifraga rubea, (officinis *filipendula*) phyllítis ſeu lingua cervina (officinis *ſcolopendria.*)

Alvum laxant, purgant, & bilem detrahunt aloë, helleborum aut helleborus ſive verátrum, folia ſinápis, (manna, eſt ros Syriacus) Mercurialis, polypodium, grana latyridis, ſcamonium, (officinis *diagridium*) centaurium, abſynthium, eſula ſicccata & pota.

Stomachum movent aſarum, daphnoides ſeu laureola, (officinis *vinca-pervinca*) bulbus narcisſi, *Plinio* vomitorius.

Adſtringunt thlaſpi, (officinis *burſa paſtoris*) leontopodium, (officinis *alchimilla*) ſanguinaria, cynogloſſum, artemiſia, à Regina, Mauſóli uxore, dicta.

Emol.

Emolliunt althæa ſeu hibiſcus, anéthum, malva, violaria, &c.

Veſicam levant pepones, halicacabus, acanthus, ſolánum. *Lumbricus* exterminant vel interimunt argemóne, (officinis *anſerina*) phu, ſeu Valeriana, periclymenum, mentaſtrum ſeu calamintha, chamæleon, perſicaria, &c.

Sternutationem ciet pætum ſeu nicotiana, (officinis *tabácus*) quæ vel in pulverem contrita, attrahitur naribus: vel ore per fiſtulam conciſa & uſtulata, ac cum fumo redditur.

Tusſilágo (officinis *farfara ſeu ungula caballina*) ſedat tuſſim; oſſyridis ſeu linariæ radix juvat arquatos ſeu ictericos, uti & chelidonia pedum ſoleis ſuppoſita & ſemen thalictri. Folia helenii in vino decocta ſuccurrunt iſchiadicis; dracontion vel dracunculus (officinis *ſerpentinaria*) ruptis & convulſis; abſumítque polypos & carcinomata, fugat ſerpentes. Radix oxyos ſeu trifolii (officinis *acetoſella* vel *alleluja*) efficax eſt aſthmaticis, & dyſentericis; cujus ſi flores ſunt copioſi, crebras portendunt pluvias: ſi pauci, ſiccitatem. Prunella inflammationi linguæ auxiliatur: Sedum (officinis *ſempervivum*) tuberibus, & igni ſacro, uti & parthenium, (officinis *matricaria*) limonium (*tintinabulum*, *pyrola*.) Origanum medetur ſtrumoſis, ſugillatis, dentium doloribus, tonſillis & uvæ palati. Cyperus vel Cyprius (officinis *galanga*) ulceribus: clematis ſeu daphnoides & eryngium venenatis morſibus; pentaphyllon ſeu quinquefolium pannos ſanat, lichénas emendat, enterocelicis, id

est, intestinorum ramice laborantibus opitulatur, nec non febribus; uti & alsine, & nymphæa; hæc cum bellide seu bellio hecticis quoque prodest. Fragraria gingívas firmat, & earum putredini medicatur: podagræ verò ricinus, seu palma Christi. Scabiem sanat scabiosa, & tithymalus. Omnis generis ulcera, arum (officinis *serpentaria minor.*)

Vulneraria. *Vulneraria (consolida* officinis) sunt sanicula, telephium, lysimachia, heptaphyllon, aristolochia, (officinis *tormentilla*) centaurium, verbéna, millefolium, bellis, symphitum, *Lantinis* petræum, polygonatum, (*sigillum Salomonis* officinis) virga aurea, perfoliata, balsamine, smyrnium, sedum, ophioglossum, (*lingua serpentum*) &c.

Somnum conciliant opium, quod destillat ex inciso nigri papaveris capitulo; & hyoscyamus, & mandagora, &c.

Variè salutares, *Ovid.* operosæ, potentes, & contra venenum *antidota* sunt, abrotonum, asclepias, (*vincetoxium*) angelica, (*Græcis* σπονδύλιον *juxta quosdam, seu Panaces Herculeum*) attractylis, (*carduus benedictus*) plantágo, laser & laserpitium, chamæmélum, &c. moly Homericum, est generale alexipharmacum, modò ne sit Poëticum.

Venenata herbæ sunt aconítum, cicúta, napellus, filix invisa agricolis. Isatis idis, & rubia, tinctoria sunt.

Coro-

Coronaria herba & florida.

Coronaria herbæ (quæ coronamentis serviunt) aut odoratæ sunt, ut amaracus, menta, anéthum, &c. è quibus vient serta, corollas sutiles & pactiles; item servias, *Plinio*, pro olfactoriis; aut sunt floridæ seu flores. E floribus quidem ac flosculis sunt aliqui purpurei, aut rubicundi coloris, narcissus, githágo, papáver agreste, vaccinium, betonica, lychnis seu rosa Græca, anemóne, seu flos Adónis, pæonia, amellus, (quibusdam aster Atticus seu stellaria; noctu flores ejus flavi, stellæ modô criniti mirè fulgent: folia, velut salviæ) bellis, chamædris, (*quercula* vel *serratula*) viola, amaranthus, ab immortalitate nomen trahens, quippe non marcescens.

Cærulei: jansmínus, (qui & flavus) iris, smilax lævis, seu campanula, hyacinthus: flos equestris seu stellula aut astéris, cyanus, gladiolus frumentarius, aquilegia, clematis, (idis) gentiana, periclymenon, vel periclymenos, flammula Jovis, quæ est alba etiam.

Flavi, seu luteoli, vel aurei: heliotropium, seu solsequium; aspodelus etiam candescit: caltha (officinis *calendula*) & ipse flos solisequus; chrysenthemum; viola flammea, (officinis *herba* vel *flos Trinitatis*) melilótus, (*corona regia*) chamepitys, chrysocoma, linaria, auricula ursi: Lilium rubrum sive miniatum, seu chalcedonicum, sive lilium flavum campi, blattaria, &c.

Candidi & gilvi: Lilium, (locus, ubi crescunt lilia, dicitur lilietum: oleum lyrinum:) lilium convallium, saponaria flore rubrô & albô: convol-

volvulus, leucoium; (*triphyllon & hexaphyllon* viola Martia, flore cæruleô & albô: Ranunculus luteus & niveus. Cyclaminus (officinis *cyclamem*) albo-russus. Campanula Hispanica, candida & cærulea. Rosulæ Marianæ rubræ & albæ: phalangium specie lilii, enód scapô: testiculus subalbus & odórus; colchicum orientale niveum & russum, sicut althææ flores, & parthenium.

Multi-colores sunt, hyacinthi, aquilegiæ, violæ, malvæ, leucoia, antirrhina, verbascula, seu primulæ veris, lilia, gerania, caryophylla, irides, gladioli, narcissi, papavera, cyani, pæoniæ, malvæ, aliique flores, naturam arte variante, & ex silvis in hortos transferente.

Jam *tulipa* (quibus nomen à similitudine pilei Sclavonici, quem Turcæ vocant tuli-pant) annuatim colores vel mutant, vel corrigunt. Quantus in iis colorum concursus & concertatio? dum aliæ simplices, aliæ mixtæ, variegatæ: punctis, maculis, tæniolis, striis interspersæ; russæ, rufæ, miniatæ, sanguineæ, spiceæ, dilutæ, saturæ, odoræ & inodoræ sunt: rubro-albæ, flavo-rubræ, viridi-rubræ, flavo-albæ, &c. Quid, quòd virides & nigræ inveniantur. Pandunt se ad radios solares, quos ubi nubes interceperit, illicò clauduntur, & se contrahentes languescunt.

Sed florum regina, flos est Indicus, *Granadilla*, sub Paulo V Romam allatus. Is rosâ major, &

& odore melior Christi patientis instrumenta & signa, in se mirificè exprimit. Variè à variis calamô depingitur: incisus æri meliùs objicitur oculis. *Nieremb. Natal. Hist. lib. 14. c. 10.* ita eum describit: Granadilla supra foliorum ambitum quinque corallia, tanquam vulnera, ostentat; surgit in medio columna cum basi, & capitello: ex ea quinque virgulæ spinosæ velut in coronam coëunt. Eminent clavorum instar, tria ferrei coloris germina. Gracilis, instar hederæ, vicinæ arbori crescendô inserpit; foliis mucronem lanceæ præferentibus incumbens. Fructus ovi anserini, coloris aurei, rufulis aliquot maculis inspersus est. Semina nigra & rotunda; succus melleus ventriculo roborando prodest. Simul in eadem planta flores fructúsque totô annô videas; flos ad Solem orientem apertus, occidente panditur.

Atque hæc de herbis medicis, & floridis stringendô magis, quàm carpendô: pleniore manu, Sunt, qui ex instituto istis immorantur; in quibus mirabilis naturæ scrutator *Plinius*. De floribus recurret locus *cap. 32.*

Herbæ edúles.

Ex herbis *edulibus* (nec enim esitamus omnes) primò spontè nascens est gramen, (*Plinio* herba voluntaria) viridans solùm, non sementans: dehinc *sativa olera & fruges*, ferentia semen. Olera nobis præbent in comesturam folia, radices, fructus oleraceos; nomen generis retinet olusculum, coctivum & concisum, rumex sativus, vulgò *spinacia* seu *spinacium* olus, cui accedit portuláca, dicta, quòd portulas,

Olera.

folio-

foliorum similitudine, imitetur: & utrique beta candida, sed fatua, & fabrorum prandium.

Folia præbent lactuca, (sessilis seu Laconica, crispa Cappadox) & atriplex hortensis; inprimis verò brassica: quæ priùs sata, postea transplantata, fit capitata; succrescens verò in caulem altiorem & extenta folia, dicitur crambe (pauperibus recocta:) Brassica Apiana seu Sabellica, est crispa: Pompejana seu Cypria, capitulô racemosô, & carnosô; sed asparagus, (cujus radix spongia dicitur) dat thyrsos, (thyrsulos seu torulos turbinatos) uti & lupus salictarius, vulgò lupulus. Scolymus (strobilus, carduus altilis aut sativus, seu cinara) profert capitella spicis squamatim coagmentata, seu aculeata aut echinata.

Longiusculas radices suppeditant rapum vel rapa candida vel rubra; rapulum est silvestre (vulgò rapunculus) seu napus; raphanis, idis, (raphanus minor, *vulgò* radicula) albent: pastináca pallet, siser vel sisarum flavet, beta rubet.

Ad bulbosas radices seu bulbos esculos dat cepe, (cæpa, cepa) allium (*alliatus adject.*) & porrum, quod sectile vel sectivum inspergitur jusculis, capitatum acetariis: Caulis edúlis est de genere brassicæ, quem aliqui calirápum vocant, nos capitatum dicimus: Habent autem bulbacea, locô foliorum, thallos, resolvitúrque bulbus cepæ in tunicas: bulbus allii & porri in nucleos. Locum napis, rapis, cepis consitũ vocant napinã, rapinam, cepinam. Rapicia, vel rapacia, orum.

herba

herba raporum. Scilla vel ſquilla eſt cepa marina, cujus oleum & acetum celebratur ſquilliticum.

Fructus oleracei ſunt cucumeres, (locus eorum ſativus, cucumerarium) pepones, melopepones (vulgò melónes) cylindriacæ figuræ, quorum maximum genus eſt cucurbita, cucurbitula, (cucurbitarium, locus, ubi creſcunt) & ſilveſtris colocynthis; fragraria profert fraga. Fruges adferunt grana; ſpicatæ in ſpicis; paniculatæ in paniculis; ſiliquatæ in ſiliquis; quarum priores frumenta dicuntur; poſteriores legumina.

Fructus oleracei.

Frumenta pubeſcunt in herbam, (*folliculum* ſeu *vaginam*) erigunt ſe in *culmum* (calamum, ſtipulam) interſtinctum *geniculis*: cacuminant ſe in *ſpicam*, cui adhæret inferiùs *uruncus*, foventem grana *glumis*, præmunientémque *ariſtis*, (quanquam ſint & *mutulæ* ſeu mutilæ, quæ carent ariſtis) ut triticum, robus vel robum, ſilígo, (flos tritici) far, ador ſeu far adoreum, zea (*Italus ſpelta*) ſecále ſeu farrágo, hordeum: Aut in *paniculam* complectentem grana *faſciatim*, ut avena, oryza, panicum, milium, fagopyrum, ſeu triticum, aut milium Turcicum, ſive Saracenicum.

Frumenta.

Legumina (*Legumenta Varroni*) habent *ſcapum* debiliorem, (ſtipulam fabalem, faballia pl.) eúmque geniculatum, pro ſpicis autem *ſiliquas*, includentes grana *valvulis*, (operculamentis, utriculis, tunicis) ut videre eſt in faba, ervo, phaſeolis ſeu dolichis, lupíno) qui ſui circumactu

Legumina.

horas

horas agricolis etiam nubilô die ostendit) vicia lente, cicere, (cicercula) ervilia, fœno Græco seu silicula. Hilum est oculus seu macula nigra fabæ. Adjectiva sunt fabarius, farrarius seminarius. Fabula dim. parva faba; fabágo, fabaginum acus, seu furfur.

Additamenta frugum sunt linum, cannabis vel cannabum, & urtíca, stamine commendabilia.

Condimentaria herbæ. Ad Escarias pertinent *Condimentaria*, quæ conditioni dant aut *folia* miscellaneis acetariis servientia, ut piperítis, gustu acria; intubum (intubus, intybum sativum, vulgò endivia) latifolium, inde acetarium intybaceum; & angustifolium seu erraticum, nempe cichorium; Britannica seu cochlearia, sisymbrium, (Hispanicum flores habet cucullatos) malva, lapathum, (*oxalis* seu *rumex*, *vulgò acetosa*) anthriscum seu chærephyllum, apium (officinis *petroselinum.*) Aut dant *granula*, ut sinápi vel sinápis, cumínum aut cymínum, fœniculum, coriandrum. Aut flores, ut crocus. Aut *radices*, ut raphanus major, (*Prompt.* armoracia) orobanche, acorum, (*acorus*, *seu calamus aromaticus*) zadúra vel zedoraria, casia, (*vulgò cassia*,) cinnamum aut cinnamómum, zingiber, aut gingiber.

Postremò quædam herbæ *innascuntur aquis*, & supernatant: ut alga marina, lens palustris, tribulus aquaticus; sed fistulosa spongia, è saxis sub aquis nascitur, bibula, naturæ scilicet retinent.

Deside-

nsidiantur muscis ; inde araneolus & araneo-
a. Phalangium est araneus, trium internodio-
um habens pedes.

Serpentes, oblongum corpus adepti, serpunt **Serpentes.**
arcuati corporis sinuatione, & se conspirant.
Ut, anguis communis : coluber silvaticus : na-
trix (seu hydrus aut chelydrus) aquatica, aspis
venenosissima vipera dicta, quòd vi pariat, pul-
li namque erosis matris lateribus cum interitu
ejus erumpunt. Cæcilia cæca : jaculus, vibrans
se ex arboribus in obvios: amphisbæna, duo ha-
bens capita, porrò ac retrò gradiens ; basiliscus
(regulus serpens) tam nocivus est, ut solô necet
visu ; dipsas, quem mordet, siti interimit : ce-
rastes cornua in capite præfert: scytale colorum
varietate in perniciem trahit stantes & stupen-
tes. Putatur dæmon, hujus formâ serpentis
indutus, Evæ imposuisse. Hydra Lernæa(ex-
cetra, echidna) septem esse capitum fingitur,
unóque amputatô aliud succrescere. Draco de-
nique alatus est serpens ; & dracunculus.

Serpentibus accensentur, tametsi careant
gressione, seu non sint gradientes, (barbarè gres-
siles) lacerta seu lacertus, habens lacertosos pe-
des. (nempe ad humani brachii similitudinem;)
seps, huic consimilis, sed minor ; stellio macu-
lis picturatus aureolis ; salamandra tam frigi-
da, ut vel in igne vivere, vel eum extinguere
dicatur ; scorpio vel scorpius, flexuosâ caudâ
lethiferos infligens ictus ; chamæleon ad omnes
varians colores, quos videt, præterquam ad ru-

brum & album, lacertæ magnitudine, hiante semper ore aërem captans.

Eruditio hinc collectanea.

Hinc parœmia in versipellem & inconstantem: *chamæleonte mutabilior.* Phalangium, aliô nomine, tarantula, *Solinô* teste, seu afflatu noxiô, seu æstu torrentis accensa Solis, quos icit, vel irrequietos reddit, ut canant, saliant, lacriment, delirent; vel ita stupefacit, ut tabâ putrescant. Cujus medela est cantus tibiæ, sonô quodam certô attemperatus; Quid hîc symbolici? *Desiderius.* Vis Musicæ. *Mercurialis.* Aut oratio viri prudentis & diserti. Item mors improborum lethali risu pereuntium. Cochlea est domiporta *Tullio*, omnia sua secum cum Biante Philosopho portans, suóque succô victitans: *Vitam vivit cochlea*, qui semotus à negotiis est forensibus. *Stolidus labor est*, qui se eviscerat cum aranea telam texendô. *Pumilis corporibus, ut formicis, sua bilis inest*; & aliquando vel maximè. Divitiis indignus, *pulex est in aurea catenula.* Propter pediculos piscatorum, dicentium: Quod capimus, perdimus; quod non capimus, retinemus, Homerus contabuit, quia capere non potuit. Sic Aristoteles dicitur ob Euripi fluxus difficiles se submersisse. Ut basiliscus ad speculum objectum suô se halitu reperculit & interficit; ita invidus, & calumniator. *Maledicus in lingua, caudam scorpionis gerit. Voluptati ne fide; sub omni lapide scorpius dormit, & latet anguis in herba. Vipera partus* (ingrati parentibus liberi.) *In sinu vipera.* (fœmina perniciosè amata;) *Vipera*

in

in electro. (Improbi hominis splendidum sepulchrum.)

Inter naturalia observatu digna occurrit ichnevmon (mus Indicus; magnitudine felis, pilis lupinis, rostrô suillô, animal amphibium, nullum hostem formidans,) qui, pugnaturus cum aspide, in luto se circumvolutans, inde sibi loricam inducit. imago animi demissi. Sicut ignavi thrasonis est myrmicoleon de formicino genere, nomen habens compositum ex formica & leone. Vitæ in melius reformatio exprimitur serpente, senectutem in angusta rima exuente. Quid tu ad hæc? *Desiderius.* Draconis memini aurea Hesperidum poma custodientis, quæ Hercules, eô perdomitô, decerpsit. *Mercurialis.* Quæ apodosis seu explicatio? *Desiderius.* Per labores itur ad præmia. *Mercurialis.* Rectè, stolidum est illud Heliogabali, qui ex decem millibus pondo aranearum congestis magnitudinem Romæ æstimavit. Ingeniosum & Mysticum Christi à more resurgentis symbolum, bombyx è cellula sua alatus exiens. Satis est horum; contemplemur alituum genus omne.

Caput XVI.

Aves, aliáq; volatilia.

Volucrum distributio generalis.

AVes sunt animantes aëriæ, seu pecus alatum, quæ vibratu alarum & caudæ volant, quò volunt: omnes plumatæ, pennatæ, rostratæque, exceptô vespertilione, qui pilosus, & dentatus est, alásq; habet membrána-

ceas. Volucrum aliæ instructæ sunt unguibus & digitis; aliæ sunt Palmipedes; (planis ex membrana pedibus, natandi caussâ) aliæ Fissipedes; aliæ Feræ; aliæ Cicures ac Domesticæ; Altiles aliquæ, seu Fertiles; quædam Oscines & Præpetes, sive Augurales, superiorem aëris regionem tenentes; quædam Inferæ, inferiora petentes; quædam terræ propinquæ, nimirum Pulveratrices, se pulverantes, seu in pulvere versantes.

Omnes autem bipedes sunt, etiam gryps seu gryphus, majorum de genere aquilarum. Quadrupedes, & parte ultimâ leones, auri effossi custodes, fingunt *Poëtæ*, & *Ælianus lib. 4. c. 27.* Monocodiatæ (seu apodes, quasi sine pedibus) multicolores, supra ventos aëre suspensæ & immotæ hærent; indè dicuntur Aves Paradisi, plumeâ caudâ totæ intectæ; quidam cum Aristotele asserunt, & his aviculis, corpusculô vix æquali hirundini, esse pedes; plures negant, & meritò. Vide *Aldrovand l. 12. Ornith. c. 21.* & *Gesnerum.* Avium grandiores ambulant solummodò; minores saltitant tantummodo; mediocres utuntur & saltatu, & incessu.

Rostrô petunt cibaria, referciúntque ingluviem. Et quamvis pitissent, nulla tamen mingit, quia humiditas in plumas vapore plenas diffluit. Pars extrema podici imminens, uropigium dicitur. Multis nec calcar deest in pedibus.

Nidificant communiter in locis inaccessis, (Alcyon seu Alcédo dicitur nidulari in ipso pelago,

lago, ſed tranquillo) tum ponunt ova, quorum ſub teſta ſeu putamine, albumen & vitellus; quibus incubandô excludunt implumes pullos; qui, dum pipiunt, ſunt pipiones. Ovum, quod irritum & inefficax eſt ex incubatione, dicitur ſubventaneum, aut urínum. Sed hæc cortibus relinquamus, de quibus *cap. 34.*

Struthio, ſeu ſtruthiocamelus, eſt alitum maxima, ob vaſtitatem corporis haud ſubvolans: pro ſe, aliíſque criſtas ferens; ova lapideâ cruſtâ obmunita, ſerviunt pro poculis. Regulus, ſeu trochilus aut troglodytes, minima omnium, ſepes circumvolitans, ingenti auſu aquilam impetere dicitur. Phœnix, ſeu Solis avis rariſſimus eſt, & longæviſſimus, auri circa collum fulgore, cætera purpureus, cæruleâ caudâ, roſeis pennis discriminatâ. Secundùm aliquos in nido ex aromatibus congeſto ſe comburit: ex cujus cineribus ſubnaſcitur alter: quem aliqui ex ſanguine pectoris roſtrô aperti oriri putant; quod Poëtis & pictoribus relinquendum. Aquila generoſiſſima, regina volucrum, absque nictatione Solem intuens, pennis excuſſis, reſumptíſque ad juventutem renovatur, pullos ad Solem explorat: Ex aquilis Haliæti vocantur, ſeu marinæ, quòd maximè piſcibus inſidientur. Aquila leporaria, fulvia, valeria, lepores prædatur. Upupa deſpicatiſſima, criſtata quidem, fœda tamen, quippe ſtercoribus victitans. *Porphyrio* venuſtus, ſed pariter immundus, colore cæruleô, roſtrô & pedibus purpureis. Pavo, ſeu pavus (formoſiſſima avium) Junoni ſacer,

Avium præcipua, & vilissima.

rotans subinde caudam speciosam & conchatam. Deformissima Noctua, cæcutiens de die, videns de nocte, cum reliquis Nocturnis, ut Bubone ominoso, Asione seu Oto aurito, Ulula flebili & ferali: ac Nycticorace, & Pyrrhocorace. Spinturnix, *Plin.* avis inauspicata; quæ & incendiaria dicta, quòd carbones ex altaribus auferat.

Cæteræ volucres vel sunt Vernaculæ, vel Advenæ; Campestres, vel Silvestres, vel Aquaticæ.

Aves Vernaculæ seu Domesticæ.

Nostræ *Vernaculæ* ruspantur (*rostrô aduncô scrutantur*) fimeta. E.g. gallus gallinaceus, certis horis cantitans, unde grygallus quibusdam, & suo in sterquilinio cristam, jubas, caudam falcatam erigens, dependente paleari; secundùm pedes calcaribus est armatus cum gracillantibus & glocientibus gallinis, totáque gallinacea pullitie. Gallus spado, seu sectus dicitur Capo, aut Capus. Tum Gallopavus, (Gallopavo, Pavogallus, Gallus Indicus, Africanus, Africus, Numidicus, guttatus) gerens in capite carnosam vitam, & sub rostro longiorem paleam, irato valdè rubentem: cum sua meleagride. Et columbus cum columba pulchelli, si plumipedes columbuli, & torquati.

Domesticis annumera, quæ gaudênt habitare circum ædes, ut hirundines, veris nuntiæ seu nuntiatrices, ac riparias, quia ripis delectantur. Passeres (passerculos) salaces: item monedulas, seu graculos, cornices, picas, tinnunculos in turribus nidificantes; Ex aquaticis

anseres,

anseres & anserculos, anates, & anaticulas, quæ sunt etiam feræ seu silvestres, collóque torquatæ.

Campestres sunt: Alauda, in aëre se vibrans, & cantillans. Et huic similis cassita cirrata, seu galeríta, à capite galeri instar plumato. Et Coturnix, caudâ curtâ. Ideò parù volitans, & cum vociferatione. Volitant autem gregatim, duce ortygométrâ, quæ palustris, & cæteris firmior. Perdix palato gratissima. Et Grues (aves Palamedéæ) admodum congruè abvolantes, nempe cuneatim, seu in formam trianguli; unâ prævolante, cæteræ omnes in tergo antevolantium colla reponunt & capita: quod & cervi faciunt in transmissione fluminum. Grues lapillô pedibus prehensô ventos transeunt: unóque stantes pede excubias agunt.

Aves Campestres.

Silvestrium volucrum majores sunt: Tetraónes (*tetraces vel tetríces, urogalli, uraces*) surdi; Phasiani, à Phaside, Colchorum flumine, transportati, nunc domestici facti. Et Tarda seu Otis (idis) tardivolans: & Attagenes seu Attagénæ corylетis gaudentes; & Lagópus, columbæ magnitudine, pedibus instar leporini pili hirsutis, quibusdam perdix alba. Et Columbi feri, videlicet Palumbes, aut Palumbæ; & Livia rubidô pede: & Cuculus cuculandô se prodens, & alienos nidos insidens; pullos ejus Curruca avicula fovet, & excludit; castúsque Turtur: longóque rostrô Scolopax seu Gallinágo, aut rusticula Perdix, vel absolutè *Rusticula.*

Aves Silvestres.

Distinctio minorum avium ex pastu.

Minores distinguimus *gustu*; Ficedula enim vescitur ficis, avis parva, quibusdam Atricapilla: Merops seu Apiaster apibus: Rubecula seu Rubicilla aut Rubellio muscis: Curruca vermiculis, aliæque vermivoræ. Picus (*Picus Martius, Pica glandiaria, Merula saxatilis, Sitta, Calidris, Passer solitarius*) arbores rostrandô, delitescentésque bestiolas extrahendô: Turdus pascitur baccis juniperinis, dicitúrque cacare sibi suam perniciem, quia viscus pullulascit è ramo, quem conspurcat; præter alias Baccivoras.

Aviculæ cantatrices.

Minimæ sunt *Cantatrices*: ut Luscinia (Aëdon, acredula, philoméla) suavissima: Parus major seu Fringillágo, & minor, parùm minuriens: Fringilla seu Frigilla frigore fritinniens; cujus propinguæ sunt Aurivittis, Chloris seu Virio, Galbula sive Galgulus luteolus seu flavescens. Tùm Linaria victitans semine lini, & cannabis ac papaveris: uti & Acanthis seu spinus, spinulus, ligurínus: cui congener Citrinula à citrino colore, & persimilis aviculæ, quam Canariam vocamus, vel ob patriam, insulam Canariam: vel ob escam Sacchari Canarii; ita Carduelem à carduo dicimus.

Psittaci sive Papagalli, (capite tam durô, ut sint radiô ferreô verberandi; rostrô tam validô, ut clathris ferratis coërcendi) Sturni, Merulæ, Picæ humanam suescunt vocem imitari. Vanellus seu Capella cristatus est & clamosus: Glareana circum pecora & jumenta versatur. Torquilla seu turbo identidem torquet & rotat collum.

Rapaces

Volucres rapaces.

Rapaces sunt Carnivoræ, & Solivagæ, quæ prædandô uncis seu aduncis unguibus, rostrísque dilaniant alias, ut Accipiter, qui resupinatus evolat rectà cœlum versùs: eíque cognati Nisus seu Perca, aut Accipiter Fringillarius: Falco bene oculeus & unguibus falcatus: Buteo ignavus: Milvus seu Milvius pullastrorum raptor: Vultur seu Vulturius *Plaut.* odoratu præstans, solis vescens morticínis: sicut & Cornus, eóq; minor Cornix, Cornicula vivax & annosa.

Volucres Aquaticæ Palmipedes.

Aquaticæ sunt Palmipedes, ut Olor seu Cygnus candidissimus, cantator funeris ipse sui: Onocrotalus insaturabilis, asini ruditum imitans. Pelicanus seu Platea rostrô latissimô. Longè alius ab hoc Pellicanus seu Pelicanus est, *(si tamen est) pullos perfossi pectoris sanguine aut sanans, aut, ut *Apuleius* loquitur, vivificans. Buteo bovis instar mugiens: Querquedula, & Boscas, semper natant: Mergus vel Mergulus crebrò urinans, uti & Fulica seu Fulix, sive Caprimulgus: Cataractes, seu carbo aquaticus, aut mergus major. Et Urinatrices aliæ, natandô in aquam se demergentes, & rursum emergentes.

Non Palmipedes.

Cæteræ *Piscivoræ, non tamen Palmipedes*, ideóque circumvolitantes duntaxat aquas, sunt, Ardea tortili collô: Ciconiâ longò, construens spineos nidos in pinnaculis tectorum: cui non multùm absimilis Ibis (idis,) sed rostrô oblongô, quô adstrictam alvum laxat, unde clistéris usus. Phœnicopterus coloris punicei, cujus lingua in patina Apiciana celebratur: Larus est piscator:

Gavia piſcatrix : Moticilla, indefeſsè caudam motitans: Arquata ab arcuato roſtro noſcitur: Charadrius, avis eſt maritima, nobíſque ignota, & plurimæ aliæ. De quibus Aldrovandus, Cauſſin. in Symbol. Gesnerus, Majolus, noſtérque Nierenbergius in Hiſtor. Natural. & Caſp. Schottus in Phyſ. Cur.

Inſecta volantia. *Inſecta volantia* ſunt, tum aculeata, ut Apes, Veſpæ, Crabrones; Fuci carent aculeô, ſed & labore. Tum roſtellô fodicantia, ut Muſcæ, ferulâ muſcariâ mactandæ, inter quas, Culices, Cyniphes, Tabani, Aſili ſeu Oeſtra.

Cicadæ indicant ſtridore ſuô fœniſecii tempus: Locuſtæ ſunt populatrices ſegetum; Papiliones disſeminatores camparum, non campe, ut vult Calepinus, ſeu erucarum: Grylli ſtrident noctu: Hepioli (lampyrides, pyrales, pyrauſtæ) advolant lucernis: Cicindelæ ſeu Noctilucæ, Bruchi, Scarabæi, & qui ex his ſunt Cornuti ſeu Lucanici, vulgò Cervi volantes & Cantharides, aureolæ, virides, rubeæ, integunt alas vaginis.

Deſiderius. In recenſitione gentis pennigeræ, penè eſt, ut alas optem mihi, quibus inter aves novus ales volitem.

Mercurialis. Somniandô hoc poteris. Id ſcias, velim, nos variantes inter Ornithologorum nomenclationes, etiam hîc conculcatiorem carpſisſe viam. Accuratiùs iſta disputata invenies apud eos, qui Ornithologias conſcripſerunt; nobis non licet eſſe tam diſertis, & tam longis. Nec eſt, quòd exoticas in alio orbe volucres aucu-

aucupemur, quibus cùm Latinum nomen non ſit, quomodo iis Romanæ Linguæ Apparatum augebimus? Vide de his aliiſque Polyhiſtorem Symbolicum P. Nicolai Cauſſini.

Deſiderius. Amicus, quid diffitear? ſum volucrum, quas nomine poſſe compellare ſuô, id mihi quidem eſt optabile: quàm quod maximè.

Mercurialis. Qui volatilium naturam perſecuti ſunt, præter appellationes eorum, membratim illa depingunt, disſecant, explicant incubatum, partum, educationem, victum, vocem, volatum, greſſum, mores, ingenium, ſympathiam, antipathiam, cognominata, denominata, præſagia, uſum in ſacris & profanis, ut in cibo medicina: icones, numiſmata iis inſignita, apologos, fabulas, hiſtorias.

Deſiderius. Hem, quanta rerum moles in plumea materia; mihi ſi copia daretur hîc ſeligendi, ea ſecernerem, quæ magis ad amœniorem facerent eruditionem, ut ſunt moralia ex natura deducta, per ſymbola, apologos, proverbia, hiſtorias, &c. *Mercurialis.* Meum ad palatum loqueris. Ne verò orexin tuam omni defraudem altilium guſtu, cape, quæ raptim appono, & primò quidem in *patina Symbolorum* confusè.

Symbolica ex Avibus.

Aquila biceps, ſignum eſt Imperii Orientis & Occidentis. Cum gladio & lauro in unguibus; fert Bellum & Pacem; Juſtitiam & Clementiam. Pullos ad Solis obtutū probans denotat generoſam propaginem. Pullos ad volandum provocans, illuſtria Majorum exempla. Pennis nudata

nudata juventutem renovans, innovationem vitæ. Pavo se circumspicens signat superbum; syrma demittens & aspiciens, cognitionem sui. Cornicula alienis plumis superbiens, ostentatorem inanem. Gallus, sub pedibus tubam tenens, vigilantiam tempore Pacis, Bellíque. Anser in propugnaculo, vigilias seu excubias militares. Pelicanus, (seu Pelecanus) sanguinem pullis è sauciato pectore propinans, amorem sobolis; vel boni publici, cum epigraphe: *pro lege et grege.* Grus cum lapillo in pede, vigilias. Acanthis in spinis canens, studia in paupertate: Caprimulgus, oppressorem pauperum. Merops volans, oculis ad caudam reflexis, ordinem præposterum. Scarabæus, in rosa moriens, perniciem improborum in rebus optimis. Picus, arborem rostrô perforans, constantiam. Pyrausta, ad fulgorem advolans, séque comburens, ambitionem. Monocodiata seu Avis Paradiséa, contemplationem cœli. Psittacus in cavea, cum lemmate: *loquor, ut didici*; institutionem juventutis. Phœnix in flammis reviviscens, & periens, ne pereat, martyres Christi. Rex Apum Monarchiam, quia rex omnibus unus. Cuculus, alienum nidum occupans, vagam libidinem vel adulterum. Alcedo, mari tranquillô nidificans, tranquillitatem à turbis & litibus, unde Alcedonia, sunt feriæ à scholis. Charadrius inter vorandum, alvi proluviem excernens, gulonem. Noctua sacra Palladi, nox amica studiis. Pluribus supersedeo: tu ipse poteris esse Symbolorum artifex,

tifex, alitum naturas & actiones considerandô. V.g. Columba felle caret. Gallus socium in sterquilinio non fert. Struthio ferrum concoquit. Luscinia totam ferè noctem canit. Hirundo cæcutientes pullos chelidoniâ sanat. Apes sunt virgines & architectrices; forma politiæ civilis & militaris, quarum rex caret aculeô. Ibis, rostrô sibi alvum purgans, clystéris usum docuit; milvus artem gubernandi naves, caudæ flexibus monstravit. Alauda, septies cantillans, volat in altum, antequam granum carpat. Fucus est prædo mellis, ab alvearibus arcendus. Cicada rore suô vivit. Ciconia senes parentes obsequiô fovet, &c.

Proverbia ex avibus.

In catino *Adagiorum* non minor est congries. V.g. *Dat veniam corvis, vexat censura columbas. Ad corvos abi. Corvus albus, niger cygnus. Cygnea cantio. Una hirundo non facit ver. Bubo vel graculus luscinia* (scil. certat.) *Luscinia deest cantus. Canent cygni, si tacuerint graculi. Cicadâ vocalior. Corvus hians. Mali corvi malum ovum. Cornix cornici configit oculos. Cornice vivacior. Ævi sui Phœnix, vel Theologorum. E.g. Senex psittacus negligit ferulam. Culicem colat, camelum deglutit. Si vultur es, cadaver exspecta. Irritare crabrones. Pennas nidô majores extendit. Scarabeus citiùs faciet mel. Pyraustæ gaudium* (breve.) *Pyrausta interitus* (ultrò accersitus.) *Noctuam Athenas portare. æstrô percitus. Bonis, malis avibus.* Et plurima alia.

Histori[æ] ex Avibu[s].

Ex *historicis* tertiam paropsidem infero. In hac columbæ unguentatæ, alias in odorem trahentes; Literarum bajulæ. *Plin. lib. 10. c. 37.* Aquila

Virgi-

Virginis Sestiadis, cum altrice sua in rogo periens. Ciconia Heracleidi Tarentinæ, referens pro sostro gemmam. Luscinia in ore Poëtæ Stesichori infantis canens. Cicada Eunomii citharæ insidens, ruptæque chordæ sonum explens. Passerculus in sinum Areopagitæ consugiens, ab eóque occisus; quare motus ille Senatu. Corvus Romæ Octavium Augustum à victoria Actiaca revertentem salutans: *Ave Cæsar Victor, Imperator.* Alius à sutore instructus, garrivit: *Opera & impensa periit. Desiderius.* Desine, quæso, plura apponere; non sum concoquendô. *Mercurialis.* Hoc volui. Satur es; abeamus hinc, ne rumparis.

Caput XVII.

Pisces, aliáq; Natatilia.

Partes piscium.

P*Isces* habent locô pedum pinnas, quarum remigiô natitant; locô colli, brachia, quibus limpham ori immissam emittunt, & sic veluti respirant: intus vesicam turgidam ad faciliùs fluitandum; quæ si rumpitur, perit ad natandum habilitas.

Distributio Aquatilium.

Animalium Aquatilium alia sunt Sanguinea (sanguine prædita,) ut pisces: alia Exanguia; & hæc vel Mollia, quæ scilicet nec squameam, nec asperam, nec testaceam cutem habent: vel Dura, quorum quædam crustata (crustacea) fragili crustâ tecta, ut cancri: quædam testacea, firmiore tegmine seu cortice munita, ut sunt omnes

omnes conchæ & conchylia, seu ostracea aut ostracia: quædam coriô & pilis, ut hippopotami & phocæ: quædam solô coriô, ut balænæ & delphines.

Conchylia. De conchyliis audi *Plinium* insigni verborum elegantiâ & copiâ differentem. Concharum, inquit, multa sunt genera, in quibus mira ludentis naturæ varietas, tot colorum differentiæ, tot figuræ in planis, concavis, longis, lunatis, in orbem circumactis, dimidiô orbe cæsis, in dorsum elatis, lævibus, rugatis, denticulatis, striatis, vertice muricatim intortô, margine in mucronem emissô, foris effusô, intus replicatô; jam distinctione virgulatâ (virgatâ,) crinitâ, crispâ, cuniculatim, pectinatim, imbricatim undatâ: cancellatim reticulatâ: in obliquum in rectum expansâ, prædensatâ, porrectâ, sinuatâ, brevi nodô ligatâ, totô latere connexâ, ad plausum apertâ, ad buccinum incurvâ (turbinatâ.) Rursum aliæ sunt bivalves: aliæ univalves, tortuosæ, umbilicatæ, &c.

Piscium plerique sunt spinosi & squamosi; atque in his fœmellæ continent semen & ova, masculi lactes; alii glabri, lubrici, oblongi, ut anguilla, conger seu congrus, muræna, murænula, lampetra, mustéla fluviatilis; & reliqui de anguino genere.

Pisces fluviatici. Inter *fluviaticos* (fluviales) maximi sunt, silúrus bucculentus; acipenser vel accipenser (vulgò sturio) mucronatus; huso (exos, quia sine ossibus) cartilagineus, grandescens usque ad longitudinem viginti quatuor pedum. Minimi

verò,

verò, apua, (ſeu aphya, piſciculus vilisſimus, ex pluvia naſcitur) cobitis aculeata, (vel gobítis) cobítis barbatula, ſeu ſundulus; quô nomine afficiuntur etiam piſciculi cobítes teneriores & recens nati; gobus quoque ſeu gobio; dehinc alburnus, perca fluviatilis, trutta, aurata ſeu oráta, piſcinaria ſeu magna,) naſus; thymallus, ab odore thymi, quem ſpirat. barbatulus, barbus, ſeu mullus, mugil, capito ſeu ſqualus, ſcomber vel ſcrombrus, & inſipida bdella.

Lacuſtres & piſcinales. *Lacuſtres ac piſcinales* ſunt: lucius ſeu lupus, carpio ſeu cyprínus; ac cyprínus latus, tinca, & plures alii, è quibus dicuntur ſaxatiles, qui ſaxa incolunt. Torpédo piſces ſupra ſe natantes torpeſcere facit, manus quoque piſcatorum, torpore per virgam hamatam infuſô.

Pelagici. *Pelagici ſeu marini ſunt*; haléces, quæ ſalitæ (conditaneæ, muriaticæ, infumatæ) in orca afferuntur; & paſſeres, qui arefacti differuntur; & aſellus ſeu ſalpa, qui eſui non eſt, niſi contuſus; & ſalmo ſeu eſox in flumina exſpacians, minor dicitur ſalar; & thynnus ſeu thunnus, qui non rarò præ pinguedine rumpitur, ideóque porcus marinus dicitur: aliique in cadis ſalſamentariis asſervari, & à Cetariis vendi ſoliti. Thynnorum, qui nondum exceſſerunt annum, vocantur Pelamides, eò, quòd in luto morentur. E quibus ſunt ſardæ (Italis ſardellæ) inſtar halécū, circa Siciliam ſe glomerantes. Sunt & piſces volatici, in quibus loligo, inſtar ſagittæ, celer, de qua mox infrà. Huc etiam referuntur ſcarus ſeu ſcaurus, herbis veſcens, & cibum ruminans;

nans; & rhombus, à figura quadrilatera dictus; ælúrus, cujus oculi cum luna crescunt, decrescúntque; melanúrus turbatis aquis prodiens; squatina (quibusdam squalus marinus) est de *Planorum*, hoc est, planam, non rotundam superficiem habentium genere, tam asperæ cutis, ut eâ lignum ebúrque poliatur; unde & *serra dictus*. alíique Pelagii.

Omnes isti sunt ovipari; ceti seu cete vivipari. De genere *cetaceo* sunt phoca, (vitulus marinus) delphinus seu delphin, celerrimus & hominum amantissimus: pistris seu pistrix longissimus: Orca, physéter seu flator; & balæna tam grandis, ut ad quaternûm jugerûm magnitudinem increscat, aut trecentarum ulnarum; habet tamen hostem xiphiam, ad decem aliquando cubitos excrescentem, quí assultans, eam cuspidatissimô rostrô compungit, tandémq; conficit. Echnenéis, Latinis Remora, piscis parvus, cursum navis, cui adhærescit, remoratur. Hippopotamus est bellua marina, sicut plures aliæ. *Cetaceum genus.*

Sunt & *aranea marina*, nec sanguinem habentes, nec spinas, (mollia aquatilia vocant,) ut, polypus, adhærens petris & earum colorem imitans, octo prælongis brachiis metuendus; sepia seu loligo nigrum succum sive atramentum emittens, ne videatur & capiatur. Nautilus seu pompylus de polyporum genere, duobus brachiis in utrumque latus remigat. Urtica adhæret saxis, manu admotâ se contrahit, & colorem, ut polypus, mutat. *Aranea marina.*

Crustata natatilia.

Cancri ſunt natatilia *cruſtata*, denis pedibus, biníſque chelis (*ſeu forcipibus, flagellis, acetabulis, forcipatis brachiis, dentatis forcipibus*) inſtructa. Cammari (aſtaci) ſunt cancri prægrandes (tricubitales;) quibus majores ſunt mænæ, & paguri, carabíque rotundi. Squilla habet caudam, caret forcipe, cujus individuus comes & ductor eſt piſciculus, quem pinnothérem aut pinnophylacem vocant, qui cæcæ conchæ providet eſcam. Cancelli minutuli ſunt plurimi; ab omnium capite prominent circi ad modum corniculorum, quibus limáces & cochleæ iter prætentant; nautilus eſt navigiorum archetypus. Echinus, cui ſpinæ ſunt pro pedibus; ingredi, eſt in orbem volvi.

Teſtacea.

Teſtacea ſunt, Oſtrea vel Oſtreæ ſeu Conchæ aut Conchylia, (quæ & piſcem, & teſtam ſignificant) caréntque capite, tamen ova pariunt, ac ſeneſcente Lunâ macreſcunt, creſcente pingueſcunt. Cujus generis ſunt, quos vocant muſculos, mytilos, pectines, murices, &c. è purpura, ſeu conchylio aut murice exprimitur ſuccus, liquor, ros, ſanies, fucus, qui oſtrum, murex, purpura appellatur. E teſtis fiunt vaſa, quæ dicuntur Porcellana, & Encauſtica. Pecten eſt conchyle margaritiferum, quod gravidatur rore cœleſti, & in partu emittit margaritas ſeu margarita aut uniones.

Inſecta aquatilia.

Inſecta elementi hujus ſunt: hirúdo affigens ſe cuti nudipedis, exugénſque linguâ biſulcâ ſanguinem; tipula tantâ levitate ſupra aquas curſans vel ſtans, ut non deſidat; ſeta aquatica equi-

equinum crinem referens : ſpongia petris adhæreſcens.

Proverbialia piſcium & Symbolica.

Hæc de piſcibus, quorum innumera cùm ſint genera, nobis ſufficiat hos appellatione notiores recenſuiſſe. *Deſiderius.* Ad pleniorem eorum cognitionem induxit me pecoris hæc Neptunii, in claſſes distributio. *Mercurialis.* Tu cùm magis eruditionem captes, quàm piſces; habes hinc, in gratiam exempli, Adagia; qualia ſunt : *magis mutus piſce*; unde *Pythagoras*: piſcem ne edito, tanquam diſciplinæ ſuæ domeſticum, & ſilentii cuſtodem. *Anguillâ lubricior*; in vafrum & aſtutum; item *anguillam caudâ tenes*; in hominem fidei lubricæ; *delphinum natare doces*, hoc eſt, doctum vis inſtruere; *cancrum doces rectè ingredi*; indocili doctrinam impertis. *Polypi mentem obtine*; ſervi tempori. *Polypus eſt*, idem quod aſſentator ſeu adulator. *Piſcis à capite putére incipit*; in principem mali exempli. *Piſcis nequam niſi recens*; in hoſpitem ingratum ob moram temporis. *Hirudo niſi plena, non omittit cutem*; in avaros Exactores convenit. *Delphinus felle carens*, ſymbolum clementiæ. *Delphinus implicatus anchora*, ſymbolum Auguſti Cæſ. ſignificans lentam feſtinationem : *Aſellus marinus in ventriculo cor habens*, imago helluonum; *Sepia doloſorum & mendacium*, *&c.* Adde his hiſtorias; qualis de delphino, qui puerulo pro cymba, quotidianæ per undas viæ fuit. Adde fabellas; qualis de eodem vehente Arionem. Adde apologos; ut de cancro ſeniore fruſtrà cohortante juniores ad prorſus ingrediendum, non retror-

 ſum.

ſum. Adde, lepidè aut mirè naturalia; qualis captura ſargi amantis capras, & ideo inſidias piſcatoris, caprinâ pelle & cornibus veſtiti, intrantis; quas Uranoſcopus piſcis unô oculô dexterrimè cavet. Sunt teſtudines in mari Indico, quarum ſingulæ ſuperficie ſuâ, habitabiles caſas integant; & ſimilia ſexcenta. Conſule de his aliquando Geſnerum, Aldrovandum de teſtaceis: Rondeletium de piſcibus: &, quem laudavi, Nierenbergium, Schottúmque; præ omnibus Plinium & Ælianum. *Deſiderius.* Perge, quæſo, perge enarrare plura. *Mercurialis* Faciam; ſed de terreſtribus animantibus, ad quas itineris ratio nos dirigit.

Caput XIIX.

Quadrupedia; primùm manſueta, pecora, & jumenta.

QUadrupedia progenerant fœtum vivum, alúntque lacte uberum; grandiora unicum, & rariùs; minutiora plures, & frequentiùs.

Partes Quadrupedum. Pro integumento habent vel pilos, vel villos, vel lanam, vel ſetas, vel ſquamas. Pedes autem vel *digitatos*, & armatos unguibus; vel *ungulatos*, & quidem *ungulâ* vel ſolidâ, ut equus; vel bifidâ ſeu biſulcâ, ut bos, unde dicuntur *fisſipedia.* Commiſſuram ungulæ vocant *coronam*, & quod in ea cavum, *chelidónem* ſeu hirundinem; *impetígo* dicitur ſquama, quæ in pedibus; *juba*, crinis

crinis à collo pendulus ; quod in prioribus pedum est, *genu*, in posterioribus, *suffragio* vocatur ; Caruncula in fronte pulli equini *hippomanes*. Tergus, corium, pellis, exuviæ sunt partes à carne separatæ ; *armus* est in brutis, quod humerus in homine.

Cornuta. Quædam sunt *Cornuta*, caréntque superioribus dentibus, (quia materia horum transit in cornua,) quocirca ruminant cibum, habéntque quatuor ventriculos contiguos : rumen seu rumam, reticulum, echínum, omásum, demúmque intestina. Adeps, arvina, sebum seu sevum, pinguedo succutanea sunt.

Mansueta. Quædam sunt *mansueta*, sub hominum cura viventia pecora & jumenta ; alia ferocia sunt, feræ refugientes hominem, quæritantésque sibi ipsi pastum, & se abdentes per loca tenebrosa.

Pecorum maximus est *taurus*, paleari pendulô notabilis ; *vacca* prægnans dicitur forda seu horda : lactaria, lacteum habens succum ; nondum fœta, *juvenca* ; vitulus grandescens, *buculus vel bucula*.

Minorum pecudum sunt : *Oves* lanosæ cum agnis subrumis & abrumis, *arietibúsq;* petulcis ; qui vexati conîscunt & arietant, etsi cornibus mutili, quales sunt *sectarii vervéces*.

Armentum genus est pecoris ad opus armorum idonei ; *grex*, minorum animalium congregatio.

Hirsutus *hircus* castratione fit *caper* ; & hic, & ille, aruncô spectabilis ; petulantes *hædi* seu ca-

pellæ circumcursitant capram, & carpunt virgulta; præsertim cytisum.

Setosi sunt *porci*; qui necdum castrati, vocantur *verres*, exsecti, majales; *porcelli*, suculæ, (lactentes) sugentes *scrofa* sumen, & colostram, dicuntur *nefrendes*; depulsi à mammis, *delici*; *porcétra* es sus, quæ semel peperit; *scrofa* (sus fructuaria) quæ frequenter, & maximè cùm pro numero mammarum parit porculos.

Jumentum est pecus operarium seu veterinum; inter quæ maximus *camelus* gibbosus, quo vehiculi vice utuntur; ex iis graciliores, vocantur *dromedarii*, ob cursûs celeritatem. Huic proximus *equus*, jubâ insignis & caprónis, licèt ferox, recalcitrans, effrenis, indomitus; domatur tamen, ut sessori obtemperet; præsertim canterius (spado, castratus) factus, ubi & hinnire desinit; cui opponitur admissarius. Equus calce feriens, dicitur calcitro vel calcitrosus: si duri est oris, refrectarius: si ructantis, ructator: si sessorem excutit, sternax: si pedibus offendit, cespitator; si succutit, succussator (succussorius, succussor, cruciator, tortor;) si vitiatæ suffragines, flexuræ posteriorum crurium) suffraginosus: aut enervatus equitandô; si capite ad humum impingit, cernuus; si ægrè ducit anhelitũ, suspiriosus; si facilè exterretur, pavidus, contumax, formidolosus, restitator: si malè habitus, strigosus: si arrodit præsepe, morsicator; si molliter glomerat gressus, seu tolutim incedit, tolutarius, (tolutaris) gradarius, asturco: si cursu tractim & subsultim incitato,

Equi.

citato, tripedarius (barbari vocant gallopáre:) si sine ephippio, desultorius: si cum eo, ephippiatus: si nunquam ephippium (sellam equestrem) passus, intractatus & novus: si cum ferreis soleis, calceatus: si conductus mercede, meritorius & conductitius: si ad cursum publicè dispositus, verédus; si candicat, leucophæatum vel glaucum appella; si præfert albam in fronte maculam, (vulgò stellam) balium dicas; si coloris mixti ex albo cum spadiceo aut nigro, bicolorem.

Diminutiva sunt equulus, equuleus, mannus, mannulus; sed pandus asellus servit oneri bajulando, rudítq;, cùm ab agasone vapulat; *mulus & mula*, ex equo & asina generantur, celeritare vincunt asinos, imponit tamen eis clitellas (quippe clitellariis) mulio; quorum pulli dicuntur *hinni*; at *hinnuli*, (hinnulei) sunt cervorum, caprearum, damarum, &c.

Canes & feles (*alúri*) sunt nobis custodes; illi pecoris contra fures: hi penoris contra mures.

Canes.

Canis enim prodit advenam latratu; improvidéque appropinquantem mordet, (præsertim catenarius) vel certè latrat (baubatur;) si irrites, diductô rictu ringitur; si percutias, quiritatur; sed rabidus, morsu reddit hydrophobos seu limphaticos, latratum edente more caniculorum vel catellorum.

Pumili catelli & catellæ dicuntur Melitenses (Melitæi;) magni, *Molossi*, *Britannici*, *Laconici*, *Albani*, apti venatui, venatici; auribus flacci-

dis & pendulis, *Gallici*, & ſagaces; more turbinis curſu prævalentes, dicuntur *tigrides, dromades, lelapes*; ſponte prædatum excurrentes, vertagi; proni in aquas, aquatici, plerumque villoſi; cuſtodes domorum, domeſtici, *villatici, catenarii*; qui ſi millum in collo habent vel muricatum, vel ſine muricibus, *millati*; ſi pecora tuentur, *pecuarii, paſtorales*; ſi ex venatico & gregario nati, *hybrides vel hybrida*.

Catus (vet. Lex. murilegus) perreptans angulos domus odoratur ex muſcerda mures, (quos muſcipula non capit) tum inſidioſè captat, diſcerpit, devorat. Minùs audet contra ſorices, & mures majores (vulgò rattos.) Etiam noctu videt.

Adagia. *Deſiderius.* Quid addis hiſce ex Philologia? *Mercurialis.* ex ingenti acervo tantum, quantum primis digitis carpi poteſt, eáque magis vulgaria; qualia ſunt: *taurô ferocior, hædô laſcivior, ſue immundior, fele rapacior, cane mordacior, aſinô pigrior, ove ſimplicior, ſcrofâ fœcundior albâ, &c. aſinus eſuriens negligit fuſtem*; *aſinus in paleas*, de vorace; *aſino unguentum*, de impenſis in rem vilem. idem, *caput aſini ne laves nitrô. aſinus ad lyram*; de re inepta. *aſinum tondes vel ab aſino lanam*; de aggredientibus rem inutilem & abſurdam. Idem *aſinum ſub freno currere doces. aſinus in pelle leonis*; de jactatore inani. *aſinus myſteria portans*; de indigno ad munus. *aſinus inter ſimias*; ſtolidus inter naſutos. *Protruſus in rupem aſellus*; temerarium cœptum. *aſinus ſtramentum mavult quàm aurum*, quippe ſectans utilius; *aſino das oſſa, cani paleas*;

præ-

præposterè. *Fœnum in cornu habet*; ſcil. bos cornipeta; de iracundo homine. *Bos mutus*, de ſtupido. *Bove venari leporem*, ſtultè. *Bos laſſus fortiùs figit pedem*; in ſene plus judicii, experientiæ, &c. *Melitæa catella*, puer deliciis innutritus. *Canis à corio non absterrebitur uncto*; prava conſuetudo. *Cane pejus & angue odiſſe*. *Circulus ſeu annlus aureus in naribus ſuis*; forma in impudico. *Camelus ſaltat*; de affectata elegantia; item, *feles crocóton*, veſtem delicatam. *Canis è Nilo*; obiter & leviter. *Canis timidus vehementiùs latrat*. *Caninum prandium*; quod absque vino. *Canis in lapidem ſæviens ſeu lapidem mordens*; de formiduloſo; *canis vivens melior leone mortuò*; *ſus tubam*; de audiente, non intelligente. *Dux gregis ipſe caper*; variè. *Cùm mula pepererit*; hoc eſt, ad Græcas Calendas: (Græci enim non habent Calendas, more Latinorum, ſed neomenías ſeu novilunia) *ab equo ad aſinum*; ab honeſtiore conditione ad deteriorem. *Deſiderius*. Quàm hæc jucunda ſcita. *Mercurialis*. Quàm multa alia jucundiora in hoc argumento. Dic enim; cur Lares olim caninis exuviis veſtiti? Cur Alexandri equus, Bucephalus dictus? quod pretium ejus? quis ſpiritus alienum inſeſſorem præter Regem non admittentis? quid de incitato equo Caligulæ, cui Conſulatum deſtinavit? Quid de equis Plutonis, Solis, &c. Quid de Pegaſo, de equo Trojano, de equo Sejani, qui poſſeſſores fecit calamitoſos? Quid de variis horum animalium ſymbolicis ſignificationibus? Quis neſcit bove, deſignari laborem; equo ſolutô libertatem; in-

ſtratô armatóque ſignum belli denotari ? Qu
ingenioſum illud recentioris Poëtæ emblen
Canis lambens ulcera, cum lemate: *fert lin*
medelam; quô exomologoſis piacularis ex
mitur! *Deſiderius.* Quid amœnius hac v
viæque duce ? Te ſequar ego, ſive per Sy
iter æſtuoſas, ſive facturus per inhoſpital
Caucaſum, vel quæ loca fabuloſus lambit H
daſpes. *Mercurialis.* Parciùs indulge votis.
feras & belluas jam incidemus.

Caput XIX.

Quadrupedes feræ, & amphib animantia.

FEræ majores dicuntur *belluæ*; crudelic *beſtiæ.* *Elephas ſeu elephantus* belluarum r ximima & prudentiſſima; dicitur terreri aſ ctu musculi, grunnitúque porcinô; habet di dentes quatuor cubitorum, qui dant candidiſſi ebur; pabulum verò attrahit *proboſcide ſeu p muſcide.*

Rhinoceros eſt corpulentiâ (*Plin.*) ferè æqua indutus ſquamis oſſeis, & in naſo acutum rens cornu, quô ſolet transfodere ventrem b ri, cùm præliatur cum illo; alterum cornu r nus in dorſo eminet. Utrumque in pretio, q venena enervantur. *Ælian. lib. 17. c. 40. Plin. c. 20. Majol. colloq. 7.*

Unicornis ſeu *Monoceros*, ſpectandus cornu cubitali, quod unicum in fronte habet acuti

mu

mum, singulari pollens adversùs venena virtute; quæ sudore suô prodit; incolit abditissima deserta: neque capi potest ob incredibilē celeritatē. De hoc *Ælianus lib. 16. c. 20.* esse magnitudine equi, jubâ ac pilis fulvum, apri caudâ. Meminit ejus *Paulus Jovius lib. 18. histor. & Marius Polus lib. 13. c. 15.* nostérque *Gaspar Schottus in Physiologia Curiosa l. 8. c. 49.*

Dehinc feri boves, bicornes: *bubalus, urus, bisons, bonasus*; sed hic habet cornua ad oculos reflexa, & ad pugnandum inutilia.

Ex gestantibus ramósa cornua, *Alces* seu alce est maxima, habens tergum insecabile præ duritie, media inter equum & cervum; cujus ungula, instar bovis, bifida, valet adversùs epilepsiam; velocitate tantâ, ut cursu diurnô supra octingenta decurrat stadia per nivem & glaciem. Animal Norvegis & Finlandis notum, quibus ranger, vel rangifer dicitur: Germanis Elend. vide *Aldrovand.*

Cervus præagilis, gestans cornua ramosa, quotannis decidua (regignuntur enim;) sed cervæ non sunt cornutæ; solus è brutis lacrimatur cervus moriturus; differt ab eo barbâ hircinâ *tragelaphus* (hircocervus, animal Bohemiæ notum:) *Subulo* est, cui prima erumpunt cornua seu subulæ, seu prosubulæ.

Dama (cui non multùm absimilis *pygargus*, quanquam hoc nomine etiam appelletur aquilarum species,) cornùa latescunt. *Ibici* in dorsum reflectuntur: *rupicapra* sunt obunca, ut auxiliô horum insiliat rupes, desiliátque indemnis.

Capreo-

Capreolus cum sua *caprea*, & hinnulis, est minimus corniferorum seu cornigerorum; *oryx* habet pilos capiti obversos, unicornis, & bisulcus ungulis.

Bestiæ non sunt cornutæ, sed armatæ unguibus ac dentibus, quia non sunt herbaticæ, sed carnivoræ. Ut *leo* robustissimus earum, armis hirtis, præsertim caudâ; apertis oculis somnum capit; Leæna vel lea primô partu quinque fert catulos, perque annos singulos deficit singulis, dum post unum omnino sterilescit. Aristot. Plin. Terrentur leones strepitu rotarum, gallorum cantu, & igne.

Pardus dimittit prædam, cùm ternô non assequitur saltu; habet pellem distinctam maculis; *pardalis* seu panthéra paululùm diversam, inter-albicantibus punctulis. Panthera minor *Oppiana*, vulgò Genetta catus, est nigricantibus. *Leopardus* ex pardo & lea natus. *Camelopardalis* ex camelo & *panthera*. Earum oculi in tenebris fulgent, in Sole obscurantur.

Tigris omnium sævissima, (& ipsa maculosa) pulsu tympanorum adeò efferatur, ut dilaceret seipsam; capiendam eludunt falsa sub imagine vitri. *Lynx* aliquantò minor, haud dispar ferocitate, visûs præacuti, tergoréque coloratô. Hyæna corpora sepulta eruit, magnitudine lupum æquans; ejus umbræ contactu obmutescunt canes. *Crocúta* ex hyæna & leæna gignitur, voces & ipsa humanas imitans. *Mantichora* humanô propè vultu, leonis magnitudine, cau-

dâ

dâ aculeatâ, ſævitie reliquas omnes ſuperat, humanarum appetentiſſima carnium.

Urſus villoſus continet ſe per hiemem in ſpelæis ſine victu; urſa refingit catulos cicumlabendô, quia ſemiformes naſcuntur.

Lupus, voraciſſima beſtiarum, famelicus ululat, fugatur lapidum concuſſione. Deficiente prædâ, in orbem acti lupi, debiliorem devorant. Vulpes guloſa & doloſa nunquam cicuratur; vere glabreſcit, & fit depilis.

Onager (aſinus ſilveſtris) perhibetur paſci ventô, ſi herbæ deſint; pullus ejus dicitur laliſio. *Muſimónes* ſunt aſelli caprinô villô, quidam oves ſilveſtres vocat; *aper*, paſtus radicibus, ſpumat roſtrô, frendétque dentibus, ferit ore fulmineô vertagos ac venatores, & quandoque interimit.

Simia (ſimiolus, ſimius) quadrupedum ſola expers eſt caudær, idicula imitatrix operum humanorum; uti & *cercopithécus*; nec non *cynocephalus*, hominis corpore, caninâ facie, & quæ *Genetha* dicitur felis. Inter ſimiarũ generâ Sphinx eſt, animal ſuperiore parte hominem referens, glabrô & mammis candidîs tumeſcente, pectore, & dorſô hiſpidô, caudâ nigri coloris oblongâ. *Pier. in Hierogl. lib.6. c.11.*

Lepus (quô nihil timidius) dormit oculis patentibus, ac, ſi quid ſtrepit, mox arrigit aures, vel proripit ſe, & confugit ad dumeta. Si non poteſt aufugere, & capitur, vagit. *Cuniculô* nihil fœcundius, ut qui non tantùm crebrò fœtat, ſed & ſuperfœtat; cuniculos fodiens ſub terra.

Utri-

Utrique vocantur *dasypi* vel dasypodes, à pedibus villosis & hirsutis.

Erinaceus (echinus, hericius, herinaceus) visô periculô convolvit se in globum, erigítque aculeos, ne prehendi queat. In autumno volutat corp⁹ super poma recentia, aut uvas, eásq; spinis affigit. *Hystrix*, cùm intendit cutem, habet aculeos missiles, eósque jaculatur velut spicula, vulnerátque insequentes canes. *Meles* seu mellis (taxus, tassus, taxo, tasso) dicta est, quòd mellis sit avidissima; sufflatâ & ipsi cute morsus canum, ictúsque hominum arcet. Adeps illius medicinis est utilis.

Gazéla exsudat fragrantissimum moschum. Nec dissimilem huic catus seu felis Zibethica aut Zibellina, gestans odoratum excrementum in loculo inter femora; cujus major tunc copia provenit, quando virgis exagitatur.

Catti silvestres, ac martes, inter quas sunt ictides, vel omnino eædem, ut vult *Plin l.29. c.4.* Præcipuè martes Scythicæ; mustelæ silvestres seu Alpinæ, & domesticæ; & viverræ; & mures: Ponticus, Noricus, Alpinus, Araneus, Sarmaticus Armenius odoratus, peregrinus. S. Hieronym. valent ad pellicea.

Sciurus facit sibi umbellam umbrosâ suâ caudâ, & alæ locô utitur, dum trãsvolat de arbore in arborem; in tranandis, dum cortici insistit, aquis, pro velo est. Mele & glire nihil est somnolentius.

Sorex, *cricétus*, universúsque grex murínus (segetibus inimicus) cavant sibi foramina, in quibus hibernant; cæca talpa, suffodiens campos,

pos, facit grumos. Nitedula, mus agrestis, aliàs idem, quod cicindéla.

Sunt denique *quadrupedia Amphibia*, terram pariter incolentia & aquam. *Fiber* (seu castor aut canis ponticus) ac *lutra* seu lutris, pilosæ, caninæq; formæ; jejuna adversô flumine fertur: satura secundô. Sed prior habet caudam squameam, pedésque posteriores anserinos. *Crocodilus* movet superiorem mandibulam inter mandendum; fugit in insequentem, & fugientem sequitur; perpetuum ei bellum cum ichnevmone (de quo superiùs) conspectô homine emittit lacrimas: appropinquantem devorat. *Testudo* est clypeata, ranáque coaxans, cum *bufone* venenato & *rubeta* ac *calamita* innoxia.

Quadrupedia amphibia.

Qui de animalibus, præsertim peregrinis, rariora sectatur, adeat Ælianum, Plinium, & recentiorem Gesnerum. Item legat nostri Joannis Nierenbergii Historiam Naturalem, & Gasparis Schotti Physiologiam Curiosam. Apud quos, inter alias bestias, reperiet cerigones, vulpium magnitudine, cautlos in duabus veluti manticis, ex alvo dependentibus, circumferentes. Quibus affine animal, quod Pigritiam vocant, ventris adipe humum verrentem, & nunquam in pedes exsurgentem. De quo Athanasius Kircher. lib. 1. Musurgiæ c. 14. refert, ejus vocem ha ha ha gradatim musico cantui respondere, la, sol, fa, mi, re, & archopithecum nominari. Aliud animal, Gulonem appellant, Livonibus notum, capite felinô, caudâ vulpinâ, quod cadaveribus pascitur, & obsaturatum,

mox

mox evacuatur, iterúmque repletur. Aliúdq; apud *Maff. Hist. Ind. l. 5.* Cabim nuncupatur, cujus ossa gestata nullum è vulneribus sanguinem dimittunt. Nobis hisce non licet immorari.

Zoophyta. Huc revocantur *Zoophyta*, (sive terrestria, sive aquatilia) quæ sunt animalia imperfecta, plantarum instar immobilia, certóque adhærentia locô; contrahunt se tamen, & ad contactum quasi refugiunt, ut sunt spongiæ, & urticæ marinæ. Mirabilis est radix illa Palæstinæ Baaris, quæ, teste *Josepho lib. 7. belli Judaici*, vesperi, similis flammæ, instar jubaris fulgurat, refugítque accedentem & evellere tentantem, nec capi potest priùs, quàm aliquô succô conspergatur. *Desiderius.* O quàm magnus & mirus in parvis Deus! *Mercurialis.* Altiùs exclamares, si altiùs arcana naturæ pernosses. Nos inter ambulandum quasdam ex hac animantium feritate (quas qui cicurant, mansuetarii dicuntur) in mansuetioris literaturæ censum tranferamus.

Symbola & Adagia. Elephas caduco trunco innixus capitur; divitiarum & humanarum rerum inconstantiam notat. Elephantis partus, de re magnæ & longæ exspectationis: parturit enim decem annis. *Ex musca elephantum*, de nimia rei exaggeratione. *Rhinocerotis nasus*, de sagace. Cervus longævus & fugax; in Gallia captus cum torque, cui inscriptum: *Hoc me Cæsar donavit. Ubi cervi corona abjiciunt*, de loco abdito & abstruso. Leo symbolum vigilantis Principis. *Ex ungue leo, Leonem larvâ territas. Leoni mortuo insultant lepores. Furit ut tigris raptis catulis.*

Tigri-

Tigridis ubera suxit. Lupus in fabula: si superveniens amputat loquendi facultatem; nam lupi visi adimunt vocem. *Homo homini lupus. Ovem lupo commisisti. Lupus non curat numerum. Lupus pilum mutat, non mentem. Lupum tenere auribus;* de re plena periculi. *Lupus circa puteum agit chorum*, videlicet circumiens, & frustrà inhians aquæ; de vana spe. *Ale luporum catulos;* ingratos & malum pro bono reddentes. *Lepores duos insequens, neutrum capit. Leporem non edit;* in informem: *Ex ore lupi;* de re præter spem recepta. *Ursi fumantem nasum ne tentaveris, nec instar onagri te putes esse liberum;* quòd si disputandum, instar erinacei in formam pilæ te convolve, ne prehendi possit quidquam, præter aculeos, seu acuta responsa. *Murem imitare: uni non fidit antro.* Mus Armenius, limô ante ostium cavernæ illitô, capi se potiùs à venatoribus, quàm eô fœdari patitur. Typus castitatis. *Vulpes esse noli, quia fraudulenta bestia;* quanquam non defuit, qui putabat leoninæ pelli caudam assuendam vulpinam; quod in usu etiam hodie Pseudopoliticis. Id probo in vulpecula, quòd, semel elapsa, difficulter iterum capiatur laqueô; si quid est factu facilè, vulpem cogita, quæ pyrum comest; si quis iners. *Cum vulpe vulpinandum est.* Ostentator in vestibus, simiam in purpura nomina. Et simiam matrem illam appella, quæ complexu, hoc est, stultô amore enecat filios; & de nobili genere, sed indocto: *Simia est simia, etiamsi aurea gestet insignia;* & de fucatis facie fœminis: *simiarum pulcherrima*

G *defor-*

deformis, & de ficto fletu: *Crocodili lacrima.* Quòd autem ſorex ſuô indiciô ſe prodat & pereat; de quo? *Deſiderius.* De garrulo & mendaci puero. *Mercurialis.* Non malè. Hinc protollamus greſſum ad

Sanctius his animal, mentiſque capacius altæ;

Deus

Os illi ſublime dedit, cœlúmque tueri
Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

de quo eleganter *Lactantius*: Solus ex omnibus cœleſte ac divinum animal homo, cujus corpus ex humo (nomen quoque) excitatum, vultus ſublimis, ſtatus erectus originem ſuam quærit, &, quaſi contemptâ humilitate terræ, ad altum nititur, quia ſentit Summum Bonum in Summo ſibi quærendum, memórque conditionis ſuæ, quâ Deus illum fecit eximium, ad artificem ſuum ſpectat.

CAPUT XX.

Homo.

HActenus colluſtravimus claſſes rerum conditarum, quibus quia Creator dedit dominatorem conformatum ad imaginem ſuam, hunc, agedum, ſpeculemur, ſed intentè; ne, aliis cognitioni tuæ ſubjectis, ipſum te ignores, corpore brutis ſimilem, mente ad Angelicam excelſitatem factum. Es autem, ſecundùm Philoſophos, *Microcoſmus*, cujus cœlum ſit anima; in qua Sol Ratio, lumen voluntas;

tas; ejusdem actiones & actus reliqua ſidera, errantia quidem, ſi à recta mentis ſemita devias: Fixa, ſi conſtantem ſervant, & imperturbatum virtutis ordinem.

Microcoſmi mundus inferior eſt corpus, in quo caro terra; ſanguis aqua; ſpiritus vitalis aër; bilis ignis; cor aurum; cerebrum argentum; ſenſus gemmæ; meteóra affectiones; fulmina ira; pluvia triſtitia.

Ætatis humana incrementa.

Homo conceptus in utero matris dicitur *embryo*; editus in lucem *infans*; tum *puellus* ac puſio; puerulus, pupulus; impubis, *puer*; pubeſcens, *adoleſcens* (puber, ephebus;) asſecutus terminum ſtaturæ, *juvenis*; tum *vir*; mox provectiore ætate *ſenex*, denique in decrepita ſenecta, *ſenecio*, *ſilicernium*, *capularis*, *depontanus*. Sic è pupa fit puella, tum adoleſcentula, inde juvencula; dehinc mulier; tandem annoſa vetula (anicula) edentula.

Ita humanæ vitæ curriculum nihil eſt, niſi naſci, pueraſcere, adoleſcere ſeu pubeſcere; vireſcere, ſeneſcere, mori.

Occupationes ſingularium ætatum.

Si attendas ætatis occupationes; infantia ſe ipſam ignorat; pueritia ludricris transigitur; adoleſcentia curioſis afficitur; juventus vanis oblectatur; virilis ætas laboribus fatigatur; ſenectus relabitur ad puerilem infirmitatem (repueraſcit, fítque bis puer;) donec ſenilis marcor conſumat & conſummet vitam, nimis quàm fugacem.

Interea tamen in hac vitæ uſura demandantur nobis magna peragenda, ut præparemur beatæ

æternitati, in quam ex rebus cum virtute gestis intromittendi sumus. Disce igitur, te ipsum nosse, tuiq; notitiâ in salutem uti, memor illius: γνῶθι σεαυτὸν, quod Satyricus monet figendum, & memori tractandum pectore.

Septem gradus ætatis humanæ. Hippocrates ætatis humanæ septem gradus constituit. Infantiæ vult esse finem annum septimum; pueritiæ decimum quartum; adolescentiæ duodetricesimum; juventutis tricesimum quintum; virilis ætatis quadragesimum secundum; senectutis quinquagesimum sextum; senii novissimum annum vitæ humanæ; senectæ vitia sunt tenacitas & avaritia; effusio juvenum; de his Poëta Venusinus:

Imberbis juvenis tandem custode relictô
Gaudet equis, canibúsque, & aprici gramine campi:
Cereus in vitium flecti: monitoribus asper:
Utilium tardus provisor, prodigus æris
Sublimis, cupidúsque, & amata relinquere pernix.

De his ætatibus Dicta mihi occurrunt: *nuces pueriles relinquere; excessit è pueris. à puero assuevit, vel à pueris, à teneris unguiculis ad hoc instituti fuerunt.*

Philologica. Puer Juvenali dicitur bullatus heres; quia olim bulla (nobilioribus aurea) in cordis figuram formata infantibus suspensa. Infans & infantia de eo dicitur, qui rem, quam novit, verbis explicare non potest: *Senectus leonis præstantior hinnulorum juventâ*; de senecta cruda viridique, aut viri fortis ac strenui. *Optimum obsonium senectuti labor* (præteritus.) *Senectus non sola venit*; multi cum ipsa morbi ac molestiæ. De effœto: *alterum pedem in cymba Charontis habet. Ætas senecta,*

cta, corpus senectum. *Vivax senectus*, cujus symbolum serpens, tempore vernô pellem exuens. Consilium in senibus & maturitas judicii per mespilum arborem, cum lemmate: *non matura prius, quàm putrida.* Adolescentiæ seu Juventutis imago adolescens, velatis oculis equo feroci insidens cum lemmate: *quò tendis?* & responso muti digiti, in equum intenti: quò huic libet. Vitæ verò humanæ brevitas & fragilitas per puerum inflantem aqueas bullas, cum epigraphe: *homo bulla.* De fœmina hæc tria: *mutabile semper fœmina*; alterum: *ad lacrimas oculos erudiere suos*; tertium: *uritq; videndô.* Addo fabulam Promethei fingentis è luto hominem, & particulam leonis addentis stomacho; hinc stomachosi; hinc etiam, meliore de luto ficti, qui sagacioris & perspicacioris indolis. *Desiderius.* Ut me delectant hæc parerga. *Mercurialis.* Protogenes Satyrum pinxit cum perdice; hujus contemplationi cùm inhiarent omnes, delevit Satyrum, ægrè ferens, additamentum præferri operis capiti. *Desiderius.* Video, quid velis; ad alia. *Mercurialis.* Equidem ad eadem; nam de homine agemus pluribus. Hoc obiter: hominum frusta, dici parvos; pessimos verò, bipedum nequissimos.

Caput XXI.

Corporis humani externa membra.

Corporis nostri compagem, rationalis *Quintil.* animæ habitaculum organicum, tanquam illustre sapientissimi specimen architecti, nemo satis mirari queat, si articulatim spectetur.

Quæ membra bina data sunt, ex adverso locantur ad latera; quæ singula, per medium; præstabiliora supremô locô vel intimô; sequiora infimô vel extremô.

Capilli. *Capilli* (crines, capillitium) contegunt potissimam partem capitis, súntque cirri, cincinni, comæ, cæsaries. *Antiæ* vel *caprónæ* demittuntur in frontem, anteventuli unde propeduli, *Crobylus* est virorum, *scorpius* puerorum, *corymbi* fœminarum. Sunt autem capilli tonsi, intonsi, pexi, impexi, asperi, rigidi, crispi, hirsuti, culti, inculti, simplices, neglecti, incompositi, concinnati, compti, sparsi, in humeros effusi seu diffusi, per scapulas immissi, nodati, vibrati, calamistrati, crispati, obliquati, vittati, intricati, explicati. Inde comati, cæsariati, capillati, criniti, crispuli, hircipili, horripili, cani, &c. Capillamentum futile est coma adoptiva seu adscititia, galericulum.

Facies. Anteriorem partem decorat *facies*, quæ naturalis est à matre; at vultus ab affectu ducitur & dicitur;

dicitur; ex illa dignoſcimus perſonas; ex hoc motus animi. Unde vultus ſuſpenſus, incertus, obſcurus, ambiguus, gravis, minax; hinc vultuoſus, & dimin. vulticulus.

Frons. In facie *frons* eminet, figura propè ſemicirculari, deſinens utrinque in tempora, plerisq; glabra, paucis hiſpida, ſeneſcentibus rugoſa, lætis erugata, explicata, porrecta, ſerena; iracundis contracta, caperata, ſtriata, ſevera; triſtibus obducta. Aliquibus lata, aliis anguſta, quibusdam tuberoſa; inverecundis attrita, perfricta; verecundis liberalis. Apulejo relicina dicitur, quæ verſùs occiput eſt refuga.

Oculi. *Oculi* (lumina) ſubjacent fronti, feneſtræ animi, mentis interpretes, figurarum judices, mobiles, lubrici, & quoquoverſum emisſitii, acres, acuti, lyncei, hebetes, clari, nitidi, truces, torvi, flagrantes, transverſi ſeu limi, obliqui, eminentes, in cavitatem reducti, noctuini ſeu glauci, herbei, nigelli, aquilini, milvini; prodentes iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignavum, audacem, timidum, amantem, odiô affectum. Facti ſunt ex *tunicis* tribus, ſcilicet Cornea, Uvea, & quæ dicitur Aranea ſeu Reticulata, quam eandem asſerunt eſſe cum nervo optico; & transparentibus humoribus tribus Aqueo, Cryſtallino, Vitreo. Prominuli cernunt obſcuriùs, profundiores clariùs. Sed *hirqui* ſeu anguli ſudant ſæpè lacrimas, quotidie *gramias*.

Pupilla ſeu *pupula* (circumfuſa albô, ſeu albugine aut albumine) eſt ſpeculum, in quo

 ima-

imagunculæ rerum objectarum resplendent in forma pupularum. *Iris* est circulus ambiens pupillam; orbis seu *sinus* aut *pelvis*, est oculi cavum. Pupillum humectant *palpebræ* nictandô; *cilia* verò (è crepidine palpebrarum enata) unà cum *superciliis* prohibent, nequid incidat.

Aures. *Auriculæ* sunt adaptatæ auribus; patulæ ad repercutiendos sonos, & cavatæ, atq; anfractibus flexuosæ. Infima pars, *ansa* auriculæ; summa dicitur *pinnula*; *capreolus* exterior ambitus; corneolus est introitus, ut, si qua minima bestiola conaretur irrumpere, in sordibus illarum, tanquam in visco, inhæresceret, sonúsque multis flexibus relatus amplificaretur. Pars interior dicitur *scapha* (cavitas, concha;) pars latior cartilaginea, *pinna*; *testudo* est, quâ foramen & meatus patet. Stapes quid sint, & incus, & malleolus, vide infrà de auditu, *cap.27*.

Nasus. *Nasus* incipit ad *intercilium* (medium inter supercilia spatium,) datus respirationis & olfactûs causâ. Demittit se inter duas genas, discriminatúrque in duo *spiracula* seu respiramina, id est, nares, ideò contractiores, ne quid nocens possit pervadere; habentes humorem ad pulverem, & multa alia repellenda utilem; per quas demanans *mucus*, detinetur à *vibrissis* seu pilis, ne defluat ante munctionem, quâ se mucosi emungunt. Orbiculus protuberans nasi, *pirula* vocatur; pulpæ, seu carnosæ partes utrinque sepientes, vocantur *alæ* vel *pinnulæ*: Cartilago discriminans nares dicitur *interfinium* (isthmus & imbrex:) pars recta nasi, *columna*;

quæ

quæ si in medio assurgit, nasum facit aquilinum.

Infra hunc sunt rubicunda *labra* (inferiora, propriè dicuntur *labia*,) *os* apertile; tum *mentum* & *malæ*, ephebis lanugine, viris barbâ intectæ. *Bucca*, mala inferior est, depressiórque. Labrum superius(cujus cavum dicitur *lacuna* vel *philtrum*;) inferioris scrobiculus, nomen habet *nymphæ*; quâ appellatione afficitur etiam cavernula utriusque malæ recedens. Labrum, quod ori supernè imminet, tegitur *mystace* bipartitô: utrumque sæpe barbitiô aut *aruncô*, qui est barba promissa ac prolixa, ad pubem aliquando porrecta. Sed quidam sunt imberbes & investes; alii à barba barbatuli: alii barbati & multibarbi, barbitium suum pascentes, alentes, permulcentes. Quidam barbescunt (*Gellio* vesticipes.) Barba raditur, rasitatur, demitur, ponitur, deponitur, sæpiúsque depectitur, sæpissiméque mutatur.

Labra, Os, Mala.

Barba.

Jugulum pars est colli anterior, (quæ nonnunquam *gula* dicitur,) in qua *guttur* (animæ canalis, seu canna pulmonis, vel aspera arteria.) *Cervix*, pars colli posterior est. *Gula* (æsophagus, seu canalis, per quem descendit cibus, *Lactantio*, fistula cibalis,) cujus pars summa, fauces; postrema, stomachus.

Pectus turget papillis, quod hirtum maribus calidioribus; in fœminis sunt *mammæ*, mamillæ, ubera. Pars pectoris anterior, quâ concurrunt costæ, dicitur *sternon*, pertingítque ad *os ensiforme*. Infra *thoracem* est *venter* seu alvus;

Pectus, & inferiora.

cujus anterior pars continet *hypochondria*, & *scrobulam* cordis; media *umbilicum*; infima *abdomen*, (sumen, aqualiculum) cum adjacentibus *verendis*, (genitalibus, pudendis, velandis) quæ ut nudare, ita nominare pudor vetat.

Tergum, & adjuncta. *Tergum* habet *humeros*, *dorsum*, *lumbos*, & *nates* (podicem, anum) obvolutas *clunibus*, sessionis gratiâ. *Latera.* Ad *latera* sunt *axillæ* & *hypochondria* (partes subjectæ costis *nothis*, Latinè præcordia; quãquam hæc vox significat etiam partes interiores, cordi vicinas;) sub axillis sunt pili subalares, & *hircus*, alarum virus.

Humeri, brachia, manus. Ab *humeris* pendent torosa *brachia*; hinc flexiles cubiti, quibus inniti solemus; & *lacerti*, qui summa pars brachii; sicut infima, *manus*, perquam versatiles, ut quidvis pro lubitu versare ac informare possint, quarum sinistra tenet, dextra operatur; quamvis hoc se habeat apud scævolas contrariè: apud ambidextros indiscriminatim.

Manus cava, dicitur *vola* (in qua sunt variæ incisuræ ac lineæ;) diducta, est *palma*: contracta, *pugnus*; ab hoc colaphus: ab illa provenit alapa. *Digiti.* Habétque *digitos* quinos, & quisque digitus, præter pollicem, *articulos* tres seu internodia, totidémque *condylos* seu nodos, quorum postremi exeunt in *ungves*: horum albida puncta dicuntur *nubeculæ*, quibus scabimus, scalpimus, lancinamus, laceramus. *Pollice* premimus; *Indice* monstramus; *Mediô* (verpô, infami) ludificamus; *Annulari seu Medicô* gestamus anulos; *Auricularis* servit pro auriscalpio. Pars prima

prima manûs dicitur *carpus*, ſeu brachiale, unde exoriuntur digiti; *metacarpium* ſeu torus appellatur, quod inter pollicem & medium digitum intereſt, Græcis thenar. Talitrum, eſt percuſſio convolutis inflicta digitis.

Infra coxas ſunt *femora* ſeu femina; ſub genibus *crura*: ſub poplite *ſura*; à *ſuffragine*, ſeu flexura eſt imus pes, continens talos & *calcaneum*, ſeu calcem, plantámque convexam, ejúsque partem anteriorem, nempe *tarſum*; & calloſum concavúmque *ſolum*, (vulgò ſoleam) ſeu *volam* pedis: & *hallum* ſeu *hallúcem*, ſcil. pollicem cum digitis, quibus ſubnixi, eminentiùs protollimur.

Femora, & pedes.

Atque hæc ſtandô; nunc iſta procedendô; *Fronte capillatâ, pôſt eſt occaſio calva. Ne ſcalpendis quidem auribus eſt otium. Aduncâ nare ſuſpenditur*, qui ſubſannatur. *Naris emuncta*, eſt homo ſagax. *Naſum alicui fingere*; eſt ludere quempiam. *Ater, an albus, ſit, ignoro*; de ignoto. *Inter os & offam multa cadunt.* vel: *inter calicem, ſupremáque labra. Manum de tabula*; interquieſce. *Manum non verterim, digitum non porrexerim*; etiam vernaculæ noſtræ familiaria ſunt. *Præroſos aut præmorſos ſapit ungues*; dictio aut ſcriptio docta. A capite ad calcem. Pulchrum eſt monſtrari digitô, & dicier: hic eſt. *Deſiderius.* Hoc Demoſtheni in votis erat. *Mercurialis.* Atque hæc ſatis; Priùs enim componat veſper olympum, quàm ut nos hujusce generis loquendi formulas in has viæ & temporis anguſtias componamus. *Deſiderius.* Sic viam mirè mihi fallis & tempus.

Adagiorum.

Mercuria-

Mercurialis. Plenum gero his crepundiis marsupium, sed jam non promendis. Eamus, ne serò venientibus, ossa.

Caput XXII.

Partes corporis osseæ.

Libétne introspícere interranea? videbis mirabiliorem corporis humani structuram; cujus fulcra ossea circiter trecenta sunt; divisa in ossa capitis, trunci, artuum.

Capitis partes osseæ.

Capitis *calvaria* (calva) est pectinatim velut consuta ex pluribus ossibus. Suturæ seu commissuræ sunt tres, & totidem cranii partes; ex quibus antíca (anterior) dicitur *sinciput*, media *vertex*, postíca (posterior) *occiput*; quæ omnes pericraniô teguntur. Utrinque sunt tempora, sic dicta à cognoscendis annis. Ossa transversa in temporibus, aures complectentia, vocantur Anatomicis *forcipes*. Duæ sunt *maxillæ*, (mandibulæ) quarum superior immobilis; inferior rotunda in hominibus, oblonga in brutis; continent triginta duos dentes, in totidem alveolis; Anteriores seu Primores infrà supráq; quaterni, vocantur *Incisores*; utrinque illis proximi, *Canini*; priores omnes *Gelasini*; dehinc quinque *Maxillares* seu *Molares*. Primi cibum incídunt, secundi frangunt, tertii confractum atterunt & attenuant; postremò *Genuini* bini in extrema gingiva. Ossa, quibus continentur, vocantur *præsepia*, *præsepiola*, *mortariola*, *cavernula*, lo-

la, loculamenta; committuntur *sepe* (ſeptô ſeu maceriâ;) hæc veſtitur *gingivâ*: purgantur dentiſcalpiô (dentifriciô.) Oris cœlum ſeu cavitas, quod dentibus labiiſque quaſi palis munitum eſt, *palatum* dicitur. Infantes dentiunt, quando dentes mittunt.

Truncum, ſeu ſtipitem ſine capite & artubus, ſcilicet abſque manibus & pedibus conſtituunt in longum quidem *ſpina dorſi*, quæ, ut ſerviat corporis flexuræ, ac erectioni, diſſecta eſt in *vertebras* (ventriculos, ſpondylos) triginta quatuor; quarum ſeptem inſunt *cervici* (quæ incipit à foramine occipitis, & deſinit in initium pectoris:) duodecim tergo: quinque lumbis: quatuor oſſi ſacro; reſiduæ ſex, oſſi *coccygis*, (cartilagineo) cui nomen à ſimilitudine, quam habet cum roſtro cuculi, qui Græcè dicitur coccyx.

Truncus corporis cũ ſuis partibus oſſeis.

Oſſa pectori muniendo ſunt data; antrorſum *ſternon*, (quà concurrunt coſtæ:) à tergo *ſcapulæ* duæ, quas cum ſterno copulant *claviculæ* ſeu *jugula* (in avibus furculæ dictæ;) utrinque à latere coſtæ duodenæ, omnes exeuntes è vertebris ſpinæ, quarum ſeptenæ ſuperiores (longiores & firmiores, quas *Veras* vocant) articulatæ ſunt cum ſterno; quinas breviores appellant *Nothas*. *Os Sacrum* ſub lumbis nominatur os ilium; in oppoſito (ſub ventre) os pubis: ad latera, quà femoribus inſiſtit, os coxæ vel coxendicis, Græcè *ἰσχία*, unde Iſchiadicus morbus, cum ſuis *acetabulis*, circa quæ verſatur.

Artus, ſunt manuum & pedum oſſa; illa impacta *ſcapulis*, hæc *coxendicibus*. Oſſa manus unius tot

Oſſa manuum.

tot sunt, quot vertebræ spinæ dorsi: os brachiis unum, cubiti duo (ulna & radius:) *carpi* ossicula octo: *metacarpii* quatuor; *pollicis* tria: reliquorum digitorum singulorum quaterna: conjunctim sedecim.

Ossa pedum. Sed in pede tricena sunt. Os *femoris* unum: *cruris* duo (*tibia* & *fibula*:) *tarsi* septem: *metacarpii* quinque: digitorum quatuordecim; & insuper *patella genualis*, *seu mola*.

Majora ossa, sunt cava intrinsecus, continéntque medullam; minora tantùm succosa sunt; omnia contecta extrinsecus membranulis.

Junctura ossium. *Junctura ossium* simplici *commissurâ* glutinantur, ubi sine flexu sunt: sed ubi debent flecti, cohærent articulatim, per insertum caput alterius, *cotyla* (sinui, concavitati, acetabulo) alteriùs: interpositâ tamen cartilagine, (velut culcitrula) ne ossa mutuô contactu & attritu dolorem sentiant; ac ne etiam violentô motu divellantur, aut luxentur. Quilibet orbiculus circumligatur ligamentis firmissimis; est autem *ligamentum* filum durius, ossa inter se colligans, & reliquas partes ossibus connectens; *tenontes* (vulgò tendines, vel tendónes) sunt pars ligamenti, servientes arbitrario motui artuum Cartilágo est osse mollior, & ex parte flexilis. Anatomici ossiculatim scrutantur ossa.

Dicta, ex istis. Hinc Dicta sumuntur. *Dente Theoninô rodere*, id est, maledicô. *Dentem dente rodit*; *mordax mordacem*. *Dentes pruriunt*, avidè quid cupienti. *Lentiscum arrodit edax*, nam ex eo ligno dentiscalpia; *denti-*

dentifrangibulô dentes franguntur; ossifragus fracturâ ossium quempiam debilitat. *Quidam macientí vix ossibus hærent*; *metuentibus concutit ossa tremor.* *Calvum vellis*; idem, quod aquam è pumice; lanam ab asino; æthiopem lavas; littori loqueris; austrum percellis, &c. Nunc ab ossibus ad pulpam.

Caput XXIII.

Carneæ partes corporis, & interne.

Sceletos, est corporis compages ossea, sine carne; *caro* autem pars è sanguinis coagulo concocta, quæ sceleton circumvestit, non instar continuæ massæ, sed (ob diversas motiones membrorum) dispertita velut in funes carnosos, aut farcimina, quæ Anatomici vocant *musculos*, nervorum fibris circumjectos; *nervi* autem sunt tenues, quasi funiculi cavi, instrumenta sensuum, & motuum, ad articulos, & membra flectenda & extendēda, seu explicanda; à corde tractæ & profectæ, in omne corpus ducuntur. *Fibræ* sunt tenuia fila in extremitate viscerum, idoneæ attractioni, retentioni, expulsioni, &c. musculorum sunt quadringenti quinque; nervorum triginta paria.

Musculi, nervi, fibra.

Cerebrum officina actionum animalium, (cujus posterior pars dicitur Medicis *cerebellum*) ubi sedes memoriæ; sicuti in sinu cerebri anteriori

Cerebrum, ejúsq; partes.

sensus

ſenſus Communis; in medio ſenſus Phantaſiæ; convelatum geminâ *meninge* ſeu membranâ, quarum craſſa & ſuperior (cranio alligata) dicitur *dura mater*; tenuior & inferior cerebro proxima, *pia mater*. Hinc exit *ſacra fiſtula*, (medulla ſpinæ;) & ab hac rami nervorum dividunt ſe per totum corpus.

Cava trunci, ſunt diviſa in duas concamerationes, disſeptas ab invicem; cavitatem ſuccingit membrana, quæ *Pleura* dicitur carneô ſeptô transversô, ſeu *diaphragmate*, ſupra quod eſt thorax.

Thoracis partes.

Thorax continet præcordia, nempe cor, inclusum pericardio (involúcro, à quo humectatur, ne incandeſcat æſtu,) figurâ pyramidali, (unde prodit aörta magna) ſtipes, ſeu truncus arteriarum, (quæ ſunt ſpirituum vitalium, & ſubtiliſſimi ſanguinis vehicula) dividendarum per omne corpus; et pulmones circumdatos cordi, raritate quadam asſimili ſpongiæ, contrahentes aſpirandô, & dilatantes exſpirandô.

Viſcera Abdominis.

Viſcera Abdominis (Aqualiculi) ſunt ſeptem. 1. *Ventriculus*, cibi, potúsque receptaculum, cujus orificia duo; quorum ſuperius dicitur Stomachus, excipiens alimentum: inferius Janitor, per quod Chylus cum Excrementis transit in *Inteſtina*. 2. multos anfractus habentia, quorum commune vinculum, meſenterium. Ventriculus eſt circumtectus omentô, (membranâ pingui;) ad cujus dextram jacet *Jecur*. 3. (hepar, officina ſanguinis) cum oblonga *veſicula Fellis*. 4. (flavam bilem concipiente.) Ad ſiniſtram

ſtram verò *Lien* 5. ſeu *Splen.* Et in lumbis duo: *Renes* 6. (qui ſeroſum ex hepate humorem exceptum & percolatum transmittunt per Uretéres.) Tandémque *Urinaria Veſica* 7. Omnia hæc ſunt circumtenſa Peritonæô (membranâ tenuisſimâ, ſed firmiſſimâ.) Tota verò corporis contagio cute continetur; cujus exterior pars Cuticula, Græcis epidermis.

Deſiderius. Deum bonum! qualis hæc ſtructura, qualis fabrica! *Mercurialis.* Tacitus auſculta; creſcet admiratio. Sed priùs in viam, & ad noſtra Diverbia. Sceletos apud Ægyptios inter pocula circumferebatur cum carmine:

Eheu nos miſeros, quam totus homuncio nil eſt! Diverbia!
Sic erimus cuncti, poſtquam nos auferet orcus,
Ergo vivamus, dum licet eſſe bene.

Ambigui ſenſus clauſula. Fibræ ſunt corneæ vel ferreæ homini immiſericordi, & dura præcordia; ſed mollia miſericordi. Quidam petulanti ſplene cachinnant; aliis difficili bile tumet jecur (à quo jecusculum.) Ciceronis ſunt: *epiſtola plena ſtomachi; erupit in ſtomachum in aliquem: malum intra viſcera;* ſeditio inteſtina. Viſceratim dixit Ennius. Eleganter Plautus, de viſcerum doloribus: lien necat, renes dolent, pulmones distrahuntur, cruciatur jecur, radices cordis pereunt. Quid tibi occurrit? *Deſiderius.* Olim in extis victimarum plurimùm in utramque ſuperſtitionis partem valebant fibræ, unde minaces, triſtes, lætæ. *Mercurialis.* Eruditè. Quid aliud? *Deſiderius.* Guloſus, eſt homo abdomini ſuo natus. *Mercurialis.* Et tu ad ingenuas ar-

tes factus & natus es, qui tam liberaliter respondes. Videamus porrò, quid in corpore humano lateat ampliùs.

Caput XXIV.

Humores corporis cum spiritibus.

Quemadmodum ossa explentur carne; ita caro undatur humoribus; hos autem permeant spiritus, effectores omnium, quæ fiunt in corpore.

Humores corporis.

Humor primarius, est *Sanguis*, rubens & dulcis; tum *Pituita* (phlegma) subalbicans, & insipida; dehinc *Cholera* (bilis flava, & amara;) tandem *Melancholia* (bilis atra, & acida.)

Temperamenta diversa.

Pro præpollentia humorum inducitur diversitas Temperamenti; ut alii dicantur *Sanguinei*, calido-humidi, & alacres. *Alii Cholerici*, calido-sicci, & feroces. Alii *Phlegmatici*, frigido-humidi, & segnes. Alii *Melancholici*, frigido-sicci, & tristes.

Spiritus tres.

Spiritus autem fiunt è depuratissimo sanguine; & diffundunt se per corpus totum, ad illud vegetandum, & excitandum, ut vivificat. *Naturalis* spiritus diffluit ex hepate per venas, canales sanguinis, *Vitalis* dissultat ex corde per arterias (venas pulsatiles.) *Animalis* dimánat è cerebro per nervos.

Quis-

Quisque illorum fungitur munere suô peculiari. *Naturalis* distribuit membris nutrimentum. *Vitalis* communicat iisdem vividum calorem. *Animalis* dirigit sensum & motum; quæ singula, quâ ratione fiant, disce. Priùs tamen aliquid pro Humaniore Eruditione præcerpendum ex dictis.

Eorum functiones.

Eruditio.

Quam tu confers hîc symbolam? *Desiderius. Heret aqua. Mercurialis.* Nequaquam; quis enim neget, benignam tibi venam ingenii fluere? quis inficietur, spiritus inesse generosos? Et nunquid legisti illud Curtianum, cùm Philippus Medicus dicit suum spiritum semper ex Alexandro Magno pependisse? Vulgò notum est, quid sanguis sit pauperum. Non perinde; quomodo inter se distent homo sanguinarius, & herba sanguinaria. *Desiderius.* Quomodo? *Mercurialis.* Ille exprimit; ista supprimit sanguinem. Constitutionem corporis tui si vis nosse, cogita, quid somnies crebriùs. Nam Sanguineus læta, jucunda, hilaria Phantasiâ volvit; Melancholicus tristia, lugubria, funebria, horrifica; Cholericus jurgia, rixas, ignes, gladios, prælia, cædes; Phlegmaticus fluvios, puteos, pluvias, pisces, ranas. *Desiderius.* Ohe, jam novi me. Lapsus, ruinæ, foveæ, funera, sepulchra, mortuales larvæ me territant. *Mercurialis.* Gaude hinc. Nam teste Philosophô: *Omnis ingeniosus est melancholicus*: & vicè versâ. Nunc ad id, unde nutrimur, & crescimus.

Caput XXV.

Functio naturalis.

OMnia membra nutriuntur sanguine; sanguis autem fit ex concoctis alimentis, hoc modô.

Alimentum (incisum Prioribus dentibus, atq; confractũ Caninis, si quid durum fuit) manditur molaribus: mansúmque demittitur è bucca per *gulam* in stomachum, qui ex utraque parte *tonsillas* attingens, palatô extremô atque intimô terminatur; hic cùm agitatione & motibus linguæ cibum depulsum ac detrusum accepit, fit *concoctio prima*, hoc est, conversio congesti cibi & potus in chylum, (Græcis χύλωσις) qui pultis est instar vel cremoris ptisanæ; si quid hîc non sufficienter percoctum est, auget pituitam.

Concoctio prima.

Chylus defertur per inferius ostium (Anatomicis orificium) ventriculi in lactes (sunt hæ graciliora intestina, convoluta in multimodas spiras, & obvoluta mesenteriô, quod medium locum inter intestina obtinet, Ciceroni intestinum medium) ibíque eliquatur puriùs, protusis fæcibus crassioribus per intestina crassiora, egestísque & ejectis forâs, quæ dicuntur oleta & merdæ.

Chylus.

Fæces è prima concoctione.

Quod autem nutriminis inest chylo, exugunt venæ *mesaraicæ*, (Græcis mesaréæ) immittúntque hepati per venam *portam*, ubi peragitur *concoctio secunda*, hoc est, chymùs, qui est massa sanguinea; amotis inde per tres vias ternis excrementis,

Chymus seu concoctio secunda.

mentis, ſeroſis, turbidis, peruſtis; nam, quod ſeroſum eſt, id meat ex hepate per venas emulgentes ad renes; ulteriúſque per venas albas (uretéres ſeu meatus oblongos) ad veſicam, cui urina inſtillatur, & exinde lotium mejendô ejicitur.

Quod turbidum eſt in ſanguinis confectione, id trahit ad ſe lien, (receptaculum atræ bilis) immittítque rurſum inteſtino craſſo per venulas certas. Tandem veſicula fellis receptat inflammationes portiunculas ſanguinis, & transmittit itidem in inteſtina multiplicia, & tortuoſa ad ſtringendum & relaxandum, *Cæcum*, *Colum*, *Rectum*, quæ inde ſtimulantur ad egerenda ciborum recrementa, onera, ſeu reliquias, ut Cicero loquitur; Celſus vocat alvi dejectiones; vulgò ſordes & ſtercora. Inteſtinum *Jejunum* dicitur, quòd perpetuò inane reperiatur, dum continuò expellit, quidquid receperit, affluentis in ſe bilis acrimoniâ laceſſitum. Antiqui *hiram & hillam* dixerunt.

Recrementa concoctionis ſecunda.

Sanguis ſic purificatus digeritur per venam cavam (quæ in parte gibba jecinoris) dimittentem ramuſculos quoquoverſus, ubi fit *concoctio tertia*, dum quodvis membrum bibit illum ſanguinem exſtillantem, & aſſimilat ſibi lentâ agglutinatione, atque ſic in corpus vertit. *Excrementa* hujus tertiæ concoctionis ſunt impuritates membratim collectæ, expellendæ per poros cutis, & alia emunctoria, puta per ſudorem, ſputum, mucum, ſternutationem, ut ne faciant putreſcentes morbos.

Concoctio tertia.

Trium concoctionum declaratio major.

Hanc mirabilem naturæ operationem clariùs sic accipe. *Prima cibi concoctio* (vulgò digestio) & conversio in chylum, fit in stomacho; ubi partes crassæ, & ineptæ nutritioni egeruntur per fæces in secessum; *secunda concoctio* fit in hepate; ubi chylus vertitur in sanguinem; partium verò inutilium secretio & egestio fit per urinam. *Tertia concoctio* fit in membris singulis, quæ sanguinem ex hepate per venas acceptum sibi assimilant, convertúntque in carnem; ubi egestio partium inutilium fit per poros, per quos partes sanguinis ad carnem nihil addentes expelluntur per sudores, vapores, exhalationes, &c.

Ergo quodcunque membrum indigum alimenti, sollicitat suas venulas: istæ venas: hæ jecur: jecur venas mesaraicas: hæ ventriculum; ventriculus verò corrúgat se, si non habet, quod det. & hoc est, quod vocamus *esuriem*; *sitim* autem, cùm opus est alimentô humidô, faucésq; arefiunt.

Nunc in itu quæ parerga? *Desiderium. Fames est optimum cibi condimentum. Plura ne require, jejunus sum. Mercurialis. Fames & mora bilem in nasum conciunt. Multa docet fames. Venter non habet aures. Bibit ut Afra serpens*; de valdè siticuloso. *Oppidò famelicus est esuritor, & pater esuritionum. Fames auri sacra est*, id est, detestabilis; rerum immundarum, obscœna. Erisichtonis & Tantali fames sitísque celebrantur à Poëtis. *Ovidius lib. 8. metamorph.* famem ad vivum depingit. Nos festinemus eò, ubi moratur vita.

CAPUT XXVI.

Functio vitalis.

Vitalia: Cor.

VItalia ſunt *Cor*, *Pulmo*, *Cerebrum*, *Jecur*; vitæ inſtrumenta. *Cor* fons vitæ, caloris nativi focus & fomes, arteriarum radix, & pulſuum author, excoquit è puriſſima portione ſanguinis flammulam (quæ ſpiritualis & vitalis dicitur) diſtribuendam per arterias in omnia membra.

Palpitat autem præ calore continenter: ut experiri potes ex contrectatu pectoris, arteriarumque pulſu; præſertim ad carpos, & ad tempora.

Pulmo.

Pulmo ergo illi adjacens attrahit, distendendô ſe inſtar follium, frigidiusculum aërem, eúmq; afflandô cordi, refrigerat illud, rurſúmque ſe comprimendô, & tepefactum aërem reflandô, egurgitat fuliginoſos halitus: quod ſpirare & reſpirare vocamus, per *ſyſtolen* & *diaſtolen*.

Quæ res cùm deſerviat vitæ ſoſpitandæ, factus eſt canalis ille (à faucibus oris in pulmonem deſcendens) ex cartilagineis annulis, ut poſſet patere ſemper, claudi nunquam; ne reſpiratio intercipiatur; dicitúrque *arteria aſpera*.

Arteria vocis inſtrumentum.

Atque hæc arteria eſt ſimul vocis inſtrumentum; quippe cujus ſummitas, *guttur*, habet rimulam fiſtulæ ſimilem, quæ animam ſeu ſpiritum à pulmonibus exceptam reſpirat, & reddit. Cicero vocat oſtium, adjunctum lin-

guæ radicibus, quâ ſtomachus adnectitur; in quam aër impulſus ſonat; acutiùs vel graviùs; prout annulus *trachéæ* (fiſtulæ, quâ ſpiritus ab ore fertur ad pulmonem) ſe progerens, ſuperior aut inferior, à *larynge* (quæ eſt ſumma pars arteriæ) diſtantiam facit. Articulatam vocem efficit varius ſoni alliſus ad linguam, palatum, dentes, ubi quædam eſt caruncula pronuntiationem adjuvans, (Anatom. *uvula* ſeu *plectrum*) variáque configuratio oris.

Multiſona volucrum voces,

Inde eſt, quòd brutorum voces multiſonæ, & tamen uniſonæ ſint. Accipiter enim pipat, vultur pulpat, anſer gingrit, gratitat, glacitat; anas tetrinnit, apis bombilat, aquila clangit: ciconia crepitat, glocerat, cygnus drenſat: cicada frinnit: cornix corniculatur: (meliùs, cum *Perſio*, cornicatur) corvus crocit, crocitat; unde crocitatio; cuculus cuculat: gallus cucúrit, canit; gallina gracillat, glocitat, glocit, ſingultit: gracculus (monedula) frigulat, fringultat: grus gruit: hirundo trinſat: luſcinia (aëdon, accredula) mitilat: milvus lipit, jugit: noctua cucubat: palumbes plauſitat: paſſer pipit: perdix cacabat: pica garrit: regulus & merops zizinulant: ſturnus piſitat: turtur gemit: tinnunculus tinnit: ulula ululat: pulli (pipiones) pipillant: grillus grillat, pavo pupillat, pſittacus garrit, veſpertilio ſtridet, &c.

& aliorum animantium,

Anguis ſibilat: aries blacterat: aper frendet: aſinus rudit: bos boat: canis latrat, baubatur, catulit: catulus glaucitat: cervus & onager rancent: equus hinnit: elephas (barrus) barrit, unde bar-

de barritus; hircus mutit: leo & cervus rugit: lepus vagit: lupus ululat: lynx orcandô fremit; mustela dintrit: ovis balat: panthera caurit: sus grunnit, sorex desticat: rana coaxat: verres quiritat: vulpes gannit. *Pisces* carent voce, quia carent pulmone, ac tracheâ. At *homo* potest aliter atque aliter sonare, dum tristis suspirat, flens singultit, ægrotus gemit, impatienter dolens plorat, ejulat, lamentatur: tacitè loquens mussat, mussitat, aut susurrat; sonorè clamat, vociferatur, ridet, cachinatur. Pubescentes, cùm incipiunt subraucescere, dicuntur *hirqualli*, & *hirquallire*.

Hominis voces & soni.

Quia verò trachéa non potest tolerare aliud præter aërem, (alioquin mox tumultuatur, tussiendóque quærit expectorare rem molestam) additum ibi operculum (*epiglottis*, *gurgulio*, *sublinguium*) obdurat laryngem, cùm alimentum *œsophago* ingeritur, ne quid effluat.

Tussis.

Tonsillæ sunt, duæ fungosæ glandulæ, (vulgò *amygdalæ*) ibidem ad uvulam sitæ; veluti fontes salivæ (salivi) ad linguam salivandam.

Desiderius. Unde hæc in amantibus vocum discordia? *Mercurialis.* Pro varietate pulmonum, musculorum thoraci & costis interjectorum, asperæ arteriæ, laryngis, gurgulionis. Distinguit autem lingua sermonem, seu format articulatam vocem, dum aërem concavitate arteriæ pulsum, & in amplitudinem palati incidentem, variè frangit; quòd si ea sit humectior, aut mollior, balbuties inducitur, aut túrbida vel impedita locutio. Ad vocis distinctionem faciunt

Unde vocum discordia?

tes, excipientes ictum linguæ; & labra, sua compressione aut diductione.

Desiderius. Quid philologikῶς? *Mercurialis.* Idem abs te quæro. *Desiderius.* Ex fabellis didici, Æsopum in forum missum obsonatum, ut optimum emeret & pessimum, linguam domum retulisse. *Mercurialis.* argutè. De corde ego paucula, cui nomen Isidorus à cura facit, quâ custodiendum sit. Primò membrum est animalis nobilissimum, sedes vitæ; quæ juxta Salomonem Sap. 2. vivax est in corde nostro igniculus, scintillas à se emittens & jaculans (verba scilicet, quæ loquimur,) & fumum (nempe spirationem;) qui, quemadmodum deficientibus scintillis redigitur in cinerem; ita, ubi in nobis desinit & sermo, & motus cordis, corpus in pulverem abit. Exinde significat locum quemvis medium, ut cor maris (ejus profunditatem;) cor terræ (ejus centrum.) Tertiò denotat viscera. Quartò animam. Quintò mentem, judicium, intelligentiam, prudentiam. Sic *Lucretius*:

Consilium, quod nos animum, mentémq; vocamus;
Idq; situm media regione in pectoris hæret.

Iuxta *Tullium*, qui prudentiâ aut sapientiâ caret, cor non habet; hinc sapiens omnis, cordatus. Sextò voluntatem. Ita David: paratum cor meum, Deus. Ita Latinis res cordi est, quæ placet, & amatur. Ita corculum vocant, cui blandiri volunt.

In Symbolicis: cor ardens indicat amorem. In igne aut crate tostum, iram. Colligatum cum altero; concordiam. In thuribulo fumans, preces ferven-

feventes muribus ambesum, curis afflictū. Triangulare est; non nisi trigonô, quô Deus trinus, & unus designatur, explendum. Unicâ pyramidis cuspide, seu punctô ad terram vergit; cætera cœlo; in cujus similitudinem continuô motu cietur. Ut nihil dicam de aliis sensibus mysticis, quos Cardiogogis relinquamus. Tu ai, quid hoc ænigma?

Dimidium sphæræ, sphæram, cum principe Romæ. *Desiderius.* Quia de corde sermo est; facilè divino tres litteras, COR. *Mercurialis.* Cordatè. Convertamur ad sensus nostros, &, quomodo sentiant, perscrutemur.

Caput XXVII.

Functio animalis, cum sensu, motu, & quiete.

Sedes *spirituum animalium* est in cerebro: unde illi excurrendô per nervos, (ad oculos, aures, nares, linguam, & per omne corpus) faciunt, ut, quidquid nos contingit, quale sit, cognoscatur.

Functiones spiritûs animalis.

Nam caleátne aliquid, an frigeat, comperies tangendô; (uruntur manus frigore, mordentur algore) humidum an siccum sit, prensandô; durum an molle (mollicellum) comprimendô; asperum an læve, attrectandô; grave an leve, attollendô; ubi sit in tenebris, palpandô.

Primus

Sensus Tactus. Primus est sensus, *Tactus*, (totô corpore æqualiter fusus, ut omnes ictus, omnésque nimios & frigoris & caloris appulsus sentire possimus, præsertim in nervis, carne, & cute, quô si afficimur blandè, voluptas est; si molestè, dolor; si blandulis prensationibus, titillatio; si minutulis compunctiunculis, (*Seneca*) pruritus.

Gustus. Idem spiritus examinat *sapores* linguâ, porosô & nervosô membrô: deprehendítque, mel esse dulce, fel amarum, acetum acidum, piper acre, fructum maturum, sapidum, (*Apicio* immaturum) austérum; labruscum, acerbum, multáque prorsus insipida (*Gell.*) hoc est, corrupti, ingrati, infirmi, fatuíque saporis, & insulsa. Quædam sunt acidula, subacida: quædam dulcicula, subdulcia: alia mustea: quædam amara, amarulenta, fellea; alia acescunt, amarescunt, èxacescunt, immarescunt, dulcescunt, edulcantur: quædam vellicant linguam cum adstrictione, &c. Estque secundus sensus *Gustus* seu gustatus, qui secundùm *Ciceronem* habitat in ea parte oris, quâ esculentis & poculentis iter natura patefecit.

Olfactus. Tertius est *Olfactus*, (odoratus) internoscens odores, hoc est, subtilissimas exhalationes rerum; quæ, permanandô ad nares, spiritum afficiunt vel gratè, ut sunt suaveolentia, fragrantia; vel molestè, ut graveolentia. Sic adusta caro exhalat nidorem; putida putorem; rancida rancorem; (quale solet esse lardum & arvina) morticina fœtorem: omnia enim mucida, & situ cor-

tu corrupta, putent, ſordent, fœtent, rancent: ſunt olida, graveola, ſubrancida; alia obolent allium: alia redolent roſam. Eſt odor gravis, ingratus, injucundus, inſuavis, malus, ignavus, inimicus; evaneſcit, aboletur, defluit, evaporat, exſpirat.

Vis jam ſcire, quomodo fiat *Olfactio?* auſculta. Exterior naſus circa pirulam eſt corneus ſeu potiùs cartilagineus; à medio incipit eſſe oſſeus; os illud variis eſt foraminibus inſtar cribri, aut ſpongiæ pertuſum (unde Anatom. *Colatorium* & *cribriforme* dicitur.) Ex his foraminibus, duo ſunt majora, ex quibus gemini ducuntur meatus, quorum alter ad interiorem naſum pertingit, unde tanquam per canalem deferuntur excrementa cerebri ad nares, & pituìta percolatur; alter verſùs palatum tendit, vocantúrque Anatom. *processus mammillares*, quia os illud cribri non multùm abſimile eſt extremitati mammillæ; quibus adhærentes carunculæ dilatantur, cùm attrahimus aërem & transmittimus odorem; conſtringuntur, cùm exſpiramus. Ita olfacimus & odoramur.

Visus. *Visus* eſt quartus & præſtantiſſimus omnium ſenſus, quô diſcriminamus colores in oculo, qui eſt figuræ rotundæ. Ut ſit omnem in partem mobilis ad excipiendas ſpecies, & rerum imagines. *Partes oculi.* Componitur ex ſeptem *Musculis* motoribus; quinque *Tunicis*; tribus *Humoribus*; unô *Nervô*, qui vocatur *Opticus*. Ex Tunicis prima dicitur *Adnata seu Alba*, ducens originem è pericranio, & maximam oculi partem circumtegens.

Altera

Altera *Cornea*, quia corneæ lamellæ tenuiſſimæ, ſimilis. Tertiâ *Uvea*, quòd uvæ folliculo, cui pedunçulus detractus, asſimiletur. Quarta *Reticularis* vel *Retina*; non quòd in retis morem contexta, cùm ſit ſolida & denſa; ſed quia figuram refert hemiſphæricam, quale eſt genus quoddam retis piſcatorii, è ligneo circulo ſuspenſi. Quinta *Aranea*, quia tenuiſſima & levisſima. Ex humoribus, intimus dicitur *cryſtallinus*, ſeu κρυϛαλλοειδὴς, ſive glacialis, quòd glaciem ſuâ pelluciditate imitetur, etſi mollior ſit illâ. Proximus ei *Vitreus* ſeu *Albugineus*, quia vitro vel albugini ovi ſimillimus. Tertius *Aqueus*, ab aquæ ſimilitudine, ſitus in anteriore oculi parte, ut ſpecies in eo adumbratæ evidentiùs pingantur in cryſtalloide, in qua ſecundùm *Ariſtotelem* fit *viſio*; alii dicunt eam effici in fundo Tunicæ Reticularis. Reſidet autem in medio centri oculi cryſtallinus, quem ambit Aranea; vitreum amplectitur Tunica Reticularis; inter Uveam & Corneam interjacet Aqueus. Per uveæ foramen, pupilla cernitur. Ex colore hujus Tunicæ dicuntur oculi cæſii, glauci, &c. Adnata cohibet oculum in ſua ſede, continétque. Nervus opticus, bifurcus, (*Plinio.*) ex cerebro proficiſcens, oculis inſeritur, defértque ſpiritus opticos, ſubtiles & puriſſimos, ſpeciéſque ab oculo ad ſenſum communem traijcit.

Colores. Inter *colores* albus & niger ſunt *extremi*; luteus ſeu flavus, cæruleus, viridis, ruber, *intermedii.* Albitudinis & nigritudinis (albedinis & nigredinis,

dinis, alboris & nigroris) gradus ita dignosce. Creta & cerussa est candida : fons argenteus : capillus canus : ebur lacteum : palea pallida : asinus cinereus, cineraceus seu murinus : caro russa seu russea (vulgò incarnatus :) ungvis albicans ; pix est atra : æthiops fuscus, aut etiam furvus : passer pullus : & anser aquilus (subniger :) castanea spadicea (badia, ferruginea, Phœnicia,) oculi quidam bætici : carbo anthracinus, fuligineus, piceus ; corallium, & corvorum pennæ coracinæ.

Discrimen inter cærula & lutea.

Inter *cærulea* (cærula) & *lutea* discernes, si dices caryophylla hyacinthina, violas ianthinas (amethystinas) suggillationem (vibices) lividam seu plumbeam : cyanum, (lapidem) vel cyaneum subcæruleum (quidam & hyacinthinum dicunt :) felinos oculos, cæsios (glaucos, glaucinos :) aurum verò est flavum, cadaver luridum, lupa rava, lapis semicoctus, gilus, cereus (cerinus) helvus : buxei vetularum dentes : ovi vitellum, luteum, croceum, crocinum.

Discrimen inter viridia & rubra.

Inter *viridia* & *rubra* sic discrimina ; quercetum est herbeum (herbidum :) pinetum prasinum, (porraceum :) pontus vitreus, hyalinus, thalassinus, marinus ; cùm undat, venetus : E rubris sunt : coccus vel coccum ; (unde coccinus, coccineus) granum tinctorium seu infectorium ; unde color ille, quem vulgò *carmesinum* vocant ; inferioris splendoris est, purpureus, conchyliatus, ostrinus, è conchis collectus ; Idem ab urbibus dicitur Tyrius & Meliboeus,

libœus, vulgò *scarlatinum* nominant. Labia
rubicunda, rosea; minium (cinnabaris, san
raca factitia) est puniceum: lacca subpurpu
flam̃a rutila: vulpecula rufa: leo fulvus. Qu
adde cervínus, mustelínus, &c. Lignum Br
lum vel Brasilicum dilutioris est purpuræ. F
rus dicitur, qui ex cibo & potione rubet.

Desiderius. Ita colores illustrâsti, ut me
illos non parùm cæcutientem, oppidò illu
nâris.

Mercurialis. Ne multùm moreris, si qua
de coloratis alia atque alia judicia legeris; ne
enim ignoro, quantas contentiones purpur
coccus (ut de aliis taceam) excitent. Nos
pluribus sentiamus, & loquamur. Neque i
valdè laborandum, quomodo novitia c
rum discrimina exprimas; simpliciora hab
cum pictoribus misce & finge composita.

Colorum denominationes à rebus variis.

Ita in viridibus quædam nomen accipiu
psittaco: quædam à pomo citrio; alia à m
malina. Aut in luteis, à sulphure, pomo
rantio, aurora, iride, &c. aut in cærulis, à f
malorum Persicorum; aut in rubris vel pu
reis: ut à sanguine sanguineus: à cerasis ce
nus; à violis violaceus: à malva seu malc
(seu moloche, Latinè molva) malochinus
molochinus.

Iterùm colorum alii sunt pleni & saturi, ab
dantes, largi, suaves, floridi, liquidi, viv
vegeti, pertinaces, &c. Alii remissi, diluti,
di, fusci, lenti, austeri, subobscuri, fuga
obsoleti, evanidi.

U

Unde illæ distinctiones; subviridis, subrutilus, subalbidus, subruber, subricundus, subrúfus, subaquilus, subniger, subpallidus. Item rubicundulus, candidulus, nigellus, nigricans, &c. Et verba: albescit, rubescit, canescit, candicat, inalbescit, exalbescit, flavet, flavescit, rufescit ad satietatem, &c. Item unicolor, multicolor, versicolor, maculosus, aspersus, tinctus, guttatus, guttis intertinctus, &c.

Auditus. In auribus est officina *Auditus*, qui est quintus Sensus, ubi spiritus discriminat sonos, (sonores, sonitus) id est, cogitationes concussi circa se aëris, quas percipiunt audiendi organa, quæ intelliguntur ex fabrica auris interna, nimirum primò est *anfractus* (seu cochlea) giratus, seu giris flexus, ejúsque foramen seu *exitus*; tum membranula (*tympanum*) illi foramini obtensa; suprà hanc, cavitas, in qua tria ossicula, quæ *Anatomicis* vocantur, *malleolus*, *incus*, *stapes*, sibi mutuò incumbentia; inde *fenestellæ* duæ, quemadmodum in nolis perforatis; tum *canalsculus* ad ostiolum cannæ pulmonis, seu asperæ arteriæ, ut aër, qui est in aure, possit per respirationem agitari. Fit verò auditio in tympano; ubi aliud vibramen perciet clamor, aliud sibilus, &c. hinc varietas sonorum in tibiarum nervorúmque cantibus; intervalla, discrimina, & vocis genera permulta: canorum, fuscum, lene, asperum, grave, acutum, flexile, durum, &c.

Diversi sonitus. Sonitus cum geminatione repercussus, & resonans, ac reboans, *echo* dicitur; modulatus, *cantio*; è fractura veniens, *fragor*; ex elisis, *crepitus*;

pitus; &, si vehementior sit, *fremitus*; Valdè tenuis, *tinnitus*; qui propriè metallorum est, &c.

Sensus tres Interni. Ut autem sentias, te sentire, dati sunt *Sensus Interni tres. Sensus Communis* sub sincipite; ubi etiam est appetitus geminus, vel potiùs unus, quem Philosophi vocant *Concupiscentem* & *Irascentem.* 2. *Phantasia* seu vis imaginandi, sub vertice; ubi spiritus tanquam in speculo stans arripit simulacrum cujuslibet rei visæ, auditæ, olfactæ, gustatæ, tactæ. Sed ibi, ubi Sensus habitat Communis, hæc eadem idóla speculans, dijudicat. 3. *Memoria* sub occipitio, illas icones in futurum recondit, & pro occasione depromit.

Officium igitur *Sensûs Communis* est, attendere; Phantasiæ, imaginari; Memoriæ, meminisse; aut, si quid oblita fuerit, reminisci. Idem animalis spiritus, cùm efficit motum, quem Philosophi vocant localem, dicitur facultas motrix, *Motus localis.* dum discursans per nervos, & implens musculos, hinc intendit ligamenta seu chordas (*Anatom. tendines*;) inde retrahit; quam intensionem & attractionem sequitur motus membri.

Fessus autem quærit quiescere, ideóque humoribus à corde ad cerebrum sublatis, ibíque *Somnus.* refrigeratis, & inde relabentibus, inducitur *sopor* (quies) ligatis sensibus, & ab operatione externa requiescentibus; quod est dormire, dum spiritus defessi & dispersi ac disperditi sese intra se recolligunt.

Naturalis enim spiritus maximè tunc vacat digestioni; *vitalis* reparat nativum calorem;

anima-

animalis se ipsum in cerebro vegetans, & suas cellulas transcursans, in quæ phantasmata incidit, illa reassumit perspeculanda, quod *somnium* vocamus. *Somnium*

Tempestivus sopor recreat nos, quia vires auctat; nimia vigilia fatigat, quia exhaurit; nec tam impensè debilitat inedia, quàm insomnia.

Qui dormiturit, is oscitat, & pandiculatur (totò corpore extenditur:) qui dormítat, is nictat oculis, & nutat capite; qui dormit, somniat, & aliquando stertit: qui edormivit, expergiscitur, (seu evigilat) experrectúsque expergefacit (seu excitat) alios. *Varietas dormitionis.*

Desiderius. Vigilans ego hactenus dormitaveram, dum sentire me sensi, &, quomodo sentirem, nescii; jam expergiscor.

Mercurialis. Etiamnū gramias in oculis circumfers, quas secuturis narrationibus abstergam; nunc inter eundum hos versiculos volve:

Nos aper auditu, præcellit aranea tactu,
Vultur odoratu, lynx visu, simia gustu.

Et insuper adverte, innumeras translationes à sensibus duci. V. g. *Odorari* pro resciscere & sagaciter deprehendere; odor pro suspicione & rumore; olfacere pro deprehendere; subolere pro suspectum, obolere pro molestum esse, aut in suspicione; nasus pro judicio. Unde olet mendacium, lucernam, redolet Atticismum. *Metaphora à Sensibus ducta.*

A Gustu dicimus nos hominem degustâsse, regustâsse: esse ad gustum, ad palatum nostrum; devorâsse molestiam, tædium, viam; concoxisse

xisse injuriam. Et hæc : sapit arrogantiam: resipit juvenile quidpiam ; nauseat audire : evomuit dolorem animi ; exspuit miseriam ; consputavit alios maledictis ; despuit seu contempsit. *A Visu* oriuntur hæ phrases ; obversari oculis pro recordari : prospicere pro consulere : despicere pro fastidire : suspicere pro æstimare : connivere pro dissimulare : cæcutire & hallucinari pro falli judiciô ; Vide, id est, attende, cura, intellige, cognosce, perfice ; viderit ipse, id est, ejus rei cura sit ipsi. Videre licet ; vide sis, id est, si vis, &c. *Ab Auditu.* Non est audiendus, id est, non est ei credendum. Audi me. Bene audit, qui laudatur ; malè, qui vituperatur ; ægrè, qui Sensu Auditûs laborat. Audiens dicto, idem, quod obediens jussui. *A tactu:* Rem acu tetigit ; scopum tetigit; putat sidera tangere vertice ; tetigit ipsum, seu dictô perstrinxit ; commovit ; tangit animum memoria ; amor laudis. Vota tetigere Deos, frigidè dixit ; mollis seu effœminatus est ; durus & asper. De coloribus vulgatum illud : cæcus ad colores ; & de oscitatione : oscitante unô oscitat & alter. De somno Poëtæ fingunt geminas ipsius portas ; per alteram corneam vera somnia, per eburneam falsa exeunt. Juxta *Macrobium* insomnium est, quod cum somno avolat & evanescit ; Phantasma seu Visum quælibet species per quietem objecta ; Somnium, quod figuris velatur, interpretatione intelligendis ; Visio, cùm evenit eodem modô, quô apparuerat ; Oraculum, cùm Dii aliquid

in

in Somniis demonſtrant. *Ovid. 11. Metamorph.* lepidiſſimè deſcribit Somni domicilium, ejúſque tres filios; quem *Maro* nominat conſanguineum lethi: *Seneca* fratrem. Eleganter *Claudianus*:

Omnia, quæ ſenſu volvuntur vota diurnô,
Pectore ſopitô reddit amica quies.

Et reliqua. Nobis excuſsô ſomnô & ſomniis vigilandum eſt, &, quid ratio ſit, quid intellectio, perquirendum; de quibus axioma Philoſophicum; nihil eſt in intellectu, quod non priùs fuerit in ſenſu. Eſt autem intellectus ſeu mens aut intelligentia, facultas animi nobiliſſima, quâ res etiam incorporeas, & ab omni materia ſejugatas, notiones, atque formas apprehendimus, eóque cæteris animantibus antecellimus. *Deſiderius.* Cupio pluribus intelligere, quid ſit intelligere. *Mercurialis.* Intelliges. Nota *Adagia. Non omnibus dormiô. Tuum tibi narro ſomniũ. Amantes ſibi ſomnia fingunt. Aliud ſtans, aliud ſedens. Naturam expellas furcâ, tamen usque redibit.*

Caput XXIIX.

Mens cum affectibus, & Conſcientia.

Quia Senſus percipiunt præſentia tantùm objecta, & quidem *ſuperficiariè*, data eſt mens, hoc eſt, vis ad abſentia quoque penetrandi, abſtruſa indagandi, futura præſagiendi: cum arbitrio appetendi bona agnita, vo-

Appetitus Concupiscens. *Appetitus Irascens.*

cántque *Appetitum Concupiscentem* (vulgò Concupiscibilem:) & facultate audenter prosequendi concupita: appellántque *Appetitionem Irascentem* (vulgò Iráscibilem.) Prior appetitus fertur in bonum ut absolutè delectabile, ejúsque sex affectiones sunt.

Tristor, amo, cupio, delector, abominor, odi.

Posterior tendit in illud, ut est arduum, & in sui persecutione difficultatem conjunctam habet, cujus motiones sunt quinque:

Despero, irascor, timeo multùm, audeo, spero.

Appetitus Inferior & Superior.

Uterque est iterum duplex; alter *rationis expers*, (quem vulgò nominant *Inferiorem & Sensitivum*) quia fertur in bonum Sensibile (*Gellio*) seu corporis; Græcis ὁρμή, hominem huc atque illuc rapiens; alter *Rationalis* (sive *superior*) quia ratione ducitur, & ad animum ac voluntatem pertinet.

Ratio.

Vocamus autem *Rationem*, Vim illam penetrantem causas, consequentia, progressus & antecessiones; quæ rerum intellectum quærit; quod est intelligere; producendô per intellectionem verbum mentis seu locutionis internæ. Vim boni appetentem, dicimus *Voluntatem*, quæ rerum electionem exposcit. Utramque includit *Animus*, seu Vis consectandi desiderata, aliquando mentem significans, aliquando affectum.

Voluntas. *Animus.*

Anima est id in homine, quod vivit, sentit, & movetur, pro qua non rarò sumitur Animus.

Virtus & vitium intellectûs.

Hæc tria faciunt differre hominem à brutis, imò homines ab hominibus, dum alii plùs aliis & meliùs intelligunt, volunt, satagunt. Nam qui

inqui-

inquirit multa, *industrius* est: qui arripit facilè rem, *ingeniosus*: qui excogitat, *solers*: qui noscit, *gnarus*: qui notitiam firmavit usu, *expertus*: qui rebus novit uti, *prudens*: qui utitur, *sapiens*: qui abutitur, *astutus* & *fallax*.

Contrà, qui nihil curat, est *socors*: qui nihil percipit, *stupidus*: qui tardè *perspicit*, hebes: qui nihil perpendit, *improvidus*.

Actus intellectûs.

Quòd quis sensu tenet, id *scit*; quod ratione, id *intelligit*; quod fide, id *credit*. Sed hîc relatio verisimilis, facit *persuasionem*, probata & demonstrata *assensum*; admissa sine probatione, *credulitatem*.

Quorum causam non intelligimus, miramur; quæ pernoscere volupe est, *rimamur*; sed vera rei perceptio dat *scientiam*; falsa *errorem*; debilis *opinionem*; ex conjecturis veniens *suspicionem*; nutans *dubitationem*: impedita *hallucinationem*: nulla *ignorantiam*.

Porrò in rebus perpendendis eò fertur assensus, ubi vel necessitas, vel evidentia, vel certitudo, aut saltem probabilitas major apparet.

Indagatio veritatis.

Ad *veritatem* indagandam, primò inserviunt sensus externi, qui se denique colligunt (ut insinuatum suprà) ad interiorem illam vim ac facultatem, quæ vocatur *Sensus Communis*. Quibus est addita *Phantasia*, (Imaginatio) in qua phantasmata (simulacra, species, imagines,) excitantur eorum, quæ Sensu comprehendimus. Hinc rerum intelligendarum formatur *conceptio*. Phantasiam sequitur *æstimatio*, quæ judicium inferius dicitur. Ad hanc accedit *co-*

gitatio, seu *διάνοια*, quæ perceptas imagines ad examen & judicium superius revocat; unde *opiniones* oriuntur. Post hanc est *Ratio* seu *consultatio*, quâ plura ad deliberandum de una re hinc illinc conferuntur; Rationem sequitur *intellectus*, dum vera determinatio fit post Ratiocinationem; idcirco in eo quies mentis, & scientia.

Actus voluntatis. Voluntatis verò est, liberè, & sine coactione bona amare ac velle, qui sunt actus *prosecutionis*; mala odisse ac nolle, qui dicuntur actus *Fugæ*. Rursus sunt alii *Eliciti*, seu in ipsa producti; alii *Imperati* membris. Si quando fit, ut hæc placeant, & illa displiceant, est ex accidenti; tunc enim externa species decipit eam, ut deteriora eligat, & spernat potiora; ídque ex libidine; quæ est voluntas, rationis expers, seu cupiditas effrænata, juxta illud: *Video meliora probóque, deteriora sequor.*

Nam ex aberrationibus intellectionis veniunt errata voluntatis, & dehinc animi conatus enormes, moliminàque irrita, quia ignorantia boni, affert ejus *neglectum*: satietas *fastidium*; præfervidus amor *zelum*.

Affectiones animi. Unde & reliquæ *animi affectiones*, (affectus) concitationes (Græcis *πάθη*, vulgò passiones) veniunt; nam si bona absunt, desiderat illa, optat, sperat, pro adipiscendis nihil non tentat; metuit tamen frustrationem, atque, si videt differri, sentit tædium; si adsunt, lætatur, plaudit, oblectátque sese perfruendô iis; saturatus tamen, illa fastídit. Si eripiuntur, tristatur, dolet,

dolet, queritur, pœnitudine affligitur, desperat.

At mala magis inquietant eam, quam dixi, Voluntatem; nam ventura abominatur, formidat, tremiſcit; advenientia horret, trepidat aut ſtupeſcit; poſtquam obvenerunt, iraſcitur, mœret, luget.

In alienis bonis & malis non ſemper eodem modô affectus eſt. Animus ibi enim gratulatur, aut invidet, hîc commiſereſcit, aut perverſus eſt, exultat, inſultat.

Ex delectatione, quæ conjuncta cum aliqua admiratione, provenit riſus (unde pueri & fatui, multa admirantes, facilè rident; ſecùs verò prudentes;) eſt autem *riſus* vibratio quædam ſeu titillatio diaphragmatis cum musculorum, pectoris, ac oris dilatatione ſeu diductione, ex affluxu ſpirituum vitalium, ad conceptum intus gaudium explicandum. Contrarium fit in fletu, ubi conſtricti oculorum anguli exprimunt lachrimas. Et qui lien fæculentum craſſúmque humorem (materiam triſtitiæ) ad ſe reliquum ſanguinem puriorem atque agiliorem facit, ideò optimorum ſpirituum procreatio & promptitudo major ad hilaritatem & riſum excitatur; unde verſiculi:

Risus.

Cor ſapit, & pulmo loquitur, fel commovet iras,
Splen ridere facit, cogit amare jecur.

Mens, obverſa ſibi ipſi & actionibus ſuis, dicitur *Conſcientia*, quam dirigit habitus principiorum, circa agenda (vulgò agibilia) ad rectè vivendum, Græcis συντήρησις (*ſynteréſis*) vocatur;

Conſcientia.

tur; quæ, si prævidet se intellecta & electa bona secutam, reprobata verò mala aversatam esse, gaudet; quod testimonium Conscientiæ vocatur, sin', pavescit, & contra se ipsum, index actor, testis, judex, & tortor, quem *Remorsum* Conscientiæ vocant. Adagium, *Conscientia, mille testes.*

Desiderius. O quantum est.

Nil conscire sibi, nullâ pallescere culpâ!

Mercurialis. Homerus, nescio quam herbam, nepenthes esse finxit, quæ vino injecta tristitiam discuteret, animíque hilaritatem induceret; illam ego herbam, credam, esse timorem Domini, innocentiæ custodem. Sed hæc ad mores; nos modò naturam indagemus.

CAPUT XXIX.

Accidentia præter naturam, morbi; primò externi.

SEcundùm exteriorem aspectum, quidam sunt corpulenti & obesi: alii graciles, macilenti, & strigosi: quidam formosi: alii deformes, ac turpes; (gibbus enim, struma, & quodvis tuber aut tuberculum deformat,) secundùm interiorem habitudinem, alii sunt firmi: alii invalidi, ac teneri.

Triplex causa seu morborum seu læsionum.

Integræ functiones dant sanitatem, læsæ morbum, sive læsio fiat à mala *conformatione membrorum* (ut cùm majora aut minora sunt justô;) aut malè figurata; aut perperàm situata,

Fluro; five à *solutione continui* (ut in vulnere, ulcere, luxatione, fractura, ruptione;) five à *vitiata crasi*, seu temperie humorum, ut in morbis.

Malè figurati sunt, obstípi, cernui, capitones, frontones, buccones, milones, seu labeones, dentones, nasones; & qui habent nasum aduncum vel reduncum; simum vel resimum; unde *silones*, quibus nasus sursum versùs repandus: *simones*, quibus nares superiùs depressæ; recalvastri, sincipite calvi; *brochi* vel *bronchi*, vel bronci, qui dentes habent eminulos, & os productum; mentones à mento longiore; gibbosi, strumosi, verrucosi, varicosi, pectorosi, pustulosi, ventricosi, cerebrosi; lagochíli, à labro leporino.

prima malè figurati.

Cui sunt parvi ocelli, *ocella Junio*, vel *lucinius* dicitur; unoculus, vel cernens oculis contortis, *cocles*, (defioculus;) distortis *strabo* (strabus:) obliquatis ac limis, ac alterutrô minore, *petus*: semiclausis, & tantùm admota videns, *myops*; non videns ad lucernam, & calígans, *luscius* (luscitiosus;) cui delacrimantur oculi, *lippus*; cui sunt prominentiores, *exopthalmus*; cui reductiores, *calophthalmus*.

Mutus est impotens fari (à congenita surditate;) *traulus*, non pronuntiat litteram *R*. *blæsus* malè sibilat; *balbus* hæsitat; *nasutus* putatur odorari acriter; *flaccus* esse bardus; *bucculentus* esse ingluviosus; crispus & subcrispus non calvescere; rufus tardè canescere.

Mancus

Mancus caret manu; *manutius* nimis habet magnam; *ancus* contractam; *sedigitus* redundat digitô, *pedo* habet pedes longiores debitô; *pansa* (plancus, *Plautus*,) latiores; *loripes* incurvos; *scaurus* talos nimis exstantes; *Varus* crura divaricata; *vatius* (vatia) in medio extorta; *valgus* præcrassas suras; *compernis* sibi atterit genua; *myscelus* est pedibus brevioribus (brevipes); *atta* humum terentibus; *agrippa*, natus pedibus priùs editis.

Caussa secunda à dissolutione continui.
Vulnus.

Vulnus fit aut cæsim, aut punctim, aut morsicatim (mordicus;) *plaga* percussione aut contusione; *vibex* verbere; *pustula* ustione; *pernio* gelatione; *callus* induratione; sed *livor* est signum plagæ; *cicatrix* superest à curato vulnere: cui crusta inducitur: exasperatur, resilit, impletur, ad maturitatem pervenit.

Ulcus.

Ulcus est subcutanea putredo, malignum aliquando, tetrum, verminosum, Chironium, Thelephium; cujus suppurationem vocabis *abscessum* (apostéma;) centrum verò *vomicam*, exstillantem pus, tabum, saniem; è pure convoluto & concreto fit *glandula*. At, quod de loco in locum serpit, est *herpes* (gen. herpis;) quod circa se carnem exedit, *cancer* (carcinóma, phagedæna;) quod eandem mortuam facit, *gangrana*. Callosa in pedibus tubercula, *clavi* vocantur.

Ozæna est suppuratio in naribus; *polypus* in iisdem *excrescentia Medic.* (ex crescens caro;) *redivia* (reduvia) in unguibus, cùm cutis se solvit; *paronychia* (paronychium,) cùm eadem intume-

intumeſcit. *Oſcédo* (aphthæ, ſtomacace, vulgò ſcorbútus ,) ſerpentia oris vulnera ſcelotyrbe, ulcus infeſtans crura ; *glaucóma* (æ & atis) eſt ſuffuſio oculorum , vitium humoris cryſtallini , ſeu infeſtans oculos pellicula, circa pupillam concretô humore ſuffuſos, acu detrahenda & deducenda ; *argema* (æ & atis) albúgo , inficiens iridem oculi ; *ægilops* eſt eorundem fiſtula ; *vari* & *ecthymata* ſunt, pituitæ eruptiones , (vulgò *varioli* , aut *morbilli*) ubivis ſe ſpargentes , neutiquam exulcerandæ.

Luxatio, *Factura*, *Ruptio*.

Luxatio fit , cùm oſſa emoventur ſuis acetabulis ; *fractura* , cùm diffringuntur ; *ruptio* (vulgò ruptura) accidit membranis , quæ viſceribus & inteſtinis circumtenduntur , facítque in peritonæo *herniam* , *ramicem* , aut etiam *enterocelem* , hoc eſt , procidentiam *Plin.* inteſtinorum in ſcrotum , unde ramicoſi , hernioſi , enterocelici.

Huc quadrat illud Horatianum :

Loripedem rectus derideat , æthiopem albus.

Et illud :

Cùm tua pervideas oculis mala lippus inunctis ,
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum?

Nempe non videmus, manticę quod in tergo eſt. Nemo ſine vitiis naſcitur ; felix , qui minimis urgetur.

De cæco, ferente claudũ humeris, *Alciatus.*

Quô caret alteruter , concors ſic præſtat uterq; :
Mutuat hic oculos , mutuat ille pedes.

Si juxta claudum habitas, ſubclaudicare diſces, *Plutarch.* Apud Ciceronem quidam vocatur Bam-

Bambalio, ob hæsitantiam linguæ. Nos, si penitiùs perlustremus corpus humanum, in eo nosocomium offendemus. Qu idtibi occurrit? *Desiderius.* Quod nuperrimè legere memini. *Mercurialis.* Quid illud? *Desiderius.* Homo est fortunæ lusus, inconstantiæ imago, corruptionis speculum, temporis spolium, mortis mancipium, fragile simulacrum, tenuis umbra, umbræ somnium, spirans cadaver, viva mors, pila, quâ ludit Deus. *Mercurialis.* Doctè. Pergamus.

Caput XXX.

Interni morbi.

[...]tia mor[...]rum caus[...], vitiata [te]mperies [h]umorum. Morbi ex ventriculo.

JAm denarrabo morbos temperamenti (quatuor primarium qualitatum in corpore humano) ordine functionum.

Ventriculus si nihil alimenti appetat, est anorexia; si plus nimis, *bulimia* (fames lupina;) si absurda, *pica*; si assumpta, coquit imbecilliùs, fiunt fluctuationes, erumpentes sursum per singultus, aut per ructus; deorsum autem per flatus, aut etiam crepitus; si coquit pravè, vermes; si omninò non coquit, & rejicit per superiora, nausea & vomitus; per inferiora verò, *lienteria* (intestinorum lævitas, quæ recepta alimenta mox incocta reddit; *cardialgia*, seu *pethóra*, torquet ac rodit stomachum, unde & rosio seu torsio stomachi dicitur; *κακοστόμαχος*, laborans solutiore stomachô.

Si in-

Si inteſtina non ejiciunt, (dejiciunt, exinaniunt, exonerant ventrem, non faciunt oletum, ſi alvus nihil excernit, eſt adſtricta, ſeu conſiſtit) dicitur *conſtipatio*; ſi cum torminibus (unde torminoſus, qui patitur, torminalis, qui infert) in ilibus, *ileos* ſeu ileus (vulgò iliaca paſſio ſeu volvolus, ubi cibus excrementis permiſtus rejicitur ore;) ſi in inteſtino craſſo ſeu colo, *colica* (colicus morbus;) ſi verò dejectio nimis eſt crebra, *diarrhœa*. (fluor alvi, cita alvus; *foriolus* eô malô laborans) profluvium, & reſolutio ventris; ſi ſanguinolenta, *dyſenteria*, unde dyſentericus; ſi pauca, & cum difficultate, aut inani conatu egerendi, *tenaſmus* (vel teneſmus;) ſi ſurſum & deorſum, *cholera*;

Ex inteſtinis.

Meſariacarum venarum obſtructio dat inflationes, melancholicam, hypochondriacam, & lentas febres.

Ex *hepate* proveniunt hepatici morbi; quod generat ſanguinem aquoſum, intercutem, fit *hydrops* (hydropiſis tympanítes, aqua intercus;) ſi ſemicrudum, *κακοχυμία*, *cachexia*, *atrophia*, malus corporis habitus, & conſumens macies ex pravâ cōcoctione, & pallor; ſi nimis acrem, *ſcabies*, *pſora*, *pupulæ*, *boa*, *furunculi*; ſi occulta ſe malignitas admiſcet, *lues Venerea*, *morbus Gallicus*. *lepra*, *elephantiaſis*.

Ex hepate

Fel inficiens ſanguinem, efficit *auriginem*, (flavum ſcilicet, aut nigrum icterum, morbum regium, arcuatum) gracilitatem, tabem. *Lien* verò multas fæces colligens inducit ſiniſtro lateri

& aliis partibus corporis.

teri tumorem, & *scirrhum* (duritiem;) easdem autem derivans ad ani exitum, *hæmorrhoides*, (sunt hæ fluxus venarum cruentus) aliquando cum procidentia natium, aut *fico*.

Serum detentum diutiús in *ureteribus* (canalibus vesícæ) facit *lumbaginem* (debilitatem in lumbis;) in renibus & vesica, *calculum* & *nephritidem*; unde nephriticus; suppressa verò urina excitat *ischuriam* (lotii retentionem, suppressionem;) difficilis, *dysuriam*, (cum magno cruciatu;) guttatim exiens, *stranguriam*, (urinæ stillicidium, substillum) sanguinea, cruentam *mictionem*; immoderata, *diabéten*, cùm statim redditur, quod bibitur.

Ex vitiositate sanguinis.

Assimilatio sanguinis delati ad membra aut nulla, aut paucula inducit *macrorem*; nimia, inflationes & inflammationes; quas vocant in tonsillis *anginam* (quando inflammatur epiglottis:) sub lingua *ranulam*: in venis *varicem*: in cute ubivis *erysipelata* (vulgò, & barbarè erysipelas) seu ignem sacrum, *Celso*; prava, *impetigines* (infectionem & pruritum cutis;) in facie *lichénes*; in mento *mentagram*; alibi *vitiligines*, (lentigines) maculas subrufas, ad modum lenticulæ; unde lentiginosi; in capite, *porrigines* (furfures, furfuraceas squamulas, unde furfurosus;) sed *alopecia*, (capillorum defluvium) calvities, canities, sunt à defectu humidi vitalis (*Medicis Radicalis*;) *pleuritis* (laterum, vel lateralis compunctio aut dolor) est inflammatio membranæ, costas succingentis.

Super-

Superfluitates coctionum aſcendentes ad caput, indéque defluentes in partes ſubjectas, faciunt deſtillationem, *catarrhum*, rheumatiſmum; quæ ſi delabitur ad oculos, facit *lippitudinem*; ſi ad fauces, *gravedinem*; unde gravedinoſus. Si ad trachéam, (fiſtulam pulmonum) *raucedinem*; ſi exulcerat pulmonem, purulentáque excreatio adeſt, *phthiſin*, (tabem, quæ totum corpus extenuat,) unde *hæmoptici*, ſanguinem exſpuentes. *Peripneumonia* eſt inflammatio febrilis pulmonum, cum difficultate ſpirandi; unde pulmonarius, phthiſicus, tabidus. Si denique ſalſa illuvies detruditur ad articulos, *arthritidem* (articularem morbum,) quam vocabis in manu *chiragram*; in pede *podagram*. (unde podagricus, podagrioſus, podager;) in genu *gonagram*; in coxendice *ſciaticam*, (iſchiadem, iſchiacum, vel iſchiadicum dolorem; morbum coxarium) quibusdam etiam lumbago vocatur.

Ex Humoribus ſuperfluis.

Motus cordis intenſus, dicitur *palpitatio* cordis; nullus, animi *defectio*; (deliquium) reſpiratio difficilis, anhelatio nimis frequens, vocatur *aſthma* (undé aſthmaticus & ſuſpirioſus;) thorax ejecturus aliquid moleſtum, excitat vehementi commotione *tuſſim*: cerebrum *ſternutationem*; at qui dormiunt ſupini, vel proni recubantes, facilè infeſtantur *anhelitu*.

Senſu læſi ſunt cæci & cæcutientes; ſurdi & ſurdaſtri; & quibus eſt obtuſus odoratus vel guſtus; & qui ſtupent, ut attacta non dignoſcant; internô autem ſenſu nihil imaginari poſ-

Senſu læſi.

ſe, eſt *ſtupor*; difficulter, *hebetudo*; abſurda, *delirium*; delirium verò cum adjuncta febri, *phrenéſis* eſt, ſeu phrenítis, rabies (epilepſiæ ſpecies; *Medicis analepſis, & catalepſis*, vulgò *convulſiones*;) cum triſtitia, eſt *melancholia*; cum furore, *mania*; nihil reminiſci poſſe, aut ægrè, *obliviositas* eſt.

Morbi ex obſtructione nervorum.

Involuntarius motus unius membri, eſt *convulſio*: minutus & creber, *tremor*; cutem tantùm ſtringens, *horror*; corpus rabidè jactans, *epileſia*, (morbus comitialis caducus, ſacer, ſonticus, Herculeus;) obrigeſcens in membro, *ſpaſmus*, (nervorum distentio & rigor;) *tetanus* (tetanicus morbus) rigor eſt colli; *torpédo* omnium membrorum ſeu ademptus toti corpori ſenſus, *apoplexia*, (ſideratio, apoplexis;) uni lateri, hemiplexia; uni membro, paralyſis, quæ omnia proveniunt ab obſtructione nervorum, & prohibito affluxu ſpiritûs animalis; qui, ſi in cerebro ipſo circumvagatur, eſt *vertigo*; hinc vertiginoſus, apoplecticus, epilepticus, paralyticus, &c.

Somnus nullus, aut pauxillus, eſt *inſomnia*; nimius, *ſomnolentia*; continuus, *veternus*; (lethargus, catalepſis, inexpugnabilis dormiendi neceſſitas) cum reſpiratione intercepta, & turbulenta ſomniatione compreſsoris alicujus, *incubus*; (*ephialtes*, ſuppreſſio nocturna) ſurgens per inſomnium & obumbulans, *noctambulus* appellatur; vigilans introverſis ſenſibus, & oculis inconnivis, & in animi raptu, *exſtaticus* dicitur.

Alii

Alii ergo morbi faciunt dolorem, ut calculus; alii pruritum, ut ſcabies; & alii ſtuporē inſenſilem, ut paralyſis; alii ſunt acuti, citiſſimè perimentes, ut peſtis; alii lenti, diuturnitate affligentes, ut phthiſis; alii palabundi, populares, & contagioſi, ut *epidemia*; & quævis lues vaga; alii affli&ant calore & frigore, ut in *paroxyſmo* (acceſſu, acceſſione febris;) quæ ideò querquera (hoc eſt frigida tremore) dicitur *Gellio*, cujus indicia, rigor, perfrictio, horror; quæ ſemel tantùm veniens, *ephemera* (diaria) nominatur; Eſt & aliquandiu durans, continua, repédans per vices, intermittens, colliquans, ardens; & hæc rurſus vel quotidiana; vel tertiana; vel quartana; vel deníque peſtilens, *bubones*, & *carbunculos* (*anthraces*) producens; aut tandem latenter penitiſſimè oſſa depaſcens *hectica*, haud curabilis.

Diverſi morborum effectus.

Febres.

Cæterùm *febris* (febricula, febrilis ardor, calor) ſuos habet circuitus; venit, corripit, ſupervenit levi vulneri, incurſat, oritur, accedit, conſiſtit, perſtat, torret febricitantem; deſinit, recedit, intermittit, conquieſcit, levatur, recurrit, redit & exacerbatur, minuitur, mitigatur, veteraſcit, evaneſcit, abigitur, depellitur, ſiſtitur, tollitur, deducitur, diſcedit, eſt in deceſſione, ſub deceſſu, &c. qui loquendi modi aliis quoque morbis accomodari poſſunt.

Alterationes febriles.

Cephalgia (cephalæa) infeſtat, totum caput; *hemicrania*, alteram partem capitis; *odontalgia*,

dentes & gingivas; acutissimè, cùm infantes dentiunt, quia gingivæ scinduntur. *Symptomata* verò, affectus, effectus, accidentia morborum (*Celsus* vocat *accessiones*, quòd ad morbôs accedant, eósq; instar umbræ comitentur) sunt, v. g. *veternus* lethalis: membra infrigidata: procidentia oculorum: excrementorum & retentorum vitia: suppressio, excretio, retentio immodica; appetitus abolitus: memoriæ & sensuum læsio; difficilis respiratio, locutio, & pulsuum debilitas, syncope seu concisio, spirituum viriumque crebræ defectiones animi; nasus acutus, oculi concavi, collapsa tempora, aures contractæ, crura disjecta, &c.

Enumerant, & lamentantur miserias vitæ humanæ *Plinius proœmio lib. 7. & ejusdem lib. c. 50. Plutarchus in consolatione ad Apollonium. Augustinus de civit. lib. 21. cap. 14. & cap. 22. ac 23. Idem lib. 13. cap. 10.* quærit, an vita mortalium mors potiùs, quàm vita dicenda sit.

Desiderius. Satis est morborum illætabilium; ad alia, quæso, pedem convertamus. *Mercurialis.* Paucos in censum vocavi, pro eo, ut agmen est innumerabile, quod ex infelici Pandoræ pyxide evolavit. Sed tu, ne contagium vel per aures trahas, cum Pythagora τῇ ὑγείᾳ (bonæ valetudini) lita.

Desiderius. Hîc enimverò Pythagoréum me profiteor; & sanus ex morbidis abire cupio. *Mercurialis.* Averruncent Superi, ut te hinc abducam insanum; si quid sapimus; id modò sapiamus;

piamus; nam in monſtra delabemur. *Deſiderius.* Ubi Parœmiæ? *Mercurialis.* Ibi, unde tu abire properas. *Deſiderius.* Pando ſinum, eundô colligam, quidquid ſparſeris. *Mercurialis.* A morbis corporis, verba transfer ad morbos animi, & optima habebis *Dicta* dicenda. Nos *res* expectant, & quidem portentoſæ.

Caput XXXI.

Vitia naturæ, & monſtra.

Monſtrum quid?

MOnſtrum à monſtrando dictum eſt, quòd aliquid ſignificandô demonſtret; unde & oſtenta, portenta, prodigia dicuntur. Eſt verò monſtrum ſeu res monſtroſa univerſim aliquid præter naturam, deficiens, aut excedens, aut à natura deerrante editum, & procreatum. Vel, ut in ſcholis loquuntur, eſt effectus naturæ, qui deviat à recta conſuetáq; ſecundùm ſpeciem diſpoſitione; quæ deviatio, quò eſt major, hòc eſt res monſtroſior; nam prodigii menſura, eſt erroris magnitudo; hinc majus portentum:

Si mulier vitulum, vel ſi bos ederet agnum;

quàm ſi puer fit capite arietinô, vitulus humanô, ovis bubulô, &c. Ejusmodi inconſueti naturæ effectus in omni reperiuntur genere rerum.

Monſtra in Elementis.

In Elementis *portentoſa meteóra* ſunt, cùm pluit ſanguine, ſulfure, lapidibus, ranis & aliis inſolitis; cùm igniti globi decidunt; aut ardentes

dentes clypei per aërem transcurrunt; cùm acies armatæ visuntur in nubibus; cùm amnes retro fluunt, nullô terræ motu impulsi. In metallis quoque & lapidibus inveniuntur ostenta; itémq; in vegetabilibus, ut cùm triticum degenerat in secale; imò in lolium; hordeum in ægilopem, (festucam *Plin.* quæ enecat frugem;) avena in avenam fatuam, &c.

In animantibus. Monstra in animantium genere variè accidunt, deflectente naturâ ab ordine suo, & lege. Quod ut penitùs intelligas, ex physiologia præmittendum est, in generatione animalium quinque potissimùm concurrere. *Primum* est, virtus formatrix semini inhærens, moréque opificis corpus membratim delineans & effingens; quæ si aberrat; nascuntur *hermaphroditi*, seu *androgyni*, ambigui sexûs.

Caussæ monstrorum.

Secundum est, materia ipsa, ex qua fœtus coalescit; nam seminis confusione & mixtione oriuntur varia monstra, in mari præsertim, semihomines & semibestiæ; item bigeneres, ut muli ex asino & equa: leopardi ex pardo & leæna; hybridæ ex fero sue & domestico, &c. ejusdem penuriâ, aut defectu progignuntur monoculi, unipedes, aliísque membris defecti; item nani, pumiliones, & breves homunculi, Pygmæi, quorum tota cohors pede non est altior unô; ex ejus quoque redundantia procreantur vastâ mole gigantes, Goliathi, Polyphemi, &c.

Tertium est, fœtûs receptaculum, quô continetur in utero. Ita quædam animantia sortiuntur

antur plura membra, quàm naturæ cursus postulat, unde sunt partus bicipites, &c.

Quartum est, primarum qualitatum (scilicet caloris, frigoris, siccitatis & humoris) complexio; ex quarum temperatura, animantium salus, integritásque dependet; quarúmque asymetriâ, seu excessu, defectúve, aut intemperie contigit, ut quibusdam infantibus accresceret barba, pueris cani.

Quintum est, regionis, aëris, aquæ constitutio, diversúsque siderum influxus & afflatus; unde Africa dicitur monstrorum parens; & in Alpibus magna est strumosorum copia. Et populi quidam Scythiæ dicuntur tam insigniter auriti esse, ut auribus se totos contegant. In India quidam Sciopodes vocantur seu umbripedes, qui unô instructi pede, sed tam latô sunt, ut ejus se umbrâ contra Solis æstum defendant. Arimaspi & Cyclópes unum in fronte oculum gerunt; alii sine cervicibus oculos in humeris habent.

Præter allatas monstrorum caussas, est parentum *vis imaginandi*, seu facultas imaginatrix, quæ, quas absurdas ac peregrinas formas concipit, fœtui imprimit; sic gallina ovis incubans, milvi aspectu perterrita, pullos exclusit milvinô capite. Sed quia peccata seu vitia, à naturæ lege aberrantia, infinitis modis contingere possunt, quis est, qui percenseat omnes monstrorum caussas?

Cæterùm monstrosa plurima & portentosa non tam naturæ erroribus, quàm Divinæ voluntatis

luntati, aut Dæmonis artibus imputanda; Dei est, prodigiosa Nabuchodonosoris in bovem transformatio, & uxoris Loth in statuam salis conversio, &c. Acherontici verò artificis est, variis præstigiis monstra, v.g. *lycantrópos* mentiri & repræsentare.

Quòd autem narrant de longævo & unico *Phœnice*, ave exurente se ipsam, & reviviscente è cineribus; item de *Pelicano* restituente vitæ pullos à serpente occisos; & de *boa*, serpente ad 120. pedes excrescente, integrósque devorante cervos; & de *hydra* septicipite; & de gryphe volucre quadrupede; & de *harpiis* obscœnis avibus; de *salamandra* ignem extinguente; & de *centauro* semihomine & semiequo; de *Geryone* tricorpore; & de *Pygmæis* cum gruibus belligerantibus, &c. videntur magna ex parte fabulosa.

Fauni verò & *Satyri*, homines silvani & hirsuti, semiviri & semiferi; *Tritónes* item, & *Sirenes*, ac *Nereides*, si figmenta non fuerant, dæmonia fuerunt, aut monstra, de pecudum marinarum genere; uti & monstrum Sphinx, volucris pennis, pedibus fera, fronte puella. Curiosa de monstris habet *Gaspar Schottus in sua Physiologia curiosa.* Mirabile in Gallia monstrum natum est anno 1639. Erat sexu masculum, formâ venustâ: cui à pectore adusque umbilicum duo corpuscula annexa, sibi mutuò cohærebant. Amare se invicem videbantur, unde creberrima oscula. In somno capiendo vices mutabant; vigilabat alter, alterô dormiente. Quo-

te. Quoties hilaritatem unus prodebat risu, tristitiam alter præ se ferebat ejulatu. In baptismo, uni nomen Ludovici, alteri Philippi datum. Hinc conjectorum vaticinia de futura inter Reges Hispaniæ & Galliæ, cognomines, concordia. Cæterùm *Anthropophagi*, aliíq; mortales, bestiis propiores quàm hominibus, vitâ & moribus sunt monstrosi.

Desiderius. Quos ego quidem variis figmentis & metamorphosibus à Poëtis expressos arbitror, dum crudelem Lycaonem, in lupum: curiosum Actæonem, in cervum: procacem Jovem, in taurum: duram Nioben, in lapidem: maledicos Lyciæ rusticos, in ranas: superbas Pierides, in picas: loquacem Prognen, in hirundinem: impurum Tereum, in upupam: vetulam Hecubam, in canem: voluptarios Ulyssis socios, in porcos: protervum quendam puerum, Cereri illudentem, in stellionem: alios, in alias bestias, quibus moribus affines erant, mutatos finxerunt. *Mercurialis.* Enucleâsti hunc corticem. Nos eam, quam dixisti, Deam frugum reverentiùs tractabimus, à qua prima agrorum cultura profluxit.
Quare transeamus ad artes rusticanas.

CAPUT XXXII.

Rusticanæ artes, primúmq; Horticultura.

Divisio rei rusticæ.

RES rustica seu Georgica variè distribuitur. *Maro* divisit in cultum agrorum: curam hortorum sive arborum: tractationem pecoris: procurationem apum. Secundùm *Varronem*, ratione terræ, discriminatur quadrifariàm; aut enim ager est arvus, id est, sationalis: aut sativus seu consitus (aptus arboribus:) aut pascuus seu compascuus, herbis tantùm & animalibus vacans: aut floreus, serviens hortis & floribus. *Columella* sex partes constituit rei agrestis: agriculturam: vineaticam (curam vinearum:) pecuariam: pastionem villaticam: rem hortensem: rem arborariam. Nos cum aliis tripartitam faciemus, scil. curam hortorum, & vinearum: agriculturam seu cultum agrorum: & tractationem pecoris, quam vocant Bucolicam, seu Pecuariam, & Pastionem villaticam. Officina ruralium operarum est villa, cum hortis agris pascuis.

Instrumenta hortensia.

Instrumenta hortensis curaturæ sunt: ligo ad fodiendum; pala (plana & concava) ad inutiles herbas & quisquilias ejicendas: rastrum (rastellum) ad planandum & corradendum; rutrum ad complanandum & runcandum solum: sarculum ad sarriendam & evellendam glebam durio-

duriorem, exstirpandas arbores & frutices; irpex (ῥιζότομος) ad herbas ruri conquirendas; bacillus ligneus ferrô obductus ad foramina facienda pro plantatione; bipaliô plura unò ictu terræ imprimuntur; volvulus, (lignum teres instar cylindri) quô solum æquatur; vehiculum (curriculum) trusatile ad evehendam terram ejectitiam; vimen ad alligandos frutices; ferculum stercorarium ad portandum res omnes thortenses; furca tricornis, vel tridens spargendo fimo; culter aptando ramulo insititio; cannabis linúmve impexum, obligandis insitorum stolonum fissuris, & ceratum iis inunguendis; marra abradendo musco ab arboribus, & exscindendis herbis inutilibus; falcula ad putandum; forfex ad tondendum, & abscindendos nidos erucarum ac papilionum; uncus ambidexter, reduncô rostrô, ad ramos partim trahendos, partim rescindendos; harpagium ad rigandum; scalæ ad amputandos altiores ramos, & poma legenda; pileus stramineus, vel testaceus, ad defendendas plantas à gelu; ligneæ tegetes, aut crates scirpeæ, ad novella germina adversùs nocturnum frigus tutanda; serra tenuis, & acuta, non nimis profundè dentata, ad præcidendum arboris caudicem, aptandum insitionibus; (lupus est serrula manubriata) nec non securicula in usus varios; denique terriculamentum fugandis avibus.

Horticultura exercetur ab hortulanis, vel eduliorum caussâ in olitorio & pomario; vel deliciarum ergò in viridario & topario.

Sepimenta hortorum. Hortos sepimus *sepimentis*, sive humilioribus, ut sunt agger, præstructâ fossâ ex congestitia humo factus; maceria è congerie lapidum acervata; vacerra ex una & altera pertica, constructa; areolas (ut in cepinis fieri solet) canteriolis munimus. Sive altioribus, ut est sepes è sudibus & vitilibus, & palis latioribus perforatis, trajectísque per eos longuriis; seu implicatis virgultis plexa; vel ex arborum truncis humi defossis, & vivis è frutetis; vel plancæ è ligneis tabulis coagmentatæ; vel denique murus è cæmento & calce structus.

Olitor. *Olitor*, satúrus olera, elapidat terram, stercorátque; tum fodit, ligone, aut bipaliô (bidente,) addaggerátque pulvinos palâ, & spargit semina per areolas, consarrítque & resarrit (unde sarritio, sarritura) rastellis, tum rigat; pòst exherbat, hoc est, runcat, & eruncat, vellit, elídit, necat, manibus aut sarculis, adnatas vitiosè herbúlas, (pravas & inutiles herbas, cùm teneræ sunt) nam factæ aridæ rixantur, ac celeriùs rumpuntur, quàm sequantur. Tandem colligit matura oluscula subsecandô, aut evellendô, aut effodiendô; quædam exolescere, & in semen maturescere, seu olescendô summum cacumen tangere sinit.

Arborator. *Arborator* (pomarius) plantat seu arbustat plantarium, (frondator frondat) dum conserit seminarium semine fructuum; aut depangit (pangit in terram taleas) surculos è ramis præcisos, (præcidaneos *Varron.*) aut serit vivas radices, (plantas cum radice inserendas, insititias,

plan-

plantarias, novellas arbusculas,) decorâ serie (unde insitio, consitio, consitura, insitus, ûs, insitor, consitor, plantator, plantatio:) quibus diffissis inserit surculos, insitósque oblinit emplastrô; dehinc scalprô (falculâ, seculâ *Varroni*, arborariâ, putatoriâ, insitivâ, cujus ductu, non ictu conficit putationem) putat, resecat, circumcídit, deputat germina: exputat stolones: abnodátque nodationes; & amputat, si quid arefieri cœptum est.

Producuntur autem & *propagantur* plantæ hunc in modum: quædam proveniunt sponte; aliquæ per semen; aliquæ per insitos stolones, malleolos, taleas, ramulos, ídque insitione, delibratione, inoculatione seu implastratione, cùm scilicet resecta & fissa arbòr vel resectos surculos accipit; vel inter librum & materiam semina admittit; vel gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit.

Propagatio plantarum.

Depurgat etiam & emuscat muscosas, formicosas, vermicosas arbores à musco, erúcis, araneis; sideratas verò, (carbunculatas, unde carbunculatio) cariosas, steriles, effœtas; vel ablaqueat (seu circumfodit) aut summatim, aut profundiùs; rursúmque circumaggerat; vel stirpitus eradícat; recisa siquidem, aut etiam excisa, repullulant, iterúmque in materiam frondémque se effundunt, excurrunt germinationes, supernascuntur caules, & circumnascuntur; evulsa non refruticantur, nec surculos emittunt, nec iterum excrescunt, egerminant, progerminant, repullulascunt. Est verò

Depurgatio.

verò morbus plantarum, *articulatio*, cùm tenera germina seu germinum nodi læduntur; *vermiculatio*, cùm vermibus roduntur; *sideratio*, cùm vaporũ siccitate moriuntur.

Idem collúcat succisis arboribus locum, lucem immittendô; sublúcat, ramos earum supputandô; interlúcat easdem per intervalla, deputandô, & duméta exscindendô, ac sequendô runcinâ sive vangâ (aut runcone, *Palladio*) seu falce silvaticâ, *Varro* falculam ruscariam vocat; pondus gravidum ramorum, scipionibus suffulcit.

Fructus, arborum. Maturi (maturati) *fructus*, aut decidunt ultro; aut carpuntur manu strictoris; aut decutiuntur perticâ, si quò manus non pertingat: aut excutiuntur quassatione arboris, & colliguntur à legulis; sed durabiliores sunt stricti cadivis aut caducis; serotini præcocibus (præcoquis, præmaturis;) vegeti viétis; & conditivi, crudis ac immaturis.

Eduntur aut recentes (aliquando cum termite devulsi:) aut fracidi: aut torridi, ut ficus aridæ, & uvæ Solem passæ, majores & minores, &c. quidam verò naturâ suâ duracini sunt.

Olivitas. Postquam est olivetum in oliveto (olivæ lectæ ex olea tempore olivitatis,) oleum inde exprimitur in *trapéto*; aut mola olivaria (aut etiam decapulatur, de vase in vas transferendô) in olearias ampullas seu lecythos; *amurca* (crassamentum, sedamentum) subtus subsidens unà cum *fracibus* (fæcibus) abjicitur. Laudatur viride; vituperatur candidum, crúdum, omphaci-

phacinum. *Drupæ* sunt olivæ nondum edules; *colymbades* conditaneæ; *samsa* vel *sansa*, æ, ossiculum. Liquor oleaceus elicitur ex variis seminibus, (ut lini) herbis ac nucleis; magma, atis, est olei recrementum, & crassamen.

Topiarius. *Topiarius* apparat viridarium (violarium, rosarium) è selectioribus floribus, rarioribúsque plantis: quales sunt florum: lychnis Chalcedonica: trachélum Americanum: (vulgò flos Cardinalis) flos passionis, (alius à granadilla:) flos Mexicanus, seu Peruanus: flos Africanus: iris Susiana nigri coloris: campanula Hispanica: plantágo rosea: leucoium: onobrychis: millefolium, &c. Herbas triplici genere in suas quasque areolas distribuit: Medicas, Escarias, Coronarias. Idem exornat hortum topiariô opere, id est, amœnis ambulacris, virentibus pergulis ac stibadiis; denique salientibus fonticulis, & hydraulis.

Flores selectiores.

Arbuscula topiaria. Plantarum verò & arbuscularum rariorum sunt: syringa alba & cærulea: sambúcus aquatica: cisthus seu ladanum: anagyris, sive laburnum: mali Punicæ, Medicæ, laurocerasi, lauri, cypressi, ficus, colutea vesicaria, Canna & ficus Indica, rosæ Damascenæ, seu moschatæ, centifoliæ; poma amoris: stramonium vel stramonia: balsamina, (*officinis* viticella vel momordica) ruscus, myrtillus sabína vel savína immortali comâ virens: rhododaphne seu nerium, *officinis* oleander.

Areola hortenses. Idem *areas* digerit in pulvillos & toros, quorum extremitates (margines, ripæ) vestricibus

herbis

herbis & plantis investiuntur (ut spicâ nardi, lavandulâ, rutâ, salviâ, thymô, buxô, bellide, serpillô, porrô, amaracô) quæ tondentur, ut tonsa lentiùs succrescant.

Semitas seu vias ambulatorias arenâ conspergit, nec raro corticibus quernis molitis, postquã usibus alutariorũ jam satis inservierunt; quæ inutiles herbas suâ interimunt acrimoniâ; consternuntur & semitæ lapillis variegatis; item glareâ; aut ruderantur.

Dispositio arborum.

Series arborum in quincuncem aut quaternionem disponitur, inter quas ab utroque latere ambulationes instruuntur; aliquando pulvilli anfractibus miris ingredientes fallunt, dicuntúrque labyrinthi. Ambulacra, uti & pulvinos exornant variæ effigies ex herbis aut fruticibus efformatæ, repræsentantes insignia, & arma gentilitia, horologia, & animalia. Huc serviunt ligustrum, spina seu uva crispa: ribes seu baccæ S. Joannis: genistæ, prunus silvestris, oxyacantha, seu spina acuta. Sunt autem areæ ita formandæ, ut runcantium munus ad dimidiam latitudinis partem facilè perveniat.

Desiderius. Ita me Volupia, & alma florum Dea amet Flora, ut tu, hac dissertatione tuâ hortensi, sensus rapuisti meos, & alterum penè Hortensium reddidisti. *Mercurialis.* Aliud est aures pascere, aliud oculos; quibus ut plusculum demus, en chartam typicâ picturâ subjicientẽ aspectui, quidquid cultura de re hortensi disseruimus. *Desiderius.* Respiremus hîc parumper, &

por, & viretorum utróque perambulemus lumine. *Mercurialis.* Tantillam moram non abnuet Pales, agrorum Diva, quam mox invisemus. Vides hîc, quanta herbarum, florum, fruticum, arbuscularum hortensium multitudo, quanta varietas, de quorum multis antiqui Latini, imò Græci quoque, quanquam addictiores rei hortensi; ne per somnium quidem. Unde igitur nomenclaturas nobis suppeditares? *Desiderius.* O amœnam Veris faciem, ô floridam Zephyri familiam, vel in papyro spectandam? quàm multarum plantarum nondum meminimus. *Mercurialis.* In transitu, quod sæpius monebo, sumus; in oculos quæ magis incidunt obvia, in sermonem quoque cadunt.

Quid referimus ex hortis? *Desiderius.* Fragrantiam in naribus. *Mercurialis.* Pomum ego unum in manu, oculis, animo fero. *Desiderius.* Nihil conspicio. *Mercurialis.* En malum Punicum seu granatum, in medio apertum; lege literas cortici inscriptas. *Desiderius.* Lego: Tot Zopyros. Quid sibi hæc verba? *Mercurialis.* Darius, Persarum Rex, tot sibi fideles optabat ministros, & Zopyri (qui vulneribus sibi inflictis Babylonem cepit) similes, quot in pomo illo grana continerentur. *Desiderius.* Regiè dictum, votúmque. *Mercurialis.* Nos à Rege ad rusticos abeamus.

Caput XXXIII.

Agricultura seu Agricolatio.

Rusticorum nomina.

UT varia sunt *rusticorum* officia, ita varia sunt instrumenta & nomina. Dicuntur enim agricolæ, agricultores, ruricolæ, aratores, coloni, villici, pastores, olitores, messores, colligatores, fossores, venitores, vitisatores, vindemiatores, fœnisecæ, frondatores, arboratores, sartores à sarriendo, occatores, operarii, procuratores, prædiatores, pecuarii, porculatores, porcularii, mellarii, columbarii, oviarii, caprimulgi, equimulgi, bumulgi, gallinarii, pullarii, jugarii, salictarii, bubulci, subulci, opiliones, caprarii, armentarii, agitatores jumentarii, asinarii, equarii, camelarii, anserarii, &c.

Instrumenta rustica.

Instrumenta rustica, præter superiùs enumerata, sunt usùrpatiora: flagellum, sudes, palus, vallus, linter, aqualiculus, vectabulum, carrúca, sarrácum, plaustrum, traha, mulctra, (mulctrale, mulctrum,) sinum, haustrum, urna, pedum, cribrum, cribellum, dolia seu vasa olearia, amurcaria, vinaria, frumentaria, crates scirpeæ, sacci, labra, infundibula, fitulæ, trullæ, matelliones, alvi, molæ trusatiles, quarum manubrium dicitur molile: & asinariæ; pila fabacea & fararia: subjugia, strata & instrata, ac ornamenta, equis, bubus, asinis, &c. Nec non torcularia, cuppæ, paviculæ, nasiternæ, corbes & corbulæ, occæ, ligones, præla, aratra, (simplex & auritum) furcæ

tricu-

tricuſpides ac tridentes, aut bidentes, tricornes & tricuſpides ac tridentes; cauteria, ſeu caſtratoria ferramenta, & tonſoria: mallei: falces meſſoriæ, ſtramentariæ, fœniſecæ, putatoriæ, arborariæ ac ſilvaticæ, paſtinum, merga, dolábra, ſparta, modii, ſemodii, ſecures, fiſcinæ, fiſcellæ, quali, cola, reſtes. Per inſtrumenta aratoria JCti intelligunt equos, boves, aſinos, aratra, currus, &c.

Agricola colit agrum panis cauſâ, campeſtrem, collinum, montanum, macrum, pinguem, medium utriusque; (limoſus inutilis eſt ad tractandum) hoc eſt, præparat arvum ſementi, & obſerit ſemine, frugéſque demetit, ac exterit.

Jam *coloni officia* ſunt. Colit agrum vel fundum, imperat arvis; exercet incultum & rude ſolum; quandoque derelictum, deſolatum; aut rus jam antè cultiſſimum. Præparat arvum, dum in ſolo inarato extirpat vepres, aratúmque ſtercorat; quem in uſum, ſterquilinia ſeu fimeta ex vario fimo, bovíno, caballíno, gallinaceo, ſuillo (quem, ſeu quod, ſuccerdam vocant) aggerantur; commendatur ſtercus ſeu fimum anniculum, requietum, maximè triennale, ut fiat ager *reſtibilis*, (qui quotannis reſtituitur) idoneus conſeri farreô ſpicô, biennii tempore. Sed *Vervactum* (quod alternis annis relinquitur, & perſeritur: aut paullò leviòribus ſationibus ſeritur, quæ minùs exugunt terram; & *Novale*, (quod primùm exercetur, ſeu præſcinditur) quia requieta & feracia

Officia coloni.

ſunt, nec exucta, haud indigent ſtercoratione. Succedat autem ſationi ſerenitas, & temporis clementia, tum enim citiſſimè prorumpent ſemina. Fundorum ſepta, dicuntur *Tutela*, quarum quatuor genera. *Naturale*, obſitum virgultis ac ſpinis; *agreſte*, ex palis & virgultis implicatis; *militare*, ex foſſa & aggere terreo; *fabrile*, videlicet maceria, ex lapide, vel latercu-lo coctili aut crudo. De qua re paullò ſuprà.

Aratio.

Arator bobus junctis ad aratrum, & agitatis ſtimulô, tenet lævâ ſtivam, ne inter arandum delíret, dextrâ verò rallam, quâ amoveat glebas; interim vomer inſertus buræ vel buri, ac dentali, proſcindit (roſtrandô vel roſtrante ferrô) terram liratim, ſeu facit ſulcum aut liram, (*porca* eſt cumul⁹ ſeu terra editior inter duas liras intercepta;) quô peractô, fit *verſura*, toties redeundô ſulcatim, donec *jugerum* (cujus minima pars dicitur *ſcrupulum*, decem in longum & latum pedes continens) ſit abſolutum, fimúſque ſubaratus; tum enim rurſus *abjugat*, ſeu abjungit.

Fundum ſic peraratum (inverſum, ſubactũ,) aliquantò pòſt *offringit*, ſeu arandô *iterat* ac *tertiat*; atque, ſi gleboſus eſt, inæquat, (glebas frangendo) ſive *cylindris* ſupervolutatis, ſive *occis* (crate, pectine) tractim raptatis. In uliginoſa humo facit *elices* ſeu *colliquias*, ad derivandam uliginem, demúmque habet arvum, agrúmque paratum. Laſſatum verò & defatigatum, denuò ſtercorat, (ut fiat ſtercoroſus) aut urit crematis ſtipulis.

Hinc

Hinc *ſator* ſeminat jugeratim per areas frumentum ſementicum; (quod non ſit plùs, quàm anniculum, ut comprehendat citiùs, è terra exeat, & in ſegetem prodeat, peractáque ſeminatione vel ſatu, *inoccat*; tum *ſarrit* ſata, dum fruticeſcunt, ne à zizaniis (qualia ſunt tribuli, vicia, lolium, lappæ) ſuffocentur. Frumentum ſementicum, Vere ſatum, dicitur *alicaſtrum*; miſcellaneum *farrago*. *Satio.*

Quando ſegetes flaveſcunt, *meſſis* adeſt; ubi meſſores demetunt frumenta falcibus meſſoriis; demeſſáque diſponunt manipulatim, colligántque tomicibus, aut vinculis ſtramineis; & congerunt acervatim per denas, quindenas, &c. injiciúntque prehenſos mergâ plauſtris, conſtringúntq; *malô cereali*, & convehunt in horrea; aut ſaltem cōgeſtant in *nubilarium*, ſpicilegiô relictô egentibus, ſtipulâ verò paſcuis. Ita ſemen reſpondet, & redeunt fructus. Et ut nihil horum ignores; ſcias, quod alibi quoque monui, *ſegetem* dici id, quod aratum & ſatum eſt; *arvum*, quod aratum, necdum ſatum. In ſegetibus, quod culmus extulit, vocatur ſpica, quæ, ſi mutila non eſt, habet *glumam*, ſeu folliculum ſive thecam grani; & *ariſtam*, ſeu apicem è gluma inſtar acûs eminentem. In frumento primum eſt herba; quæ deinde faſtigiatur in *ſtipulam*. *Meſſis.*

Tum *tritores* (cudentes,) tritúrant frumentum flagellis in area, (olim tribulabant, hoc eſt, tribulâ vel tribulô exterebant ſeu exculcabant) excuſsáq; grana ſubjactandô ventilabris emundant à paleis; & pennatô verriculô expurgant *Tritura.*

ab aceribus; (panis enim acerosus quem delectet?) & secernunt incerniculô à recrementis; denique post trituram insipant (immittunt) saccis frumẽtariis, & inferunt opulentiores granariis, pauperiores cameris; hostem metuentes cryptis; stramenta & stramina religãtur in fasces.

Diversum jus in fundis.

Hereditarius possessor fundi elocat quandoque colono prædium (*locator conductori*) pro annua pensione; aut usumfructum *mancipi*, seu *mancipio* ad aliquot annos: (ubi prædes postulari & accipi solent) aut *partiario* ad dividendos proventus: aut *villico* ad villicandum pro candita mercede; unde ager *scriptuarius*, *fructuarius*, *usufructuarius*, *decumanus*. *vectigalis*, immunis. Prædium clientelare vel beneficiarium, vulgò *feudum* dicitur. *Emphyteuta*, qui locat; *emphyteusis*, est jus emphyteuticum; cliens ipse fiduciarius, perpetuarius, *Ciceroni* dicitur, accepisse fiduciam; pecora ipsius dicuntur colonica. In villa, (cujus partes tres, *Urbana* pro domino: *Rustica* pro villico & familia, ubi stabula & instrumenta agrestia: *Fructuaria*, continens fœnilia, palearia, cellas, olearias, torcularias, defrutarias, vinarias; granaria, horrea, furnos) præter diversa stabula, erunt tectæ porticus, in quas plaustra subduci, ubi instrumenta rustica asservari, lignorúmque strues erigi possint.

Villici officia.

Villici est (cujus uxor *villica* dicitur; *Casaria* est mulier custodiens casam) auctoritatem imperandi habere, somni potûsq; inebriantis parcum esse, opus exigere, familiam & disciplinam agrariam observare: villicationis

&

& rusticationis peritiam apprimè callere, ut intelligat, quidquid ad rem rusticam pertinet; qualia sunt: nosse tempora sativa, far pinsere, faces incidere, candelas sebare, fossas tergere, stercoratam cortis colluviem erivare, vias publicas munire, privatas & secretas circumsepire, eásque clathris seu obicibus clathratis, aut transennis ligneis, aut cratibus, aut gerris viminieis claudere, lignatum ire, ligna cædere; cæsa, cuneata, aut etiam secta, in struem seu congeriem componere; (unde lignatores, xilorómi, sectores lignarii) runcare segetes, aut eas nimiùm luxuriantes, in primis herbis depascere; angarias item, si qua ejusmodi onerum vehendorum aut bajulandorum necessitas villæ est imposita, fideliter præstare, ac exhibere. Veteres ajebant, nequam esse agricolam, quisquis emeret, quod ei fundus posset præstare; malum patremfamilias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi intempestate cœli coactus. Pejorem, qui profestis diebus ageret, quod feriatis deberet; pessimum, qui sereno die sub tecto potiùs operaretur, quàm in agro. *Desiderius.* Oracula omnibus ruricolis inculcanda; sed audi; quem balátum, mugítum, grunnítum, ruditum, hinnítum, latrátum percipere mihi videor? *Mercurialis.* Hic chorus, & hi cantores, nunc symphoniâ suâ nos vocant. Interea de melioribus Dictis hinc auferas tecum. *Ut quisq; serit, ita metet. In alienam messem mittis falcem. Fertilior seges est alieno aut vi-*

cino in arvo. Mihi nec feritur, nec metitur. In saxis seminas. Littus aras. Sterilem fundum ne colas.

CAPUT XXXIV.

Bucolica, seu Pastoritia.

DIximus suprà, Pastoritiam dividi in ***Pecuariam***, & ***Pastionem***, præcipuè Villaticam; nam Pastio duplex est, ***Villatica***, & ***Agrestis***; per illam educantur animalia in villis; per hanc in silvis. Pecoris nomine intelliguntur greges, armenta; sylvestres, domesticæ animantes, aves, pisces. ***Pecuaria***, sunt partes tres. ***Prima*** est, de minore pecore; ut sunt ovis, agnus, capra, hircus, hædus, sus, verres. ***Secunda***, de majore; quales boves, vaccæ, asini, asinæ, equi & equæ. ***Tertia***, de illis, propter quæ fructus capitur, tametsi ex eis non capitur, ut muli, hinni, canes.

Pecorarius. ***Pecorarius*** est, qui pecorum curâ victum quærit in villa pecuaria, puta lactariis, (vulgò lacticiniis) lanicio, & carnibus. Providet ergò, per pecuarios servos, pecoris fœturam, stabulationem, pabulationem. Pecudes fœtant feliciter, si matrices seminis sunt boni.

Stabula. ***Stabula*** sunt, ovile, caprile, agnile, suile seu hara, equile, bubile; & caulæ seu mandræ tralatitiæ, quibus solet includi noctu ovinus grex, ad agros, ejus stercore saturandos seu lætificandos. Alicubi pastoritia turba, mapalia sua carrucis circumvehit.

Pabula

Pabula sunt, vel recentia pascua, quò greges & armenta, per publicos actus seu vias, solent agi, prodigi, pelli, & propelli, ínque pascuis lotis pasci; &, si unus pastui non sufficiat, hinc inde dispesci. Vel domi ministrata, herbacea, palearia, stramentitia, interdum & frumentacea. Vesperi ex pastu seu pastione depelluntur, & coguntur domum.

Pabula.

Prata dicantur fœno: quæ si fuerint siccanea, irrigantur corrivatis rivulis. Ubi gramen desectum est *seculis*, aggregatur per *strigas* aut *strias*; superiore parte siccatum versatur, & corraditur *rastris* in cumulos, & acervatur; alicubi bidentibus in metas sen pyramides, exacutos scilicet vertices; deníque vectatur *vehibus* ad fœnilia. E renascente gramine, fit *chordum*, (serotinum, secundarium seu autumnale gramen) quod autumnô secatur. *Siciliunt* prata, qui, quod relictum in fœnificio, subsecant, unde *sicilimentum Catoni.*

Prata, fœnum.

Bubulcus seu *bubsequa* exhibet pabulum suis bubus, (bubulo pecori) dum in præstegis, aut quibuscunque septis stabulantur, ídque in præsepi vel cratibus. *Equiso*, seu equarius, agáso, camelarius, mulio, suo equino, asinino, mulionióq; armento; *subulcus* verò suibus suis in aqualiculo; *caprarius* pascit capellas virgulis frondium; Pecora luxuriantur, & luxuriant in campis, vituli vitulantur; bovinari obsoletum & antiquatum est.

Diversa pastorum nomina & officia.

Opilio instructus pedô & flagrô, ac molossis, quos contra lupos communit millô, educit pa-

 stum

paſtum oviariam ſuam, (gregem ovium) inſignitam charactere peculiari, & numeratam, non ſine peculio. Tempore tonſuræ (unde vellera & vellumina conglobata) oviculæ lavantur (aliàs quoque perluuntur) ut à ſcabie integræ præſtentur; & à tonſtricibus tondentur, ſeu lanantur, vellúsque detonſum lanariis venditur.

Lac, & butyrum.

Vaccæ præbent *lac*, quod villica mulgendô excipit, mulctrâ ſeu mulctrô; è mulctrali infundit ſinis (ſinibus, ſitellis, camellis) per colum; poſtridie demit pinguedinem, ſeu florem, ſive cremórem, lacti innatantem, indéque conficit ſuccuſſatione ſeu jactatu aut agitatione butyrum, (inde butyratum, & ebutyratum *Pont.*) rémanente primùm lacte ſeroſô ſeu agitatô: item oxygalâ vel oxygalate. Coagulum eſt lac gelatum & concretum: Coloſtrum, quod poſt fœtum mulgetur, & ab eo ſugitur. Dicunt ex liquidis omnibus, quæ cibali cauſâ uſurpantur, nullum eſſe lacte alibilius.

E ſecundario lacte, denſatô ope coaguli, formantur in caſeariis formis, aut *caſei*, vaccini, caprini, ovilli; aut preſſæ manu ſolâ *metæ*, iterum defluente ſerô; tandem deſiccantur caſei in caſeali; qui laudantur, dum vel recentes, molles & muſtei; vel acres & inveterati: maximè ſi cæci, & ſolidi; non item, ſi oculati, pumicoſi, fiſtuloſi, ſpongioſi, ſapore fatui; conficiuntur etiam caſei ollares.

Pecudes

Pecudes destinatæ mactationi, segregantur ab aliis, obesantur opimantúrque saginâ, in saginario, pastore obsipante escam; útque faciliùs pinguescant, genitalia illis inciduntur; unde arietes *majales*, porci castrati, capones aliæque aves altiles, quas pinguefaciunt fartores fartilibus offis & turundis. *Serarii* porci appellantur à sero lactis, *colluviares* à colluvie, *pistrinenses* à sagina pistrinæ.

Pecudum saginatio.

Quia verò pecudes quandóque fiunt *morbidæ* (nam oves sunt pulmonariæ, laborant mentigine, scabie, hirudinibus in jecinore, sues grandinosæ à grandine, cùm sub lingua venulæ variosæ nigrescunt, & totum corpus inficiunt. Boves coriaginosi, seu coriagine laborantes, ob vitium pellis, tergo adhærentis, equi híppomane infestàt, &c.) Veterinaria medicina non est ignoranda illi, qui rem curat pecuariam. Pecudum rejiculæ sunt, quæ propter ætatem aut morbum rejiciuntur.

Pecudum morbi.

Pecoribus accensentur *aves cohortales*, quæ in cohortibus, gallinariis, columbariis, aviariis, ornithonibus, & ornithotrophiis aluntur, & è quibus plumæ velluntur, pro lectulis & culcitris explendis. Deinde pisces, qui asservantur in piscinis, seminariis, vivariis, seclusoriis. Gallina facit ova, cùm parit: pullos, cùm excludit; pullastri sunt in genere gallinaceo, quod nani in hominibus.

Aves cohortales.

Quodlibet pecus rectè parabitur, & habebitur, si ætas in eo, si forma seu qualitas, si seminium consideretur, quæ omnia ad emptionem refe-

Procuratio, & bona constitutio pecoris.

referuntur. Post emptionem, si scienter alatur, si fœturæ, nutricationis, sanitatis sedula fuerit adhibita procuratio. *Oves* (pecus ovillum) probantur ab ætate, si neque vetulæ sint, neque meræ agnæ. In forma exquiri solet corpus amplum, lana non modica, eadémque mollis, villi alti atque densi, circum cervicem & collum præcipuè; venter lanosus, crura humilia. Genere præstantes olim ducebantur Milesiæ, Calabræ, Appulæ, & potissimùm Tarentinæ. In ariete laudatur altum procerúmque corpus, frons ampla: intorta cornua & ad rostrum prona: ravi oculi lanâ operti: aures latæ, pectus, scapulæ, clunes lati: venter promissus, testes ampli, cauda densi velleris, & prolixa. In ovilibus pavimentum sit eruderatum, & proclivum, nam uligo scabritiem ovibus importat, & lanam ipsarum ungulásque corrumpit; æstate diluculò conducantur pastum, ut tondeant rorulenta gramina; sub æstum diei medium, compellantur in umbram; desectis frumentis, caducâ spicâ saturandæ; sic reddent, in annum venturum, opimam segetem, obtritis stramentis, & fimô suô. Arietes (sicut aliæ pecudes) admissarii dicuntur, qui ad sobolem procreandam, seu progenerandam, ad agnam admittuntur; castrati, quibus testiculi sunt adempti, vocantur verveces; & ex his sectarius est, qui, gregem agnorum præcedens, ducit; oves fœminæ maritantur post bimatum. Agni à matre seu lacte

Ovium.

lacte depulsi tenerius sunt nutricandi: agnelli, serotinâ fœturâ nati, dicuntur chordi.

Capra sint firmæ, magnæ, corpore lævi, crebrô pilô, uberis maximi, lactis abundantissimi, simillimæ hirco, & sub rostra duas habentes mamulas seu papillas, ex ipsarũ faucibus dependentes. Hircus sit amplissimô corpore, cruribus crassis, plenâ & brevi cervice, gurgulione largiore, flaccidis & prægravantibus auribus, exiguô capite; nigrô, densô, nitidô, molli, & longissimô pilô. Nomen habent capræ à carpendo virgulta, frutices, arbusculas, rubos; gaudent saltibus, dumetis, collibus.

Caprarum.

Suibus volutabrum pro cubili, & anima pro sale est, quæ carnem servet, ne putrescat. Scrofæ seu porcæ sint longissimi statûs, unicolores potiùs, quàm variæ, & multiplici partu fœcundæ. Verris venter sit promissus, clunes vasti, nec crura procera, nec ungulæ; ampla & glandulosa cervix; rostrum breve, & resupinum. Porculi post bimestrem nutricatum, seu porculationem, à mammis removentur, & *delici* nominantur. Porculatoris est curare, ut, quamvis porcus sit immundum & spurcum animal, ejus tamen stratum præstetur mundum, crebriore purgatione.

Porcorum.

In *genere bubulo* quatuor sunt gradus vitulorum, juvencorum, boum, novellorum, vetulorum. In primo, sexus discernit vitulum à vitula, in altero, juvencum à juvenca, seu *junice*; in duobus ultimis taurum à vacca. Sterilis

Generis bubuli.

rilis vacca, dicitur taura; prægnans, (fœtans, fœtificans) *horda*. Taurus mas est, & admissarius vaccarum, differt à castrato, quòd sit ipsi torva facies, aspectus vegetior, breviora cornua, torosior cervix, ventre aliquantùm substrictiore. Jugatorius est, qui jugo subditur. In emptione attenditur, ut sint boves porrectis lateribus, proceris & robustis cornibus, latis & crispis frontibus, oculis magnis, hirtis auribus, compressis malis, dorsô rectô & planô, vel etiam subsidente; non gibberô; patulis & resimis naribus; cervicibus torosis ac longis; palearibus à collo ad genu dependentibus; corpore bene costatô; bonis rotundísque clunibus; caudâ profusâ usque ad calces; inferiore parte frequentibus pilis subcrispâ; compactis cruribus & brevioribus, genibus eminulis; pedibus non latis, coriô non asperô, aut durô.

Asinorum. *Ex Asinis* olim commendabantur Arcadici; silvestres dicuntur onagri; animal plagarum, penuriæ, laboris & famis tolerantissimum, morbis non facilè subjectum, esuriens tamen negligit fustem; à quo stulti petunt lanam; notum est Proverbium, *asinus ad lyram*.

Equorum. *Equos* (quorum ætas à dentibus amissis deprehenditur) commendat modica magnitudo; vastitas & parvitas dedecorat; fœminæ clunibus ac ventribus latæ sint; admissarius corpore amplô, formosi partibus inter se ubique proportione respondentibus. Admissuræ præfectus *Peroriga* dicitur. Equus castratus appellatur *spado* seu *canterius*. Equi futuri species ab indole,

dole, & corpore equuli ſeu pulli pendent. Optimus erit, ſi hilaris, & intrepidus appareat: ſi interritus ad conſpectum rei novæ, auditúmque: ſi, in paſtu & curſu, cum laſciva alacritate gregales ad pugnam laceſſit, nititúrque palmam præripere: ſi foſſas ſine cunctatione tranſilit: ſi pontes & flumina ſociis haud exſpectatis transgreditur. Adde caput exiguum, membra non confuſa, oculos nigros, nares apertas, auriculas breves & arrectas, cervicem amplam nec longam, jubam crebram, ſubcriſpam, in dexteriorem partem inclinantem: pectus latum muſculorúmque toris numeroſum, humeros ſeu armos grandes, ventrem ſubſtrictum, lumbos latos ac deorſum verſùs presſos, ſpinam duplicem, caudam (ſeu *muſcarium*) denſam & ſetoſam, ac criſpantem; (curti dicuntur, quibus cauda præciſa) crura recta, alta, æqualia: genua parva, &, quemadmodum clunes, rotunda: ungulas duras, altiores, concavas, coronis mediocribus ſuppoſitis; totum denique corpus non nimis grande; ſublime tamen & erectum. Cùm ſint autem multa equorum genera, videndum, quâ ſtirpe veniant. Nobiliores à regionibus nuncupantur Neapolitani, Ungarici, Turcici, &c. Equorum alii ad curſuram; alii ad vellaturam, ſeu vecturam ſunt accommodati; quosdam oportet fiſcellis capiſtrare.

Mulorum. *Muli* ſunt bigeneri, & inſititii, equæ & aſini ſatu creati; hinni ex equo & aſina progignuntur; hi minores ſunt illis; auribus equinis, cætera ſimiles aſinis. Ludantur muli, qui peramplô

plô corpore, validâ cervice, robuſtis ac latis coſtis, pectore musculoſô, & vaſtô, feminibus lacertoſis, cruribus compactis, coloris nigri vel maculoſi.

Canum.

Canum agreſtium genus eſt triplex: *Venaticum*, quod adhibetur ad venatum exercendum, & parùm juvat agricolam: *Villaticum*, quod villam, &, quæ in ea ſunt, cuſtodit; tertium, *Pecuarium ſeu paſtorale*, ad propellendas hominum & belluarum à pecore injurias. Laudatur in his magnitudo ampla, vaſtus & canorus latratus, color unus, magíſque albus, aut niger, dejectæ & propendentes aures, nigri vel glauci oculi, acri lumine radiantes, amplum villoſúmque pectus. Tempore admiſsuræ catulire dicuntur. Nomina canum ne multùm ſint polyſyllaba.

Jam ad villaticam paſtionem pertinent etiam aves & piſces, hoc eſt ὀρνιθῶνες, ὀρνιθοβοσκεῖα, ὀρνιθοτροφεῖα, ſtabula, ſeu receptacula avium cohortalium, & earum, quæ conclavibus ſeptæ, ad pinguedinem nutriuntur; & ἰχθυοτροφεῖα ſeu piſcinæ. Veteres (& hodie ditiores) habebant etiam λαγωτροφεῖα, ſeu leporaria, aut vivaria pro lepusculis, capreis, damis, cervis, apris, & aliis hujusmodi feris quadrupedibus, quarum venatione oblectabant oculos, & inde lautiorem epularum apparatum, tanquam ex cella, depromebant. *Alitum*, qui terrâ ſunt contenti, aut intra, aut juxta villam paſcuntur, ſunt pavones, columbæ, turtures,

Avium cohortalium, ut ſunt Pavones.

tures, turdi, gallinæ; amphibia verò, id eſt, partim aquatilia, partim terreſtria, ſunt anſeres & anates. *Pavonis* maris, non fœminæ, honor eſt cauda, picturatas & gemmantes pennas in orbem circum ſe oſtentantis, cùm plures ſpeculatum accerſiſſe animadvertit; ſi nemo adſit, indignabundus eam colligit. En ſuperbiæ hieroglyphicum. In turturibus pudicitia & caſta viduitas celebratur: *Columba* felle caret, neque morticinô, neque prædâ vivit: conjugium ſemel initum ſtudiosè ſervat; ſingulis ferè menſibus fœtificat: perpetuò gemit propter ſolicitudinem de fœtu, & ovis, quæ quot menſibus parit; propter timiditatem in ſummis tectis habitat. Turdis altilibus inclinatæ figuntur perticæ, perforatis in parietibus, aliæque in eis transverſæ gradatim aptantur, quò ſe recipiant ſesſum. Neſſotrophíum pro anatibus & anaticulis ponitur locô paluſtri. *Anſeres* adipandi, calidô & tenebroſô locô clauduntur; carpunt, quidquid eſt tenerum; hinc abſtinendi à locis conſitis; clangore produnt inſidiantem, ut olim Gallos in Capitolio; ſtabulum eorum χηνοβοσκεῖον. Præ his longè major cura & paſtus debetur *gallinis*; Plumæ in iis commendantur rubicundæ aut fuſcæ, pennæ nigræ ſint robuſti corporis, quadratæ, pectoroſæ, capitibus magnis, rectis, rutilíſque criſtis; probatiſſimæ numerantur, quæ quinos habent digitos, ita, ut ne cruribus emineant transverſa calcaria, nam hoc virile inſigne effert eas in contumaciam. *Gallinacei* mares eminent rubentibus ac ſublimibus criſtis,

Pavones.

Columba.

Anſeres.

Gallinæ.

Gallinacei.

roſtrô brevi & aduncô, oculis ravis & nigris; paleâ ex rutilo ſubalbicante: jubis ex auro flavis per colla cervicésq; in humeros diffuſis, pectore musculatô, feminibus hirtis, cruribus brevibus, unguibus longis, caudâ magnâ, & prominentibus utrínque pennis inflexâ. Sint elati, alacres, vigilaces, intrepidi, ſæpe vociferantes, in pugna pertinaciter reſiſtentes, conjugalem gregem animosè defendentes. *Matrices gallinæ*, ſi fœcundæ ſunt, dicuntur Adrianæ; aliàs effœtæ; quædam pumiliones; laudantur Medicæ, ſeu Decumanæ; improbantur albæ, tanquam molles. *Cibaria* gallinarum, pinſitum hordeum, & vicia, cicercula, milium, panicum, excreta tritici, lolium decoctum, furfures; morbus illarum *pipita*. In *caveis* crebræ perticæ trajiciantur, quas inſideant & tranſiliant; Adſit pulvis, quô ſe ſuperfundant, & pennas emundent; tempore parturitionis conſtrata ſint paleis cubilia; & ſubſtramina identidem recentia ſubſternantur; capones ſunt exſecti galli, &c.

Matrices gallinæ.

Cibaria, & cors.

Apiarium & Apes.

Nunc inducam te in *Apiarium*, unde *Apes* ſeu Apiculæ emittunt examen quotannis, cum addito duce ſeu rege, ut quærant novum alveare (alvear, ſive alvearium.) Struunt crates cellulis ſexangulis, (ſexangularibus, ſive hexagonis) & complent ac ſtipant melligine, (mellificantes) faciúntque favos. E quibus tempore mellationis, ſeu mellis vindemiæ, mel effluit ſincerum; crates verò linquantur in ceram. Naſcitur pullities, cùm vernant & exundant

novis

novis fœtibus: procedunt ad opera, insident floribus, quos aggerunt & comportant in sua cubilia, seu apiaria, non sine bombo; aliæ subvectant aquam & roris guttas, lanugine totius corporis. Meliturgus seu mellarius ex mellificio seu confectura mellis, facit quæstum.

Idem fugientem apiariam juventutem crepitaculis æneis revocat ad *melitónem*, & alveos. *Saccharum* (ut hujus hîc obiter meminerimus) succus est prædulcis, isque duplex. Vel enim est friabile, & in metas formatum, (*Plinio* sal Indicus) aliàs saccharum album, rude, infectum, vulgò culinarium; vel est mel factitium, è medulla cannarum Indicarum expressum, & excoctum igne, donec in spissitudinem & duritiem quandam concrescat. *Desiderius.* De mellilegis volucribus, nisi grave est tibi dicere, pluscula audire cuperem, de quarum natura, moribus, ingenerata sollertia non dubitavit Poëtarum Princeps postremum Georgicorum librum mirabili eloquentiâ contexere. *Mercurialis.* Obsequar petioni. Ex apibus aliæ sunt rusticæ, & silvestres, aspectu horridæ, & iracundiores, operis tamen studiosæ; aliæ urbanæ, eæque vel breves, & in rotunditate compactiles; vel longæ, & vespas referentes, minùs probatæ; ex his pilosæ, maximè vituperabiles. Quô autem pactô nascantur, magna est inter eruditos quæstio; multorum est opinio, eas floribus progigni, & omnis concubitûs ignaras esse: alii sentiunt, partim eas ex apibus, partim ex bubulo corpore putrefacto aut fimo progenerari;

Saccharum.

Apum natura.

repræſentant monarchiam; habent enim regem, cui deditæ ſunt, & obtemperant; huic forma eximia & corpus duplô, quàm reliquis, majus, pennæ breviores, crura recta, ingreſſus celſior, in fronte macula, quodam diademate candicans; majeſtate armatus, non aculeô; foràs prodeuntem univerſa plebs comitatur, circumdat, ac protegit; feſſum ſublevat, & ſuccollat; ubi ille conſederit, caſtra locantur. Dum populus labore occupatur, ipſe intus opera luſtrat; aſſiduum habet ſatellitium, quô auctoritatem ſuam apud cives ſubjectósque conſervat. Comprehenſô duce, totum examen tenetur: amiſſô, dilabitur, & aliò commigrat. Diligunt apes mirum in modum munditiem; excrementa operantium, unum in locum congeſta, turbidis diebus per otium exportant. Nulli loco inquinato aut malè olenti aſſident. Interdiu ad portas more caſtrorum ſtatio eſt; nocte quieſcunt usque ad matutinum; tum una, velut buccinâ, geminô aut triplici bombô reliquos de ſomno excitat. Si dies videatur mitis futurus, ſe ex alveari promunt; ſecùs, remanent domi. Quæ flores congerunt, prioribus pedibus femina onerant, totæque onuſtæ remeant, ſarcinâ pandatæ. Excipiunt eas ternæ aut quaternæ, atque exonerant; aliæ domi ſtruunt & poliunt favos; aliæ materiam ſuggerunt; aliæ cibum præparant ex eo, quod allatum eſt. Coortâ procellâ venti, feruntur lapillum pediculis correptum geſtare, eóque ſe librare, ne impetu flatûs auferantur. Cùm veſpera propinquat, minùs mi-

núsque

núsque in alveo ſtrepitant, donec una circumvolitans, bombô emiſſô, quietem imperet: quô factô, ab omnibus altum conſequitur ſilentium. Vita illis ſeptenniô longior non conceditur. Mellarius non patietur plures regulos, quæ eſt materia ſeditionum. Deterior, latámque trahens inglorius alvum, neci dedatur. Gratum apibus pabulum thymus, ſerpyllum, lens, piſum, ocymum, cyperus, roſa, viola, lilium, cytiſus, faba, ervilium, cunila, papaver, conyza, caſia, melilótus, melisſophyllus, cerinthe, eriganum, rosmarinus, amaranthus, pyri, pomi, &c. item frutices amelli, caules acanthini, ſcapus aſphodeli, gladioli, narciſſi, omníſq; generis flores. Hæc ex Plinio, aliisque. Nunquid exſatiavi te auditione.

Deſiderius. Novum auſcultationis appetitum excitâſti. Quid de piſcibus? *Mercurialis.* Varia eſt ſignificatio piſcinæ; nam hoc nomine vocantur loci, in quibus lavant & natant homines: in quibus adaquantur jumenta: in quibus anſeres & anates vivunt; in quibus lupinum & cannabis, aliáque ad uſum macerantur; nos de iis agimus, quæ diximus Græcè ichnotrophía nominari. Pro cyprínis fundus ſit pinguior, humidior, rarior; argumenta præſtantiæ *cyprini*, vulgò carpionis, ſunt caput exiguum, oculi emiſſitii, venter capacior & diſtentior, pinnæ & ſquamæ non luteæ, aut luridæ, ſed nitidæ, & ſubcandidæ, totum denique corpus latius, quàm longius; de cætero

Piſcium cura.

Cyprinus.

tero non improbatur locus glareosus, calculosus, sabulosus. Habent piscinæ, propter intumescentis undæ insultus, aggerem, vallum, loriculam, canales, septa, & emissarium, per quod aqua tempore piscationis emittenda. Piscinarius curabit, ne humor necessarius aliquando pisces relinquat; explorabit, num quippiam, furore ventorum tempestatúmque, aut ab ipsis aquis læsum & violatum, sarturâ, emendatione, instauratione indigeat; studebit, ne quid ibi ab avibus, à bestiis, hominibus detrimenti accipiatur; providebit certa ciborum genera, cuíq; piscium naturæ idonea; eximiam cyprinorum in fœtando luxuriem inductis luciis depascet; aliáque, quæ commemorare longum esset, facientibus iter. Istud addo, ex piscinis, plaustris, ac doliis ad vivaria & seclusoria squamigerum pecus avehendum; vel ad ichnopolíum, (forum piscarium;) ubi incerniculis, ex foliis vasísq; depromuntur. In ipsa piscatione adhibentur verricula bina, unum majus, maculis grandioribus, per quas juventus elabatur: alterum minus, maculis angustioribus, ad minutiores illos aquarum incolas capiendos. *Desiderius.* Non credo equidem, Orpheum in silvis inter suspensas cantu animantes, aut inter delphinas Arionem plus lætitiæ sensisse, ac dispertiisse, quàm ego te harum enumerante pecudum greges perceperim. Nunc quò tendemus porrò? *Mercurialis.* Mactè animô; si qua nobis per viam obrepsit fames, eam cerealibus, quæ

se no-

se nobis offerunt, donis propitiabimus; Ubi, priùs mori nostro servientes, paucula Dicta dixerimus. Ut sunt: *Ovis una scabiosa totum inficit gregem. Duo galli gallinacei in eodem fimeto. Canis ad vomitum. Sus ad volutabrum. Bos ad pristina præsepia. Mulus mulum scabit. Cùm mula pepererit. Alba gallina filius. Ex ovo prodiit* (formosus. *Ovo prognatus eodem. Lac lacti, ovum ovo simile. Lis de lana caprina; de tribus capellis; de umbra asini. Boni pastoris est, tondere pecus, non deglubere.* Aliáque horum longè plurima. Nos, quam cepimus, pergamus viam.

Caput XXXV.

Artes alimoniæ frumentaceæ.

INspectemus jam operas mechanicas, quæ introducunt novas formas rebus naturalibus, pro comparandis variis vitæ commoditatibus. Ejusmodi operationes fuerunt primæ, circa victum (alimonium *Varron.* alimoniam *Macrobio*) frumentaceum, ut molitoriæ, pistoriæ, &c.

Antiquorū pistrinum.

Antiquitus tundebant frumenta pistillis in mortario, conficientes inde ptisanam (pultem ex farina hordeacea;) deinde in pila pinsebant pilô, (ruidô, qui, in sublime evectus, mox decidens seu ruens, subjecta contrivit) unde prodibat alica, (confectio quædam ex frugum quarumdam farina, diversimodè præparata, ut *Plinius* docet; potissimùm tamen ex zea deglubita) quorum officina fuit pistrinum.

Poſtea ſunt excogitatæ *mola farinaria*; ubi circumagitatus velociter lapis molalis, (*catillus* ſuperior, *meta* inferior) mobilis ſuper immobilem, comminuit frumenta molis ſuggeſta, (per *infundibulum* ſeu *tympanum farinarium* transmiſſa) in farinam; cribrum verò excuſſorium ſeu pollinarium ejectat, per ciſtam pollinariam ſeu molariam, primò crimnum craſſiusculam farinam inſtar arenulæ, unde vernaculum nomen habet, efficax in uſu ciborum. Tum pollinem, florem farinæ triticeæ *Celſo*. (Aliis pollen eſt volatica farina, molendini parietes dealbans) ſeu ſiliginem, ſimilaginem, aut ſimilam; tum utriculum ſeu creturam (tenuius farinæ recrementum;) inde furfurem, purgamentum craſſius. Secalis quoque triplex molitura eſt.

Mola farinaria.

Molæ iſtiusmodi erant primùm manuariæ, manubriô ſeu molíli truſatiles; ſuccedebant *aſinaria*, (*jumentaria*) verſandæ per jumenta molaria (ſeu molendinaria aut piſtrinenſia.) Utimur hodie *alatis* (pneumaticis) ventô verſatilibus; ſed magis *aquariis* (*hydromylis*) ad quas aqua derivatur, poſitô objectaculô in flumine; quæ per *tympanum* (*rotam hauſtoriam*) à *modiolis* hauritur, & erogatur per columbaria (foramina) *pinnis* ſeu aſſamentis, undæ impetu illud impellentibus. In *mola ſerraria* arborum trunci dentatâ machinâ undis agitatâ, rotisque, diſſecantur in aſſeres.

Ad majores aquas fiunt moletrinæ binæ, trinæ, quadrinæ; unde molitoribus pro molitura

tantò

tantò plus emolumenti accedit. Cribraria alica seu amylum est farina sine mola, facta solâ tritici maceratione & exculcatione.

Pistor, (panifex, pistrix fœmina) præcinctus semicinctiô, *cernit* (cribrat) iterum farinam farinariô cribrô (incerniculô;) affusâq; aquâ & fermentô, (*fermentat*) addit salem, & *subigit* ac *depsit* manibus *massulas*, decerptas de subacta massa: aut abrasas de *mactra*; quas impositas *pala* seu *infurnibulo* infert, immittit, ingerit *furno*, per *præfurnium*; sed inde priùs ignem proruit *rutabulô*; quia non coquit panes subcinericios, ut olim, qui inter prunas assabantur; sed percoquit eas calore clibani, moderatè calefacti; nam si ignis justô sit major, tumefactus discedit panis, atq; rimas agit, seu fit rimosus, aut nimis crustosus, cortice vel crustâ adustâ; si minor æquô sit ignis, fit panis crudus, rudis, densus, incoctus, parùm excoctus, & quandóque malè quoque subactus; unde *hecta* vel *hetta*, seu pusulæ.

Pistor.

Est autem *panis* alius cibarius, gregarius, plebejus, secundarius, (confectus ex farina, de qua pollinis pars sit excussus antè) secaliceus, ater, recrementitius, sordidus, furfureus, (furfurosus, furfuraceus) acerosus, hordeaceus, avenaceus, fabaceus, &c. Alius primarius, siligineus, similiganeus, pollinaceus, niveus, candidus, dominicus. Alius bis coctus, (ne muceat) seu nauticus, sive buccellatus. Coliphium est athletarum panis valentissimus: collyra puerorum tenuior & levior. Alius fer-

Panis.

mentatus, alius azymus ſine fermento. Item eſt recens, ſpongioſus, durus, aridus, exuccus, prædurus, induratus. Quoad figuram, eſt cuneatus, orbiculatus, in ſpiram flexus, &c. Orbes majores toti familiæ in victum diurnum ſufficiunt. Interior pars mollis, & poroſa, dicitur *medulla*; exterior infrà, & ſuprà, *cruſta*. Piſtor dulciarius liba coquit.

Triticum. Ad *panificium* (piſturam, opus piſtorium) requiritur materia bona, & proba, ut eſt *triticum*, fractu contumax, denſum, grave, colore aureô, lucidum, læve, mundum, pinguíq; terrâ ortum; quod, ne ducat ſitum, aut excreſcens fugiat, verſandum eſt crebriùs, agitandum & ventilandum *palis* ligneis. *Artophylax* cuſtodit & vendit panes in *artopolio*, ſeu *panario* publico.

Nos affabulationem, ut loquuntur, ſubjungemus. *Roſa molendini aquis merſa*, quibusdam mentem ſignificat, inter fluctus immotam. *Ejusdem farinæ* dicuntur eſſe ſocii, minùs boni. *In frigidum fumum immittit partes*, qui indocilem docet. *Serò molunt Superûm molæ, ſed doniq; malis frangunt cornua. Molam qui vitat, vitat & farinam*; fructus cum moleſtia.

Hinc ad carnes veſcas, nequè enim omnes ſunt eſui, niſi piſcium forſan. Quid tibi hîc? Emblema non multis abhinc diebus vidi, in hanc figuram. Rota erat aquaria, hauſtris in orbem cincta, nunc vacuis, nunc plenis: nunc depreſſis, nunc elatis, cum ſubſcriptione: *rerum viciſſitudo. Mercurialis.* Amo te de hac elegantia. Carnes deguſtemus.

CAPUT

Caput XXXVI.

Artes carnei alimenti.

OBſerva porrò artes, procurantes carneam alimoniam, ex animalibus veſcis; piſcatoriam, aucupatoriam, venatoriam, lanioniam, coquinariam.

Piſcator obſidiatur (inſidiatur) piſcibus variè, in locis piſcoſis ſeu piſculentis: majores ſupernatantes confodit *fuſcinâ* ſeu tridente; minores obnatantes illicit *ſcirpiculis* (vel ſirpiculis) aut demerſis *naſſis:* in naſſam ingreſſo non datur exitus; profundiores agitat *contô*, & extrahit ex amne *ſagenâ*, aut *fundâ* (ſeu reti, quod vocant *jaculum.*) E lacu, *tragula*, & *verriculo*, (ſeu everriculo) quæ infernè merſantur ab appenſis plumbeis maſſulis, supernè allevantur ſubereis; laxitatem & raritatem macularum habent diverſam pro granditate piſcium. — *Piſcator.*

Dein partem piſcium divendit: partem concludit in *ſecluſoriis*, ut, cùm opus eſt, depromat *excipulô:* partim condit muriâ pro ſalſamentis, quæ venduntur à ſalſamentariis; *hamiota* piſcatur hamô, cui inditam eſcam quisquis admorderit, hamatus & captus eſt; ſuspendit autem calamus uncum ex ſeta vel linea pendentem, ne fundum petat; piſcatus hic dicitur *hamatilis.* *Cetarii* ſunt, qui piſces majores capiunt, aut vendunt, quorum vivaria dicuntur *cetariæ*, ubi etiam ſaliuntur.

Auceps

Auceps. *Auceps* aucupaturus, aut exſtruit aut concinnat aream, *reti aucupatoriô* ſuperinte&tam, cui eſcam offundit; ipſe verò, ſe abdens in latibulo, allicit vel fiſtulâ vel *illicum* cantu transvolantes aviculas; advolantésq; adobruit, & circumretit; aut implicat *viſcatis virgis* & calamis; vel *amite*; (bacillô bifidô, & attra&tu funiculi, coëunte) aut impedit *pedicis*; (laxis ſetarum equinarum nodis, in ſe redeuntibus) item *tendiculis* (ſeu nebuloſô creti, turdis & gallinaginum genti in aëre, tenſo, & *decipulis*; illaqueátq; laqueorum *tranſennis*; aut iis immittit prædatrices aves, (ut ſunt accipitres, falcones, &c.) quarum aliæ prædam involant; aliæ ſupervolitantes circumſcribunt, &, expulſam latebrâ, vellicant, deprimunt, terræque alliſam enecant; nonnullæ longiùs per æthera feruntur, in venatu ardearum; quocirca tintinnabula appenduntur, quibus agnoſcantur, & revocentur. Solet verò *accipitrarius* accipitrem, dextræ chirothecâ munitæ inſidentem, circumferre, eúmque è manu paſcere, ut diſcat magiſtrum ejúsque vocem noſse. Quas videt incolumes quocunque aucupiô captas, includit caveæ vel aviario, ibíq; paſtionem præbet in *canaliculo*, potionem in *potiſtre*.

Perdíces & *coturníces* canis excitat, dum ante aucupem huc illuc discurrit, inventáq; prædâ conſiſtit immotus, ſæpius réſpe&tans, & caudam agitans; tum reticulum panditur, & cani avibúsq; injicitur; *coturnix*, fiſtulâ mulieris imitante vocem, invitatur; in via media, pla-

ga

ga disponitur, in quam ſe incurrendô induit: *ſturni* & *monedulæ*, &c. capiuntur emiſſô in gregem unô alteróq;, cum filo viſcato, & ſecum plures attactu, ad terram trahente. Et quid non ſæpe effecit, *noctuam* adhibuiſſe fœminam, aut *bubonem*; ad quem inſeſtandum dum aviculæ advolant, in inſidias & perniciem incidunt. Longè verò plurimis unà vel pluribus minutis è plumbo glandibus rumpuntur ilia.

Venator. *Venator* venaturus, luce dubiâ, dum ſigna pedum roſcida tellus ſervat, feras veſtigat odoratu ſagacium canum, qui, cùm prædam ſentiunt, *parent*, & roſtrô tacitô pererrant locum, ac demum *nictendô* & *hittiendô* monſtrant cubilia, luſtra latibula ferarum; quô factô cinguntur ſilvæ aut campi, indagine, ſeu expandendô retia, ſeu carbaſea ſepta tendendô, & erigendô perticis (amitib⁹, tibicinibus, ferculis plagariis.) Exinde clamore & *formidine* (lineis è variis plumis & pennis, in terrorem extenſis) excitantur beſtiæ è ſuis luſtris. Poſtea, demptis *numellis* ſeu *copulis*, immittuntur & incitantur venatoriô cornu, canes pernicitate valentes, qui inſequuntur, agitant, urgent, premunt feras, percellunt in caſſes; quibus implicatæ vel *ſicâ* transverberantur, vel transadactô *venabulô* porriguntur. Tum venator curvô ferrô (cultrô venatoriô) ſolvit viſcera, (quod *exenteratio* ſeu *viſceratio* dicitur) certis adhibitis ritibus; inteſtina geſtientibus canibus objiciuntur; panis etiam offæ cum ferino ſanguine præbentur. Qui in recepta venātium vocabula ritúsq; peccaverit.

caverit, mulctâ aut ludibriô venatoriô plectitur; clunes cæduntur parazoniô. Quod vivum capitur, transfertur in vivarium.

In *venandis apris* observantur volutabra, in quibus sæpe extra plagas, à molossis circumventi, collocantur hastâ. *Damæ* (silvestres capræ) montium jugis decutiuntur. Cervi & lepores exacti latebris transmittunt cursu campos, subsistunt, fugiunt. Et illi quidem lacus etiam & flumina tranant; isti fatigant canes multiplici gyrô, donec dente prehenduntur, aut irretiati mactantur clavâ; vel, uti & cervi, telô plumbeo seu globô trajiciuntur, præsertim à *subsessoribus*, in umbraculis frondeis delitentibus.

Vulpes, à catellis excítæ, collisione bacillorum vel manuum plausu urgentur in lina reticulata. Illud ridiculum, cùm captæ, *vulpinô petaurô* sursum deorsum jactantur; *ursi* & *lupi* non rarò in scrobes & foveas pelliciuntur.

Venator, præter cultrum, portat venabulum aut sclopum seu fistulam ferream, (olim arcum & sagittas) ducítq; canes circumvolutis brachio aut ad baltheum suspensis *copulis*, quibus eos vel colliget & retineat, vel solvat ac dimittat; quos ille novit suis nominibus compellare, sonumq; nominis cujúsque multipliciter variare. Ex latere pendet cornu seu buccina, quâ, pro indiciorum varietate, mittit signa, sive bellua se moverit, sive inventa, sive elapsa, sive intercepta sit; sive exhortetur, sive requirat, sive receptum impe-

imperet. Sunt ei nota veſtigia ferarum, unde, & quâ regione vagentur, quarum & ætatem inde conjicit.

Inter *canes venaticos* commendantur indagatores ſeu veſtigiatores, auribus pendulis, caudis longiuſculis, capitibus magnis, pectoribus latis, cervicibus longis, oculis fulgentes, roſtris nigris, iíſq; brevibus ac validis, cruribus robuſtis, ac prioribus aliquantò brevioribus, clunibus latiuſculis, ventre inani, naturâ agiles, & alacres. *Emiſſarii* (pernices, dromades) ſunt longi, agiles, expediti, cruribus prioribus longioribus, capite etiam longiuſculô, nec eô carnoſô, ſed gracili, oculis micantibus, pectore toroſi, caudâ longâ, nec hirſutâ: & hi ac illi ſunt *duripedes.* Vide Indicem, v. venatoria vocabula.

Canes venatici.

Lanius (carnarius *Martial.* lanio) nactaturus altilia, (id eſt, boves & alias pecudes ad cultrum emptas) non *veſcula*, gracilia, vel morbida, deducit in lanienam (lanarium, laneam, *Liv.*) ibíq; proſternit clavâ vel ſecuri inverſâ; mox jugulat clunaculô, (cultrô lanariô) & nudat pelle, exſecat corium (excoriat) ſeu deglúbit, concíditq; fruſtatim, nec abjicit inteſtina, trunculos, ungulas (uti nec acrocolia anſeris) cum pulticula menſis inferenda; capita item vitulina, & capitula, hædina; ſues tamen ſaginatos, priùs perfundit candente aquâ, glabrátq; *radulâ*; mox diſſecat in pernas, petaſones, petaſunculos,

culas, ſuccidias, &c. concisísque viſceribus minutim, effarcit ſuinô (ſuillô) cruore farcimina; tum craſſiora: *apexabónes*, *longabónes*, *tomacula*, ſeu *iſicia*; & *faliſcum* ventrem; hoc eſt, ventriculum fartum conficit; tum graciliora, videlicet *botulos ſeu lucanicas*; & *hillas*, ſeu *botellos*. Hinc botularii, fartores, porcinarii, popinarii, ſeu coqui nundinales, thermatopólæ, qui vendunt cibos calidos in popína ſeu thermatopolío.

Veneunt igitur in *carnario* (nam macellum & macellarii latiùs patent) communiter bubula, vitulina, vervecina, hædina, agnina, (ovilla) ſuilla; rarenter bubalína, aprugna, cervina, vel alia ferina; in *macello* verò, etiam gallinacea, anſerina, &c. Caprina, & hircina in cibis damnata eſt multis locis.

Coquus. *Res coquinaria* in 7 distributa partes ſecundùm Apicium eſt; vel enim coquenda ſunt jura; vel condimenta, cum cibis abſumenda, ut varia embammata & ecligmata; vel carnes; vel piſces; vel ova; vel fructus & herbæ; vel pemmata, cruſtula, placentæ.

Cocus igitur præcinctus linteô terſoriô, (præcinctiô) & cultris accinctus coquinariis coquit (coquinatur) eſculenta omnis generis; aves priùs tamen deplumat, & deglabrat *Prompt.* ſuper menſam *coquinariam*, eviſcerat, exenterat; piſces deſquamat, & exdorſuat, interdum & exoſſat; quædam diſſecat & diſcindit ſuper truncum carnarium; induratos, (aſellum ſcilicet marinum) contundit

tuditi-

tuditibus ; ſalítas macerat aquâ ; quædam depulpat pro condítu ; quædam decoquit aquâ ; alia vinô ; quædam acetô ; quibusdam varia condimenta incoquit. *Tucétum* vel *Tuceta* eſt caro bubula condimentis quibusdam craſſis oblita , & totô durabilis annô.

Lixanda elixat ollis , cacabis , tripodibus ; (*opercularibus* , *operculatis* ſeu operculô tectis) elixata condit ſale , & aromatibus , comminutis in pulvererem piſtillô in mortario , vel mortariolo ; aut tritis ſuper radulam , vel *tyrocneſtem*, ac diſcobinatis ; aut aliô denticulatô inſtrumentô minutatim conciſis ; *aſſaturas* trajectat lardô ; (utens *lardariô* , ſeu acu , quâ lardum tranſmittitur) & aſſat verubus , ac veruculis in *aſſario organo* rotatili, ſuper crateuterio, anſis ferreis; verſabundis , ſuppoſitâ ſartagine , ne pingue eliquatum (*liquamen*) pereat. Aliqua etiam torret ſuper craticulam , aut cratem ferream , (ut eſt panis *eſcharites* , piſcis prunarius , offellæ porcinæ, &c.) aut frigit in ſartagine , ſeu frixorio. Quædam vapórat ſeu vaporatione excoquit in operculatis cacabulis. E minutatim conciſis carnibus (utens cultris inciſoriis) facit *minutal* , *paſtillos* , *intritum.* Idem conficit pulmenta , pultes , pulmentaria , cibos pulmentarios , ſiligineum , polentarium , ptiſanarium, & avenaceum ; apponítque ſuper *climactérem* in pultario , ne maculetur menſa ; ipſe quoque munditiæ cauſâ mantile in culina ſuſpendit.

Vaſa vel ſunt Samia (teſtacea:) vel ænea: aut cuprea ; & hæc incoctilia ſtannô , ad obli-

terandum ſaporem æris. Quædam ex his adſtituit igni, quædam collocat ſupra *chytropum* (ſuſtentaculum.) *Autepſa* ſponte coquit, ſubſtratis prunis.

Si quid in coctione (coctura) efferveſcit, ac bullit; refutat (coërcet) tegulô ſeu coperculô, ne ebulliat ſupra labrum, & circumfundat ſe lebeti; ſi ſpumat, tum deſpumat (ſpumam deducit) cochleari ſpumariô. Sed ne amburatur vel craſſeſcat, movet & agitat *ſpathulâ*, (ſeu ligulâ, rudiculâ, tudiculâ;) fuſcinulâ verò (*creagrâ*) extrahit fervida: *fiſcellâ* colat jurulenta. Accúrat etiam, guſtatô priùs, (nam nihil inguſtatum menſæ inferendum) ne quid in cibis ſit fatuum, inſulſum, aut perſulſum; aut plus juſtô condítum; ne quid ſemiaſſum, ſemicoctum, ſemicrudum: aut non ſatis elutum, vel à rejectamentis minùs purgatum, ac rejiculum; ne quid perfrixerit; ne caro ſit morticína, viéta, fraceſcens; ne vaccína vetula. Olera ſunt inſipida, niſi piperata & uncta. Si quid in jure coactum, ſeu ſpiſſatum, reſolvit *ignitabulô menſariô*. In ovis attendit, ut ſint recentia, non requieta; ſorbilia, non dura; quædam ſunt frixa; quædam autem elixa; quædam pani jurulento ſeu juſculo offuſa; alia in lacte diſſoluta. Condit butyrô, adipe, arvinâ, eliquamine, pulvere aromaticô. Bubulæ incoquit radices apii & paſtinácæ, ſuperfundit ſcobínam majoris raphani; aut juſculum ex ovis diſſolutis: addit naſturtiũ, &c. aſſaturam, ſalviæ foliis ſapórat, &c. Plura de

de cibis reperies in Syllabo Onomaſtico, verbo: Intritum, Jusculum, Offa, Ovum, &c.

Placenta varia. Officium quoque coci eſt, præter elixas & aſſarias dapes, percoquere multimoda *pemmata*, *hydropemmata*, & *artopemmata*, ut ceraſinum, duracinum, malinum, ſambuceum, è piris in *taleolas* conciſis, &c. Idem *placentas* apparat, quarum aliquas in *plathano* (lævigata culinæ tabula,) volgiolô dilatat in *tractta*, (ſeu *tractus*) & hæc extenuit in membranulas, unde fiunt placentæ variæ: *umbilicata*, *tolipa*, *coliphia*, *collyra*, *itria*, (facilè fragilia,) *pileata*; è ſeſamo, aut granis papaveris, ac melle; è flore ſambuci, &c. *Lagani* quoque, (lagana) & *artolagani*, *ſpira*, *ſcriblita*; item *popana*, *moréta*, *liba*, *globuli farinacei*, &c. fabaciæ, ſunt liba è faba. Idem varia parat juſcula: quædam ferventi liquamine perfundit, quibusdam addit minutatim cepas conſectas, aut conciſos cepularum cauliculos. Alia ſunt crocata & croceata; in alia teſſellatim inſecat panem; aſſulatim in alia; aut infriat micas, facítque è pane friatili pulticulam.

Eadem res alit magis jurulenta, quàm aſſa; magis aſſa, quàm frixa; toſta verò, infumata (in fumibulo durata) ac muriatica, difficilis eſt concoctionis, & digeſtionis, (concoctu pertinax) niſi adjutu aut alicujus intinctûs, aut juris piperati. *Varium jus eſt*, ſcilicet nigrum, flavum, ſpiſſum, liquidum, gelatum, ſeu coactum, vel etiam caſeatum, croceatum, gallinarum decoctarum; Verùm *artocreas* (atis) aut

panis *teſtnaceus* (*artoptitius* ſeu *clibanites*) fiunt in *clibano*, *furnulo*, *artopta*, *teſto*; (ſubjectô illis impoſitóque igne) & farciuntur uvis paſſis, &c. Fit quandóque panis dulciarius piris & juglandibus fartim ingeſtis. Non avium tantùm & piſcium, ſed aliarum quoque pecudum carnes includuntur *panificiô* à *cupedinario*.

Ciniflo ſeu coculus.

Ciniflo, (coculus fuliginoſus) ut accendat & conſtruat ignem, parat ſibi *cocula* ligna; habet *cremia*, (materiam aridam, ut ſchidias, aſſulas, ſarmenta, ramenta) igniarium cum fomite, & ſulphuratis, ſilice, ac chalybe; tum ſufflat buccis, aut flabellô, vel folle; cinerem & prunas proruit *hamâ* (harpagóne;) collectat, & transfert *batillô*, ſeu *rutellô* ferreô; curat, ne intermoriatur foculus; ſupra quem ſuſpendit ahenum, (caldarium) in quo calefacit aquam. Si multa coquinanda ſunt, luculentiorem focum excitat, & cavet, ne, quod aſſandum, uſtuletur, & in cremium (durum illud, quod in *frixorio* adhæreſcens remanet) convertatur: aut, quod oporteret ſubaſſatum eſſe, torrefiat; néve rotulæ automatis aſſarii quieſcant.

Focaria.

Focaria verrit culinam, & everrit ſcopis quisquilias, purgátque vaſa coquinaria, & linteô vel peniculô extergit menſas, abſtergit ſordes. Verua nonnunquam arenâ perfricat, ut niteſcant; in lebetibus ſi quid tenaciùs adhæſit, loriculâ hamatili abradit; cùm colluuntur vaſa, fit eluvies, proluvies, lavatrina,

trina, eluenda per fuſorium, ſeu aquarium, ut effluat. Vide caput 87.

Nunc quædam pro noſtro guſtu. *Inutiliter laborat, qui piſcatur in aëre. Piſcator ictus ſapit,* malô ſuô. *Nihil agit, nec capit, qui invitis venatur canibus. Ambitioſus aucupatur honores. Avidus gulo cibum à veru rapit. Stolidus elixat lapidem. Dignum patellâ operculum*; ſimilis ſimili. *Canes venatici*, paraſiti. *Quod tibi intriviſti, exede.* Quod cepiſti aut ſuaſiſti, perfice. *Quod alius condivit, ego aliter condiam. Citiùs quàm aſparagi coquuntur. Flamma fumo proxima*; periculum indicat. *Rete vel funis nihil attraxit*, vanè ſperanti. *Aureô piſcatur hamô*, cùm major impenſa, quàm pretium operæ. *Semper tibi pendeat hamus*, dum lucrum ſperas. Et illud: *meus eſt, voravit hamum.* Quid tu? *Deſiderius. Minor piſcis majoris præda eſt. Mercurialis.* Symbolicè. Nunc ad potum.

CAPUT XXXVII.

Artes potulentorum.

NAturalis potio eſt aqua; tum lac ſerúmve lactis; dehinc didicerunt parare potum inebriantem, quem vocabant *temétum*, quod tentet caput, unde temulentia; fuítq; primitus mulſum, muſtúmve è pomis; tandem invaluerunt vinum, cereviſia, hydromeli, & vina igne liquata, quæ quomodo fiant, videamus.

Vinitor. *Vinitor* (vitisator) plantat vineam , dum obserit collem apricum (vinealem , vinarium , vitiferum) novellis viticulis (quas alit in *viti-ario* ;) aut propágat vites veteranas *traducibus* ; aut earum cacumina mergit terrâ , ut undique radicatæ , pòst discissæ duæ fiant, quod est *pan-gere*.

Cultura vineæ. Tum *deputat* (circumcídit , amputat) vinaticâ scirpiculâ , seu falculâ vitem luxuriantem quotannis , (ne sterilescat ubertate) ut è resece pullulent novi palmites : qui, cùm rarò per se surrecti sint , (licèt *capreolis* , quidquid possunt , apprehendant) arrigit eos , & alligat , adjugat , palat *statuminibus* , seu *pedamentis* & *adminiculis* (nempe palis, perticis, ridícis ;) aut transversis canteriolis ac jugis ; quin & arboribus ; unde vitis arbustiva , quæ illis jugata & maritata est ; secùs , quæ vidua. *Compluviata* vitis , quæ in tecti modum est fornicata ; *pergulana* ornat pergulam (*canteriata* , *pedata* ;) *calvata* est vinea , ubi paucæ vites.

Pastinat idem vineam bidente seu *pastinô* (instrumentô bifurcô ,) & *repastinat* , fodiendô ac refodiendô , herbas & gramina extirpandô , (ne reviviscat , & vitium semina perurant ;) *ablaqueat* , circa vitis radicem terram aperiendô , & lacus aut lacusculos efficiendô. Mox *pampinat* pampinator , coles ex sarmento defringendô , decerpendô , & resecandô ; vitiginea ligna dat Vulcano. Sed antequam *vindemiet* , exspectat

Vindemiatio. maturitatis tempus ; nam vitis primò lacrimatur , tum gemmascit (gemmat seu gemmas emittit ;)

emittit;) deinde coquit præcoquas uvas (unde vinum præliganeum:) exinde passim edúles; denique vindemiator instituit vindemiam: (vindemiat) racematione pauperculis relictâ.

Botros, scapis abscissos *legult* (collectores) *comportant* pitinis, & cupis dorsuariis in torcularium, (torculum) conjiciúntq; in *forum*, *Columell.* seu lacum vinarium; tum in labris & alveis *calcant* pedibus, aut contundunt ligneô pilô, & effundunt in lacum: unde mustum defluit per qualos in orcas; reliquus uvor ex acinis exurgetur torculari, per cujus cochleas prælum attollitur à torculariis, demittitúrq;, aut rotæ, aut suculæ versatione; sed vinum *lixivum* (*protropium*, quod in lacum priùs fluxit) est suavius *tortivô*; *musteum* dulcius *liquatô*; *merácum* fortius dilutô; rubellum seu rubeum magis calorificum albô, aut helvolô.

Abditur in cellis, cadis & doliis elevatis super canterios. Olim, cùm erat promendum, relinebatur; nunc aperitur dolium per aperturam, & *siphunculi* seu *epistomii* laxationem, benè convenientis in *cupam*, & inserti in foramen doliare, post remotum *axiculum*. Dicitur etiam siphon, siphunculus, tubulus ille vel fistula, quæ dolio immissa (pollice supremum ejus os claudente & aperiente) liquorem reddit; aut suctu spiritúve extrahit. Vinum *stillatitium* excipitur suppositô excipulô; vinum quoque *elutriatur* (unde elutriale) cùm de vase in vas transfertur per infundibulum, aut utrem. Aut saccô castratur, frangitúrque, ejúsque vires eme-

Diversa vini factura.

emedullantur; unde *ſaccatum* vocant. Fæculentum eſt, cujus liquor crudior ſtatim poſt vindemiationem exprimitur, etſi poſtea à fæcibus abſtrahatur. Alterum verò eſt *defæcatum*, quod non illico ex uvis premitur, ſed cum iis aliquandiu in orca decoquitur, & depurgatur. Sed *hornum*, (hornotinum) fæculentum, ſeu fæcatum eſt; *annotinum*, (anniculum) defæcatum, quia deferbuit: defrutum vocant *ſapam*; exolétum *vappam*; ex aqua & vinaceis factum; *loram*, vinum acinaceum; ex aqua & aceto mixtum, *poſcam*. Dolia condendis vinaceis, acinatia vocantur *Varroni*.

Præſtantiora vina.

Præſtantiora vina ſunt Apianum, ſeu Falernum, Arviſium, ſeu Creticum aut Chium, vulgò *Malvaſium ſeu Marviſium aut Malvaticum*, Calénum, Maſſicum, Hiſpanienſe, & alia peregrina, ſeu exotica vina. Nobis uſitatiora ſunt Rhenanum, Moſellanum, Rhæticum, Alſaticum, Auſtriacū, Ungaricū, Necariū, Tubarinum, Atheſínum, Acronicum, Vernaciolū. Indigena idem eſt, quod patrium.

Factitia vina.

Factitia ſunt abſinthítes, helenítes, nectarítes, aromatítes, ceraſítes, ſaccharatum, roſatum, ſeu roſaceum, & varia *defruta*, aliáq; medicata, & herbis condíta & concinnata; quædam etiam herbilia dicuntur, ab herbis injectis. *Hippocras* omnium aromaticorum eſt delicatiſſimum; *nivatum*, ab infrigidatione nivis nominatur.

In laude vini ponitur, ſi ſit purum, putum, clarum, merum, merácum, conſiſtens ſeu ferens

rens ætatem, annoſum, vetuſtum, generoſum, nobile, honorarium, fragrans, odoratum, molle, ſuave, denique nectar & flos Liberi; unô verbò *cos* à colore, odore, ſapore.

Iu vituperio, villum, dilutum, limphatum, aquatum, ignobile, fugiens, exoleſcens, edentulum, marcidum, aceſcens, aſperum, pendulum, dubium, ſecundarium ſeu operarium, mucidum, quod ſcilicet à mucrone mucet & muceſcit, auſterum, mordax, quamquam ſit quædam grata mordacitas; denique fæx, (recrementum) quæ partim cum turbido vino bibitur, partim lapideſcit; & *cruſta vinaria* ac lapidoſa doliis inhæret.

Varii potus muſtulenti.

Sunt inſuper varii *potus muſtulenti*, qui vel conficiuntur ex favis & aqua (immixtis aromatibus;) ut eſt *Aqua mulſa*, ad uſus condita; *Melicratum* autem recens, eſt miſtura aquæ, cum melle, aut ſaccharo, repentinô uſu parata; (officinæ *Julepum* vocant.) *Hydromeli*, mulſum ex aqua & melle, temperatâ vetuſtate, vini ſaporem referens. *Melitites* eſt ex melle & muſto auſtero; ſed *promulſis* ex dulciore vino ac melle; *ſicera* eſt è pomis muſteis factitia, uti *piratium* è piris; conduntur hæc in vaſis *defrutariis*, (vel promulſidariis) bibuntur ex *muſtariis*, venduntur à *promulſidariis*, ſeu aquæ mulſæ coctoribus.

Vinum adustum.

Deſtillator, (vel diſtillator) in clibano ſeu furno Campanico, prolicit igne, è fæcibus cereviſiæ, aut vini; vel etiam fermentato farre, aut pomis: exſtillatam, exſudatam, delacri-

delacrimatam (per cupream vesicam, superpositúmq; turbinem, vulgò *alembicum*; *Plinio* utrumque dicitur *diploma*) ardentem aquam, dictam, vinum adustum, seu sublimatum; aut aquam vitæ.

Lupularius. *Lupularius* inservit cocturæ zythi, dum indens turiones (tenella cacumina) lupuli terræ liratim, ad singulos cauliculos depangit palos, ut, se his circumplicandô, serpant sursum: quorum flores abstringit, cùm permaturuerunt.

Polentarius. *Polentarius* macerat grana fr[illegible]menti, donec intumescant: tum assiccat in pavimento, versat & reversat sæpius; usque dum dissiliendô cœptent producere germina; convertítque in *bynem* (hordeum seu triticum tostum;) & permolit in molendino polentario in *polentam* seu farinam crassiorem; polentaceæ quisquiliæ, seu hordei decocti fæces, saginant pecora.

Cerevisiarius. Cùm *cerevisiarius*, (zytepsa, zythopæus) permiscens lupulum polentæ, (cremori, seu succo polentaceo) quam in ferventem aquam injectam, spathis & rutabulis ligneis, diligentissimè versat, coquit in aheno cerevisiam (unô factu, seu coctione quadraginta & ampliùs nostrates urnas;) post aliquot percoctiones & transfusiones ex caldario in alveos, (orcas, tinas) detractásque percolatione macerati hordei quisquilias, seu polentaceas fæces decocti hordei, in saginationem boum; denique excoquit *zythum*. Istud post refrigerationem deportatur in cellam, per servos & bajulos cerevisia-

visiarios, usitatis, scaphis, trajectô per earum foramina, vecte; ubi in cadis seu doliis (veteres vocabant serias & orcas, vasa oblonga; nostratia sunt grandiora; & veteri nomine, *culearia*;) ebulliendô & effervescendô defæcatur, rejectis foràs crassamentis, (recrementis) per superius os vasis, alveolô exceptis; quarum fæcium aliquæ (ut & hoc meminerimus) serviunt pileatoribus ad incrustandos pileos: ad panificum aliquæ, &c. Siverò acorem contrahat, & paulatim acescat, aut mucescat, infunditur cupis & doliolis acetariis; & fit acetum. Est autem cerevisia dilutior, quæ secundaria; primaria verò potentior, vetusta, meráca, tenacioris spumæ, subrúfa; non crassa, non amara: & gratâ quadam acrimoniâ (acritudine, acedine) vellicans linguam; ex cerevisia fit jusculum cerevisiarium aut zythinum. *Desiderius.* Ego aliud quid sitio. *Mercurialis.* Scio; infundam, & quidem acetum. *Desiderius.* Num sapiet? *Mercurialis.* Imò tu sapies inde; habes enim acetum in pectore; seu, Venusinam juxta phrasin, Italô es perfusus acetô, (salsa enim ut juvant, acuunt, irrítant stomachum; ita ingenium. *Desiderius.* Hæc tibi loqueris. *Mercurialis.* Ex eodem: Sua quisque cædat vineta, (non carpendô aliena.) Et vide, cui fidas Sodalium; nam uva livorem ducit ab uva. Quid hoc? multi thyrsigeri, pauci Bacchi? *Desiderius.* Opinor idem, quod: multi stimulatores, pauci aratores. *Mercurialis.* Nempe non omnes qui habent citharam, sunt ictharœdi. Sed dic,

in

in vite (quæ est symbolum fœcunditatis liberorum) quot sunt uvæ? *Desiderius.* Aliàs plures, aliàs pauciores. *Mercurialis.* Secundùm Philos. Anacharsem sunt tres. prima *voluptatis*; altera *ebrietatis*; tertia *molestiæ*: alii quinque numerant, addentes *necessitatis*, & *furoris.* Quid amplius? *Desiderius.* *In vino veritas.* *Vinum lac Senum.* *Mercurialis.* Inter uvas & racemos quod discrimen? *Desiderius.* Hîc piscis sum. *Mercurialis.* Illæ majores sunt, & crassioribus acinis: hi minores, & minoribus granis, unde racemari, (ferè enim uvæ minores sub pampinis latentes fallentésque, à vindemiatore relinquuntur,) & racemosissima vitis, *Plinio.* Uva miscella dicitur, saporis misti inter dulcem & austerum: uva præcocia seu præcoqua ante alias maturescens. Ollaris, in fictilibus ollis condita. *Apiana*, vulgò, *muscatella*, *uva passa*, quæ in siccando passa est Solem. Et *acini passi*, quos nos bacculas vinaceas appellamus. Veteribus, *uva Corinthiaca* dictæ. *Uva pensilis*, quæ acinos duriore crassioréque coriô fert; aliàs eadem est, quæ pensilis. Atque hæc intra corpus abdimus; nunc conquirendum, quid ei circumdemus.

Caput XXXVIII.

Vestimenta.

Ad tegendam nuditatem adversùs tempestatem, opus nobis est amictu; qui simplex fuit antiquis, defendentibus (velan-

(velantibus) à Sole caput *cucullô* : corpus ab algore, *braccâ*; pedes à cœnoſa aut ſcrupoſa viâ, *ſculponeis* vel *carbatinis* (recentiore bubulô;) noſtrô ævô, omnia aliusmodi; usque ad luxuriem nitidè, & habitu multiformi, ſegmentô, acupictô, conſiunt.

Viri geſtant alicubi in capite (ut Turcæ) *tiaras*; alibi contegunt illud pileô (altô, depreſsô, brevis, largi marginis; cum auricula aliquando reducta aut reflexa ac fibulata, aſſutô torulô,) ornatô ſpirâ & *offendice*; aut *petaſô* vel *galérô*, umbellæ cauſsâ: aut *galericulô*, ſeu pileolô domeſticô; vel adverſùs frigus pileô pellitô, ſeu *cudone*. Fœminæ colunt & tegunt capillos variè pexos, & plexos, in pegmata concinnatos, aut *capillari* collectos, aut *discerniculô* (acu crinali) diſcriminatos; vel circa frontem vibratos; tæniis, redimiculis, reticulis redimítos; aut caput obvolvunt capitiis, calyptris, vittis, calanticis, ricis & riculis, plagis & plagulis, faciémq; prætegunt peplis & flammeis. Imponunt etiam ſibi galeros laneos, (nec non ſtramineos:) *galericula* aruminata è pellicula muris Pontici, aut in orbem depreſſiora, muſtellâ Scythicâ, aut aliâ peregrinâ pelle, vel ſerico villoſo, prætexta; aut multis ſpirulis circumtexta.

Indumenta corporis.

Indumenta corporis ſunt ad induendum & exuendum; intimè: induſium, interula, ſubucula (linea vel lanea;) tum thorax cingulô tenus pectori aptatus & laciniis (patagiis, lumbaribus, loriculâ) ſubornatus; aut tunica do-

ca demiſſa vel crurum tenus, (qualis eſt lacerna, amiculum, tunicula, togula;) vel talaris toga, eáq; vel manicata (manuleata:) vel ſine manicis, ſuccingenda, ſi fuerit ſinuoſa, laciniata, undans; & pallium (palliolum, mantélum vel mantellum, penula) ſeu epitogium. Infra cingulum, ſunt laxiores ſeu follicantes braccæ; vel adſtrictiores caligæ (Suevorum ab imis pedibus ad axillas usque pertinent; quibus arctiora ſunt & ſtrictiora femoralia ſeu feminalia, ſubligaria, ſubligacula, perizomata.) Tibialia inferiùs cuneatô ſegmine intercepta, tegunt tibias; ornantur & ſubſtringuntur faſciis cruralibus ſeu genualibus (periſcelidibus.) Fœminas ab humeris amicit amictorium; circa pectus mamillare; ante papillas, pectorale ſtrophium (vel pectorale tantùm;) à cingulo (zona;) deorſum cyclas, theriſtrum, palla, ſtola, tunica quoque & toga; quandoque cum ſyrmate. *Ricinô*, vel riciniô utuntur in funere alicubi; præcinguntur *caſtulá* ſeu præcinctoriô, aut ſuccinctoriô, ſupparô, ventrali; plerumque rugatô.

Ruſticum contegit amictus ruſticus: viatorem viatorius: nautam nauticus: ut ſunt abollæ, rhenones, bardocuculli, penulæ (gauſapinæ, gauſapæ, gauſape, gauſapa) villoſæ & cannabinæ; levidenſæ; impexæ, & pingues lacernæ; militem, ſagum, ſagulum, læna, chlamys, colobium coriaceum, ſeu ſcorteum, &c. Senem diplois cum goſſypio, aut

panno

panno ſubditio: maſtrúca (veſtis eſt longior pellibus ſuffulta:) vel etiam penula aut lacerna pellicea, &c. Nobilem varia ſyntheſis & multitia (orum;) Belli ducem paludamentum; Imperatorem toga prætexta, palmata, trabeata ſeu trabea; Senatorem laticlavia ſeu clavata. Inopes conſarcinant ſibi centones, centunculos, & pannucias, ex reciſamentis variè collectis; unde ſunt pannoſi, pannucei, pannis obſiti.

Collum circumdatur collari (&, contra frigus, focali) ſeu patagiô, (ſummæ tunicæ lineæ asſutô) quod vel eſt planum; vel ſinibus ordinatũ in plicas, ſeu plicatũ cylindrô; aut canalicatum, rugoſum, ſtriatum, inflexum, ſegmentatum, denticulatum, cuſpidatum, &c.

Sunt & *manibus* ſua patagia, ſcilicet manuaria, (aliàs *dextrariola*) in ſpiras, rotulas, fimbrias conformata; easdem muniunt chirothecæ, & manicæ, (hæ etiam brachia tegunt;) ſæpe à pectore dependent induſiarii collarísve funiculi, cum glandibus & globulis lineô filô contortis. Nares emunguntur ſtrophiolis, & mucciniis; ſudor abſtergitur ſudariô. Veſtium partes connectuntur aut ligulis, adſtringendô nodos: aut fibulis ſeu orbiculis, inſibulandô illis uncinulos, ſeu hamulos: aut nodulis vel globulis, innectendô hos oræ alterius; quamquam hæc etiam ornatûs cauſſâ multipliciter asſuuntur.

Pedibus calceandis parantur ſocci è lino: vel udones cilicini; ſeu impilia, è lana coacta;

vel

vel crepidæ ſubereæ(ſubere mollitæ & ſuffultæ;) vel è corio calcei: qui, ſi fuerint anguſtiores, inducuntur pedibus, ope inductorii; ſi nimis arcti, premunt & urunt; ſunt aliquando lignô, aliàs denſatô coriô ſuppacti, amentati, feneſtrati, cæci, obtuſi, repandi, præpoſterè inducti: quorum partes: ſolea, obſtragulum, (corrigia vel adſtrigmentum) & anſulæ. His adde ocreas longiores; ac breviores, ſuras, & ſemicrurales perones. Calapodia ferrata ſeu calones ſerviunt mendiculis, & per glaciem labentibus; endromides pediſequis; cothurni Tragœdis; ſocci Comicis; phæcaſia Epiſcopis; ſandalia, ſicyonia & calceoli ſerici fœminis. Lunulis calceamenta veteres ornabant; deculcat calceos, qui eos deterit: excalceatur, qui calceamina exuit: qui geſtat, dicitur calceatus, ſoleatus, cothurnatus, ſoccatus, phæcaſiatus, crepidatus, ocreatus, &c.

Similiter à cæteris veſtimentis, penulatus, cucullatus, gauſapatus, chlamydatus, ſagatus, maſtrucatus, cycladatus, Punicatus, togatus, palliatus, lacernatus, patagiatus, armillatus, caligatus, pileatus, petaſatus, trabeatus, paludatus. Eſt etiam pro diverſitate loci & rei: veſtis forenſis, balnearis, cubitoria, cœnatoria, famularis. Apud veteres *ſuſſibulum* erat genus veſtimenti, quod ſub mento fibula comprehendebatur. *Mulioniam* penulam *Cicero* dixit. Reſtat, ut quædam per digreſſionem interſeramus. *Tunica palliô propior;*

pior; est amicus alius aliô devinctior. *Penulam scindere* dicitur, qui hospitem impensiùs detinet. *In toga & sago clarus* est, qui domi militiæq; celebratur. *Discincti nepotes* sunt homines, ignaviâ & luxuriâ diffluentes; *præcincti* verò, seu *cinctuti*, fortes, strenui, ad militiam accincti. Unde cingulum militare, insigne honórq; militum. Cincticulus, genus amiculi, quod ferè sub umbilico præcingitur. Cinctus Gabinus erat toga sic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia à tergo revocata hominem cingeret; quô habitu Magistratus sacris operari solitabant. Pileus Romanis non erat in usu, nisi certis temporibus & personis. *Vide Lipsium de Amphit.* *Ad pileum vocare*, est libertatem offerre. *Laticlavii* appellati Senatores à latiore clavo togæ intexto; unde *toga clavata & laticlavia*; equestrem dignitatem *clavus angustus* ornabat; *palmata*, si palmarum rami; *trabeata*, si trabes intextæ. *Prætexta*, cui purpureus limbus per circuitum prætextus, gestamen Magistratuum & Regum. Nec non adolescentum ad annum ætatis XVII. inde togam puram, candoris nivei, sine purpureis oris induebant, quæ Virilis dicta. Tunicata quies *Martiali*, remota ab officiis forensibus; nam tunica servorum & rusticorum erat cultus. Mantele (mantelum & mantellum, quibusdam etiam mantelium,) aliàs idem, quod mantile; aliàs pallium seu palliolum, metaphoricè, nequitiæ. *Lunulæ* in calceis erant insigne nobilitatis, unde lunati calcei, lunata

pellis. De calceo *Horatius*: Si *pede major erit, subvertet; si minor, uret.* Plura non permittit tempus. Ad vestium artifices revisamus; nisi sit, quod superaddas. *Desiderius.* Munus levidense, est vile & infimi piretii. Superbi in cothurnis ambulare dicuntur. *Mercurialis.* Æstate penulam deteris; patrimonium in juventute. Pergimus. Formam paludamenti descriptam habes in Ruina Reip. Rom. de quo libro alibi. De *caligis* variè disputatur, an significentur iis oleæ coriaceæ; an tibialia; an femoralia promissiora. Nos cum pluribus locuti sumus.

Caput XXXIX.

Artes vestiariæ.

Quia vestes sunt lineæ, laneæ, gossypinæ, (xylinæ) sericæ, subsericæ, pelliceæ, coriaceæ; videamus, quomodo parentur, & conficiantur.

Confectio lini.

Linum & *cannabis* ruri seruntur, matura evellantur, calyces destringuntur, residuis scapis; in lacunis macerantur, rursúmque torrentur seu exiccantur; stupariis malleis contunduntur, *frangibulô* conteruntur, ferreóque pectine vel hamô *carminantur*; ubi, quod inter frangendum decidit, sunt *cortices*: quod in carminatione secernitur, *flocci* & *stupa*.

Netrices.

Netrices distribuunt sibi linum factum, hoc est, ab acubus, seu purgamentis, repurgatum:

tum : &, superilligandô pensa colo, (manipulos lini, aut lanæ) carpunt & trahunt sinistrâ filatim ; dextrâ torquent sive fusum, (cui appensus verticillus, verticillum, verticulus & verticulum) additô ponduscùlô ad faciliùs se versandum : sive colum rotatam girant pedibus, unde manu utraque fila dicuntur in *harpedónem*, seu *rotam glomeratoriam*, vulgò *alábrum*; hinc convolvuntur & devolvuntur *girgillô* seu *rhombô*; ex quo glomi conglomerantur, & fiunt fasciculi, servandi in calatho, (calatisco) qualo, quasillo ; denique ex his consit tela, hoc modô :

Textor (linteo, linifex) ubi ex glomis orbiculatè in globum, vel oblongè circa fistulas arundineas aut ligneas convolutis, & in capsula per distinctos loculos repositis, fila traduxit per multiforem tabellam, circumvolvit stamen *jugô* (*liciatoriô S. Hieron.*) insidénsque officinæ, (textrinæ, cujus fulcra telam sustinentia *tibicines* vocantur) deculcat alternatim insilia (ligna pedibus subjecta ;) quô factô, licia se diducunt contrahúntque ; tenens trajectat radium, cui panus inest ; & intexit stamini tramam seu subtegmen ; densátque adactô pectine (vel scapô) linteum ; & perlinit uncturâ farinariâ ; sícque pertexit textum seu texturam pro longitudine & latitudine staminum ; videlicet carbasum, sindonem, byssum, nebulam, (*Petron. Arb.*) lineam, seu textilem, seu telam vitream ; vel etiam cannabinam, stupeam, sabanum, trilícem telam, & alia genera lintei, decidēte hinc in-

Textores.

de titivillitiô. Textores sericarii texunt sericum.

Insolatores seu fullones. *Insolator*, seu etiam *fullo*, (nam anceps est vocis hujus significatio) exercens fulloniam cum operis fulloniis, (Blaich / Walck / Mang) insólat detextum linteum (crudum scilicet & nondum Sole curatum,) usque dum candefiat apricatione & irrigatione, utitúrque terrâ cimoliâ ad maculas abstergendas.

Sartrices. *Sartrix* verò (netrix) instructa qualô, forficulâ, digitali, ulnâ, pulvillô, aciariô, ex quo varias acus pro suturæ conditione seligit; lineô filô aut sericô facit acias rectà, obliquè, decussatim, cuspidatim, stellatim, reticulatim, &c. varia consuens & exornans linteamina; quæ lotrix primò lavat lavatione lixivâ (cinere lixivô;) sordes inde aquâ eluit: extundit malleis lotoriis: emaculat smegmate, (sapóne) contorquendô exprimit humorem: lota suspendit tendiculis, desiccanda vel ad Solem, vel ad ventum, aut fornacem; tum complicat, & in arca lintearia reponit; quædam firmat amylô, & pumicat.

Lanifices. Postquam *lanarius* (*lanifex*, *lanificus*) lanam impexam, rudem, infectam, illotam & succidam lavit, & per chordam discussit, lanámque fecit; aspersámque oleô carminavit, (carmine) non neglectis villis inde defluentibus; tum in globos (vellera, vellumina, glomeramina) per lanipendiam dat fœminis lanificis, quæ pollice ductam tradunt pannifici; hic contexit, super machina textoria, pannos, indigenas, peregrinos, Hispanicos, Anglicos,

glicos, Hollandicos; (sabanariii dicuntur à textu sabani, crassi, è lana solóce) qui mittuntur in fullonicam: (fullonicum) ubi injecti à fullone in pilam, & perfusi aquâ, stipantur pilô; hinc exempti, extenduntur pannitendiô; inde in aheno seu cortina tinctoria, arte baphices, à tinctore (infectore) tinguntur, inficiuntur, fucantur variis coloribus: qui sunt temperati calce, alumine, lignô Brasilô, rubiâ, gallis, chalcanthô, urinâ, acetô, lixiviô; fit etiam tinctio floribus, & variô cortice, præsertim juglandium; unde *flammearii* à tinctura rubente: *molochinarii* à spadicea. Bis tinctum lanam Græci vocant διβαφον, seu dibapham.

Hinc committuntur *tonsori* in tonstrinam: qui, super mensam expansos, tondet forfice tonsoriâ, (tomentum est lana concisa & brevis, quæ tondendô detrahitur) &, additâ per pressum politurâ, complicat in volumina; quæ venduntur à negotiatore.

Tonsores pannorum.

Similiter texuntur à *sericario* panni serici, (bombycini) subserici, vel tramaserici, holoserici, heteromalli, (serici villosi) hiteromalli lanei, Damasceni, (scutulati, undulati, florulenti) purpurei, (ostríni, Tyrii, conchyliati, Sarrani, ardentes murice) coccini vel coccinei. Unde sericatus, coccinatus, purpuratus, amethystinatus, leucophæatus, prasinatus, russatus, candidatus, atratus, pullatus, &c.

Textores sericarii.

Phrygiones (polymitarii, acupictores, plumarii) pingunt & elaborant acu Babylonicâ, filis versicoloribus, vestes polymitas, (multicolores,

Phrygiones.

lores, variegatas) Babylonicas, Phrygias, Phrygianas, Attalicas, acupictas, aurô argentóque picturatas, crispanti opere, floribus, &c. stragula (stragulas) peristromata, tapétes, psilas (tapetes glabros, non villosos) amphitapas, (utrinq; villosos) tapetia belluata, aulæa, &c. quandoq; ex unionibus, gemmis, plumis, varias figuras intexunt.

Segmentarii.

Segmentarius verò seu limbolarius contexit, ex varia materia & colore, instítas, limbos, suros, regulas, fimbrias, segmenta, penicula-menta, tænias, funiculos, lineas, fasciolas, lemniscos: adhibendô sericum netum, seu villosum, (nam simplex ad consuendum facit) quibus vestes efficiuntur virgatæ, fimbriatæ, soriculatæ.

Sartores.

Tandem *sartor* (sarcinator) pannum ad staturam & modum corporis, ulnâ commensum, forfice discindit; tum scisuras & partes largiore puncturâ nectit, & in formam accommodat; inde consuit strictiùs, ope acûs, quam digitali impellit: filô simplici, duplici, ceratô; quod, antequam per foramen acûs trajiciat, illius extremitatem nodulô stringit; suturas & plicas complanat ferramentô pressoriô; marginibus vestium circumsuit limbum, ne filamenta diffluant: aut præsuit lemniscos, & segmina: passímque obsuit instítas, præsertim in fimbriis; fibulas & orbiculos æneos ac ferreos inserit perforaculô seu subulâ.

Interpolatores.

Interpolator veteres & obsoletas vestes, detritas, defloccatas invertit, interpolat & resuit; unde prosæ sive rectæ: aversæ

aversæ sive inversæ, aut interpoles. Laceras, discedentes & ruptas reconcinnat, sarcit, resarcit, reficit, reparat, resegminibus aliunde recisis. *Mangones*, (sagarii *Ulpiano*) exercent *sagariam*, venundandô vestes promercales. Custodes vestium (vestispici *Plaut.*) servant eas, & promunt ex arca, mundant, everrúntque scopulis.

Pataginarii. *Pataginarii* conficiunt patagia seu collaria linea. *Reticularii.* *Reticularii* reticulatis filis nexant tegumenta corporis. *Nodarii.* *Nodarii* globos, globulos, nodos, nodulos, clavos (ad commodandas & ornandas vestes) texunt ex seta, lino, auro neto. *Pileones.* *Pileones* pileos (pilea) & alia coactilia, nequeuntia permadere, faciunt è lana, baculis densata & coacta.

Coriarii. *Coriarius* exuvias animalium macerat lixiviô ex corticibus quernis: & depilat *psilóthrô* seu scalprô rasoriô; præparátque duriora coria, præsertim soleas, suppingendas calceis; *Alutarii.* *Alutarius* alútam conficit molliorem & crispatam; subsecivas particulas glutini conficiendo adhibens. *Subactores.* Fit etiam manu *subactoris* aluta seu pellis magis elaborata, elaboratior, subactior, concinnatior, quam vulgò corium *Cordubense* vocant. *Pelliones.* *Pellio* è villosis ac lanatis pellibus parat vel pellicea: vel pellita (pellibus subducta;) hinc pelliti, qui sic vestiti. Preciosiores pelles sunt mustelæ domesticæ & Scythicæ, muris Pontici, Albini seu Norici, Armenii, Moscovitici vel Sarmatici, martis, cuniculorum, lutrarum, felium ferinarum, &c. quæ, ne situ

corrumpantur, aut fiant depiles, excutiantur bacillis.

Inauratores corii.

Sunt etiam, qui *corium inaurant*, utentes pellibus tenuioribus bene lævigatis, & glutinô membranaceô oblitis, cui superinducuntur bracteati argenti folia: & poliuntur; tum formis ligneis figuræ imprimuntur; quibusdam partibus aptâ quadam gummitione perlitis, splendorem auri accipientibus, cæteris nitorem argenti retinentibus.

Sutores.

Jam verò *sutor* (calceolarius, crepidarius, solearius) in sutrína (sutríno) conficit calceamenta. Primò regulâ calceariâ metitur pedis modum, cui calceum conformet; tum ad formam chartaceam corium in suas partes super assulam concidit scalprô sutoriô (orbiculatô instrumentô;) inde, ad scamnum instrumentarium, juxta quod atramentum & spongia, considens, sumit digitale seu anulum pollicarem, tegumen manuale, fundam genualem; deinde alutam priùs in planca æquatoria æquatam & tentipelliô tensam, penniculóque setosô extersam, enseq; rasoriô rasam ac destrictam, ac nonnunquam striatâ radulâ crispatam, consuit acu per partes, nectendô alutam superiorem, (quâ integitur tarsus pedis) cum talari ac subdititia pellicula. Porrò easdem partes ita consutas adaptat *mustricula* (quam parat *mustricolarius*) seu formæ ligneæ, adhibitis cuneolis, & tudite seu mateolâ; ad diducendas verò ocreas assere utitur cuneatô.

Interi-

Interiorem & exteriorem ſoleam asſuit ſubulâ & cheleumate, (filô cannabinô, per faſcem cheleumaticum picatô, ſetáque cuſpidatô) utens interea clavicolis ad eas firmandas, quas ligulâ ferreâ ſeu forcipe rurſus extrahit; aliâ radulâ crenas ſtriat ſolearum, quas chalybeâ ligulâ explicat; ſimiliô (ſicillô, ſipillô, falculâ) margines præcidit; & ſic deniq; calceum abſolvit. *Cerdo* verò & *Veteramentarius* reſarcit rupta & lacera calceamenta, ex præſegminibus. De cerdone *Martialis:*

—— *te mihi, crede, memento*
Intra pelliculam, credo, tenere tuam.

Et cuidam ſutori Apelles pictor: *ſutor ne ultra crepidam.* A ſartoribus Proverbium: *rem acu tetigit*; id alii à luſoribus ducunt. *Mendaçes linum nectunt linô. Sutéla* eſt aſtutia doloſa. *Pertexe telam, quam orſus es. Dii laneos habent pedes*; tardè, ſed inſperatò veniunt nocentibus. Sed nunc ad Gnomonem & Regulam, de quibus haud paullò dignior datur cognitio. *Deſiderius.* Ejus me tenet deſiderium. *Mercurialis.* Quid tu hîc in ſymbolam? *Deſiderius.* In ſymbolum habeo quid: ſubula acuitur, cum lemmate: *deficiendô ſubtilior*; refertur ad caſtigationem corporis. Inter Adagia legi, *faciliùs in alieno ludi corio, quàm ſuo. Eundem calceum non omni inducendum pedi. Ne calçeus ſupra pedem. Herculis cothurnos aptare infanti. Servum malum, conſutum dolis,* apud Comic. *Mercurialis.* καλῶς. Progredimur.

CAPUT XL.

Artes ædificatoriæ.

PRimitus habitabatur in ſpecubus & tabernaculis frondeis; poſtea conſtruebantur tuguria ceſpititia, caſæ arundineæ, mapalia, ſtraminea, (unde à culmo culmen tecti) attegiæ, & gurguſtia cratitia lutô circumlita. Demum fabri cœperunt ædificare ad ſtabilitatem; videlicet *neceſſitatem*, *utilitatem*, *magnificentiam*, & *decòrem*; quorum fabricas perluſtremus.

Sunt autem aliæ Publicæ, aliæ Privatæ. In illis mœnia, turrès, propugnacula, portæ, tèmpla, portus, fora, porticus, balneæ, theatra, curia, carcer, ærarium, armentarium, xyſti, ambulationes, aquæductus, noſocomia, &c. In iſtis atria, triclinia, exedræ, œci, (primi in domum aditus) pinathecæ, cubicula. Ædificationes ruſticæ, ſunt chortes ſeu cortes, ſtabula, torcularia, granaria, horrea, fœnilia, apothecæ, &c.

Ligna, ædificiis apta, *συνεχδοχικῶς* vocantur materia, vel materies, & materiaria, *orum*. Unde verbum materiari; cæduntur tempore hibernô, decreſcente lunâ, ne fiant carioſa aut teredini obnoxia; ubi lignator arborem ſecuri caudicali ſternit, ramos decacuminat ſeu truncat, diſſectis ramalibus, & compoſitis in ſtrues: ſarmentis verò collectis in falces, & ſervatis in uſum foci.

Faber

Faber lignarius, (tignarius, materiarius, peritus materiariæ) inſtructus armariolô geſtatoriô, in qua varia inſtrumenta fabrilia, ſecures ſimplices, duplices, aſciæ, norma, terebræ, &c. operans in fabrica (nam hęc vox & artem & officinam ſignificat) affigit & firmat lignum ferreis anſis (retinaculis, uncis) ſuper canterios; tum illud lineat amuſſi, illitâ rubricâ; hinc, per intervalla, ſecuri ſimplici incidit; inde aſciat, exaſciátque: dolat & edolat in quadrum aſſulis decidentibus; ſecuri ancipiti in longum & latum crenas & foramina pro juncturis incidit pro juncturis; aſciâ vel ſecuriculâ canalitiâ trabem in formã canalis excavat. Aliâ ſecuri, quam cum *Palladio* dolabratam appellemus, lævigat commiſſurarum fibulas, ſeu confibula. Disſecat verò ſerrâ majore, ſcobe decidenter; demúmq; jugumentat, *Vitruv.* & compaginat trabes. Inde facit parietes, configens tigna muſcô. Terebrâ terebrat; clavos adigit & impingit; distortè impactos emolitur forcipe, aut perforatâ aſciâ, aut biſulcô malleô; qui, alterâ parte cuſpidatus, vicem eſt terebræ. Tum *Parietarius* delutat caſam lutô paleatô vel aceratô; quandoque etiam ſine materiatione lutamenta effingens in parietibus fornaceis. Suspenduntur item vel ſuffiguntur pro tabulatis & fornicibus crates, lutatæ ſtramine, opereq; tectoriô inductæ.

Faber lignarius.

Parietarius.

At in cæmentitia ædificatione proceditur aliter. Ubi *lapidarius* eruit ligone lapides: aut effringet vectibus; aut dirumpit pulvere nitratô in la-

Lapidarius.

in lapidicinis, (latumiis, latomiis, lapidariis fabricis) quos lapicída seu *latomus* conquadrat ad normam cælô & tudite, ut quadrent structuræ bene. Sicubi non est copia saxorum, coquuntur à *laterarius* lateres & laterculi, ducti è luto vel limo; exiccantur priùs in lateraria, vocantúrque lapides coctiles (uti & muri, inde structi) hoc est, cocti cum intríta seu arenatô; quod calce & arena mixtum, rutrô subigitur, ac temperatur in lacu (mortario vel calcatorio.) Alii laterum sunt crudi sine intríta, (vel intríto) ut in maceriis. Est autem *arena* quadruplex, fossitia (quæ in arenario foditur:) fluviatica: marina: vel ex veteri rudere, per crates & gerras trajecta, & secreta; inter quas arenas crassior sabulum nuncupatur. *Calx* ipsa de albo saxo (calcario) aut silice, in fornace calcaria, per calcarios coquitur; dicitur viva, quæ nondum aquis restincta. *Gypsum* vel gypsus ex albicante lapide mediocriter usto paratur; quod pulveratum, per cribrum secernitur, & humectatur, in usum fabrilem.

Latomus. *Laterarius.* *Arena.* *Calx.* *Gypsum.*

Faber cæmentarius (vulgò *murarius*) positô, (jactô apertô) fundamentô seu fundamine, (fundatione factâ) quod aliquando ex pilis seu palis alneis, fistucâ adactis, in humido solo substruitur; (supra quos ædificium inædificatur, & suspenditur) exstruit parietes *primarios*, *medianos*, *intergerinos*, (communes utrique domui) qui aliquando ex solido lapide, aliquando concratitii, insertis scilicet cratibus, aut tignis; aliàs ædibus contigui; aliàs intermurali spatiô, & angu-

Faber cæmentarius.

anguſtô transitu disjuncti; firméque collocat,& ordine perpetuô ducit *cubilia* ſeu coagmenta,aut juncturas (*Vitruv.* coria) lapidum; accurátque, ut omnes coriorum ordines æquali craſſitudine conſtruantur; quod eſt opus *iſodomum*; ſecùs, *pſeudiſodomum*; è quibus *frontati* dicuntur, qui utrinque lævigati, parietis craſſitudinem exæquant; *diplinthii* verò & *triplinthii* muri ſunt,qui duorum triúmve laterum crasſitiem habent. Conclavia concamerat teſtudine (fornice, concameratione, fornicatione, parietibus fornicatis, aut columnatis *Varroni*;) quæ *tector* (*cruſtarius*) trulliſſat, incruſtat; ſeu trullâ tectorium, loricam, corium, cruſtam, incruſtationem, obductionem, loricationem inducit, (*loricatio* propriè eſt ex arenato,ſeu calce ſubacta,quæ in alveo ad manum præſens, *incruſtatio* è ſectis marmoreis cruſtis) ſine qua ſunt rudes muri, ut ſine feneſtris cæci. Quandoque marmore veſtit aut gypſat, varias figuras,coronas, corymbos & lemniſcos ducens, dealbátque peniculô tectoriô (*opere albario*;) nec non ruderat pavimenta (*ruderatione ſternens*) ex rudere veteri aut novo; (rudetum eſt locus plenus rudere) aut opere ſignínô è tuſis teſtis, additâ calce; tum pavit paviculâ, cruſtuminationem faciens; aut conſternit teſſellis ſeu teſſeris & emblematibus, ſcutulíſve aut favis (oblongis tegulis aut hexagónis:) aut lateres ponit in latus ſtantes, quod eſt opus *reticulatum*; unde ſolum pavítum, pavimentatum; idque varium, teſſellatum, ſegmentatum, ſcalpturatum, muſivum ſeu vermicu-

miculatum, lithoſtrótum, aſarótum, (*inteſtinum* fit ex aſſeribus) ſpicatum, teſtaceum, ſigninum, lateritium, ſilicatum, delapidatum, fiſtucatum ſeu fiſtucatô ſpiſſatum; denique marmoreum, quod ex ſolido marmore; ſed *marmoratum*, ex calce & contuſo marmore.

Architectus. *Architectus* (architectononis, gnarus architectonices nec imperitus *diagraphices* ſeu delineationis) eſt director ædificii, curatórque maximorum operum: qui videlicet dirigit ſtructionem & ſubſtructionem ſecundùm exemplar præconceptum; aut etiam delineatum; quod *Ichnographia* vocatur: jacens nimirum areæ efformatio & ſuperficiaria deſcriptio. Erecta ſi frontis eſt imago, tectum cum parietibus repræſentans, *ſcenographiam* appellant, ligneis aſſerculis chartáve denſiore deſignatam; utrumque dixeris *Idéam* (hoc eſt, ſuſcepti operis ſimulacrum & formam) contractam in *modulum* (vulgò *parvum pedem* & *modellum*.) *Sculptor* è cera fingit *prototypum*; *Plaſtes* è creta *proplaſma*; *Pictor graphicen* ſeu graphiden format.

Rei architectonica partitio. *Rem architectonicam* ſeu ædificatoriam distribuunt in partes ſex. 1. regionem. 2. aream. 3. areæ partitionem. 4. parietes. 5. tectum. 6. apertiones; quà rebus & hominibus datur initus & exitus; Præcipuum architectura eſt *Erythmia* ſeu convenientia ſingularum partium, & commodus aſpectus; *Symmetria*, venuſta totius operis congruentia, & proportio; Et *Decor*, ſeu pulchra diſtributio. Unde omnia examinanda vel ad *normam* explorantem angulos; vel ad *libel-*

libellam ſeu *perpendiculum*, (unde pendet filum, è filo glans plumbea) quô indicantur recta ſtructuræ altitudo ſine inclinatione ſurgens; vel ad *regulam* (*canonem*) dirigentem, latudinem. *Amuſſis* pro iſtis omnibus ponitur; unde ad amuſſim, adamuſſim, examuſſim & amuſſim, & amuſſitata opera. Ejusdem eſt pro machinatione futuri operis, conſtruere tabulata ſeu aſſamenta temporanea, *pontones penſiles* ex arrectariis trabibus, cum transverſariis longuriis & ſublicis, ad ſustinendos aſſeres, ac ſustentandas operas fabriles; noſſe item, & adhibere varias machinas, ad movendum & trahendum, de quibus cap. 47.

Ædificium. *Domus* profundè funda, & bene materiata, firmèque trabibus compactilibus (quæ non pandant, ſeu pandantur, aut cedunt oneri, ſubſcudibus etiam ferreis vinctæ) & muris (in quibus varii lapides, quadrati, operarii, cuſi, cæſi, anſis ferreis implumbati & ſuffrænati) ſtabilita; intúsque columnata, ne laqueare ruat; extrà verò pilis fulta, ne parietes vacillent; perſtat diu columis; aut, ſi labat ruinoſa, vitium faciens, aut ventre extra perpendiculum turgens, ſuffulcitur denuò *tubicinibus*, *anteridibus*, *eriſmatis* ſeu eriſmatibus; collapſa verò aut deſtructa reficiuntur, reſtaurantur, aut dejiciuntur; *parietina* eſt murus vetus ac ſemirutus.

Columnarū genera. Sed nunc mihi varias columnas conſidera, quarum quatuor potiſſimùm genera. *Tuſcana* cæteras excedens craſſitudine, cujus ſeptimam in altitudine obtinet partem; decimam quartam

tam basis habet. Proxima ei *Dorica*, cujus crassities sextam altitudinis complectitur partem; basis decimam sextam; capitulô porrectiore, & cælatioris sculpturæ. Tertia *Jonica*, quæ novies longior quàm crassior; in basi decimam octavam longitudinis partem includens; simpliciore capitellô, extantibus utrinque cornibus arietínis, in anfractum convolutis. Quarta & gracillima *Corinthia*, novum & ipsa partibus (*Vitruvio* modulis) altitudine superans ambitum, basis ejus vigesimâ constat parte; elaboratiore epistyliô, & imitante crispata acanthi, aut helicis in seipsam redeuntis folia, (quibusdam capreoli dicuntur) quæ, in medio surrecta, in margine circulatim seu turbinatim sunt inflexa, (*volutas* appellant,) quibus & sua labia sunt. Quintam ex harum ornamentis formatam nominant *Compositam* seu *Italicam*; & sextam *Gothicam*; ex aliarum erroribus natam.

Columnarũ partes.

Columnationum partes sunt tres: *Fastigium*, *Columna*, *Stylobata*; tres itidem partes, in quas earum singulæ dividuntur. Partes Fastigii sunt *Corona*, *Zophorus*, *Epistylium*. Columnæ verò partes *Capitellum*, *Scapus*, *Basis*. Stylobatæ quoque membra tria *Supercilium*, *Stela*, *Pes*. In hac triplici partium divisione *Epistylia* & *Capitula* singularibus constant ornamentis. Sunt in illis *corona*, *projectura*, *præcinctio*, *tænia*, *echini*, *cingula*, *supercilia*, *eminentiæ*, *prominentiæ* teretes, quadratæ; *coronices*: lapidum vel trabium aut tigillorum obnitentia capita; *Vitruvio* mutuli vocantur. Item *abacus*, *sima*, *regula*, *cymatium*.

Suprema.

In

In *Zophoro* ſeu latiore baltheo inſeruntur *triglyphi* (ſcalpturæ triplici ſulcô canaliculatæ) & *denticuli* (ſegmenta, formam dentium referentia:) *guttæ* (inverſi turbinis ſpeciem præbentes;) *metopæ* ſunt intertigmenta ſeu zophori intervalla; in quibus variæ figuræ impinguntur, & inſculpuntur, ut *faſciæ, lemniſci, vittata taurorum capita, encarpa*, (florum, frondiúmque implexi corymbi;) *aſtragali*, in rotundas aut oblongas baccas diſtincti, folia, volutæ, quarum labia, ut dixi, ſunt flexuræ foliorum ſupinatæ.

In Scapo ſeu Columnæ corpore pars ſuperior dicitur *Collum ſeu Hypotrachelium*; quæ quà gracileſcit, ſeu craſſitie decreſcit, *apophygis* id appellatur. Scapus vel eſt teres, vel quadrangulus; ſi teres; aut eſt lævis: aut *ſtriis* & *ſtrigibus*, id eſt, canaliculis, vel rectis, vel obliquis ſtriatus & ſulcatus. Stria eſt eminula; ſtrix cava. *Vitruv.* Vel eſt intortus Scapus, & vite circùm ſcanſili, aut aliis foliis & frondibus, flexuoſus. Hic baſi inſiſtit ſuæ (quam *Spiram* vocant;) cingunt eam *toruli*, ſeu *anuli*, ſive torques; inter quos interjectæ cavitates vocantur *Scotiæ*; quibus omnibus ſubjectus eſt *Plinthus*, quadrati laterculi formam exhibens. *Media.*

Stylobatæ (Latini fulcimentum aut ſuſtentaculum dicunt) pars ſuperior eſt *Supercilium*; media *Stela* ſeu *Pila*, oblongè quadrata, non raró cælaturâ aut variis impagibus ſcalpta & ornata; infima *Pes*, cum ſubſtrato *Abaco*, ſeu *Plintho*; in quibus, ſicut in aliis partibus, varii intercurrunt excurrúntque cinctus, projecta, *Infima.*

 coroni-

coronices, extantiæ, absceſſiones, &c. Vide in ſyllabo Onomaſtico ſeu Indice, verb. Columna.

Columna Strictilis, Solida, &c.

Dicitur *Columna Structilis*, quæ ex pluribus lapidibus opere cæmentitiô, lateritiô vel lapideô conſtructa: *Solida*, quæ ex uno; hinc diminutivum columella; quæ aliquando pro fundamento *pulvinum* habet cæmentis aut arénâ fartum: aliàs ex aſſere ſuperficiariè erigitur; intercolumnium (ſpatium inter columnas) pluteô ſeu ſeptô è marmore, laterculis, opere inteſtinô, (id eſt, ligneô) intercludi & obſepiri ſolet.

Partes ædium.

Primus aditus.

Partes domûs ita concipe. Ante veſtibulum (*prothyrum*, *propylæum*) conſtitutus, ad *anticam* habes in oculis *frontem* (vulgò frontiſpicium;) accedenti ad januam ſeu portam, (quæ ſolet eſſe biforis & arcuata) objiciunt ſe utrinque *poſtes* ſeu *antæ*, quorum ornamenta ſunt *antepagmenta*, *prothyrides*, ſeu *ancónes*; in altero poſtium ſunt *cardines*, à quibus pendent *fores* & *valvæ*; & ſuper quos aperiuntur & clauduntur; in altero verò ſunt *clauſtra*, nempe aut ſimpliciſſimè claudens *peſſulus*, indendus foramini poſtis; aut obex ſeu *vectis remiſſarius* (repages, repagulum) obdendus uncinato clavo, qui poſti infixus eſt; aut denique ſera obſerans, ſive *Laconica*, & intus abdita; ſive *appendula*, ſeu penſilis extrà; pulſatâ priùs *cornice*, ſeu marculô, aut annulô ferreô. Sed quid eſt *diathyrum?* repagula, ſive ſepta ad arcendos equos & currus. Si reperies oppeſſulatam januam, pulſa; ſi janitor (atrienſis, oſtiarius) per tranſennam aut cla-

clathros proſpectat, roga aperiri aut reſerari; dúmque introis, attolle pedem, ne impingas ad inferum limen (*hypothyrum*;) caput verò ſubmitte, ne allidas ad *ſuperliminare*, (liminis ſupercilium, *hyperthyrum*;) atque, ne cardines ſtrideant, aut fores crepent, move leniter.

Interiora domûs.

Ubi oſtium pertranſieris, venies in primas ædes, ſcilicet in *cavædium*, mox in atrium, ſeu *hypæthrum*, ubi pavimentum *ſubdiale* & *impluvium*. Unde ingreſſio patet in penetrale, & conclavia; aut ſi domus fuerit *diſtega*, *triſtega*, *tetraſtega*, (duas, ternas, aut quaternas contignationes habens) aſcenſio fit in ſuperiora ambulacra, per ſcalas, vel rectas, (quandoque poſt aliquot gradus areolis interceptas) vel *cochlidia* (cochleas, cochlides in gyrum aſcenſiles circa ſcapum, unde librantur:) per *poſtícum* (poſtícam, poſticulum, pſeudothyrum in adverſa & averſa domus parte) exitur aliò; nec deſunt varia oſtiola & foriculæ.

Laquearia.

Dum ſumus in loco ſubtegulaneo, (ſub tecto) inambulamus pavimentô, de quo ſuprà; impendet nobis *laquear*, (laqueare, laquearium, lacúnar) ſive fuerit tabulatum vel planâ coasſatione; vel variis areolis & lacunis in prominentias & cavitates lacunatum & diſcretum, opere vel coronariô, vel variè angulatô; ſive teſtudinatum, duobus arcubus ſe decusſantibus, aut in crucis modum ſe diſſecantibus; aut fornicatum, ſeu arcuatim concameratum: aut ſphæricum, quod ad ſimilitudinem ſphæræ orbicula-

biculatum est; (*Italis*, cuppola) tholus est umbilicus testudinis.

Fenestræ.

Fenestræ admittunt lumen obliquum, rectum, supernè immissum, (vicini quandóque obstruunt & officiunt luminibus) sunt vel arcuatæ, vel quadrangulæ, projecturis ornatæ, cum vitreis alis & reductilibus valvulis, quas subscúdes (regulæ) ligneæ, ferreis munitæ laminis & virgulis includunt, obices affixi firmant, arrectariis antis seu jugamentis decussatim interseptæ; non raró clathratæ aut cancellis reticulatæ seu cancellatæ, columellísq; disttinctæ, inter quas intercolumina cum pluteo. *Telamónes* & *Atlantes* virili specie sustinent mutulos; *caryatides* muliebri.

Tectum.

Tectum (cujus apertiones vocantur *implúvia*) superponitur columini vel culmini; (fastigiatæ contignationi, seu tecto subtensó) & est vel devexum & inclinatum, aut declinatum in unam partem tantùm, vel in duas, scilicet pectinatum seu displuviatum, aut displuvium; vel in quatuor: nimirum testudineatum; tegitur scandulis, seu asserculis sectilibus, aut tabularum laminis (unde scandulare, & scandularius, qui facit; sartitector, qui sarcit;) sive *imbricibus* (tegulis *deliciaribus*, in formam canalis cavatis, seu semitubulis, aut sibi mutuò superimpositis; aut calce vel stramine junctis) unde imbricatum; sive *planis & hamatis*; per utrasque aqua pluvia dejicitur in deliquias, (delicias) colliquias, collicias ligneas vel cupreas, spar-

ſparſímq; per incilia : ſed collectim per compluvium emittitur.

Tegulæ imponuntur tigillis : (tranſtillis *Vitruv.*) tigilla *canteriis*, oblongis lignis à columine ad imum tectum pertingentibus in formam litteræ A, qui firmantur ſubſcudibus, confibulationibus, præſertim *capreolis* contrà nitentibus ; canteriorum divaricata crura (quæ aliquando ſuperpoſitis cuneis latiùs extenduntur) innituntur in medio, *tranſtris* (lignis transverſis, per quæ meabilis transitus ;) ſupernè in acumen coëunt ; infernè *proceribus* trabium inſiſtunt ; hæ ſunt immiſſæ tignis in longum *porrectis*, muróque incubantibus. Trabium intervalla coaſſantur ſeu contabulantur. Quòd ſi canterii juſtô longiores ſunt, faciunt *ſuggrundia*, (vel ſuggrundam, ſeu *imbricamentum*, quod ſtillicidium arcet, ne parieti noceat) aliquando ampla, præſertim in circumcolumniis, ſeu *periſtyliis* ; & *xyſtis* ſeu inambulationibus, vel ambulacris ; (locis ad ambulandum deſtinatis) aut efficiunt *podium* penſile, ſeu *pergulam*, aut *ſolarium*. *Menianum* eſt prominentia & projectura ædium. Contra imbres & Solem ſerviunt quoque *projecta* ſeu *interpenſiva*, *orum*, (tecta aut tigilla penſilia, declives aſſeres ferentia.) In tectorum *acroteriis* ſeu *pinnis*, aut pinnaculis, id eſt, ſummis faſtigiis, figuntur bracteæ ſive *petala*, *tritónes*, ventorum indices ; item *metæ* & pyramides ; corona ſeu *lorica* tectorum, prohibet præcipitium. Gula foci ſeu camini longiùs abſit à tignis, ne calefactione flammam arripiant.

Quàm multa hîc non tam in ædificationis quàm eruditionis ornatum sese offerunt! Pauca quædam levi colligemus brachiô. Domicilium longè tutissimum habebis & commodissimum, si *tecum habites.* Quia *non ex quovis ligno vel lapide fit Mercurius*, ideò multi deasciandi & dedolandi sunt, modò ne frustrà. *Clavus trabalis* necessitatẽ indicat; &, cùm malũ malo, vis vi vincitur, *clavus clavô pelli. Ad amussim fieri*, est exactè fieri. Hinc Virgilius de viro bono, animi curam habente, canit, quòd accuret,

Ne quid hiet, ne quis protuberet angulus, æquis
Partibus ut coëant, ne quid deliret amussis.

Herculis in mari Gaditano fixis columnis inscriptum erat: *non plus ultra.* Carolus V. longiùs extendens imperia, addidit: *plus ultra.* Officit alterius luminibus, qui ejus honori obstat. *Quibusdam & fenestra ad nequitiam aperta est*; alii per pseudothyrum voluptates intromittunt. Qui summam alicui rei imponit manum, dicitur *colophónem* vel *coronidem addere.* Quid tu ad hæc? *Desiderius.* In *extrema* dicitur *stare tegula*, qui casui proximus. *Garrulus obdas ori pessulum.* Constantia in arduis exprimitur per columnam, cui domus innititur, cum lemmate: *pondere firmior. Mercurialis.* Placet tuum in symbolis studium. Nunc ordo postulat, ut constructæ domui prospiciamus de supellectili. Observa Adagia. *Sarta tecta* (res probè curatæ.) *Ruta Cæsa.* (inclementiùs omnia sublata, & quæ eruta, ut arenæ; & cæsa, ut arbores.) *In arena ædificas. Pro nostris opibus ædificamus mœnia. Caducum parietem inclinat, &c.*

CAPUT

CAPUT XLI.

Artes utenſilium, & primò argillaceorum & vitreorum.

VEniamus ad opificia, quæ domos implent *utenſilibus*, quibus humana vita carere non poteſt, & parantur è materia vel foſſili, vel vegetabili, vel animali.

Figulus.

Figulus (figularius faber) in figulina (figlina, taberna cruſtaria) ex argilla, in argilleto effoſſa, virgáque ferreâ ſubacta, circumactione rotæ figularis, ollas fingit & ollulas, aliáque fictilia, (teſtacea, terrena, ac Samia vaſa) qualia ſunt urceus, urceolus, fidelia, fitella, Samiolum, poterium, potiſtris, bombylius, aqualis, hydria ſeu baucalium, (ſiphunculata lagena ſuctui idonea) ampulla, (unde ipſe ampullarius) culullus, capédo, patinæ, ſcutella, catíni, ſeriæ, &c.

Quædam ex his ſunt amphóta, ſeu utrinque anſata; quæ excoquit in clibano, poſtquam prius cruda exſiccavit, incruſtâtque lithargyrô (vitreô tectoriô, & duplici quandoque *tunicâ*;) aliquando ſemicocta eximit è furno, &, pro incruſtationis temperamento, verſicoloria pingit, iterúmque reddit igni percoquenda. *Procellana* vocat, quæ cum ſplendore candent; antiquis murrhina. Bibula & malè cocta reijciuntur, nam tinnitu ſonant vitium, dum malignè re-

Fornax. ſpondent. Idem ædificat *fornaces* (ſeu turriculas teſtaceas) ad calefacienda hypocauſta; quarum partes ſunt corona, gula, ſeu fauces, crepído arca foci, & pes; os autem dicitur præfurnium ſeu propignéum, per quod ligna (discuneata, fiſſa, ſciſſa, ſecta) immittuntur furcâ fornacariâ, & rutabulô ſtimulantur. Sunt autem fornaceæ teſtæ ac teſtulæ (quæ commiſſurâ lutantur) multiplicis figuræ, ut umbilicatæ, ſcutellatæ, convexæ, concavæ, ſigillatæ, &c. figulus etiam plaſten agit, dum argillacea ſimulácra effingit.

Vitriarius fuſor. *Vitriarius fuſor* ex arena, cinere, ſale, liquatis intenſisſimô igne, format & figúrat in vitriario ſeu vitriaria officina, perflatu ferrei tubi, diverſa vitreamina, ſeu vaſa hyalina, in plurimos habitus ac cælaturas. *Vitriarius faber.* Inde *vitriarius faber* (vitriarius) facit feneſtras, coordinandô vitra ſpecularia intra jugamenta crenata, & applumbandô ferrumine ſtanneô, ne excidant, quorum alia ſunt orbiculi ſeu rotulæ, interjectis, cuneolis conjunctæ, aliæ hexagona, quædam denſiora & ſubviridia: alia perlucida ſeu diaphana, nitore cryſtallinô, aut, ut loquuntur, *Venetô*; ſcindítque adamante vel ſmiride.

Encauſtes. At *encauſtes* (peritus encauſtices) eadem pingit encauſtô. *Faber ocularius.* Sed *faber ocularius* (ocularia-rius) manu vel tornô terit in concavo vel convexo modulo, ſeu ſcutella metallica, terit ſuper arenam: & polit tritu terræ, ſeu pulveris Tripolitani, conſpicilla, &c. conſpicilla & ſpecilla

ſpecilla ocularia, tubos & tubulos opticos; microſcopia, quibus obtuemur puſilla, ut grandia; & teleſcopia, quibus videmus disſita, ut propinqua.

Ad eandem tribum ſpectant *ſpecularii*, qui conficiunt omnis generis ſpecula ex vitro lævi, & perpolito, & à tergo, bracteolâ ſtanneâ opacato, (metallica aliò referuntur) plana, ſphærica, cava, cylindrica, uſtoria, & quæ miris ſpectris reddunt imagines ac ſimulacra accepta. E quibus vitra trigóna (priſmata) transfigurant colores, repræſentandô in aëre florida tapetia: polygóna, multiplicant objecta. In obſcurum immittuntur per ſpeculare, ac convexum vitrum, ſpecies rerum extrà parentium inverſæ, vel etiam, duplicatô vitrô, rectæ. Quid quòd & uniones ac gemmæ adulterinæ fiant ex vitrea materia, non ſine ſpecioſo oculorum ludibrio. Sunt artifices, qui cryſtallum variè figurant, & inde pocula cryſtallina, candelabra aliáque tornant.

Specularius faber.

Tritum eſt Proverbium: *figulus figulum*; de contribulium invidentia. *Horatianum* eſt:

> ——— ——— *Amphora cæpit*
> *Inſtitui; currente rota, cur urceus exit?*

de mala dictorum cohærentia. Et iſtud:

> *Quo ſemel eſt imbuta recens, ſervabit odorem*
> *Teſta diu*; de prima educatione.

Lutum, niſi tunditur, non fit urceus; nihil absque labore & moleſtia. *Teſta colliſa teſtæ*; cùm duo confligantur, utriusque malô. *Lutum lutô purgat*, qui, cùm ſit ipſe ſordidus, alienas ſordes

extergit. *Meliore de luto ficti* dicuntur ingeniosi. *Væ tibi, væ nigra, dicebat cacabus ollæ*; similis simili. *Ex tripode*; tanquam ex Oraculo veritatis. Jam tu perge. *Desiderius*. Aliud vitrum, aliud margaritum. *Mercurialis*. Perge. *Desiderius*. Stans sto. *Mercurialis*. Atheniensium testulis te movebo. *Desiderius*. Quid hoc ænigmatis? *Mercurialis*. Apud illos genus erat relegationis, quod ostracismum vocabant; damnaturi quippe aliquem exiliô, suffragium ferebant testulis, Græcè, ὀστρακίοις. *Desiderius*. Quid doctrinæ symbolicæ? *Mercurialis*. Plurimùm sanè; si magis diverticula sectari vellemus, quàm viam. Ex solo speculo quid non symbolorum? Cui si inscribo: *Omnibus omnia*. Quid volo? *Desiderius*. Zelum viri Apostolici. *Mercurialis*. Si addo: *Non fallit*. *Desiderius*. Virum exprimit, nemini adulantem: vel conscientiam cujuslibet. *Mercurialis*. Si lemma: *Alter ego*. *Desiderius*. Amicum refert sincerissimum. *Mercurialis*. Perspicaciam tuam in speculo ostendis. Tempus est, pedes hinc & manus ad duriora transferendi.

Caput XLII.

Artes metallicorum utensilium.

Metallarii.

M*Etallarius* scrutatur venas subterraneas metalli, (canales venarum, earúmque capita) ope *Virgulæ* cujusdam indicis, quam *Divinam* vocant; tum parat aditionem ad illas, ope fossorum, qui ingrediuntur fodinas,

nas, (ſecturas, aurariam, argentariam, ærariam, ferrariam) intecti bardocullô, & perizomate, cum ſuccenſa lucerna aut laterna: repertæque metallicæ venæ (*crudaria* dicitur, quæ in ſummo deprehenſa) impingunt cuneos, decutiúntque fruſta, & extrahunt foràs.

Hîc *discretor* ſecernit impuritates ſaxeas; *lotor* ſecreta elevat in *chryſoplyſio* (officina lotoria;) alii deferunt in uſtrinas, & ita colliquefaciunt, ut metallum à ſcoriis liberatum profluat; &, quia plerumque argentum eſt intermixtum auro, ſeparantur illa ab invicem, & abstrahuntur *chryſulcâ*, ſeu aquâ ſecretoriâ, (*vulgò aquâ forti*) demúmque conflatur unumquodque purum, putum ſeorſim in tabellas, vel bacillos.

Faber ferrarius.

Hîc jam *fabri* antelucani ad opus fabrile ſe conferunt, in fabricam ſeu officinam ferrariam, infundunt uſtrinæ carbones à carbonario ſubvectos; excitant ignem, & inflandô folles (quorum latior pars, anima; anguſtior, gula) accipiunt & reddunt auras, ac carbones animant in prunas, quibus imponunt & inferunt metalla; & primò candefaciunt, dein frigefaciunt in lacu, ignique iterum reddunt, & ſic emolliunt; emollitáque eximunt forcipibus; exempta cudunt ſuper incúde malleis & marculis, quos elevatis & reductis brachiis librant, (dum interim ſtricturæ quaqua verſùm diſſiliunt;) cuſa denique lentant in laminas, variéque formant ac figurant, ferrúmque indurant chalybe ſeu ſtomomate, &, ubi opus, ferruminandô conficiunt utenſilia.

Faber

Faber ferrarius fabricat ferramenta varia, de quibus ſparſim in hoc libro; falcarius dicitur à falcium procuſione; faber equarius peritus eſt veterinariæ; habet & ipſe diverſa inſtrumenta, quibus utitur in calceandis & curandis equis, nempe ſoleas ferreas, forcipes, novaculas, ferramenta inciſoria ad ungulas equinas (quarum cavitatem chelidónem ſuprà vocavimus) excavandas; qui, dum induit ſoleas jumentis, cavet, ne clavô ſiniſtrè impactô ulcerentur, præſertim ſi ſubtriverunt ungulas. Impatientes calcitrones ſeu recalcitrantes arctat in repagulo. Idem munit rotas curules laminis, & has clavis rotariis, flectítque catenas ex catenatis orbibus.

Faber ſerarius. Faber *ſerarius* (clauſtrarius) fabricat clauſtra ac ſeras, quarum interanea ſeu interiora, ductilibus per inſertam clavem lamellis, prorſum vorſum trahuntur. Clavium & clavicularum pars anterior dicitur *projectum* ſeu *labium* ſulcatim pertuſum: & per oppoſitos intra ſeram denticulos ac rotulas verſabile; ejus circumactu obex ſeu peſſulus obducitur, reducitúrque. *Catoni* vectis remiſſarius vocatur, qui manu extra ſeram trahitur, retrahitúrq;. Pars clavis poſterior, eſt anſa; media, tubulus ſeu canaliculus, qui infigitur (imponitur, impingitur) ſpinæ ferreæ: detrahitur, eximitur. Clavis generalis ſeu communis plures ſeras aperit. At *Laconica* eſt adultera, ſeu adulterina, quia ubiq; reſerat. Valvæ & januæ vinciuntur ſubſcudibus & vinculis ferreis, quorum extremæ ca-

mæ cavæque partes immittuntur uncis, ſeu cardinibus, quibus fabri nomen à *coni* figura dederunt; retortos illos vinculorum flexus & orbes, ſeu ſubſcúdum extremitates orbiculatas à flectendo & verſando nominant. Habent ſuos feneſtræ quoque obices. Appendulis ſeris additur fibula, uncino inſerenda. Janua movetur anſâ; peſſulus manubriô exteriùs tollitur, deprimitúrque; corníce, ut ſuprà diximus, pulſatur oſtium. Præcipua inſtrumenta, incudes, mallei, limæ, retinacula adſtrictoria, &c. Vide in Indice voc. Sera, & Clavis.

Faber cultrarius.

Cultrarius (machæropœus, gladiarius) fabricat cultros (menſarios, coquinarios, inciſorios, ſeu minutales, in manubrium reductiles, clunabula ſeu clunacula, parazonia, machæras, cultellos, (falculas) latos vel ancipite vel cum dorſo, frameas, rhomphæas, ſeu ſpathas (*Vegetio*) & ſemiſpathas; gladios Gallicos, (longos ſine mucronibus ad feriendum cæſim) Hiſpanos, (brevitate habiles ad punctim petendum; ſunt, qui, Hiſpanienſes gladios, ajunt, fuiſſe mucronis firmi, & ictûs utrinque validè penetrantis. Sed hodie iſti habent longos, illi breviores, utrique mucronatos) verúta, ficas, pungiones, pugiunculos, enſiculos, gladiolos, acinaces ſeu harpas, (gladios incurvos, falcatos, Perſicos) dolones, (intra baculum latentes) ſubalares, laterales, &c. Gladii partes ſunt: *capulus* vel capulum, quô tenetur, præmunitus *obicibus* ad excipiendos ictus: *lamina*, (probatur, ſi è flexu in rectum redeat:) *acies*: *mucro*:

mucro: *vagina* (theca) præferrata, ſeu bulla vel vinculô infernè munita, è qua educitur, diſtringitur, evaginatur, in quam reconditur, quáque clauditur; gladios & cultros *polio* (polítor,) polit, liniat politè, & refricat politurâ ad nitorem, aut ad eum reducit, cùm præſtrictus eſt; & in iis pulvere erodente varias inciciſuras & figuras inprimit, incídit, inſcribit.

Polio.

Quos (uti & forfices ac forficulas) *ſamiator*, vel, ut alii loquuntur, *cotiarius*, ſamiat, ſeu exacuit, lævigat, depolit, cote aquariâ, rotatili, gyratili, quam calcandô girat, rotat, & denticulos exterit ac æquat, cùm videlicet mucro vel acies eſt denticulata, ſeu plagis aſperata, aut inclinata, retuſa, hebes, hebetata, obtuſa, rubigine (ærugine, ferrugine) exeſa, obducta; rubiginoſa, æruginoſa; cùm duxit ſitum.

Samiator ſeu cotiarius.

Acicularius fabrefacit acus & aciculas, ferreas & æneas ſpinas, ſpinulas, cuſpidulas, nodatas ſeu capitatas, uncinulos, hamulos; (aciarium eſt theca acuum) iidem ſunt *fibularii* (confectores fibularum;) *Calcarium artifex* ſtapedes, lupáta, (lupos, murices) naſalia, frontalia, poſtomides, fiſcellas, oreas, pro equis parat.

Acicularius.

Fibularius.

Calcarium artifex.

Fabricator minutorum opuſculorum ſeu faber æris minutioris (minutiarius) forficulas, forcipes, forcipulas, chelis ſeu roſtris aduncis, aut latiuſculis, aut cuſpidatis, &c. ſerras & ſerrulas, terebras, limas, emunctoria, candelabra, nolas, malleolos, ſeculas, circinos, &c.

Faber minutiarius.

nos, &c. (*Clavarius* omnis generis clavos & clavulos, capitatos, umbellatos, seu muscarios, bullatos, (quibus portæ & sellæ configuntur) uncinatos, equarios, seu ungulares, pavimentarios, scandulares, (scandularios seu tegularios, cistellarios) tabularios, doliares, lacunares, confibulas, trabales, &c.

Faber clavarius.

Tormentarius faber conficit manuaria tormenta bellica, bombardas, ferreos tubos, & fistulas: seratas, rotatas, striatas; scopicas, venatorias; sclopos, sclopéta cum suis partibus, scilicet catulo, igniario lapide, scutulâ, clavi, rotulâ, ligulâ, parte maxillari, virgâ stipatoriâ (quâ fartum inculcatur) & sphærospaticâ seu hamatâ, (quâ plumbea glans retrahitur) & peniculatâ, (quâ purgatur, extergitur;) pinna, seu dioptra, imum supremúmq; punctũ est collineationis *Materiarius* tormentariorũ est, qui thecas harum fistularum fabricat, & pyxides pulverarias, parergis, & tabellis osseis (ossiculorum emblematis) non rarò vermiculatas, distinctas, & figuratas. Vide in Ind. voc. Militaria Vocabula.

Faber tormentarius.

Scloporum partes.

Malleator (thoracopæus, buccularius, loricarius) fabricat è ferro ductili cataphractas, cum suis partibus, ut sunt thorax (lorica, pectorale, dorsuale,) ferreus, chalybeus, æneus, hamis, anulis, catenulis, lamellis, squamis consertus & commissus; tibialia seu ocreæ ferreæ, chirothecæ, humerale, galea, seu cassis, cum cono, seu apice, & buccula (buccarum tegmine) facit idem omnis generis clypeos, seu cly-

Thoracopæus.

ſeu clypea, ſcuta, peltas, cetras, &c. quarum media & eminentior pars eſt umbo; apprehenduntur & tenentur anſâ, ſeu capulô: ornantur bullis & claviculis. *Arcuarius* conficit arcus & ſagittas, (ſpicula, tela miſſilia) quarum thecæ dicuntur pharetræ, arcuum coryti.

Arcuarius.

Faber ærarius.

Faber ærarius è ductili cupro cudit, tiligineóque marculô lævigat æramenta; facítque ahena, lebétes, caldaria ſeu cacabos, ſartagines, cortínas (tinctorum) cacabula, pelluvia, malluvia, (pollúbra) pelves, ferruminans ſtannô & plumbô inter ſe commiſtis: nempe molybditide, vaſis eſcariis illinit ſtannum, ſeu incoquit ea ſtannô, ne ciborum ſapor corrumpatur. Quæ detrita, reficiunt diſcurrentes paſſim refectores ærarii, ſeu fabri *veteramentarii.*

Faber veteramentarius.

Flator æris, ſeu fuſor æramentarius.

Flator æris, (orichalcarius, campanularius *Pontano*) fuſor æramentarius fundit & conflat ex orichalco, ſeu ære caldario, (ſic dictum eſt, quia ex eo caldaria & ahena fiunt) æra campana (*vulgò campanas*) clavô ſeu piſtillô ferreô (*rhopalô*) pulſatilia, in contignatione ſuſpenſa & librata: Item campanulas, nolas, cymbala, tintinnabula: & tormenta bellica majora, novæ ſubtilitatis (ut quidam ait) & operis admirandi balliſtas, oblongum in tubum, & æqualiter teretem, ex ære fuſili figuratas; quæ non funibus aut nervis intentæ ſingula mittunt ſpicula, ſed incogitatâ priſcis ratione, ad applicitos tenui à tergo, foramini igniculos, cum incremento multiplici, rapiendos; certô

pri núm

primùm nitrati ac ſulphurei pulveris modulô temperatas, inſertos dein ore patente ex arte globos catenáſque, & alia obturamenta, fulminis inſtar flammis eluctantibus, cum horrendo fragore emittentes. Hodie inventæ quoque ſunt fiſtulæ ligneæ, intra quas coactus & condenſatus aër, laxatô obturamentô, validam emiſſionem habet. Ventoſas appellemus.

Fuſio operis arei.

Cæterùm, ut *fuſio* ſeu fuſura rimam aut ſciſſuram ne ducat, oportet fuſorem pyrotechniæ apprimè gnarum eſſe; quare ante omnia opus eſt, ut typi è terra probè ſubacta rectè conficiantur, ac diſponantur, iíſque metalla peritè excocta & temperata infundantur, fornace & igne ad calorem variandum diligenter, variatis & attemperatis. Sunt autem tormenta hæc militaria ſeu bellica (fulminatrices machinæ) diverſimoda; nam quædam ſunt manuaria, ut minores ſeu breviores ſclopi, circumactu rotæ globum impellentes: quædam, majores ſclopi, ut bombardæ, (vulgò *mosquetæ*) ſuper furcillis quandoque librari ſolitæ, igniariô funiculô exonerandæ; quædam ſclopeta duplicata, duplô aut triplô majora illis; quibus accedunt, ſed magnitudine excedunt, tormentta campeſtria ſeu caſtrenſia, vulgò *falcones*) trium aut quinque circiter pondo globos ferreos expellentia; his grandiores ſunt *colubrinæ*, ſeu ſerpentinæ, (ſcilicet fiſtulæ) ſeu baſiliſci, longitudine octo plerunque, aut novem ulnarum ſeu cubitorum,

decem aut viginti librarum glandes extorquentes; maxima ſunt *muralia* ſeu obſidionalia (vulgò *carthauna*) in longum ſex ulnas ſeu cubitos complectentia, & ſexaginta libras: vel ſi ſunt duplicata (nam pro magnitudine: dimidiata, quartaria, octula dicuntur) duplô plures ejaculantia; mortaria amplâ capacitate ſerviunt ad pilas granatas, variis ferramentis fartas, ejiciendas. Vide Ind. verb. Militaria vocabula. Menſura & proportio campanarum ab ambitu & altitudine deſumitur; partes earum, auriculæ, & harum anſæ, frons, corona, margo, fimbriæ, cavum.

Stannarius faber.

Stannarius (cantharius fuſor, *Pont.*) ſtannea fundit vaſa, (ut cantharos, ſcyphos, patinas, gabatas, paropſides, diſcos, ſalina, malluvia, lagenas, &c.) quæ ſi rotunda ſunt, tornô rotatili: aut ſi anguloſa, raſurâ ſeu ferramentis raſoriis perpolit, utrobique fricatum vel frictum adhibens ex cinefacto ſtanno. Canthari habent cervices pro anſis: lances & catini, crepidinem in ambitu habent.

Bractearius ſeu laminarius.

Brattearius (*Pontano* noſtro lampadarius, & *laminarius*) è laminis vel lamellis, ſeu bracteis, æneis aut ferreis, ſtanno incoctis (quibusdam charta plumbea) concinnat, variè plumbandô, lampades, ſiphones, radulas, &c. præcipuè laternas (unde laternarius) cum corneis aut vitreis valvulis, aut fiſſilibus de ſelenite bracteolis, relinquens pro lucerna inſerenda & eximenda oſtiolum. Laternarum quædam obeliſcis ſunt præfixæ; opus ejus plerum-

pleruṁque futile, & maximè durabile. *Bracteolarius* bracteolas conficit aureas & argenteas, crepitantes; at *Bracteator* metallū in tenues ducit lamellas. *Cuſor* dilatat in tenuiſſima fila, non rotunda, ſed lateſcentia ſeu latiuscula. Qui metalla *in fila* rotunda attenuant, primò quadratam lamellam malleolis rotundant, & anteriùs acuminant: hanc inſerunt modulo ferreo multifori, per cujus foramina laxiora & anguſtiora tamdiu lamellam impellunt, donec in teretes virgulas formetur: hæ deinde per alium modulum arctiùs & arctiùs ſtringendô trahuntur à loro tractorio, ſuper ſcamnum extento, & circa axem, circumactu decuſſati manubrii, ſeu quadrifidi radii, volubili, donec, per alias & alias exiliores formas ſeu foramina, in minutiſſima diducantur fila. Sed aurum argentúmque netum, ſeu textile, filatim ſericô circumvolvitur, & ad nendum texendúmque adhibetur. Secùs accidit filis è metallo ſolidis ſeu cuſis, aut per modulos præditos transadactis, quæ non tam acu quàm forcipulâ tractantur, ad corollas & coronas opere Phrygiô criſpandas. Priora fila dicuntur aurata & argentata: hæc verò, aurea, argentea, ærea; ſerviúntque ad tinnitum Inſtrumentorum Muſicorum. Unde fides æneæ, ferreæ, chalybeæ; & devolvuntur in radios: illa verò in faſciculos, & glomera ſeu glomos.

Bracteolarius. *Bracteator.* *Cuſor.* *Confectio filorum ferreorum.*

Aurifex, (multis aurifaber) ſeu faber argentarius, aut etiam ærarius, *Cicero vaſcularium*

Aurifex.

rium vocat, in aurificina vel argentaria opus faciens, imprimis calet artem examinandi & probandi metalla ad coticulam, ſeu lapidem Lydium, aut Heraclíum; tum illa in catillo liquefaciendi & ſecernendi; dein excoquendi, & purificandi (*Plin. Sueton.*) ut ex argentoſo & æroſo fiat aurum obryzum, purum, putum. Et per catínum triangulum infundendi formæ; vel malleandi, procudendi, cælandi, incoquẽdi aurum, ſeu inaurandi & inargentandi: glutinãdi chryſocollâ, ſeu chryſitide, & argyritide: lingulâ chalybeâ poliendi: encauſtô, ſeu encauſticô ſive incoctili emblemate, inurendi & pingendi. In ſignis efformandis duplicem obſervat rationem. Aut enim formaturus iconem, juxtra ſimulacrum ligneum, æri fuſili impreſſum, (typus vocatur) impingit aurum, argentúmve, & in figuram deſtinatam excudit & extundit; Aut in modulo gypſeo, plumbeóve, fuſione figurat, ſtyliſque ferreis, obtuſioribus, teretibus, latiuſculis in depreſſiores & prominentiores partes effigiat, & lævat, variis ductibus lineamenta & parerga diſcriminando, quædámque ſubtilibus inciſuris cælandô. Vaſa fabrefacturus, circumplicat ferreæ formæ lamellas bene malleatas; & in longum latúmque extenuatas vel rotundat planô ambitu: vel diſtinguit orbe angulari, vel quadrat latera; ducítque in tubera & tubercula, per malleos & ferramenta diverſimodè capitata & roſtrata. Idem aliô ſtylorum genere peracutô, & in diverſos angulos mucrona-

crona-

cronatô, punctim tractímque fodit. Sed terebrâ forat, attractu funiculi, instar surrecti torni, agitabili. Metallis nitorem reconciliat, vel candentia ustô cremore vinaceô cum sale perfricandô & lixandô: vel etiam sine ustione cremoris, cum sale & frigida perlinendô & perluendô, eáque, scopulâ è filis æneis colligatâ, (rasoriam vocant) defricandô. Auri excoctioris massula, dicitur pala: major massa seu lamina, *Plinio* vocatur palacra. Argentum pastillatum est *Budæo*, quod in pastillos & massas coactum; at pusulatum, quod à pusulis repurgatum. Rude & Infectum est, quod adhuc in massa: Factum, quod in vasis & signis. Ad expurgationem auri & argenti, utuntur vasculô, è cornu bubulo vel cervino contrito, tenacíque materiâ coagmentato. Vulgò cupella, seu capella.

Aurificis, & Anaglyptices periti, seu Anaglyptæ est, vasa anaglypha seu anaglyphata, sculpturis eminentibus aspera effingere: aurea, aurata, subaurata, argentata. Item opera sigillaria, emblemata, scyphos sigillatos & operculatos, annulos, annellos, signatorios seu sigillares, gemmatos seu gemmis in pala inclusis, dactylia, condalia, cum sua dactylotheca, phialas, pateras, monilia, armillas (mundum muliebrem:) torques, squamatim, orbiculatim, angulosè, ovali serie catenatos, & plectiles: inaures, seu stalagmia, calices, chrysendeta, aureis crustis illigata, gutturnia, pelluvia, signa & sigilla, scitè, affabrè, faber-

rimè elaborata: lychnos argenteos, pensiles, ramosos, coronas regias, ex cuspidibus pyramidatis: aut surgentibus ex orbe, acanthi foliis, séque supernè dilatantibus: & imperatorias, curvantibus se in globum laminis aureis, ínque zonas se dissecantibus: omnísque generis cimelia; colligens è præcinctu, pede leporinô, scobem, & ramenta, seu balúcam, quibus intertrimenta possunt compensari. Denique fabrefactis addit notam auri argentíve probati, seu probi. Speciatim aurarium curant negotium chrysopólæ, argyropólæ, negotiatores aurarii, argentariique; *Gemmarii*, seu gemmarum mangones gemmas & cimelia: gnari discernendi lapillos, pretiosos à factitiis & ignobilibus, veros ab adulterinis & subdititiis, ex pondere, duritie, splendore, in quibus nec macula sit, nec nubecula. *Margaritarii*, circa margaritas, uniones, baccas, earúmque elenchos æstimandos & vendendos versantur.

Gemmarii.

Monetarius, seu monetæ cusor, nummos cudit in officina monetaria. Sed qui percutit reprobos seu improbos, adulterinos; aut admutilat, accídit, arródit probos, falsarius est. Hodie modus feriendæ monetæ in eo consistit, ut vel lamina aurea argenteáve æquali crassitie cudatur: vel duos inter volgiolos rotâ aquariâ impulsos prematur; postmodum laminatum æqualiter metallum, circumactu pressorii ferramenti, in nummos majores minorésve, pro ratione laminæ, rescindatur, typóq;

typóque formetur ac ſignetur, ſeu ſignum & inſcriptio imprimatur.

Qui è ſequioribus metallis conantur enixè factitare aurum, vocantur *Alchimiſta* ab Alchimia, ſeu Chimia aut Chemia, Græcè χημεία aut χειμεία, Latinis idem, quod infuſio, & auri argentíque præparatio: cui Arabes articulum *al*, linguæ ſuæ familiarem appoſuerunt, unde Arabicè Alchimiſtæ: Græcè Chryſopœi; & Ars ipſa *Chryſopœia*, quæ ſibi perſuadet, poſſe ex viliore metallo ſemen colligi, cujus cum ſulphure & argento vivo (Mercurium vocant) permixtione, fiat Pulvis, aut *Tinctura*, (quibusdam *Lapis Philoſophicus*,) quæ tinctum in ſuam naturam, hoc eſt, aurum transformet, & convertat. Quod an fieri poſſit, digladiantur Philoſophi; illud ſatis certum eſt, huic arti plus fumi quàm lucri ineſſe.

Alchimiſta.

Nos noſtram proſequamur Alchimiam, & cum Virgilio, non quidem ex Ennii ſtercore, ſed variis ex artibus, aurum Linguæ Latinæ eliquemus. Itaque *aureis tenetur compedibus*, qui ſpendidè ſervit. *Faber geſtat compedes, quas fecit*; cùm quis paravit flagellum, quô vapulet. *Redditur incudi*; quod refingitur, mutatur, corrigitur. *Defuit ei lima*; quod nondum ſatis terſum & politum. *Additur lima*; cùm caſtigatur & expolitur. Vulgatum eſt: *Decies ad limam, quàm ſemel ad linguam. Eundem tundunt incudem*, qui aſſidui ſunt in eodem opere. *Inter malleum & incudem eſt*; qui ingenti malô premitur.

Tenedia securis; de severa animadversione. *In acie novacula est*; qui in summo discrimine. *Novacula in cotem incidit*; cùm quis in eum offendit, in quem minimè vellet. *Tuô te jugulabo gladiô*; tuis convincam argumentis. *Cudendum est, dum calet ferrum*; occasione utendum. Nunc *tuum ferrũ in igne est*; tua res agitur. Præposterè agit, qui *clavi findit ligna, securi fores aperit*. Nunquid obtundo? *Desiderius*. Nihil gratius auribus. *Mercurialis*. Nunc tu malleum move. *Desiderius*. Movebunt pro me,

Brontésq; Sterópésq; & nudus membra Pyracmon

cæteríq; cyclopes, quorum

—— alii ventosis follibus auras
Accipiunt, reddúntq; : alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus Ætna.

Mercurialis. Gaudeo, Homerum Latinum tibi tam familiarem esse, qui fuliginosam Vulcani officinam non ferreâ, sed aureâ hypotypósi illustravit. Nos ad alios fabros minùs operosos vocamur. *Desiderius*. Restat aliquid. *Mercurialis*. Quid? *Desiderius*. Symbolicum quid, in mentem venit mihi. *Mercurialis*. Edissere. *Desiderius*. Globus incendiarius, cum lemniate: *rumpor, modò rumpam*; vindictam indicat, *Mercurialis*. Bellè. *Desiderius*. Machina bellica in saccum lanâ oppletum exonerata, cum adscriptione: *cedendô resistit*. Typum mansuetudinis aut patientiæ exprimit: *Mercurialis*. Amente Musæ de docili & eleganti indole. Nobis aliò sunt vertendi pedes.

CAPUT

Caput XLIII.

Artes utensilium lineorum, ligneorum, coriaceorum.

Restio.

RESTIO contorquet restes, seu laqueos, funes, aurigarios, rudentes, nauticos, anchorarios, ductarios, tomices, numellas setosas, cingula, cilicina, resticulas, funiculos, & varii generis intorta ligamenta è cannabe, stupa, sparto, vel arborum libris, qui, dum virent, glubantur. Instrumenta ejus: traha, cuneus, pondera, rotæ, retinacula, furcæ, tudites, mallei stuparii.

Viminarius.

Viminarius seu *cophinopœus* è viminibus, quandoq; decorticatis & exalburnatis sirpat, seu implicat corbes, corbulas, calathos, calathiscos, qualos, quasillos, seu quasillas, sportas, sportulas, canistra, canistella, sirpiculos, vel scirpiculos, fiscos, fiscinas, fiscellas junceas, virgatas, vimineas: & vehes rusticorum sirpeas vel scirpeas.

Cribrarius.

Cribrarius facit cribra, cribella, *Pont.* incernicula, capisteria, ex assulis flexilibus, rotundatísq;: reticula item juncea, aut linea, aut ex setis equinis; qualia sunt cribra excussoria, pollinaria, ruderaria, &c.

Capsarius.

Capsarius autem ex asserculis, seu sectilibus lamellis, seu bracteis ligneis, capsas, capsulas, scrinia, scriniola, cistulas, cistellas rotundas, ovatas, quadratas, oblongas, &c.

Doliator seu viétor, accinctus cultris vietoriis, conficit vasa doliaria, circumvinciens secamenta seu assulas vinculis è virgis colurnis, aut betulaceis, eósque ligans vimine salignô: sive unô fundô, ut sunt labra & lacus: sive binô, ut dolia, habentia foramen desuper pro infusione liquoris; & deorsum pro emissione: illud occluditur operculô aut obturamentô; hoc siphone aut epistomiô. Vietóris effecta sunt: folia, tinæ, cupæ, orcæ, orculæ, seriæ, pytinæ, obbæ, capedines, capulæ, alvei, alveoli, camellæ, sina, mulctræ, fituli aquarii, urnæ, antliæ, diótæ, scaphia, &c. Labor est, assulas doliorum secare, dolare, committere seu coagmentare, ad fundum aptare, adhibendô dolábram pedatam, & inversam: circulos dolabellâ, seu cultrô utrinque manubriatô *(Pallad.)* super equuleum ligneum, retinaculô ductili instructum, recidere, vimine colligare, eosdem vasis inducere, adhibendô retinacula, uncos tractorios & adstrictoricos tudite seu paviculâ adigere; & tudiculâ, seu paxillô adstrictoriô arctare: terebrâ circulari perforare; fissa seu fluxa & perfluentia, ac rimas agentia compingere, resarcire, & redintegrare: cados cerevisiarios picare, radulanâ pice priùs exemptâ, & super fulcrum reclinatos scopulis circumfricare, aquâ eluere, &c.

Tornio. *Tornio* seu *Toreuta* parat in sua fabrica, tornatilia opera tornô. Ars ipsa, Toreutice. *Offotoreuta*, ossa tornandô polit, adhibitô chalybe,

lybe, in cubum angulosè cuſpidatô. Eſt autem tornus, volgiolum teres, circumvolutô lorô, è pertica arcuata, ſuſpenſô, pedis agitatione rotatile: ex altera parte ſinu cavô, aut etiam dentatô capite, materiam tornatilem tenaciter apprehendens: alterâ ſui parte inſertus, ferreæ laminæ forcipatæ, hoc eſt, in modum forcipis, diductili. Lamina ipſa, cum ſuo ſuſtentaculo, intra duo tigilla verſatili, ferratâ cochleâ contrahitur, laxatúrque. Utrinq; duo ſunt retinacula, ferratô mucrone, (quorum dextrarium cum fulcro ſuo eſt mobile) lignum tornô paratum, figentia. Verſat autem Toreuta, utraq; manu, inſtrumenta tornandi ſuper transverſum fulcimentum; hoc innitens ſubjecto orbiculo ligneo, tollitur demittitúrq; clavô cochleatô. Rudiorem ſeu primam ſcabritiem aufert ſemitubulis ferreis: tum lævigat ferramentis planis, obliquè ex acutis: aut etiam ſimplici, duplicíve acie, uncinatis, (inter quæ rutellum) in globis præſertim, & orbibus formandis uſui. Roſtratis, ſeu roſtellô longiore reduncis, utitur ad fundos vaſorum, & extuberantes ventres excavandos, ut in atramentariis. Terebris dentatis ſecat, & perforat. Tornum autem variat, prout opera ſunt ſcutellata, cochleata, angularia, &c. Denique pro diverſa applicatione inſtrumentorum, planorum, obliquatorum, uncorum, canalitiorum ſeu cavatoriorum cavat, lævat, exaſperat, extenuat, deprimit, attollit, turbinat,

globat:

globat: crenulis, incisuris, spiris, nodis, tuberculis discriminat, multifariámque figurat, & detornat varia vascula, rosas, ligneolos lychnos, pyxidulas, &c. Inter artis hujus arcana hodie celebratur, si quis nôrit tornare non modò rotunda, sed angulata quoque, & ovata, squamata, undulata, torquata, rhombis & variis tuberculis distincta, &c.

Qui *globulos* seu *sphærulas precatorias* tornant, usurpant tornum tricuspide lunulâ præferratum, cujus circumactione orbiculos exsecant ex admoto manu asserculo: quibus postea gyratione rotæ perfectam rotunditatem & lævorem addunt; & deniq;, mutuô inter se concussu & attritu, nitere faciunt. Antiquis Proverbiô dicebatur: *milium torno sculpere*, quod absurdum. Nostri Alpestres coloni Berchtesgadenses in excavato piperis grano non unam duodecadem includunt tornatilium caliculorum. *Desiderius*. Id meis egomet oculis vidi. *Mercurialis*. Meis ego manibus ut versarem, pro fuscinula aciculam adhibui. Porrò

Arcularius.

Ad Arcularium, seu Scriniarium aut Clinopœum pertinet suamet sibi arma fabrilia ex ligno parare: ferrea acuere: ligna in quadrum circumsecare: ex curvo in rectum & ad regulam reducere: quadrata rotundare: rotunda quadrare & conquadrare: decussare, seu decussatim conjungere: cancellare, seu cancellatim coagmentare: angulatim incidere & committere: per fissuras & incisuras seu planas, seu denticulatas, seu altrinsecus coëuntes;

tes: per juncturas insectas: per caniculatas & cavatas conserere: pérque varias secturas & scalpturas immittere: quæ contra pulpam sunt, lamellis tegere: naturam ligni, & vitia nôsse, si marcidum, cariosum, nodosum, viride, fugiens, seu hiscens aut discedens, facilè fissile, intractabile, inhabile, contumax operanti, aut quocunq; modô vitiosum.

Ejusdem est, opere intestinô, seu ligneô, construere, quidquid ad ornatum ædium pertinet, ut est, laquearia seu laqueata coronariô opere, lacunis scilicet vel rotundis, vel angulosis (insertiones & impages appellantur fabris) suspendere, seu, ut *Ovidius* dixit, lacunare: parietes cum suis coronis, cornicibus, loricis, loriculis, loricationibus contabulare: pavimenta coassare, seu assare, aut coaxationem vel coassationem facere: arcas & arculas fabricare, loculatas, pluribus loculis aut nidulis distinctas: æratas, seu ære vinciendas: cistas & cistulas suis cum valvis, valvulis, operculis: scriniaria, scriniola, mensas, mensulas suis cum pedibus, & capsis reductilibus, ac suppedaneis. Unô pede fultæ mensæ, dicuntur *monopodia*: *pantherinæ* vocantur, quæ sunt undulatæ aut undatim crispæ, seu crispatæ: *tigrinæ*, quæ oblongô venarum discursu maculosæ. Ejusdem quoq; est, lecticas compingere, quarum pars à cervicali dicitur pluteus: latus, *sponda*; fabricat etiam sellarum pellicearum fulcra, sive arcuata, sive bisellia: variásque sedeculas, sedilia, scamna,

mna, ſcamilla ſeu ſcabella, antas, antepagmenta, ancónes januarum, jugamenta feneſtrarum, cæca poſtium intertignia: Diverſáque asſamenta jungit, committit, impagibus & ſubſcudibus: junctura & commiſſuras glutine, ſeu glutimentô glutinat, ſeu conglutinat. Fiſſuras, fiſſiones, rimas, diviſuras, rimulas, aſſulis implet, & compaginat, ne compages, vel coagmentatio hiet, aut perluceat. Et, ut niteant, gummitione, ſeu gummi juniperino (vulgò *vernice*) oblinit. Quæ omnia ut fiant. Primò ſunt aſſeres, & tigilla exaſcianda, & marginanda: tum runcinarum raptibus dolanda, & runcanda: inde dolábrâ dedolanda: mox dolabellâ, ſeu planulâ edolanda: circumdolanda, complananda: quædam denticulatâ dolabellâ ſtrianda, ſeu in crenas incidenda. Atq; ut opera fiant everganea, ſeu fabrè, aut elaboratè facta, quædam excavanda & exſcindenda, ut profundiùs recedant: alia, ut protuberent: alia in plures angulos reflectenda: (ipſi *ſtrumas* vocant) alia utrinque promittenda, ut procurrant, & projecta videantur: quædam ſcalpturanda: quibusdam parerga inſerenda; tabulæ ac tabellæ includendæ marginibus, ſeu marginandæ, (unde *marginatæ* dicuntur) hoc eſt, vinciendæ & ornandæ ſubſcudibus & regulis, quandoq; ſtriatis, criſpatis, undulatis; quas quidem undantes ſtrias ſeu ſtríaturas, fabri malunt nominare flammas, & flammatas. Aſſeribus prætexendæ aſſulæ; & hæ, membranis ſeu bracteis ligneis,

gneis, oſſeísve, in foliorum ſpeciem interſe-ctis, diſtinguendæ. Quædam opere muſivô, ſeu vermiculatô interſecanda, & exornanda. Quædam nigrâ politurâ imbuenda, & inficienda; &, quæ infecta ſunt, defricanda, exterenda, deterenda juncis. Quædam rallô & limâ radenda, raſitanda, interradenda. Quorundam extantiæ circumſcalpendæ. Quædam durioris naturæ, ut lapides & metalla, coagmentis alliganda; &, quæ pluribus conſtant membris, distributè ac partitè ad ſymmetríam totius operis adaptanda.

Ad quæ omnia efficienda, opus imprimis eſt menſâ dolatoriâ, ut *S. Hieron.* loquitur; retinaculis pluribus, fixis, mobilibus, planis, cochleatis. Item ſuſtentaculis: & diverſis ſcalpris: rectis, obliquis, acuminatis, cavatoriis. Variis quoque ſerris & ſerrulis: aſciâ, dolabris, ac dolabellis: terebris & terebellis: paviculâ, forcipe, cultrô fabrili, &c. quibus fodiendum, cavandum, terebrandum, perforandum, ſecandum, inſecandum, ſubſecandum, circumſecandum, interſecandum, ſcindendum, incidendum, reſcindendum, circumcidendum, impingendum, illidendum, &c. decidentibus, interea & abſilientibus aſſulatim ſchidiis, ſeu ramentorum crinibus, ſegminibus, ſegmentis, ſecamentis, aſſulis, micis, & ſcobe, ſeu ſerragine. Vide Ind. voc. Scriniarius.

Lyropœus.

Lyropœus ſeu *Plectropœus* conficit lyras, citharas, teſtudines, cheles, &c. quarum convexitas tabulata, dicitur *μαγας* (adis) in cujus medio

dio est *umbilicus* cælatus : cui insistit *magadis*
seu ponticulus : hic sustinet *chordas* ; chorda
seu fides feriuntur *plectrô* arcuatô , & setâ equ
nâ subtentô ; tenduntur & remittuntur *vertici*
seu verticulis aut epitoniis : verticilli imm
tuntur *jugo*, seu cervici chelyos.

Organopæus. *Organopæus* seu Organarius fabrefacit Org
na Musica , seu Pneumatica , cum suis fistu
majoribus & minoribus : quarum quædam gr
viorem bombum : quædam medium seu til
alem sonum: quædam auctiorem emittunt,qu
lem gingriæ edunt: quædam, qualem cymba
Ex illis ad follium (obturaculi *Vitruv.*) contract
onem & dilatationem (obturationem & opert
ram) alternatim redditur spiritus , pro mod
ramine *regularum pleuritidum* & motuum *epis*
miorum seu *epitoniorum* , quorum manubr
manibus , imò pedibus Organœdus ta
git, pulsátque. Interanea sunt tot filorum m
andris suspensa , ligata , & implicita : tot spir
culis distributa & partita , faciliùs ut insp
possint , quàm describi.

Desiderius. Quoniam vis mira constructior
harmoniacæ in Machinis hisce Musicis appar
peto abs te , ut iis , quæ percurristi , adjung
pluscula , artis & pegmatis Organici per
tiùs paullò cognoscendi caussâ. *Mercuriu*
Promptior sum quàm peritior , ad hoc pr
standum ; quantò meliùs desiderio satisfacer
tuo , horum operum Dædali. Sed tamen , h
ne totus desim rogatui , ea , quæ mihi cogni
ora , communicabo tecum. *Organœdus* igitu

ubi digitis movet claves, quas vocant; moventur ſimul obturacula, ſeu ſpiraculorum obices, oribus fiſtularum ſubtenſi, & ex filis ferreis lamellísq; ligneis, quas tendiculas voces uncinatas, cum clavium ſeu manubriorum depreſſione verſatiles. Obices illi ſeu epiſtomia (quorum ſcilicet obductione & reductione continetur aut laxatur ſpiritus) ventum ſeu flatum follibus (*Vitruv.* Arcam nominat, nempe ventoſam, in quam anima canalibus miniſtranda influit) ſuſceptum, & per meatus canalium diſpenſatum, immittunt fiſtularum orificiis. Series porrò fiſtularum ſeu Grandiorum, (*Principalem* Organopœi vocant) ſeu Mediorum, & quadam permixtione conſonantium, id quod *Mixturam* appellant: ſeu, Tubarum ac Tibiarum, & gingriarum ſonores exprimentium, aliter & aliter ſonant, prout verſatione regularum pleuritidum (quaſi dicas obductilium & reductilium à lateribus utrinq; tabellarum foratilium *Plin.* quarum ſingulæ quadraginta quinq; fiſtulas, epitoniorum manubriis moderantur) per ſpiramentorum foramina, ſeu perforata tabulata (*Vitruv.* pinaces vocantur) ora fiſtularia vel recluduntur ſeu aperiuntur, cùm ſcilicet fiſtularum extremitates rectà foraminibus illis, auræ perviis, inſiſtunt: vel clauduntur, dum ora oribus inter ſe non reſpondent, & ſic afflatus ex arca, & per canales tradux ſpiritus intercipitur. *Copulam* Organarii fabri appellant fiſtularum concordiam, leniori modulatu aures ferientem. *Tremulantem* nuncupant,

cùm tremulus ſonus elicitur è fiſtulari cavitate, per aërem quadam ſuccuſſatione impulſum. *Organum pneumaticum*, quod minoribus fiſtulis regulíſque pleuriticis conſtat, *Poſitivum dicunt*, quòd de loco in locum poni queat. Sed *Regale* nominant, quod, fiſtulis, non item regulis prædịtum, ſonitum reddit ſtreperum magis ac ſtridulum & ſubraucum, quàm liquidè tibialem, ob diverſum aëris ad ligulam, ſeu lingulam, in fiſtulis abditam, appulſum. Minora Organa, ſeu *Inſtrumenta Muſica* ſunt fidium ferrearum & ænearum, quæ, malleolô clavulorum capitulis immittendô, corriguntur, contemperantur, & concordantur. In quibus inſtrumentis, pinnulæ per ligneas lamellas prominulæ cum iisdem emicant, ſeu ſubſiliunt, tinnitúmq; fidium ænearum excitant. At *Clavichordium* vocitant, in quo æreæ pinnulæ epitoniis ſeu clavium coſtis infixæ, alliſu ſuô chordas feriunt, & obtuſiore ſonô tinnire faciunt. Intellexti hæc? *Deſiderius.* Quantùm imbecillitas imaginandi patitur. *Mercurialis.* Vides ergo, quid petieris, quídq; dixerim, hæc fideliùs oculis ſubjici, quàm auribus. Sed macte animô, ducam te in rem præſentem; modò cæteras fabricas lignarias pertransierimus priùs. *Deſiderius.* Quacunque tecum pergo, vel cum aviditate ad alia accedo; vel inde, ubi fui, non ſine admiratione recedo. *Mercurialis.* Pauciora miraberis, ſi plura expertus fueris. Nunc ad fabrum Rotarium.

Plaustrarius, seu *çarpentarius*, facit currus, plaustra, carpenta, carros, & varia vehicula, vectabula, curricula, quorum vestigium dicitur *orbita*. Corpus curule constituunt diversæ compages: *Axes* videlicet, quibus rotæ sunt immissæ: *Temo* lignum est oblongum, quod à *jugo* (ligno transverso, cui juncti sunt equi; vernaculè *libra* dicitur) inter equos portenditur, *temónis brachia*, transversariô lignô commissa; super hoc versatur seu vertitur tignum oblongum currui subtensum, (*axem stratum* vocant, seu temónem cæcum) cujus pars extrema, dicitur cauda, connectens fibulâ partem currûs priorem & posteriorem; partibus istis incumbunt *tigna oneraria*; surgunt ad latus utrinque fulcra *arrectoria* seu *alaria*, suo cum *statumine*, quibus obnituntur *anterides*. In rhedis & pilentis pensilibus sunt libramenta lorea, quibus suspenditur compago lignea, concamerata, & coriô obducta, virgísq; ferreis effulta. Quædam esseda umbellâ reductili tegi, retegíque possunt. Sunt autem in rhedis *alæ*, *apertiones*, *sedicula*, *staticula*, *jugamenta antica & postica*; & est *capsus* pro rhedario.

Carpentarius.

Partes currûs.

Cæterùm currus procedit conversione rotæ circa axem. *Rota* curvatura dicitur *absis*: absídes sunt sex, totidémq; *canthi*, quibus absis munitur. Medium rotæ seu centrum est *modiolus*: huic hinc *radii*, illinc absidi innituntur. *Enbolium* seu obex est paxillus, tubulô modiali insertus, rotæq; præfixus, ne excidat. *Radium* quoque vocant cuneum illum seu clavum

Partes rotarum.

vum ferreum, jugi foramini immissum. Est &
alius paxillus ferreus, (cuneus, clavus, obex
qui subjugia lora seu catenas subjuges continet
Annuli seu orbiculi ferrei, axi inditi, ad pro
hibendum ejus attritum, à quibusdam vocan
tur *aura*, Græcè *ἀυῤῥὶ* vel *ἐυῤῥὶ*, quasi famu
latrices.

Aratrum. Est insuper opus carpentarii, confectio *ara
tri*, cujus partes: *vomis* vel vomer, nempe den
seu uncus, ad liras, vel sulcos ducendos. *Den
tale*, lignum, quô vomer includitur: *stiva*
manubrium seu manica aratri: *buris*, vel bura
curvamen illius, quod vomerem excipit: *rall*
vel rallum est ferramentum, quô vomis pur
gatur. Atq; hæc de Utensilibus ligneis. Vide In
dicem, verbo Carpentarius.

Frenarius. Coriacea è corio parat *frenarius*, videlicet *fre
nos* seu habenas, retinacula, *subjuga lora*, qui
bus equorum juga alligantur; *frontalia*, quibu
equina capita revinciuntur; *anteas*, quibus au
res frenantur; *postilenas*, quæ tenduntur su
cauda equi; *antilénas*, quæ ante pectus; *cap
stra*, quibus tenentur; variáq; loramenta, &
corrigias.

Ephippiarius. Sed *Ephippiarius* facit *ephippia*, seu sellas e
quorum pellítas, aut fulcra equestria, quoru
pars anterior, nodus: posterior, fulcrum do
suarium: media, jugum, utrinq; declive. Ci
gulæ sunt cannabinæ, equorum ventri succi
gendo: helcium seu jugum, equorum est co
lare; cui subduntur tomices, seu pulvilli lar
pilísque farti, muniendis jumentorum colli

Eju

Ejusdem eſt, rhedas ſeu pilenta coriô obducere.

Marſupiarius (ſaccularius, manicarius) conſuit chirothecas, manicas, marſupia, crumenas, (etiam ſeratas) paſceolos, vidulos, ſacculos, loculos ſcorteos, bulgas, aſcopéras, hippopéras, &c. Idem ciſtas, riſcos, & ſellas circumſuit coriô, ſubtentis ad ſuſtentandum cingulis. *Zonarius* facit cinctus, cincticulos, cingula, cingulos, zonas, zonulas; (aliquando clavulis capitatis, bullatis, umbilicatis, & aliis bracteis extuberantibus,) quæ fibulantur fibulâ; &, cùm ſolvuntur, diffibulantur; è ſuccingulis & baltheis ſuſpenduntur gladii. *Ligularius* conficit verſicolores ligulas, eáſque præmunit ſeu armat capitellis bracteis, quę infibulantur & refibulantur, ipſóq; uſu exarmantur.

Marſupiarius.

Zonarius.

Ligularius.

Saponarius (factor ſapónum) coquit è ſebo ſaponem ſeu ſmegma, ſebátq; candélas.

Saponarius.

Cerarius fundit, aut mollit, ſubigítq; manu (malaſſat, *Nonio*) cereos, & cereas faculas, tædas, funalia, inſtructa ellychniô, (filô aut funiculô ſtupeô, aut xylinô) aut bacillô reſinaceô, in medio candelæ aut facis. Trahitur etiam cera circumactione rotæ in longos funiculos, qui conſpirantur ſeu convolvuntur in ſpiram aut globum: ſed cerei infiguntur candelabro ſeu lychnucho. Fictor fingit è cera ſigna & ſigilla, & ea, quæ ceraturam patiuntur, cerat ac incérat. Coloratur etiam cera vel cerula aut miniô, (unde miniata aut miniatula)

Cerarius.

Cera colorata.

aut æris ærugine, cum admixtione resínæ terebinthinæ; unde cera viridis: Aut dealbatur ad Solem, unde candida, alba, Punica. Sed cave, ceram putes, picem illam figillarem, & rubricatam, miniatam, atratam, (vulgò *ceram Hispanicam*,) teretes in virgulas diffusam.

Pectinarius. Pectinarius conficit pectines, corneos, eburneos, ligneos, raris & densis radiis distinctos, pro pectendis crinibus. *Scopularius.* Sed scopularius concinnat pro vestibus purgandis varias scopulas, setaceas (è setis, scapo ligneo alligatis, uude *Pontano* nostro setaciarius,) seu excutias; ad radendum rasorias seu asperas; ad cantharos & vitra defricanda, echinatos seu echinos. Sed ad pavimenta everrenda fiunt scopæ è virgis betulaceis, sequacis ad vincturas lentitiæ *Plin.* circa baculum scoparium, à scopario colligatæ. Venduntur in foro scopario.

Cornarius. Cornarius dicitur, qui circa corneam materiam versatur. Thecopœus, qui thecas qualescunq; facit. Cubopœus, talos osseos quadrat.

Opifices magistri & juvenes operarii. Habent autem Opifices magistri, sibi adjunctas operas, adjutores, servos, (cerevisiarios, ferrarios, pistorios, &c.) & tabernam (hospitium, diversorium) tribúlem seu tribúariam, ubi peregré advenientes divertunt, & contribúles (tribúles) conveniunt. Sunt autem mechanicorum artificum (uti mercatorum, naviculariorum, &c.) variæ tribus, curiæ, decuriæ, corpora, sodalitia; è quibus non pauci sedentarii seu sellularii (quidam ex iis sedendô incoxant pedem, seu cossim insident.)

Opificia

Opificia omnia ſunt meritoria ſeu mercenaria; quibus ſcilicet mercedem & pretium opere rependimus, quod vocatur manupretium ſeu manipretium, aut manuspretium. Tirones addiſcunt artem, ejúsque rudimentum ponunt; abſolutô tirociniô, juniores opifices, ſeu juvenes operarii exercent opificium in variis officinis & ergaſteriis; quandoque præter mercedulam hebdomadariam (vel ſalarium) accipiunt honorarium, quod diebus feſtis ſolent abſumere compotatione; quin potu etiam & inerti otiô diem Lunæ ac ſeptimanam auſpicari. Pro futuro magiſterio mos eſt, ſpecimen illos artis dare, edere, facere. Quidam laborant affabrè, ſcitè, venuſtè, politè, ſolerter, operoſè, probè, & pretiô parabili; alii infabrè, inſcitè, impolitè, futiliter, perfunctorié, levíque brachiô; & tamen plus juſtô aut æquô petunt exigúntque.

Supereſt, ut, quod de his mechanicis Proverbiale (vox Eraſmo & Calepino uſurpata) in buccam venit, projiciamus. *Cribrum carnificinum* eſt *Plauto*, ſervus virgis laceratus, & furcam in collo geſtans. Qui ſtultè laborat, *cribrô haurit aquam.* Non januæ tantùm, ſed cujuslibet rei ſumma, *cardo eſt*, & *in cardine volvitur. Teres atque rotundus*, eſt homo concinnus & induſtrius. *Quadratus* Ariſtoteli dicitur *ſapiens*; vulgò pro ruſtico habetur. *Duabus ſedet ſellis*, homo vel ancipitis fidei, vel dubii eventûs.

Proverbialia.

Verſatur celeri Fors levis orbe rota.

Et *rotat omnia secum.* Quidam maledici *plaustra conviciis onerant.* *Tabula rasa* puer est, cui nihil literarum inscriptum. *In quadrum redigitur, seu quadratus*, quod rectè concinatur in ordinem. Inconstantis est, *manum ab aratro retrahere.* Quidam *aptiores* sunt *ad stivam, quàm ad calamum. Cum cane simul & lorum perdit*, cui spes tota periit. *Cereum nasum fingit alteri*, qui eum verbis ductat. *Ceram obdit auribus*, Ulyssis ad exemplum, qui Serenum seu Voluptatum cantus non audit. *Scopa dissoluta*, est oratio sine nexu; fœderati sine consilio. *Ad incitas redactus, nec obolum habet, unde restim emat*; desperato res ad restim rediit. *Nodum in scirpo quærit*, meticulosè anxius. Sed *malo nodo malum quærit cuneum*; qui mala malis, acerba acerbis pellit. *Discinctus nepos*, idem, quod helluo. *Ire per extentum funem* dicitur, qui rem difficilem præstat. *Inanis opera* est, aqua in dolium pertusum immissa. *E dolio haurit dives, è lagena bibit pauper. Duo sunt Jovis dolia*, alterum voluptatis, alterum doloris: mellis & fellis: neutrum sine altero. An satis etiam? *Desiderius.* Modesto, non petaci. Dum tu abrumpis; ego repono: funiculus triplex difficulter rumpitur. *Mercurialis.* Percommodè sacra misces profanis.; vel filô me retineres, nisi majora jam essent facienda itinera.

CAPUT

Caput XLIV.

Artes itinerum ; primùm pedestris.

Quia non possumus uno hærere in loco ; opus est transire quoquò , quod si propè fit, *itio* est ; si longinquè, *iter* ; si frequenter, *frequentatio*, *itatio* ; si ultro citróque , *commeatio* ; si animi gratiâ, *deambulatio* , *prodambulatio* ; si per campos aliquid conquirendô , *peragratio* ; si propter peritiam regionum, *peregrinatio* ; si ad habitandum alibi , *migratio*. Ubique autem , si quid nobiscum assumimus , manu necesse est transferre ; si humeris , portare ; si vehiculis , vectare ; si comitatu , ductare.

Quò non libet , aut non licet devenire nobismet , mittimus alium ; si , ut quid nuntiet , nuntium (nuntius & rem & hominē significat;) si , ut deferat epistolam , tabellarium , (tabellionem , literarum bajulum seu latorem,) accinctum quandoque spinthére ; si , ut expediat negotium , curatorem.

Transmeamus autem terrâ vel aquâ (pervolitare aëra nondum didicimus , nam narratio , de volatura Dædali , fabella est;) per terram *vadimus* , aut *gestamur* , aut *vehimur* (quod est iter terrâ facere aut petere ;) per aquam aut *vadamus* , aut *natamus* ; aut *navigamus*.

Viator pedestris.

Viatori pedibus ituro expedit esse peronatô, (calceis benè soleatis, & nuspiam prementibus, ac exulcerantibus pedes) ne collutuletur; lacernatô quoque seu penulatô ac petasatô, ne compluatur. Et quia non potest gestare sua secum omnia in sinu, vel gremio, vel sacculo aut loculis assutis intra vestem; aut de collo, quod Suevorum est, pendulis, circumcingit se sacciperiô, aut imponit humeris sarcinam; sumítque in manum baculum seu scipionem, quô se fulciat; aut saltem virgam seu bacillum, decóri causâ.

Ingressus viam, insistat eam, ac rectà proficiscatur, sinéque ambagibus, quò tendit; ne deflectat ad diverticula, nisi necesse sit: nec per divortia & anfractus, variósque flexus deserat viam regiam (militarem, publicam, principalem, *Livio*. Item Veteribus, Consularem, Prætoriam) semitæ caussâ; nisi sit callis tritus, & viantium (*Quintil.*) vestigiis impressus, itineris præterea dux comésve fidus ac peritus; cui pro mercede debetur menytrum; boni nuntii gerulo evangelium. Sine his facilè per tramites vestigiáque erronea venietur in devia, salebras, aspréta.

Bivium & trivium plerumque fallax est; non æquè seducunt compita & quadrivia; quare, ne fiat errabundus, (decipiatur errore viarum) sciscitetur obvios & indices, quà eundum sit, quorsúmque flectendum? dextrorsum, an lævorsum? dirigent ipsum non raro stelæ viatoriæ, more Christianô cruribus insignitæ.

Genti-

Gentiles ſingula milliaria ſignabant lapidibus: & ad viarum intervalla ponebant Hermas, truncas Mercurii ſtatuas.

Devitet offendicula, ne ſint remoræ; nec perambulet altiores clivos (qui ſunt euntibus cacumen verſùs acclives, retrorſum declives:) Evitare tamen non poterit climaces, ſeu gradus viarum aut viatorios, varióſque aſcenſus arduos; gerras item, & ſepes, ac penſiles plancas, vel etiam jacentes. Retrocedat, viámque relegat potiùs, ubi nequit meare porrò, aut procedere; circumeat foſſas, (eluvies, voragines) ſi transmeare non poteſt, aut tranſilire ne quidem adminiculô conti, ſic ibit inoffenſè: erit tamen aliquando lapſandum per lutum, fiéntque prolapſiones, fallente per lubrica pede. In diverſoriis ne cunctetur; nec per diverſiola compluries interquieſcat.

Peregrinatio.

Peregrinaturo ad exteros, opus eſt viaticô, (unde viaticatus) propter impenſas (itinerarias *Lampridio*) aut certè literis collybi, (vulgò *cambii*) ab aliquo collybiſta acceptis; quandoque & interprete, ſi non calleat idioma gentis; & hodœporicô (deſcriptione itineris ſeu itinerariô;) aliquando, ubi clauſi transitus, requiretur liber literis comeatus, vel teſſera: maximè autem opus eſt prudentiâ, ut attendat, quocum ſit, ubi ubi fuerit, à diſceſſu uſque ad reditum; nam prædones (graſſatores, obſeſſores, & infeſtatores viarum, latrunculi) ſpoliant; pirátæ abducunt; latrones trucidant. Sed & in diverſoriis (ubi pernoctandum

dum eſt) ſæpe intutus eſt ab hoſpite hoſpes, improbitatem & perfidiam cauponum qu rundam.

Viatori facundus comes eſt pro vehiculo. C *eſt in trivio*; dubitat. Qui *è trivio*; vilis eſt h mulus. Sat citò pergit viam, qui ſat ben nam *feſtinandum lentè.* Tergiverſator eſt, q *quærit ſemitam*, cùm adſit via. Senes avari *actâ viâ curant viaticum.* Hæc extra orbitai redeamus in viam, & utamur equis.

Caput XLV.

Equitatio & Aurigatio.

AD parcendum pedibus & viribus (in reb avehendis, advehendis, ſubvehendis, ſu vectandis, exportandis) didicimus uti j mentis; deinde vehiculis.

Eques. *Equitaturus* curat affigi ſoleas equo, inſte nit illi vel ipſe, vel ſtabularius (curator equ rius, frenator, ſtrator) ephippium, quod devolvatur, ſuccingit illud cingulô; ſellæq equeſtri anteriùs præligat *bulgam* ſeu *vidulun* vel alligat retrò *hippopéram*; vel appendit utri que *aſcopéram*; & præter frenum addit anti nam, poſtilenam, & pro ornamento ſtratu dorſuale, aliáque. Vide cap. 43. de *Frenario Ephippiario.*

Tum, inſulciens pedem ſtapedi, tollit ſ aſcendit, inſilit in equum; jámque illi inſider ut abequitet celeriùs, exſtimulat eum calc rib

ribus (calcaria ſubdit) ad procurſum; habenis verò immiſſis, laxatis, moderatis, adductis, flectit pro lubitu, aut retinet & reprimit, pro neceſſitate; ſed *gradarius* equitem fert molliter, *tolutarius* (aſturco) tolutim & ſubſultim, *ſuccuſſator* quaſſat ſubmoleſtè, *ceſpitator* offenſat aut proterret caſu: *effrenus* negligit retinacula; *ſternax* excutit equitem, (equiſeſſorem *Onomaſt.*) & ſuper caput effundit; aliquando is ſuâ culpâ defluit, & delabitur.

Diverſa vehicula.

Ventum eſt ad vehicula, quibus vecturæ fiunt & vectiones, (quidam vecturis vivunt) invectiones, evectiones, per jumenta plauſtraria, vectaria; è vectabulis, quod tantùm raptatur, (præſertim per viam nivalem) *traha* (vel trahea) dicitur; quod volutatur ſuper rotas, *curriculum*; ſive fuerit unius rotulæ, ſeu *truſatile*; ſive duarum rotarum, *carrus*, (carruca, ciſium;) ſive quatuor, ut *currus*; cujus iterum varia genera.

Currum varia genera.

Ampliora enim onera vectantur *plauſtrô*, rudiora *ſarrácô*; homines ipſi *rhedâ*, covinô, *carpentô*, *pilentô*, *eſſedô*, ſeu *petorritô*, quorum quædam penſilia, camerata & operta undique, (opertorium habentia) quædam leviora, & aperta. Lectíca (lecticula, arcerra,) eſt vehiculum geſtatorium, quô qui vehitur, incedit geſtamine (*Tacito.*)

Auriga munia.

Auriga (eſſedarius, carrucarius, bigarius, quadrigarius, rhedarius, vel equis, vel capſo rhedæ inſidens) parat equos aurigationi, vel equitationi; ac ventilat avenam vannô, ſeu corbe

corbe pabulatoriâ, evannatámq; obsípat cum desecto stramine, quod in paleario asservatur; jumentis alligatis capistrô ad præsepe, & interseptis per vacerras: indítq; saturatis, adaquatis & strigilatis (strigili perpurgatis) oream; atq;, si mordacia sunt, constringit ora fiscinâ seu fiscellâ; in quibus est oris duritia & tenacia, ut infrenari nequeat & cohiberi, eorum naribus imponit postomidem.

Deinde equos (jugales) jungit seu jugat currui; *parippum* (funalem, dextrarium) adjugat *sellario*; annectítq; retinacula (ferrea, aut lorea) dependentia de helcio, extremitati temónis; *Biga, triga, quadriga* sunt currus duobus, tribus, quaternis equis juncti, unde bijuges, trijuges, quadrijuges, vel bijugi, &c. prout præjungit equos *antecessores*, quos agit ante se lorô, unum vel duos, vel plures; magnates enim utuntur sejugibus, quin etiam octojugibus, eóque rhedariis etiam pluribus; non raro intra bifurcum temónem equi singuli rectâ serie sub jugo incedunt; olim currui juxta se quaterni jungebantur.

Ut currus leviùs currat, *vector* ungit axes *axungia*, equos increpat flagellô; vel mulcet poppysmô, (seu poppysmate) respectátque inter aurigandum, ne exorbitet, aut distortâ flexurâ evertat vehiculum; si in cœno hærescit ne diu hæreat & retardetur, subjungit plures equos: Contrà, in præcipiti decursu & descensu, ne velociter ruat, sufflaminat rotas sufflamine; suculam verò (trochleam dentatam, ligno

ligno inclusam,) circumactione manubrii sursum agit, & currui suppingit ad rotam vel eximendum axi vel inserendam; aut onera levanda, deponendáq; ; quibus jumenta, ne rumpantur, per intervalla *interjungit*; denique & *abjungit*; & in aquarium seu lacum ducit, (agit aquatum, vel adaquatum) domíque curat pabulô.

Ubi transitus non datur vehiculis, per loca prærupta & invia, adhibentur *clitellaria jumenta*; inprimísq; tardi caballi, inepti ad equitandum, (carrucarii & molarii, *Catoni*) & asini, muli, mulæque cessim, seu pedatim, vel pedetentim, seu pede pressim euntes; quibus impositæ clitellæ sustinent onera, gausape cooperta.

Sed in plano (viâ equitabili) potiùs utimur, præsertim si celeratô opus, cursoriis, celetibus, verédis, veredariis, meritoriis, conductitiis equis & vehiculis; ibi tamen intertriginem cave, (*nam solet à nudo surgere ficus equo*) atque, ut sis expeditior, impedimentis ne te aggraves, quæ festinos tardant; sunt enim itinera facienda justa.

Equitaturus, frustrà asinum sub freno currere docet. Qui mordet frenum; repugnat leviter. Optans inexperta, & damnans experta,

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Qui sponte suâ facienti, insuper jussa admovet: *currentem incitat* sive *currenti calcar addit*, aut *subdit stimulum*, Sibi ipsi perniciem ereans;

suô

ſuô ſibi jumentô accerſit malum. Satius eſt recurrere, quàm malè currere. Cæcus cæco dux.

Feſſo clitellas imponere, eſt, eum immodicè, vel importunè onerare. Qui alios ingeniô aut quacunq; aliâ re antevertit, dicitur *equis albis, citis, ſeu Jovis quadrigis præcurrere.* Sufflaminatur, cui aliqua mora injicitur. *In luto hæſitat*, qui moleſtis ſe negotiis involvit. Hîc occurrit ruſticus ille in cœno cum curru hærens, & otioſè Herculem in auxilium vocans; cui Deus: cum Hercule move manum. Jam tu loquere. *Deſiderius.* Verbô abſolvam: Effrenata juventus eſt in girum rationis ducenda. *Mercurialis.* Non poſſum non meminiſſe decantatiſſimi verſus illius Virgiliani, equitantium feſtinationem exprimentis:

Quadrupedante putrem ſonitu quatit ungula campũ.

Quem, ſi velim, uti pleroſque alios ejus Poëtæ verſus perfacile ſit in ſenſum allegoricum convertere. Atq; hæc terrâ; nunc mari.

Caput XLVI.

Natatio & Navigatio.

F*Lumina, lacus, rivi, maria,* obſtant identidem viantibus, ſuperanda omnino iis, qui ulteriùs velint tendere; ſive *ponte* aut ponticulô (lapideô, vel ſubliciô, aut *plancâ* prætenui) ſive aliter; quod jam recenſebo.

Innatare aquis diſcunt, ſuper ſcirpeam ratem, arboreúmve corticem, eis incubandô; tum, ſine cortice jactatu manuum pedúmq;; ſunt

ſunt & nonnulli, qui aquas calcare ſciunt, (tranandô ſine madefactione veſtium, quas ſupra caput tenent, pectorum tenus merſi.) *Vrinatores* etiam ſub aqua, inſtar piſcium, natant, & urinantur; quòd ſi flumen poteſt vadari, aut vadoſum eſt, propter brevitatem aut tenuitatem aquæ, ſuperatur pedibus; ſin', transnatur; qui ſubſídit, mergitur; qui ſupernatat, fluitat.

Pòſt adorſi ſunt, ſtruere *rates* aut ſchedias (naves trabicas) ex tignis obiter compactis, rurſúmq; ſolutilibus; qui eas moderantur, *ratiarii* vocantur; tum *lintres*, (alveos, monoxyla) ex unico excavato ligno; tandem *naupégi* compegerunt, conſtruxerunt, ædificârunt naves, ad firmitudinem compactiles, ferruminandô aſſamentorum commiſſuras, ſeu textus, muſci comâ interjectâ, quarum partes ſunt: *Prora*, pars anterior, ſæpéq; roſtrata, acutô in modum cunei roſtrô; *acroteria* ſunt plutei navales, ſeu tigna, ornatûs cauſâ utrobiq; eminentia: *Puppis*, pars poſterior, in qua ſignum illud, unde nomen accepit navis, dicitur *tutela*: infima, *carina*, quæ nonnunquam impletur *ſaburrâ*, (ſaburratur) ad ſtabiliorem curſum, ut firmiùs innet: intermedia, *alvus*; *ſtamina* (coſtæ, ſtatumina) ſunt ligna interiùs arrecta, quæ navis latera ſuppingunt; *fori* ſeu *ſtega*, exteriora ſpatia, ſeu tabulata, per quæ nautæ incedunt, aliquando latiores adduntur *pergula* pro excurſu per totam navim; *Tranſtra*, ſeu *juga*, ſedilia ſunt remigum: *columbaria* autem

Partes navis.

tem foramina, per quæ remi eminent; *ſcalmus* labium navis, cui ſunt annexi remi: *interſcalmium* (intervallum ſcalmorum, ſeu ſpatia inter remiges:) *oculus* eſt locus, cui navis inſcribitur; *modicus*, cui malus immititur; *ſentina*, pars inferior, quò ſordes ſeu nautea defluunt. Laudatur materia navis, quæ nec fiſſilis, nec fragilis, nec putredini ſubjecta, quæque minùs ſidit.

Inſtrumenta ſeu armamenta navium.

Inſtrumenta ſeu armamenta navium ſunt Clavus ſeu gubernaculum, ſive temo, quô dirigitur; *remus*, quô impellitur; cujus pars latior, dicitur *tonſa*, (à tontendis, ſeu diverberandis fluctibus) ſeu *palmula*, à ſimilitudine palmæ humanæ; gracilior, *manubrium*; *Malus*, ſive arbor, ſuſtinens *vela* diſpanſa (lintea, carbaſa, carbaſeos ſinus) cum *antennis*, (perticis transverſis & verſoriis, quibus vela alligantur:) earum extremitates appellantur *cornua*; *mala lignea* ſunt orbiculi volubiles malum ambientes; *carcheſium* ſuprema mali pars; *pterna* infima, ſeu calx, media τϱάχηλ☉·; *apluſtre* vel *apluſtrium*, ornamentum mali, ſeu vexillum, aut *triton*, ventis obſervandis; *promptuarium* eſt repoſitorium commeatûs.

Jam velorum maximum dicitur *acatium*, cui celeritatis cauſâ appenditur minus, ſeu *artemon*; *dolon* eſt minimum ad proram; *epidromus*, vel epidromum, ad puppim; *ſiparium* (ſupparus & ſupparum) adjuvat navem ventô langueſcente; *thoracium* (*Athenao*) in ſummitate mali ſuſpenditur; *anchora* eſt dens, ſeu uncus

cus ferreus, per funes in altum demiſſus, ad ſuſtentandas naves; *bolis*, plumbum ad explorandam aquarum altitudinem, & fundum; *tonſilla*, (*Feſto*) palus dolatus, præacutâ cuſpide, in littore defixus, navis alligandæ cauſſâ; *phalanges* (phalangæ, palangæ, pulvilli) ſunt vectes, per quos navibus ſubditos, illæ in aquam vel deducuntur, vel ſubtrahuntur, & ſubducuntur; quò ſerviunt etiam machinæ tractoriæ, quos *chamulcos* nominant; ſed *hermata* ſunt ligna ſeu trabes, quæ ſubſternuntur navibus, ne ſubductæ, humi putreſcant; pons navis, ſunt ſcalæ navales, quibus in navim aſcenditur, & deſcenditur. *Antlia* ſeu hauſtrum, ad exhauriendam & exantlandam ſetínam, pyxis ſeu pyxidula nautica, quâ ventorum flatus & poli ſitus cognoſcitur; *harpagónes* ſunt falces, quarum uſus in prælio navali; *contô* ſeu haſtâ nauticâ promoventur cymbæ; *trudite* (perticâ robuſtâ) navis inhærens vado, aut ſaxo, detruditur. *Rudentes* ſunt funes nautici; pes, funis eſt navalis, quô velum transfertur; *propes*, funis, quô pes veli alligatur; camélus, (funis anchorarius) quô alligantur anchoræ; *protoni*, qui ex utráque parte mali, à prora & puppi, extenduntur; *tranſenna*, funis extentus ſupra foros navium; *remulcus*, funis, quô religata major navis, minorem ſequitur remis actam; prymeſium, (*Livio* anchorale, & retinacula *Plin.*) quô navigium in littore palô alligatur; vel etiam in alto ſiſtitur. Funes convolvun-

volvuntur in ſpiram: Navis genera & nomina ſunt varia.

Varia navigiorum genera.

Minores *navicula* (navigiola) ſunt *cymba*, cymbula, *lembus*, *oria*, vel *horia*, quâ oram littoris legimus, (oriola, vel horiola, oraria, actuariola;) *ſcapha*, quæ eſt majorum ancilla; *phaſélus*, ad figuram phaſéli leguminis, ſubſervientes piſcationi; tum *ponto*, quô flumina trajiciuntur. Majores ſortiuntur nomenclationem, vel à geſtándis & vehendis oneribus, ut *oneraria* ſeu *vectoria*; vel à locis, ubi factæ, aut ſunt in uſu: ut, *Rhodia*, *Smyrnaa*, *Liburnica* (quæ eſt cita, velóxq;) *paro*, & *myoparo* (piraticæ, Italis fregátæ) ab inſulis Myunte & Paro: aut ab artificibus, ut *Argo*, unde Argonautæ: aut à curſus celeritate, & agilitate, ut *celox*, celes, étis, *dromas*, *actuaria*, vel actuarium, ſcilicet navigium, quod & remis & velis impellitur; vel à vaſis, *ut corbita*, quæ, cùm ſit oneraria, nomen habet à corbe, quem præfert ſummo mali faſtigio; vel à pictura, ut *centaurus*; vel ab adjuncto, ut *roſtrata*, ſeu ærata, turrita, conſtrata, ſeu tecta; vel à rebus, quas ſubvehunt, ut *frumentaria*, *olearia*, *vinaria*, *annotina*, ſeu *annonaria*, *carbonaria*, &c. vel ab iis, qui præſunt: ut *pratoria*, *pradatoria*, ſeu piratica; vel ab officiis, ut *ſpeculatoria*, *piſcatoria*, *tabellaria*, *praſidiaria*, &c. vel à remigantium ordinibus, ut *biremis*, *triremis*, (vulgò *galeo*) *quadriremis*, *quinqueremis*, *deciremis*; vel à figura, ut *gaulus* penè rotundus; *piſtris* vel priſtis longior & anguſtior; vel à modo promovendi, ut *hippagoga*,

góga, seu *hippágo*, aut navis helciaria, adversô vel contrariô flumine ab equis helciariis trahenda. Quædam sunt *velifica*, (veliferæ, velivolæ:) aliæ tantùm remigatione impellendæ; quædam solô contô movendæ: aliæ tantùm remulcô (seu, fune tractoriô) trahendæ, &c. In trajectu fluminis, quandoq; scapha ad extentum super aquam funem, ex trochlea illi suspensa, pérque eum ductibili, remis agitur.

Jam verò magisteria, officia navalia, ministeria nautica, & usus navium ita se habet:

Officia & ministeria navalia.

Classis est multitudo ordinata navium; cui cùm supremo imperio præest *archithalassus*; cujus vicarius *legatus* dicitur. *Navarchus* est præfectus unius, vel plurium navium; *nauclerus* (navicularius) & naviculator imperat *nautis*; hi functionibus navalibus occupantur; *remiges* ducunt remos, & agunt navem; quorum hortator est *celeustes*; *celeusma*, vel celeúma, est illorum clamor, ad jussa respondentium; *pausarius* à remigandi labore jubet desistere; *gubernator*, seu magister præcipuus inter naucleros, tenet *clavum*, sedens ad puppim; *proréta* ad proram, aucupans seu captans ventos, prospiciens scopulos, præmonénsque; *vectores* navi vehuntur, solvúntq; *naulum* seu portorium; *classiarii* sunt milites, impositi tutandæ navi; *riparii*, qui custodiunt ripam; *naophylaces*, qui naves.

Navigatio.

Navigaturi conscendunt navim; navis solvit à portu, vel *remis* propellitur à littore; aut *contis* protruditur; & sic remigandô abnavigant;

 vela

vela panduntur, dantur, permittuntur ventis, & ita velificant, aut velificantur, aſpirante ventô ſecundô, & implente carbaſa. Ventô nullô, velificatio non procedit, cùm ſcilicet eſt tranquillitas, ſeu malacia, quieſcente mari. Ventum adverſum ita captant, & excipiunt nautæ, ut obliquent ſinus velorum & curſum, quem navigandô tenent; cautè prætervehuntur ſeu præternavigant *cautes* & *ſcopulos*, ne ad illas affligatur, allidatur, & impingatur navis; *ſyrtes*, item & *vada*, & *brevia*, ne in ea invehatur, ibi hæreat, figatur & illidatur; præterea *gurgites*, *vortices*; *æſtuaria*, ne iis abſorbeatur, aut æſtu reciprocô repentè obruatur; evitántque piratas, ne in captivitatem veniant; ſed transmittunt maria ſecundùm *pyxidem nauticam*, ſeu acum marinam aut magneticam, monſtratricem plagarum mundi; cujus indicatione etiam per tenebras vela faciunt, quod antiquitus non poterant, niſi ad *ſtella polaris* aut *cynoſura* proſpectum, accenſóſque ignes, quales *Pharos* prælucebat. Hac ratione enavigant ingentia aquarum ſpatia, & circumvehuntur Oceanum, appelluntúrq; ad diverſa littora *portuoſa*; aut, ſi locus *importuoſus*, ibi linquunt navem in ſtatione, ſeu ſtantem ſuper anchoras, & fluctuantem. Subinde *aquationis* cauſſâ exſcendunt, (exſcenſionem faciunt) & dulci ſeu fluviali aquâ utres implent, quam deinde cum *pane nautico* ſeu bis coƈto diſpenſant viritim; deniq; idoneis uſi ventis renavigant domum, ac plenis velis ſubeunt oſtia, intrántq; portum, &

tum, & ſubducunt navem in *navale*, ſeu *armamentarium navale*, ubi, ſi rimoſa eſt, reficitur, &, ne putrefiat, ſubjectis palangis ſeu trabibus ſubdititiis, vel ſuppoſititiis, quos diximus hermata vocari, imponitur. Et ſic navigatione peractâ, ſolutóq; naulô nauclero, (naviculariam facienti) quisque ad ſuos feſtinat lares; quem domeſtici videntes ſoſpitem, & incolumem, jubent avere, & *euchariſtica* Deo perſolvunt vota.

In tempeſtate quid fiat.

Procellâ obortâ repentè, ne abripiantur à fluctibus, aut impellantur ad ſcopulos, alliſáque navis demergatur, nautæ demittunt antennas, deducunt vela, vel ſaltem ſubſtringunt, contrahunt, colligunt; quin funes eorum recídunt inſtante diſcrimine, & ſic tutiùs jactantur, aut, ne fluctuent, jaciunt anchoram. Quòd ſi videant imminere naufragium, faciunt jacturam rerum, quamlibet precioſarũ, ſarcinas & merces in mare devolvendô & abjiciendô. Aliàs, ne incidant in brevia, ſali profunditatem explorant bolide. Sed ubi horribilior tempeſtas exoritur, cœlum mugit tonitruis, concurſu, conflictúq; nubiũ fulgura & fulgetræ ingeminant, picea glomeratur caligo; jámque internitente luce, & jam conditâ, nulla certa ſidera fulgent nautis, nox involvit diem, inhorreſcit & intumeſcit mare procelloſum, fremunt venti, omnia inter ſe elementa incipiunt permiſceri & confundi; ſurgunt decumani fluctus, montes aquarum provolvuntur ad littus; nec jam clavi moderatione declinari poteſt maris incurſus:

ſtridunt rudentes: terribili ſonitu feriuntur & conquaſſantur latera navigii, quod ultrà nequit ferre jactationem, nec durare (*Horatio*) undarum impetum; diſcinditur malus, diffringitur gubernaculũ, ruunt tabulata, coſtæ & ſtatumina divelluntur, remi abrumpuntur, ſubſcudibus revulſis & laxatis compagibus, via patet aquis, ad quas egerendas hauſtris & ſitulis, fruſtrà laboratur. Rectoris voces per procellæ fremitum crepitúmq; nequeunt exaudiri; nautarum miniſteria turbantur. Navis hinc dorſô ſurrecta, inde in altum depreſſa, in latus invertitur. Vectores jam in ſublime rapti, indéque protinus in præceps hauſti, aſpiciunt alveum vaſtô apertum hiatu. Quis pallor, pavor, trepidatio, vociferatio, vota, comploratio, ululatus, dum præſentem intentant omnia mortem! Ille Divos Divásque in opem vocare; hic beatos exclamare, quibus ſpiritum in terra edere, & humô operiri conceſſum ſit: alius deſertos parentes: alius deſtitutam uxorem, & parvos liberos miſerari: hic floridam juventam: ille vitam fortunis affluentem deplorare. Interea tempeſtas magis ac magis creſcere, ſpes nulla ſupereſſe ſalutis, navis lacera & exarmata fatiſcere, dehiſcere, hauriri fluctibus. Fluitant remorum fragmina, tranſtra, & cætera inſtrumenta nautica, ciſtæque & ſarcinæ; quæ in homines natantes ſæpe incurſant, & triſtiùs interimunt. Pauci natatu evadunt ad littus; aut tabulâ in illud ejiciuntur;

reliqui

reliqui ventorum & fluctuum ludibrium, miserabili fatô, undis abrepti ſubmerguntur.

In Adagium abierunt. *Diſce natare cortice*; à facilieribus incipe. *Diſce natare ſine cortice*; tuô Marte rem elabora, non alienô auxiliô. *Naufragium in portu*; de re benè cœpta, malè finita. *Res in vado eſt*; ſeu in tuto. *Verte vela*; muta cœpta. *In eadem eſtis navi*; communi ſorte ſeu periculo. *Contrahe vela, vel ſubduc*, moderatè te gere. *Velis & remis*; omni conatu. *Oportet remum ducere, qui didicit*; in ſua quisque arte ſe exerceat. *Sedere ad clavum*; Remp. adminiſtrare. *Clavum tene rectum*; accuratè, conſtanter. *Euripus homo*; inconſtans. *Vola permitte ventis*; cuicunq; eventui. *Mihi es prora & puppis, cynoſura & pharos*; ſalus & præſidium. *Duabus nititur anchoris*; qui duplici fulcitur præſidiô. *Anchoras tollit*; qui diſceſſum molitur. *Anchora jacta mihi eſt*; in quiete ſum. *Ad ſacram anchoram confugere*; ad extrema præſidia. Nam nautæ maximam & validiſſimam anchoram, ſacram vocant. *In naufragio arripienda tabula*; conſilium obvium in re deſperata. *Per Syrtes navigat*; periculoſè.

Paræmia.

Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdin; ex alio periculo in aliud. *Lege littus*; vita pericula. *Tranquillò mari quilibet gubernator eſt*; facile eſt, ferre fortunam ſecundam, non item adverſam. *E terra ſpectat naufragium*; qui extra diſcrimen. *Cum ſarcinis enatat*; qui ſua ſecum omnia ſubtrahit diſcrimini. *Tempeſtas ex pelvi*; in nugis tragœdia. Sed jam tempus eſt ſubducendi

cendi navim; nam Metaphoræ & Allegoriæ ab undis petendæ, unà cum mari exhauriri non possunt. Exscendamus; unum tu ex melioribus dictis pro naulo pende. *Desiderius.* Tria mala pessima, *Ignis, Mare, Mulier.* *Mercurialis.* Cave tibi ab illis. *Desiderius.* Cavebo. Ne alienô periculô non sapienti, navigandum sit Anticyras. *Mercurialis.* Hactenus nos navis portavit & unda; nunc, quomodo pondera terrâ portanda & trahenda, videamus.

Caput XLVII.

Machina tractoria.

NEcesse cùm habeamus transportare non tantùm nosmetipsos; sed & alia, molésque multarum rerum, vires corporis nostri excedentia, quæsierunt à machinis juvamina machinarii; quarum attingemus quasdam.

Bajuli varii.

Onera vel sunt gestabilia; & portantur à bajulis, (sarcinariis, dorsuariis vel dossuariis, saccariis, gerulis, geronibus, gestatoribus) vecturas corpore suô factitantibus, & accipientibus inde comistrum seu mercedem portandi & gestandi: dum utuntur ærumnis aut ærumnulis dossuariis; (furcillis, quibus sarcinas & sarcinulas religatas, tabulâ interpositâ, ferre consueverunt) eos veteres vocabant mulos Marianos. Fœminæ ferunt capite, subjectô cesticillô, seu fartô circulô; viri succollant cervices & hume-

& humeros ; ſervi molarii ſuppoſitis exadverſùm brachiis, anſulâ ligneâ junctis, ſaccos frumentarios ac farinarios tollunt, ponúntq;.

Vel ſunt *phalangarii*, aut potiùs palangarii ; cùm bini transverſis ac teretibus impoſita fuſtibus bajulant onera ; aut, ſi ſunt pondera ingeſtabilia, truſatili provehunt curriculô. **Palangarii.**

Majores longè moles ſuſtolli ac provolvi poſſunt vectis beneficiô, qui eſt palus ligneus, aut ferreus ; cujus pars latior, lingula ſeu roſtrum, ſuperponitur, & inſiſtit fulcimento ; ſeu *hypomochlio*, (quod nimirum vecti ſubjicitur, eúmque obniſu ſuô adjuvat) ſuppingitúrque oneri ; cujus protenſæ parti, ſeu alteri extremo, dum vectiarius incumbit, illúdque connixu premit, attollitur pondus movendum. Quòd ſi volutandum ſit, adhibent lignum oblongum, nempe cylindrum aut volgiolum ; quidam vocant *ſcytalam*, quæ, præter alias ſignificationes, denotat teretem baculum. Vide cap. 45. **Vectiarii.**

Plus autem poteſt *ſucula*, (non ea, quam cap. 45. diximus ſurſum rotari) ſed quæ eſt jugum ligneum, cylindricæ figuræ, quod duobus fulcris arrectariis transverſim impoſitum, obnitente anteride, ſuis vertitur cardinibus intra *chelonias*, ſeu anſas, circumactu manubrii ; ſuáque circumvolutione ſimul funem ductorium, unáque pondus trahit, dentatâ adjuvante rotâ, & oppoſitos ſuculæ dentes mordente. Sic tolluntur in altum operæ inſiſtentes penſili loriculæ. **Suculà.**

Ergata

Ergata.

Ergata est machina tractoria, axe rectô, quæ obnitentibus & in orbem euntibus vectiariis, per insertum vectem, in orbem agitur.

Trochlea.

Trochlea. seu rechamus, est rotula striata, seu canaliculata, ærea aut lignea, in quam funis inditur; circa axiculum (fibulam, aut clavum) versabilis: Simplex, aut Composita, ex uno scilicet vel pluribus orbiculis, vim tractoriam augentibus; quam ideò vocant polyspaston, à Græco *σπάω*, traho, sublevandis gravissimis ad operum collocationes oneribus.

Tympanum.

Tympanum est ingens rota, quæ à calcantibus seu inambulantibus rotatur: axísque fune obvolvitur, vasta protollens, & efferens in altum onera.

Tolléno.

Tolléno est trabs altè solô depacta, cui altrinsecus altera longior immittitur transversa, pondere unam partem prægravante, quæ cum appensa situla à *tollone* movetur, & aqua hauritur. Quòd si longiori trabi superimponatur brevior, non sursum & deorsum, ut prior illa, sed in orbem versatilis, ciconiam vocant, aut geranium, Græcè.

Ciconia.

Jumenta machinaria.

Jumentum machinarium versat in longum, aut in gyrum, machinam, *vel* terendô lapidem super imposito lapide; *vel*, ut fit in fullonia, volgiolos impositô pondere, per substratas vestes trahendô ac premendô; *vel*, cùm duo sunt jumenta, in contrarias nitendô partes, funem circa rotam mobilem volventia & devolventia.

Instrumenta pressoria, seu torcula.

Validæ compressioni serviunt, generis omnis instrumenta pressoria, seu torcula, quorum omnium

mnium hæc eſt ratio. Prela duo, ad rem arctiſſimè preſſandam, adiguntur à *vecte torculo*, ſeu torculario circa trochleam, ſtriatim aut claviculatim ſtriatam; (*Pontanus* noſter capreolatum anfractum vocat) verſabili, quò prelum vel attollitur, vel demittitur. Sigilla imprimit ſola trochlea ferrea, manubriô circumacta. Qui findere vult aliquid, disſilire illud cogit, cuneum adigens tudite. *Fiſtucæ* adhibentur ad pangendas ſublicas (palos in aqua defixos) ad conſtructionem *pontis ſublicii*; *ſive anſatæ* fuerint, attollendæ & demittendæ plurium manibus; *ſive extollendæ trochleis*, & cum impetu demittendæ, ut fortiùs ſeu validiùs feriant.

Fiſtuca.

Artificioſi *aquaductus* ſeu *aquaductiones* cogunt aquam per canales aſcendere, in quamvis altitudinem. *Archimedéa* verò cochlea facit aquam deſcendendô aſcendere; ſed *aquagia* exſiccant aquis inundatos campos. *Aquileges* (utentes *chorabatâ*, ſeu libellâ aquariâ) ſunt libratores & ductores aquarum, deducentes eas vel per *canales ligneos*, vel *fiſtulas plumbeas*, aut *fictiles tubulos* terræ infoſſos, aut etiam *rivulis*, per *cuniculos ſtructiles*, ſeu fornices lateritios, donec ubertim excipiantur *caſtellô aquariô*, ubi per ſiphónes & ſiphunculos evomuntur in labra, crateras, conchas. Adduntur ſalientium fontibus varia ſignorum ornamenta; quorum in medio plerúmque ſurgit teres aut quadraria columna, circa quam Geniorum ac Nympharum ſimulacra, lymphas ore propinantium, aut aliis etiam membris redden-

Aquaductus.

tium

tium ac ejaculantium. *Ars ornatui*, etiam lu-
ſus adjecit, nam alicubi cæci laticum meatus
& mæandri, repentinis pluunt imbribus, &
aſpergine madefaciunt propiùs accedentes.

Quid quòd inventa ſunt *organa hydraulica*
quæ muſicô ſuſurrô mulcent aures, dum non
ſonores tantùm, ſed & voces modulatæ exci-
tantur ſpiritu intus compreſſô, epiſtomiorum
aperturis influente, fiſtulóſque animâ replen-
te. Quâ ratione quibusdam è puteis, os cana-
lis alternis claudendô & aperiendô, aqua e-
gurgitatur antliis; de quo ſupra cap. 6. &
cap. 83.

Horologia ſolaria,

Horologia reperta ſunt dimetiendis horis:
primùm ſolaria, (*ſciatherica*) ubi gnomonis
umbra horarias lineas transmeandô: tum *a-*

aquaria,

quaria, (*clepſydra*) ubi aqua de vitreo vasculo
in vasculum graciliter fiſtulatim inſtillandô,
ſeu guttatim defluendô, donec ſtillicidiô ex-

arenaria.

hauriatur: mox *arenaria*, (*clepſamidia*) ubi are-
na furtim transfluendô, oſtendunt moram præ-
terlabentis temporis.

Automata opera,

Automatarius faber eſt, qui *automata* conficit
(ultronea & intus mobilia) qualia ſunt parva
quædam animalium ſimulacra, (ut Architæ
columbæ) vel ſingula, vel univerſa membra
inteſtinis rotulis, nervis ſeu fidiculis in hanc
vel illam partem moventia, ut repere, inam-
bulare, vel etiam volare videantur.

Horologia rotata.

In horologiis rotatis & affabrè factis cumpri-
mis exerunt ingenium Dædali artifices, dum
rotulæ circulatim currentes & recurrentes

motam

motant ſeipſas ſuis libramentis, (quædam appenſis ponderibus librantur) quæ, quia ſunt revolubilia, retrahuntur devoluta, ut iterum revolvantur, & orbem ſuum abſolvant; aliæ ſine pondere, inſertâ claviculâ, urgentur & rotantur, per lamellas ſeu fibulas ceſſiles, ac reſilientes, repræſentántque circulatione illâ replicationem horarum; quin Solis etiam & Lunæ ac Planetarum curſus; excitántq; è ſomno dormientes, & lumen accendunt, referúntq; ſuis impulſibus ſtatuas accedentes, recedentes, ac procedentes. Videre eſt in his machinamentis & machinulis rotulas illas dentatas, ſeu denticulatas, ac crenatas, alias aliis morſicatim implicitas & obverſas, mutóque vel ſeipſas dente aut morſu: vel axiculos ſuos ſtriatos, mordentes; viciſſímque circumagentes, & circumactas. Inter quas *æquilibrium*, ſeu libramentum, (transverſarium aut orbiculatum) verſatile & irrequietum, pro gravitate appenſi plumbi citat, tardátque rotarum circumvolutionem; ſupernè *malleolus*, ad deſtinatam circulorum omnium (laxatâ *offendice* ſeu *ſufflamine*) converſionem, pulſat imminentem ſibi *campanulam* (tintinnabulum) dimenſis & exactis ad horarum intervalla, ſeu breviora, ſeu longiora, ictibus, quarum numeros extrorſum in orbe inſcriptos mobilis index ſeu lingula deſignat & indicat. *Suſcitabulum* dicitur malleolus, ad id ſolùm à rotula ſua agitatus, ut pulſu ſonare deſtinatum expergefaciendi tempus prodat. *Horologiopœus* facit horologia;

Curator

Curator ea curat & moderatur. Hinc describes *aſſaria organa*; quæ non tantùm revolubili ponderum giratione, ſed aquariâ etiam rotâ, in modum tympani hauſtorii, in orbem aguntur.

Perſcrutatur etiam mechanica aut *machinalis ſcientia*, quomodo machina fabrefiat automata, ſponte ſuâ mobilis, & motu quidem perpetuò; quod an fieri poſſit, non immeritò ambigitur.

Artificioſa pegmata.

Inter res hujus generis artificioſas & Dædaleas, varia numerantur *pegmata*: ſenſim in ſublime creſcentia & decreſcentia: aut dehiſcentibus, quæ cohærebant: aut his, quæ diſtabant, ſuâ ſponte coëuntibus: aut iis, quæ eminebant, paullatim in ſe reſidentibus: aut repentè recidentibus. Neque minus admirationis merentur *theatrales ſcenæ*, unâ rotatione ſeu converſione mutabiles; ubi mirè variabiles

Librationes theatrales.

Actorum, in funiculis occultè ſubtentis, librationes; videntur enim in aëre penduli, diverſis motibus, huc illúcque ferri, ſubitóque apparere, & diſparere; & jam non ſolùm ex machina, (uti veteres loquebantur) prodire, ſed provolare, & revolare.

Adagia.

Aqua hæret illi; qui, quod cœpit loqui, perſequi non poteſt; ſimilitudo ab aqua clepſydræ deſtillata. *Omnium horarum homo eſt*; ſeriis juxtà & jocis accommodus. *Servit ſcenæ*; qui tempus obſervat & perſonas ac loca. *Fontes ſitiunt*; cùm petunt ii, qui abundant domi. *Deus ex machina*; cùm præter ſpem auxilium. *In puteo conſtrictus* dicitur, qui in

ui in magnas anguſtias redactus. *In puteo cum anibus pugnat*; cui negotium cum homine rixo-o & contentioſo. Jam tu, quoniam ſcio, te mblematis delectari, aliquid de pera deprome ua. *Deſiderius.* Promo. Puteus cum trochlea & tulis habet epigraphen: *motu clarior*, doctri-a aliis impenſa. In Organo Muſico impares ſtulæ: *quot capita*, *tot ſententiæ.* In horologio lari, lingula ad arcticum polum vergens: *on antè quieſcit*, mens in Deum. In horologio tis & ponderibus acto: *Sine pondere mutum*; di-eris cauſidicum ſine auro porrecto. *Mercuri-lis.* Oblectamento mihi hæc tua ſunt ſtudia. his habeo, quod expedias, velim. Cur ca-alibus, tubis, & ſiphonibus aquarum leonina dſculpuntur capita? *Deſiderius.* Non ſum huic olvendo nodo. *Mercurialis.* Cùm leonis ſidus Egyptum fœcundet aquis Nili inundatione, jus beneficii memoria in aquariis leonum ri-ibus conſervatur. *Deſiderius.* Hoc jucundiſſi-um mihi fuit perceptu. *Mercurialis.* Ad ali-s oblectationes te ducam, & omnium blan-dimenta ſenſuum. *Deſiderius.* Mirum, ni campos in Elyſios. *Mercurialis.*

Prout amans tibi ſomnia fingis.

T CAPUT

Caput XLIIX.

Artes oblectatoriæ.

NOn priùs discedemus ab artificibus, quàm ea quoque percensuerimus, quæ ad lautitiem oblectamentúmque sensuum faciunt.

Mundare sæpius se limpidâ, manúsque & faciem lavare, est munditiei; furcare fucô, lenocinii. *Balnea* (balneæ, balinea, balneola, lavacra) adeuntur, ut ibi diluantur squalores; à desidentibus in solio aut labro, in quod calida vel alveolis, situlis, capulis, aliisq; vasis balnearibus per *mediastinos* seu *præfusores* infunditur; vel per canales, intortis epistomiis, immittitur. *Thermæ* vocantur non tantùm aquæ naturâ calidæ; sed quævis loca, igne calefacta, quæ sudandi caussâ ingredimur; unde veterum Romanorum Thermæ, Neronianæ, Diocletianæ, &c. *Vaporarium*, (*Laconicum*, *sudatorium*, cella caldaria) cum sellis & scamnis sudatoriis, servit sudantibus & lavantibus, præcinctis sudariô, vel castulâ; ubi defricantur pumice, vel strigili, aut strigileculâ; sordésque seu strigmenta radendô deraduntur & deterguntur, ac linteô exterguntur; transeundô è caldario vel tepidario in *frigidarium*, (cellam frigidariam; aut vicissim.) Et hoc non tam delectationis, quàm munditiæ, aut salubritatis causâ. Qui crebriùs lavabat, apud

Balnea.

Thermæ.

Vaporaria.

apud Gentiles quoque intemperantiæ & voluptatum ſuſpicione laborabat, teſte *Lipſio.* Habebant olim *hypocauſta unctoria*, ubi *aliptæ*, inſtructi ampullis & guttis unguentariis, lotos ungebant. Mercedula pro lavatione olim erat quadrans.

Balneator quandoque ſcarificat, (ſciſſâ cute ſcalpellô ſanguinem detrahit) affixis ſeu admotis cucurbitulis, auxiliatu flammæ; ſcarificati dicuntur, quibus ſcarificatio facta; ſæpe etiam adornat barbas, comásque, dum illas in *tonſtrina* detondet *forpice* aut *forpiculâ* (*forfex* ſartorum, forceps fabrorum eſt:) aut radit vel raſitat novaculâ, ſeu cultrô tonſoriô, ad cutem uſque; multiplici formâ; relinquens aliis circa extrema labra (ſuperiora) ſolum myſtacem; aliis infra labrum inferius, peniculum; aliis ſic demit barbam, ut barbulam retineant; his in acumen tondet, illis in orbem, aut in latum; quibusdam pili etiam volſellâ eradicantur, aut deglabratoriis (*Radero & Junio*) medicamentis extinguuntur: aut deniq; pice reſináq; extirpantur; quod fœminæ in crinibus quoq; faciunt. *Capillitium* verò *præciſurus*, illud pectit, tum diſplicat, inde attondet, aut ſtrictiùs, ſive preſſiùs: aut cleviore manu, & per pectinem; nunquam inæqualiter, ne inæqualis tonſor audiat, aut vellicator; aliquibus relinquit dependulam à fronte caprónam: aliis, reſectis ſolis capillorum marginibus, æquat in circuitu comam: quibusdam cincinnos criſpat, uſtulat, vibrat, in gradus frangit cala-

Scarificator.

Tonſor.

miſtrô, injectô humeris *involúcri* ſeu linteô tonſoriô, ne reſegmina pilorum inquinent. Calvis adaptat capillamentum adſcititium, *caliendrum* aut *galericulum*.

Blandimenta tactûs.

Res tactiles (*Lucretio*) ut afficiant incubatu leniter, inventi ſunt lectuli, ſtoreæ, culcitræ, (vel culcitæ) mattæ, lanâ anſerinâ, ſeu plumis, aut tomentô fartæ & inculcatæ, quibus ſtramentitia ſupponitur; pluméaq; pulvinaria, vel pulvini; & cervicalia, quibus superincumbamus munditer, ſi *lodíces*, lodiculæ, toralia, lecticaria, linteamina, vel ſidones ſuperinſternuntur candidæ; tum *ſtragula* ac tegulæ, quibus ſuperintegimus nos; deniq; *conopéa* (cortínæ ſeu velaria) ex anulis cortinalibus ſeu velarib⁹ pendula, quibus circumſepimus lectulos, ne quid obturbet. Grabatus ſeu anaclinterium (aliis anacliterium) ad meridiandum, ſeu interdiu quieſcendum eſt. Lectos ſternit aut erigit *lecti ſtrator*, (*Plauto* lectiſterniator,) unde lectiſternium.

Pro commodiore ſeſſitatione, ſunt ſcamna & ſedilia, cum fulcris ac ſcabellis; & biſellia, fulcrô bifariàm (*Apulejo* ambifariàm) verſabili; tum ſellæ arcuatæ ſeu hemicycli, pelliceæ, plicatiles; olímq; ad menſam diſcubitorii lecti, & ſubalares pulvilli; *cubitalia* cubitis ſubjiciuntur, *ventralia* ventribus imponuntur; deniq; pro geſtatione, lectícæ, & aliæ geſtatoriæ ſellæ, (ſeu geſtatoria) quibus aut morbidi aut voluptarii circumgeſtantur.

Blandi-

Blandimenta *gustatui* (gustui) dant cupediæ, quas cupedinarii & condimentarii parant; ut sunt variorum generum placentæ, libia, lagana, saccharáta, mulsea, aromatibus condíta, variáq; scitamenta, mattea, seu mattya, condituræ, (condítiones, condímenta, condítus) ac condítanea, & quæcunq; grati jucundíque sunt saporis, gulæ irritamenta, vide cap. 36. & 87. *Gustatus.*

Unguentarius (aromatarius, myropóla, seplasiarius) parat, vel (ut *Plautus* loquitur) paritat varia odoramenta, & suffimenta (suffítus, suffitiones) ad nares recreandas, & suffienda conclavia, salubritatis caussâ. *Odoratus.*

Delinimentum *aurium* à modulatione vocis est: seu vivę: seu musicorum organorum; quæ vel pulsantur, vel plectuntur, vel inflantur. *Pulsantur* cymbalum, tympanum, tintinnabulum, crepitacula quæcunque; itémque crembalum, quod insertum dentibus, adhalante gutture, alisúq; digiti tintinnat. *Plectuntur* organa, quæ fidibus intenduntur, ac remittuntur; ídq; vel *digitis*, seu manus utriusque: ut nablium, seu sambúca; seu alterius ductu, alterâ moderante chordas, ut cithara, & testudo; vel *plectrô:* eóq;, aut *setaceô*, ut chelys; aut *rotabili*, ut lyra; aut *prosiliente pinnulâ*, ut instrumentum æ nearum fidium. *Inflantur* verò quædam ore, ut fistula à fistulatore: tibia à tibicine seu auléte: tuba à tubicine: lituus à liticine: buccina à buccinatore: gingria vel gingrus à gingrinatore: tibia utricularis ab utriculario, *Auditus.*

ſeu aſcaula: quædam follibus, ut organon pneumaticum, vide cap. 59.

Oculorum. Oblectamenta *oculorum*, ſunt rerum ſpectabilium (viſibilium *Plin.*) repræſentationes, aut transformationes; idq; vel in plano, ut *pictura*; vel in materia ſolida ac molliori, ut *plaſtice*; vel duriore, ut ſculatura; aut per ignes miſſiles, ludicros vel etiam militares, per *pyrotechnicam* factos, cujus artis peritus, *pyrotechnites* dicitur. *Pyrotechnia.* Cujus opus, ſunt *pyroboli* chartei, ſeu chartacei, hoc eſt, tubuli, ſive radii nitrati, tormentariô ſcilicet pulvere infarti, conſtipatíque; qui ubi, paxillis ſeu bacillis appenſis, & admotô ad tenue foramen igniariô funiculô, fomitem ſusceperunt, repentè in ſublime feruntur: &, lineam ex recto arcuatam flammeô tractu ſignantes, poſt depaſtum nutrimentum pyrium, ſonoro cum bombo, in vacuum aëra rumpuntur. Aliàs transverſim, ultro citróque volantes, horrificam in ſpectatores voluptatem ſpargunt, nullô ſatis locô ab igne volatili tutos. Quid, quòd caſtellis è ligneis, & ad id fabrefactis, artificioſæ flammæ, non temerè erumpentes, igneas in æthere pluvias & varias figuras deſcribant. Globi quoq; ſeu ſphæræ farturâ nitri & piceæ materiæ fœti in aquas injectæ, poſtquam cum humido elemento, ſibilô quodam ſtridore, aliquamdiu, ignem vomendô, luctatæ & rixatæ ſunt, deniq; ingenti ſtrepitu crepitúq; diſſiliunt. Nec deſunt gladiatores, qui, flammivomis armis terrifici, fulgidis ictibus aërem verberant. Verbô; quod natura

in igneis

in igneis efficit meteoris : hoc ars in flammeis imitatur ſpectaculis. Vide etiam cap. 86.

Pictura eſt Poëſis tacens, Poëſis pictura loquens, cujus officia duo; *primò* delineare, *tum* ornare, beneficiô umbræ & coloris. Pictor itaq; deſcribit primò rudibus ductibus quamvis effigiem *graphiô*, dicitúrq; *graphis*, ſeu delineatio; & ars ipſa *graphice* ſeu *diagraphice*, delineatoriam vocant, quâ lineamenta adumbrantur ac effinguntur; deinde telam (oblitam priùs & lævigatam tenaci pulticulâ, quæ *ſublitio* dicitur) extendit in regula quadrata, eriſmate fulta; poſtea colores inducit, vel coloribus obducit; ac denique perpingit penicillô & pigmentis, tenens ſiniſtrâ orbiculum ligneum, cujus margini perforato inſerit pollicem, miſcétque in eo colores, (quorum alios in conchis & conchulis, alios in arculis loculatis, diſtinctos habet) ſuffulciens dextram bacillô, temperánsque pigmenta (ut ne remittant) gummoſâ ſeu glutinoſâ aquâ : aút oleô : unde oleata, *Pont.* aut ſuccô herbaceô; aliqua tantùm *monochromate* ſeu *monogrammate* pingit, ſimplici nimirum & unicô colore, eáque vocantur *monochromata* ſeu unicoloria; aliquandò imitatur ſcalpturam & æreum prototypon; aliàs ſine archetypo, ſuopte ingeniô & inventione æmulatur, & aſſimilat naturam, ad vivum. Expreſſurus *iconicum ſimulacrum* (ſive ectypum, aut effigiem, vulgò *contrafacturam*) habet ob oculos ſpirantem idéam; felix, ſi iconiſmus per omnia reſpondeat propoſito exemplo, ſeu exemplari, nihílq; aber-

Pictura.

ret, abludat, decedat, aut labatur à viva imagine. Solent quædam picturæ minutiore formâ punctim seu punctis repræsentari. Cæterùm artis est pictoriæ, nôsse colorum genera, affinitatem & rationem sociandi; nam aliqui sunt *nativi*, alii *intermedii*, quidam *fossiles*, ut cinnabaris, minium, auripigmentum, ærugo, cerussa è plumbo soluto facta, sandaraca vel sandaracha, &c. alii *vegetabiles*, ut Indicum, lacca, granum, & omnes succi pictorii, è rebus germinantibus expressi; inter pretiosissimos habent, *cærulum transmarinum*. Quam colorum mixturam & temperaturam veteres nominabant *harmogen*, seu commissuram, & quasi transitum colorum inter se attemperandorum; ita, ut splendidi seu floridi splendidis; obscuris obscuri adjungerentur, &c. Ejusdem est, *lucem umbrámq;* picturæ tribuere, alia per recessus longiùs ab obtutu in opacum abducendô; alia per eminentias producendô, & collustrandô; item, ad leges *opticæ*, quæ longiùs distant, minora efficere; quæ propiùs, majora; lucémque & radios, & hallucinationes, ac deceptiones opticas intelligere; omniáq; in unum punctum reducere; nec non ad Geometriæ regulas expendere, corporum naturas, figuras, proportionem, structuram, situm, numerum partium ac conformationem, motúsqúe & affectiones, vel affectus; articulis & musculis membra distinguere, venas proferre, vestium rugas & sinus implicare, & explicare; verbô, cum natura, ad nnguem usque certare; ut digna

gna sit pictura, quæ in *pinacotheca* asservetur; vel exponatur in *iconopolio*. Idem exprimere novit *catagrapha* seu *catagraphas* imagines, hoc est, obliquas & variè formatô vultu respicientes, suspicientes, despicientes, &c. Pingit etiam aurô, seu inaurat, (unde inaurator) vel inargentat, tenuissimis auri argentíve bracteati pagellis, obducendô potissimùm lignea: & inaurata, dente caninô poliendô, ac lævigandô; vel sine *politione oleagina*, bracteas sublitioni insternendô, &c.

Illuminatores. *Cælaturæ pictores*, (vulgò *illuminatores*) illuminant cælatas imagines pigmentis, seu colores eis superinducunt. *Encausta.* *Encausta*, coloribus adustis, &, cerâ igne resolutâ, vitra depingunt. Pingitur & acu ab acupictoribus; de quibus cap. 39. & opere musivo, à scriniariis, (JCtis musivariis) de quibus capite 39.

Chalcographi. *Chalcographus*, (ærarius scalptor) æmulus pictoris, à quo plerumq; imitabilem sumit idéam, incídit æri, in ære, in æs, (seu æneis formis, typis incúdit & insculpit) quidquid ille delineandô, aut pingendô, præformavit; in hunc ferè modum: cælaturus acuit oculos conspicillis, adhibénsq; *graphium*, (stylum, scalpellum) describit, ac ducit, in lamina æris polita, tenuissimos sulcos subtilésq; lineolas, & minutas incisuras ac scalpturas, (crassiusculas in ligno, sulcat) ac cælat, sculpit, & exsculpit omnis generis cælaturas, figuras & icones; in quibus alia profundiore sulcô deprimit in umbram; aliis lucem addit, & promi-

nere facit leviore manu, ac eminulâ incisione, vel cælamine; inde laminam figuratè incisam, & atramentô typographicô illitam, imponit chartæ humectatæ, (interjectâ lanâ coactâ) subjectámque tabellæ, inter duos volgiolos (quos quadrifidô radiô seu vecte circumagit) arctatæ & volutæ, pressat, celeritérq: reddit, & excúdit imaginem.

Staturia & sculptura. His accedit *statuaria*, quæ propriè efficit statuas, etiam colosséas, seu colossos; vel eas *fundendô* ex metallo: vel *cadendô* ex lapide; unde nomen *Statuario*; à fusione dicitur *Fusor*. At qui saxa excídit è rupibus, aut ad opus adaptat, *Latomus* audit. *Scalptor*, vel *sculptor*, vel *Sigillarius* appellatur, qui cælô tudite, scalprô *incisoriô* & *cavatoriô* scalpit, aut sculpit è ligno vel osse signa, sigilla, sigillaria, icunculas, imagunculas. Ars ipsa, *sculptura* à *Plinio* nominatur; & *scalptura*, actio scalpendi; opúsque, *scalptile*, vel *sculptile*. Quibus omnibus communis est cælatura, seu *analyptica*, ex cavitate in asperitatem excúdens anaglypha, seu vasa & signa exeuntia, seu extantia; quæ quomodo tornô fieri possint, adeóq; toreumata vocari, viderint illi, qui in *Martialis* illo versiculo:

Artis Phidiacæ toreuma clarum.

& in illo *Juvenalis* —*stantem extra pocula caprum*, putant de tornatilibus esse sermonem. *Plastes* seu *fictor* varia fingit, figurat & format simulacra ex argilla, gypso, cera, hinc *ceroplastes* & *cerographus*; ars hæc dicitur *Plastice*; *Proplastice* verò facit typos seu formas ex materia liquobili

liquabili & indurabili, unde fusiles conflantur & conficiuntur imagines. De specularibus egimus cap. 41.

Nunc ad parerga, sed pauca; ne videamur velle didicere, *Lippis & tonsoribus nota. Calvus comatus* est ineptus simulator. *Chordâ oberrat eadem*, idem fastidiosè repetens. *Aulœdus sit, qui citharœdus esse nequit.* Nam & in secundis consistere, pulchrum. Imperitus pictor humano capiti cervicem appingit equinam, suis aliquem coloribus pingit; qui vitia ejus ob oculos ponit. *Quid unguentum asino, suffitus sui?* pulvillum alterius axillis supponit adulator. *Canit sibi intus*; qui sibi plaudit ipse. Grave *Senecæ* dictum est: *fœdissimum patrimoniorum exitium, culina. Non è quolibet ligno fit Mercurius*; non quivis ad litteras natus. Dixi; etiam tu fare. *Desiderius.* Taciturnior sum statuâ. *Mercurialis.* Tacendô loqueris Proverbia. *Desiderius. Martialis* Rhetorem quempiam irrisit tam frigidum, ut de eo:

Neronianas is refrigerat thermas.

Mercurialis. Sufficiant hæc de Artibus *Mechanicis.* Ad *Ingenuas* vocamur.

Caput XLIX.

Artes culturæ humanæ.

Lustravimus artes *Manuarias*, *Rurales*, & *Mechanicas*; nunc ad *Liberales* (sic dictas, quòd curam animi, non quæstum spectent) promoveamus gradum, illas scilicet,

Artes Liberales.

quibus

quibus animus ad humanitatem & ingenuam doctrinam informatur, & excolitur, ſine qua incultus eſt & agreſtis; hebeſcit & efferatur. Antiqui *Mechanicas* omnes & *Manuarias* (non tantùm *ſellularias*) quippe *mercenarias*, inter ſerviles, ſordidas, & illiterales reputabant; cùm tamen ex iis hodiè ſint aliquæ, etiam liberô & ingenuô homine dignæ, ut Pictoria, Architectonica, &c.

Liberalium artium communiter ſeptem numerantur:

Lingua, *Tropus*, *Ratio*, *Numerus*, *Tenor*, (ſeu Tonus) *Angulus*, *Aſtra*.

Nimirum *Grammatica*, (quæ olim etiam Poëticam complexa eſt) *Rhetorica*, *Dialectica*, *Arithmetica*, *Muſica*, *Geometria*, *Aſtronomia*.

Quidam dividunt diſciplinas in *Humaniores* (mitiores, manſuetiores Muſas) & *Severiores*; in illis cenſent Grammaticam, Poëticam, Oratoriam, Hiſtoriam, ſive Antiquitatis notitiam, Dialecticam, & morum Philoſophiam; reliquas Facultates Superiores, magis ſpeculationi intentas, appellant Severas, Altiores, &c. *Eruditum* vocant, qui, tametſi has ſcientias (Græcis ἐγκύκλια μαθήματα) non accuratè & exquiſitè perdidicit, ut iis inſtructus & præditus dici queat; ita tamen eas delibavit & deguſtavit, iisdem ut tinctus & imbutus videri poſſit, (*Muretus in epiſt. 89.*) *Doctus* nominatur, qui rationem rei tantùm tenet; *peritus*, qui cum ratione experientiam & conſuetudinem. *Doctrina* (παιδεία, inſtitutio) traditur à doctore

doctore seu magistro; *disciplina* (μάθημα) accipitur à discipulo; à qua excluduntur hebetes, indociles, & intelligentiâ parùm valentes. Sunt autem huius culturę *instrumenta* libri, scholæ, conversatio erudita, (familiaritas, consuetudo) peregrinationésque illius causâ susceptæ.

Theses & Disputationes.

In congressionibus litterariis tam privatis quàm publicis proponuntur *Theses* (Assertiones, Controversiæ, Placita) impugnandæ & propugnandæ, convenitur in Academia assignatóq; auditorio, vel aula (aut muséo domestico:) *concertatur* alacriter, hinc aliis argumentantibus & subtiliter disserentibus, conquisitísq; rationibus contra asserta disputantibus; aliis sua pronuntiata strenuè defendentibus ac tuentibus. Fit autem quandoq;, ut isti argumentorum (quorum præcipuum *Achilles* vocatur) ponderi succumbant, frangantur, abjiciantur, irretiantur, implicentur, & in extremas angustias conjiciantur; aliàs, ut elabantur, velut anguillæ; aliàs sint paris utríq; in disceptando pugnacitatis, vincant simul, & vincantur.

Honores Academici.

Sequuntur *honores Academici*, publica eruditionis testimonia, quos qui prensant, ambiúntve, *Candidati* vocantur. Eô quidem ordine, & quasi per gradus conferuntur, ut Juvenes (postquam jam antè *beanismô*, ut vocant, sunt exuti, ac *beani* esse desierunt, quod vulgò *Deponi* & *Depositio* dicitur, dum, pro veteris Gymnasii Atheniensis consuetudine, novitii scholastici, quibusdam vexationibus exerciti, Musarum

rum sacris initiantur, ac in Studiosorum numerum cooptantur) absolutis Humaniorum litterarum classibus, & Dialecticis studiis, ad *Baccalaureatum* aspirant, seu *Baccalaurei* fieri desiderent; quæ vocabula ex Gallica lingua, cui *battalum* est, prælium, & *battalarii*, tirones milites, profluxerunt; unde postea in Academia Parisiensi; ubi hæ *promotiones*, seu Latiniùs loquendo, Creationes & Inaugurationes natæ; *Battalari* appellati, qui, in studiis ingenuarum artium, quasi tirocinium posuissent, & publicè disputandô speciem eruditionis suæ præbuissent; ut ideo frivolum sit & nugatorium, teste *Pontano* nostrô, hîc de bacca & lauro philosophari. Ex Battalariis postea depravatè *Baccalarii* & *Baccalaurei* sunt facti. Qui deinde, decursis Philosophiæ & septem Liberalium artium spatiis, seu finitô *Curriculô Philosophicô*, *Magistri Artium* pronuntiantur, *Magisteriiq;* insignibus, inter quæ est annulus, ornantur; potestate acceptâ, Aristotelem ex cathedra explicandi. Supremi omnium sunt *Doctores* (ita dicti, quòd docere in Lycéis possint publicè alios ex cathedris, unde possis Cathedrarios appellare, cum *Seneca*) Theologiæ, Juris, Medicinæ; qui, præter alia ornamenta, aureâ insigniuntur torque, & nobilitatis titulô; ad quos accedunt ii, qui, *Licentiati* dicuntur, quòd experimentis doctrinæ de iis, in consessu & frequentia Academica sumptis, liceat illis summam dignitatem (quam *Doctoratum* vocant) petere & consequi, cùm voluerint; Græcis

Proly-

Prolytæ appellantur & *Mellodidascali.* *Graduati* vulgò dicuntur, quicunq; honoribus illis Academicis sunt inaugurati & insigniti, quorum exemplis, immunitatibus & privilegiis meritò incitantur alii, ut animum ad sublimores disciplinas ac facultates adjiciant, applicéntque. *Bullati* Doctores sunt, qui ex Bulla seu Rescripto, aut Diplomate Principis sine præmissis examinibus ad eum gradum honoris sunt promoti, nec solenniter renuntiati. Supremus Academiæ Magistratus est *Rector* Magnificus, cui qui ad obsequia appáret, dicitur Apparitor Academicus, vulgò *Pedellus*; *Professores*, seu Doctores altiorum disciplinarum constituunt Senatum Academicum; schòlæ, vulgò *Lectiones* appellantur; initiator Studiosorum, seu Academicorum, vulgò nomen *Quints* habet. Semitarii appellantur, qui plateas frequenter obambulant.

Quis nescit Academiam à quodam Academo dictam, qui possidebat locum suburbanum & nemorosum prope Athenas, ubi Plato natus & philosophatus fuit? Artes excogitavit necessitas: honos alit & quævis terra. Mater earum Mnemosyne seu Memoria. Quod quâ ratione in studiis fiat Liberalibus, indagemus.

CAPUT

Caput L.

Litteræ, Charta, Scriptura, Libri cum administratoriis Artibus.

MOdus Scripturæ fuit apud Ægyptios, per notas *hieroglyphica*; fictas animantium & aliarum rerum figuras; v. g. ſerpens caudam ore complectens notabat vel annum vel æternitatem. Apud Chinenſes ſinguli characteres, ſine coagmentis ſyllabarum, ſingulos conceptus & rem ipſam ſignificant, etiam aliis nationibus intelligendi; apud nos in uſu ſunt litteræ, & literulæ, ſeu notulæ minimorum oris ſonorum, è quibus conjunctis fiunt verba, ſententiæ, libri.

Diverſi modi ſcribendi. Antiqui literas malleô, & celte, ſeu ſcalprô incidebant ſaxo, plumbo, æri; poſtea inſculpebant ligneis codicibus, (ſeu caudicibus, præſertim tiliaceis, faginis, buxeis,) ſectis in ſchedas & tabulas (ſectiles) ac tabellas & codicillos; qui cerati, ſeu cerâ obducti, graphiô ſive ſtilô ferreô aut oſſeô pungebantur; atq; ſic inſcribebantur; unde pugillares & pugillaria. Deinde ſcriptum eſt in ebore, & linteis (pingendô) variíſque ſtirpium foliis; unde hoc nomen etiam noſtrati chartæ adhæret. Poſt hæc, exaratæ calamô tenuiores arborum philyræ, (ſeu philuræ) quæ inter ipſum corticem, & arboris, lignum ſunt, & à Latinis libri licuntur. Subſequenter papyrus inventa

eſt,

eſt, de qua mox plura. Poſt hanc adhibita eſt membrana, ſeu pellis animalium; quæ pergaména dicta, ab urbe Pergamo; ubi ejus conficiendæ modus excogitatus; hujus confectores dicuntur *membranarii*, ſubigentes pelliculas, & in regulis extentas, radulâ extenuantes, pumicéq; polientes.

Antiquorum charta.

Eſt autem papyrus, juncus ſeu frutex bicubitalis, in paluſtribus Nili, habens, corticis locô, tunicas (philyras) latiſſimas & prætenues; quas discriminatas acu, & imbutas aquâ glutinoſâ, complanatásq; prelô, ac deſiccatas Sole, digerebant in ſcapos, ſeu congeriem viginti plagularum, ſive foliorum papyraceorum; (*Plinius* etiam vocat tænias & bracteas) quæ deinde *charta* ſunt appellata, ab urbe Charta, juxta quam juncus ille repertus fuit. Dicitur & charta pergaména ac membranea.

Noſtra chartæ confectio.

Nunc alia eſt *charta* ſeu papyrus in uſu; quam chartarius ſeu *chartopœus* conficit, in officina *chartaria*, ex linteis & linteolis vetuſtis (collectis per pannicularium, pannuciarum, peniculorum collectorem) concerptis, & aquâ maceratis, contuſiſq; & contritis in lanuginem ſeu pulmentum, & diductis in folia, intermiſtâ collâ, ne perfluat. Res ita ſe habet. Ubi fruſtillatim conciſi ſunt peniculi ſeu pannuciæ, immittuntur cupis, ut computreſcant; poſtea in mortario aquâ repletâ tunduntur piſtillis, à rota verſatili agitatis; donec minutim contuſi induntur cortínæ (aheno vel labro) calidâ refertæ; quam deinde materiam hauriunt qua-

drata forma, seu craticula, (ferramentis tenuibus aut filis æneis contexta) quæ aquam transmittit & percolat, & linteola contrita retinet. Formata jam in folium, evacuantur in pannum villosum, eóq; involvuntur, prelóq; premuntur, donec omnis decedat humiditas; demum tendiculis suspensa exiccantur aëre, exiccatáq;, glutine perlinuntur, & glutinata lævigantur. Ad extremum componuntur in volumina minora & majora. Fascem viginti voluminum minorum, seu chartaceorum codicum, (quorum singuli continent viginti quinque bipatentia folia, seu quaterniones, qui in octulas complicati, constituunt chartam conduplicatam; quæ in schedas & pagellas scinditur) *scapum* vocant; vicenarium scilicet papyri fascem.

Charta diversimoda.

Est autem *charta diversimoda*; omnium vilissima, *emporetica* (vel emporica) pro segestribus seu involúcris adhibenda, præstantissima, *Augusta* seu Cursoria, veredaria, epistolaris; Latissima, *Claudiana*, (Regia, Imperialis) *macrocólum*, vel charta macrocólos. *Virgo* dicitur charta, ex qua nullum transcriptum exemplar; *pura*, quæ nullis perarata literis; *bibula*, transmittens characteres; *opistographa*, à tergo inscripta; *dentata*, (apri equíve dente lævata) quò calamus currat expeditiùs; *malleata*, malleô tunsa; firma & plana; aspera & scabra, minutísq; filis plena; quæ, ne scriptioni mora afferatur, de calami crena est detrahenda.

Atramen-

Atramentum scriptorium (librarium) consit è gallis quernis, & calchanto (vulgò *vitriolo*;) quibus adinditur seu miscetur aliquantum aluminis & gummi ad prohibendum mucorem & penetrationem; quódque nec sit spissum, nec dilútum & subalbidum. *Penna* verò (calamus) eligitur anserina, pavonína, aut olorína, caule amplô, firmô, pellucidô, cavô, longiore, & mediocriter durô; quam qui temperat scriptioni, erádit scabritiem tergô cultelli (gladioli, scalpelli librarii, scriptorii, graphiarii;) acie autem detruncat caudam, & rescindit utrinq; caput, ut bifurcatum (*Pontano*) fiat: tum medullam extrahit, & diffindendô, crenam in dorso, aperit cultelli cuspide, pro defluxu atramenti; circumcidítq; rursum incisuram istam, & præcídit æqualiter, (æquandô scilicet pediculos illos, seu cruscula fissuræ) & ita calamum in mucronem acuit. Debet autem mucro seu rostellum gracilius esse pro minutioribus notis ducendis: obtusius (plusculum inde abscindendô) pro grandioribus. Dextra pars, in quem calamus scribentis incumbit, sit aliquantò altior sinistrâ; ipsa autem penna tenenda est pollice, & digitô mediô, mollitérq; superimponenda indici; ita minùs vacillabit, firmiúsq; imprimetur chartæ; brachium verò usque ad cubitum sit liberum in scribendo, suóq; pondere tabulæ seu pluteo innitatur; tota sed manus articulari digito.

Atramentum.

Calami scriptorii.

Jam ad *scribas* (librarios, librariolos, amanuenses) veniamus; quorum ars dividitur in

Scriptura.

Orthographia. *Orthographiam*, ut rectè scribatur, observandô notationes accentuum, disjunctionum interpunctiones, commata, cola, signa interrogationis, exclamationis, parentheseos, &c. 2. *Calligraphia.* *Calligraphiam*, ut eleganter; secùs faciunt, qui lituris scripturam deformant, aut versibus vacillantibus, quæ scribentium incogitantiam & festinationem arguunt, aut inscitiam. Quidam tam inficetè scribunt, ut videantur literæ illæ pede gallinæ scalptæ, quarum aliæ alias scandunt. 3. *Tachygraphiam*, ut celeriter. 4. *Steganographiam*, ut tectè & arcanè. De his duabus posterioribus mox infrà. *Arma scriptoria*, præter atramentum, cultellum & calamum, sunt theca calamaria seu graphiaria, aut, simplici verbô, graphiarium: pyxis pulveraria seu arenaria: forficula, clepsydra, regula, circinus, ligula ossea, cera sigillaris, sigillum, globus lini torti, filatim è pyxide devolvendus. *Officium scribarum.* *Officium scribarum*, temperare pennas, complicare & complanare chartam, ducere lineas, delere, eradere, pulverem aspergere, aut bibulâ papyrô exiccare, scribere literis paribus, imparibus, minusculis, majusculis, grandioribus, variis parergis & vermiculatis ductibus; describere, (exscribere, transcribere) obsignare epistolas, inscriber, in fasciculum colligare; vincula seu linum acceptarum resolvere, incídere, signum aut sigillum detrahere, &c.

Hebræi scribunt à dextra finistram versùs, Græci & cæteri Europæi à finistra versùs dextram;

tram; Indorum quidam juxta perpendiculum à summo ad imum, æquè legibiliter.

Tachygraphia.

Tachygraphia, seu compendiaria ars scribendi, fit vel per literas singulas (quas veteres per syncopen *siglas* appellabant) ut hæc verba: Senatus Populúsque Romanus, exprimuntur quatuor characteribus: S. P. Q. R. Vel per notas seu signa absq; literis, ut, eadē verba per signum unde *Notarii* & *σημειογράφοι* sunt, qui non tam aliena dictata quàm dicta excipiunt calamô, certísq; notarum compendiis assequuntur dicentem, aut etiam antevertunt. Hodie celeritas illa per vocabulorum decurtationes (quas *Vegetianô* verbô abbreviationes vocant) obtinetur.

Steganographia seu clandestina.

Steganographia est clandestina seu clancularia scribendi ratio, occultis utens signis, ex compacto paucorum, intelligibilibus, dum vel trajiciuntur & transponuntur literæ, ut B pro A; C pro B. Vel numeri adhibentur pro literis, ut 1 pro a. 2 pro b. 3 pro c. Vel pro arbitrio transmutatur alphabetum. Vel novi characteres efformantur: vel inaspecti quopiam illiti succô exarantur in panno, non nisi frigidâ madefacti legendi, aut in charta ad lucernam transparente colligendi, &c.

Scytala Laconica.

Apud Lacedæmones genus erat secretioris epistolæ, (quæ *Scytala Laconica* appellata) teres videlicet surculus seu lignum, illísq; adaptatum tenue lorum, notis literariis inscriptum, quod minutim concisum mittebatur ad absentem, qui lorô illô per surculum suum, alteri omnino re-

ſpondentem circumplicatô, literíſq; coëuntibus, quod ſcriptum erat, perlegebat. Romani membranam inſtar faſciæ circumligabant bacillô ſtriatô, quæ in longum perſcripta, alióq; miſſa, ſimilíq; cylindro implicata, expeditè legebatur. Nec defuerunt, qui cutem tabellionis inſcriberent notis.

Typographia.

Nos habemus *Typographiam*, quæ ſimul eſt Tachygraphia & Polygraphia, dum unus unâ die plus imprimit chartæ, quàm mille poſſent ſcribendô. Artem hanc Typographicam (Chalcographiam) propter miram inventionem & utilitatem penitiùs inſpicere & pluribus explicare juvabit.

Locus, in quo exercetur, *Typographéum* ſeu *Typographíum* dicitur. Atramentum typographicum ſeu fuligineum conficitur ex oleo ſeminis lini, gummi juniperino, fumóq; reſínæ, ſimul mixtis & lævigatis ac percoctis.

Characteres ſeu literæ ſunt metallicæ ſive æneæ, nimirum fuſiles ex mixtura plumbi, ſtanni, & æris, vocantúrq; typi, formæ, formulæ; inverſæ, & deſuper extantes, habéntque varia & ferè peregrina nomina, à Formatoribus & Fuſoribus impoſita. Notiora ſunt ſequentia:

Maximæ omnium literæ, grandes, & grandiores dicuntur Cubitales, Dodrantales, Palmares, Quadratæ (*Arbitro*,) vulgò *Univerſales* ſeu *Initiales*; rectiùs *Majuſculæ*.

Scriptu-

Scriptura vel eſt erecta, vel inclinata; illa Typographis dicitur *Antiqua*; hæc vocatur *Currens* ſeu curſim ducta. Formæ characterum hæ ſunt:

Romana; Typographis, Canon - Antiqua, ſic:

Fili noli peccare.

Proxima Canoni; Typog. Parangon - Antiqua, hæc:

Deus videt.

Media-Antiqua, hæc:

Angelus adſtat.

Ciceroniana; illis, Cicero - Antiqua, hæc:

Mors minatur.

Minuta, Romana; illis, Garmond-Antiqua:

Diabolus accuſat.

Minutior-Romana; illis, Petit- Antiqua:

Æternitas exſpectat.

Inclinatorum hæ ſunt:

Character productior; illis, Parangon- Corſivo:

Majori cede.

Medius, hic:

Minori parce.

Ciceronianus; illis, Cicero - Corſivo:

Cum bonis ambula.

Brevior & contractior; illis, Garmond-Corsivo:

Malos fuge.

Minimus; illis, Petit-Corsivo:

Deum cole.

Impressio sic se habet: *Typographus* (Excusor) distribuit per capsulas (loculamenta, capsam loculatam) figuras literarum æneas, supinas, tanquam incisas marmori; quas *Typotheta*, seu *Compositor*, habens ante se exemplar retinaculo fixum, expromit indidem, sigillatim eas componens in verba, versus, paginas, columellis & intercolumniis affixas, ne in commissura dehiscant invicem; quarum facies sunt aliquando *columnatæ*, intermediô inter versuum oblongas series spatiô; aliquando largiùs marginatæ. Deinde coarctat marginibus ferreis, seu circumsepit, sepimentô clavulis striatis constringendô, relaxandóq;, ut ne unus apex locô moveri possit. Hinc operæ Typographicæ typos sic inclusos imponunt tabellæ, (supernè apertili ad inserendas & eximendas chartas,) & supra tabulam majorem (quam arrectaria & fixilis compages firmat) mobilem, (incumbit enim volgiolo subtus volubili, ansam ejus impressore circumagente:) oblinúntq; atramentô, adhibentes ad id *melantéres*, (sphæras ligneas manubriatas, coriô obductas, pilóque equinô fartas, quibus per mediastinum *spathulâ* color impressorius imponitur, mutuóque attritu subigitur ac tenuatur,) prelóque (cui

(cui cochlea imminet vecte intorquenda & retorquenda ac revolvenda) subjectam, versatione ergatæ seu torculi pressant, apprimúntq; suppositæ chartæ, imprimúntq; & exprimunt characteres, non tantùm atros, sed & rubricatos, vestigium sui in humectata papyro relinquentes. Sic momentò excuduntur, describuntúrq; premendô quaterniones plurimi, omnes correctissimè seu emendatissimæ, modò primum exemplum non sit mendosum, nec *Corrector* incurius, sed accuratus.

Chartæ excusæ exiccantur pendulæ, plicantur, colliguntur, recensentur secundùm notas alphabeticas; dissolvuntur rursum formulæ, & absterſæ reponuntur per cellulas suas, ut denuo coagmentari & jungi in alias dictiones possint. Si quid expungendum, id facit Typotheta subulâ; menda emendanda rejiciuntur in calcem libri. Nec raro fit, ut is auctior & correctior iterum committendus sit prelo librario, editióque iteranda.

Veterum libraria compactio.

Librarii olim conglutinabant chartas chartis, (unde Glutinatores *Ciceroni*) convolvebántque in *volumen*, dictum à volvendo & circumplicando circa teretem bacillum, quem nominabant *umbilicum*, quòd medius esset libro circumvoluto; cujus capita supernè infernéque eminentia appellabant *cornua*, aurô quandoque & argentô ornata; qui paxillus rotundus seu cylindrus quoniam in extrema voluminis charta aut membrana, (quæ à tergo inscribi non solebat) erat agglutinatus, finis il-

lius erat, unde ad umbilícum rem perducere, idem eſt, quod finire. Poſteriore ætate, *umbilíci* dicti ſunt ornamenta librorum, capitati ſcilicet claviculi, oſſei, lignei, cornei, ænei, quibus à figura umbilíci humani, id nominis inditum. *Frontem* autem librorum (ſecundùm *Pontan. Raderum, Muretum*) dicebantur tabellæ, (aliquando cedrinæ, aut cedri ſuccô tinctæ, perennationis cauſâ) pellibus variè coloratis obductæ, & pumice raſæ, quibus paginæ compactæ, utrinque arctabantur & claudebantur.

Hodierni Bibliopégi.

Nunc chartacea folia *Bibliopégus* compingit (compaginat) in codices; ubi priùs *ligulâ oſſeâ complicaverit*, ſeu conquadraverit in pagellas & paginas, *eáque malleaverit*; (rariorem chartam firmaturus aquâ tingit aluminatâ) quas deinde, extentis per tabulam, & *interſutis* à tergo preſsè *funiculis*, arctè *conſuit* ſuturâ æquali; & per quaterniones *colligat*: prelóque interceptas, dorſô *conglutinat* paullò eminentiore, ac *circumcídit* dolabellâ tereti (librariâ;) circumciſuram *colórat* variè, ac *inaurat* etiam, *præmunítq;* frontes è filo intortis capitellis. Exinde *circumunit* tegumentis papyraceis, glutinô farinaceô denſatis; aut dolatis tabellis, quas deinde *obdúcit* ſeu membranâ ſeu coriô, rotulâ ſtriatâ plerumque inauratô (optimum eſt camelínum;) latera *fibulat* aut æreis fibulis ſeu uncis aheneis; aut connectit ligulis (ligamentis) ſcorteis, lineis, ſericis; libris grandioribus bullas *affigit* umbilicatas. Denique tota compactio ita eſt conſtituta, ut compacta nec diſcedant aut hient,

numerſ-

numeríque ſutilium philyrarum inter ſe reſpondeant.

Lecturus librum laxat nodos, aut diſſibulat uncinos, cultellóque paginas tenaciùs cohærentes emarginat. *Sittybus* eſt involúcrum ſeu operculum integumento librorum ſuperinductum, à maculis aut pulveris, temporíſve injuria diutiùs integrô conſervandô. Sæpe libris inditur *discerniculum*, tæniolis ſericis è roſa aut oblonga lamella fluentibus. Aut inſeruntur pagellarum marginibus ſectilia è membrana *ſignacula*; aut paginæ tenentur explicatæ *forcipe librariâ*, quam ſuprà retinaculum vocavimus.

Bibliopóla exercet *bibliopolium*, vendens libros in taberna libraria, quorum alios comparat pretiô, alios commútat merce ſimili. *Bibliopóla.*

Bibliothecarius eosdem congeſtat in *Bibliothécam*, (Latinis Librariam) quæ & locum ſignificat, & armarium, ac libros; inſcribítque catalogo ſecundùm alphabeti ordinem diſtributo; ac diſponit per repoſitoria ſeu receptacula aut armaria, hoc eſt, altiora pegmata, in quibus multiplices foruli, & diſtincta loculamenta, proportione intervallorum reſpondentia, ubi velut in capſis, certô ordine gradúque collocantur, & digeruntur, ac exponuntur ad legendum, ſuper pluteum ſeu tabulam transverſim inclinatam, cui impoſita minora ſigna, à *Cicerone* ſigilla plutealia vocantur. Sublimiùs ſtatuuntur & figuntur imagines, ſtatuæ, effigies & ſimulacra artium, vel virorum doctorum. *Bibliothecarius, & Bibliothéca.*

ctorum. Librorum quisque gerit in tergo no
men, nûllô negotiô inveniendus, & è nid
percommodè eximendus, reponendúsque si
ne scalarum adminiculo, si exstruantur ambu
lacra pensilia, seu pergulæ columellis suspen
sæ, cancellis prætextæ, quarum crepido la
tiuscula servit sustinendis codicibus, quos le
cturi ibi ponunt volvúntque. Tituli classiun
seu facultatum porrectioribus elementis ad
scribuntur. Turbata & disjecta iterum com
ponuntur: pulvis deverritur scopulis setaceis
aut complosione paginarum excutitur. Ob
scœni & quocunque modô noxii libri peculia
ri *chartophylaciô* claudendi & abdendi, aut Vul
cano consecrandi; vel certè, si fieri possit, a
obscœnitate & erroribus repurgandi.

Forma librorum.

A *forma exteriore* liber est vel chartæ integræ
seu in folio; vel plicatæ, rectè aut obliquè in
quadrum, (unde quaternio) aut in octuplum
(unde octuplicatæ pagellæ) aut in duodecu
plum, sedecuplum, octodecuplum, &c. hin
forma chartæ duodecima, decima sexta, deci
ma octava, vigesima, vigesima quarta pro co
dicillis, libellis, & libellulis. Si codex e
grandior, quàm ut compactili crassitie scit
comprehendi possit, dividitur in Tomos se
Volumina, aut Opera; & hæc in Partes, Libro
& Opuscula. *Scheda*, (schedia *Arbitro*) sche
dulæ, pittacia, sunt chartæ non compactæ, se
ligatæ.

Partes interiores libri.

Interiores partes libri sunt: *Titulus* seu Inscriptio
Dedicatio seu Nuncupatio: *Præfatio* seu Prolo
quium

quium, quô argumentum edisſeritur; interdum elogia illius præmittuntur, cui dedicatur; quique in Patronum & Defenſorem Scripti adſciſcitur. Tum *Tractatus* ipſe ſequitur, dispertitur in *ſectiones*, *membra*, *capita*, *paragraphos*, &c. cum *indice* contentorum, aut etiam erratorum typographicorum.

Libri ſcriptor dicitur auctor, (autor & author) ſæpe limans & elimans, donec ultimam apponat manum. Primò ſcriptum vocatur *autographum*; inde tranſcripta, *apographa*. *Cenſor* ſeu recognitor eſt, qui cenſet & recognoſcit librum, judicátque de ejus probitate aut utilitate; utênsque virgulâ cenſoriâ, aut triſti (ut ille ait) arundine, expungit & caſtígat, humilia extollendô, redundantia coërcendô, ambigua declarandô, obſcura illuminandô. Aut certè ſubnotanda, emendanda, limanda, tollenda, eliminanda ac rejicienda. Quòd ſi ſcriptor infelix adferat futilia, non utilia: rudia, non polita: laborata, non elaborata: obſcura, non clara: non accuratè expenſa, ſed ſine judicio corraſa: non ad lucernam elucubrata, ſed præproperô calore effuſa: non ordine digeſta, ſed temerè chartis illita; non ſolerter inventa, ſed paſſim protrita & proculcata: non domi nata, ſed ex alieno ſine fronte ſublecta: non luculenta, ſed lutulenta, & bonis moribus damnoſa; verbô chartas Voluſianas, & aptas thuris piperíſque cucullis; meritò tenebris damnantur æternis; aut ſaltem ab excuſſo ibunt in aſtra ſago, ut *Epigrammatarius* loquitur, cùm nemo non

mo non habeat rhinocerotis nasum. Liber autem perpolitus, & gnaviter elaboratus, facilè, etiam sine appensa hedera, est vendibilis, reculditúrque sæpius; nec deerit *sumptuarius* impensas & sumptus pro adornanda & iteranda editione suppeditans.

Eleganter *Cicero ad Attic. lib. 1. epistol. 8.* ait: Bibliothecam tuam, cave, cuiquam despondeas, quamvis acrem amatorem inveneris: Nam ego omnes vindemiolas meas eò reservo, ut illud subsidium senectuti parem. Inter celeberrimas Bibliothecas fuit Ptolemæi, Regis Ægypti, quam Alexandriæ instruxit septingentorum millium voluminum; quæ deinde J. Cæsare, Alexandriam oppugnante, incendiô periit. Ab eodem Rege Septuaginta Viri doctissimi, è Judæi advocati, Hebræos SS. Scripturæ codices in Græcam linguam transtulerunt, unde Interpretatio Septuaginta Interpretum, mirè inter se consentientium, etsi conclavibus separatorum. Pro Adagio cape: *Helluo librorum*; & porrò ambula, tecúmque cogita, quis sit *homo trium literarum*.

Caput LI.

Modi discendi & proficiendi, Auditio, Lectio, Scriptio.

Auditio.

AD animum Artibus Liberalibus imbuendum requiritur imprimis *Auditio* seu Auscultatio Vocis Vivæ seu Docentis, quæ & fre-

& frequentiam in scholis assiduam, & animum præsentem, intentum, vigilantem, quietum ac literarum amore incensum postulat, vivâxque desiderium proficiendi; nam, teste *Senecâ*, magna pars profectûs est, velle proficere. Hîc age, quod agis; nam multi, ubi sunt, ibi non sunt; ubi non sunt, ibi est illorum animus; Quibus, quod unâ influxit aure, mox effluit alterâ. Quare sensus nec cõvocandi omnes, & intendendus animus, ut otiô vacet literariô, alias curas mittat omnes. Pendendum est tibi ab ore Docentis, syllabæque loquentis velut gemmulæ colligendæ. Memineris, nunquam non doctiori tibi redeundum è schola; & à te ipso reposcendum, quidquid ibi perceperis auditu; neque putes, privatô labore te consecuturum, si neglexisti, quæ obscuriora & involutiora explicavit Magister.

Lectio. Sequitur librorum *Lectio*; quæ est sermo cum mortuis, alítque ingenium; studióque fatigatum non sine studio reficit. In qua observabis quatuor præcipuè, *Ordinem*, *Constantiam*, *Tempus*, *Fructum*. *Ordo.* *Ordo* requirit, ut parentes Latinitatis & sui quique Facultatis consulantur, ante nepotes & posteros. *Constantia.* *Constantia* repellit tædium, ne velut canis è Nilo; tu ex Auctoribus haurias, an pitisses, multa perfunctoriè transiliens; inutilia & nocua, ut superiùs monui, ne attingenda quidem. Quidquid autem legis, ter relege; primùm, ut intelligas: deinde, ut eligas & enotes: demum, ut selecta memoriæ imprimas. Legere, ajunt, oportere non multa, sed

ta, ſed multum; Lectio copioſum reddit, & bene instructum: Disputationes & Colloqu promptum & facilem: ſcriptio & notarum co lectio, altiùs figunt animô perlecta. Historia rum pervolutio facit prudentes, Poëtarum in genioſos; artes Mathematicæ ſubtilitatem do nant: Naturalis Philoſophia judicium profu dum parit: Moralis gravitatem quandam mo rum conciliat: Dialectica & Rhetorica pugna cem reddunt, & ad contentiones alacrem.

Tempus. *Tempus* eſt vel Ordinarium, ſtudiis ſtatâ leg aſſignatum; vel ſunt operæ aut horæ ſubſeci væ (aut ſuccifivæ) ac ſecundariæ, & quaſi in termiſſariæ, quæ poſt neceſſarias fiunt. Matu tinum & Veſpertinum tempus magis eſt op portunum & accommodatum progreſſui litte rario; nam *Aurora Muſis amica*, tum vacat & ſecedit animus, ac viget ingenium. Tu vide ut pretium ponas tempori, cujus jactura e ſumptuoſiſſima. Si quid lucubrandum aut elu cubrandum antelucanis aut nocturnis horis cereus conducit præ candela ſebacea, quipp fumida. *Candelabrum* ſit elevatum, umbracu lum viride, emunctorium præſtò ad ellychni um identidem emungendum, ne obumbret fungum mox opprime, ne fœteat. Long

Lucerna ad lucubrandū commodiſſima, lampas. commodior eſt *lucerna* ſeu *lampas*, oleô inſtru cta, quam in gratiam lucubratorum pluſculi deſcribemus. Eſt illa oblongæ rotunditatis inſtar cylindri, ſuperiùs clauſa, inferiùs ca naliculô roſtrata, cui ellychnium inditur, & crepidine prætexta, quâ oleum excipitur, in

fundi

funditúrq; per osculum quadratum, (orificium *Vitruv.*) metu vacui non profluxurum, nisi ardore ellychnii attenuetur, locúmq; subintranti aëri cedat; atq; hoc lumen nec scintillat, nec fumat, nec facilè in fungũ concrescit; verbô, salus est oculorum, & solatiũ noctis. Pluteus quoque subjiciendus scribenti, aut scrinium scriptorium (vulgò *pulpitum*) cui manu innitendum, non pectore.

Fructus autem provenit ex *diligentia subnotandi*; fallax enim est memoria, onerata fatiscit, referta perturbatur. In *Excerptione*, quæ lectionem multò reddit meditatiorem, finis studiorũ est attendendus, & cum eo Excerpta commetienda. Quidquid notatu dignum censebis, distribuendum tibi vel breviùs in *Lemmata*: vel fusiùs in *Adversaria*, annotatô vel exscriptô auctore, librô, capite, paragraphô, paginâ, editione, formâ. Juverit, penes se habere pugillares, (codicillum, palimpsestum, pittacium) ut in iis plumbagine consignentur, quæ incidunt, ne excidant. Poterunt & calamô in rejectaneas schedas & chartam separatam referri, ex quibus deinde in majore ordine digesta transferantur in libros papyraceos seu paginas consutas ea, quæ in posterum videntur asservanda, cum indice adjuncto. Sic sua cuique notata domesticum præbebunt bibliothecium (*Pontan.*) Minimè verò probandi illi, qui, selectiora distincturi, subducunt lineas versibus singulis, vel totum locum lineandô circumscribunt: aut oras paginarum infimas &

Fructus.

ſummas introrſum flectunt, quas flexuras meritò appellant *auriculas aſininas*; ſed neq; *aſteriſcis* ſignanda ſunt, quę digna approbatu: aut *obeliſcis* configenda, quæ improbatu digna; nec ullis aliis lituris codices deformandi. Quòd ſi per occupationes calamô non licet uti, ad notandum; ſecundaria proderunt adjumenta; qualia ſunt tæniolæ chartaceæ inter pagellas interjiciendæ; aut earum marginibus inſectæ membranulæ inſerendæ.

Scriptio.

Scriptione temperanda lectio, & cum ea alternanda, ita, ut *nulla dies* abeat *ſine linea*; inſiſtendum veſtigiis eſt veterum, & ex eorum ſcriptis viva Latinitatis imago exprimenda. Probatiores Auctores vocantur *Claſſici*, quatuor Linguæ Latinæ ætatibus discreti. Quarum prima, *Infantia*, cujus tantùm fragmenta extant, annorum circiter 500. ab Urbe Roma condita. Secunda, *Adoleſcentia* ſeu Juventus, Antiquæ ætatis nomen habet, centenorum annorum usq; ad M. Tullium, in qua, præter Oratores, claruerunt Ennius, Plautus, Pacuvius, Poëtæ. Tertia, *Virilis*, ſeu Aureum Seculum ſive Latiniſſimum, quod cum Cicerone cœpit, & cum Auguſti Cæſaris morte terminatum eſt. *Ætas quarta* paullatim ad ſenium & quandam barbariem inclinavit. Noſter Wolfgangus Schönslederus, Vir humanioribus litteris egregiè eruditus, qui linguæ Latinæ opes ex Antiquis Probíſque Scriptoribus cum magna cura induſtriaque & delectu deprompſit, cujus veſtigia quippe cautè poſita, ſecurè ſequi

ſequi poſſumus, Auctores Latinæ aliter paullò in ætates distribuit, quas in gratiam Juventutis, literaturæ politioris, ſtudioſæ hîc apponemus.

Ætatis Aureæ.

Cicero.
Plautus.
Terentius.
Lucretius.
Cæſar.
Cornelius Nepos ſeu Æmilius Probus.
Catullus.
Tibullus.
Propertius.
Varro.
Virgilius.
Horatius.
Salluſtius.
Livius.
Vitruvius.

Ætatis Argenteæ.

Ovidius.
Vellejus.
Valerius Max.
Curtius.
Celſus Medicus.
Phædrus.
Hyginus.
Aſconius Pædianus.
Seneca uterque.
Perſius.
Lucanus.
Columella.
Cato.
Palladius.
Mela.
Manilius.
Quintiliani Patris Declamationes.

Ætatis Æneæ.

Quintiliani Oratoria.
Plinius Major & Minor.
Suetonius.
Florus.
Statius.
Silius.
Martialis.
Tacitus.
Frontinus.
Valerius Flaccus.
Solinus.
Juvenalis.

Ætatis Ferreæ.

Agellius vel Aulus Gellius.	Martianus Capella.
Apulejus.	Justinus.
Aurelius Victor.	Vegetius.
Spartianus.	Rhetores Antiqui.
Panegyrici.	Lampridius, &c.
Apicius.	Ausonius.
Claudianus.	Ammianus.

De ætatibus est judicium, non de Auctoribus, qui sæpe meliores suis ætatibus. Nec difficile sit catalogum contexere receptissimorum vocabulorum, quæ Suetonio, Macrobio, Symmacho, Sidonio Apollinari, Petronio Arbitro, Apulejo, Apicio in re coquinaria, Vitruvio in architectura (nam cuilibet in sua arte credendum est) debemus; Festus & Nonius antiqui fuere Grammatici. Et quia nullus vixit in omnibus hisce ætatibus, quique sequentibus eos æmulati sunt temporibus, cui notam non imprimant Critici, eúmque veluti Apellæ Judæi, nescio, quô jure circumcídant, semper, ut verbô Paulinô utar, discentes, an docentes, & nunquam ad scientiam veritatis pervenientes, ideò relinquamus ipsorum unguem in ulcere nimis quàm sæpe imaginario, & cum doctissimis Viris, in quibus J. Lipsium antesignanum agnoscimus, prætereamus contemptim hos catellos nequicquam baubantes, magísque studeamus Latinæ Linguæ proferre Pomœria, quàm coarctare. *Desiderius.* Romanum mihi dilatas pectus, & cum pectore linguam. *Mercurialis.* Dixi, quæ non hodie primùm sensi. Tu da operam, ut scriptio tua lucernam oleat & de-

Pomœria Linguæ Latinæ non coarctanda.

& demorsos sapiat ungues; neque tamen instar ursini lambatur catuli, memor illius: *manum de tabula*. Apellem imitare, qui, tametsi negabat se fecisse, faciebat tamen. De stilo (nam hic velut Triton in tecto vertitur) si quæris, accipe, quæ mihi notanda putavi.

Varii styli scribendi.

Sunt, qui punctum se laturos putant, cùm verbis & sententiis plus, quàm par est, intumescunt; *Alii* cùm repunt, humilia prorsus, trita, communia sequendô. *Alii* sine delectu permiscent omnia, nihil non dicunt & scribunt; & verè nihil. *Alii*, neglectô sensu, sola venantur verba, quas meritò cum Græcis *Spermologos* appelles. *Alii* Auctores ab argumento suo alienissimos, velint, nolint, miserè detorquent & lacerant. *Alii* ex phrasiologorum panniculis varios centones consarcinant. Ad umbratilium *alii* & scholasticarum præceptionum minutias putidiusculè sua conformant. Quàm *multi* sunt, qui Poëticâ & phrasi, & fictione audaciùs abutuntur in oratione soluta, & ementiendô liberiùs exultant, nec unum idiotismi vitium Metaphoris & Allegoriis involvunt? Græcanicis *aliqui* laciniis & effossis antiquitatis ruderibus sermonem obscurant. Nec *desunt*, qui se putant *Atticos*, si jejunum, exangue, concisum, abruptum dicendi sequantur genus. *Quidam Asiatici* sibi videntur, cùm ineptis digressionibus, affectatis rerum descriptionibus, luxuriantibus figuris, verbis, ad ostentationem collectis, fluctuantes & dissoluti effarciunt sermonem aut scriptionem: qua tamen

men in luxurie aliquid amplius juvenili genio permittendum existimem; facilius est demere, quàm addere. Hoc, quæso, advertas, velim; mortalium ut facies, ita stilos differre. Et quis est ille, qui confidat genii sui giro, aliorum naturæ infringi posse impetum? Quam disso-na vox ex tot protruditur gutturibus; & tamen articulata est omnium? Aliter Italus e.g. ver-naculæ suæ devolvit verba, aliter Germanus; ille raptim, hic carptim; idem de Latina co-gita. Ipse Tullius, cùm alibi propiùs ad Asia-nos accedat; ad Atticum certè, scribit Atticè. Stilus est optimus, qui ad id, quod decet, ac-commodatur, humilia, subtiliter, magna gra-viter, mediocria temperatè explicans, idque purè, tersè, perspicuè; nec non floridè; quæ perfectio multorum ex ingeniorum temperie consurgit. *Desiderius.* Ita me Musæ ament, ut tu amœnè per has artium amœnitates me cir-cumducis. *Mercurialis.* Abstine tantisper has exclamationes: nunc Grammatices dumeta erunt calcanda nobis, sine quibus ad Pieridum hortos nequaquam datur accessus. *Desiderius.* Ibo, ibo per dumos & sentes, ut ad illa Apolli-nis & doctarum viridaria Sororum liceat per-venire. *Mercurialis.* Meticulosis timor addit alas; tibi pedes amor discendi manum fe-rulæ subduxerunt, qui desierunt in ludo litterario versari.

CAPUT

CAPUT LII.

Scholæ Grammaticæ.

NOmen *Scholæ*, ſignificat Otium & ceſſationem; quòd literarum ſtudioſis omnis cura in liberalia ſtudia conferenda, & à cæteris negotiis vacandum ſit. Eadem *Phrontiſterium* dicitur, à diligentia commentandi & meditandi. Cicero *Ludum* literarum appellat, quia in diſcendo voluptas potiùs quàm labor reperitur.

Schola. Eſt autem *Schola*, officina transfundendi eruditionem è libris in hominum animos; quod omnino neceſſarium ad Rempubl. & ſocietatem humanam bene conſtituendam, dum inde diſcitur non minùs rectè ſapere, quàm agere & loqui.

Præceptores. *Diſcipuli.* Qui docet (è cathedra, ſuggeſtu, vel pulpito) eſt *Doctor*, Magiſter, Præceptor, Profeſſor; Qui diſcit, *diſcipulus*; in illo requiritur doctrina, probitas, induſtria ac diligentia; in hoc docilitas, ſtudioſitas, ſedulitas, obſequium, obſervantia, amor diſciplinæ, gratus animus; ille debet prodeſſe; hic proficere. Qui Gymnaſio (nam & hoc nomen, ab exercendo deductum, ſcholis convenit) præeſt, *Præfectus*, *Scholarcha*, *Gymnaſiarcha* dicitur. *Ludimagiſtrum* (Ludimoderatorem, Didaſcalum) adjuvat *Hypodidaſcalus* ſeu *Proſcholus*, aut Magiſter pedaneus, ſive Præceptor ſecundarius. *Pædagogus* (pædotriba) cuſtos & inſtitutor eſt pueri

 priva-

privatus; quibus omnibus *salarium* suum & *minerval* debetur; quanquam multi sint discentium, qui scientiam dextrâ porrectam, accipiant sinistrâ.

Finis studiorum & modus.

In studiis formandis duo sunt præcipuè spectanda. *Primum*, quod studiorum genus maximè sectari velis; *Alterum*, quâ ratione in eo, quod elegeris, plurimùm efficias. Rarissimi sunt, qui favente Minervâ Liberalium Artium *Encyclopædiam* (quasi dicas, Circularem Scientiam) adipiscuntur. Sunt enim singularum disciplinarum fines & separati & certi, sibique per gradus ordinatim subjecti. Universim loquendô, ad Eruditionem opus est *naturâ* seu *ingeniô* vividô, subactô, capace; *Arte* seu *præceptis*; *Imitatione*; *Exercitatione*. Ad *Primum* requiruntur animi motus celeres in inveniendo, explicando, exornando, & memoriæ mandando. Aliqui sunt præcoces, ut cucurbita, vel salix, statim adolescens, sed sterilis; olivam malo, serò provenientem, sed cum fructu. Ad *Secundum*, requiritur Informatio & Institutio. Ad *Tertium*, Dux & Auctor Classicus, quem assequi, saltem æmulari contendamus. Ad *Quartum*, frequens usus & varietas scribendi.

Grammatica.

Inter *Artes sermocinatrices*, prima est *Grammatica*, à grammatis seu literis dicta, quibusdam literaturâ, seu rectæ loquelæ scripturæque scientiâ, usu, ratione, auctoritate constans. Docet enim hæc, *Tulliô* teste, & verba efferre, quæ nemo reprehendat, & iis casibus, temporibus,

ribus, genere, numerô, ne quid perturbatum ac discrepans insit, aut præposterum.

Barbariem facit *solœcismus*, qui est fœdatio Latini Sermonis, sive sit in singulis verbis, sive in contextu plurium. Qui hoc vitiô laborat, *Solœcista* dicitur *Luciano*. *Solœcophanes* speciem quidem solœcismi præfert, solœcus tamen non est, sed sæpius schema ac figura. *Barbarismus* est dictio, aut omnino barbara; aut Latina quidem, sed vitiosa scriptô, pronuntiatione, significatu; cujus rei causa non rarò est *idiotismus*, ut vocant, seu consuetudo sermonis vernaculi; quæ vitia unô vocabulô *stribligo* vocantur. Orationis ornatui officit *Cacophaton*, seu deformis literarum concursus, ut Rex Xerxes; *Tapinósis* rei magnitudinem aut dignitatem humilitate verbi minuit, ut nequam pro parricida. *Tautologia* idem verbum, sermonem, aut literas ineptè iterat, ut: quidquam quisquam cuiquam quod convenit, neget? *Macrologia* superflua profert; ut: retrò domum, unde venerant, abierunt. *Pleonasmus* simile ferè vitium, supervacuis verbis orationem onerat; ut: ego meis hisce oculis vidi. Obscuritatem sermoni affert improprietas verbi, ambiguitas seu *amphilogia* aut *amphibolia*, ut: vidi statuam auream tenentem hastam. *Archaismus* est prisca constructio & obsoleta. *Hellenismus* Græca locutio. *Perissologia* seu *Battologia*, redundantia sermonis, ut: faciem mutatus & ora. & Battus (unde nomen habet) apud Ovidium: Montibus, inquit, erant, &

erant ſub montibus illis. Cui opponitur *Laconiſmus* ſeu brevitas loquendi aut ſcribendi. Quædam tamen ex his aliquando inter figuras numerantur.

Grammatici quinam? Suetonius obſervat, *Grammaticos* idem eſſe ac literatores, hoc eſt, literis bene imbutos; *Grammatiſtas* autem & Literatores, leviter iis tinctos. Quintilianus *Grammaticen* diviſit in rectè loquendi ſcientiam & Poëtarum enarrationem, Tullium ſequens, qui non tantùm verborum interpretationem & pronuntiandi ſonum Grammaticis aſſignavit, ſed Poëtarum inſuper pertractationem ac hiſtoriarum cognitionem. Poſterioribus temporibus nomen & officium Grammaticæ, magis reſtrictum fuit. Quidquid ſit de hoc; Seneca Grammaticos Latini ſermonis cuſtodes appellat, qui quòd aliquando non ita audiant, ut volunt, (quod & Mathematicis contingit) meminerint, ſe non rarò dicere, quæ nolunt alii. Quoties in una literula aut ſyllaba excólant culicem & putámen pro nucleo rodunt, ignobiles verborum opifices, & cumini ſectores! quoties non Latinitatis modò, ſed ſeveriorum etiam diſciplinarum (ſi Superis placet) ſe Myſtagógos venditant.! Manet ſua laus & honor illis, qui de probitate ac varietate verborum & ſenſuum: de numero & ſinceritate operum Linguæ Latialis, Græcæ, Hebraicæ diſceptantes, à criſi nomen habent

Critici. *Criticorum*, qui varia annotamenta, *κριτήρια*, emendationes, diſtinctiones, vindicationes, legitima ſcripta à ſpuriis ſecernunt, conferunt, illu-

illustrant, explicant, adhibitis diversis signis. V. g. asteriscô seu stellulâ * notant aliquid deesse; obeliscô (obelô, virgulâ —) jugulant aliquid ut supervacuum aut falsum; Paragrapho § separant res in contextu. ♄ est signum expositionis cum textu jungendæ, &c. Sed ubi potestatem arrogantiùs sibi sumunt de omni Scriptorum genere judicandi: cùm mordaciùs aliorum dictis obtrectant & oblatrant, meritò sunt explodendi cum illa sua canina facundia & Theonino dente, tanquam dicaces Vitilitigatores; qui quomodo sunt boni, quibus bonus est nemo? Momi; Zoili, Theones, Aristarchi, cruces mutuò sibi figentes, mutuò pendentes. In subsidium Grammaticæ, veniunt varia Lexica & Onomastica, in quibus agitur de vocabulis simplicibus & compositis, de primitivis & derivatis, eorúmq; originaitone & etymologia; de epithetis, antithetis, synonymis, de phrasibus, elegantiis, floribus, (unde anthologiæ) adagiis; de nominibus propriis locorum, montium, fluviorum, hominum, Deorum. Ubi crebrò accidit, ut, qui compendia quærunt, inveniant dispendia, vanóq; hiatu ludantur corvi.

Schola Jesuitarum Principia.

Sed nunc agendum de methodo tradendæ Grammaticæ, & Scholarum institutione ac constitutione. Societati nostræ hic placet modus, quem etiam Adversarii commendant, in quibus est Franciscus Verulamius, Cancell. Angliæ, Vir doctissimus; qui lib. 1. de dignit & argumento scient: *Quæ nobilissima pars*, inquit, *disci-*

disciplina (erudiendæ nempe Juventutis) *prisca, revocata est aliquatenus, quasi postliminiô in Jesuitarum Collegiis, quorum cùm intueor industriam solertiámq́, tam in doctrina excolenda, quàm in moribus informandis, illud occurrit Agesilai de Phamabazo.* Talis cùm sis, utinam noster esses! Idem lib. 6. c. 4. *Ad pædagogiam quod attinet, brevissimum foret dictu:* Consule scholas Jesuitarum. *Nihil enim, quod* in *usum venit, his melius.* Hæc ille de nobis. Ego pergo.

Postquam ex ἀναλφαβήτοις pueruli facti sunt *elementarii* (alphabetarii & syllabarii) didicerúntq; in schola triviali nôsse, dicere, ducere literas, (elementa, characteres) atq; ex his ordinare ac pronuntiare syllabas, (quarum aliæ in gutture, aliæ in palato, aliæ in lingua; quædam sub labiis, quædam intra dentes formantur & exprimuntur, unde vulgò *gutturales, palatinæ, labiales, dentales* literæ syllabæq́; dicuntur,) è syllabis voces ac dictiones formare, (in quibus triplicis accentûs habenda ratio; nam acutus syllabam attollit: gravis deprimit: circumflexus partim elevat, partim demittit) tum fundamenta ponuntur Latini idiomatis in octo partibus orationis internoscendis, quæ Grammatistis vocantur: *Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Præpositio, Adverbium, Interjectio, Conjunctio.*

Rudimenta, seu infima Grammaticæ Schola.

Inde gradus fit ad *Rudimenta,* infimam Grammaticæ classem, quæ est inchoata Syntaxeos cognitio, & brevis quædam introductio, agens de Generibus Nominum, Declinatione, Præteritis

teritis & Supinis, facillimísq; de Constructione præceptis.

Ab his exordiis ad *mediam classem* fit transitus, quæ pleniùs explicat regulas Syntacticas cum facilioribus Appendicibus juxta normam & institutionem Grammaticam Emanuelis nostri Alvari.

Media Grammatices.

Hanc excipit classis *suprema Grammatices*, quæ est absoluta contexendi sermonis intelligentia, cum declaratione artis Metricæ.

Suprema Grammatica.

Postquam è Grammaticis adolescentes excesserint, in schola *Humanitatis* seu *Poëtica* præparatur solum Eloquentiæ, quod tripliciter accidit. 1. cognitione linguæ accuratiore. 2. aliquâ eruditione (scilicet rerum.) 3. conformatione præceptionum ad tropos, figuras, & locos argumentorum communes.

Schola Humanitatis, seu Poëtica.

Hinc ascenditur in *Rhetoricam*, quæ ad perfectionem, pro juvenilis ætatis captu, eloquentiam tam *solutam* seu *prosam* quàm ligatam informat.

Rhetorica.

Exercitia porrò literaria ita se habent: *Argumentum* scribendi in tribus aut quatuor inferioribus classibus, (potest enim vel infima, vel media in geminas partes secerni) vulgi ferè sermone, ad verbum è vernaculo contextu in Latinum contextum transfertur. In scriptione corrigenda indicatur, si quid contra præcepta Grammaticæ, orthographiæ, interpunctionis peccatum, si difficultates declinatæ, &c.

Exercitia scholastica.

In duabus superioribus, nimirum Oratoria & Poëtica, ubi themata suô cujúsq; Marte potissimùm

tissimùm sunt componenda, qualia sunt: Epistolæ, Chriæ, Proœmia, Narrationes, Exornationes, Confirmationes, Amplificationes, adhibitis præcipuis Tropis ac Figuris, observatur in recognoscenda compositione, si quid minùs proprium, cultum, numerosum, connexum; si locus perperàm, obscurè, humiliter tractatus: si decorum non servatum: si qua digressio justô longior: si imitandi ratio distorta, frigida, inepta, &c.

Concertatio. *Concertatio* sive in Grammaticis; sive (suô tamen modô) in Poëticis, sita est, tum in iis, quæ æmulus in alterius scriptione deprehenderit: tum in locutionibus vulgaribus invicem proponendis, & Latinè reddendis. Dubiis resolvendis, definitionibus, & exemplis proponendis: difficilioribus nominibus & verbis inflectendis, conjugandis, formandis, *activè* & *passivè* (ut Grammatici loquuntur) efferendis: phrasibus, elegantioribus depromendis, aut variandis: dissolutis periodis, aut versibus concinnandis; aut novis condendis; aut unius generis cum altero permutandis: præceptionibus è memoria recitandis, applicandis: syllabarum dimensione exquirendâ: difficultatibus explanandis: locum aliquem illustrem imitandô, moribus antiquis, & reliquis ad Eruditionem pertinentibus, exquirendis: Hieroglyphicis, Symbolis, Pythagoricis & aliis, Apophthegmatis, Adagiis, Emblematis, Inscriptionibus, Ænigmatibus interpretandis:

in

in iis, quæ ſcripſerunt, declamandis: aut Scenicâ actione repræſentandis, &c.

Expoſitio Auctorum.

Cæterùm in *Expoſitione* & *Prælectione* Auctorum præmittitur argumentum; retexitur ſtructura & periodus, atq; ad leges Grammaticæ expenditur; ingeritur obſervatio Linguæ Latinæ: Translationes ſeu Metaphoræ exemplis evolvuntur: demonſtrantur etyma: Vernacula Latinis, aut hæc illis, variatâ phraſi exprimuntur: fabulæ & hiſtoriæ indicantur: dicta meliora excerpuntur. In exponenda ſententia, ſi ſit obſcurior, variæ interpretationes dijudicantur, ratio artificii circa Inventionem & Diſpoſitionem exploratur & explicatur: Loci tum re, tum verbis ſimiles afferuntur: res ipſæ, Sapientum pronuntiatis confirmantur.

Verborum proprietas & ornatus copia, numerus conſideratur. Verbô; *Analyſis* ſeu *Reſolutio* ſermonis quadruplex inſtituitur. *Prima* eſt *Grammatica*, originem & probitatem Conſtructionis inquirens. *Altera Rhetorica*, tropos, figuras, amplificationes, ac ſtylum oſtendens. *Tertia Dialectica* ſeu *Topica*, locos argumentorum inveſtigans. *Quarta Erudita*, conquirens ex omni eruditione ea, quæ ad locum faciunt declarandum & exornandum, ut ſunt mores & ritus gentium, ſymbola, emblemata, hiſtoriæ, fabulæ, adagia, &c. de quibus paullò antè memoratum.

Modus Inſtitutionis.

Obſervandum eſt Præceptoribus & Profeſſoribus, ne *Inſtitutio* ſit moroſa & tetrica, præ-

ſertim

ſertim in emendatione ſcriptionum & Græc
Linguæ traditione ; alia commendentur , ali
mutentur , alia ferantur ; laudanda in hoc ſe
monis puritas , in alio perſpicuitas , in alio le
pos : in quibusdam inventio : in aliis dispoſi
tio ; in his gravitas , in illis ornatus : in mult
conatus , labor , diligentia. Sunt quandoq; ſu
pervacua amputanda : aliàs omiſſa ſuperad
dendà , aut in locum deteriorum , meliora re
ponenda ; &, dum unius ſcriptio corrigitur, al
de improviſo interrogandi de iis , quæ vel lau
data vel emendata fuere.

Magiſtratus ſcholaſtici conſtituendi.

Magiſtratus inter diſcipulos in ſingulos men
ſes conſtituendus : diligentiores munusculi
afficiendi , pro quibus decertandum ſcribendô
disputandô , explicandô , ediſcendô. Præpo
nendi *decuriones* , qui memoriter recitantes au
diant , errantium lapſus annotent ac indicent
& ſcripta colligant ; *Corycæi* quoq; & *Obſervato
res* deſignandi , qui petulantiores deferant ; *ſug
geſtores* puniendi. *Ordo* cumprimis & distribu
tio temporis ſervanda : prælecta quotidie à di
ſcipulis repoſcenda & repetenda ; eadémqu
quothebdomadibus recolenda ; ſilentium , mo
deſtia , aſſiduitas in ſchola curanda : interval
la remiſſionum concedenda : ingenui collauda
tionibus : cunctatores , & ſervilia capita , ob

Diſciplina.

jurgationibus impellendi. Ferulâ & verbera
tione utendum , ſicut pharmacô ; plagoſus e
Orbilius , & virgator , *Plauto* , qui quamvi
culpam capitalem facit. In pœnis exigendi
abſit ira , præcipitatio, contumelia , inquiſiti

nimia

nimia: Pauperum æquè ac ditiorum profectui invigilandum, cùm sæpius sub palliolo sordido magnum lateat ingenium. Si qui minùs ingeniosi apparent, non statim à Musarum limine removendi; *morus*, arborum tardissimè germen emittit; omnis deniq; germinatio nocte erumpit unâ. Quidam præcociores plus aliquando memoriæ habent, quàm judicii: plus loquacitatis, quàm intelligentiæ; apparentes flosculi, qui cum tempore instar pappi defluunt. Neque tamen citra delectum intra Bonarum Artium januam quivis recipiendi. Indociles, hebetes, stupidi, illiberales, sordidi, erratici, procul arcendi. Quòd si quidam irrepserunt pervicaces, refractarii, cerebrosi, capitones, immorigeri, discoli, malô exemplô perniciabiles, turbatores: aut pulsandô indurati, aut in scholis sessitandô inveterati; maturè sunt dimittendi, amandandi, eliminandi.

Promotio ad altiores classes.

Denique fit generalis & solennis *Promotio* ad classes altiores, quam nos *Ascensum* vocamus; cui præmittimus Examen morum, & doctrinæ, singulis subeundum, recognitis notis & catalogis Magistrorum; in quibus minùs magísq; dignorum sive *admissu*, sive *rejectu*, discrimina consignantur. *Repulsam* ferentes (seu passi) jubentur in vetere classe residere; *Admissi* faciunt gradum; *Merentibus*, publicè distribuuntur laudes & præmia. Qui Gymnasii Scholas omnes ritè absolverunt, cum suis pro merito testimoniis transmittuntur ad Academias.

mias. *Desiderius.* Enimverò rem ita hanc explicâsti Gymnasticam, incertum, ut me reddideris, magísne mirer harum institutionem scholarum, ordinem & methodum; an gaudeam magis, & gratuler mihi, ad Humanitatis studia ab hisce Magistris me informatum fuisse, quibus omnino debeo, quod Æschines olim Præceptori suo Socrati debere profitebatur: Videlicet me totum. *Mercurialis.* Minerval longè pulcherrimum. Observa tritiora hæc: *Alpha penulatorum*; primus pauperum. *Alpha & Omega*: principium & finis. *Martialis lib. 5. epig. 50.* irridens quemdam Notarium (verbum est Poëtæ) vultu Catoni Tullióq; similem: χαῖρε exprimere qui non potest Græcum, &c. Sed nunc, age, Heliconem seu Parnassum scandamus.

Caput LIII.

Poëtica, seu Schola Humanitatis.

E Grammaticis excedentes Schola Humanitatis excipit, in qua, post superata Syntaxeos vepreta, Juventus *litteraturâ humaniore* (mansuetiore, amœniore, politiore) imbuitur, quam nos Classem, *Poëticam* quoque, vel *Poëseos* vocamus, quòd in ea Historicorum & Poëtarum cognitioni peculiaris opera navetur, ac via eloquentiæ sternatur. Quanquam aliqui Eloquentiam sic dividunt, ut in tres eam Facultates distribuant, quarum *Prima* est co-

est copiosa ac dilatata dicendi ratio cum verborum & sententiarum ornatu; *Altera* contractior & adstrictior, similis pugno, ut prior illa palmæ explicatæ, quæ licèt *Tullianô* eloquiô verba non moderetur, *Chrysippéâ* tamen subtilitate animos invadit, & sæpe longis orationibus potentior est; *Tertia*, numeris est alligata seu Metrica; quarum finis omnium, *docere*, *movere*, *delectare*, ac *persuadere* dictione; sive illa verborum flumine animos impellat atq; trahat: sive argutâ brevitate se penetret, & sine tumultu peragat munus Oratoris; qui quantò est fusior Dialecticô, tantò est restrictior Poëtâ, quippe liberiùs argumentum diducente, fucum addente, & flores intexente.

Poëticam Veteres impetum quemdam existimârunt, & incitationem, cum ingenio seu natura conjunctam, quam Græci ἐνθουσιασμὸν, Latini *furorem Poëticum* dixerunt: unde *Enthei* dicti, qui fuerunt eô correpti; creditúrq; Poëtas nasci, Oratores fieri. *Tullius* ait, Poëtam naturâ valere, & quasi divinô quodam spiritu afflari. Nomen Poëtæ ducitur ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, faciendo seu fingendo. Est autem *fingere* seu effingere, rem illam imitari, cujus imago & similitudo est exprimenda. *Poëtica* verò ars est, hominum actiones effingens, eásq; carmine explicans. Clariùs eam describes, si dicatur esse facultas, rem quamlibet oratione Metricâ verosimiliter & accommodatè ad delectationem & utilitatem audientium exponens, per fictionẽ idoneam. Quæ si abest, non tam *Poëtam*, (fictorem)

Poëtica.

rem) & *Poëma*, (fictionem) quàm Versificationem appelles. *Lucanus* certè magis Historicis quàm Poëtis accensetur, quòd in eo fictio, quæ est anima Poëseos, desideretur. Est *Poëma* Opus ipsum, seu Carmen, sive longius, sive brevius; quod & *Poëmation* ob brevitatem dicitur. *Poësis* est ipsa fictio, ac forma illius (tametsi hæc vox promiscuè etiam pro Poëmate usurpetur.) Qui inhonesta scribunt, & magis obesse volunt delectandô, quàm prodesse, Eversores potiùs quàm Assertores Poëseos habendi sunt, cum *Nasone* in exilium relegandi.

Metrum. Stilus Poëticus ligatus est, & adstrictus ad leges vel *Rhythmi*, vel *Metri*; in illo spectatur tantùm paritas syllabarum, similiter cadentium aut desinentium; in hoc mensurantur versus, certô numerô ac mensurâ pedum Poëticorum. *Pes* est pars versûs, seu dictio pollysyllaba, definita quadam syllabarum dimensione & ordine. *Cæsura* est syllaba post pedē relicta; quarum alia *penthemimeris* seu semiquinaria, post duos pedes abscissa: alia *hehpthemimeris* seu semiseptenaria, post tres pedes recisa. De quibus copiosiùs agunt illi, qui de legibus metricis Prosodias scribunt; ubi multa de Accentibus, de licentia Poëtica, de Patronymicis, de Figuris, &c.

Oratio ligata. E pedibus fiunt *versus*, (Oratio certô genere, numerô atq; dispositione pedum alligata,) à versura dicti, per quam non continuatâ pronuntiatione aut scripturâ reditur ad initium. *Equestris* etiam dicta, quippe coërcita frenô syllabicô. Contrà, Oratio nullis numeris *ligata*, vocatur

vocatur *Prosa* seu *Prorsa*, quòd prorsus usq; ad finem marginis tendat; *Pedestris* quoque, quia soluta à frenis. *Carmina* à canendo nomen habent; dicuntur & *moduli*, modi, numeri, lusus, quia magis ad voluptatem quàm serium plerumque facta. *Odæ*, Latinè Cantica, quòd olim canerentur ad lyram. *Palinodia* est recantatio; *Parodia* ad imitationem Odæ composita.

Sex Poëtarum ordines.

Secundùm *Horatium* sex Poëtarum ordines: *Heroici*, seu *Epici*, *Elegiaci*, *Lyrici*, *Jambici*, *Comici*, *Tragici*. Differentiæ carminum sumuntur vel ab autoribus seu inventoribus: vel à materia & argumento: vel ab instrumentis musicis: vel à pedibus in versu præcipuis: vel à numero syllabarum, pedum, carminum ejusdem vel diversæ speciei: vel ab earum excessu aut defectu.

Differentiæ Carminum ab Auctoribus.

Ab *Auctoribus* appellantur. *Alcaicum* ab Alcædo. *Anacreonticum* ab Anacreonte: *Aristophanicum* ab Aristophane: *Asclepiadéum* ab Asclepiade: *Glyconium* à Glycóne: *Hipponactéum* ab Hipponacte: *Archilochium* ab Archilocho, (qui uterq; Poëta acerbitate carminis inimicos ad suspendium adegit:) *Phaleucium* à Phaleuco: *Pherecratium* à Pherecrate: *Pindaricum* à Pindaro: *Sapphicum* à Poëtria Sappho: *Dythyrambicum* à Baccho, qui διθύραμβος dictus est, hoc est, bis egressus, semel ex utero matris, & iterum è femore Jovis; qui cantatus olim cum furore quodam Bacchico, & titubante carminum varietate, ebriorum more.

A materia.

A *materia* duxerunt nomen. *Heroicum*, ab Heroum rebus gestis laudandis, quod & *Epicum*, à Græco ἔπος, seu dictio, sive carmen antonomasticè; unde *Epopœia* ejusdem effectrix: & Poëtæ *Epici*. *Adonium* ab Adónis laudibus. A re rustica denominantur *Georgica*: à pastoritia *Bucolica*: à selectioribus pastorum colloquiis *Ecloga*: quibus paullò liberiora & altiùs surgentia sunt *Idyllia*, ab εἶδος, species seu forma brevioris Poëmatis. *Silvæ* dicuntur carmina, quodam calore & festinandi voluptate effusa.

Ab argumento læto.

In *rebus lætis* accinuntur: *Genethliacum* seu Natalitium diei natali: *Epithalamium* seu Nuptiale (Hymenæus, Thalassio, Thalassus) Nuptiis: *Soteria*, (*orum*) consanato: *Propempticum* seu *Apobaterium* discedenti: *Epibaterium* revertenti: *Eucharisticum* bene merito: *Gratulabundum* honores adepto: *Epinicium* victori: *Scolia* (*orum*) convivis: *Hymni* sunt laudes Dei & Divorum (*Pæan* olim cantabatur Apollini:) *Panegyricò* laudantur homines: *Proseuticum* seu Votivum vota continet, &c. De Comicis infrà.

Ab argumento tristi.

In *rebus tristibus* sunt *Tragœdia* & Tragica. *Elegia* vel Elegiaca, ἀπὸ τοῦ ἐλέειν, lamentari; breviusculum est *Elegidion*, quamquam nihil prohibet, quin lætius etiam argumentum admittant. *Epicedium*, Epitaphium, lessus, næniæ, threni scribuntur & canuntur defunctis. Vituperia continent *Satyræ* vel Satyrica, à procacitate Satyrorum dictæ. *Diræ* sunt execrationes & imprecationes adversùs malos. *Erotica* seu

seu Amatoria plerumq; sunt Fescennina, ideóque vetita.

Ab instrumentis indigitantur: *Lyricum* à lyra, quæ Hymnis & Odis, ut meminimus, adhiberi consuevit. *A pedibus* frequentioribus: *Dactylicum* à frequentatis dactylis: *Anapæsticum* ab Anapæstis: *Jambicum* à Jambis: *Choriambicum* à Choriambis: *Choliambicum* seu *Scazonticum* aut Scazon à Spondeo, pro Jambo in ultimum locum substituto, ideóq; claudicante: *Trochaicum* à Trochæis, &c. *Versus Comicus*, exceptô sextô, (qui Jambus est) Jambum, Tribrachyn, Spondeum, Dactylum, Ænapæstum, sine discrimine admittit.

Ab instrumentis & pedibus.

A *numero syllabarum*: *hendecasyllabum* ab undecim syllabis, &c. A numero pedũ, seu mensura: *hexametrum* seu *senarius* à senis pedib⁹; *pentametrũ* à quinis; ubi singuli pedes singula metra constituunt; contrà quàm in Jambicis, accidit & Trochacis, in quibus duo pedes faciunt metrum; unde versus *Dimeter*, qui constat quaternis pedibus: *Trimeter*, qui senis: *Tetrameter*, qui octonis. Grammatici hanc metiendi differentiam διποδίαν & μονοποδίαν nominant. Distributio & enumeratio, seu mensio pedum, vulgò dicitur *Scansio*.

A numero syllabarum.

A *numero versuum* carmina quædam vocantur *Monosticha*, unicô versu contenta: quædam *Disticha*, (stichos enim est versus, & hemistichium dimidius) quæ duobus: *Tetrasticha* quatuor; & deinceps *Pentasticha*, *Hexasticha*, *Heptasticha*, *Octosticha*, *Enneasticha*, *Decasticha*, &c.

A numero versuum.

A varietate carminum.

A *numero & varietate carminum*: *Monocólon* ab una ſpecie verſuū: *Dicólon* à duplici (v.g. hexametro & pentametro:) *Tricólon* triplici: *Tetracólon* quadruplici; ut in diverſis Odis *Horatianis* cernitur.

A numero, verſuum & ordine.

A *numero verſuum & ordine revertendi* ad *eandem Stropham*. Sic *Monoſtrophos* Ode, eadem cum monocólo: *Diſtrophos*, quando poſt bina diverſi generis carmina, aut verſus, reditur ad bina ejusdem ſpeciei, eodemq; ordine: *Triſtrophos*, quando poſt ternos verſus: *Tetraſtrophos*, quando poſt quaternos. Sic in Sapphico cum Adonio, binarius eſt carminum ordo, quaternarius verſuum; unde dicitur *Dicólos Tetraſtrophos.* Quòd ſi ſtrophę ipſę ſunt diverſitate carminum inter ſe diſtinctæ, vocant Oden *antiſtropham* vel *ἀντίςροφον*. Erat autem *Stropha* apud Veteres converſio corporis ſiniſtrorſum; *Antiſtrophe*, reverſio dextrorſum. *Epódos* admodulatio, facta à ſtante in medio antè aram Gentilium Numinum.

A ſyllabarum ratione.

Denique à *ſyllabarum additione* vel *detractione* ſeu defectione. Sic carmen Acatalecticum, cui nulla ſyllaba redundat: Hypercatalecticum ſeu Hypermetrum, quod vel ſyllabâ redundat: Catalecticum, cui ſyllaba deeſt: Brachycatalecticum, quod unô pede caret.

Figura Poëtica.

Jam *Figuræ* ad Proſodiam ſpectantes pleræque nomine Metaplaſmi comprehenduntur. Eſt autem *Metaplaſmus* transformatio recti ſolitiq; ſermonis, in formam inſolitam; aut neceſſitate: aut concinnitate metri facti. *Metaplaſmi* ſpecies oriuntur vel per additionem ſyllabæ, ut eſt

ut est *Prosthesis*, quæ syllabam initio vocabuli adjungit, v. g. tetuli pro tuli. *Epenthesis* in medio, ut: navita pro nauta. *Paragóge* in fine, ut: dicier pro dici. Vel per detractionem. Sic *Aphæresis* principio dictionis aliquid detrahit, ut: ruo pro diruo. *Syncope* medio, ut: periclis pro periculis. *Apocope* fini, ut peculi pro peculii. Quid porrò sit Crasis, Diæresis seu Dialysis, Metathesis, Tmesis, Systole, Diastole, Ecthlipsis, Synalœphe, Dialœphe, &c. Consule libros Prosodicos.

Desiderius. Vah, quæ fruteta nostris plantis sunt proculcanda, donec ad promissos Aonidum hortos penetremus. *Mercurialis.* Compendiariâ te duxi; cùm totis alii voluminibus seu potiùs silvis involvant hæc, & post longos circuitus non pertingat eò, quò tu anhelas. Neque putes, has tibi Grammaticorum minutias contemnendas, sine quibus magna haud constant: quàm multi ad ipsa hæc Græcorum vocabula tanquam ad peregrina monstra stant attoniti, credúntque Manes ab inferis exciri: Ad radicem Parnassi jam stamus, nequidquam sublimiùs enixuri, nisi humiliora hæc pedibus subjecimus. *Desiderius.* Devorabo, quidquid hoc erit viæ. *Mercurialis.* Prætergressi Poëmatum genera superiùs recensita, propiùs ad species accedamus. Ecce tibi in hoc Heliconis colliculo *Epigrammata* se nobis offerunt, quorum laus in brevitate, argutia, venustate seu suavitate consistit: nimirum Poëmatia sunt, simplici rei cujuspiam vel personæ vel facti indica-

Epigramma.

 dica-

dicatione contenta. Primô Græci ſermonis ſignificatu poſſunt dici inſcriptiones, elogia, lemmata, ſtatuis, trophæis, imaginibus addita.

Emblema. *Emblema* verò picturam eſſe, puta, ſeu imaginem, aliquid ſymbolicè ſeu figuratè repræſentantem; unde ſymbolum quoq; vocatur, adjunctô lemmate, ſeu dictô ſententioſô, quod figuram explicat, & viciſſim ab ea explicatur. v. g. navis in fluctibus cum epigraphe: *ſurgo ſurgentibus undis*; ſignificat virum, rebus adverſis infractum: ſic cucurbita aquis ſupernatans, cum ſubſcriptione: *abluor, non obruor:* ſic columna, cui pars domus innititur, cum verbis: *pondere firmior:* ſic planta piperis cum lemmate: *contuſum acrius.*

Ænigma. *Ænigma* eſt Oratio, ſeu Quæſtio, obſcuritate Allegoriæ, intellectu difficilis; qualia olim Symbola Pythagorica. Dicitur etiam *Griphus*, à genere retis involuti. Veteres Latini *Scrupum* appellârunt, vel, ut volunt alii, *Scirpum*, teſte *Gelliô*. Conſiſtit aliquando in una voce: ut, cùm Diogenes dicitur *canis*; aliquando in diverſis vocis diviſæ ſignificatis, ut *do-minus*. Aliquando Dialecticum eſt, conſtans propoſitionibus: ut, *quod capio, abjicio: quod non capio, ſervo.* Aliquando eſt obſcura & figurata deſcriptio, qualia ferè hodie ſunt uſitata.

Ænigmatica Quæſtio ſtrictius eſt in ſola rei ſignificatione conſiſtens, qualis illa *Virgiliani* Paſtoris.

Dic

Dic, quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cæli spatium, non ampliùs, ulnas.

Et illa Oedipo à Sphinge proposita; dic mihi:

Quæ manè incedit pedibus natura quaternis?
Luce bipes mediâ? Sole cadente tripes?

Logogriphus implicat nodos vocis tantùm & literarum; v. g.

Cornua ventre gero, numeros in vertice multos:
In pede serpentem, dic mihi, sum quis ego?

Desiderius. Ad hos nodos dissolvendos Alexandri sit opus gladiô. *Mercurialis.* Ergo *Davus es, non Oedipus.* *Desiderius.* Quid hoc? *Mercurialis.* Davus, servus Comicus, de re obscura interrogatus, negabat se Oedipum esse, qui intricatas Quæstiones extricaret. In primo Ænigmate dicitur *Virgilius* studiô voluisse torquere Grammaticos; hinc in ejus explicatione mirè variant; aliqui etiam desperant. Quidam ajunt esse puteum, in cujus aqua cœli imago resplendeat. Alterô describitur homo, infans, vir, senex. Tertiô involvitur vocabulum MUS. At Quæstionem partim ex re, partim ex voce constantem, nominant *Ænigmatogriphum*, ut:

Candidior cygnô, si sum sine corde, nitebo;
Præ pice nigrabor, si mihi corda dabis.

Desiderius. Quid est hoc? *Mercurialis.* Nix est; quæ fiet cornix, si syllabam, *cor*, adjeceris. *Desiderius.* Delectas me. *Mercurialis.* Quò altiùs in Aonium montem ascenderis, hîc plus voluptatis senseris. Hæc interea, ad pedem, ut antè monui, Heliconis, protrita ab aliis,

nos quoq; teremus. *Anagramma* (indulgeo ætati tuæ, talia nôsse cupienti) seu *Anagramatismus*, est literarum, nullâ omissâ, transpositio, cum quadam sensûs venustate, ut: *Lucianus* inversè *Calvinus*, uterq; superûm irrisor. Sic ex *Eva* fit *Ave*: ex voce *corpus*, *porcus*: ex *Logica caligo*.

Chronostichon, & Chronologicum.

Chronostichon, (si versus est) aut *Chronologicum*, nomen, vel sententia, exprimit literis numeralibus tempus, quarum sunt septem Romanis. M. D. C. L. X. V. I. Sic, exempli gratiâ, geminæ voculæ: ChrIstIna aDMIrabILIs, continent in se numerum anni M. DC. LV. quô Christina, Sueciæ Regina, ad partes Catholicorum transiit. *Acrostichon* carmen, in quo capitales (aliquando etiam finis respondet) litteræ nomen aliquod includunt. Interdum *cephalonyma* sunt in singulis dictionibus, ut ex his vocabulis resultat Sanctus Thomas:

Scriptura Ad Normam Cùm Tanta Volumina Scribam,
THeiologos Omnes Metior Atq; Sophos.

Retrogradum carmen.

Palindromum (seu retrogradum, anastrephon, anastrophicum, cancrínum, Sotadeúm vel Sotadicum ab Inventore quod in seipsum recurrit, seu reciprocum est; quibusdam *serpentinum*; ut vulgatum illud; Abéle dicente:

Sacrum pingue dabo, nec macrum sacrificabo.

Respondente Cainô:

Sacrificabo macrum, nec dabo pingue sacrum.

Vel quod adscribitur Cacodæmoni:

Signa

Signa te ſigna, temerè me tangis & angis:
Roma tibi ſubitò, motibus ibit amor.

Huc revocantur verſus & voces è regione ſibi reſpondentes, ut illa de Marone.

Paſtor, arator, eques; pavi, colui, ſuperavi:
Capras, rus, hoſtes, fronde, ligone, manu.

Item, Libido:

Corpus, opes, animam, conſortia, fœdera, famam,
Debilitat, perdit, necat, adit, deſtruit, aufert.

Echicum ſeu *Echeticum* eſt, ubi Echo; & concurrit extremæ vocis reſponſio & repetitio. *Cento* congeſtum eſt carmen è pluribus unius vel pluriúm Poëtarum corraſis & conſutis verſibus. *Centaurinum* appellant, quod ad formam aliquam, v.g. poculi, clypei, rhombi, cunei, exprimendam, è diverſis metris, longis & brevibus, componitur. *Leonini* verſus à Leone quodam, frigido Poëta, dicti & excogitati ſunt; nectuntur ſyllabis per intervalla ſimili ſono reſpondentibus, ut:

Echicum.

Centaurinum.

Leoninum.

Hîc jacet Henricus, veræ pietatis amicus,
Ore fuit ſuavis, moribus atq; gravis.

Chronoſtichon ſimul & Leoninum hoc eſt, antiquæ ſimplicitatis.

CaroLVs eſt IntVs reCVbans, hoC noMIne QVIntVs,
EXrebVs geſtIS, reLIqVa hæC ſCIre poteſtIs.

Mortuus eſt enim anno 1557.

Taceo plura horum ſimilia, ingeniorum tormenta, & trivialia plerumq; Poëtaſtrorum commenta, ne videamur urticas potiùs quàm flores in Helicone velle legere; ſunt, qui hæc

ex instituto tractantes, cùm Parnassiam laurum nequeant decerpere, quærunt laureolam in mustaceo. *Desiderius.* Quid hoc sibi vult? *Mercurialis.* Ex re frivola insignem laudem captant; nam mustaceus seu mustaceum est libi genus, cui aliquid additur de lauri virga derasum. Tu, si me audis, aliis artibus, ad nomen Poëtæ grassaberis; &, relictis hisce nugis, præclaros illos *ligata* eloquentiæ artifices æmulaberis, eorum monumenta revolvens; nec perfunctoriè tantùm, sed cum cura & industria. Initio verecundè ad horum choros accede, nec te illis, quippe profanus, præfidentiùs misce. Novi, qui Phœbi calorem in pectus traxerunt, dum Veterum dissolverent Poëmata, & in stilum metris liberum mutarent; & hunc iterum transferrent in Orationem numeris vinctam, disparem characterem seu scribendi modum non oscitanter animadvertentes; ídque in materia facili, amœna, fœcunda; neque enim è quovis silice elicitur aqua. *Desiderius.* Huic consilio attemperabo meos conatus. *Mercurialis.* Cavebis autem in *imitatione Poëtica*, ne misceas quadrata rotundis. Non ita distant æra lupinis; ut Lyrica & Elegiaca, Heroica & Satyrica; nec verbis inter se, nec sensibus, nec structurâ convenientia. Quis enim frequentiores Hellenismos tolleret in Epico; quis vituperet in Lyrico? quis, nisi mente motus, circumductas periodos quærat in Satyra; quis non requirat in Poësi Heroide? quis exultantes illos ac liberiùs ementiẽtes Tropos admittat

Imitatio Poëtica.

mittat

mittat in Elegiam? Suum cuique Poëmatio pulchrum eſt; hinc accidit, ut haud paucis Poëmatis unica deſit ſyllaba, & corrumpat omnia. *Deſiderius.* Quænam illa? *Mercurialis.* *Mens*, ſeu judicium. Hoc opus, hic labor eſt; ſecùs; quid expectes, quàm triobolares Bavios & Mævios Threiciis notis compungendos, & Chærilos colaphis impactis mulctandos? *Deſiderius.* Tanti poëtari non emo. *Mercurialis.* Hoc verbum prohibeſſint Muſæ; lignum es, unde & Mercurius & Apollo poſſit ſculpi. Quid dico ſculpi? jam es ſculptus. *Deſiderius.* Tali me non dignor honore. *Mercurialis.* At ego te dignor. *Deſiderius.* At ego te, quidquid hîc dedolatum eſt, Phidiam & Praxitelem agnoſco. Sed cedò, quoniam dixiſti, in Schola Poëticæ ſeu Humanitatis adoleſcentum animos ad eruditionem inſtitui, quodnam eſt diſcrimen & quis ſelectus cùm Hiſtoricorum inter ſe, tum Poëtarum, quos ſuprà appellâſti Claſſicos, & de quorum ætatibus memorâſti. *Mercurialis.* Super his doctorum ap[illegible]riam tibi judicia Virorum, quibus meum quoque calculum, ſiquid is valet, adjicio.

Judicium de Auctoribus Latinis.

Extra cenſum & numerum venit *M. Tullius Cicero*, Romanæ Princeps & flumen Eloquentiæ, ex quo, tanquam artium omnium fonte, quidquid liberô homine dignum eſt, haurire licet. De quo Fabius Quintilianus graviſſimè teſtatur, in hæc verba: Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valdè placebit; poſt Tullium memorandus *C. Julius Cæſar*, non melior gladiô, quàm

quam stilô, purus & nativi sermonis : *Liv* grandis & circumducti sermonis : *Æm* *lius*, pressus & limatus : *Salustius* brevis & gr vis : *Curtius* floridus : *Paterculus* clarus & pr fluens : *Cornelius Celsus* Medicorum Cicer *Seneca* Philosophus disertus, præruptus, se tentiosus. *Valerius Maximus* varius; aliqua do minùs Latinus, judiciô quorundam. *Plin* *Major* eruditus, & linguæ Latinæ propagato *Plinius Minor* elaboratus : *Lucius Florus* strict & elegans : *Suetonius* jucundus & nervosu *Tacitus* prudens & densus sententiis : *Aullus G* *lius*, vel Agellius, Antiquarius : *Macrob* Græculus, Latinè balbutiens : *Justinus*, ep tomes Scriptor, non indisertus.

De Poëtis.

Jam inter Poëtas Epicos, Rex & Latinus Ho merus, *Virgilius* Maro : *Lucretius* Philosophu sed politus : *Claudianus* cultus : *Ovidius* inge niosus : *Statius* sublimis & rapidus : *Lucan* Historicus; quos longiùs insequuntur *Silius It* *licus* & *Ausonius*. Inter Elegiacos, nitidi & te *Catullus*, *Tibullus*, *Propertius* : facilis & flue *Ovidius*. Inter Satyricos, *Persius* acutus & o scurus : *Juvenalis* salsus : *Horatius* splendidus copiosus; idem est inter Lyricos Princeps, numeris omnibus perfectus. Inter Epigra matum Scriptores, *Martialis* festivè morda & quia non peregrinus in rebus culinæ, id quibusdam vocatur Cocus. In Comœdia, pidissimus *Plautus*; elegantissimus *Terenti* In Tragœdia, unus & omnia *Seneca*, spi plenus. *Desiderius.* Beâsti me tantorum Vi

ri

rum recenſitione. *Mercurialis.* Utinam quidam illorum (quanquam quid mirum, in illis commentitiorum Numinum cultoribus) ſpurcô calamô caſtam Latinitatem non inceſtâſſent; unde pudicis manibus non attrectandi, niſi ab obſcœnitate purgati. *Deſiderius.* Hujus contactum picis cavebo. *Mercurialis.* Cum antiquis illis Linguæ Latinæ Patribus quidam è poſteris usque ad invidiam certant imitatione; quos in numerato habeo, & tibi depromam aliàs. *Deſiderius.* Cùm narrationes & deſcriptiones epiſtolares in frequentiſſimo ſint uſu, de utrisque, ut paucula ediſſeras, rogo. *Mercurialis.* Opportunè mones; nam quibus aqua hîc hæret, ècquando flumine tingentur Eloquentiæ? De *Narratione* (ſive ſit hiſtorica, ſive fabuloſa & Poëtica) hæc accipe. Ut ſcitè componatur, comprimis rerum & temporum ordo eſt ſervandus tibi: non intermiſcendæ digreſſiones importunæ: utendum verbis claris & uſitatis: narrata conveniant naturæ, rei, perſonis, temporibus, locis: cujusvis cauſa facti & eventûs proferenda; quæ extra rem, non afferenda, nec altiùs repetenda: nec minutiſſima quæque perſequenda; quæ nihil aut parùm ad propoſitum faciunt, omittenda. Ut brevitati conſulatur, ſit Narratio nuda, ſimplex, lucida, nihil continens ſuperfluum: nec intricata, nec obſcura; adhibenda aliqua diviſio & partitio: interrogationes interponendæ: excuſatio longioris ſermonis, ſi hunc requirat cauſa, adhibenda; aliquando, exercitationis ergo, de

Narratio.

industria comitur & extenditur. Suavitatem & jucunditatem habebit, si non eodem tenore decurrat: si modò breviore stylô, modò prolixiori feratur: si figuris illustretur, colloquiis, suspensionibus, & aliis Rhetoricæ ornamentis: si magna, nova, & rara dicantur: si rerum inopinati eventus adferantur: si mores hominum & affectiones exprimantur: si breves addantur epilogi, aut historicũ quid inseratur.

Narrationis Poëticæ & Fabulosæ discrimen.

Desiderius. Dilucidè narras, quomodo narrandum sit. De *Poëtica* & *Fabulosa* Narratione ambigo; num per omnia conveniant. *Mercurialis.* Aliquid discriminis intercedit; nam Poëtica exponit res fictas quidem, & nunquam factas, quæ tamen fieri potuerunt; cujusmodi sunt argumenta Comœdiarum. Fabula memorat res, quæ neque factæ unquam fuerunt, neque fieri ullô modô potuerunt; quales Æsopus excogitavit; & Ovidius in sua Metamorphosi confinxit. *Desiderius.* Memori reponam mente, quæ doces? Quid *de Epistola.*

Epistolarum genera.

Mercurialis. Est illa sermo absens ab absentem, & tacitus animi nuntius: imago mentis nostræ; sincera, cùm gratulatur: verecunda, cùm petit: urbana, cùm jocatur: nullius oblita meriti, cùm agit gratias: sollicita, cùm cõmendat: operta, cùm narrat familiaris, cùm de rebus domesticis aut ad amicũ agit: seria, cùm monet: erudita, cùm docet: lenis, cùm consolatur: ad obsequium & officium prompta, cùm promittit, &c. Argumentum Epistolicum vel ab officio, vel à negotiis ducitur;

illud

illud *morale* dicitur & *officiosum*; hoc *negotiale*, occupatúrque in significando rerum statu, & enarratione eorum, quæ aguntur & geruntur. Distribuitur Epistola in partes sex: Prima est Salutatio, cum ejus, ad quem scribitur, conveniente titulo. 2. Exordium seu ingressio. 3. Res ipsa, de qua scribitur. 4. Vale, seu valedictio. 5. Tempus, quô literæ exaratæ, & tabellioni datæ, cum syngrapha seu subscriptione dantis, & nota chirographi, seu sigilli. Epistolæ clausæ & obsignatæ additur epigraphe (inscriptio, superscriptio) cum nomine & dignitate illius, cui mittitur. Scripturus Epistolam consideret, quis sit ipse, qui scribit, aut cui scribat; & quibus de rebus: notus, an ignotus, par, an impar; postulans, an rogans, excusans, an objurgans, &c. Plúribus præceptionibus non est opus, cùm stilus epistolaris sit aptandus rei, & modus ipse scribendi tam varius, quàm est varia hominum inter se collocutio. *Desiderius*. Quæ non disco in jugo Heliconio. *Mercurialis*. Utiq; non tam multa vigilans quàm dormiens ibi Hesiodus. Satis hîc tractum moræ; nunc via monet, *Campos* ut ingrediamur *Rhetoricos*, quorum in infinitum patentium fusa planities cùm nec oculis prospici satis ac provideri possit, quibus nos pedibus eos emetiemur? cúmq; nihil sit, de quo disputare non debeat Orator, necesse est, omnia prorsus, quæ in mundo sunt, in hoc argumentum cadere, & vastissimô hoc camporum æquore circumscribi. *Desiderius*. Ubi ergo ponemus

Digressus ad Rhetoricam.

mus vestigium, ubi figemus terminum? *Mercurialis.* Quære, unde ducamus exordium; usq; adeò pleni sunt omnes libri, plenæ sapientium voces, nihil ut celebratius, nihil ornatius & explicatius sit Rhetoricâ. *Desiderius.* Forsan & implicatus; sicut in vasto pelago, ubi nihil est, nisi pontus & æther. *Mercurialis.* Hanc quis Nympham, Rhetoricam ajo, sibi non sumpsit exornandam, aut domum docendam? quam tanti fecit Aristoteles, ut, editis antè præstantissimis operibus, non alium colophonem libris suis imponendum censuerit, quàm à Rhetorica, de qua luculenter scripsit. Tullius verò, incredibile est, quantô ornatu perfectum Oratorem expinxerit; quibus libris nihil gravius, subtilitate elegantius, varietate jucundius, ubertate & copiâ est fructuosius. Jam M. Fabius Quintilianus quid neglexit in præceptis Rhetoricæ tradendis? Quos per omnes deinceps ætates consecuti alii atq; alii quàm multiplici labore produxerunt *Praxes Oratorias, Tirocinia, Ariadnas, Candidatos, Palæstras, Palatia, Apparatus, Campos Eloquentiæ?* An toties calcata iterabimus inculcandô? *Desiderius.* Ex nutu pendeo tuo. *Mercurialis.* Itineris ratio & suadet, & cogit, ut & nos percurramus campos istos, non, ut ῥιζότομοι, herbas & radiculas collecturi: nec, ut agricolæ, plaustra gramine fœnóq; oneraturi: nec, ut pictores, flosculorum colores & formas penicillô imitaturi: nec, ut otiosi ambulatores, oculos curiosâ varietate pasturi; sed, ut viatores, tendentes

dentes longiùs, & transcurrendô, miscellaneum fasciculum sparsim decerpturi. Quòd si inter ambulandum quædam tibi jam antè nota ingessero, id peregrinantium confabulationi indulgendum cogita. *Desiderius.* Perge, & fabulare. *Mercurialis.* Pro penso parœmiaco cape. *Invenire stropham*, seu versutiam. *Palinodiam canit*, qui recantat, & revocat, quod dixit. *Quid tibi Apollo cecinit?* Quæstio, occulta scire volentis. Apertas Musarum januas habet ingeniosus. Et quæ non vel haurienda ex Hippocrene, vel legenda ex Parnasso? Nos Rostra vocant.

CAPUT LIV.

Rhetorica.

NOmen habet à Græco verbo ἐρέω, seu inusitato ῥέω, dico, Latinè dicitur *Oratoria*, *seu Ars bene dicendi.* Quibusdam placet appellare *Rhetorem*, illum, qui hanc facultatem vel docet; vel præcepta eloquendi callet. *Oratorem* verò, qui de re quavis ornatè & copiosè loqui sciat; qualis erat olim, qui in judiciis & concionibus forensibus facundè & disertè versabatur; *Declamatorem* vocant, qui, se aliósve exercendi gratiâ, umbratilem causam agit; artificiosas Orationis illecebras captans; quem Veteres etiam *Sophistam* appellabant; quod tamen nomen perinde, ut *Tyrannus*, postea infame est factum; *Rhetorculus* erat, qui frigidas

Rhetor, *Orator*, *Declamator.*

quosdam Græcorum rabularum versutias & stolidam facundiam docebat juventutem.

Est autem *Oratio* sermo gravis, copiosus, non interruptus, ad persuadendum accommodatus; quod fit *docendò, delectandô, flectendô*; sive Quæstio, circa quam versatur, sit *Universalis* (Infinita, Thesis;) sive *Singularis* (finita, Hypothesis) contracta ad certa loca, tempora, personas. *Partes Orationis*: Exordium, Narratio, Confirmatio, & Peroratio, seu Epilogus; *Rhetoricæ* verò, *Inventio*, excogitans verosimilia ad quæstionem seu causam probabilem reddendam. 2. *Dispositio*, res inventas in ordinem distribuens. 3. *Elocutio*, idonea ad inventionem verba & sententias accommodans. 4. *Pronuntiatio*, vocem & gestus apposité moderans. 5. *Memoria*, orationem firmiter percipiens.

Partes Orationis & Rhetoricæ.

Inventio.

Fontes *Inventionis* numerantur undecim præcipui. 1. Varia rerum eruditio. 2. Historia. 3. Fabulæ & Apologi, ac Parabolæ, (fictæ scilicet narrationes, brutorum animantium colloquia, & comparationes à re simili ductæ, &c. 4. Adagia, seu Parœmiæ. 5. Symbola, Ænigmata Hieroglyphica. 6. Emblemata. 7. Testimonia Veterum. 8. Gnomæ, vel Apophthegmata, seu Sententiæ breves & acutæ. 9. Leges ac ritus. 10. Sacræ Litteræ. 11. Ingenii vis, & ratiocinatio. Quò serviunt *Loci*, qui dicuntur *Rhetorici*; (sedes argumentorum) è quibus alii *Interni* sunt vel *Insiti* materiæ, quæ tractatur; alii *extrinsecus* assumpti,

Loci argumentorum.

seu

ſeu *Externi* ; aut *Remoti.* E quibus ducuntur probabilia & veroſimilia argumenta ſeu *inventa* ad faciendam fidem, ſive obtinendum asſenſum; quæ deinde argumentatione explicantur, preſſiùs à Dialecticis; ornatiùs & liberiùs ab Oratoribus. Illi tripartitô plerumq; ſyllogiſmô; hi quinquepartitô utuntur, dum rem *definiendô* & *deſcribendô* quaſi involutam evolvunt, & explicant; vel in ſuas partes *diſtribuunt*, eásq; *enumerandô*, uberiùs pertexunt; vel *Etymologiam* (etymon, notationem, verborum originem) inquirunt; vel *ludunt* in vocabulis inter ſe *cognatis*, & à ſe invicem *derivatis*, vel per *genus* & *formam* ſeu ſpeciem, ab hypotheſi (ſingulari quæſtione) ad theſin (univerſalem) aſcendentes, vel deſcendentes, & contrà; vel per *ſimilitudinem* aut per *diſſimilitudinem*, ſimile quid ex re diſpare colligunt, ídq; potiſſimùm per *parabolas*, *exempla*, *inductionem*; vel *contraria* & adverſa contrariis & adverſis apponunt; vel ea penſitant & connectant, quæ probabiliter aut etiam neceſſariò cum re conjuncta ſunt, aut præcedunt, aut conſequuntur, (*Adjuncta*, *Quintil. circumſtantia*, *antecedentia*, *conſequentia* vocantur) tritô verſiculô comprehenſa: *Quis*, *quid*, *ubi*, *quibus auxiliis*, *cur*, *quomodo*, *quando?* vel per *quatuor* rerum *cauſas* (*efficiens eſt*, quæ facit; *materia*, ex qua fit; *forma*, per quam una res ab altera diſtinguitur & dignoſcitur; *finis*, propter quem aliquid fit) excutit & examinat; vel res ejusdem ordinis inter ſe ſecundùm id, quod *majus*, *minus*,

par comparat; vel à *præjudiciis*, ſeu cauſſis jam antè judicatis; aut à *rumoribus* & *fama*; aut à *tormentis* & *quæſtionibus* legitimè adhibitis; aut à *tabulis* & *auctoritatibus*; aut *jurejurando*, *teſtibus* & *teſtimoniis* (humanis ac divinis) veritatem petit & confirmat; ídq; per *quæſtiones* (ut diximus) ſive finitas ſive infinitas: *conjecturales*, ſeu conjecturæ, cùm quæritur, an res *ſit*, *fuerit*, *facienda* ſit. v.g. an bellum gerendum. Aut *definitionis*, cùm inquiritur, quid ſit. v.g. an C. Julius Cæſar Rex fuerit, an Tyrannus. Aut *qualitatis*, cùm quæſtio oritur, quale ſit, honeſtum, an inhoneſtum, utile, an inutile, &c.

Quæſtio, ſeu ſtatus triplex.

Tria genera Cauſarum. Genus Exornativum.

Ex his quæſtionibus oritur genus Orationum ſeu *Cauſarum*, ſcilicet *Exornativum*, (Exornationis, Demonſtrativum, Epidicticum) laudandô quidpiam, vel vituperandô, magis ad delectationem & admirationem, quàm ad pugnam forenſem. Huc referendæ tabulæ tituliq; laudandi & ornandi homines, à bonis corporis, fortunarum, animi. Item quævis animata & inanimata, artificioſa, naturalia, moralia, virtutes, ſcientias, urbes, regiones, flumina, &c. ubi maximè locus *Ethopœia* ſeu expreſſioni morum alicujus perſonæ; & *hypotypóſi*, ſeu deſcriptioni ad vivum, cauſis, effectis, partitioni, comparationibus, ſimilibus. Huc etiam pertinent Orationes variæ, *Funebres*, *Nuptiales*, *Genethliaca*, *Euchariſtica*, *Panegyrica*. Item Epiſtolæ (quas vocant) Nuntiatoriæ, Laudatoriæ, Commendatoriæ, Gratulatoriæ, Gratiarum actrices, Dedicatoriæ, ſeu Nuncupato-

cupatoriæ, Officiosæ, Jocosæ, Flebiles, Mixtæ.

Deliberativum seu Deliberationis genus continet suasionem & dissuasionem, concitandô spem, consequendi *utilis*, *honesti*, *necessarii*, *jucundi*; aut incutiendô formidinem accipiendi detrimenti: fieri posse & facilè quidem. Huc spectant Epistolæ Hortatoriæ, Dehortatoriæ, Consolatoriæ, Petitoriæ, Objurgatoriæ, Imperantes, Prohibentes, &c.

Genus Deliberativum.

In *Judiciali* accusatur aliquis, vel defenditur ad obtinendam punitionem, vel impunitatem, prout vel sævitia excitatur, vel clementia; *Apologia* & *Defensio* penes accusatum est. Hujus generis sunt Epistolæ Accusatoriæ, seu Expostulatoriæ, (ita loquuntur Grammatici rectiùs Accusantes, Expostulantes, &c.) Exprobratoriæ, Invectivæ, Excusatoriæ, seu Purgatoriæ, Deprecatoriæ, &c.

Genus Judiciale.

Secunda pars Eloquentiæ est *Dispositio*. *Naturalis* ordinem naturæ sequitur; secundum quam, alterum alterô prius est tempore, naturâ, locô, dignitate. *Artificialem* Dispositionem constituit ars Oratoris, vel utilitatis, vel voluptatis causâ. Partes Orationis sunt, (quod suprà meminimus) prima, *Exordium*, quod auditorem *benevolum*, *attentum*, *docilem* reddit; cujus partes sunt duæ: *Principium* vocatur, cùm apertè & sine ulla dissimulatione statim exponitur res dicenda; *insinuatio*, cùm latenter, obliquè, quasi per ambages; secunda *Narratio*, res gestas proponens breviter, &

Secunda pars Rhetoricæ, Dispositio.

Exordium.

Narratio.

Confirmatio. probabiliter ; tertia, *Confirmatio*, res vel pro bans, ac confirmans ; vel confutans, rectô ar gumentorum ordine : quarta, *Peroratio*, se

Epilogus. *Epilogus*, (artificiosus Orationis terminus se exitus) ea, quæ per totam Orationem sparsa sunt, quasi in unum colligit, (Græci *ἀνακεφαλαίωσιν* vocant) & motus vehementiùs con citat.

Amplificatio. Maxima vis Oratoris est in hominum mentibus permovendis ; quod fit *Amplificatione*. Hæc verò est gravior quædam affirmatio, qua motu animorum conciliet in dicendo fidem conficitur & verborum genere & rerum ; nam amplificare non est, inani verborum exaggeratione rem augere supra modum, eíque plus tribuere, quàm veritas concedat, hoc enim mentientium est ; sed eam ita dilatare, ut partes omnes aliæ aliis insertæ, innexæ & permixtæ, ita sub aspectum subjiciantur singulæ, ut appareat seorsim. Quò maximè facit *Distributio partium*, *Definitiones*, *Adjuncta*, *Contraria*, *Consequentia*, *Similia*, *Exempla*. Ubi observandum, non rem quamlibet minutam, & exilem, capacem esse amplificationis, & siqua est, eam non nimis esse enucleandam, ne videamur velle eviscerare pulicem.

Tertia pars Rhetorica, Elocutio. Sequitur *Elocutio*, quæ cernitur & in *delectu* verborum & in *compositione* Orationis. Verborum *delectus* requirit dictionem Latinam, perspicuam, ornatam, quò spectant Tropi. *Compositio* complectitur Figuras Verborum ac Sententiarum ; & structuram seu collocationem

dictio-

dictionum, ut lenis æquabilísque fluat Oratio, circa ordinem, juncturam, numerum; ut sunt commata, membra, articuli, periodi, seu circuitus quidam, tum Verborum tum Sententiarum; quem *Cicero* vocat ambitum, comprehensionem, orbem, clausulam, continuationem, &c.

Jam (ut hoc demus Romanæ Linguæ tironibus) *Tropos* appellamus, illas sive verborum singulorum, sive sermonis, mutationes, quæ propriam significationem in alienam aut minùs propriam transferunt; soléntque numerari undecim. In uno quidem verbo septem: ut *Metaphora*, in verbi translatione similitudinem includens; v. g. rident prata. 2. *Synecdoche*, seu intellectio, significatum partis traducens ad totum, aut contrà; antecedens accipiens pro consequenti, &c. v. g. vixit, id est, mortuus est. 3. *Metonymia*, seu *Hypaltage*, ponens causas pro effectis; contenta pro continente; signa pro rebus, &c. v. g. ardet Ucalegon, id est, domus Ucalegontis; mugiunt prata, fasces pro Magistratu. 4. *Antonomasia*, seu pronominatio, nomen sumens commune locô proprii; v. g. Philosophus pro Aristotele; Apostolus pro sancto Paulo. 5. *Onomatopœia*, fingens nomina; v. g. patrissat, quia patris indolem refert. 6. *Catachresis*, nomen accommodatum imponens rei, proprium non habenti; v. g. Pyxis aurea, ædificant navim. 7. *Metalepsis*, per unum verbum positum, gradatim plura significans; v.g. post aliquot aristas, id est,

Tropi.

eſt, ſegetes, meſſes, æſtates, annos. In pluribus verbis, 1. eſt *Allegoria*. aliud verbis, aliud ſenſu indicans; Metaphoram dixeris continuatam; v. g. im̃enſum ſpatiis confecimus æquor; de quovis labore arduo ſuperato. Quæ ſi ſit obſcurior, transit in *Ænigma*; ſi irriſionem continet, in *Ironiam*; v. g. ô præclarum cuſtodem ovium, lupum! 2. *Periphraſis* ſeu circumlocutio, pluribus explicans verbis, quod paucioribus poſſet dici; v. g. tempus erat, quô prima quies mortalibus ægris Incipit, &c. id eſt, initium noctis. 3. *Hyperbaton*, perturbans doctè verborum ordinem; v. g. maria omnia circùm. 4. *Hyperbole*, ementiens, vel augendô, ut: fulminis ocyor alis; vel minuendô, ut: vix oſſibus hæret.

Neque verò hoc ſatis ad id, ut quis Eloquens audiat & monſtretur digitô: Sed ejus inſuper officium eſt, parva ſubmiſsè, modica temperatè, magna graviter dicere. Rhetores *characterem* vocant, formam propoſitæ cauſæ convenientem, videlicet *ſumma* ſublimem, (gravem, vehementem, copioſum, amplum) *infima* humilem, (tenuem, acutum, ſubtilem, gracilem) *mediocri* medium, temperatum, æquabilem, floridum. Et genus quidem *Demonſtrativum* poſcit expolitum & elaboratum characterem: *Judiciale* verecundum & acutum: *Deliberativum* ſubtilem & accuratum; qui characteres non rarò in ejusdem Orationis partibus diverſis conveniunt omnes; ſed à potio-

Character dicendi diverſus.

re ſit

re fit demminatio. Id quod de genere causæ quoque notandum.

In quocunque verò dicendi genere si res enuntientur sermone purô & emendatô, fit Oratio *tersa* & *limata*: si tropicè & figuratè, *florida*: si strictim ac sententiosè, *nervosa*; quæ si cui fluit facilis, is erit *disertus*: si copiosa & jucunda, *facundus*: si ad motum, *eloquens*, sive ex tempore dicat, (ex temporalis sit) sive præmeditatè. Abusus Oratoriæ facit *rabulam*; stilus scribendi & dicendi brevis, est *Laconicus*; copiosus & diffusus, *Asiaticus*; attemperatus, *Atticus*. Ego verò jam dudum vereor, ne sim longior in his, quàm vel ipsi Asiani; desinam fabulari, si paucula adjecero de verborum *collocatione*, quam oportet esse cohærentem, lenem, æquabilem, fluentem, perspicuam; ordinis recti, juncturæ concinnæ, modi hujusmodi & formæ, in qua nihil inane, inconditum, curtum, claudicans, redundans; sed sit numerosa, judiciô aurium & observatione Prudentum; ad *numerum* ut pervenias, ibis primò per *commata*, seu *Incisa* aut *articulos* Orationis; deinde per *cola*, seu *Membra*, denique ad *Periodum* accedes, & dices incisum, insistendô singulis commatis; v.g. *tenentur literæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio*; membratim verò, pleniorem referendô sensum: v.g. *quando illius postea sica, quam à Catilina acceperat, conquievit; hac intentata est mihi: hac insidiata est Pompejo: hac viam Appiam nece Papyrii cruentavit.* Periodicè verò vel circumscriptè dicit, qui, plura membra connectendô, longiore verborum cir-

Verborum collocatio.

Quid Incisa, Membra, Periodus.

circuitu & ambitu circúmducit Orationem, u
est initium Æneidos:

Arma Virúmque cano, Troja qui primus ab oris
Italiam, fatô profugus, Lavináq; venit
Littora, multùm ille & terris jactatus, & altô,
Vi Superûm, sævæ memorem Junonis ob iram.

In *Primo* scribendi genere Senecæ, Salustius
Curtii Orationes, &c. pro exemplo habentur
Alterô, Historici plerique usi sunt; in *Terti*
Marcus Tullius, Livius, & plerique Poët
Epici excelluerunt: quod tamen cum gran
salis intelligas, velim. Nam, ut suprà mo
nui, quemadmodum non idem dicendi chara
cter per totum Orationis contextum excurrit
ita periodorum circumvolutiones, strictior
numerô, ut gemmæ majores minoribus di
stinguuntur.

Quarta pars Rhetorices, Memoria.

Quarta pars Rhetorices, *Memoria* est, (ars ips
Mnemonica dicitur) seu firma rerum ac ver
borum juxta dispositionem perceptio; eáqu
duplex: *naturalis*, & *artificialis*. Illa est tena
citas firmitásque à natura insita, retinendi le
cta & audita; hæc comparatur exercitatione &
artificiô; potest enim reminiscendi facultas ex
coli ad celerem impressionem, firmámque re
tentionem, ac promptam redditionem eorum
quæ præcepta sunt semel; cujus duo sunt ma
ximè præsidia: *Ordo* & *Imaginatio*; ille nihi
sinit incompositum & confusum, hæc tenaci
ter imprimit species, quas Græci *idóla* vocant

Memoria artificium.

Memoria artificium constituerunt Veteres in lo
cis & imaginibus, ordinatè, modicáque per in
ter-

tervalla distributis, rebúsque, quantum fieri poteſt, accommodatis, quorum imaginariô intuitu, res ipſæ, & cum rebus verba ſine mora occurrant.

Juverit & chartæ ſeu ſcripturæ primùm in principales partes diviſæ; tum in notabiliores periodos diſſectæ, notulas aliquas appingere, aut numeros creſcentes, ut ipſa figurarum aut numerorum diſtinctione vis recordandi excitetur. Si quid diſcendum memoriter, faciliùs id fiet, ſi partitò fiat; adjuvatur autem memoria non victûs tantùm ratione, ſed temporis quoque; quale id percommodum, quod proximè ante & poſt cubitum eſt; conferunt & tenebræ, clauſis tantiſper oculis inductæ.

Varia excogitârunt *Mnemonici*, ad reminiſcentiam artificialem (quam vulgò *Memoriam Localem* dicunt) conciliandam; ſed ædificare tot domunculas, (ut Vir quidam doctiſſimus loquitur) & in iis cellas, & in iſtis cellulas, eſt, eam deſtruere, non vegetare; ac debilitare judicium, & ex homine facere pſittacum. Tutior eſt cultura per attentam rerum ipſarum intuitionem & penſiculatam dijudicationem, crebrámque iterationem. Tu ſi times offenſationes & vacillationes memoriolæ, fac, ut ediſcendô te exerceas; tantum enim ſciveris, (quod Viri ſapientes pronuntiant) quantum memoriâ tenueris.

Poſtrema pars Rhetorica, Pronuntiatio.

Poſtrema pars Eloquentiæ, eſt *Pronuntiatio* ſeu *Actio*, quæ vocis ſonum, corporíſque motum ac geſtum, cum rerum & verborum dignitate mode-

moderatur. *Iracundia* postulat vocis genus acutum, incitatum, crebrò incídens; *miseratio* & *mœror* flebile; *metus* demissum, hæsitans, & abjectum. *Vis* contentum, vehemens, & pressô sonô. *Voluptas* hilare, effusum, tenerum. *Modestia* grave. Manum sequantur oculi, & utrisque se conforment caput ac humeri. *Desiderius.* Nihil adhuc audivi avidiùs; ita hic me campus, & hæc capiunt germina.

Mercurialis. Hanc tu aviditatem stomacho tuo, non cibatui debes meo, qui crambem recoquo. Age verò, è longis Rhetorum ambagibus efferamus pedem. *Desiderius.* Carpendum promiseras collectaneum ex his pratis fasciculum; quem ubi pleniorem collegerimus; exibimus hinc. *Mercurialis.* Trita sunt hæc & obvia per militarem & communem itantibus viam; nos plura non carpemus, ne carpamur ab aliis. *Desiderius.* Si me amas, paucis expedi, quidquid ex his vel juverit reminisci, si sciam; vel si nesciam, didicisse. *Mercurialis.* Si me audis, absiste rogandô; sunt hæc scholis relinquenda, quarum jam limina non terimus. *Chriam*, quis nescit, esse brevem facti alicujus explicationem; vel dicti; vel utriusque: laudandô Autorem sententiæ, vel actionis; & utramque plusculis verbis exponendô, seu interpretandô, strictímque rationibus quibusdam demonstrandô, cum adjuncto breviusculo Epilogo. *Locus Communis* est Oratio laudes alicujus aut vitia exaggerans, qui potest communiter iis omnibus attribui, qui

Chria.

Locus Communis.

ejusdem

ejusdem laudis aut vitii participes; v.g. si insector Judam ob avaritiam; quæcunque de illius improba habendi cupiditate dixero, de aliorum quoque dici potest; amplificandô per *ostensionem contrariorum*, *expositionem facti*, *comparationem*, *finem*; à legitimo, justo, utili, facili, honesto, eventuro. *Destructio seu Subversio*, est propositæ alicujus rei reprehensio & refutatio, ab obscuro, difficili, indecoro, incredibili, repugnante, inutili. *Confirmatio* seu *Asseveratio* est rei comprobatio, à manifesto, facili, decente, probabili, conveniente, utili. Cæteræ Aphthonianæ exercitationes sunt. Tractatio sententiæ, Laus seu Encomium, Vituperatio, Comparatio, Ethopœia, Idolopœia seu fictæ personæ introductio, Prosopopœia, Hypotyposis, Thesis; quę omnia revocantur ad tria Causarum Genera; súntque partes Orationum.

Destructio.

Confirmatio.

Exercitationes Aphthonii.

Porrò de Tropis inveniendis sunt hi versiculi:

Retia, rura, nemus, venator, vulnera, miles,
Pastor, aquæ, flammæ dant tibi mille Tropos.

De locis Rhetoricis feruntur vulgari metrô hęc:

An, Quid, Quæ partes, Species quæ, Causaq; qualis,
Effectus, Proprium, Annexum, Diversáq; Párq;,
Et quæ Circumstant, quæ sint Exempla petenda.

Cæterùm quoniam sic urges, Verborum Figuræ seu Exornationes fiunt vel per *Detractionem*, ut: Veni, vidi, vici. Vel per *Adjectionem*, ut: Occidi, occidi non Spurium Melium. Vel per *Similitudinem* vocum, ut: amore fecit, non more. Figuræ Sententiarum, non in verbis, sed ipsis in rebus dignitatem suam habent colloca-

Figuræ Verborum.

tam. Porrò *Adjunctionis* Figuræ ſunt: Converſio, Repetitio, Complexio, Conduplicatio, Traductio, Polyptóton, Synonymia ſeu Interpretatio, Polyſyndeton, Gradatio. *Detractionis* quinque: Synecdoche, Diſſolutio ſeu Aſyndeton, Adjunctio ſeu Zeugma, Disjunctio ſeu Dialyton, & Synæriosis. *Similitudinis* vocum octo: Paronomaſia ſeu Annominatio: ſimiliter Cadens ſeu ὁμοιόπτωτον: ſimiliter Deſinens ſeu ὁμοιοτέλευτον: Compar ſeu Iſocólon. Antitheton ſeu Contrapoſitum: Commutatio ſeu Antimetabole: Correctio: Dubitatio.

Figuræ Sententiarum. *Figuræ Sententiarum* illuſtriores, ſunt ſex & viginti: Interrogatio, Reſponſio, Subjectio ſeu Ætiologia, Anteoccupatio ſeu Prolepſis, Correctio ſeu ἐπανόρθωσις, Dubitatio, Communicatio, Proſopopœia, Apoſtrophe, Hypotypóſis, Apoſiopéſis, Ethopœia, Emphaſis, Suſtentatio, Prætermiſſio, Licentia, Conceſſio, Parentheſis, Ironia, Distributio, Permiſſio, Deprecatio, Optatio, Execratio, Epiphonéma, & Exclamatio. Quibus omnibus exempla, ut appellant, addunt ii, qui de Rhetoricis ſcripſerunt. Nos diutiùs ut his immoremur, neque tu, neque ego à me ipſo impetrâro. *Deſiderius.* Quid de modis argumentandi? *Mercurialis.* Neceſſaria quæſtio, cui reſpondebit Dialectica, ad quam modò accerſimur! *Deſiderius.* Accedamus impigrè. *Mercurialis.* Muniti pedes ocreis; nam ſpineta erunt nobis calcanda. *Deſiderius.* Non aliter venitur ad roſas. *Mercurialis.* Vox è masculo pro-

profecta pectore; eamus, dum calet hic animus. Priùs aliquid de dictis melioribus. Quid tua promis è pera?
Desiderius. Fœcundi calices quem non fecere disertum?
Mercurialis. Tum enimvero, nostro sub cœlo non fiunt tantùm, sed nascuntur etiam Oratores. Commune est illud: *Suada in labris sessitat.* Et hoc: Nunquam

Sanguine causidici maduerunt rostra pusilli.

Et istud Ciceronis;

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Et facundus Nestor; & Mercurius deus eloquentiæ; & Hercules Gallicus, catenis aureis ex ore profluentibus, aures & pectora trahens; & *Æneid. 1.* Neptunus, Symbolicus Orator, de quo:

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Vide ibi cætera, & sedatam eloquentiâ tempestatem. Nobis jam pressiùs disputandum erit.

Caput LV.

Dialectica.

Distributio Philosophiæ.

PHilosophia, sive nomen, sive rem spectemus, studium est Sapientiæ. Distribuitur in *Naturalem*; (scil. Physiologiam, seu Physicam, Metaphysicam, & disciplinas Mathematicas) *Moralem*, seu *Ethicam*; & *Dialecticam*. *Prima* rerum naturam scrutatur; *Altera* componit animum; *Tertia* bene disserendi rationem docet, dum ratiocinandô deducit soler-

ter incognita ex cognitis. *Physicus* versa
circa corpora naturalia cognoſcēda, formásq
rebus concretas; *Metaphysicus* occupatur ci
rerum ideas univerſales, & à materia ſen
abstractas, hoc eſt, ſine ea conſideratas. *M*
thematicus circa rerum menſurabilium propo
tiones ſe occupat. *Ethicus* circa mores hom
num. *Philologum*, jam ſuprà diximus, am
nioris literaturæ, maximè ſermocinatrici
varietate & amore teneri.

Secta Philoſophorum.

Olim *Secta Philoſophantium* ſeu familiæ fue
plures. *Academici* à Gymnaſio ſeu Academ
appellationem ſortiti ſunt; qui & *Sceptici* à qu
rendo & ambigendo dicti, dum nihil à nob
ſciri poſſe asſeverabant. *Stoici* à Stoa ſeu Po
ticu nominati, qui hominem ἀπαθῆ & omn
perturbationis expertem volebant, unde ἀπ
θεια, affectuum vacuitas. *Peripatetici*, à d
ambulatione in Lycéo vocati, ſummum b
num in honeſtate collocabant. *Pythagoréi*
Magiſtro ſuo Pythagora, qui diſcipulis qui
quennale ſilentium indixit. *Platonici* à Pl
tone; *Ariſtotelici* ab Ariſtotele Stagirita, un
diſcipuli ejus Stagiréi, qui & Peripatetici.
patria Ariſtippi, *Cyrenaici*; *Cynici* à mord
lingua, & canino vitæ genere; *Epicuréi* ab
picuro voluptario. Conſecutis tempori
Nominales & *Reales*: *Formales* & *Modales* (u
vocant) invicem confligere cœperunt.

Dialectica.

Logicus, ſecundùm etymon, *Ratiocinativu*
citur, à λογίζεσθαι, ratiocinari. *Dialecticus* ide
qu

quod Disputator, à διαλέγεσθαι, disputare; dum non tantùm per rationem cernit consequentia causásque rerum, earúmque progressus & antecessiones, comparátque similitudines, rebúsque præsentibus adjungit atque annectit futuras, (quod etiam Prudentiæ, sed aliô tribuitur modô;) sed maximè in veri falsíque dijudicationem inquirit, ne quid repugnans rationi mente apprehendat, enuntiet, judicet. Ad quod opus est arte, quæ doceat modum discernendi pravum à recto; ídque præstat Logica *Definiendô, Dividendô, Argumentandô*; quâ quia aliæ scientiæ utuntur ad investigandam veritatem, vocatur ab Aristotele *Organum* seu *Instrumentum*.

Et quia, quod cogitationi objicitur, aut ignotum est, an sit, quid sit, vel quale, aut quantum sit; aut incertum, num sit id, quod esse dicitur, aut putatur; vel num tantum, tale, ibi, &c. aut denique confusum sit, cùm multa se menti simul offundunt, eámque obruunt; fit, ut Logices peritus latentia explicet: multiplicia & ambigua distinguat: indigesta & indiscreta discernat ac ordinet: &, quæ per consequentia ex antecedentibus proveniant, colligat, ac ratione concludat & demonstret; propterea necesse est, ut sagaciter inveniat, inventa judicet, judicata disponat, disposita & ordinata probet; &, si ab aliis oppugnentur, defendat, limitet, restringat.

Quando explorat inexploratum, perquirit ea, quæ circa nomen & naturam rei sunt; ni-

nimirum notationem, seu etymon, causas & effecta, subjecta & adjuncta, consentanea & dissentanea, similia & dissimilia, diversa & adversa, seu contraria. Ex quibus *Definitionem* vel *Descriptionem* conficit; quò maximè servi- unt quinque Unversalia, seu (ut Dialectici lo- quuntur) *Prædicabilia*; è quibus *Genus* est com- munis notio, quam animus è multarum rerum similitudine collectam in unam formam uni- versalem effingit; v. g. animans, complecten- animantes rationis participes, & experte. *Species* est pars seu forma Generi subjecta, plu- ribus Individuis proximè conveniens; e.g. ho- mo. *Individuum* autem est quid singulare, quo- est indivisum in se, divisum à quovis alio; u- Socrates & Plato. Grammatici *nomen proprium* appellant. 3. *Differentia* est id, quô res una dif- fert aut discriminatur ab altera, seu Genere seu Specie, seu numero. Seu, quæ Species e- jusdem Generis discernit, &c. 4. *Proprium*, stri- ctiùs sumptum, est, quod uni soli Speciei sem- per & omnibus ei subjectis conveniens est, & natura necessariò conjunctum tanquam fun- ctio, non ut pars; ut ridere homini, latrar- cani. 5. *Accidens*, quod alicui vel inesse vel ab- esse sine ejus destructione potest; ut color al- bus parieti.

Definitio.

Secundùm hæc fit progressio ad *Divisionem* distribuendo vel *Genus* in Species; v. g. arbo- rem in malum, ficum, pinum, cerasum, &c. 2. Vel *Totum* in Partes; v. g. hominem in cor- pus & animum; aut tripartitô; v. g. corpus i- caput,

Divisio.

caput, truncum, artus; aut quadripartitò; v. g. annum in quatuor tempora. 3. *Accidens* in Subjecta; v. g. alborum aliud lilium, aliud nix; aut 4. *Subjectum* in Accidentia; v. g. hominum alii probi, alii improbi; aut 5. *Accidens* in Accidentia; v. g. dulcium aliud flavum, aliud album, &c.

Jam verò ex vocibus fit *Propositio* seu *Pronuntiatio*, *Enuntiatio*, quæ est oratio aliquid de aliquo affirmans aut negans. Ubi tria concurrunt: *Subjectum* scilicet, de quo aliquid dicitur; *Prædicatum*, seu Attributum, quod de aliquo dicitur seu ei attribuitur; ac interveniens inter utrumq; *Copula*; quæ est verbum sum; v. g. *Logica est discenda*; ubi Logica est discenda vocantur *Termini*, quia sunt extrema Propositionis: & aliquando inter se necessariò cohærent; ut, Homo est animal; aliquando separabiliter; ut, Petrus est doctus.

Enuntiatio.

Si aliquis autem dubitat, an Prædicatum de Subjecto, seu Terminus Major de Minori rectè affirmetur; probat, seu ostendit id assumptô *Terminô*, quem vocant *Medium*, qui est quasi vinculum inter utrúmque; v. g. *Logica est discenda, quia est utilis*; inde fit Syllogismus per tres Propositiones, quarum Prima dicitur *Major*, proponens basin ratiocinationis; v. g. Utilia sunt discenda; est Major Enuntiatio; succedit Altera seu *Minor*, (Rhetoribus dicitur *Assumptio*) *sed Logica est utilis*; sequitur *Conclusio*, seu Illatio, (*Ciceroni* Complexio:) *Ergo Logica est discenda*: Ita ex præmissis & concessis Propositionibus

Ratiocinatio.

nibus duabus infertur Tertia, quâ incertitudo tollitur, & consequens necessariò per consequentiam conficitur, unum ritè deducendô ex altero; ad quod requiritur *Forma Syllogistica* seu Rationalis, quæ constat ex Modo & Figura.

Modi & Figura Syllogismi.

Modus est legitima trium Enuntiationum secundùm *quantitatem* & *qualitatem* (ita loquuntur) dispositio & colligatio; Est autem *quantitas* Propositionum, Extensio vel Contractio illarum per signa *Universalia* aut *Particularia*: *ut omnis, nullus, quidam, nonnemo*; aut *indefinita*; v. g. Homo est Philosophus. *Qualitas* est habitudo Prædicati ad Subjectum, vel necessaria, (*essentialem* vocant) vel non necessaria, aut contingens, quam *accidentalem* dicunt. *Figura* est debita Medii Termini cum duobus Extremis secundùm *subjectionem* & *prædicationem* combinatio, quod fit aut *directè*; aut *indirectè*; idq; tripliciter vel Medium Terminum semel subjiciendô, & semel prædicandô: vel bis prædicandô, & bis subjiciendô: Est autem *Medius Terminus*, qui bis in duabus Propositionibus præcedentibus ponitur; *Majus Extremum* seu Major Extremus Terminus, qui obtinet locum Prædicati; Minor Extremus, (Minus Extremum) qui locum Subjecti. *Modus directus*, in quo Majus Extremum infertur in conclusione de Minore Extremo; *Indirectus* si contrà; sed hæc tractare pluribus, non hujus est loci, sunt vasti, refertíque codices, eorúmq; Epitomæ, atq; Compendia, (quæ vocant *Summulas*) in quibus ex instituto & professo Logicæ arcana exponuntur, & in lucem

lucem dantur, ubi discitur, qui sint *Termini* Categorematici, Syncategorematici, Simplices & Complexi, Concreti & Abstracti, Connotantes & Absoluti, Denominantes & Denominati, Univoci, Æquivoci, Analogi. Et Enuntiationes variè inter se oppositæ; videlicet ex adverso & præcisè, vel obliquè & limitatè, generatim & particulatim. Contrariæ, Privantes, Contradicentes, (*Contradictoria* Logicis) Reduplicatæ, (Constantes dictione geminante, seu reduplicante; v. g. homo, quà homo.) *Modales* vocant, quæ, quô modô aliquid insit alteri; v. g. necessariò, contingenter, aut per impossibile (*Quint.*) explicant; v. g. necesse est hominem esse animal contingens, est hominem esse Grammaticum; possibile est, ex Iro vel Codro posse fieri Crœsum, &c. Hæc, inquam, horúmq; similia prætereunda sunt nobis, & observandum potiùs; *quatuor* secundùm Aristotelem (nam in ipsius foro nunc versamur; aut, si malis, in via incedimus) esse *Genera Argumentationum.* Primò est *Syllogismus*, seu Ratiocinatio, de qua diximus, constare eam propositione, assumptione, & complexione, quæ necessariò etiam in non necessariis, seu probabilibus tantùm, deducitur, & consequitur ex antecedentibus pronuntiationibus vi formæ; v. g.

Varii Dialecticorum Termini.

Quatuor genera Argumentationũ.

Omnis homo est animal,
Petrus est homo, Ergo est animal.

2. *Enthyméma* est Syllogismus imperfectus; nimirum una ex præmissis cum conclusione; v. g.

Petrus est homo. Ergo est animal.
3. *Inductio*, est à Singularibus ad Universalia in rebus similibus progressio; v. g. Quod est pomum optimum? sapidissimum. Qui ager optimus? fertilissimus. Quis equus optimus? velocissimus. Ergo homo quis optimus? Virtute excultissimus. 4. *Exemplum* est inductio imperfecta ab una re simili, aut perpaucis similibus; v. g. Petrus post lapsum per pœnitudinem consecutus est veniam, ergo potuisset consequi & Judas. Est verò *duplex*; alterum authoritate nititur rei gestæ; alterum aut fictæ, aut tanquam gestæ, ut Parabola & Apologus.

Ad quadruplicem hunc argumentandi modum revocantur, *Epicheréma*, Latinè Aggressio, quæ est Ratiocinatio involuta unicam Propositionem continens; v. g. *Servus Dominum accuset? Otiosus ad laudem eruditionis aspiret?* *Sorítes* (Ciceroni *acervalis* Syllogismus) plurium Argumentationum est coäcervatio; e. g. Qui vinum immoderatè bibit, obnoxius est æternis pœnis; nam qui liquorem vitis intemperatè haurit, inebriatur; qui inebriatur, perdit usum rationis; qui perdit usum rationis, Deum graviter offendit; qui Deum graviter offendit, ejus hostis efficitur; hostis autem Dei suppliciis sempiternis afficitur; Ergo, qui vinum immoderatè bibit, obnoxius est pœnis æternis. *Dilemma* seu *cornutus Syllogismus est*, in quo, utrum concesseris, reprehenditur, seu refutatur; v. g. aut Deus justus est, aut injustus; si justus, puniet tua scelera; si injustus, non est Deus. Et hoc

hoc Dialecticorum more; nam Rhetorica, ut suprà meminimus, Argumentatio cultum & ornatum continet, quod fit expolitione & exornatione, dum, quidquid in Ratione aut Confirmatione, propter brevitatem Logicam, latere posset, solerter & acutè pluribus verbis exponitur.

Desiderius. Liceat hîc mihi sermonem interpellare, & vestigia quærere, quæ Aristoteles in spinetis Dialecticis impresserit, neq; enim inoffensè, uti monuisti, calcantur vepreta, ad illius antecessum gressus nostri sunt accomodandi. *Mercurialis.* Inquiris opportunè; Stagiritâ prævio, non facilè erimus devii. Sic igitur habeto; Libros in Logicam exaravit Aristoteles omnino senos & decem. Unus indigitatur περὶ ἑρμηνείας seu de Interpretatione Verbi, Nominis, Enuntiationis. Unus Item *Categoriarum* seu (ut vocant) *Prædicamentorum*; quæ sunt series & ordo quidam rerum & nominum magis minúsve universalium, sive generalium (superiorum & inferiorum) decem classibus distributorum, quæ vocantur *Substantia*, *Quantitas*, *Qualitas*, *Relatio*, *Actio*, *Passio*, *Ubi*, *Quando*, *Situs*, *Habitus*.

Libri Logici, Aristotelis.

De Interpretatione.

De Categoriis.

Decem Categoria seu Prædicamenta.

Primum & supremum in natura est τὸ ὂν seu *Ens*; (Dialecticè loquendô) tum *Substantia*, seu res per se subsistens, vel id, quô ceu fundamentô accidentia nituntur, ut sunt mundus ipse, cœlum, elementa, animalia, plantæ, metalla, &c.

Quan-

Quantitas. *Quantitas* est extensio in spatia & numeros, seu id, per quod aliquid dicitur quantum, vel aliqua dicuntur aliquod. Et *Permanens* quidem, est magnitudo, cujus partes eodem tempore simul existere possunt; secùs est Quantitas, quam *Successivam* vocant, videlicet tempus. *Continua* dicitur, cujus partes, aliquô terminô communi copulantur, ut linea; contrariæ, *discreta*, ut numerus binarius, ternarius, (quæ etiam permanens dicitur) & oratio vocalis, cujus syllabæ sibi per intervalla succedunt, unde Successiva appellatur Logicis. Qualitas. *Qualitas* est affectio animi & corporis, unde appellationem aliquam accipimus, virtutum, vitiorum, affectuum, artium, habituum, earúmq; dispositionum; item virium, imbecillitatis, calorum, saporum, coloris, frigoris, siccitatis, humiditatis, raritatis, densitatis, levitatis, gravitatis, mollitiei, duritiei, lævitatis, asperitatis, lubricitatis, viscositatis, friabilitatis, ariditatis, &c. Item *figura* & *forma*. *Relatio* est rerum inter se collatarum unius ad alteram habitudo, vel ordo, ut dominus, servus: dux, miles: pater, filius: præceptor, discipulus, &c. Æquale, inæquale: magnum, parvum: longum, breve: par, impar: simplum, duplum, &c.

Actio. *Actio* est applicatio quædam agentis ad patiens, seu est forma, à qua dicitur agere; ut calefactio, per quam ignis dicitur calefacere lignum. *Passio* est, actionis effectus, vel est admotio patientis ad agens; sic lignum patiendô calefit.

Ubi,

Ubi, est præsentia rei in loco, ut esse in schola, foro, templo, sub tecto, sub dio, in privato, publico, sacro, prophano, in regione, regno, Oriente, Occidente, Meridie, Septentrione, &c. *Circumscribens* (circumscriptiva Logicis) *præsentia*, est illa, per quam aliquod corpus ita est in loco, ut partes loci respondeant partibus corporis, & totus locus toti corpori; sic concionator est in cathedra. *Definiens*(*definitiva*) est illa, quâ aliqua finita substantia est ita in loco, ut illa tota singulis partibus statii respondeat; sic Angelus in aëre, anima in corpore, Christus in Eucharistia. *Vacuum*, est locus carens omni corpore. **Ubi.**

Quando, est esse in tempore, seu contineri tempore, ut fuisse heri, esse hodie, fore cras; *Tempus* dicitur duratio, quæ mensuratur à motu cœli, tamquam à mensura extrinsecus denominata; seu est numerus motionis ex eo, quod est prius & posterius: Unde Tempus vocatur extrinsecum seu rectiùs extrinsecus mensum; alia enim est duratio *intrinseca*, (liceat sic loqui) seu permansio rei in eo, quod est. Tempus *imaginarium* est duratio fictitia, quâ mensuratur ipsum Tempus primi Motus seu Mobilis. *Æternitas* est duratio carens fine & principiô; Philosophi vocant *existentiæ* possessionem interminabilem; Latiniùs: interminatæ vitæ totam, simul & perfectam possessionem. *Ævum* est duratio fine carens, non principiô. **Quando.**

Situs, seu Positio est certus partium ordo & dispositio quoad locum, ut stare, sedere, jacere.

Habi-

Habitus. *Habitus* eſt indumenti vel ornamenti applicatio ad corpus; ſeu veſtiendi ratio; unde aliqui dicitur togatus, calceatus, pileatus, ocreatus, torquatus, &c.

Quatuor libri Analyticorum. Sequuntur quatuor Libri *Analyticorum* ſeu *Reſolutionum*, (quorum duo, *Priores*; duoq; ſolent *Poſteriores* appellari) quibus Syllogiſmi, ſeu Ratiocinationes, in ſuas partes, nexus, compoſitionem, vim ac efficaciam reſolvuntur. Ubi præcipuè agitur de *Demonſtratione*, quæ eſt Argumentatio firmiſſimis, certiſſimis, & evidentiſſimis rationibus nixa.

Libri Topicorum. Quibus accedunt octo Libri *Topicorum*, ſeu *Locorum*, in quibus ratio inveniendi argumenta docetur.

Libri Elenchorum. Adduntur duò Libri *Elenchorum* ſeu *Redargutionum*, aut *Captionum*, ad cavendum, ne in diſſerendo falſa pro veris per ignorationem colligamus & admittamus, Sophiſticáq; probabilitate fallamur; quòd fit per *Sophiſmata*, vafras concluſiunculas, contortas quæſtiunculas, cavillationes, paralogiſmos, ac vitioſas argumentationes, variâ fallaciarum ſpecie decipientia. Nos obiter quaſdam memorabimus; ſi priùs monuero, *Iſagógen* ſeu Introductionem in Logicam de quinque Univerſalibus (uti ſuprà intellexiſti) conſcriptam eſſe à quodam Judæo, nomine Malcho, qui deinde Porphyrium ſe appellavit: Homine incertùm magis docto, an impio, quippe fidei Chriſtianę deſertore & hoſte.

Iſagóge Porpyhrii.

Sophiſta. *Sophiſtarum* meta ſeu finis eſt, callidâ & captioſâ argumentationum vi adverſarium adigere, ut

re, ut vel *neget*, quod eâdem disputatione asseruit; vel *asserat*, quod negavit; quod propriè vocatur *Ignoratio Elenchi*; quanquam & sine captione fieri potest, vel ut *admittat* apertè falsum, absurdum, nugatorium; vel *decipiatur* ambiguitate vocum; vel ratione sensûs *compositi & divisi*; vel, *Petitione Principii*, conclusionem probandam accipiendô ad probationem sui, hoc est, obscurum per æquè obscurum; vel petendô unam responsionem ad plura diversa, &c.

Sophismatum dissolutio.

Quibus omnibus occurritur per *suppositionem*, *statum*, *ampliationem*, *restrictionem*, *appellationem*. Per *suppositionem* quidem, accipiendô nomen pro re, quam significat; aliud est enim vox nuda pro syllabis sumpta: aliud pro significatu; aliud in sensu proprio, aliud in alieno: aliud in singulari, aliud in generali: aliud in copulato, aliud in disjuncto: aliud in confuso, aliud in determinato: aliud in distributione pro singulis generum, aliud pro generibus singulorum: aliud simpliciter, aliud cum exceptione: aliud absolutè, aliud hypotheticè; aliud in *statu* temporis præsentis, aliud præteriti, aut futuri; aliud per *ampliationem* & extensionem differentiæ temporis, ut latro bonus: aliud per *restrictionem*, ut homo mortuus; aliud per *appellationem*, quâ una dictio denominat, & designat alteram, ut Nero, bonus citharœdus, &c.

Desiderius. Equidem inter spinas, nescio, quas rosas videor colligere, ita me Dialectica hæc Doctrina suaviter afficit sine sente & aculeo.

leo. *Mercurialis.* Gaudeo mihi, gratulor tibi, quem nactus sum, cui jucunda accidant, quæ injucunda quàm plurimis. Et quia ex Dialectices cognitione, tanquam ex face & clave scientiarum omnium, pendent ea, quæ diximus, dicturíq; sumus, ingeniosi juxtà & ingenui est, non ambulare sine hac duce; nam ipsam Rationem Dialectica vel anteit; vel incertis passibus errantem, ad viam reducit. Nos hinc pergemus longiùs, ubi quædam insuper addidero de *ordine* (seu *methodo*) *docendi* & *discendi*, qui universim est duplex: *Geneseos*, quæ est ratio aliquid componendi & contexendi, ut fiat inde totum; & *Analyseos*, quæ est ratio resolvendi seu retexendi totum jam factum, in suas partes. Sic domus per *Genesin* (*Synthesin*) ædificatur: per *Analysin* destruitur; per illam sertum connectitur floribus: per hanc retexitur contextum, considerandô singulos flosculos; illa propriô componit Marte; hæc opus alienum minutatim resolvit in membra, artificiúmq; examinat. *Exegesis* uberiùs exponit & enarrat, quod Analysis breviùs facit. *Ordo Dignitatis* est, cùm à re digniore ad aliam minùs dignam transimus; v. g. ab homine ad elephantum. *Perfectionis*, cùm à perfectioribus ad minùs perfecta procedimus, ut: à causis ad effecta. *Ordo Doctrinæ* est, cùm ab illis, à quibus commodiùs pro rerum ac personarum ratione (etsi à re minùs digna ad digniorem) progrediendum videtur.

Methodus docendi & discendi.

In

In *controversiis* (propositis pro utraque parte sententiis ac rationibus adversis) accedimus ad veritatem determinandam: & post eam confirmatam contrarias rationes dissolvimus. In *argumentando* vel directè refellimus adversarii placita; vel contumaciorem ad incommodum aut etiam impossibile deducimus.

Desiderius. Digrediemur hinc, ubi ex te audiero, quid sit *Circulus Logicus*; nam de hoc quasi per somnium me aliquid percepisse memini.

Mercurialis. *Circulus Dialecticus* est argumentatio inepta, cùm ratiocinatio desinit in illa ipsa propositione, in qua incepit, sine ullo novo medio termino; hunc qui invenire nescit, adeat *pontem* quem *asinorum* vocant, communi Dialecticorum operâ & sumptu structũ stratúmq;. *Desiderius.* Satis habeo; pergimus. *Mercurialis.* Eamus. Antequam *Entia rationis*, Hippocentauri Chimæræ, vulpanseres, hircocervi, aliáque monstra Logica nos incurrant. Hoc raptim notemus; ostendi baculum Aristotelis, manifesta neganti.

CAPUT LVI.

Physica.

NOmen habet ἀπὸ τῆς φύσεως, id est, à natura; quia est disciplina explicans rerum naturalium scientiam; *Ciceroni* dicitur *Physiologia*, & naturæ cognitio, ac explicatio; communiter *Scientia Naturalis*; quæ à

Decem Partes Physiologia Aristotelica. Philosopho in decem partes distribuitur. *Prima*, quam *octo libros Physicorum*, seu ἀκροάσεως φυσικῆς, hoc est, de naturali auscultatione inscribit; seu de Auditu Physico; quia, cùm difficilem contineant doctrinam, non, nisi audiendô Magistrum, facilè intelligi possunt. *Octo libri Physicorum.* Generatim disserit de Principiis Causísq; rerum naturalium, & communibus earum proprietatibus; ut de Motu, Infinito, Loco, Vacuo, Tempore, déq; primo Motore. *Secunda* comprehenditur libris *de Cœlo*; ubi de *universi* hujus structura, compositione, elementis, &c. *Lib. de Cœlo.* *Tertia* libris de *Generatione* & *Corruptione* (seu Ortu & Interitu) continetur; & explicat ea, quæ dissolubilibus & caducis rebus universim conveniunt, ut generatio, corruptio; mutatio, seu alteratio; (*Ovid.*) accretio, seu augmentatio; diminutio, & decretio; mixtio, &c. *De Generatione & Corruptione.* *Quarta* libros *Meteororum* complectitur, eáque, quæ terræ sinu progignuntur, ut metalla, lapides. *Meteororum* *Quinta* tribus libris absolvitur de *Anima* (scilicet Vegetante, Sentiente, potissimùm verò Intelligente, ejúsq; facultatibus & sensibus; déque vi se & corpus suum movendi, quam vulgò Animasticam appellant. *De Anima.* *Sexta* disputat de generalibus *viventium affectionibus*, ut de memoria & reminiscentia; de sensu & sensili: de somno & somniis; & divinatione per ea; de vigilia, respiratione, senectute, vita, morte, quæ tritè dicuntur *Parva Naturalia*; quibus inserta sunt *problemata*, seu perquisitiones & conjecturæ *De generalibus viventium affectionibus.*

jecturæ in utrámq; partem disputabiles. *Septima* de *historia animantium*, videlicet, varietate & ingenio. *Octava*, *nona*, *decima* de *partibus animalium*, *progenitura*, *incessu*, *motu*; qui quatuor libri solent à Græcis, libri *octo talentorum* nominari; eò, quòd tantam pecuniam Alexander M. impenderit in sumptus ad omnium animalium genera ad Aristotelem, quò majori certitudine de iis scribere posset, convehenda.

De historia animantium.

De animalium partibus, &c.

Est autem *natura* secundùm Philosophos principium motûs & quietis secundùm se, sive *immanentis*, sive *transeuntis*; quoniam universa corpora vel exteriùs moventur; vel interiùs per fluxum quendam & progressionem ad formam; quam motionem continuatam, seu agitationem & energíam Aristoteles, *Cicerone* teste, vocavit ἐντελεχείαν (quæ vox multiplices digladiationes excitavit inter Interpretes;) sic ignis ex motu naturali sursum fertur, terra deorsum; quod si contrà fiat, id non naturale, seu conveniens nativæ inclinationi, sed artificiale & violentum est. *Præternaturale* appellant, quod nec est juxta neq; contra naturæ propensionem. Quod verò naturæ vires excedit, dicunt esse *supernaturale*, seu *miraculum*. Rerum naturalium *principia* tria sunt, *Materia*, *Forma*, *Privatio*; Ut enim aliquid fiat, generetur, transmutetur, necesse est, adesse subjectum, ex quo aliquid fiat; nam ex nihilo nihil fit; (nisi per creationē) ídq; vocatur *Materia*, & quidem *Prima*, nulliq; corruptioni obnoxia; quando nimirum consideratur, ut omnino rudis & informis,

Natura quid.

Principia Physica.

formis, hoc est, sine omni forma. In quam quidem materiam non tantùm inducitur *Forma*, sed ex illa quoq; educitur, eámq; perficit, illíque complementum addit. Et quia nulla res potest mutari in alteram, nisi abeunti uni formæ (cujus permansio vocatur quies) succedat alia in materiam; ídq; fieri non possit, nisi intervenerit *privatio*, seu absentia formæ illius adventitiæ; consequitur, totidem esse, quot antè posuimus, principia. Porrò disceptatur, quô vinculô materia & forma colligentur; sunt enim, qui dicunt, unionem ipsis superadditam intercedere; sunt, qui dicant, se ipsis coalescere sine medio interjecto; priores se *Modistas*, posteriores *Formalistas* appellant.

Ars.

Naturæ simia est *Ars*, quæ constat experientiâ & collectione præceptorum. Et quemadmodum naturalibus artificialia: ita his *magica* sunt affinia, quibus majora & insolita supra communem hominum sensum efficiuntur, vel exactâ arcanorum naturæ cognitione; vel vi pacti expressi occultíve cum Cacodæmone. *Fascinatio* est noxia qualitas, per oculos aut per afflatum emissa plerumq; nocendi studiô: cui adjuncta non rarò *incantatio* & *maleficium*.

Sed quia pro instituto nostro hæc, quamvis amœna Physiologiæ prata, sunt nobis non tam permeanda, quàm percurrenda; circumvolve in amplissimo hoc naturæ spatio non segniter oculos & pedes; & omissis iis, quæ propiùs vel jam intuiti sumus, vel intuebimur, vide hinc *quatuor rerum caussas*, unde dependent

Caussæ rerum præcipuæ.

cetera

cetera omnia. *Prima* dicitur, *Deus*, à quo omnes Causæ *Secundæ* vim habent & efficientiam suam, non remotam modò, sed propinquam, & ad singulas actiones concurrentem, séq; exerentem; Causarum *præcipua*, *Finis* est, & quidem *ultimus*, rerum omnium Conditor & Effector; *proximus* est, propter quem aliquid appetitur, éstq; via, quæ ducit ad illum terminum ultimum, longiùs, propiúsve; à Philosophis *Honestum* vocatur; quòd scilicet in se ipso habet, unde desideretur; deinde *Pulchrum*, cui inest integritas, proportio, claritas, seu venustas coloris; deniq; *Utile*, quod adfert commoda.

Inclinatio in bonum, sine seria tamen cogitatione prosequendi, *Simplex Amor* dicitur: (Philos. *Complacentia*) Intentio verò *firmum* est *propositum*, prosequendi bonum illud. Per *electionem* vestigantur modi, (Philos. *media*) qui ducunt ad finem (bruta instinctu naturæ non tam agunt, quàm aguntur;) sed *Usus* est actus, per quem aliæ facultates corporis animíq; moventur, ad modos illos adhibendos. *Causæ per accidens* vocantur, à quarum efficacitate non provenit effectus, sed aliunde ex iis oriri videtur, ut sunt *Fortuna*, *Casus*, *Monstrum*, *Fatum*, (quod est ordo causarum Divinam providentiam exequentium.) De quibus aliquid cap. 31.

Illinc aspice, quot individua & insecabilia (*indivisibilia* Philos.) in *continuo*, veluti atomi in aëre, circumvolent, quæ neq; *Physicè* in partes secari, neq; etiam cogitatione (scilicet *Mathe-*

Indivisibilia.

matice) dividi queunt. Considera, quomodo idem homo, in duobus simul locis (per *replicationem*) existens, alibi caleat, alibi frigeat, alibi fleat, alibi rideat. Expende, quàm occulta & inscrutabilis sit inter lapides, plantas, animantes, consensio & *sympathia*; quanta dissensio, & *antipathia*; adverte, quomodo, quidquid agit in alterum non certô tantùm virium, sed & spatii terminô, ut agere possit, circumscriptum sit, cùm in *distans* operatio se porrigere non possit. Vide, quomodo *Infinitum* aliud sit *actu*, (seu *Categorematicum*) quod sese sine fine extendat; aliud *Syncategorematicum*, (*potentiá* vocant) cui plus & plus usq; possit addi. Quidam priorem illam inter res conditas infinitatem eunt inficias, & inter ἀδύνατα numerant, quod ipsi vocant *implicare* & *implicantiam*, seu *implicationem*.

Sympathia, *Antipathia*. *Infinitum*.

Ex alia parte oculos erige in *cælos* eorúmq; *sphæras*, constellationes, motus, figuras, effectus, & influxus considera, simúlque ausculta clamores de materia illorum, seu fluida seu solida, altercantium.

Cæli & sidera.

Jam verò perpende rerum *ortum* & *interitum*, seu generationem & corruptionem; quâ ratione augmententur aliqua & accrescant, dum identidem aliquid per *nutritionem* sive aliô modô eis accedit; alia diminuantur & decrescant; qualísque sit modus & mensura (terminum vocant) magnitudinis & parvitatis; quæ sit rerum *inceptio* & *desitio*, idq; punctô temporis, (*instans* vocant) vel per primum & ultimum sui

Ortus & interitus.

esse, vel sui non *esse*; ita enim loquuntur. Et quia rebus omnibus à natura inditum est, ut se conservent vel fugiendô contrarium, & hôc quasi modô imminentem cladem vitandô; vel sese arctiùs contrahendô & uniendô, ut aqua in pulverem conjecta colligitur in globulum; inde fit, ut dum sese roborant & muniunt contra adversarium, dicantur agere & resistere *per antiperistasin*, ut videre est in aqua puteali, hibernô tempore, minimè gelascente. Cúmq; omne agens repatiatur agendô; necessariò maxima inter *actionem* & *reactionem* (liceat sic fari) certamina existunt. Adde his *intensionem qualitatum*, & *extensionem*; nam vel latiùs propagantur in subjecto, ut calor in ligno; vel intensiùs uniuntur & invalescunt: aut remittuntur; idq; ad supremum usq; gradum, quem *octavum* vocant. Quid dicam de *rarefactione*, unde aliquid rarescit, aut fit rarum, quando parum materiæ sub magna dimensione continetur; *condensatio* è contrario. *Elementa* Philosophis dicuntur ea, quæ mixtionem è quatuor primariis qualitatibus excludunt, scilicet calore, frigore, humiditate, siccitate. *Mixta* verò sunt, quæ constant iisdem. Quarum congrua & inter se contemperatata dispositio appellatur *temperamentum*; & quidem proportio inter illas justa, vocatur *uniforme*, seu *æquale* ad pondus, si æquâ graduum proportione eas continet; temperatura inæqualis, seu *difforme* temperamentum, quod inæquali compositarum, temperierum, seu corporis constitutionum.

Antiperistasis.

Intensio qualitatum, & extensio.

Rarefactio.

Temperamentum.

 num.

num (vulgò *complexionum*) constat. Ignea, seu *Cholerica* est Constitutio, in qua excellit calor, & siccitas. *Aquea*, seu *Phlegmatica*, in qua humiditas, & frigus. *Aërea*, seu *Sanguinea*, in qua humiditas, & calor, *Terrea*, seu *Melancholica*, in qua frigus, & siccitas. Ceterùm sive *elementa*, sive *mixta*, cùm moventur naturaliter, aguntur à principio (seu causa) interno. Et levia quidem sursum feruntur ad centrum levitatis; gravia deorsum ad suum quoq; gravitatis centrum. Quòd si alterutra contra naturam suam patiantur motum, dicuntur impelli, & ab impulsu moveri.

Anima. Scitu omnium dignissima & jucundissima sunt, quæ de *anima* disserit Physicus; cujus dissertationes & disceptationes in his potissimùm versantur. Quænam partes corporis viventis vivant in se ipsis; quæ sint inter se similes, seu *homogenea*; quæ dissimiles sive *heterogenea*; an hominum animæ sint inter se æquales; quomodo sese suáq; corpora moveant; (Philosophi vocant *potentiam locomotivam*; nos dicemus *facultatem motricem* seu vim de loco in locum movendi) quod discrimen corporis & spiritûs, & quæ utriusq; officia. De immortalitate animæ, ejúsq; statu in separatione à corporea mole; de illius facultatibus, seu, ut loquuntur, *potentiis*; de actibus intellectûs; ut est: *fides*, *opinio*, *scientia*; item intellectio, seu cognitio vel clara; (seu *intuitiva*) hoc est, exhauriens omne id, quod cognosci potest, (Phil. *comprehensiva*;) vel certa & *evidens* per causas,

aut

aut sensus ; quæ est *scientia*. De actibus quoque voluntatis, quorum alii *imperantes*, alii *imperati*. De libertate arbitrii; de necessitate *antecedente* & *consequente*. De habitibus, eorúmq; augmentis; de sensibus internis & externis, &c.

Desiderius. Quanta rerum scitu pulcherrimarum copia! Hîc verò unum abs te peto, ut, antequam ex his Physiologiæ pratis recedamus, plusculis mihi explanes, quid demum sint species illæ impressæ & expressa, de quibus multoties me inaudiisse, sed non intellexisse, recordor.

Mercurialis. Vides hanc arborem viridem & umbrosam? *Desiderius*. Video. *Mercurialis*. Non videres, nisi speciem immitteret & imprimeret oculo tuo; hæc species *impressa* unà cum oculo, & sensu visûs, seu facultate videndi producit speciem *expressam*, id est, visionem ejusdem arboris; hæc jam visio per nervos opticos ad cerebrum & sensum internum usque propagata efficit ibidem speciem *impressam* sui Intelligis? *Desiderius*. Intelligo. *Mercurialis*. Illa ipsa species, cum sensu externo concurrens, efformat speciem *expressam* visionis, & arboris visæ, quæ est *imaginatio*; hoc autem *phantasma*, cum intellectu *agente*, se conjungens, unà cum illo producit speciem *intelligibilem* impressam; cum qua deinde format speciem expressam ejusdem arboris; ecce tibi *intellectio*. Hæc porrò *intellectio* arborem & umbram voluntati proponit; *voluntas* excitata concupiscit illam umbram, vúltq; eò concedere, quare statim

Species Impressa, & Expressa.

ſtatim id imperat *motrici facultati*; quæ nutum voluntatis executura, citatis pedibus, hominem ad deſideratam opacitatem transfert. Cepiſti? *Deſiderium.* Etiam pedibus. En propero ad arborem; & quemadmodum Diogenes motum ambulando Zenoni monſtravit; ſic ego ſpecies iſtas monſtrabo recubandô ſub patula ceraſo. Utinam lenis aura aſpiret quieſcenti! *Mercurialis.* Suſurrant mollia ſpiramina; excipe; memora, inquam, Philoſophorum *Dicta*, *ſeu Philoſophemata*.

Axiomata Philoſophica.

Nihil eſt in intellectu, quod non fuerit in ſenſu.

Sine neceſſitate non ſunt multiplicanda entia.

Propter quod unumquodq; tale eſt, & illud magis tale.

Bonum eſt ex integra cauſa, malum ex quolibet defectu.

Deus & natura nihil faciunt fruſtrà.

Natura non deficit in neceſſariis, nec abundat in ſuperfluis.

Fruſtrà eſt potentia, quæ non redigitur in actum.

Quidquid recipitur, per modum recipientis recipitur.

Effectus omnis continetur in ſua cauſa.

Totum non cognoſcitur, niſi cognitis partibus.

Natura horret vacuum.

Verum vero non eſt contrarium.

Cauſa eſt præſtantior ſuô effectu.

Supremum infimi, attingit infimum ſupremi.

Quæcunq; ſunt eadem uni tertio, ſunt eadem inter ſe.

Violentum nullum, eſt perpetuum aut diuturnum.

Abſtrahentium non eſt mendacium.

Virtu

Virtus unita est fortior.

Contra negantem principia non est disputandum, &c.

Desiderius. Non ita mihi suavis est venientis sibilus Austri, ut hi susurri Philosophici.

Mercurialis. Surge in pedes, & ambula. *Desiderius.* Erectus adsto. *Mercurialis.* Acuenda nunc mentis lumina, & in abditiora Philosophiæ penetralia immittenda; ubi

—— *tenues sine corpore vitas*
Spectabis volitare cava sub imagine forma.

Interea observa, philosophari, esse temperare affectibus, hinc *Plautus: Salva res est, philosophatur. Philosophicum pallium*; pro gravitate & sapientia. *Quidam barbâ tenus sunt Philosophi.* Juxta *Maronem*,

Felix, qui rerum potuit cognoscere causas.

Pergamus.

CAPUT LVII.

Metaphysica.

Regina est hæc scientiarum naturalium; cùm communia omnium aliarum *Principia* explicet, & defendat. Quidam sinistrè putant, nomen habere ab elevatione supra rerum naturalium ordinem, cùm Aristotelica librorum horum inscriptio sit: τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, id est, de rebus, quæ post rerum naturalium, sive naturâ constantium, scientiam consequuntur; pertractat enim res à materia sensili semotas, &, ut loquuntur, *Abstractas*; quam alii vocant *Philosophiam Primam*, nimirum ob præ-

præstantiam objecti ; alii *Sapientiam Primam*, quia universalissimas rerum , & altissimas habet causas. Alii *Theologiam Naturalem* , quòd circa primum Motorem Deum, & Intelligentias seu Angelos , citra revelationem cœlestem , cognitos versetur. Quam Aristoteles libris omnino quatuor & decem comprehendit ; in quibus, & circa quos , hæ ferè quæstiones potissimum agitari solent. Quæ sit ratio τοῦ ὄντος (Philosophis *Entis*) in communi ; quæ proprietates seu attributa illius, scilicet *unum* , *verum* , *bonum* ; quomodo dividatur in substantiam , & accidens , ac distribuatur per prædicamenta , seu generales rerum omnium classes ; quænam sit rei cujuslibet *essentia* , seu *entitas* , (utimur vocibus usitatis) Græcis οὐσία ; quæ ratio existendi (*existentia* :) & quale discrimen inter utrámq; ; quid hypostasis, (*subsistentia*, *personalitas* , *persona* , Phil.) quænam partes seu gradus Metaphysici , (scilicet Genus , Differentia , Species.) quæ inter illos distinctio ; quæ divisio Metaphysica ; quid sint , & an admittendæ *præcisiones* , quas vocant objectivas ; an à parte rei natura sit universalis ; an secundùm formam (*formaliter*) una ; quænam *Entia* Rationis tantùm ; quæ possibilia sive absolutè , sive ad producendum. Quomodo Deus seu primus Motor sit *Ens* à se ; & an Deum esse, sit notum per se , an is demonstrari possit à *priori* , seu argumentandô à Causa ad Effectum ; an vice versâ, seu à *posteriore* ; ratiocinandô ab Effectibus ad

Cau-

Cauſam. Quæ ſint *attributa* illius ; an ſit extra mundum in ſpatio imaginario ; an mundum potuerit creare perfectiorem.

Angeli quales ſint ſpiritus, quô intellectu & cognitione, quâ voluntate prædití ; an numerô tantùm, an ſpecie quoq; diſtincti ; quomodo loquantur inter ſe, & cum hominibus ; quâ ratione aſſumant corpus ; quomodo moveant & ſe, & alia ; an *Intelligentiæ* illæ girent orbes cœleſtes ; quid valeant efficere, &c. *Ideæ Platonicæ*, id eſt, formæ quædam à materiæ ſocietate, & naſcentium atque intereuntium rerum multitudine abjunctæ, meritò exploduntur ; uti & homo ipſius, quem dixit *eſſe animal bipes, implume*. Non minùs exſibilanda *Metempſychôſis* Pythagoræ, quâ animas ex uno corpore in aliud migrare finxit. Aliud longè ſunt *Ideæ* illæ in mente Divina, æterna rerum faciendarum exemplaria. Unde Deus ipſe dicitur *Mundus Archetypus*, de quibus Theologi ; nos pedem hinc efferimus, ubi priùs Philologiæ cauſâ retulero, quantum à vera Philoſophia antiqui illi Sophi aberrârint ; quorum coryphæus Ariſtoteles non dubitavit aſſerere, *Mundum* ab æterno extitiſſe ; quem alii dicebant vaſtiſſimum eſſe quoddam animal, cujus *caro* mollior, terra ; *oſſa*, ſaxa & rupes ; *crines*, folia arborum & graminum ; *oculi*, Sol & Luna ; *ſanguis*, Oceanus, &c. Quidam cum *Epicuro* & *Democrito* putârunt ex atomorum ſeu corpuſculorum inſectilium infinita & confuſa congerie coaluiſſe : *Pythagoréi* totum naturæ ordinem,

Errores Veterum Philoſophorum.

nem, initia, vires, & effecta in numeros retulerunt; rerum *alii* Principia lucem & tenebras dixerunt; animam verò exhalationem esse calidam credit *Heraclitus*, *Diogenes* aërem, *Thales* humorem, *Critius* sanguinem, *Empedocles* harmoniam quandam & temperaturam elementorum. De Deo quàm insipienter Sapientissimi, ut sibi videbantur, senserunt! *Parmenides* putabat coronam esse: *Prodicus* elementa: *Archelaus* terram: *Zeno* legem: *Alcméno* Solem: *Heraclides* mundum: *Anaximander* sidera: *Speusippus* vim: *Theodorus* nugas. *Desiderius.* Desine, quæso, plura de sapientibus hisce stultitiæ doctoribus. *Mercurialis.* Quas non grates debemus æternæ illi menti, à qua meliorem nos mentem sortiti sumus? Sed enim ad alia vocamur. *Desiderius.* Quorsum? *Mercurialis.* Pedes tollendi ad numeros. *Desiderius.* Ergo saltandum? *Mercurialis.* Ad artem, inquam, numerandi & calculandi transgrediendum est.

CAPUT LVIII.

Arithmetica.

ETsi naturæ ordine, prior est doctrina Mathematica quàm Physica, Metaphysica; nam Plato eos, qui Mathematicis imbuti non essent, præsertim, qui se priùs in pulvere Geometrico non exercuissent, à Gymnasio arcebat; inscriptis Academiæ foribus: *μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω, nemo huc ingrediatur igna-*

ignarus Geometriæ; quia tamen *Physiologia* tractat ea, quæ primò sub sensum cadunt; & *Prima Philosophia* considerat supremas rerum causas; itémque genera summa & *transcendentia*; quorum omnium cogitatio ad perfectam rei cujuslibet intelligentiam necessaria est; quippe quæ à causis dependeat, & sine communibus attributis satis percipi queat, ideo multorum exemplô, post partem Philosophiæ *Rationalem*, seu Dialecticam, posuimus *Naturalem*; cujus, post Physicam & Metaphysicam, pars *tertia* est Mathematica, quam in pauca contractam nunc explicare aggredimur, subjecturi denique Moralem seu Ethicam; quanquam hodie scientiæ istæ, unà cum ea, quam communiter Philosophiam appellamus, solent addisci.

Partitio Matheseos.

Distribuitur M*athésis* sive M*athematica* (Latinè Disciplina, seu Scientia, antonomasticè à certitudine, demonstrationum) in *Arithmeticam* (quæ pervestigat numerorum rationem) & *Geometriam* (quæ mensurarum;) & *Staticam* (quæ ponderum) & *Astronomiam*, (quæ positionum & motuum cœlestium) & hæ iterum in alias dispescuntur. Est autem *Arithmetica* idem, quod supputatrix seu numeralis scientia, vel ars numerandi, *Ciceroni* studium numerorum; quorum vim, naturam, affectiones & proprietates contemplatur, & explicat; unde, quemadmodum *Logica* non solùm *contemplatrix* est scientia, de qua *Euclides lib. 7. & seqq.* sed & *practica*; Arithmeticus *Martiali Calculator* dicitur.

Ut

Ut momentum est principium temporis punctum magnitudinis; ita *unitas* (monas, adis) est initium numeri, qui est collectio unitatum; nam ab his inchoatur & terminatur, & in species atque affectiones variatur. Notæ numerales sunt decem; è quibus novem significantes, hoc ordine: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. decima per se nihil significat, & dicitur Arabicè *ciphra*, Latinè circulus, & *nulla* 0, quanquam vulgò omnes numerorum figuræ, signa, elementa, soleant *ciphræ* nomine affici; ex illis decem characteribus fit alphabetum Arithmeticum, Latinè voces numeros Arabicos.

Divisiones numeri.

Divisiones numeri sunt sex. Primò, *numerus numerans*, (vocatur Formalis Arithmeticis) qui consideratur abstractè à re, quæ numeratur, ut 1. 2. 3. & numerus *numeratus*, qui accipitur concretè, ut duo equi, tres sestertii, (*Materialis* Arithmeticis) Secundò, *numerus est par vel impar*; par, qui in duas partes æquales dividitur; hinc etiam *dividuus* appellatur; éstque pariter par, cùm à pari numero per parem dividi potest; ut 8. per 4. & impariter par, qui ab impari numero secatur, ut 6. per 3. numerus impar est, qui in duas partes æqualiter partiri non potest: ut 5. 7. 9. Hinc dicitur *individuus*. Tertiò, *numerus est perfectus*, cujus omnes partes simul sumptæ totum reddunt & complent, ut 6. cujus partes omnes 1. 2. 3. efficiunt 6. *Diminutus* est, cùm minùs componunt partes, quàm totum, ut 8. cujus partes 1. 2. 4. conficiunt 7. *Abundans* est, quem partes collectæ excedunt,

cedunt, ut 12. Cujus partes 1. 2. 3. 4. 6 constituunt 16. Quartò, *numerus simplex* est, quem sola metitur unitas, ut 2. 3. 5. 7. 11. 13. &c. *compositus*, qui ex multiplicatione numeri alterius consurgit, ut 12. dividitur enim per quater tria, vel ter quatuor. Quintò, numerus vocatur *Digitus*, qui est denariô minor, ut 9. *Articulus*, qui habet annexam ciphram, ut 10. aliis dicitur numerus *rotundus*, aut *rotundatus*, seu *decas*. *Compositus* nominatur, qui ex utróque conflatur, ut 11. 13. 16. Sextò, numerus *homogeneus* est vel integer, ut 2. 3. vel fractus, ut $\frac{1}{2}$. dicitur aliàs *fractio*; pars ejus *minutia*. *Heterogeneus* appellatur, qui est integer, habens fractionem; unde & mistus dicitur, ut $2\frac{3}{4}$.

Partes numeri disce ab exemplo; v. g. sexagenarii; cujus *semissem* seu duas partes dimidias constituunt XXX: ternæ, *trientem*, seu XX. quaternæ, *quadrantem*, XV. quinæ, *quincuncem*, XII. senæ, *sextantem*, X. duodenæ, *deuncem*, V. vicenæ, *dodrantem*, III.

Computatio numerorum.

Computatio numerorum Arabibus dicitur *Alorhythmus*, fítque per numerationem, quæ est numeri cujusvis per proprios characteres descriptio, seu notatio ejúsque recta expressio, seu enuntiatio; fítque non tantùm *numeris*, sed & *calculis*. Quæ conficitur per numeros, distinguit illos in certa *loca*, & hæc in *gradus* amplificantes; unde notæ valor æstimatur. *Gradus* tres sunt: semel, decies, centies; qui deinde *periodis* seu membris iterantur; quorum progressu eædem notæ aliam atque aliam *po-*

vestatem induunt, & quidem eò arctiorem, quò in numerorum copulatione ad finistram magis recesserint; & ampliorem, quò plus ad dextram tetenderint. Cæterùm numeri *distinguuntur* limitibus seu classibus novenariis, quæ Græcis dicuntur ἐννεάδες. *Primus* limes est μονάδων, (seu monadicus) seu numerorum simplicium; ut 1.2.3. *Secundus* δεκάδων, (seu decadicus) quòd decies seipsum significet, ut 10. 12. *Tertius* ἑκατοντάδων, (centenarius) ut 200.300. *Quartus* χιλιάδων, (millenarius) sese millies indicandô, ut 1000.2000. *Quintus* μυριάδων, decem millium, seu denotat decadem myriadum, aut millenariorum, sive decies millies, 10000. 20000. *Sextus* ἑκατοντάδων χιλίων, centum millium, seu centies millies, aut centenarios millenariorum; vulgò *tonna*; ut 100000. *Septimus* decies centenûm millium, seu mille millium, ut 1000000. vulgò *millio*. *Octavus* est, centies centenûm millium, ut 10000000, seu decem millionum. *Nonus* est, millies centenûm millium, seu μυριάδων μυρίων, ut, 100000000. In scribendis & enuntiandis numeris progredimur à finistra versùs dextram; contrà; in iis distinguendis à dextra versùs finistram; ita quidem, ut prima nota sive extrema versùs dextram suum numerum semel exprimit: secunda decies seipsam metiatur: tertia seipsam centies numeret.

Distinctio numerorũ, seu classes.

In

In numeris majoribus, gradus ad Periodos ſe habent, ut in oratione commata, & cola ad easdem. Arithmetici adhibent aut inferiùs virgulas minóres, (ut,) aut majores supernè, (ut I. II. III.) aut internodia ſeu puncta, ſive in medio, ſive ſuprà, infráve appoſita; aut ciphras, & numeros minuſculos ſupra numerum efferendum ſcriptos; quæ omnia, prout aliter & aliter ponuntur, ita unus idémque numerus aliter atque aliter multiplicatus pronuntiatur. Solent virgulæ tertiô quoque locô poni; quarum prima notat mille; ſecunda millena; tertia & ſequentes requirunt adverbia numeralia, centies, millies. Et hæc eſt enumeratio; quam quidam inter *Species* (ut vocant) ſeu officia, vel partes Arithmeticæ ponunt, & vocant *Additionem ſimplicem*; plures alii numerum illarum *Specierum* in quaternarium redigunt, quarum prima ſit *Additio*, quæ eſt duorum pluriúmq; numerorum in unam ſummam collectio. Ubi numeri ſuperiores dicuntur *Addendi*; quos duplici minimùm ſerie conſtare oportet. Inferiores vocantur *Additi*; item *Summa*, *Collectum*, & *Totum*; *Operatio* reſpicit ordinem, procedendô à dextra verſùs ſiniſtram; & *Inductionem*, quâ ejuſmodi graduum notæ ſic adduntur, ut particulares ſummæ ſuis ſigillatim gradibus ſubjiciantur; excreſcentibus in ſubſequentem ſubinde translatis; ad quæ accedit *Probatio* ſeu examen, demonſtratióque rectæ operationis, ſeu rationis initæ, quæ in omnibus Speciebus requiritur; quò ſervit *Abacus*

Scriptio & Pronuntiatio Arithmetica.

Quatuor numerandi & supputandi Species. Additio.

Additionis Pythagoreus, qui vulgari tabellâ exprimitur; v. g. 1 & 2 sunt tria; 2 & 3 sunt quinque, &c. Altera Species est *Subtractio*, *Subductio*, seu *Ademptio* numeri minoris à majore; vel æqualis ab æquali. Tertia, *Multiplicatio*, ducens unum numerum in alterum, quô toties augetur, quot unitates ille continet. Numeri multiplicandi (sic & addendi, subtrahendi, &c.) dicuntur *dati*; *quæsiti* verò seu *facti*, aut *producti*, qui ex multiplicatione resultant. Huc idoneus est alius à suprà memorato *abacus*, quem *Multiplicationis* vocant, & *mensam Pythagoræ*; huc quoque spectat *Regula Pigri*. *Quarta* est *Divisio* seu *Inventio* numeri exprimentis, quoties minor aliquis numerus in aliquo majore numero contineatur; vel in quo toties inest unitas, quoties *divisor* in *dividendo*, ut si v. g. numerus dividendus sit 20. divisor erit 5. *Contentus* autem, seu *quotus* est 4. (Arithmet. *quotiens*) In *fractione*, numeri distinguuuntur lineâ interjectâ; è quibus superior, seu qui partes integri numerat, dicitur *Numerator*, ut est 2. in hac minutia $\frac{2}{3}$. *Denominator* inferior, qui indicat, in quot partes integrum sit sectum, ut hîc 3. seu partes tres, hoc est, duo trientes. Numeratio fit *calculis*, quando calculator in abaco seu tabula *ratiocinatoria*, vel *calculatoria*. orbiculos æneos, per lineas ab unitate ad decenarium: & hinc, per intervalla ad centenarium ac millenarium crescentes, versat & reversat, & ad superius spatium identidem promovet; atque ita rationes componit, subducit, & supputat;

Subtractio.

Multiplicatio.

Divisio.

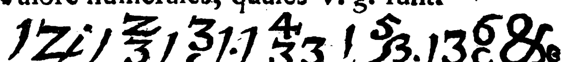
putat; *rudiores* per decusses, duodenas, quindenas, sexagenas computant.

Jam à simplici computatione transgrediendô, ad *comparatam*, quam dicunt *Rationem*, in qua, quia terminus, seu numerus major, minorem diversimodè continet, dicitur dupla, tripla, superparticularis, superpartiens, &c. Quòd si terminus major complectatur minorem & alteram ejus partem, nomen habet *sesquialtera*, quod idem est, ac sesqui tantundem & ejus dimidium, ut 6. ad 4. Ipsa verò rationum inter se collectio appellatur *analogia*, seu *proportio*, quarum præcipuæ sunt tres. Prima *Arithmetica*, quæ est series numerorum per eandem differentiam progredientium, ut 1. 2. 3. 4. 5. vel 2. 4. 6. 8. Altera *Geometrica*, éstque progressio numerorum eodem se excessu superantium, ut 1 & 2. 4 & 8. 16 & 32. Tertia *Musica*, talis scilicet trium numerorum ordo, ut, quæ est proportio maximi & minimi, ea sit differentiarum maximi & medii; ac medii & minimi; ut in his tribus numeris, 6. 4. 3. Differentia maximi & medii est 2. medii & minimi 1. inter quos est proportio duplæ; qualis est etiam inter 6 & 3.

Proportionum tres præcipuæ.

Sunt in Arithmeticis *Regulæ Primæ*, & præcipua est *aurea*, seu *Regula Trium*. quâ tertius numerus multiplicatur in secundum; & inde productum dividitur per primum; vel quæ tribus datis numeris quartum proportionalem docet invenire. *Secunda Regula*, est societatum seu consortii, quæ adhibetur, quando plures, con-

sortiô initô, contulerunt peccuniam ad communem negotiationem. Tertia *Regula*, est Alligationis, quæ ad unum pretium res varias alligat, seu in qua variæ merces diversi valoris miscentur, ita, út, statutô quodam pretiô mediô, eô emantur omnes. Quarta *Regula falsi*, ex falso posito, verum docens eruere; sed de his vide libros ex instituto materiam præsentem tractantes, ex quibus disces, præter Arithmeticam *Generalem*, esse *Specialem*, (ita cum *Julio Capitolino* loquuntur) quæ est *Computatio numerorum figuratorum*; videlicet, qui ex multiplicatione producti certam figuram constituunt, quorum alius *planus*; alius est *solidus*; *istius* unitates, in longum, latum & profundum dispositæ, referunt figuram quandam solidam; qualis in Geometricis est cubus, parallepidum, &c. *Illius* unitates, in planam formam redacti, referunt Geometricum; v. g. trigónum, tetragónum, seu quadratum, pentagónum, (prout latera sunt æqualia, vel inæqualia, &c.) Ex iisdem doceberis, quid sit *Extractio radicis*: quid Arithmetica *Cossica* seu *Algebra*, (utrúmque vocabulum est Arabicum) quæ quibusdam *Analytica* & *Synthetica* dicitur, quærens numerum occultatum per numerũ fictum, æqualem dato vero: per quasdam figuras & characteres Cossicos seu Arabicos, certô quodam modô & valore numerales, quales v. g. sunt.

Apponam hujus vulgare paradigma, & finiam. Emptores tres certant inter se de emptione agri

æstima-

æstimati 100. fl. Primus ait secundo, si tuæ pecuniæ dimidium ad meam accederet, æquaret illa pretium agri; secundus tertio dicit, si triens seu quarta pars tuæ pecuniæ adjiceretur ad meam, tantundem conficeretur; tertius primo ait, si quadrantem seu tertiam tuæ summæ conjungerem cum mea, implerem florenos centum. Primus igitur horum, secundùm Algebram, habet 64 fl. secundus 72 fl. tertius 84 fl. *Desiderius.* Item quàm peregrinus adhuc fui in Arithmeticis; tua fecit humanitas, ut, tametsi callem hunc, callere non profitear, haud tamen, instar cæci, manibus in eo vestigia prætentem. Sed numeros absolvamus omnes, paucis refer, quot & quales sint vulgariter *numerandi ordines. Mercurialis.* Quanquam hoc ad Grammaticos magis attinet, quàm Arithmeticos; exequar tamen propter juniores, quod rogas. Attende: numeri *Cardinales* appellantur, unus, duo, tres, &c. *Partientes, seu distribuentes,* (Grammaticis Partitivi & Distributivi) unitas, binarius, ternarius, quaternarius, quinarius, millenarius; singuli, bini, terni, quaterni, deni, viceni, centeni, milleni, decies, milleni, &c. *Ordinales,* primus, secundus, decimus, vigesimus, centesimus, ducentesimus, millesimus, vicies millesimus, &c. *Multiplicantes:* simplex, duplex, triplex, quadruplex, decuplex, centuplex, millecuplex, decies millecuplex, multiplex. Vel simplus, duplus, triplus, quadruplus, quincuplus, decuplus, quadruplus, multiplus, &c. Bipartitus, tripartitus, qua-

Ordines numerandi.

quadripartitus, quinquepartitus; & biparti-to,&c. Numeri Temporum: Primanus, seu diarius, secundanus, tertianus, quartanus, quintanus, sextanus, decimanus, vicesimanus, centesimanus, &c. Iidem numeri sunt etiam Ordinales, ut Primanus primi ordinis, &c. Huc pertinent numeri menstrui, ut menstruus, bimestris, trimestris, quadrimestris, quinquemestris, seximestris, decimestris, duodecimestris; & numeri annui; ut annuus, anniculus, bimus, vel biennalis, trimus, (triennis, triennalis) quadrimus, seu quadriennis, quinquennis, decennis, vel decennalis, undecennis, duodecennis, vicenarius, tricenarius, nonagenarius, centennis, vel centenarius. *Numeri adverbiales*. semel, bis, ter, centies, millies. *Desiderius*. Satis numerorum; procedamus, nisi quid restat. *Mercurialis*. Restat enimverò.

Litterae numerales.

Nam & *Litterae* sunt in *notas* Arithmeticas referendae. *Desiderius*. Quaenam illae? *Mercurialis*. Graecae & Latinae. Et Graii quidem, vel singulis alphabeti litteris, secundùm ordinem sui loci numerum significant, quâ numerandi ratione viginti quatuor libri Iliadis, & totidem Odysseae Homericae sunt consignati; vel utuntur totô alphabetô in tres classes divisô, quarum *prima* est *unitatum* ab alpha usque ad jota; *altera denariorum* à cappa usque ad rho; *tertia centenariorum*. Majusculae sunt I. denotans unitatem. Π quinarium. Δ denarium. Η centenarium. Χ chiliadem seu millenarium; quae sive per se, sive aliis adjunctae, multiplicantur, v. g. ΔΔΔ triginta significant. Latini quoque

designant numeros septenis, ut suprà dixi, characteribus. I. V. X. L. C. D. M. Quod si numero alicui transversa linea superducatur, tot significabit millenarios, quot per se valebat unitates. Ad hunc modum I millenarium indicat. V̄ quinque millia. X millia. Unitas habens à tergo apostrophum seu C inversum, sive respiciens hoc modô, IↃ significat 500. at CIↃ mille. Si duos apostrophos, videlicet IↃↃ. 5000. quòd si totidem à fronte ponantur CCIↃↃ. fient decem millia: si tres à tergo IↃↃↃ. erunt 50000; si termini utrinque CCCIↃↃↃ, centum millia; atque sic quælibet summa in immensum explicari poterit. Hoc obiter inspergo, factum esse, sive inscitiâ, sive festinatione librariorum, ut, dum unô calami ductu pro CIↃ pingebant vel ∞ vel M; item pro IↃ subjiciebant & contrahebant D. corruptelâ literarum in consuetudinem abierit, indignante Paulô Manutiô in lib. de Quæsitis per Epistolam, adversùm Priscianum, quòd existimârit notam M pro millenario poni, quia princeps sit vocabuli mille. Atque hæc de numeris, de quibus innumera alia alibi. *Desiderius.* Quò jam pergemus? *Mercurialis.* Ad numeros Musicos, haud paullò suaviores; ad quos, si volueris, numerosè pedes movere licebit. *Desiderius.* Modò ne auriculas. *Mercurialis.* Securum te metûs esse jubeo; non possis, etsi velis, nolis. *Desiderius.* Potuit Midas; qui sententiæ suæ, quam in certamine Musico stolidè tulit, pœnam & præmium, asininas auriculas, utique motabi-

les, retulit; auctam obtuso capiti appendicem. Sic ego quidem auritus fieri non cupio. *Mercurialis.* Hæc nunc obiter:

Numerô Deus impare gaudet.
Nos numerus sumus; inutiles.
In numero esse; æstimari.
Nullô numerô haberi; contemni.
Numeris omnibus absolutus; perfectè.
Extra numerum se movet; inscitè.
Calculum reducere; mutare factum.
De calculis candidis & atris alibi. Tendendum ulteriùs.

Caput LIX.

Musica.

Musica triplex.

Musica à Musa seu Cantu dicitur, versatúrq; circa numerum sonorũ, seu numerosum sonum; *Ars* nimirum canendi, non ostendens tantùm sonorum inter se concordiam, in modulamen componendam, per *Musurgos*: sed exercens etiam per Musicos, & cantores, ac cantatrices. Estque *triplex*; nam aut modulatâ vocum varietate constat, & *Vocalis* dicitur, (Græcis *Harmonia*:) aut instrumentis arte ad id compositis editur, & vulgò *Instrumentalis* appellatur, (Græcis *Organica*) aut vox cum Instrumentis jungitur, & *Mixta* vocatur (Græcis *Symphonia*;) Illa, quam *Mundanam* vocitant, quæ consistit in quarumlibet rerum inter se nexu, consensu, ordine, proportione, ac quasi concentu, huc non pertinet. *Sonus* est propriè

priè vox ipsa, aures feriens; *tonus*, spatium duobus circumscriptum sonis; seu distantia inter sonorem gravem & acutum. Soni inæquales faciunt *intervallum* Musicum, seu vocum inter se discrimen, ac proportionem, scilicet trium, quatuor, quinque, sex, &c.

Omnis porrò sonus *quantus* est, *quantitate*, ut loquuntur, completâ; quippe habent trinam dimensionem; secundùm quam est mensurabilis: Vel in *Longum*, ad mensuram seu modum *Percussionis*; quæ constat θέσει, καὶ ἄρσει, seu depressione, & elatione. Vel in *Latum*, prout est tenuis seu lenis, mollis, submissus, exilis; aut asper, durus, clarus, plenus; constans scilicet spiritu aut leni, aut asperô. Vel in *Crassum*; prout est nimirum profundus, seu gravis: aut altus, seu acutus.

Quantitas soni.

Modus est *Regula* cantûs, absque hoc in incertum vagatur; ita, ut cantus ab exordio ad finem ritè ac ordinatè procedat, secundùm verborum textum seu tenorem, vel jucundus, vel tristis, vel indignabundus, vel blandus, &c.

Modus & Regula cantus.

Intervalla præcipuè *concordantia*, tonorum sunt. *Ditonus*, sive Perfecta Tertia, facilè princeps in Musica. *Diatéssaron*, sive διὰ τεσσάρων, vulgò Quarta, nimirum quatuor clavium distantia & comprehensio. *Diápente* seu διὰ πέντε, Musicis Quinta. *Diápason*, sive διὰ πασῶν, seu Octava, continens octo claves; & Tertiam, Quartam, Quintam includens harmonicè. Minus Principalia sunt: *Diesis*, sive

Concordantia intervalla.

Semi-

Semitonium minus, cujus signum cancellatum seu cruciatum (✻) significat Notam Musicam per *Semitonium minus* elevandam esse. Semitoniũ cum Diapente, *Sexta* Musicis dicitur *Imperfecta*: Tonus cum Diapente, *Sexta Perfecta*, &c. Toni Consoni, (*vulgò Consonantia*) seu Canorûm combinationes sunt duodecim.

1. 3. 5. 6.
8. 10. 12. 13.
5. 17. 19. 20.

Nomina Modorum. Porrò *quatuordecim Modorum* nomina sunt ista: 1. Doricus. 2. Hypodoricus. 3. Phrygius. 4. Hypophrygius. 5. Lydius. 6. Hypolydius. 7. Mixolydius. 8. Hypomixolydius. 9. Æolius. 10. Hypoæolius. 11. Ionicus. 12. Hypoionicus. Spurii denique duo: Hyperæolius & Hyperphrygius nuncupati. Atque, secundùm has appellationes, diversissimas habent melodias: putà hilarem, mœstam, austeram, blandientem, indignantem, placabilem, &c. Quorum tonorum seu modorum principium, est *tonus unisonus*.

Syllaba Musica. Cæterùm *Syllaba Musica*, seu vocum differentiæ, vulgariter numerantur sex: Ut, Re, Mi, Fa, Sol, La; quidam addunt septimam, juxta illud *Maronis*: Septem discrimina vocum. Quarum originem Guido Aretinus, Monachus Italus, circa annum Domini 1022. è veteri Hymno, D. Joanni Baptistæ sacro, duxit.

Ut queant laxis
Re-sonare fibris,
Mi-ra gestorum

Fa-

Fa - muli tuorum,
Sol - ve polluti
La - bii reatum
Sancte Joannes.
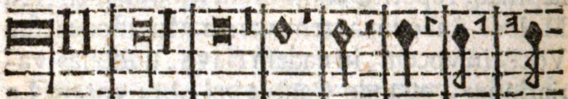
Hisce clavium tenor exprimitur. Pro triplici sua differentia efficiunt Cantum vel Durum, vel Mollem, vel Mediocrem, seu Naturalem; sæpiúsq; repetitæ constituunt Modulamen, seu Melos. Subeunt autem varias Mutationes, seu Vocis in vocem, in eadem clave, unisonas variationes, quando Cantus vel ultra vocem La ascendit: vel infra voculam Ut descendit.

Litera Musica. *Litera est*, veluti Clavis, quâ reseratur Cantus. Sunt: A. B. C. D. E. F. G. quæ, cum sint Majores, Minores, Geminatæ, efficiunt viginti omnino claves, atque adeo scalam viginti graduum constituunt, hoc est, seriem intensionis & remissionis vocum ab acuto in gravem.

Nota Musica. *Nota* est signum soni, seu vocis cantu proferendæ. Et quidem Notæ (seu Signa) vel *Simplices* sunt, vel *Ligatæ*. Simplices vel sunt *Integræ*, hoc est, unô constantes tempore; seu morâ exprimendæ syllabæ; ut semibrevis ; vel duobus; ut brevis ; vel quatuor, ut longa ; vel octo, ut ; vel sunt *Fracta*; & continent aut secundam temporis partẽ; ut minima ; aut quartam, ut semiminima ;

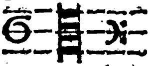
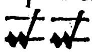
aut

aut octavam, ut *Fusa* seu *Fuga* ; aut decimam sextam, ut *Semifuga* seu *Semifusa*, ut . His omnibus Notis, exceptâ maximâ, sua cuiq; respondet *Pausa*; ut, longæ Notæ longa, brevi brevis, & sic deinceps, ut:

Quæ *Pausa* est suspensio vocis, index & mensura silentii. Variantur etiam *Notæ*, valore vel *Auctionis*, vel *Minutionis*. Signum Auctionis est, *punctum* Notæ subjunctum; à quo Nota dimidiô sui valore supra proprium augetur, ut valet ; valet ; *Minutio* fit vel secundùm proportionem *Duplam* in qua singulis Notis ac Pausis dimidium valoris adimitur; vel secundùm *Triplam*, in qua tres Notæ non plus valent, quàm extra *Triplam* hanc unica earum; vel *Quadruplam*, in qua quatuor semibreves uni percussioni (vulgò *Tactui*) accinuntur; vel *Sesquialteram*, in qua tres Minimæ, aut Semibrevis & Minima; quæ sicut & Tripla maximè in usu est. *Suspirium* est vocis suspensio, & inter Pausas annumeratur.

Signa soni. *Signa soni*, prout est vel gravis vel acutus, sunt lineæ parallelæ, ordinariè quinæ; aliquando plures; quibus ad indicandam vocis gravi-

gravitatem, vel altitudinem, apponuntur figuræ Quarum *prima*, cùm voci supremæ, vulgò *Discanto*, præfigitur, cantum elevatiorem significat. *Altera* in eadem *suprema*; eíq; *proxima*; & in *media* voce, denotat literam C. Et hæc, prout in superiore vel inferiore linea pingitur, ostendit discrimen dictarum vocum. *Tertia* trium figurarum, à Musicis in litera F poni solita, infimæ voci tribuitur. At designat *initium* cantûs, 𝄐 *finem*, ✻ *diesin*, fictéque canendum esse, ut dictum est, notat. ♭ Cantum *Mollem*, ♮ *Durum*, :|: monet esse repetendum. *Custos* docet, in qua *Clavi* sit posita Nota, in principio lineæ sequentis. Cujus signum est

Lectio Musica.

Lectio Musica, vulgò *Solmisatio* dicitur. *Melos*, seu Melodia ex apta vocis modulatione, & flexu consurgit. Dicitur vel *Simplex*, quæ unica tantùm vocum Musicarum serie contenta, qualis cernitur in *Cantu Gregoriano*, quem vulgò *Choralem* appellant, ubi Notæ uniformem servant mensuram: *Antiphóna* est vox reciproca, duobus choris alternatim canentibus, ut canuntur versiculi psalmorum. *Diaspasma* est intervallũ & pausa inter illos. Vel *Composita*; plures simplices continens melodias, Notis inæqualibus variatur; Cantum *Figuratum* seu *Ambrosianum* nominant, vulgò *Contrapunctum*; qui aliquando minùs habet artificii, aliquando plus, cùm scilicet

Diversa melodia.

licet est coloratior, fractior, floridior. *Cantilena* verò, seu *Cantio*, dicitur *Monodia*, cùm unus canit, Latinè *sicinium*, cùm plures, *Symphonia*. Quanquam hoc vocabulum aliter quoque suprà accepimus. Duo canentes faciunt *bicinium*: tres *tricinium*: quatuor *quatricinium*. Multi *Chorum*, consonâ vocum discordiâ, & discordi concordiâ, efficiunt. Hinc dicitur Cantio constare *Ternione*, *Quaternione*, *Senione*, *Ogdoade* Cantorum; quorum acutissimè cantans, *Suprema Vox* appellatur, quem Græci vocant *Oxyphónum*, vulgus *Discantum*; cui proximus *Megalophónus* vel Megalophónos, seu *Media Vocis contentio*; vulgò *Altus*. Quô inferior est Mesophónus, seu Media Vox; vulgò *Tenor*. Baryphónus voce canit imâ, infimâ, gravi; vulgò *Bassus*.

Quatuor discrimina Vocum.

Compositio Musica.

Qui componit (*Compositor*) numeros, Musicis Organis modulandos, ducit in charta, vel abaco, aut membrana deletitiâ, (ut exerrantes vel dissonas Notas iterum jugulare possit) quinas aut plures divisim lineas, (*systemata* vocant) attendens accuratè ad sonores, eorúmque distantias, & mutuas inter se constitutiones; ut consociet acutos gravibus; temperatos imis & supremis; observátque exquisitè tonos, seu ascentus, aut mensuras, illarúmque partes. *Compositionẽ* seu *Diagramma* cantiones describunt alii.

Cantus triformis.

Est autem natura cantûs *triformis*. Fit námq; aut *Ore*; sive id voce *Solâ*, hoc est, *Assâ*: aut *Flatu*; ut in fistulis: aut *Manu*, ut in chelibus, &c.

Organœdus (*Lucretio* Organicus) ludit Organô pneumaticô: manibus, pedibúsq; manubria (seu Claves)

Claves) epitoniorum pulsans: versánsque ad regulas Pleuritides, per quas inflantur fistulæ seu stanneæ, seu ligneæ, de quibus cap. 43.

Fidium cantus. Quod *ad fides* attinet, Cheliódi (Chelii, fidicines, fidicinæ) canunt fidibus numerosè sonantibus: plectrô, seu pectine, pice aridâ, seu resinâ frictâ aut tostâ illitô (vulgò *colophonô*) percutientes & pectentes chordas; variè illas oberrandô; ídque faciunt chely, pandúrâ, barbitô majore minoréque: videlicet, trichordô, tetrachordô, pentachordô, hexachordô, heptachordô; digitis attemperantes fidiculas, sustentas à ponticulo, (mágade, magadiô) per verticulos (verticula, seu epitonia) jugo immissos, eos remittendô, contendendô, corrigendô.

Luditur & Instrumentô æneárum fidium. Et eô, quod Clavichordium (onomatopœiâ ex Latino & Græco) vocant. Tuba Marina (*Monochordon*) æmulatur fidibus flatum tubarum. In chordis *Hypate* gravem reddit sonum; *Mese* medium; *Nete* acutum; quibus accedunt comites, *Parhypate*, *Paramése*, *Paránete*, *Lichanos*.

Lyricines (Lyristæ) digitis carpunt nervos Lyræ; *Citharœdi* & Citharistriæ, citharæ ac testudinis; *Sambucines* & Sambucinæ, vel Sambucistriæ, sambucæ tríquetra; *Psalta* & *Psaltria*, decachordi psalterii vel psaltrii.

Flandô canunt. A *flando* & usu tibialis lingulæ vel ligulæ canunt *tibicines*, auletæ, aulœdi, choraulæ, ac tibicinæ tibiâ, (auleticô calamô) longâ, brevi, acutâ (gingriâ vel gingrâ) saliari, præliari, præcentivâ, incentivâ, succentivâ. *Utricularius*,

(ascaula, vel ascaules, *Sueton.* pithaules, *Senec.*) utriculô, seu tibiâ utriculari. *Tubicines* (buccinatores) buccinâ, seu tubâ rectâ, ductili, acutâ; *Fistulatores* fistulâ, calamô, cannâ, arundine, cicutâ, foliô; *Cornicines* cornu; *Liticines* lituô.

Pulsando canunt.

Pulsu verò manuum, & nodosorum bacillorum, quatitur à *tympanista* (tympanótriba, tympanistria) tympanum; ab *aneatore* aheno tympanum seu anácara, orum; à *cymbalista* cymbalum, sistrum, crotalum. *Lignea craticula* unô pulsatur paxillô, sed oris plectrô, sonorum intra dentes cymbalum, vocatur *crémbalum*.

Hos omnes modulatores moderatur mensurâ & percussionum modis Præfectus Musicæ, seu Phonascus, aut *Mesóchorus*; unde variarum concors discordia vocum seu symphonia efficitur à *Symphoniacis* seu *Harmonicis*; ad quam requiritur non artis tantùm cògnitio, sed & oris & digitorum conformatio, vocísque attemperatio. Neque enim satis est, nôsse *figuras notarum, tempora, signa, pausas, ligaturas, (quadratas, obliquas, descendentes, ascendentes, perfectas, imperfectas,) fugas, revolutiones, diminutiones, suspiria, syncopas*, seu *fractiones* vocum, &c. sed utendum *chromatis*, (chromatibus) & coloribus. *Vox* (sive modulatus, & moduli) in mæandros est variè flectenda, implicanda, copulanda, concidenda, distinguenda, intorquẽda; modò suspendenda; modò in longum trahenda; iterum revocanda ac reciprocanda, commutanda; nunc claranda, nunc infuscanda; jám scansim excitanda;

Quid requiratur in Musico.

citanda ; jam ab acuto in gravem recipienda, & colligenda ; jam ſurſum, deorſum, variô ſonorum intervallô, multiplicíque flexu citanda, prout diverſa ſunt ornamenta chromatica ; dum voces depreſſiores invadunt fines altiorum, & coëunt melodiæ, ídque motu gradariô, non ſaltatoriô ; ita, ut quælibet per gradus profluat potiùs, quàm violentè per intervalla majora procurrat ; infimæ tamen conceditur incedere ſalutatim. *Dieſis* efficit in cantu voculas falſas, quæ magis delicatæ, quàm ſi certæ & ſeveræ. *Fundamentum* & *baſis* totius concentûs eſt *admodulatio organica*, omnibus conſona vocibus. Sed tu Luſciniam inter cantores dixeris, cui vox limpida, liquida, (*Plauto* vinnula, vel vinnulata) canora, firma, vibrans, clara, articulata ; ſed *anſerem* inter *olores* putes, & *euphoniæ* corruptorem, cui vox fuſca, rauca, disſona, abſona, abſurda, exaſperata, retuſa, pinguis, obſcura, devorata, abſorpta, ſtrangulata, per nares rancidula, &c. Siquis autem irrauſit canendô, guttur emolliat dulcibus.

Abſurdus Muſicus.

Deſiderius. Ut video, res etiam Muſica non aditu tantùm, ſed intellectu quoq;, variis eſt flexuoſa mæandris ; quibus (ut, quod ſentio, fatear) immorari diutiùs haud eſt animus. In actu malim Exercitio, (ut loquuntur) quàm Signato hæc addiſcere & experiri. Id tamen non eſt inobſervatè transmittendum, quod de diverſis canendi generibus dixiſti, ſcilicet Æolico, Ionico, Dorico, &c. *Mercurialis.* Sunt

Genera diversa canendi Veterum.

enimverò diversa; cùm aliter explicentur atq; aliter; strictim ut transeamus; sunt, qui Lydium vocant, (mirè enim variant) querulum, remissum, humilem. Alii durum eundem, asperum, minacem, temulentum, insanum ajunt. *Phrygium* plerique appellant austerum & religiosum; *Ionicum* verò lascivum; *Æolium* mitem & suavem; *Doricum* gravem & bellicosum; unde judicabis de iis, quæ, in his Extremis, sunt Media.

Desiderius. Accepi, quod volebam. Sed quæso te, quid sibi volunt illa cantorum peregrina vocabula; qualia sunt: *Motteta*, *Madrigále*, *Intrada*, *Balléto*, *Aria*, *Ritornello*, *Corrente*, &c. Unde sunt profecta? *Mercurialis.* Ab Italis ad nos & Nationes alias; tanquam si neque Vernacula, neque Latina Lingua hîc habeat linguam. Describam tibi; *Motteta* est, cantio seu cantilena gravior & religiosa; *Madrigále*, liberior & lascivè jucunda; *Intrádá*, præcentio & præludium; *Balléto*, choreuma gravius, seu canticum saltatorium; cui subjungitur *Aria*, cantiuncula subsultim desaltanda; *Ritornello*, symphonia breviuscula; *Corrente*, cantio celeriore saltu decurrenda.

Desiderius. Intellexi hæc. Quid de *Stylo*, quem vulgò *Recitativum* vocant? *Mercurialis.* Est cantus recitatus, seu cantata recitatio, non tam attendens expriménsque vocum inter se implicationem & crispationem, quàm vim modúmque modulatè & ad affectum accommodatè pronuntiandi (forsan cantillandi dixeris) sylla-

syllabas. *Cantilena* solent dici, quæ ab ancillis pensa trahentibus cantitantur, nullâ lege metricâ, nec certâ numerorum moderatione adstrictæ; etenim aliud est, *melodiam* quandam exprimere cantu; aliud *modulari*, seu modulatè aut ad modulos canere. *Desiderius*. Capio, & eo. *Mercurialis*. Quid in penum nostrum? *Desiderius*. Quod Horatius suppeditat:

Omnibus hoc vitium est cantoribus; inter amicos
Ut nunquam inducant animum cantare rogati,
Injussi nunquam desistant.

Mercurialis. Ejusdem est: *Nugæ canoræ*; variô sensu. *Cantilenam eandem canere. Surdo canis. Sirenum cantus. Cantoris hasantia*; tussis. *Res decantata*; importuna in luctu Musica. *Paulò majora canamus. Cantándô tu illum?* ex *Virg.* eclog. Et: *Stridenti miserum stipulà dispendere carmen.* Historicum est, quòd narrant, Pythagoram, cùm in homines ebrios tibicini admodulantes incidisset, jussisse extemplò canere *Doricum*, itáque crapulam & temulentiam discussisse, ut corollas capite detraxerint, séque ad modestiam composuerint. *Desiderius*. Tanta vis soni modulati? *Mercurialis*. Confirmat Davidis cithara. Hinc ad alias *mensuras*, non *auribus*, sed *oculis* probandas.

CAPUT LX.

Geometria.

Geometria patritio.

EX vi nominis est terræ mensuratio, seu ars metiendi terram; latiùs ad aliarum quoque rerum dimensionem extenditur, considerans magnitudinem, (secundùm quam aliquid dicitur *Quantum*) cujus Extremum vocatur *Terminus*; éstque alia *Continua*, (quod etiam suprà indicavimus) eáq; vel per partes sibi succedentes, ut Tempus; vel *Permanens*, ut Extensio corporum; alià *Discreta*, ut numerus. Permanens dividitur in *Geodæsiam*, agros, acervos, puteos, turres visibilibus lineis metientem: & *Speculariam* seu *Opticam* (vulgò *Perspectivam*) varios rerum, sub aspectum cadentium, radios examinantem. Quibus inservit Mechanica, in se complectens *Architectonicam* seu Ædificatoriam; & *Organopœiam*, machinarum & instrumentorum conjunctricem; ac *Thaumopœiam*, spiritibus, ponderibus, nervis, ignibus mira quædam efficientem.

Dimensiones Geometricæ

Nunc de *Geometrica*, prout alta, lata, profunda, plena, gibbosa, longa, brevia, magna, parva, crassa, densa, tenuia explorat, suásque *mensiones* peragit per *puncta*, (minimas ac inviduas lineæ partes) *lineas*, *superficies*; ac *figuras solidas*, seu corpore constantes. Est autem *punctum* principium magnitudinis; *linea* solâ est longitudine (*Mathematicè*) contenta; *superficies* latitudinem quoque habet; quibus si *pro-*

fun-

funditas accesserit, dicemus corpus esse, seu solidum; à cujus consideratione, nomen *Stereometriæ* inditur. Quidam, secundum varias earum occupationes, Planimetriam, Longimetriam, Altimetriam, Profundimetriam, Trigonometriam, Cyclometriã, &c. nominant, frustrà multiplicandô vocabula, quorum aliqua nec Latina, nec Græca. In Geometricis celebrantur Euclides, Archimedes & Apollonius, præsertim hujus *Conica*.

Linea. *Linea* incipit à puncto, & desinit in punctum, éstque vel *simplex*, vel *mixta*; illa est vel *recta*, (æqualiter inter puncta sua interjacens) vel *curva*, seu obliqua; sive hæc sit circularis, sive spiratio, conchata, ovata, lenticularis, serpentina, seu flexuosa. *Circularis* æqualiter distat à medio; *Helix* inæqualiter; Linea *mixta* componitur ex recta & curva. Linea ad aliam comparata, vel est *Parallela*, seu æqualiter ab altera distans; vel *Perpendicularis*, (Geometris) directè super alteram insistens; *Lineatum* dicitur, in quo sunt Lineæ, seu quod ex Lineis est.

Angulus. Ex concursu, seu contactu Linearum, fit *Angulus*; vel *Rectus*, ut quando Linea recta, rectam tangens, æquales facit Angulos, sive, cujus crura sunt æqua ad *perpendiculum*; vel *Obliquus*, cujus crura non sunt ad perpendiculum erecta; isq; vel *Acutus*, minor rectô; vel *Obtusus*; major rectô. Sed hæc sine delineatione vix assequeris. *Desiderius.* Vix indigeo. *Mercurialis.* Præfiscini; sequentur plura. A Lineis & Angulis, progressio fit ad *Figuram*; quæ, secun- *Figura.*

dùm Euclidem, unô aut pluribus clauditur terminis; sic circulus unô continetur, nempe Lineâ curvâ; Triangulus, tribus Lineis rectis. Est autem Figura, vel *plana*, vel *gibba*; sive sit superficies, sive corpus. Si superficies plana; vel est Lineæ rectæ: (Geometris *Rectilinea*) vel curvæ: (*Curvilinea*) si prior, comprehendit Triangulos, & quæ ex Triangulis fiunt, Quadrangula, & Multangula, Græcis τετράγωνα, καὶ πολύγωνα; Geometris Triangulata; si posterior; complectitur circulum, de quo paullò pòst. Quòd si superficies (idem de corpore dicendum; nisi quòd in hoc longæ & latæ dimensioni addatur tertia, quæ est profunda) sit gibba, tum vel est *Sphærica*, vel *Conica*, vel *Cylindracea*. Corpus autem tum *planum* dicitur, quando comprehenditur à superficiebus planis, quæ dicuntur ἕδραι, ut pyramis, prisma, &c. de quibus mox.

Partes Figuræ.

Partes cujusque *Figuræ* sunt quinque. 1. *centrum*, quod est punctum, in Figura medium. 2. *perimeter*, seu comprehensio, aut ambitus Figuræ. 3. *radius*, linea recta à centro ad perimetrum protensa. 4. *diameter*, linea recta per centrum Figuræ ducta. 5. *altitudo*, seu linea perpendicularis à vertice Figuræ, ad basin erecta.

Varia Figuræ.

Jam ad *Figurarum* descendendô *Species*, Triangulum, (vel Triangulus, aut Figura Triangula) est Figura tribus constans angulis, Latinis *Triquetrum*, (vel Tríquetra, scilicet Figura) Græcis τρίγωνος; quæ vel laterum est trium æqua-

æqualium, Græcis *ἰσόπλευρος*: vel crurum seu laterum duorum æqualium, Græcis *ἰσοσκελής*; vel varia, Græcis *σκαληνός*, tria scilicet habens latera inæqualia. Ratione verò angulorum, est *ὀρθόγωνος* vel *ὀρθογώνιος*, seu rectangula, unum saltem habens angulum rectum: aut *ὀξυγώνιος*, vel unum habens acutum; aut *ἀμβλυγώνιος*, tres habens obtusos. Cùm verò Græcis vocetur *σχῆμα*, quod Latinis Figura, ideò genere neutrô loquuntur Geometræ, dum dicunt, Triangulum est *regulare*, quod tribus comprehenditur lateribus; *irregulare*, quod pluribus; *æquilaterum*, quod tria habet æqualia latera; *æquicrurum*, quod duo tantùm habet æqualia crura; *varium*, quod tria habet inæqualia latera; rectangulum, obtusangulum, acutangulum, &c. Porrò in omni triangulo, si unum latus feceris basin, reliqua sunt crura; in rectangulo tamen peculiariter latus angulô rectô subtensum, vocatur *hypotenúsa* sive subtensa; è reliquis alterum, quod in imo jacet, *basis*; alterum *cáthetus*, sive perpendicularis.

Ex Triangulis composita Figura.

Ex Triangulis, ut monui, nascuntur composita *quadrilatera* & *quadrangula*; inter quæ eminet *parallelogrammum*, lineis seu lateribus ex adverso oppositis, æquè distantibus, Græcè *παραλλήλοις*, ut est tabula aliqua oblonga; *quadratum* seu quadrum quatuor latera habet æqualia, cum angulis rectis; cui similes sunt *rhombus* & *rhomboides*, nisi quòd comprimantur in angulos acutos; reliqua omnia quadrangu-

la, non parallela, *Euclides* nominat *trapezia* seu mensas aut mensulas. Denique multangula, *πολύγωνα*, sunt longè plurima: v.g. pentagóna, seu quinquangula: hexagóna, sexangula: heptagóna, septangula: octogóna, octangula: enneagóna: decagóna: hendecagóna, hodegóna, &c. Angulata, angulosa, & angularia dicuntur, quæ angulis sunt prædita; dicimus & angellus, & angulatim.

Circulus.

Hinc transeamus ad *circulum*, Figurarum capacissimam & simplicissimam; qui fit ex unica linea ambiente, quam vocant Græci *peripheriam*; (vulgò *circumferentiam*) à cujus medio puncto seu centro, ductæ lineæ, sunt inter se æquales. *Diameter* (tertiam peripheriæ partem adæquans) circulum bifariàm dividit, quam altera linea transversim secans, efficit *radios*, seu sinus aut *semidiametros*, scilicet à centro ad peripheriam ductas lineas. Peripheria dissecatur in *quadrantes* quaternos, & quadrans quilibet in tres partes æquales; & harum quælibet in totìdem; & iterum quævis in quinque distribuitur; sic quadrans dispescitur in 90 partes; semicirculus (ἡμίκυκλος) in 180 & circulus in 360. *Chorda* est linea recta, arcum quemcunque circulo subtendens; Mathematici circulos *parallelos* seu *concentricos* appellant, qui habent idem centrum; *excentricos*, qui non habent idem.

Corpus planum.

Videamus jam *Stereometriam*, & consideremus corpus, quod est trinæ dimensionis capax. Inter *corpora* quæ *plana* vocantur Geometris, est *Pyramis* à basi recta, triangulis fastigiata; (sic è qua-

quatuor trigonis assurgat, *tetraëdros* vocatur) seu est moles quadrata, è latiore basi in acuminatum tendens fastigium. Quod è pyramidibus compositum aut constructum, pyramidatum dicitur. Differt ab ea, *prisma*, quod non ita se in apicem acuminet. Cujus Figuram referunt vitia trigona iridis colores repræsentantia; quibusdam prisma est triplum pyramidis, cujus basis & altitudo inter se æquales sunt; dicitur aliàs *serratile*, quasi sectum de pyramide; si quinque habeat latera, *pentaëdrum* vocatur. *Parallelipedum* constat sex superficiebus planis quadratis, quarum quælibet, inter se oppositæ, sunt parallelæ seu æquales, ut est trabs bene dedolata, æqualis crassitiei, sive oblonga sit, sive *cubica*, ut loquuntur. Est verò *cubus* Figura sex *quadratis* æqualibus contenta, unde *hexaëdrum* dicitur, quales sunt tesseræ lusoriæ sexlateræ (*Geom.*) & sexangulæ. *Octaëdrum* est Figura octo angulis æqualibus & æquilateris comprehensa; *Dodecaëdrum*, compositum est ex duodecim pentagônis æqualium angulorum & laterum. *Icosaëdrum* viginti constat triangulis æqualibus. Præter hæc sunt πολύεδρα, quæ *Geom.* dicuntur *irregularia*, seu inæqualium angulorum & laterum, ut est Figura sexangulæ basis, pluribus ἕδραις seu lateribus inæqualibus distincta.

Corpus gibbum.

Inter *corpora gibba*, numeratur primò *Sphæra*, aliô nomine *Globus*, cujus interior pars concava, exterior convexa est; diameter illius, est *axis*; hujus verò extremitates seu termini, dicuntur

cuntur *poli*; tum ſequitur *Conus*, qui nihil eſt aliud quàm *rotunda* pyramis, ſeu turbo inverſus; inde *Cylindrus*, teres & oblongus. Eſt autem *orbis* giratus, *globus* rotundus, *funis* convolutus, ſpiralis; *pepo* ovatus, *gemmæ* quædam lenticulares, ſeu oblongæ inſtar lenticulæ, *columnæ* cylindraceæ, *pomum* orbiculatum, *tribulus* triquetrus, *pirum* & quodvis conicum, eſt turbinatum; quædam pira ſunt verticillata; *aſſer* & *laterculus* eſt quadratè oblongus, *meta* acuminata, *cuneus* & cuneolus ſupernè acutior, inferiùs latior ad findendum, &c.

Ut aliæ ſcientiæ; ſic Geometræ præcipuè principia quædam habent communia, quæ ipſis axiomata & dignitates, *Ciceroni* effata & pronuntiata, appellantur; quibus poſitis & conceſſis, ſuas petitiones ac poſtulationes faciunt; & inde propoſitiones, problemata, elementa, demonſtrationes ac theoremata confirmant, quaſique ad oculum & clarum Solem demonſtrant. Celebris inter eos, contentio eſt de *quadratura circuli*, aliis eam aſſerentibus, & illud Archimedis ἕυρηκα exclamantibus: aliis negantibus & pernegantibus, poſſe exactam dari proportionem curvi & recti, hoc eſt, inter peripheriam circuli & quadratum diametri. Inſulſa eſt illa quadratura, mutantium ambitum circularem in lineam rectam, & hanc in quatuor æquales partes dividentium. *Deſiderius.* Nos bona cum pace hiſce litigantibus ſubtrahamur. *Mercurialis.* Modò ne alias in lites incidamus. Hîc ſubnotes, *E diametro oppoſita*; valdè diſſentire.

Quadratura circuli.

sire. *Mors ultima linea rerum*; pax solida; constans. *In omnibus circulis*; seu hominum congressibus. *Cicero* vocat *judicem circulantem*; fastidiosè caput circumferentem. *Non quadrat*; non convenit. Quis *homo quadratus*, superiùs diximus. Nunc crassiore quædam filô metiamur.

Caput LXI.

Geodæsia, seu terræ partitio, ac divisio.

HAbet & hæc nomen à dimensione terræ, (nam γαῖα vel γῆ terra, δαίω, divido) in hoc à Geometria differens, quòd *hæc* expendat magnitudinis principia, affectiones & species citra respectum aut considerationem materiæ; *Geodæsia* demonstret usum in materia subjecta; unde quibusdam Geometria Practica dicitur.

In genere mensurarum, celebratur *virga*, (quam dicunt *mensoriam*, & *mensuram famosam*) seu pertica, aut radius, aut linea partium, aut regula *pantometrica*; aut *scala proportionum*, continens pedes minutos & contractos; quæ, quando in denos distribuitur pedes, *decempeda* appellatur; scias verò, in numeris Geometricis notari etiam minuta; hinc si pertica aut virga decem v. g. pedibus distinguitur, vocantur Decem illæ partes, *Prima*; hæc dividuntur in *Secunda*; hæc in *Tertia*; Tertia in *Quarta*; & hæc in *Quinta*, &c. atque sic, in ejusmodi Decempedâ, *Secun-*

Virga mensoria.

dum

dum erit pars centeſima ; ſignantur autem hoc modô : integra pertica notatur ciphrâ o. *Prima*, ſupernè virgulâ unâ (,) *Secunda* duabus (,,) &

o / // ///

ſic deinceps. e. g. 2 4 3 0 5, exprimes ita: viginti quatuor *integra*, tria *Prima*. nulla *Secunda*, quinque *Tertia*; ſed hæc Arithmeticis relinquamus.

Virga Arithmetica ſeu Canonica.

Per aliam virgam *Arithmeticam*, ſeu *Stereometricam* aut *Canonicam*, doliorum v.g. capacitas mechanicè ita deprehenditur. Menſuratur (*vet. Lex.*) vaſis latitudo ad baſin exteriorem ; deinde ad medietatem (utamur hoc verbô, quod uſurpare, *Cicero* negat auſum ſe fuiſſe) ſub obturamento (orificium vocant;) deniquè æquata diametros circinô capitur, & multiplicatur in altitudinem ; ita ſi vaſis altitudo ſit decem partium, & diameter æquatus incidat in 7 partes ; capacitas erit 70 partium. *Deſiderius*. Hæc cùm in foro fierent vinario, vidi, nec intellexi.

Inſtrumenta Geodatica.

Mercurialis. Vidiſti etiam ſupellectilem (inſtrumenta) reliquam Geodætis uſurpatam ? *Deſiderius*. Qualem ? *Mercurialis*. *Abacum*, ſeu aſſerem, aut menſam Geodæticam ; tum *radium* decuſſatum Geometricum, vulgò *Jacobi baculum* ; Græcis *chorobaten* ; præterea *Quadratum*, geminô latere, umbræ ſcilicet *rectæ* & *verſa* in certas partes deſcriptum ? *Verſa umbra* incidit in latus Quadrati, lateri pinnacidiorum adverſum : *Recta*, angulum cum latere faciens rectum. Et *Quadrantem* illum, (quartam circuli partem) qui, ob frequentem ipſius in Aſtronomicis

micis usum, solet *Astronomicus* appellari? & *Astrolabium* rotundum, quatuor in margine quadrantibus distinctum? & *dioptras*, seu regulas, & pinnacidia *Geom.* seu pinnulas pertusas, illis infixas, per quas prospectantium linea *Optica* seu *Fiduciæ* excurrit? Et quæ sunt alia eò pertinentia? *Desiderius.* Vidi, & non vidi; qui, quem in usum quidlibet esset, haud magis assecutus sum, quàm catellus contra tabulam pictam aspiciens. *Mercurialis.* Distantiæ per illa, longitudinum, latitudinum, altitudinum inveniuntur. *Desiderius.* Quonam modô? *Mercurialis.* Ex proportione trianguli minoris in instrumentum incidentis, ac comparatione trianguli majoris, quem in terra lineæ radiosæ efficiunt, rei visæ distantia deprehenditur. *Desiderius.* Haud satis capio, quæ dicis. *Mercurialis.* Id aliàs te docebo pluribus, cùm stare licebit aut sedere; nunc gradiendum est nobis. Hoc tamen velim, ut inter eundum committas menti. *Desiderius.* Quid? *Mercurialis.* Geometræ explorant rectitudinem aut curvitatem lineæ, vel *amussi* funiculi extensi; vel applicatâ inflexili *regulâ*, quæ *Canon* ipsis, Mechanicis *Lineale* dicitur; rectitudinem anguli metiuntur *normâ* seu *gnómone*, cujus figuram refert L majusculum Latinum, vel Γ Græcum; situm plani seu jacentis Horizontis, *libellâ*: *erecti* autem plani, *perpendiculô*; circuli exactionem, *circinô*; vasis capacitatem, *virgâ Stereometricâ*. *Desiderius.* Faciliùs hæc percipio. *Mercurialis.* De mensura hæc porrò accipe. Veteres Latini Orbem terrarum in Partes;

tes; Partes in Provincias; Provincias in Regiones: has in Loca, Tractus & Territoria (vulgò Districtus:) Territoria in Agros; hos in Centurias; has in Jugera; hæc in Climata; Climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos, pedes, palmos, uncias & digitos diviserunt.

Minores mensuræ.

Nos per *varias mensuras* transituri, à minoribus ad majores paullò pressiùs procedemus. Quatuor *grana papaveris* faciunt unum *hordeaceum*; hordeacea totidem, *digitum* latum seu transversum; digitus cum triente *pollicem* (seu *unciam*, partem duodecimam pedis;) *sextans* duos pollices; digiti quatuor seu quadrans *palmum*, hoc est, tres pollices; *triens* 4 pollices; *quincunx* 5. semissis 6. seu dimidium pedem, bes 8. *dodrans* 9. *dextans* 10. *deunx* 11. Palmi tres *spithamam* seu dodrantem, aut digitos duodenos, pollices novem; quod est spatium seu interstitium inter pollicem digitum distentos; id *Græcis* lichas dicitur; quatuor palmi seu pollices duodeni constituunt *pedem*; semipes est digitorum 8 seu pollicum 6. Sex palmi constituunt *ulnam* seu *cubitum*, (qui est à flexu brachii ad extremum digiti, quem indicem vocamus;) aut sesquipedem, sive digitos viginti quatuor, aut spithamas duas. Pes est sexta pars altitudinis corporis humani, naturâ bene compositi; cubitus est quarta pars, palmus vigesima quarta. Duo pedes cum semisse, seu dimidio, faciunt *gradum* seu gressum, hoc est, passum minorem; quinque pedes faciunt *passum majorem*, seu *Geometricum*, qui est idem cum *orgya*,

spatium

ſpatium ſcilicet, quod inter ambas manus extentas, & latitudinem pectoris interjicitur; decem pedes dant *perticam* ſeu *decempedam*; hodie communis pertica eſt pedum ſenûm, quandóque etiam duodenûm & ſedenûm; *calamus* efficit ſex cubitos; *funiculus* incertæ longitudinis menſura eſt. Ulna quibusdam idem, quod orgya, aliis eſt cubitum. Vulgò accipitur pro regula ſive cubitali, qualis uſitata Suevis: ſive pro tripedali, qualis ferè eſt Bavarica, ad quatuor communes accedens ſpithamas. Adjectiva menſurâ ſignificantia ſunt: pollicaris v.g. latitudo, digitalis craſſities, aut ſeſcuncialis, vel trientalis, vel ſeſquipollex, &c. dodrantalis 9 pollicũ. quadrantalis 4 digitorum ſeu trium pollicum, pedalis aut pedanea ſcrobs: aut ſemipedalis, ſeſquipedalis, ſeſquipedanea, ſeptempedalis; quaternaria 4 pedum; bicubitalis, tricubitalis, &c.

Majores menſuræ.

Jam *majores menſuræ* ita ſe habent. Centum viginti quinque paſſus Geometrici, (ſeu quod idem, pedes circiter ſexcenti) dant *ſtadium*, cui nomen eſt à ſtatione; nam Hercules in curriculo Olympico, eô ſpatiô confectô, & unô quidem ſpiritu, conſtiterat. Unum ſtadium habet ſex plethra: unum *plethrum* centum pedes. Octo ſtadia ſeu mille paſſus (intellige minores) conficiunt *milliare Italicum*, ſeu *ſtadium Hippicum*, ſive *iter Sabbathi Judaici*, ſeu *milliare antiquum, Romanum*; quorum milliarium ſingula lapide ſignabantur, ſive cippô ſeu columnâ; unde ad primum, ſecundum, tertium, quar-

tum lapidem, hoc eſt, milliare Germanicum. Sedecim ſtadia, ſeu pedes mille quingenti, faciunt *leucam*, ſeu milliare Gallicum aut Belgicum: triginta duo ſtadia, ſeu paſſus quater mille, *milliare Germanicum*. *Dólichus* continet duodecim ſtadia; *paraſanga* vel paraſangis complectitur triginta ſtadia; aliàs dicitur *milliare Perſicum*, reſpondet ferè milliario Germanico, quantùm ſcilicet unâ horâ confici poteſt equitandô.

Agraria menſura.

In *agris* verò *centuria* complectitur centum jugera; poſteriore ætate apud Romanos extendebat ſe ad ducenta; *jugerum* (quod juncti boves unâ die perarare poſſunt) in longitudine pedes habet ducentos, quadraginta; in latitudine centum viginti; tota *area* eſt pedum vicies octies millenûm, octingentorum. *Actus* quoquoverſus *quadratus*, centum eſt & viginti pedū; *Actus minimus* pedes habet quatuor in latitudine, ducentos vicenos in longitudine; *verſus quadratus* centenûm eſt pedum: *clima*, ſpatium quoquoverſum, ſexaginta pedum; jugera herbidis tumulis diſterminantur. Menſor agrorum dicitur etiam *finitor* & *decempedator*, caſtrorum *metator*, aquarum *librator*.

Deſiderius. Enimverò non tam ambulatores quàm curſores ſumus, qui tantas & varias diſtantiarum & longinquitatum menſuras celeriter permetimur. *Mercurialis.* Quid enim hoc mirum? Hoc liberiore pede, quò liberiore aurâ provecti ſumus; nunc contrahendus ſpiritus, & in *profundas* capacitates immigrandum.

Menſura profunditatum.

In

In *liquidis* quidem mensuris minima apud *In liquidis.* Romanos (hos enim in hoc itinere Latino ob oculos habemus) fuit *ligula* seu *cochlear*, quorum quatuor faciunt *cyathum*; *concha* semicyathum; *acetabulum*, sive ὀξύβαφον, sesquicyathum; quatuor cyathi *quartarium*, seu quartam partem sextarii, hoc est, octavam partem *mensuræ* (ut vulgò loquuntur) *Augustanæ*; quartarii duo seu sexcyathi explent *heminam*; heminæ duæ *sextarium*, (dimidiam *mensuram Augustanam*) sive *cotylam* aut cotylen, ponderantem viginti uncias aquæ. *Quincunx* est poculum quinque cyathorum; *triens* quaternûm; *quadrans* trium, nempe quarta pars sextarii. Seni sextarii faciunt *congium*, (unde bicongii & tricongii, qui unô ductu duos aut tres exhauriunt congios) seu cantharum *congiarium*. (Fuit etiam *congiarium*, munus Imperatorum, quô olim donabatur populus; sicut donativô milites.) Quatuor congii faciunt *urnam*, seu 12 mensuras nostrates, quantum scilicet vir ferre potest. Bavarica tamen urna longè major est, quæ continet sexaginta & amplius mensuras vulgares, hoc est, centum viginti sextarios, seu congios viginti. Alicubi urna nostratem duplô, triplô, quadruplô excedit. Duæ urnæ (Romanæ) constituunt *amphoram*, hoc est, sextarios octo & quadraginta, nostrates *mensuras* viginti quatuor, quantum duo commodè bajulant; eadem (amphora) Romanis dicta est *quadrantal*, quòd in omnem dimensionem pedem habeat; Græcis à geminis ansis appellata est. Eadem,

metréta, ſeu *cadus* eſt. Hydriæ Galilææ ſingulæ capiebant metrétas vel binas, hoc eſt, *ſextarios*, ſeu ſcyphos ſatis magnos nonaginta ſex; vel ternas, hoc eſt, ſextarios, ſeu ſcyphos centum quadraginta quatuor. Viginti amphoræ explent *culleum* vel culeum, quantum plauſtrô vehi poteſt, unde vehes vini dicitur.

Menſura aridorum.

Atque hæc, quæ de liquidis diſſeruimus, cùm ſatis liqueant apud viros doctos; mira quanta diſſenſio eſt in *aridis*, ut adeò veſtigia, à veteribus trita, videantur à poſteritate vel extrita, vel non mediocriter confuſa. Nam quis Hebræas, Græcas, Romanas menſuras inter ſe componat? Quis tot aliarum nationum varias metiendi rationes & ſupputationes in concordiam redigat? cùm in eadem provincia & regione non menſuræ duntaxat, ſed ipſa quoque diſcrepent earum nomina. Conſilium eſt, ire non ſenſu noſtrô, ſed perití viri cujusdam ductu, *Cornelii* inquam *a Lapide*, cujus eruditioni quis non aſſurgit?

Omnes imprimis menſuræ, quæ vaſis continentur, æſtimandæ ſunt ſecundùm *capacitatem*, non metallorum, quæ in ſe recipere poſſunt; ſed vel *liquidorum* ejusdem ponderis, ut aquæ, vini, aceti; vel *aridorum* ejusdem generis; quis enim neſcit, frumentum ponderoſius eſſe farinâ, & triticum hordeô? Sit ergo. Minima in aridis menſura eſt, ligula; tum cyathus; tum acetabulum; deinde hemína, (quaſi ſemiſextarius ſeu cotyla;) cujus octava pars eſt, quod dixi, acetabulum: duodecima, cryathus.

thus. Sextarius Romanus continet uncias viginti frumenti nostratis ; *chœnix* sextarios quatuor , seu modii partem quartam , amphoræ duodecimam, erátque diurnus hominis cibus. *Modius* dictus est à Romanis, quasi modus, quô frumenta dispensabantur , éstque tertia pars amphoræ , continens sextarios sedecim, heminas triginta duas , libras frumenti viginti. *Semodius* est dimidia pars modii ; *modiolus* pars quarta : *semimodiolus* octava ; *trimodium* seu trimodia , æ , tres modii ; hinc calix modalis. *Amphora* Romana (quam excessit Attica , parte tertiâ) continebat libras frumenti nostratis sexaginta (vini aut aquæ octoginta , sextarios quadraginta octo ;) duæ amphoræ faciebant *medimnum*, constantem modiis sex , seu libris frumenti centum viginti. Hebræorum *corus* seu *homer* continebat modios Romanos triginta; medimnos Atticos quinque. Dimidia pars cori Hebræis est *Lethec* , tantum onus , quantum vegetus adolescens asino potest imponere. *Batus*, *ephi*, *metréta* æqualia sunt inter se, (respondent amphoræ Romanæ , trium scilicet modiorum) quorum decima pars , *gomor* sive *assarion* , libras ponderat octo : *Satum* tertia pars est ephi , seu modius Romanus ; *cabus* duodecima pars ephi, *sati* verò quarta. *Log* est sextarius Hebræus, unciarum tredecim. Plura non addo ; abeundum est. *Desiderius.* Sed quid de nostris medimnis , quos *scaphas* appellamus ? *Mercurialis.* Nec modii sunt æquales , nec medimna ; verba habes, mensuras illis adapta ; nam quid mo-

rentur nos illæ, quòd alicubi Germani nostri sesquimodium vocent linguâ patriâ ein Stär: Alibi modium, ein Säster: alibi modios quatuor, ein Malter sive Mut. Nos Latinorum vestigia legimus; & iter nostrum prosequimur; præstolatur adventum *Statica*. *Desiderius*. Nisi hoc addidisses, plura de mensuris exegissem. *Mercurialis*. Quis olim vocatus *Bicongius*? *Desiderius*. Ciceronis filius; qui duos congios unô impetu exhausit. *Mercurialis*. Expeditè. Novellus quidam ob eandem causam *tricongius* dictus. Doctus indoctos multis parasangis præcurrit. *Tuô te metire pede; non alios*. Hinc ad pondera.

Caput LXII.

Statica, sive ars ponderandi.

Libra partes.

Appellationem trahit à ponderando, & librando, sive à ponderibus & libris. *Libra* partes sunt; primùm, *librile*, seu scapus, aut jugum; (periphrasticè, vectis transversus, in medio suspensus, æquali utrinque magnitudine & pondere, à cujus extremis binæ pendent lances æquales;) deinde in centro librilis, *axiculus*; super quem fit libratio; tertiò *ansa*; à qua scapus pendet; & ansæ apertura seu *agina*; per hanc transit *examen*, lingula scilicet infixa scapo. Est autem duplex ratio libræ, seu pensitationis, aut pensationis. Prior habet centrum in medio scapi; unde fit, ut æquilibria neutrò inclinent: graviora verò præponderent, deor-

deorsúmque vergant, leviora se attollant, tantò magis, quantò altera lanx magis prægravatur; sive id fiat in bilance majore, quam vocant *trútinam*; sive in minore & minima, quâ pensiculantur numeri aurei, quam *momentariam* vel *monetariam* vocant libellam; illud verò, quod lanci sive trutinæ appensum est, *sacóma* dicitur. Altera libræ forma spectatur in *statéra*, seu *trútina Campana*, quæ habet centrum librationis, extra medium scapi seu vectis oblongi, cujus rei consequens est, ut radius seu bacillus protensior faciat inter librandum majores ascensiones, quàm radius minor, ideóque sit idem commensus (commensio & proportio) ponderum inter se, quiarcuum.

Trútina.

Statéra.

Usus horum est talis. *Libripens* (librator, pensator, pensitator, ponderator) imponit rem librandam alteri lanci: alteram gravat ponderibus, donec videat *æquilibrium*, (seu æquipondium, æquamentum, libramentum) quod ostendit *examen* lancis, *áginam* æquans & in medio consistens, momentô æquô. *Aginator*, quô pensiculatiùs examinat libram, hoc sordidiùs agit in mercibus, parvóque movetur lucellô aut quæsticulô; liberalior adjicit *superpondium*, sive additamentum. In statéra res libranda suspenditur ab *unco*, (qui in altero vectis extremo pendet; in altero appensum est *pondusculum* seu *appendiculum*, quod promovetur cum ponderis auctario,) per *scapum*, dimensum incisuris, seu signatum & distinctum punctis, librarum partes & discrimina notantibus. *Æquilibritas*

Usus libræ.

libritas in ſublevatione ſcapi, non in depreſſione conficitur; contrà, quàm in libra accidit; quod propiùs centum admovetur, ponderat minus; quod longiùs à centro, ponderoſius eſt.

His ita expeditis, antequam ad partes libræ & varia nos pondera conferamus, ſciendum eſt, quamlibet rerum menſuram per aſſem ſignificari. Sumitur enim *As*, vel *Aſſis*, pro quovis integro; v. g. uſuræ, hereditatis, cœli, temporis, pedis Geometrici, jugeri, pecuniæ, poculorum, &c. ſolétque dividi in partes duodecim, quas Latini dicunt *uncias*, Græci *μύγια*. Nos, tametſi jam ſemel & iterum de his mentionem fecimus, hoc tamen locô, ex inſtituto de iis agemus.

Partes Aſſis.

Uncia appellatur ab uno; *ſextans* quaſi ſexta pars aſſis, unciæ duæ; *quadrans*, quarta pars aſſis, unciæ tres. *Triens*, tertia pars aſſis, unciæ quatuor; *quincunx*, quinque unciæ; *ſemiſſis*, ſemis ſeu dimidium aſſis, unciæ ſex. *Septunx*, unciæ ſeptem, *bes* ſeu *beſſis*, (quaſi bis triens) unciæ octo: *Dodrans*, (dictus, quòd ei ad aſſem deſit quadrans) unciæ decem. *Deunx* (quòd una ſit ex aſſe demptâ unciâ) undecim unciæ; *ſescunx* aut ſescuncia denotat unciam cum dimidia. Ab aſſe fit *treſſis* (tres aſſes) *quadraſſis*, (quatuor aſſes) *quinqueſſis*, *ſexuſſis*, *ſeptuſſis*, *octuſſis*, *nonuſſis*, *decuſſis*, *centuſſis*.

Partitio ponderum.

Jam ad libram ſeu pondo veniendô, *leviſſimum pondus*, dans libellæ momentum, eſt *granum* (quanquam gemmariis *minutulum* eſt pars 36 grani

grani Romani ;) quatuor grana faciunt *siliquam* (Græcis κεράτιον ;) quinque vel sex grana dant *scrupulum* vel *scripulum* ; tres scrupuli dant *drachmam*, quatuor drachmæ, *semunciam*, seu dimidiam unciam (vulgò *lottum* ;) octo dant *unciam* (vulgò *quintulam* ;) *sextula* (sexta pars unciæ) facit scrupulos quatuor, semisextula duo ; *sicilicus*, (dictus à sicilire seu secare) quarta pars unciæ ; *duella*, pars tertia ; *scrupulus* vel *scrupulum*, vigesima quarta ; *óbolus*, quadragesima octava ; *semióbolus*, nonagesima sexta ; *siliqua*, CXLIV. Unciæ duodecim, faciunt *libram* ; duæ libræ, *dupondium* ; tres, *tripondium* ; centum, *centumpondium* ; vel pondus centenarium. Germanorum *tonna* diversi & ponderis & numeri est ; nam mille v. g. haléces constituunt tonnam ; quam etiam faciunt nonaginta sex mensuræ mellis ; eandem efficiunt centum millia florenorum. *Sexagena*, est orca, v.g. passervum marinorum sexagenûm ; quibusdam tonna continet libras 781. duodecim tonnæ faciunt *pondus onerarium* navis majoris, cujus partes dicuntur *pinta*. (*Prompt. Germanico- Latin.*)

Distinctio librarum.

At tu, errare si nolis, *distingue libras* ; nam alia est mercatorum (quam *Mercalem*, & *Publicam* vocant) XVI unciarum. XXXII semunciarum ; alia Pharmacopœorum (quæ dicitur *Romana*) XII unciarum ; alia *nummularia*, scilicet monetariorum & aurificum, unciarum VIII, quam Germani *marcam* appellant, habentem drachmas 64 ; cùm libra communis

habeat marcas 96. *Libra Attica* quatuor drachmis major fuit, quàm Romana; *libella* verò & pro ſtatéra, & librali pondere, & pro aſſe accipitur, cujus dimidium eſt *ſembella*. A libra fit *ſelibra* ½ ℔. Adjectiva ſunt libralis, bilibris, trilibris, quadrilibris, quinquelibris, &c. *Deſiderius.* Graviores in re libraria dubitationes ponderibus tuis levâſti; jam expeditior ambulo. *Mercurialis.* Ad nummos nempe properas. Tecum accipe hæc. *Ad libellam examinare rem*; accuratè. *Juſtius trutinâ.*

Caput LXIII.

Res Monetaria, ſive Nummaria.

HÆc quoniam pro temporum & locorum variatione, ſi quidquam aliud, mutationi obnoxia eſt, tam accuratè definiri non poteſt, ut ob omnibus æquè intelligatur & probetur; nos operam dabimus, ut quàm fieri poteſt clariſſimè, & monetam antiquam explicemus, & ad noſtram Imperialem accommodemus. In qua re priùs, quàm progrediamur longiùs, præmittendum eſt ex communi Eruditorum ſententia, *aſſem* (ſive libram, aut libellam, aut pondo æris, aut æs, abſolutè, nam aſſes erant ærei; unde *Martial. l.* 1. *Æra ſed à cunctis ulteriora petis.* At ſeſtertii fuere argentei. Strictiùs ſupputandô, non valere omnino crucigerum noſtratem; cùm in ſe contineat quatuor quadrantes; quorum decem efficiunt duos aſſes, & di-

Aſſis valor.

[&] dimidium, seu semissem; qui constituunt [s]*ertium*, seu assem sesquitertium, nummulum [s]cilicet, qui duos crucigeros nostrates æquat, [q]uos & cruciatos & cruciarios vocamus; si[g]num sestertii est IIS vel HS. duæ priores li[n]eolæ significant geminos asses, seu semissem; [q]uæ res in causa est, cur in computatione par[ti]um assis pecuniarii nonnihil varietur; sed tu [m]inutias has ne moreris, valóremque mone[t]arium seu nummarium non scrupulosè concipe.

Atque à minimis inchoandô, nummulos illos, quorum sedecim faciunt sestertium, voca *æreolos* (vulgò *óbolos*;) at illos, qui olim erant *scutellati*, seu repandi, aut concavi, *octulas* appelles licet, nam octo explent sestertium; quos eosdem *quadrantes* quoque, aut *teruncios* (à tribus unciis) dixeris, quippe quartam assis partem; cujus tertiam *trientes* nomina, non nisi per nummulos monetæ nigræ, quorum septem conficiunt sestertium, nostrate more exputandos; *semissi* hodie, nomen binarii est inditum. Hinc perge ad assem integrum seu crucigerum, horum nummulorum duo (rotundiùs putandô) faciunt sestertium; terni, *tressem*, (quem quidam *duodenarium* à nummulis XII. aut etiam *solidum* nominant, vulgò *grossum*;) quadrassis (vel quinquessis loquendô strictiùs) *victoriatum* valet, Germanis *bacium* seu *baçum*; duo victoriati, seu quatuor sestertii, efficiunt *denarium*, seu *drachmam*; cui computatores, denos assignant asses, crucigeros nostrates octonos. Hinc gradum

et variorum nummorum.

gradum promove ad *didrachmum*, nobis sestertios octo, cruciferos sedecim; cujus insigne apud Athenienses erat bos, hinc *bovem in lingua gestat*, qui pecuniâ corruptus silet. *Tetrachmum* dat quatuor drachmas, sive *siclum* Hebræum, aut *statêrem* aut absolutè *argenteum*, intellige, nummum.

Et quia inter sestertios ambulamus; cave, ne incidas in foveam, multorum casu infamem; quam ut evites, sic progredere, & cogita, *sestertios* & *sestertia* esse longè diversa; nam singula *sestertia* millenis nummis sestertiis (gen. masc.) æstimantur, adeò, ut decem sestertia sint decem millia sestertiorum, aut sestertiûm, seu decies mille sestertii, qui intelliguntur, quando vel numeratio per adverbia effertur; v. g. decies nummûm vel decies sestertûm, seu decies HS. vel si nominibus numeralibus adjungatur littera M; aut integrè scribatur; v. g. millia viginti HS. ubi intelliges, esse vicies sestertios; at decies HS. expones decies centena millia sestertiorum; ita vicies HS effer, vicies centena millia; & sic deinceps, cùm per adverbia fit numeratio. Observes & hoc, sestertium neutrius gen. in numero singulari haud facilè reperiri; item, Romanos per adverbia loqui solitos, cùm numerus supra mille sestertia, hoc est, millies millenos sestertios excurrit. *Desiderius.* Magnam mihi his in tenebris lucem affundis. *Mercurialis.* Clariùs te illustravero, si ad facem respexeris. *Desiderius.* Adverto oculos. *Mercurialis.* Non negligenter; ac memento,

mento, me tibi per *Philippeos* seu *Philippicos* locuturum, eô quidem pretiô, quod patrum nostrorum memoriâ viguit, octoginta scilicet crucigerorum seu quadraginta sestertiorum, (postea Philippici illi, seu, si mavis, Fernandici, aut thaleri Imperiales, ascenderunt ad quadraginta quinque sestertios;) per *florenos* autem, (quibusdam *aureoli* dicuntur) quos vocamus Rhenanos, cruciferos admodum sexaginta seu triginta sestertias putamus. Faciunt igitur (ut ad tabulam te doceam:)

Computatio per sestertios.

	Philipp.	Floreni.	Crucig.
100 sestertii - - -	$2\frac{1}{2}$	3	
300 HS - - -	$7\frac{1}{2}$	10	
600 HS - - -	15	20	
1000 HS - -	25	33	20
10000 HS, seu x sestertia - - -	250	333	20
20000 HS, seu xx sestertia - - -	500	666	40
30000 HS, seu xxx sestertia - - -	750	1000	
40000 HS, seu xL sestertia - - -	1000	1333	20
100000 HS, ceu centum sestertia	2500	3333	20
200000 HS, seu cc sestertia - -	5000	6666	40
1000000, seu millies milleni HS, id est, M sestertia - - - -	25000	33333	20

Jam

Jam per adverbia hoc modò:

	Philipp.	Floren.	Cruc.
Decies HS, ſeu decies centena millia HS - - -	25000	33333	20
Vicies HS - - -	50000	66666	40
Tricies HS - -	75000	100000	—
Quadragies HS -	100000	133333	20
Quinquagies HS	125000	166666	40
Sexagies HS - -	150000	200000	—
Centies HS - -	250000	333333	20
Millies HS - - -	2500000	3333333	20
Sexcenties HS -	1500000	2000000	

Hæc de ſeſtertiorum computatione; circa talenta jubeo te minùs ſollicitum eſſe, quorum tibi valorem conſigno paucis. *Hebraicum* talentum duplô majus eſt *Atticô*; Talentum Atticum duplex eſt: *Majus*, quod libras ſeu minas, aut mnas, aut libras Romanas pendit octoginta. Valet *mna*, ſeu *libra* Rom. Philippicos decem, ſive HS 400. aut denarios ſeu drachmas 100. uncia drachmas, ut diximus, octo. *Talentum Atticum Minus*, libras Rom., ſeu minas continet ſexaginta, drachmas ſexcentas; & hoc maximè celebratur ab Hiſtoricis; de illo priori pauci meminerunt; *Euboicum* quadringentis æquivalebat Philippéis. Jam ſi ſecundùm exactam computationem talentum, *Minus* (ſunt qui talentum Majus unquam extitiſſe negent) facit Philippicos ſexcentos, florenos octingentos,

Talentorum valor.

igitur

	Philip.	Floren.
igitur 5 talenta pendent - - -	3000	4000.
10 talenta - - - - - -	6000	8000.
100 talenta - - - - - -	60000	80000.
1000 talenta - - - - - -	600000	800000

Ab hisce facilè ad majorem summam progressionem facies.

Desiderius. Luculenter me illustrâsti. *Mercurialis.* Videre te putas antiqua & remota? quid si cæcutias ad præsentia? *Desiderius.* Quid ita? *Mercurialis.* Non moneta tantùm, sed prisca quoque fides immutata est oppidò. Non pretia magis incerta sunt, quàm pondera, &, quod queruntur nummularii, metalli probitas. *Desiderius.* Id quidem per me licet, qui si veteris Romæ nummarium valorem cum Germanico nostro componere queam, nihil est, quòd laborem de peregrinis. *Mercurialis.* Pari pactô, dum nationes aliæ de nostrate nummo nihil laborant, fit, ut nec ipsos intelligamus de moneta loquentes, nec ipsi nos. *Desiderius.* Pecuniarias cur nationes non explicant per sestertios, ut ubiq; intelligi queant? *Mercurialis.* Cur? Quia, gentis humanæ vitiô, suæ quisq; patriæ Solem putat calentiorem quàm alienæ. Ita Galli per *libras* & *solidos* Turonenses, pérq; florenos & *coronatos* Francicos supputant omnia; Belgæ per *stuféros* suos & florenos Brabanticos; Poloni per Polonicos; Itali per *quadrinos*, *basocos*, *Julios*, *testones*, *scutatos*; Hispani per *regales* & *duplones*; Angli per *sterlinos* & *rosatos*; Ungari per suos *Ungaricos*, &c. unde non magis implicantur

Diversorum populorum nummi, & pretium.

cantur

cantur historiæ, quàm rerum pretia, ad forum Civile & Sacrum attinentia. *Desiderius.* Rectè monuisti; cæcutiens mihi de visu plaudebam. *Mercurialis.* Adverte lumina; vel in tenebris videbis. *Baiocus* Italis valet *quadrinos* quatuor, seu cruciferum nostratem unum. *Stuferus* Belgicus, *solidus* Turonensis, *sterlinus* Anglicus, (Latinè sturnus, qui signum est regni & nummi) singuli æquivalent sestertiô, viginti sestertii seu solidi Turonenses constituunt *libram Turonensem.* *Julius* Italicus & *regalis* Hispanicus æquiparantur drachmæ seu denario, id est, quatuor sestertiis. *Testonem* (ita nominant) faciunt tres Julii. *Polonicus* florenus quindecim sestertiis æstimatur; *Brabanticus* sedecim seu siclô, ut diximus, Hebræô (intellige argenteô.) *Florenus Gallicus* seu Francus habet in Gallia 18 aut 20 sestertiorum pretium: minùs in Lotharingia. *Libra Turonensis*, ut paullô antè diximus, ad medium Philippicum ascendit; *coronatus* Francicus & *scutatus* Italicus sunt idem, séque hodie ferè ad duos florenos extendunt, minùs denariô. *Libra sterlinorum* (quam Angli per minores & majores nummos computant) quinque aut ampliùs Philippicos continet.

Desiderius. Ex talpa me lyncem reddidisti. *Mercurialis.* Ne quid præproperè. Námque turbari potes, si audieris, Julios hodie & regales contra quinos sestertios æstimari; est enim pecuniæ valor in ascensu, ut Sol post solstitium hiemale; nulla non dies aliquid addit. Ita ad Philippicos, quinque accesserunt sestertii: ad scutatos,

ſcutatos, quindecim; (olim enim cum Philippeo conſentiebant) ad coronatos, viceni; (qui & ipſi quondam Philippico reſpondebant) Imperialis nummus, vulgò *talerus*, quadraginta quinque ſeſtertiis hodiè æſtimatur; hunc ſuperat parte quartâ nummus, quem, cùm addito, aureum florenum vocamus; *numiſma Genuenſe* ad duos florenos Rhenanos adjicit ſeſtertios ſenos; Hungarus ſeu *Ungaricus* (nummus) tres illorum comprehendit. *Piſtoletus* (ut loquuntur) Gallicus & *Duplo* Hiſpanicus, ſupra florenos Rhenanos quatuor, includit ſeſtertios quindecim. Nummus Anglicus *Roſatus* (à roſa impreſſa dictus, ſex florenos Rhenanos valet. *Deſiderius*. Ire nunc licet longiùs; nihil etenim reſtat, quod ſuper his interrogem ampliùs. *Mercurialis*. At mihi ſuperſunt, quæ dicam. *Drachma* ad veteres ſex habebat óbolos; nobis octo crucigeros; ſemidrachma tres, unde trioboli & triobolaris homo. *Centuſſis* dat centum aſſes, ſeu æra, ſeu quadraginta ſeſtertios, aut abſolutè nummos, ſive Philippicum. Centum *quadrantes* valent viginti quinque aſſibus, (quatuor enim quadrantes aut teruntii unô æſtimantur aſſe) hoc eſt, decem ſeſtertiis; qui olim, à Magnatibus & Patronis Romanis, ſuis dabantur aſſeclis, ſalutatoribus, & clientibus in quotidianam ſportulam. *Deſiderius*. Abſolviſti? *Mercurialis*. Necdum. *Aureus Romanus* viginti quinque æſtimabatur denariis (id eſt, florenis noſtratibus tribus, & ſeſtertiis denis;) unde Bilbilitanus Poëta cupit mori, ſed non antè,

Aureus, quid, & aurea moneta.

lib. 10. epig. 28.

Quàm vita tribus aureis peractis.

hoc est, annis septuaginta quinque; tot enim denarii in tribus continentur aureis. *Solidus* apud eosdē per omnia cum aureo convénit; totidem enim sestertios, hoc est, centum: denarios verò seu drachmas continet quinque supra viginti. Idem, *stater est aureus. Desiderius.* An tandem nummorum est satis? *Mercurialis.* Argenteorum. Nam ideò, quid concipis animô, dum audis nominari aureos, vel absolutè, vel cum adjecto; e.g. sicli, talenti, millionis auri: *Desiderius.* Non habeo, quod respondeam. *Mercurialis.* At ego habeo. Nummus dicitur aureus vel à materia, quòd scilicet ex auro conflatus sit; vel ab æstimatione valoris ac pretii, quod cum auro comparatur. Si ex materia, tum vel est æqualis ponderis cum argenteo; vel inæqualis; si æqualis: pretium utique inæquale æquali inest ponderi; est enim auri valor decuplus, aut duodecuplus ad argentum; si ex comparatione; tum æquale pretium, ex longè inæquali ducendum est pondere. Jam, quia siclus, e.g. olim erat æreus, argenteus, aureus; scito, siclum aureum valere quatuor Philippicos seu florenos duodecim Brabanticos; cùm siclus argenteus unum tantùm Brabantiæ florenum pendat. Idem de drachma, idem de auri talento cogita; nam (exemplis te ducam) talentum argenti Hebræum tria millia continebat siclorum, hoc est, mille ducentos Philippéos, seu coronatos Francicos (antiquiore, ut suprà memini, valore;)

aureum

aureum verò Hebræorum talentum, duodecim complectitur Philippéorum millia. Satin' clarè? *Deſiderius.* Niſi captus ſum oculis. *Mercurialis.* Sed age; ſi centum ego tibi promittam aureos, quantum à me ſperas pecuniæ? *Deſiderius.* Veteris ævi, an noſtri? *Mercurialis.* Noſtri; de priſco ſuprà memini. *Deſiderius.* Germanicos, an Italicos? *Mercurialis.* Germanicos. *Deſiderius.* Ajo, centum abs te mihi promiſſos eſſe florenos Rhenanos; nam videris, per aureos, intellexiſſe aureolos; juxta catachreſin vernaculæ, aurum pro argento nominantis. Sin' Italicos; dico, totidem ſcutatos nummos in promiſſum veniſſe, quorum ſinguli hodie (ut innui) valent decem Juliis, ſeu florenô noſtrate, & viginti quinque ſeſtertiis; vulgò coronatum argenteum vocamus. Quòd ſi Hungaricos pollicitus es, tum ducentos Imperiales (taleros ſive Fernandicos) abs te exſpecto. *Mercurialis.* Rectè. Quid ſi tonnam auri pollicitatus ſim tibi? Quid ſi millionem auri? *Deſiderius.* Si tonnam, ſeu centum auri millia; poſſem vel decuplum, hoc eſt, decies centena mihi ſperare florenorum millia; vel centies mille nummos Hungaricos; vel denique centies mille florenos Romanos. Idem de millione, cum proportione, aſſero. Quid dares horum? *Mercurialis.* Quod videretur Judici. Lis pendeat interea. *Deſiderius.* Per me quidem licet, vel ad centum annos ut olim apud Areopagitas. *Mercurialis.* Longiùs etiam ſeculô. Reſtat, ut aliquid hiſce addam, quod, neſcio, an omnes

 cre-

credituri sint; mihi dudum fidem fecit auctoritas virorum omni exceptione majorum. *Desiderius.* Edisſere, ut & ego asſentiar. *Mercurialis.* *Siclus* Hebræus (juvat de hoc mentionem propter reverentiam Sacræ Paginæ repetere) idem omnino erat, ſive *communis*; ſive, ut Divina loquitur Scriptura, *juxta pondus Sanctuarii*; adeóq; nec alter major, nec alter minor, ſed unus & idē; dictus eſt Sanctuarii, quòd ſervaretur inibi juſtisſimi ſiclus ponderis, ad quem appendi poſſent & examinari reliqui, ne fraudi (puta decurtationi aut diminutioni) pateret locus. Sic apud Romanos publica *pedis* & *amphoræ* menſura ſervabatur in Capitolio. Teſtem, quem ſuprà, laudo *Cornelium à Lapide*. *Desiderius.* Magnum hujus apud me quoque pondus eſt. *Mercurialis.* Hoc quoque ex eodem; Joſephum olim à fratribus venditum viginti *argenteis*, ſeu ſiclis, hoc eſt, viginti florenis Brabanticis, ſeu octo Philippicis; Chriſtum verò triginta *argenteis*, ſive ſiclis, hoc eſt, duodecim Philippéis, ſeu florenis noſtratibus ſedecim; *Salianus* paullò liberaliùs per ſuos Francos pretium Chriſti venditi computat, & ad coronatos ſeu Philippicos octodecim, & quinos inſuper ſeſtertios extendit; florenos noſtrates viginti quatuor. Excurrendi hîc locus eſſet, niſi fatigatum te cernerem, & ab hujus conſilio peregrinationis abluderet, in rerum memorabiliū & mirabiliū, ſacræ profanæque hiſtoriæ pretia; nunc ſatis erit adjeciſſe; quòd dicantur *nummularii* (menſarii, trapezítæ, argentarii) aurum & argentum exercere,

cere, collybóque mutare; *aruscatores* pecuniam fallaciis colligere; *fœneratores* dare ad fœnus seu usuram, sive locare fœnori ac fœnerari, unde pecunia fœnebris & usuraria; pro fœnore quandóque redit fœnusculum. Olim rudis massa æris (quod *raudusculum* appellabant, quasi rudusculum) appendebatur, & dependebatur ad pondus certum, locô pretii & pecuniæ; unde verbum, *pendere* nummos. *Profecti monetarii* curant, ut pecunia sit proba, non ærosa, non adulterina, non arrosa, accísa, quod fit à nummorum adulteratoribus. Satis pavisti oculos aurei argentíque fulgore? *Desiderius.* Plus satis. *Mercurialis.* Retorqueamus eos ad ipsam videndi artem. *Desiderius.* Hæret mihi scrupulus, non in calceis; sed in pondo nummariis. *Mercurialis.* Qualis? *Desiderius.* *Livius* decade primâ, nescio, quô librô, narrat, Romanos, captâ urbe, se à Gallis redemisse mille *pondo* auri. Quænam hæc summa? *Mercurialis.* Juxta æstimationem *Georgii Agricolæ*, rem metallicam accuratissimè persequentis, libra Romana, seu pondo argenti puri, valuit denarios 84, seu aureos Ungaricos octo & paullò ampliùs; adeóque libra, nostrate monetâ, extendebat se ad 24 florenos Rhenanos; milléque libræ seu pondo cum minutiis residuis implebant 15000 fl. quæ quia fuerunt aurei, debent augeri decuplô aut duodecuplô, faciéntq; secundùm *Jani Gruteri* calculum 112000 coronatos. Meminit idem *Livius bigatorum* & *quadrigatorum*, (nummorum à nota bigæ &

quadrigæ, impressâ dictorum) qui respondent ferè denario Romano. *Æs* apud *eundem, aliósque Scriptores*, non rarò pro omni genere aureorum, argenteorum, æneorum nummorum accipitur. Æs *grave* illis dicitur, quô haud numeratô, sed appensô, debita exolvi solebant. Antiquitus ex aurea materia fuerat aureus Romanus seu solidus, de quo antè. *Daricus* quoque duas drachmas Atticas aureas pendens, seu viginti argenteas, quæ quid valeant, audiisti. Et *Philippicus* seu *Philippéus Macedonicus*, qui *Grutero* libripende, tribus Gallicis coronatis æquivalet. Argentei erant, drachma, semidrachma, didrachmũ, tetradrachmum. De quibus actum. *Cistophorus*, Asciatica pecunia, ferè dimidius denarius. *Obolus*, uti intellexisti, sexta drachmæ pars; *diobolus*, duo óboli; apud priscos Romanos stipendium diurnum gregarii militis, qui denos nummulos nostrates argenteos vix superabant; certè ad tres cruciatos non ascendunt. Menstruum (ut hoc obiter) erant denarii Romanii deni. De quibus suprà. Apud Romanos ex argento erant conflati Denarius, Quinarius seu Victoriatus, à signo victoriæ nuncupatus; sestertius seu libella; sembella, (denarii pars vicesima) teruntius. Ex ære dipondius, seu dupondius, duos asses appendens; as, semissis, triens, quadrans, sextula. An exemi scrupulum è lance monetaria? *Desiderius.* Nihil restat, quod vel addi cupiam, vel demi. *Mercurialis.* Scis, quid sint *flavissa*? *Desiderius.* Hactenus putavi esse apes, à flavo colore sic dictas.

dictas. *Mercurialis.* O lepidum nomenclatorem! Flavissæ apud veteres Latinos habent nomen à flando, súntque flata signatáque pecunia in thesauris reposita, non rude æs, argentúmve. *Desiderius.* Quàm multa nescio? Hoc scio, (ut pensum Proverbii solvam) me in ære esse tuo, nec inde liberandum. *Mercurialis.* Bonum nomen, quod patiar apud me inveterascere. Exactionem memorati pensi utrínq; remittimus, cùm hæc sermonis sive diverticula, sive vehicula viæ, quæ restat, fallendæ aut mitigandæ, non sint necessaria. Quòd si ultrò lepus aliquis, aut lepos, nobis intercurrat, pauculis eum verbis transmittemus, ne rebus in seriis, & insita dignitate eruditam voluptatem præstantibus, videamur verborum papiliones venari. *Desiderius.* Hoc tuæ perspicaciæ est. *Mercurialis.* Erit & tuæ, ubi visum tibi Scientia, ad quam nos admovemus, acuerit.

Caput LXIV.

Optica.

Optice nominatur ab ὄπτομαι, video; & est Scientia, quâ rectè dijudicatur visibile, (*Plin.*) ejusque veritas à fallacia discernitur; cujus rei tota consistit ratio in *visu*, seu sensu videndi; & *visione*, seu actu cernendi, *luce*, *colore*, *&* *umbra*; eorúmque *figuratione*, & varia radiorum super diversas figuras *projectione*; dum explicat, quid caussæ, quòd recta

curvis, curva rectis, quadrata rotundis, solida planis, tumida depressis, convexa cavis, directa flexis, integra & continua fractis, ficta & falsa colorum, veris assimilentur.

Visio in quo consistat.

Est autem *visio*, receptio speciei seu simulacri aspectabilis in oculum, quod fit per radium vel *Simplicem*, seu Rectum; vel *Reflexum*; vel *Refractum*; aut *Mixtum*, ex recto & obliquo. *Lux* est splendor seu fulgor, qui corpori lucido seu luminoso inhæret; *Lumen* est, quod ab eo, tanquam imago lucis, producitur & diffunditur, redditque illuminatum id, in quod incidit. *Color* est qualitas orta, ex perspicui cum opáco commixtione. Quatuor primarii colores videntur in Elementis; *albus* in sicco, cujus subjectum est terra; *viridis* in humido crasso, cujus matrix est aqua; *cœruleus* in humido tenui, qui fit in aëre; *flavus* in calido, qui sequitur ignem condensatum; *perspicuum* (pellucidum seu diáphanum) est, quod lumini colorique transitum permittit; contrà, *opácum*. Est autem *Radius*, (quem *Visorium* vocant) linea lucida vel colorata, è centro rei visæ in videntem oculum protensa; *Radiatio*, multorum est radiorum collectio. *Medium* (quod oportet esse tralucens, ut est æther, ignis, aër, aqua, vitrum, crystallum, succinum) dicitur id, per quod radii transeunt; qui, antequam ab objecto ad oculum pertingant, vel ex uno medio incidunt in aliud, diversæ densitatis; & tunc *refringi* dicuntur, ac *Refracti*. Sic videmus baculum rectum, in undis apparere curvum; quod

Diversi radii.

fit

fit propter refractionem radiorum, per aërem & aquam penetrantium. Vel illabitur à corpore *diáphano* (tralucente) in opácum & politum; & ab eodem repercussus ac reverberatus, redit & resilit in idem corpus pellucidum; ut cernitur in speculis, unde radius hic *Catoptricus appellatur, à κατόπτρῳ*, speculo; secùs contingit in *Refracto*, qui factô angulô, in eo, ubi inciderat, puncto; ab ea, quâ ingressus erat viâ ad alterutram, dextram aut sinistram partem deflectit, & velut in poplitis flexuram coit, vocatúrque *Diopticus*; vel denique *radius* unô eodemque fluxu per medium, seu intervallum, æquabile ad ipsum oculum defertur, & *Directus* ideo dicitur, quia sine ullo angulo per lineam brevissimam ab objecto ad oculum exporrigitur, ita, ut in medio nec intercipiatur, nec flectatur, aut frangatur; qualis est, quem Sol per liberum & uniformem aërem jaculatur; hic Opticis vocatur radius *Incidentiæ*, quia ad angulos æquales incidit in aciem, quippe perpendicularis; secùs radius *Obliquus*, qui facit angulos inæquales, unde *Obliquationis* dicitur. Angulum quoque *Incidentiæ* nominant Optici, qui in punctum refractionis aut reflexionis incidit. *Figura* visionis est conus sive pyramis, cujus apex in pupilla, basis in re visa.

Ut autem aliquid possit aspectui subjici, requiritur conveniens magnitudo rei aspectabilis, ejúsque mora ante oculos; situs item, & distantia; rectáque sensûs dispositio; quæ nisi adsunt, contingunt *fallaciæ & hallucinationes* vi- *Hallucina-*

tionis in visu.

sûs non tantùm in reflexionibus & refractionibus, sed etiam in directa radiatione; hinc fit, ut res sub aqua major appareat, quàm suô locô; ut tantò cernatur minor, quantò est remotior; ut linea curva eminus videatur recta; ut columnæ parallelæ in longum procedentes putentur coire in angustias; ut figuræ in alto supra verticem videantur extentæ, cùm sint contractæ, &c.

Objecta visûs.

Objecta visûs communiter numerantur, lucidum, coloratum, remotum, magnum, situm, figuratum, continuum, divisum, numerabile, mobile, quietum, asperum, læve, transpárens, spissum sive densum, opácum, umbrosum, obscurum seu tenebricosum, pulchrum, deforme, simile, diversum. Et quia *lux* primariò transmittit imagines ad oculos, inter ceteras laudes, has habet, quòd commonstret rerum distinctionem ac varietatem; quod ex cœlestibus corporibus in inferiora beneficum influxum deducat; quòd se incredibili celeritate in totam sphæram suam explicet: quòd vigorem animantium corporis addat, &c. Cui opponitur *umbra*. quæ projicitur in partem luci adversam, retinet figuram sui opáci, eámque sequitur; est sub ortum & occasum Solis longissima; meridie brevissima; (secùs tempore hiemali) in oppido Syéne (ut hoc obiter) die solstitii mediô, omnino est nulla, id quod deprehensum in puteo undique illuminato; unde Ænigma Virgilianum; *Dic quibus in terris, &c.* Docet magnitudinem Solis & Lunæ, monstrat teram esse sphæricam, esse punctum; distinguit locorum intervalla & universi

Lux.

Umbra.

universi incolas; quibus & nomina dedit, ut *Amphiscii*, *Heteroscii*, *Periscii* vocentur, de quibus cap. 65. assignat terræ zonas, climata, & parallelos incolas.

Partes Opticæ (quam vulgò Perspectivam appellant) sunt tres. Ipsa *Optica* (nomen partis obtinens & generis) versatur circa Radios Rectos; *Catoptrica* circa Reflexos: (vulgò Specularia;) *Dioptrica* circa Refractos. Quibus accedit *Gnomonica*, quæ docet conficere Horologia Solaria seu Sciotherica; Et *Scenographice*, explicans picturæ requisita, & fundamenta, secundùm figurationem lucis & umbræ.

Partes Opticæ.

Ex Optices intelligentia queunt imagines efformari, quæ, unô spectatæ locô, conformes sunt prototypo suo; ex alio, difformes maximè. Illa, quæ concipi debent remotiora ab oculis, stringuntur magis à pictoribus; qui & altiora deorsum, &c. depressiora sursum ducunt; in *speculis* planis objecta, quò magis distant à speculo, hoc magis retrò speculum videntur abducta; in iisdem dextra apparent sinistra, ac contrà: quæ si sternantur in plano, repræsentant altitudines inversas. In speculis polygónis res multiplicatur: in convexis contrahitur & apparet minor; in concavis ampliatur; in his excepti solares radii excitare possunt ignem, præsertim, si cavitas sit sectio coni *parabolica*, seu conicè oblonga. In ebriis propter spiritus crassiores & perturbatiores fluctuat axis pyramidis Opticæ, ideóque geminis consurgit mensa lucernis. Stellæ videntur scintillare,

Specula.

tillare, dum exhalationes & vapores per inferiorem aëris regionem sparsi, sive sursum, circulariter agitantur.

Horologia sciotherica. *Sciothericorum* duo maximè vulgaria sunt genera; alterum vocant *Horizontale* seu *Verticale*, quod solo impositum (ut in hortis quibusdam fieri amat) per stilum erectum horas diei ostendit, jacítque umbram rectam. Alterum est *fixum* (vulgò *murale*) cujus gnomen si ad angulos rectos parieti inseratur, projicit umbram versam. *Viatorium* seu *nobile* dicitur, quod exprimitur cylindris, annulis, quadrantibus, &c. Debet verò stilus seu index ferreus respicere vel Austrum vel Boream; si facit id obliquè, declinare dicitur.

Desiderius. Pol! hæc Optica tua dissertatiuncula confessionem mihi exprimit, apertis adhuc oculis parùm me perspexisse. Ex talpa in lyncem transiisse videor. *Mercurialis.* Habeo, quod gratuler mihi tibíque. Adjungo

Iris. pauca de *iride*, seu arcu cœlesti, in quo admirabilis reflexionis & refractionis mistura est; de quo Poëta:

Mille trahit varios adversô Sole colores.

Apparet enim in eo aliquid flammei, aliquid lutei seu flavi, atque cœrulei, punicei, herbacei, viridis, purpurei, crocei, mirâ naturæ varietate, quam pingunt solares radii nubi roridæ & opácæ immissi, indéque, repulsâ acie, in Solem repercussi. Ex ejus coloribus præcipui sunt, puniceus, viridis, purpureus. Primus efficitur per radium lucis cum exigua opacita-

pacitate conjunctum ; alter cum mediocri ; tertius cum majore. Iris in conspectum nostrum haud potest cadere , nisi simus inter nubem, ex qua splendet , & Solem constituti. Plura si cupis de hoc versicolore naturæ miraculo scire, illos adi , qui inter hujusmodi cœli spectra oculis suspensi inambulant ; nos tutiùs in terra incedimus : quare ad eam nos convertimus.

Caput LXV.

Geographia.

Est terræ universæ , quatenus nobis cognita, descriptio ; differt à *Cosmographia*, quòd hæc mundum etiã ætherium comprehendat. *Chorographia* verò regionem seu insigniorem aliquam terræ portionem in pictura exhibet ; *Topographia* seu *Topóthesis* minutiùs locum aliquem explicat. Partimur autem terram , vel eam dimetiendô in longum aut latum ; vel disterminandô in plagas habitabiles & inhabitabiles ; vel consignandô historicè , quid memoriâ dignum hîc , illic obveniat ; idque partim per globum terrestrem , partim per tabulas geographicas : partim per enarrationes rerum memorabilium.

Globus geographicus. Tota igitur Geographia continetur circumscriptione *globi* terreni , in quo , præter ambitum , diametrum, aream seu superficiem , soliditatem sive crassitiem , observandi circuli nominatiores , zonæ , climata , plagæ , habitatores,

tores, tabulæ (vulgò *mappæ*) geographicæ, & hydrographicæ, maria, freta, lacus sive stagna, fluvii, insulæ, peninsulæ, isthmi, promontoria, regiones præcipuæ, urbes, montes, silvæ, &c. De quibus omnibus præter ea, de quibus alibi actum, sparsim te quædam docebo; tu modò videas, ut alacriter mecum spatia tam vasta perambules, & quidem, ut peregrinus, immorandô nuspiam. *Desiderius.* Obsequentem me habes.

Terra est globosa.

Mercurialis. Terram esse *globosam*, patet; quia ab Oriente in Occidentem undique versùm, ambitur sideribus, & circumnavigatur maribus; transversim verò euntibus, poli mundi elevantur & deprimuntur; unde & terreni globi magnitudo pernoscitur; nempe, quia tendenti ab Austro in Boream (aut retrò) singulis quindecim milliaribus Germanicis, attollitur Arcticus polus, & devergit Antarcticus gradu unô, evincitur totum terræ ambitum (qui est graduum 360.) habere in circuitu milliaria 5400; diametrum verò 1718. semidiametrum, à superficie scilicet terræ ad centrum, 869. De hoc centro terræ, seu cavitate, quam tartarum, orcum, vulgò infernum appellamus, mirè loquuntur Viri docti plurimi cum *Cornelio à Lapide*; extendunt illum carcerem ad quinquaginta aut sexaginta milliaria Germ. putántque sufficere ad damnatos includendos, etsi decem millibus annorum perduraret mundus; & singulis annis centum milliones eò deturbarentur, daretúrque cuilibet reprobo spatium cubicum decem

cem pedum. *Desiderius.* O antrum horrendum! Stant comæ : vox faucibus hæret. *Mercurialis.* Nos ita vivemus, ut ne moriamur æternùm.

Porrò distantiarum dimensiones ut intelligas, ne rudis sis illorum, quos dixi, in globo terrestri circulorum ; in quo axes seu vertices aut cardines appellantur poli, circa quos mundi machina circumvolvitur ; quorum alter *Arcticus*, id est, Ursinus ab Ursa vicino sidere dicitur ; alter *Antarcticus*, quia Arctico è diametro oppositus. Antarcticus (qui & Australis, & Austrinus & Meridionalis) in nostro hemisphærio seu globo dimidio haud conspicitur, sed sub Horizonte latet.

Circuli, globi geographici.

Majores circuli idem cum globo obtinent centrum, ipsúmque secant in duas partes æquales. Sunt autem, *Æquinoctionalis* sive *Æquator*, *Zodiacus*, *Horizon*, *Meridianus*. Minores dicuntur, qui diversum habent centrum à globi centro, eúmque dividunt in duas partes inæquales ; súntque *Tropici* duo, totidémque *Polares*. Rursus ex universis circulis, quinque dicuntur. Recti sive Paralleli, id est, æqualiter inter se distantes, quia eosdem cum Universo polos habent ; & æquô in latitudinem spatiô à se disjunguntur, súntque Æquator, Tropici, Polares. Majores distinguuntur in *Fixos* & *Mobiles* ; *Fixi* sive immutabiles sunt Æquator & Zodiacus ; *Mobiles*, pro varia regionum ac locorum mutatione, sunt Horizon & Meridianus.

Horizon.

Horizon Latinè Terminator, Finitor, & Finiens conspectam seu conspicuam mundi partem à non

à non conſpicua ſeu aſpecta dirimit, terrámque in duo *hemiſphæria* ſeu globos dimidiatos diſſecat, & in margine exhibet triginta duos ventos, ac proinde totidem plagas. *Rectus* Æquatorem ad angulos rectos interſecat; *obliquus* ad obliquos. Is, quem ſenſu percipimus, oculô noſtrô terminatur, quo usque ferri poteſt conſpectus, id eſt, ad milliaria Germ. ferè quinq;. Ejus alter polus, Vertici noſtro perpendiculariter incumbens, Arabicè dicitur *Zenith*; alter ei oppoſitus, antipodum cervicibus imminens, vocatur *Nadir*.

Æquator. *Æquator* globum in duas partes æquales, Septentrionalem & Meridionalem, diducit, æquali ſpatiô ab utroque mundi polo recedens; quem cùm Sol attingit, æquale totô orbe diei ac noctis efficit ſpatium; unde & ei nomen quæſitum. Ab hoc numeratur latitudo locorum, quæ eſt diſtantia à medio terræ verſùs Septentrionem vel Meridiem, eadémque eſt cum *elevatione* poli. *Zodiacus.* *Zodiacus* ostendit, ſub quo *Meridianus.* ſigno cœleſti locus quilibet ſit poſitus. *Meridianus* ſupra Verticem cujuslibet hominis fictitiè ductus indicat longitudinem loci ab Ortu in Occaſum, ita, ut ſi tantillùm Orientem verſùs aut Occidentem progrediaris, alius continuò *Tropici, Polares.* ſit Meridianus. *Tropici* & *Polares* globum terreſtrem in quinque zonas diſtinguunt.

Itaque latitudo terræ æſtimatur ab Æquatore polos verſùs utrinque per 90 gradus; Longitudo ab Occaſu in Ortum per integrum circuitum graduum 360. initiô ſumptô à Meridiano, quem

quem constituunt ad fines Europæ in Insulis Canariis. Philosophi à polo ad polum mensurant longitudinem; ab Oriente verò & Occidente latitudinem.

Ex latitudine terræ prodeunt *quinque Zonæ*; Media, interjacens circulis Tropicis, vocatur *Torrida*; extremæ duæ, intra polares circulos comprehensæ, sunt *Frigidæ*; totidémque *Temperatæ* inter has Frigidas & illam Torridam alterutrinque sitæ.

Quinque Zonæ.

In *æstuosa* Zona propter perpetuam Solis, supra verticem hominum inambulantis, viam vehementissimi sunt ardores, continuúmque æquinoctium, ideóque Veteribus inhabitabilis putabatur. E contrario in *gelidis* plagis, quæ ab orbita Solis longissimè ad latus sepositæ sunt, acerrima urunt frigora, éstque sub ipso polo sex mensium dies, ac totidem nox. In *Temperatis* tractibus alternatio tempestatis est grata, cum succedentibus in vicem incrementis ac decrementis dierum ac noctium.

Unde oriuntur *Climata*, (spatia terræ inter parallelos Æquatori circulos comprehensa, per interstitium seu intercapedinem unius semihorii, variantis longitudinem diei) in quibus qui longissimum seu solstitialem diem habent horum duodecim, dicuntur habitare sub Æquatore; qui 13 horarum sub Climate *primo*, ut sunt Æthiopes; qui sub secundo, horas habent 14, ut Ægyptii; qui sub *tertio*, horas 15, ut Itali; qui sub *quarto*, horas 16, ut sunt Germani; qui sub *quinto*, horas 17, ut Moscovitæ & Hiberni

Climata.

ni; qui sub *sexto*, horas 18, ut Sueci; qui sub *septimo*, horas 19, ut Finlandi; denique qui sub *octavo, nono, decimo*, &c. ad horas viginti & viginti quatuor extendunt diem, ut Norwegi, Russi, & vicinæ ipsis insulæ, &c.

Jam quod ad habitatores seu *incolas* Orbis terrarum attinet; desumitur discrimen vel ex comparatione diversi situs populorum ad invicem, quorum alii sunt *Antœci*, qui scilicet easdem Zonas inhabitant, sed diversa hemisphæria; *Periœci*, qui eandem Zonam, & idem planè Clima obtinent, sed distant spatiô 180 graduum.

Diversi terræ incolæ.

Sinœci, qui in eadem regione modicô latitudinis intervallô discriminantur. *Antípodes* seu *Antíchtones* habent obversa inter se vestigia, ut duæ muscæ, quarum altera supra, altera infra globum repit. Vel discernuntur ex umbrarum diversitate, ut *Ascii*, qui nullam habent umbram meridianam. *Amphiscii*, apud quos utrinque jacitur umbra meridiana, diversis scilicet anni temporibus, quippe intra Tropicos habitantes; *Heteroscii*, quibus umbra meridiei in unam duntaxat projicitur partem, qui nimirum intra Zonas temperatas colunt; *Periscii*, quibus umbra meridiana circulatur, seu in orbem curvatur, quod accidit habitantibus sub polis.

Quatuor partes Orbis.

Porrò *continentes* maribus inter se disjunctæ, (sunt terræ solidæ, aquis interjectæ, quas & insulas magnas dicere possimus, Oceanô circumfluô divisas) recensentur præcipuè quatuor.

1. *Europa*, cui ab Ortu est Tanais fluvius; ab Occa-

Occasu Oceanus Atlanticus ; à Septentrione terra Subborealis, seu Oceanus Hyperboreus ; à Meridie Mare Mediterraneum. 2. *Asia* limites habet ab Oriente, mare Eoum, seu Oceanum Chinensem ; ab Occidente Tanain,&, ut quidam volunt, sinum Arabicum ; ab Austro Mare Indicum sive Rubrum ; à Borea Oceanum Scythicum sive Tartaricum. 3. *Africa* (cujus pleráque inculta & deserta sunt) terminatur ad Ortum Mari Rubrô seu Sinu Arabicô : ad Occasum Oceanô Atlanticô : ad Septentrionem Mari Mediterraneô : ad Meridiem Oceanô Æthiopicô. Quibus accedit 4. *America*, nomen habens ab Americo Vesputio Florentino, qui Emanuelis, Portugalliæ Regis, auspiciis eam, circa annum D. 1497, invenit ; quamquam prior illô Christophorus Columbus Genuensis, auspiciis Ferdinandi, Regis Castellæ, anno Christi 1492, quasdam ejus Insulas adierit ; quibusdam hæc pars Orbis, *India Orientalis* indigitatur ; porrigitur versus exortum Solis ad Oceanum Atlanticum & Æthiopicum ; versus occiduas partes ad mare Pacificum ; versus Australes ad fretum Magellanicum : versus Arctum, littus habet Europæis incognitum.

Hæc ex quatuor Orbis partibus est longè maxima, quare & novus Orbis dicitur ; deinde magnitudine præstat Asiæ, Lunæ referens speciem ; tum Africa, formam habens peninsulæ. Minima est Europa, sed nobilissima, virgini sedenti assimilata, cujus *caput* sit Hispania :

collum & *pectus* Gallia : *brachia* Italia & Britannia : (vel , ut alii volunt, Dania;) *venter* Germania : *umbilicus* Bohemia : reliquæ regiones ad vestem diffusam & fluentem referuntur.

Europa. Regiones Europæ *Orientales*, sunt Tartaria seu Tattaria minor , (Præcopensium scilicet) & Chersonésus Taurica , Sarmatia , Hungaria , seu Pannonia , Transilvania , Dacia, (in qua Dardania , hodie Servia,) Mœsia (seu Bulgaria , hodie Walachia.) *Occidentales*, sunt Hispania & Gallia ; *Meridionales* , Illyricum, (in quo Sclavonia , Albania , & Dalmatia) & Italia. *Septentrionales* , Hibernia , Scotia , Britannia seu Anglia, insulæ ; Scandia peninsula, sub qua Lappia , Finlandia , Suecia , Norwegia , & Chersonésus Cymbrica seu Dania , peninsula; continentes verò sunt , Germania Superior & Inferior.

Asia. *Asia* hodie in quinque potissimùm partes distribuitur , quarum prima Tartaria seu Scythia Asiatica. 2. China seu Sina , quæ continet urbes celebres CCXL. fossis murísque probè munitas. Regiam alii dicunt esse Paquinum , alii Xanthum, alii Quinsai , alii Nanquinum. 3. Indiæ, Vetus & Nova , ab Indo flumine dictæ, & olim divisæ Gange flumine, versùs Ortum & Occasum ; posteriùs in novem partes sectæ, quarum nomina , Cambaja , Narsinga, (hujus urbs præcipua Meliápor à D. Thomæ sepulcro clara ; & nominatu frequens Comarinum promontorium) Málabar, (cujus præcipuæ urbes Calecútum, Cochinum, Travancor, &c.) Ori-

xa,

xa, Bengala, Pegu, Sian, (in qua Sinan & Malacca urbes celeberrimæ) Camboja. Indiæ Septentrionalis, Rex Mogor tenet partem. Japan Insula, Sinarum regno ab Ortu objacet, uti & Corea; illius, urbs caput, Meacum est. 4. Persarum, sive Sophorum imperium; sub quo comprehenditur Armuziæ regnum peculiare. 5. Turcicum Imperium.

Divisa fuit olim Asia universa in majorem & minorem; Regiones majoris, Sarmatia Asiatica, Scythia Asiatica, Serica, Sinæ, Indiæ intra & extra Gangem, eóque spectantes. In continente sunt Gedrosia, Carmania, Drangiana, Arachosia, Sogdiana, Parapamisis, Bactriana, Hyrcania,, Margiana, Parthia, Persis, Susiana, Media, Albania, Iberia, Colchis, Armenia, Mesopotamia, Assyria, Babylonia, Arabia, (Petræa & Deserta) Syria, Palæstina, (in qua Idumæa, Judæa, Samaria, Galilæa) Phœnice, Cilicia, Cappadocia, Galatia, Pontus, Bithynia, Pamphylia, Lycia, (proximè quatuor provinciæ nunc appellantur Natolia) & insula Cyprus. Minoris sunt, Phrygia duplex, Mysia, Lydia, Caria, Æolis, Ionia, Doris & insula Rhodus.

Africa.

Africæ regiones (veterum Geographorum divisione) sunt Ægyptus, Cyrenaica, Africa minor, Garamantes, Numidia, Mauritania, Gætulia, Libya interior, Arabia, Troglodytica (Troglódytæ) & Æthiopia. Nunc partitur in partes septem, scilicet Ægyptum. Mauridaniam, vulgò *Barbariam*, (in qua regnum

Tunetanum) Numidiam (vulgò *Biledulgurid*) Sarram, (*desertum*) Nigritas, Æthiopiam interiorem sive superiorem, (quod Abissinorum imperium) & exteriorem sive inferiorem, in qua regiones Congi, Monomótapa, Zangibar, &c.

America. *America* dividitur in *Septentrionalem* (quæ & Mexicana) & *Meridionalem* (quæ Peruviana) exiguô isthmô alteram ab altera discernente. In Mexicana sunt Canada, nova Francia, Virginia, Florida, nova Granata, nova Hispania, California, Quivira, &c. In Peruviana, Castella aurea, Peruvia seu Peru, Chili, Chica, Brasilia.

Terra Magellanica. *Terra Magellanica* (vulgò australis & incognita) à navarcho Ferdinando Magellano Lusitano primùm conspecta, circa annum D. 1520, solis in littoribus explorata, sicut aliæ subboreales & subaustrales (ut loquuntur) terræ. *Nova Zembla*, est nova via in Orientalem Asiæ plagam (Catajam & Chinam) affectantium iter.

Hispania. Verùm ut ad singularia quædam (nam peregrinationem profitemur, sed non more Philosophicô à rebus & oculis abductam) accedamus. *Hispania* olim discreta fuit in provinciam Bæticam, Lusitaniam, Tarraconensem. Hodie sub *Lusitania*, est regnum Portugalliæ, pars Castiliæ veteris, pársque novæ; sub *Bætica*, Granata & Andalusia, & Estremadura; sub *Tarraconensi*, Murcia, Valentia, Catalonia, Arragonia, Navarra, Biscaja, Asturia, Cantabria, Gallæcia, Legio, Castilia vetus & nova, (seu regnum

regnum Toletanum) & Baleares insulæ, vulgò *Majorica* & *Minorica* dictæ. Romani olim duas in provincias distinxerunt Hispaniam, (unde Hispaniæ vocantur) quibus citerior Hispania eadem, quæ Tarraconensis; ulterior Bæticam & Lusitaniam complectebatur; dictæ sunt citerior ulteriórque, respectu urbis Romæ, (quanquam etiam respectu fluminis Ibéri, utrámque alluentis, eam partitionē obtinent, ut sit citerior, quæ versùs Galliam, ulterior, quæ versùs Africam; sicuti & Galliæ duæ; nunc claræ manent tria regna, Castilia, Arragonia, Portugallia.

Gallia vetus.

Gallia olim distributa (ut diximus) in *Cisalpinam*, quæ & Italica, Togata, Circumpadana, eádemque citerior (hodie Lombardia:) & *Transalpinam* seu ulteriorem; (Plinius *Comatam* vocat, à longis illius populi comis) hanc Cæsar divisit in Aquitaniam, Celticam, (quæ postea Lugdunensis) & Belgicam. At Narbonensem Provinciam, quę interno mari alluitur, (quæ dicta olim Braccata, à braccis, femorum tegumento) Galliæ à se vincendæ non accensuit, quòd jam tum Romanis parebat.

Recentior Galliæ divisio.

Hodie Gallia *divisa* est in partes quatuor. 1. *Aquitania*; cujus regiones Biscaja, Bearnia, Bigornia, Guienna seu Casconia, Borbonia, Pictones, Sántones, Lemóvices, Petrocorii, Cadurci, Arverni, Bitúriges, Váscones, &c. 2. *Gallia Narbonensis* regiones, Provincia (divisa in ditionem Pontificis & Regis) Languedocia, Delphinatus superior & inferior, Sabaudia seu

Allóbroges. 3. *Gallia Lugdunensis regiones*, Britannia minor seu Gallica, superior & inferior, Normannia, Ducatus Andegavensis, Belsa, Nivernia, Francia, (speciatim dicta, in qua metropolis Lutetia Parisiorum) Campania, Burgundia superior & inferior, (illa est Comitatus, hæc Ducatus) & territorium Lugdunense. 4. *Gallia Belgica regiones*, Picardia, Veromandui, Cambrense territorium, Bononiæ Comitatus, vulgò Bolougne, &c.

Italia. In *Italia* continentes sunt. 1. *Liguria*, nunc ora Genuensis. 2. *Hetruria* seu Thuscia, nunc Ducatus Florentinus. 3. *Umbria*, nunc Ducatus Spoletanus. 4. *Latium*, nunc Campania Romana. 5. *Campania felix*, sive terra laboris. 6. *Lucania*, nunc Basilicata. 7. *Brutii*, nunc inferior Calabria. 8. *Magna Græcia*, nunc Calabria superior. 9. *Salentini*, nunc terra Hydruntina. 10. *Apulia*, (Peucetia, Japygia) nunc terra Bariana. 11. *Apulia Daunia*, nunc Plana. 12. *Samnites*, nunc Abbrucium & Ducatus Beneventanus. 13. *Picenum*, nunc Marchia Anconitana. 14. *Flaminia*, nunc Romandiola. 15. *Æmilia*, nunc Lombardia Cispadana. 16. *Gallia Transpadana*, nunc Lombardia Transpadana. 17. *Venetia*, vulgò Marchia Tarvisina. 18. *Forum Julii*, nunc Friaul. 19. Istria. Adjacent Insulæ tres, Corsica, Sardinia, Sicilia sive Trinacria. *Regnum Neapolitanum* complectitur Lucaniam, Campaniam felicem, Calabriam, Salentinos, Apuliam utrámque, & Samnites.

Græcia

Græcia olim dirimebatur in Macedoniam (seu Æmoniam, vel Æmathiam, in qua Epirus & Thessalia;) & Achajam, sub qua Græcia, seu Hellas propriè dicta, Peloponésus, & Insulæ adjacentes; in Hellade, Ætolia, Doris, Locris, Phocis, Mégaris, Attica, Bœotia. In Peloponeso, Corinthia, Laconia, Elis, Arcadia.

Sarmatia Europæ, continet septem regiones, quarum prima Polonia, (dicta à Pole seu Planitie) & hæc duplex, major & minor. 2. Russia Nigra, seu Roxolania aut Ruthenia; (alba Russia ad Asiam pertinet.) 3. Prussia seu Borussia Regalis; nam Ducalis maximam partem Electori Brandeburgico paret. 4. Lithuania. 5. Livonia. 6. Podolia, habens versùs meridiem Moldaviam. 7. Moscovia, cujus potior pars Asiæ subjacet.

Sarmatia Europæa.

Germania in meditullio Europæ sita est. In superiore sunt Helvetia, Alsatia, Suevia, Bavaria, Franconia seu Francia Orientalis, Palatinatus utérque, Bohemia, Moravia, Austria, Stiria, Carinthia, Croatia, Carniola, Tirolis. In inferiore, Leodiensis Episcopatus, Lotharingia, Juliacensis Ducatus, Archiepiscopatus Coloniensis, Trevirensis, Mogentinus: Item Ducatus Clivensis & Montanus, Westphalia, Hassia, Wetteravia, Thuringia, Saxonia, Misnia, Lusatia, Silesia, Marchia Brandeburgensis, Mechelburgia, Holsatia, Principatus Brunsvicensis & Luneburgensis, Archiepiscopatus Bremensis. In eadem est

Germania.

Belgium, cujus Provinciæ ſunt ſeptendecim; Brabantia, Limburgum, Luceburgum, pars Geldriæ, Flandria, Arteſia, Hannonia, Namurcum, Marchionatus Imperii, & Mechlinia, quæ parent Hiſpano. Fœderatis ſubſunt, Hollandia, Zelandia, Trajectus, Tranſiſalania, Gröninga, Friſia, Zutphania.

Dania. *Dania* regnum complectitur Norwegiam, Finnorum Marchiam ſeu Finnomarchiam, Islandiam, Grönlandiam, Frieslandiam, Scetlandiam.

Suecia. *Suecia* verò Botniam, Lappiam, Finniam, &c. Hæ aliæque memoratæ regiones in alios atq; alios limites & dominia partim Geographicè, partim Politicè dividuntur.

Montes celebriores. Jam etiam celebriores quosdam *montes* tibi commemorabo. Præcipui in tribus mundi partibus ſunt: in *Aſia*, Taurus, quam mediam ſcindit, cujus aliqua pars Caucaſus, Indiam dirimens à Scythia; in *Africa*, Atlas; in *Europa*, Alpes reliquorum parentes; quæ diverſa ſortiuntur nomina, unde Alpes Rhæticæ ſeu Lepontiæ, Cottiæ, Graiæ, Juliæ, *Summa*, ſeu S. Gotthardi, Adulæ, &c. Eminent inter montes, *Jura*, ſeu Vógeſus, (quibusdam Adula) Sequanos ab Helvetiis dividens; Pyrenéus *Hiſpanos* à Gallis ſeparans, Apenninus *Italiam* ſecans, in cujus jugo antrum Sibyllæ; Veſuvius (ſeu Veſévus) in *Campania*, aliàs Summanus, ignes vomit, ſicut Ætna in *Sicilia*; ubi & Acragas & Cyclopum ſcopuli. Gargánus in *Apulia*, apparitione S. Michaëlis inſignes. In agro *Patavino* celebran-

celebrantur Euganei colles : in *Germania* Brúcterus , Melibócus , Cócharus , Cocius, Arnoba , vel Abnoba , Mons Jovis , Pileatus , Brennerus , aliæque Alpium particulæ ; in Hungaria Carpathy ſeu Cárpathus , & Cæcius vel Cædus ; in *Thracia* Rhodope, Hæmus, Ismarus ; in *Macedonia* & *Theſſalia* Olympus , Pelion , Oſſa , Pindus , Athos , Tempe volúptaria Othrys & Oeta; in *Bœotia* (regione Phocide) Helicon vel Parnaſſus ; in *Laconia* Taygeta, orum ; in *Epiro* montes Ceraunii (Acroceraunii ſeu Cháones ;) in *Arcadia* Cylléne , Lycæus , Mænalus vel plur. Mænala ; in *Africa* montes Lunæ aſperrimi , & famoſum Promontorium Bonæ Spei ; in *Phrygia* mons Ida ſeu Gárgara , & Díndymus ; in *Aſia* portæ Caſpiæ ſeu montes Caſpii ; in *Cilicia* mons Amánus ; in *Scythia* montes Riphæi ſeu Hyperborei , perpetuâ nive rigentes ; in *Galilæa* Thabor Sacris Páginis clarus ; ut in *Arabia* Petræa mons Sinai & Horeb; ac Jeroſolymis Sion , Acra , Moria ; & mons Oliveti ; in *Syria* Líbanus & Hermon, &c. Tres urbes *Septicolles* ſunt : Conſtantinopolis, Roma, Hieroſolyma.

Silvæ memorabiles.

Silvæ memorabiles in Belgio & Gallia Ardunna : in Germania , Hercynia , cujus partes Silva Nigra , & Martiana ſeu Hartiana : Ottonica , Bohemica ; Speshartica & Turingica, &c.

Urbes nominatiores.

Urbes nominatiores & memorabiliores ſunt ; in Italia , Roma , Venetiæ , Neapolis, Mediolanum ; in Hiſpania, Hiſpalis , ſive Sevilia , & Granata ; in Gallia , Páriſii , & Pictavia ; in Luſi-

Lusitania, Olyssipona; in Anglia, Londinum: in Thracia, Bizantium seu Constantinopolis: in Germania, Praga, Colonia, Gandávum, Amsterodamum; in Sarmatia, Moscovia; in Africa, Maroçum, Algíra, Tunetum; in Ægypto, Cairum seu Alcairum, olim Memphis; in China, Pequinum, seu Cambalu, Nanquinum seu Quinsai, Cantan: in India Orientali, Calecutum, Malaca, Goa, clavis Indiæ; in Arabia felice, Mecha; in America, Mexica, Cusca, Lima; in Japonia, Meacum, Jendo, Nangasachum, Christianorum martyriô celebre. Olim celebrabantur, Hierosolyma in orbis umbilico posita; Samaria, Babylon, Susa, Ninive, Tyrus, Tigranocerta, Persepolis, Carthago, Nicomedia, Synnada, Alexandria, Troja, seu Ilium, Cyzícum, Thyátyra, Sardes, Philadelphia, Laodicea, Antiochia, Corinthus, Athenæ, Lacenæ seu Sparta, Thessalonica, Dyrrachium, Chalcédon, Lámpsacus, Mytiléne, Halicarnassus, Rhodus, Creta, Thebæ, Pelusium, Heracléa, Elis, Olympia, & infinitæ aliæ.

Hydographia. Porrò, quod ad *Hydrographiam* attinet, *Oceanus* dividitur in *Vastum*, *Sinuosum*, & *Fretum*. Vastus instar cinguli totum terrarũ Orbem ambit; qui si medius inter terras intercurrat, dicitur mare *Internus* seu *Mediterraneum*, variámq; sortitur nomenclationem à plagis, quas alluit; *Maria.* nam primò à *Provinciis* appellatur Ibericum, Asiaticum, &c. 2. ab *Insulis* Creticum, Siculum, &c. 3. à *gentibus*, Germanicum, Gallicum, Auso-

Ausonium, Dalmaticum, Ligusticum, Caspium,&c. 4. ab *urbibus*, Argolicum, Corinthium, Adriaticum,&c. 5. à *cæli positione*, superum (idem quod Adriacum) & inferum, aliàs Tyrrhenum seu Thuscum. 6. à *Regum memoria*; Ionium, Ægéum, Erythræum, &c. 7. ab *hominum casibus*, Hellespontíacum, Myrtóum, Icarium. 8. ab *ordine*, ut Propontis, (æquor ex primis angustiis maris se coarctantis, quod Hellespontum vocant, exspatians) qui ubi iterum stringitur, Bosphorus Thracius appellatur; & ubi iterum effunditur, Pontus Euxínus nuncupatur; hic verò ostio Mæotidis paludis committitur, ídque ostium vocatur Bosphorus Cimmerius.

Sinus. Oceanus Sinuosus efficit *sinus*, scilicet Persicum, Arabicum, Mexicanum, Adriaticum, Ionicum, Ambracium, Corinthiacum. Freta sunt Siculum, Hetruscum, Calydonium, Hellespontiacum, Thracium, & Cimmerium, Gothlanum, Balthicum, Germanicum, Cimbricum.

Insulæ. *Insulæ* Europæ præcipuæ sunt Scotia, Hibernia, Britannia, (à cujus tergo sunt Orcades, Romanis ultima Thule), Islandia; Balearides *Hispanæ*, Ebúsus, Gades. *Italicæ* Corsica, (ut memini suprà) Sardinia, Sicilia, & his adjacens Mélita. *Græcæ* Creta (nunc Candia) Corcyra, Cephalenia, Zacynthus, Ithaca. In mari *Ægéo* Eubœa, Scyrus, Lemnus, Chius, Samos, Cous, & notæ Turcarum clade Echínades, seu Stróphades. *Asiæ* attribuuntur Lesbos, Mitylene, Ægina, Sálamis; & quæ in orbem

bem circumjacent Cyclades; in quibus notiores Andrus, Delus, (Apollinis quondam oraculo clara) Pars, (unde marmor Parium) Icaria, Pathmos, (D. Joannis Evangelistæ exiliô nominabilis) Mícone, Samos. Gyarus vel Gyaræ (quò Romani exules mittebant) una ex Sporadibus. Cyprum & Rhodum Turca ademit Christianis. In *Africa* celebres sunt Insulæ Canariæ seu Fortunatæ in medio mari Atlantico; in mari *Indico* seu Eoo sunt Sumatra, Borneo, Java, Moluccæ, Philippinæ, nova Guinéa, Ceilon seu Taprobána; in *America* Hispaniola, Cuba, Jamaia, &c. Coréa & Japonia, nobilissimæ Insulæ, Chinarum regno ad Ortum, ut diximus, objacent.

Lacus principales.

Lacus magis principales & noti sunt, Lemannus, Acronius seu Podamicus, Tigurinus, Lucerinus, Benácus, Larius seu Comensis, Trasyménus, Verbanus, Albanus seu Fúcinus, Velínus, Fundanus, Lucrínus, Avernus, Nursinus; lacus Genesareth seu mare Tiberiadis; lacus Asphaltites, nuncupatus à bitumine, aliô nomine mare salsum aut mortuum. *Paludes*, Mæotis, Mareotis, Lerna, Stymphális, &c.

Flumina nobiliora.

Flumina nobiliora sunt, in *Hibernia* Banna & Sineus: in *Anglia* Támesis; in *Hispania* Turias, Iberus, Minius, Durius, Tagus, (aurifer) Bætis; in *Gallia* Garumna, Ligeris, Séquana, Rhódanus, Mátrona, Araris, &c; in *Germania* Danubius, Rhenus, Mœnus, seu Mógonus, Neccarus, Lycus, Æneus, Athesis, Amásis, Visurgis, Albis, Viádrus sive Odera, Mosella,

Mosella, Mosa, Sala; in *Italia* Arnus, Tiberis, Padus, seu Eridanus, Mincius, Anienis, Vulturnus, Sílarus, Aúfidus, Metaurus, &c. in *Polonia* Vistula & Borysthenes; in *Hungaria* Savus, Dravus, Tibiscus; in *Bohemia* Albis & Móldavus; in *Moravia* Móravus; in *Transilvania* Morossus & Samus; in *Epíro* Acheron; in *Acarnania* Achelóus; in *Peloponéso* Alphéus, Eurótas, Inachus; in *Bœotia* Cephíssus, Asópus, Isménus; in *Messalia* Peneus & Sperchíus; in *Macedonia* Strymon; in *Thracia* Hebrus; in *Cilicia* Cydnus; in *Scythia* Tanais; in *Colchide* Phasis; in *Cappadocia* Thermedoon; in *Phrygia* majore Mæander & Marsias, qui in Caria Lycus dicitur; in *minore* Scamandrus; in *Mysia* minore Cranicus; in *Lycia* Xanthus; in *Lydia* Pactólus aurifer; in *Ægypto* Nilus; in *Armenia* majore Tigris, Araxes, Euphrates; in *Palæstina* Jordanis; in *Africa* Nilus, & Niger; in *India* Indus, Hydaspes, Hypanis, (qui & in Scythia;) præcipuè *Ganges* gemmifer, Indiam bifariam secans; hinc India versùs Occasum dicitur, intra Gangem; versùs Ortum (qualis est Sianarum regnum) extra Gangem; & hic est unum è quatuor fluminibus è Paradiso exeuntibus Sacræ Scripturæ *Phison* dicitur; alter fluvius *Geon* seu *Nilus*; tertius *Tigris*; quartus *Euphrates*. Diórix seu διώρυξ rivus seu fluentum per alveum manufactum decurrens. Satísne terrarum & aquarum? *Desiderius*. Ubi sim, ignoro: *Mercurialis*. Animô te fidenti esse jubeo, portum aut stationem si non reperiamus

in

in terra, dabit eam cœlum, quò jam jam tendimus; has tamen priùs minutias obſerva; in Tabulis Geographicis per ſimplicis orbiculos exprimi pagos; Munitiones, extante uncô: Cœnobia, circulô cruciatô: Urbes nobiliores, binis vel ternis turribus: Academias, ſtellulâ: Territoria, certorum punctorum ductu diſcriminari: Chriſtianorum regna diſtingui cruce; Mahometanorum, dimidiatâ lunâ, aut furcâ: Idololatrarum, ſagittâ. *Deſiderius*. Grates, quas poſſum, habeo maximas; jam mihi conſidere & obdormire allubeſcit. *Mercurialis*. Nihil impedio, quieſce. Ego interea ſidera cum Aſtronomis permeabo, dum tu pondus ignobile premis humum. *Deſiderius*. Abſit hoc, abſit; & me juvat aſtra tueri.

Caput LXVI.

Aſtronomia.

Sive *Aſtrologia*, (quamvis aliqui hanc ab illa, tanquam filiam à matre, diſtinguant, quibusdam etiam Uranometria, & Uranoſcopia) eſt ſcientia ſideralis ſeu ſiderum; eáque duplex: *Theoria* ſive Contemplatrix, & *Practica*, ſive Operans & Agens; verſatúrque circa univerſam mundi machinam, inveſtigans corporum cœleſtium numerum, ordinem, poſitum ſeu poſitionem, magnitudinem, motum, ſtellarum ac planetarum ortus & obitus, conſtellationum & ſignorum formas, imagines, pro-

progressus, status seu stationes, regressus, conjunctiones, oppositiones, eclipses; eorúmque vim, actiones, qualitates, efficientiam, influxus, &c. Nos facilioris methodi causâ hanc disciplinam *quadripartitam* faciemus; acturi *primò* de motu & mensura corporum cœlestium; *deinde* de stellis & Planetis, illorúmque numero, orbibus, motionibus, & affectionibus, quam *Theoriam Planetarum* vocant; *tertiò* de effectibus & vi operatrice siderum, quam speciatim *Astrologiam* nominant; *demum* de Computatione fastorum seu temporum, quam vulgò *Computum* appellant; quæ omnia sic lustrabimus, ut non tam per ea transiisse quàm pervolâsse videamur.

Astronomia quadripartita.

Astronomi contemplaturi astra, describunt firmamentum in certas regiones, per quas observent transitiones siderum: nempe imaginarios circulos; ad quorum notitiam expeditiùs habendam, inventa est *Sphæra pertusa*, (quam *materialem* vocant, quâ mundi idea & revolutionem cœlestium varietas per similitudinem exprimitur) distincta in circulos æneos aut ligneos, inter se instar armillarum inflexos, (unde *armillaris* Astrologis dicitur.) At *Globus cœlestis* est corpus solidum & convexum, in cujus superficie non lineæ tantùm circulares, sed stellæ quoque & asterismi sunt inscripti; quæ si in plano exhibentur, id fit per *Astrolabium* seu *Planisphærium*, ut loquuntur. Tametsi verò de circulis Globi terrestris egerimus, juverit tamen

Sphæra, & Globus cœlestis.

eosdem hîc in Sphæra, quanquam paullò aliter, repetere, ut altiùs insideant animo.

Stellas ire circulatim, indicat quotidiana reditio ad loca eadem: ergo cœlum est volubilis Sphæra vel Globus: ergo habet *axem*, circa quem revolvatur, ergo & duas extremitates axis sui, seu duos immobiles *polos*, sive vertices, *Septentrionalem* (seu quod idem, Arcticum, Borealem, Aquilonarem) & *Meridionalem* (seu Antarcticum vel Australem.

Circuli in Sphæra. Inter polos finge in medio Sphæræ maximum *circulum*; hic erit *Æquator*; & huic parallelos duos (seu æqualiter ab eo distantes) scilicet *Tropicos*, sic dictos, à reditu & conversione Solis ad Æquatorem, quorum alter nobis propinquior, Tropicus *Cancri* seu æstivus; alter in Austrum vergens, Tropicus *Capricorni*, hibernus seu brumalis; utérque *Solstitialis*, quòd in illis fiant Solstitia, (non equidem, quòd Sol ibi subsistat, sed quòd per aliquot dies neque umbræ gnómonum, neque longitudo dierum ac noctium ad sensum mutari videantur:) illum Sol describit altissimus æstate; hunc autem humillimus hieme; in illo nobis efficit diem longissimum; in isto brevissimum. Dirimit *Æquator* Sphæram in duo Hemisphæria, quem Sol attingens cursu suô, cùm æquale efficiat diei ac noctis spatium, Æquinoctialis quoque vocatur; sunt verò *Æquinoctia* bis per annum, alterum in principio Arietis, scilicet Vernum: alterum in principio Libræ, Autumnale.

Tropici.

Solstitia.

Æquator.

Æquinoctia.

Hunc

Hunc duobus locis interſecat *Zodiacus* (ab animalium inſcriptorum figuris ſic vocatus) ſeu Signifer, inter Mundi polos obliquè locatus, inque duodecim partes, Græcis Dodecatemoria, ſeu ſigna distributus; quæ **Zodiacus.**

♈ ♉ ♊ ♋ ♌ ♍

Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo,

♎ ♏ ♐ ♑ ♒ ♓

Libráq, Scorpius, Arcitenens, Caper, Amphora, Piſces.

Quorum ſeu priora, *Septentrionalia*; posteriora, *Auſtralia* dicuntur; ſingulis tribuuntur 30 gradus, qui computati faciunt 360, in quos distribuitur totus Orbis, cœleſtis & terreſtris. Clarius, *Zodiacum* dixeris eſſe cingulum latum & obliquum, in quo ſit orbita & via Planetarum, præcipuè Solis, ab uno Tropico ad alterum annuè (quotidie conficiendo gradum unum) transeuntis; cujus orbitæ media linea vocatur *ecliptica*, quia ſub ea directè conjuncta duo luminaria (Sol & Luna) efficiunt *eclipſin*, ſeu obſcurationem, *Solis*; vel, ſi in eadem ſint per diametrum oppoſita, *eclipſin Lunæ*; ab illa via, Planetæ plus minus exorbitant, excurrúntq; Boream verſus & Auſtrum. Dicitur verò Sol eſſe in aliquo ſigno Zodiaci, cùm eſt infra illud ſignum ſecundùm lineam rectam, quæ ex centro terræ cogitatur duci per illud. *Ecliptica.* *Eclipſis.*

Colúri dicti ſunt, quòd manci ſeu mutili ſint; nam hi circuli habitantibus in Sphæra obliqua, imperfectè, nec integrè apparent. Sphæra eſt *Recta* comparatione illorum, quibus uterque polus jacet in Horizonte, quales ſunt, qui ſub *Coluri.*

Æquinoctiali habitant; *Obliqua*, quibus una pars supra Horizontem elevatur, altera infrà deprimitur. Et quamvis 180 Colúros per utrúmque Mundi polum decurrentes liceat numerare, præcipuè tamen duo memorantur, non tantùm per Mundi polos, sed etiam per quatuor cardinalia Zodiaci puncta (scilicet duo Æquinoctialia & duo Solstitia) Æquatorem & Zodiacum secandô, ducti; quò serviunt vulgati versiculi:

Hæc duo Solstitium faciunt Cancer, Capricornus,
Sed noctes æquant Aries & Libra diebus.

Circuli Polares.

Extimos autem & polis vicinos circulos nuncupant *Polares*, omnium minimos, & quotidianâ volutatione circa Mundi polos versabiles, cúmque Tropicis describentes quinq; *Zonas* cœlestes.

Habes circulos cum cœlesti machina per imaginationem revolubiles; jam disce cuilibet loco *proprios*, & *immobiles*, quales sunt *Horizon* & *Meridianus*; de quibus suprà quædam. *Meridianus* seu *Meridionalis* dicitur à meridie, quem Sol efficit ad hunc orbem delatus. Veteres Meridianorum initium in Insulis Canariis seu Fortunatis constituerunt, eósque per Zenith & Nadir, (de quibus suprà) Mundíq; polos duxerunt. Capitur à Meridiano, mensura elevationis poli supra Horizontem. Est autem *Horizon*, finitor seu terminator visûs, ibi, ubi stas, & unde prospectans, cœli terræque confinia vides, quibus superius *Hemisphærium* ab inferiore dis-

Meridianus.

Horizon.

se discernitur. Et hæc de Astronomia, prout est Species.

Jam ad *Theoriam Planetarum*, & quamvis stellarum elibremur; ubi notes obiter *astérem* & *stellam* idem esse apud Grammaticos; *astrum* verò *& sidus* collectionem esse stellarum, vel signum è stellis coactum, ut Leo, Libra, &c. quandóque tamen pro eodem sumi. *Planetæ* quidem nomen habent ab errando, unde & errones & erratica sidera dicuntur, qui, præter motum Primi Mobilis ab Ortu in Occasum, peculiárem quandam & contrariam habent conversionem. Stellæ *Fixæ*, etsi & ipsæ moventur, quoad situm tamen & distantiam à se invicem, & comparatione terræ, variantur nunquam.

Stellæ ab Astronomis solô oculorum usu (alius est telescopii, seu tubi Optici) deprehensæ, sunt 1022, quoties nimirum ille Bahusii nostri versus, in laudem Virginis Matris concinnatus, iisdem verbis & metrô mutari potest:

Tot tibi sunt dotes Virgo, quot sidera cœlo.

Numerus stellarum.

Stellæ distributæ sunt in *constellationes*, seu *asterismos* aut constellatas imagines 48, situ suô certam figuram referentes. Ex his præcipuæ sunt signa Zodiaci, de quibus paullò antè. Cæteræ extra Zodiacum sparsæ Constellationes sunt partim Boreales, quæ scilicet in Septentrionem; partim Australes, quæ à Signiferi fascia in Meridiem recedunt. *Boreales* sunt XXI, nempe Ursa, seu Arctos minor, seu plaustrum minus; in cujus cauda stella pollaris seu cyno-

Constellationes Boreales.

 súra,

fúra. 2. Urſa major (Párrhaſis , Septentrio, Hélice , Arctúrus.) 3. Draco (Heſperidum cuſtos.) 4. Cephéus. 5. Boótes (arctóphylax , cuſtos Erimanthidos Urſæ , Arctúrus minor.) 6. Corona Borea (Gnoſia , Ariadne.) 7. Hercules ſeu Ixion. 8. Lyra (Apollinis, Aríonis, Orphei, teſtudo marina.) 9. Cygnus (Ledæus Olor.) 10. Caſſiopéa. 11. Perſeus. 12. Auriga (Erichtonius , Heníochus , Bellérophon.) 13. Serpentarius. (Ophiúchus, Anguitenens.) 14. Serpens (Æſculapii vel Laocoontis.) 15. Sagitta Herculis. 16. Aquila (Jovis ſatelles , raptrix Ganymédis.) 17. Delphínus. 18. Equuleus vel Equiculus. 19. Pégaſus (alatus equus, Gorgoneus, Meduſéus,) 20, Andrómeda. 21. Triangulũ(tricuſpis deltóton.)

Conſtellationes Auſtrales.

Auſtrales à Veteribus obſervatæ ſunt XV. 1. Cetus. 2. Erídanus, 3. Oríon. 4. Lepus, 5. Canis major (Sirius.) 6. Canis minor (Canicula, Procyon.) 7. Navis (*Jáſonis* , Argus.) 8. Hydra. 9. Crater (poculum Herculis vel Apollinis.) 10. Corvus. 11. Centaurus , (Chiron.) 12. Lupus (beſtia Centauri.) 13. Ara , (thuribulum.) 14. Corona Auſtralis. 15. Piſcis Notius ſeu Auſtrinus.

Conſtellationes recentius obſervatæ.

His ex *Recentiorum* Aſtronomorum & Nautarum obſervationibus adjungendæ XIV. aliæ Auſtralium ſtellarum *imagines*. 1. Columba Noë. 2. Dorado (xiphias , vel piſcis aureus ſeu aurata.) 3. Hirundo marina (piſcis volans.) 4. Chamæleon. 5. Muſca vel Apis Indica. 6. Crux. 7. Triangulum Auſtrale,

8. A-

8. Avis Paradisi. 9. Hydrus polaris. 10. Pavo. 11. Indus (homo Indianus, sagittifer.) 12. Pica Brasilica. 13. Phœnicópterus (quibusdam grus.) 14. Phœnix. Adeóque sunt universim constellationes LXII. adnumerandô *signa Zodiaci*. E quibus *Aries* (portitor Helles, Phryxi vector, continens stellas 19.) 2. *Taurus*, habens stellas 44, inter quas Plejades, (alio nomine Io sive Isis.) *Gemini*, (stellas 31. Castor & Pollux, Tyndaridæ) 4. *Cancer*, habens stellas 28. (ástacus, cámmarus.) 5. *Leo*, (stellarum 39. (leonæus, nemeæus.) 6. *Virgo*. (stellarum 40. Astræa, Erígone, Themis.) 7. *Libra*, (stell. 15.) 8. *Scorpio*; (seu Scorpius, stell. 27.) 9. *Sagittarius*, (stell. 32. Arcitenens, Chiron, Philirides.) 10. *Capricornus*, (stell. 27. Neptunia proles, æquoris hircus.) 11. *Aquarius*, (stell. 33. Amphora, Hydrochous, Pincerna Jovis, Ganymédes.) 12. *Pisces*, (stell. 35.)

Signa Zodiaci.

Mensurantur multipliciter. 1. *Opticè* per tubos, dioptras, radios. 2. *Geometricè* per lineas, angulos, figuras. 3. *Arithmeticè* per calculationes, logismos, & logarithmos. 4. *Mechanicè* per diversi generis instrumenta, & machinas, videlicet *Quadrantes*, *Sextantes*, *Armillas*, *regulas Ptolemaicas*, *Astrolabia*, *Sphæras*, &c.

Mensuratio stellarum.

Ratione *magnitudinis*, dicuntur esse *Primæ*, quæ terram centies & amplius excedunt. *Secundæ* magnitudinis, quæ octogesies septies. *Tertiæ*, quæ septuagesies bis. *Quartæ*, quæ quinquagies quater. *Quintæ*, quæ tricies semel. *Sextæ*, quæ decies octies. Tycho Brahe, no-

Stellarum magnitudines.

vis usus instrumentis, ait, à stellis *primi* Ordinis terram exsuperari centies circiter. *Secundi*, vigesies octies. *Tertii*, undecies. *Quarti*, sexies. *Quinti*, paullò plus, quàm semel. *Sexti*, ter minores esse terrâ. *Nebulosæ* & obscuræ appellantur stellulæ minutæ, & cumulatim per cœlum sparsæ, nobis vix aspectabiles.

Motus stellarum.

Moventur motu quadruplici. 1. Motu *raptûs*, quô intra 24 horas cum primo *mobili* provolvuntur in modum spiræ ab Ortu in Occasum. 2. *Librationis*, à Septentrione in Austrum & vicissim annorum 3431. 3. *Librationis* ab Ortu in Occasum, & vice versâ, annorum 1715. 4. *Motu propriô*, quem stellæ fixæ ab Occasu in Ortum tenent, annis 25798. Quibus aliqui annum *Platonicum* circumscribunt; alii paullò parciùs calculum subducunt. Probatio diversitatis motuum desumitur ex eo, quòd Planetæ non eundem situm positúmque servent ad stellas fixas; deinde non eodem semper locô oriantur & occidant; præterea, modò ad Austrum, modò ad Boream declinent.

Ortus & Occasus stellarum.

Oriuntur autem stellæ, *occidúntque* tripliciter; Absolutè, Poëticè, Astronomicè. *Absolutè* quidem, cùm supra Horizontem emergunt, demergúntque *Poëticè* tripliciter; vel enim primò *Cosmicè*, quando unà cum Sole supra Horizontem ascendunt, vel descendunt infra eundem, dum Sol in opposito exoritur. 2. *Chronicè* vel *achronicè*, (aut acronycè) cùm aut surgunt obeunte Sole, aut unà cum Sole occiduo deprimuntur. 3. *Heliacè*, quando è radiis Solis emer-

mergunt in conspectum; non enim possunt stellæ simul & Sol conspici (excipe Venerem, Jovem, & Lunam;) *occidunt*, cùm ad Solis splendorem ex oculis eripiuntur. Denique *Astronomicus* stellarum exortus & occasus, est signum Zodiaci ascensus vel descensus cum Æquatore collatus ratione arcûs seu portionis in illo supra Horizontem elevantis.

Ordo Planetarum his versibus continetur:

Saturnus Prior est, hinc Jupiter: inde Gradivus,
Pòst sequitur Phœbus: Cypria quinta Venus.
Mercurius sextus; verùm infima & ultima Luna est.

Breviùs istô:

♄ ♂ ☽ ♀ ☉ ♃ ☿

Saturnus, Mars, Luna, Venus, Sol, Jupiter, Hermes,
Græcè

Ζεὺς, ἄρης, παφίη, μήνη, κρόνος, ἥλιος, ἑρμῆς.

Observationes Planetarum aliarúmque stellarum dicuntur *parallaxes* seu diversi secundùm situm aspectus; & *phanómena*, seu vera, seu apparentia.

Stellarum Fixarum, itémq; Solis & Lunæ circa terram circumvolutio.

Compertum habemus, sicut *Stellæ Fixæ*, & cum his *Sol* & *Luna* girationem suam absolvunt circa *terram*, tanquam suum centrum; & Solem quidem 365 diebus, horis 5, minutis 49: Lunam verò diebus 27, horis 8: Ita reliquos quinque *Planetas*, variis giris & circulis (nimirum *Concentricis* & *Excentricis*, de quibus in Geometria) & *Epicyclis* (qui sunt orbiculi alteri cuidam Orbi inserti, & ab eo circumlati) *circumvolvi* circa *Solem*, quem ambit Orbe minimô

Planetarum giratio circa Solem.

Mercurius, diebus 59. rotationem suam percurrens: *Venus*, ferè duplô majore circulô, sed annuô itidem spatiô: *Mars*, ampliore adhuc ambitu, singulis ferè bienniis permetitur spatium suum. *Jupiter*, cum quatuor suis comitibus seu satellitibus, Solem comitatur, cursúmq; duodecim annis absolvit: *Saturnus*, supremam, inter Planetas Solem circumeuntes, suo cum satellitio provinciam nactus, novem & viginti annis circumvolutionem peragit; qui omnes vel sunt *Apogæi*: (quando in revolutione sua altissimi eminent supra verticem nostrum; Arabibus *Aux* dicitur, Latinis *summa absis*:) vel *Perigæi*: (quando minimam à terra sortiuntur distantiam, aliàs Oppositum *Augis*, seu *absis ima*:) *Stationarii* vocantur, quando è superiore *Cycli* parte per convexam ejus superficiem descendunt: *Retrógadi*, cùm diversimodè ab Epicyclo & Excentrico moventur; sed hæc subtiliori speculationi relinquamus.

Apogæi Planetæ.

Perigæi.

Stationarii.

Retrógradi.

Calculandô motus Planetarum, conficiuntur *Ephemerides* in futurum: id est, Consignationes ad horam meridianam singulorum dierum anni, ubi quisque Planeta futurus sit; & quô aspectu ad invicem. Qui est quintuplex. Est enim inter *Planetas* aut *Conjunctio* in eodem signo & gradu Zodiaci, ejúsque nota est ☌; aut *Sextilis* sive Sexangularis aspectus, seu distantia per duo signa sive 60 gradus Zodiaci, ✶ aut *Quadratus* seu Quadrangularis, seu Quadratura □, per tria signa Zodiaci, seu quartam ejus partē, sive 90 gradus. Aut *Trigónus* △ seu

Planetarum diversæ conjunctiones.

seu Triangularis, per quatuor signa, seu gradus 120, aut tertiam Zodiaci partem. Aut est Oppositio ☍, per *sex signa* (sive 180 gradus) inter se disjuncta.

Imprimis verò consignantur Ephemeridibus (vulgò *Calendarus*) eclipses luminarium: Solis quidem, cùm inter illum & nos Luna intercurrit directè, illúmque obnúbit opácô suô corpore, simúlq; nos obumbrat: quæ interpositio, cùm per diametrum inter utrúmque obtingat, non contingit nisi in novilunio, quia tunc Luna est infra Solem posita. Luna verò deficit in plenilunio, quando opposita Soli obnubilatur, incurrens in umbram terræ: quod ut ne accidat quot mensibus, facit exspatiatio Lunæ extra viam Solis. Ubi nota, in eclipsi sua Lunam privari lumine, sed non Solem, cùm hic sit fons lucis, quam derivat in Lunam & omnes stellas; neque putes eidem Lunæ, propter variationes menstruas, *lumen* suum vel *accrescere* vel *decrescere*, cùm illius Hemisphærium seu dimidius Globus semper à Sole illuminetur. Mutatur verò in singulas horas propter assiduam circa terram motionem, ita ut lumen illud mutuatitium semper per Globum obambulet, nobis tamen non perinde semper appareat & conspiciatur, propterea quòd terram versùs illa pars Globi non vergat. Sic in *novilunio* dimidius Lunæ orbis illustratus, Soli obvertitur; in *plenilunio* dimidiam orbis sui partem terræ ostendit, qui tamen plenus, ratione obtutûs nostri, videtur.

Eclipsis Solaris.

Lunaris.

Luna nihil accrescit vel decrescit luminis.

Cæterùm

Variationes Lunæ.

Cæterùm apparet *Sidus Lunare* creſcere & ſeneſcere, modò curvari in cornua : modò æquâ proportione dividi : modò orbe plenô lucere, prout variô ad Solem aſpectu variè illuſtratur ; videlicet ubi congreſſum cum Sole init, quartâ poſt die, (vulgus *primam quadram* vocat) figuram refert corniculatam ſeu falcatam, tum ad ſeptimum usque diem augeſcens, mediô orbe ſecta conſpicitur (vulgò *quadra ſecunda*;) deinde paullatim circa undecimum diem fit oppoſitioni vicinior, & in rotundum circinatur (vulgò *tertia quadra*;) ac decimô quartô die, cùm ex diametro, ſeu è regione adverſa, Soli oppoſita eſt, receptô quoquoverſùm ſplendore, *plena* fit ; inde ſeneſcens *decrementum* init, ac tandem ad easdem vices redit ; in *Synodo* ſua ſeu *Conjunctione* cum Sole, directè ſubjecta eſt centro Solari, ideóque non apparet nobis, vocatúrque *novilunium*, ſeu Luna *ſilens*, Græcè *νεομηνία* ; denique in oppoſitu Solis eſt *plenilunium* (vulgò *quarta quadra*;) item Luna *per nox*, id eſt, totâ nocte ſupra terram, totâ die infra eam lucens, ita ut Sol tunc in Occaſu, Luna in Ortu cernatur ; tempus ab una conjunctione ad alteram, dierum eſt ferè 30.

Solis effectus.

Sol eſt Planetarum medius, maximus, & primarius, lucis & caloris origo ; quô nihil in hoc aſpectabili mundo, vel ad ſpeciem pulchrius, vel ad rerum gignendarum commoditatem fœcundius : vitalem ac ſalutarem vim ſtirpibus & animantibus communicans : vices temporum, annúmque novô ſemper flore redeuntem, ex uſu

ex usu naturæ temperans, ejúsque partes ita dividens, ut inter se non secùs atque in choro nectantur: cujus efficacia & potestas motus reliquorum luminum constitutâ dimensione moderatur: qui longè latéque diffusô splendore supera omnia & infera collustrat; cujus influxus in abditissimos usque recessus penetrat, terræ viscera irrócat, & aurum ac gemmas progignit, &c. Habet is tamen in se maculas; quæ an flammulæ sint albicantes, ab eo ebullientes, an corpora quædam opáca, inter aspectum nostrum & solarem discum intercurrentia, quis explicet satis?

Sed nunc ad Astrologiam seu explicationem virium sideralium Luminum. *Luna*, Solis æmula, noctis decus, impulsu suô æstus marinos ultro citróque recíprocat: accessu corpora implet, recessu inánit: sanguinem animalium (præsertim hominis) auget, & minuit: frondes, pabula, stirpes variat: ostreæ, conchilia seu conchæ cum ea pariter incrementa, pariter decrementa accipiunt: formicæ, nonâ ab ejus coitu die, è latebris non exeunt, interluniô quiescunt, pleniluniô etiam de nocte in opus incumbunt. Est ipsa quoque Maculata, non à corporum inter nos & ipsam interpositione: non à montibus, silvis, aut vallibus è Luna ceu speculis, ad nos reflexis: non à terreno humore (ut vult *Plin. lib. 2. Nat. Hist. c. 9.*) ab ipsa attracto: minimè verò à collibus, montibus, & vallibus Lunæ ipsi insitis, (ut somniârunt Anaxagoras, Democritus, & alii) sed à

Luna effectus.

parti-

partibus illius rarioribus, minúsque lumini inhibendo & retinendo aptis; aut certè à partibus quibusdam eminentioribus, & quibusdam depressioribus in ea.

Planetarum vires.

Astrologis, *Planetarum* aliqui appellantur *Benefici*, quòd temperatè agant calefaciendô aut humectandô, ut Jupiter, Venus, Luna; alii *Malefici*, quòd immoderatè exiccent, aut frigefaciant; ut Saturnus & Mars: quidam *Medii*, nunc benigni, nunc maligni, prout se aliis adjungunt, cum bonis boni, cum malis mali. Marti est aspectus igneus, & flavam concitat bilem: Saturno candidus, & melancholiam ciet: Lunæ blandus, & pituitæ incremento est: Soli, cùm oritur, ardens, postea radians; & Jovi clarus; dominantur sanguini. Infantiæ præest Luna & argento: Pueritiæ Mercurius & argento vivo: Adolescentiæ Venus, & æri: Juventuti Sol & auro: Ætati viridi Mars, & ferro ac chalybi: Senili Jupiter, & stanno ac electro: decrepitæ Saturnus, & plumbo.

Planetarum Domus.

Planetarum Domus vocare XII signa Zodiaci; in quibus quilibet Planeta existens, virtutem suam in hæc inferiora exercet; v. g. Saturni Domus est Capricornus & Aquarius: Jovis Sagittarius & Pisces: Martis Aries & Scorpius: Solis Leo: Veneris Taurus & Libra: Mercurii Gemini & Virgo: Lunæ Cancer. Opposita per diametrum signa, sunt *exilia* Planetarum; *Exaltationes* verò, cùm in eo sunt loco, ubi efficaciùs vim suam exerunt. Harum Domorum & Mansionum alia quoque secundùm *Horoscopum*

trum explicatio est, relinquenda Astrophilis melius feriatis, qui multa pronuntiant de effectibus signorum Zodiaci in regiones iis subjectas; variósque constituunt ex Planetis præsides, in naturam & negotia hominum.

Cœli num liquidi, an solidi.

Inter Astronomos dudum acerrima fervet disputatio de constitutione cœlorum: an illi sint corpora *solida* & dura: quibus infixæ stellæ, sicuti capitati in lacunari clavi, circumvertantur: an *fluida* & liquida, ita ut in illis moveantur sidera, veluti pisces in mari. An Sphæræ & Circuli, quos diximus, vocari Concentricos, Excentricos, Epicyclos, Planetam quisq; suum deferentes, sint reipsâ compacti è materia cœlesti: an imaginarii tantùm & mente picti. Rursum an tantùm *tres* sint cœli, (seu *orbes cœlestes*,) quorum primum sit *aërium*; quod interjicitur inter ultimam superficiem terræ, & concavitatem Lunæ; alterum, siderum, Planetas continens, & stellas omnes fixas; tertium, *empyrium*, Beatorum domicilium; an verò sint *duodecim*, hoc modô: ut in medio sit *globus* ex aqua & terra compositus: deinde triplex *aëris regio*; postmodum *ignis* sub cóncavo Lunæ; postea *cœli* Planetarum *septeni* cum suis Excentricis & Epicyclis; inde *Sphara octava* sive firmamentum, stellis fixis insignitum; exinde *nona*, quæ inæquali librationis motu ab Ortu in Occasum tendat, & vicissim; postea *decima*, quæ à Septentrione in Austrum, & è contrario ferat sidera. Demum *undecima* seu *Primum Mobile*, quorum motu *raptûs*, omnes inferiores orbes

Cœlorum orbes.

24 ho-

24 horarum ſpatio ab Ortu in Occaſum rapiantur; denique cœlum empyrium. Alii alia ſyſtemata, hypotheſes, & coordinationes orbium inter ſe cœleſtium ſtatuunt, phænomenorum & parallaxium diverſitate inducti; inter quas eſt obſervatus circuitus Veneris & Mercurii circa Solem: motus epicyclares ſatellitum Jovialium circa Jovem, Saturnalium circa Saturnum: Stellarum Solarium & Cometarum circa Solem, aliáque complura, quibuscum vix antiqua illa, cœlorum ſoliditas ſine penetratione & perruptione ſubſiſtere poteſt; ideóque neoterici Aſtronomi rem liquidiſſime ſe explicare putant, ſi, paucioribus contenti cœlis, ſiderum volutiones & revolutiones (ſtrictiores) per fluida illa & tenuia ætheris ſpatia expediant; nec deſunt plurimi, qui cœleſtes Firmamento aquas circumfundant.

Deſiderius. Superi! quò me ducis, quò rapis? Videor inter aſtra ambulare. *Mercurialis.* Miraberis ampliùs, ſi audieris ſideralium orbium & luminum incredibiles diſtantias, magnitudines, curſus. *Terra*, quæ comparatione cœli *punctum* æſtimatur, continet in ſe ſecundùm Mathematicos milliaria Germanica, quorum quodlibet duas requirit horas, 5400, hoc eſt, quinquies mille, quadringenta. Quod colligunt Coſmographi ex eo, quia gradus unus cœleſtis facit in terra milliar. Germ. XV. ergo 360 gradus conſtituent milliar. 5400. Diameter terræ milliarium eſt 1718, hoc eſt, mille, ſeptingentorum, octo-

Terra magnitudo.

octodecim. *Luna*, stellarum omnium, quæ terram integrô circulô ambiunt, tardissima, *quotidie* cursu suô peragit milliar. Germ. 313543. nempe, trecenta millia, & insuper tredecim millia, quingenta, quadraginta tria: quia spatiô 24 horarum in sua Sphæra perambulat gradus 348. *Unâ hora* emetitur mill. Germ. 13064, hoc est, decies ter mille, sexaginta quatuor. *Sol* verò inter suos cœlivagos cõcursores, nec tardissimus, nec velocissimus, *unâ die* percurrit mill. Germ. 6199303, id est, sexies millies mille, & centies mille, nonaginta novem millia, trecenta tria; quia 24 horis emetitur circuli sui gradus 369. *Unâ horâ* permeat mill. Germ. 258304, ducenta millia, quinquaginta octo millia, trecenta, quatuor. Et hæc juxta calculum P. Petri Udri, p. m. Professores mei, in Thesibus typô impressis 1630, de Stellarum Theoria. At juxta Cornelium à Lapide in cap. 1. Gen. Sol *unâ horâ* percurrit unum millionem, & centum, quadraginta millia leucarum, quæ sunt milliaria horaria. Juxta Henric. Engelgrave, ex computatione Tychonis Brahe, percurrit *unâ horâ* milliaria Belgica, seu horaria, quingenta octo millia, & octingenta milliaria, id est, 508800. idque circa æquinoctium, quô tempore, juxta eundem, distat à terræ centro 1396100, hoc est, unô millione, trecentis, nonaginta sex millibus & centum leucis Belg. *Unius minuti spatiô* conficit milliaria Belg. 8480. Tom. 1. Conc. Dom. infra Nativit. Ratio hujus supputationis ducitur ex prædicta Solis à centro

Solis celeritas.

mundi diſtantia, quæ tempore æquinoctiorum eſt mediocris, continétque ſemidiametros terræ, juxta Tychonem, 1180. quare ſi diameter terræ cōtinet milliaria horaria minimùm 1214, conſequitur inde, quod de diſtantia & curſu poſitum eſt. Sol ergo cùm decem lineis ſeu horis receſſit in horologio Achaz, confecit recedendô quinque milliones, octingenta octo millia Belgicorum milliarium. Ibid. Jam Stella aliqua *Fixa* ſub Æquatore decurrit mill. Germ. 4504761, videlicet quater millies mille, quingenta millia, quatuor millia, ſeptingenta, ſexaginta, unum. *Unô quadrante* horæ mill. Germ. 1126190, millies mille, centena, & viginti ſex millia, centum, nonaginta. *Unô minutô quadrantis* (hoc eſt, tantillô ſpatiô, quô recitari poteſt ſalutatio Angelica) peragrat mill. Germ. 18770, decies octies mille, ſeptingenta, ſeptuaginta. Momentô denique (quô quis vel unicum pronunciare verbulum queat) abſolvit mill. Germ. 625, ſexcenta, viginti quinque.

Stellarum Fixarum rapiditas.

Sol major eſt totâ terrâ, centies, ſexagies. *Saturnus*, juxta *Clavium* in Sphæra, nonagies ſemel; juxta *Tychonem Brahe*, vicies bis. *Jupiter* terram magnitudine ſuperat, juxta eundem, decies quater. Secundùm Clavium & alios nonagies quinquies. *Mars* terram magnitudine excedit ſemel. Contrà, *Luna* tricies novies minor eſt, quàm terra. *Venus* à terreſtri Globo ſuperatur, juxta Tychon. Sexies; juxta Clav. ſeptuagies ter. *Et Mercurius* ducenties, decies novies. At juxta calculationem Brahe,

Magnitudines ſiderum.

novis

novis instrumentis utentis ad parallaxes exquisitiùs indagandas, exceditur à terra tantùm decies novies. Hinc æstimes siderei domicilii amplitudinem & vastitatem, cùm, juxta memoratum Christoph. Clavium, in sola Firmamenti superficie concava collocari possint primi ordinis stellæ, 71209600, septuagies semel millies mille, ducenties, novies mille, sexcentæ.

Distantia siderum à terra.

Jam quod ad distantiam attinet, teste eodem Claviô, in Sphæram Joannis de Sacrobosco c. 1. *A terra* ad *Lunam* sunt milliaria Germ. 55183, quinquaginta quinque millia, centum, octoginta tria. A terra ad *Solem* 964361, nongenta millia, sexaginta quatuor millia, trecenta, sexaginta unum. A terra ad *firmamentum* mill. 38893500, tricies octies millena millia, octingenta, nonaginta tria millia, quingenta milliaria. Juxta Henric. Engelgrav. distantia illa complectitur milliaria horaria seu Belgica 17360986, id est, 17 milliones, trecenta sexaginta millia, nongenta, octoginta sex. Tom. 1. Dom. Septuages. *Diámeter* Solis continet mill. Germ. 9702, novem millia, septingenta duo. *Perímeter* seu ambitus mill. 30743, triginta millia, septingenta, quadraginta tria. Cùm *Apogæus*, hoc est, in æstate, à nobis remotissimus est, distat à terra mill. Germ. 1017322, centies, decies septies millenis trecentis, viginti duobus. Cùm verò in hieme *Perigæus* seu propinquissimus est, distat mill. Germ. 946917, nongentis, quadraginta sex millibus,

 non-

nongentis, septendecim. Adeóque tempore brumali nobis est propinquior quàm æstivô, mill. Germ. 70405, septuaginta millibus, quadringentis, quinque, ex supputatione P. Udri.

Desiderius. In vertiginem me cum hac corporum cœlestium vastitate, distantia, circumvolutione circumagis. *Mercurialis.* Mirum, ni balsamum affricem naribus; confido, mox devolabimus ex alto, ubi hoc per modum parergi addidero. *Lapis* simolaris inciperet cadere à convexo firmamenti, terram versùs, opus haberet annis nonaginta, humum ut attingeret, etsi singulis horis descenderet ad 200 milliaria. Unde Vulcanus *Iliad. 1.* valdè aberrat, unâ dum dire se de cœlo decidisse concionatur. Nos hinc ad Computationem Fastorum properamus. Pro clausula hujus capitis observa, quæ sint *horarum* per universum Orbem *discrimina.* *Desiderius.* Qualia? Quæso te. *Mercurialis.* Nobis Germanis manè circa horam v. g. quintam surgentibus, eodem tempore cubitum eunt Mexicani: altùm verò dormiunt universim Americani meridionales circa idem tempus: At prandent Indi Orientales: sed Æthiopes, Ægyptii, Arabes, Persæ, Medi, Moscovitæ, Tartari tum laborant ante prandium: Jápones verò, & Orientales Chinenses, & qui in Insulis Philippinis, opus exercent post prandium. Nec est ulla hora totius diei naturalis, (de quo cap. seq.) quâ non in aliqua Orbis parte Sacerdotes Societatis Jesu, (ut de aliis nihil dicam) operentur ad aram. *Desiderius.* O circulum æternitate dignum!

Horarum per universum Orbem discrimina.

Ca-

Caput LXVII.

Computatio Fastorum & Prognostica.

Ultima pars Astronomiæ, est *Computatio temporum*, vulgò *Computus*, sive Descriptio aut Ordinatio *Anni Politici*, potissimùm *Ecclesiastici*. Calendarium verò, (ut vocat Ul-pianus) sive Fasti, sunt Digestio mensium, & dierum tam *Astronomicorum*, quàm *Civilium*. De qua re compendiò hæc accipe.

Minutum est pars sexagesima horæ; *hora* est pars diei certô minutorum numerô definita; horæ quarta pars est, *quadrans*. Hora *æqualis*, spatium est temporis, quô pars vigesima quarta Æquatoris supra Horizontem attollitur, respondétque diei naturali. *Inæqualis*, quô plures pauciorésve partes ejusdem Æquatoris supra *Finitorem* oriuntur, & convenit diei *Artificiali*; sumunt enim ejusmodi horæ incrementum & decrementum cum ipsis diebus æstivis aut hibernis; *Dies* est tempus certô horarum numerô circumscriptum; qui vel est *Naturalis* scilicet 24 horarum, quô spatiô fit integra Æquinoctialis circuli & Primi Mobilis conversio seu circumvolutio; vel est *Artificialis* seu *Civilis*, tempus ab ortu Solis ad occasum numeratum; & hic dividitur in meridiem & vesperum; cui opponitur Nox, quæ est spatium inter occa-

Hora: Dies.

sum Solis & noctis, seu temporis, quô Sol infra Horizontem movetur.

Dies Naturalis. *Dies Naturalis* Latinè sic distinguitur. Primò, medium est noctis, unde Romani olim incipiebant & finiebant diem. 2. tempus huic proximum, de nocte media. 3. gallicinium. 4. conticinium (scilicet gallorum gallinaceorum conticentium.) 5. tempus antelucanum, sive diluculum. 6. manè, cùm dies clarescit. 7. tempus antemeridianum. 8. ipse meridies. 9. tempus pomeridianum. 10. tempestas suprema. 11. vesper sive vespera. 12. crepusculum. 13. fax prima. 14. concubium noctis. 15. nox intempesta.

Dies Artificialis. *Dies Artificialis* diversa apud alias & alias nationes habet principia. Chaldæi enim & Persæ, hodiéque Græci, ab ortu Solis eum inchoant; Ægyptii & Astronomi à meridie; Romani veteres, & nos Germani, aliíque complures Europæ populi, à media nocte. Itali ab occasu ordiuntur, & terminant per 25 horas. Judæi in duodecim horas tribuebant, utique inæquales; nam prima diei erat, cùm illucesceret; duodecima seu ultima, cùm Sol occumberet; hinc illis hora sexta, quæ nobis duodecima, quos imitati sunt Romani posteriores, quibus dies etiam hiberna in XII horas distribuebatur, equidem multò breviores quàm æstivæ iis fuerant.

Feriæ. *Stata* seu *Stativa* feriæ dicebantur Romanis, quæ certis statísque diebus revertebantur; ut Agonalia, Saturnalia, Lupercalia, Quirinalia,

lia, Terminalia, Floralia, &c. Deinde *Conceptivæ*, quæ quotannis à Sacerdotibus concipi ſolebant in dies commodos: ut feriæ Latinæ, Sementínæ, Paganalia, Compitalia. 3. *Imperativæ*, quas indicebant Imperatores & Conſules pro arbitrio. 4. Nundinæ, quæ erant nonus quíſque dies, quô ruſtici conveniebant in urbem, rebus domeſticis proviſuri. Dies *Profeſti* dicebantur, quibus vitæ humanæ utiles ac neceſſarias artes licebat exercere. Hi erant triplices. 1. *Faſti*, quibus Prætori licebat ſine piaculo hæc verba fari: *Do, Dico, Addico*, hoc eſt, judicia exercere. 2. *Nefaſti*, quibus non licebat. 3. *Comitiales*, videlicet Comitiis dicati, in quibus cum populo agebatur pro concione; *Intercisi*, erant communes deorum hominúmque, quorum quibusdam horis fas erat, quibusdam non erat, tria illa verba dicere.

Dies Profeſti.

Septimana ſpatium eſt temporis, ſeptem dies naturales complectens, Græcis *hebdomas*, nobis etiam hebdomada. Sunt verò etiam annorum hebdomades, ut Danielis, de quibus cap. ſeq. Hebræis dies ſeptimanæ ultimus erat *Sabbathum*, nobis eſt primus; qui & nominatur *feria prima*, unde dies Lunæ, *feria ſecunda*, &c. Aſtronomi inſigniunt nominibus ſeptem Planetarum.

Septimana.

Menſis Uſitatus ſeu *Civilis* eſt certus dierum numerus, quô unaquæque gens duodenas ferè anni partes ſuô quodam inſtitutô obſervat, complectens quatuor, plùs minùs, ſeptimanas. *Menſis Solaris* eſt tempus, quô Sol unam ex

Menſis.

XII signis Zodiaci peragrat, quod fit triginta plerúmque diebus. *Mensis Lunaris* est tempus, quô Luna motu suô totum Zodiacum pervagatur; éstque vel *Periodicus*, tempus scilicet, quô Luna redit ad idem Zodiaci punctum, unde digressa est, constátque diebus 27 & horis circiter octo; vel *Synodicus*, spatium inter duo novilunia intercedens, diebus nimirum 29, horis 12, minutis 44; vel *Apparitionis* seu *Illuminationis*, quod est intervallum à primo conspectu Lunæ nascentis, usque ad terminum Lunæ evanescentis. Attici olim mensem Lunarem à Lunæ conjunctione cum Sole: Judæi à prima Lunæ apparitione designabant: *Mensium nomina* sunt Januarius, Februarius, Martius, Aprilis, Majus, Junius, Julius, (olim Quintilis, cùm annum à Martio auspicarentur Romani, quod postea per C. Julium Cæsarem correctum) Augustus, (olim Sextilis) September, October, November, December; ex his primus, tertius, septimus, octavus, decimus, duodecimus 31 habet dies, reliqui 30, Februarius 28, & annô *bissextili* 29; nam tum dies unus intercalatur.

Mensium nomina.

Annus est spatium XII mensium, sic dictus à circuitu temporis. Varro magnos circulos, vocat annos; parvos, annulos; inde annus, quia in modum circuli recurrit. Est verò annus duplex, Naturalis & Civilis. *Naturalis* seu *Astronomicus* vel est Solaris, scilicet intervallum temporis, quô Sol duodecim signa Zodiaci percurrit, quod fit diebus, ut suprà memini,

Annus Naturalis.

mini, 365 & sex ferè horis. Partes ipsius sunt quatuor quadrantes. *Ver* est anni pars prima ab Æquinoctio verno ad Solstitium æstivum, quô tempore Sol ascendit per *Arietem, Taurum*, & *Geminos* signa vernalia. *Æstas*, pars secunda, à Solstitio æstivo ad Æquinoctium autumnale; quô Sol peragrat tria signa æstiva, & descendit per *Cancrum, Leonem, Virginem. Autumnus*, pars tertia, ab Æquinoctio autumnali ad Solstitium hiemale; quô tempore Sol descendit per tria signa autumnalia, *Libram, Scorpium*, & *Sagittarium*. *Hiems* pars est quarta, à Solstitio brumali ad Æquinoctium vernum; quô tempore Sol ascendit per tria signa brumalia, *Capricornum, Aquarium, Pisces*. Dicitur etiam annus *Vertens* (Tropicus seu Temporalis, aut Alphonsinus ab Alphonsi Regis tabulis, quia Sol ab Æquinoctio verno vel Solstitio digressus, confectô Zodiacô, ad idem revertitur punctum. Dicitur & *Sidereus*, quando nimirum spatium peragrationis illius, à stella aliqua fixa desumitur. Porrò initium anni (quem *vernum* vocant, quô Sol ad Æquinoctium vernum inæqualibus spatiis revertitur) duxerunt Romani posteriores à Bruma, (sicut & nos hodie) priores à Vere; Judæi à novilunio ante Æquinoctium vernum; Athenienses ab Æquinoctio, quod sequebatur Solstitium æstivum: Ægyptii, sicut nunc Græci, ab Æquinoctio autumnali.

Annus Civilis.

Annus *Civilis* seu *Politicus* (qui & *Julianus* dictus à Cajo Julio Cæsare, emendatore tem-

 porum)

Calendarium Gregorianum.

porum) nunc *Gregorianus* audit, cùm sit per Gregorium XIII Pont. ad meliorem rationem redactus, continet dies 365, cum quadrante diei, id est, horis 6, minùs decem *minutis* & 44 *secundis*; cùm ergo in Ecliptica Zodiaci quotannis à Sole emetiendi sint gradus 360, & Sol non conficiat in singulos dies gradum unum, sed tantùm 59 minuta, & secunda 8, & tertia 19, & quarta 37, fit, ut singulis quadrienniis sit annus unus *bissextilis*, constans unô die intercalari sive adjectitiô; ita habeat annus ille dies 366, cujus rei ratio est, quòd sex illæ redundantes horæ, quartô quoque annô diem conficiant *Naturalem*. Præterea cùm sex illas horas computemus tanquam integras, neglectis illis minutiis, seu *minutis*, quæ desunt horis, paullatim crescit error ille, & ex minutiis fiunt horæ, ex horis denique dies; atque ideo contingit, aliquot demum diebus tardiùs ut anni exitum, & consequenter festos dies celebremus. Quæ res cùm animadversa esset Gregorio XIII, Pont. Max. dies ex Calendario decem exemit, anno Chr. 1582, statuítque, ad evitandum illum errorem, singulis deinceps ut quadringentis annis quartus quísque centesimus (non singulis centesimis ut olim) *bissextilis* esset. Unde perspicies, in quo correctio Calendarii Juliani consistat, per quam est factum, ut Æquinoctium vernum ad XII Cal. Aprilis restitueretur.

Intercalatio.

Quæres, quid sit *Intercalatio*, aut quid Intercalare? Respondeo, intercalationem (seu inter-

terjectionem aut interpositionem) esse temporis minoris in majus insertionem, quæ vel est bissextilis, cùm dies VI Cal. Martias bis numeratur, unde & *intercalaris* (seu interjectitius & interpositius dicitur, quod dixi fieri quartô quoque annô quô tempore & *littera Dominicalis* est gemina, & annus *bissextus* aut bissextilis appellatur. Vel est intercalatio *Epactarum*, (quibus nomen à verbo ἐπάγω, inveho, importo, intercalo) quia inseruntur dies undecim, ut annus Lunaris respondeat solari, quem diximus esse dierum 365, cùm Lunaris sit dierum 354. Sed quid est annus *Embolismalis* & *Embolismæus?* Idem, quod *insititius*, (nam deducitur nomen ab ἐμβάλλω, intersero, interpono) constans videlicet 384 diebus, seu mensibus Lunaribus, sive *lunationibus* tredecim, per insertionem unius *Embolismi*, seu 30 dierum, qui ad 354 dies anni Lunaris communis adduntur.

Bissextus annus.

Epacta.

Annus Embolismalis.

Cyclus generatim est quælibet periodus seu circumvolutio annorum velut in circulum rediens; speciatim *Cyclus Lunaris* est intervallum 19 annorum; toties enim novilunia ad pristinas ferè sedes & ad eundem anni solaris diem revertuntur, quô ratiociniô inducti Christiani circa annum Chr. CCLXXXV Cycli Lunares numerum Calendariô adscripserunt, quem, quia aurô notabatur, numerum appellârunt aureum. *Cyclus Solaris* absolvitur 28 annorum spatiô, quot scilicet annis, feriæ sive dies hebdomadum in pristinum redeunt ordinem, seu, quô literæ Dominicalis (quæ est una ex septem primis

Cyclus.

primis litteris Alphabeti, diem Dominicum ostendens) mutatio orbem suum relegit.

Indictio. *Indictio* est intervallum trium lustrorum, seu XV annorum, quâ revolutione peractâ, iterum reditur ad unitatem, initiúmque sumit quilibet annus indictionis in Bullis Pontificiis à Calendis Januariis anni sequentis; indictio Cæsarea à 24 Septemb. quam Tabularii seu Notarii observant. Ajunt institutam esse ab Augusto Cæsare post triumphum Alexandrinum, tempus solvendi tributi indicente; adeò quidem, ut contineret tria lustra; *primô* lustrô seu quinquenniô pendebatur aurum ad ostendendam Populi Rom. majestatem; *alterô* argentum pro militum stipendiis; *tertiô* æs & ferrum pro armorum & pecuniæ præparatione (nam & ærea pecunia erat Romanis.) Alii ejus institutionem ad Theodosium Magnum; alii ad Constantinum referunt; nobis non libet disceptare.

Annus Sabbaticus. Hoc potiùs advertas, *Annum Sabbaticum* Hebræis fuisse septimum quemque, qui nomen à requie adeptus est, quòd eô unô cessarent agri sine aratione, & vineæ sine putatione. *Jubilæum* dicebant quinquagesimum quemque à jobal, seu clangore tubæ, sonitu suô præsentiam anni Jubilæi indicantis. Vocabatur & annus *Remissionis*, quòd servi manumittebantur: & possessiones divenditæ ad pristinos dominos & familias redirent. Nunc *Jubilæus* Romanæ Ecclesiæ annus quisque est vigesimus quintus, olim erat centesimus, postea quin-

Jubilæum.

qua-

…nagesimus. Annus *Platonicus* (de quo suprà *Annus Platonicus.* quoque) secundùm Ciceronem continet nostros annos 12554; secundùm Alphonsum Regem 49000; secundùm Ptolomæum 36000; prout variè de Sphæræ omnium tardissimæ circumvolutione sentiunt; nos hæc somniis adnumeremus, quibus tota Mundi duratio, sexies circiter mille annorum circo includitur. De quo paullò pòst.

Desiderius. Et quis credat, orbes esse sidereos, quæ, stante hoc Mundô, rotationem suam non absolvant? *Mercurialis.* Præsertim cùm in bonum mortalium à spiritibus illis cœlestibus seu Intelligentiis girentur.

Ad *Diaria* quod attinet, seu *Ephemerides*, aut *Calendaria* nomen hæc accipiunt à *Calendis*, seu *Calenda.* primô cujusvis mensis die; dictæ sunt à calando seu vocando, (Græcis καλέω) quòd Calendis singulis convocaretur populus Romanus, pronuntiabatúrque, quot dies à Calendis superessent ad Nonas; confluere autem Nonarum tempore populus in Urbem solebat, ut disceret, quid eô mense, in divinis humanísque rebus, factô opus esset; hinc *Nonæ* sunt dictæ, vel quòd novæ (per metathesin) initium observationis; vel quòd ab ea die ad Idus novem interveniant dies. Computabantur à Romanis ad *Nonas* in Martio, Majo, Junio, & Octobri sex illi dies, qui Calendas sequuntur; reliqui menses quatuor tantùm habebant *Nonas*. *Nonæ.* *Idus* sunt quasi *iduantes* seu dividentes mensem; & quidem Martiô, Majô, Junio & Octobri dies

Iduum

Iduum est decimus quintus: in reliquis decimus sextus. Ab Idibus denominationem sumunt septem dies, statim Nonas insequentes, Iduúmque diem antecedentes; unde octavô, septimô, sextô, quintô, quartô, tertiô, (id est, tertiô die ante Idus) & pridie Idus vel Iduum dicimus. Idibus elapsis, qui sequuntur dies, nominantur à Calendis. Sic decimus quartus Januarii est XIX Calendas Februarii vel Februarias, quæ solet ita notari XIX Cal. Feb. & efferri: decimô nonô die ante Calendas Februarii vel Calendarum Februarii, aut hoc modô signatur. a. d. XIX Cal. Feb. id est, ad decimum nonum diem ante Calendas Feb. Vel hoc modô: Ex a. d. XIX. Cal. Feb. id est, ex ante diem XIX. Cal. Feb. quod idem est, ac decimô nonô die ante Cal. Feb. (per ellipsin scilicet.) Videris subridere ad has minutias. Agedum ad superciliosos illos te Astrologos, cognomentô *Judiciarios*, ducam, qui quibus Calendaria vaticiniis, promissis & minis impleant, haud ignorare potes. *Desiderius.* Lippis est & tonsoribus notum, quoties terriculamentis suis tempestatem dent non tam in pelvi, quàm in charta. Videam, & audiam illos, aut te potiùs, illorum locô. *Mercurialis.* Sit ergo.

Astrologia Judiciaria. Ea pars Astronomiæ, quæ de effectibus siderum tractat, quibusdam, ut innui, *Astrologia* dicitur, & cum additô *Prognostica Judiciaria* (vulgò *Planetaria*) *Genethliaca*, *Astromantia*, & *Ars divinatoria* vel divinatrix, quæ cùm tot vanitatibus referta sit, non tam est scientia di-

cenda,

cenda, quàm vaniſſima & damnata deceptio, unde meritò exploduntur Chaldæi, Genethliaci, Divinatorii, Judiciarii, Prognoſtici, tanquam nugivendi, qui de futuris contingentibus, fortuitíſque caſibus & actionibus, quæ ab humana pendent voluntate, certi aliquid ex habitu, forma, poſitura aſtrorum, eorúmque per Signiferum manſionibus, peragrationibus, concurſibus, intervallis, oppoſitionibus, eventurum affirmare audent; cùm ſidera poſſint *inclinare*, *cogere* nequaquam poſſint; quidquid denique fingant de *Horóſcopo*, (puncto Nativitatis aut Conceptionis) & conſtellationum *Characteribus*; quibus ut non negamus prædici poſſe effectus merè naturales, qui vel *neceſſariò* fiunt, ut defectiones Solis & Lunæ; vel *probabiliter* contingunt, ut pluviæ, ſerenitates, tempeſtates, ſiccitates, animalium brutorum hominúmque morbi; (quanquam etiam in his, teſte experientiâ, in ſuis prænuntiationibus & divinationibus frequenter iſti aſtromantes hallucinantur) ſic inficiamur, poſſe ab illis bellorum pacíſque initia, aut eventus, aliáque effecta à libertate agentium pendentia; vel Principum magnorum funera, clades, & minas (niſi fortè in genere aliquid Cometæ minentur) prædíci; qualiacunque demum fingant ſiderum *ſchemata* ſeu *ſchematiſmos*, configurationes, aſpectus, &c. unde *prógnoſes* & prædivinationes ſuas fingunt, ſæpiúſque ſcientes & volentes fallunt, nequicquam ambiguô verborum ſenſu, mendaciis ſuis fucum illinere

conan-

conantes, imitatione oraculorum Orci, ex quibus illud Apollinis Delphici:

Ajo Romanos Æacida vincere posse:

Physiognomia.

Physiognómon (Physicis nixus rationibus) Physiognomica desumit signa ex figura & conformatióne corporum ac membrorum, quibuscum magna est sympathia & necessitudo animæ; hinc sanguinei ad lętitiam, biliosi ad iram, pituitosi ad somnolentiam, melancholici ad tristitiam sunt procliviores; hinc à bestiis ad hominem conjecturam transfertur, præcipuè ex naso, oculis, labris, & reliqua capitis figuratione. Inanis & infamis est illa Physiognomia, quæ futuros hominis eventus è lineamentis corporis conjectat, speciatim *Chiromantia*, quâ chiromantes (ut vagabundi Ægyptii faciunt) è lineis manuum; *metopóscopus* è frontis; *oneromantes* per onyrocriticam, è somniis liberè contingentia prænuntiare nititur.

In Auguriis paganorum seu Ethnicorum *Augur* olim vaticinabatur ex avium garritu, volatu, pastu. Et *ariolus* seu *haruspex* ex aruspicinâ (vel haruspicina) hariolabatur, dissectis & inspectis hostiarum extis; unde extispex, & extispicium.

Magia.

Rogis damnanda *Magia*, per quam Magus cum malis Geniis colludit: & *necromantia*, qua necromantes diabolum sub alicujus demortui persona evocans & adjurans, scrutatur arcana; sive id faciat per pythónes seu arreptitios: sive per signa in terra, aqua, aëre, igne apparentia, quæ dicuntur *geomantia, hydromantia,*

mantia, aëromantia, pyromantia, psychomantia, (manium evocatio) sive quocunque aliô modô præstigium fiat, per expressum vel implicitum cum cacodæmone pactum.

Sed utique proscriptæ non sunt *præsagitiones* rusticorum, longâ observatione confirmatæ; *pluviam* enim præsagiunt, si viderint canes gramina mordentes, muscas, vespas, pulices acriùs pungentes, fumum per camini gulam spissiùs subvolantem; nubes in cacuminibus montium considentes; boves aërem olfactantes, séque contra pilum lambentes; hirundines summis alis aquam verberantes; ranas insuetùm coaxantes; formicas è cavernulis ova efferentes; corvos & cornices crocitantes; oleùm lucernæ scintillans, & fungos se inde tollentes; anseres continuô clamore perstrepentes; mergos anatésque pennas rostrô purgantes: Lunam pallentem, nam

Prognostica rusticorum.

Indicia pluviæ.

Pallida Luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Sole exoriente nubes se glomerantes, & partim ad Austrum, partim ad Aquilonem tendentes. *Ventorum & tempestatum* indicia illis habentur, si silvæ murmurant: si nubes ante Solem emersum rubescunt: si manè tonat: (nam meridiana tonitrua imbrem afferunt) si fúlicæ in arena collúdunt: si corvi cum singultu se concutiunt: si flamma flexuosè volitat, aut lumina ex se flammas elídunt, aut ignis contectus favillam díscutit, scintillam projicit; aut ad ollas sublatas carbo adhæret, aut vehementiùs perlucet.

Ventorum.

Serenitatis. At *Serenitatis* notæ ſunt, ſtellæ & Luna purô nitore micantes: nebulæ è montib⁹ deſcendẽtes, aut cœlô cadentes, aut vallibus inſidentes: clara & frequens corvorum crocitatio: flocci vagabundi per aëra: porci non lacerantes jactantésve ſtraminis aut fœni manipulos: Phœbus pridie ſerenus obiens, poſtridie clarus naſcens: nubes ad Occaſum rubeſcentes. Amant agricolæ humidum Aprilem, frigidiuſculum Majum, cujus pluvias imitatur ferè Junius. Quarta Luna qualis, reliqua ſolet eſſe talis; proximus à plenilunio dies pluvius plerúmque menſem integrum denotat imbriferum. Autumni ſerenitatem plerúmque hiems ventóſa excipit. Signa fertilitatis habentur, Autumnus ſiccus & ſerenus; Ver temperatè calidum; ſterilitatis, quercûs fœcunditas, fabarum copia, locuſtæ, vermes, erúcæ, &c.

Deſiderius. Valeant igitur nugáces Faſtorum Compoſitores, & frivoli illi vaticinatores rerum, quaſi fataliter mortalibus eventurarum; qui ſi nuntiant proſpera, & fallunt, miſer fies fruſtrà exſpectandô: ſi adverſa dicunt & mentiuntur, fies miſer fruſtrà timendô; Sycophantæ confidenti loqui, cœlum cum Icaro petentes, indéque in mendaciorum pelagus delabentes. Nam quomodo didicerunt, è ſtellarum compoſitione, notione, manſione & per Signiferum peragratione, hominũ conſilia, arbitria, varias voluntates, appetitiones, declinationes, fortuitos ac repentinos leviſſimis in rebus animorum impetus atque receſſus? Quid enim? Cur

indu-

induendis vestibus novis alii sint dies fausti, alii infausti ? cur alii, ducendæ uxori malè ominosi, alii bene ? cur tempus aliud aliô felicius & opportunius dandis recipiendísque literis, reposcendo mutuo, rei mercaturis quærendæ: ad aucupandum, ad equitandum, &c. Offuciæ sunt, nugæ, præstigiæ, fallaciæ. *Mercurialis.* Probo hunc calorem, quem scio, unde hauseris. Quid Sol, Luna, & alia naturaliter possint sidera, suprà indicavimus; quare non inviti dabimus hoc fatidicis illis, ut prædicere possint opportunitatem mittendi sanguinis, resecandi capillos, cædendi arbores, sementandi, plantandi, medicinas adhibendi, similiáque horum; quanquam & rusticos observantia longa hæc docuit, quos quia natura non decipit, ita nec experientia fallit. Satis credo de artibus Mathematicis; nunc labor nos vocat & longior & operosior. *Desiderius.* Quis ille? *Mercurialis.* *Chronologiam* ab ipso Mundi exordio ad nostra usque tempora in compendium redigemus. *Desiderius.* Vereor, ne actum agamus. Nam ubi ad manum non sunt *Epitoma Chronologica? Mercurialis.* Probè novi; unô possim recitare spiritu plures, quàm manus utráque continuat digitos; quas non vidi tantùm, sed pervolvi & perlegi. Quid ergo? An, in hoc nostro per Artes omnes & Scientias itinere, Chronologiam scitu jucundissimam non invisemus? *Desiderius.* Librum illa requirit, non pauculas paginas. *Mercurialis.* Non libros tantùm & volumina, sed libellos quoque in li-

bellulum constringemus, pérque ingentia temporum & rerum gestarum spatia *compendiariam* planè, si uspiam alibi, carpemus viam; quin *floridam* etiam; flosculos etenim historicos, unde unde non parvô labore congestos, sub conspectum dabimus. *Desiderius.* Quod abs te ne optare quidem, ne dicam postulare sustinueram, offers ultro; quas gratias vel in antecessum huic tuæ debeo benevolentiæ? *Mercurialis.* Solvisti grates, si opellam hanc meam consulueris bene; capesse spiritus, & cerebrum firma, ne vel memoriâ vel imaginatione laboret. *Desiderius.* Habeo meum globum aromaticum, hic vires addit afflatu. *Mercurialis.* Opportunè; nam & oculis serviet ad regiones, in quibus res gestæ sunt, quaquaversùm geographicè, ut te suprà docui, adumbrandas. Eamus.

Caput LXVIII.

Chronologia.

Historia est simplex rerum narratio, sine comparatione temporis, quô acciderint. *Chronologia* res gestas secundùm seriem temporum præponit; quod si nudè & sine digestione historica id faciat, ad Mathematicum potiùs pertinet per Solis ac Lunæ, & reliquorum Planetarum circuitus & cyclos (de quibus suprà) annorum spatia metientem. Accurati *Chronologi* est, res actas illigare temporibus, & utráque

tráque digerere; *Historiographus* insuper exponit consilia rerum gestarum, facit conciones, instruit acies, locorum situs describit, ostenta, clades, mutationes regnorum exponit. *Annales* seu libri Chronici, aut *Chronica* sunt earum rerum, quæ de anno in annum, in historias, servatò temporum ordine, rediguntur; *Ephemerides* autem seu *Diaria* (quæ & *Commentarii* seu *Commentaria*) memoriæ mandant, quæ de die in diem contigerunt.

Distinctiones temporum vocant Chronographi *Epocham* vel *Æram*, terminum videlicet temporis celebrem, unde principium sumunt annos numerandi. Sic nos Christiani *Epocham* seu *Æram* nostram à Christi Servatoris nostri Ortu desumimus: Judæi à Diluvio, ab Abrahami nativitate, ab Exitu ex Ægypto, &c. Græci ab initio Olympiadum; Romani ab Urbe (Roma) Condita; Arabes & Turcæ ordiuntur Hegiram seu Æram suam ab anno Christi 622. Omnes à Mundi principio, quod quia plerísque incompertum, Epochæ sunt excogitatæ.

Epocha, & Æra.

Antequam verò in rationes temporum accuratiùs initas te adducam, scias, velim, juxta communem & valdè probabilem persuasionem, Mundum sexies millies annis (qui respondent sex diebus, quibus est creatus) duraturum, adeóque tria esse tempora memorabilia. Primum Legis *Naturæ*, ab Adamo ad Abrahamum bis mille circiter annorum. Alterum Legis *Mosaicæ*, ab Abrahamo usque ad

Christum, totidem ferè annorum. Tertium *Legis Gratiæ*, à Christo usque ad finem Mundi, paris circiter annorum intervalli. Aliqui præcipuam temporum supputationem in sex Mundi ætates referunt, ut *prima* sit *ætas* ab Adamo ad Noachum; *secunda* à Noacho ad Abrahamum; tertia ab Abrahamo ad Davidem; *quarta* à Davide ad Captivitatem Judæorum Babylonicam: *quinta* ab hac ad Adventum Christi; *sexta* à Christo ad Mundi terminum.

Diversa Computatio à Mundi exordio ad Christum.

Mirè equidem, id quod tibi non ignorandum, in *Computatione* annorum ab orbis cœptu, usque ad tempus reparatæ Salutis variant Chronici. Sunt, qui, ad Christum Natum, numerant à Mundi exordio annos 3983, ut noster Theophilus Raynaudus; alii 3947. Henricus Samerius itidem Soc. J. computat 3950 annos. Liberaliùs etiam Baronius, insignis Scriptor Historiæ Ecclesiasticæ, annos 5199. Venerabis Beda 5200. Nauclerus 5201. Regiomontanus 6984. Noster Pererius 4022. Sed Salianus noster cum Tornielló supputat 4052, quibus duobus, cum bona aliorum venia, omnino lubens assentior. Quare digestionem annorum, secundùm Chronotaxin Saliani, hanc accipe; si priùs memineris, quemadmodum mensium intervalla bimestria, trimestria, quadrimestria, &c. sunt; ita duorum annorum spatium vocari biennium, trium triennium seu *trieteridem*, quatuor quadriennium seu *tetraëteridem*, quinque quinquennium, aliàs *lustrum* seu *Olympiadem*. *Ætas* autem seu *Generatio* denotat

notat quodvis humanæ vitæ paullò longius tempus; *Seculum* est annorum centum; *Ævum* longissimum, aut etiam perpetuum. His ita positis septenas Mundi ætates (largiùs accipiendô hoc vocabulum) ita collige:

Septena Mundi Ætates.

Prima est quasi *Infantia*, ab Ortu rerum usque ad Diluvium, annorum 1656.

Secunda *Pueritia*, à Diluvio adusque Divisionem Linguarum, annorum 382, ad annum Mundi 2039.

Tertia *Adolescentia*, à Nativitate Abrahæ & filiorum ejus, usque ad Mosem natum, annorum 476, annum Mundi 2464. (exitus Israëlitarum ex Ægypto incidit in annum Mundi 2544.)

Quarta *Juventus*, Judicum Hebræorum, usque ad Samuelem, annorum 476, annum Mundi 2940.

Quinta *Virilis*, Regum Hebræorum, usque ad solutam à Cyro, Persarum Rege, Captivitatem Babylonicam, annorum 577, annum Mundi 3517.

Sexta *Senilis*, Principum & Sacerdotum Hebræorum, usque ad Christum, annorum 536, annum Mundi 4052, Olympiadem 194, annum Urbis Conditæ 751.

Septima *Decrepita* (novissima tempora) à Partu Virgineo ad finem Mundi.

Octava erit in cœlis vel inferis, eáque perennis, ut omnes nôrunt, qui verum DEUM nôrunt.

Tempus Christi Nati.

Est igitur DEUS *factus* Homo, & à Virgine Matre in hanc lucem *editus*, annô Mundi quater millesimô, quinquagesimô, secundô: Urbis *Romæ Conditæ* septingentesimô, quinquagesimô: *Olympiade* centesimâ, nonagesimâ, quartâ: à *Diluvio Noëtico*, bis millesimô, trecentesimô, nonagesimô, septimô: ab *Egressu Israëlis* ex Ægypto, millesimô, quingentesimô, nonô: Ab *ortu Abrahæ* bis millesimô, decimô, quartô: à *prima Davidis in Regem unctione* millesimô, octogesimô, quartô: *Imperii Augusti Cæsaris* quadragesimô, quartô: *Hebdomade Danielis* sexagesimâ, quintâ. Námque sciendum est, Danielem Prophetam divinô didicisse oraculô, septuaginta fluxuras hebdomadas usque ad Christum occidendum; per quarum hebdomadum singulas cùm singuli annorum septenarii intelligantur, ajunt Scriptores Chronici, annos designari Lunares 490, seu Solares 470, qui, à tempore prædictionis (quæ accidit regnante Artaxerxe Longimanô seu Assverô, septimô Persarum Rege, annô regni ejus 20, Mundi 3590) elapsi, in morte Salvatoris desierunt, quippe in medio septuagesimæ hebdomadis, indignissimâ nece sublati.

Quatuor Monarchiæ.

His ita constitutis, nunc maximè memorabiles temporum *Epochas* percurramus. Notissimæ sunt, quæ consignantur ex quatuor nominatissimis *Monarchiis* seu Imperiis, quorum primum *Assyriorum* inchoavit annô Mundi 1932, stetit annis 1404, usque ad Asfaraddonem, minorem natu Sennacheribi filium, quem cùm Nabuchodono-

donosor Primus seu Merodachus, (fuerunt enim duo alii Nabuchodonosores, Nabolassor videlicet seu Senior, & Nabuchodonosor Magnus) Babylonis Prorex, regnô vitâque exuisset, ipse Babylonium Imperium (cui adjecit Assyrium) fundavit annô Mundi 3334, duravit annis 183, desiit in Balthasare, Rege Chaldæorum.

Secundum, *Persarum scilicet*, exorsus est Cyrus, qui, devictô Astyage, Medorum Rege, potentiâ auctus, etiam Babylonios subegit annô Mundi 3517, substitit annis 208, defecit in Dario Arsani vel Arsétis filio, quem aliqui Codomannum priùs dictum volunt.

Tertio, *Græcorum*, initium dedit Alexander Macedo, cognomentô Magnus, annô Mundi 3724, perstitit annis 228. Extinctum in Demetrio & Philippo Gryphi seu Grypi filiis, ultimis Seleucidarum (à Seleuco, qui cognominatus Nicánor) Syriæ & Asiæ Regibus; à quibus regnum devolutum in Tigranem Armenum; inde pervenit ad Romanos annô Mundi 3958.

Quartum, *Romanorum*, orsus est Cajus Julius Cæsar an. Mundi 4006, cujus majestas lapsu temporum ad Germanos devoluta est. Fuerunt autem Cæsares seu Imperatores Romani usq; ad Carolum Magnum septuaginta tres. A Carolo Magno septuaginta tres. A Carolo Magno, qui regnare cœpit annô Christi 800, ad Leopoldum Primum, nunc imperantem, omnino quinquaginta, quem etiam numerum prima littera L nominis augustissimi refert.

Vis jam cognoſcere ordinem & ſeriem illuſtrium quarundam in ampliſſimo hoc Mundi Amphitheatro perſonarum? Oculos animúmque adverte; traducam per proſcenium non eas ſolùm, quæ ad ſacræ paginæ intelligentiam magis faciunt, ſed ex vetere recentioréq; hiſtoria aliæ ſuper alias prodibunt, non tam ſpectandæ, quàm in tranſitu numerandæ. *Deſiderius.* Ambulatorio huic ſpectaculo tam avidus inhio, totus ut fieri cupiam oculus. *Mercurialis.* Tu in Traductione hac Scenica (ſive eam Comœdiam, ſive Tragœdiam, ſive Pompam appellare libuerit) plures, quàm Fabula admittere ſoleat, Actus exſpecta. Nam ex Antiquioribus Annalibus novem omnino diverſiſſimarum Perſonarum, & Actionum, Partes ac Ingreſſus producemus, videlicet à Mundi ortu ad Chriſtum Natum. Exinde à Virginis partu ſingula in Scenam ingredientur ſecula, totidem Actibus; unde Breviarium tu conficere poteris tibi Chronologicum, non tam ut diſcas res in orbe geſtas, quàm ut cognitas reducas in memoriam. *Deſiderius.* Remove ſiparium, & Choragium explica. *Mercurialis.* Removeo.

Actus I.

Ab ortu rerum ad Diluvium.

Principiò procreavit Deus ex nihilo (nullâ materiâ præjacente) cœlum empyrium, terrámque & aquam illi undique circumfuſam.

In cœ-

In cœlo creavit Angelos (Genios cœlestes) in gratia, quos superbia statim depravavit, nóxq; insequens vindicta partem maximam intartarum præcipitavit; inde produxit Mundum sex dierum successione. *Primus* primi anni Mundi dies inchoatus est à vespere: priore parte sui tenebrosum habuit sub cœlo silentium, posteriore condita est lux, (in aquarum abysso circumgirata) fuítque is dies Dominicus. *Secundò* die firmamentum, orbésque cœlestes, sed sine astris; aër quoque & ignis producti sunt. *Tertiò* die, congregatæ unum in locum aquæ, apparente terrâ, & paradisô terrestri existente. *Quartò* die luminaria constituta in cœlis. *Quintò* ex aquis aves, piscésque educti. *Sextò*, è terra cætera animantia formata; & postmodum homo ipse à Deo ex luto fictus & animatus; tum Eva ex Adami costa effecta. *Septimus* erat Sabbathi, destinatus quieti, manente Adamô in paradiso, & in statu innocentiæ ad dies aliquot. *Decimô tertiô* die Evam seduxit serpens, illa Adamum, peccavit utérque carpendô fructum prohibitum, & deliciosissimô ejectus est hortô.

Ex luctuosis hisce primordiis quæ deinceps calamitates non sunt consecutæ? Cain, (vel Cainus) Adæ primogenitus, Impiorum antesignanus, occidit innocentem fratrem Abelem, secúmque in scelerum imitationem, omnem progeniem traxit. Aliquot pòst annis, circa ann. Mundi 130 à fratricida, urbium omnium prima condita est Enochia. Adamô natus Seth

sive

five Sethus, à quo Enos; ab Enoso Enochus. Cain à Lamecho occisus circa annô Mundi 688. Jubal instrumenta Musica; Tubalcain invenit arma. Annô Mundi 930 moritur Adamus; alterô pòst annô Eva. Enóchus seu Henóchus vivus hinc translatus est annô Mundi 987. Existunt gigantes, & corporum & scelerum immanitate monstrosi. Construitur Navis prima, (quam S. Scriptura vocat *Arcam*) à Noë seu Noacho; moritur Mathusalem, mortalium omnium annosissimus, scilicet ætatis annô 969. Añô M. 1656, ante Christum 2397 imisit Deus in ultionem flagitiorum *Cataclysmum* seu Diluvium Universale, perditis aquâ omnibus mortalibus, præter Noachum, uxorem, ac tres filios, Semum, Chamum, Japhetum, eorúmq; conjuges, commune exitium, Arcæ beneficiô, evadentes.

Actus II.

A Diluvio ad Abrahamum.

Annô Mundi 1657, ante Christum 2396, à filiis Noë (qui hoc tempore plantavit vineam, & esum carnium introduxit) disseminatæ sunt familiæ gentium: à Semo Asiatici, à Japheto Europæi, à Chamo Africani, & (ut probabile est) Americani. Annô Mundi 1909 cœpta ædificari turris Babylonica, inde confusio Linguarum & dispersio gentiũ. Annô Mundi 1932, ante Chr. 2121, factum initium regni Babyloniorum seu Assyriorum per Nemrodum

dum seu Belum. Annô Mundi 1997 regnat Ninus, qui Ninivem sive condidit, sive instauravit, & idololatriam invexit. Annô M. 2006 moritur Noëmus, ætatis suæ 950.

Actus III.

Ab Abrahamo ad Mosis ortum.

ANnô Mundi 2039, ante Chr. 2014, natus est Abrahamus, Pater omnium Fidelium, seu rectè de Deo sentientium, certâ in eam professionem notâ adscriptorum. Annô 2044 Zoroaster, Rex Bactrianorum, magiâ infamis est. Annô 2049 Semiramis regit Assyrios. Conflagrat Pentapolis. Evadit Loth, cujus uxor, respectans incendium, vertitur in salis statuam. Annô 2163. immolandus est Isaac, (cujus frater Ismaël ejectus domo) natus ex Abrahama, Saráque sterili. Ex Isaaco progeniti Esau & Jacob Gemelli annô Mundi 2199. Circa hæc tempora Inachus, primus Argivorum Rex. Abrahami obitus annô Mundi 2213, post annos vitæ 175. Exinde 2258 Diluvium Ogygium. Varia Josephi, qui filius Jacobi, fortuna, & undecim ejus fratrum circa annum 2319. Sparta condita 2338. Jobi certamina 2398. Israëlitæ sub Pharaone Rege in Ægypto serviunt 2451 & seqq.

Actus IV.

Ab ortu Mosis ad Samuelem.

ORitur Moses annô Mundi 2464, ante Chr. 1589. Regnum Athenis condit Cecrops

2498. Diluvium Deucalionis 2530. Areopágus Athenis 2539. Israëlis Exitus ex Ægypto 2544. Exiccatio Maris Rubri & Ægyptiorum ſubmerſio. Troja condita 2576. Moſi ſuccedit Joſue, divinus Poliocétes, cujus ad imperium ſtetit Sol 2584. Circa hæc tempora vixit Cadmus, Græcarum literarum inventor. Clades Benjamitarum 2621. Minos 2650. Ludi Iſthmici 2700. Bellerophon, Perſeus, Pelops, Niobe, Janus, Amphion, Debóra 2721. Jahel 2741. Midas, Gedeon 2768. Dædalus, Orpheus, Abimelech 2801. Hercules, Argonautæ, Hydra, Minotaurus, Oedipus, Bellum Thebanum. Tyrus condita 2785, & poſtea Carthago annô 2842. Ludi Olympici inſtituti. Jephthe 2850. Excidium Trojæ 2871. Samſon, Heli.

Actus V.

A Samuele ad Imperium Babyloniorum.

SAmuel Judex electus annô Mundi 2940, ante Chr. 1113. Reges Spartæ. Saul, Rex Hebræorum, 2962. David ex paſtore Rex 2969. Goliath, Codrus, Rex Athenienſis, 2985. Salomon Rex 3020. Dedicatio templi Solymæi 3030. Roboam, filius Salomonis; hoſtis ejus Jeroboam; Homerus 3039. Seſoſtris ſeu Seſac Rex, ludibrium fortunæ. Abias, filius Roboami, 3077. Aſa Rex 3080. Samaria conditur 3110. Achábus & Jezabel 3138. Ocho-

Ochozias, Elias Thesbites, Elisæus 3139. Josaphatus, Rex Judæ, 3145. Lycurgus, Rex & Legislator Lacedæmonum, 3152. Atalia & Joas 3145. Pyramides Ægyptiæ, Dido, Jonas 3216. Sardanapálus 3235. Caránus, primus Rex Macedoniæ, Hesíodus Poëta 3245. Initium Olympiadum 3278, ante Chr. 775. Teglathphalassar, Assyriorum Rex. Roma condita 3302, ante Chr. 751, Olympiade 7. Achaz, Rex Judæ, 3309. Israëlitici regni finis in Rege Osee. Israëlitarum captivitas 3314. Tobias, Isaias, Sennacherib 3319. Sol regressus in gratiam Ezechiæ Regis 3322.

Actus VI.

A Babyloniorum Imperio ad Persicum.

NAbuchodonosor, cognomentô Merodachus, evadit, Babyloniorum & Assyriorũ Rex annô Mundi 3334, ante Chr. 719. Numa, Rex Romanorũ, 3340. Gyges magnus. Manasses 3344. Judith 3346, ante Chr. 707. Messenii bellô subacti 3368. Tullus Hostilius, Rex Rom. 3383. Josias, Rex Judæorum, 3395. Jeremias. Ancus Martius, Rex Rom. 3415. Nabuchodonosor Magnus 3429. Draco Legislator, Arion, Sedecias, Ezechiel, Tarquinius Priscus 3437, U. C. 138. Susanna, Stesíchorus Poëta, Sappho Poëtria, Solyma capta 3446. Sedecias perfidus. Finis regni Judæ. Captivitas Babylonica. Nabuchodonosor in bestiam 3464.

3464. Solon, Evilmerodach 3472. Septem Sapientes Græciæ 3474. Servius Tullius, Rex Rom. Anacreon Poëta. Phalaris tyrannus, Æsópus, Pisistratus, Abarís magus. Balthasar, Evilmerodachi filius, 3445. Crœsus victus. Pythagoras 3514. Babylon à Cyro, Rege Persarum, capta.

Actus VII.

Ab Imperio Persarum usque ad Alexandrum.

CYrus fundavit Imperium Persarum annô Mundi 3517, U.C. 116, ante C. 536. L. Tarquinius superbus 3521. Milo Athleta. Cyrus à Tomyri victus 3523. Cambyses ei succedit, & huic Darius Hystaspis, equi hinnitu, ad regnum perveniens. Zópyrus 3534. Consulum Romanorum initium 3545, U. C. 244. Rex Porsenna, Horatius Cocles. Primus Dictator, Titus Largius, 3557. Pugna Marathonia, Cynégirus, Xerxes, 3567. Coriolanus, Píndarus, Sophocles, Euripides, Arístides, Heródotus; Salaminia pugna; Thermóphylæ, Artemisia. Iterum victi Persæ, duce Mardoniô. Fabii trecenti cæsi 3578, U.C. 277. Thucydides, Themistocles, Socrates, Democritus, Pausanias Rex. Artaxerxes Longimanus seu Assverus, Estheris conjunx. Cimon Miltiadis filius. Esdras scriba 3596. Aman 3601. Decemviri Romæ & Leges XII Tabularum 3604, U. C. 303. Celeberrimi pictores

pictores Zeuxis, Parrhaſius, Timantes; Statuarii Polyclétus & Phidias. Nehemias, reſtaurator templi Hieroſol. 3609. Cenſores primi Romani 3612. U. C. 311. Iſocrates, Hippocrates, bellum Peloponneſiacum 3623. natus Plato. Ariſtophanes, Darius Ochus ſive Nothus, Aſſveri ſucceſſor. Alcibiades 3634. Dionyſius Siculus 3648. Euclides, Lyſander, dux belli, 3649. Arſaces ſeu Artaxerxes; Memnon, Rex Perſarum, 3650. Cyrus Minor, Xenophon, Ageſilaus, triginta tyranni Athenienſes; Amneſtia prima Tiſſaphernes. Romani Vejos capiunt 3658. Roma, à Gallis capta, à Camillo ſervata 3665. Ariſtoteles Stagíræ natus 3670. Demoſthenes, Bœotium bellum 3676. Leuctrica pugna, Epaminondas 3683. Ochus, Rex Perſarum. Ludi Scenici Romæ inſtituti 3690. Marcus Curtius, Manlius Torquatus, Philippus, Rex Macedonum, Alexandri Magni parens. Alexander natus 3698, U. C. 397. bellum Sacrum, bellum Phœnicium, Valerius Corvinus, bellum Samniticum 3711, U. C. 410. Darius Codomanus 3715. Chæronæa pugna 3716.

Actus VIII.

Ab Alexandro ad Perſeum.

ANnô Mundi 3718, U.C. 417, ante Chr. 335, Olymp. CXI. Alexander Macedo 21 annorũ patri ſuccedit, & annô 3720 in Aſiam trajicit. Ejus mors 3730, & ſucceſſores. Agatho-

cles fortunæ filius 3730. Epicurus, Seleucus Nicánor, Seleucidarum origo 3743, U. C. 442. Colossus Rhodius 3749. Philadelphi bibliotheca 3770. Septuaginta interpretes Bibliorum. Bellum Tarentinum 3774. Galli in Græciam irrumpunt, Pyrrhus in Italiam. Primum bellum Punicum 3790, U. C. 486. quod tenuit annos 24 prætextus, defendendi socios Mamertinos; caussa, Siciliam adjiciendi Romanis, Regulus. Jani templum clausum 3819. Bellum Gallicum. Punicum bellum secundum 3836, U. C. 535, ante Chr. 217. Caussa illius, Saguntum à Pœnis expugnatum. Hannibal. Repetitæ Romanorum clades ad Ticínum, Trebiam, Thrasyménum lacum, Cannas pagum: Capuæ luxuries, Pœnorum pernicies. Fabius Cunctator, Marcellus, Scipio Africanus, Syracusæ captæ, Archimedes, Plautus, bellum Macedonicum 3854. Heliodorus sacrilegus; Cato Major seu Porcius, Censor. Perseus, Rex Macedonum, in triumphum ductus 3883, ante Chr. 170.

Actus IX.

A Perseo Victo ad Christum Natum.

ANtiochus Epiphanes seu illustris annô Mundi 3886, ante Chr. 167. Templi Solymæi profanatio: Machabæi, Scipio Æmilianus, Polybius, Lælius, Terentius. Punicum bellum tertium 3605, U. C. 904. specie vindi-

vindicandi Regis Massanissæ, socii Romanorum. Eversa Carthago 3605. Tryphon 3910. Bellum Achaicum. Corinthi excidium 3908. Numantiæ 3921. Cracchorum seditio. Bellum Jugurthinum 3947, U. C. 646. & Cymbricum. Saturninus, turbator Reip. bellum Mithridaticum 3960, ante Chr. 93. bellum sociale 3963. bellum Marianum & Syllana proscriptio 3967. Florent Pompejus, Cicero 3973. bellum Servile & Spartanum 3981. Virgilius natus 3984, U. C. 683. bellum Pyraticum 3687. Catilinæ conjuratio 3991. Pompejus Hierosolymam capit 3992. bellum Gallicum 3995. Cicero exul. Crassi clades 4000. tudi Actiaci. bellum civile 4005, U. C. 704. Annus confusionis fastorum. Pompeji cædes 4006. Alexandrinæ bibliothecæ combustio. Cæsaris victoriæ in bello Alexandrino, Pontico, Africano. Catonis cædes, postea Cæsaris 4010. Interfectores Brutus & Cassius cum aliis, libertatis vindices. Biennio post ipsi quoque pereunt in bello Philippensi. Triumviratus Octavii Augusti, Lepidi, Antonii. Ciceronis cædes. Octavius vel Octavianus Augustus, Cæsar, orditur principatum 4011, ante Chr. 42. florent Virgilius, Horatius, Mecœnas. bellum Perusinum 4013. & Siculum. Herodes Ascalonita, Rex 4014. nascitur S. Anna 4016. familia Machabæorum extinguitur. Herodis crudelitas 4021. Actiaca pugna, Cleopatræ & Antonii fuga, interitus utriusque. Pantheon ab Agrippa ædificatur, aliáque magnifi-

gnifica opera 4027. Marcellus. Templum Herodianum 4035. Ortus B. V. 4038. Conceptio Christi 4052. Nativitas S. Joannis Baptistæ, & Christi JESU a. M. 4052, U. C. 751.

Nunc vertenda theatri facies, & alia inducenda pompa, quod antequam fiat, quædam priùs ex historia Judaica obiter relegemus. Fuerunt igitur *Primæ Ætatis Patriarchæ* decem, quorum primus, Adamus, vixit annos 930. Seth, filius ejus, vixit an. 912. Enos vixit an. 905. Cainan 910. Mahaleel 895. Jared, 962. Henoch translatus annô ætatis 365. Mathusalem vixti an. 969. Lamech 777. Noë ante Diluvium 600.

Patriarchæ.

Secundæ Ætatis Patriarchæ itidem deni. Noë post Diluvium vixit an. 350, universim 950. Sem 600. Arphaxad 438. Cainan posterior 360. Sale 433. Heber 464. Phaleg 239. Rehu seu Reu 239. Sarug 230. Nachor 148. Thare 405.

Tertiæ Ætatis Patriarchæ sunt quoque deni, si Josephum cum undecim fratribus, in unum contrahamus numerum. Abraham vixit an. 175. Isaac 180. Jacob 147. Joseph cum undecim fratribus. Ephraim & Manasses, Josephi filii. Melchisedec, Rex & Sacerdos. Ismaël 137. Esau, pater Idumæorum. Eliphas, &c. Job vixit an. 217, quartus ab Esau.

Pontifices Hebræi.

Pontifices Hebræi fuerunt sexaginta octo, quorum primus Aaron, ultimus Caiphas. E quibus quatuor Azariæ; binomines verò, Achias, seu Achimelech: Joachim seu Eliacim: Jeddoæ sive Jaddus.

Judi-

Judices Hebræorum fuerunt ſedecim; quorum primus Moſes, Legislator, vixit annos 120. Joſue judicavit populum juxta Salianum annis 17, juxta Bellarm. 26, juxta Henricum Samerium 27. Othoniel judicavit an. 40. Aoth an. 80. Barac & Debóra 40. Gedeon 40. Abimelech juxta Salian. 9, juxta Bellarm. & Samerium 3. Thola 23. Jair 22. Hîc Samerius ponit interregnum 18 annorum. Jephthe judicavit annis 6. Abeſan 7. Ajalon 10. Abdon 8. Samſon 20. Heli, Judex & Pont. 40, juxta Samerium 20. Samuel, juxta Salianum 22, juxta Bellarm. 20, juxta Samerium 32.

Judicis Hebræorum.

Reges Hebræi usque ad captivitatem Babylonicam fuerunt triginta novem. E quibus tres primi Saul, David, Salomon, ſinguli vixerunt annis 40, dominantes XII Tribubus Iſraël. Inde facta eſt regni ſciſſio in Iſraëlem & Judam a. M. 3060, ante Chr. 995. *Reges Judæ* fuerunt viginti; quorum primus Roboam, inſipientiſſimus Salomonis filius, qui regnavit annis 17. Abia 3. Aſa 41. Joſaphat 25. Joram 8. Ochozias 1. Athalia, mulier tyrannica, 6. Joas 40. Amaſias 29. Oſias, ſive Azarias, 52. Joathan 16. Achas 16. Ezechias 29. Manaſſes 55. Amon 2. Joſias 31. Joachaz menſes 3. Joakim vel Joachim annis 11. Joachimus ſeu Jechonias menſes 3. Sedecias annis 11. Hic in captivitatem Babylonicam abductus eſt à Nabuchodonoſore, cognomentô Magno, a. M. 3446, ante Chr. 607.

Reges Judæ.

Reges Iſraëlis fuerunt novemdecim. E quibus primus Jeroboam regnavit annis 22. Nadab 2.

Reges Iſraëlis.

Baasa 24. Ela 2. Zambri 7 diebus. Amri 12 annis. Achab 22. Ochozias 2. Joram 12. Jehu 28. Joachaz 17. Joas 16. Jeroboam juxta Salian. & Bellarm. annis 41, juxta Samerium 52. Zacharias 6 menses. Sellum unô mense. Manahem 10 an. Phaceia 2. an. Phacee 20 an. Osee 9 an. qui expugnatâ Samariâ, sede regiâ, à Salmanasare, Rege Assyriorum, abductus est cum populo in captivitatem trans flumen Euphratem annô M. 3314, ante Chr. 739, annô regni Ezechiæ 6.

Duces Hebræorum.

Post liberationem è captivitate Babylonica, quæ duravit annis 70, *Duces Hebræorum* fuerunt viginti; quorum primus Zorobabel; decimus septimus Judas Machabæus, gentis suæ & fortitudinis gloria; ultimus Joannes Hircanus, relictis quinque filiis; è quibus Aristobúlus, natu maximus, principatum in regni formam convertit.

Reges post Duces.

Post *Duces extiterunt Reges* novem, quorum primus, ut dictum, Aristobúlus. 2 Alexander Jannæus, Aristobúli frater. 3 Alexandra seu Salóme, ejusdem uxor, vidua. 4 Hircanus, Alexandri filius natu major, securi percussus ab Antonio Triumviro. 5 Aristobúlus, ejusdem Hircani filius, natu minor. 6. Antigonus, nepos Hircani. In hoc defecit Sceptrum Judæa. 7 Herodes Ascalonita (ab urbe Ascalone, ubi educatus, hoc cognomen adeptus) gente Idumæus, & Magnus dictus; sub quo Christus natus. Qui duos filios ex Mariamne, Hircani filia, susceptos, Aristobúlum & Alexandrum,

xandrum, laqueô sustulit; Archelaum regni hæredem instituit. 8 Archelaus, ex voluntate Cæsaris Augusti, dimidium regni paterni, Judæam & Idumæam, rexit: Antipæ fratri Jordanis & Galilæa cessit: Philippo fratri Ituræa; ita Monarchia in Tetrarchiam abiit. Denique Archelaô relegatô Judæa facta est Provincia Romana. Nonus tamen Rex à Cajo Cæsare creatus, Herodes Agrippa, fœdissimâ tabe periit.

Desiderius. Theatrali prorsus voluptate me implevisti. Nunc spectabimus Secula, in scenam ordine prodeuntia. *Mercurialis.* Annosa illa quidem, sed non æquè grandæva & cana, ut priora: Martióque partim cruore, partim Sacrô purpurea. Sequemur autem, inter cæteros Chronologos, potissimùm Cardin. Robesium, Bellarminum, Jacobum Gaulterium, Theophilum Raynaudum, omnes S. J.

Seculum I.

A Christo Nato ad annum C.

P*Ontifices Romani* hoc seculô quatuor (vulgò) numerantur: S. Petrus, S. Linus, S. Cletus, & S. Clemens. Moritur S. Josephus, Christi Pater Nutritius, 13. Chr. an. obit necem S. Joannes Bapt. a. 33. Christi Mors, Resurrectio, Ascensio a. 34. Stephanus lapidatur Protomartyr eodem annô. Martyrium S. Jacobi Hierosolymis an. 44. Eodem annô divisio Apostolorum. Deiparæ Mariæ obitus an. 46. ætatis annô, ut creditur, 60, aliqui in annû 72

mortem gloriosam differunt. Joannis Evang. discessus ex hac vita annô Chr. & ætatis 99 juxta Joannem de Bussieres S. J. in flosculis historiarum, juxta Baronium 101. Persecutiones Ecclesiæ duæ, Neronis an. 66. Domitiani 99. Hæreses XII, quarum prima Simonis Magi. Concilium Apostolicum Hierosolym. de Legalium abrogatione an. 51. Patres, Doctores Ecclesiæ, Scriptores SS. Petrus, Paulus, Jacobus, Judas Thaddæus. Quatuor Evangelistæ. S. Clemens, S. Hirrotheus, S. Dionysius Areopagita. S. Ignatius M. S. Polycarpus. Philo Judæus. Institutio præcipuorum festorum; Item Quadragesimæ, Aquæ Lustralis, Sacrarum Imaginum usus, Precum Canonicarum, Luminum, Tonsuræ Clericorum. *Imperatores* fuerunt hoc seculô XII. Primus Octavius Augustus ab Actiaca pugna, rexit Imperium annis 44. Tiberius 23. Cajus Caligula 3. Claudius 13. Nero 13. Galba menses 7. Otho m. 3. Vitellius m. 8. Vespasianus an. 9. Titus 2. Domitianus 15. Nerva 1. Clades Variana. Viri doctrinâ illustres Ovidius. V. Maximus. Asconius. T. Livius, Persius, Silius Italicus, Lucanus, Seneca, Pomponius Mela, Plutarchus, Quintil. Petronius Arbiter, Cornelius Celsus, Epictetus, Phil. Juvenalis, Plinius Senior, Val. Flaccus, Martialis, Statius, Halicarnasseus, Vellejus Paterculus. Messalina & Agrippina, feminarum dedecora. Sejani casus an. 33. incendium Romæ 64. excidium Hierosolym. an. 70. Nero & Pilatus sui met carni-

carnifices. Herodes Afcalonita & Agrippa vermibus confumuntur. Herodes Antipas in exilium relegatur Lugdunum. Theríaca inventa, & vitri flexilis temperamentum. Colonia Agrippina conditur. Prima Romæ bibliotheca Afinii Pollionis. Phœnix avis ex Ægypto allatus Romam an. 35.

Seculum II.

Ab anno Chr. C ad CC.

PO*ntifices Rom.* hoc feculô vixerunt undecim. S. Anacletus rexit Ecclefiam an. 9. S. Evariftus 9. S. Alexander 10. S. Sixtus 10. S. Telefphorus 11. S. Hyginus vel Hyginius 4. S. Pius 9. S. Anicetus 9. S. Soter 5. S. Eleutherius 15. S. Victor 9. Tertia Perfecutio fub Trajano an. 120. Quarta fub Antonino 140. Hærefes XIV. Concilia duo. Inter PP. DD. & Scriptores eximii S. Juftinus M. S. Irenæus, Hegefippus, Tertullianus, Clemens Alex. Item Juftinus, Florus, Ælianus, Appianus, Athenæus, Julius Pollux, Aphthonius, Philoftratus, Frontinus, Diogenes Laërtius, Solinus, Tacitus, Plinius Minor, Suetonius, A. Gellius, Lucianus, Apulejus, Apollonius Tyanæus, famofus magus. Victoria de Marcomannis relata per Chriftianos. *Impp. Rom. IX.* Trajanus rexit Imp. 19. Hadrianus 21. Antoninus 22. Marcus Aurelius & Lucius Verus 19. Comodus 13. Pertinax m. 3. Didius Julianus. menf. 2. Severus an. 18. Pila fortunæ Imp.

Pertinax, & Petronius Præfectus aulæ. Strategus Placidus, postea Eustachius M. Romæ templum Pacis cum universis Hierosolym. spoliis conflagrat 193.

Seculum III.

Ab anno Chr. CC ad CCC.

P*ontifices Rom.* XV. S. Zephyrinus rexit Ecclesiam 18. S. Callistus 5. S. Urbanus I an. 6. S. Pontianus 5. S. Antherus an. 1. S. Fabianus 14. S. Cornelius 2. S. Lucius 1. S. Stephanus 3. S. Sixtus secundus 1. S. Dionysius 11. S. Felix primus 2. S. Eutychianus 8. S. Cajus 12. S. Marcellinus 30. Persecutio Quinta sub Severo an. 204. Sexta sub Maximino 237. Septima sub Decio 253. Octava sub Gallieno & Valeriano 261. Nona sub Claudio 270. Decima & atrocissima sub Diocletiano & Maximiano 279. Hæreses XIV. præcipua Manichæorum. Inter Ecclesiæ DD. Origenes, Georgius Thaumaturgus, Arnobius, Methodius, Lactantius. Lapsus Origenis, quemadmodum prius Tertulliani. Claruerunt sanctitate S. Laurentius. S. Mauritius, Dux Thebæorum. SS. Barbara, Cæcilia, Apollonia, Agatha, Sebastianus, Georgius, &c. Zenobia, miræ virtutis matrona. *Imp. Rom.* XXIII. Antoni⁹ Caracalla regnavit an. 7. Macrinus 2. Heliogabalus 4. Alex. Severus 13. Maximinus 3. Maximinus & Balbinus 1, Gordianus 5. Philippus 6. Decius 1. Gallus & Volusianus 3. Valerius &

Gallie-

Gallienus 15. Claudius 2. Quintillus dies 17. Aurelianus 7 an. Tacitus 6.m. Florianus 2 m. Probus 5 an. Carus cum Canino & Numeriano 2 an. Diocletian⁹ & Maximianus 20 a. Plautianus, Caracallæ ſocer, exemplum Tragicum, 206. Valerianus excoriatur à Perſis & ſale condítur 262. Viri docti Alexander Aphrodiſeus, Photínus, Amonius, Porphyrius Apoſtata, Jamblicus, Dio Caſſius, Herodianus, Appianus, Pomponius, Papinianus, Ulpianus, &c. Incendium templi Epheſinæ Dianæ 203.

Seculum IV.

Ab anno Chr CCC ad CCCC.

P*Ontifices Romani* XI. S. Marcellus rexit Eccleſ. an. 5. S. Euſebius 2. S. Melchiades ſeu Miltiades 2. S. Sylveſter 21. S. Marcus m. 8. S. Julius an. 15. S. Liberius 15. S. Felix ſecundus 1. S. Damaſus 17. S. Siricius 13. S. Anaſtaſius 4. Durat Perſecutio Decima; cui ſuccedit XI ſub Valerio & Maximino 301. XII ſub Conſtantio Arriano 370. XIII ſub Juliano Apoſtata 261. XIV ſub Valente Arriano 370. Hæreſes XVII. Arrius, hæreſiarcha præcipuus. Concilium Generale primum, ſeu Oecumenica Synodus, Nycæna 318. & annô 381. Concilium Conſtantinopolitanum, Oecumenicum ſecundum. Inter PP. DD. & Script. eminent Arnobius, Lactantius, S. Athanaſius, Euſebius Cæſareenſ. S. Antonius Mag. Euſebius Emiſſen. S. Hilarius, S. Ephræm, S. Gregorius Na-

Nazianz. S. Basilius Mag. S. Gregorius Nyssen. S. Cyrill. Hierosol. Evagrius, Palladius, Damasus, Prudentius; Didymus cæcus, S. Epiphanius, S. Ambrosius, S. Amphilochius, S. Philastrius, S. Gaudentius, S. Chrysostomus, Ruffinus, S. Hieronymus, Sophronius. Claruerunt sanctitate SS. Lucia, Dorothea, Catharina, Ursula, Blasius, Hilarion, Nicolaus, Martinus, Macarius, plurimique Martyres. Magna pars Imperii cum Constantino Imp. ad Fidem conversa. Crucis è cœlo ostentum fuit omen victoriæ adversùs Maxentium & Maximinum ann. 306. Crux Christi inventa ab Helena Imperatrice. *Imperatores Rom. in Occidente* XII. Constantius & Galerius regn. 3. Constantinus Mag. 31. Constantinus Junior 4. Constans 13. Constantius 24. Julianus 2. Jovinianus m. 7. Valentinianus an. 12. Gratianus 8. Valentinianus secundus 17. Honorius 28. In *Oriente* Valens 25. Theodosius 7. Arcadius 13. Eventus Tragici, Maximiani horrenda mors 311 & Diocletiani 316. Crispus & Fausta 324. Ablavius, fortunæ pila, 337. Valens crematur in tugurio 378. Arbogastes se confodit 399. Eutropius concidit 399. Instituta Academia Bononiens. Viri doctrinâ clariores Olympiodorus, Capitolinus, Lampridius, Vopiscus, Trebellius, Spartianus, Libavius, Ammianus Marcellinus, Sextus Aurelius Victor, Ælius Donatus, Ph. Proba, Falconia, Juvencus. Herodotus. Vegetius. Macrobius, quem aliqui ad secundum seculum referunt.

ferunt. Horrendi terræ motus per orbem 369. & fames 367. Cruces vestibus inspersæ 337. Inducta supputatio per Indicationes, (abrogatis Olympiadibus) quæ essent an. 15 & notæ tributorum Cæsari persolvendorum 313. Aureus numerus excogitatus 325. Cædes Thessalonicæ 336. Constantinopolis condita 330. Alleluja cantari cœptum in Eccles. Institutus ordo militaris S. Lazari.

Seculum V.

Ab anno Chr. CCCC ad D.

P*Ontifices Romani* XII. S. Innocentius rexit 15. S. Zosimus 1. S. Bonifacius 5. S. Cœlestinus 8. S. Sixtus tertius 8. S. Leo Mag. 21. S. Hilarius 7. S. Simplicius 15. S. Felix tertius 19. S. Gelasius 5. S. Anastasius secundus 2. S. Symmachus. Persecutores Ecclesiæ Geisericus seu Gensericus, Arrianus, Hunnericus, Cosroë, Attila. Alaricus Romam capit, & diripit. Hæreses XI. Hæresiarchæ præcipui Vigilantius, Pelagius, Nestorius, Eútyches, Dioscorus. Concilium Ephesinum, tertia Synodus Generalis. Concilium Chalcedonense, Oecumenicum quartum. Inter PP. & DD. ac Scriptores illustriores S. Augustinus, Cassianus, Orosius, S. Paulinus, Severus Sulpitius, Isidorus Pelusiota, S. Cyrillus Alex. Theodoretus, S. Leo Mag. S. Prosper, S. Eucherius, S. Sidonius, S. Hilarius Arelat. S. Vincentius Lirin. Salvianus, S. Chrysologus, Gennadius, S. Maximus, S. Paschasius, S. Cæsarius Arelat.

Arelat. Sanctimoniâ prælustres SS. Alexius, Simon & Daniel Stylitæ, Pulcheria, Remigius, Genovefa, &c. Salutationi Angelicæ addita verba: *Sancta Maria Mater* &c. Usus Cereorum in festo Purificat. B.V. *Impp. Occid.* Valentinianus tertius reg. 30. Maximus m. 3. Avitus m. 10. Majorianus an. 4. Severus 5. Anthemius 6. Olybrius m. 7. Glycerius an. 1. Julius nepos paucos m. ultimus Momilius Augustulus. *Impp. Orientis* Theodosius Junior 43. Marcianus 6. Leo Thrax 18. Zeno 18. Basiliscus 1. Anastasius 27. Primus Rex Italiæ Odoácer. Primus Hispaniæ ex gente Visigothica Adolphus. Primus Galliæ Pharamundus an. 420. tum Clodomirus, Meroveus, Childericus, Clodovæus, &c. hic Christi fidem suscepit annô 496. à S. Remigio undis ablutus; in unctione ampulla delata cœlitus. Clari eruditione Symmachus, Prudentius, Sedulius, Ausonius, Claudianus. Exempla Tragica; Wandalorum vastatio a. 455. Hunnericus 484. Gainas an. 400. Stilico 408. Ruffinus. Chrysaphius eunuchus 450 Aëtius 454. Maxim9 Imp. 455. Zeno vivus sepultus 491. Paulinus & Eudoxia. Puncta ab Hebræis in scribendo excogitata. Hiberni conversi per S. Patritium: Norici per S. Severinum. Monachi Insomnes seu Acæmitæ. Trisagion è cœlo auditum 422. Origo urbis Venet. 451, juxta Bell. 421. librorum millia centena vicena conflagrârunt Constantinop. 476. Initia regni Gothici in Hispan. 413. Gallici 420. Wandalici in Africa 427.

Hunga-

Hungarici per Attilam 442. Anglici 463. Italici in Odoacre 470. Ostrogothici per Italiam in Theodorico 493. Occidentale Imp. in Augusto cœptum, deficit in Augustulo an. 470.

Seculum VI.

Ab anno Chr. D ad DC.

P*Ontifices Rom.* XIII. S. Hormisda rexit Eccl. annis 9. S. Joannes I menses 9. S. Felix IV an. 4. Bonifacius secundus an. 1. Joannes secundus 3. S. Agapitus 2. S. Sylverius 3. S. Vigilius 15. Pelagius 5. Joannes tertius 15. Benedictus 4. Pelagius secundus 12. S. Gregorius Mag. 13. Persecutores Ecclesiæ. Anastasius Imp. Theodoricus, Rex Arianus. Hæreses X nominatiores. Acephali, & Monothelitæ. Concilium Constantinop. secundum, Generale quintum. Claruerunt sanctitate S. Sigismundus Rex Martyr 526. S. Hermenegildus Mag. 583. PP. & Scriptores celebres S. Fulgentius, Boëtius, Anastasius Sinaita, Ennodius, Procopius Gazæus. S. Climacus. Cassiodorus. S. Gregor. Turonensis & Greg. Mag. Petrus Diaconus, Fortunatus. S. Benedictus Ordini suo dat initium an. 520. Boji sive Bavari ad Christum conversi circa annum 540. A. 570 regni *Longobardici* initium per Alboinum, qui cum sua Rosimunda & rivali Helmichio inter exempla tragica memorandus. *Impp. Orientis* quinque: Justinus, qui fuit antè subulcus, regn. an. 9. Justinianus Legum lator 38. Justinus Junior 17. Tiberius 5. Mauritius cum liberis à Phoca occisus

cisus an. 17. Totila, penultimus Regum Italiæ, Romam capit & diripit: Italiam & Siciliam vastat, & interimitur à Narsete eunucho, insigni stratégo, circa an. 552, qui, sicut & Belisarius, variantis fortunæ documentum fuit. Alaricus manu Clodovæi cadit an. 507. Initium Exarchorum, loco Cæsaris, Orient. in Italia Imperantium 568. Mediolanum excisum 525. Polonici principatus initia 550. Inventa specula ustoria 514. Codex & Pandectæ productæ 530. Ars serici ex bombycibus conficiendi ex India in Europam invecta 557.

Seculum VII.

Ab anno Chr. DC ad DCC.

P*ontifices Romani* XXI. Sabinianus m. 5. Bonifacius tertius m. 8. S. Bonifacius quartus an. 9. Deus dedit 3. Bonifacius quintus 8. Honorius 12. Severinus 11. Joannes quartus 1. Theodorus 7. S. Martinus 6. S. Eugenius m. 6. S. Vitalianus 14. Adeo datus 7. Donus 1. S. Agatho 4. S. Leo secundus 1. S. Benedictus secundus 1. Johannes quintus 1. Conon 1. S. Sergius 13. SS. Martyres Anastasius, Trudo, Leodegarius, Lambertus. Clari nominis Scriptores S. Isidorus Hispal. S. Sophronius, S. Ildefonsus, Joannes Moschus. Sanctitate insignes S. Augustinus, Anglorum Apostolus, 600. S. Joannes Eleemosyn. 610. S. Columbanus 614. S. Gallus 618. S. Emmeranus 652. S. Gertrudis. 664. Hæreses XI. In quibus Maronitæ, & Sergius, Monachus, dementator Mahometis;

metis, qui an. 622. novam promulgavit ſectam ex Arianiſmo, Judaiſmo, Ethniciſmo conflatam. Concilium Conſtantinop. III. Generale VI. Pantheon dicatur Deiparenti. Uſus campanarum, Inſtrumentorum Muſicorum in Eccleſia; converſa Flandria per S. Eligium, Franci Orientales per S. Kilianum, Hollandi & Friſones per S. Wilebrordum & Suibertum. A Perſis Crucem Sactam recuperat Heraclius Imp. *Reges Italiæ* XI. *Impp. Orienti* IX. Phocas regn. an. 8. Heraclius 31. poſteà Monothelita. Conſtans 27. Conſtantinus tertius 3. m. Heracleonas 6 m. Conſtantinus Pogonatus ſeu barbatus 17 an. Juſtinianus Junior 10. Leontius 3. Tiberius tertius 6. Phocæ juſſu Narſes vivus comburitur 605. Ipſe quoque malè perit. Brunichildis, decem Regum trucidatrix, equinis caudis alligata diſcerpitur 618. Dejectio Coloſſi Rhodii 647. Mahometis in Arabia & Saracenorum progreſſus, occupatâ magnâ parte Africæ, & Inſulâ Rhodô. Primus Dux Venetorum creatur 697. Inventio Ignis Græci. Annorum ſupputatio apud Arabes ab Hegira, ſive expeditione in Mecham facta, annô 621. Zechius Croata initium dedit regno Bohemiæ, & frater ejus Lechus Poloniæ. Origo Sacelli Oettingani B. V. in Bavaria circa an. 616.

Seculum VIII.

Ab anno Chr. DCC ad DCCC.

P*Ontifices Rom.* XIII. Joannes ſextus rexit Eccleſ. an. 3. Joannes ſeptimus 2. Siſinnius

dieb. 20. Conſtantinus an. 6. S. Gregorius ſecundus 16. S. Gregorius tertius 11. S. Zacharias 10. Stephanus ſecundus dieb. 4. Stephanus tertius an. 5. S. Paulus 10. Stephanus quartus 3. Hadrianus 23. Leo tertius 20. Perſecutores Chriſtianorum Leo Iſauricus cum hæreticis Iconomachis 740. Conſtantinus Capronymus 767. Habdalla Saracen. 770. Hæreſes IX. præcipuæ Iconoclaſtarum & Albigenſium. Concilium Generale VII, Nicænum II, 708. PP. DD. Scriptores celebres Ven. Beda, S. Damaſcenus, Uſuardus. Claruit S. Wilibaldus, S. Anthuſa, Capronymi filia. S. Walburga. S. Richardus. S. Bonifacius Ep. Mogunt. S. Hubertus. S. Burchardus. Saxones & inferiores Friſones per S. Ludgerum converſi: Alemañi per S. Corbinianum. S. Suibertus primus ſolenniter in album cœlitum relatus 710 Saraceni Hiſpaniâ potiuntur. Introducta exoſculatio pedum Pontificis Rom. Datus titulus Chriſtianiſſimi Carolo Martello, Regi Galliæ, an. 740. *Impp. Occidentis* ſeu *Reges Italiæ*, ſeu Longobardorum IX, quorum ultimus Deſiderius debellatus à Carolo M. *Impp. Orientis* Juſtinianus Junior iterum an. 8. Philippicus 1. Anaſtaſius ſecundus 2. Theodoſius tertius 1. Leo Iſauricus 24. Conſtantinus Capronymus 34. Leo tertius 5. Conſtantinus cum Irene matre 40. Conſtantinus ſolus 7. Initia regnorum Hiſpalenſis, Cordubenſis, Aſturum, Legionenſis 727. Calipharum in Ægypto 700. Turcæ minorem Armeniam occupant. Finis regni

Longo-

Longobardici & Exarchatus post annos CC, quam inceperat. Alphonsus, Legionensis Rex, pertæsus tributum Virginum, profligat Mauros 791. Insignes strategi Carolus Martellus & Carolus M. Imp. Instituta Academia Patavina 790. Inventa inductio solearum ferrearum pedibus equinis.

Seculum IX.

Ab anno Chr DCCC ad DCCCC.

P*Ontifices Romani* XVI Stephanus quintus rexit Eccles. an. 5. S. Paschalis 9. Eugenius 2. Valentinus dieb. 40. Gregorius quartus 16. Sergius secundus 3. S. Leo quartus 8. Benedictus tertius 8. Nicolaus 9. Hadrianus secundus 4. Joan. octavus 10. Marinus 1. Adrianus tertius 1. Stephanus sextus 6. Formosus 4. Stephanus septimus 4. Vexant Ecclesiam Saraceni in Hispania & Oriēte an. 812. 821. 850. 851. 852. Et Rex Danorum Ericus & Bulgari 813. Hæreses VI. Concil. Oecumenicum VIII. Constantinop. IV. Scriptores celebres Theodorus Studites, Angelomus, Strabo, &c. Sanctitate eximii S. Edmundus Rex M. Singularis pietas ac fortitudo Imperatricis Theodoræ 870. Convertuntur ad Christum Dani, Sclavi, Saxones, Hungari & Bulgari cum suis Regibus Cacano & Bogore. Russi, Normanni, Triballi, Moravi. *Carolus M.* an 800 restituit *Imperium Occidentale*, deinceps à Germanis obtinendum; regnavit autem Carolus an. 14. Ludovicus Pius 27. Lotharius 15. Ludovicus secundus 20. Carolus

lus Calvus 2. Ludovicus tertius 10. Carolus Crassus 3. Arnulphus 12. *Impp. Orient.* Nicephorus 10. Michaël Curopalates 2. Leo Armenius 7. Theophilus 12. Michaël cum Theodora matre 25. Basilius Macedo 20. Leo sextus 25. Stratégi celebrati Arnulphus Imp. 895. Ramirus I, Rex Legionensis, 845. Electores Pontificis Rom. primùm appellati Cardinales. Lilia scuto Francico indita. Aquisgranum conditur. Leo, Basilii filius, à psittaco servatur.

Seculum X.

Ab anno Chr. DCCCC ad M.

P*Ontifices Rom.* XXVIII. Theodorus secundus rexit Eccles. dies 20. Joannes nonus an. 4. Benedictus quartus 3. Leo quintus dieb. 40. Christophorus 7. m. Sergius tertius an. 2. Anastasius tertius 2. Lando sive Landus pauculis mens. Joannes decimus 16. Leo sextus m. 7. Stephanus octavus an. 2. Joannes undecimus 5. Leo septimus 4. Stephanus nonus 3. Martinus secundus 3. Agapitus secundus 11. Joannes duodecimus 9. Leo octavus 1. Benedictus quintus 10. Joannes decimus tertius 7. Domnus secundus m. 3. Benedictus sextus 1. an. Benedictus septimus 9. Joannes decimus quartus 1. Joannes decimus quintus 10. Joannes decimus sextus m. 4. Gregorius quintus an. 3. Sylvester secundus an. 4. Sæviunt Bohemi in Christianos circa an. 942. S. Wenceslaus pro Christo trucidatur. Item Bonifacius in Russia. S. Odo propagat Ordinem Cisterciensem. S.

Romu-

Romualdus instituit Chamaldulensem. S. Eduardus Rex, novercæ insidiis, cæsus 978. Hungari plenius conversi per S. Stephanum. Item Poloni & Dani Religionem Catholicam cum suis Regibus amplexi: Prussi quoque, Nortwegii, Moscovitæ. Septem Electores Imperii Romano-Germanici constituti 996 à Gregorio V. *Impp. Occid.* Ludovicus IV regn. an. 6. Conradus Saliquus 7. Henricus Auceps 20 Otho primus, Magnus cognomentô, 37. Otho secundus 10. Otho tertius 18. *Impp. Orient.* Constantinus octavus regn. an. 49. Romanus 2. Nicephorus Phocas 2. Joannes Zemisces 6. Basilius & Constantinus 50. Strategi celebres Henric. Imp. Hungarorum cecídit 40 millia an. 944. Et Alphonsus V., cognomentô Mag. Rex Hispaniæ. Initium regni Navarræ 912. Aragonici 915. Castella fit sui juris 939. Burgundia Imperio adjecta 945. Initium Marchionatûs Montisferratens. 967. Principatûs Saxonici 970. Lotharingici 981. Sabaudici 998. Moscovitici 990. Inter exempla tristia Hatto, Episcop. Moguntinus, à muribus corrosus, 970. Maria Augusta, jussu Othonis tertii mariti cremata, 996. Ludi Equestres seu Trojani primùm usurpati (vulgò *Torneamenta.*) Magdeburgum cõditur. Mutatio nominis Pontificii primũ usurpata in Joanne XII.

Seculum XI.

Ab anno Chr. M ad M C.

P*Ontif. Rom.* XVIII. Joannes XVII rexit Eccl.

m.5. Joannes XVIII an. 6. Sergius IV 3. Benedictus VIII 2. Joannes XIX 10. Benedictus IX 11. Gregorius VI 3. Clemens II vix annum. *Damasus II non an. Leo IX, strictè VIII, 5. Victor II an. Stephanus X non ann. Nicolaus II non an. Alexander II non an. Gregorius VII an. 12. Victor III an. Urbanus II an. 11. Paschalis II an. 18. Innumeri Christiani à Sclavis, Hungaris, Danis, Russis interfecti. Inter hæresiarchas notior Berengarius. Claruerunt S. Burchardus, primus Episc. Herbipolensis, quem seculô istô ponit Raynaudus, sed Gaulterius seculô VIII. S. Fulbertus. Hermannus Contractus. S. Odilo. S. Anselmus, Theophylactus, Petrus Damianus, Ivo Carnotensis, Marianus Scotus, Lanfrancus, &c. S. Henricus Imp. cum Kunigunda uxore virgine virgo 1024. S. Stanislaus Episcopus m. 1079. S. Arnulphus 1080. S. Joan. Gualbertus. Institutum triduanum in capite Quadragesimæ jejunium. Globus aureus cum cruce Insigne Imperii. Addictum Deiparæ Sabbathum 1095. Ejusdem Officium institutum, seu Preces Horariæ. Usus & nomen disciplinæ seu flagellationis publicæ. Commemoratio omnium defunctorum. Ordinis Carthusiensis auctor S. Bruno 1086. Cisterciensis S. Robertus Abbas 1098. cujus postea instaurator S. Bernardus. *Impp. Occid.* Henricus II, sanctus Bavarus, reg. 11. Conradus secundus 15. Henricus tertius III 16. Henricus IV 50. *Orient.* Romanus 5. Michaël quintus 4. Constantinus Monomachus 12. Theodora Porphyrogenita

an.

an. 1. Michaël sextus 1. Isaac Comnenus 4. Constantinus Ducas 7. Romanus Diogenes 4. Michaël septimus 6. Nicephorus Boto 3. Alexius Comnenus 38. Hierosolyma Saracenis adempta 1099. Insignes stratégi Godefridus Bullionius, Dux Constantinus, Robertus Guiscardus, Huna Anglus. Initium regni Bohemiæ ex Ducatu 1087. & Poloniæ 1077 & Scotiæ 1098. Inter viros doctos Avicenna Phil. & Guido Aretinus, Monachus, repertor notarum musicarum, an. 1022. Romanus Imp. dolô Zoës uxoris strangulatur. Viginta millia puerorum proficiscuntur in Palæstinam ad bellum sacrum 1013. Pereunt fame, peste, gladiô.

Seculum XII.

Ab anno Chr. MC ad MCC.

P*Ont. Rom.* XVI. Gelasius rexit Eccl. an. 1. Calixtus 6. Honorius II 5. Innocentius II 13. Cœlestinus II m. 5. Lucius II non an. Eugenius III 8. Anastasius IV 1. Adrianus IV non ann. Alexander III 22. Lucius III 4. Urbanus III 2. Gregorius VIII non ann. Clemens III 3. Cœlestinus III 6. Innocentius III 18. S. Thomas, Archiep. Cantuariensis, m. 1170. Hæreses præcipuæ Waldensium & Albigensium. Concilium Gen. IX. Lateranense primum & Gen. X. Lateranense secundum. Doctrinâ claruerunt S. Bernardus 1130. Cedrenus, Euthymius, Hugo de S. Victore, Richardus à S. Victore, Petrus Comestor, Petrus Cluniacens. & Blesentis, Otho Frisingens. Joachimus

Abbas. Floruerunt sanctitate S.Bruno Carthus. 1115. S.Hugo Gratianop.1115.S.Norbertus, institutor Ordinis Præmonstratēsis, 1130. S.Hildegardis 1148. S.Benedictus, puer duodenis, cōstructor prodigiosus pontiū Avenione & Lugduni, 1177. Corpora trium Regum Magorum Coloniam translata, 1168. Festum Concept. B.V. celebrari cœptum 1136. Ordines militares instituti, Templariorum, & Hospitalariorum, seu S.Joannnis Hierosolym. hodie Melitenses, 1119. Calatravæ 1158. S. Jacobi 1170. Alcantaræ 1176. Teutonicorum Marianorum 1190. Conversæ Gothia, Livonia, Pomerania denuò, Finlandia, Suecia. Theologia Scholastica in meliorem formam digesta per Petrum Lombardum, Ep. Parisiensem, 1140. Hierosolyma à Saladino recepta, crux ab eo flagellata. Gratianus edit Decretum. *Impp. Occid.* Henricus V regn. 20. Lotharius II Saxo 14. Conradus III Suevus 3. Fridericus I Ænobarbus 37. Henricus VI, cogn. Asper, an. 8. *Orientales*. Calo Joan. Comnenus 24. Manuel Comnenus 38. Alexius Comnenus 2. Andronicus Comnenus 3. Isaacius Angelus 10. Alexius Angelus 6. Alexius m.6. Portugallia fit regnum 1179. Eruptio Tartarorum in Europam 1188. Creta Venetis vendita 1195. Insignes strategi Henricus Leo, Dux Brunsvicensis, Guilielmus, Dux Aquitanię, Dominicus Michaël Venetus, & Jacquellinus. Exemplum Tragicum Andronicus 1181. Fridericus Ænobarb. miserè mersus 1190. Inter Doctos Averroës, Eustathius, Homeri Interpres.

Michaël

Michaël Glycas. Gottfridus Vintonienſi, Joannes Sarisberienſis, &c. Monachium, Bavariæ caput, conditur 1177. Guelfi & Gibellini factionibus ſuis Italiam turbant, illi ſummi Pont. Alexandri III, hi Jus Imperatoris propugnantes. Otho Wittelſpachius Principatum Bojariæ obtinet 1183. Unde hodierni Duces.

Seculum XIII.

Ab anno Chr. MCC ad MCCC.

P*Ontifices Romani* XVII. Honorius III rexit Eccl. an. 10. Gregorius IX 14. Cœleſtinus IV dieb. 18. Innocentius IV an. 11. Alexander IV 6. Urbanus IV 3. Clemens IV 3. Gregorius X 4. Innocentius V m. 6. Adrianus V menſ. unum. Joannes XXII menſ. 8. Nicolaus III an. 2. Martinus II, aliàs quartus, an. 4. Honorius IV an. 2. Nicolaus IV an. 4. Cœleſtinus V m. 5. Bonifacius VIII an. 9. Perſecutor Chriſtianorum Mindanus, Lithuanorum Dux. Inter hæreticos nominati Flagellantes. Concilium Gen. XII, Lateranenſe IV, & Generale XIII, Lugdunenſe I, & Gen. XIV, Lugdunenſe II, an. 1274. Floruerunt doctrinâ Innocent. III, Papa. S. Raymundus. Jacobus de Vitriaco. Vincentius Bellovic. Thomas Durandus, Nicolaus de Lyra, Nicephorus Calliſtus. Doctores Scholaſtici Guil. Altiſiodorenſ. 1216. Guilelmus Pariſienſ. B. Albertus Magnus 1240. Alexander Halenſis 1240. S. Bonaventura, S. Thomas Aquinas 1270, &c. alii in utroque ſexu ſanctitate clari S. Dominicus,

Fundator Ordinis Prædicatorum seu Dominicanorum, 1201. S. Franciscus, Institutor Ordinis Franciscanorum seu Minorum, 1209. Floret S. Antonius de Padua seu Patavinus 1230. S. Elisabetha Landgravia Hassiæ. S. Hedwigis 1243. S. Lutgardis 1246. S. Petrus Mart. 1252. S. Clara, Fundatrix Franciscanarum Monialium, 1211. S. Ludovicus, Rex Galliæ, obiit 1270. S. Ivo 1280. S. Rochus 1287. S. Albertus Carmelita 1292. S. Nicolaus Tolentinas 1295. S. Ludovicus Tolosanus. In Tartaria, Livonia, Prussia propagatur fides. Ordo Carmelitarum confirmatur 1180. innotescit Europæ 1200. Ordo S. Trinitatis pro Redemptione Captivorum Romæ 1208. Eremitarum S. Pauli 1215. Eremitæ S. Augustini in unum coguntur 1243. Ordo Servitarum seu Servorum B.V. 1251. Ordo Militaris S. Mariæ de Mercede pro Redemptione Captivorum à Jacobo, Aragoniæ Rege, instituitur 1232. Ordo Cœlestinorum 1274. Campanæ sonitus tum ad Consecrationem, tum Salutationem Angelicam decretus. Concordantiæ Bibliorum editæ. Biblia capitibus distincta. Pileus rubeus Cardinalibus attributus 1245. Festum SS. Sacramenti institutum. Jubilæi celebratio centenaria. Magisterium S. Palatii. Genuflexio, ad Homo factus est. Domus Deiparæ Nazaretana è Galilæa transfertur in Dalmatiam 1291. hinc in Picenum, in Silvam Lauretanam 1282. *Impp. Occidentis* hoc seculô, juxta P. Nicolaum Avancinum S. J. *in Elogiis Impp. Germ.* Philippus

pus occisus an. 1208, regn. an. 9. Otho IV, Dux Brunsvic. exauctoratus 1210. Fridericus II, Suevus, obiit 1250. Conradus IV, Suevus. Guilielmus Hollandus occisus 1255. Interregnum. Rudolphus I Austriacus, Comes ab Habspurg, electus 1273, obiit 1291. Adolphus Nassovius occisus 1298. Albertus I Austriacus electus 1298. occisus, juxta Gaulterium & Bucelinum, à nepote 1308. *Impp. Orientales* Balduinus, Belga, regn. an.9. Henricus 7. Petrus mens. aliquot. Robertus an. 11. Balduinus II, ultimus Latinorum, an.34. Michaël Palæologus 33. Andronicus 40. Imperium Orientale Latinis obtigit an. 1200. Ablatum eis post annos 55. Initium Imperii Trapezuntini an. 1203. Austria, Styria, Tirolis, & Carinthia Rudolphi Imp.familiæ adjecta 1282.móxque Burgundia & Bohemia. Initia Libertatis Helveticæ 1295, vel 1307. admirabile tentorium, in quo Solis & Lunæ circuitus Friderico Imp. à Soldano missum. Landishutum in Bavaria conditur 1204. Straubinga 1208. Rudolphus, Comes Habspurgicus, Austriacorum Cæsarum & Archiducum, ob pietatem & venerationem SS.Eucharistiæ,fortunatissimus auctor. Insignes stratégi Simon Montfortius & Matthæus Montmorantius. Academia Parisiens. instaurata 1232. Viennensis in Austria constituta 1239. Salmanticensis 1240. Cantabrigensis 1277. Neapolitana & Patavina, & Perusina 1290. Viri doctrinâ illustres Joan. à S.Bosco,Mathem.Alphonsus X,Rex Castellæ, Math.

Math. Accursius, JC. Godefridus Viterbiensis, Conradus Urspergensis, Matthæus Paris, Martinus Polonus, Saxo Grammaticus, Historici. Exempla Tragica Petrus de Vineis, Friderici Cancellarius, exoculatus, caput ad columnam allisit, 1249. Conradinus Suevus & Fridericus Austriacus securi percussi Neapoli 1268. Vesperæ Siculæ, quibus ultra 8000 Gallorum à Siculis intra duas horas cæsa 1281.

Seculum XIV.

Ab anno Chr. MCCC ad MCCCC.

P*Ontifices Rom.* X. Benedictus X rexit Eccl. m. 8. Clemens V an. 9. Joannes XXI, aliàs XXII, aut XXIII, an. 10. Benedictus XI, aliàs X, vel XII, 7. Clemens VI 10. Innocentius VI 10. Urbanus V 8. Gregorius XI 7. Urbanus VIII an. 11. Bonifacius IX 14. Saraceni variis in locis necant Christianos. Hæresiarchæ notiores Lollardus & Joan. Wicleffus. Concil. Gen. XV, Viennæ in Gallia, an. 1321. Scriptores sacri & DD. Scholastici Ludolphus de Saxonia, Guido Carmelita, Simon de Cassia, Taulerus, Berchorius, Raymundus Jordanus, Præpositus Uticensis, vulgò Idiota. Durandus 1300. Joannes Duns, Scotus, Franciscanus, Aureolus, F. Guilielmus Ockam, F. Franc. de Mayrone 1320. B. Henricus Suso Dom. 1340. Joannes Taulerus ejusdem Ord. 1350. Robertus Holkot ejusdem Ord. 1350. Gregorius Ariminens. Augustin. Th. 1359. Thomas Argentinas ejusd. Ord. Th. 1350. S. Brigitta, Sue-

ta, Sueciæ Regina, 1360. Joan. Cantacuzenus 1360. Petrus Berchorius 1360. S. Catharina Senensis Ord. S. Dom. obiit 1380. B. Raymundus. Joannes Rusbrochius. Bartholus, fax Jurisc. Franc. Petrarcha, utérque floruit c. an. 1345. Joan. Aventinus. Baldus JC. 1390. Joan. Calderinus, Joan. Boccatius, Nicephorus Grégoras, Joannes Villanus, &c. Sanctitate illustres, præter memoratos, S. Elzearius Comes 1325. S. Andreas Córsinus 1370. S. Francisca Romana 1390. Conversa Lithuania & Jagello, ejus Princeps, itémque Samogitia. Jubilæi celebratio facta quinquagenaria. Festum Visitat. B.V. institutum 1378. Reductio Jubilæi ad annum 30 per Urbanum VI. *Impp. Occid. seu Germanici* hoc seculô ab aliis enumerantur quatuor; ab aliis quinque, nimirum Henricus VII, Comes Luzemburg. juxta Bell. regnavit an. 5. Fridericus III Pulcher, Austriacus, æmulus Ludovici. Ludovicus, Bavarus, IV, aliàs V, regnavit annis 33, obiit an. 1347. Carolus IV regn. an. 32, obiit 1387 juxta Bucel. juxta Gault. 1379. Wenceslaus juxta Bell. regnat annos 39, juxta Gault. 21, juxta Bucel. dejectus imperiô tanquam ignavus an. 1400. *Impp. Orientales* Andronicus Junior regnat an. 14. Calo Joannes 30. Manuel 2. Andronicus 39. Othomannici Imperii initia 1300. Præfecturæ Italicæ in Marchionatus liberos mutatæ 1340. Avenio fit juris Pontificii 1350. Delphinatus ad Gallos transit, eâ conditione, ut Regum Galliæ primogenitus, Delphinus vocetur 1345 vel 1349.

1349. Item Burgundiæ Principatus. Hannonia, Zelandia, Frisia Ludovico Bavaro cedunt, cum Lusatia & Tiroli, 1350. Strategi Alphonsus XI, Rex Hisp. 450. Tamerlanes terror Orbis. Ordo Jesuatorum institutus à S. Joanne Columbino 1356. Eremitarum S. Hieronymi 1380. Militia Equitum Periscelidis in Anglia 1344. Clemens V sedem Avenionem transfert 1305. Ab eodem extincti Templarii 1311. factiones Guelforum & Gibellinorum in Italia invalescunt 1360, annô 1309. Equites S. Joannis Hierosolym. Rhodum recuperant 1309. Per Græcorum obfirmationem in schismate res Othomannicæ crescunt. Annatæ 1394. Bellum inter Venetos & Genuenses 1353. In Exemplis Tragicis Andreas Rex Neapol. conjugis odiô strangulatus 1344. Petrus, Rex Castellæ, securi percussus 1360. Baldus fatum suum caniculæ debet. Bajazetes, Rex Turcarum, in cavea ferrea circumfertur à Tamerlane; Amurâthes, ante ipsum Rex victoriis inclytus, à servo confoditur. Inventa acus nautica 1303. Bombarda à Germaois 1380. Institutæ Academiæ, Avenionensis 1300. Ferranensis 1316. Pisana 1339. Aurelianensis 1312. Heidelbergensis 1346. Pragensis 1361. Cracoviensis 1361. Andegavensis 1361. Senensis 1388. Coloniensis 1388. Erfordiensis 1392. Equites stellæ in Gallia 1350. Austriæ Dux Leopoldus ab Helvetiis occisus 1386. Illorum fœderatio an. 1307.

Secu-

Seculum XV.

Ab anno Chr. MCCCC *ad* MD.

P*Ont. Rom* XIII. Innocentius VII rexit Eccl. an. 2. Gregorius XII an. 8. Alexander V non annum. Joañes XXII, aliàs XXIII, vel XXIV, 5. Martinus III, dictus V, 13. Eugenius IV, 16. Nicolaus V 8. Callistus III 3. Pius II 6. Paulus II 7. Sixtus IV 10. Innocentius VIII 8. Alexander VI 12. Persecutiones in Oriente à Mahometanis. Concilium Gen. XVI Florentiæ 1434. Claruerunt PP. DD. Scriptores celebres S. Vincentius Ferrerius Dominic. S. Bernardus Senensis Franciscan. Thomas Waldensis, Turrecremata, Dominic. Petrus de Natalibus, Panormitanus, Nicolaus Cusanus, Æneas Sylvius, Joan. Picus, Mirandulanus Comes. B. Laurentius Justinianus, Joan. Nauclerus scripsit Chronicon usque ad ann. 1500. inde Surius continuavit. Bessarion Cardinalis Gerson, Thomas Kempensis, Joannes de Monte Regio, Georgius Purbachius, Paulus Venetus, Zabarella, Geminianus, Georgius Trapezuntius, Blondus, Gaza, Perottus, Lascarus, Valla, Calepinus, Rudolph. Agricola, Pomp. Lætus. Bapt. Mantuanus, Jovianus Pontanus, Hermolaus Barbarus, Angelus Politianus, Alexander ab Alexandro. Eminet Alphonsus Tostatus an. 1440. qui, natus annos non plus 40, scripsit quatuordecim bene magna volumina Commentariorum in SS. Scripturam, unde merito de ipso scriptum: *Hic stupor est*

per est mundi, qui scibile discutit omne. Joan Nider. B. Johannes de Capistrano Franc. sanctitate ac doctrinâ celebratissimus, 1440. S. Antoninus Ord. Prædic. 1445. Baptista Platina 1472. Gabriel Biel 1490. Albertus Cranzius, Coccius Sabellicus, Guil. Pepinus, &c. *Impp. Germanici* seu Imp. Rom. Rupertus Bavarus regn. 10, moritur 1410. Sigismundus Luzemburgicus an. 27, obit 1437. Albertus II Austriacus 2. an. obit 1439. Fridericus IV Austriacus regi 54, moritur 1493. Maximilianus I Austriacus an. 26, obit 1519. *Impp. Orientales* Joannes Palæologus 28. Constantinus 6. Imperium Orientis transit ad Turcas 1452. Imp. I. Mahumetus II an. 28. Bajazethes 32. Reges Hispaniæ Joannes II, obit annô 1404, regnat 47. Henricus IV reg. 25, obit 1454. Ferdinandus V Catholicus reg. 25, obit 1477. Reges Galliæ Carolus VII reg. 39, obit 1461. Ludovicus XI reg. 22, obit 1483. Carolus VIII. an. 15, obit 1498. Ludovicus XII an. 17. Præter memoratos sanctitate illustres fuere B. Catharina Bononiensis. S. Lidwina 1433. S. Lutgardis 1446. S. Didacus Complutens. 1463. S. Franciscus de Paula, Institutor Ordinis Minimorum, 1473. S. Udalricus precibus Ungaros ab obsidione Augustæ repellit, & magnâ clade afficit 1455. In Helvetia obit B. Nicolaus de Saxo an. 1487. Fratres Mendicantes S. Hieronymi 1405. Ordo S. Mauritii in Sabaudia 1440, S. Michaëlis in Gallia 1469, S. Georgii in Hungaria 1493, Velleris aurei in Hispania 1430.

Jubilæum

Jubilæum ad 25 annũ reducitur per Paulum II. Prima Processio solennis circumgestandô SS. Euch. 1404. Constantinopolis capta â Mahumeto 1453. Sacra Sindon Sabaudiæ obtigit 1459: Familiarum Judaicarum 40000 pulsa ex Hispaniis. Inquisitio Hispanica 1492. Stratégi Joannes Zisca, hæreticus, & Catholicorum hostis acerrimus. Joan. Darcia è finibus Lotharingiæ, vulgò Aurelianensis puella. Georgius Castriotus Scanderbegius, Joannes Hunniades, Stephanus Waiwoda, Bathoreus, Ladislaus Pannonius. Ducatus Würtenbergensis initia 1470. Burgundia redit ad Gallos 1476. Helvetii stipendium à Rege Galliæ accipere cœperunt 1479. Albertus Dux Bavariæ recusat oblatum Hungariæ regnum 1440. Institutæ Academiæ Herbipolensis 1403. Lipsiensis 1408. Ingolstadiensis 1416. Rostochiensis 1415. Lovaniens. 1427. Pictaviensis 1431. Gripswaldensis 1456. Basileensis 1459. Friburgensis Brisgojæ 1467. Valentina 1470. Tubingensis 1477. Moguntina 1482. Dolana reviresсit 1482. Typographia inventa 1440 à Joan. Guttenbergio Argentoratensi, vel 1452 à Joan. Faustio Moguntiæ. Liber primus excusus Augustinus de Civitate Dei & Lactantius. Orbis novus auspiciis Hispanicis detegitur 1495. Camera Spirensis seu Dicasterium Imperiale in Germania instituitur. Austria decoratur titulô Archiducis 1488. In exemplis Tragicis Alvarus de Luna Hispanus an. 1453.

Desiderius. Penè canum me fecit tot spectata seculorum canities. *Mercurialis.* Quantò plùs te fatigarem spectandô, si centenaria annorum spatia non ita turmatim, sed viritim magis transirent. Quòd si multas ex personis, quibus in hoc apparendum erat theatro, desideres: vel non eô, quem rerum & temporum series postulabat, ordine prodeuntes conspexisti: vel, ut in turba fieri solet, complures omnino non subjecisti oculis, id ne imputes Chronologiæ, hoc Choragium instruenti, sed præparatione nostræ, per quam curiosiùs Scenicæ huic Traductioni tempus animúmque indulgere non licuit. Et hoc ipsum, quod in theatrum dedimus, vereor, ne plusculum sit excessisse ab ea progressione, quàm viæ nostræ ratio exigit. *Desiderius.* Nunquam ita mihi processisse videor, quàm hîc considendô, & cum mortuis, ut quidam ait, loquendô. Est verò, quod abs te cupiam obtinere. *Mercurialis.* Cedò, quid illud? *Desiderius.* Seculum ut XVI, cujus nobis memoria recurrit sæpius, & XVII, quod agimus, & in quo miris modis agimur, paullò producas accuratiùs secundùm annos digesta. *Mercurialis.* Obstat brevitatis ratio. *Desiderius.* Poteris & sic brevis esse. *Mercurialis.* Et fastiditus simul. *Desiderius.* In me fastidia hæc onerabo. *Mercurialis.* Nescis, quid petas; in hoc argumento quis nasum Rhinocerotis non habet? quidquid nos perstrinxerimus, omnino prætereundum fuisse videbitur aliis; quæ nos prætermisimus, dicent

illi

illi memoranda fuisse: quæque alios scire juvat & meminisse, libenter ignorabunt alii. *Desiderius.* Illi suo; nos nostro obsecundemus genio. *Mercurialis.* Evincis rogandô. Aspice, prioris Seculi anni procedunt in podium donsatè.

Seculum XVI.

Ab anno Chr. MD ad MDC.

P*Ontifices Romani* XVII. Paulus III rexit Ecclesiam unô mense. Julius II an. 9. Leo X 8. Adrianus VI 2. Clemens VII 10. Paulus III 15. Julius III 5. Marcellus II non integrô mense. Paulus IV 5. Pius IV 5. Pius V 6. Gregorius XIII 13. Sixtus V 5. Urbanus VII non integrô mense. Gregorius XIV an. 1. Innocentius IX pauculos menses. Clemens VIII 13. Concilium Gen. XVII. Lateranense V 1512. Datum initium Concilio Tridentino 1546, quod fuit Gen. XVIII. In Indiis Orientali & Occidentali occisi pro Christi fide plurimi, ex Dominicanis, Franciscanis, & Societatis Jesu hominibus. In Anglia sævitum in Catholicos ab Henrico VIII, qui cum regno defecit à Religione 1534. & Eduardo VI ac Elisabetha Regina, quæ ad regnum evecta 1558. Inter alios ob Fidem Catholicam interfecti sunt Maria Stuarta, Scotiæ Regina, 1587. Præsul Roffensis, Thomas Morus, regni Cancellarius. In Gallia quoque & Belgio plurimi Catholici, accitæ Fidei tenaces, letho dati. Sanctitate illustres extiterunt S. Ignatius de Loiola, Condi-

tor Societatis Jesu, 1540. S. Franciscus Xaverius ejusdem Soc. Indorum Apostolus. S. Teresia, Instauratrix Ordinis Carmelitani, 1550. S. Carolus Borromæus, Cardin. obiit 1584. S. Philippus Nerius instituit Congregationem Oratorii 1575. Initia Cœtuum Religiosorum; è quibus Theatini an. 1545. quorum Patriarcha B. Cajetanus. Capucini 1525. Clerici S. Pauli 1533. Somasci 1568. Militia S. Lazari renovata 1565. Equites S. Spiritus in Gallia 1579. Equites Lauretani 1580. Ordo Humiliatorum à Pio V extinctus. *Impp. Rom.* Carolus V, Austriacus, regn. 38, resignat 1556. Ferdinandus I, Caroli frater, Austriac. regnat 6, obit 1564. Maximilianus II, Austr. 12, moritur 1576. Rudolphus II, Maximiliani filius, Austr. 35, obit 1612. Imp. Turcarum, Selimus, regn. an. 8. Solimannus 46. Solimus Junior 8. Amurates III 20. Mahumetus III 8. Reges Hispaniæ, Philippus I, Austr. 38. Carolus V Imp. 40. Philippus II 42. Philippus III 23. Reges Galliæ, Franciscus I 32. Henricus II 12. Franciscus II 1. Carolus IX 14. Hemricus III 15. Henricus IV 21. Duces verò Bavariæ (ut hoc tribuamus Patriæ nostræ) fuerunt hoc Seculô Albertus Sapiens, obiit 1508. Principatum Bavariæ ad unius imperium redegit an. 1507. Ratisbonam recuperavit an. 1486. hæc iterum liberis Imp. civitatibus accensa 1492. Guilielmus Constans obiit 1550. Ingolstadium muniit 1538. Albertus V Magnanimus obiit 1579. Leonem tanquam canem manu mulsit, & pe-

& pedibus ſubſtratum habuit, aſſiduúmque lateris comitem. Societatem Jesu Ingolſtadium advocavit 1556 & Monachium 1559. Ejusdem filius Wilhelmus, cognomento Religioſus, ſucceſſit, obiítque 1626. hic Societati Jesu magnificum Templum & Collegium exſtruxit Monachii 1590 & 1592. Hæreditarius Catholici Regis titulus Ferdinando Hiſpano conceſſus à Julio II, vel potiùs reſtitutus. Inſtitutum feſtum S. Joſephi. Introductum Calendarium Gregorianum 1582. Feſtum S. Mariæ de Victoria ſive Roſarii 1573. Triduana 40 horarum comprecatio inducta à Societatis J. Patribus. Legatio Æthiopica ad Pontif. 1524, & Japonica 1585. Rhodus Inſula amiſſa 1522. Mélita fruſtrà à Turcis tentata 1565. Cyprus eisdem cedit 1571. Item Belgradum in Hungaria 1521. Buda 1541. Strigonium & Alba regalis 1543. Siſekum 1593. Sed repulſi ab obſidione Viennæ 1526. Ad Naupactum ſeu Echinadas Inſulas ingenti clade à Chriſtianis affecti 1571. Exercitus Caroli V occupat Romam 1527. Diverſæ victoriæ Caroli V adverſùm Proteſtantes 1547. Lutheraniſmus Auguſtam invadit 1528. Ibidem cuditur liber, cui nomen Interim, 1533, & annô 1530 Confeſſio Auguſtana. Conficitur Tranſactio Patavica ſeu Paſſavienſis 1525. Ruſtici paſſim tumultuantes domantur armis 1525. Ingolſtadium fruſtrà obſidetur in bello Smalcaldico 1541. Jeſuitarum in Bavariam adventus 1544. Mauritius, Elector Saxoniæ, exauctoratur 1548. Metæ, Tullum, Ver-

Verdunum cedunt Gallis 1551. Mantua fit Ducatus 1530. Florentini Ducem accipiunt 1536 & Senenses 1555. Hungaria & Bohemia Austriacis accedit 1526. Franciscus Valesius in regno Galliæ succedit Regi Ludovico XII, Duci Aurelianensi, 1515. capitur in prælio ab Hispanis 1525. Henricus II, Rex Galliæ, in ludis Nuptialibus lanceæ fragmentô perit 1546. Henricus III à parricida cultrô confoditur 1588, in eo desiit Valesiorum familia. Henricus IV, è gente Borbonia, cognomentô Magnus, Romanam Religionem profitetur 1593. Philippus II, Rex Hisp. moritur 1558. Livonia se Polonis subjicit 1561. Ernestus, Dux Bavariæ, ejectô Gebhardô Sectariô, fit Archiepiscopus Colonienf. 1584. Eodem tempore Antverpia & aliæ urbes in Belgio ab Alexandro Farnesio expugnantur. Bavariæ pars ultra Danubium in Palatinatum Novum seu Noricum cedit 1505. Ejusdem variæ ditiones ob refundendos sumptus bellicos, in fraterno dissidio, Austriacis obtingunt. Nomen Geusiorum in Belgio 1572. Defectio Batavica ab Hispanis. A Batavis Breda capitur 1578. Apparatissima classis Hispanica ab Anglis & ventis disjecta 1588. Cassiopéa, nova stella, apparet in cœlo 1572. Inter Exempla Tragica Solimannus Turc. Imp. uncô ferreô suspensus 1509. Selimus cruentus suorum carnifex 1513. Christiernus, Rex Daniæ, in cavea clathrata inclusus 1522. Ladislaus, Rex Hungariæ, in palude perit 1526. Thomas Volsæus, Cardinalis, ludibrium For-

tunæ

tunæ 1578. Sebastianus, Rex ultimus Lusitaniæ, in prælio cadit 1578. Lusitania seu Portugallia Hispanis adjungitur. Navigatio circa Orbem universum à Magellano instituitur 1519. Insulæ Philippinæ inveniuntur 1564. Orichalcum factitium excogitatur: Item aqua (quam vocant Fortem vulgò) secretaria, metallorum secretioni serviens. Nec non vasculum (Cupellam appellant) ex osse bubulo, ad auri & argenti expurgationem. Palma à Venetis conditur 1593. Inter stratégos eminuerunt Ludovicus Gonzaga Rodomontius, Annæus Momorantius, Albuquertius, Villierius Rhodius, Carolus V, Columna, Joan. Austriacus, Alexander Parmensis, &c. Academiæ institutæ Wittenbergensis 1502. Uratislaviensis 1505. Francofurtensis 1506. Complutensis 1517. Osumensis in Hisp. 1549. & Gandensis eodem annô. Rhemensis 1550. Conimbricensis 1550. Dilingana 1552. Trevirensis & Pisanæ instauratæ. Eborensis 1559. Tarraconensis 1572. Duacena 1573. Musipontana 1573. Cæsaraugustana 1583. Ut Scholarum Publicarum, ita Virorum Doctorum magnus hoc Seculô proventus fuit. Juvat ex plurimis aliquot commemorare. Inter Cardinales doctrinâ excellentes Ximenes, Toletus S. J. Alanus, Lipomanus Contarenus, Cajetanus, Sadoletus, Polus, Hosius, Gropperus, Roffensis, Cæsar Baronius, Bembus. Post hos, Scriptores sacri celebriores ætate se subsequentes, Petrus Tataretus Ph. & Th. 1509. Joan. Reuchlinus, Pe-

trus Galatinus, Marcus Marulus, Jacobus Sannazarius, Tabiensis, Bapt. Mantuanus, Fridericus Nausea, Pet. Cochlæus, Catharinus, Thom. de Vio, Eugubinus, Eckius, Pighius, Driedo, Clichtovæus, Franc. de Victoria, Melchior Canus Dominicus & Petrus à Soto, Pagninus, Staphylus, Jo. Trithemius, Gropperus, Lindanus, Cornelius Jansenius, Tapperus, Titelmannus, Blosius, Andreas Vega, Sixtus Senens. Hieron. Vida. Rebuffus, Surius, Arias, Stapletonus, Panvinius, Gabriel Prateolus, Alphonsus à Castro, Ludov. Granatens. Navarrus, Bannes, Medina, Bredenbachius, Genebrardus, Coccius, &c. Scriptores Profani Tycho Brahe, Math. Petrus Crinitus, Lascaris, Hieron. Osorius, Erasmus, Vives, Beroaldus, Petrus Gregorius, Covarruvias, Longolius, Pierius, Budæus, Paulus Jovius, Guicciardinus, Despauterius, Vatablus, Beatus Rhenanus, Bembus, Mart. Cromerus, Alciatus, Gemma Frisius, Georgius Agricola, Tiraquellus, Fernelius, Scaliger, Turnebus, Ortelius, Lambinus, Sigonius, Cardanus, Rosinus, Muretus, Brissonius. Orlandus Lassus, Musicorum princeps, obiit Monachii in Bavaria 1591. Natalis Comes, Lilius Gyraldus, Aventinus, Paulus Manutius, Conradus Gesnerus, Ulysses Aldrovandus, & plurimi alii, quos ipsa copia à Proscenio hujus Seculi excludit. ‖Sequens verô Seculum tot Viris doctis & Scriptoribus est illustre, quot cœlum stellis. Atque ut de aliis nihil dicam, religione & do-

ctrinâ

ctrinâ præstantibus rei litterariæ Auctoribus, Societas certè Jesu quot libros in lucem ediderit, testatur Catalogus à P. Petro Ribadeneira collectus annô 1608, quem prosecutus est P. Philippus Alegambe usque ad annum 1642, in libro bene magno, quem vocat Bibliothecam Scriptorum S. J. ubi enumerat tot Opera & Elucrubationes nostrorum hominum, ut ipsi soli ingentem Bibliothecam constituant. Quibus per subsequentes annos, ad hunc millesimum, sexcentesimum, sexagesimum octavum quanta accessio facta sit, novô propediem Catalogô evulgabitur. *Desiderius.* Felicia tempora, tot Sapientum feracia! *Mercurialis.* Et simul infelicea, tot zizaniis librariorum heterodoxorum luxuriantia. Academiæ institutæ Mantuana 1625. Madritana, Salisburgensis, Tyrnaviensis, Bambergensis Othoniona. Contemplemur igitur Scenam hujus Seculi nostri, non minùs in Religionis quàm Regnorum causis perturbati.

Seculum XVII,

Ab anno Chr. MDC ad MDCLXIIX.

M*Ercurialis.* Quod antè monui, repeto. Annos sigillatim prodeuntes inspiciemus, sed quasi per transennam ea tantùm observaturi, quorum meminisse, & nostrâ, & nostræ plus interest eruditionis; neque enim rectè inquirit aliena, qui ignorat sua. *Desiderius.* Explica Scenam. *Mercurialis.* Adverte oculos, aperitur.

Annô 1600. Jubilæum Romæ ; celebris pugna ad Neuportum in Belgio. Canisa in Ungaria à Turcis capitur.

1601. Tragicis exemplis accedit Comes Essexius in Anglia interfectus. Turcis Alba regalis eripitur in Ungaria. S. Raymundus inter Cœlites refertur.

1602. Bironius in Gallia. Fortunæ ludibrium.

1603. Elisabethæ in Anglia succedit Jacobus, Scotiæ Rex. Mahometi III succedit filius Achmetes.

1604. Ambrosius Spinola Ostendam in Belgio expugnat. Regnum Sueciæ à Polonico avellitur. Colonia à Gallis in Canádam ducitur. Origo Monialium Annuntiatarum.

1605. Clementi VIII successit Leo XI. Leoni Paulus IV. Materia cothurni Demetrius Moscus. Conjuratio in Jacobum, Regem Angliæ. Illustre martyrium Henrici Gametti S. J.

1606. Bellum inter Pontificem & Venetos. Mors Justi Lipsii, Litteratorũ celeberrimi. Aloysius Gonzaga S. J. Beati titulô decoratur, bienniô ante ipsum Stanislaus Kostka.

1607. Moritur Cæsar Baronius Card. egregius Scriptor Histor. Ecclesiasticæ.

1608. Rudolphus II, Imp. cum Matthia fratre colliditur. Donawerda à Bavaris capitur. Carolus III, Dux Lotharingiæ, decedit. S. Francisca, Vidua Romana, Cœlitum fastis adscribitur.

1609.

1609. Induciæ annnorum XII inter Hispanum & Batavos. Jus, lis, & bellum inter Neoburgensem Ducem & Brandeburg. de hæreditate Ducis Juliacensis. Maurorum ex tota Hispania expulsio. Sectarum Calvinianarum inter se digladiationes in Batavia. Victoria Polonorum contra Suecos & Moscos. Ferdinando, Hetruriæ Duci, succedit Cosmus II. Initium Ligæ Catholicæ.

1610. Henricus IV, Galliæ Rex, nefariè perimitur: succedit Ludovicus XIII annor. 9. Origo Monialium, quibus nomen à Visitatione. S. Carolus Borromæus Card. inter Divos consecratur.

1611. Smolenskum à Polonis expugnatum. Gustavus Adolphus Carolo Patri in regnum Sueciæ succedit. Urdulinarum Institutio.

1612. Rudolpho II Imp. postquam regnâsset annos 35, succedit Matthias. Poloni cæduntur à Moscis. Turbæ Transilvaniæ sub Gabriele Bathorio. Franciscus II, Dux Mantuanus, absque virili prole decedit. Hinc turbæ bellicæ propter successionem. Cultus Divinus & litterarum studia mirè passim promoventur per Patres Soc. J. inquit Bucelinus in Nucleo Historico.

1613. Bethlem Gabor Transilvaniæ principatum occupat, occisô Bathoriô. Persarum victoriæ contra Turcos.

1614. Aquisgranum domatur à Cæsare. Legatio Patriarchæ Babylonii Romam. Stellæ novæ apparitio.

1615. Induciæ vicennales inter Cæsarem & Turcos. Ludovicus XIII, Rex Gall. ducit AnnamMauritiam, primogenitam Philippi III Regis Catholici ; hic Elisabetham, sororem Christianissimi. Concilum Trid. in Gallia recipitur.

1616. Bellum inter Ferdinandum, Archiducem, & Venetas. Oritur Congregatio Clericorum Regularium Somaschæ, alias S. Majoli.

1617. Jubilæum Protestantium. Ancræus, alter in Gallia Sejanus. Achmeti Turc. Imp. succedit Osmanes. Inventio Terræ Australis. Batavorum in sectarum varietate divisio. Instituta Congregatio Fratrum Joannis Dei ad suscipiendos & fovendos pauperes infirmos.

1618. Cometa horribilis, diuturni belli prodromus in Germania. Pax in Italia, & inter Turcas ac Persas. Turbæ Grisonicæ. Plurs oppidum Rhætiæ seu Grisonum collapsô monte oppressum. Cæsaris Ministri Pragæ per fenestras præcipitantur.

1619. Jubilæum universale indictum. Bohemiæ rebellio. Matthiæ Imperatori, qui regnavit an. 6, succedit Ferdinandus II, ipsius patruelis, filius Caroli Archiducis, ante annum Ungariæ & Bohemiæ Rex coronatus. Vienna obsidetur à Comite Turriano. Fridericus, Comes Palatinus, Elector à rebellibus Bohemis Rex coronatur. Bethlehem Gabor invadit Ungariam Continuantur dissidia inter hæreticos Hollandiæ Arminianos, Gomaristas, aliósq;.

Insti-

Instituitur in Moravia Ordo militaris sub protectione B. V. S. Michaëlis & S. Francisci, ad Propagationem & Defensionem Reip. Christianæ.

1620. Insignis victoria Pragensis relata à Maximiliano, Bavariæ Duce, & Bucquojo; fugatô Fridericô. Henricus Tampierius, celebris stratégus, cadit ad Possonium.

1621. Paulo V, post 15 annos regiminis, succedit Gregorius XV. Cosmo II, Hetruriæ Duci, succedit Ferdinandus II, decem annorum puer. Philippo III, Hispaniarum Regi laudatissimo, succedit filius, Philippus IV, annorum 16. Fides Catholica in Bearniam Galliæ introducta. Turci cæduntur à Polonis. Carolus Bucquojus ad Neosolium in Ungaria occumbit, strenuus belli dux. Mortuô Albertô Archiduce, Isabella Clara Eugenia, vidua, fit gubernatrix Belgii. Parlamenti Anglici contra Ministros regios insolentia. Rhæti seu Grisones ab Hispanis & Archiduce Leopoldo domantur. Obitus Roberti Bellarmini S. J. Cardinalis.

1622. Gregorius XV refert in numerum Sanctorum Isidorum, Agricolam Hispanum, Ignatium Loiolam, Institutorem S. J. Franciscum Xaverium S. J. Indorum Apostolum, Teresiam, Virginem, fundatricem Carmelitarum Discalceatorum, & Philippum Nerium, auctorem Congregationis Oratorii. Item Fr. Petrum de Alcantara, Ordinis Minor. strictoris observantiæ Beatum declaravit. Instituit quoque festa S. Annæ & S. Joachimi; severúmque Decre-

Decretum pro honore Conceptionis B. V. Mariæ edidit. Instituta ab eadem Congregatio de propaganda Fide. Durlachius, Marchio, à Tillio cæditur. Mansfeldius atteritur. Osmanes Turcarum Imp. strangulatur; Mustapha patruus è carcere in solium vocatur. Bibliotheca Palatina Romam defertur.

1623. Gregorio XV, post duos annos Pontificatus, succedit Urbanus VIII. Bethlemus iterum Ungariam infestat cum 80000 Turcarum. Dux Brunsvicensis Christianus à Tillio cæsus: Tartari à Polonis. Carolus, Jacobi Angliæ filius unicus, post irritos tractatus nuptiarum cum Maria, sorore juniore Philippi IV, ducit Henricam Mariam, sororem Ludovici XIV. Maria Hispana nupsit an. 1630 Ferdinando III, tunc Regi Ungariæ. Mustapha de solio deponitur, imponitur Amurates IV.

1624. Maximilianus V. B. D. renuntiatur Elector S. R. J. exauctoratô Fridericô Palatinô. Breda capitur à Spinola. Decertationes Hispan. & Gallorum de Valle Telina. Obitus Henrici, Ducis Lotharingiæ, sine prole mascula; cujus filia Nicolaa natu major successit in principatum, nupta Carolo, patrueli suo, filio Francisci Comitis Vademontii, fratris prædicti Henrici. Batavorum in Indiam excursiones. Tartari cæduntur à Polonis: Reformatio Religionis in Austria, Bohemia, Moravia. Franciscus Borgia S. J. inter Beatos adscribitur.

1625. Jubilæum solemne Romæ. Elisabetha Portugalliæ Regina, in Sanctarum, Felix Capuci-

pucinus in Beatorum Catalogum relatis. Mors Jacobi, Regis Angliæ, successor Carolus filius. Bellum inter Sabaudum & Genuenses. Dux Saxoniæ Altenburgicus à Tillio superatur. Halberstadius & Mansfeldius hostiliter grassantur.

1626. Rex Danus à Tillio profligatur. Tumultuantes in superiore Austria rustici à Pappenheimio subiguntur. Gustaphus Adolphus, Rex Sueciæ, invadit Borussiam. Pax Rhætica. Religio in superiore Palatinatu instauratur. Mansfeldi clades & mors. Persecutio Japonica. Reliquiæ S. Norberti transferuntur Magdeburgô Pragam. Leopoldus, Cæsaris frater, ducit Claudiam Florentinam.

Austriâ ejiciuntur à Fide Romana alieni. Danus iterum à Tillio cæsus. Horrendus terræ motus in Apulia. Moritur Vincentius Mantuæ ac Montisferati Dux, sine liberis, cui succedit Carolus Gonzaga, Dux Nivernensis, jure agnationis, non sine contentione.

1628. A Ludovico XIII Rege, captâ Rupellâ, Palatinatus superior Electori Bavariæ à Cæsare attribuitur. Electoralis Dignitas ad ejus Posteros extenditur: Duces Megapolitani ditione suâ exuuntur à Cæsare. Cædes Bucquingami in Anglia.

1629. Pax Sueco-Polonica. Pax Danica. Edictum Cæsaris de Bonorū Ecclesiasticorum restitutione. Silva Ducum à Batavis capitur. B. Corsinus Ordin. Carmelit. in numerū Divorum refertur. Cajetanus Thienæus, nobilis Vicentinus, Clericorum Regularium seu Theatinorum Fundator, Beatus declaratur. 1630.

1630. Mantua à Cæſarianis expugnatur. Caroli Emanuelis, Ducis Sabaudiæ, obitus. Succedit Victor Amedeus. Guſtavus Adolphus, Rex Sueciæ, adoritur Germaniam. Pax cum Mantuano. Spinola decedit è vita. Albertus Wallenſteinius, Fridlandiæ Dux, exauctoratur militari imperiô. Cardinalibus attribuitur titulus Eminentiſſimorum.

1631. Magdeburgi excidium. Suecus noſtros ad Lipſiam cædit; & in Franconiam movet. Incendium montis Veſuvii.

1632. Archiſtratégus Tillius ex vulnere glorioſè moritur Ingolſtadii, quod fruſtrà obſeſſum à Suecis. Wallenſteinio redditur imperium militare. Ad Norimbergam Regi Sueco Maximilianus Elector fortiter reſiſtit. Exinde Rex in prælio Lutzenſi interficitur; in quo etiam occubuit Germanicus Achilles, Pappenheimius. Montmorantius in Gallia capite plexus. Ibi floret Cardinalis Richelius. Obitus Leopoldi Tirolenſ. Archiducis, & Sigismundi, Regis Poloniæ; huic ſuccedit filius Wladislaus IV. Obiit quoque Fridericus Palatinus ætatis annô 37. Trajectum à Batavis captum.

1633. Lotharingia à Gallis occupatur. Mors Iſabellæ Claræ Eugeniæ, Belgii Dominæ. Ea gubernatio tradita Ferdinando Cardinali Infanti, Regis Hiſp. fratri. Tertia pars Urbis Conſtantinopol. conflagravit. Clerus Auguſtâ Vindel. expellitur. Ratisbonam Weinmarius Dux capit.

1634.

1634. Wallensteinius è medio tollitur. Ratisbona à nostris recuperatur. Landishuta in Bavaria funestè diripitur à Suecis. Rustici tumultuantur in superiore Bojaria ad Oenum. Suecorum clades in prælio Nördlingano. Pax inter Polonos & Moscos.

1635. Bellum Franco-Hispanicũ; ejus caussa Trevirensis Elector, ab Hispanis in custodiam datus. Pax Pragensis inter Cæsarem & Saxonem. Obitus Serenissimæ Elisabethæ Lotharingicæ, Electricis Bavar. Nuptiæ Maximiliani cum Maria Anna, Austriaca, Ferdin. II filia. Augusta Vindel. fame expugnatur à Bavaricis.

1636. Ferdinandus III in Regem Romanorum eligitur. Germani in Galliam irrumpunt, duce Galassiô. Turbæ Leodienses. Nascitur Maximiliano, Electori, filius, Ferdinandus Maria.

1637. Obitus Ferdinandi II Imp. Piissimi Clementissimíque, re & nomine, annô ætatis 61, imperii 19. Subrogatur Ferdinandus III, filius ejus ex Maria Anna, Guilielmi Bav. Duc. filia. Batavi recipiunt Bredam & arcem Schenkiam. Obitus Caroli Gonzagæ, Ducis Mantuani, relictô successore, nepote suô ex filio, circiter octenni. E vita quoque migravit Victor Amedeus, Dux Sabaudiæ, relictis duobus filiis sub administratione uxoris, quæ soror Ludovici, Regis Galliæ, quorum major, Ludovicus Amedeus, septennis, Dux est declaratus.

1638. Weinmarius noſtros cædit ad Rhein-feldam. Deditur ei Briſacum. Carolus Ludovicus & Rupertus, Comites Palatini, Friderici filii, vincuntur ab Hatzfeldio. Terribiles terræ motus in Calabria. Ludovico XIII naſcitur Ludovicus XIV, & Maximil. Electori Bav. Maximilianus Philippus Hieronymus. Coſaccorum rebellio.

1639. Mortuô Duce Weinmariô, ejus exercitus transit ad Gallos. Bellum civile in Anglia. Bannerius Suecus inferiorem Germaniam infeſtat. Archiduci Leopoldo Guilielmo imperium militare à Cæſare fratre committitur.

1640. Caſalis in Italia: Atrebatum in Belgio à Gallis obtinetur. Leopoldus Archid. Suecos è Bohemia ſubmovet. Amurati IV Turco ſuccedit Ibraimus frater: Georgio Wilhelmo, Electori Brandeburgico, filius Fridericus Wilhelmus.

1641. Regna Cataloniæ & Luſitaniæ ab Hiſpano deficiunt. In Luſitania Bragatinus Dux, Alphonſus, evehitur in ſolium. Mors Ferdinandi, Cardinalis Hiſpani, Belgii Gubernatoris. Invaleſcit in Anglia & Scotia Magnatum (Parlamentum vocant) adverſùs Regem, Carolum I, potentia. Janſenii liber de Gratia damnatur. Bannerius & Schlangius, Suecici Duces, à Cæſareis & Bavaricis victi fugatíque è Palatinatu ſuperiore. Comitia Ratisbonæ. Albertus Sigismundus, Dux Bav. fit Epiſcopus Friſingenſis.

1642.

1642. Cædes Lamboici exercitus in agro Coloniensi. Ubiis succurritur à Cæsareis & Bavaricis copiis. Joannes Werthius, insignis belli Dux, è Gallica captivitate redux, cum Gustavo Hornio, Sueco, permutatur. Maria Medicæa, Ludovici XIII mater, decedit Coloniæ, variis jactata casibus. Obitus Cardinalis Richelii in Gallia præpotentis, cui succedit Mazarinus Card. Dorstensonius, Suecus, Cæsarianos cædit. Galli Perpininianum in Catalaunia capiunt. Initium belli Hispano-Lusitanici. Philippus Wilhelmus, Palatinus Rheni, Neoburgicus, ducit Annam Catharinam Regis Poloniæ, Ladislai, sororem. *Præliminaria* Pacis Germanicæ.

1643. Comes Gebrianus, Dux Gallicæ militiæ, ad Rottwilam occumbit. Galli ad Dutlingam præliô superantur à Bavaricis. Bellum inter Pontif. & Ducem Parmensem propter principatum Castri, jure fiduciariô à Parmensi possessum, &, contra leges fiduciæ, nimiô ære alienô obligatum. Obitus Ludovici XIII, postquam regnavit an. 33. succedit filius Ludovicus XIV, Gall. Rex.

1644. Urbano VIII, post annos 21 Pontificatus, suffectus Innocentius X. Bellum Sueca-Danicum. Dorstensonius Galassum fugat. Georgius Ragotsius, Princeps Transilvaniæ, turbat Ungariam. Tartari à Polonis vincuntur. Galli ad Friburgum Brisgojæ cladem à Bavaricis accipiunt; sed illi potiuntur Philippoburgô ad Rhenum; &, in Belgio, Theon-

villâ & Gravelingâ. Rex Carolus, Anglus, à suis prælio victus. Imperii Pacificationis Monasterii & Osnabrugæ initia.

1645. Cæsariani à Dorstensónio iterum fusi fugatíque. Gallo-Winmarienses cæsi à Bavaricis ad Mergentheimium, propè Herbsthusium. Iterúmque inter eos, apud Allersheimium, acri Marte certatum; Dux Gallorum, Anguiensis, sauciatus; Mercius, Bojorum insignis stratégus, generosè mortuus, victoriã adversùm Gallos obtentam post se reliquit, non tamen integram. Michaëli Federovicio, Moscorùm Duci seu Czar, succedit filius, Alexius Michalovitius. Pax inter Danos, Suecos & Hollandos. Turcæ inferunt bellum Venetis, invadunt Insulam Cretam, vulgò Candiam.

1646. Obitus Mariæ Imperatricis, quæ fuit soror Philippi IV Hisp. Ferdinandus IV coronatur Rex Bohemiæ. Carolus Vrangelius, supremus suecorum Ductor, perrumpit Germaniam superiorem; frustrà obsidet Augustam, & Galli portum Orbitellium; capiunt tamen Longónem; repelluntur in Catalonia ab urbe Ilerda: occupant in Belgio Winoxbergam, Còrtracum, Mardiccum & munitissimum Flandriæ portum, Dumquercham, seu Dumkercham.

1647. Seditio ingens Neapolitana, auctore Thoma Aniellô seu Masaniellô, piscatore. Sueci occupatis faucibus Brigantinis frustrà obsident Lindavium. Armistitium Ulmense

inter

inter Electorem Bavariæ & Suecos, Gallósque; sed non nisi semestre. Werthius & alii quidam Tribuni Bavarici clàm ad Cæsarem transeunt: non item milites. Seditio Weinmariensium Brisaci. Anselmo Casimiro, Electori & Archiep. Moguntino, subrogatur Joannes Philippus.

1648. Galli & Sueci fœderati, post conflictum ad Sumerhusium, in quo Cæsarei exercitus Ductor, Melander seu Holzapfelius, Bavariam vastant. Rejiciuntur à trajectu Oeni. Königsmarkius, Suecicus Dux, capit Pragam Minorem; à Majore strenuè repellitur. Lamboius præliô superatur ab Hassis. Pax Germanica Monasterii initur. Pax inter Hispanos & Batavos. Ladislao IV, Poloniæ Regi, substituitur frater, Joannes Casimirus. Ibraimus Sultanus è solio & vita deturbatur, sufficitur Mahometus septennis.

1649. Pacis Germanicæ executio Norimbergæ instituitur. Carolo Ludovico Palatino Rheni, Heidelbergensi, S. R. I. Thesaurario & octavo Electori restituitur Palatinatus inferior. Carolus I, Rex Angliæ, à subditis, publicè securi percutitur. Leodium ab Electore Coloniensi ad obsequium redigitur per Maximil. Henricum V. B. D. Coadjutorem patrui Electoris, cui sequenti annô successit in Archiepiscopatu Coloniensi, & Episcopatu Leodiensi ac Hildesiensi. Pax inter Polonos & Cosaccos. In mari Ægeo Turcarum classis à Venetis per incendium penè tota deleta. Trans-

latio Reliquiarum SS. MM. Cosmæ & Damiani Monachium ex Urbe Brema, quondam Martyrum cultrice. Imperator Sinicus, invadente regnum prædone, post occisam suâ manu filiam, laqueô vitam abrumpit. Tartari, perfossô murô, magnam Chinæ partem occupant.

1650. Turbæ intestinæ in Gallia inter Reginam, sub cujus tutela impubes filius & Principes regii sanguinis, custodiæ mandatos. Christina, Regina Sueciæ, coronatur; quæ cùm nuptias abnueret, Carolus Gustavus, Palatinus Rheni, stirpis Bipontinæ, in Regem Sueciæ destinatur. Compositio pacis inter Archiepiscopum Trevirensem & Canonicos. Nuptiæ Ferdinandi Mariæ V.B.D. cum Henrietta Adelhaide, regia Sabaudiæ Principe. Carolus II, Caroli interfecti filius, ad capessendum regnum Angliæ & Scotiæ evocatur haud sanè lætô initiô. Jubilæum Romæ solenne.

1651. Matrimonium Cæsaris cum Eleonora, Duce Mantuana, tertiâ, post Mariam Hispanam, & Leopoldinam, Tirolensem Archiducem, Conjuge. Pacificatio inter Electorem Brandeburgicum & Palatinum Neoburgicum ratione Principatus Juliacensis. Principes Galliæ liberantur custodiâ. Cardinalis Mazarinus proscribitur, brevique revocatur. Carolus II cum exercitu Scotorum ab Olivero Cromwellio funditur & fugatur; Scotia ab Anglis subigitur. Cosacci profligantur à Polonis. Maximilianus, Elector Bavariæ, annô ætatis 78, vitâ

ritâ excedit cum eximia religionis, ſapientiæ, fortitudinis laude.

1652. Initiô anni Maximilianus Henricus Archiep. & Elect. Colon. ſacris initiatis, primam Deo hoſtiam litavit. Coràm Neomyſta Erneſtus, Landgravius Haſſiæ, cum Eleonora Conjuge Profeſſionem Fidei Catholicæ edidit. Philippô Chriſtophorô Archiep. Trevirenſi defunctô, ſubrogatus Carolus Caſpatus. Bellum inter Anglos & Batavos. Apparet Cometes.

1653. Ferdinandus IV, Auſtriacus, Rex Romanorum coronatur. Wolfgango Wilhelmo, Comiti Palatino Rheni Neoburgenſi, egregio Principi, ſuccedit generoſus filius Philippus Wilhemus.

1654. Chriſtina, Regina Sueciæ, tradit regnum Carolo Guſtavo; & Fidem Catholicam amplectitur. Ferdinandus IV fatis concedit. Pax Anglo-Batavica. Moſcus Smolenſcum recipit. Eclipſis Solaris, multorum terriculum.

1655. Innocentio X, poſt decem annos Pontificatus, ſuccedit Alexander VII. Bellum Sueco-Polonicum. Motus inteſtini Helvetiæ.

1656. Incendium Aquisgrani. Horrida peſtis Neapolitana. Joanni Georgio I, Electori Saxoniæ, ſuccedit filius, Joannes Georgius II.

1657. Bellum Sueco-Danicum. Jeſuitæ reſtituuntur in ditiones Venetas. Obitus Ferdinandi III, Rom. Imp. laudatiſſimi. Inde oritur interregnum Imperii Bavarum inter & Palatinum de interregno adminiſtrando controverſiæ.

Cromwellus, ſub titulo Protectoris, tyrannum agit in Anglia. Cracoviâ Sueci pelluntur. Urbs Monaſterium à ſuo Epiſcopo & Principe Chriſtophoro Bernardo armatâ vi compeſcitur. Janſeniſtæ Galliâ exulare & Hugonotæ templa exſtructa demoliri jubentur.

1658. Leopoldus I, Ungariæ Bohemiæque Rex, ætatis annô 18, Romanorum Imperator creatur; quinquageſimus à Carolo Magno, quem numerum prima Auguſti nominis littera ominosè deſignat; decimus quintus ex gente Auſtriaca, adnumerandô Ferdinandum IV, qui deſignatus erat Imp. quippe Rex Romanorum electus. Primus enim ex Auguſtiſſima hac familia fuit Rudolphus I, deinde Albertus I, Fridericus III, Albertus II, Fridericus IV, Maximilianus I, Carolus V, Ferdinandus I, Maximilianus II, Rudolphus II, Matthias, Ferdinandus II, Ferdinandus III, Ferdinandus IV, Leopoldus Imp. in reditu Monachium deflectens, Electorem conſanguineam inviſit. Galli in Belgio Audenardam & Ypras occupant. B. Thomas Villanova, Archiepiſcopus Valentinus, Divorum Albo adſcribitur. Philippo IV, Hiſpaniæ Regi, naſcitur ex Anna Maria, Auſtriaca, filius, qui, in honorem D. Thomæ Villanovæ, dictus eſt Thomas Carolus. Thoronium, Pruſſiæ regalis civitas, poſt ſemeſtrem obſidionem Polono redditur. Atrox inter Suecos & Hollandos, Danorum auxiliares, navale prælium.

1659.

1659. Continuatur bellum Sueco-Danicum terrâ maríque. Danis ſubſidio venit Cæſar, Polonus, Brandeburgicus, præter Hollandos. Sueci repelluntur ab obſidione Coppēhagæ, ſeu Hafniæ. Invadunt Curlandiam, iterúmque pelluntur. Pax inter Polonos & Coſaccos, inter Hiſpanos & Gallôs, inter Hiſpanos & Anglos.

1660. Ludovicus XIV, Rex Galliæ, ducit in matrimonium Mariam Thereſiam, Philippi IV, Hiſpaniæ Regis, primogenitam filiam. Carolus II, Rex Angliæ, in regnum reſtituitur. Carolus Guſtavus, Rex Sueciæ, mortem obit. Turca Tranſilvaniam intrat, & Waradinum capit. Bellum inter Moſcos & Polonos. Pax inter Polonos & Suecos: itémque inter Suecos & Danos.

1661. Carolus, Rex Angliæ, Londini coronatur; animadvertit in interfectores Parentis, & perduelles regni. Nuptias contrahit cum Bragantini Ducis ſorore, Luſitana. Pariſiis obit Cardinalis Mazarinus, magnæ in Aula potentiæ. Obitus Franciſci Guilielmi, Cardinalis, & Epiſcopi Oſnabrugenſis, Verdenſis, Ratisbonenſis.

1662. Turcæ & Tartari infeſtant Ungariam: excurrunt in Sileſiam. Romæ tumultus propter Crequium, Legatum Gallicum, à Corſicis militibus injuriâ affectum. Inde bellum inter Pontificem & Gallos. Naturæ debitum ſolvit optimus Princeps Leopoldus Wilhelmus, Archidux Auſtriæ, Ferdinan-

dinandi IIII frater, & Ferdinandus Carolus, Archid. Dominus Tirolis. Electori Bavaro nascitur filius Maximilianus Emanuel. In Sanctorum numerum relatus B. Franciscus Salesius, Gebennensis Episcopus.

1663. Turcæ Novarinum in Ungaria in potestatem redigunt. Galli, Nanceiô dirutô, potissima Lotharingiæ loca sibi adjungunt. Vesuvius ardet. Pacificatio inter Pont. & Gallum. Germani cum Turcarum terrore pontem Esekensem 8565. pedum longitudine & 24. latitudine comburunt, vicináſque provincias infestant. Pax inter Polonos & Moscos. Comitia Ratisbonæ.

1664. Centesimus quinquagesimus septimus ab orbe condito Cometes illuxit. Turcæ solvunt obsidionem Canisæ: Neoserinum diruunt. Cæduntur & profligantur ab Auxiliariis Copiis. Sancitur pax seu induciæ vicennales cum iis. Archistratégus Nicolaus Serinus ab apro interficitur. Bellum inter Anglos & Batavos. S. Petrus Nolasco Romano Breviario insertus.

1665. A Cæsare splendida Legatio ad Achmet Turcarum Imp. mittitur. Anglorum victoria navalis contra Hollandos. Intestinæ turbæ in Polonia. Mortuô Sigismundô Franciscô Archid. Tirolis redit ad Cæsarem. Bellum inter Episcopum Monasteriensem & Batavos. Iterum visus Cometa; incertum, priórne fuerit, an novus. Obitus Mariæ Annæ, Electricis Bavariæ.

1666. Pax inter Episc. Monast. & Batavos. Atrocia prælia inter hos & Anglos. Memorandæ Anglorum victoriæ. Mors Alberti, Ducis Bavariæ, fratris Maximiliani Elect. Nuptiæ Leopoldi Cæsaris cum Margarita, Hispana, Philippi IV natu minore filia. Brema à Suecis obsessa, & in ditionem ipsorum redacta. Alexandro VII sufficitur Clemens IX, serie Pontificali ducentesimus, quadragesimus primus, juxta P. Gaulterii Chronologiam.

1667. Turcæ pertinaciter oppugnant Candiam. Horrendus terræ motus in Dalmatia. Gallus invadit Flandriam & Brabantiam, capit Duacum, Insulas, Tornacum, &c. prætensô jure Dotis Uxoriæ. Cosacci, Tartari, Turcæ infestant Roxoloniam seu Ukrainiam, Poloniæ oras.

1668. Pax inter Anglos & Hollandos. Rex Galliæ Comitatum Burgundiæ occupat, munimenta diruit, armamentaria evacuat. Alphonsus, Rex Portugalliæ, exauctoratur; in ejus locum Petrus frater substituitur. Nuptiæ Maximiliani Philippi Hieronymi, Bav. Ducis, fratris Electoris, cum Principe Mauritia Febronia, Bullionia à Thour. Pax inter Hispanos & Gallos ratione controversiarum Belgii. Obitus Guidobaldi, Cardinalis, & Archiep. Salisburgensis.

Desiderius. Deum bonum! quot ambitiones & fraudes! quot odia & insidiæ! quot bella & paces! quot lucra & damna! quot luctus & gaudia! quantum ubique larvarum, quantum vanitatum! *Mercurialis.* Et hoc est id, quod

sacræ

ſacræ paginæ, *Mundum* appellant. Ad hæc miſeri mortales naſcimur, in his vivimus, cum his morimur. Utinam bene! *Deſiderius.* Enimverò, ſcitè longum Chronographiæ ſyrma in Breviarium coarctâſti, dum, quæ per vaſta volumina ſunt ſparſa, velut in codicillô collecta exhibuiſti. Hoc mihi theatridion eſt pro Pompejano Amphitheatro, in quod, tot ſeculorum geſta, tam mirabilia induxiſti, & oculis quaſi ac auribus repræſentâſti. Quid jam reſtat? quò tendendum eſt ulteriùs? *Mercurialis.* Ad teſtem temporum, vitam memoriæ, magiſtram vitæ, lucem & nuntiam veritatis. *Deſiderius.* Videlicet ad Hiſtoriam. *Mercurialis.* Ita eſt. Quòd autem ſcenis hiſce Chronicis applaudis, vide, ne mihi tibíque exploſionem magis concites.; neque enim deerunt, quibus Chronotaxis hæc noſtra non ſemel videbitur hallucinata. Quos tamen haud moramur; eant ipſi vias ſuas; nos, Chronologorum minimè oſcitantium veſtiga ſecuti, inceſſimus. Si qui nobis imputaverint varios temporum errores & lapſus, & neſcio quos parachroniſmos, anachroniſmos, metachroniſmos irrepſiſſe, coarguerunt; eos ad diverſas Chronologorum opiniones & ſupputationes remittimus, temporum rationes à dimidiis, integris, inceptis, finitis annis ducentium, hominúmque, & rerum celebrium, aliàs exordia, aliàs progreſſus, aliàs exitus in tabulas ſuas referentium. Hinc Criticorum jurgia, & Lectorum ſalebræ. Nos illa ridemus, has tranſilimus. *Deſiderius.* Hoc quidem

dem est, legere rosas, & spinas aliis relinquere. *Mercurialis.* Appositè. Quidam in Chronologica scientia nihil nisi contortas Saturni rugas & implexi barbitii pilos scrutantur; amœnior Eruditio explicatas amat annorum frontes & liberales facies. Mavult res ad cognitionem quàm rerum calculos ad numerum vocare. Cæterùm inter plurima hoc seculô noviter reperta sunt: Telescopium, quô distantissima, & ipsa etiam cœlestia liquidô patent; item maculæ Solis, aliáque cœli arcana retecta. Hollandi rostratis curribus, supparis volantibus, anchorâ ad temonem appensâ, in terra velificari didicerunt.

Caput LXIX.

Historia.

Prima lex est Historiæ, ne, qui eam scribit, quid falsi dicere audeat; ne quid veri non audeat; ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis. Est *multiplex*; nam vel tantùm *facta* quædam *memorabilia* (*exempla* vocant) narrantur, à reliquo historiæ corpore abscissa: vel vitâ functorum *res gestæ* memoriæ mandantur: vel narrantur *Tragica*, aut rariorem aliquem eventum trahentia: vel scribuntur Annales. Aut conduntur *Epitoma* seu *Synopses*: aut *Commentarii* (Diaria & Ephemerides:) aut justô volumine Regum & Ducum *acta* litteris consignantur: aut *fabulæ*, historiarum

Multiplex historiæ scriptio & genus.

rum more concinnantur. *Primi* generis narrationes vel sunt fusiores, non præteritis levioribus etiam peristasibus, incuriosæ tamen sententiarum, acuminum, epiphonematum: vel sunt tales, quæ sententiis gravioribus roborentur, contentę solô punctô historico, uti fecit Valerius Maximus, Lipsi⁹ in Politicis. *Secundi* generis exemplũ videtur in Plutarcho, Æmilio Probo seu Cornelio Nepote; (nam hic, auctor; ille, collector fuit) aliísque, ubi exprimitur nomen, cognomen, patria, natio, pueritia, juventus, munera Reipub. ordo vivendi, genus mortis, cum adjecto encomio. *Tertium* genus in judiciis & causarum indagatione sibi plus indulget, eruditione plenum, premit ea, quæ historiæ caput continent, sententiásque involucrô tegit, nec descriptionibus abstinet, ut Sallustius. *Quartum*, quod est *Annalium*, strictius est phrasi, rebúsque memorandis, minutioribus plerúmque omissis: non excurrit in descriptiones, necessaria persequens, annos, Reges, & Consules observans: Ut Salianus, Torniellus, Baronius, &c. *Quintum* genus, videlicet Epitomarum, negligit ferè annorum & temporum observationes, vel notandô tantùm memoratu digniora, vel ætates integras Imperatores & Reges conjungendô, ut Florus, Turselinus, Joan. Busieres, &c. *Sexti* generis, scilicet Commentaria seu Diaria, acta quotidiana quàm brevissimè & simpliciter, prout acciderunt, & quasi per capita describunt, in modum narrationis familiaris, rem potiùs

quàm

quàm verba attendendô; causæ tamen rerum gestarum afferuntur; judicii parcior est usus; ita scripsit C. Julius Cæsar; Gellius de pugna Nerviorum. *Septimum* genus complectitur historiam exactam & plenam, ut est Livii, Curtii, Taciti. Et hodie Maffei, Mariani, Stradæ, &c. quæ *quatuor* integratur partibus, 1 *narratione gestorum* 2 *descriptionibus* rerum variis, 3 *introductione* concionum, deliberationum, &c. 4 *encomiorum* & *judiciorum* expressione. *Narratio* sit plana & exquisita, ad quam spectat non modò nitor dictionis & majestas & veritas, sed etiam judicium ipsius Historici, nec non causæ eventuum aut gestorum inexspectatorum: aut quæ viderentur imprudentibus aliter geri debuisse; nec deesse debent subinde sententiæ, maximè in laude aut reprehensione actoris.

Quatuor partes historia exacta.

Narratio.

Descriptiones sunt variæ. Nam 1 est *Topographia* seu descriptio loci, cujus est faciem soli seu terræ exprimere, colores silvarum eminus renitentium, flumina maris & urbium, aspectum remotiorem aut propinquiorem, aves montibus impositas, aëris temperamentum, flores, plantas, aves. 2. *Chorographia* seu descriptio regionum non modò exprimit terras, adjunctâ mentione maris adsiti, fluminum, nemorum, montium; sed & genium loci, fertilitatem, cœli intemperiem, feras, pecora, mores gentium, vestitum, virtutes, vitia, conditorem seu auctorem gentis, ritus, ceremonias, religionem, Deos. 3. *Potamographia* seu descri-

Descriptionum varietas.

descriptio fluminum exprimit eorum fontem & originem, ostia & exitum, flumina & amnes intercurrentes, latitudinem, celeritatem, colorem; germina, plantas, arbores riparum, arenas, saxa, gemmas, uniones, corallia, aurum, pisces, portenta, mensuram denique hydrometricam longitudinis, latitudinis, &c. 4. *Thalassographia* seu descriptio maris explicat naturam aquæ, saporem, fluctus, tempestates, æstus, & æstuaria, littora & portus, monstra, &c. Ventorum quoque, quibus illud mare perflatur, lenitatem, temperiem, violentiam. Insulas item terræ quaquaversus adsitas. 5. *Oreographia* seu descriptio montium exponit arbores & regiones, quas utrinque percurrunt amnes & flumina, quæ emittuntur è radicibus aut petris, locorum asperum vel mitem genium. 6. *Cepographia* seu descriptio hortorum describit sepimentum, ambitum, situm, plantaria, pometa, floreta, seu viridaria: distributionem areolarum, flexus viarum, flores eminentiores, xystos hortenses, ambulacra frondibus intexta, fontes salientes cum simulacris ligneis aut marmoreis, piscinas cum cygnis & anatibus, aliisque innatantibus. 7. *Hylographia* seu descriptio silvarum complectitur genus arborum, densitatem aut raritatem, unde opacitas aut lux, vias aut anfractus, voragines faciles & pervias, aut difficiles & invias, juga & saxa imminentia, amnes & torrentes, fonticulorum copiam, soli pinguedinem aut sterilitatem, feras & serpentes. 8. *Cre-*

nographia

nographia seu descriptio fontium depingit umbram, marginem, flores, aquæ frigus, claritatem, saporem, commoda. In artificiosis situm, statuas, siphunculos, copiam, impetum, cadentis undæ strepitum, & sæpe conchis æneis propulsos globulos, quos perpendiculari aquarum exultatione in altum ejectos eadem, quæ expulit, patella recipit. 9. *Poliographia* seu urbium descriptio affert conditorem, locum, situm, mœnia, propugnacula, firmitudinem & materiam murorum, formam, in quam muri excurrunt, spatium ambitûs, ædificiorum elegantiam, pretium, altitudinem, aut contrà; divisionem regionum seu platearum, an sint ex arte Architectonica, necne: templorum, turrium, palatiorum, monimenta antiquitatis, aquam aut fluvium urbem secantem, pontem & ejus materiam, incolarum multitudinem, mores, copias, divitias, negotiationem, Leges, Magistratus. 10. *Oecographia* seu descriptio domûs delineat structuram, usum, commoditates, (ab horto, puteis, &c.) viciniam, quatuor cœli plagas. 11. *Chronographia* seu descriptio temporis, scilicet diei, noctis, anni quatuor temporum, meridiei, vesperis, auroræ, ortûs, tempestatum, &c. 12. *Prosopographia* seu personarum descriptio indicat habitum corporis, mores animi. 13. *Pragmatographia* seu negotiorum descriptio explicat itinerum amœnitatem vel difficultatem, eventus & casus, tam à natura quàm à malitia profectos, transitus fluminum, navigationes, naufragia, naumachias, obsidio-

nes & expugnationes urbium. 14. *Machographia* ſeu præliorum & conflictuum deſcriptio exponit profectionem ſeu expeditionem per facilia, difficilia, terras, flumina, itinere diurnô, nocturnô, celeri, tardô, animis alacribus, timidis, caſtrorum locum, delectum, vallum, munitionem; ſi prudenter aut imprudenter ab Imperatore poſita: armorum genus & exercitûs, gentes, populos, nationes, equites, pedites, velites, ſagittarios, impedimenta, ſubſidia, cornua, frontes, alas, & omnem agminis figuram, additô militum numerô. Ante conflictum animorum habitus, alacres, trepidos, ſilentium, clamores, adhortamina ducum utriúſque partis, ſignum tubæ & tympanorum; conflictum ipſum, laborem cornuum, cædes, ſanguinem, fugam, victoriam, captivos, ſpolia, numerum cæſorum, gratulationem, ſupplicia (ſupplicationes) ad Superos. 15. *Limographia* ſeu peſtilitatis deſcriptio cauſas affert luis ex terra, ex tempore, hominum egentium multitudine; adducit initia contagionis ſive à brutis, ſive ab hominibus; oſtendit obſeratas & proſcriptas ædes, clauſas tabernas, indictum juſtitium, prohibitas merces & eſculenta noxia, ditiorum utriúſque conditionis fugam, pauperum deſertorum inopiam, crebreſcentia ſenſim funera, ex omni civium ordine: ſupplicationes, & animorum mutationes: fœdam jacentium cadaverum faciem, copiam & ſolitudinem & vaſtitatem: reliquorum civium

mœrorem

mœrorem squalidum, & cetera damna consequentia. 16. *Pathographia* seu affectuum expressio; huc spectat materiæ aptitudo & gravitas, ut sunt funera, cædes illustrium hominum, aut innocuorum infantium, puerorum, virginum. Affectus præcipui sunt dolor, tristitia, timor, pudor, suspicio; verba sint accommodata in exclamationem & admirationem erumpentia, mixtis interrogationibus, minas, timorem, trepidam incertitudinem, & perplexitatem indicantia: eventuum suspensiones affectum augentium, &c. Quæ omnia Poëtæ minutiùs persequuntur.

Conciones.

Pars tertia historiæ sunt *Conciones*, & his affinia. Fiunt vel nomine ipsius Actoris, vel ipsomet Actore introductô; debent autem esse breviores, ita ut argumenta spargantur magis, quàm extendantur; sententiæ crebræ & potentes, admixtis refutationibus, v. g. in re militari timoris hostium: aut in civilibus adversæ sententiæ; adduntur similitudines, deliberationes & consilia alia, petiones, supplicationes, &c.

Encomia & judicia pars quarta historiæ.

Pars quarta *encomia & judicia*; subjungendô *laudationem* victoriis insignioribus, funeribus, excidiis urbium; homines dilaudantur, aut vituperantur à natalibus, forma corporis, indole animi, moribus vitæ: quales per gradus ætatis se præbuerint, quàm utiles aut noxii Reipublicæ. Urbes commendantur à conditoribus, firmitate mœnium, ambitu, incolis, eorum felicitate, frequentia, mercimoniis,

utilitate, &c. *Judicia* sint brevia & nervosa, maximè politica, nec nimis crebra.

Octavum genus historicum, ex fabulis contextum, requirit materiam ut jucundam, sic honestam: distribuit personas habitâ ratione regionum, præsertim primarum partium *Actores*, variis inter se vel casibus, vel consiliis, vel fortunæ vicissitudinibus jactandos, commiscendósque, & affectibus implicandos. *Personarum* præcipuæ tardiùs agnoscuntur: multa principiò credita, procursu scriptionis, falsa & controversa deprehenduntur; mens lectoris identidem ad nova cognoscenda rapitur, immixtis narrationibus, vel amœnissimis, vel tristissimis; quæ & ipsæ interventu novorum gestorũ intercipiuntur, cum dolore lingentium; amissa insperatissimô eventu reperiuntur; personæ redeunt, cùm minimè cogitantur: miracula crebrò sparguntur, quæ, errore depulsô, inveniuntur naturæ viribus perfecta; admirabilitas movetur variè; insperatum in rebus afflictis auxilium, personarum principalium diversæ affectiones, earúmque crebri errores, itinerum diversi casus, &c. Dictio est nervosa, mascula, florida, sententiis & adagiis impleta, audax metaphoris, supra legem historicam insurgens ac intumescens; quo in genere excellunt Æthiopia Heliodori, Argenis Barclaii, Utopia Bidermanni, &c.

Desiderius. Andabata sim, & meracô cæcutiam die, si ad lucem hanc historicam, quam oculis meis tam clarè infers, non discam, quæ sint

ſint *hiſtoriologiæ* discrimina, quæque in ejus ſtilo diverſa temperamenta. *Mercurialis.* Boni conſule, *Deſideri*, ſi quæ de *hiſtoriographia* attuli, plusculùm ad normam ſcholaſticam accommodavi. Arcaniora hiſtoricorum myſteria te docebunt alii. Hîc tu cave, ne periculoſis te erroribus induas, ſi non ſatis noveris ordinem temporum, ſcribentium ætatem, patriam, religionem, mores, ſtudia, affectus, &c. dum aut ſua aut aliorum commenta, pro hiſtoria, hoc eſt, ficta pro factis callidè venditant, vel certè adferunt multa, ab Authorum ſenſu detorta, truncata, debilia, malâ fide aucta, vitioſè citata, ad ſolam ostentationem & artem faciendi fuci compoſita; univerſim talia, quæ limpidum veritatis fontem turbant ac inficiunt, ſitientíque lectori limum pro lympha, toxicum pro antidoto propinant, non ſine verborum lenocinio & ſtibio meretricio, quô non tam Veneres ſuas quàm Venerem adorant; hoc præſertim tempore, quô caoëthes ſcriptitandi & mentiendi ad inſaniam usque plurimos otiô abutentes invaſit, juratos veritatis hoſtes, nec aliâ luce dignos quàm Vulcani. *Deſiderius.* Ita eſt, ut loqueris. Voluſianis hoc genus chartis paſſim officinæ librariæ ſcatent. Ego, in delectu Scriptorum, illud mihi occinam: Hic niger eſt, hunc tu Romane caveto. *Mercurialis.* Rectè verò. Nunc ad Morum Magiſtram Ethicam.

Caput LXX.

Ethica; ſpeciatim Prudentia.

Partitio Philoſophiæ Moralis.

PHiloſophia Moralis partitur in *Ethicam*, *Oeconomicam* ſeu Domeſticam; & *Politicam* ſeu Civilem. *Prima*, quam Ariſtoteles distribuit in decem libros, docétque, quomodo moderandæ animi affectiones, & quid juſtitia, honeſta amicitia, & vera virtus requirat. *Altera*, duobus ab eodem comprehenſa libris, erudit, quomodo in familia vivendum, quid ad progenitores ſpectet, quid ad virum, uxorem, liberos, ſervos, & univerſam domûs adminiſtrationem. *Tertia*, octo contenta partibus, reſpicit Rempublicam, & inſtruit tam eos, qui præſunt, quàm qui ſubſunt, ad finem Boni publici conſequendum. Nos diſſeremus hîc, quæ *Ethicæ* ſtrictiùs, hoc eſt, primò modô ſumptæ ſint officia; adeóque, quomodo quis ſit informandus de recto ſuiipſius regimine.

Inquiſitio Boni.

Variè de *Bono* disputârunt in Ethicis veteres Philoſophi, hoc eſt, de re omnibus appetenda, déque ejus distributione in Honeſtum, Utile, Jucundum; tum de felicitate, quæ cum eo Bono conjuncta eſt; quam aliqui conſtituerunt in bonis externis ſeu Fortunæ, ut divitiis, potentia, honore, gloria ſeu fama. Alii in bonis corporis, ut valetudine, pulchritudine, robore, voluptate. Alii in bonis animi, videlicet Virtute; & rectè. Ea verò beatitudo, quæ conſe-

conſequitur mortali vitâ functos, eſt adeptio ac poſſeſſio finis ultimi, hoc eſt, Dei.

Humanarum actionum, quæ utique à libera proficiſcuntur voluntate, *bonitas* vel *malitia* deſumitur ab objecto. Quæ num poſſint eſſe *indifferentes*, hoc eſt, mediæ inter bonum & malum, non eſt hujus loci diſceptare. *Facultatem Appetentem*, jam ſuprà diximus, eſſe duplicem: *alteram* vim iraſcendi & quaſi propugnatricem cupiditatum, dum arma corripit, certáque adverſùs ea, quæ res gratas ac jucundas impediunt, noxiáſque conantur invehere; *alteram*, vim ſeu inclinationem cupidinis ad conſectanda ſibi convenientia, & fugienda contraria.

In quibus appetitionibus cùm concitatio quædam aut remiſſio motionis, atque adeò immutatio in corpore interveniat, oriuntur inde variæ affectiones, Græcis πάθη, vulgò *paſſiones*; quibus quia virum ſapientem vacare volebant Stoici, conabantur introducere ἀπάθειαν, ſeu animi tranquillitatem, nullis affectuum motibus obnoxiam, ſeu motionum omnium vacuitatem.

Permotiones animi.

Numerantur autem *permotionum*, ſeu *perturbationum*, *jactationum animi*, undecim. Nam principiò res objecta proritat animum, atque ad ſe attrahit & inclinat; & hæc propenſio dicitur *amor*. Quòd ſi illicò non obtineatur, incitat appetitum ad illam procurandam; & hoc eſt *deſiderium* boni abſentis. Quam ſi adipiſcatur, efficiet in animo quietem & pacem, ſeu delectationem, lætitiam, ſive *gaudium* ob præ-

ſentiam boni poſſeſſi. Eundem ex oppoſito affectum gignit res mala, appetitioni per imaginationem propoſita; & primò quidem per averſionem, quâ conatur eam à ſe removere, appellatúrque *odium*: deinde per ſtudium rem illam propellendi; dicitúrque *fuga* ſeu abominatio mali abſentis. Quòd ſi malum adhæreſcat, nec poſſit profligari, naſcitur dolor ſeu *triſtitia* propter rem adverſam præſentem. Si bonum ita cupiditati repræſentetur, ut obtineri queat, efficitur *ſpes* illud conſequendi: contrà *deſperatio*, ſi nequeat obtineri. Quòd ſi verò malum futurum ægrè averti queat, confidat tamen homo ſe illud depulſurum, naſcitur *audacia*; ſin' minùs, *timor*. Si malum ſive reipsâ ſive imaginatione adſit, conſurgit *ira*, & illud ejúsque auctores è medio tollere conatur. *Zelotypia* & *gratia*, referuntur ad amorem: *æmulatio* ad deſiderium: *miſericordia* & *invidia* ad dolorẽ: *admiratio* ad lætitiam: *verecundia* & *reverentia* ad timorem: *indignatio* ad iram.

Virtus in quo conſiſtat, & vitium.

His ità præmiſſis; ſapientia prima eſt, ſtultitiâ caruiſſe: éſtque hoc ipſum *Virtus*, perfectio ſcilicet animi conſtans, conveniénsque, laudabiles efficiens eos, in quibus eſt. *Vitium* contrà (pravitas animi, labes, depravatio, vitioſitas) vituperabiles reddit, quibus inſidet; illa in mediocritate conſiſtit: hoc in exceſſu ſeu exuperatione, & defectu ſeu defectione; nam aut excedere decórum, aut ab illo deficere, eſt utique in culpa ponendum; cujus *gradus* ſunt complures. Nempe, ſiquis improbè agit ex incogitantia aut fragilitate naturæ, eſt

delictum seu *noxa*; si cogitatè, *facinus*: si studio, *nequitia*: si enormiter, *scelus aut flagitium*: si malitiosè, ut alieni fiat ægrè, *perversitas*; perversum autē non pudet malitiæ; & qui non resistet consuetudini sensim obrepenti, fiet inemendabilis.

Tu, si vis teipsum regere, præcognoscas inclinationes naturales, quò illæ te rapiant, quomodo obsequendum illis aut obsistendum, ne extra limites abeant; deinde, ne ignores illa objecta, in quæ propensiones tuæ feruntur; tertiò, ne lateant te invitamenta & irritamenta, à quibus huc illuc traheris.

Virtutum divisio.

Atque ut dilucidiùs capias, quid ad officium hominis pertineat, boni præsertim Christiani, scito, præter varias alias divisiones, *Virtutes* quasdam esse à Deo *infusas*; quasdam studiô & actione *acquisitas*; iterúmque alias *Theologicas*; circa Deum proximè versantes; alias *Morales*, quòd mores hominum secundùm veræ rationis præscriptum dirigant, ac componant. Illæ sunt Fides, Deum respiciens ut Veracem: Spes, in Deum tendens, ad beatitudinem ab eo obtinendam: Charitas in eundem fertur, ut in summum Bonum, propter semet diligendum.

Moralium præcipuæ sunt quatuor, *Prudentia*, *Justitia*, *Fortitudo*, *Temperantia*; absolvuntur omnes duabus partibus, *declinatione* à malo, & *operatione* boni; vocantur etiam *Cardinales*, quòd in iis veluti cardinibus omnis honestæ vitæ ratio versetur & volvatur.

Prudentia.

A *Prudentia* (cujus symbolum oculus apertus, speculum, serpens, &c.) ordiamur, quæ

Virtus est, secundùm dictamen honesti præscribens, quid expetendum, quid fugiendum. Ipsa docet, quid in quovis occurrrente negotio sit honestum, quid turpe; curátque, nihil ut cogites, loquaris, agas incassum aut incertum; sed omnia præmeditatò, præcogitatè, circumspectè, æstimandô rem quamlibet ex sua dignitate, sic prosequendô bona, ut assequaris: mala fugiendô, ut effugias. Et quia, mi *Desideri*, cupio ex hoc te itinere prudentiorem remittere domum; paullò pensiculatiùs (more tamen *transeuntium*) *Prudentiæ actus* explicabo; quorum *primus* est inquisitio mediorum ad finem præstitutum ducentium; quam sequitur *delectus* meliorum, eò conferentium; postea *executio* eorum, & præstatio, quæ selecta. *Partes* autem prudentis sunt: cognitio præteritorum, intelligentia præsentium; utrúmque adipiscêris vel docilitate seu disciplinâ: vel solertiâ seu excogitatione; inde judiciũ oritur & ratio, quæ per *providentiam* res futuras ad finem accommodat, ordinéque disponit: per *circumspectionem* circumstantias (*Quintil.*) negotiorum cautè diligentérque attendit: per *cautiones* declinat ac removet impedimenta, quæ accidere possunt.

Actus Prudentiæ.

Itáque prospice *finem*, & dispice *modos*, rationes, ac vias eò conducentes; attende *occasioni*, ne elabatur, expendendô, an aliquid optandum aut inceptandum, quomodo aggrediendum, quid impedimentorum obvenire possit; stultum est enim dicere: *non putâram*. Finis semper

semper erit, aliquid honestum; cui quandóq; jungitur Utile, quandóque etiam Jucundum.

Media provise certa, facilia usurpatu, (nam quod valdè difficile, habetur tanquam *ἀδύνατον*, (*Quintil.* impossibile) pauciora potiùs, quàm plura; ne sibi mutuò obstent.

Postquam constitueris finem, & denotaveris rationes, (vulgò *media*) ad eum perveniendi, præcogita modum iis utendi. Si quid obstaculorum præcognoscis, anteveni tempestivè; tum auspicare celeriter, perge cautim, absolvere matura strenuè. Ab initio ne te præcipites præproperè agendô, nec desistas ante adeptionem finis, seu scopi propositi.

Si sic ages, eris providus, tametsi aliquando nos circumspectio nostra frustratur. *Vecordes* sunt, qui appetunt illicita: *præcipites*, qui nimiùm festinant consultandô: *deliri*, qui suscipiunt ea, quæ fieri non possunt: *inconsiderati* & inconsulti, qui non satis attendunt ad veritatem, secundùm quam judicandum: *inconstantes*, qui cessant à recto judicio semel suscepto: *negligentes*, qui non inquirunt rerum agendarum, vulgò *agibilium* constitutionem: *anxii*, qui id nimis sollicitè faciunt: *fucatè* prudentes, qui machinantur id consequi, quod conforme depravatæ appetitioni naturæ; *callidi*, astuti, dolosi, vafri, captiosi, veteratorii, fallaces, qui verbis alios iniquè circumveniunt: *fraudulenti*, cùm id reipsâ seu factis exequuntur: *stolidi*, qui occœptant multa, perficiunt nihil.

Sed

Prudentiæ effectus.

Sed hæc strictius colligendô; ille *prudenter* operatur, qui præteritorum memoriam retinet, præsentium cognitione pollet, futurorum provisionem habet; qui per docilitatem & institutionem comparat doctrinam & notitiam agendorum: & per solertiam fit sagax in inveniendo & conjiciendo: per circumspectionem (accuratam considerationem & præmeditationem) advertit ea, quæ cum rebus perficiendis sunt conjuncta, scilicet circumstantias seu adjuncta: per cautionem præcavet & removet pericula & impedimenta consecutioni finis obstantia: per moderamen & attemperationem judicii (vulgò *discretionem*) occasioni se rebus & personis accommodat, ac medium tenet; per sinceritatem aut simplicitatem, malam simulationem, dolos & fraudes excludit: per solicitudinem ejus, quod decretum est, executionem urget: per eubuliam benè consultat, vires suas ponderandô, ne quid turbidè, temerè, incuriosè, inexploratè aggrediatur: per *σύνεσιν*, seu perspicientiam, rectum judicium de rebus in consilium adductis, format: per *ἐπιείκειαν* (epiikíam, seu moderationem aut æquitatem) mentem legislatoris benignè interpretatur, &c.

Prudentia Oeconomica.

Atque hæc de Prudentia universim; nam Virtus hæc in varias partitiones abit. Est enim *Prudentia Oeconomica* seu Monastica, quæ in rei privatæ ac familiaris administratione adhibetur; quomodo opus & fortunæ usurpandæ in emendo, vendēdo, locando, permutandò, donādo, accipien-

cacipiendo : quomodo paranda & instituenda familia : quantum cibo, somno, vigiliis, labori tribuendum, &c.

Est etiam *Politica*, quæ in vita publica ac civili requitur, expendendô, quemadmodum in hominum societate degendum : quomodo verbis, moribus, exemplis colenda amicitia, violata resarcienda ; odia ponenda, offensæ dissimulandæ ; quâ moderatione, locô ac tempore occurrendum dissensionibus : quæ præstanda ad communem consensionem facientia, &c.

Politica.

Est tertiò *Regnatrix* Prudentia, quæ providet, ut & opportunæ Leges malis moribus corrigendis ferantur, &, si plus æquô gravent, abrogentur ; tributa & vectigalia aut necessaria instituit, aut tollit iniqua ; judicia ordinat ; motus turbulentos & seditiones natas vel cautè disjicit, vel occurrit nascentibus ; Bella consiliô magis quàm vi & armis comprimit, cives urbésque communi pacis vinculô adversùs omnem hostem conciliat.

Regnatrix.

Quartò *Polemica*, seu Militaris, circumspectos & providos reddit in bello vel suscipiendo vel omittendo : in deligendo milite, illúmque certâ disciplinâ continendo, exercendo, excitando, numerando ; instruenda acie, prævertendo hoste ; comparandis alimentis, classibus, commeatibus, stipendiis : ineundis strategematis : occultandis suis consiliis, hostium detegendis, cladem reparando, victoriâ moderatè utendo, &c.

Polemica.

Deside-

Desiderius. Si bonum, ut dicunt Philosophi, est ex integra causa, seu absoluta perfectione, malum ex defectu quolibet; quid non requiretur ad animum tot Prudentiæ actibus, ac partibus, ceu numeris totidem absolvendum? Et si tantæ molis est prudenter agere; quid erit insuper temeratè, fortiter, justè? *Mercurialis.* Virtutes quodã inter se vinculô colligatæ sunt: alia pendet ex alia, veluti annuli tortiles; tu vide, unam ut tibi compares; suas illa secum adducet comites. Sed ecce, Temperantia in occursum venit nobis: alterâ manu urceolum & scutellam fictilem, alterâ frenum tenens. Componamur in tantæ Nymphæ præsentiam.

CAPUT LXXI.

Temperantia.

NUlla Virtus acriorem habet hostem quàm ista, est enim domesticus, & intestinã seditione movet tumultus; blandiendô militat, amore hostilitatem exercet; perimit benefaciendô. Alia vitia sub femineo schemate vim exerunt masculam; Intemperantia seu Incontinentia quos vincit, effeminat; hoc nocentior, quò amabiliôr. Voluptates, inquit *Tullius*, blandissimæ sunt dominæ, majores partes animi à virtute detorquent. Circen dixeris, in aureo poculo, toxicatum philtrum propinantem; unde

Philan-

Philantia, (cæcus amor sui) ingenerata nobis, optat illa, quæ hilarant; & animum illecebris illectat, quibus intricetur, ac, fucatis bonis captus, in tetra delabatur vitia, dum immoderatè obsecundat cupiditati voluptatum, opum, honorum; cui se opponit *Temperantia*, inimica libidinum, & omnium commotionum dominatrix; quæ, latiùs sumpta, actiones & affectiones quasvis inordinatas temperat & refrænat. *Strictiùs*, est moderatrix voluptatum, quæ gustu atq; tactu percipiuntur. Utrúmque comprehendendô, dicere possis, esse *virtutem*, quæ intemperantes animi affectiones, circa sensuum præsertim oblectationem, cohibet. Cujus partes sunt variæ, pro diversitate rerum, in quas nostræ cupidines tendunt, ac reprimendæ sunt.

Temperantia.

Prima est *Abstinentia*, delectationem in ciborum usu moderans, ut ne excedatus copiâ per ingluviem; nec aviditate nimiâ; nec paratu justô exquisitiore; nec intempestivè, contra præscriptum temporis.

Partes Temperãtia Abstinentia.

Sobrietas immoderationem in potu castigat, quem lege necessitatis & honestatis circumscribit. Contra utrámque peccant virtutem voraces & bibaces, epulones, glutones, gulosi lurcones, patinarii, mandicones, catillones, comedones, phagones, liguritores, bibones, calicum trahones, ingluviosi popinones, qui se potitandô quotidie ingurgitant, ac insaturabiles effarciunt pántices (abdomina & aqualiculos;) inebriati verò titubant, vacillant; vociferan-

Sobrietas.

ferantur, brutè bacchantur, conſerúntque manus, lapſant, ſcreant, ſputant, & (cum bona venia) mejunt, vomunt, & tantùm non reſorbent, quæ rejecerunt & evomuerunt, belli homunculi, & crudi aſoti.

Temulentia. Ut verò mens eſt perſpicax & ſana in corpore ſano abſtemiis; ſic *temulentia* hebetat, & furiat potos, (appotos, potulentos;) temulenti enim fiunt turbulenti, vinolenti, violenti. Tum crapula heſterna affli&at poſtridie caput, conſtante quidem mente, quam pridie evertit ebrietas. Ebrios ac ebrioſos divexant cruditas, tremor, vertigo, arthritis, & alii morbi dolorifici; éque vita cruciabiliter exturbant; ecce ſuavitas voluptariorum!

Caſtitas. *Caſtitas* ſeu *Continentia* corpus & animum continet ab impura voluptate; quæ, ſi eſt integritatis incorruptæ, virginitas dicitur: ſi ſenſus tuetur externos à rebus illecebroſis, quæ munditiæ ac caſtimoniæ officere poſſint, pudicitiæ nomen meretur; averſatúrque mollitiem & blandimenta, quibus nitor ille obfuſcari & maculari queat; contrà verò laſcivientem carnem aſperioribus édomat. Quibus ſubſervit Verecundia ſeu pudibundus rubor, qui eſt timor ingenuus, vel dedecoris admittendi, vel pudor liberalis, admiſſi.

Libido fœda His adverſatur *Luxuria* ſeu *Incontinentia*, aut fœda libido; dum ſtuprator ſtuprat, violat, corrumpit virginem; adulter torum polluit alienum; ſcortator ſuum; concubinarius pellicem alit, ganeo per lupanaria reptat; meretrix

trix pudicitiam proſtituit; leno & lena lenociniis alios ſeducunt & inquinant. Vah propudia! omnes deteſtandi & execrandi.

Cæterùm non ſola adulteria, (aut inceſtus, ſtupra, ſcortationes, aut quivis illegitimi concubitus) ſed & omnis Venerea ſalacitas, libidinoſæ baſiationes, (oſcula, baſia,) amatoriæ cantilenæ, inverecundæ collocutiones, imò obſcœnæ cogitationes ſunt impudicitia, animúmque cum corpore fœdant. Tu ſis caſtus, pudicus, impollutus; abſit procacitas in geſtibus, obſcœnitas in dictis, petulantia in factis; &, ne te ſpurcities ulla contaminet, præſcinde libidinis invitamenta; qualia:

Otia, menſa, libri, vaga lumina, verba; ſodales,
Hæc tolle, hanc minue, hos muta, hæc claude, has fuge, vita hos.

Manſuetudo (lenitas, placiditas, *Gellio*) appetitum vindictæ ſeu iræ coërcet; cui accedit humanitas, (comitas, affabilitas) quæ in verborum ſuavitate vultúſque hilaritate ſpectatur, cum quadam animi facilitate & ingenuitate alterius ſententiæ, quatenus fieri poteſt, acquieſcentis. *Manſuetudo.*

Submiſſio (Chriſtianis *humilitas*) omnem faſtidit arrogantiam, reprimítque affectum excellentiæ ſibi non debitæ, nec ſua jactat, nec aliena deſpicit; cujus ſoror modeſtia, de qua paullò pòſt. *Demiſſio.*

Clementia. *Clementia* (placabilitas) pœnas delicti causâ infligendas mitigat; nec raró eas dissimulat, ubi vel exasperatio timetur, vel emendatio non speratur. Quibus *opponuntur* superbia seu appetentia inordinata eminendi; fastus, tumor mentis, jactantia, vana gloria, ambitio; durities, inhumanitas, severitas nimia, inclementia, sævitia, crudelitas, vel nimia lenitas, indulgentia, &c.

Frugalitas. *Frugalitas* restringit desiderium, immoderatum habendi, media inter tenacitatem & prodigalitatem, opes nec coäcervans anxiè, nec spernens insipienter; nec prodigens, sed comparcens; nam parsimonia est ei pro thesauro; & indigentia pro mensura; ita, ut nec scrinia aurô ac cimeliis, nec domum supellectilibus supra usum necessarium instruat; nec tamen egestatem incurrat. Contrà facit, *Avaritia* seu cupido immoderata habendi, malum inexplebile, cui perinde est, per fas ditescat, an nefas.

Studiositas. *Studiositas* (cujus administræ sunt *sedulitas* & *assiduitas*) quemadmodum animum ad moderatum scientiarum studium accendit: ita refringit aviditatem, (*curiositatem* vocamus) sciendi & cognoscendi ea, quæ non congruunt; dum quis rescíscere præter modum avet multa; aut etiam noxia & prohibita scire cupit; aut ideò tantùm scit, ut videatur scire. Tu tempera desiderium sciendi: disce non multa, sed delectá: non futilia, sed utilia; nam quædam præstat nescire; quódque tuâ nihil interest,

eſt, percontari deſine. Labores verò ita moderare, ut nec illis te frangas, nec, eos deſugiendô, ignaviæ, pigritiæ, aut torpori cedas. Laborioſus eſſe maturè incipe, ſerò deſine; etiam in otioſis negotioſus, ne ceſſandô hebeſcas. Licet tamen interquieſcere laſſo, & vires relaxatione colligere ad alacriùs reſumenda, quæ tantisper ſepoſuiſti; ignavis autem ſemper ſunt feriæ. Dùm alii rerum ſuarum ſatagunt; tu tibi deeſſe noli; labores honeſtos ne detrecta, aut ſubterfuge; ſed cum alacritate ſubi, orſóſque urge ſedulò & conſtanter, citra tergiverſationem & dilationem, donec iis defungaris; ne ſinas abire diem ſine linea; & in pretio ponas quamvis temporis particulam; quid enim ſumptuoſius tempore?

Jam *Modeſtia*, quam aliqui latiùs prò temperantia ſeu moderatione cupiditatum accipiunt, preſſiore ſignificatù eſt actuum externorum ad normam rationis & honeſtatis moderamen; quæ nec oris fert effrenem loquacitatem, nec oculorum protervam evagandi licentiam, odit nugas, verbis non effluit, captionibus abſtinet, ſugillat nihil, nemini derogat, nec ſibi arrogat, frontē habet explicatam; luſui ac jocis ſi indulgendum, perſonæ dignitatiſque memor nihil committit illiberale; veſtium luxum molliorem ac peregrinum averſatur, munditie decoróque oblectatur. Cui ſe adjungit *Eutrapelia*, quæ cavet unicè, ne quid indecorum & immodicum in laxamentis animi & convictu hominum. Quibus *adverſatur* immodeſtia, tetrici-

Modeſtia.

tas, morositas, (morum difficultas) asperitas, austeritas, rusticitas, inurbanitas, incivilitas, &c.

Actiones Modestiæ.

Tu itáque (ut ad Modestiæ & Humanitatis praxin te instituam) *modestus* eris, si demissus fueris animô, non arrogans; verecundus, non procax, non effrons: comis, non morosus, difficilis, aut torvus: taciturnus potiùs, quàm loquax: severus, quàm frivolus; ingratus est garrulus nugator, qui non veretur facta infecta loqui, & blaterans aniles ineptias blatero; & effutiens arcana sibi concredita futilis locutuleius; & qui solent interloqui importunè. Tu ergo, ubi loqui non est necesse, tace; silentii nulla pœnitudo.

Siquid inaudiisti, quod abscondendum, ne divulga, abstrude potiùs, quàm obtrude; quod tibi certò non constat, ne affirma aut nega, nedum asseveres aut inficieris. Contrà siquid dispalescit rumore, aut alius quis narrat, suadet, dissuadet, adhortatur vel dehortatur, ne repugna præfractè, néve contende obstinatè: nam æquè diffidentia atque credulitas est detrimentosa, omnísque audacia contradicendi odiosa.

Affabilitas.

Affabilis eris, si cum quolibet homine bono, nobili ac ignobili, consuetudine uti non dedigneris: & quemcunque (prout fert utriusque dignitas) adis, aut præteris, aut habes obvium, salutes amanter; salutantem resalutes comiter: discedentem à te comiteris aliquò usque; compellanti te, vel interroganti respon-

ſponſes placidè, abnuendô certè vel annuendô; ita omnibus poteris eſſe amicus, non item familiaris.

Exhibe te *candidum* erga quemlibet, quîcum tibi verſandum eſt, citra vafritiem & verſutiam: nihil mali facilè ſuſpicare; aut illius alium inſimula: ſiquid amicus (amiculus) deliquit, citra amarorem mone, corripe, corrige. Sis alienus à dolo & ſuſpicione, æquè ut à ſimulatione; asſentationes relinque hypocritis. Adulator ſimulat candorem palpô & offuciis: ore amicus, re fraudulentus inſidiator ac verſipellis veterator. *Candor animi.*

Urbanus ut ſis, vide, quid utique te deceat ac dedeceat: compone te ad elegantiam, fuge ruſticitatem, inter mœſtos mœre; inter hilares hilareſce; inter jocantes etiam tua dicta & facta exorna facetis leporibus feſtivíſque jocis. Ne ſis tetricus, neque protervè dicax: ille nec profert, nec ipſe ferre poteſt liberales jocos ac jocationes: hic laceſſit alios ſcommatibus & dicteriis, cachinnatur inſicetè, & arridet omnibus morionum ritu; civilitatis eſt ſubridere & renidere blandè: deriſorum deridere ſtolidè: ſcurrarum ſcurrari ſordidè: ſannionum contemptim habere alios, exhibere deſpicientiam & ludibria distortis labris, exertâ linguâ, digitis in ciconiam formatis, aliíſque ſannarum generibus. *Urbanitas.*

Concors ut dicaris, vive tranquillè cum convictoribus, contubernalibus, civibus, popularibus, ſeu conterraneis *Plin.* nemini invideas *Concordia.*

successus fortunatos, potiùs congratulare; subortas simultates inveterascere ne finas; ne transeant in odium & inimicitias: rixosorum est contendere, altercari, vivere in jugi discordia: querulorum queritari, & nunquam non de aliis conqueri.

Mansueti actiones. *Mansuetus* fueris, si nec irritabilis, nec inexorabilis: non effervescens in iram, sed eam cohibens: non reponens injurias, sed sufferens. Læsit te quis? utere conniventiâ, & pudefacies illum; si pœnitet fecisse, da veniam, ignosce, & condona culpam. Si offendisti ipse, ne pudeat agnoscere offensam; offensum verò affari & deprecari, non simulatè, sed ex animo, id quidem est sibi devincere omnes.

Iracundus. At *iracundus* & sui impos, excandescens illicò, & fremens, furens, minitans, maledicens, imprecans diras, criminantem recriminans, verberantem reverberans quid proficit? perturbat res magis & exasperat alios ad belluinam sævitiam, quæ denique in homicidia erumpit, sed apage furias ejusmodi.

Generosus animus. *Generosus* animus est compos sui, tametsi indignatur indignè factis, & obloquitur malevolis, non tamen stomachatur (certè non malè sectum ob unguem;) infensus si est alicui, non ideo infestus, vitiis irascitur, non personis: mavult esse mitis, quàm trux; benignus, quàm dirus; parare omnes, irritare neminem; atque ita concordare cum omnibus, discordare adversùs neminem. Quibus omnibus

bus consequeris Virtutem, quam *Tullius* moderatricem permotionum appellavit, modúmque & mediocritatem, quâ honestatem & decus conservemus, ac teneamus; contrà qui agunt, intemperantes & incontinentes dicuntur. *Desiderius.* Nihil omisisse videris earum rerum, quæ ad Temperantiam pertinent. *Mercurialis.* Summatim contraxi, quæ latissimè explicari possent, si temporis & viæ ratio permitteret. Vides hanc columnam? Posuit eam pro limite Fortitudo, cujus fines nunc ingredimur.

Caput LXXII.

Fortitudo.

Ostensum est de rebus, quæ invitabili & pellaci jucunditate seducunt à tramite recti; sequitur, ut noverimus, quid præstandum, ne nos abducant illa, quæ conterrent difficultatibus, periculis, casibus adversis. Atque hîc opus est Fortitudine, quæ non tantùm ardua strenuè suscipit & aggreditur, sed sustinet etiam; adeóque firmitate animi ad superanda quæcunque difficilia in Virtute exercenda & vitio defugiendo occurrentia; quâ scilicet adversantia omnia propter honestatis finem, aut fortiter patiendô, toleramus, aut constanter agendô vincimus; ita, ut nec indignô timore nec temerariâ audaciâ ab officio

deflectamus, qualiacunque ſint mala, quæ nos incurrunt, animi, corporis, honorum, opum, &c.

Fortitudinis partes.

Partes, quas *Fortitudo* complectitur, ſunt *Fiducia* ſeu Fidentia, ſeu ſpes boni ardui conſequendi, aut mali ſuperandi auſpice Deô, Virtute duce. Ei ancillatur *Securitas* ſeu Tranquillitas, excludens curas inutiles, ſedánsque vanos metus in re adverſa perferenda & exantlanda. Utrúmque Extremum eſt *Diffidentia* ſeu meticuloſa Confiſio; & *Præfidentia*, ſeu nimia, & ſupra vires ac facultatem Confidentia.

Magnanimitas.

Magnanimitas eſt rerum magnarum appetitio & exantlatio, ac humilium & caducarum contemptio, nihil præclarum præter ſolam Virtutem ducens ac ſuſpiciens, cetera tanquam peritura deſpiciens. Cui adverſatur *abjectio* animi, habentis cum vulgo in magnis, quæ puſilla & minuta ſunt. *Magnificentia* eſt grandium virorum; operum & ſumptuum ad publicam utilitatem aut Dei honorem effectio, & adminiſtratio ampla ac ſplendida.

Patientia.

Patientia eſt rerum adverſantium, honeſti cauſsâ, voluntaria ac diuturna perpeſſio, ita, ut quod tolerandum eſt, id feratur, ſi non hilariter, aut valdè promptè, ſaltem non gravatè, & cum triſtitia moderata.

Æquanimitas.

Æquanimitas (vulgò Longanimitas) pectus munit, ne ob remotionem mali dilatam, aut boni ſperati conſecutionem, mœſtitudine obruatur. Utriúſque adverſaria eſt *Impatientia* & *Excandeſcentia*.

Perſe-

Perseverantia (Virtutum coronis, corona & consummatio) firmat animum, & stabilit in bono, non obstante molestiâ, quæ ex illius diuturna continuatione nascitur; seu est continuus vitæ tenor, & perpetuitas in honestis & laboriosis.

Perseverantia.

Constantia non tantùm perfert & obdurat, perpetiendô mala, longitudine temporis molesta; sed etiam stabiliter superat Virtutis impedimenta, unde unde advenientia; quæ non rapitur alienô prolubiô; siquis tamen meliora ostendat, cedit, & sequitur, cogitans, satiùs esse regredi, quàm malè progredi.

Constantia.

His se opponit *Levitas* & *Inconstantia*, quæ citò à proposito resilit; item *Pertinacia* & *Pervicacia*, sensum suum obstinatè retinens, seu in re animo concepta persistens, inconvenienter rationi.

Harum Virtutum actiones in summam & praxin sic contrahes; ut dicas, virum esse *fortem*, & *constantem*, animíque excelsi, qui adversùs omnia vitia dimicat, seipsum vincit, sibi imperat: qui nec extollitur prosperis, nec dejicitur adversis: nec consternatur ad casus repentinos, sed quærit iram, aut eos declinandi prudenter, aut, si videt inevitabiles, perrumpendi intrepidè; honesta præfert utilibus, etiam cum honoris & opum neglectu: vulgi sensum aspernatur; nihil ad ostentationem, sed ad conscientiam cuncta referens: nec mercedem ex aliorum sermone, sed suis è factis petens, altiora sectandô, & cœlô digna. Æquam

Quis fortis.

servat in omnibus mentem, & ad dura occallescit. Utq; non est temerarius, se inconsultâ audaciâ periculis ingerendô; ita nec pavidus & formidolosus ea excipiendô; non murmurat, non conqueritur in rebus asperis, sed ferendô pervincit; admittit quandóque lacrimas & gemitus, non ejulationem & lamentationem; injurias non vindicat, ne maledicendô quidem; sed omnia Dei voluntati, tanquam divinæ testimonia amicitiæ, transcribit. Quem impavidum & imperterritū nec amor vitæ, nec metus mortis, aut quævis alia terricula de gradu dimovent; nullis illecebris emollitur: nemini blandus, nulli adúlans, stat in se inconcussus & imperturbatus, quippe cui nihil accidit vel lætabile nimis, vel nimiùm illætabile ac intolerabile.

Abjectio animi. *Contrarium* agunt fracti, molles, & pusilli animi, intumescunt rebus secundis, subsíduntin adversis, ad inopina percelluntur & contremiscunt, nesciúntque, quò se vertant, effeminati & trepidi ad quemvis strepitum. Pressi aliquâ calamitate, implent omnia querimoniis, plorant indecenter, ejulant, lamentantur: ægrimoniâ se emaciant, sícque, impatientiâ suâ ærumnas conduplicandô, succumbunt.

Audacia stolida. Stultè tamen & *stolidè audaculi* dum cupiunt defugere notam timiditatis, in contraria currunt: offerunt se audacter ad negotia, quibus sunt impares, fretíque temeritate provocant pericula, quæ poterant evitari; nec relinquunt aliquid inausum, unde fit, ut recedant pudore dede-

dedecoris, & probri confusi, vix ampliùs mutire aut hiscere ausi.

Discrimen inter fortem & ignavum.

De cetero inter virum *fortem* seu strenuum, & languidum, *ignavum*, desidem hoc quoque discriminis est. Ille, quæ muneris sui sunt, agit gnaviter: hic deserit negligenter; ille officium sollicitè exequitur, hic socorditer; ille sedulò, hic remissè: ille quietè, hic tumultuariè: ille consideratè, hic præcipitanter: ille seriò ac diligenter, hic oscitanter, properanter, festinanter, raptim, obiter, cursim, levi brachiô, perfunctoriè ac desultoriè: ille tempestivè & ordinatè, hic intempestivè & confusè: ille nihil cunctandô, sic omnia procrastinandô. Ille nullibi non viget, hic nullibi non friget, nunquam non variat, jam restitans, jam resultans, intermissáque resumens, mox iterum deponens; dixeris illum Marpesiam cautem inter assultantes undique fluctus stabilem; hunc arundinem quolibet ventô agitatam. *Desiderius* Hæc ad vivum à te depicta sunt; sed cedò, quis inhabitat arcem illam in monte positam? *Mercurialis.* Themis, Justitiæ, antistita cum filia sua Astræa & frequenti familia. Eò concedamus, &, quantùm peregrinis conceditur, interiora lustremus.

CAPUT

CAPUT LXXIII.

Justitia.

JUstitia, patentiore significatu, est Virtutum omnium complexio; restrictiore, Virtus est, suum cuique tribens; haut dubiè præstantissima; quippe quæ homines à mutuis injuriis avertit, civitates erigit & custodit, regna eminere & florere facit, pacémque in orbe constituit. Eam docti variè partiuntur; audiamus illos; nam qui bene distinguit, bene docet. Primò *Naturalis* appellatur, per quam naturâ solùm aut ratione ductrice, quod æquum est, præstamus.

Justitia Naturalis.

Legitima.

2. *Legitima* (JC, *Legalis*) conformiter Legibus, ex constitutione Principis aut populi auctoritate latis, agit ea, quæ conducibilia sunt communitati, adstringendi ad parendum subditos seu subjectos per Senatusconsulta, plebiscita, decreta, edicta, constitutiones Principum, responsa prudentum, seu breviùs, Virtus est respiciens bonum commune cùm in decernendo & gubernando, tum in obtemperando. Cujus pars est Æquitas seu ἐπιείκεια, ab εἰκεῖος, decens, Latinis, æqua Legis (non tam secundùm verba quàm ex mente Legislatoris) interpretatio, de qua etiam suprà. Huc pertinent Consuetudines laudabiliter à Majoribus introductæ, & usu roboratæ.

3. Hinc

3. Hinc oritur Justitia *Distribuens* (JC. *Distributiva*) observatrix convenientiæ seu proportionis Geometricæ in dividendis & dispertiendis muneribus, præmiis, oneribus inter personas Reipubl. pro cujúsque dignitate & merito. *Distribuens.*

4. *Commútans* Justitia (JC. *Commutativa*) æquum cuíque reddit in mutuis commutationibus, contractibus, pactis, &c. secundùm proportionem arithmeticam, seu æqualitatem & congruentiam rei datæ ad acceptam. Hujus partes sunt Emptio, Venditio, Ususfructus, Usus nudus seu solus, Locatio, Conductio, Depositum, Pignoris acceptio, Fidejussio, Promissio simplex, Stipulatio, Transactio, &c. *Commutans*

5. *Vindicans* seu Puniens (JC. *Vindicativa*) vim & injuriam vel defendendô propulsat, vel eam in nocentes aut sceleratos animadvertendô castigat. *Vindicans.*

Virtutes Justitiam comitantes sunt: *Religio*, quâ DEO, tanquam omnium Creatori ac Domino, debitum cultum & honorem tam internè quàm externè exhibemus; quod fit cum æstimando supra omnia, laudando, promptis non minùs quàm supremis obsequiis colendo; ejusdem amicos ritè venerando, sacrificia, vota, juramenta reverenter faciendo, nósque totos ei consecrando; quæ omnia vulgari vocabulô *Pietatem* vocamus; hanc Ascetici libri *Devotionem* appellant, quæ apud Latinos execrationem significat & diras. Religioni adversatur *Superstitio*, quæ est cultus vitiosus veri vel falsi *Virtutes Justitiæ annexa.* *Religio.* *Superstitio.*

falsi Numinis ; éstque duplex ; *alia*, cultûs indebiti sive incongrui, cùm Deus verus colitur, modô non licitô, tribuendô ei cultum vel falsum & perniciosum, vel superfluum ; *alia* est, ratione rei cultæ, cùm scilicet cultus, Deo debitus, rei creatæ defertur. Sed de his alibi plura. Huc revocatur *Pœnitentia*, quæ est Divini Juris læsi reparatrix, quâ delicti admissi pœnitudine ducimur, &, per dolorem ac detestationem illius, ablatum quasi, Deo honorem reddere studemus, cum proposito emendationis; accedente vel ultro susceptæ afflictationis vel imperatæ satisfactionis opere ; *brevius*, dixeris esse detestationem peccati, cum efficaci voluntate, Deo per illud offenso, satisfaciendi.

Pœnitentia.

In comitatu Justitiæ posteriùs sequuntur istæ.

Pietas.

1. *Pietas* quæ est contestatio nostri amoris erga illos, à quibus vitam accepimus, nempe Deum, (de quo paullò antè) parentes, patriam, concives, & eos, qui nobis parentum locô debent esse, scilicet sanguine junctos ; contraria Impietas.

Observantia.

2. *Observantia*, & veneratio Majorum, vel ætate, dignitate, sapientiâ, virtute præcellentium, quibus omnibus exhibitio cultus & honoris debiti præstanda ; *adversatur* irreverentia & despectio. Hujus assecla est *Obedientia*, seu prompta voluntas parendi Superiorum præceptionibus, eorúmque jussa exequendi, reclamante *Inobedientiâ*.

Gratitu

Gratus animus (quibusdam Gratitudo) est, quâ beneficia ab aliis in nos profecta agnoscimus, æstimamus, laudamus, &, datâ opportunitate ac facultate, remunerari & rependere, redhibere, reddere, referre decernimus. Seu *breviùs*; Virtus est, quâ bene meritis non gratiam habemus solùm & agimus, sed etiam, cùm possumus, referimus. Contrarium agit *Ingratitudo (Vid.)* seu animus ingratus. *Gratitudo.*

Liberalitas (benignitas, largitas, beneficentia, munificentia) ea, quæ decenter & moderatè acquisivit, sine tenacitate erogat, pro modo scilicet facultatum, & quibus oportet. Munificus sponte donat, Liberalis rogatus; ille majora, iste minora. Opponuntur Prodigalitas & Avaritia. *Liberalitas.*

Amicitia est mutua duorum vel plurium inter se benevolentia, Virtute fundata, & bonorum communicationi conjuncta, non sine affabilitate & comitate sermonis. Cujus tres sunt species: Naturalis erga sanguine junctos: Socialis, quam consuetudo vitæ conciliavit: Hospitalis, quâ ex aliqua commendatione aut literis cum hospitibus conjungimur. *Amicitia.*

Veritas seu Veracitas est, quâ quis verbis & factis se talem demonstrat, qualis in se est, dum, quod clausum est pectore, etiam sermone promit, & rebus ostendit. Opponitur Hypocrysis seu simulatio, quæ est significatio falsi in factis, animô fallendi; mendacium contra mentem loquitur; cui adhærent astutia, dolus, fraus, fucus, verborum ambiguitas, vulgò *Veracitas.*

gò Æquivocatio. Sed Sincéritas nihil agit affectatè, simulatè, apparenter, dicis causâ; omnia potius ex vero & bona fide; cui jungit se Fidelitas, facta conformans promissis & dictis; Infidelitas est adversa.

Actiones Justitiæ.

Sed nunc Justitiæ & Virtutum ei subjectarum *actiones* plusculùm describamus. Nemo nostrûm nascitur sibi uni: necessitas cohabitandi consociat omnes trinâ lege, quâ quísque obligatur, 1 *lædere neminem.* 2 *tribuere suum cuiq.* 3 *prodesse insuper, cuicui datur.* Justus igitur non vendicat sibi, quod alterius est; nec usurpat, insciente illô aut invitô: quod habet apud se depositum, reddit fidelitér, non ábnegat, multò minùs abjúrat: fraudare enim est æquè scelestum esse, ac furari. Quod *commodatò* accepit, idem redhibet, non aliud, & quidem citra damnum: pro eo verò, quod est *mutuatitium* (mutuò datum) restituit, quidem aliud, paris tamen æstimationis.

Siquis à te mutuatur, ei mutua; maximè si stipulanti adstipulatus es; postula tamen *chirógraphum* seu syngrapham, aut *pignus*, aut *hypothécam*, aut aliam cautionem: quia opus est cautelâ ob mortalitatem & lubricam fidem hominum.

Cùm debitum exolvitur, expunge nomen *debitoris*, tradéque illi *ápocham*, quâ testeris, esse tibi solutum, & te accepisse solutionem; aut des *accepti, lationem*, quâ testifeceris, esse tibi satisfactum, quocunque inter vos conventô modô, *Festus.*

Injurius

Injurius est sibiipsi, qui se obruit ære alienô, ut tandem cogatur cedere bona sua creditori: aliis verò injuriosus est, qui exigit, fœneratoris more, illicita fœnora supra sortem: sed qui pauperat debitorem *anatocismus*, (id est, usurâ ex usura) nequissimus usurarius est.

Tu potiùs age justè, appete nihil alieni, sta firmiter tuis promissis & pactis (sive ultro quidpiam condixisti, aut transegisti cum quopiam: sive exoratus, & quibuscunque conditionibus aut exceptionibus (si non sint mutatæ:) neq; da ansam cuiq; expostulandi tecum.

Jam in *dispensandis* bonis serva itidem, quod æquum & justum: collauda, commenda, promove laudabiliter agentes; reprehende, objurga, floccipende illaudabiles: miserefce delinquentium inscienter, aut præter voluntatem, seu fragilitate naturæ, imputáq; errores imperitiæ & incogitantiæ; nec exprobra rigidè, aut impropera; sed, sponte suâ facinorosis, succense; eos verò, qui peccant alienô instinctu vel impulsu, non extra culpam ponito.

Pro *impetrando beneficio*, ne pigeat petere obnixè, aut etiam supplicare submissè: superbus enim mendicus nihil emendicat; importunus flagitator est odiosus, obtinet nihil: si petitum justa de causa negatur, ne obtunde, ne admurmura, ne maledic.

Si adsunt *competitores* beneficii, da digniori majus, indigniori minus, indigno nullum; pro beneficiis in te collatis à quocunque, ostende grati animi significationem, quod fiet, benefa-

ctum agnoscendô, prædicandô, pensandô, redhostiendô; aut saltem agendô gratias, si non potest referre; munera enim remunerari sæpe non licet; quod si tibi quis aliquid largiatur nō rogatus, haud respue pertinaciter, ne videaris aspernari, tibíque vitium agrestis, inflati, ingrati animi objectetur.

Et quia viro bono & frugi haud satis est obesse nemini; sic quærit prodesse, cui cui potest præstatione gratuitorū officiorum. Quare tu, si quis indiget consiliô, aut te consulit, da ei consiliū: si indiget solatiô, solare: si subsidiô, subveni: si ope, opitulare: si patrociniô, patrocinare: suggere aliquid nescienti, si tibi succurrit, seu venit in mentem: eum, qui te opperitur, ne morator: & cuicunque potes gratificari ullâ re, ne gravator; sic demerebris gratiam; inofficiosi est, velle rogari aut exspectari.

Dives es? esto igitur erga amicos munificus strenis & donariis; erga peregrinos hospitalis; erga pauperes liberalis; (etiamsi pecuniosus non sis, imperti tamen etiam de modico, si non largiter; at liberaliter) erga miseros sis misericors, nō irridendô infortuniū eorū, sed commiserandô: & sic nō addēdô afflictionē afflictis, sed adimendô.

Si præterea fueris *obsequens*, (obsequiosus *Gell.*) observans, reverens, venerans erga superiores: officiosus erga pares: lenis & placidus erga inferiores: parabis tibi amicitias veras, nec eris contemptui aliis, ut solent fastuosi, tumidi, parasiti: quin osores ipsos tibi conciliabis.

Verax ut habearis, accúra: quod obtinebis, men-

mentiendô nunquam; nihil affingendô cuiquã, nihil promittendô oretenus; non jurandô facilè; si autem jurâsti; juramentum servandô, seu factis colendô: mendax enim, & qui dejerat, & pejerat, habet hanc pœnam perjurii, ut tandem ampliùs non credatur nec jurato, nec juranti.

Amicitiam cole non tam emolumenti, quàm virtutis causâ; sit morum similitudo, sed honestorum; dissue & dissolve, quod malè contractum; in eo, quod bene coalitum, persevera non fidus minùs, quàm constans. Ut ameris, ama, téque amabilem redde: secretum ne prodas: delinquentem mone, vel etiam amicè objurga, vicissim ab eo corrigendus; obsequium parit gratiam, sic tamen, ut videas, cui fidas; verbô; sis amicus, sed usque adaram.

Ad *Dei obsequia* promptum te exhibe, cave, nequid absurdè de eo sentias, deliramenta hæreticorum contemne; decentia ab illo pete; eum adora mente prostratus & corpore, tanquam auctorem & datorem bonorum omnium; ei *laudes* persolve, *sacrificia* exhibe, ejus *sacramenta* suscipe, *oblationes*, *decimas*, *vota*, *gratiarum actiones* redde. Cave, ne graviùs ipsum offendas, &, si offendisti, detestare offensam, meliora propone, & ad peccati expiationem ac satisfactionem venire contende; Cœlites venerare: quotidie in teipsum descende, dicta, facta, cogitata recognosce, conscientiam excute; siquas lapsiones atque culpas reperisti, dole, & Deum precare, quò tibi propitius

ignoscat; siquid ex virtute gestum, grates age, & auxilium perseverandi ac progrediendi in bono petere.

Desiderius. In hac arce sedem credo posuisse *Gratias*, ita oculos meos & mentem in se converterunt omnia, quæcunque occurrebant. Non incolæ duntaxat ædium, sed muta etiam simulacra loqui videbantur. Hoc mihi, velim, explices in digressione ex hoc palatio, quid sibi velit signum hoc grande portæ supercilio insistens, cui faciem albus obvélat pannus? *Mercurialis. Fides* est, quam Cicero dictorum conventorúmque constantiam appellat; nomen habet inde, ut fiat. Velamen indicat, eam debere esse tectam & secretam, nec ullâ proditione frangendam. *Desiderius.* Intelligo. Et illæ tres virgines ex lapide fictæ quid innuunt, quòd inter se connexæ sint; quarum una aversa, quasíque à nobis discedens est: aliæ duæ, vultu conversô, quasi ad nos accedere videntur. *Mercurialis. Gratiæ* sunt Latinis, Græcis *Charites*, beneficii dati acceptíque Symbola, quibus docetur, ex uno merito sequi alterum: & pro una gratia exhibita, velutíque à nobis abeunte, plures ad nos ab aliis redire. Plura ne petæ; neque enim urbanitas permittit, aliena in domo, otiosos oculos diutiùs circumferre. Exeamus per atrium, & ab hoc Gynecéeo divertamus ad Andronem. *Desiderius.* Quid ibi visuri? *Mercurialis* Adolescentes morum elegantiâ spectabiles. *Desiderius.* Hîc ego totus fieri cupiam oculus. *Mercurialis.* Et auris quoq; ; eamus.

CAPUT

Caput LXXIV.

Civilitas morum.

MOrum *compositio* & *elegantia* ſpectatur in lingua, geſtu, motu, inceſſu, & toto corporis habitu; in convictu & familiari conſuetudine, & in omni actione, cujus regula eſt *Decórum* illud, quod Græci τὸ πρέπον appellant. De quo antequam incipiam fari plura, bonam abs te veniam precor, ſi tibi, moribus polito juveni, minutias quaſdam pueriles perſequi videar; nam & pueris prodeſſe cupimus. *Deſiderius.* Omitte præfationem. Quæ puer didici, juvenem meminiſſe juvabit. *Mercurialis.* *Decórum* corporis in motionibus membrorum conſiſtit, ita, ut *caput* (nam ab hoc ordiendum eſt) nec ſit impexum, nec muliebriter comptum, nec lendium aut vermiculorum ſordibus fœdum. Coma non ſit prolixior, & frontem tegens; nec humeris involitet, ut cæſaries dici poſſit; nec capillitium concuſſô capite diſcutiendum; nec caput ipſum unguibus ſcabendum aut ſcalpendum; nec illud quatiendô petita neganda; nec aures fodiendæ.

Decorum Capitis,

Oculi ne ſint torvi, quod eſt truculentiæ: non vagi & volubiles, quod eſt inſaniæ: non improbi & procaces, quod eſt impudentiæ: non immodicè elati, quod eſt ſuperbiæ: non limi, quod eſt ſuſpicioſorum & inſidias timentium: non immoderatè diducti, quod eſt ſtolidorum:

Oculorum

non conniventes & crebrò nictantes, quod est inconstantium: non stupentes, quod attonitorum: non nimis acres, quod iracundorum: non innuentes & loquaces, quod est impudicorum: sed placidi, verecundi, compositi, dimissi, nec in vultum, quocum loqueris, sed sub mentum defigendi.

Faciei. *Supercilia* exporrecta, non adducta, quod est torvitatis: non sublata, quod arrogantiæ: non in oculos depressa, quod malè cogitantium. *Frons* sit hilaris & explanata, non in rugas contracta, non mobilis, aspera, obducta, perfricta. *Nasus* ne rugosus; *Nares* mundæ, & ab omni mucoris purulentia alienæ; pituita strophiolô excipienda, aversô paullisper corpore, & declinatô; quod ipsum faciendum, si incidat sternutatio, postquam resalutandi, qui salutem precati sunt; non operâ datâ sternutamentum iterandum, nec vocis tinnitus aut sonitus intendẽdus. *Malæ* ac ingenuo seu genè nativô pudore sint tinctæ, non rusticô suffusæ. Os non prematur, nec hiet, nec porrigatur, sed leniter osculantibus se mutuò labris conjungatur. In *oscitatione* si non datur deflectere vultum, linteolô aut volâ tegendum os, & crucis imagine signandum veteri Catholicorum more; oscitans ne loqui pergas. Omnibus *arridere*, stultorum est: nullis, stupidorum; subridendum seu ridendum ore clausô, modicè apertô. Dedecet in cachinnos effundi, aut hinnitum ridendô edere, aut illas usurpare voces: risu diffluo, dissilio, emorior. Hilaritas exprimenda,

da, ut habitùs oris ne dehonestetur; nec animus dissolutus arguatur. Quòd si risus teneri nequeat, modestè id fiat, manu aut mappulâ faciem tegendô; sine causa ridere, morionum est. *Labra* non mordenda, nec lambenda; ne sint nimis compressa, ne nimis diducta. Aversus *exspuito*, ne quem conspuas, aspergásve. Siquid per screationem aut exscreationem purulentius ejeceris, pede contere, ne cui nauseam moveat; id si non licet, sputum muccinió excipito, non resorbeto. Fœtentem in alios fumum ne ructandô vel eructandô exhâles; indecóri sunt ructus & ventris sonitus; quid dicam oris vomitus? ab imo pulmone pituitam trochleis ne adducas. Inter loquendum ne identidem subtussias, seu tussiculis interpositis ne loquaris: nec clariùs, quàm natura postulat, nec alicui in faciem tussias. *Dentes* sint mundi, & sæpius purâ aquâ eluendi; siquid iis inhæsit, lentisci vel ossiculi cuspide eximendum est, non cultellô & unguibus.

Sermo. Cùm *loqueris*, cave, ne præcipites sermonem, aut hesites linguâ, aut palato immurmures; sed distinctè; clarè; articulatè cōsuescito proferre verba; in his nullus sit aculeus, nulla inurbanitas, nulla offensio; ne alteri verba suppedites, tanquā indiserto; ne interpelles, ne exsibiles aut obstrepas; ne præsentium attentionem aliorsum traducas; nihil nimis deprime & extenua; néve extolle; ne nimis propè consistas, ut animâ ipsum contingas, quocum loqueris, ne cubitô tangas; nihil fare castis indignum auribus:

ne levia, abjecta, frivola, anilia. Jusjurandum ne audiatur ex ore tuo. De sacris, divinis ac cœlestibus rebus loquere timidè, non audacter: parcè, non effusè; consideratè, non temerè: religiosè, non impiè, non scurriliter, &c. Si nominanda res, quæ nauseam aut pudorem movere possit, circuitione utendum.

Cervix. Jam *cervix* non sit inflexa, nec in alterum humerum vergens, sed molliter erecta; *Scapulæ.* *Scapulæ* non adducendæ, nec humerorum alter attollendus, & alter deprimendus, sed æquô libramine temperandi. *Brachia.* *Brachia* non in tergum detorquenda; non manus in ilia rejiciendæ. Ne ansatus incedas, sublata & curvata brachia ad latera admovendô; ne manibus gesticuleris, &c.

Sessio. Non *sedendum* distractis aut divulsis genibus, aut sibi mutuò impositis; nec standum divaricatis tibiis ac distortis; sedenti coëant genua, stanti pedes, aut certè modicè diducantur; pedibus ne ludito. *Incessus.* *Incessus* non sit fractus, non præceps, non vacillans; nec nimis lentus, nec nimiùm festinatus, nisi urgeat necessitas, & tum etiam, quantum fieri poterit, decóris non obliviscendum. Ne sedendô in alterum inclines; inflexurus genua, rectô corpore, reductô aliquantùm pede sinistrô, utrúmque poplitem mediocriter curva. Ne passus amplos facito, aut pedes altiùs attollito, aut cum sonitu in terram deponito, aut tibias collidito; neque vacilles pedibus, sed in vestigio primo consiste. Membra, quibus

quibus natura pudorem addidit, diligenter tegenda. Veſtis ſit munda & compoſita; in veſtitu mediocritas & decentia commendatur; ſit is conveniens ſtatui, & ab omni levitate remotus.

In *congreſſibus*, dignis honore de via decede, caput aperi, poplites etiam, ſi perſona gravior, inflecte; quoties aliquis te alloquitur, compone te in rectum corporis ſtatum; vultus nec triſtis ſit, nec torvus, nec impudens, protervus, inſtabilis, ſed hilari modeſtiâ temperatus. Cum æqualibus loquere amanter & comiter: cum majoribus reverenter ac paucis, titulum honoris ſubinde repetendô; galerus ſub axillis non tenendus, ſed ante pectus; auſculta loquentibus, ipſe ne loquaris, niſi rogatus, præſertim apud viros auctoritate pollentes. Si quid obſcuri dicitur, frontem contrahe, aut compone vultum, quaſi non intellexeris. Ne cui obtrectato, ne temet anteponito, ne tua jactato, ne aliena deſpicito. Cave, imiteris homines moroſos, aſperos, intractabiles, quibus plurima facillimè diſplicent; in minutiſſimis rebus inveniunt, quod cavillentur. Rarò quemquam blandè ſalutant, aut humaniter colloquuntur, aut placidè aſpiciunt, aut ſedatè reſpondent; ſæpe negant, quod alii affirmant; quódque ipſis benevolè & officioſè fit, aut offertur ab aliis, id importunè atque inurbanè averſantur; verbô, non placet id, quod placere deberet.

Congreſſus.

Jam plurimùm etiam refert, nôſſe conditiones perſonarum, quibuſcum agas; an mores

 faciles,

faciles, difficiles, aperti, tecti, molles, duri, rigidi, præfracti, agrestes, præproperi, malè benéve tardi. Siquid impetratum ab altero aut ei persuasum volueris: aditus ad agendum capta: opportunitatem temporis observa; reputa tecum, pectus humanum mare esse quoddam, fluctuantibus undis assiduè agitatum; huic non antè te & negotia tua committas, quàm naturam ejus, malaciam, tranquillitatem, ventos secundos exploraris; velis an remis utendū sit, considera. Verba ne sinas effluere, nullô animi cōceptu formata & maturata. Attende, quale sit, quod tractatur; quô vultu viáque ad tui consecutionem propositi enitendum. Siquid petendum, in consilium, verborum adhibe gratiam; juverit sæpe necessitatem duntaxat indicâsse; aliquando circuitione, quam Rhetores *Insinuationem* vocant, erit opus. Faciliùs obtinet, qui grati animi studium præ se fert. Rusticitatis est, negare, antequam rogeris: aut beneficii pretium nimiâ morâ vel æstimatione excandefacere. Contrà, reprehensione non caret facilitas in concedendo, unde dona vilescunt. Festina promissio libertatem perdit: perlubens concessio pœnitudinem adducit. Vitiosè promittitur petitúrve, quod vel præstari non potest, vel non decet. Postulatorum repulsa aliàs verbis & rationibus est præmollienda; aliàs consensus in petita, dilatione temporis moderandus: aliàs abnuendum per internuncium, non sine officiorum de cetero pollicitatione; aliàs monstrandum consilium, quò suis petitor commo-

commodis prospicere possit aliunde. Siquid duriusulè agendum, id necessitate facti mitigandum. Comitas conciliat amorem: demissio & patientia pacem ac concordiam; vilis aliorum æstimatio odium & contemptum. Extrema nunquam non fugienda: nam ut virtus & veritas mediô consistunt locô; ita morum quoque civilitas: quæ, si est immodica, aulicam affectationem sapit: si nimis parca, rus olet. Æquè in vitio ponendi vir stolatus & mulier barbata. Plura huc pertinentia te docebit superior dissertatio, de quatuor Virtutum Moralium actionibus instituta.

Porrò in liberalibus lusibus requiritur alacritas, lætitia, modestia, vivacitas, vigor animi; virtute, non fraude vincendum; remissionis caussâ, non lucri. Dehonestant ludum nimia insolentia, clamor, turba, gesticulationes stultæ, dolus malus, mendacium, pervicacia, rixarum parens.

In *Convivio* quid agendum? Ornant illud modestia, hilaritas, verecundia, taciturnitas, urbanitas. Consecraturus mensam, orationem seu precationem profer articulatim, non præcipitans verba. Ad nomen JESU genu flectito. Inter postremos & manus lava; &, quidem invitatus, accumbe, ante alios mantile seu mappulam ne explica; nec manum admoveto patinæ; siquid datur lautius, recusato modestè & verecundè: si instabitur, accipe, & age gratias; mox, decerptâ aut resectâ particulâ seu portiunculâ, præmissâ excusati-

Convivatio.

cuſatiunculâ, quod reliquum eſt, illi reddito, aut alicui proximè asſidenti. Siquis præbibit, bene illi precare; ſed ipſe bibito modicè, Si non ſitis, tamen admove çyathum labiis. Quæ ante te ſunt in diſco vel cochleari, ſume, vel fuſcinulâ, prout víderis alios præiviſſe. Citra plenam ſaturitatem refice corpus; poſt epulas Deo dicendæ gratiæ.

Ruſticitas in menſa.

Rus amandandi ſunt, qui illoti & ſine precatione ad menſam accedunt, recedúntque; aut ſedent ad eam innitentes cubito, aut incurvô corpore; qui panem non ſcindunt, ſed digitis de illo fruſtilla defringunt, aut plus abſcindunt, quàm abſumere decreverunt, aut eum decorticant. Item, qui poſt accubitum ſtatim in paropſidem involant, irruúntque; bolos fervidos & inexploratos in os ingerunt; aut, quod hauſtum eſt cochleari, pleniore ſpiritu afflant; qui digitos in *jura* ſeu embammata intingunt, (non accipiunt bucceâ panis fuſcinulæ affixâ) aut éos ſalino indunt; aut, ſi eos contaminaverint, lingunt; aut ſiquid dulcius iis adhæſerit, lambunt; qui bolos immittunt, ut buccæ utrinque tumeant; aut diductis labiis porculorum mandentium ſonos imitantur; aut equorum bibentium, cùm potum ſumunt; aut bibunt ore plenô; vel dum loquuntur; qui palatum interius ac dentes linguâ perpurgant: qui dentes, ſine ulla intermiſſione, adusque ſudorem exercent: qui nugantur manibus, ludunt cultellô, & in quadra aliquid cælant: qui oculis circumactis alios obſervant; qui pulpamenta in oſſibus hæren-

ærentia non rescindunt cultrô, sed abrádunt, aut dentibus avellunt; qui præmorsum panem aut cibum præmansum vel ambésum in orbe reponunt, aut juri intingunt: qui seméſa aut abráſa ossa sub mensam abjiciunt: qui putamen ovi non cultellô, sed unguibus purgant, & albumen excipiunt non pane, sed pollice: qui vocant & tuburcinantur, séque farciunt, tanquam si distensione rumpendi; & siqua alia sunt, ut sunt innumera agrestium & incivilium contra urbanitatem peccata.

Decórum in templo.

In *templo* totus corporis habitus ad religionem componatur; facies ad altare, animus ad Deum dirigendus; cùm præteris ædis sacræ fores, aut crucis imaginem, reverentiam exhibe; intra templum coram ea te prosterne in utrumque poplitem.

In schola.

In *Pædagogio*, aut *schola*, sive phrontisterio adolescens taciturnus assideat, & decenter compositus corpore: nullis susurris lectionem interturbet; officii admonitus, ne protervè responset; ingenium præbeat docile & tractabile: dictata libenter excipiat: narrata præterlabi ne sinat; excerpta memoriæ mandet.

In cubiculo.

Nec minùs in *cubiculo* honestas & verecundia sit cordi, nihil inciviliter, nihil impudicè fiat: nihil denudetur, quod mos & natura tectum esse voluit; priusquam cubitum concedat, ingeniculans, *Lamprid.* vel humi, vel in genuali subsellio, acta, dicta, cogitata diurna discutiat, Deo pro beneficiis acceptis gratias ferat, erratorum veniam cum dolore & emendationis proposito

posito petat; Nec antè corp⁹ in cervical reclinet, quàm frontem & pectus, crucis figurâ signârit. Tum quietus jaceat, & (Medicorum quidem consiliô) nec pronus, nec supin⁹, sed dextrô incumbens lateri indormiat & obdormiscat. Septem horas dormisse satis. Dies auspicandus à precibus, & actionum primordia à Deo capienda. Sed nunquid hæc verbosiùs quàm vel nostræ ferat professionis ratio, vel optima tua à teneris unguiculis institutio? Quidquid ex his redũdat, illis me debere arbitrabar, qui cùm & à natura & à fortuna satis instructi sint liberaliter, illiberales tamen sunt moribus, illepidi, insulsi, invenusti, inconcinni, malè tornati, bardi, &, velut ex hara prodeuntes, non sine magnorum virorum justissima querela. Olim (ut hoc addam) tres puer habebat matres, *unam*, quæ peperit: *alteram*, quæ mammam dabat: *tertiam*, quæ educabat; prioribus ego duabus nomen suum & munus relinquo; tertia feminas comat; pueros, quibus hæc canimus, permittat viris. Ganymedes nolo & Adones fusô aptiores quàm calamô; sed Julos per ignem euntes, hoc est, viriliter excultos; &, qui à parentibus & educatoribus discant virtutem, verúmque laborem. Verùm recedamus ab his nucibus (in quibus tamen nucleus honestatis includitur;) ad suas nos pyxides, ampullas, & guttos Medicorum natio vocat; imprimis gallum paremus gallinaceum, quem Æsculapio, Valetudinis Præstiti, immolemus. Morborum agmina jam antè præterivimus incolumes; nunc familiam

Galeni

Galeni & Hippocratis inſpiciamus, quos, ajunt, homines, eſſe homini Deos. *Deſiderius.* Talis non erat Diaulus ille, de quo Martialis:

Nuper erat Medicus; nunc eſt Veſpillo Diaulus;
Quod Veſpillo facit, fecerat & Medicus.

Mercurialis. Aculeatè in Medicaſtrum, non Medicum; cujus officium eſt, ut *tutò*, ut *celeriter*, ut *jucundè* curet. Illud hîc agamus, & quæramus, cur neglectô doctrinæ ordine, omiſſis Oeconomicis & Politicis, tanquam Ethices partibus, *Medica* tractemus? *Deſiderius.* Quæſtioni tumet reſpondebis tuæ. *Mercurialis.* Cùm *Oeconomica* & *Politica* plurimùm ab uſu & experientia pendeant, tantiſper eas ſemoveamus; & ſcientias, quæ contemplandô magis amant intellectum, perſequamur. En in Aula Academica ingredimur Medicorum Auditorium. *Deſiderius.* Mihi ſatis erit, à primo ſaltutâſſe limine. *Mercurialis.* Quid refers pedem? Seu Latinè ſeu Græcè loquantur, intelligemus; ſin' aliter; exclamabimus: ô Celſe, Celſe! *Deſiderius.* Te doctore vel antrum Sibyllæ ſubibo. *Mercurialis.* Tu tantùm vide, foliis ne carmina mandes. In digreſſu non poſſum non tecum communicare totius Compendium Ethicæ. *Deſiderius.* Qui? *Mercurialis.* Epictetus duabus voculis tradidit: ἀνέχου καὶ ἀπέχου, ſuſtine & abſtine. Quorum alterô monemur, ut adverſa fortiter toleremus: alterô, ut ab illicitis temperemus voluptatibus. *Deſiderius.* Paucis omnia dixit.

CAPUT

Caput LXXV.

Medici, cum Pharmacopœis & Chirurgis.

SI corpus hoc nostrum ita haberemus natum, ut invaletudini & mutationi obnoxium non esset, sed semper constitutum bene, integrum, & in optima permanens habitudine; nullâ prorsus arte ad id vel incolume conservandum, vel è morbo recreandum, restaurandúmque indigeremus. Quia verò mutatur continenter, patitur, & ad interitum tendit; nec constitutionem illam, cum qua extitit minimè vitiosa, retinere potest; omni operâ & procuratione prohibendum est à lue morborum, in eáque, quâ licet, sospitate conservandum.

Morbos accersi (accersiri) intemperantiâ quis dubitat? Unde, teste Senecâ, Medicina paucarum quondam fuit scientia herbarum; deinde ad hanc pervénit tam multiplicem varietatem. Neque mirum est, tum illam minus habuisse negotii, firmis adhuc solidísque corporibus, & facili cibô, nec per artem voluptatémque corruptô. Qui postquam cæpit non ad tollendam, sed irritandam famam quæri, mille pestes corpus humanum inundârunt.

Valetudo sustentatur partim notitiâ sui corporis, & observatione earum rerum, quæ aut obesse

obesse solent, aut prodesse: partim arte medicandi. *Hæc* verò tribus constat partibus; *prima* morbos avertit; *altera* sanitatem tuetur; *tertia* reficit valetudinarios; seu, quod idem est, *curat, præservat, conservat. Generalis Medicinæ divisio* est in *Hygiasticam* seu Hygienam, & *Therapeuticam*; illa valetudinem in morbos pronam erigit: hæc lapsam restituit. Quibus serviunt tres aliæ scientiæ. 1 *Physiologia*, complectitur notitiam elementorum & corporis, maximè humani; ídque per *Botanicam*, *Chymicam*, & *Anátomen*, seu dissectionem animalium. 2 *Pathologia*, morborum nomenclaturas ideam, staturam seu statum, naturam, differentiam, aliáque pathemata declarat. 3 *Simiotica*, continet morborũ tam ea, quæ malum patefaciunt, signa, quæ *Dilotica* vel *Pathognomonica* dicuntur: quàm ea, quæ morborum eventus docent, & *Prognostica* vocari solent. *Therapeuticen* iterum distribuunt in *Diæteticam*, quæ sanat per rationem *Diætæ* seu victûs; & *Chirurgicam*, quæ medicâ & peritâ manu morbos externos ab homine depellit; & *Pharmaciam* seu *Pharmaceuticam* (pharmaceutica est venefica) pharmacis seu medicamentis curat. *Desiderius.* Hem, quot vocabula in Græcia nata! *Mercurialis.* Ubi Medicina & aliæ scientiæ altæ & educatæ.

Artis Medicæ divisio.

Rursus *Medici* vel sunt *Empirici* hoc est, solâ experimentorum observatione nixi; vel *Methodici*, respicientes duntaxat ad morborum causas & indicationes, posthabitâ experientiâ; vel sunt *Dogmatici*, conjungentes rationem experien-

Medicorum partitio.

perientiæ : Ex his alii dicuntur *Galenici*, qui modum Galeni in medendo sectantur per potiones medicatas, catapotia, emplastra, variáque medicamenta tam *Simplicia* (quæ sine admistione alterius rei, ut sunt plantæ, animantes, terra, aqua, parantur) quàm *Composita* seu ex Simplicibus mixta; alii appellantur *Chymici*, (à Græca voce χημεία, quæ est auri argentíque præparatio; vel à χυμὸς, liquor) sive Hermetici, (ab Hermete Trismegisto) sive Paracelsistæ à Paracelso, sive Spagirici, (ἀπὸ τοῦ σπᾶν seu σπάω, educo, & ἀγείρειν, conflare, quod in extrahendo sive separando subtiliores partes à crassioribus: & eos congregando sive coagulando ars Chimica seu Chemica aut *Chimiatria* occupetur;) hi caloris vi & artificiosâ manuũ operatione parant separandô pura ab impuris, mirabili subtilitate, medicamina, quæ vocant ipsi *spirituosa*, extrahendô intimas rerum vires, (*quintam essentiam* nominant) quæ cùm tenaciores sint, quàm ut separari possint tundendô aut macerandô, opus est igne, à quo per libanum & ustrinam convertuntur aut *in spiritum* & *oleum*, quod fit eliquandô (off. *distillandô*) aut in *flores* (ita loquuntur) sublimandô; aut in salem seu pulvisculum eas redigendô (off. *calcinandô*;) desudántque in emolienda medicina *catholica*, præsentanea adversùs omnes invaletudines. *Anatomici* corpora mortuorum incidunt, viscera patefaciunt, & membratim & articulatim omnia examinant. *Clinici* olim dicebantur quasi lecticularii, qui, lectulis

lectulis ægrotantium assidentes, diætâ curabant & pharmacis; ars ipsa *clinice*. Hodie *clinicæ* sunt feminæ, decumbentibus inservientes. Primi Medicorum *Archiâtri* vocantur.

Medicamentorum alia intra corpus recipiuntur; *alia* foris admoventur, ut varia unguentorum linimenta. Omne *auxilium* seu præsidium corporis (ita *Celsus*, Medicorum Cicero, medicamina vocat) aut demit aliquam materiam, aut adjicit, aut evocat, aut reprimit, aut refrigerat, aut calefacit, aut durat, aut mollit. Demitur materies sanguinis detractione, cucurbitulâ, dejectione, vomitu, frictione, gestatione, abstinentiâ, sudore, sputô, exercitatione corporis.

Medicus sanus aut minùs rectè valentibus præscribit *diætam*, ægris *pharmaca* valentia, præsentia, efficacia. Diæta est optima medicina, quippe securissima, & sine violentia, dum docet moderari cibum & potum, somnum & vigilias, repletionem & exaninitionem, corporis & animi commotiones, nequid istorum admittatur ante naturale desiderium, nec extendatur ultra satietatem, nec adhibeatur aliter, quàm expediat.

Officium Medici.

Medens, cùm invisit ægrotum, (quidam sunt ægri magis ægritudine animi, quàm infirmitate corporis,) non aggreditur medicationem temerè, ut solent circumforanei medicastri, circulatores, ophióphagi, veterinarii & mulomedici; sed indágat priùs morbi speciem, sedem, causas, non tantùm ex relatione de-

cumbentis, quâ parte quid doleat; ſed ex aliis indiciis; nempe, ex læſione functionum, quæ demonſtrat ſtatum animalis facultatis. 2 ex arteriarum pulſu & tactu, qui prodit, quomodo ſe habeat vitalis facultas; ſitne pulſus ſeu percuſſus venarum vegetus, remiſſus, lentus, incitatus, æquabilis, inæquabilis, formícans, vermiculans, variè ſubſultans, & micans, quam Medici *caprizantem* appellant. 3 ex inſpectione lotii, (in matella vel matellione vitreo) quod detegit conſtitutionem facultatis naturalis; ubi advertiſur ad colorem, copiam, paucitatem, mollitiem, duritiem, quam *conſiſtentiam* vocant.

Deprehenſô *ſtatu* facultatum, inſtituit *prógnoſin*, ſítne morbus lethalis, an ſalutaris, an anceps; obſervandô varios affectus, habitus ac difficultates corporis, ſymptomata, pathemata, paroxyſmos, (acceſſiones & deceſſiones morbi) iíſq; præcognitis, irremediabilem ſeu im̃edicabilem, relinquit intactum; ſalutarem aggreditur medelis confidenter; & conſervat *naturalia*, quæ videt ſupereſſe in ægrotante; ut natura corroborata juvet propellere inimica ſibi; demúmq; infit ſeu incipit oppugnare illa, quę vocant *præternaturalia*; jam *diæteticu* (ſępe enim graves morbi ſolâ curantur abſtinentiâ & quiete; jam *pharmaceuticis*;) jam *chirurgicis*; & accúrat, ut medicamina comprehendant, reſpondeant, proficiant, juvent, vincant; (vulgò *operentur*) attendítque gnaviter, quando morbus inceſſit, increſcit, graveſcit, ſubſiſtit, minuitur, inclinatur,

natur, in summo incremento est, veterascit, &c. Æger ægrescit, motiunculis tentatur, malè habet, ægrotat, graviter laborat, meliusculus esse incipit, convalescit, sanescit, consanescit.

Diata reficit diminutas vires: non tantùm moderatione alimenti & quietis, sed & externis fomentis, refocillationibus, (fomentationibus Ulp.) & frictionibus ac suffitu, seu suffimentis & suffitionibus, aut odoramentis, atque apophlegmatismis seu commansis, (vulgò *masticatoriis*) qui sunt remedia vel in ore retenta, vel manducata, aut linguæ subdita. *Pharmacis* profligat ea, quæ molesta sunt, tum humores commovendô & alterandô, (*Ovid.*) tum evacuandô; tandem membra roborandô (vulgò *confortandô*.)

Diata.

Pharmaca.

Alterantia remedia sunt, quæ calefaciunt aut frigefaciunt, humectant aut siccant; tum verò ut peccans materia possit faciliùs educi, vel attenuat & discutit eam: vel incrassat: vel emollit, relaxat, & solvit: vel adstringit, attrahit, obstruit, obstípat, indúrat, prout res postulat.

Alterantia.

Evacuantia sunt, cùm per dejectionem relaxant; inaniunt, solvunt, ut sunt vomitoria, seu vomitum cientia; & purgantia seu cathartica, aut extergentia, (Med. *extersoria*) sive per urinam, ut sunt diuretica; tùm sudorifera & sternutationem excitantia (Med. *sternutatoria:*) & gargarismi, quibus liquor palatô agitatur, retinetur, vomitúrque, ita humores eliminantur exitiosi. *Antídota* item & *alexiphármaca*,

Evacuantia.

maca, quibus pelluntur mortifera venena (Med. *peremptoria:*) inter quæ theriaca est præsentissima; & amuléta, quibus depelluntur fáscina & veneficia.

Roborantia. *Roborantia* sunt, quibus aliquod membrum peculiariter corroboratur: ut pectus asthmaticis, (Med. *Thoracicis*) cor cardíacis, ventriculus stomachicis, jecur hepaticis, lien spleneticis, renes nephreticis, articuli arthriticis, &c. stupefacientia & soporifera fallunt sensum, oblitterandô dolorem.

Invaletudine profligatâ, sanitatéque recuperatâ Medicus celebrat *soteria* cum revalescente, qui illum remuneratur *sostris*. Sed restitutio, quâ quis magis relevatur, quàm integrè convalescit, facit *valetudinarium*, aut obnoxium infirmitatibus; aut, quod prius, *clinicum* seu lectulo affixum; sive, quod pessimum, *recidivum*, id est, denuo recidentem in morbum.

Notæ Medicamentorum. Utuntur Medici in suis præscriptionibus (quas *vulgô Recepta vocant*) notis hujusmodi. ℞. Recipe. ℔ libram; ß semis; ℥ unciam; ʒ drachmam; ℈ scrupulum; gr. granum; g. guttulam; p. pugillum; m. manipulum seu fasciculum; ana, de singulis tantumdem significat. Vocant autem id basin, quod est primarium inter Ingredientia, seu compositionem constituentia; reliqua adjuvantia & corrigentia.

Juxta quas formas *Pharmacopœus* (aromatarius, myropóla, pigmentarius, unguentarius) præparat & componit medicamenta (in quibus pretio

pretio excellunt & virtute, lapis Bezoar pulveratus; aurum, uniones, & gemmæ potabiles (in *ergaſterio*, vulgò *laboratorio*) includítque liquida guttis & ampullis: arida ligneis capſis, capſulis & capſellis, pyxidibus & pyxidiculis; reliqua fictilibus ſeriis ac fideliis; vel ſtanneis lagenis, variíſque nartheciis, myrotheciis, alabaſtris, & vaſis unguentariis; & circumponit in pharmacopolío (officína pharmaceutica, taberna aromataria, myropolío) per forulos & repoſitoria, adſcriptâ cuivis ſuâ nomenclatione. Idem ex herbis aliíſque rebus éliquat aquam, alióſque ſuccos in clibano ſeu fornacula (vulgò diſtillatoria) ſuperimpoſitô turbine, ſeu metâ fumariâ; quædam infuſionibus diluit, & macerat.

Comportat verò medicamentariam materiam undecunque, ut nec averſetur ipſa rerum excrementa: imò toxica; quippe nihil eſt, quin contineat aliquid medicamentoſi: potiſſima tamen partem deſumit ex herbis, ideóque oportet eſſe *botanicum*.

Chymici.

Chymici ſeu Chemici medicinas ſuas parant multa digerendô, ſtillatim eliquandô, ſublimandô, rarefaciendô, condenſandô, ignem reverberandô, extrahendô, ſolvendô, coagulandô, fermentandô, figendô, ídque variis inſtrumentis, vaſis, vasculis, receptaculis, conchis, furnulis, circulationibus, &c.

Balneum maris ſeu Mariæ vocant; quando res diſſolvenda, incluſa vaſi, aquæ calidæ in ahe-

no (*diploma* vocant) contentæ imponitur; *Balneum roris*; quando vas aquam non tangit, sed à calore ascendente cálefit, solvitúrque res in illo. Operationis autem Chimicæ duo sunt genera; *Solutio* seu *Dissolutio*; & *Coagulatio*, seu Chimicô vocabulô *Calcinatio*. *Corrosionem* vocant, cùm res coagulata per spiritus corrodentes in calcem reducitur; *Vaporationem*, cùm per furnum *calcinatur*, ut loquuntur; hoc est, in calcem seu salem redigitur; *Reverberatio* est ignitio, corpora in subtiliorem calcē reducens; *Elevatio* seu *Sublimatio*, quando partes subtiles elevantur, & in summitate condensantur. *Elevatio humida*, est destillatio, quâ partes humidæ in halitus exteruatæ, à siccis separantur. *Defensio*, cùm partes subtiliores descendunt. *Exaltatio* res in puriorem virtutis gradum transponit. *Extractio* est digestio è corporea concretione, partes subtiliores relictis fæcibus dissolvens. *Fermentatio* est fermenti cum re fermentanda *incorporatio*, ut ipsi cum *Solino* loquuntur. Apud easdem Ignis *flammans* est, qui metalla excoquit, purgat, liquéfacit; *Torrens*, qui recrementa metallorum separat; *Candens*, quô metalla ponunt exuvias; *Corródens*, quô rediguntur in calcem, & Ignis Græcus aquâ non extinguitur. Secundùm eosdem omne Mixtum constat Sale, Sulphure, Mercuriô; Id quod v. g. in ligno aquosum est, *Mercurius* dicitur: quod oleáginum, *Sulphur*: quod siccum calore concrescit, (ut ex ligno, cinis) *Salem* dicunt; sic

fic in ovo vitellus est Sulphur, albumen Mercurius, putamen Sal.

Quibus operationibus eliciuntur primò *Decocta* seu *Decoctura*, quibus paullatim aliquid coquendô diminuitur; & Succi, *Fluida medicina*. Secundò Balsama, Extracta, Tincturæ; quæ dicuntur *Medicina Molles*. Arabes vocant *Elixir*, Quintam illam *Essentiam*, seu spiritum, ex auro, herba, aut vino extractum. Tertiò Pulveres, seu Trituræ, medullam variarum rerum artificiosè pulveratarum includentes; unde officinis dicuntur *Magisteria*, quasi peculiari arte confecta; súntque *Medicina Sicca*. Ex quorum omnium mistura porrò parantur Medicinæ *Composita* multiplices, intus vel extra corpus usurpandæ.

Medicina intus sumenda. *Intus sumuntur* potiones ex aqua, melle, & saccharo conditæ; (*Julépos* vocant) & serapia, (vulgò *syrúpi*) & linctus, paullò concretiores, tamen fluxi, sorbitiones videlicet & potiunculę medicatæ; tum illinctus seu eclimata mollicula, (vulgò *electuaria*,) bolus, (ut nominãt *purgatorius*) theriaca, & variæ conditúrę seu condita, inter quæ dicuntur officinis *Conserva*, quæ valetudinem conservant; deinde catapotia, (*pilula* vulgò) pastilli, trochisci, (*rotula*) globuli aromatarii, crustulæ orbiculatæ, conquadratæ, &c. vulgò *morselli*; & varia scitamenta solida.

Medicamenta extrinsecus applicanda. *Foris applicantur* mollicella, *linimenta* & *unguenta*; *cerâta* & *emplastra* (in massam coacta, & igni præmollienda) spissiora; & *cataplasmata*, ex viridibus herbis decoctis & contusis facta; ocu-

lis *collyria*; dentibus *dentifricia*; ventri *fomenta*; medio corpori *epithemata* seu *malagmata* (duritiei emolliendæ comparata;) ano sive sedi *clystéres* (clysteria, enemata;) & *bálani* sive glandes, vulgò *suppositoria*; *insessiones* etiam, & *sacculi*, quibus insidet æger.

Chirurgus. *Chirurgus* (chirurgiæ vel rei chirurgiæ peritus, *vulnerarius*) manum suam *Medico* commodat, in morbis potissimùm externis, & *noxis* corporis curandis; quarum *quinque* sunt *genera*. 1 cùm quid *extrinsecus læsit*; ut in vulneribus. 2 cùm quid intra seipsũ *corruptum est*; ut in cancra. 3 cùm quid *innatum* est; ut in vesica calculus. 4 cùm quid *increvit* ut vena, quæ intumescens in varicem convertitur. 5 cùm *quid deest*; ut cùm curta pars est aliqua. Hinc & *curationes chirurgicæ* dividuntur in quinque classes. In *prima* sunt cancer, bubo, hernia. In 2 vulnera, plagæ, offensiones, allisiones, percussiones, contusiones, concussiones. In 3 ulcera & fistulæ. In 4 fracturæ ossium, & rupturæ. In 5 luxationes & extorsiones articulorum.

Chirurgi munia. *Chirurgus* medetur *ferrô, igne, emplastris*; ferrô quidem, dum secat sive lanceolâ sive scalpellô *phlebótomo* venas: Mediam, (vulgò *Medianam*) Cephalicam, Basilicam, & quæ inter indicem & minimum digitum ducitur, vulgò *Salvatella*, omnes secundùm longitudinem brachii è capite descendentes, &c. mittitque sanguinem *phlebotúmeno* (*Phlebotomus* est ipse potiùs Chirurgus) diligenter cavens, ne scalprô nervum attingat, vel arteriã violet aut incidat, aut *sectiunculas, percussiones*, vel *ictus* repetat. Vul-

nusculo linteolum vinô madefactum imponit; ubi satis spissescentis sanguinis detractum est, & exceptum pelvi, subjectis *excipulis*, deligat brachium, illúdque sensim intorquendô inserit mitellæ sericæ, de collo alterius pendenti; si periculum est λειποθυμίας seu defectionis (vulgò *deliquii*) *phlebotúmenum* in lectulo reponit; acetô tempora per ungit, balsamum naribus állinit. Noxius à phlebotomia somnus est: *Exsecat* autem verrucas, aliásque partes excrescentes: & *aperit* abscessus seu apostemata; *radit* ossa scabra: *limat* prominentia: serrâ *résecat* emortua; aut *pérforat*, (ob subtus latens pus) perurítque putridas carnes cauteriis, aperítque fonticulos causticis medicamentis, ad erivandô humores pravos. *Ambusta* (cùm urédo afflavit brachium aut pedem) ustione vel frigore sanat.

Idem reponit suis locis membra *luxata*, seu emota, vel *extorta* suis sedibus, & compagibus: aut *prolapsa*. *Intorta* verò, *curva*, *gibbosa* reducit ad nativam figuram & statum; adhibens quandóque habenulas tractorias, eximit è vulneribus festucas, tela, & alia, forinsecus illata; deinde supprimit, exsaniat, depúrat (*Prompt*) saniem seu pus exprimendô; tum linamentis subinde *volsis* (seu è conceptis linteis) & *rasilibus* (seu ex lanugine linteorum erasis) turundis, lemniscis, peniculis, cuneolis, complet; deinde imponit *hapsus* seu lanulas, & obligat; postea glutinat, jungit, (quandóque suendô seu *suturâ*) & committit *labra* (margines, oras)

oras) vulnerum seu plagarum, donec se contrahant, & coëant, crustam induant, cicatricem recipiant; aut in ulceribus caro *sinus* impleat, ruptâ *pustulatione*; *consólidat* ossa juncta, inductione calli: adhibens, ubi opus est, *deligationē*, quæ in *luxatis* & *fractis* fit partim *circumligatione* & constrictione per scandulas seu tabellas ligneas, aut bracteas ferreâs; partim *fasciatione* spleniorum & pittaciorum, (sunt hæc fasciæ latiores) & tæniarum achatenularum, quæ sunt fasciolæ angustiores. Priora sunt vulnera, quæ collisa, quàm quæ discissa.

Medicamenta Chirurgica.

Medicamenca Chirurgica sunt varia; nam quædam sunt *suppratoria*, quæ suppurationem seu puris materiam commovent: quædam *repellentia* fluxiones: quædam *glutinantia* & siccantia: quædam cicatricem *ducentia* vel ad eam perducentia: quædam sanguinem *sistentia*: quædam *exulcerantia* cutem: quædam *depascentia* callosam & superfluam carnem: quædam eandem *producentia*, vulgò *incarnantia*: quædam *deglabrantia* & depilantia ut dropax & psilótrum: quædam *erugantia*: quædam *hydragóga*, seu hydropicorum aquam inanientia: quædam *diapasmata*, è siccis pulveribus conflata, &, in odoris etiam gratiam, quandóque inspergenda: quædam *érrhina* naribus indenda: quædam *crustifica*, Græcè *escharotica*, *emplastica*, *vulneraria*, &c.

Supellex Chirurgica.

Jam *supellex Chirurgica* quàm est multiplex! *Xyrothéca*. (capsula novacularia *Junio*) minora continet instrumentc, ut sunt cultri tonsorii, seu

ſeu novaculæ, forpiculæ, dentifrangibula ſeu odontagræ, in quibus nominatiores, quas vocant, *ungulam caprinam* & *pedem anſerinum*: terebella, ſcalpella, hami ſimplices & duplicati: ſpecilla varia, in quibus vulneraria adhibentur ad perſcrutationem vulnerum: alia ad meatus anguſtos explorandos & aperiendos: *ligulæ* & *ſpathulæ* ea vocantur ſpecilla, quibus illinunt unguenta & emplaſtra: *ſiphunculis* inſpergunt humores: *clyſteribus* immittunt enémata: *radulis* & *limis* radunt ſcabritiem jungendorum oſſium, dipyrénum, ſpecillum molli lanâ prætectum, faucibus immittunt in angina. *Alphonſinum* eſt ferramentum, ab Alphonſo Chirurgo inventum ad veſicam & alia interiora perſcrutanda, apertum, clauſum, parvum, magnum, mediocre, collô vel roſtrô anſerinô, gruinô, ciconínô. *Modiolus* vocatur *Celſo* ferramentum concavum & teres, cujus uſus in exſcindendo oſſe parvo: *terebra* in magno. *Forpex deceptoria* dicitur, quæ intra vulnus recepta diducitur ad ſinus dilatandos; Forpicum uſus & formæ variæ; ſunt enim roſtris ſeu mucronibus rectis, curvis: cavis, ſolidis: lævibus, denticulatis ſeu ſerratis, orbicularibus, ad purgandas vulnerum oras, extrahendas ſagittas, & globos plumbeos. *Cátheter*, g. cathetéris, *Celſo* eſt fiſtula ænea argenteáve aperiendo meatui urinario; *Pyulcus Galeno* inſtrumentum, ad pus exinaniendum: & *ſcolopomacharium* ad vulnerum radices exſecandas: & *phacóti*, ſcalpra cuſpide lenticulari, ad lævi-
ganda

ganda fractæ ossa. *Meningophylaces eidem* ; videntur esse instrumenta dextrè eximendi ossicula fractæ calvariæ, ne lædantur *meninges*, seu membranulæ duæ, cerebrum circumquaque continentes. *Syringótoma* sunt ferramenta ad exscindendos fistularum seu ulcerum sinus, & callosos abscessus. *Cauteria* seu instrumenta Caustica serviunt ustioni ad exiccandum, amputandum, erivandum. *Catarracta* ex illis dicuntur, quibus fluxus oculis perniciosus avertitur. *Serrulæ* adhibentur ad resecanda ossa; præter alia machinamenta & ferramenta Chirurgicis officinis nota. Inter quæ Pontanus noster vol.3.part.2.progym. 54. memorat *Vertibula*, *Terebra torculata*, *Tenacula camulata* ; quæ quid sint, nec exponit ipse, nec alii, quos hac de re legi.

Chirurgorum gregales sunt *Iatraliptæ*, qui unguentis & perfrictionibus curant; *Ophthalmici*, seu Medici Ocularii, oculis medentur; *Lithótomi* calculos vesicæ exscindunt.

Sed jam claudamus rivos, sat prata biberunt. Et forsan, plus satis pro instituto nostro. Hæc attuli, ut ne imperitiùs cum Medicis loquamur: útque ea, quæ ab ipsis vel fiunt, vel fieri præcipiuntur, pro modulo nostro intelligamus.

Desiderius. Falleris, si putes, hæc æquô prolixiora fuisse mihi: audiendô, contraxi sitim audiendi. Alius, quàm adhuc fueram, Artis æstimator Medicæ, ex hac Schola Æsculapii discedo, quam ego dignam judico, cujus Auctor sit Deus Apollo, qui de se;

In-

Inventum Medicina meum est, Opiferque per Orbem
Dicor: & herbarum subjecta potentia nobis.

Mercurialis. Plura ne addamus. Nam nescio, quô potentiore digitô aurem mihi *Jurisprudentia* vellicat: & ad suos, quos ostentat, *Codices* & *Pandectas* respicere jubet. *Desiderius.* Pareamus *Legibus.*

Caput LXXVI.

Jurisprudentia & Jurisperiti.

JUrisprudentia seu Jurisperitia (quæ est justi & injusti, ad res divinas & humanas pertinentis, scientia) nomen habet à Jure. *Jus varii significatûs* est. Nam 1 est idem, quod justum & debitum, seu æquum & debitum, ortum videlicet habens ex aliqua obligatione. 2 significat idem, quod Legitimum, seu, quod est Legi tanquam regulæ conforme & adæquatum. 3 est facultas seu potestas aliquid agendi, obtinendi, disponendi, utendi sine culpa; cujus potestatis violatio injuriam constituit. 4 accipitur pro sententia Judicis. 5 pro Lege; nam Jus per apócopen est quasi *jussum* 6 pro scientia Legum; ad quam ut perveniatur, sciendum est, *Jus* seu *Legem* esse rectam agendorum, aut omittendorum rationem, in bonum commune, ab eo, qui curam habet communitatis, promulgatam.

Juris varia significatio.

Hoc

Hoc modô *Jus* (sive *Lex*) in *Naturale* & *Positivum* distribuitur; *Illud* est hominis menti à Deo per lumen naturæ inditum, quô honestum ab inhonesto secernitur. Ad quod revocatur *Jus Gentium* seu quod auctoritate omnium ferè populorum constitutum; v. g. Legatos non esse violandos, vim vi licere repellere, &c. Jus *Positivum* (ita loquuntur *JCti*) vel liberâ Dei vel hominum voluntate positum est, & ab ea dependet. Et hoc dividitur in *Jus Divinum* ac *Humanum*; *illud* est à Deo proximè latum ad gubernandos homines, prout corpus aliquod politicum constituunt; continétque præcepta Veteris & Novæ seu Evangelicæ Legis; in Veteri quidem seu Mosaica de moribus, ceremoniis, judiciis; in Nova de Sacramentis est mandatum *Humanum*, ab hominibus est sancitum & traditum, continétque *Ecclesiasticum* seu *Canonicum*; & *Civile* seu *Politicum*.

Et hujus quidem Juris sex recensentur species à Justiniano. 1 *Lex*, de qua suprà. 2 *Plebiscitum*, quod à plebe, cum auctoritate, statutum. 3 *Senatusconsultum*, quod Senatus jubet atque constituit. 4 Principum *Placita*, quæ Princeps per epistolam constituit: vel cognoscens decrevit: vel edictô præcepit. *Rescripta* sunt, quæ consulentibus respondet. 5 Prætorum *Edicta*; quod etiam Jus Honorarium vocatur, quòd, qui honores seu Magistratum gerunt, ei dent auctoritatem. 6 *Responsa* Prudentum, hoc est, sententiæ, & opiniones eorum, quibus permissum erat, de Jure respondere;

dere; nam antiquitùs constitùti erant à Cæsare, qui Jura publicè interpretarentur, cum auctoritate, à quorum responsis Judici recedere non licebat; fueruntque *Jurisconsulti* appellati.

Jus Canonicum.

Jus *Canonicum* seu *Pontificium* (dictum à canone seu regula, quâ homines ex Statutis summorum Pontificum, & Conciliorum Ecclesiæ, diriguntur ad rectam vivendi normam, & finem beatitudinis æternæ) constat quatuor libris principalibus. *Primus* vocatur *Decretum*, collectum Gratianô, Monachô Ord. S. Benedict. circa annum D. 1150. in quo sunt Statuta diversis Conciliis & SS. Patrum auctoritatibus firmata. Secundus *Decretales*, (Epistolæ scilicet Consultantibus, à Pontificibus rescriptæ) editæ circa annum Chr. 1231. Tertius dicitur Liber *Sextus*; nempe post quinque *Decretales* compositus à Bonifacio Pont. & promulgatus circa annum 1298. Quartus sunt *Clementina* (nimirum *Constitutiones*) per Clementem Pont. V. conceptæ, & postea propositæ annô Domini 1321.

Sunt autem in his libris varii *Tituli*, *Rubricæ*, (verba, charactere rubente expressa) *Distinctiones*, *Canones*, *Capitula*, *Causa*; *Quæstiones*, *Paragraphi*, *Versiculi*, quæ sic notantur: Lib. librô. d. di. dis. distinctione. can. vel C. canone. c. vel ca. capitulô. causa solis exprimitur numeris. q. quæstione. §. paragraphô. v. vel vers. versiculô. Clem. in Clementinis, &c.

Jus Civile. Jus *Civile* est, quod quæque sibi Civitas aut populus peculiare constituit. Origo Juris Civilis profluxit à XII Romanorum tabulis æneis, quibus Leges incisæ annô U. C. 302. Inde, subsecutis longè temporibus, post varios Legislatores, & Legum Auctôres ac Interpretatores, tres prodierunt Juris Cæsarei, *Codices*: Gregorianus, Hermogenianus, & Theodosianus, à suis Collectoribus sic appellati. Postea Justiniani. Imperatoris jussu & curâ, totum *Jus Civile* quatur voluminibus comprehensum est, circa annum CHR. 530. qui dicuntur Libri *Legales*, seu *Corpus Juris Civilis*; & sunt *Pandectæ*, (à πᾶν & δέχομαι, quasi omnia continentes) sive *Digesta*, quibus Leges & Statuta Romanorum prolixiùs diffusa digeruntur. Distribuuntur verò Digesta in tria volumina: *Digestum Vetus*, *Novum*, & quod appellant *Infortiatum*, quasi valdè fortes Leges contineat, ridentibus Grammaticis. Sequitur *Codex Justinianeus*, quô *Sanctiones* & diversa *Mandata* Imperatorum continentur. Tertius principalis Liber Juris, appellatur *Novella* vel *Authenticum*; Novellæ quidem, quia in eo collectæ Novæ Leges tam ab Justiniano, quàm ab Antecessoribus latæ; quæ postea dictæ sunt *Authentica* scilicet Statuta, quia cùm optima fide ex Græco in Latinum traductæ. Ubi notes *Authenticum* esse volumen; *Authenticam* verò esse Legem antiquo Juri superadditam, & Codici insertam. Quartus Liber nuncupatur *Institutiones Justiniani*, quæ sunt Introductio quædam ad Jus Utrúmque. Ad

Novel-

Novellas adjunctus est Liber *Feudorum*, (dicitur etiam *Collatio* decima) *Feudum* verò est vocabulum Gothicum & Longobardicum, quasi à fide deductum, éstque genus clientelæ, quô vel *dignitas*, vel *vectigal*, vel *prædium* aliquod eâ lege alicui datur, ut & ipse, & ipsius posteri atque heredes, beneficii auctorem perpetuo agnoscant, & quasi pro patrono colant; ejúsque caput, existimationem & fortunas tueantur. Quibus accedunt posteriorum pontificū & Imperatorum *Constitutiones*, quarum illæ dicuntur *Extravagantes*, quæ vel Juri Canonico vel Civili non sunt insertæ.

In quibus omnibus libris prout variæ sunt divisiones in *Collationes*, *Titulos*, *Rubricas*, *Tractatus*, *Leges*, *Textus*, &c. ita notis brevioribus & signantur in hunc modum. tom. id est, tomus. li. id est, liber. tex. textus. ff. Digestis. V. vetus Digestum. N. novum. Instit. Institutionibus. C. Codice. c. capite authen. authenticâ. auth. authenticô. Coll. collatione. gl. glossâ. Col. columnâ. Can. Canone. Con. Conciliô. rub. rubricâ. tr. tractatu. §. paragraphô. L. lege. vers. versu, & versiculô; ver. verbô. ℟. respondeo. Q. Quæritur. q. quæstione. ar. vel a. articulô. opp. oppono. J. U. D. Juris Utriúsque Doctor. JCti. Jurisconsulti. PP. Patres. Pont. Max. Pontifex Maximus. DD. Doctores, &c. quorum responsa maximam partem constant auctoritatibus, quas vocant Allegationes.

Jurisprudentia finis.

Nunc verò paullò pluribus Artem Juris & Æqui persequamur. Datur Jurisprudentiæ opera, ut ne desint, qui sciant præstare humanam societatem salvam à dissidiis 1 *vinculorum*, quibus consortio illa continetur. 2 *casuum*, quibus labefactatur. 3 *remediorum*, quibus restituitur. *Vincula* sunt jura triplicia: *Personarum*, *Rerum*, *Actionum*.

Jus Personarum.

Jus Personarum est potestas personæ in personam, cujus vi, una præest, dicitúrque sui juris; altera subest, ideóque juris est alieni; quare huc spectat maritalis potestas super uxorem: patria super liberos: *tutelaris* (vulgò *tutoria*) super impuberes pupillos; *curatoria* (JCtis) super puberes; potestásque Magistratûs super subditos.

Jus Rerum.

Jus Rerum est, quô persona quæpiam habet potestatem in quampiam rem: éstque vel *Dominium*; cùm res tenetur jure proprietatis; (JC. *propriatarius* dicitur) vel *Possessio*; cùm tenetur ab eo, qui usumfructum habet, hoc est, jus alienis rebus utendi, fruendi, salvâ earum substantiâ; (JC. *usufructuarius*) vel *Servitus*; cùm persona vel res est alteri obstricta, ut ex ea vel fructum percipere, vel aliquid circa ipsam impedire possit, ut jus stillicidii, luminis, tigni immittendi; in prædio rustico iter, actus seu via, quâ quis pedes vel eques commeare potest.

Jus Actionum.

Jus Actionum est factum quoddam obligans eum, qui admisit illud: Successit *Conventio*, quâ duo vel plures consentiunt in aliquid dandum

dum, vel faciendum; séve obligant ad præstandum; uti fit in stipulatione, pollicitatione, & quocunque pactô, aut contractu; sive sit *Delictum*, quô admissô oritur jus pœnæ inferendæ, &c.

Casus, à quibus venit dissolutio, vel labefactatio humanæ, societatis, sunt; aut invasio alieni juris; aut desertio proprii; aut violatio contractuum; quorum summa est, *do, ut des*; *facio, ut facias*; vel *do, ut facias*; vel *facio, ut des*: ex illo enim trino casu origo omnium litium.

Remedium est, ut restituatur unumquódque in suum locum secundùm prescriptum Juris: quod, præter superiùs positas divisiones, est *Municipale*, seu privatum uniuscujusque Civitatis; *Provinciale*, quod proprium provinciæ cuipiam. Jus *Pratorium* seu *Honorarium*, quô Prætor corrigit vel supplet quædam in Jure Civili utilitatis publicæ causâ. Jus *Publicum*, quod ad statum rei communis spectat; *Privatum*, quod ad singulorum commodum. Jus *Singulare*, quod contra communem civilium ordinationum tenorem, propter aliquam naturalem æquitatis rationem, certâ constituentium auctoritate, est introductum; vocatúrque *Privilegium*. *Breviùs*: est Lex privata seu privatis facta. Jus *Consuetudinis*; quod in morem vetustas publicâ approbatione perduxit; unde & Jus *non scriptum* dicitur; aliud *scriptum*, & tabulis impressum. Jus *summum* seu strictum, seu apex Juris, est Jus inflexibile, & minimè foro deserviens; impropriè verò illud dicitur summum, quod præ-

 durâ

durâ interpretatione trahitur ad species factorum inconvenientes. *Æquitatis Jus*, seu æquum & bonum, est humanior & benignior Juris interpretatio. Dum autem alrqui controversantur inter se, de suo Jure, ejúsque sensu, itur ad *Jurisconsultos*, seu Juris Interpretes aut Jurisprudentes; inter quos qui excellunt, Juris *Antistites* appellantur; aliquando consulitur illorum Academicum Collegium, ut id, quod in Jure dubium seu controversum, (Juris controversias) legitimis responsis explanent. Inter quos si & tu nomen profiteri velis, & cum nomine scientiam: ante omnia illos, quos dixi, Constitutionum Libros (sunt enim quatuor) tibi pernoscendos putes; sunt in iis prima Juris præcepta: *honestè vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.* Indidem disces, quæ Juris vocabulis subjecta sit significatio; nam ábsque hac quid erit Jus nisi rus, confusum & sentibus perplexum? Quibus ut te implicationibus per varias artes & scientias liberem, vide, quem laborem susceperim. *Desiderius* Agnosco gratus. *Mercurialis.* Theologiæ nunc inibimus sacraria. *Desiderius.* A quibus exesse jubentur profani, inter quos me censeo. Ego verò; siquid liceret. *Mercurialis.* Edissere. *Desiderius* Si liceret ex hoc Utriusque Juris Lycéo mihi paullò peritiori abire. *Mercurialis.* Peritiori? An nescis, quomodo canes è Nilo bibant? transcurrendô. Non sumus Hesiodi, unâ qui nocte dormiendô sive in Helicone, sive in Papiniani, Ulpiani, Bartoli, aut Baldi audi-

auditorio, Apollinis Themidísve ſacerdotes evadamus. *Deſiderius.* *Non tam averſus equos animo Sol jungit ab iſto*, ut ſpes mihi adeò ridiculas faciam; id te exoratum eo, ut, quando frigida illa duo verba *Meum* & *Tuum* non frigefaciunt, modò, ſed neſcio, quâ antiperiſtaſi, incendunt omnia litibus; mihi non gravatè, vel transcurſu tantùm, exponas potiores earum rerum ſive *definitiones*, ſive *deſcriptiones*, quas non Juriſconſulti modò verſant ore & calamô, ſed *Leguleji* quoque ad ignorantium ruborem crepant. *Mercurialis.* Scio, quid petas, & memini, me quoque aliquando ſubrubuiſſe, hæc audientem nec ſatis intelligentem. Adesdum animô; percenſebo, quidquid in hoc Legum & Jurium negotio communiùs ſe offerre ſolet; ſic tamen, ut quemadmodum in nullius juravi verba Magiſtri, ita ſiquid aliter illi ſentiant, & loquantur, mihi fraudi eſſe nolim, habeo, quos ſequar. Tu me audi. *Deſiderius.* Tuo ſuspenſus ab ore.

Leges.

Ordiendô à *Legibus*, præter ſuprà memorata, ajunt *Jus intelligentes*, Legem eſſe præceptum commune, juſtum, ſtabile, ac ſufficienter promulgatum; *breviùs*; Juris & Æqui regulam. Legis *relaxationem*, ſeu exemptionem ab ea, vocant *Diſpenſationem*, publicâ ſcilicet auctoritate factam. *Legislatione* Lex *fertur*, conditur, ſancitur, ſtatuitur, ſciſcitur, jubetur. *Abrogatur*, antiquatur, aboletur, cùm robur ei obligandi adimitur. *Derogatur* illi, cùm pars aliqua ei detrahitur. *Obrogatur* ei, cùm alia

fertur Lex, priori abrogandæ. *Declaratur* interpretatione, ipſam in certo quodam caſu carere vi obſtringendi; id ſi fiat à Legislatore, dicitur interpretatio *Authentica*; ſi ab aliis, *Æquitas*, ſeu ἐπιείκεια; ſi præter aut contra eam, conſtans & durabilis alicui gratia conceditur, eſt *Privilegium*. Lex colitur, ſervatur, obſervatur, frangitur, rumpitur, perfringitur à *legirupis*, per *legirupionem*, ut *Plautus* loquitur. *Exlex* vivit ſine Lege, aut nulli obſtrictus Legi. *Legitimum*, quod conforme Legibus.

Vetus Legislatio.

Olim quemadmodum Magiſtratus Romani creabantur *Comitiis*, ita Leges quoque ferebantur. De quibus, in obſervantiam Antiquitatis, hæc accipe. *Comitium* erat Romæ locus in foro, quò populus cùm litium, tum Comitiorum cauſâ coire ſolebat; ubi multa viſenda: ut carcer, quem Tullianum appellabant. 2 Roſtra, ſeu capaciſſimum ſuggeſtum, è captivarum navium roſtrum exſtructum, ac poſtea templum nominatum. 3 Statuæ plurimæ deorum ac hominum. 4. Puteal Libonis, quod ara fuit, quam tenentes manibus Judices jurabant, ſe ex animi ſententia judicaturos. *Comitia* verò erant Conventus populi; *Curiata* quidem, hoc eſt, ex Curiis, quas Romulus ex tribubus tribus, in decem partes, ob curam Reipublicæ habendam, dictas & diviſas, conſtituit; quæ deinde, ad ſuffragium dandum, ſecundùm cenſum & ætatem curiatim evocabantur. *Centuriata* Comitia erant, cùm centuriatim ſeu per ſingulas

Comitia Romanorum.

gulas centurias ſuffragatio fiebat, & quidem in Campo Martio extra urbem. *Tributa* inibantur Comitia, cùm plebs ſine patriciis, ſecundùm Urbis regiones & locos, tributim ſeu per tribus, poſteriore ætate multùm auctas, ad ſuffragandum vocaretur. Leges antequam ferrentur, priùs ſcriptô exponebantur publicè per *trinundinum*, hoc eſt, tres nundinas, ſeu dies viginti ſeptem. Exinde præmiſſis *auſpiciis* (ſcilicet avium *inſpectione*, *obſervatione* de cœlo, *tripudiô* ſive terripaviô, aut ſoliſtimô, de quibus cap. ſeq.) ibatur in Comitia. Sin' ea non placerent, *obnuntiabant* Augures, & impediebant. Quid, quòd & *morbus Comitialis* (epilepticus) diem ceteroquin Comitialem, ſeu gerendis comitiis aptum, vitiabat. Legem laturi, ſeu ſuaſuri, factâ ſortitione circa ordinem dandi ſuffragii, in qua prima Centuria ſeu Tribus dicebatur *Prærogativa*; ante lationem diribebantur ſeu distribuebantur *tabellæ duæ*, in quarum altera inſcriptum littera A, id eſt, *Antiquo*, *nolo*: In altera U. R. *Uti rogas*, id eſt, *approbo*. Quæ deinde ciſtis, cunis ſeu ſitellis per pontes anguſtos collocatis injiciebant, & ad ineundum ſuffragantium numerum dirimebantur, ſeu exemptæ recognoſcebantur; Legem inquam laturi ſuaſuríve *rogabant* populum ſeu Quirites, ut diſcederent in ſuas claſſes, ac irent in ſuffragia, (inde Legis *rogatio*;) quæ ſi Tribunis non arridebat; tum *intercedebant*, hoc eſt, ſeſe opponebant ſolenni verbô: *veto*, aut *vetamus*, impediebántque lationem Legis. Denique quod plures

Tribus, Centuriæ aut Curiæ comprobâssent, sanciebatur, ita quidem, ut quod Populus Romanus (cujus pars vilior *plebs* dicebatur) ratum habuisset, ejus Patres Conscripti sive Senatores fierent *auctores*, hoc est, confirmarent; omnésque Cives juramentô firmarent. Denique Lex sive Centuriata, sive Curiata seu Tributa in æs incidebatur. Hîc nota, *Depontanos* olim dictos, senes Sexagenarios, qui de ponte dejiciebantur, hoc est, suffragiô, quod in ponte ferri solitum diximus, privabantur. *Desiderius.* Probè cepisse mihi videor, quæ de Juribus & Legibus generatim edisseruisti. *Mercurialis.* Quædam etiam speciatim attingam, ausculta:

Vocabulorũ Juris explicatio.

Qui de Jure & Justitia disputant, ita ferè solent loqui. *Dominium* habere dicitur, cui Jus est (nisi Lex obstet) de re aliqua tanquam sua perfectè disponendi; sive Jus illud sit in re, sive ad rem. Jus *prius* habet, cui potestas adest, rem aliquam, tanquam propriè suam, legitimè vindicandi. *Posteriore* præditus est, cui datur actio in personam, quæ rem illam possidet. *Dominium Directum*, si est in rem solam; *Utile*, si in solos fructus. *Jurisdictionem* obtinet, qui auctoritate & eminentiâ pollet super alios, ad eorum regimen & gubernationem. *Servitus* est subjectio, quâ quis vel ipse vel res ipsius obstricta est: alteri ad fructum ex ipsomet, vel re ipsius, percipiendum. *Possessio* est detentio rei, adminiculô corporis, animi, juris. Alia bonæ dicitur fidei, alia malæ. In *possessionem mittitur*, cui ratione damni crediti, seu infecti, hoc

hoc est, nondum facti, quod tamen futurum timetur, rerum custodia à Prætore mandatur, non ut possideat, sed ut in possessione sit. Malæ fidei possessor *incubare* & incubator dicitur.

Acquisitio dominii.

Aquiritur verò *dominium* variis modis. Vel *bellô*, ut est præda & spolia, ac peculium, quod dicitur *Castrense*; vel *casu* & *fortuitò*, ut inventione thesauri; (pro *derelicta* habentur, quæ dominus eâ mente abjecit, ut in numero rerum suarum esse nolit; *bona incerta* sunt, quorum dominus nequit reperiri aut cognosci.) *Vel industriâ, labore, arte, naturâ*; ut venatione, opificiô, agricolatione, &c. Vel *præscriptione* seu *usucapione*, quod fit per continuationem temporis Lege definiti. Vel *pactis* seu pactionibus, conventis, conventionibus duorum aut plurium inter se, unde nascatur alterutris obligatio: quæ si utrinque oritur, *Pactum* seu *Contractum Onerosum* JCti vocant. Quod aliquando ipsâ rei traditione perficitur, ut in *Deposito*, *Commodato*, *Mutuo*, *Permutatione*, *Pignore*, *Donatione*; aliquando scripturâ seu *instrumentô* literarum legitimè [illegible]: aliquando *verbis*, seu certâ ac conceptâ contrahentium formulâ, unius interrogatione præcedente, alterius responsione subsequente, ut in stipulationibus fit. Sed in Emtione, Venditione, Locatione, Conductione sufficit, consensus quovis modô exteriùs utrinque explicatus. Et hi sunt dicuntúrque *Contractus nominati*; alii vocantur *Innominati*, quia peculiare nomen non habent, nempe: *Do, ut des*, &c. quemadmodum antè intellexisti.

Per fortunam

aut industriam.

Per præscriptionem.

Per varia pacta.

Quòd

Quòd si pactum uni tantùm parti onus & difficultatem adferat, vocatur *Gratuitum*; ut est Promissio liberalis & spontanea, non sine acceptatione illius, cui promissum est factum, etsi nondum secuta sit traditio. Quidam nudam promissionem, quæ nondum accepta, malunt vocare *Pollicitationem*. *Donatio* est doni a-

Per donationem.

cujus in aliquem collatio, nullô cogente jure facta. *Antidórum* est remuneratio obsequii seu beneficii accepti, grati animi causâ. Donatio, *mortis causâ*, est revocabilis ante mortem; secùs *Donatio inter vivos*; cùm dominium jam sit in alias translatum, solô remanente usu fructôs. *Pactum nudum* vocant, quod Jure Civili necdum est roboratum; quod si robur obtineat, appellatur *vestitum*; cùm nimirum pactum vel ex alterutra sit parte præstitum, vel stipulatio accesserit: vel facta contestatio & fides per scripturam, ut si Creditori *Debitor* profitetur debitum per *syngrapham*, (syngraphum) chirographum, tabulas & alias nominum factorum cautiones. *Creditor* verò per *apocham* seu acceptilationem testetur, [illegible]factum esse sibi à Debitore; unde chirographarius uterque dicitur.

Per aditionem hereditatis.

Acquiruntur etiam res aditione hereditatis, seu per *Testamentum* aut Testamentariis tabulis, quibus aliquis, vi ultimæ seu supremæ voluntatis, ab altero instituitur heres: est ergo *Testamentum* justa mentis contestatio in id solenniter facta, ut post mortem valeat. Testamentum *Clausum* vocant, quòd Notarium & Testes

tes lateat id, quod in eo continetur; *Nun-*
upativum, quod noverunt Testes, qui, solen-
ni formâ, debent esse septem, iisdémque te-
tabiles; resignatur Testamentum, cùm ape-
itur. *Codicillus* appellatur illa scriptura, quâ
voluntas quidem extrema declaratur, sed nul-
a fit heredis institutio. *Legatum* JCtis est do-
atio à Testatore relicta, & ab herede post
nortem illius præstanda ei, cui donatum est,
quem *Legatarium* vocant. *Fidecommissum* signi-
icare solet Legatum seu hereditatem ita alicui
commissam esse, ut alienari non possit aut re-
inqui aliter, quàm Testator ordinaverit. La-
ini vocant heredes & hereditatem *fiduciariam*.
Testamentum *Geographum* est ipsius auctoris
nanu totum scriptum. *Improbum*, quod con-
ra Leges; *Inofficiosum*, quod contra merita;
nhumanum, quod contra pietatem. Ordo in
Testamentariis tabulis est iste. 1 præfatio.
2 legata, etiam pia. 3 institutio heredis. 4
ubstitutiones secundorum heredum, qui olim
licebantur in ima cera scripti. 5 Testatoris
lispositiones. 6 clausula generalis. Intesta-
bilis est, qui jure Testamentum facere non
potest.

Per mutuum.

Fit etiam rerum *Acquisitio per mutuum* quan-
do res ita traditur in usum alteri, ut restituere
eneatur tantundem ejusdem rationis. *Usura*
ucrum est ex mutuo ideo præcisè, quia mutuũ
est (seu ex mutuo quà mutuo) sine respectu vel
damni emergentis (seu detrimentis ex re mutuò
lata obventuri;) vel *lucri cessantis* (hoc est, e-
molu-

molumenti consecuturi, si mutuatum non e-
set;) adeóque usura est lucrum seu pecunia
quæ in fœnore sorti vel præter sortem acced
Sors est ipsa *pecunia*, quam Creditores fœn
rantur, dicitur etiam *summa*, seu *caput* fœnor
Interusurium est usura medii temporis. Usu
usuræ est lucrum ex usura non soluta, Græc
ἀνατοκισμος; quanquam vocabulum usura a
cipitur etiam pro usu & familiaritate. Usu
hebdomatica Judæorum est, qui octavô quoq
die tantum exigunt, ut annô absolutô unus fl
renus usuram ferat dimidii floreni, unde W
cher à Wochen. Apud Græcos erat menstru
seu usura centesima, quâ de centum florer
fœnori cedebant duodeni, & centesimô mer
explebat sortem. *Unciaria* usura centesim
primô annô exhaurit summam. *Quincu*
Centesimæ seu Quincuncialis usura est, qu
ties ex centum nummis quinque in usuram v
niunt quotannis. Et hoc est usura seu fœn
Germanis usitatum, & Imperialibus confor
Legibus. *Semissis Centesima*, sex parit numm
bes verò octo. JCtis quædam usura est *aper*
alia *palliata*.

Per emptionem.

Acquirimus etiam res per *emptionem* & *v*
ditionem, dum *emptor* tenetur dare pretiu
pro merce; venditor tradere mercem p
pretio; per pretium intelligitur pecunia: p
mercem res quævis pecuniâ æstimabilis.
autem pretium *naturale* seu vulgare, quod vu
gò mercibus imponitur; *summum*, supra qu
cariùs vendi non possunt; infimum, quô r

nus absque detrimento exigi non poteſt; *medium*, quod inter utrúmque conſiſtit; *juſtum ſeu legitimum*, quod à poteſtate publica, ob bonum commune, eſt taxatum. *Venditor* tenetur emptione de evictione, ut ſiquis rem emptam vindicet ab emptore tanquam ſuam. *Retractus gentilitius* eſt jus revocandi venditionem rei immobilis à conſanguineo. *Negotiatio* eſt, quando res emitur eô fine, ut pluris vendatur. *Monopólium* eſt, cùm unus vel plures efficiunt & conſequuntur, ut ipſi ſoli genus aliquod mercium vendere queant.

Sed jam de *Cenſibus* agamus, ſeu *Reditibus* annuis, ex quibus aliorum implentur marſupia, aliorum deplentur. Olim *Cenſus* erat facultatum cujusvis civis æſtimatio, ſecundùm quam vel tributa pendebantur, vel etiam honores distribuebantur, & equorum gradus diſtinguebantur. Unde Poëta:

Janua pauperibus clauſa eſt, dat Cenſus honores.

Hinc capite cenſi, qui ſolis capitibus cenſebantur, & duntaxat numerum faciebant; qui & *Ærarii* & in *Ceritum* tabulas dicebantur relati, hoc eſt, qui ademptô jure ſuffragii pro capite ſuo, tributi nomine, æra pendebant. Quòd ſiquis Eques eſſe volebat, in facultatibus poſſidere debebat quadringenta ſeſtertia ſeu quadringenties millies ſeſtertios, ſive decem millia Philippeorum. Cenſus ſenatorius duplô erat major.

Communiter *Cenſus* JCtis eſt Jus percipiendi annuam penſionem, ſeu reditum ex re, aut per- *Per Cenſus.*

ſona

ſona alterius ; qui aliquando *redimi* poteſt, capitalem ſummam redhibendô ; pro lubitu vel Cenſum dantis ; vel recipientis ; aliquando *perpetuus* eſt. Litteras ; quibus alter alteri de Cenſu pendendo obligatur ; *Ulpianus Cenſuales* vocat.

Per Cambium.

Cambium verò quid eſſe putas ? *Deſiderius.* Rem & vocabulum peregrinum. *Mercurialis.* Ita eſt ; quanquam nonnemo putet hanc ; elegantem & antiquam eſſe vocem. Ego malo *Collybum* cum Græcis dicere ; quando vel unum genus pecuniæ permutatur cum altero ; ſive de præſenti per *collybiſtas* ſeu nummularios aut argentarios : vel per literas ad exteras nationes transfertur & transportatur.

Per Locationem & Conductionem.

Locatio & *Conductio* fit, cùm aut perſona aut res aliqua ad uſum vel fructum pro pretio conceditur ; *Locator* enim vel ſe vel rem ſuam pretiô utendum *dat* : aut faciendam *ſuſcipit* ; quod Latinis dicitur *redimere* ; *Conductor* eſt, qui operam illius emit. Elocatiô ultrà novennium appellarur *Emphyteuſis* ; (Latinè inſitio ; vel plantatio ; quia ab initio ſterilia tantùm in culturam concedebantur,) quæ eſt conceſſio rei immobilis ſecundùm utile dominium, pro penſione ſeu obſequio certis temporibus præſtando. *Emphyteuta* eſt, cui conceditur. Feudum (de quo jam ſuprà) Latinis beneficium ; requirit fidelitatem & obſequium ab ipſa perſona exhibendum, qui vulgò *Vaſallus* ſeu *Feudatarius* dicitur. Latinè *Beneficiarius* ſeu *Cliens.* Unde prædium *beneficiarium*, *clientelare.* Romani dicebant

dare

dare mancipio fundum, in fidem ſuam accipere clientem, injicere manus fundo mancipato; mancipio accipere, fidem patroni ſequi, in fidem ſe conferre: obſequium vel clientelam exuere; feudum paternum, illis jus gentilitium.

Pactum Societatis eſt conventio inter aliquos, conferendi in communem quæſtum & damnum, ſecundùm rationem contributionum. *Ludus* certamen duorum aut plurium ad animi oblectationem, eâ tamen conditione, ut victori cedat res ab utróque depoſita, ſecundùm Leges ſive ex fortuna, ſive induſtria pendentes. *Sponſione* contenditur de veritate vel eventu rei alicujus cum lucro ejus, qui verum conjecit. *Depoſitum* vocatur & res ipſa, quæ alicui cuſtodienda traditur: & *Pactio*, quâ aliquid traditur cuſtodiendum, ut integrum reſtituatur. Sed *Commodatum* aliquid, ad ſolum uſum gratuitò conceditur. *Fidejuſſio* eſt alienæ obligationis in ſe ſusceptio, ſi, qui debet, fide non conſtiterit; huic accedit alieni periculi *Præſtatio*, quam *Aſſecurationem* vocant. Unde phraſes: præſtare alicui ſecuritatem: cavere alicui pecuniam: ſatispræſtare, cavere per ſatisdationem, cautionem præſtare, interponere, offerre, pecuniarum cautiones, prædes, vades, ſpōſores, fidejuſſores dare, itē ſatisaccipere, ſatisacceptio, &c. *Appromittit*, qui pro alio promittit: appromiſſor; JC. *expromiſſor*. *Pignus* creditori in ſecuritatē ſeu cautionem datur.

Per Pactum Societatis.

Per Sponſionem.

Per Depoſitum.

Per commodatum.

Hypotheca, (quia in re immobili) ſine traditione, nudâ conventione continetur; hinc illa: res pignoratia, pignoratio, pignus capere, accipere aliquid pignori; pignorare, pignorari, oppignorare, ſeu pignori dare.

Obligatio reſtituendi. Intellexiſti modos acquirendi? Nunc rationes & cauſas diſce *reſtituendi*; cùm videlicet per *Reſtitutionem* reparandum eſt damnum alicui injurioſè illatum; ſive ea injuria pertineat ad bona fortunæ, per furtum rem auferēdô alienam, occultè & fraudulenter, ſcilicet invitô meritò dominô; quæ ablatio ſi fiat apertè per vim, eſt *rapina*; ſi Principis fiſco aut ærario publico, *peculatus*; ſi loco ſacro aut rei ſacræ, *ſacrilegium*; ſi liberi abſtrahantur à parentibus, *plagium*: ſi fama (quæ eſt bona nullorum de alterius moribus exiſtimatio) violatur, eſt *maledicentia*, & *obtrectatio*, vulgò *detractio*; ſi honor (qui eſt teſtificatio excellentiæ, alienô animô conceptæ) lædatur & imminuatur verbis, eſt *convitium*, ſi ſcriptô, *libellus famoſus*; ſi factis, *contumelia*. Nec minùs ſatisfaciendum pro injuriis corpori illatis, per mutilationem, occiſionem, &c. Animal, quod *pauperiem* fecit, ſeu damnum intulit, *noxa deditur*, hoc eſt, vivum truditur. In communionem damni & obligationem Reſtitutionis vocantur, qui geminis his, ex antiquitate petitis, verſiculis indicantur:

Juſſio, conſilium, conſenſus, palpo, recurſus,
Participans, mutus, non obſtans, non manifeſtans.

Quid

Quid id tu ad hæc? Nunquam pridem obtundo? *Desiderius.* Ah, quem te memorem? Vastam Pandectarum Iliadem in nucem contraxisti. *Mercurialis* Ridete, quidquid domi risuum est. An tu hunc Vocabulorum Juris indiculum comparas Poëmati Homerico, minutissimi characteris artificiô in nucis angustias, sine ulla integritatis contractæ! ô mentis albæ hominem. Quin potius actutum nos hinc auferimus, antequam in varias controversias & lites de verborum significationib⁹ incidamus. Reflecte oculos. *Desiderius.* Quorsum? *Mercurialis.* En stridet cardo, ultro panditur janua; confidentium in nos mittuntur oculi. *Desiderius.* Quorum? *Mercurialis.* Quos Minóes, Rhadamanthos, Æacos dixere Veteres. *Desiderius.* Intelligo; Judices sunt, qui velatis olim pingebantur luminibus. *Mercurialis.* Experieris Argos esse, non Tiresias; ingrediamur ad illos.

Caput LXXVII.

Judices, Judiciarius ordo seu forma, Executio Sententiæ.

Judiciorum æquitas & administratio continet Reipublicæ incolumitatem & conservat; nam per illam suum cuique constat jus & securitas, dum reprimitur violentia, & animadvertitur in violatores ac injurios rerum usurpatores,

patores, implorandô Leges, & adversùs eos provocandô, aut saltem testatò denuntiandô ac contradicendô, (JCtis protestandô.)

Forma Judicii triplex.

Forma Judicii triplex est. 1 per *amicabilem Transactionem* seu Compositionem controversiæ. 2 per *Juridicialem* in disceptando *ordinem* (JCtis *Processum*) seu Judicium strictum. 3 per *rigidam Executionem*, auditâ scilicet discussâ lite, vigorem rei judicatæ ad effectum perducendô.

Per amicabilem transactionem.

Amicabiliter componuntur controversiæ inter partes, sumendô *arbitrum* (*Judicem Compromissarium*) dum vel adiguntur ad eum; vel ultro se interponit honorarius disceptor, in quem compromittunt, (unde *Compromissum* & *Compromissores*) se acquieturos ejus arbitriô, seu arbitrariô judiciô, secundùm æquum & justum, qui quandóque dicitur Sequester, vulgò *Mediator*.

Per Ordinem Judicialem.

Si non allubescunt compositiones pacificæ, & collibet experiri jure, sectantur forum, ut Judex Legitimus, (JC. *Competens*) habens scilicet Jurisdictionem vel *Ordinariam*, vel *Delegatam*, aut etiam *Subdelegatam*, (nimirum recipiens judicialem cognitionem, ab altero sibi commissam) præsidet, armatus auctoritate publicâ, instructúsque ministeriis Apparitorum, Accensorum, Præconum, Viatorum, &c. exercet Judicia die fastô, abstinet nefastô, aut cùm per *justitium* dictio juris est intermittenda.

Actor (litem seu judicium intendens) olim injus

in jus non vocabat tantùm, ſed ducebat, trahebat, rapiebat *Reum*; (contra quem in judicio agitur, quíque defendit aut propulſat actionem;) id hodie fit contra manifeſtè *(notoriè)* improbum, petítque decídi cauſam, vel de *ſimplici & plano*, ſine libello & ambagibus altercationum, hoc eſt, ſine ſtrepitu, figura & ſolennitatibus Judicii Ordinarii (JC. *Proceſſu ſummariô*;) aut acturus *ordine legitimô (Juridicô Proceſſu)* ſeu Lege, intendit ei litem ſive actionem, impingítque ſeu ſcribit dicam, jus poſtulans, ſeu vocans in jus; unde poſtulatio & delatio nominis. *Accuſator* ſtrictè eſt, qui alterius nomen defert in cauſa criminali; *actor* in civili; utérque cum onere probandi; quod *Denuntiatori* impoſitum non eſt; *Calumniator* accuſat de eo, quod juridicè oſtendere non poteſt.

Sunt autem formulæ variæ conſtitutæ pro varietate actionum, quibus aliquis jus ſuum perſequitur in judicio; quarum alia *Civilis*, quâ ſuam quíſque privatam aut injuriam aut commodam, ob alteriùs delictum aut noxam, perſequitur. *Criminalis*, quâ de capitali fraude aliquis arceſſitur ob vindictam publicam procúrandam. Rurſus aliud judicium ſeu actio dicitur *JC. Poſſeſſorium*, ubi non de proprietate rei agitur, ſed ſolùm de ejus poſſeſſione; *Petitorium*, ubi de dominio diſceptatur; illud eſt *Facti*; hoc *Juris*. Ubi attendendum, ut rectè edantur *poſtulata*, ne cadatur formulâ. Actionum diverſa ſunt genera, prout varia vel ſunt pacta, vel delicta; v.g. com-

modati, depositi, empti, venditi, mutui, p
gneratitia, de evictione, de dolo, metu inj
sto, &c. Sic de vi, de ambitu injuriarum, &
Actio in rem dicit ır Vendicatio vel Vindicati
in personam Condictio.

Dehinc *Reus* citatur vel ad tribunal Præto
in *Prætorium*, vel ad subsellia Judicum in *Di*
sterium; ídque vel per Præconem; vel Lib
lum; vel Edictum (quod vocant *Proclama*
nec raro *peremptorie*, tollendô seu perimen
tergiversationem, ut, si citatus non veneri
contumaciæ condemnetur; qui aut præten
rationes, (JCtis *Clausulas*) ut declinet forur
vel legali exceptione, vel privilegiô, (JC.
clinatorium fori) aut se sistit indictâ seu dictâ d
quod est obire vadimonium, seu in jus amb
lare, & comparere; aliquando non sine test
ta aut præmissa contradictione, sive id fac
per se, sive per Procuratorem, (*Mandatariu*
Advocatum, (qui jus in judicio suggerit, & pr
sentiam suam commodat;) aut *Syndicum*, (c
ab aliquo collegio aut communitate ad causa
agendam delectus est. Actor *vadatur* Reun
sponsione illum obstringendô, vadimonium
non deserturum. Vicissim Reus petit ab Ac
re *satisdationem*, vel per [illegible] nor[illegible]; vel fideju
sores, aut cautionem, (ut vocant, *juratoriam*
hoc est, promissionem jurejurandô firmatar
fore, ut in judicio adusque litis exitum perm
neat, quò possit ipsum; si iniquè in judiciu
tractus sit, reconvenire pro restituendis s

refu

efundendis & resarciendis Expensis ; & de juicato solvendo si condemnatus alter fuerit.

Exinde, *Judex agit Judicium*, perficitur *Accusatio*, & *Inficiatio* ; (Excusatio, Defensio) accusatô aut fatente, liti cedendô, aut excusante bjectam culpam, vel diffitente ; oblatô priùs b Actore libellô, qui continet *intentionem tis*, seu cardinem causæ ; ubi iterum locus *excludenai* actionem, (JC. *excipiendi contrà*) opponendô Exlusionem vel Exceptionem : aut *Dilatoriam*, actionem in tempus differendô, extrahendô, protelandô ; aut *Peremptoriam*, actionem omnino perimendô & elidendô.

Postquam lis ab Actore intenta seu facta est ; equitur *Depulsio* seu *Responsio* Rei. Ex utróq; oriur *Contestatio litis* seu Constitutio Judicii, factâ affirmatione unius & contradictione alterius ligantis ; editúrque juramentum evitandæ calumniæ. Inde pervenitur ad *Probationes* (rationes, confirmationes, demonstrationes) & estimonii dictiones, dum producuntur testes donei seu legitimi, ac jurati ; (si non sufficiat uctoritas eorum, & assertio nuda) hoc est, nares, puberes ; non infames, non perjuri, vies, inopes, inimici, sanguine juncti, domestii, socii criminis ; *testes*, cùm nullâ exclusione ubmoveri possunt, dicuntur omni *exceptione majores*. Sed jusjurandum præscribitur verbis onceptis, ne jurator eludat per voculas amigui significati, seu amphiboliam, vulgò *Æquivocationem*. Postea exhibentur *Instrumenta* eu autoritates publicæ, videlicet consignatio-

nes, tabulæ, litteræ authenticæ, (JC. *Documenta*) Syngrapha, Chirographa, Apochæ, libri rationum, pacta & conventa, &c. Tertiò adducitur ipsius *Rei Confessio.* Quibus accedunt jusjurandum, Præjudicia ex re judicata; Fama per rei evidentiam aut vehementem opinionem, aut conjecturam, ac *præsumptionem* hominis.

Est autem *triplex Probatio* 1 *Minor*, quæ rem perfectè non demonstrat, sed indiget delatô juramentô. 2 *Major*, scilicet per duos testes (in Causa Criminali debent esse omni Exceptione Majores) 3 *Maxima* & indubitata.

Inde conficiuntur Interrogationes super articulis (JCtis *Interrogatoria*) seu rebus, quæ ad cognitionem Actionis institutæ necessariò requiruntur, secundùm circumstantias seu adjuncta caussæ & personarum; ad quæ Inducti Testes jurandô respondent, quod JC. est *Deponere juramentum*, unde *Depositiones* & *Attestationes*; quæ omnia Reus refellit, elevat, explicat, infirmat, redarguit, dum adferendô Exceptionem eludit Adversarii argumenta (JC. *excipit contrà.*) *Exceptio* ab Actore refellitur *Replicatione*; huic à Reo opponitur iterata ac repetita refutatio seu redargutio, vel nova jurium productio, (vulgò *Allegatio*) quæ dicitur *Duplicatio*; huic ab Actore objicitur *Triplicatio*; quam excipit *Quadruplicatio*, & interdum *Quintuplicatio.*

Sequitur Conclusio causæ, & latio seu pronuntiatio sentētię; quæ vel est *Absoluta* (JC. *Definitiva*) desti-

definiendô & determinandô controversiam, dum secundùm alterum decernitur; alter causâ cadit seu lite; dum illi adjudicatur, huic abjudicatur; ille absolvitur, hic condemnatur. Vel, quæ non est summa controversia, seu negotiô principali aut causâ, de qua disceptatur, sed de quæstione, super ea incidente, JCti *Interlocutoriam* vocant. Si non *liquet*, pendet lis, pronuntiatur ampliùs, hoc est, ampliatur, protrahitur, prorogatur judicium. Aliquando Reus *comperendinatur*, actionem in perendinum seu tertiam diem protollendô ac differendô. Antequam sententia fertur, Præses requirit vota *Assessorum*, ratáque habet, communi Decreta sententiâ nec retractans, nec rescindens.

Promulgatâ decisione caussæ, fit *Executio*; nisi *Dilatio* impetretur vel *Intercessione* seu Interpositione: vel *Supplicatione* alicujus; aut pars condemnata petat recognitionem causæ, aut appellet, seu provocet, (intra statuti temporis terminos, qui nominantur *Fatalia*) ad *Judicium superius*, in quo finis controversiæ imponitur; nec *vitilitigatores* impunè relinquuntur.

Executio sententiæ.

Quæ omnia priùs calamô excipiuntur per Scribas, Actuarios, Notarios, Libellarios, Tabelliones, Formularios, Amanuenses, Exceptores cursim scribentes, Logographos, Dicographos, (JC. *Commentarienses*) brevitérq; & succinctè annotantur in codicibus scripturæ primæ seu *Protocolli*; (sic dicti, à colla prima seu glutine, quô olim glutinabantur libri)

Protocollum. aut *Protocoli*, (quasi à primo membro, nam *κῶλον*, membrum) unde postea diligenter exscribuntur, & perscribuntur, ac in *Acta* referuntur. Quorum scriptorum aliud Originarium; (vulgò *Orientale*) aliud Transumptum, seu Exemplum, (vulgò *Vidimus*;) *Authenticum* est, cui vel de Jure, vel de Consuetudine, plena fides habenda.

Officium Judicis. Cæterùm idonei, incorrupti & integri *Judicis* est, intelligentem esse Juris & Æqui; & attentum ad ejus *Punctum*; inflexibilem, severum, religiosum; non admittere clancularias delationes; quæstiones non confundere; non prolatare causas extrahendô diem, sed insistere: non sufferre perpexitates, & Sycophantias vulturum seu rabularum forensium, injustè aliquem judiciô vexantium; vel *prævaricandô* adversam partem juvantium & cum ea *colludentium*, sed rejicere; non præjudicare inauditâ causâ; aut sinistrè præconceptâ condemnare absentem aut indefensum; nec propendere favore aut odiô huc vel illuc, sed medium esse, & partis neutrius; non corrumpi largitionibus, (unde judicium nummarium) sed decernere simpliciter secundùm *Acta* (vulgò *Allegata*) & *Probata*, ac causarum merita; absolvendô innocentem, damnandô sontem, etiam ad *refusionem Expensarum*, ne protervia maneat impunita; sed ut luat, qui peccavit, sive in ære, sive in corpore.

Denique quod ad *Executionem pœnalem* attinet, prout Delictorum (quô nomine etiam Crimi-

Crimina comprehendimus) sunt discrimina, ita & pœnarum, suppliciorum, mulctarum, quibus noxiæ pro varietate Jurium Communium & Municipalium coërcentur ab iis, qui vel *merum* habent *Imperium*, seu jus & potestatem gladii, ut olim Romæ Quæsitores rerum Capitalium; vel *mixtum*, hoc est, conjunctum cum jurisdictione, seu juris dicendi licentia non tantùm in rebus capitalibus, sed etiam privatis. *Delicta* porrò vel committuntur circa *rem sacram*, ut est schisma, hæresis, apostasia, perjurium, blasphemia, Simonia, sacrilegium, sepulchri violatio; vel circa causas profanas eásque publicas: ut *crimen læsæ Majestatis*, cùm subditus adversùs Principem aut Remp. perduellis est, aut rebellio, seu contumacia seditiosa, ambitus, conjuratio, collegia illicita, receptationes facinosorum, peculatus, (furtum pecuniæ publicæ) annonæ flagellatio. Circa *personas privatas*, plagium, (abstractio liberi hominis) vulneratio, homicidium, prævaricatio, (causæ malitiosa proditio) tergiversatio, seu causæ per accusatorem desertio; calumnia, concussio seu injusta terroris injectio; raptus; (feminæ abductio libidinis causâ) impudicitia varia; crimen expilatæ hereditatis, repetundarum, furti. *Delicta communia* circa causas privatas & publicas: Prava suasio, injuria in alterius contumeliam admissa, libellus famosus, pictura famosa, rapina, damnum præter jus datum, scilicet à quadrupede, quod suprà diximus, pauperiem vocari;

damnum

damnum contra jus vel injuriâ datum, incendium, effractio, expilatio domorum, vis seu violentia alicui illata, crimen falsi in scriptura, vel instrumento, (mutando, delendo, radendo, celando, supprimendo, &c.) in moneta, testimonio, partûs subjectione, nominis mutatione, &c. veneficium, magia, ariolatio, &c. *Delictum*, quod *certum* nomen in Jure non habet, *stellionatus* dicitur, (à stellione, animali fraudulento) éstque fraus omnis, dolus malus, & impostura, ut si, v. g. quis, re aliquâ venditâ, postea aliam tradat, quam antè ostenderat, aut rem jam alicui obligatam iterum, obliget alteri, &c. Delictum impropriè dicitur, quod sine dolo, sed non sine *culpa* admittitur, quô tunc est *lata*, quando omittitur diligentia & circumspectio, quam passim homines ejusdem conditionis adhibere solent; *levis*, est omissio diligentiæ, quam diligentiores; *levissima*, quam non nisi diligentissimi impendunt.

Scelerosis infliguntur atroces pœnæ, ut alii deterreantur à sceleribus; ubi lictor rapit, loris ligat, vinculísque vincit sceleratos, injiciens manibus manicas, pedibus compedes vel pedicas, collo numellas, (collaria, bojas) & detrudens aliquos in ergastula, ut, compediti inter ergastularios, exequantur servilia opera, alios includit nervis, & exponit erectis in propatulo cippis: (Menianô infami) alios tradens carcerario custodiendos in carcere, & enervandos fame, squalore, pedore. Quidam prohibentur

bentur exire domô, quod JCti vocant *Custodiam privatam* seu domesticam, *Cicero* manûs injectionem.

Mitiùs torquentur, quibus pollex inter duo ferramenta premitur; enormes malefici traduntur carnifici, subjiciuntur quæstioni, imponuntur equuleo, prægravantur ponderibus, distringuntur & distorquentur fidiculis, aliísque modis, si confiteri nolint citra tormentũ, (JCtis *torturam*) ut in confessos, demum supplicium constituatur juxta promeritum.

Scorta & scortatores cæduntur virgis & flagris: impudicis prostibulis inuruntur stigmata seu cauteria infamiæ, unde viri feminæque stigmatiæ seu stigmatici; uti & proditoribus ac falsariis. Saccularii, manticularii, abigei, depeculatores mulctantur fustibus seu fustuariô, aut mulctâ, vel strangulantur suspendiô, in patibulo suspensi; præsertim effractores, directarii, vecticularii. Alicubi & furum socii (JCtis *complices*) ac receptatores æquiparantur compilatoribus ipsis, afficiúnturque æquali noxâ, pro varia tribunalium ratione.

Mœchi, (alicubi) raptores, plagiarii, homicidæ & rei læsæ Majestatis decollantur, gladiô aut securi percussi; latrones, sicarii, piratæ, sacrilegi, crurifragiô plectuntur, rotâ contunduntur, ejúsque radiis, elisis artubus, innectuntur & intexuntur; sed olim affigebantur cruci, seu furcæ. Parricidæ verò, fratricidæ, insuebantur culeo cum serpente, (aut cum cane & gallinaceo) aquísque mersi, suffocabantur.

tur. Principum interfectores discerpuntur quadrigis in diversum actis; bona verò illorum confiscantur ac publicantur; incendiarii, harioli, sagæ, striges & veneficæ cremantur super rogum: blasphemi elinguantur.

Calumniatores maligni, obtrectatorésque, & qui libellis famosis, anonymè scriptis, immerentes traducunt ignominiosè; itémque convicti perjurii, mutilantur aliquô membrô; aut condemnantur ad metallifodinas; (latomias, lapicidinas) vel ad triremes; aut exterminantur, ac proscribuntur, seu relegantur cum infamia, sive in locum *certum*, dicendi *exules*: sive ad vagandum, *extorres*; ut sic etiam Respublica liberetur purgamentis. Porrò exulum tria sunt genera, videlicet *Interdicti* igne & aquâ; *Relegati*, seu ad tempus amandati à patria; *Deportati*, & certis loci limitibus perpetuò circumscripti. Minora delicta puniuntur Gírgatho (*Suida*) seu catastâ clathratâ.

At crudelitas est, carnificinam exercere, dum immani cruciatu miseri (non raro insontes, ut olim martyres Christi, & hodie quoque) distenti torquentur, donec compago ossium divulsa membratim crepet, & singulæ ossium commissuræ distrahantur; vel ungulis, uncis, obeliscis, forcipibus, rastris, pectinibus ferreis, scorpionibus, plumbatis taureis sulcantur & dilaniantur; vel laminis ignitis & facibus aduruntur, seu ustulantur; liquatô plumbô perfunduntur: super testaceis fragmentis volutantur: aut in ollam pice, oleô, sulphure, resinâ bulli-

bulliente impletam elixandi conjiciuntur; aut assantur, & cremantur in craticula, aut lentô igne torrentur; vel prunis inambulare coguntur; aut tunicâ candente, (quam *molestam* vocabant) ac galeâ induuntur; aut sub digitorum ungulis subulæ & acus infiguntur: aut cruribus divaricatis in catasta extenduntur: aut suræ nodosos inter asserculos compressantur: aut ad bestias damnantur; aut melle peruncti, sub ardentissimo Sole, muscarum & culicum morsibus exponuntur; ídque extante aliquando geminis è scaphis solô capite; (quod supplicium *scaphismus* appellatur) aut trochleâ in torculari pressantur; aut rotis cultratis discerpuntur; aut vivi terrâ obruuntur, aut longâ fame enecantur, &c.

Turcæ soleas pedum fustibus nervosè pertundunt; Itali maleficum sublimè tollunt, relaxatísque funiculis, pendulum repentè cadere faciunt. Angli suspendiarios (patibularios) deponunt semíneces, & tepentia exenterant viscera; nonnullos trahis illigatos raptant ad supplicii locum, capite humum verrentes. Tyrannorum princeps, Nero, Christianos, ferarum pellibus contectos, canibus objecit lacerandos: aut palis per medium transfixos, cuspidibus sudium per os emergentibus, in usum nocturni luminis ardere jussit. Mezentius quondam mortua corpora jungebat vivis, & sanie tabóque fluentes, crudeli in complexu, & longâ morte necabat. Jápones, præter crucis & ignis tormentum immane, cingulô tenus homi-

hominem immittunt in ſcrobem ſpurcitiis oppletam; vel ſcalæ innexo, certatim aquam infundunt, eámque, admotis ventri duabus tabulis validè agitatis, iterum exprimunt. Quod ex parte quidam noſtrâ memoriâ imitati ſunt, milites dicam, an latrones, qui, circumacto fune conſtringentes arctiſſimè capita, per infundibulum ingurgitârunt undam, donec alvi inſtar tympani intumeſcerent. Alicubi eò proceſſit immanitas, reſupinos ut ligarent, nudóque eorum ventri pelves inverſas, cum vivis gliribus intus incluſis, ſuperpoſuerint, ſupérque pelves ignem exſtruxerint, quô excitati glires viſcera dentibus perfoderent & perroderent; alii apertæ medii corporis cavitati injecerunt avenam in equorùm pabulum. Sed pudet hæc, aliáque ſeculorum probra referre pluribus, tantúmque naturæ convitium inferre humanæ.

Deſiderius. Quàm fuit jucundum mihi Judicis officium. Judicii formam legitimámque punitionem abs te intelligere; tam graves & funeſti hoc genus Phalarides & Buſirides meis acciderunt auribus. Efficis profectò hac tuâ disſertatione, ut, quò plus obeo viæ, tantò plus referam oblectamenti, contrà quàm dici ſolet, longa itinera longa eſſe faſtidia. Eſt tamen, quod inſuper. *Mercurialis.* Quid illud? *Deſiderius.* Abundè cùm perſpiciam, quidquid hoc cauſarum eſt judicialium, mei cauſâ profectûs & profectionis allatum & agitatum eſſe, ſperare habeo, tuô me ductu, in Veteris Romæ fo-

mæ forensia digredi, an regredi posse. *Mercurialis.* Ita fiet, *Desideri*, ut cum cancris instituamus iter. *Desiderius.* Etiam in Legibus retroivimus, sine initæ viæ dispendio; cur in Judiciis non id perinde agamus? *Mercurialis.* Ut video, & tecum mihi disputandum est, & ambulandum. Quod ergo bene vertant veterum Judiciorum Divi Præsides, revisamus illa Romuli tribunalia, sed festinanter; inde pedem ad longè sacratiora Jura relaturi. *Desiderius.* Præ cupiditate volare videor. *Mercurialis.* Ne memoriæ labi imputes, si quædam, jam antè dicta, iterum perstrinxero; malo plusculò longior quàm obscurior esse. *Desiderius.* Præsertim in re Antiquitatis pulvere obsita.

Veterum Romanorum Judicia.

Mercurialis. Controversia in Judiciis privatis (nam de his nunc loquor) erant triplices. 1 *Personarum*, de liberis ac servis, libertis ac patronis, ingenuis ac libertinis; potestate parentum in filios, nuptiis, adoptionibus, capitis diminutionibus ac tutelis. 2 *Rerum*, de mancipationibus, usucapionibus, jurecessionibus, hereditatibus, fideicommissis, bonorum possessionibus, arrogationibus (sunt species adoptionis) & bonorum emptionibus. 3 *de Obligationibus*, quæ erant de mutuationibus, commodationibus, depositis pignoribus, stipulationibus, fidejussionibus, emptionibus, locationibus, societatibus & mandatis, variisque pactionibus nomine carentibus; solutionibus, acceptilationibus, novationibus, delegatio-

nibus, furtis, rapinis, damnis injuriâ factis, aut datis; & ipsis injuriis.

Prætores ex tribunali in Comitio jus dicebant, reddebant, constituebant, dabant diebus fastis, à fando dictis, quibus licebat jure agere, & Prætori sine piaculo fari: *Do, dico, addico.* Diebus *Intercisis* fas dicebatur certis tantùm horis. *Insignia* Prætoria fuerunt prætexta, sella curulis, hasta, ministri, accensi, lictores, gladius. Cùm Prætor ipse jus dicebat, tum ferebatur decrevisse, dixisse, addixisse, vel absolutè, dedisse; sin' alterum judicare jubebat pro se, tum judicium, judicem, actionem dedisse. Jurisdictio his tribus verbis comprehendebatur: *Dedit*, v. g. bonorum possessionem; *dixit*, v. g. aliquem liberum esse; *addixit*, v. g. in jurecessione. Prætoribus assidebant in judiciis per subsellia adjutores, qui *hastæ* (quæ ponebatur seu figebatur in loco judicii) præerant, inter quos Decemviri & Centumviri, &c.

Judicii Ordo hic erat. Primò *Postulatio* actionis, dein *Datio*; Dationem sequebatur *Editio*; hanc in jus *Vocatio*. Actio alia *stricti juris* secundùm Leges: alia *bonæ fidei* secundùm Æquum & Justum. Vocaturus quendam in jus, adhibebat aliquem actionis testem, captâ hominis præsentis aut fortè intervenientis auriculâ, dicendô: Licétne antestari? (id est, possum te testem sumere?) Si testis responderet, licet; tum adversarium etiam obluctantē vel fugientem, manu injectâ, ad Prætorem trahebat. Inde peditâ actione secundùm Leges, postulabat

Actor,

Actor, ut sibi liceret in adversarium intendere; sive contra eum agere; *Reus* contrà *Advocatum* poscebat, qui sibi jus suggereret; Actor autem vadabatur Reum, ut certô se die sisteret. Interea dum res in *vadimonio* fuit; Reus cognitâ actione aut cessit, aut se ad dimicandum contrà comparavit; si cessit; rem pactô aut aliâ transactione composuit, unde in edicto Prætoris: *Pacta conventa*; sin' jure experiri placuit; facta est *intentio litis*, die cognitionis præstitutô. *Vindiciæ*, dicebatur actio, cùm de possessione; seu usu rei, erat instituta; *Vindicatio*, cùm de dominio v. g. fundi. Aliquando Prætor jurisdictionem *Recuperatoribus* mandabat, qui nunc *Delegati Judices* vocantur; *Arbitri* arbitrarias causas cognoscebant; si gravior causa, præsertim Juris, (nam facti levior erat) eam Prætor Centumviris committebatur, unde Judicium Centumvirale. Datis Lectori judicibus; permissum est Reo, quem ex iis, vel quos, vellet eligere; nam sæpe per alios judicabat Prætor, ut dixi. Inde uterque litigator sibi denuntiabat in perendinum diem. Tertius cùm adesset dies, factum est judicium; jurabátq; Judex Jovem, lapidē, se ex Lege & animi sententia judicaturum. Litigantes juramentum calumniæ edebant. Post Oratorum ac Patronorum orationes, utrámque in partem; si causâ ambigua esset, sciebat Judex, sibi non *liquere*; si satis cognita, *condemnabat* aut *absolvebat*. Judiciô in hunc modum peractô, tria alia Judicia sequebantur. Primum de Reo, idque du-

plex; nam si pro illo pronuntiatum, *Restitutio in integrum* appellabatur; si contra ipsum; *Addictio* vocabatur, id est, ni judicatum faceret, creditori nexus addicebatur. Secundum de Petitore seu Actore, contra quem *judicium calumniæ* est habitum, cùm, scilicet pecuniâ acceptâ, litem vel falsò intendisse vel prætermisisse coargueretur. *Tertium in Judicem*, si aut dolô malô, aut gratiâ, aut inimicitiâ sententiam dixisset, unde litem suam facere dicebatur. Pars condemnata *æstimationem litis* præstare cogebatur.

In Judiciis verò publicis agebatur de criminibus, maleficiis, injuriis atrocioribus. *Quæsitores* dicti, qui ea Judicia exercebant, secundùm quæstiones à Legibus præscriptas. In iis Judiciis ubi Oratores se *dixisse* significârant, Præco, elatâ voce, proclamavit: *Dixerunt*. Aliquando ad clepsydram dicendum erat, ubi usurpata illa solennia verba: *Effluxit, & Dixi*. Ibi primò deferebatur & recipiebatur nomen Rei, jussu Prætoris in tabulas scriptum, quod est *Reum fieri*, seu Legibus interrogari; cùm plures unum facere vellent Reum, Judicium factum est, uter deferre deberet, quæ res *Divinatio* dicta, in qua de futuro quæritur. Ex multis accusantibus, primus, *Accusator*, ceteri *Subscriptores* dicti; *Dejurata* dein calumnia. Si statim fateretur accusatus, lis ei æstimabatur ut victo; & pœna repetebatur; si inficiaretur, *Delator* ejus, crimina in scripto edebat, & *fidejussores* de persequenda lite dati. His peractis,

actis, Judicii dies constituebatur; Reus interea, positâ albâ togâ, atram & obsoletam induebat, barbam & capillum promittebat; Patronos conquirebat.

Exinde, voce Præconis citatus, comparebat; fiebátque *Sortitio* vel *Editio* Judicum; Sortitio quidem, cùm Prætor, aut Quæstionis Judex, præscriptum Judicum numerum ex urna educebat; quô factô, & Reus & Accusator poterat rejicere, quos parùm sibi æquos aut idoneos putabant; quod *Rejectio* dicebatur. In locum horum Judex alios subsortiebatur, & *Subsortitio* dicta est. Editione Accusator ex 450 Judicibus, centũ edere seu nominare: Reus ex centum tenebatur edere 50. Inde Cognitio in duas plerúmque actiones divisa; Utráque habuit Accusationem & Defensionem. *Accusatio* potissimùm testimoniis nitebatur, quæ triplicis generis erant. Quæstiones, (testimonia servorum in tormentis) Testes, Tabulæ. Accusator, factâ potestate dicendi, actionem inchoavit. Ubi accusatio perorata, Patroni ad singula capita respondebant, testibus utrínque adhibitis. In *secunda actione* Reus priore locô dicebat, posteriore Accusator. Ubi dixerunt Oratores, Sententiáque erat ferenda, Quæsitor suis Judicibus tabulas distribuit, &, ut suas sententias ferrent, in consilium misit, hoc est, jussit ad urnas ire, quibus præerant Custodes, quorum cura attendere, quomodo sortes ex iis ducerentur; aut in eis calculi vel tabellæ à Judicibus deponerentur. Unicuíque verò da-

bantur tres tabellæ ceratæ; una A *Absolutionis*; secunda C *Condemnationis*; Tertia NL *non liquet*. *Ampliatio* fiebat, cùm Judices significabant, *non liquere*, id quod ex diribitione tabularum patebat. Prætor, seu Quæsitor condemnaturus, prætextam posuit; ejus formula ferè talis fuit: Condemnationis: *Videtur fecisse*; *aut non jure videtur fecisse*. Absolutionis: *non videtur fecisse*; *jure videtur fecisse*. Ampliationis: *ampliùs cognoscendum*. Addebatur utplurimum pœna in condemnatione: *Videtur vim fecisse: atque eô nomine aquâ & igni illi interdico*. Duo consequebantur Condemnationem, *Æstimatio litis*, & *Animadversio*. In Æstimatione litis, si Reus solvendô non esset, ejus bona hastæ atque auctioni subjiciebantur; ea qui emissent, *Sectores* dicti, Redemptorésque bonorum, damnatî vel etiam proscriptî. *Verberationis*, *Coërectionis*, & *Talionis* curam habuerunt lictores apud Triumviros Capitales, ad Columnam Meniam. *Verberatio* virgis facta, expeditis scilicet fascibus, mortis supplicium præcessit; *Fustigatio* in castris usitata; *Talio* est similitudo supplicii seu pœnæ, ut patiatur quis taliter, ut fecit. Ignominia & Infamia erat, cùm quis munerum & honorum jure privabatur. Si Reus absolveretur, duo itidem judicia relinquebantur, (ut suprà indicavi) primum *Calumniæ*, si falsum crimen intulisset accusator; alterum *Prævaricationis*, si cum Defensore collusisset, & alia vera crimina celâsset. Calumniatoribus frons inurebatur funestâ literâ

terâ C. Prævaricatores infamiâ notabantur publicâ; furriferi, obnuptô capite, in furcam seu crucem agebantur. *Desiderius.* Ne Apollo quidem Delphicus meliora consulentibus responsa dedit, quàm tu. Veterum mihi Judiciorum formam explicâsti. Memini, cùm Tullianas Orationes manu volverem, quoties in iis hæsitârim, quoties caput scalpserim, & antiquarium rei Judiciariæ Interpretem mihi optârim; modò nactus sum. *Mercurialis.* Si interpretari est rem superficietenus delineare. Huic viæ ad Veteres remensæ satis est pretii, si ea tibi molesta non accidit: *Desiderius.* Molesta autem? perjucunda & peramœna. *Mercurialis.* Sed enim: Quæ mutata subito rerum hæc facies? Veteris dum Romæ forum obambulamus, subductis repentè Romuli mœnibus, nova Roma caput exerit, & pro Capitolio arcem illam Adriani; pro templo Concordiæ, Vaticanum; pro tribunalibus profanis, sacri Juris sellas ostentat.

Salve sancta Petri sedes, Domus inclyta Divûm,
Relligione potens; Divini Numinis haustus
Tu populis spargis, cœlique sacraria pandis,
Notitiam Verique Dei tu detegis Orbi,
Et sacras statuis Leges; cum Legibus aras.

Te Duce ac Magistrâ, quidquid de Deo ter Opt. Max. scimus ac loquimur, profitemur nos scire ac loqui. *Desiderius.* Sacer horror mihi concutit artus; Major agit Deus, ad majora scienda remittit. *Mercurialis.* Fac, animô constes. Cernis Templum hoc augustum, in-

gens, centúmque columnis nixum? Hîc illa ſcientiarum Regina *Theologia* ſedem habet, hîc docet. Reverentem intrò feramus pedem, &, quæ ſummatim tradit, pro ingenio & noſtro, temporis, & itineris, percipere ſtudeamus. *Deſiderius.* Aures attentas præbeo; Tu Spiritus alme, Spiritus ſapientiæ ac ſcientiæ, placidus animis illabere noſtris.

CAPUT LXXVIII.

Theologia.

EST hæc, ſi nominis etymon ſpectemus, ſermo de DEO; ob quam cauſam Metaphyſici quibusdam appellantur Theologi; quemadmodum & Poëtæ, quòd Divini Numinis laudes & encomia ſuis adumbrare carminibus tentârint. Presſiùs, Theologia eſt ſtudium rerum Divinarum, ſeu ſcientia de Deo, partim ratiocinatione, partim cœleſtí revelatione nixa. Dividitur autem in eam, quam vocant Poſitivam; & in eam, quam appellant Scholaſticam. Prior nomen inde habet, quòd ponat & ſtabiliat fundamenta, locóſque argumentationum Theologicarum, occupata potiſſimùm in explicando & interpretando Sacræ Scripturæ ſenſu juxta auctoritatem SS. Patrum. Qui ſenſus duplex eſt; Alter Hiſtoricus ſeu Literæ, (TT. Literalis) qui vel eſt Proprius, nitens ſimplici & nativô verborum ſignificatu; vel Metapho-

Theologiæ diviſio.

taphoricus, transferens verba ad ſenſum Improprium. Alter eſt Myſticus ſeu Spiritualis, qui non tam in verbis quàm rebus, per verba ſignificatis, continetur. Et hic eſt triplex. 1 Allegoricus, ſignificans Chriſtum vel Eccleſiam militantem. 2 Tropologicus, ſeu Moralis, ſpectans mores. 3 Anagogicus, reſpiciens vitam in cœlo æternam. Omnes faciunt ad verbum Dei in ſe fœcundum fructuosè exponendum. Theologia Scholaſtica, ſeu Dogmatica, aut Didactica, quæ & Speculatrix, magis in cognoſcendo quàm agendo conſiſtit; dum Concluſiones & Conſequentias ſuas accuratiùs & more Philoſophicô ſpeculatur, & ad prima Principia reducit. Hæc latiùs ſumpta, prout Religionis Dogmata enixiùs perſcrutatur, uberiúsque propugnat, distribuitur in Polemicam ſeu Controverſam, (vulgò Controverſiſticam) quæ myſteria fidei contra Hæreticos defendit; & Moralem, ſeu eam, quæ de Moribus (vulgò Caſibus Conſcientiæ) agit, ex theoria deducens praxin, dum ex principiis Theologicis docet declinare à malo, & facere bonum, explicandô ea, quæ ad directionem conſcientiæ pertinent. Alia diviſio eſt in Theologiam Myſticam & Aſceticam, (quæ in affectibus maximè conſiſtit) ac Symbolicam, quæ per figuras & ſymbola explicatur.

Primus Sententias, ex SS. PP. ad fidei dogmata ſpectantes, collegit libris quatuor Petrus Lombardus Pariſienſi, circa annum Chriſti 1140. quam ob cauſam eum Magiſtrum Sententiarum

tiarum appellant: quem deinceps alii ſubſecuti ſunt; inter quos eminent D. Thomas Aquinas, cognomentô Doctor Angelicus. Floruit circa annum D. 1268. unde Schola Thomiſtarum; & Joannes Duns, origine Scotus; claruit circa annum 1294, qui Doctor Subtilis audit cum Sectoribus ſuis. Prior Opus ſuum Theologicum, quod Summam vocavit, tres in Partes diviſit. In Prima agit de Deo & Angelis. Secundam diviſit in duas alias, quarum priorem nominavit Primam Secundæ; alteram verò Secundam Secundæ. In illa disputat de fine hominis, ejúsque actibus, vitiis, ac peccatis, itémque de legibus & gratia; in iſta de Virtutibus tam Theologicis quàm Moralibus. In Parte Tertia de DEO Homine (ſeu Divini Verbi cum humana Natura communicatione, quod Sacratiſſimum Myſterium Græci ἐνανθρώπησιν, Latini Incarnationem vocant;) & de Sacramentis.

Diſſerunt ergo Theologi, juxta methodum S. Thomæ in Parte ejus Prima, de Exiſtentia DEI, (ut loquuntur) quomodo videlicet exiſtat ac ſit; quî cognoſci queat; quæ ſit ejus natura, quæ proprietates, attributa, perfectiones; quomodo ſimplex; excludens omnem compoſitionem; unus non admittens numerum aut conſortem: ſummè bonus, infinitus, immenſus, immutabilis, æternus, nullâ cognitione exhauriendus, (T T. Incomprehenſibilis) ineffabilis; cognoſcendus tamen intuitivè (ut T T. loquuntur) ſeu clarè videndus à

Beatis

Beatis per Lumen Gloriæ. Ipſe verò ſcit & videt omnia, quæ facta ſunt, & fient, fieríq; poſſent vel abſolutè, vel ſub conditione. Et hæc vocatur TT. Scientia Media ſeu Hypothetica, vulgò Conditionata. Ejusdem voluntas alia eſt Beneplaciti, quæ ſi ſit ſimpliciter & abſolutè efficax, nunquam fruſtratur ſuô fine; quod ſi merum ſit deſiderium, fruſtratur ſæpe; hinc enim ſunt peccata.

Alia eſt ſigni, quâ exteriùs radicat per præceptum, prohibitionem, permiſſionem, conſilium, oblationem opis præſentis ad agendum, quid ab Angelo vel homine fieri velit. Hinc oritur Doctrina de Providentia DEI, de deſiderio omnes homines ſalvandi; de Prædeſtinatione (ut loquuntur) ſeu Deſtinatione & efficaci Decreto, transmittendi quosdam ad æternam beatitudinem. (Reprobi dicuntur Præſciti, nequaquam deſtinati ad ſupplicia æviterna.) In hac Parte diſputatur etiam de Myſterio SS. Trinitatis, de Proceſſionibus Divinis, earúmque principiis, relationibus, notionibúsque, & ſpeciatim de Perſonis ipſis Sacratiſſimæ Triados, Patre, Filio, & Spiritu Sancto, déque earum miſſionibus, per quas manifeſtantur Mundo. Et hæc de DEO. De Angelis verò, qualis eorum natura, perfectio, multitudo, diſcriminatio, creatio ſeu inceptio, potentia ſeſe movendi, intellectio, illuminatio, voluntas, ſtatus gratiæ & meriti, (viam vocant) peccatum, pœna, ordines, miniſteria. Hæc in Parte Prima.

In

In Prima Secundæ, de Beatitudine, & fine hominis ultimo, qui est DEUS, & ipsius per visionem beantem (beatificam vocant) comprehensionem & fruitionem (ut loquuntur) possessio. De dotibus corporis beati, quod subtile, agile, clarum, nulli corruptioni obnoxium; de præmiis cœlestium civium. Hîc explicatur, qui sint actus humani, & qui ex iis quomodóque liberi ac voluntarii; qui non voluntarii, qui violenti ac coacti, qui medii seu mixti propter cupiditatem, metum, ignorantiam, incogitantiam; quæ sit ignorantia antecedens, comitans, consequens. Quæ actuum humanorum regula proxima, nempe conscientia, sive ea sit opinans, sive dubia, sive errans. An dentur actus indifferentes, seu adiάφοροι, ratione mali aut boni. Quid sit peccatum, & quotuplex; quæ differentia, quoad speciem & numerum; quæ ejus macula, quis habitus, quæ pœna damni & sensûs, cur illa æterna; quod DEUS non sit autor peccati; quomódo lues originaria ab Adamo in posteros propagata sit; quòd cupiditatis pravæ (concupiscentiam vocant) motus, qui reprimuntur, vel quibus resistitur, non sint peccatum; quâ ratione, per labem illam protoplastorum, naturam sit corrupta & vulnerata. Exinde tractatus de Legibus, quarum ea est conditio, ut sint utiles, autoritate publicâ conditæ & satis promulgatæ; ubi agitur de Legis Mosaicæ obligatione & abrogatione; de Legis Evangelicæ seu Gratiæ inceptione, materia, (quæ maxime est

mè est Sacramentorum administratio) & usus obstrictione ac necessitate sive Præcepti, sive Medii, ut loquuntur, sine quo salus æterna nemini datur; penes quem sit authoritas, humanas ferendi Leges, interpretandi, adstringendi, relaxandi, abolendi, &c. Quæ sint Censuræ, seu Pœnæ Ecclesiasticæ sive Pontificiæ; Quid in Jure Canonico Excommunicatio, Suspensio, Interdictum. Quid sit Gratia Divina, quæ ejusdem divisiones in Sufficientem & Efficacem; in gratis datam, & gratum facientem, (aliàs Justificantem seu Sanctificantem:) in Excitantem (Vocantem, Operantem, Prævenientem:) in Adjuvantem, (Cooperantem, Comitantem, Subsequentem.) Quid sit meritum de Condigno, quid de Congruo, &c.

Jam in Secunda Secundæ, Virtutes ex Gratia Divina, ceu radice prodeuntes, declarantur; in quibus præcellunt tres illæ, quas Theologicas vocamus, Fides, Spes, Charitas. Fides quidem, cùm sit ex auditu, nobis proponitur per verbum DEI scriptum, & non scriptum, seu Traditiones; itémque per autoritatem Ecclesiæ, hoc est, summum Pontificem, Conciliáque à summis Pontificibus approbata; & ipsius Ecclesiæ certas notas ac signa, quibus veritas à falsitate discernitur. Est autem fides certissima quidem, obscura tamen; cujus mysteria digna redduntur creditu, cum illis, quas dixi, Ecclesiæ notis, quòd sit Una, Sancta, Catholica, seu Universalis. Hîc disputatum de necessitate actuum fidei, sive explicitæ

plicitæ sive implicitæ; de confessione sive professione externa, de vitio opposito, quod est Infidelitas, prout convenit Judæis, Gentilibus, Hæredicis.

Quid in fide erroneum, quid suspectum; quid offendens pias aures, quid temerarium; quid inducens ad aliorum peccatum expenditur. Quomodo hallucinentur Novatores, non distinguentes spem à fide; in quo consistat spei certitudo; cui opponitur desperatio ac profidentia (vulgò præsumptio.) Hinc gradus fit ad charitatem DEI & hominis; ubi fit mentio duplicis amoris, quorum alter amicitiæ seu benevolentiæ, (in quo tamen hoc discrimen est, quòd amicitia apertiùs se exerat) cujus finis est is, cui volumus bene; & à nobis distinetur; alter, quem vocant concupiscentiæ, (concupiscentem dicamus) illum ipsum, qui amat, respuit. Hîc explicatur ordo amandi alium pro alio; item corripiendi & corrigendi: Huc etiã spectant, quòd Græci dicũt σκάνδαλον nos offendiculum, ruinam, impactionem vocamus, cùm scilicet quid dicimus, facimus, omittimus, per quod alius inducatur in occasionem ruinæ spiritualis, seu committendi peccatum. Dehinc in disputationem veniunt Virtutes illæ, quas suprà diximus, Cardinales vocari, inter quas plurimùm negotii facessit Justitia; huic cùm sit annexa Religio, Virtutum Moralium nobilissima, spectat ipsa quoq; ad hunc locum; sed nos ei peculiarem destinavimus.

Pars

Pars Tertia Summæ Thoméæ agit de Verbo Incarnato & Sacramentis, quorum vi & efficaciâ meritorum Christi participes reddimur. Est autem Incarnatio Naturæ Divinæ cum Humana copulatio ac conjunctio in eadem hypostasi Verbi, scilicet secundæ Personæ SS. Trinitatis, Filii Patris æterni, cujus ille Imago est, & Verbum, quod per Intellectum est genitum; qui, per unionem hypostaticam, nostram assumsit naturam seu humanitatem. Hîc explicatur Christi sanctitudo; quadruplex ejus scientia, scilicet visio beata, scientia infusa, acquisita, & ea, quam per experientiam habuit; libertas ejusdem circa mortem subeundam. Conjunctio cum Voluntate Divina, præmia meritorum Servatoris, ejúsque cultus. Quæ sit communicatio idiomatum, seu attributorum utríque Naturæ, Divinæ & Humanæ, communium. De Sacramentis verò, quomodo sint signa sanctitatis, & simul causæ, dum gratiam & continent, & dignè suscipientibus conferunt, quam Veteris Legis Sacramenta solùm figurabant seu præsignabant; & complura alia, quæ de illorum materia, forma, ministro, effectu, fructúque quæri solent. Sacramentalia vocantur, ritus, ceremoniæ, actiones exteriores ac religiosæ, ab Ecclesia approbatæ, conferentes cùm ad decentem ac piam administrationem & susceptionem Sacramentorum; tùm ad reliquum DEI cultum obeundum.

Desiderius. Quanta rerum Theologicarum silva est! Merè videbamur Templum aut Basilicam

filicam ingressi, nunc experimur, in, nescio quod, mare nos delatos esse. Petamus littus; & hanc illis velificationem relinquamus, qui, quæ nos cursim rasimus æquora, plenis ingentium voluminum carbasis sulcant. Nostri consilium itineris nôsti; quocúnque deferimur, hospites sumus. Cæterùm in hoc genus argumentis, dum licet & res patitur, ex Ciceronis & aliorum Latinioris linguæ Autorum arculis verba sumenda duco; sed ubi res aliqua vel non extitit, vel certè illis Latii Patribus Patratis nota non fuit, quô, quæso, pactô nomen ejus extare potuit? Nam quis ferat, ut, cum, nescio quo, Tulliano simiolo, fidem Divinam, voces Persuasionem? Ut Excommunicationem, aquâ & igni interdictionem? Ut peccata morituro remittere, sit Deos superos Manésque Illi placare? Ut Sacramentum, Passio, Redemptor tanquam parùm Romano à Romanorum Religione proscribantur? *Mercurialis.* Meâ quidem sententiâ minùs religiosus est, quis quis in hac materia verbis æquô religiosior est. Merè amo te de hoc judicio.

Nos cum sancta Matre Ecclesia & loquamur, & sapiamus. Id tamen, dabimus operam, ut si minùs tersè, non tamen sordidè locuti videamur. *Desiderius.* Hactenus Theologia, quam dixisti Speculatricem vocari, egisti; Quæ Practicæ, seu Moralis, sit Methodus & Argumentum, nunc expedi. *Mercurialis.* Hîc in varias itur distributiones; quidam digerunt eam secundùm ordinem Alphabeticum; alii

alii ferè modum & divisionem D. Aquinatis sequuntur, omissis, quæ plus subtilitatis & speculationis habent. Qui Controversias Fidei tractant, diversâ & ipsi incedunt viâ, & Hæresin, Hydram illam multicipitem, punctim cæsímque adoriuntur. Institutionum Christianarum seu Doctrinæ Catecheticæ Summa continetur quinque capitibus. In 1 agitur de Fide & Symbolo Fidei. In 2 de Spe & Oratione Dominica. In 3 de Charitate & Decalogo ac Præceptis Ecclesiæ. In 4 de Sacramentis. In 5 de Officiis Justitiæ Christianæ, hoc est, de peccato vitando, de virtute sectanda. Sed de his satis. Si quæris, quomodo testimonia ex S. Thoma adducta notari soleant, observa, Summam ab ipso Theologicam divisam in Quæstiones, & has in articulos, suis inscriptâs titulis. In his proponit Oppositiones; istis subjungit suas Assertiones seu Responsiones (quæ vocantur Corpus;) post Responsiones subdit Solutiones objectorum, hoc modô: S.Th. 1.P. q. 12. ar. 6. ad 1. id est, Primâ Parte, quæstione 12. articulô 6. ad primum argumentum oppositum respondendô vel dicendô. Si notæ sint hujusmodi: 1. 2. q. 6. &c. vel 2. 2. q. 3. exprimuntur ita: Prima Secundæ; vel Secunda Secundæ (Partis;) quandóque additur in Corp. hoc est: in Conclusione seu Assertione, quam facit S. Thomas: Quid verò dices ad has figuras? D. A. in 4. d. 49. q. 2. ar. 2. Explico: Doctor Angelicus in librum quartum Sententiarum, (nam in quatuor hos libros, com-

mentarios edidit) distinctione quadragesimâ nonâ, quæstione secundâ, articulô secundô. Apud Scriptores Theologos reperies varias citationes. v. g. D. 6. s. 3. dub. 1. concl. 3. n. 4. vel tr. 6. c. 2. m. 3. h. est, Disputatione sextâ, sectione tertiâ, dubiô primô, conclusione tertiâ, numerô quartô; vel tractatu sextô, capite secundô, membrô tertiô. Gl. indicat glossam seu interpretationem. *Desiderius.* Tot inter nobiles scientias, quas methodicè ponis ob oculos, cui me applicem, ambiguum copia facit. Paullò ante in Jus Civile inclinabant studia mea, nunc animum ad se Theologia convertit. Alter enimvero sum in bivio Hercules. *Mercurialis.* Erit tempus, cùm alterutrum literæ Pythagoréæ tramitem inibis; id ne inconsulto fiat impetu, lustremus porrò domos, urbes, regiones, visuri, quomodo se consocient homines pro mutuo adjutorio, in familias, Respublicas, Regna, cujus rei fundamentum est Concordia; videamus imprimis, quid Oeconomia reposcat domestica? De Rebus Theologicis recurrit argumentum.

CAPUT

CAPUT LXXIX.

Oeconomica.

EST prudentia de obtinenda felicitate domestica, quæ aliàs dicitur bonum familiare, privatum, oeconomicum; ad quam tuendam requiritur primùm parare, tum parta tueri. Minima hominum consociatio, est domestica; eáque triplex, *conjugalis, patria, herilis*, ritè coalita in unam familiam: quam regunt paterfamilias cum matrefamilias; quibus subsunt filii & filiæfamilias, universúmque famulitium.

Distinctio rei familiaris hæc est. Possessio domestica vel est immobilis, vel mobilis; immobilis aut naturalis, aut artificialis; *naturalis* vel *terrestris*, ut ager & hortus: vel aquea, ut lacus, stagnum, piscina, fons; *artificialis*, est domus. *Possessio mobilis* vel est *mensura*, ut nummus: vel *mensurata*, eáque animata vel inanimata. *Animata* est vel homo, ut servus; vel bestia, quæ facit vel ad *nutritionem*, ut ovis, capra, sus; vel ad *laborem*, ut jumenta; vel ad *munditiem*, ut felis; vel ad *custodiam*, ut canis; vel ad *delectationem*, ut psittacus, philomela: *Inanimata* possessio est vel *necessaria*, vel *honoraria*. Ibi sunt ad *victum pertinentia*, ut esculenta & poculenta; & *supellectilia*, eáque partim *vestiaria*, ut vestimenta, lectisternia, mappæ; partim *vasaria*, ut culinaria, cellaria, mensaria; partim *sellaria*, ut cistæ, mensæ: partim

Distinctio rei familiaris.

operaria, ut ſecuris; partim *ignominioſa*, ut matulæ; *honoraria* ſunt imagines, ſtatuæ, tapetia.

Acquiſitio rei familiaris.

Acquiſitio rei familiaris eſt vel ſimplex, vel mixta. Simplex eſt ordinaria, vel extraordinaria. Ordinaria fit labore; éſtque vel naturalis, vel artificialis. *Naturalis* eſt vel *primaria*, ut Georgica, ſub qua Agricultura, Viticultura, Horticultura, & Cura ſilveſtris: vel *ſecundaria*, eáque vel pecuaria, ſub qua Paſtoritia, Venatoria, Aucupium & Piſcatura; vel foſſura metallica, vel cæſura lignorum.

Artificialis acquiſitio eſt vel permutatio, vel ædificatio. *Permutatio* eſt mercatura, fœneratio, & operæ elocatio. *Mercatura* vel eſt liberalis, eáque tum domeſtica, quæ dicitur inſtitoria (*Sueton.*) & *ſtataria*; tum externa, quæ eſt *maritima* ſeu *nautica*: & *terreſtris* ſeu *vectoria*: vel *ſordida*, ut cauponaria. Fœneratio eſt uſura, vel cambium, de quibus cap. 76. *Operæ elocatio* eſt itidem vel liberalis, vel ſordida; illa eſt, cùm quis operam ſuam Reip. locat in officio aliquo publico; hæc in privato, quæ eſt mercenaria. *Ædificatio* eſt, quâ domus acquiritur accommodata familiæ quoad ſanitatem, commoditatem ac jucunditatem: itémque rei familiari ſervandæ.

Acquiſitio extraordinaria vel eſt *directa*, ut hereditas, accretio per alluviem, dos, donatio, inventio theſauri: vel *indirecta*, (*Quintil.*) ut emtio, locatio, conductio, luſus, cautio, depoſitio pignoris, & ſimilia. *Acquiſitio mixta*,

ta, cùm plures modi acquirendi concurrunt. v. g. occupatione, acceſſione, ædificatione, confuſione, uſucapione, uſufructu, parſimoniâ, &c.

Domus. *Domum* faciunt *ornatam* parietes bene feneſtrati, albati, picturati, projecturis ornati; *tutam* verò januæ bene obſeratæ, feneſtræ bene cancellatæ ſeu clathratæ; *commodam* verò conclavia juſtæ amplitudinis bene diſtincta pro vario uſu: nempe ut ſit, ubi convivant domeſtici, hibernaculum ſeu hypocauſtum inſtructum fornace vel caminô; Andronítis ſeu andron eſt pro viris; Gynæcéum vel Gynæconítis pro feminis. Et pro parandis cibis culina; tum refertum ſupellectili menſariâ cœnaculum (tricínium, cœnatio; & pro penore asſervando cella (hypogéum, apotheca penuaria ſeu penaria, promptuaria, (promptuarium) mellaria, olearia, vinaria, carnaria, farinaria, caſearia, granarium, &c. & pro requie nocturna dormitoria; próque aliis rebus idonea reconditoria, armaria, arcæ, repoſitoria; denique pro transferendis rebus ſportæ, cóphini, &c.

Cubiculum habeat lecticas, quarum latera utrínque lectum ſuſtinentia ſunt ſpondæ, harum partes extremæ, fulcra; quibus ſuperextenta cadurca, aut filô texta, aut lignô coaſſata; & lectiſternia (toralia, ſindones lecticariæ;) grabáti (anaclinteria) ſunt pro meridiana reclinatione delicatiorum, quam Latini meridiationem vocant: & vaſa cum præfatione honoris nominanda, ut matulæ (ſcaphia)

phia (pro vesica levanda; & adstructos secessus pro exoneranda alvo, vulgo *latrinas*: civilius dixeris sellas *patroclianas* & *familiares*, *loca communia*: loca, quò eunt *saturi*, seu quò itur ad *requisita naturæ*. Solet è lacunari suspendi cubicularis lucerna, seu lychnus, vel unius elychnii, (monomyxus) vel plurium (polymyxus.) Cubiculo vicinum est *procœtium* seu antithalamus; inde *solarium*, ex quo transitus ad viridaria, ubi ambulacra subdialia, hypæthrum, xystum seu xystus, éxedra, peristilium, diæta, stibadium; nec desunt aviaria, columbaria, gallinaria, & pergulæ & porticus, sub quibus lignorum caudices (segmenta, fragmenta) & *ruta cæsa* reponantur.

Ordinatio contubernii. Bona *ordinatio contubernii* sita est in distributione rerum & officiorum: ut quæque res in domo suum habeat locum; & quísque locus suam rem, quò pareat statim, quid absit, vel adsit: item quísque domesticus suam functionem, & quæque functio suum agentem, ne, respectandô alius alium, omnes agant incuriosè, omnia tamen sub inspectione *Oeconomi*, (quem etiam procuratorem, curatorem, dispensatorem, promumcondum, subcuratorem, obsonatorem appellare licet) ad cujus curam pertinet non cibatus tantùm & commeatus, (res cibaria ac potoria) sed præcipuè rationes *accepti* & *expensi*; quas, antequam in *rationarios codices* referat, priùs subnotat in *Diariis*. Servit etiam in quotidianum usum *talea* seu tessera, (lignum quadratum) in qua numerus vel

vel accepti vel expensi, invecti seu illati & exportati apprimitur, annotatur, inciditur crenis. Et quia aliud est parsimonia, aliud sordities, ditescendúmque artibus est bonis, non malis, cavebit, ne, nimiùm parcè faciendô sumptum, defraudet genium familiæ, dum sordidè & præparcè de victu quotidiano derádit, & improbè comparcit. *Paterfamilias* curabit, ut omnes noctu *sub clavi* sint: meminerit, se esse *primum mobile*, uxorem & liberos *stellas fixas*, *Saturnum* gravitatem, *Jovem* prudentiam, *Martem* fortitudinem, *Solem* religionem, *Venerem* humanitatem, *Mercurium* facundiam, *Lunam* ubertatem rerum, *Centrum immobile* justitiam. Ab his ad officia conjugum progrediamur.

Caput LXXX.

Conjugalis Societas.

Basis familiæ est conjugium à Deo institutum, (sed nequaquam præceptum omnibus, cùm virginitas sit præstantior connubiô) ad propagationem generis humani; inde enim veniunt legitimi liberi, &, propter hos, famulatus, cum reliquo apparatu œconomico.

Matrimoniô junguntur mas & femina: nec refert, utrùm ille sit juvenis, an viduus, virgo, an vidua; dummodo ambo sint cœlibes & nubiles, nec oppidò dispariles ætate, nec ar-

ctiùs propinquitate conjuncti, ne nuptiæ fiant inceſtificæ; néve ex nobiliore familia denúbant, & innúbant in ignobiliorem, quod parit discordiam.

Mas diſpicit ſibi de femina, ad nubendum habili, (nimiùm juvenculæ, nimiúmque exoletæ, & anus, ſunt illocabiles) quæ honeſtè nata ſit, & pudicè educata, famáque illibatâ: utrùm inſigniter dotata aut venuſta, an indotata, non adeò curandum; quia dos, ſive fuerit *profectitia*, videlicet à parente profecta: ſive *adventitia*, nempe à quovis alio proveniens; *parapherna* (JC. *paraphernalia*, ſunt proprium uxoris peculium) & *forma* ſunt bona fugacia & evanida, & excitant plerúmque *rivales*, quorum alterum ferre repulſam neceſſe eſt; dotalia bona compenſat virtus.

Poſtquam adjecerit animum ad aliquam, eámque honeſtè adamârit, *ambit* ipſam ducere in matrimonium, ſive procet ſeu poſcat eam à parentibus per prónubum, aut conciliatricem, (apage lenones & lenas) vocatur *prenſator* aut *procus*; quòd ſi utérque nupturientium patrímus eſt, aut matrímus, nihil tentant inſciis parentibus: ſi his orbi; conſulunt *Curatores*.

Prenſatio.

Contractus nuptialis.

Cùm *Amans* ſeu *Amator* (*Amaſius* & *Amaſia* nec Latinè ſatis, nec pudicè dicitur; *Amatorculus* amat leviculè) obtinet, ut ſibi *amata* deſpondeatur, conſtituuntur & celebrantur *Sponſalia*, confirmatúrque *Deſponſatio* (quæ eſt promiſſiò ſeu ſtipulatio futurarum nuptiarum) *arrhis*, quas JCti vocant *Sponſalitias*. Solent deſponſati, publi-

publicè promulgari è ſuggeſtu, ne connubia ſint clandeſtina, aut interveniant impedimenta contractum connubialem vel prohibentia, vel etiam dirimentia, & ita fiant innuptæ nuptiæ; qui quidem Contractus Matrimonialis (quæ eſt ſtipulatio, ſeu mutuus conſenſus de præſenti traditione corporum) apud Chriſtianos evecta eſt ad dignitatem Sacramenti; nec ritè confici poteſt, niſi in præſentia Curionis & teſtium. Ad evitandas lites ſcribuntur priùs & conſignantur tabulis *pacta dotalia*; quibus de dote & reciproca donatione convenitur & cavetur.

Matrimoniô contractô, cujus vinculum eſt indisſolubile, (neque enim more Hebræô aut Gentilium licet repudiare, ſeu dare *libellum repudii*, aut *polygamiâ* uti) dies dicitur *nuptiis*, quâ copulantur à Parocho, ſolenníque precatione & ceteris Eccleſiæ ritibus junguntur novi conjuges; quam Solennitatem cohoneſtant utriúsque partis neceſſarii & *paranymphi*, comitantes ſponſam, *pronubæq;* eam concinnantes. Canitur *Hymenæus* (Thalaſſio, Epithalamium) & in *Nymphæo* geniale epulum ac choreæ inſtituuntur. *Digamus* eſt, qui ſecundam uxorem duxit.

A nuptiis ſponſa ducitur in ædes ſponſi, fiúntque *repotia*: & tum iſte recipit nomen mariti; illa maritæ: eos verò, qui ſibi elocârunt natam aut gnatum, incipiunt vocare *ſocerum* & *ſocrum*; ipſi ab eis appellandi, *gener* & *nurus*. Qui verò elocant nepotem vel neptem, fiunt *próſocer*, & *próſocrus*, (ſocer magnus, ſocrus

Propinquitates.

 magna;)

magna;) qui duxit, *prógener*; quæ nupſit, *prónurus*: ſed mariti frater eſt *levir*; ejusdem ſoror, *glos* (oris;) fratris uxor, *fratria*; ſororis maritus, *ſororius*; cæteri conjugatorum, *cognati* ſunt inter ſe & *affines*; eſt & luſtrica neceſſitudo ex baptiſmo orta, ubi, qui ſacrô fonte tingitur, dicitur *ſusceptus*, quem qui ſuſcipit ſeu tenet manibus luſtrandum, appellatur *patrinus*, (*ſusceptor*, *pater initialis*, & quia ei nomen imponit, *Onomaſta*; vulgò, *Compater*.

Officia Conjugum.

Officia Conjugum communia continentur amore & auxiliô mutuô, itémque fidelitate conjugali & patientiâ. *Mariti* eſt, ſuſtentare & protegere uxorem, honorificè de ea ſentire, verecundè cum illa vivere, reverentiam potiùs quàm metum ſui conciliare, exorbitantem corrigere, quoad fieri poteſt, ſuaviter; nec, niſi extremâ neceſſitate, venire ad verbera. *Officia uxoris* propria ſunt, eſſe domiportam inſtar teſtudinis, caſtimoniæ ſtudere inſtar Penelopes, diſpenſare labores domeſticos inſtar apiculæ, eſſe *condam* potiùs quàm *promam*; maritum habere pro lege & norma ſua; alienis negotiis ſe non immiſcere; denique non eſſe muſéum hirundinum. Sit concordia inter utrúmque & manſuetudo; uxor ſit viripláca, & obediat; vir imperet, ſed non deſpoticè, neque ſit uxorius, ut illi, qui argentum accipiunt dote, imperium vendunt; ab utróque abſit *zelotypia*, & quamvis *offenſiuncula* quandóque domeſticæ intercurrant, procul tamen amandetur disſidium, unde ſit maritus *ſurdus*, uxor *cæca*.

eta; denique jura jugalia ab utróque ſtrictè
ibſerventur. *Deſiderius.* Quod antè de patien-
ia meminiſti, mihi in mentem revocat, neſcio
ujus, reſponſum Philoſophi, qui rogatus, cur,
ùm magnus eſſet ipſe, parvam duxiſſet uxo-
em, ſubjécit, ſe ex malis elegiſſe minimum.
Mercurialis Democritus is fuit, celebratus à
iſu, uti Heraclítus à flectu. Quid ad paren-
es & cognatos pertineat, porrò disquiramus.
Deſiderius. Quod antequam facias, pauca, quæ-
o, interferas de veterum Nuptiarum ritibus,
iam frequens illorum in Scriptoribus occurrit
nemoria. *Mercurialis.* Strictim aliqua tangam.
Nuptias præcedebant *auguria*; inde nova nu-
pta, quam communi nomine *Cajam* appella-
ant, deducebatur in domum viri cum *facibus*
hinc tædæ jugales;) ipſa *flammeô* velata, ſeu
obnupta, (unde nuptiæ) *colum* & *fuſum* geſtabat;
lia ejusdem utenſilia puer (quem *Camillum*
ocabant) in operto vaſe ferebat; uxores
uaſi *unxores* ſunt dictæ, quia poſtes januæ ma-
italis oleô ungebant, dabántque operam, ne
men transgrediendô contingerent pede; ibi
qua ipſis & ignis offerebatur, ad ſignificandam
ruptam connubii copulam quacúnque in for-
ına; quibus ceremoniis adhibitus eſt deus, cui
omen *domidúcus*. Novis conjugibus ſparge-
antur à pueris prætextatis *nuces*, & *Feſcennina*,
oc eſt, laſciva (quæ & prætextata dicuntur) oc-
inebantur carmina, fauſtáque vota acclama-
antur. Divortium cum uxore facturus adi-
nebat ei *claves*, & *res ſuas habere* jubebat. *Deſide-*
rius.

rius. Paucis explicâsti, quod volebam. *Mercurialis.* Imus ; & observamus, *Confarreationem* fuisse olim genus Sacrificii inter virum & uxorem, in signum firmissimæ conjunctionis. Contrà, *Diffarreationem*, &c. *Virago* est mulier, moribus viro similis. *Virosa* mulier libidinosa. *Mulierosus* & *uxorius* nimiùm obnoxius & deditus feminis, aut uxori.

Caput LXXXI.

Parentes, Liberi, Cognati, &c.

DEUS fœcundat conjugatos sobole, masculâ & femineâ : cujus intuitu fiunt è conjugibus parentes, pater & mater; quidem sunt improles. Cùm tempus est pariendi gravidæ uxori, & Deus avertit casum abortionis, (fœtus in utero conceptus, antequam perfectè formetur, *embryo* dicitur) enititur filiolum, vel filiolam ; quandóque gemellos, raròtergeminos ; & postquam peperit, (antea parturiit) fit *puerpera*, latitatura domi tempore puerperii, aliquot à partu seu enixu septimanis, inde prodit, & in æditu templi sacrô lustratur carmine.

Partus.

Obstetrix.

Obstetrix (deductis *secundis*. vuldò *secundinis*) excipit infantulum tepidulô balneolô, lætatúrque, si videt esse corpusculô integrô, & absque nævo ; reponítque in cunis involutum fasciis, & religatum ; vagientem autem délinit, cunarum prorsum rursum agitatione, & consópit.

Alma

Alma genitrix (aut etiam conducta *nutrix*, nutricula) fovet alumnum ſuum, reclínem in ſinu; amplexatur, oſculatur, ſuaviatur: præbensque ubera ſitienti, lactat eum. Puſio ipſe lactet, ſeu ſuccum lactis extrahit labris, ſeu lac ſuctu: (*collactaneus* dicitur, qui iisdem mammis nutritur) paullò pòſt tamen ſatiatur ſeu nutricatur pulte, præmanſóve cibô in *pædagogio*. *Geraria* abſtergit ſordidatum molliculis linteolis, & involvit plumeo lectulo, ne algeat: ſæpiuſcule etiam impoſitum ulnis circumgeſtat, ut aſſueſcat ſeſſitationi. Et quia *ſubmejuli* commingunt & conſoriunt lectum, eum *infantaria* identidem repurgat. — *Nutrix.*

A *lactatione* pervenitur ad *ablactationem*, (ut Scriptura S. loquitur, hoc eſt, removetur lactens ab uberibus) & à cunabulis ad *ſerpéraſtra* (vehiculum ambulatorium, & ſubalare puerorum:) ut condiſcat ibi manducare cibos ſolidiores; hîc incedere firmiter, bimulus circiter; ad mucum abſtergendum appenditur ei faſciola pectoralis: ad ornatum & pro amuleta bulla. Reliquum infantilis ætatis exigitur lallandô, & luſitandô pupis, crepitaculis, ceteríſque crepundiis; ſed petulanter evagantem aut flentem ſolent territare *manducô*, fictô terriculamentô. Et ſic paullatim maſculeſcit, & in ephebéum deducitur, idémque patriſſat aut matreſcit. — *Educatio.*

Diverſa puerorum nomina, ratione partûs. — *Poſthumus* dicitur, à morte patris natus: *Caſo*, exſectus matre peremptâ: *Proculus*, patre ſene vel peregrè editus: *Cordus*, ultra tempus legitimum in utero geſtatus: *Lucius*,

cius, primâ luce natus: *Manius* manè. *Opiter*, cui superstes est avus, mortuô patre: *Agrippa*, pedibus priùs exeuntibus prognatus; *Ancus*; aduncô brachiô puer, nec exporrectu facili: *Expositus*, seu *projectitius*, qui est abject⁹, ut pereat; vel ab alienis educetur; *Suppositus*, (supposititi⁹; subdititius) qui pro vero & nativo subditus.

Ex utróque parente eodem nati, vocantur *germani fratres & sorores*: ex eodem patre duntaxat, *semigermani*: ex eadem matre tantùm, *uterini*: ceteri venientes ab eadem progenie; *consanguinei*, (necessarii, propinqui;) è paterna stirpe, *agnati*; è materna, *cognati*: *vitricus* & *noverca* habent *privignos* & *privignas*.

Consanguineorum gradus.

Pater tui parentis utriuslibet, est tuus *avus*; mater ejusdem, tua *avia*: porrò horum parentes, tuus *proavus* & *proavia*; istorum, tuus *abavus* & *abavia*: illorum, tuus *atavus* & *atavia*; rursúsque horum, tuus *tritavus* & *tritavia*; qui suprà sunt, vocantur *majores*.

Liberi autem nostri sunt filius & filia: quorum liberi nobis erunt *nepos* & *neptis*; istorum, *prónepos* & *proneptis*; illorum, *ábnepos* & *abneptis*; inde sunt *átnepos* & *atneptis*, *trínepos* & *trineptis*; qui infra hos erunt, appellabuntur *posteri* nostri. Hi omnes dicuntur *descendere* in lineâ stirpis *recta*, aut *ascendere*.

At in *obliqua* sunt tui patris frater, qui est tuus *patruus*; matris frater, *avunculus*; aviæ frater, *avunculus magnus*; proaviæ frater, *avunculus major*; patris soror, *tua amita*; matris soror, *matertera*: supra hos sunt *propatruus* & *proamita*,

amita, abpatruus & *abamita ; proavunculus* & *promatertera . abavunculus* & *abmatertera.* Duorum fratrum liberi , sunt *patrueles* ; duarum sororum, *consobrini* ; fratris & sororis *amitini* & *matrueles (Ulpiano,)* sed horum omnium indistinctè, *sobrini.*

Officium parentum commune , liberos sustentare , & rectè educare , hoc est, instituere ad pietatem & reliquas virtutes erga Deum & homines assuefacere ad laborem, conformare ad morum civilitatem : retrahere verò ab ignavia , protervia , squalore,&c. *Satyricus* monet:

Nil dictu fœdum, visúque hac limina tangat,
Intra qua puer est.

Sed quædam *matercula* solent nimis blandiri & indulgere filiis , (quos *alba gallina* indigetant *pullos*) præsertim unigenitis ; quâ corruptelâ illi fiunt immorigeri , tandémque degeneres; in qua genere & paterculi quidam peccant, nam

Si damnosa senem juvat alea, ludit & hæres
Bullatus , parvóque eadem movet arma fritillô.

Ingenuorum est liberorum, præbere se genitoribus, quippe vitæ suæ post Deum auctoribus, obsequentes ad nutum, præstare iis reverentiam , amorem , opem , & omne genus officii ; fugere impatientiam , murmura, responsationes , contumaciam , pervicaciam , & quidquid adversatur pietati , aut dehonestamento est familiæ.

Parentum quoque est, colligere liberis *hæreditatem* ; *spurios* & *nothos* exheredes jura volunt , hoc est , expelli ex patrimonio. *Heres* alius

Officium parentum.

Liberorum.

Hæreditas.

alius est ex *testamento* ; alius ab *intestato*. Ille vel est universalis, sive *ex asse* ; vel *ex parte* tantùm (JCtis *partialis*) utérque horum vel est *necessarius* heres (ut sunt omnes in recta linea descendentes &, post hos, ascendentes) nisi sit causa justa aut exheredandi, aut prætereundi ; vel non est *necessarius*, hoc est, ad libitum testatoris. Si non sint plures, quàm quatuor, liberi, *legitima portio*, est *triens* hereditatis, hoc est, pars tertia (olim ex lege Falcidia erat quarta) paternæ *substantiæ*, inter eos quatuor, aut pauciores, dividenda ; si plures sint liberi, *legitima* est *semissis* seu pars dimidia inter ipsos cernenda seu *herciscenda*, quod idem ac partienda.

Si præmaturè demoriuntur, relicturi post se superstites orphanos, addecet constitui testamētô orbitatis præsidium Tutores & Curatores ; *Tutores* quidem dantur pupillis, qui sunt *impuberes*, (hoc est, masculi, qui nondum complêrunt ætatis annum XIV, puellæ, quæ nondum implêrunt XII;) *Curatores* autē constituuntur puberibus, qui usque ad annum ætatis XXV vocantur *Minores*. (JCtis *Minorennes*.) *Curatorum* officium est, Indices hereditarios (*Inventarium* JCtis) conficere, & juxta eos, depositâ Tutelâ aut Curatione, (JCtis *Curatela*) rationem reddere, nihil esse abalienatum ; quare debent operam dare, ut ex bonis immobilibus, hoc est, fundis, proveniant fructus : ut pecunia in annuos reditus convertatur : ut nihil omittatur

Tutores &

Curatores.

priis

ejus curæ, qualem diligens paterfamilias propriis bonis adhibere solet.

Cùm ii, qui xxv ætatis annú explêrunt, (*Majorennes* vocantur JCtis) hercifcunt bona inter se, *distributio* est penes natu maximũ; prælectio penes natu minimũ, & sic cõsequenter. Alicubi primogenitus fit heres ex asse, reliquis sustentatio sufficiẽs pro cõservanda dignitate status & familiæ suæ assignatur, uti fit apud Principes ac Magnates. Hæreditas *jacet*, nõ ádita; *defertur*, quando adire possumus; *adimitur*, cùm heres institutus, postea scribitur exhæres; *aditur*, cùm quis se hæredem esse dicto factóve demonstrat; *repudiatur*, cùm repellitur; *omittitur*, cùm quis se excludi putat. *Hæredipetæ* captant hereditatem; *adoptio* est, cùm alienus in filium adsciscitur, seu adoptatur; ísque dicitur *adoptivus*; *abdicatur*, qui è familia & jure filii ejicitur; *emancipatur* filius aut filia, cùm è patria potestate exit, & sui juris efficitur, filia, cùm *elocatur*. Pergamus hinc ad turbam capillatorum, aut, si vis, ad pileatorum. *Desiderius*. Quid hoc ænigmatis? *Mercurialis*. Ad *heros*, inquam, & *servos*; hi apud veteres Romanos ex longo capillitio & nudo capite dignoscebantur ab *ingenuis*, qui solebant radi; donabantur pileô, cùm, è servitute vindicati, efficiebantur *liberi* & *libertini*, unde ad pileum vocare est, ad libertatem vocare. In numismatis antiquis altera facies caput feminæ exhibebat, cum inscriptione: *Libertas*; in altera cernere erat duos pugiones, adjectô pileô; quô Brutus & Cassius, Cæsaris

 occi-

occisores, patriæ liberatores indicabantur. *Desiderius.* Hæc antiquitatis inspersio præ quovis mihi condimento est.

CAPUT LXXXII.

Heri, famuli.

FAmiliâ per sobolem auctâ, vel etiam imminutâ, opus est, pro domesticis servitiis, conduci famulos & famulas, respectu quorũ parentes fiunt *heri* & *hera*. Olim *servi* legebantur & emebantur è captivis, ideóque dicebantur *mancipia*, quia manu capti in bello; servorũ nati, fuerunt *vernæ*, *vernulæ*, *vernaculi*, (æ, quorum dicacitate quævis procacia dicta, vocantur *vernilia*) perinde in servitute manentes, donec essent facti liberi per manumissionem; atque tunc dicebantur *liberti* & *manumissi* filii autem *libertini*: Apud nos Christianos omnes sunt *liberi*, quare pauperiores, qui serviunt conducti mercede, habentur instar clientum & clientarum, sub patronis & dominis, quos sibi elegerunt.

Servi.

Herorum munus.

Herorum munus est præbere famulis salarium, aut mercedulam & alimoniam (sive sit diarium, seu victus quotidianus: sive demensum, cibatus menstruus) non malignè & sordidè, ne conquerantur, se *microtrógos* potiùs esse quàm *artoirógos*: distribuere pensa laborum quotdiebus; sed & intervisere, an quísque agat, quod debet, & quomodo; nam oculus domini sagínat equum; habenda cura non

ion corporis tantùm, ſed & animi; tractandi noderatâ comitate, ut nec ſævitiâ alienentur, iec indulgentiâ corrumpantur; dominum ſuim colant potiùs, quàm metuant; in delinjuentes ſatiùs uti objurgatione, quàm caſtigaione; ídque ſine contumelia & acerbitate. In najori familia officia quoque distribuuntur, ut ilius ſit *janitor* ſeu *oſtiarius*, *atrienſis*, *mediaſtinus*, *coparius*, *pediſequus*, *anteambulo*, *antecurſor*, *cubiularius*, *ab admiſſionibus interioribus*; *ab epiſtolis*, &c. Dominæ habent *pediſequas*, *ornatrices*, *implicatrices*, &c.

Officium famulorum erga dominos continetur *veneratione*, *obſequiô*, *fidelitate*; ſint boni & frugi, non ceſſatores, curioſi, futiles, hárpaces, nugatores & nugivendi, rixoſi inter conſervos; exequantur impigrè demandatas operas; præcaveant heri incommoda; ne ogganiant impudenter, niſi velint tractari ſerviliter, & fieri *maſtigia*, *verberones*, *flagriones*; (plagipátidæ, *Plauto.*) nihil effutiant rerum domeſticarum, quod meliùs ſileretur; nec aliunde in domũ inferant; ſit in iis celeritas cùm ingenii dexteritate, ne videantur cerebrum habere in manu.

Munus famulorum.

Domini ne ſint *Euchiones* & *harpyiæ* œconomicæ, quæ ex ampla familia faciant amplam miſeriam; inſit ipſis *pietas*, quâ Deus ſtatuitur actionum omnium *omega* & *alpha*; nam Regis ad exemplum, &c. inſit *prudentia*, ut ſciant, quid, quantúmque in diem, ſeptimanam, menſem, annum expendere debeant, quid valeant; noverint uti *diſſimulatione*, nec omnia ad vivum

Dominorum virtutes.

rescecare velle; insit *vigilantia*, *liberalitas* conjuncta cum attentione ad rem familiarem, & æquitate erga omnes. Servitutem vel herus servo, vel servus potest renuntiare hero. Atque hæc de Oeconomia domestica, cujus optimus magister est *Usus*, informatrix *Experientia*. Tempus est ex privatorum ædibus procedendi in publicum. *Desiderius*. Sequor.

Caput LXXXIII.

Politia: ubi lustramen urbis.

Tria requiruntur ad Rempublicam.

Respublica dicitur reductio familiarum multarum sub Regimen unum: eò instituta, ut omnes queant degere tranquillè, & agere sua securè & ordinatè, ne potentior opprimat imbecilliorem. Ad hanc rem opus est *conjunctione domiciliorum*; quæ, si minor, appellatur *pagus*; major, *oppidum*; quandóque *oppidulum*; maxima, *urbs*; quæ differt à *civitate*, quòd hæc constet civibus, illa ædificiis. 2 *Limitatione ordinum*, ut alii præsint cum potestate, & jurisdictione; alii subsint cum subjectione & obsequela. 3 *certis Legibus* & institutis, quibus omnes & singuli colligantur in unum corpus.

Triplex forma Regiminis.

Forma Regiminis est triplex; quippe administrat Rempublicam 1 alicubi *plebs* ipsa, permutans inter se officia per vices, dicitúrque *Democratía*, seu dominatio populi. 2 alicubi *Optimates*, dicitúrque *Aristocratía*. 3 alicubi potitur

titur rerum *unus solus.* dicitúrque *Monarchia*, seu Regnum; ejúsque Dominator, Monarcha. *Oligarchia*, seu paucorum dominatus, habetur in vitio Politiæ, seu Regiminis Politici.

Circumvisamus urbem. Ubi quæritur, quæ sit *habitatio*; an tuta, amœna, commoda. *Tuta* habitationi servit circummunitio: cùm oppidis extrorsum circumdantur mœnia, fossæ, valla, imò & valli, inter quos intervallum est; introrsum verò pomœrium, quà civibus datur accessus ad munimenta; tandem locis editioribus speculæ, in quibus civici excubitores éxcubant, vigilésque vigilant. *Portas* solent præmunire bipatentibus valvis, & deinsuper impendentibus *cataractis*, (cancellatis foribus) obsepiréque seu *stabilibus*, seu *subductilibus* (sublicüs versatilibus, pensilibus.)

Habitatio civium.

Amœnam habitationem facit amœnitas sitûs, pulcher prospectus, decóra fastigia turrium, nitidáque inædificatio platearum, nempe ut primarii vici, habentes utrínque contiguas ædes, sint ampli: earúmque ordines directi, & ad symmetriam atque structuram conspicui; tecta potiùs compluviata & testudinata, quàm pectinata & in angustum surgentia: sint dimensa quaquaversùm viarum spatia; angiportus, juxtim transcurrentes, sint angustiores, flexuosi, & ferè curribus impervii. Anteriora domorum sint pervia, præstructis porticibus, ut pateat siccus transitus tempestate pluviosâ: plateæ verò ipsæ stratæ lapidibus, ne ambulationes sint lutosæ.

Commodè habitatur urbs, sita locô salubri, non ad palustria virus exhalantia; & cui bene prospectum est de omnibus necessariis, ut sunt ædificia publica, & ultro affluens aqua, & facilè parabilia cibaria, ligna, &c.

Publica ædificia.

Publica ædificia sunt imprimis *templa* ad amplitudinem urbis, proportionem & comparationem exstructa; tum *Cœnobia* & Monasteria, religiosorum virorum ac feminarum claustra; inde *curia* pro conventu Senatûs; *prætorium* pro exercendis judiciis; cum adjuncto *carcere* pro custodia delinquentium; *ærarium* & *armamentarium* pro asservando publico ære & armis; *Gymnasium* & *Schola* pro exercenda & bonis juxtà literis ac moribus imbuenda juventute; *Balnea* diversæ pro diverso sexu. *Technophylacium*, locus, ubi præstantia artis opera; *Antiquarium*, ubi vetusta asservantur.

Dehinc sunt: *ptochodochia* receptacula mendicabulorum, *læmodochia* peste afflictorum: *leprodochia* & *hierocomia* leprosorum: *gerontocomia* & *adelphotrophia* seniô laborantium, & *nosocomia* ægrotantium: *orphanotrophia* pro enutriendis misellis pupillis, aut expositis, (sicubi probra ista fiunt;) & *hospitalia* seu *xenodochia* pro introducendis hospitibus peregrinis. (*Parabolani* Græcis & JCtis sunt homines ad curanda debilium corpora deputati.) Et *diversoria*, ubi advenæ divertant; vel etiam *popina*, ubi edulia semper reperiantur parata; sicut & potulenta in *cauponis* & *œnopoliis*.

Fora

Fora.

Fora (compita & quadrivia) debent esse plura in populosa civitate pro rebus venalibus, & distincta locis, ut scias, ubi quid quæras; nimirum alibi forum *pecuarium*; (equarium, boarium, suarium) alibi *olitorium*, *piscatorium*, *pistorium*, *carnarium*, *nudinarium*, &c. alibi deniq; *scrutarium* ubi *scrutarii* venditant scruta, & *mangones* interpolatas vestes.

Opificia habentes aliquid *sordium* aut *strepitûs*, optimè locantur in *suburbio* ut lanienæ, ustrinæ, sordescentésque officinæ cerdonum, & strepitantes fabrorum: *cloacæ* verò & *fórica* in recessibus platearum; quarum aliæ *diffusoria*, devehentes aquas immissas in fluentum, lacum aut mare, aliæ *subdiva*, quibus conceptæ aquarum sordes non aliò evomuntur, sed, quasi terræ alveo inhaustæ, sidendô conficiuntur; priores substratas esse oportet *straturâ* declivi, planâ, solidâ.

Aquaductus.

Aquaductus fiunt ab *aquilege*, seu per aperta *incilia*, seu per occultos canales, derivatos è montanis scátebris, & effundentes aquam hinc inde in *castella aquaria*, & ex his, per siphones, in *crateres* & *conchas*: in defectu fontanæ (fontalis, fontanalis) aquæ fluvialis diffunditur tractoriis machinis; aut effodiuntur putei, circumdati oras crepidine: unde aqua vel hauritur situlis seu urnis, sive per *récbamum*, sive *tollenonem*, sive *tympanum* rotatile, ductilibus seu tractoriis; vel *antliâ*, (hoc est, mobili intra arrectum canalem perticâ, infernè

cavô ære præmunitâ, undæ intra tubulum æneum attrahendæ, cogendæque) penduli manubrii agitatione egurgitur. Ubi ne quidem talium est copia, constituitur *cisterna* depressiore locô, in quam pluviales aquæ confluunt per *colliciàs*.

Via publica extra urbem.

Adde his *vias extra urbem publicas*; quæ veteribus, glareâ vel silice stratæ, instar erant aggerum & pulvillorum altiusculæ & marginatæ, hoc est, firmiter arctatæ & strictæ ad oras lapidibus grandioribus, ne diffluerent ac spargerentur. Dispositi per eas crebriores *cippi* quidam, eminentes, in quibus insidere fessis, onera reclinare, aut ex iis in equum ascendere fas esset. Extabant & *columella*, quæ, notis numerorum incisæ, milliaria notabant; passim quoque monumenta & sepulchra adsita latus utrúmque prætexebant. Memorabilis comprimis Via *Appia*, à porta Capena Capuam usque, deinde usque Brundusium lapidibus strata per milliaria Italica 474; latitudine 23 pedum, ut duo currus ex adverso liberè quirent pervadere & commeare, nec brevior Via *Flaminia*, quæ Româ Ariminum usque, & inde porrò Aquilejam ducebat.

Navalia.

Adde *navalia*, quæ sunt loca, ubi naves construuntur, aut subductæ quassatæve instaurantur & asservantur.

Portus.

Adde *portus*, seu locos conclusos, quò portantur merces, & exportantur. Solent ex utráque parte vel manu collocari turres, è quibus, ad claudendum aditum, duci catenæ per machinas possint; vel natura-

naturali situ acroteria & promontoria procurrunt; ubi aggeres continuatâ serie ad arcendos fluctus; latera capacia, navigiis excipiendis commoda; quáq; non patet violentior ventis accessus; profunditas tanta, quæ navis onerariæ rebus convectis gravîs, sit patiens; adsunt columnæ cum ansis & anulis ferreis, quibus naves illigantur: crebríque fornices, quibus importata conduntur & asservantur; in faucibus speculæ altæ & munitæ (qualis Pharos Alexandrina) ad prævidendos velorum adventus; unde nocturnis ignibus certi nautis monstrantur ingressus: nec non propugnacula ad tuenda sociorum navigia. Descriptionem portus Carthaginensis habes Æneidos 1.

Pontes. Magnifica quoque est *pontium* substructio, quorum alii lignei, qualis admirandus ille Cæsaris lib. 4. de bello Gall. alii lapidei, ut ille Trajani Danubiô instratus, & impositus pilis è lapide secto ac quadrato, fornicibúsque devinctus & concameratus, de quo Dio Cassius & Xiphilinus. Huc accedunt *moles aggerum* in aquis jactæ, quibus illæ frenantur & coërcentur. Vide Curt. lib. 4. c. 7. Nobis non vacat plura de his meminisse. De *Magnitudine Urbis Romæ* mira narrat Lipsius, in qua ait fuisse palatia 1780, totidem urbium instar, in quibus circus, fora, templa fontes, balnea, &c. insulæ verò (domus ab aliis abjunctæ) 46602. Quæ cùm, jam antea orbis caput, parē non haberet, Augustus tamen Cæsar ita eam ornavit & excoluit, ut gloriaretur, marmoream se re-

Magnitudo Urbis Romæ.

linquere, quam lateritiam accepisset. Nunc ab ædificiis ad incolas.

Caput LXXXIV.

Societas Civilis.

URbicis ut bene sit omnibus, distinguendi certos sunt in ordines, sua cuivis assignanda functio, providendúmque, ut & agantur, quæ agenda; & corrigantur, quæ non agenda, aut perperàm acta; & exorbitationes revocentur ad normam.

Ordo civium.

Ordo civium est, quòd alii sint *patritii*, oriundi claris prosapiis; alii *ephori*, (*optimates*, *primates*) cooptati in Magistratum sive suffragiis, sive subsortitione: alii *plebs*, privata curantes; omnes secernendi cognominibus seu cognomentis familiarum, propriísque prænominibus & agnominibus.

Primores Magistratuum.

Primores Magistratuum, sunt *Senatores*, invigilantes publicæ saluti; & *pratores*, vacantes litigiis componendis; *adilésque*, inspectores publicarum ædium; & *tribuni plebis*, procurantes, ut populus contineatur in bono ordine; & quodvis collegium intra limites suorum statutorum & privilegiorum.

Hi tribuni dividuntur alicubi in *Duumviros*, *Triumviros*, *Quatuorviros*, *Septemviros*, *Decemviros*, *Centumviros*. Quorum officium est ferre plebiscita, autore Senatu; horum tamen jurisdictio (Duumviralis, Triumviralis, &c.) non est diu-

diuturnior, quàm in Duumviratu, Septemviratu, Centumviratu relinquuntur: sunt & *tribuni Cereales* seu *panarii*, *carnarii* seu *macellarii*, *piscinarii*, *cerevisiarii*, *vinarii*, &c.

Dum *Senatus* (Senatorum major; & minor est ordo, & in hoc pedarii seu pedanei) agit *consessum* in *curia*, domo senatoria, senaculo) ubi *album* (vulgò *matricula*) civium & acta civica asservantur. (tabulæ publicæ, commentarii, Archivum, Tablinum vel Tabularium, Chartophylacium, Grammatophylacium) *Consul*, (cujus officium alicubi añuum, alibi perpetuum; quibusdam in locis præsidet directioni cum collegis per vices temporum) aut ei substitutus *Proconsul*, cogit, dat, habet Senatum; dimittit consilium, proponit deliberanda; *Consulares viri* sententias dicunt; *Syndici* assidentes decîdunt intricatos casus; *Notarii* (scribæ urbis, tabellarii, tabelliones, amanuenses curiæ, actuarii, archigrammatei, dicographi) perscribunt & consignant *auctoritates* seu Senatusconsulta, vulgò *Conclusa*. *Irenarcha*, olim *Censores*, præsunt moribus corrigendis. Huc referuntur varii *Officiales*, (*Apulejo*) Accensi, Apparitores, corycæi seu exploratores, circitores nocturni, portarum custodes, nuntii, cursores, viatores, &c.

Minores Officiales.

Opifices habent suas sodalitates, (sodalitia) tribus, curias, corpora, ubi novitius, professus artificium, exhibet artis specimen Curionibus, demúmque in ordinem recipitur; infima plebs,

Opifices.

plebs, sunt mercenarii, proletariáque multitudo, & relati inter ærarios, seu capite censi.

Civium officium. *Civium* est, præstare sibi mutua *officia*; licèt alius aliô sit honoratior; aut privilegiis & immunitatibus à censu & oneribus gaudeat; solent etiam indigenæ præ inquilinis (qui jus civitatis non habens) eximi in quibusdam; peregrini alicubi sunt vectigales, eorúmque bona caduca.

Quando cives rarefiunt, admittuntur novi *municipes*, hoc est, in *album* civium referuntur seu civitate donantur: quando superabundant, *colonia* (coloni) emittitur aliò, ut ex illis aliísque *convenis* novum fiat *municipium*.

Officiū Magistratûs. *Magistratuum* est, ne Respublica capiat quid detrimenti: quod fieret, si permitterent 1 quenquam civium vivere otiosè, neque advigilare suis rebus. 2 aut vestium pretiô modóve excedere vitæ & statûs sui conditionem, alióve luxu prodigere patrimonium. 3 aut facere quæstum malis artibus, & aliis præripere sua. 4 aut tolerarent publica inhonestamenta, comessationes, popinationes, ganeas, lupanaria, labem juventutis. 5 aut distribuerent publicas functiones, secundùm personas, non secundùm aptitudinem & merita. 6 conniveréntque ad omnia præpostera. 7 & non sufficerent seu substituerent defunctis alios. 8 aut non contribuerent salaria iis, qui ministrant publico.

Bona Reipublica constitutio. In *Rebuspublicis* bene *constitutis* sunt. 1 severæ *Leges* ad omnia; non facilè novandæ, nedum temeran-

merandæ ; ut *ſumptuaria* de pretiis rerum & manupretiis, &c. nequis exlex aut illex poſſit defraudare alienum. 2 *juſta executio* in violatores Legum, ſine perſonarum reſpectu ſeu discrimine (vulgò *acceptione.*) 3 *anniverſaria examina*, ubi quiſque cogitur reddere rationem, quâ induſtriâ victum quærat : ne cui liceat eſſe otioſo, aut in alios iniquo : aut exercere mendicitatem oſtiatim ; imò Magiſtratus ipſe, ſiquem expilavit, repetundarum tenetur, aut ambitûs, ob honores malis artibus comparatos.

Niſi hæc obſervantur, imprimis autem, ut *juventus* rectè *educetur*, ſubnaſcitur indubitanter perturbatio rerum, furta, rapinæ, latrocinia, meretricia, mutuæ oppreſſiones, pauperies ; ſubverſio denique & ruina Reip. tantò major & facilior, quantò ipſa eſt populoſior.

Speciatim Magiſtratuum eſt, providere communitati de ſubminiſtratione rerum neceſſariarum, quod fit per *Mercatores*, & varios rerum venalium *Curatores* & *Expoſitores* ; de præſidiis valetudinis ; quod agitur per *Medicos*, de quibus cap. 75. De adminiſtranda juſtitia, quod efficitur per *Judices*, de quibus cap. 77. Curanda per *ſervos publicos* mundities platearum, meatus fontium, repurgatio caminorum, cautela ignium, tranquillitas noctium, unde *circuitio vigilum*, qui horas proclamant nocturnas, & ſubinde Oſcum illud ingeminant : *Orſe verſe* (cuſtodi ignes.) Cuſtodia portarum & clavium. Alicubi ſub ſerum crepuſculum pro

ſigno

signo urbis claudendæ, pulsantur æra *clusilia*; ad incendium extingendum, æra *incendiaria*; malefico, cùm *ducendus*, æs *ferale* sonat. Hæc succinctiùs de Politia; plura si desideras, lege Lipsium de Doctrina Civili, & Exemplis Politicis: Petrum Gregorium Tholosanum de Rep. & Politica P. Adami Contzen, S. J. Nos avocat Mercurius, tinnulum manu quatiens marsupium. *Desiderius.* Nimirum Mercatorum deus. *Mercurialis.* Ita est; admoveamus nos ad illum, & ejus exploremus artes. *Desiderius.* Obsequor. Est tamen quod insuper. *Mercurialis.* Quid illud? *Desiderius.* Sportulam de Magistratu Veteris Romæ. *Mercurialis.* Rogator es, vel ponte dignus Milviô. Accipe.

Magistratus Veteris Romæ.

Magistratuum Romanorum genera & discrimina fuere plura. Aut enim à *temporibus* dividuntur: ut Ordinarii, Extraordinarii; illi dicti, qui statis temporibus & semper in Rep. essent, ut Consules, Ædiles, Tribuni, Quæstores; hi, qui nec eodem tempore, nec semper, ut Dictatores, Intérreges. Aut *à personis* discriminantur, ut Patricii, Plebeji, Mixti. E quibus primi dicti, qui solis Patritiis patent, ut interregnum; alteri, qui soli plebi, ut Tribunatus, & Ædilitas plebis; postremi, qui cuíque Ordini, ut ceteri omnes. Aut *à qualitate* agnominantur, ut *Majores* & *Minores*, ídque sensu duplici; vel ab auspiciis; vel à potestate majore vel minore. Aut denique distinguuntur *ab insignibus*, in Curules & non Curules; illis jus est *sella eburnea*, ut Dictatori, Consuli,

Cen-

Censorì, Prætori, Ædili, Curuli, istis minimè.

Consules appellati, quòd bono consulerent publico, supremum Romæ Magistratum, eúmque annuum, sicut plerique alii gerebant; eorum insignia fasces & secures cum duodecim lictoribus, sella curulis, toga prætexta, scipio eburneus, sive sceptrum. *Consules.*

Pratores à præeundo dicti sunt, quorum munera præcipua, Ludi, quos dabant in populi gratiam: Sacra, quæ domi plerúmque curabant Bonæ Deæ per uxores; *Jurisdictio* tam in privatis judiciis (in quibus Res Civiles) quàm in publicis (in quibus Criminales tractabantur.) *Urbanus*, apud quem Cives agebant; *Peregrinus*, apud quem Peregrini. *Pratores.*

Ædiles, quibus nomen ab ædium cura, inspiciebant opera publica, curabant incendia. Penes ipsos, ritus funerum, infamium muliercularum coërcitio, balnea, aquæductus, cloacæ, plateæ. Iis, qui plus quàm lege definitum essent, agri possidebant, diem dicebant: fœneratores reprimebant: popinas & ganeas inhibebant: in facta & dicta incivilia ac improba animadvertebant, mulctámque indicebant; Decretorum, Plebiscitorum, Senatusconsultorum custodia ad eos pertinebat: frangere poterant, quæ in via publica iter impedirent; mensuras iniquas & pondera injusta corrigebant; de aleæ lusibus cognoscebant. Denique, ut omnia urbis loca & ædificia lauta, munda, integra, expedita servarentur, curabant. *Ædiles.*

rabant. *Cereales* dicti, qui annonæ præerant. Adagiô feruntur *edictiones ædilitiæ*.

Tribuni. *Tribuni* à tribubus nominati, auxilium ferebant plebi contra vim potentiámque Magistratuum; quorũ iniqua decreta aut justa rescindebant; januæ eorum nocte diéq; patebant ad miserorum querelas excipiendas; nullam horam ab urbe abesse poterant; intercedebant, hoc est, Magistratui se opponebant, unicô verbô: *Veto.* In Senatum non veniebant, sed ante valvas Curiæ positis subselliis sedebant.

Quæstores. *Quæstores* nuncupati à quærendo: quòd pecunias publicas conquirebant & reponebant. *Urbani* tractabant pecuniam urbanam, & ærario præerant; *Provinciales* præstò erant Consulibus; ad ministeria belli.

Dictatur. *Dictator* à dictando seu jubendo nominatus, cujus dicto omnes audientes essent. In rebus arctis, aut desperatis casibus, imperitabat absolutô arbitratu; fuítque imperium ejus semestre.

Censores. *Censores* dicti, sive quòd ad eorum censionem arbitrium populus censeretur; sive quòd quísque rem suam tanti æstimaret, quanti illi censuissent; creati in annos quinque, quia, lustris duntaxat singulis censeri populum, vetus institutum fuit. Eorum officium seu Censura fuit, publicas privatás opes describere, vectigalia locare, opera publica erigere, inspicere, probare; hæc sarta tecta exigere; vias publicas tueri ac reficere; pretia sacrificiorum publicorum curare. Item, Cenatu movere seu ejicere;

cere ; equitibus equum & anulum adimere, bu movere, ærarios facere ; undè *Magistri* ɪrùm appellati ; inde *severitas* & *Virgula Cen*ɪa.

Interrex creatus est, Comitiorum causâ, libe- Rep. in tempus quinquediale ; munus i- ɪm, quod Consulum. *Consularis* est vocatus, ɪi consulatum gessit, *Prætorius*, qui præturam. ·oconsul, Proprætor, &c. qui locô Consu-, Prætoris, &c.

Interrex.

Magistratus Minores erant varii. *Quatuor*-ɪri curandarum viarum ; *Tribuni* capi- les ; Nocturni ; Valetudinis ; Mone- les ; Coloniæ deducendæ ; idoneos ad arma venes conquirendi ; *Curatores* tribuum, &c.

Magistratus Minor.

Inter Ministros Magistratuum potissimi e- nt *Præcones*, qui ad hastam stabant, seu in au- ione pretium rei indicabant ; in concionibus ɪdientiam faciebant : in Comitiis tribus cita- ɪnt ad ineunda suffragia ; latas Leges popu- pronuntiabant ; in judiciis Judices, reos, :cusatores, testes vocabant ; Oratores dixisse ronuntiabant ; inde, præconium facere.

Viatores vocabant PP. Conscriptos in Sena- m. *Apparitores* præstò erant Magistratibus ɔsequii gratiâ ; unde officium illorum appa- tura & apparitio. *Accensi* populum ad con- onem vocabant.

Cæterùm tres erant Ordines Romæ. Sena- ɪrius, Equestris, Plebejus. Ex his utrúm- ıe posteriorem complectebatur Populus, unde la litteræ, S. P. Q. R. Census Senatorius e-

Ordines Civium Romanorum.

rant ſeſtertia 800, hoc eſt, 20000 Philippéi. Equeſtris 400 ſeſtertia. Civium honeſtiorum centum ſeſtertia; quæ Cicero lib. 2. de Leg. vocat centum millia æris. De quo cap. 63. Qui verò ampliùs, quàm mille, quingentûm æris non deferebant in cenſum, non adſcribebantur militiæ ob paupertatem; ſed procreandæ prolis gratiâ in urbe relinquebantur, unde *Proletarii* dicti. Qui verò vel nullô, vel perquam parvô ære cenſebantur, hoc eſt, qui tantùm pro capite ſuo æra pendebant tributi nomine, dicebantur Ærarii, ſeu in tabulas Cæritum relati, nec jus ſuffragii habebant. Sunt autem inter Quirites ii *Populares* dicti, qui ea faciebant, dicebántque, quæ multitudini jucunda eſſe volebant. *Optimates* verò, qui ita ſe gerebant, ut conſilia ſua optimo cuíque probarentur. *Nobiles* dicti, qui Majorum ſuorum imagines, ſive ex ære ſive cera fictas, in atriis propoſitas ostentare poterant. *Novi*, qui ſuas duntaxat imagines habebant. *Ignobiles*, quibus nullum jus ſimulacrum ſuî effingendi ac proponendi. *Ingenui* vocati, qui ſtatim, ut nati, erant Liberi. *Libertini* erant ex illis orti, qui aliquando è ſervitute manumiſſi. *Liberti* è ſervis in libertatem vindicati ſunt. *Clientes* appellati tenuioris ſortis cives, qui ſe *Proceribus* Romanis in clientelam dabant, quóſque ſibi in *Patronos* adoptabant: quorum patrociniô caput & fortunas ſuas tuerentur; viciſſímque Patronos ipſi ſuos omni obſervantiâ & obſequiô colerent, ac vene-

venerarentur, comitandô eos in forum euntes, manè salutandô, &c.

Desiderius. Dilucidè. In Senatu quæ agendi ratio? *Mercurialis.* Senatorum numerus aliàs ad 100, ad 300, ad 400, & ampliùs ascendebat; quorum insigne, ut memini dicere, tunica laticlavia, cui scilicet clavus latior intextus; angustior Equites ab illis discriminabat; dicti sunt *Patres Conscripti.* E quibus *Pedarii*, juxta *Festum*, qui sententiam in Senatu non dixerunt, sed in alienam pedibus juverunt. Alii aliter de Pedariis loquuntur, negántque, quemquam in Senatu fuisse, cui non licuerit dicere sententiam. Videntur conciliari posse, si dicamus, Postremis Senatorum, post auditas Primariorum sententias, placuisse, magis pedibus quàm linguis ostendere, quid sentirent; præsertim, cùm sæpe non singuli rogarentur dicere, sed generali formulâ interrogarentur: *Qui hoc censetis, illuc transite: qui alia omnia: in hanc partem.* Quod erat facere Senatusconsultum per *discessionem.* Quòd si dubitaretur, an legitimus Senatorum numerus adesset, quivis Senatorum dicere poterat Consuli: *numera Senatum.* Quòd si Tribunorum aliquis intercederet, ne *Senatusconsultum* fieret, auctoritas tamen Senatûs, hoc est, sententia plurium suffragiô lata perscribebatur. Quòd si Senatusconsultum probaretur à Tribunis, litterâ T subsignabatur, & in ærarium deferebatur, ne posset supprimi vitiarísque. In eo perscribendo id moris erat, ut ea res, de qua rogatæ sen-

Consultatio in Senatu.

extentiæ fuerant, summatim exponeretur. Exempli gratiâ: Quòd M. Marcellus Consul verba fecit de Provinciis, D. E. R. I. C. hoc est, de ea re ita censuerunt. Jubebantur autem sententiæ *dividi*, quæ duas pluresve res complectebantur, quas non placeret in Senatu tractari. *Desiderius*. Romana me oblectat & Antiquitas, & Sapientia. *Mercurialis*. Didicerunt inde omnes gentes sapere. Nos ab iis abeamus, & pedes ac oculos in mercatum transferamus. Quid respectas? *Desiderius*. Eos, à quibus digredimur. *Mercurialis*. Amissum requiris aliquid? *Desiderius*. Omissum aliquid desidero. *Mercurialis*. Ecquidnam? *Desiderius*. Petitores & Prensatores honorum, quos Candidatos appellabat Roma, quales fuerunt? *Mercurialis*. Multa paucis accipe.

Candidati honorum.

Candidati nomen adepti sunt à toga candidà, quam gestabant, qui se Magistratum petere *professi* erant. *Professio* illa fiebat ad populum per concionem aliquam ad eum habitam. Ubi multum est laboratum in voluntate amicorum & populi concilianda. Qui aliquid studii ostendebant, *Salutatores* ad domum *Petitoris* veniebant; *Deductores* domô exeuntem in forum deducebant; *Sectatores* assiduè latus stipabant. Conciliando populo multùm valebat, ut Prensator Magistratûs suô quémque civem nomine appellaret ac salutaret; hinc minister ad aurem, qui occurrentium nomina suggerebat, & *nomenclator* dicebatur; *Festus fratorem* appellat; quòd clam veluti infarciret in aures Can-

didati

didati nomina salutandorum civium. Præterea adhibebantur *blanditiæ* appellandi, ut patrem, fratrem, patronum. Addebatur *assiduitas* ambiendi, hoc est, obeundi, non Romana modò fora, sed municipum oppida, prensandô singulos, manum prehendendô; rogandô, petendô, beneficium reposcendô sive per se, sive per amicos. Accessit *benignitas*, dandô congiarium, præbendô prandia, exhibendô gladiatores, dividendô pecunias; aut, præsenti etiam pecuniâ, populi suffragia emendô, ad quam rem ministri adhibiti, *Interpretes*, per quos pactio inducebatur: *Sequestres*, apud quos pecunia deponebatur: *Divisores*, qui singulis nummos distribuebant.

Desiderius. Quantæ molis erat, Romanos prendere Fasces! *Mercurialis.* Plerósque ambitio fecit reos ambitûs seu empti Magistratûs. Nos eò tandem progrediamur, à foro tanquam Romano in forum aliud, ubi licitum est, & vendere & emere.

Caput LXXXV.

Mercatura.

Quando non omnis fert omnia tellus, homines inter se bona sua communicant; quæ uno in loco superfluunt, transmittendô aliò, quæ desiunt, asciscendô & importandô aliunde, etiam longinquè ex oris transmarinis; cui negotiationi nomen est

mercatura, occupatæ circa invectionem rerum & evectionem, ſuo ac Reip. bono.

Invehenda ſunt ope vecturæ & naviculariæ neceſſaria, quæ domi deſiderantur, ut defectus ſarciatur; quæque ſuperſunt, evehenda, ne ſine uſu pereant. Hæc eſt ſumma ratio mercimoniorum, exercenda facillimè in locis opportunis, putà maritimis, aut ad fluvios navigabiles, ſitis; ubi merces conſarcinatæ, & ciſtæ ſegeſtribus involutæ, vectoriis imponuntur navigiis, & exonerantur.

Diuturnus mos fuit, merces ipſas *permutare* mercibus, quæ ſubmutationes necdum omnino uſurpari deſitæ; poſtea dependebatur *infectum æs*, (argentum, aurum) ſecundùm indicta & taxata pretia rerum; tandem reperta eſt *moneta*, hoc eſt, æs ſignatum charactere valoris, quô faciliùs per manus ementium & vendentium tranſiret; tum *indicatio pretii* & *licitatio*; inde nominis & æris alieni *contractio* ac *ſolutio*; nunc etiam, viâ valdè compendiariâ, pecunia curatur, mittitur, permutatur *cóllybo*, ſeu per *cóllybum*, vulgò *cambium*.

Mercatorum genera. *Mercátores* ſeu *Negotiatores* majoris nominis (Lipſio *Magnarii*) venundandas mittunt merces ad celebria emporia; ſed *inſtitores*, *tabernarii*, *nundinatores*, *própala* (qui merces própalam ſeu de palo pendentes habent, *Plaut.*) At *ſcrutarii*, *frivolarii* circumcurſitant oppidatim, ínq; anniverſariis nundinis, aut hebdomadariis mercatibus, venum promunt & exponunt ſua, ſub cadurcis, (velamentis craſſis) aut in tabernis

bernis & tabernaculis; venditáque involvunt cucullis, divendúntque (distrahunt *Sueton.*) vicatim, angulatim, domesticatim.

Auctio, seu venditio sub hasta.

Genus venditionis est, cùm res veneunt *auctione*, (*sectione*, seu *sub hasta*) ubi venditor ostentat rem promercalem, circumversandô eam turbæ circumsistenti, & *indicat*, quanti *liceat*, (facit pretium, æstimationem constituit, statuit;) tum aliquis emptorum *licetur*, aut *licitatur*; (olim empturus tollebat digitum) alius *licetur contrà*, pretium augendô; donec res *addicatur* pollicenti plurimùm. Fit etiam, ut quis *intercedat* ementi, aut apponatur licitator; Proxenéta seu pararius conciliator est emptionis; Proxeneticon, ejus merces. *Emaces* quidam empturiunt magis, quàm emunt, leviter ab emptione resilientes, abeuntes discedentes. Vendaces, loquaciores impendiò, cupiunt protrudere merces suas. Quædam *solvuntur* mercatori præsentaneâ pecuniâ; alia *creduntur*, & referuntur in libros rationarios, seu in *codicem*, aut breviarium seu diarium, *nominum*, sive debitorum; quorum *nominum* alia sunt expedita & bona; alia impedita & mala, dum ære laborantes alienô emunt tamen, & *versuras* faciunt; & quando unum expungunt nomen, decem aliorum superest *reliquatio*; quæ tametsi sint *confessa*, sunt tamen parùm idonea, & paria solvendo, ideóque manent *insoluta*; quibus non *expunctis*, fit, ut concidat fides. Sed & ipsi Mercatores *conturbant*, & *decoquunt*, hoc est, fortunis suis evertuntur, & mercaturam

Debita.

deserunt, coguntur forô cedere, dum fidem creditoribus fallunt; unde dicuntur conturbatores, decoctores, desertores fidei; quandóque verò rediguntur ad *incitas* nullâ suâ culpâ, sed infortuniô.

Fraudes vendentium.

Cùm verò non raro interveniant *fraudes*, oportet esse cautũ in mercando, quippe rari vendentium, contenti lucellô aut quæsticulô, nimiũ quæstum *seu* lucrum quærunt, venundantes magni, quod emerant vili, (quanquam est pretium triplex, sum̃um, medium, infimũ) ejurant etiam tantidem constare. Aut *impostor* merces supponit, obtrudit, extrudit invendibiles, vetustas, obsoletas, vitiatas, situ corruptas pro recentibus; aut adhibet mensuras fallaces, &c. Quædam exponuntur venum, in speciem pretii duntaxat fabrefacta; non in valorem rei bonæ, aut in usum durabilem. Est verò *pretium justum*, duplex; *unum*, quod à potestate publica ad bonum commune est taxatum, dicitúrque legitimum; *alterum* communi hominum æstimatione determinatum; & appellatur *vulgare*; quod diximus esse summum, medium, infimum. Quidam commercantium nimis restrictè & parcè premunt venditorem.

Monopóla, propóla.

Caritas annonæ ingravescit (auget vel augetur) subinde; aut remittit, (laxat aut laxatur) convalescit, pro rerum abundantia vel penuria; rarum enim est carum, & carum rarum; sæpe tamen *monopólæ*, *propólæ*, *dardanarii* in culpa sunt, qui, quæ pretiô imminutô præmercantur, postea pro lubitu taxant; adeóque com-

communitatem vexant, annonam flagellant, comprimunt, excandefaciunt; quare *monopólia* non sunt permittenda.

Ubi res delibrata *superpondiô* augetur, est *appendix*; si quid adjicitur, *auctarium* vel *mantissa*. Sed expendere liberaliùs, facit dispendia, quæ depauperant; parciùs, compendia, quæ opulentant.

Quid requiris ampliùs in negotio hoc lucroso ac quæstuoso, nec raro damnoso, in quo omnes, augendæ attenti rei, carò cupiunt vendere, vili emere. Et ubi hæ non audiuntur voces?

—— *quærenda pecunia primùm est; Virtus post nummos.*

Et:

Prima ferè vota, & cunctis notissima templis,
Divitiæ crescant & opes; ut maxima toto
Nostra sit arca foro.

Illiberales videlicet in hoc toti sunt *lucriones* (*Festo*) & *quæstuarii* (*Seneca;*) quod ego pace illorum dixerim Negotiatorum, qui rem ita faciunt & mercaturam, ut prosint sibi, lædant neminem; salutares Bono Publico, in cujus incrementum.

Impiger extremos currit Mercator ad Indos.

Nos relictô forô nundinariô convertimur ad ludos & lusus, inter quæ vocabula, teste Vallâ, hoc est discriminis: ut *ludus* sit quodvis ludicrum ad animi recreationem, corporísve exercitationem, fieri solitum, propositâ tamen quadam lucri spe, damníque periculô; *lusus* autem ad solam referatur voluptatem; quod

tamen discrimen ferè negligitur. *Desiderius.* Sive ludi sint, sive lusus; hîc mihi salit animus, & pedes, ad rem voluptariam. *Mercurialis.* Mihi non eadem est ætas, non mens eadem; memini, cùm esset. Juveniles te decent spiritus, & exiliens in corpore sanguis. Odi Timones & misanthrópos; quanquam τὸ πρέπον, ut alibi, ita à ludentibus est observandum maximè; quid deceat, ubi, quomodo; quatenus prodire fas sit. Aureum Tullii præceptum est: cùm juvenes relaxare animos, & dare se jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiæ. *Desiderius.* Memori reponam mente.

Caput LXXXVI.

Modi relaxationum corporis & animi.

Q*Uod caret alternâ requie, durabile non est.* Fragiles ne labascant aut langueant vires, cessandum quandóque à seriis, dandúmque aliquid temporis ludicris, juxta illud:

Interpone tuis nonnunquam ludicra curis.

Oblectationes ludicra spectandô, quæ defatigatos oblectent *spectatione*; aut vegetent *commotione*; aut refocillent *concertatione*. Tria hæc vacationum lusoriarum genera cursim arbitremur.

Prasti-

Et primò Gesticulatorum ludi.

Præstigiatores (Gesticulatores, Gesticulariæ, Præstigiatrices) perstringunt aciem oculorum mirâ volubilitate gesticulationum, ut miracula putentur ea, quæ solâ pernicitate peraguntur. Sunt & *petauristæ*, (schœnóbatæ, neuróbatæ, funambuli, facientes schœnobaticam, *funirépi Apul.*) ambulantes non solùm super fune sublimè extenso; sed & subsultantes cum strictis ensibus, impeditis alligatô onere pedibus; neque tantùm haltére manibus gestatô sese librantes, sed mirabili artuum flexu se circa restim pronè, supinè, pendulè rotantes. Item *larvati Ludiones, Circulatores, Agyrtæ, Chirónomi*. ludentes *larvam masculam* chironomicè (masculos mimicos, quorum effigies *Festo citeria* vocatur) articulis vertebrísque in omnem partem flexiles, ridiculè argutos, loquaces & gestuosos; aut ex *laxa pera* quidlibet protrahendô, ludificandis sensibus, variéque subducendô, trajiciendô, reddendô; præsertim *pilulas* celeri agitatione jaciendô; unde *Quintiliano pilarii* dicti, quibus quæ emiserint, ultro in manus venire credas.

Ludi scenici.

Scenici ludi præbent spectaculum plausibilius, ubi ex sipario in theatrum aut theatridium sive historicè, sive fabulosè, inducuntur personæ comicæ, quas olim *histriones* vocabant, earúmque artem *histrionicam* & histrioniam; item mimos, mimas, mimulas, ac pantomimos; qui, quòd vel verborum & actionum lascivià vel acerbâ dicacitate plausum captabant, re-

ctius

ctiùs hodiéque explodendi ſunt & exſibilandi, dum amatoriis lenociniis propudioſè ſcurrantur aliis.

Actores theatrici vel ſunt *Comœdi in ſoccis*, dum Comœdia agitur, exhibens res variè turbatas, ſed felici eventu: vel *Tragœdi in cothurnis*, dum Tragœdia ex læto vel minùs turbido principio ad triſtem plerúmque tendit exitum; dixi plerúmque; nam tametſi caſus quandóque lætitiam inexſpectatam adjungat ſatis, nihilô ſeciùs timet ac miſeratur auditor; ut eſt in Iphigenia *Euripidis* & Hercule Oeteo *Senecæ*. *Comico-tragœdia* vel *Tragico-comœdia* eſt drama ex utróque mixtum. Primarum partium perſonas Græci *Protagoniſtas*: ſecundarum & tertiarum *Deuterogoniſtas* & *Tritanogiſtas* appellant. In illis ſolet intervenire *error Comicus*, qui minimum habet culpæ plurimùm veniæ, dum committitur aut per ignorantiam facti juríſve; aut impulſionem vehementis perturbationis. (*Admirabilitas* gignitur ex agnitione, dum ignorantia in notitiam mutatur.) Ita *Oedipus* ſciebat parricidium adverſari Legibus, neſciebat tamen, cùm Lajum occideret, ſe patrem occidere; aliquando Tragœdia pœnam tantùm complectitur erroris, ut in *Thyeſte*. *Choragium* eſt apparatus theatralis, ſeu ſcenicus; *Chorágus* apparator & inſtructor, & ipſe etiam Poëta ſeu Scriptor. *Lucar* eſt pretium, quod penditur pro admiſſione ad ſpectandum. *Editor* facit ſumptus ludorum; è quibus *Scenici* complectun-

plectuntur *Tragœdiam*, *Comœdiam*, *Satyram* (in qua Satyri inducuntur ludendî jocandíque causâ) & *Mimum* (ridicula & lascivam vilium personarum imitationem.)

Tragœdia, & Comœdia.

Priores duæ dividuntur in *Prótasin* (quæ rei gerendæ seriem ambiguâ luce aperit. 2 *Epítasin*, quæ est rei involutio & turbatio; continétque sub se *Catástasin*, (quam quidem peculiarem faciunt partem) in qua res turbulentiores magísque implicitæ cohærent & consistunt. 3 *Catástrophen*, rerum scilicet vel in bonam vel malam fortunam conversionem & evolutionem. *Prologus* argumentum (synopsin, summam, periochas) fabulæ explicat; antiquis enim omnis actio scenica, *fabula* appellabatur. *Epilogus* agit grates spectantibus more veteri, qui pro lege non debet esse. Quæ omnia absolvuntur *Actibus* plerúmque *quinis*, qui distribuuntur in *Scenas*, admixtis etiam *Choris*, in quibus *Choriphæus* (itidem *Choragus*) præcedit *Choricos*. Est autem Actus novus, cùm theatrum omnibus personis vacuatur; Scena, cùm personæ & res in Actibus mutantur. Tibicines & Choraulæ in iis concinentes primò movebantur in lævam, vocabántque *Stropham* & *Odam*, deinde à sinistra in dextram, & dicebatur *Antístrophe* seu Ἀντῴδη; denique stantes nominabant *Epódon*. *Tibiæ dextræ*, quæ dextrâ oris parte & manu tenebantur; *sinistræ*, quæ sinistrâ. *Comici affectus* dicuntur ἤθη, mores. *Tragici* πάθη, unde actio pathetica & affectibus plena. *Episodia* sunt

ſunt parerga conjuncta fabulæ, non tamen neceſſariò. *Exodia* ſeu *Interludia* & *Diverbia* ab Exodiariis, ridiculî cauſâ, interſeruntur, vulgò *Intermedium*. *Præludium* (Proludium, Proluſio) fit à præludentibus, & exercitionem Dramatis ſeu Dramatii præmittentibus, (eſt autem *Drama* repræſentatio fabularum, in quibus perſona Poëtæ non admiſcetur, unde Poëſis Dramatica) ut mercatur repeti & inſtaurari. Dicitur *dari* fabula, cùm agitur: *ſtare*, cùm placet.

Ludii. *Ludii*, *Ludiones* vel *Ludiæ*, induti ſunt veſte ludiariâ. Unde *Veſtitus Tragicus*, purpura, trabeæ, chlamydes, ſyrmata, diademata, ſceptra, cothurnus altior; *Comicus*, tunicæ, penulæ, togæ, ſocci rudes viléſque; vultus olim perunctus miniô, aut foliis herbarum, aut tectus larvis. A *veſtibus* Comœdia vel eſt *Palliata*, more Græcô habitúque; vel *Togata* & *Prætextata*, à toga & ritibus Romanis; vel eſt *Tabernaria*, à perſonarum vilitate; vel *Attellana* ab Attella, Tuſcorum oppido, jocis & dicteriis illiberalibus plena.

Quandoquidem ſcio, antiquitatis te noſcendæ tam avidum eſſe, juverit hîc mentionem facere de Amphitheatris Romanorum. *Deſiderius*. Arrectis auribus adſto. *Mercurialis*. *Theatra* ſegmentum circuli in ambitu referebant; *Amphitheatrum.* *Amphitheatra* erant oblonga & orbicularia; quibus & nomen *Caveæ*, ab interiore parte, quæ concava; caveis adjecti *ſpecus ſubterranei* ad cuſtodiam & receptum ferarum, quæ per *oſtia* & adi-

& aditus emittebantur in arenam, ſeu ſolum infimum deſabulatum, (ſabulô ſtratum) ad curſum beſtiarum & pugnam. *Circus ille arenarius*, aliàs ad ſilvæ conſitus ſpeciem, vivam imaginem venationis exhibebat; aliàs, per occultos quosdam ductus & meatus, ſubitò aquâ replebatur, & pro terreſtribus feris monſtra maris ostendebat, & claſſem, & navalem pugnam ſeu *naumachiam*. Poſt *arenam murus* occurrit, qui *Podium* ſustinet, quíque claudit & ambit infimum ſolum; eſt autem *Podium* pars muri projectior & prominentior; ab hoc ſpectare ſoliti *primi* è Senatu; nam cùm *Orcheſtra* plurium Graduum eſſet, digniſſimus habitus eſt imus, & Podio ac arenæ proximus. In Podio *ſuggeſtus* pro Principe & *Tribunal* Editoris fuit; Podium cingebant in orbem retia valida & nodoſa, vel etiam clathri, contra impetum ferarum. Amphitheatrale ſpatium ab imo ſurſum verſùs *Gradus*, *Graduum* intervalla ſeu *præcinctiones* habebat; ad quas gradatas ſedes patebant oſtia & aditus, *Macrobio Vomitoria*. Viæ, per quas itio in circuitu præcinctionum, ſeu baltheorum, *itinera præcinctionum* appellantur à *Vitruvio*; aliæ viarum dictæ, *Scalaria*, per quas inter cuneos aſcendebatur & deſcendebatur; ſunt autem *Cunei*, Ordines ſedilium cuneatâ figurâ ſeſe intercidentium ſublimè ſurgentium; in quibus qui locum non habebant, *excuneati* dicebantur. *Porticus ſuperiores*, ſeu fornix theatri, vocabantur *Cavea ſumma*, de qua tenuiores ſeu pullati ſpectabant; nam infima erat pro hono-

honoratioribus, quia ad ſpectandum aptior & audiendum. In *Orcheſtra*, ut dixi, Senatus ſpectabat; in proximis quatuordecim *Gradibus* Equites, in reliquis, hoc eſt, in *cavea* media & ſuprema, plebs ſeu populus. *Locarii* & *Deſignatores* loca deſignabant, quorum munus erat pellere occupatores à Gradibus alienis, quod ipſi theatrali verbô dicebant, *Excitare* & *Suſcitare*. *Tubi* ſive *fiſtula* in imo & ſummo Amphitheatro erant diſpoſitę ad ejaculandos odoratos humores ſeu imbres, quos *Sparſiones* vocabant. Solebant & Amphitheatro ſuperduci *vela* colorata arcendo æſtui ac ſoli, quibus ducendis & reducendis præpoſiti *velarii*. Utebantur & pileis ſeu petaſis ac umbellis ad umbram faciendam; *Spoliarium* fuit, juxta Amphitheatrum, receptaculum interfectorum, aut graviter læſorum; in illud occiſi gladiatores uncô per arenam trahebantur. Denique *Pegmata* appellabant antiqui Machinas quasdam è ligno (quarum uſus in Theatris & arena) contabulatas, *Apulejus confixiles* vocat; videlicet contabulationes, quæ ſponte & occultè ſtatim creſcebant, ſtatímque ſubſidebant, compactæ raris quibusdam & interlucentibus tabulis, & ſúblicis ad laxandum & comprimendum; iis impoſiti ruebant in caveas ferarum, ibíque diſcerpebantur. Commiſſæ ſunt autem vel ipſæ beſtiæ inter ſe, vel cum hominibus, qui dicti *beſtiarii*.

Hodie Scenæ rotantur verſatiles & truſatiles. *Pulpitum* locus editior in Orcheſtra, in

quo

quo *Chorus*, cæteríque fabulæ subservientes, personam tamen non habentes, (si quidem *Calepino* credimus; si verò *Rosino*; Pulptium erat in *Proscenio*, ante Scenam porrecto, agentium & loquentium locus.) *Postscenium* post Scenam est reductum; *Scenan*, frons theatri ab uno cornu ad alterum excurrens. Spectacula Publica seu Ludi Theatrales apud Romanos erant *Megalenses*, (Megalesia) Cybelæ sacri; *Apollinares*, Apollini; *Cereales*, *Florales*, *Saculares*, *Gladiatorii*, *Funebres*, *&c.* Atque hæc per diverticulum de Ludis Romanis, potissimum scenicis; de aliis quoque sparsim injicietur mentio.

Ignes festivi seu ludicri.

Hoc tempore, inter spectacula numerantur ignes *ludicri missiles*, *festi*; cùm *vel* pyroboli, seu tubuli chartacei, nitratô pulvere farti, relictô supernè angustô foramine, & annexâ librati virgâ feruntur sursum, flammeum post se trahentes syrma; paulatímque in arcum flexi rumpuntur cum crepitu. *Vel* ex machina lignea dispositi hinc inde fomites ignei, repentè suscitati cooriuntur, & omnem in partem effundunt ardentem tempestatem, varias non raro figuras in aëre pingentes. *Vel* globi flammivomi, subsultim cum undis colluctantes, acriùs in humido elemento exardescunt, dúmque irato strictore vim Vulcaniam exonerantes, dissiliunt. Aliquando, armati flammeis gladiis congredientes, innoxiè se & spectatores ludunt & terrent. De quibus etiam cap. 48.

Ludi per commotionem reficientes.

Non spectandô tantùm, sed *commovendô* se, quærunt redintegrare vires, qui se exercent *cursu*, *saltu*, *jactatu*, *luctatu*, *pugilatu*. (tuæ exercitia Græci vocant *Pentathlum* seu *Pancratium*, Latini *Quinquertium*, quibus qui se exercebant, appellabantur Péntathli & Pancratiastæ.) Quorum certaminum 1 celebratissima fuerunt *Olympia*, juxta Olympiam Elidis civitatem, quintô quóque annô in honorem Jovis Olympii iterata; victori corona data ex *oleastro*! primus *Olympionices* Hercules. 2 *Pythia* Apollini sacra, in memoriam Pythonis serpentis ab eodem interfecti; vicenti corona *Æsculea*. 3 *Isthmia*, ab Isthmo urbe in honorem Palæmonis seu Portuni; victori corona ex *pinu*. 4 *Nemeaa*, à silva Némea; victor *apiô* coronatus. Huc pertinent Græca illa vocabula, Palæstra & Palæstritæ, dicti ab agitatione corporis; nam, præter quinque illa corpus exercendi genera, etiam *manibus* se ad funes appendebant, ac librabant, item *pedibus* stabant & manibus in pugnum vinctis, eásque alteri aperiendas porrigebant; *pondera* manibus attollebant, & ita persistebant onerati. *Sciamachiam* quoque & umbratilem armorum pugnam conserebant. Erat insuper *Palæstricorum* officium, gestus, motus, status flexus formare, ut recta essent brachia: ne indoctæ rusticæve manus; ne status indecorus; ne qua in proferendis pedibus inscitia: ne caput oculíve ab alia corporis parte dissiderent; quæ qui non didicerunt, *Apalæstri* dicti. *Gymnici* se

Olympici aliique ludi.

Palæstritæ.

in Gy-

in Gymnasio nudi & *uncti* exercebant ; iidem ferè *Athletæ* à pugilatu & lucta dicti. *Ars* ipsa Athletica, Gymnastica ; *Palæstra* verò & locum & exercitationem significat. *Gymnastes*, magister Palæstræ.

Cursu in stadio contendunt, incipientes cursuram à linea designata ; decurrunt inter cancellos, seu septa ad præstitutam metam ; ubi concursorum seu syndromorum quilibet prævertere ac præterire laborat ceteros, ac post se relinquere. Primus tamen, & qui ante alios emicat, celeriùs transmittendô campum, obtinet primas, & reportat *brabium* seu *bravium* ab assidente *Brabeuta*. Certatur & supervehehendô labendóque per glaciem, vel designandô lineam, ultra quam nec procurrendum, nec intra quam est consistendum ; vel inter signa per intervallum supra congelatam aquam disposita sine attactu translabendô : vel longiùs præ ceteris lapsum producendô ac prælabendô, &c.

Cursores, seu stadiodromi.

Saltatores, ad modulos Choraulæ, agunt choreas variâ circumgiratione, & tripudiatione seu tripudiô, sublatis & alternantibus plantis. *Vel* enim *Choreutæ* ad numeros *choreumatu* pedes in orbem saltatorium circumagunt more Germanicô, manum manui saltatricis implicandô, séque sessum recipientes, desaltatô canticô ; *vel* elegantiùs, liberi corporis argutiâ, suppares modulamini gressus movendô ; *vel* pernici pedum micatione ac crispatione subsaltim reciprocandô saltum : *vel circulares* (puella-

 res)

res) choros palmis inter se nexis ineundô: *vel géranum* varios flexus, cum thyrsis fornicatis seu circulis frondosis, exprimendô; *vel Pyrrhichen* (armatam saltationem) more saliari (saliorum, subsulorum) exhibendô, qui dicuntur *Pyrrhicharii*. *Rustici* dant motus incompositos, duróque saltatu terram pulsant. In saltuari giro alii *choréam ducunt*, alii *secundas*, *tertias*, &c. tenent, alii *epichoréam* subjungunt.

Jaculatores.

Jaculatores in area aut campo jaculatorio *vel jaciunt* ante se, vel *evibrant* in auras discos (orbes ferreos, in medio pertusos, quibus conum petunt coronandum, unde Græcis discoboli) aliáque missilia, (ut sunt globi fistulis æneis emissi, vel sagittæ ab arcubus extortæ) collineantésque ad profixum scopum, contendant eum tangere, aliis decurrentibus, aliis eum radentibus, aliis medium destinatô, ictu ferientibus, attendendô diligenter ad *dioptram*, metámq; accuratè determinandô. Vid. Ind. Jaculator.

Luctatores.

Luctator in lucta (luctamine, agone) nititur tum *vi*, tum *agilitate* corporis prosternere colluctatorem seu antagonistam; sed ille reluctandô renititur affligere ipsummet humi; ubi *supplantare* artis est, *recellere* risûs. Palæstricè concertantes complectuntur se mutuò, complicant brachia, divaricant crura, obtorquent lacertos, obnituntur pectoribus, icunt genu, conturbant gradum, dejiciunt de statu, evertúntque pedibus pedes, non sine quassatione artuum, crebróque anhelitu. Præmium *agonistis* proponit *agonótheta*. Olim perungebantur *ceromate*,

mate, (oleô) ut lubricitate corporis nudi apprehendi ac teneri non possent; dictíque sunt *arenarii*, quòd in arena decertarent; unde *descendere in arenam*; *consilium in arena*, &c.

Pugiles congrediuntur pugilatu & duellô, pugnántque sive *cæstibus*, (quos olim de corio bubulo, ferè sicut nunc chirothecas, manibus & brachiis inducebant; Darétem & Entellum habes apud Maronem lib.5.) sive *nudos* miscent pugnos, non sine crepitatione maxillarum. *Gladiatores* (monómachi) decertant gladiis sub directione *lanista*, qui *familiam* ducit dimicationis gladiatoriæ: ubi alter ictus infert, alter excipit, inhibet, propulsat; vincit autem, qui infligit, infligendósque prævidet, excludit, frustratur, exit, declinat, eludit, depellit. Ibi *compositio* & *positura Gellio*, in statu pugnandi, brachiorum porrectio, capitis & medii corporis abductio seu reductio, in digitos pedum arrectio, assultuum irriti conatus, petitiones mutuæ, oliquæ rectæ; & repetitiones; præcipua in tutando latere cura, dum colligunt se in arma, dextréque cavent ac vitant. Inde Metaphoræ gladiatoriæ: *stare in gradu*, *pellere de gradu*; *dejici, deturbari de statu animi*. Inde *petere*: id est, *intentare ictum*; & *repetere*, *geminare eundem*. *Per latus alterius peti*, &c. Nec satis est *componi* & *committi* semel; plures comissiones seu cõgressiones faciunt; donec peritior verset adversariũ in arena, nec patiatur uspiam consistere; malè tum inexercitatis; feriuntur námque plagis inobservabilibus; quare opus est annorum commen-

Pugilatus

tatione & meditatione. Hodie batuunt *rudibus*; (ligneis gladiis) aut *hastulis puris*; (sine ferro) aut longioribus hastilib⁹, scitè ea vibrandô, crispandô, torquendô; mucronibus etiam, seu *gladiis Drusianis*, apice nodatis, in ora eos dirigendô; & *macharis latioribus*, hebeti acie, minùs quidem periculosè, non minùs tamen athleticè & pugilicè. Nec deest *Pompa*, & *Traductio*, euntium ad *ludum gladiatorium*, præcedentibus armiferis; fit *invitatio* editis libellis, affixísque picturis; interponuntur *sponsiones*, uter commissorum vincat, seu sit factionis *pennata* (pennariæ;) seu *Martiana* (Martiæ.) Ibi tum *Ventilatores* (Præsultores Pilarii) præludunt congressui, arma in altum jaciendô, recipiendóque aut ventilando gladios, & prælusoriis ictibus aërem verberandô; mox provocatio & pugna. *Munerarius* proponit munera, & impertit victoribus.

Gladiatorum veterum genera.

Olim varia erant *Gladiatorum genera*, decretoriâ gladiaturâ vitam petentium, scilicet *Secutores*, qui *Retiarios* (reti & tridente armatos) infestô ferrô sequebantur. Et *Threces* (quibus harpe & parma; eorum fautores *Parmularii*, Secutorum *Secutoriani*.) *Myrmillones* in galeis habebant piscis effigiem, hinc antiquum illud: *Non te peto, piscem peto. Hoplomachi* undique armis tecti; *Samnites* cum scuto & pinna in casside, quibus oppositi *Pinnírapi*; *Essedarii* ex essedo pugnabant: *Andábata* ex equis, prævelatis oculis; (hodiè, ad ludos doliares, adhibentur pedites:) *Dimachari* duobus gladiis;

Sup-

Suppositii, aut *Subditii*, fessis aut victis sufficiebantur. Qui victum se profitebatur, tollebat digitum, & submittebat arma, victore acclamante: *hoc habet.* Si populus inexorabilis *missionem* negaret, hoc est, pollicem verteret seu tolleret, clamitabat victor :- *recipe ferrum*, victúsque præbebat jugulum; si verò spectator premeret pollicem, seu intra palmam conderet, volebat parci, eúmque dimitti; quæ liberatio est dicta *missio*. *Rudiarii* sunt emeriti gladiatores, *rude* (virgâ) donati. Postulatitii, qui, Cæsarum proprii, petebantur à populo ad dimicandum. *Lanista, gladiatorum institutor.*

Equestre ludicrum.

Ad hæc exercitationum genera accedit *Equitatio*, *Vectatio*, *lusus pilæ*, aliíque. *Equestre ludicrum est*. cùm *equiso* frenans equum injectô lupatô, mulcénsque poppyſmis, docet ex arte gradi, salire, converti, sessorémque molliter gestare; aut cùm *desultor* in equum insilit, aut transultat de equo in equum, mirâ celeritudine. *Decursiones Troja* seu Trojanæ instituuntur in *catádromo*, (*decursorio*) cùm *vel* belli simulacra cientur, umbratili hostilitate concurrendô, qualis apud Virg. lib. 5. Æneid. *vel* gladiô glándéve plumbeâ, equis celeriter circumactis, statuam petendò; *vel* hastâ discum trajiciendô, confixúmque auferendô: *vel* equos ad modulatum in saltatorios vel saltuares giros flectendô; *vel* etiam vibratis lanceis congrediendô; aliísve modis *Equitia* (Equiria, Hastiludia, barbarè *Tornaamenta*) celebrandô. Veteres etiam gestari soliti *vel* animi, *vel* exerci-

tationis, *vel* valetudinis causâ, vehiculô, sellâ, lecticâ, cunîs, seu lectô pensili, unde *gestationes*.

Circus Romanus.

Atque ut in *catádromo* ludi Trojani exercebantur; ita in *hippódromo* de equorum pernicitate certabatur. Utérque locus in *Circo Romano*. De quo paucula ut memorem, hic locus monet. Erat igitur *Circus* locus muris septus, figurâ ovatâ, in cujus extremis geminæ ex adverso, pari intervallô, surgebant pyramides, quæ dicebantur *metæ*; circumcirca ædificia & in iis sedilia ad spectandum; ibidem carceres seu stabula, unde equi, datô signo, emittebantur in *curriculum*, quod faciebat Prætor mittendô seu projiciendô mappam. Equi, sive *puri* (non juncti currui) *sive bijugi*, quadrijugi, sejugi, decemjugi (juxtim inter se jugati) vicies quinquies emissi; *septies unô procursu*, circa metas ad victoriæ palmam obtinendam incitatissimè flectere debebant. *Aurigantes* seu *Agitatores* discernebantur ex colore vestis; erant enim *Russati*, (Crocei, Rosei, Ignei) *Albati*; *Prasini* seu Virides, *Veneti* seu Cœrulei; inde *factiones*, favorésque diversi & sponsiones inter Spectatores. Octo *Spectaculorum* genera exhibebantur in *Circo*, quæ Circensia, vel *Ludi Circenses*, appellata, 1 Certamen curule & equestre. 2 Gymnicum & Athleticum. 3 Pompa Capparatus certamini præmissus, in quo Deorum imagines, & nobiles matronæ carpentis vectæ.) 4 Ludus Trojanus. 5 Venationes. 6 Pugnæ equestres. 7 Pedestres. 8 Naumachia

chia ſeu pugna navalis. De quibus multi multa; nos ad *pilam*.

Ludus pilæ. *Ludus pilæ* fit *expulſim* & *dadatim*, (in ſphæriſterio, vel alibi) *raptimque*; quando ſcilicet volans ultro citróque reticulô aut palmâ repercutitur, alterô eam mittente, alterô excipiente, aut contramittente, ſeu remittente. *Pila paganica* eſt pilis farta, & percutienda clavâ; unde *clavaria* dicta. *Palmaria* ſeu manuaria (*harpaſtum*) repellenda palmâ per *Datores* & *Exceptores*.

Ventoſa, (follis aëre distentus) ſi *major* eſt, brachiis ligneô tegmine præmunitis expellitur & impellitur: ſi *minor*, pugnô ejicitur, & reverberatur, ideóquè *pugillaris* & *pugillatorius*; *impoſtoria* dicitur, quando uni oſtenditur, alteri adjicitur. Tentant *ſphæromachi* (ſphæriſtæ, pilarii, periti ſphæromachiæ, ſeu luſûs pilaris) mutuis extruſionibus & impulſionibus pilam ſibi *præripere*; *aut* cavere, ne terram contingat; *aut*, variis modis incurrendô, recurrendô, in girum premendô, in adverſum jacere, ſéque invicem ferire. *Trigonalis* olim dicta eſt, ut hoc obiter moneam à loco ludentium, & ſtando triangulum efficientium. Alicubi *pilæ* quoque *ligneæ*, ferulis in fronte latiusculis, expelluntur in altum & longum. Alibi *plumatæ*, ſeu plumulâ criſtatæ pilulæ, iisdem ferulis expulſim mittuntur & redduntur. Luditur etiam *orbiculis* eburneis & ligneis, eos trajiciendô ferulis teretibus ſeu tudiculis per annulum & portulam: aut diſpoſitos in *ſacculos* im-

los impellendô; vel *sphæris* è ligno majoribus seu globis, trudium impulsu, per orbem ferreum urgendô, impactísque ictibus protrudendô. *Globulis item aneis*, eos per oblongam tabulam manu versandô, & in nidos ac forulos ostiolis & numeris discretos immittendô, &c. Cùm luditur *conis*, in quadrum vel orbem collocatis, qui medium dejicit, in uno stravit omnes; artis est, globô dextrè jactatô & rotatô, ligneorum edere *statorum* stragem.

Lusiones pueriles. Addamus lusionibus motoriis *pueriles* istas. *Diffugium*, quô se fugiunt, captitant, & capiunt. *Myindam* seu *apodidrascindam*, (*ostracinda* & *dielcystinda* nonnihil ab his differunt) seu *vacca latebras*, quâ se abscondunt & quæritant, (Gucken bergen) *Chytrindam*, quâ qui medianus seu medius sedet, oculis velatis, vellicatur, pungitur, feritur à circumcursantibus, donec aliquis prehensus, vices ejus subeat; aut *capite obvolutô* incurvus tenetur tamdiu, donec ferientis nomen prodat, veteribus *anea musca* dictus hic ludus. *Basilindam*, cùm sortitò ductus Rex facienda præcipit. *Schœnophilindam*, quâ in circulo sedentes obit unus, &, quod clàm depositum est, inquirit. *Cindalismum*, quô paxillos tripedaneos humi statuunt, & stantes prosternunt jactis bacillis (Geiswerffen.) *Ascoliasmum* (*empúsa* ludum) quô, alterô pedê in aëre librato, unicô subsiliunt pede. *Oscillum* aut *Oscillationem* seu *Petaurum*, quô pueri ex resti pensiles jactantur, liberóque in aëre subvectantur. *Epostracismum*, seu subsultum testularum, quô testu-

testulam aut lapillum tenuem & latum distringunt super fluminis æquor, & numerant saltus, quos edit, priusquam desidat. Adde his *incessum grallatorium*, divaricandô gressum super grallas; qui sic incedunt, *grallatores*; *ejaculationem globulorum* in scrobiculos; *conjectionem* nucum in ollulam; aut sibi superimpositarum *dejectionem*; *versationem* turbinis seu trochi flagellô stimulati, ad gyros currendô describendos: *elisionem* stupeæ glandis aut papyraceæ, aut immaturi pruneoli è sambuceo sclopo; micationem digitorum, divinandô numerum protentorum, &c.

Concertationum ludi.

Concertamen fit ludendô *par impar*: & *micandô* digitis repentè extentis, eorúmque numerum divinandô: certandô *ænigmatibus* ac griphis, seu quæstiunculis implicitis, intricatis, & captiosis: tum in *sortilegiis*, (lusibus sortilegis, magis ex fortuna quàm arte pendentibus) ut in *alea*, (*astragalismo* seu ludo tesserario) ubi tali aut tesseræ immittuntur per *fritillum* (pyrgum seu turriculam intus capreolatim (trochleatim, gradatim) effictam, ut impingant, ne locus sit fraudi; aut *manu* miscentur & jaciuntur; *Plistobolindam* vocant, quâ quis plurima puncta numerat jactu; felicissimus est, si trium astragalorum, seu cuborum, singula latera *seniones* (sex puncta, *Coum scenarium*) ostendunt; infelicissimus canis, (canicula seu chius aut vulturius, Græcis ὄνος.) *monadem* sive unitatem exhibens, unum videlicet oculum, Græci etiam

cyclo-

cyclópem vocant. Olim prosperrimus jactus reputabatur *Venus*, seu jactus *basilicus Planto*, cùm quatuor taxillorum nullus eodem cum aliis staret vultu. Raderus noster in Epigram. 1. Martial. lib. 12. observat *tribus* antiquitus lusum *tesseris*; *quatuor talis*. *Talus* sex habebat latera, seu angulos potiùs; qui cùm in nullum incumbebat angulum, sed rectus stabat, casus faustissimus dicebatur. In *tesseris* cùm pro ratione cubi, idem situs sit, numeri seu puncta notabantur, ut etiam hodie.

Ludus calculorum aleatorius.

At ubi certatur sorte & arte, ut in *ludo calculorum*, quando vel in alveolo ligneis orbiculis, quos duæ tesseræ diversè cadentes per divisa in abaco spatia versant & reversant, &, pro imparitate vel paritate numerorum intervallis respondente, damnum *aleatorium* vel inferunt, vel avertunt aleatoribus seu aleonibus. Vel

Ludus chartularum pictarum.

chartulis pictis seu *lusoriis* in certamen venitur, in quibus quaternæ tribus aut factiones *Cordis*, *Nola*, *Glandis*, *Frondis* vel dominantur, vel succumbunt. Sunt in iis *Reges*, Cordatus, Nolanus, Quernus, Gramineus seu Frondarius. Sunt *Satellites* majores & minores: sunt *Dyades* (Dyas, Daus) binio, trias seu ternio, tetras, adis, seu quaternio, pemptas seu quinio, hectas seu senio, hebdomas seu septenarius, ogdoas seu octonarius, enneas seu nonarius, decas seu decenarius. *Primò* ponuntur & deponuntur numeri; *tum* miscentur folia, *inde* distribuuntur, & mittuntur seu jaciuntur, aliis provocantibus in aleam, aliis recipientibus & sustinen-

tinentibus, aliis cedentibus: feriunt, vincunt, mactant: iteratâ ſponſione certant, perdunt, lucrantur, prout *manipulares pagina* vel colores conveniunt, aut diſſentiunt.

Vel denique ſolâ arte committuntur luſores, ut in ludo triginta duorum latrunculorum (vulgò *Schachus*;) aut duodecim *Scruporum*, quibus luditur in abaco luſorio, vel in tabula latruncularia, (*Senec.*) quæ diſtincta in *regiones* duas, & hæ in decuſſatas *mandras* ſeu ſtationes, ſepta, ubi contenditur, ut quis calculum è ſua regione in alteram promoveat, *aut*, ſiquem ex haſtili agmine incomitatum deprehendit, circumveniat, & captivum ex acie trahat: *aut* ad extimam alvei ſeu tabulæ lineam agat: *aut* ſuum implexum obſeſſúmque latrunculum ſeu latronem educat è periculo, quod eſt, *reducere calculum.* Victi cenſentur, cùm Regi nullis patet effugii locus, unde & ludo nomen manet, nam Hebræis *Schach* eſt, vallavit, & *mat* vel *mot*, mortuus eſt; alii dicunt, Schach vocem eſſe Perſicam, & ſignificare Regem.

Luſus latrunculorum.

Ludendum eſt autem, ut *delectabile* ſit, cùm coætaneis, ſeu coævis & comparibus, magis animi quàm lucelli cauſâ, ídque cum ſponſione in res non magnas, ut fiat citra inquietudinem & ſolicitudinem cum bellis colluſoribus, qui te non deludant, aut conturbent, feſtivitatem fallaciis, jurgiis, convitiis, devotionibus: *Locus* quaque inter congerrones dandus eſt diverbiis ac jocis liberalib⁹, & ingenuis, in quibus nihil indecens, immodeſtum, petulans, aut di-

Decorum in luſu.

ctu factúve obſcœnum ſit. Refugiendum ab iis luſibus, quibus honeſtatis periculum ineſt, aut infamiæ nota inuſta; nec illi ſatis commendabiles, qui plus fatigationis quàm jucunditatis habent; ludes autem tamdiu, donec animum (qui remittendus, non reſolvendus) ad graviora & ſeria reparatum ſentias; qui crebrò luſitat, non indiget luſu. Huc pertinent Venatio, Piſcatio, Aucupium, Muſica, de quibus ſuis locis. *Deſiderius.* Mirum quantum animum recreâſti meum tot recenſendis ludorum generibus; quia verò ventriculum fames vellicat, præ omnibus ego luſibus, malim ludere dentibus. *Mercurialis.* Opportunè; paratum eſt convivium, accumbemus; quod antequam faceret Lælius & Scipio, (quanti viri!) conchas & umbilicos in littore Lucrino legebant. *Cicero lib. 2. de Oratore.* In parœmiis cenſentur: *Poſtremum fabulæ actum addere. Metam properamus ad unam. Jacta eſt alea. Semper feliciter cadunt Jovis taxilli. Gladiatoriô animô. Cataſtrophe fabulæ. Tragica ſimia. Comicum palliolum. Herculis cothurnos aptare infanti. A carceribus ad metam*, &c. Inter *ludiones* ſunt ardeliones, circulatores, aretalogi, ſycophantæ, balatrones, latrones, circumſcriptores, &c.

CAPUT

Caput LXXXVII.

Ritus Convivales.

COngreſſus oppidanorum convivales non ſunt prætereundi, *ſive* inſtituantur vicinalis aut cognatæ amicitiæ cauſâ, ut ınt *chariſtia* (ágapæ, epularis amicorum acubatio:) *ſive* inter compotores & ſympoſiaſtas z ſympotas ad compotationem ſeu ſympoſim; & concœnationem (collatitiam) confeendô collectam & ſymbolas, nemine aſymolô, caupone non rarò duplicante rationes: *ve* inſtruatur epulum, occaſione diei luſtrici; ut Natalium, Dedicationis Templi, Martinaum, Bacchanalium; *aut* dignitatis indeptæ, enæ ſectæ; *aut* præbeatur cœna migran. *profectitia* ſeu viatica; advenienti *adventia* ſeu aditialis; & inter Mechanicos *luminais* aſſa; *aut* quidquam eſculentæ & poculene *acceſſioni* detur; *ſive* publicô ſumptu exciiantur bene meriti de Republica: *ſive* nuptias, parentales, & ſimiles epulæ ineantur; *ſive* liquis apud alium pranſurum ſe aut cenaturum enuntiet & condicat; rogatus autem proıittat.

Cauſſa congreſſuŭ convivalium.

Quando convivandum eſt, *archimagirus* trait coquis apparanda cibaria, coëmpta per *obmatorem*, aut ſubminiſtrata à promocondo, ſeu rocuratore peni. *Triclinium* curæ eſt *architrilino*; ſeu tricliniarcho, ut menſæ (orbiculatæ, oblon-

Inſtructio menſa.

oblongæ, ſemicirculares ſeu ſigmata) tapetibus inſternantur per *tricliniarios*, (diætarios ſtratores, *lectiſterniatores Plaut.*) & ſuperſternantur mappis decenter extenſis ; tum *diſci* (ſive ſint orbes, ſive quadræ, quæ aliquando *paniceæ* cibis in patina ſuppoſitæ) cochlearia, cultri, fuſcinulæ, ſalinum (ſalillum, in quo flos ſalis contuſi) apponuntur, *colyraq;* panis primarii aut ſecundarii, deprompti è caniſtro ſeu corbe panario : aut *ſciſſæ buccæ* ſeu bucceæ (panis *buccellatus*, (quem ſupra cap. 35. ex *Spartiano* pro pane quoque nautico ſeu bis cocto accepimus; hîc à ſectione ſignificatum habet) mapulis mundis tectæ ; ſpargitur ſuffitus, & quidquid aliud menſario apparatui ſervire poteſt. Nam è vaſario ſeu repoſitorio depromuntur vaſa eſcaria (eſcalia) & potoria ; ac reponuntur in abaco vel abaculo ; (*argyrothecam* ab argenteis, *hyalothecam* à criſtallinis & vitreis ampullis nominant) adeſt vas *refrigeratorium*, in quo *œnóphorum* & canthari deponuntur : adeſt *cuprea tralla*, in qua pocula eluuntur.

Discubitus. Invitatos convivas venire temporiùs, quàm ſeriùs, civilius eſt ; quos *convivator* (*epulo*, epuli dominus, cœnæ pater) excipit amicô occurſu, & introducit. Cúmque inter prima ſalutantium officia abluerunt manus, ſuper malluvium è gutturnio : aut ſuper pelvim ſeu pollúbrum, ex *aquali* (urceo, urceolo) terſerúntque mantili recens lotô (inquinatum aut maculis ſordidum præbere, incivile foret) aſſídunt, ambitioſè modeſti, propter priores accubitus,

ubitus, per disposita sedilia; præmittitur
ensæ consecratio; postponitur *gratiarum actio*.

Demum *fercula* inferuntur per *infertores* (da- *Missus.*
iferos, ministros mensæ) in patinis, lancibus,
atinis, paropsidibus; varia embammata, illin-
tus, obsonia, conditanea, & salsamenta, ut
appares, olivæ, cucumeres; ac condimen-
a acetaria, ut oxyporum aut oxygarum, siná-
i, aliáque salsamenta destituuntur in patellis,
scutellis, oxybaphis, acetabulis:) convi-
ium enim, quò magis opiparum est, splen-
idum, instructum, exquisitum, apparatum,
eniale, dapale, adipale, adjiciale, saliare,
ontificale, eò habet lautiores cupedias, pul-
amenta, scitamenta, mattya seu mactea, mis-
isque plures, magísque varios; *Plauto* dicun-
r *struices patinariæ*.

Structor (scissor, carptor, honorarius cibo- *Structor seu carptor.*
um diribitor) deartuat appositas dapes scitè, &
partes dissecat, ac dispertitur inter com-
ansores seu convivas, honoratioribus dans
menta procerum; qualia sunt vescarum ani-
antium armi, lumbi, suffragines, alæ, co-
æ, seu femora, pulpa pectoralis, & desectæ
de ligulæ; in *piscibus* plerúmque præstat ca-
it, & quod capiti proximum; in lupis ta-
en & truttis cauda. In nefrende, dapinan-
um judiciô, honoraria lautitia sunt auriculæ
pellis. De anate Martialis:

— *pectore tantùm, Et cervice sapit; cætera redde coco.*

llarius promit merum è cadis, & affert hirneâ *Cellarius,*

ſeu cirneâ : Zythum obbâ. *Pincerna* (pocillator) id fuſum è cantharo, infuſúmqne calicibus porrigit convivantibus ; *Prægustator* prægustat potiones, aut propinat promulſidem, quam prælíbant diſcumbentes ; olim non in cœnaculo aut cenatione, ſed in *gustatorio*, guſtus ſeu anticena, aut anticenium apponebatur. Ad cyathos ſtant *famuli*, & furtim pitiſſant ; alii muſcas abigunt muſcariô, ne ſint infeſtæ epulantibus, aut illabantur epulis ; qui minſtrant, cavent, ne quid de liquidis & jurulentis effundant, aut aliquem perfundant aut conſpergant.

Prægustator.

Ministri mensæ.

Decórum in mensa.

Præcipuum ferculum dicitur *cœnæ caput*, aliquando *ambulans*, vel ambulatorium, oculorum magis paſtus quàm palati ; cui adjungũtur diverſa *irritamenta epularia* ex carne, piſce, farina, melle, butyro ; itémque *obſonia liquida*, ut ſunt juſcula, pulmenta, ecligmata, non lambenda exertâ linguâ, ſed ſorbenda cochleari. Cetera *edulia* eximuntur furculis, (furcillis, fuſcinulis) & conſcinduntur cultris, manubriô prehenſis. Bene morati attendunt, ne quid ruſticè aut cum edacitatis ſuſpicione fiat ; quare moderatè bolos ingerunt ori, non injectant ; comedunt manſitandô, (dentibus molendô) non glutiunt tuburcinandô ; ne poſtea ructent, aut ſingultiant ; neque lingunt labia aut lambunt digitos, ſed detergunt mappulâ, ſi perungantur. Agreſtium eſt, fartim ſe obeſcare, aut immundâ perediâ lances detergere, oſſa canum more abrodere, tumentibus buccis cibos perflare ; aut liquore ita coronare ſcyphum

phum, ut in mensam exuberet; aut rictu patente potum infundere; aut bibere loquíve, hærente in ore bucceâ; aut excavare panem, solámque ejus crustam rescindere; aut mappulam instar strophioli in globum convolvere; aut garrulitate obtundere accubantium aures; & hujusmodi plura contra legem Decóri & Astyólogi peccata, de quibus etiam cap. 74. Sobrii sic bibunt & comedunt, ut naturæ desideriis satisfaciant; bibones verò & comedones ingurgitant se; vivúntque, ut edant, & non edunt, ut vivant.

Mensa secunda. Post mensas primas instruuntur *secundæ*, nimirum apportatur *impomenta* fructuum; ut poma, pyra, nuces, cerasa, pruna, fraga, ficus, uvæ cybinæ, *Prompt.* & *passa*; item caseus, variáque bellaria, tragemata, hypotrimmata è saccharo, seu saccharata, ut pisa, amygdala; fœniculum, adoreæ cannæ, panis eschariles, *radii*, (genus placentæ in longum sectæ) liba, crustula dulciaria. *Apophoreta* sunt munuscula cibaria à convivis domum ferenda: *Lautia* (& lautiæ) sunt splendidiora munera hospitibus missa; *Repotia*, lautitia epularis sequentibus diebus repetita. *Jentant*, qui jentaculum sumunt manè; *prandent*, qui prandium circa meridiem; *merenda* post meridiem capitur; *vesperi* cœna, seu vesperna; *cœnipeta*, qui prensat cœnitare foris; *Domicœnium Martiali* domi sumitur; cenula & prandiolum sunt diminut.

Secundis mensis appositis fiunt largiores & hilariores *invitationes*, *invitatiuncula*, & *propina-*

 tiones;

Propinationes post mensam immoderata.

tiones; exinde *perpotationes* & *circumpotationes*, seu haustus circulares; circumfertur scyphus *philotesius* seu socialis, (poculum salutis & salutiferum) in salutem hujus & illius, præbibúntque sibi crateres ad ebibendum unô ductu & spiritu, (quod est *amystin* & amystide bibere) poscitúrque majoribus poculis, quibus *jus fraternum* seu fraternitatis sancítur, donec, crapulâ graves, se mutuò deponant vinô, neque pedibus, neque linguâ aut ratione satis consistentes.

Moderata.

At qui se potandô *moderatiùs* invitant, non bibunt ad temulentiam; neque siccant pocula alienæ saluti, sed *libant*; potionémque non raròfrigidâ intercludunt; sibíque præsentes *sanitatem à S Joanne* modicâ potiunculâ sorbent magis, quàm hauriunt. Quandóque tamen accidit, ut plusculum adbibant, & largiore potatione fiunt semigraves, potulenti, ebrioli, non ebrii, *famuli* furtim subbibunt; *feminæ compotrices* (merobibæ) identidem pitissant & catillant.

Digressio convivarum.

Sub extremum tolluntur patinæ cum buccellis, crustis, semesísque micis, & aliis analectis ac ciborum reliquiis. Ceterùm epulationem condiunt *festiva colloquia*, *&* *voces*, *ac soni Musici*. Peractô convivali & tempestivô (quod non in multam noctem protrahitur) epulô, paratur *domuitio*; fit *consurrectio*, (surgitur) gratiæ aguntur ei, qui tractavit liberaliter; laudantur *conditores instructorésq;* dapum: quas grates auctiùs reponit *exhibitor* convivii, comitérq; dimit-

dimittit; sic itur domum. Si noctu; facibus prælucentibus. Quanquam heluones etiam sumptô *antecœniô* & cœnâ, comessatíque abundè, superingerunt *pocœnia*, ut se contumulent citiùs.

Sed quis ferat *compotores, combibones, glutones, manducones, patinarias, phagones, catillones, tricongios, gurgites, popinones, lurcones, comessatores, barathrones, decoctores, prodigos, asótos, nepotes*, &c. qui comessandô, nepotandô, heluandô, græcandô, congræcandô, pergræcandô, abligurịunt, disperdunt, dissipant, confringunt, dilapidant, profundunt, decoquunt, conficiunt rem; digni, qui summam cum Apicio potionem ducant. *Desiderius.* Quænam illa, & ille? *Mercurialis.* Apicius, abdomini natus, cùm bis tricenties ventri dedisset, hoc est, sexcenties centena millia sestertiûm decoxisset, seu duos milliones florenorum; & superessent centies H S, hoc est, ducenta quinquaginta millia Philippeorum, præ desperatione ne famem & sitim ferret, haustô venenô periit. *Desiderius.* O! portentum luxuriæ & gulæ. *Mercurialis.* Non minùs monstrosa fuit Clodii Æsopii, Tragici histrionis & Vitellii Imp. patina, quam, ob immensam magnitudinem, *clypeum Minervæ* dictitavit, illa sexcenties H S taxata est; in hac scarorum jecinora, phasianorum & pavonum cerebella, linguæ phœnicopterorum, murenarum lactis, ab usque mari Carpathio fretóque Hispaniæ petitæ. Sed missa faciamus hæc monstra, & ad eos pergamus,

Heluones.

mus, qui nec cibô veſcuntur, nec aurâ. *Deſiderius.* Antequam hinc abeamus, aliquid de Veterum Conviviis; ſive reliquiæ ſint, ſive analecta. *Mercurialis.* Næ tu lepidus catellus es, qui tam ſcitè adúlas me pro micis; præbeo.

Veterū Rom. accumbendi & convivandi modus.

Antiquus accumbendi modus erat iſte. In cenaculo menſa collocabatur rotunda, humilis: inferiorum quidem hominum tripes, & ex ſimplici ligno: lautiorum citera aut acerna, aut laminâ argenteâ infecta; quem pes eburneus fabrefactus, puta in modum pardi aut leonis, ſuſtinebat. Circum menſam *tres*, utplurimum, lecti erant, ex quo *triclinii* nomen; vel *duo*, quod Plauto *biclinium*; poſteriore ætate formam hemícycli ſeu lunatæ teſtudinis referebat, dicta eſt *ſigma*, à Græca litera C. *Lecti* inſternebantur aulæis, purpurâ, aut aliâ veſte ſtragulâ pro copia ſeu inopia convivatoris; Priusquam autem accumberent, *lavabantur*, atque *togas* mutabant veſtibus, quas à re *Cænatorias* dixerunt; tum etiam *soleas* pedibus demebant, ne lectos conſpurcarent *discubitorios* ſeu *tricliniares*; at in *cubicularis* ſeu *cubitoriis* dormiebant. Cæterùm aut terni aut quaterni unum occupabant; ſi plures, ſordidum id & minimè lautum habebatur, ita fiebat, ut vix ſupra duodecim unà veſcerentur. Accubabant reclinatâ ſuperâ parte corporis in cubitum ſiniſtrum, inferâ in longum porrectâ ac jacente: capite leviter erectô; dorſô à pulvillis modicè ſuffultô; quòd ſi plures unô lectô decumberent, primus decumbebat ad caput lecti,

cti, cujus pedes porrigebantur pone dorsum secundi: secundus verò occiput obvertebat ad umbilicum primi, pulvillô interjectô: pedes jacebant ad tergum tertii; & sic deinceps tertius, sic quartus. Jam qui primus & ad caput lecti decumbebat, *summus* dicebatur: qui ad pedes, *imus*: qui inter istos, *medius*, atque dignissimus; proximus honore, summus; hinc cùm hilariùs invitare se vellent, à *summo* bibebant ad *imum*: cœnæ initium *ova*, finis *mala*; hinc adagio: *ab ovo ad mala*. Distribuebant cœnam in *partes* tres sive, placeat dicere, *missus*. Primum missum *antecœnam*, seu *gustationem* aut gustum, ac promulsidem dixerunt; secundum, in quo lautissimi & præcipui cibi, propriè *cenam*; tertium, in quo bellaria, mensam pomorum, sive *mensas secundas*. Erant convivantes non raró unguentis delibuti, crinésque peruncti, & corollis, (coronati quoque crateres) præsertim ex apio, hedera, rosis, violis, myrto, ligustro, aniso, anétho, croco, melilóto, ad retundendos vapores, à vino & cibis sursum elatos. *Cœna recta* dicebatur, quam ditiores dabant clientibus rectô ordine discumbentibus in convivio. In *sporta* verò (sportula, sportella, seu vimineo calathos) tantum cibi vel pecuniolæ largiebantur, quantum æstimabatur centum quadrantibus, seu viginti crucigeris. *Porcus Trojanus* fartus erat, & gravidus, variis animalibus. Quoad *porculorum* genera; *Sextante* bibebant temperati ac valetudinarii: *Deunce* intemperantes & bibaces: *Triens* in quoti-

diano victu usurpabatur; nec Diis tantùm in mensa libabant, ut Genio Bono, Jovi Hospitali, Baccho, Datori lætitiæ, &c. Poculum illud officiosè in orbem circumferentes; sed in honorem quoque amicorum tot exiccabant cyathos, quot in eorum nomine litteræ continebantur; In *Sticho* Plauti, *Sangarinus* ita loquitur:

Bene vos, bene nos, bene nostrum Stephanum.

Et Martialis:

Nævia sex cyathis, septem Justina bibatur.

Ubi notandum, Veteres caldâ & frigidâ appositâ vinum miscuisse. Mos quoque fuit, ut talis astragalísve, sorte missis, *symposiarcha*. (quem Patrem, Regem, Magistrum, Dictatorem, Modimperatorem convivii appellabant) duceretur; nonnunquam etiam solâ corollæ impositione creabatur convivii præses, ad conviviales Leges prescribēdas. Solebat etiam dominus cōvivii, (*convivator*) simulac discubuissent, schedam dare, quæ descripta ordine obsonia omnia referret; ut jam tum sciri posset, quid primùm, quid postremùm coquus missurus esset. Cenabat januis apertis, in atrio, ut prætereuntes Censores animadvertere possent, utrùm sumptu Legibus concessô aut eas excedente victitarent; quanquam non rarò contemptis Legibus Sumptuariis (quod Lucullus in Prætoriis & diætis suis hortensibus, inter quas Apollo, famosa faciebat) pretiosiores dapes ad cantum tibiarum inferrent. De his plura Lipsius lib. 3. Antiq. Lect. & Saturnal. ex Macrobio, Plutarcho, aliisque, præsertim Athenæi Dipnosophistis.

phiftis. Nunquid fatis hoc micarum, imò
buccellarum? *Defiderius.* Ita me exfatiâfti, ut ipfa
faturitas pareret famem. *Mercurialis.* Itáque
cœnatus es & incœnatus, pranfus & impranfus.
Age; ad Deas ambulemus, quæ cùm à parcen-
do nomen habeant, nemini tamen parcunt. Nô-
fti illud:

Fert Clotho fufum, Lachefis net, filáque fcindit
Atropos.

Defiderius. Illætabilis transitio ab epulis ad fu-
nera. *Mercurialis.* Nimirum extrema gaudii,
luctus. Veteres Ægyptii ceream in convivio,
mortis imaginem, circumferebant, aut cranium,
vel fceleton ipfum, ut convivæ, de morte ad-
moniti, hilariùs facerent genio fuo, meminis-
séntq; vivendum, hoc eft, lætitiæ indulgendum
effe, dum fata finunt, & fila trium fororum
patiuntur atra; unde Poëta:

Sera nimis vita eft craftina, vive hodie.

Nos ita meminerimus vivere, ut ne timeamus
mori. *Defiderius.* Eruditè, & piè.

Sed quæfo te. *Mercurialis.* Quid novi roga-
bus? *Defiderius.* Irritâfti gulam meam, non fa-
turâfti, ut dixi. Quid fi, quoniam in ore,
non tamen fatis Latino, nobis frequens eft ci-
bus, percurreres potiores miffus, five lautio-
res, five plebejas in menfas, inferri folitos.
Mercurialis. Quafi verò non actum fatis de re
cibaria, in arte coquinaria. Semel cocta quid
tibi vis recoqui? *Defiderius.* Cupido me inces-
fit reguftandi in triclinio, de quibus tu in culi-
na differuifti. *Mercurialis.* An Apicium me

 exifti-

existimas, quem de negotiis culinariis Dictatorem consulas? *Desiderius.* Nomenclatorem te volo, & linguæ meæ inter ipsas dapes jejunæ refocillatorem. *Mercurialis.* Nempe verbis vis pasci. *Desiderius.* Hæc tu mihi appone, auribus devorabo. *Mercurialis.* Ausculta, salivam tibi vel movebo, vel abstergam.

Qui exquisitiores epulas instruunt, provident sibi de ferina avium, quam coci *pennatam* seu *alatam* vocant. Cujus generis volucres sunt, tetraones seu urogalli, attagénes, perdíces, phasiani & phasianæ, anates feræ, anseres silvestres seu onocrótali, scolópaces, ficedulæ, gallinagines, palumbes, turdi, turdélæ, alaudæ, &c. E domesticis alitibus palato arrident gallopavi, seu galli & gallinæ Indicæ, capones, gallinæ, anseres, anates cerei, saginati, adipati, & eorum acrocolia seu trunculi, in jure piperato, pulli gallinacei, columbæ & pulli columbini: assi, farti, in operculato catillo vaporati, jurulenti, hædina quoq; admittitur. E ferina quadrupedum sapit cervina; quam vocant rubram; aprugna, quam appellant nigram. Inter præcipua fercula caput aprinum; inferiora dorsi cervini, jecur, aures; coxæ *Martiali* (femora *Pontano nostro*) cervorum, capreolorum, rupicaprarum, damarum, sale & acetô maceratæ, lardóque trajectæ; lepores, cuniculi, &c. E piscibus delicatioribus inferuntur ostrea, testudines, fibrorum caudæ, salmones, anguillæ, orátæ, thymalli, mustélæ fluviatiles, truttæ seu troctæ,

fundu-

funduli, lucii, cyprini, lámpetræ, murænulæ, alburni, capitones, percæ, cancri dodrantales, &c. Omnia pro varietate, assa, elixa, frixa, vaporatione percocta, in farturas intritas, minutalia concisa, contrita, contusa, & embammate, jure, jusculo aromaticô perfusa ac condíta. His adduntur diversi generis artocréata; & panes clibanites seu testuacei, à testo (vase fictili, vel æreo, in quo coquuntur) dicti, *Plauto* cóllyræ, Italis *torta*; lágana, placentæ, & placentulæ variæ, fartæ, foliosæ seu multifoliæ, crocatæ, butyratæ, pertusæ, fermentô tumefactæ, scriblitæ strictæ, &c. Artocreas, quod miscellaneô eduliorum fartô impletur, Italis appellatur *olla putrida*; cui si piscis includatur, non nisi καταχρηστικῶς nomen suum retinet; Apicius panificium appellat (nempe in furnulo coctum) pisce fartum. Cybium Veteribus genus cibi erat ex ovis pisce concisô fartis. Panes, seu cóllyræ, aut liba testuacea inferciuntur aliàs sectis pyris, malis cydoniis, amygdalis, uvis passis; aliàs segmentis malorum citreorũ, pyrulis, nucibus, cerasis seccharô & melle condítis; aliàs è massa solida, sunt amygdálina, sunt cerasina, seu cérasis distincta, &c. Carnes porrò piscésque saporantur aspersione, incoctione, decoctione aromatum, herbarum, citromalorum minorum, varióque condítu, & in globulos, radios, pulvillos formatione. Adjunguntur saccharatæ & mellitæ pulticulæ, (apud Veteres alica è flore tritici celebrabatur) & fercula oleracea, ut, brassica

Pom-

Pompejana, carduus sativus, orbicularia terræ, tubera seu rapa, caules capitati, boleti, aspáragi; adstituuntur in scutellis multimoda decocta, & illinctus & intinctus, ex uvis, pyris, baccis, cerasis, melli saccharóque incoctis, diversíque generis sálgama. Pro acetario apponuntur dulcorata segmenta citreorum malorum, quorum succô assaturæ quoque asperguntur.

Parabiliùs convivantibus pro lautitia est jus simplex bubulæ, cum nodulis seu globulis de vitulina concisa; bubula tam recens quàm fumo durata; intestina consecta, lingua dulci liquamine perfusa, cerebrum tostum; caput vitulinũ cum panticibus, seu intestinis pelliculatis: frictę ungulę vitulinę, ungulę bovinę & ungellę suũ in oleato aceto, aut jure concreto; varia assa, assaturæ, assaria, *Apicio* arr[illegible], costarum, lumborum, renum vitulinorum, ovillorum, vervecinorum; offellæ & lumbuli, seu lumbelli *Apitio* porcini, ovili in craticula tosti; coxæ, seu femora vitulina, ovilla, vervecina laridô, aut salviæ foliis aut alliô, trajecta; lumbi bovilli assi, & vaporatione macerati; nefrens seu porculus pinguiculus in cutem crustatam assatus; brassica frustô lardi adipata & uncta, farciminibus coronata, sumex bovillum & suillum, pernæ, petasones, succidiæ porci infumibulo exiccatæ; multiformes placentæ, & lagana, málina, sambucea, artolágana, cum salviæ foliis fricta. Item coliphia, pemmata, butyrata, crocata, vaporata, minutim

nutim confecta, friata, in orbes crustata; diversáque è farina, ovis, butyro, pane coagula, & pinguia embammata sive herbilia, sive aromatica, sive sectis cepis, pomis, amygdalis, uvis passis conspersa. Satis hæc credo etiam Philoxeno gruis tibi collum optanti, ut diutiùs cibi potúsque delectatione frueretur; nobis non lubet cum pinguiore hac Minerva prolixiùs versari, cùm â Libitina ad albentes ossium strues invitemur. *Desiderius.* Quoniam sive citiùs sive seriùs ad illam properandum est metam, non est, quòd morer iturientem; opiparè pastus tecum ambulo.

Caput LXXXVIII.

Ritus Natalitii, & Nuptiales.

D*Esiderius.* Quoniam inter ceteras festæ hilaritatis caussas, meritò nascendi felicitas ponitur; cùm ob *parientem*, quæ, soluta fœtu, novem fastidia mensium, quibus uterum ferebat, læto enixu abstergit; tum maximè, ob *partum*, qui materni vinculis & tenebris corpusculi expeditus, primam aspexit lucem: cuperem abs te *Ritus*, quibus ejus jucunditatis argumenta demonstrantur, doceri. *Mercurialis.* Iterum petis, quod, cùm pro hominum, locorum, temporum diversitate, sit valdè varium, sine limitatione explanari non potest. Cùm enim quidam è Prisco Seculo, *Genethliorum Ritus*, ad nostra etiam tempora derivati,

Superstitio Religionis simia.

rivati, ita usurpentur, ut eos *Superstitio* invenisse, non Religio coluisse videatur, fit, ut non perinde ab omnibus probentur. Nos tamen, qui orthodoxa sacra sequimur, libenter fatemur, gaudemúsque, multa Superstitionis Antiquæ Instrumenta in Divini Cultus Insignia esse translata. Quo ex genere in Templis nostris conspicimus *Aquam lustralem*, *arcás* stipi condendæ positas, gladios & scuta de bello: catenas de servitute & captivitate: sigilla cerea (quæ Veteres Gentiles *Oscilla* vocabant) ad genua pedésque statuarum, Divos referentum: capta de hostibus signa: tabellas pictas eorum, qui è naufragiis, periculis, morbis evaserunt; ipsa etiam vestimenta, & navium simulacra, suspensa. De *Tabellarum* quidem ritu jam *Tibullus* in mentem venit:

> *Nunc Dea, nunc succurre mihi; nam posse mederi*
> *Picta docet templis multa tabella tuis.*

Et *Horatius* alicubi canit, Gladiatores emeritos arma sua Herculis ad postes fixisse. Et *Martialis* zoili cujusdam servi meminit, qui geminâ compede Saturno dedicaverat catenas. Alii aliorum faciunt mentionem, quos & quæ recitare possim, si libéret scholam instituere; sed nos, amœniora sequendô, has deflectimus spinas; minimè dubitantes, plurima per cæcam gentilitatem superstitiosè depravata, jure fuisse quàm optimô, sanctiorem in usum à sincera Religione vindicata. Sed ad *Natalitia*, quando ita me rogas, *Desiderius*. Quàm maxime.

Mer-

Mercurialis. Fœtus in vitalem auram editus, si partibus sit omnibus integer & illæsus, duplicat parentibus gaudium, dulcem matrimonii sui fructum aspectantibus. Excitatur in propinquis, amicis, vicinis lætandi & congratulandi studium: audiuntur faustæ apprecationes, & vota *Genethliaca*: prædicatur dies, gemmâ candidóve lapillô signandus; qui parentum spes implevit, prolem desideratam dedit, genitores suos genuinâ facie referentem, moribus etiam aliquando reddituram: decus & ornamentum familiæ futuram. Ducuntur omnia & præsagia secunda, ex ipsa membrorum *configuratione*: ex *Horoscopo* & astris *Genialibus*; in prælucentibus *Majorum* exemplis; Locus ipse solúmque natale cohonestat incunabula, paritérque honestatur ab iis.

Gaudia & gratulationes ex recenti partu.

Atque dum genitrix *puerperiô cubat*; pater ea curat, quæ pertinent ad instituendam *pompam lustralem*, & *epulum natalitium*, quod cum Græcis possimus *Charistia* vocare. Infans pro conditione & fortunis familiæ defertur ad *Sacrum fontem*, daduchô puerô, vel puellâ, cereum præferente. *Susceptores* ac *Susceptrices*, jam antè rogati ad id munus præstandum, *tenent* salutari lavacro tingendum; eíque *nomen* imponunt, unum vel plura, Cœlitum Tutelarium: ínque *bullam* infantiæ, & necessitudinis, seu *cognationis lustrica* μνημόσυνον, donaria ex argento, auro, gemmis conferunt. Nostratibus fœminis mos est, post sumptas *puerperii dapes* symbolâ collatitiâ privatum *puerperæ* peculium auge-

augere ; quæ post *sesquimestrem secubitum*, hoc est, senas hebdomades viribus reparandis, in lectulo datas, *prodit ex puerperio*, séque addit publico, alicubi templum non prius revisit, quàm sit à sacerdote *lustrata precibus*.

Anniversaria Diei Natalis memoria.

Et hæc de *Die Natali* ; cujus *anniversaria* memoria cùm redit : redeunt & gaudia, instaurantur vota, invocantur Superi, faustum ut diem sæpe reducant, diúque conservent sospitem, cujus *Natalia* celebrantur : missitantur varia munera : maximè serta & corollæ, & cum iis aliquando carmina. Vicissimis *dat Natalitia*, hoc est, instruit epulares lautitias : apophoreta mittit amicis : distribuit sportulas clientibus : grates habet Numini Sacrificiis. Nitent festiore cultu & domus & domestici ; perstrepúntque symphoniacis. Natales Principum (quandóque feriati) publicâ hilaritate ac gratulatione celebrantur. Exhibentur ludi equestres, saltatorii, plausus theatrales : saliunt merô fontes : artificiosa ignium spectacula volant : sparguntur in populum dona missilia : ædes & fenestræ ramis, floribus, lucernis, aulæis, sertis ornantur.

Veterum Ritus Natalitii.

Desiderius. In summam contraxisti hodierni moris *Consuetudines Natalitias*. Quid de antiquis ? *Mercurialis.* Summatim & has transibo ; ausculta. Ad prosperam *partionem* impetrandam propitiabantur *Dii Natalitii*, Juno potissimum, & Diana seu Lucina, (utráque dicta *Ilithyia*) Deæ præsides parturientium. Ubi nixu peractô fusus erat fœtus, *deponebatur*

humi:

humi: qui si arrideret patri, seu marito, *tollebat* eum de terra, hoc est, pro sua prole agnoscebat, educandúmque suscipiebat. Sin' minùs, tanquam alienum vel indignum suâ stirpe relinquebat, id est, repudiabat. Germani Veteres & Spartani masculam prolem flumine mersam explorabant, num, patientiâ algoris, longiorem lucis usuram & nutricationem mererentur. Thraces diem *natalem* fletu; *fatalem* risu prosequebantur; quòd ille ærumnarum esset exordium; hic finis. Matronæ Romanæ partûs doloribus defunctæ Junoni sacrificium instruebant: vestimenta Dianæ consecrabant.

Genitale tempus (*Ovid.*) ab eadem gente colebatur sacrificiis; muneribus, ludis, epulationibus. Sacra fiebant *Genio*; *floribus* primùm atque herbis, & odoribus: mox *libis* atque liquoribus; nam iis diebus effudisse cruorem, aut animal mactâsse, mali portenti erat, & fœdi auspicii: Postea verò, instigante malô dæmone, ad brutas non modò hostias, sed humanas etiam (*gladiatores* namque dabantur, cruentum lætitiæ argumentum) descensum est. Posteritatem verò, & protensioris vitæ spatium, à Diis Natalitiis postulare soliti, *Natalem* sibi *avem* adesse precabantur, *Cornicem* scilicet, ob longævitatem ejus alitis; *bona* quoque *verba dicebant*, id est, precationes faustas. Jam *Munera Natalitia*, erant bellaria, vestes, obsonia, vasa, nummi, annuli, gemmæ, &c. tenuiores etiam cereos offerebant, ut indicarent: in hanc vitam esse hominem, quasi ad lucem &

bonarum artium ſcientiam, progenitum. Neque hominum modò dies Natales, ſed urbium quoque, & locorum, rerúmque cum laude geſtarum celebrabantur; quibus diebus, quos *Geniales* vocabant, & Diis *Geniis*, & ſuo quiſque *Genio* hilariter faciebant, indulgebántque; inde cœnæ ſportulæque Natalitiæ.

Deſiderius. Multa paucis dixiſti. Jam de *Nuptialibus* quoque *Ceremoniis* diſſerentem audire te deſidero. *Mercurialis.* Nimirum *Deſiderius* ſemper habet, quod deſideret; neſcio, an *Nuptias* quoque; de quibus, ne deſideria tua fruſtrem, mox aliqua. Id de *Natalitiis* ignorare te nolim, à Chriſtianis coli Dies *Natales Martyrum*, quibus, fuſô pro Deo ſanguine, ad vitam transferunt immortalem: cæterorum quoque *Divorum*, quibus denati terris, nati ſunt cœlo. Quorum in memoriam olim erant inſtitutæ cœnæ, quas *Agapas* vocabant; quæ deinde, prolapſâ in deterius conſuetudine, ſunt abolitæ. Templorum quoque *Dedicationes* quid aliud ſunt, quàm Dies Natales, annuâ Religione jam antiquitus culti? Atque de his ſatis. Ad Hymenæum nos convertamus, (Thalaſſionem Romani vocabant) quem aliqui adeò *prophanant*, maritalem ut viri feminæque conjunctionem inter pacta & fœdera merè civilia numerent; ſed nos, alia omnia docti, inter Evangelica Legis *Sacramenta* veneramur; & has ferè cæremonias adhibemus.

Dies Natales ſacri.

Ritus

Ritus Nuptiales.

POstquam *Amantes* mutuum explorârunt *Amorem*, *Morem*, *Rem*, id est, sinceritatem affectuum; mores, indolem, conditionem; facultates & opes; nec obstat sanguinis sacræ-vé cognationis propinquitas, nec parentum voluntas; præmissis ternis è suggestu sacro *proclamationibus*, ut intercedi possit futuris nuptiis, si quod impedimentum intercurrat, instituuntur *Sponsalia*, mutuâ stipulatione, coram idoneis testibus firmata, de ineundo connubio. *Dies* exin *Nuptialis* ut illuxit, & qui nupturiebant, jam *nubunt*, auspicium (quod Christianos decet) à pietate ducitur. Adornatur *pompa*, quâ *Sponsus* & *Sponsa* ad ædem sacram, utriúsque sexûs ad id invitati honorificô vel etiam splendidô *comitatu*, deducuntur, *fidicinibus* præcinentibus epithalamium. Gestant omnes *corollas*, seu vivo de flore, seu ex auro argentóve nexili textas, tanquam symbolum amoris conjugalis, concordiæ, gratulationis, gaudii. Unde *Claudianus* in Nuptiis Honorii:

Initiatio Sponsorum.

Tu festas Hymenæe faces, tu Gratia flores
Elige, tu geminas Concordia necte coronas.

Qui utrinque à latere novæ nuptæ incedunt, *Paranymphi* vocantur. Quæ proximè antecedunt virgines, *Coronariæ* dicuntur: nam earum est, corollas distribuere; matrona, quæ sequitur, *Prónuba* seu *Promnestica* appellatur, quasi conciliatrix Nuptiarum; vulgus *matrem ho-*

norariam vocat. Ad templum ut ventum eſt, *Parochus* explicat Sponſis conjugalis conſortii *officia*; coram quo contrahunt matrimonium, id eſt, legitimè ſua ſibi corpora mutuò tradunt in perpetuam vitæ ſocietatem, propagationem ſobolis, evitationem fœdæ libidinis ac incontinentiæ. In cujus rei ſignum, *annulum* inſerunt *pronubum* mutuò digitis, fidei coſtantiæque teſſeram; deinde jungunt dextras, in conteſtationem auxilii & obſequii inter ſe præſtandi. Manus amborum Myſta *ſtolâ* circumvolutâ colligat, ut intelligant vinculô ſe devinctos eſſe, nullâ fortunâ diſſolvendô. Sequitur *Res Divina*, *ſacrâ benedictione* afficiuntur Sponſi: *vinum* libatur, à Sacerdote *ſacratum*, velut amoris reciproci philtrum.

Epulum Nuptiale.

Quibus peractis, eô, quô dictum eſt, ordine reditur ad *Epulum Nuptiale*; ſub cujus finem *inſtructori ſymbola* ſolvitur à ſingulis; & Sponſis *munera Nuptialia* donantur. Liberaliùs hæc agitur ſolennitas, quando convivæ diſcumbunt aſymboli, tantúmque *honorariis donis* conferunt Sponſis, quantum per *collectam* juxta calculos exactam non dediſſent. Ad *Nymphæum* hinc receditur, ubi choreis opera datur, de quibus, uti de aliis hîc memoratis, alibi quoque. Poſtquam & hîc ſatietas cepit pedes; demum inter faces ſuam quíſque repedat domum: Hinc Latinis: *Servi prælucentes*. Sponſi à paranymphis & agnatis reducuntur ad ædes, in quibus *thalamus* ſeu *thorus genialis* eſt apparatus. Dantur poſtridie *repotia*; & aliquando

in

in dies plures *Nuptialis hilaritas* continuatur. Nunquid placent hæc *Hilaria? Desiderius.* In mentem venit, quod memini legere de quodam Philippide, credo Philoſopho, dicente: *binos cum uxore jucundiſſimos eſſe dies: unum, quô ducitur; alterum, quô mortua effertur. Mercurialis.* Ha ha he! Nimis hoc ſuperciliosè. Repono tibi alium ex eadem barbata gente; Socratem, ajunt, conſultum, an uxor ducenda esſet? reſpondiſſe: *pisces, qui nondum intra naſſam ſunt, volunt intrare; qui jam intus ſunt, volunt exire.* Sic tu vide, ne idem tibi contingat; illum Xantippe ſua *piſcatorem ictum* erudiit. Quibus placet hoc *jugum*, levius illud reddent, ſi, quod ſuadet Salomon Prov. 19. v. 14. in uxore ducenda non cæci amoris impetum: non formæ opúmve ſplendorem, ſed Dei conſilium ſequantur. *Nam domus*, inquit, *& divitiæ dantur à parentibus: à Domino autem propriè uxor prudens. Deſiderius.* Ita moderaris animum meum, ut neque pavidus reſtitet; neque temerarius procurrat. Nunc vellem, ut de priſcis Nuptiarum Ritibus, præſertim Romanis, aliquid adjiceres. *Mercurialis.* Multorum equidem verborum & litium *res* eſt *uxoria*; aliter atque aliter, etiam à Veteribus, de ea diſſeritur; ego, quæ legi, & elegi, tibi compendiô dabo.

Romani Nuptiarum Ritus.

Ornatus Nubentium.

Ornatus Nubentium apud Romanos erat *toga pura*, id eſt, candida, & nullô purpureô limbô prætexta; item *tunica recta*, hoc eſt, purpurea & picta. Apud Hebræos Sponſarum veſtis e-

rat ſcutulata ſeu *clypeata*: eò, quòd clypei acu picti in ea fuerint; & in clypeis ſingulis ſingulæ Majorum imagines. Romana Sponſa *flammeô* ſeu lutei coloris velô obnubebat caput, unde *nuptæ* dicebantur; Flammeum nomen habet ab uxore Flaminis, quòd eô aſſiduè uteretur, nec liceret à viro divortium facere. *Cingulum* erat ex ovilla lana contextum, (ceſtus vocabatur) cui *nodus* innexus, dicebatur *Herculanus*, id eſt, valdè firmus, & irruptæ copulæ; inde Juno *Cincta*. Collum ornabat *monile*. In capitibus Sponſorum *corollæ*, ex verbena & floribus nexæ; quæ ſi vario de flore erant vinctæ, *Pancarpia* appellabantur. Fiebant illę ex auro quoque. Dabant mutuò *Annulum Pronubum* ſeu *Nuptialem*; qui, quòd premat digitum, connubii curas, jacturam libertatis, initium ſervitutis indicat, juxta *Proverbium*; *arctum anulum ne indue*. Fuit autem ferreus & purus, id eſt, ſine gemma; ferrum ſignificat durationem & robur: vel modeſtiam & fugam luxûs; locô gemmæ erat ipſa Sponſa. Inſerebatur in quarto digito manûs ſiniſtræ, quia in eo vena quædam reperitur ad eos usque pertingens, ut conjuges in oculis & corde ſe gerant; hinc effigies quoque amantium condaliis inſculptæ. Indicat anulus etiam perpetuitatem; &, poſteris temporibus, aurum ac gemmam admiſit.

Modus nubendi.

Modus nubendi apud Romanos erat, ut *Ignem* & *Aquam*, in limine poſitam, ambo tangere juberentur; quâ etiam nova nupta aſpergebatur, ut meminiſſent, in extrema neceſſitate ſibi

ſibi cohærendum eſſe. Alexander M. more patriô panem gladiô diviſum cum Sponſa libavit. Veteres Germani nuptæ adferebant frenatum equum, boves, ſcutum, gladium, belli pacísque ſubſidia. Apud Latinos Sponſi amicti vittâ purpureâ, candidô colore diſtinctâ, & veſte verſicolore *jugum* ſubibant; unde *conjugium*, & Juno *Jugalis.* Dum nuberent, invocabatur *Deus Jugatinus*: dum nova nupta domum duceretur, *Deus Domiducus*: ut domi eſſet *Domicitius*; ut cum viro maneret, *Manterna.* In ſacrificiis, hodie exemptum fel, ut concordiæ & pacis admonerentur.

Modus deducendi Sponſos.

Modus deducendi. Romani non patiebantur nuptas tranſcendere limen domûs paternæ: ſed ſublatæ transportabantur à *pronubis*; ſive quia videri volebant nō volentes, ſed vi coactæ inde egredi: ſive, ut oblitæ quid relinquerent, dum in limen alienæ familiæ inferuntur, nomen ibi ſuum deponerent, & Sponſi induerent. Sponſa, introiens domum Sponſi, debuit dicere: *ubi tui Cajus, ego Caja*, id eſt, ubi tu dominus eris & paterfamilias: ego domina ero & materfamilias; quia *Caja*, Tarquinii Priſci, Regis, uxor optima fuit lanifica: ideo inſtitutum, ut novę nuptę ante mariti januā interrogatæ, quomodo vocaretur, Cajam ſe eſſe dicerent, id eſt, ſtudioſam laboris & operum Minervæ; unde, paternas ædes linquentes, *colum* ſecum ferebant & *fuſum*, cum ſtamine, præcedente *tibicine*, & canente Hymenæum, ſeu *Deum Nuptiarum*, qui pingebatur coronatus floribus &

amaracô: dextrâ facem tenens, finiſtrâ flammeum: in pedibus croceos ſoccos habens, carmen erat: *Hymen, ô Hymenæe Hymen, Ades ô Hymenæe Hymen.* Ducebant Sponſam pueri duo, patrimi & matrimi, hoc eſt, qui ex eodem patre & matre nati, ſeu quorum utérque parens adhuc in vivis eſſet; *tertius* præibat, & præferebat facem ex ſpina alba; ea fax dicebatur, *Pralux* & Tæda jugalis. *Plutarchus* quinque faces prælatas aſſerit. Et rapiebatur ab amicis, ne fortè illam cito vir ferret in ſepulcrum, ut ibi combureretur, quod erat ominoſum, ſcribunt quoque; Sponſam Romanam, in domum Sponſi deductam, fuiſſe in gyrum verſam; ne ſcilicet viam ſciret ad paternas ædes.

Modus diſponendæ domûs novi conjugii.

Modus diſponendæ domûs, quam nova nupta ingrediebatur. Janua cingebatur lanâ & laurô; aliiſq; frondibus & floribus exornabatur. Sponſa verò ingrediens, poſtes attingebat vittis laneis, eósque jubebat inungi oleô, ne quid perniciosæ peſtis irreperet; unde *uxores* dictæ, quaſi *unxores.*

Sequebatur *Cœna Nuptialis*, Sponſiſque apponebatur inter cætera ſuccus papaveris, lacte & melle dilutus. Poſt epulas, ubi ſatis cantum & ſaltatum, cùm Sponſi ad Genialem thorum ducerentur, ſpargebantur nuces à pueris prætextatis, (id eſt, prætextam purpureô limbô togam geſtantibus) quibus monebantur conjuges, puerilibus ludis renuntiare, & juvenilia ludicra relinquere, nováque œconomiæ ſtudia auſpica-

auspicari. Inter eos nucum projectarum strepitus, versûs mollitie ac lasciviâ diffluentes, impuni licentiâ occinebantur, itidem à pueris; à quibus illi joci *prætextati*, id est, obscœni vocabantur; *Fescennini* verò, sive quòd ab urbe Fescennina essent allati; sive quòd fascinum arcere putabantur.

Postridie Nuptiarum, apud novum maritum *Repotia* esse data, suprà meminimus; quâ die, Romani etiam *Munera Nuptialia* tribuebant. Et tunc jam Sponsa *Dominam* agebat; tradebantur ei *claves* à marito, & cum iis jus in familiam ac rerum custodiam. Clavibus autem ademptîs, rerum quoque administratio uxori adempta intelligebatur; id quod in *divortio* fieri solebat; verba tum solennia erant, cùm vir diceret uxori; *Tuas res tibi habeto*, & cum dicto eam foràs exigebat. *Desiderius.* Explicatè omnia, quæ ad *Ritus Connubiales*, sive novos sive veteres pertinere videntur. *Mercurialis.* Falleris; pauca de plurimis strinximus. Quòd si te Junonia sacra delectant, Auctores tibi nominabo, quos super iis consulas. *Desiderius.* Habeo gratias; *libare* ad has aras volui, non *litare*. *Mercurialis.* Id porrò satis constat, tam apud Hebræos, quàm apud Romanos & Græcos in sacris, profanis, Nuptialibus pompis, odores per vias domósque incensos; unguentis sparsa pavimenta; parietes item, theatra, coronas, vasa, vestes, capita, pectus, pedes; ipsa etiam vestigia ac soleas pretiosô unguine delibuta atque perfusa fuisse. *Desiderius.* Hem

 qualis

qualis luxus! *Mercurialis.* Hodie quoque tanti quandóque ſtant hæc *ſacra*, ut, vinculô connubii, nexus accedat æris alieni, equidem Herculeus; quô nec Jovem ſuum Juno, nec Jupiter exſolverit Junonem. *Deſiderius.* Deſine; nolo plura,

Alterius non ſit, qui ſuus eſſe poteſt.

Caput LXXXIX.

Ritus Sepulchrales.

Ultimum, quod mortales ſibi debent invicem, eſt deductio ex hac vita, cujus non una ratio hodiéque obſervatur.

Mos ſepeliendi Romanorum veterum.

Apud *Romanos veteres* cùm ægrotus traheret animam, proximi ſanguine morientis ſpiritum osculô excipiebant, flatúmq; ultimum hauriebant; mox decedentis oculos & ora claudebant, illos in rogo iterum patefacturi, & ad priſtinam ac naturalem corporis formam diſtorta membra reducturi; poſtea corpus exanime per intervalla *conclamabatur*, (hoc eſt, nomen mortui claris plurium vocibus iterabatur, quod fiebat ſæpius) & à *pollinctoribus* abluebatur & ungebatur; quod officium *pollinctus* & pollinctura dictum. Inde cadaver in *veſtibulo* ædium collocatum ad ipſam januam, facie ac pedibus in publicam verſis; unde phraſis: *foras ſpectare*, idem quod, mortuum eſſe. Interim *Cupreſſi* mortuorum domibus apponebantur, & adſti-

adſtituebantur. Tum apparabantur per *Libitinarios* (dictos à Libitina, Dea funerum) ea, quæ ad funera procuranda requirebantur, ſcilicet *pyram* ſtruebant ad defunctum cremandum; vel eum *humi* operiebant; aut in *hypogéo* ſeu crypta ſubterranea deponebant, quod antiquiore ævô factum. Exinde adornabantur *exequiæ* & pompa funebris, pérque præconem indicebatur funus, & populus evocabatur, ut in illud prodiret. v.g. *Exequias L. Titio. L. Filio, quibus eſt commodum, ire jam tempus eſt; ollus ex ædibus effertur.* Nobiliores quidem lectô conſtratô purpurâ, aut lineis ſplendentibus (tenuiores in capulis & feretris) *efferebantur* à ſuccollantibus veſpillonibus ſeu ſandapilariis; præcedente *tibicinè* (aliquando pluribus, quos *ſiticines* dicebant, quia apud ſitos ſeu vitâ functos canerent) & funebri næniâ defuncti laudes canente. Adhibebantur & *præficæ*, mulieres ad lamentandum mortuum conductæ. In Magnatum funeratione geſtatæ *Majorum* imagines ad gentilitatem oſtendendam, & honoris ac rerum geſtarum inſignia. *Corpus elatum* præcedebant ſervi manumiſſi, adeóque pileati; ſequebantur liberi, propinqui, affines, aliíque amici lugentium habitu; mulieres in veſte candida; viri in pulla, capillô demiſſô; ínque foro laudationes extincti ſeu *Epicedia* habebantur.

His ita peractis, *funus* procedebat ad locum, ubi cremandus defunctus; *pyram* autem in modum aræ lignis gradatim aggeſtis conſtruere ſolebant, eíque laricem, piceam, taxum intexe-

texebant, & circumcirca cupressos depangebant, arsuras ad abolendum gravem odorem, quem in finem, alia quoque odorifera ligna adhibebantur, & suffitiones spargebantur. Is verò, qui defuncto necessitate majore junctus erat, aversus, rogo ardentem *facem* inferebat, *præficâ* interea lessum, hoc est, lugubrem ejulatum personante. Quas res vitâ functus dilexerat, eodem rogô simul cum cadavere concremabantur. Cadaver ubi ustulatum est, rogus, dicebatur *bustum*; cineres & ossa *urnâ* legebantur, seu colligebantur; circumstantes, à Sacerdote ter *purâ aquâ* aspersi, *expiabantur*, sive lustrabantur, præficâ novissimum verbum altâ voce pronuntiante; *I, licet.* Quô dictô, qui comitati funus erant, domum abituri, *extremum vale* clarè dicebant, ingeminandô: Vale, vale, vale; nos te ordine, quô natura permiserit, sequemur, (juxta Varronem salve dicebant, & vale) *levémque terram* seu cespitem precabantur. Tum collecti cineres sepulchro illati; ante quod ara, & in hac acerra cum incensis odoribus; quandóque perpetua lucerna addita. Porrò mortui, dicti sunt *positi*, aut *compositi*, quia in feretro vel in pyra collocati; in quorum honorem ludi edebantur, non tantùm militum *decursiones*, sed gladiatorum (quos *bustuarios* dicebant) circa ipsum rogum cruentæ *pugnæ*, ne scilicet incomitati ad stygem descenderent, sacrificia quoque *Diis Manibus* instituebantur, seu solvebantur, quod erat *inferias* facere, dare, ferre, mittere. Dabantur & epulæ

læ funebres ſeu ferales, partim à vivis abſumendæ, partim placandis Manibus, ne *indefleti* & indeplorati oberrarent, offerendæ; ideóque ſuper tumulum relinquendæ; quas quia cernere ſilentiô tantùm, non etiam deguſtare fas eſſet parentantibus, *ſilicernium* appellabant, quidam exiſtimant, nomen habere à ſenibus decrepitis, (quibus appoſitæ) qui dicuntur ſilicernia, quòd in curvo corpore ſilices cernant. *Lugent*, qui habitu lugubri incedunt; *elúgent*, qui tempus lugendi implent; Deſignatores dicti, qui funebri pompæ præerant; Cæſarum quidam, ut viderentur per *apotheóſin* ſeu conſecrationem in numerum Deorum referendi vel relati, aquila, ex apice ſeu faſtigio ſtruis ligneæ flagrantis & fragrantis, (quadratæ ac concavæ) combuſtô funiculô, cui alligata erat, volabat in altum, & Imperatoris animam in cœlum dicebatur evehere. Apud quasdam gentes *trientem* defuncto in os inſerebant pro *naulo*, quem, trajecturus Acherontem, Charonti ſolveret; aut manui *placentam* indebant, quam latranti Cerbero objiceret. Seg mittamus has ſuperſtitiones, & ad *Chriſtianorum funera* oculos reflectamus; quorum ſi quædam ceremoniç aliquid cum Gentilibus affinitatis habere videantur, ne tu exiſtimes, id à ſuperſtitioſis eorum ritibus profluxiſſe ſed hos potiùs ab illis per cacodæmonem, caſtæ Religionis ſimium, traductos eſſe; quid enim? illi monumenta floribus ornabant, num ideo nobis nefas erit, loculos & tumulos floridis herbis conſperge-

Chriſtianorum funerationes.

spergere? illi, ad sese expiandos, aspersionem frigidæ adhibebant; ergo nobis ad lustrationem uti aquâ non licebit. Humatos illi luminibus honorabant; nobis lampades, faces accendere erit interdictum; illi vitâ functorum laudes narrabant; nobis orationes funebres habere, non erit concessum? Fortium illi virorum capita etiã post fata sertis redimiẽbant; nobis fortissimorum Martyrum & reliquorum Divorum capitibus corollas imponere, cineres & ossa auro & gemmis includere in crimine ponetur? quidquòd mortales illi à vero unius Dei cultu alieni, ipsius ductu naturæ, multa fecerint docuerintque; an continuò est impium, eandem si sequamur ducem? *Desiderius.* Omnino in tuo vestigio pedem pono, nihil morans, quidquid *Novatores* oggan-niant; perge de funeribus loqui. *Mercurialis.* Faciam, si addidero, magnam apud Veteres in *sepulchorum forma* varietatem, dissimilitudinem, magnificentiam fuisse. *Mausoléum*, (Conditorium Mausólo, Cariæ Regi, ab Artemisia uxore excitatum) quis nescit, inter septena orbis miracula numerari? Ægyptiorum Regum *Pyramides* non magnitudine solùm, sed fidem quoque excedunt; quidam in *obeliscis* & *colossis* post obitum habitare voluerunt; alii in *cryptis subterraneis.* Multorum tumbæ ornatæ *labellis*, (minoribus lapidibus) cippis, stelis, columellis & columnis, statuis (è gypso, polline marmoreo, marmore, metallo confectis) & *epitaphiis* seu inscriptionibus, in laudem defun-

Sepulchrorum forma.

lefunctorum exaratis ; quæ res nec à nostris
noribus abhorret ; nisi quòd Cruces ligneas
x æneas in sepulchris defigamus in Crucifixi
Salvatoris memoriam.

Cæterùm mortuos nostros ita ritu Christianô
umulamus. Ubi moriens ad ultimam luctam
itè præparatus, hoc est, confessione à deli-
tis expiatus, sacrosanctô *Christi Corpore*, tan-
uam æternitatis pignore & viaticô, pastus, ce-
erísque rebus ad salutem necessariis, piísque
ohortationibus firmatus, & procuratus est à
acerdote, animi Arbitro ; moribundus inter
applices ad Deum ingeniculantium preces, pro
elici luctantis agone, animam Deo, Conditori
uo, commendans, exspirat. Morte obitâ, pre-
ationes iterantur, ad viam beatæ æternitatis
piritui expediendam. Tum exanimi clau-
untur oculi : corpus alicubi lavatur ; &, si di-
nitas requirit, balsamô conditur ; insuitur fe-
ali lineo : aut veste, cujus in vita usus, ami-
tur, & mox emortuali die includitur capulo,
dornatúrque funus, & compositum in sanda-
ila (sarcophago) offertur à sandapilariis (tetra-
horis, hexaphoris, octophoris) in hunc ferè
ompæ modum : Exeuntibus ad cœmiterium
ut templum, ferali pulsu campanæ sonant,
funebri æris pulsu concrepatur) memoriam
nortis ac charitatis, erga defunctum præstan-
æ, ingerentes ; præfertur Christi è Cruce pen-
entis simulacrum, ut indicetur, mortuum, dum
iveret, sub hoc vexillo militâsse. Sequuntur
ariæ tribus & sodalitia ; quíque lugubrem
psal-

pſalmodiam canunt; Sacerdotésque linteati, ante lectulum mortualem incedentes; circa illum dadúchi cum faculis cucullati; lectulus ipſe nigrâ coopertus eſt tegete, ſeu palliô, quod crux per medium oblonga & alba diſtinguit; ſolent autem picta familiæ inſignia cereis facibus & veſti ſtragulæ, quâ feretrum contegitur, affigi; tumbæque flosculi imponi, artíſque & ſtudii inſtrumenta. v. g. Sacerdoti calix; equiti nobili galea, gladius, calcaria adjungi. Viri eunt pullati ſeu atrati; feminæ riciniatæ (riciniô indutæ) & peplis candidatæ: Antequam extinctus terræ mandetur, officia ei funeralia, hoc eſt, juſta perſolvuntur in æde ſacra; ubi (ſi actio funeraria, curatio funerea, res funebris apparatiùs inſtituitur) erigitur *aſtrum*, ut vocant, *Doloris*, ſeu cenotaphium (tumulus honorarius, ſepulcrum imaginarium) multis funalibus collucens; amula cum aſpergillo, ad ſarcophagum adſtituitur; pavimentum & parietes, anthrácini coloris pannô inſternuntur; fiunt ſacra piacularia pro ejus anima, ab expiatoriis inferorum cruciatibus (flammis luſtralibus, purgantibus) liberanda; peraguntur exequiales preces & pſalmorum threnodiæ: quô tempore bis aram circumeuntes demortuorum cognati & affines offerunt pecuniam, panem, vinum pro uſu Sacerdotum, in expiationem defunctorum; habetur panegyricus funebris, fiunt erogationes publicæ in pauperes, diéque ab obitu *tertiâ*, *ſeptimâ* ac *trigeſimâ* repetuntur ſacra parentalia, tridiale, ſepten-

ptendiale, tringintadiale ; ut nihil dicam de
e *anniversaria*, quâ scilicet, annuâ religione ex-
andis functorum animis, *inferiæ* iterantur. Post
:ductionẽ funeris, & loculus & tumulus incensô
ure suffitur à Curione, (quod idem in elatio-
: funeris factum) & aquâ sacratâ irroratur,
preces pro piis Manibus dicuntur ; tum cor-
ıs exanime à vespillonibus seu libitinariis in
robem demittitur (vel in hypogéum infertur)
, qui in funus processerunt, (prosecuti sunt,
ıxerunt) glebam injicientibus, & requiem
ternam precantibus, undámque lustralem
pergentibus. Ossa quandóque refodiuntur
ut pluribus locus sit ; hinc sepulcretum, Græ-
s dicitur *polyandrium*) & ponuntur in *ossuario*
edicula videlicet ossaria, quam Graji σκελετο-
υλάκιον appellant) ut ibi mortalitatis salubri-
r admoneamur. Sic non honorificô solùm,
d Christanô ritu exequias (solennia fune-
ṁi, suprema officia) defunctis celebra-
us ac parentamus, non ignari, humationem
u sepulturam ad animum quoque pertinere,
ii, unde mortis imperiô discessit, eò aliquan-
, jubente Dei Filio, sit reversurus. Carent
›nore sepulchri, aut exhùmantur etiam, sa-
â detestatione jugulati ; quíque suimet fuere
rnifices ; aliísque enormibus eriminibus in-
mes. Est verò mors infantum acerba, juve-
ım immatura, senum naturalis. Familia dum
t in luctu, & emortuum dolet, *funesta* dicitur;
eteres ut mentionem mortis vitarẽt, dicebant,
xit, naturæ concessit, animam egit, ad plures abiit,

supremam necessitatem aut jura naturæ persolvit. Item, si quid ei factum esset, si quid humanitùs accidisset, si quid fatô passus fuisset; id est, si mortuus fuisset. εὐθανασία est facilis vitæ excessus, quam sibi Augustus Cæsar precabatur; nos meliore jure optamus, speramúsque. *Desiderius.* Ita nobis faxint Superi. *Mercurialis.* A silentibus ad regalium strepitus Aularum vestigia vertamus, quídque ibi geratur, immixti turbæ curiosè arbitremur; videbimus, quàm splendida sint servitus, officia Palatina, quódque totum sit Regnum, aliud nihil, quàm tria suspiria: *obtinendi: retinendi: omittendi.* *Desiderius.* Hîc ego mihi

Lumina tot cupiam, radiant quot sidera cælo.

CAPUT XC.

Regnum, Rex, Regia administratio.

Quinq; genera Magistratuum.

QUinque sunt Magistratuum *genera: Legitimum, Naturale, Æquum ac Rectum,* per *Successionem Generis, Violentum seu Despoticum:* per *primum* imperant, quos cives initis suffragiis creant: per *alterum* mares feminis, in omnibus animantibus: per *tertium* pædagogi pueris & magistri discipulis: per *quartum,* quotquot hereditariâ successione ad principatum ascendunt: per *postremum,* qui tyrannicè & crudeliter dominantur, quanquam apud Priscos etiam justi Reges audiebant *Tyranni.*

Regnum

Regnum est conciliatio multarum civitatum & terrarum sub uno capite, inita eô fine, ut unita virtus sit fortior ad obsistendum illis, quæ dissipationem adferre possent; ibi *tria* sunt necessaria: *regio* ampla; munita; multorum inhabitatorum capax. 2 *digeries* (*Macrob.*) seu digestio statuum ordinata. 3 *sanctio* Legum firmata. Regio redacta est sub unum Regimen, seclusa ab aliis limitibus, seu nativis marium, paludum, desertorum, montium, fluminum; seu arte factis, puta concædibus silvarum, arcibus limitaneis, &c. Ita Chinenses, murô quadringentarum leucarum, se à Tartaria disclusêrunt.

Rex & Primatus.

Rex est, (sive hereditarium capesseat sceptrũ, sive liberis Ordinum votis) qui possidet regnũ; quod dividitur in plures provincias, (olim ditio bellô devicta, & Romano adjecta Imperio, dicebatur *provincia*) & hæ in *Ducatus*, *Principatus*, *Ditiones*, Tetrarchias, Eparchias, Satrapias, Dynastias, Toparchias, (hodie Comitatus, Baronatus) Tractus, Præfecturas, Territoria (JCtis *Districtus*, seu Terras, ad quas jurisdictio seu coërcendi potestas se extendit) castellatim aut regionatim suis limitibus circumscripta; minora minoribus fruuntur ac gaudent immunitatibus, majora majoribus. *Regina*, prima est post Regem: & quandóque sede vacante *Interrex* in interregno; Pro rex, vicarius est Regis.

Primarii inter Principes & Proceres sunt Archiduces, Duces, (*Reguli*) Comites (Palatini,

Provinciales, Limitanei, vulgò *Marchiones*) Castellani, Dynastæ, (vulgò *Barones*) Toparchæ, aliíque Purpurati, Magnates & Summates; deinde Equites; Torquati à torque nuncupantur; eos Romani dicebant *Auratos*, ab aureo anulo, per quem à plebe distinguebantur; nostris temporibus eminent, qui ab Aureo vellere & à Spiritu S. nomen habent; inter militares celebrantur Equites S. Joannis Hierosolymitani seu Melitenses.

Dominia & Jurisdictiones.

Ceterùm omnes ex istis sua habent Dominia, Jurisdictiones, Dignitates, Prædia; *vel ut propria*, hoc est, peculiari jure mancipata, (quod est habere mancipi;) *vel ut Clientelaria* seu Beneficiaria, (vulgò *Feuda*;) quorum alia sunt hereditaria seu gentilitia, hoc est, ad heredes (plerúmque masculos tantùm) tanseuntia: alia non item; quædam sunt *fiduciaria*, (JCtis *fideicommissaria*) quæ scilicet fidei alicujus ita committuntur, ut ea alteri tradat, aut restituat; Possessores ipsi, dicuntur *Clientes Fiduciarii* & Beneficiarii, (vulgò *Vasalli & Feudatarii*) quippe qui beneficium à Rege obtinent, in cujus possessionem ubi mittuntur, JCtis *investiri* & *investituram* accipere dicuntur; præstántque juramentum fidelitatis, (vulgò *homagium*) hoc est, Domino per jusjurandum fidem, obsequium, clientelam obstringunt.

Jura Regalia.

Jura Regalia sunt, belli pacísque habere arbitrium, convocare Ordines, Comitia indicere, conferre beneficia Clientelaria, cognoscere de judiciis & fide Magistratuum, eósque constituere,

ſtituere, imponere tributa, ſubſidia pecuniaria; quandóque *captationes*, hoc eſt, agere cenſiones capitum, oſtiorum, focorum, jugerum, aratrorum: exigere vectigalia *Decumarum*, ex vino, frumento, oleo & aliis frugibus: *Scriptura* ex paſcuis: *Portorii* ex mercibus importandis & exportandis, aliáſque exactiones, in rebus venditis aut permutatis, imperare, & res vectigales facere; *confiſcare*, (*Sueton.*) hoc eſt, mulctas & bona damnatorum ac proſcriptorum fiſco ſeu ærario Principis addicere: jus venandi & piſcendi conſtringere: impertiri gratiam à pœnis & mulctis legalibus: monetam cudere, ejúſque valorem vel intendere vel remittere: monopolium inſtituere: natalibus reſtituere; Equeſtri ſeu Nobilium Ordini adſcribere; jus gladii concedere; Decreta facere; Edicta & Interdicta emittere; Mandata dare; Leges ferre, explicare, tollere, relaxare, abrogare, &c. Sic tamen, ut meminerint Principes, ſe paſtores eſſe populi; ovés tonderi poſſe, non deglúbi: conceſſum eſſe, haurire, non exhaurire: nec omnia licere, quæ libent, neque minùs, ſe homines eſſe, cogitent, quàm præeſſe hominibus, eíque ſubeſſe, à quo poteſtas omnis eſt, DEO.

Subditorum officium.

Subditorum eſt, parére Superioribus, pendere cenſus, tributa, ſeu contributiones, vectigalia, (quæ exercentur per *telonas*, vulgò *telonarios*, in teloniis, per *portitores*, ſeu magiſtros portûs. *Publicani* ſunt redemptores ſeu emptores vectigalium,) varias penſitationes,

præstationes, exhibitiones, ut sunt vecturarum, *angariarum*, (dictio Persica) annonarum, Canonis, (seu Canonicæ scilicet præstationis) sivo frumentarii, sive pecuniarii, (sunt enim stipendiarii, tributarii, *Canonicarii*;) & quæcunquo legitimè imperantur, quod est imperata facere; & quemadmodum Principis est, suos tutari, conservare, ipsorúmque bonum promovere; ita ad Subjectos spectat, Principem honore, obsequiô, fidelitate colere, ejúsque commodis inservire; cujus majestas cùm sacrosancta sit, gravissimum & enorme crimen committit, qui Læsæ Majestatis aut perduellionis reus fit.

Resìdet autem Rex, *Electus*, *Confirmatus*, *Coronatus* diademate seu coronâ, ornatus sceptrô & trabeâ, in solio seu throno; habitans in regia, (palatio, basilica) scilicet in metropoli, seu urbe principe, & reliquarum capite. Mittit Legatos & Prolegatos ad Exteros, instructos authenticô diplomate, ad res sibi commissas gerendas. Habet & Delegatos ac Subdelegatos, qui ipsius locô præficiuntur officiis & negotiis exequendis; ut sunt *Gubernatores* provinciarum & urbium, *Vicarii* Generales, Præfecti, Propræfecti, Administratores, Inspectores, Visitatores, Quæstores, Fiscales, Nomarchæ seu Summo Consilio Præfecti, qui Juri præsunt in diversis Dicasteriis ac Curiis, seu Consiliis.

Officiales varii Regum.

Circa se domi habet aulicos Ministros, majores & minores; quibus utitur partìm ad Consilia subministanda; partim ad pompam Dignitatis

tatis; partímque ad corporis curam & custodiam. Consiliariorum classes in varia divisæ sunt Collegia; scilicet Intimum, seu Secretum; Judiciale, ubi causæ forenses; Ærarium, (JCtis *Camera*, unde Camerales) ubi fisci reditus; Bellicum, ubi res militares tractantur. Singulorum caput est Præses. Magister aulæ (Magister officiorum & admissionum, Præfectus Prætorii) eminentior est aliis, vulgò Mareschallus; quô nomine etiam appellatur Magister Equitum, (nam Marck veteri Germanorum linguâ equum, Schalc potentem significat) inde Magister stabuli; Magister seu Præfectus venationum; Magister libellorum supplicum. (Cognitor causarum ad Regem devolutarũ, custos sigilli, archivi, chartophylacii, tabularum publicarum; alicubi Præfectus Scribarum; JCtis *Cancellarius*, Græcis nomophylax.) Et qui sunt à Cubiculis seu Cubicularii, inauratâ clave spectabiles, (vulgò Camerarii) & Cubiculariorum Decuriones, Dapiferi, Pincerna, Prægustor seu Prælibator, (à patinis, à poculis) Thesaurarius; Archimagírus; ab Eleemosynis seu sacrarum largitionum Præfectus; Ephebi nobiles seu honorarii. Irenarchæ præsunt moribus & disciplinæ publicæ. Sunt & Logographi seu Logistæ, qui rationes publicas, hoc est, tributorum perscribunt, (scribæ rationarii;) sunt Dicographi, qui causas judiciales consignant; sunt à secretis, ab epistolis, &c. Scripturarii, vel scripturæ Magistri. Item Cubicularii minores, atrienses, celeres seu cursores,

ſores, ſive à pedibus, aut circumpedes, cu
des corporis, (prætoriani equites, pedi
bipennigeri, haſtiferi, ſclopiferi, (in e
chlamydati) ſive ſatellites, ſtipatores, la
nes, *ſpiculatores Tacito.* Satellitium: Coq
rii & ſtabularii miniſtri: ab ephippiis, e
ſones, agaſones, equorum domitores: c
des veſtium, promi, condi, cellarii, oecon
famuli rei argentariæ; ſtratores menſæ,
tores pabuli ac pilentorum, metatores &
gnatores hoſpitiorum, ac reliquum famul
aulicum.

Uſus Eunuchorum in gynæceis obſole
pud nos; utinam & morionum, gnatho
ardelionum, ſycophantarum, canum p
norum, &c.

Imperium Romano-Germanicum.

Rex Regum & Summus Orbis Chri
in Regimine Politico Monarcha, eſt *imp*
(Cæſar) Auguſtus, qui tenet Imperium
mano-Germanicum, electus ab Electoribu
Eccleſiaſticis, quà Politicis, (vulgò *Secula*
olim Septemviris, nunc recens Octoviris;
rum primus Archiepiſcopus Moguntinu
R. J. *per Germaniam Archicancellarius*, (S
mus Cancellarius.) Secundus, Archiepiſ
Colonienſis, *Archicancellarius per Italiam.*
tius, Archiepiſcopus Trevirenſis, *Archic*
larius per Galliam. Quartus, Dux Bohe
Archipincerna, (Summus Pocillator.) Qui
Dux Bavariæ Utriúsque, *Archidapifer*, (S
mus Dapifer.) Sextus, Dux Saxoniæ, *E*
Septimus, Dux Brandeburgicus, *Scept*
C

Octavus, Comes Palatinus Rheni, Heidel-
ergensis, *Thesaurarius*, (Summus Largitionum
Præfectus.) Imperatrix Augusta, conjunx Im-
eratoris. *Rex Romanorum*, futurus seu desi-
;natus Imperator est.

Regni fundamenta.

Regni fundamenta sunt *Consilium*, *Vires*, *Aucto-
itas.* *Primum* imperandi adminicula seu in-
trumenta Principi commonstrat; ea sunt: Sa-
;acitas in pernoscendis subditorum ingeniis:
irs belligerandi: pacis tuendæ industria: di-
igens, adversûs subita casuum, præparatio:
orma amplificandi imperii: in honoribus &
fficiis conferendis judicium: temporibus ob-
ecundandi dexteritas: maturitas in deliberan-
lo, in exequendo celeritas, in agendo con-
tantia: animi in prosperis æquè ac adversis
equitas & moderatio: rerum divinarum & ad
Religionem pertinentium cognitio, & cura
rima.

Ad *Vires* pertinent subditorum amor & be-
ievolentia, imperii antiquitas, amplitudo,
ires unitæ, arma, opes. Námque Princi-
em non tam Satellites tutantur: neque tam
ocupletant repositæ gazæ; quàm benevola
ffectio provincialium.

Auctoritas est fama illa præclara sive efficax
le prudentia & viribus Principis, inter alios
opulos & Principes sparsa, animísque con-
epta; plura non addo, ne videar velle facem
n meridie accendere, cùm hujus argumenti
leni sint libri. Sed meritò vapulat *Machia-
ellus*, scriptor ille *pseudopoliticus*, qui Principem

ex vulpe & leone componit, hoc eſt, monſtrum facit: cui in ſua mentiri commoda liberè concedit; vah regnorum peſtem, & mari Thuſco, unde emerſit, immergendum! *Deſiderius.* Illud *Senecæ* me legere memini:

— — ubi non eſt pudor,
Nec cura juris: ſanctitas, pietas, fides,
Inſtabile regnum eſt.

Quæ ſi abſint, quid aliud exſpectes, quàm ſeditiones, tumultus, bella? *Mercurialis.* Rectè ais; nunc animum advertamus, quid ſint Ritus Legationum.

Deſiderius. De Regno & Rege cùm, quæ volebam, te diſſertante intellexerim; quid eſt, quòd tam parcè de *Legatis* meminiſti, quibus tamen Regia Potentia maximè nititur exeritúrque? *Mercurialis.* Quia in tanta rerum copia, mirum non eſt, quædam ſubterfugere memoriam. Deinde, in hac noſtra *Eruditionis* peragratione, non mihi ſoli loquendi: ſed tibi quoque interrogandi reſpondendíque partes eſſe ſcis impoſitas. De Legatis opportunè mones; quorum tamen *Expeditiones* quia latiſſimè patent; non requires, puto, ut magnis ipſorum itineribus nos adjungamus comites. Cogitemus igitur, eos præter oculos noſtros prætervehi: &, quantum ad inſtitutum noſtrum neceſſe eſt, ſtrictim colligamus. Quis enim artes eorum & ceremonias ſatis exploret? *Deſiderius.* Quidquid delibaveris, meis id deſideriis ſuffecturum credas.

Mercu-

Mercurialis. Legatus à *legando* seu mittendo dicitur; quippe *missus* ad negotium peregrè & auctoritate publicâ agendum. Appellatur etiam *Orator*, ab oratione; nam negotia ore magis & sermone quàm litteris tractat. Olim etiam *Oratores* dicti, qui rogaturi seu precaturi mittebantur. Hinc *Virgil.*

Jámq; Oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ veniámq; precantes.

Mittitur *Legatus* vel *pacis* caussâ vel *belli*. Qui de pace ageret, Romanis olim *Caduceator* à *caduceo* dicebatur, virgâ Mercurii, complexu anguium, ornatâ; quod erat symbolum *pacis* & *concordiæ*. Qui bellum indicebat, *Fecialis* fuit, à fide & faciendo dictus. Atque is nullô armorum præsidiô munitus aut satellitiô stipatus erat; ut scirent omnes, quò minùs ad *offendendum* instructus esset, majori scelere vel *lædi*, vel *violari*; ejus officium, *arma denuntiare*. Hodie, qui imaginem quandam Caduceatoris aut Fecialis refert, *Heroldum* appellamus; qui *paludamentum*, Principis sui *insignibus* pictum, gestat: & utróque (veste ejúsq; colore) exhibet imperii dignitatē, mandatáq; defert, acnuntiat.

Legatus pacis & belli.

Sunt autem propriè *Legati*, qui à Principe potente legantur ad alterum, *paris* dignitatis. *Agentes*, aut *Residentes*, qui à minoris jurisdictionis ac conditionis Principe; aut ab aliquo sacramētô fidelitatis adstricto, destinantur ad majorem; aut vice versâ. Qui autem à Principe ad *Provinciales* ac *Subditos*, imò ad seditiosos, perduelles, prædones, piratas mittuntur, *Commissarii*

Legatorum diversa ratio.

missarii dicuntur. Etenim hi omnes obnoxii ſunt imperio, etſi eô ſe exemerint vi ſolummodò aut ſcelere. Poſſunt etiam *Denuntiatores* appellari, qui imperium & edicta in factioſos uſurpantes. Qui à *Subjectis* ad Principem veniunt, *Deputati* vocantur. *Nuntii* à nuntiando dicti, quaſi minore pompâ & ſplendore ad minora miſſi. Hodie eâ vocis antonomaſiâ indigitantur ferè *Oratores* Romani Pontificis: *Legati* verò *Pontificii* ſunt triplices. Quidam dicuntur *Legati à latere: Cardinales* ſcil, ſeu Patres Purpurati, ab ipſo ejus, cui asſiſtunt, latere, cum ampliſſima auctoritate, emiſſi, provinciæ, adminiſtrandæ, pacisinter Principes ſtabiliendæ, majorum conſiliorum, cauſsâ. Secundi, vulgatô ſermone, *Nuntii Apoſtolici* vocantur, qui frequenter etiam cum poteſtate Legati *à latere* mittuntur. Ii *Cardinales* non ſunt, ſed Antiſtites, à Summo Præſule ad Principes alióſque, qui imperium exercent, deſtinati, ut agant, indagent, vel expediant negotia non maxima; *vel* ut, tanquam Apoſtolici Judices *Delegati*, certas cauſſas cognoſcant. Tertii, *Legati Nati* dicuntur; quòd nimirum eô ipſô, quô Eccleſiis præficiuntur, & Præſules creantur, Legati Apoſtolici nomen & dignitatem asſequantur.

Legatorum alii *Ordinarii*, alii *Extraordinarii*. Illi diutiùs apud Principem, ad quem miſſi, commorantur. Hi exiguô tempore ac ſuper certa expeditione; v. g. adaffinitatem ambiendam, pacta firmanda, fidem jurandam; ad condolendum, gratulandum, munera devehenda,

endá, consilia, vel commeatus petendos, &c. iunt etiam ablegationes ad Publica Comitia el sententiis dicendis, vel suffragiis ferendis, el negotiis Boni Publici tractandis.

Legati instructiones.

Legatus porrò variis litteris instruitur. Imrimis habet literas *commeatûs* seu *securitatis publica*; deinde litteras seu *tesseram Fidei* aut *Legationis*, quas vulgò à credendo nuncupant *Credentiales*; quibus exhibitis, pro Legato legitimo ecipitur. Tertiò instructus est variis *pramonitis* & *praceptis* Principis, quæ *Instructiones* vo-antur; quibus dicta & promissa Legati firnantur auctoritate *mittentis*, quem vulgò *Principalem* vocant. Zarum *Instructionum* sunt nultiplices formæ formulæque; nam quædam *rascribuntur*, quæ cum aliis communicanda int; alia in occulto servanda; nonnulla *nandati* tam *stricti*, ut & negotiorum *ratio* & eoum *tractatio* Legato sit limitata; alia non i-em; sed ejus prudentiæ permissa.

Legatio Libera.

Legatio sine mandatis, *Libera* olim vocata fuit, uòd ab Urbe abesse ei liceret, ubi, quamdiu, t quomodo vellet liberè agere, qui hoc honore tque beneficiô auctus esset; partim voti solendi causâ, partim periculi vitandi, partim egotiorum. A Voto *Votiva* Legatio diceba-ır, ad loca sacra & fana adeunda; atque hoc uoque, ut Cicero ad Atticum scribit, *honorata*, t *pia*, erat. Omnium gentium moribus recetum est, ut Legationes pro conditione negoii & qualitate cùm eorum, qui mittunt, tum lorum, qui mittuntur, honorificè *excipiantur*.

Votiva.

Exceptio Legati.

Qui-

Quibusdam proceditur obviam, ædes subm-
niſtrantur, *lautia* offeruntur, magnis imp-
ſis convivia, choreæ, ludi publici inſtitu-
tur; quibusdam divertendi duntaxat pote-
indulgetur. Olim, quibus publicus occu-
decretus erat, etiam hoſpitiô publicitus
cipiebantur: ísque mos penè hodiernus
Hoſtium Legati vel jubentur extra caſtra
bémve remanere, ut foris colloquium inſ-
ant; vel intromittuntur penitus, appara-
bellicum copiásque inſpecturi: ſi tamen
ſtet, ea, quæ videnda erunt, ſic robore a-
ſciplinâ ordinata atque munita eſſe, ut ad
rorem atque exiſtimationem valeant. A
Romanos, ſi Legati, incogniti, vel hoſtiu-
Primò, quid venirent, ab exploratoribu-
quirebatur. Deinde, ad eos egredieba-
minores Magiſtratus. Demum extra Ur-
Senatus in æde Bellonæ audiebat eorum p-
lata, &, ſi viſum eſſet, admittebantur
mœnia, quod ipſi dicebant: *Senatum dare.*
gentium *ſancta* & *inviolabilis* eſt Legatio. H-
ſi quid contra ſecuritatem eorum quis pe-
trârit, reus ſit læſæ Majeſtatis, id eſt, pr-
tutæ fidei & auctoritatis publicæ. Non e-
men Legato transeundum per terras Prin-
non amici, eô inſalutatô & inconſultô;
ſecuritate publicâ, Legationis ſpecie, ab-
dum; eſt enim permeandum ſine noxa.
cti autem Legati ſunt *Sancti*, partim à fœ-
ſanciendo: partim quia verbenas ſeu ve-
nacas, id eſt, herbas è loco ſacro Capit-
ſum-

Legati Sancti.

sumptas, (quæ sagmina vocabantur) fœdera facturi, vel bella indicturi, secum ferebant; unde Legatorum unus *Verbenarius* dictus; verbena autem erat gramen ex arce Capitolina, cum terra sua evulsum.

Inter eos autem, qui Legato operam locant, præcipui sunt *Oeconomus*, & qui à *Secretis* est, vulgò *Secretarius*. Priori incumbit, ita rebus domesticis prospicere, ne uspiam necessaria nummorum solutio suspendatur, néve externus splendor atque apparatus desideretur. Posterioris munus est, Legati secreta tacere, aliorum sagaciter indagare, &, quid in literarum dictatione & responsis Domino in mentem venire debeat, solerter & industriè conjectare: ac pro dignitate negotii acutè, succinctè, nervosè calamô explicare. Additur Legationi frequentia ministrorum, ut, quisquis eam viderit, accendatur scire, cujus ea sit; appareátque, à *magno* venire ad *magnum*; nam homines splendori pleráque deferunt. Hinc magnificentia Legati æstimari solet è familiæ vestitu & copia: *anteambulonum*, *salutatorum*, *deductorum*, *assectarum*, *sectatorum & calonum* concursu; longóque rhedarum atque impedimentorum agmine. Nec desunt iis *speculatores*, *exploratores*, *corycæi* personati, quorum oculis & auribus investigant, quod suis non possunt.

Legati famulitium.

Non satis est *excipi* Legatum; *admitti* debet: & petere ille solet, ut audiatur. Quâ ratione *dare Concilium* Princeps dicitur; quòd rarò, nisi convocatô Conciliô, admittat, audiátve.

Admissio Legati.

Duplex

Duplex verò *Admissio* est: *Officiosa*, quæ Publica, & *Negotiosa*, quæ Privata appellatur. *Publicè* admitti Legatus solet, salutationis duntaxat caussà, idque vel subitò & ex ipsa via; vel mox, ubi pulverem lutúmque excusserit, lassitudinem exuerit; vel posterô aliquô die. Tempus *Admissionis* à præcipuo quodam Aulicorum, atque adeò in ipso occursu, indicatur. Sed tum primùm, cùm publicè ex hospitio sibi assignato ad Aulam vocatur Legatus, solemni pompâ *Introductio* celebratur. Legatus, priusquam à Principe admissus sit, neminem adit, visítque. Legatô autem jam admissô, salutationis honos ab ipso Principe rependitur; nunc major, nunc minor, prout à potentibus, amicis vel inimicis, misso. Nonnunquam advenienti ipse Princeps aliquantulum obviam *procedit*; nonnunquam *assurgit*, sedile præbet, operiri caput jubet, litteras oblatas exosculatur. Exhibitâ *accessûs* reverentiâ, dum sermonem orditur Legatus, capite detectô manet, nec cooperit, nisi jussus. Et dum vel suum vel adeundum Principem deinceps alloquendô nominat, venerationis aliquod obsequium rursús exhibet, diligentémque in omnibus rationem habet honorum & Prærogativæ Principis sui; qua in re officium quoque suum præstant Ceremoniarum *designator*, & *deductionum* ac *admissionum Præfectus*. Posthæc enuntiat mandata, quæ habet. Romani, signum Imperii, etiam idiomata habuerunt: & ad dignitatem suam pertinere imprimis existimabant,

ver-

vernaculô tantùm sermone Legationes tum excipere, tum proferre. Sit autem *Dictionis* character virilis & sententiosus, sine affectatione concinnus, non superstitiosè coactus, aut strictim circumtonsus, sed quasi ab animo profectus, & veritatis energiâ securus. Neque tantùm Principis sui *Mandata* summâ curâ fidéque exponit, sed eâdem quoque *responsa* refert & renuntiat. Peractâ Legatione, reliquum est, ut penates repetat, auctior (ut quidam ait) unâ jam syllabâ; ut, qui iverit *Orator*, redeat Exorator.

Virtutes Legati. Laudes & virtutes Legati his ferè continentur: Ut sit genere nobilis; specie præstans ac firmus corpore, opulentus; munificus; continens; non vinolentus; non rixosus; non morosus; gratus excipienti; non adulator; publicè spectabilis; religionis, vestis & urbanitatis patriæ tenax; eruditus; eloquens; facetus; non dicax; linguarum peritus; item lectionis, scriptionis, etiam occultæ; prudens; non ignarus Aulæ, quam aditurus; polytropus, seu expertus multarum & magnarum rerum, qui mores hominum ac regionum noverit; intrepidus; temporarius, id est, serviens & accommodans se temporibus, locis, personis; lentè festinans; circumspectus; memor; astutus; simulandô ac dissimulandô tectus; verax; fidus; sed non nimis fidens; felix. Atque hæc de Legatis, quibus Veteres & viaticum & aureum annulum de publico largiebantur. Annulum illum in publico gerebant;

Fff eóque

eóque poſtea depoſitô, intra domos utebantur ferreô, ut *Plinius* memorat. Sed hoc primis quidem Reip. annis uſurpatum fuit; poſtea & *Senatores* geſſerunt; à quibus ad *Equites*, & inde ad omnes *ingenuos* uſus hic dimanavit. De Legationum fructu, ſapienter, Regum ſapientiſſimus, Proverb. 25. v. 13. *Sicut frigus nivis, in die meſſis, ita Legatus fidelis ei, qui miſit illum, animam ipſius requieſcere facit. Deſiderius.* Quid eſt frigus hoc in die emſſis? *Mercurialis.* Reſpondeo, eſſe frigus, à vento afflatum meſſoribus, calore ſudantibus; æſtúque mitigatô recreatis ac refocillatis. Idem Legatus facit ſtrenuus; nam Principem ſollicitudine & curis æſtuantem refrigerat, & conſolatur felici rerum commiſſarum expeditione. *Deſiderius.* Id ipſum evenit mihi, cujus tu hæc ſciendi ardorem ita temperas, & quaſi anhelantem reficis; ut diſcendi calor ſit mihi refrigerio. *Mercurialis.* Agnoſco ſinum tuum; quidquid in eum demittitur, etiam Aquilone gelatum, mirâ temperie ſolvitur, & lenitate tibi domeſticâ miteſcit.

Deſiderius. Hæc ſpiras æquô blandiùs. Nunc
quò ferimur, & quomodo? ventis;
an rhedis? an neu-
tris?

CAPUT

CAPUT XCI.

Turbæ Regnorum, & Bella.

M*Ercurialis.* Status *pacatus* eſt optatiſſimus ; *Bellum* eſt immanis bellua, exhauriens ærarium & ſanguinem, vaſtans provincias ; non ſuſcipiendum, niſi ut in *pace* (quæ finis eſt belli) ſine injuria vivatur, *vel* repellendô & arcendô vim injuſtè illatam : *vel* eam inferendô, juſtæ vindicationis cauſâ, *aut* ad res cum legitima auctoritate repetendas, per *Militiam*, hoc eſt, multitudinem hominum, aptam & compoſitam in armis, ſub diſciplina morum, exercitationis, laboris.

Cauſſa Bellorum.

Belligeratur autem, *ſive* quòd gentes finitimæ invadant noſtra, movendô lites de confiniis ; *ſive* quòd potentes involvant populos bellô, de eminentia inter ſe contendentes ; *ſive* quòd domi motus ſuboriantur, non aliter compeſcendi, quàm vi ; putà, cùm factioſi quidam turbatores ſive propter privatas ſimultates, ſive contumaciam parendi Magiſtratui, clandeſtinas diſſeminant conſpirationes, & concitare moliuntur conjurationes, tumultus, ſeditiones, rebelliones ; adeóque bella inteſtina & civilia. Nihil verò non tentandum eſt domi foríſque, ut bellum anteveniatur : nempe paciſcendum cum confinibus ; pactáque ſubinde renovanda : domeſtici continendi ſub æqualitate jurium ; nec injuriæ permittendæ in quen-

quenquam; obſervandi inquieti, ad novationem rerum proclives, quidvis cauſſari callidi, ſuis quod molitionibus obtendere queant.

Pacis tractatio. Coortâ conturbatione, ſolet aut *reconciliatio* per *internuncios* requiri; aut vicinorum interpoſitio; quâ tumultuoſi, bellaces ac pugnaces ſuis à conſiliis dimoveantur; aut mittitur *caduceator*, (pacificator) inſtructus diplomate ad hoſtem ipſum, ad pacem petendam: *aut* damni dati reparationem offerendam: *aut* ſimultatis compoſitionem: ut ejusmodi pacificatoriâ legatione deſcendatur ad conditiones pacis; præſertim ſi quis arbitretur, ſe imparatum imparémve hoſti; quippe temerarium foret, objicere ſe imbellem bellicoſo, inexercitatum exercitato.

Apparatus bellicus. Si tamen minacior hoſtis, pacificationem renuit, miſſôque *feciali clarigat*, (denuntiat hoſtilitatem) cogitatur quamprimum de intercludendo aditu, *apparatúque bellico*, qui multa repoſcit. 1 *militem*, tum indigenam, tum extraneum ſeu adventitium, quandóque tumultuarium & ſubitarium. 2 *auxilia* fœderatorum. 3 *commeatuum ſumptus*, ſeu rem cibariam, vulgò victualia; quare inſtruuntur domus annonariæ, in quibus conditiva reponitur annona. 4 *pecuniam*, quæ eſt nervus belli; hæc depromitur ex ærario; aliquando ſtips cogitur per capita, emittuntur vicatim, oppidatim, provinciatim *conquiſitores*, (ad habendam conquiſitionem) ut colligant & legant militaturos, conducántque datô *autoramentô*; quos jam deſcri-

Auctoratio militum.

ptos

ptos (five fint *Evocati*, five *Voluntarii*, aut *Volones*) & deductos in *Diribitorium*, ad *armilustrium*. (equitum est transvectio.) *Diribitor* lustrat viritim; habitóque delectu, obstringit sacramentô; & sic *auctorat*, ac numerum init dantium nomen militiæ, & refert in catalogum seu tabulas (vulgò *matriculam*.)

Armatura. *Auctorati*, recensi, lustrati *armantur* ex armamentario; sunt verò armorum *alia* ad tegendum corpus; *alia* ad invadendum, lacessendum, defendendum; rursúsque alii instruuntur seu induuntur armaturâ *levi*; alii *gravi*. Tutando *capiti* datur galea, seu cassis, subducta cudone, cujus apex *conus*, in cono crista: *ori* tegendo buccula, seu buccatum tegmen: *pectori* adoperiendo ferreus thorax, (*collo* collare) seu lorica, unde loricati, thoracati, qui sunt ab ictu glandis plumbeæ innoxii; *cataphracti* circumquaque loricantur cataphractâ, vel ex lamellis squamatim coagmentatâ: vel annulis & hamulis consertâ, commissâ, concatenatâ; cujus pars posterior *humerale*; anterior *pectorale*; brachiorum tegumenta, *brachialia*; utrúmque muniunt pedem *tibialia*, seu *ocreæ* ferreæ. *Sinistræ brachio* olim clypeus inserebatur; nunc liberum juvat dextram, vel in *bipenni* militari, vel *sarissa* (hasta longiore) vibranda; vel *fistula*, (tubo, canna, sclopo, tormento manuario, bombarda) ferrea sive ænea, oneranda & exoneranda. *Lateri* accingitur gladius, aut suspenditur ex *baltheo*, ut promptiùs stringatur è vagina; evaginatúsque re-

 con-

condatur faciliùs, capulô tenus. *Balliſtarii* (catapultarii, ſclopetarii) appendunt *b[illegible]am bombardariam* & *pyxidem pulverariam*: vel complures *tubulos ligneos*, farturâ pulveris-nitrati plenos; & *funiculos igniarios*. Nuper, iagulis amicti, ſclopeta furcillis librabant; nunc neutrum eſt in uſu.

Exercitatio militum. Antequam ducatur in hoſtem; inſtituuntur *palaria*, ſeu pugnæ umbratiles, (Græcis ſciamachia) proluſionis cauſsâ (*exercitium & pugna umbratilis*:) producuntur milites tirones, (aliquando etiam *panicô* excitantur) ut diſcant, telis uti cominus, eminus: per turmas hinc inde concurrere, decurrere, latere, procurrere, reſiſtere, cedere, repentè conſurgere, in ordinem redire, extendi, laxari, condenſari, circuirè, ex obliquo invadere, clamare, locum tenere, imperium ſervare, juſſa exequi: mutare aciem; jam ſe in orbem colligere, jam cuneum facere, jam phalangem, jam dimidiam lunam, jam aciem quadratam, &c. Sequi ſigna, pati tædium, æſtum, frigus, labores, vigilias.

Concenturatio militum. Dehinc *concenturiatur* exercitus per legiones & vexillationes; dum redigitur equitatus in *turmas*; quarum aliæ *alares*, aliæ *legionariæ*; illæ latera tuentur; hæ in media acie conſiſtunt; peditatus (haſtati & ſclopetarii) in *manipulos*; in his ſunt commanipulones & cohortes: utríq; in *contubernia* ſeu *decurias* decuriantur; præficiuntur decuriis decuriones, centuriis centuriones, (*Senec. Capitanei*) nempe equeſtribus

magi-

magiſtri equitum ſeu *hipparchi*, pedeſtribus magiſtri peditum, millenis *chiliarchi* ſeu tribuni (vulgò *Colonelli*;) tandem omnibus *Imperator*, Campiductor, ſupremus Dux belli, Archiſtratégus; ſunt & Ductores Vicarii, Promagiſtri, Procenturiones, &c.

Præfecti militares.

Quibus adjunguntur *varii belli Præfecti*, & Propræfecti & Subpræfecti, ut rei tormentariæ, caſtrorum, excubiarum, munitionum: Ductores ac Duces Generales, Primores, Turmales, Tribuni, Protribuni, Legati ſeu Vicarii, (vulgò *locum-tenentes*) Quæſtores, Inſpectores, Curatores Primarii, (vulgò *Commiſſarii*) Annonæ Structores, (*Sitarchi*) Vexilliferi, (Vexillarii, Signiferi) Cenſores ſeu Metatores, (diverſoriorum Deſignatores) Inſtructores, ſeu Ordinatores aciei, (Taxiarchi Græcis) Machinatores, tormentorum Libratores, (balliſtarii vel baliſtariii) tribuni armamentarii, curatores tormentorum, circuitores ſeu mercatores annonarii ſeu caſtrenſes, præfecti pontium, curruum, fabrorum, commeatus tormentarii, exploratores viarum, Concionator Caſtrenſis, Scriba Prætorianus, Scribæ & Dicographi Caſtrenſes, Præfectus, Judex (Quæſitor, Prætor) rerum capitalium, *Ulpiano Latrunculator*. Accenſi, Apparitores, caſtigatores, carcerarii, (JCtis *Commentarienſes*,) tibicines, tubicines, tympaniſtæ ſeu tympanótribæ.

Bellatores varii.

E bellatoribus alii ſunt *honorarii*, alii *ſtipendiarii*, aliqui *primarii*, alii *gregarii*: & iterum, alii *dimachæ* ſeu *deſultorii*: (ſubitarii equites pe-

ditésque, cuidam equeſtres ſclopetarii, baliſtarii, ferentarii, catapultarii) aliqui *Duplicarii* (Duplarii, Duplares) duplicis videlicet armaturæ & aliquando ſtipendii; aliqui *ferentarii* ſeu leviùs armati & expediti, ſunt novitii, ſunt veterani. Equites partim *lancearii* partim *catapultarii* ſeu hippotoxótæ, ſclopis aut arcubus muniti, aliquando ternis, & inſuper ceſtrâ ſive ſecuri Amazoniâ: quidam *hoppl omachi* ſeu cataphractarii; hoc eſt, gravioris armaturæ; alii levioris, omnes inter ſe commilites, ſeu commilitones, ſub uno commilitio merentes: conturbernales ſub uno contubernio. *Servitiis* addicuntur lixæ, calones, calatores, caculæ, equi ſarcinarii.

Expeditio in hoſtem. Rebus ſic diſpoſitis & paratis, celeritate opus eſt; ſuſcipitur *expeditio*, proceditur in hoſticum; (qui ducunt extremum agmen, vocantur urági) nam domi bellare, eſt peſtem intra viſcera recipere; metator tali locô *metatur* caſtra, qui commodus ſit frumentationi & pabulationi, aquationi & lignationi; hîc ponuntur *tentoria*, tabernacula (quorum præcipua Prætorium, Quæſtorium, &c.) figuntúrque paxillis; pro milite plebejo ſunt *caſtrenſia tuguria*; útque *ſtativa* ab incurſionibus ſint tuta, circumvallantur foſſis & aggeribus; cùm ſunt movenda, detenduntur *papiliones*, conclamantur vaſa, revelluntur ſigna, (more Romanô.) Inſtituuntur, per certas ſtationes *excubiæ*, quas ſervant *ſtationarii* ſeu *ſpecularii excubitores*, nec unde ſuperveniens inopinatò hoſtile agmen peſſun-

pessundet incautos; datur *tessera* à Præfecto vigilum seu *Tesserario*, quâ se mutuò recognoscant. Vigilias circumeunt *Circitores*, tesserámque reposcunt. In mediis castris vel foro excubat prætoria militum statio. Si qui ex militibus viatores incursant & exspoliant, *prædones* sunt & *latrunculi*; à quibus repurgat vias suis cum turmalibus, quem cum Ulpiano possimus *Latrunculatorem* dicere, aut Tutatorem viarum: Non raró tamen emittuntur sclopetarii, occulti viarum subsessores, & prædantium interceptores. Sunt & in equitibus excursores, & turmæ emissitiæ.

Interea *emittuntur* speculatores, exploratores, & emissarii, qui observent hosticas machinationes; reducésque referant visa & audita; exinde fiunt catervatim, turmatim, centuriatim, manipulatim excursiones, obviaturæ depopulantibus, ubíque occurrentibus; & leviora certamina conserturæ, antequam veniatur ad manus, in Concilio vel *Consilio Bellico* consultatur de loco pugnæ & modo aggrediendi, &, si Mars foret iniquior aut locus, de ratione recipiendi militem.

Prælium.

Tandem copiæ *deducuntur ad prælium*, ordinantur in aciem, (rectam, obliquam, sinuatam, lunatam, quadratam) ejus partes sunt frons, tergum, alæ, cornua; peditum agmen stabile occupat medium, equites plerúmque sunt alarii vel alares signiferi, medias inter catervas, ferunt signa; *vexilla* sunt pedestria, *labara* signa equestria: quos aliquando præcedunt *antesignani* cum

ni cum rhomphæis(xiphomachæris;)classicum canunt *tympanistæ* tympanorum strepitu, *tibicines* tibiarum, *cornicines* (buccinatores *Cæsari*) cornuum; *tubicines* tubarum; *aneatores* ahenotympanorum seu anacarorum. Duces circum-& interequitantes inflammant ad strenuitatem hortatibus galeatos, quos excipit clamor militum, Martem poscentium.

Olim *Velites* incessebant hostem, & velitandô faciebant initium conflictûs: mox concurrebant legiones, pugnámque committebant *decretoriam*; in longiùs dissitos ejaculabantur lapides, *funditores* è fundis, *ballistarii* è catapultis; postea *sagittarii* promentes sagittas è pharetris, (corytis) imponebant eas arcubus, hósque nervô tendentes & dimittentes, arcebant eminus ingruentem hostem, ac protelabant; aut venientem intra teli jactum, *rorarii* spiculorum imbre, obruebant. Hodie res agitur tormentis majoribus & minoribus. Velitationem præmittunt equites, procursantes in pugnam leviorem, quandóque *tumultuariam*; tum bombardarii pedites farta sclopeta seu sclopetos pulvere sulphureô plumbéisque globis (quos vel incensô funiculô vel rotulâ agitatâ è fistulis ejiciunt) displodunt & trajiciunt pilarum grandine stantes in *principiis*, seu in prima hostium acie versantes. Illi contrà explodunt & grandinant ferreis ac plumbatis glandibus, alternantibus hinc inde bombardarum procellis. Utrinque *Tormentarii Magistri* tonant & fulminant machinis fulminatricibus, crebrísque jacula-

culationibus longas bellantium lineas ſternunt. Si qui propiùs irruere tentant, prohibentur à *ſarisſophoru* haſtilibus ferrô præpilatis, ſeu ſariſſis; aut etiam irruentes trajiciuntur bipennibus, magnô niſu vibratis. Accidit, ut proximi quíque confertim pugnantes proturbentur calis, clavis, ſparis, aut inverſis ſcloporum ſcapis vel cædantur latioribus ſpathis & ſemíſpathis: vel obtruncentur harpis & acinacibus: quin concurritur infeſtis mucronibus; punguntur, confodiuntur verutis, frameis, pugionibus; ſítque miſeranda ſtrages; dum hinc & illinc punctim cæſímque feriunt feriuntúrque, & promiſcuè cadunt, conculcantur, proteruntur horrendo cum ejulatu, præſertim ſi equeſtres alæ ſe à tergo circumfundant, aut à latere perrumpant, aut currus falcati immittantur.

Pugna gravior.

Quin etiam in pugna ſive *ſtataria*, ſive *gradaria* ſæpe anceps fortuna nutat, dum acies inclinatur, (inclinat) turbatur, perfringitur, integratur, reſtituitur: dum ſuccenturiati & ſubſidiariæ copiæ (olim *triarii*) redintegrant prælium, invadunt hoſtem, diſturbant, fundunt, fugant, inſectantur, contrucidant, atque ita fit *dimicatio internecina*, & ita quandóque debellatur. Qui terrore perculſi, quærunt evadere, elabi, effugere; ſi diffugii ſpes non eſt, abjectis armis dedunt ſe, ut capiantur: ſed qui cædem & captivitatem evaſerunt, palantur diſperſim, (quorum multi ab hoſte excipiuntur) donec aggregentur à ſuis; aut inveniant confugium,

fugium, quò se in tutum recipiant; impedimentis seu curribus sarcinariis & annonariis, ab hoste captis & direptis, cum curuli vectorióque machinarum instrumento. Fit etiam, ut duces fugam sistant, consternatis animos addant, insequentibus insidias struant; aut ii, quos locus & casus conjunxit, se in orbem tuentur, prementium vim sustentent, & victoriam interpellent; quapropter cautè instandum terga præbentibus; nam Mars communis & victum sæpe erigit & affligit victorem. Atrociora sunt bella pro *aris* & *focis*; quàm quæ geruntur pro *Imperio*. Quando nox dirimit pugnam, canitur *receptus*, victórque miles diribit prædam, spolia, manubias devictorum: nî hostis dimicationem redauspicetur, recollectîs in unum, qui fuerant dissipati.

Prælium sequuntur depopulationes & devastationes agrorum; dum prædabundi & populabundi victores, latè omnia victricibus (*victoriosis Gell.*) incursant & infestant: quandóque etiam, contra fas omne, pagatim incendia spargunt.

Obsidio Urbis.

Hostilis Urbs, vel arx, fugitivorum perfugium, per tubicinem ad deditionem invitatur; (quæ immunita sunt, ultro se dedunt) inde circumdatur copiis, obsidetur, (obsidiô vel obsidione premitur) obvallatur, circumvallatione clauditur, ne egressus ingressúsve pateat, coronâ cingitur. Perfectâ seu clausâ *circumvallationis lineâ oppugnatur*, donec *expugnetur*, hoc est, occupetur, aut recipiatur, seu recuperetur,

tur. Hîc adhibentur varia machinamenta, ſtrategemata & aſtus oppugnationum, inſultuum, impreſſionum, irruptionum; dum aliquando ſcanduntur muri furiali impetu, admotis ſcalis; vel advolutis (ut olim) ambulatoriis ſeu ſubrotatis turribus; è quibus demiſsâ exoſtrâ (arrectariô ponte) oppugnatores inſiliunt muros, quos Priſci diruebant admotis arietibus, vel libratis è balliſta ſaxis: hodie quatiunt, labefactant, dejiciunt, evertunt, & ſubvertunt firmamenta quæque ferrei globi ex obſidionalibus ſeu muralibus tormentis excuſſi, locatis poſt cratitias gerras, (vimineos corbes terrâ oppletos) è ſuggeſtibus tormentariis, (machinarum) tumultuariô opere erectis.

Eſt quoque inventum inſtrumentum dirumpendi violenter portas ariete pyriô, ſeu pyloclaſtrô. (vulgò *petardâ*, cuidam tormentum inſititium, vel inductile.) Excogitantur indies alia vaframenta; imprimis ſuffoſſiones ſive *occulta* per ſubterraneos *cuniculos*, incluſis bellici pulveris vaſculis, quæ ſenſim repens ignis accendit: ſive *aperta*, ſub pluteis, vineis, loricis, terreis munitionibus ex humo congeſtitia factis; producunturque operum *appropinquationes*; ſinuatô itinere, ad declinanda hoſtium tela, viámque asſultui per murorum ruinas faciendam. Injiciuntur ad tecta incendenda pyroboli, malleoli, ignita miſſilia, ſphæræ Punicæ, ſeu pilæ granatæ, nempe igniariæ, variis ferramentis fartæ & fœtæ: intercludi-

tur

tur commeatus: nihil non excogitatur ad circumſeſſos in anguſtias ultimas redigendos.

Obſeſſorum defenſio. Neque *obſeſſi*, aut obſidendi, quidquam intentatum relinquunt ad ſeſe *defendendos*; ſilvarum fauces muniuntur concædibus: paſſim objiciuntur ericii militares ſeu cervi, (transverſæ ſcilicet trabes, aculeis confixæ, quæ ante portas ſunt verſatiles ſeu ſubductiles) exſtruuntur antemuralia propugnacula, (premunitiones, munitiunculæ) quæ infernè præſepiuntur vallis, palis ac ſtipitibus cuſpidatis ad hoſtium aſcenſum retardandum; circa medium, exaſperantur ſudibus echinatis, ſeu pectinatim conſertis; quibus præducuntur foſſæ ad hoſtem acceſſu excludendum; aut contrariis vel transverſis cuniculis obviatur cunicularii s(cunicularibus:) aut in ſubeuntes dejiciuntur pilæ igniariæ, omníſque telorum genere repugnatur adorientibus; qui aut cornis, manibus ferreis, harpagonibus arrepti intra munimẽta trahuntur; aut longis haſtis transfiguntur; aut diſcerpuntur machinis, conſtipatis ſcrutorum grandine; habent itidem ſuos *receptus*, *reductus* ac perfugia ſecundaria, quæ murorum hiatui & diruptioni opponunt, variáſque *abſciſſiones*, cæcas, foveas, extemporaneas foſſas; nec non obſtruunt aggeres ex plauſtris & doliis convectis ac coäcervatis. Solent inſuper propugnantes facere *eruptionem* conglobatim, certatim, catervatim, manipulatim, centuriatim ad arcendos obſeſſores, corúmque tormenta mutilanda &

&ob-

& obturanda; sed non rarò repelluntur majore vi, & arctiùs inde premuntur, superatísque fossis, (quæ ramalibus, virgultis, saccis oppletis, curribúsque tabulatis explentur & sternuntur) & vallis, undique instant, donec clausis arctiora quæque fiant, deficiente præsertim commeatu & ballistarum farturâ; & ipsa deniq; spe; deditionem tractare incipiant, (candidis aliquãdo vexillis prolatis) petentes *inducias*, (pacem sequestram, cessationem armorum) quæ panguntur ad dies aliquot aut horas, aut etiam prorogantur, datis utrinque obsidibus.

Qui se submittunt *pactitiâ deditione*, (deditii) nanciscuntur conditiones honestas, ita, ut præsidiariis cum armis, signis & sarcinis, seu more militari, abire liceat; secùs, si res *arbitrio* prævalentium permittatur; tum enim sine vexillis, extinctis funiculis, tympanis ac tubis silentibus exeundum, lytrúmque ad homines & tecta à direptione, cædibus, incendiis, captivitate redimenda solvendum. Sed *vi expugnatâ* civitas diripitur, & in obvios quósque sævitur; feritatis tamen est, non victoriæ urbes delere, excidere, desolare funditus. Solutâ obsidione, præsidia abducuntur.

Partâ (obtentâ, reportatâ) victoriâ, *laureati victores* onusti spoliis, aliquando opimis, erectísque seu fixis *tropheis* (tropæis) ovant ac triumphant: Deo exercituum Domino, si tamen pro Deo militant, exuvias bellicas dedicantes. Ubi strenui, & quorum virtus ante alios enituit, nobilitantur, condecorati insignibus & ni-

Victoriam consequentia.

& niceteriis ob heroica facinora & *adversa* vulnera (*aversa* enim sunt dedecori;) saucii curantur, captivi redimuntur, aut liberantur permutatione; atque ita redeunt postliminiò ad sua; contrà autores turbarum cum perfidis, defectoribus, proditoribus, perduellibus, desertorésque commilitonum & transfugæ plectuntur; quandóque in mortis supplicium decimantur. Ultimò miles distribuitur in hiberna, (hibernacula) emeritíque *rude* donantur, & honestâ missione dimittuntur seu exauctorantur; qui fortiter occubuere, afficiuntur *panegyricâ* & *adoreâ*, (à farris honore, Priscis) seu gloriâ; eorúmque manes inferiis Christianis juvantur, nováque supplementa scribuntur, seu delectus habentur.

Desiderius. Hem bella, horrida bella! quàm sævis ac tristibus modis miseri mortales in mutuum exitium exardescunt! *Mercurialis.* Si picta horres; quid facturus, si præsens in pericula veneris? *Desiderius.* Alios castra juvent, & lituô tubæ permistus sonitus; me doctarum hederæ frontium Diis misceant Superis, & secernant populô. Cedò verò; cùm in vulgatis narrationum bellicarum pagellis tot nos peregrina vocabula circumsonent, possúmne quorundam explicationem abs te requirere, quasi per exodium, in cruentis hisce Mavortis ludis? *Mercurialis.* Nôsti animum meum; si quid scio, idem te scire cupio: Quid petis? *Desiderius.* Quando in munimentorum ratione & partibus describendis Galli, Itali, Germani

Peregrina vocabula militaria.

suam

ſuam quíque miſcent vernacula,mquid, quæſo, eſt in propugnaculis, quid Germanis vocatur *cattus?* quid *cortina nunc, contramine*, quid *ſcarpa, contraſcarpa; breccia* ſeu *breche. baterie, approche, paliſádes, &c. Mercurialis.* Adverte imaginationem; paucis tibi adumbrabo.

Ad munitionem pertinent varia caſtella, turres, propugnacula, valla, foſſæ, loricæ, viæ, opere cornutô, coronatô ſeu coronariô, pentagónô, hexagónô, polygónô, ſtellatô, ſemilunari, *planiformi*, ſeu lineæ rectæ, &c. Vidésne aggeres illos ſeu tumulos propugnaculis impoſitos; hos Germani *cattos*, vel cattas, veteri apud Lipſium nomine, dicunt; Itali & Galli *Cavaliere* & *Cavallieure*; murus ille, inter duo propugnacula interjectus, *cortina* dicitur; moles hæc portæ præſtructa (munimentum portæ,paulùm à mœnibus abjunctum) nominatur *rivellino* ſeu *ravelin*; cæcæ illæ ad latera propugnaculi cryptæ, dicuntur *caſe matta*, quaſi caſæ armatæ: ſuggeſtus illi & aggeres tormentarii nomen habent *baterie* vel *batteria*, in quibus eminent vimineæ illæ loricæ, corbium terrâ oppletorum objectus, poſt quos jaculatores latent; *vineæ* ſunt viæ inteſtinæ, per quas occultè miles ultro citróque commeat; *approches* ſeu *approce*, viæ ſeu acceſſus obſidionales obliquô ductu ad foſſores militéſque tegendos; (aliàs *promotiones* ſeu *appropinquationes*) quibus opponuntur excurſus obſeſſorum. Aſpice hanc mœnium ruinam & foſſam rudere complanatã, cogitáque nuncupari *breccia* ſeu

breche; (lege bresce) cui resistunt *recessus* (reductus, receptus interni & receptacula, scilicet *ritirate* & *ridotti*.) Vallos istos, seu sudes, imo vallo præfixas vocant *palisádes*. Sunt autem *partes valli*: fossæ, loricæ, basis, (planta, pes) altitudo, latitudo, vertex, seu summitas, ambulacrum, succinctus, scamnum seu scabellum loricæ, margo seu labrum, acclivitas exterior, interior, &c. *Partes propugnaculi*: rostrum, humeri, latera, alæ, linea faucium, defensionis; angulíque varii. *Scarpa* est ima muri declivitas, seu curvatura, (murus à summo leviter inflexus) *contrascarpa*, pars fossæ mœnibus adversa; *mina*, seu *mine*, cuniculi: *contramína*, contrarius cuniculus, seu transversus meatus; & sexcenta horum similia. Quis enim nescit, teri hæc vocabula: *halabarda* pro hasta bipenni, *compagnia* pro turma seu centuria, aut cohorte peditum, (quorum instructor *sérgente*) *squadra* pro equitum; *garnison*, vel *guarnison*, pro præsidio; *spia* pro exploratore; *alliance* pro fœdere; *avanguardia* pro fronte exercitus, seu agmine primo; *retroguardia* pro tergo exercitûs, seu agmine novissimo; *bataglia* pro acie & pugna; *embuches* pro insidiis; *caporale* pro decurione; *colonello* pro tribuno seu chiliarcho; *archibugiéro* pro sclopetario; *ingegnéro* pro machinatore; *cannóni* pro tormentis; *pistóla* pro fistula ferrea minore; *moschetta*, seu *mosqueta*, pro majore (manuaria;) *cornetta* pro vexillo equestri; *impressione* pro assultu; *bagage* pro impedimentis; *baracche* pro castren-

castrensibus tuguriis ; *guardia* pro statione militum excubantium ; *truppa* pro equitum globo ; *ronda* pro circitore ; *salvaguardia* pro milite custode & tutore datæ fidei ; *salvo condotto* pro fide publica, (assertitiis literis, liberi commeatus tessera ;) *venturieri* pro honorariis bellatoribus ; *armada* pro exercitu ; & hujus farinæ infinita. Vide Indic. V. Militaria vocabula. Nunc quid sit *flotta* seu classis navium, videamus, earúmque pugnam.

Navale prælium.

Navalium prælium (*naumachia*, pugna maritima) est terribilius ; nam ipsum inimicum est mare : in quo plerúmque ita pertinaciter pugnandum, ut aut vincendum, aut pereundum. Quid enim horribilius, quàm cùm adversæ classes utrinque tonant & reboant, littora circumtonant, igne & fumô cœlum obducitur, omnia præsentem intentant mortem ? Hinc naves quassantur aquis ; inde bellicarum machinarum ictibus perforantur, incenduntur, comburuntur ; vel colliduntur inter se, rostrísque & harpagonibus implicantur : classiarii in hosticas triremes per foros & transtra transiliunt, & omnia cædibus ac sanguine miscent. *Deterguntur*, seu detergentur, hoc est, franguntur remi, rumpuntur navigiorum compáges & merguntur : trunca fluitant tabulata, & cum iis cadavera : *vel* vadis impacta, vincuntur non pugnandô : *vel* armamentis nudata, sorbentur : *vel* scopulis allisa, aut tormentorum globis lacerata, fatiscunt & subsidunt. Fit etiam, ut, admotis bellico pul-

veri fomitibus, suasmet naves incendant: aut ultro in mare desiliant, feliciùs luctaturi cum vadis, quàm cum hostibus. Quæ pestis est illa, quámque formidabilis, cùm naves incendiariæ, cuniculis & ollis, varióque ignium pabulô instructæ, cæcô seu fomentariô igne gliscentes, libratóque & attemperatô in tempore ac spatii præmensi fomite igniariô, paulatímque serpente, flammam repentè evomunt, cúmq; ea lapidum, catenarum, globorum nimbum; aut ventis in adversam classem delatæ, obvia quæque ardendô corripiunt, latéque incendium & stragem spargunt. Quid quòd navium aliquæ prætendant è proris horrenda verúta; latas aliæ acutásque secures, terrorem ubique circumferentes & cladem.

Navis, quâ *Archithalassus* seu Præfectus rei maritimæ, vulgò *Amiralius* seu *Almirachius* vehitur, *Prætoria* dicitur: *Proprætoria*, in qua ejus Vicarius: *Præsidiaria*, in qua excubiæ; *Frumentaria* seu annonaria, aut annótina, in qua commeatus advectatur; *Pyratica* (prædatoria) est pyrarum, qui pyraticam faciunt prædandô per maria; quibus profligandis & intercipiendis, illa secantur decussatim navium bellicarum cursibus, & obeuntur ac permeantur velificatione omnem in partem facta. Navales copiæ partim tormentorum strepitu, partim propositis ex alto vexillis, partim collucentibus ignibus omnia inter se significant; quæ si, in mari occurrentes, antennas *demittunt*, signum est *submissionis*. Alicubi, fluminum seu

flumen-

flumentaneis aggeribus (hoc est, undarum obicibus & viatorum itineribus) perfossîs & perruptîs; immissísque per scissuram seu apertionem aquîs, inundantur agri; ibíque concurritur infestis navigibus & ratibus; viæque commeatuum intercluduntur terrâ, aperiuntur aquis, ut illud Poëtæ repetam:

Non te decipiat ratibus navalis Enyo,
Et par unda fretis; hîc modô terra fuit.

Desiderius. Enimvero infernalium furiarum una *Bellona* est, cui ad perditionem

Par via, sive salô; par via, sive solô.

Sed nunc aliquid, vel summatim, de veteri militia, cujus antiqua verba novæ sunt accommodanda. *Mercurialis.* Tanquam si Neoptolemus quidam velis evadere, contrà quàm antè præ te ferebas, ita perquiris multa de Polemicis; indicabo, quæ legi, meminíque; sed tu quoque memineris, Veteris militiæ distributionem & rationem, aliam sub Regibus Romanis; aliam sub Consulibus; aliam sub Imperatoribus fuisse. Nos, quæ de militia Romana universim dici queant, insistentes vestigiis Viri doctissimi, Justi Lipsii, cum eodem in quinque contrahemus capita, quorum primum est

Delectus Militum.

HOste vicinô, aut repentinô aliquô periculô imminente, raptim capiebant Milites, quos vocabant *Subitarios.* Qui nominatim citabantur: vel fuerunt *Volentes* seu *Volones.*

Proni, Spontanei; vel *Refractarii*, militiam detrectantes. Illi respondebant ad nomen; isti silebant. Caussæ renuendæ militiæ 1 *Vacatio* ab ætate, cùm ea supra annos 50, aut ab *honore*, ut siquis in Magistratu, aut Sacerdos. 2 *Emeritum* cùm quis viginti stipendia complevit. 3 *Morbus* aut *vitium*. Equites *transvectione* seu *traductione* delecti. Finitâ conscriptione, adigebantur sacramentô, Tribunis concepta verba præeuntibus. *Socii* appellati, qui fœderati (vulgò Confœderati) & consortes armorum, gratis militantes. *Auxiliares*, qui mercenarii. *Evocati* rogatione & precibus sumebantur, quippe *veterani* & in gratiam Ducum militaturi. Plerúmque hi ducebant ordines, unde Ductores (Græcis Taxiarchi) appellati, minores majorésque, & duplex stipendium accipiebant, inde Duplarii. Centuriones pro insigni *vitem* gestabant. *Conquisitores* in agris indagabant & conquirebant juventutem. Sub Principibus non erat *Delectus*, sed *Indictio* Militum, pro opibus cujúsque & agris.

Ordo militaris.

GEnera *peditum* erant quatuor. *Velites*, leves, & in fronte, ac eminus telis jaculatoriis pugnantes; nonnunquam veloci saltu jungebant se equitibus, celeríque motu delabebantur equis. *Hastati*, spiculis, hastis, & contis utebantur. *Principes* ante & circa signa gladiis dimicabant. *Triarii* seu Tertiarii (quòd in acie, tertiô ordine, dicti) extremis in subsidi-

um

um deponebantur: Unde & Subſeſſores dicti, quod alterô genu ſubſidebant; quorum in legione erant ſexcenti; ſtabilibus (hoc eſt, non miſſilibus) haſtis inſtructi, ſi Lipſio & per ipſum Livio credimus. Aliter Vegetius de his loquitur, qui *Principes*, hoc eſt, veteres & exercitatos Milites in prima acie (nempe mutatâ Rep.) collocat; quos & *Antepilanos* vocat, quia *Pilani* ſeu *Pilati*, hoc eſt, ſagittarii, & miſſilibus telis utentes poſt ipſos in media acie ſtabant. Denique Triarii, qui plerúmque tantùm in rebus deſperatis conſurgebant in arma; hinc adagium: *Res ad Triarios rediit*.

Cæterùm Legionum numerus erat varius, aliquando 3000, aliàs 4000, aliàs 6000, & 700 equitum. Communiter Legio Centurias habebat 60, manipulos ſeu Contubernia 30, Cohortes 10, (quarum ſingulæ tres continebant manipulos, Haſtatos, Principes, Triarios; Velites ſolebant comitari manipulos, & ante aciem pugnare) adeóque in Cohorte erant homines 420, in manipulo 120. in Centuria ſeu Ordine 60. Si pleniores manipuli, plenior & ipſa Legio.

Equitum Legionaria diviſio fuit in 10 turmas. In una turma 30 equites, Decuriæ ternæ. In Legione turmæ decem ſeu equites 300. Socii dicebantur *Alæ* ſeu *Cornua*, quia plurimùm, ut alæ in avibus, corpus illud Legionum tegebant, hinc *Ala* ſeu *Cornu* dextrum & ſiniſtrum, tam equitum, quàm peditum, qui inde *alares* & *alarii*, quô tamen nomine ple-

rúmque appellati equites & legionarii pedites.

Inter Centuriones primus seu præcipuus erat *Primipilus*, cui *Aquilæ* tutela commissa, unde Primipilaris. *Tribunus* Legioni præerat. Centuriones sibi deligebant *Optionem*, seu Succenturionem & Vicarium. *Legati* Imperatoribus adjuncti erant ad consultandum. Ducum supremus, *Imperator*, qui *Ductum*, cùm ipse interest, habet; *Auspicia* verò: cùm alius rem gerit, illô mandante, & *Fortunam* ac *Deos* suos commodante; cujus ornatus *paludamentum*, & insignia, lictores cum fascibus.

Arma.

LEvis armaturæ fuerunt *Rorarii*, quòd primi, ineuntes prælium, densis telis velut imbrem rorabant. *Accensi*, quòd ad censum Legionum adjiciebantur. *Ferentarii* à ferendo auxilio dicti, vel quia fundis & lapidibus pugnabant, quæ tela feruntur, non tenentur. Funditores seu Fundibularii fundis lapides jaciunt; (iidem libratores) *sagittarii* sagittas, tragularii tragulas (genus sagittarum oblongum;) *Velites* jaculabantur hastis velitaribus, seu hastulis, quarum septenæ manum implebant, digitali crassitudine, trium pedum longitudine.

Arma Romanis consueta: *scutum* quadratum & oblongum, plerúmque imbricatum, seu cavè inflexum; *clypeus* cavus & rotundus, cujus pars in medio eminentior, *umbo*; *parma* itidem

itidem rotunda, sed minor; *pelta*, seu *cetra*, in modum lunæ dimidiæ, (scutum Amazonium.) *Ancile* ab omni parte accisum & rotundum. *Pilum*, jaculum missile, trium ferè cubitorum, ferrô uncinatô, seu tricuspide. *Cassides*, seu galeæ; *ocrea*, (ferrea pedum munimenta;) *lorica*, loricula; unde galeati, loricati, clypeati, scutati, peltati, cetrati, gladiati, &c. A gravioribus armis gravis armatura; à levioribus levis armatura dicitur. Olim leves equites, qui nudi & inermes præter jacula; graviores, qui armati & frenati; *Desultores*, ut dixi, ex uno equo in alium transiliebant mirâ celeritate. *Cinctuti* seu trabeati equites dicti, veste duntaxat coöperti, & super eam cincti, manu contum præferentes, unde *Vegetio* contati. Alii *cataphracti*, *loricati*.

Acies.

IN hac sunt intervalla ordinum, viæ, spatia, post Velites hastati; post hos, Principes; post istos, Tertiarii seu Triarii. (tenentes scuta innixa humeris, hastas surrectâ cuspide in terra fixas sinistrô crure exporrectô.) Qui ante signa pugnabant, dicti *Antesignani*; qui post ea, *Postsignani*. Præter Aquilam, summæ hastæ insistentem, habebant in *signis Lupos, Minotauros, Equos, Apros, Porcos, Dracones*, &c. unde Aquiliferi Draconarii. *Equitum* erant *vexilla*, vela quædam quadra, expansa ad hastam; hinc vexillatio, eorum ala; Imperatorium vexillum grande, postera ætas *Lábarum* dixit. Signis in hastem

jactis, acies jam fluctuantes, aut recedentes, fuere restitutæ & impulsæ. Imperator in media curabat acie; Centuriones juxta suam quisque centuriam, & quidem à fronte, quorum *Optiones* à tergo. *Desertor* erat, qui longiùs, quàm unde tuba exaudiri posset, excessisset è castris. Pręter *aciei* formas suprà memoratas erat *Cuneus*, (unde cuneata) cùm angusta in fronte acies, trigoni figurâ, paulatim se retrorsum pandit, unde & rostrum & caput porcinum, Græcis Delta Δ. 2 *Globus* erat ab acie separatus, vagô superventu incursans inimicos. 3 *Forfex* seu *forceps*, contraria cuneo, litteræ *V* formam exprimens, cujus usus ad cuneum solvendum & atterendum. 4 *Turris*, ordo militum in quadro. 5. *Serra* præliaris, cùm assiduè acceditur, receditúrque, neque ullô consistitur tempore, modò scilicet hostem invadendô, modò resiliendô. Ad aciem pertinet *allocutio* Imperatoris ad milites; vel retinendô nimis aut propè gestientes : vel impellendô tardantes & timentes. *Approbatio* militum, & ad jussa assensus, clamor, dextræ sublatæ, concussio armorum, hastis feriendô scuta; item sublatio scutorum cum crepitu motorum; *Improbatio* per fremitū & mœstam taciturnitatem. *Classicum* dicitur, cùm signa omnia pariter canunt, & militem vocant, incitántque ad pugnam. Erant verò litui, tubæ, cornua, buccinæ; quæ qui inflabant, universè dicti æneatores; Tympana Romanis non in usu. Classicum excepit *clamor militaris*, imminente jam con-

conflictu; cujus cùm inventor fuerit Pan; hinc *Terrores Panici.* Signum præterea tam pugnæ, quàm itineris, tunica russa in Prætorii fastigio extensa. Aliud signum ipsam pugnam ab Imperatore datum, unô alteróve verbô. v.g. *militemus; felicitas; palma, &c.*

Disciplina

Est Præscriptum & Lex quædam militandi, & in militia se gerendi; & quia Castra, Gymnasium, Palæstra, ac sedes disciplinæ, ideo ab iis exordiendum. Fuere *Castra duplicia: æstiva*, quæ & mobilia expeditionis tempore. Si paucæ in Castris agēdæ noctes, *Mansiones* dictæ; si diutiùs subsistendum, *Stativa*. Et *Hiberna* (hiemalia, hibernacula) quæ per hiemem, & in diuturna mansione, & hæc in oppidis; aut instar oppidorum structis; illa sub pellibus; *Procestria*, ædificia ante Castra pro lixis, advenis, mercatoribus, &c. In parte supera Castrorum & infera erant diversæ *metationes*, (Lipsio *metatura*) tentoria, viæ castrenses, fossæ, vallum, portæ; quarum maxima, *Decumana*. Porrò ad disciplinam spectant 1 *Munia*. 2 *Exercitia*. 3 *Leges*. Ad primum pertinent partitio manipulorum ad ministeria, *excubiæ* diurnæ, vigiliæ nocturnæ, (quaternæ, in ternas singulæ horas divisæ) harum *circuitio* seu lustratio; malè iis, qui dormientes aut loci desertores inventi fuerint. *Festus Procubitores* vocat, qui noctu custodiæ causâ ante Castra excubabant. Circitores lustrabant vigilias. Tesserarii distribuebant

bant tesseras, seu tabellas ligneas, certis verbis aut symbolô notatas.

Ad *Secundum* quod attinet, Exercitia erant triplicia. 1 Oneris; ferre scilicet in agmine *cibum* plus dimidiati, & sæpe totius mensis; *Utensilia*, præter hastam & scutum, gestabant serram, corbem, rutrum, securim, lorum, falcem, catenam, ollam, veru; hæc enim necessaria ad pabulandum, lignandum, muniendum, ad captivos vinciendos, & victum. *Vallos* ternos aut quaternos ad vallandum. *Arma*; pendebat galea à dextro humero ad pectus, scutum in sinistra; in eadem pertica cum sarcinis; sub dictis oneribus, compositi & ordinati ibant in agmine, non viæ tantùm, sed pugnæ apti. Cùm Castris discedendum, ter signum datum, ut in præcinctu essent, vel procincti; ad *Primum* tabernacula detendebant, sarcinas componebant, vasa colligebant, unde *vasa conclamari*. Ad *Secundum* imponebant sarcinas jumentis; ad *Tertium* procedebant, & movebant Castra; quæ ut metatores metati fuerant locis certis, ibi ponebantur: *Exercitia Operis*, in variis castellis & munimentis exstruendis, fossis ducendis, circumvallationibus faciendis, machinis conficiendis, viis sternendis, pontibus fabricandis, &c. per fabros lignarios, structores, carpentarios, ferrarios, &c. Quibus accedebant *Exercitia armorum*; dum *Tirones* bis in die exercebantur: *Veterani* semel; quorum instructor *Plinio campidoctor*; hujusmodi erant *Ambulatio*, videlicet celeritas in ordinato

dinato inceſſu ſub ſignis & armis; & æquali-
tas, ut ſuis juſtíſq; intervallis. *Decurſio* quoque
ad tubam facta, & ad eandem revocata. *Saltus*,
ad foſſas tranſcendendas, altitudines ſuperan-
das, tranſiliendas. *Natatio*. *Palaria*; dum pa-
lum in terram fixum, hinc illinc tiro aſſilie-
bat, & variis ictibus, aſtante magiſtrô, pete-
bat, quod pertinebat ad *armaturam gravem*. Sed
armatura *levium* fuit, miſſio haſtilium, jacu-
lorum, pilorum, ſagittarum; torquere & vi-
brare ſudem; *ſalitio* ſpectabat ad equites, qui
didicerunt ſaltare in equum ligneum, curſus,
flexus, orbes, aliáque facere.

Pars ultima diſciplinæ militaris, *Leges*. Fur-
ta ſeverè punita; peditum ſtipendium in men-
ſem denarii 10, Philippeés noſter. Poſtea a-
ſcendit ad aureum, hoc eſt, denarios 25. Du-
plariis ſeu duplicariis duplex ſtipendium da-
batur; equitibus triplex, nempe denarii tri-
ginta, tribunis quadruplex. Addebatur di-
menſum ex frumento; pediti menſtruum qua-
tuor modii, equiti duodecim, præter horde-
um. Quibus acceſſerunt additamenta in ſale,
leguminibus, caſeo, ſuilla ſalita; etiam ve-
ſte. Stantes ferè prandebant & quidem cibum
ſine igne. In cenam, aſſam aut elixam ipſi
ſibi coquebant; quandóque panum ſubitum
& ſubcineritium; aliàs pultum, unde *Plauto*
pultíphagi. Potus aqua, interdum acetô mix-
ta, quod *poſcam* vocant. Duo erant *præmio-
rum* genera. *Minora*, ob cæſum aut dejectum
hoſtem data; *Majora*, ob civem ſervatum. Si
quis

quis extra ordinem, aut in singulari pugna; (monomachia) ut in excursione aut velitatione; aut tali tempore, in quo nulla necessitas fuerat viritim periclitandi, sponte se & ultro eò dederat, hostémque percusserat, hastâ donabatur purâ, hoc est, sine ferro. Qui verò hôc ampliùs, hostem dejecerat, aut spolia legerat, pediti quidem phiala seu armilla; equiti phaleræ, ad pectus demissæ dabantur; torques ambibat ipsum collum. Majora dona, *corona*. *Civica* servanti civem, è quercu seu ilice texta; *obsidionalis* obsidionem solvendi, è gramine, quia herbam porrigebant victi; *muralis* primò omnium in murum hostilem evadenti, ex auro; uti & *castrensis*, primo, in hostium Castra penetranti; quæ & *vallaris*. Quarta *navalis*. aurea, primo in hostium navem armatâ vi transilienti, quæ à rostris dicta *rostrata*; quibus coronis domi in ludis & pompis conspicui erant. In ædium verò conspectissima parte ponebantur spolia, arma, & exuviæ hosti detractæ; suspendebantur quoque & affigebantur postibus ipsis & foribus, in transeuntium aspectum; quæ affixa revellere, aut refigere, aut tollere non licuit, etiam alienatîs ædibus.

Quod ad *pœnas* attinet. In *càstigando* tria fuerunt imperii & juris Tribunorum. Primò *mulctam* dicebant; deinde *pignus* capiebant, denique *verberibus* castigabant. *Verberatio* fiebat *vitibus* & *virgis*, itémque *fustibus*; unde fustuarium; & pœna fustuaria, quæ aliquando

ad

ad mortem; ut ſiquis mendaciô ſtrenuum aliquod factum ſuum referret, honoris præmiíque causâ; ſi in præſidio aut ſtatione poſitus deſereret locum; ſi aliquid armorum, in ipſo diſcrimine, per metum abjiceret, &c. Quòd ſi plures peccarent, fiebat *Decimatio*; interdum *Viceſimatio*; imò & *Centeſimatio*. Præter caſtigationem erat *ignominia* pœna; ut ſi hordeum pro tritico datum in cibum; ſi ære privaretur quis, & ſtipendium non procedebat; talis dicebatur *ære dirutus*. Cùm *extra vallum* & Caſtra juberentur tendere; ſi *diſcincti*, & turpi habitu proſtituti; ſi juſſi *mutare militiam*, quod eſt, ab honeſtiore genere in humilius tranſcribi, &c.

Poſt confecta ſtipendia, (pedes 20, eques 10) *mittebatur* miles, liber deinceps & immunis. Juſta *miſſio* duplex. *Honeſta*, quæ emeritis dabatur; *cauſaria*, quæ ob vitium, defectum, morbum. *Injuſta miſſio* itidem duplex; *Gratioſa* per gratiam aut ambitum ab Imperatoribus impetrata, *ignominioſa* ob delictum aut crimen.

Machinæ bellicæ in oppugnatione.

Reſtat, ut etiam aliquid *de machinis* dicam *bellicis*. Et quidem ad *oppugnationem* ſubitam adhibitæ leviores. 1 *coronâ cingebant*, capiebant, & expugnabant urbem, terrendô maximè & claudendô. 2 adhibita *Teſtudo* militaris; cûm ſcutîs ſuper capita elatîs, muro ſuccedebant, primis altioribus & ordine paulatim in morem tecti ſimplicis decreſcente; alia teſtudo in *pugna*, cùm, globô factô & tecti ſcu-

tis,

tis, invadebant & perrumpebant; alia in *repugnando*; cùm ab equitatu, aut levi armaturâ cincti, in orbem se muniunt, mediis altioribus, extremis undique desidentibus. 3 *Scalæ*; quarum quædam solutiles, compactiles, seu plicatiles, quæ plicari rursúmque explicari poterant; quædam *reticulata*, aut stupeæ, è facibus stupeis instar retis contextæ; ad quarum summitates, hami adjecti, ut murorum pinnas appprehenderent. Item *Tollenones*, quando una trabs in terram præaltè defigitur, cui in summo vertice alia transversa trabs longior, dimensâ medietate, connectitur, eô libramentô, ut si unum caput depresseris, alterum erigatur; in uno ergo capite cratibus sive tabulis contexta erat machina, in qua pauci collocati armati, qui per funes, unô depressô attractóque capite: aliô elevati, ponebantur in murum. 4. *Crates*, sive antelatæ, ut tegerent: sive, ut fossas iis implerent. 5. *Vinea* seu gerra, (tectum devexum) è lignis levioribus colligatum, quam agebant, & sub ea procedebant, & ad muros subruendos arietem admovebant; cui ferè similes plutei è tabulis, asseribus, cratibus compacti; nec absimilis multùm testudo quadrata, ad tegendos fossores; *Arietaria*, (testudo) in qua aries suspensus; quibus omnibus *musculus* est minor, è lignis validis structus, ferro trifido ad murum, vel ad terram suffodiendam; in quem usum etiam adhibiti *vectes* & *dolábra*, *secures* simplici acie, parte alterâ in mucronem acuminatâ.

In

In oppugnatione diuturna, primum erat *circumvallatio*; cujus pars prima, *vallum*. 2 *valli lorica*, (accipitur hæc vox pro *tegmine* pectoris militari, & pro *munitiuncula*, & pro *murulo* in ambitu valli; itémque pro *sepimento* è cratibus & tabuli; nec non pro *peribolo*, & supera structura ædium.) 3 pars, *cervi* seu ramosi trunci arborum ad coërcendam terram vallorum; item præfixi fossis & vallis, viæ impediendæ aut obstruendæ. 4 *turres*, quæ toti operi circumdatæ.

Munitio exterior oppugnantium.

Interior munitio (versùs oppidum) habebat primò *fossas*, deinde *cippos*, seu stipites demissos & depactos, & ab infimo revinctos, ne revelli possent; præterea *lilia*, seu foveam instar lilii in imo angustiorem pracutis stipitibus horrentem, supernè constratam viminibus ac virgultis, ad occultandas insidias. Insuper stimulos, seu *taleas* ferreis hamis infixas, in terra defossas ad iter impediendum.

Interior.

Jam ad *oppugnandum alia structa opera*. 1 *agger*, sive è terra, lapide, ligno aggestus tumulus; seu congeries arboribus firmata, cujus latera erant cancellatim tignis directis, transversísque variè ligata; quæ muris paulatim admovebatur, producendô opus; in aggere *turres*, rotis labentibus actæ; in fronte ferratæ, munímen contra ignes; aliàs prætenti centones, coria, storeæ; in turribus, *milites contati*, & *sagittarii*, qui defensores urbis contis, missilibus, saxísque prosternebant, pérque scalas & *sambucam* (scalam è restibus contextam, fulcris sub-

Alia ad oppugnandum opera.

rigendam) evadebant in muros, ínque eos per pontem (qui *exoſtra* vocabatur) de turri repentè projectum inſiliebant.

Tormenta bellica Veterum.

Sequuntur *tormenta*; & inter ea præit *aries*, qui erat trabs prægrandis, ferrô munita in capite, (quod & *roſtrum* dicitur, aliàs trifidùm, aliàs quadrifidum) ſuspenſus ex alia trabe, velut trutina, repetitis virorum ictibus impulſus, ad juncturas murorum penetrandas ac findendas, & lapides emoliendos. *Catapulta*, omnis generis jacula, etiam tigna, effundebat; *balliſta* jaciebat ſaxa; utráque machina non *funibus* tantùm *nervinis* intenta fuit; ſed *vectibus* quoque & *ſuculis*; nonnullæ *polyſpaſtis*; (trochleis plurium orbiculorum) aliæ *érgatis*; quædam etiam tympanorum rationibus torquebantur. *Scorpio* ſecundùm *aliquos*, balliſta manuaria, cujus arcus ſimilitudinem à chelis caudæ ſcorpionis habeat; *alii* putant, ſagittas ipſas, ſive minores, ſive majores, ita vocatas, quòd *venenum* aut lethalem ictum intra cavatum mucronem continerent. Rem cum *Lipſio* in medio relinquimus. *Helepolis* (arietaria machina, non multùm abſimilis *musculo*, ſed longè major) ab urbibus evertendis nomen acquiſivit, cujus operâ Demetrius Antigoni, *Poliorcetes*, (expugnator urbium) cognomentum invenit; ars ipſa *Poliorcetica* (machinalis, oppugnatoria.)

Funda erat funiculus in medio latior, ut ibi lapis contineatur: (quæ pars fundæ, *habena* & *ſcutále* dicitur) ovali formâ, & paulatim in ſtrictius abiens, ad emiſſionem rotatus, & circum-

cùm actus circa caput, alterô ejus capite cùm ansula, ne exeat, retentô, alterô dimissô: *fustibalus* vox est novitii ævi; *funda* à fundendo seu jactando lapide, *librator* & *funditor*, qui eâ utitur. *Jaculum rude*, sine ferro; ut *sudes*, lignum in capite acutum leviter, & igni duratum; *faces* erant urentes quædam hastulæ è picea, tæda, larice, &c. *Præpilata missilia* triplici significatu; *quæ* habent ferreas cuspides; & *quæ* sine ferro sunt mucronata; & *quæ*, pilæ instar, obtusô acumine rotunda. *Jacula ferrata*, pluria & multigenera sunt. *Hasta* dicitur tàm de grandi illa, quâ cominus utuntur; quàm de leviore, quam eminus jaculantur. *Lancea* seu *sarissa*. hasta longior, seu ratione hastilis, seu spiculi. Est item spiculum venabuli & jaculi; *lanceola*. *Gesum* olim Gallorum, idem quod *pilum* Romanorum; *Contus* longè feriens. *Tragula*: validum telum *hamatum*. *Securis* ferrô crassô est, utrinque acutô; etiam missilis, & usui cominus quoque; *Martiobarbuli*, qui eô telô (cui penè similis bipennis) scienter & fortiter utebantur. Jaculum *amentatum*, amentô seu lorô circa medium, revinctum. *Aclis* (áclidis g.) exiguum & teres missile, religatum linô vel lorô, ut peractis vulneribus posset redire. *Sagitta* (calamus, arundo, spiculum, arma volatica) habet *alas*, *uncinum* seu hamum; *pharetbra* ejus theca; arcûs *corytus*, in arcu *nervus*, *cornua*, *crena*, (incisura sagittæ) quâ nervum admittit; *uncus* seu *fibula*, (eburnea osseáve) quæ *epizygi* immittitur; hæc verò est foramen arcûs.

 Verù-

Verútum est ſpiculum tenue & longum, aptum forare. Et hæc de oppugnatione.

Modus repugnandi.

Repugnabatur contra teſtudinem ſaxis & ponderibus; quòd ſi pars aliqua leviter ceſſiſſet, contos & lanceas inſerebant, donec, compage ſcutorum ſolutâ, jam intutos lapidibus, pilis aliiſque miſſilibus proſternebant; ſi per ipſam teſtudinem tamen ſcanderent; ii verò, gladiis & armorum incuſſu præcipitati, ſudibus & pilis obruebantur. *Contra ſcalas* & aſcenſum, *furca* uſurpatæ perticâ longiore. *Item* liquida aut liquefacta, oleum fervens, pix, ſulphur, bitumen, plumbum; nec non *clypei* ærei, fervidâ arenâ repleti. Sparſi quoque rumices & tribuli; *dolia* quoque ſaxis farta, & cum impetu demiſſa; *cylindri* etiam volubiles per pronum labentes; *trabes* inſuper, axe vinctæ, per declive incitatæ; *currus* etiam quadriroti, ponderibus onuſti, dejecti, & lapides majores minoréſque. In omnes machinas è ligno valuerunt ſaxa & ignes. Haſtæ ardentes tormentis adigebantur, quæ propriè *falarcia* aut *phalarica* dictæ Aggeres everſi conſumptíve cuniculô aut igne; aliive oppoſiti. *Contra arietem* centones, & culcitæ paleis plenæ, ut vel aberrare facerent ictum, vel vanum redderent, mollitie & laxitate fractum. Laqueis quoque frontem arietinam excipiebant imminentem; idem remedium contra *falces*, quibus lapides è muris extrahi ſoliti, *Lupô* etiam ſeu *Corvô*, (ferrum in modum forficis erat dentatum) funibus illigatô, parietem aut averterunt, aut ita ſuſpenderunt, ut

ut impetum non haberet feriendi; quem *deprimebant* aut frangebant ponderibus grandibus supernè incussis aut injectis, dum magnas trabes, longis catenis adaptatas, à capitibus utrinque suspenderant ad duas antennas, super muros inclinatas & extensas, quas deinde sursum trahebant, attollebántque obliquas, & quoties invasura machina esset, ictúmque datura, dimittebant laxatis catenis, manúque remissâ. Quòd si tanta vis fuerat, ut murus arietibus perfoderetur, & decideret; destructis domibus alius intrinsecus murus addebatur, qui, priore fallente, hostes moraretur, & includeret perimendos. *Contra ballistas* & catapultas erant coria, cilicia, vela, molliter suspensa, quibus vim excipiebant & frangebant; quæ aquâ humectata, aut acetô, etiam contra ignes valebant. Sed dudum in his prolixior fui æquô, quia tu petacior justô; nunc ad alia. *Desiderius.* Mirum quòd nihil de Triumpho. *Mercurialis.* Solus hic quot impleat paginas; dimoveamus tandem hinc pedem. *Desiderius.* Magni Augustini votum occurrit mihi, desiderantis videre Romam triumphantem, Paulum concionantem, Christum in terris ambulantem. *Mercurialis.* Magna petis, & quæ non viribus istis conveniunt. *Desiderius.* Vel rudi ductu delinea. *Mercurialis.* Importunus rogator es, alia petis, alia postulas, alia eblandiris, alia exurges.

Triumphus. *Triumphus* concessus erat nemini, nisi quinque hostium millia unô congressu fudisset, nec victoriâ admodum cruentâ. *Victoris* rebus ge-

stis in æde Bellona extra urbem cognitîs decretóqueTriumphô, militibúsque ob virtutem donatîs, factóque sacrificiô, *Imperator* in currum ascendebat, in hæc verba precatus: *Dii, nutu & imperiô quorum, nata & aucta est res Romana, eandem placati, propitiiq; servate.* Ingredienti urbem Triumphatori omnis ordo, ætas, sexus in veste candida in gratulationes & gaudia effusi, ad eum videndum excipiendúmque se foràs dabant. In *prima pompa*, & velut in fronte agminis præportabantur simulacra montium, fluminum, oppidorum atque urbium, belli jure acquisitarum. Gestabantur item tabulæ, in quibus elementis uncialibus perscriptus navium captarum, urbium expugnatarum, in fidem receptarum, tributô affectarum, gentium debellatarum, Regum devictorum nomina, qui *Tituli* dicebantur. *Succedebant* hostilibus spoliis & armis onerata plaustra, cum signis militaribus non erectis, sed jacentibus. *Deinde* varia tormenta bellica & muralia cum rostris navium, falcati currus, insignes clypei, lecticæ aureæ, signa, vasa aurea, argentea, ænea; res raræ, peregrinæ, è domitis & longinquis regionibus visu admirandæ. Erat insuper videre elephantos, equos captos, obsides. *Sequebantur* tubicines, modos triumphales facientes. *Secundùm eos*, boves albi, cornibus inauratis, vittis ac sertis evincti ad sacrificium Jovi; dextrâ lævâque popæ succincti, aureas argenteásq; pateras præferentes. *Inde* Tribuni militium Centuriones, Præfecti, Equites ac Pedites

insi-

insigniores, donis & spoliis cohonestati, lauróque tempora vincti, clamantes, *jô triumphe*; Imperatorémque magnis vocibus collaudantes.

Simul autem de foro, *versùs Capitolium*, currus triumphalis flectebat, *Duces* hostiles in carcerem abduci præcipiebat Imperator, ubi vel æternis in *vinculis* retinebantur, vel *securi* statim feriebantur. *Coronæ* quoque aureæ, quibus urbes sociæ populíque fœderati Imperatorem ob virtutem & honoris ergo muneraverant, præferebantur à ministris serta oleágina gerentibus. Præterea, currum *præcedebant* cùm coronis *citharœdi* & tibicines eximii, in quorum medio quispiam talari vestimentô opertus, qui *gesticulationibus* & dicteriis risum concitaret. Tantus denique apparatus erat Triumphi, & tanta rerum visendarum copia, ut aliquando noctes & dies, totúmque triduum eô ducendô consumeretur. Ipse *Imperator*, præeuntibus lictoribus, veste purpureâ, auro intertextâ, fulgebat, quali extra hanc pompam nemini fas uti, caput revinctus coronâ laureâ, tenens unâ manu ramum laureum, alterâ sceptrum eburneum: Currus ipse fuit inauratus, gemmis distinctus, turri rotundæ similis, duabus rotis sustinentibus, Deorum imaginibus mirè decoratus; ponè *minister publicus* auream coronam lapillis coruscantem sustinens, Imperatorémque admonens, uti respiceret, id est, reliquum vitæ spatium provideret, ne superbiâ tumesceret; hanc coronam Triumphô perfectô in gremio *Jovis Capitolini* reponebat, aut templis dedicabat, argu-

mentâ confessionis, eam victoriam Deorum esse donum. Appendi quoque solita *tintinabulum* & *flagellum*, quibus symbolis admoneretur, se quoque in calamitatem devolvi posse. Accipiebantur in currum parvi quoque liberi ac nepotuli; si grandiores essent, equis currui subjunctis impositi, à cognatis & affinibus sustentabantur, ne deciderent; si plures, singulis insidentes equis, currum prosequebantur, quem trahebant *equi candidi* quatuor.

Sic ornatus Imperator per *Triumphalem Portam* ad Capitolium ascendebat; *post eum* captivi, servitute exempti, libertate donati, omnes capitibus rasis & pileati. *Tum* victrices legiones per turmas laureatæ, Imperatorem prædicantes, versus quoque lascivos & inconditos in eum jactantes. *Tota via*, quà Triumphus ducebatur, aulæis ad parietes suspensis ornabatur: spargebantur flores & odores undique: utrinque sedilia & tabulata, seu ponticuli, pro spectaculis disponebantur: &, quò esset aptior expeditiórque via, *ministri* baculos inauratos ferentes turbam è medio submovebant. *Delubra* viæ imminentia patebant, intenta sertis & svaveolentibus repleta suffitionibus. Ibi vota & preces concipiebantur, ibi hostiæ immolabantur, & Diis gratiæ agebantur.

Postquam advectus esset in Capitolium, gratiarum actionem his verbis effari solitus est:

Gratias tibi Jupiter, Opt. Max. tibiq; Junoni Reginæ & ceteris hujus Custodibus Habitatoribúsq; ar[illegible], Diis, lubens lætusq; ago, re Romanâ in hanc diem

diem & horam per manus, quod voluistis meas, servatâ, bene gestáque: Eandem & servate, ut facitis, fovete, protegite propitiati, supplex oro.

Tum magnâ ceremoniâ *victima* cædebantur, & *corona* aurea, cujus antè meminimus, cum preriosis manubiis & spoliis opimis Jovi dicabatur. Post ea *epulum* conquisitissimum dabatur; *invitati Consules* mox rogabantur, ne venirent, ne eô die honoratior triumphante appareret inter illas epulas.

Genus fuit minoris Triumphi, *Ovatio*, cui nomen ab Ovibus, quæ coronatæ ante Ducem agebantur, & exactâ pompâ sacrificabantur. An satis tandem de re militari? *Desiderius.* Omnia dixisti. *Mercurialis.* Ohe Omnia! Ubi mos indicendi belli per fecialem, missâ versùs aut in hosticum hastâ sanguinolentâ? Ubi, in oppugnatione urbium, evocatio Divorum Tutelarium? Ubi missio sub jugum è duabus hastis, tertiâ super eas transversim impositâ, erectum? Ubi venditio captivorum sub corona? Ubi artes Imperatoriæ Ducúmque militarium; & hujusmodi longè plurima? *Desiderius.* Obruit me copia dicam, an Copiæ, id modò rogo, ut hinc me abducas. *Mercurialis.* I nunc, & Martem vel interrogandô lacesse. *Desiderius.* Abeamus. *Mercurialis.* Quorsum? *Desiderius.* Ducem sequor. *Mercurialis.* Sequere, quà Pietas & Religio vocat. A bello multa ducuntur *Adagia.* v.g. *Ante tubam trepidat. Cælum territat armis. Telum ingens, necessitas. Primas hastas jactare. Et meum*

telum cuspidem habet. Epinicium ante victoriam. Vasa conclamare. Fors, domina campi. Cominus eminúsque, &c.

Caput XCII.

Religio, seu Cultus Divinus.

Est hæc Virtus inter Morales præstantissima, quia propinquiùs attingit DEUM, dicta à religando, quippe quæ nos DEO vinculô pietatis adstringit ac religat, dum ei, ut supremo rerum omnium Domino, cultum & obsequia nostra deferimus; sine qua nullum Regnum potest esse stabile, nulla societas humana rectè constituta. Ipsi Gentiles vitam nostram Religione constare dixerunt. Omnibus, inquit *Tullius*, innatum est & quasi insculptum, esse Deos; rectiùs dixisset DEUM. Et rursus; Nulla gens est neque tam ferrea, quæ non, etiamsi ignoret, qualem Deum habere deceat, tamen habendum sciat. Quod quidem vinculum adeò necessarium est in Repùblica, cognitio, inquam, supremæ omnium potestatis, quæ falli vitaríque non possit, ut sine hac neque Principes justè imperent, neque subjecti obedienter imperata faciant. Summa enim est ratio, quæ pro Religione facit; & quod in eam committitur, in omnium fertur injuriam; quid enim pretiosius & potius immortalitate animæ? Hinc alacritas additur ad mortem, & cetera omnia fortiter contemnenda ob præmium vitæ æternæ; &

næ, & evitationem supplicii sempiterni; sed quia plures decipiuntur specie boni & recti, facilis est lapsus in superstitionem, quâ aliquid supra convenientem Divini Numinis cultum statuitur, adeoque est exhibitio cultus vitiosi, qui vel non debetur; vel modô, quô non debetur; vel cui non debetur; de quo postea.

DEUS cognoscendus & colendus.

Religiosæ in Deum pietatis modus duabus continetur partibus, piorum certitudine Dogmatum, & rectâ ratione secundùm eadem agendi; est enim Deus non cognoscendus solùm, sed & purè pièque venerandus cultu omnino singulari summóque, quem Græci λατρείαν appellant, tanquam supremus rerum omnium Dominus, Optimus, Maximus, Creator, Regnator & Gubernator universi; omnis gratiæ & gloriæ largitor; quem nullus effugere nec mente nec factô potest: cui nihil secretum, nihil clausum; fidelis Remunerator bonorum, justus Vindex malorum; quæ veneratio maximè consistit in Sacrificiis nulli non genti, quanquam superstitiosè usurpatis, si Hebræos excipias, & pauculos quosdam mortalium, quibus melior de cœlo radius illuxit.

Sacrificium.

Est autem Sacrificium Oblatio DEO facta, per immutationem alicujus rei sensibilis, in signum & contestationem supremi super res omnes dominii, ex publica & legitima institutione; ut erant victimæ, & quæcunque in ara cremabantur ac consumebantur; victimarum appellatio oritur ab iis, quæ post victoriam de victis hostibus immolabantur, sive quòd vi ictûs percussa caderent:

derent: sive quòd vincta ad aras ducerentur; hostia quoque dictum est animal, mactandum pro hostibus aut profligandis, aut profligatis.

DEI Natura. Cæterùm DEUS est Unus in Natura, Trinus in Personis, summè bonus, justus, æternus, incorporeus, infinitus, immensus, immutabilis, *incomprehensibilis*, (*Plin.*) invisibilis, ineffabilis; per lumen gloriæ clarissimè intuendus, (*Theol. intuitivè seu intuitione cognoscendus;*) in quo præscientia possibilium omnium & futurorum; cujus Voluntas vel est Beneplaciti, ita nimirum efficax, nunquam ut suô frustretur intentô; vel Signi, quâ præcipit, prohibet, promittit, suadet, operatur aliquid; & hanc suis legibus ac præceptis declarat.

In eo est Omnipotentia sine limite, Providentia sine errore, cuncta ad fines suos destinans, & singulis intimè insidens ac præsidens, propriámque cujúsque indolem formans, & ad congruas functiones dirigens. Rationalis tamen Natura sæpe Divinæ Directioni se non accommodat, suóque vivere cupit arbitriô, hinc omnis peccati atque calamitatis origo. Qui tametsi cupiat omnes homines salvos fieri, aliquos tamen antè destinat, (*Theol. prædestinat & præordinat:*) ad vitam æternam, dandô illis auxilia efficacia ad salutem consequendam; nemini negans sufficientia; quem singularem benevolentiæ affectum non exhibet reprobis, quorum Reprobationis causa est peccatum, ut vocant finale, seu in finem pertinax; pœna (vulgò damnatio) sempiterna.

Dei

Dei in sacris Paginis nomina reperiuntur potissimum decem. 1 El, id est, fortis. 2 Elohim sive Elohe, Deus, providens, judicans. 3. Zebaoth, Virtutum seu Exercituum. 4 Eljon, Excelsus. 5 Ehjeh, AscherEjeh. 6 Adonai, Dominus. 7 Jehova, est illud Tetragrammaton, Hebræis non pronuntiabile. 8 Schaddai, munificus & per omnia sufficiens. 9 Agla, Infinita virtus. 10 Jah, DEUs. Unde hallelujah, Laudate DEUM.

DEI nomina.

Idem nullius quidem indigens, Ministros tamen sibi constituit Spiritus, nullâ corporis mole præditos. Quorum tres Hierarchiæ seu Acies & quasi Exercitus; earum quævis in tres Ordines divisa, ac proinde novem sunt Chori: Seraphini, Cherubini, Throni, Dominationes, Virtutes, Potestates, Principatus, Archangeli, Angeli. Inter hos Superiores Inferioribus præstant dignitate & officiis: quorum multitudo longè major quàm hominum; conditi sunt ante mundum corporeum. Erant omnes aliquando in via seu statu promerendi & delinquendi, unde pars descivit ab obtemperatione per arrogantiam, ideóque deturbati è cœlo in orcum, ubi torquentur cum hominibus scceleratis duplici pœnâ, Damni & Sensûs, quam secum sine ullo laxamento circumvectant, quocunque divagentur, æternùm à Divino aspectu rejecti, & inexplicabilibus cruciatibus addicti, tortíque & torquendi. Pars in recto persistens ita confirmata est, ut ampliùs Conditoris sui gratiâ nequeant excidere; quorum pauca nobis

Tres Hierarchiæ Angelorum.

Novem Chori.

nobis constant nomina, ut Michaël, Gabriel, Raphaël.

Cacodæmones. Lapsorum, quorum caput Lucifer, extrema in malo est obstinatio, & implacabile in DEUM ac homines odium. Carcer ipsorum in ipsis terræ visceribus, igne fumido, nec lucente, semper exæstuans; quibus appellationes variæ pro functionum & vitiorum, quæ promovent, diversitate, ut Behemoth, Astaroth, Belial, Asmodæus, dæmones, cacadæmones, Diaboli, Alastores, Panurgi, &c.

Vires Bonorum & Malorum Geniorum. Boni associant se piis, averruncandô ab iis noxia, mentem illustrandô, preces afferendô, consolandô, excitandô, revocandô, castigandô, tuendô; utrique (Boni malíque Genii) & seipsos & alia movent, apparéntque vel per phanthasiæ illusionem; vel per apparitionem veram alicujus rei figuratæ & coloratæ; partímque ingrediuntur corpora, partim fingunt & effigiant illa ex aëre, vocésque ac sermones efformant. Loquuntur inter se, dum alter alteri sua insinuat & manifestat arcana, ipsum illuminandô. Cognitio in iis naturalis subtilissima, judicii vigor ex operibus artium ac rerum civilium disciplinis acerrimis; potentia tanta, ut elementa permutent & concutiant; humores corporis humani, sensúsque & phantasmata variè miscent; Mali etiam ludificant; ex radicibus herbarum gignentium ceterorum occultis, sed sibi, præcognitis viribus, inopina remedia & contraria detrimenta efficiunt.

Mali

Mali Spiritus, cùm personam induunt alicujus malè mortui, dicuntur Larvæ: cùm homines aliàs terrent, Spectra: cùm infesti sunt Infantibus, Lamiæ: cùm tumultuantur per intempestam noctem, Lemures: cùm famulantur alicui veteratoriè, Lares, Penates, Spiritus Familiares: cùm in varias formas & metamorphoses abeunt, Empusæ; quibus tamen justus omnium Dispensator utitur ad salutarem probationem Piorum, ad meritam divexationem & tormentum Impiorum.

Varia Diabolorum Larva.

Quàm igitur stulti Epicurei, curam Mundi adimentes ejus Opifici, tanquam fatigaretur tumultu rerum, cujus infinita virtus lassari non potest, neque bonitas tædiô affici, neque sapientia cognitione assiduâ opprimi; neque providentia negotiorum mole languescere aut obrui. Qui cùm sit Conservator, Inspector, Rector, Provisor, & Moderator omnium, ita consulit singulis, ut universis; quem nihil fallit, nihil latet: qui per vaticinia & futurarum rerum signa, eventis omni ævô, comprobata, præmonet, quæ fieri velit, quæque vitari, Operis sui non Sustentator minùs quàm Fabricator.

Epicurei circa gubernationem Mundi.

Quàm insani Stoici, qui ex connexione caussarum naturalium catenant Fatum, cui etiam innectunt Motorem & Gubernatorem omnium; nam quomodo ab eadem causa non eadem semper effecta, si indeclinabilis rerum series ordinem suum imutabili lege percurrit? Ubi voluntatis delectus & libertas? Ubi merita pœnarum

Stoici.

rum & præmiorum, si imposita mortalibus fatalis necessitas? Neque verò Præscientia DEI facit, ut liberè contingentia fiant necessariò, quia prævidet; sed quia fient, ideo præscit.

Athei. Quàm vesani Athéi, negantes DEUM existere, illum, inquam, quem omnis rerum Natura Auctorem, Primum Motorem, Principium & Finem suum prædicat, qui fecit nos, & non ipsi nos. Nam unde Cœlestium motuum nunquam vacillans tenor: unde (ut taceam cetera) animantium multiplices ac mirabiles structuræ & formæ, nisi ab illa Mente, quâ nihil aut majus, aut melius, aut sapientius potest excogitari?

Machiavellistæ. Quàm vecordes Machiavellistæ seu Pseudopolitici, Atheorum Productores & Eductores, qui autumant, Mundum humanis regi consiliis; cùm sapientissimè sæpe excogitata infaustissimos sortiantur exitus, & callidissimi quíque infelicitentur maximè; quorum præcipuum artificium hypocrisis & simulatio, nequitiæque mantelum Religio; qui modestiam dominandi mutant in libidinem deglubendi subditos: &, sub pallio politico sacris censibus, profanas augent opes, procul habitô DEO & conscientiâ; cujus locô pro status conservatione & ratione (ut loquuntur) erigunt Idolum, cui litant, Utile anteponentes Honesto. Justitia & Pietas in Deum ac homines nomina sunt illis, quocunque flexu invertenda; Res si requiras, reddunt verba in fallaciarum Labyrintho, in omnem nata sensum dubia, in nullum certa.

Quid

Quid jam putas Fortunam esse & Casum, nisi accidentium rerum subitos atque inopinatos eventus, adeóque Fortuita, quæ cùm nullas habeant causas nobis cognitas, DEO sunt notissimæ, cujus respectu nihil evenit temerè. Plebeja inscitia est, sorti imputare vel secunda vel adversa: Gentilis error & superstitio, eandem facere Deam, cœlóque locare. Tu si sapis, totum illi te committe, cujus potentissimæ & providentissimæ gubernationi nemo se potest subtrahere; hæc enim cum Divina mente conformatio & conjunctio fiduciam ingenerabit in terroribus, securitatem in periculis; in rebus afflictis tolerantiam, in exspectatione futurorum animi quietem.

Fortuna & Casus.

DEUS est diligendus super omnia, & cetera propter Deum; huic ut inhæreas, est tibi cognoscendus: ejúsque voluntas, quid fieri velit, exploranda; dein unicè concupiscendus; denique præferendus rebus omnibus, & totô corde omnibúsque viribus amplectendus; idq; non verbis tantum, sed factis; nam signum dilectionis exhibitio est operis. Quò spectat, preces & laudes ei persolvere, vota nuncupare, & nuncupata perficere, ejus nomine juramenta concipere, eidem debitô servitiô se dicare, munia Ecclesiastica obire, Decimas & Oblationes reddere, Dies Festos observare, jejunia suscipere, misericordiæ opera seu officia aliis impendere, &, quæcunque DEUS præcepit, sedulò præstare, quæque vetuit, vitare.

Deus quomodo colendus.

Falsus DEI cultus. Et quia una & simplex est veritas, quot ab ea sunt deflexiones, tot sunt errores & Religiones suppostitiæ, adulterinæ, falsæ. Peccatur verò adversùs sincerum Dei cultum vel excedendô, ídque per superstitionem, quæ duplex est; alia scilicet cultûs indebiti & incongruentis, ut si quis Judaicæ Legis ceremonias hodiè observet; ficta miracula pro veris venditet, &c. Alia ratione rei cultæ, cùm scilicet cultus, vero DEO debitus, falso DEO vel rei creatæ defertur, quod fit per Idololatriam, Divinationem, vanàm Observantiam & Magiam. Delinquitur deficiendô, irreligiosè agendô (*Theol. irreligiositatem* vocant) per Blasphemiam, quæ est contumeliosa de DEO locutio; per Sacrilegium, quod est, rei sacræ, Lege Divinâ vel Ecclesiasticâ, in cultum Dei destinatæ, violatio: (cujus species est Simonia, seu deliberata voluntas emendi aut vendendi spirituale aliquid, quà tale; nomen habet à Simone Mago, qui potestatem conferendi Spiritum S. à D. Petro licitatus est) per tentationem DEI, quæ est probatio seu explicatio alicujus perfectionis Divinæ, viis & modis, à DEO ad id non ordinatis: per perjurium denique, & voti violationem. Atque hæc de Religione seu Cultu, quem Numini Cœlesti debemus omnes; nunc transeamus ad Hebræos, & videamus, quomodo ipsi Deum coluerint, colántque. In ipso hoc transitu Grammaticum quid (liberalem enim habet Doctrinam) disce: Vocabulum Religio varii significatûs est; nam est pietas,

tās, in Dei cultu & rerum Divinarum ceremoniis consistens; est idem, quod debitum officii; quod sollicita & anxia cura; quod scrupulus conscientiæ; quod recta conscientia; quod metus Divini Numinis in dicendis testimoniis; eamus. *Desiderius*: Quidquid dicis, doces, & mea sciendi desideria vel explicandô prævenis, vel indicata instruis. *Mercurialis*. Vide, ne tute tibi Religionem offeras hæc proloquendô, non meritô meô, sed affectu magis tuô, quàm judiciô.

Caput XCIII.

Ritus Judaici, seu Judaismus.

INvalescente *Idolomania*, evocavit Deus in Chananitidem seu Palæstinam Abrahamum, natione Chaldæum ab Hebére, Hebræorum omnium parente, originem trahentem, è medio Idololatrarum, ut sibi serviat cum sua posteritate, è qua proditurus esset Messias, (Christus sive Unctus) in quo *benedicerentur* omnes gentes terræ; à quibus eum tantisper segregavit signô Circumcisionis populi, quæ erat remedium quoque Peccati Originarii, ac Legis Veteris *Sacramentum*, gratiam significans, non conferens, nisi ex virtute fidei in Christum

venturum, ex opere operantis, sive suscipientis, ministrantis & offerentis.

Postea Hebręis (qui & Judæi, à Juda, filii Jacobi primogenito, de cujus tribu ortus est JESUS Christus, qui venit, Sceptrô de Juda ablatô & in Herodem translatô: dicti etiam Israëlitæ, à Jacobo Patriarcha, cui nomen Israël ab Angelo impositum) Deus in monte Sinai de medio ignis, nubis & caliginis, per manum Mosis, tripartitam Legem dedit, *Moralem*, quæ ad mores; *Ritualem*; (vulgò *Caremonialem*,) quæ ad cæremonias sacrósque ritus; & *Forensem* seu *Judicialem*, quæ ad Judicia pertinet.

Lex triplex Hebræorum.

Lex Moralis.

Moralis (quæ & *Naturalis* & *Divina*) est Imutabilis norma Cultus Divini, non tam quia Legis Mosis pars, quàm quia Lex Naturæ, & pars Legis novæ, cujus summarium *Decalogo* continetur; quem Deus ipse geminis in tabulis lapideis scriptum Mosi tradidit, scilicet non esse colendum aliud Numen præter se; neque sculpenda Idola; nomen suum sacrosanctè venerandum; Sabbatum religiosè feriandum; Progenitores & Majores honorandos; non temerandam ullius vitam hominis, neque pudicitiam, nec facultates, nec famam ne cogitandô quidem aut concupiscendô. Atque horum appendices & additamenta sunt cetera præcepta omnia, (*Cæremoniarum* & *Judiciorum*) quæ ampliùs *sexcenta* Hebræis, & multa quidem, non sine interminatione mortis, injuncta fuerunt, atque in morte Christi exspirârunt, cum Synagoga sua.

Præ-

Præscribebatur verò externi cultus ratio per varios ritus, rerum futurarum significationem continentes, veritatémque Legis Evangelicæ præumbrantes, quibus Judæi excitabantur in *Messia* venturi fidem ac dilectionem. Nam quid spectabat Arca Fœderis, quid Manna, quid Agnus Paschalis, quid varia Sacrificia, Libamina & Sanguinis aspersiones, quàm ut essent Typi tum Sacrificii in Cruce peracti, tum ejusdem incruentè in *Missa* repræsentati, (quod in omni loco sacrificatur, & offertur oblatio munda, Malach. 1.) & SS. *Eucharistiæ* aliorúmque Religionis Christianæ Mysteriorum? *Lex Judiciaria* spectabat coërcitionem refractarii populi & administrationem Reip. Judicum tria fuerunt Tribunalia. 1 *Trium Virorum*, in quo de injuriis, rebus pecuniariis & minoribus causis disceptabatur. 2 *Synedrium* (Sanédrim) *parvum, viginti trium* Judicum, qui de capite fortunísq; Civium judicabant. 3 *Synedrium magnum septuaginta duorum* Virorum, seu Concilium Seniorum, de rebus gravissimis sententiam dicentium; hoc Tribunal erat Hierosolymis; ceteræ duæ in singulis tribubus.

Rituale.

Judiciale.

Testamentum est duplex, *Vetus* & *Novum*; illud est antiquum *Fœdus* à Deo cum Israëlitarum populo initum; hoc verò novum cum populo Christiano *pactum*, ad obtinendam hereditatem Cœlestem, morte Christi confirmatum; quæ in Veteri Lege per sanguinem populo & aræ aspersum præsignata. Geminus quoque est Sacrorum Librorum, quibus Deus suam homini-

Testamentum Vetus & Novum.

Catalogus Librorum Canonico-Biblicorum.

minibus voluntatem declaravit, *Catalogus*; alter Judaicus, alter Christianus. Judaicus tempore Esdræ confectus est, quô continentur Libri Pentateuchus, (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium) Josue, Judicum, Ruth, Regum quatuor, Paralipoménon duo, Esdræ duo, Job, Psalterium, centum quinquaginta Psalmorum, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Prophetæ majores quatuor, Prophetæ minores duodecim. Præter enumeratos, inter Codices seu Volumina Sacræ Scripturæ *Authentica* sive *Canonica* admittit Ecclesia Catholica libros Tobiæ, Judith, Esther, Sapientiæ, Ecclesiastici, Baruch, & duos Machabæorum. Ex Novo verò Testamento quatuor Evangelia, Actus Apostolorum; Quatuordecim Epistolas S. Pauli, Petri Apostoli duas, Joannis tres, Jacobi unam, Judæ unam; quæ dicuntur *Catholicæ*, & Apocalypsin ejusdem Joannis Apostoli. Alii Libri habentur inter *Apócryphos*, qui vel rejiciuntur ut falsi, vel non admittuntur, tanquam Divinam auctoritatem habentes.

Porrò, quia casta Religio, & sincerus Divini Numinis Cultus ab Adamo per posteros propagatus, penes solos Judæos remansit, usque ad tempus illud, quô Christus, morte pro nobis obitâ, Synagogæ Ecclesiam suam substituit, operæ pretium erit recensendô percurrere, quæ de Templo Hierosolymitano, ejúsque sacris, ac Sacerdotibus eorúmque Ministris & Ritibus sparsim Sacræ Paginæ memorant.

Templum

Templum Solymæum.

Templum condidit Salomon *annô mundi* ter millesimô tricesimô secundô, posuítque in monte Moria, in quem olim Abrahamus filium Isaacum immolandum duxerat; impensas ædificii præparavit David tria scilicet millia millionum, ducentos octoginta duos milliones, insuper centum & triginta quatuor millia, & viginti octo coronatos seu scutatos Romanos. Ad id populus puri puti auri septuaginta duos milliones, nongenta & viginti sex millia, sexcentos sex aureos repræsentavit. Magnitudo civitatem bene magnam æquavit spatiô; lapides quadrati è marmore candido; opus absolutum septenniô.

Templi adytum.

Intima pars ædis sacræ (*penetrale*, seu *adytum*) dicebatur *Oraculum* seu *Sancta Sanctorum*, ibi collocata erat Arca Fœderis seu Testamenti, in qua tabulæ Decalogi, Urna aurea, Manna continens; & Virga Aaronis, quæ fronduerat; tegimen Arcæ, seu operculum, appellatum Propitiatorium, quod alis expansis gemini Cherubini obtegebant, omnia ex auro vel solida, vel vestita.

Huic Templi adyto, cui velum prætensum erat, adjecta structura, quæ dicta Sancta, & Domus Exterior, ubi itidem pavimentum & parietes aurô obducti. In hac Exteriore Parte Altare Thymiamatis seu Suffimenti; juxtà decem grandiores mensæ; in quibus, singulis Sabbathis, duodecim Panes proponebantur ázymi; unde Panes Propositionis; ex altera parte decem majora, ex auro candelabra fulgebant.

Propylaeum. Ante Templi Januam Porticus erat seu Vestibulum aut *Propylaeum*, duabus insigne columnis *Atrium.* æneis, visendâ mole, alteri nomen *Jachin*, alteri *Booz*. Post Vestibulum *Atrium* patebat magnum sub dio, in quo Sacrificia offerebantur à Sacerdotibus; ibi *Altare Æneum*, quod *Holocaustorum* nominatum, in quo jugis ardebat ignis, quô victimæ incendebantur, & suffitus in ara *thymiamatis* adolebatur. Ibidem ingens aquarum receptaculum, quod Sacræ Litteræ *Mare* vocant *Æneum*, ob capacitatem, duodecim boum dorsô fultum, abluendis Sacerdotibus. Geminæ quoque conchæ peramplæ, seu labra ex ære fusilia (*Lutéres* Scripturæ) ad lavandas victimas. Extra illud *Septum*, Porticibus magnis & latis cinctum, erat aliud *Atrium*, quò cuivis mundo & puro accessus patebat; quod initiô commune viris & feminis; postea murô præaltô divisum; in cujus altera parte feminæ nullâ legali immunditiâ contaminatæ: Immundi verò & Ethnici extra Atria fundebant preces.

Habitacula circa & intra Templum. *Circum* Atria exædificatæ Exedræ, seu habitacula Sacerdotum & Levitarum, functiones suas in Templo per vices obeuntium; vocantur etiam *Pastophória*, seu *Tabernacula*, aut *Thalami*. Erant insuper, in Templi inferiore & superiore ambitu, variæ cellæ, cameræ, receptacula pro supellectili sacra, quæ, si *Josepho* teste oculato, credimus, fuit stupenda & immensa vis auri. Erant enim ex auro, præter decem illa majora candelabra totidémque *Supellex sacra.*

mensas,

mensas, candelabrorum minorum auri purissimi decem millia, totidémque mensarum minorum; Item mensuræ, tubæ, thuribula, phialæ, litatoria viginti millia ex auro. Instrumenta ex electro quadraginta millia. Crateræ aureæ ad subigendam similam sexaginta millia canthari vinarii & lances aureæ octoginta millia: phialarum aurearum centum millia. Summa vasorum aureorum quadringenta & viginti millia argenteorum tam grandis multitudo fuit, ut ea in numerum cogi non potuerit.

Hoc Salomonis Templum à Chaldæis eversum; post reditum è captivitate Babylonica, iterum à Judæis exstructum, Duce Zorobabéle, & Jesu, filiô Josedechi, Summô Sacerdote; appellatúmque Templum *secundum*; quod Herodes diruit, ejúsque locô aliud sumptuosius exstruxit, *Josepho* teste, quod in sui perfectionem quadraginta tres annos absumpsit. Aliqui non exædificâsse, sed instaurâsse scribunt; ut *Salianus* ad annum mundi 4035. *Porticum Salomonis* appellabant Judæi, tempore Christi, Atrium populi sive Basilicam grandem, undique Porticibus circumdatam; juxta Atrium feminarum, erant domus exædificatæ, in quibus *Virgines* Templo oblatæ habitabant.

Ministri Templi.

Sequitur, ut de *Ministris* Templi quædam referamus. Primus populi Israëlitici *Pontifex*, à Deo creatus, est *Aaron*, Mosis frater, Legislatoris, Judicis, Vatis, Sacerdotis. Soli Pontifici quotannis semel licebat ingredi in *Sancta*

Sanctorum, non sine sanguine hostiæ immolatæ; *Sacerdotes quotidie* matutinô & vespertinô tempore *thymiama* adolebant. *Vestitus* Pontificius erat iste. Interiùs adhærebat corpori *tunica* byssina, seu è lino talaris, arcta & sine ruga, manicata; (*zoná* circa pectus latiore accinctâ) supra hanc *femoralia* ad pòplites pertinentia; his superinduta *vestis hyacinthina* seu tunica, ex lana violacei coloris contexta, Græcè *Podéris* decóro malorum Punicorum textili opere, & aureorum tintinnabulorum limbô, ut incessu sonitum ederet, ac memoriam Dei excitaret; isti superinjecta erat *Epómis*, (sacris Litteris *Superhumerale*, Hebraicè *Ephod*) opere polymitô, intercepta cingulô variegatô & aurô distinctô. In medio Epomidis, nempe *Pectoralis*, eminebat *quadra* quædam palmaris, ex auro, hyacintho, purpura, cocco; cui intextæ gemmæ duodecim; his insculpta duodecim Israëlis tribuum nomina; Sacra Pagina *Rationale* vocat, cui inscripta gemina vocabula; *Urim* & *Thumim*, hoc est, *Doctrina* & *Veritas*. Caput circumdabat *tiara* sive *mitra*, huic addita *lamina aurea*, ceu corona, aut diadema, in qua literis expressum: *Sanctum Domino*. *Sacerdotes* quoque peculiares habuere in *sacris* vestes, ut: femoralia, tunicas lineas strictas, pileum rotundum, ephod lineum. Horum *officium*, incendere thymiáma, panes proponere, lucernas Templi concinnare, inflammare, statóque tempore extinguere, Sacrificia offerre, clangendô tubis argenteis populum convocare, docere, eidem

Vestitus Pontificis.

Officium Sacerdotum.

eidem bene precari, Sabbata & Dies Festos indicare, de lepra judicare, in bello, militum corda corroborare, &c.

Jam *Levitæ* nomen habent à *Levi*, filio Jacobi Patriarchæ; & quemadmodum Aaronis posteri Sacerdotiô soli fungebantur: ita inter Levitas ipsius Mosis filii erant numerati. Horum *munus* erat in solitudine excubare ad tabernaculum, humeris portare Arcam, &c. Postquam in terram Promissionis ventum, agebant Cantores, Janitores Templi, thesaurorum Custodes, & vasorum vestiúmque sacrarum; ministrabántque Sacerdotibus. Byssina illis in templo stola. *Nathinæi* erant à Gabaonitis, ad ligna cædenda & aquam pro Templo comportandam.

Levitarum munus.

Sacrificia præcipua fuere; primò *Holocaustum* seu *Holocautóma*, quô, exceptâ pelle, tota victima sacrô igne consumebatur, in contestationem Dei, supremi rerum omnium Domini. Deinde *Hostia Pacifica* seu *Salutaris*; cùm *una* pars animalis igni exurebatur: *altera* cedebat in cibum usúmque Sacerdotis; *tertia* in escam offerentis: & *vel* gratum animum pro acceptis beneficiis testantis, *vel* pro novis obtinendis rogantis. Tertiò *Hostia* seu *Piaculum*, aut *Placamentum*, pro peccato, sive scienter sive per errorem commisso; cujus pars una flammis, altera Sacerdoti dabatur erátque *hircus*. *Mincha* erat sacrificium farreum propter pauperes, quibus non suppetebat impensa ad offerenda animalia. Sacrificiorum *additamenta* fuere *libationes* seu *libamenta* ex simila, oleo, vino,

Sacrificiorum genera.

vino, ſale, thure; omnia Sacrificium *Novi Teſtamenti* præſignificantia; quod & *Latreuticum* eſt, ſupremum Deo obſequium exhibendô; & *Eucharisticum* gratias agendô: & *Propitiationis* ad placandum: & *Efficacia* ad Impetrandum. Vetera illa Sacrificia, cultúsque ſacrifici, & ceremoniæ, utpote per Chriſtum abrogatæ, mera nunc ſunt ſuperſtitio, quia ſignificant Meſſiam venturum, qui jam venit.

Feſta celebriora Judæorum.

Feſta nominatiora fuere ſeptem, à Deo inſtituta. Videlicet 1 *Sabbathum*, quò, die ſeptimô quovis, in memoriam Creationis Mundi, Deíque honorem ac cultum ab omni opere ſervili quieſcendum Judæis; qui inde dicti *Sabbatarii*; item *Recutiti* & *Apella* à reſecto præputio ſeu cute glandis. 2 *Paſcha* (*Phaſe* aut *Tranſitus*) ſive Feſtum *Azymorum*, in ſignificationem Angeli *Percuſſoris*, domos Hebræorum tranſilientis, populíque Iſraëlitici per mare *rubrum* tranſeuntis. 3 *Pentecoſte*, quæ dies quinquageſima à Paſchate, unde nomen habet, in recordationem Legis, à Deo in monte Sina datæ. 4 *Feſtum Tubarum*, quô clangebant cornibus arietinis, in commemorationem Iſaaci Patriarchæ, ab immolatione & gladio Patris liberati, & arietis ſubſtituti. 5 *Expiationis*, ſeu *Propitiationis*, aut *Placamenti*, quô fiebat Expiatio peccatorum populi totô annô admiſſorum, ídque non tam ex vi operis, quàm ipſius operantis, putà pœnitentis dolore, & ex charitate offerentis. 6 *Feſtum Tabernaculorum*, ſeu *Scenopegia*, in gratiarum actionem Protectionis Divinæ, dum peregri-

regrinarentur in deserto, per annos quadraginta, & habitarent in tabernaculis; quod celebrabant, manu frondes & fructus citri, palmæ, myrti, salicis præferentes. 7 *Cœtûs*, seu *Collecta*, cùm, Die Festi Tabernaculorum octavâ, conveniebant collecti, grates persolventes, quòd terram Promissionis quietè possiderent. Erátque à singulis dimidius siclus pro Templi fabrica & Sacrificiis pendendus. *Neomenia* seu *Novilunium*, quod agitabatur ipsis cujúsque mensis Calendis in reminiscentiam Gubernationis Divinæ; inter Festa non numeratur; quia cessationem à labore servili nón imperabat. Quibus additus est *Sabbatismus*, seu Annus *Sabbaticus*, aut *Remissionis*, quoniam annô quovis septimô nec serebatur, nec metebatur, nec vindemiabatur, sed omnia sponte nascentia erant quibuslibet communia; nec ulla debita exigi poterant; commodata remittebantur tenuioribus; & servi ancillæque manumittebantur. Annus verò quinquagesimus erat *Jubilæus*, quô prædicta indulta telluri hominibúsque concedebantur: & insuper possessiones olim venditæ ad veteres dominos sine pretio redibant.

Ab ipsis quoque Judæis quædam Festa introducta sunt. Ut *Festum Sortium*, in memoriam liberationis per Esthérem; *Encaniorum* seu Purgationis Templi, sub Juda Machabæo; Recepti è cœlo Ignis Sacri; ob cæsum Nicanorem. *Xylophoria* erant festivitas, in qua mos omnibus, grandem lignorum materiem convehere ad Templum, alendo Igni. Huc *pertinent*

variæ

variæ Oblationes, Primitiæ, Decimæ, Purificationes, Purgationes, Immolationes Primogenitorum, eorúmque Redemptiones, aliáque ad agnoſcendum Deum, tanquam Conſervatorem, Redemptorem, Sanctificatorem.

Variæ dignitates, alia munia, ſecta apud Judæos.

Juverit etiam ſcire, quæ, præter Sacerdotes, fuerint inter Hebræos *dignitates*, *munia*, *ſectæ*. Imprimis eminebant *Prophetæ*, ſeu Vates, aut Vatidici, qui Numinis iram peccanti populo denuntiarent, miracula ederent, futuros rerum eventus prædicerent, Deíque afflatu Sacram Scripturam explicarent, *Doctores* verò tradebant, quæ ſuo ipſi ſtudio & ſapientiâ conſecuti fuerant; qui dicti ſunt *Rabbini*; nec non *Scribæ* & *Legisperiti*; reſpondebant enim de Lege conſulti, ex Sacris Litteris & Prophetarum Oraculis, magis ſecundùm corticem, quàm medullam. *Phariſæi* penitiùs Scripturarum myſteria perſcrutabantur, homines ſuperciliosi, non multùm abſimiles Stoicis, hypocrytæ, humanas quasdam adinventiones Divinis Præceptis anteponentes; ſuáque *philacteria* (ſive ea fuerint *membranæ*, Decalogo inſcriptæ, frontíſque circumpoſitæ, ſive latiores in pallio *fimbriæ*, purpurâ prætextæ) dilatantes. Iisdem *Joſephus*, attribuit παλιγγενεσίαν, iteratam generationem, & μετεμψύχωσιν, *transmigrationem* animarum de corpore in corpus; quô errore *Eſſenos* quoque ſeu *Eſſæos* infectos eſſe, ſcribit, famam ſeveritate vitæ aucupantes, omnia inter ſe communia habentes, ne

ne connubia quidem ineuntes; à quibus tamen integritate vitæ & castitate longè diversi erant *Esseni* illi, quos Philo Judæus laudat, (tanquam suos, cùm non essent) Ægyptum colentes, Christianâ disciplinâ à D. Marco institutos. *Sadducæi* erant hæretici, Dei providentiam, animorum immortalitatem, corporum resurrectionem, Angelum & Spiritum negantes. *Samaritani*, à regione Samaria dicti, etsi admittebant quinque Libros Mosis, & venturum Messiam exspectabant, in plerísque tamen à Judæis dissentiebant; præsertim circa locum adorandi Numinis; nam suum ipsi Templum in monte Garizim positum anteferebant Solymæo; quid, quòd, præter Deum idola quoque, multorum sententiâ colebant. At *Nazaræi* singulari sanctimoniâ efflorebant, Deo sacrati votô à vino uvísque abstinentes, capillum non tondentes, &c. quibus accesserunt *Rechabitæ*, & ipsi à vino abstemii, ínque tabernaculis extra civium frequentiam habitantes.

Quid verò sunt Cábala & Cabalistæ, quid Talmud & Talmudistæ? *Desiderius.* Vah, monstra vocabulorum? *Mercurialis.* Explico. *Cábala*, vox Hebraica, idem, quod *Traditio*, seu *Receceptio*, significat arcanam & sublimiorem Sacræ Scripturæ intelligentíam, ab Hebræorum majoribus ad Posteros, quasi per manus, transmissam, dum sensus *Mystici* & *Anagogici*, obscuriores & *ænigmatici*; (ut olim Pythagoreorum dogmata symbolis obvelata) quale est *Mysterium SS. Trinitatis, personæ, adventus* & *officium*

Cabalistæ & Talmudistæ.

officium Messiæ, à Doctioribus Hebræorum fuerunt expositi ; quorum successores veterem illam & eruditam Cabalam ita perverterunt, ut nunc plena sit mendaciis, fabulis, deliriis, nugis, erroribus & characteribus magicis : Exemplum Cabalæ habes in nomine Adam, ubi a significat ἀνατολὴν Orientem, d δύσιν, Occidentem, à ἄρκτον, Septentrionem, m μεσημβρίαν, Meridiem.

Talmud. *Talmud* significat *disciplinam*, seu multiplicem Scripturæ & Divinæ intellectum, hinc *Talmudistæ*, qui varias Interpretationes, Periphrases, Explicationes in eam commenti sunt, & ediderunt ; quorum Posteri multas in Christum blasphemias admiscuerunt, novísque punctorum inventis, & aliis futilibus observationibus, literarum transpositionibus, ac malitiosis emendationibus, Hebraicos Bibliorum fontes corruperunt, totámque, ut quidam ait, Sacram Linguam conspurcârunt. Ejus Auctores potissimi sunt Grammatici, Hebraicè *Masoretæ*, qui omnia ad literæ corticem, ut sunt stolidâ mente, *velamen supra insipiens cor habentes*, traduxerunt, & Sacrosancta Fidei nostræ mysteria eludere tentavêrunt. Quidam recentiorum sola scripta Prophetarum tenent, ideò dicti *Carai*, quasi *Scripturarii*.

O miseram & infelicem nunc Judæorum gentem, qui nec Judices habent, nec Tribunalia sine Lege, sine Rege, sine Sacerdotio, sine Sacrificio, vagabundi & per orbem dispersi, ju-

fati

rati Christiani Jesúque nominis hostes, quod ne legere quidem aut pronuntiare sustinent, umbras quasdam avitæ Religionis retinentes; (quales sunt *circumcisio*, *esus azymorum*, *quies sabbati, abstinentia à carne suilla, &c.*) & execranda Sacra suis in Synagogis ac *Proseuchis* peragentes, occæcatis oculis, ut non videant Emmanuelem illum, cujus adventûs signa pridem præterlapsa sunt, jam advenisse, sed exspectent alium, nec sine jejuniis & planctibus implorent, scilicet Pseudoprophetam, *Antichristum*, qui & ipse Judæus (de tribu Dan, cujus literæ nominis conficiunt numerum 666) à puero magicis artibus imbutus, per familiarem dæmonem *Maozim*, maximam orbis partem dementabit, sibíque per exercitus suos, *Gog* & *Magog*, subjugabit, sedem habiturus in Templo Hierosolymitano; absorbendus denique in Tartarum, cœlesti igne deflagrans; plurimîs Judaicæ gentis per *Enochum* & *Eliam* ad Christum rediturîs. Interea sunt Veteratores & Fœneratores perfidi, in omnem fraudandi occasionem intenti, dum licitum sibi arbitrantur, omni fraudum genere, præsertim *stellionatûs*, (variæ in contractibus imposturæ) Christicolas circumvenire, & iniquissimô fœnori *Anatocismum* addere, usuras non solutas in sortem computandô. *Desiderius.* Ad vivum expinxisti gentem illam, quæ quò in Majoribus suis fuit sanctior, hoc est in posteris corruptior, odium cœli, terrarum purgamentum. Quò me porrò duces? *Mercurialis.* Nónne vides

Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum,

imò lumine caſſum utróque? *Deſiderius.* Quid ſibi vult iſtud? *Mercurialis.* *Idololatriam* inſinuo, quam aliqui *Paganiſmum* aut *Gentilitatem* vocant; cujus tenebris involuti & oppreſſi ſunt inanium, falſorum & dictorum Deorum cultores, quos ſolemus *Ethnicos*, *Gentes*, *Gentiles*, *Paganos* appellare; quarum quidem appellationum rationem exquire ab aliis. In monſtrum tibi digitum intendo, cui nullus in fronte oculus, ſed denſa nox & cæcus error, colentium ligna, lapides, damnatóſque æternis ignibus ſpiritus. *Deſiderius.* Asſequor; ſpectabimus. *Mercurialis.* Immanem draconem, ſuum qui virus in totum, quàm latè patet, diffudit orbem, nunquam non peſtilentiſſimus, ſive Ammonis Jovis indicat *arietem*; ſive Latratorem Mercurii, *Anúbin*; ſive aureum Aaronis *vitulum*; ſive aliàs quasvis beſtiarum formas. Contemplemur.

CAPUT XCIV.

Idololatria.

Initium Idololatriæ.

INitium *Idololatriæ* per ſimulacra Ninus dedit, qui Nemrodum, ſive Belum, genitorem vitâ functum, per exſecrabilem ſuperſtitionem, in ipſo Turris Babylonicæ Templo conſecravit; & eum, quem mors dudum ac Tartarus habebant, in impia ſtatua, Deum eſſe Divúmque juſſit: adorarique tanquam præſens adhuc

adhùc vivúmque Numen ab Orientis universi populis coëgit. Ita filius Idolomaniæ, pater Tyrannidis principium stabilivit. Quæ duo mala, tunc primùm propalam in orbem invecta, magnas cœlô terrísque turbas suscitârunt, cùm per eorum alterum mortalibus libertas; per alterum immortalibus suus honos eriperetur, in indignissimos, imò teterrimos translatus. Inde prisca idola *Bel* seu *Baal*, (quod dominum significat) Baalim, Belial, Beelphegor, Beelzebub,&c. Dixi, *Idololatria per simulacra*; nam *dæmones* antè jam colebantur sine imaginibus, sive pictis sive fictis, quos stulta superstitio Deos dixit, credidítq;, quorum alii *Majorum* gentium seu *Maximi*; alii cœlestes, superi: alii *Minorum* gentium, Medioximi seu Medii: terrestres alii & *semidei*, & *infimi*, ac denique *inferi*. *Indigetes* vocitârunt, qui ex hominibus Dii facti. Romani quidem Imperatores suos consecraturi, hoc est, in Divos relaturi, (quæ relatio ac celebritas Græcis ἀποθέωσις & ἀθανάτωσις dicitur) simulacra defunctorum maxima cum pompa ad pyram deduxerunt, è cujus supremo apice, in formam tabernaculi composito, Aquilam subjectô igne dimittentes, in cœlum cum eo Principis animam deferri credi voluerunt, eidémque Divinos honores decreverunt, hymnósque cani & Sacra fieri imperârunt. De qua vanitate etiam cap.89. meminimus.

Atque ut nihil dicam de priscis illis, quorum in sacris codicibus mentio, idolorum monstris, quale fuit *Moloch*, cujus in amplexus miserabili-

Varia idola

ter cremandi pueri per ignem impellebantur: quale fuit *Astarthe* seu Venus, Sidoniorum Dea, cui Salomon, ex sapiente stultissimus, Templum exstruxit; quale Philisthæorum (qui & Allophili) *Dagon*, infernè piscem, supernè hominem præferens. Et vivens illa ac squamosa Babyloniorum bellua *Bel*, quam obsipatâ Vates Daniel offâ interemit: Et Moabitarum *Chamos*: Accaronensium *Beelzebub*, & Aaronicus ille ex auro *Vitulus*: Et aliud Sidoniorum idolum *Astaroth*, ovem referens; ut taceam Indorum & Japonum *Nacas*, *Amidas*, *Potocos* vel *Potaquos*, &c.

Deos & Deas illas fabulosas subjiciamus conspectui, quorum ut *veneratio* summè detestabilis est ad imitationem: ita *mythologia* plurimùm utilis ad ingenuam eruditionem; quem in finem de sacrificiis quoque & sacrificulis adjiciemus quædam, scire quæ proderit eatenus, quatenus & Veteres Latinè loquentes intelligamus; & veteratorias Stygis artes, in assimilandis sacratorioribus mysteriis, advertamus.

Mythologia falsorum Deorum.

A *Jove* principium; cujus nomenclatio à juvando, qui scilicet Divûm est hominúmque pater, & Cœlicolûm Rex; Idem *Diespiter*, quasi diei lucísque Parens; & *Vejupiter* à nocendo: & *Tonans* à ciendis tonitribus; qui Deos Consentes & Consiliarios in concilium deliberaturos vocat; cujus genitor *Saturnus*, à filio cœlô pulsus, inventor agriculturæ, præses temporum. Jovis & soror & conjux *Juno*, Dea Regnorum & divitiarum; cujus filia *Hebe*, Dea juven-

juventutis, Tonanti à poculis fuit, sed ei postea subrogatus *Ganymedes*; Aquila est fulminis armiger. Magna Deûm Mater est *Cybele* (Rhea, Ops, Tellus) redimita frontem coronâ turrigerâ.

Apollo, sive Phœbus, unus instar multorum est, nam & cœlo *Sol* est, & in Parnasso Musarum (seu Camœnarum novem) *Antistes*, Medicinæ Inventor, Præses Vaticinii & artis sagittandi. Nec minùs occupatus est *Mercurius*, nuntius & interpres Deorum, inventor lyræ, Deus eloquentiæ, mercatorum, furum. *Mars* seu Gradivus præest bellis cum Bellona, Nemesi seu Vindicta, & Victoria. *Venus* amoribus præsidet, cui famulantur *Cupido* & Cupidines, *Volupia*, *Gratiæ* seu Charites. *Diana* multis gaudet titulis; nam in astris est *Luna*: in terris Dea Venationum: apud inferos *Hecate*, vel *Proserpina*: trium capitum, equini, canini, humani. Eadémque *Lucina*, dum præest partubus, *Trivia*, dum triviis. *Minerva* seu *Pallas* artium est & ingenii Dea, ac etiam bellii, si hastata & clypeata. *Ceres* inventrix frugum: *Bacchus*, seu Iacchus, Dator vini & lætitiæ; qui & Lyæus ac Liber, quòd solvat homines & liberet curis. *Vulcanus*, seu *Mulciber* claudicans, Deus fabrorum & ignis, cum adjutoribus *Cyclopibus*. *Neptunus*, seu Nereus regnator aquarum cum madida familia; & uxore *Thetide* seu Tethy sive Amphitríte, ac filia *Doride*, tubicine *Tritóne*, portuum custode *Por-*

tunô ſeu *Palæmone*, hujúsque conjuge *Melicertâ*, Nymphis *Najadibus* & *Nereiadibus*.

Infera regna tenet *Pluto*, ſeu *Orcus*, cujus uxor *Proſerpina*, & Stygium famulitium: *Furiæ* Alecto, Megæra, Tiliphone, Erinnyes, Eumenides, *Parcæ*, vitæ ac mortis arbitræ, Clotho, Lacheſis, Atropos; Triceps canis *Cerberus*, & infernalis navita *Charon*, ſeveríque *Judices* Minos, Æacus, Rhadamanthus. Fluvii infernales: Styx, Cocytus, Phlegethon, Acheron.

Hæc de majoribus Numinum commentitiorum; nunc promiſcuè & quaſi in acervo accipe, qui, quarúmque rerum ſint præſtites Dii, ſed cave iliis, ne riſu disſolvantur; & ſtomacho, ne indignatione evertatur; quidquid enim uspiam fecit ſtultitiæ ac dementiæ, id delira Antiquitas in Deorum ſuorum album ac tabulas velut in ſtultitiæ cumulum congeſſit.

Itáque, præter jam dicta, *domibus* præſident Genius, Penates, Lares; *ſilvis* Fauni, Satyri, Silvani, Dryades, ſeu Napææ: *arboribus* Hamadryades: *montibus* Oréades. Pan Deus, Pales Dea *paſtorum* & pabuli. *Hercules* ſeu Alcídes monſtrorum domitor, malorum depulſor, Græcis Alexícacus, Latinis Averruncus: Medicinæ *Æſculapius*; navigantibus, pugilibus, equitibus *Caſtor* & *Pollux*: Juſtitiæ Antiſtita *Themis*, & ejus filia Aſtræa: Judiciorum præſes Dea, *Dica*; Facinorum vindex *Nemeſis*, Adraſtéa ſeu Rhamnuſia; *Nuptiarum Dii* Juno, Lucína, Hymen ſeu Hymenæus, Jugatínus,

Domi-

Domidúcus & Domidúca. Libitína funerum, Æolus *ventorum*, Priápus *hortorum*, Flora & Chloris *florum*, Pomóna *pomorum*, *Facundiæ* Suada, Fabulínus *infantium*, Angeróna *silentii*, Laverna *lavernionum*, Murcia *desidiæ*, Fidius *fidei*, Vertumnus & Proteus *mutabilitatis*, Segetia *segetum*, Bubóna *boum*, Hippóna *equorum*, Mellóna *mellis*, Collína *collium*, Vallonia *vallium*, Pilumnus pinſendi *frumenti*; Janus biceps *anni* ineuntis & abeuntis; idem dicitur Patulcius & Cluſius; Conſus conſiliorum: *discordiæ* Eris; *somni* Morpheus, Icelus, ſeu Phobétor, & Phantaſus. Quid multis? Nulla res tam fuit abſurda & ſordida, cui non Deum aut Deam ſuam præſtituebant. Hinc Robígus & Robíga *rubigini*, Sterculius agrorum *stercorationi*, Terminus *terminis*, *obtrectationi* Momus; Tempeſta quoque & Febris; &, quod ridiculum, Fornax (nobis utique Germanis hieme colenda) Divinitatis honore afficiebantur; denique Cloacina (ſit honor auribus) *cloacis* præfuit. Pudet plura. Delúbra quoque poſita ſunt Fortunæ, Virtuti, Honori, Concordiæ, Menti, Pudicitiæ, Spei, Clementiæ, Paci, Quieti, Libertati, Saluti, Felicitati; quin etiam Senectuti & Morbi, Riſui & Timori. Vah!

Beſtiæ adoratæ.

Jam beſtiæ quàm variæ in Deorum venerunt cenſum. *Anſerem* conſecrârunt Romani propter ſervatum Capitolium: *Crocodilum* coluerunt Ægyptii, (allia quoque & cepas) *columbas* Syrii, Troglódytæ teſtudines, ciconias Theſſali. Alii feles, hircos, lupos, dracones:

colles quoque & montes, luci, arbores adorata sunt. Persæ pro Numine habuerunt *Solem*; (quem vocabant Mithram) *Lunam* seu Reginam cœli feminæ Hebrææ; Chaldæi *ignem*; Ægyptii *aquam*; hinc concava Nili statua, per foramina cerâ oblita, in flammis extitit victrix.

Sacra Gentilium.

Jam ad *Sacra* progrediendô, parantur illa, patrantur, peraguntur, celebrantur, aris honores mactantur, odores uruntur, victimæ immolantur pingues, opimæ; & feriuntur vel securi in collo; vel malleus incutitur temporibus, ut cadant attonitæ, & admotô cultrô jugulandæ. Erant hostiarum (quæ ab hostiendo seu feriendo dictæ) aliæ *Præcidaneæ*, quæ ante solennia sacrificia mactabantur: aliæ *Succidaneæ*, quæ prioribus jam cæsis, si non esset litatum, luendi causâ piaculi succedebant; aliæ *Eximiæ*, quæ de grege singulariter exemptæ; *Injuges*, quæ nunquam jugo subditæ, &c.

Sacrificia in hunc modum fiebant. Cùm Sacerdos (Sacrificus, Sacrificulus, Sacricola) victimam ad aram adduxisset, hanc manu prehendens, fundebat preces; inde fruges aut molam salsam in caput victimæ deponebat, additô thure masculô, qui ritus vocabatur *Immolatio*, quasi molæ in caput victimæ collocatio, deinde vinum aspergebat; quod, antequam affunderet simpulô seu capedunculâ, *libabat* ipse leviter, & in patera deferebat gustandum adstantibus; atque hæc ceremonia dicebatur *Libatio*. Quô factô, setas inter cornua victimæ manu evulsas, tanquam prima *libamina*, injiciebat

bat in ignem; conversúsque ad Ortum, ducebat obliquum cultrum à fronte victimæ ad caudam; quam denique Diis exhibitam (cœlo ostensam) & dedicatam jubebat *jugulare* ministros; qui à mactando appellati *cultrarii*, *victimarii*, *popa*. Ubi perpurgata erat, mox Aruspex, Flamen, aut Sacerdos cultrô *viscera* rimabatur, ne qua offensa pollutis Sacris intercideret. Inspectis tandem & exquisitis singulis, certas partes ex omni viscere & membro decisas involvebant farinâ, & in calathis sacrificanti offerebant; Sacerdos aris impositas comburebat incensô foculô; quod *reddere* erat & *litare*. Eum ignem ex olea, lauro, quercu nefas erat accendere, quippe lignis diri & mali ominis. Ubi, quod Diis tributum erat, conflagrâsset; ad *epulas* ipsi & convivia convertebantur: Inter vescendum Diis laudes canebant, pedibúsque circum aras complodentes, ad numeros psalebant, & pulsatis cymbalis choreas agebant: Singulis Diis erant singulæ hostiæ deputatæ, superis albæ & impares: Inferis nigræ & pares; nec raro, ô crudele nefas! teterrimis dæmonibus humanô sanguine faciebant.

Sacerdotum præcipui erant *Pontifices*; & inter hos *Pontifex Maximus*; prius nomen habet à posse & facere, quod scilicet facere, id est, offerre & sacrificare posset; posterius verò, quòd maximarum rerum, quæ ad Sacra & Religionem pertinent, Judex esset. *Augures* velut interpretes & internuntii Deorum, quorum In- *Augures.*

ſigne lituus ſeu baculus auguralis, à ſummo inflexus. Officium Augurum fuit, ex avibus vaticinia obſervare, aliáque ſigna è cœlo (ut ſunt tonitrua & fulmina) rerum futurarum & à Diis monita contemplari; & avium quidem aliæ erant *óſcines*, quæ cantu: *Prapetes*, quæ volatu: Pulli, quæ tripudiô, ſeu terripaviô, ſigna edebant. *Pavire* verò idem eſt, quod ferire, unde tripudia *ſoliſtima* dicebantur, cùm offa pullis data aliquô modô cadebat in ſolum, & ita feriebat terram. In *tonitribus* notabatur paritas vel imparitas numeri, ortus & occaſus, lævum dextrum; *Fulminum* alia *Bruta*, alia *Fatidica*, & fauſtum aliquid aut infauſtum portendentia. E *quadrupedibus* quoque omina & auſpicia captata; qualia erant leporis transcurſus, fœtæ vulpis, aut prægnantis canis occurſus, ſerpentis, muſtelæ, lupi, &c. *Diri* ominis latratus canum, gemitus ejulantium imitantes, noctuarum ululatus; contrà *felicis*, equorum hinnitus alacrior, & ferocior fremitus. De his omnibus indicabant & obnuntiabant Augures, & de Prodigiis, Somniis, Oraculis, Portentis reſponſa dabant, obſervationes auſpiciorum, procurationes, expiationéſque, Vatúmque libros & Deorum monita edicebant: ſi quid ingruente fatô caſurum eſſet; quídque ſalvis auſpiciis fieret, quod augurium lætum, quod fatale, &c. *Deſiderius.* Prô diabolica ludibria! *Mercurialis.* Præter varias luſtrationes & expiationes, qui ad Templum accedebant, arcana à Diis exploraturi, immolabant

bant acietes, quorum ſubſtratis pellibus indormientes, nocturna viſa exſpectabant. Ad Augures pertinent *Pullarii*, qui caveæ pullorum curam agebant, è quorum, ut dixi, paſtu diverſimodè augurabantur augurii periti.

Haruſpices. Non minùs Deorum placita referebant *Haruſpices* ab hoſtiis, quæ in *hara* concluſæ, dicti, (aliqui ab *aris* non rectè deſumunt) ab *extis* inſpectis futura prædicunt, unde *Extiſpices*, feminæ haruſpicæ: ars ipſa *haruſpicina* & *haruſpicium*, ſeu extiſpicium, plena ſtultiſſimis obſervationibus; ut ſi victima ductorem non ſponte ſequeretur; ſi è ducentium ſe manibus proripuiſſet; ſi elapſa ictum feſelliſſet; ſi percuſſa exiliiſſet altiùs, aut horridiùs exclamâſſet; ſi calcitrâſſet, ſi difficulter exſpirâſſet. *Deſiderius.* Vah nugæ nugarum! *Mercurialis.* Imò Acheronticarum impoſturæ impoſturarum!

Rex Sacrorum. *Rex Sacrorum* vel Rex ſacrificulus, exactis Româ Regibus, creatus, nomen regium ſaltem in Sacris tuebatur, electus à Pontificibus & Auguribus; qui Veſtales ad ſe ſingulis annis ventitantes præmonebat, ne Sacra ipſis credita negligerentur, his verbis: *Vigilâsne Rex? vigila.*

Flamines. *Flamines* nuncupati à licio ſeu filo, quô caput velatum ac cinctum habebant, unde quaſi *Filamines*. *Dialis* præerat Jovis Sacris, *Martialis* Martis, *Quirinalis* Quirini ſeu Romuli. Flaminibus ad ſacrificia aderant miniſtri, quos *Camillos* vocabant; quanquam aliqui dicunt omnes pueros ab antiquis Camillos vocatos.

Veſta-

Vestales. *Vestales*, Vestæ Sacra curabant, & perpetuam ejus ignem custodiebant; virginitate venerabiles ac sanctæ; quam quæ violâsset stuprô, viva defodiebatur; ob negligentiam ignis extincti, flagris cædebatur.

Salii. *Salii*, Marti Gradivo lecti, æneô super tunicam pictam pectoris tegmine, ancilia (cœlestia scúta) canendô ferentes, illáque pugionibus seu gladiolis pulsantes, cum tripudii solenníque saltatu urbem obibant; à qua saltatione nomen acceperunt.

Curiones. *Curiones* à Curiis nominati, Sacra Curionia administrabant, quorum Præses *Curio Maximus*. Potitii & Pinarii Sacerdotes Herculis fuerunt, quæ Sacra, una ex omnibus peregrina, suscepit Romulus.

Luperci. *Luperci*, Pani Lycæo (qui & Silvanus & Faunus) constituti, pro lupis à pecore arcendis; cursitabant per luxum & lasciviam, pelle caprinâ amicti, cædentes obvios scuticâ è caprino tergore, quâ percussæ mulieres occurrentes fœcunditatem ac facilitatem partûs sperabant.

Cybeles seu Berecynthiæ Matris Sacerdotes, Galli evirati, à Gallo Phrygio fluvio; item Curétes & Corybantes, qui, correpti furore & aspiratione Numinis, cymbala pulsabant, séque cultellis compungebant & conscindebant.

Corybantes.

Feciales. *Feciales*, ut jam suprà memini, præerant fœderibus feriendis, rebus repetendis, bellis indicendis, quorum Princeps, *Pater patratus*, patrem & filios habere debebat.

His

His ita expeditis, Gentilium *Celebritates*, *Festa*, *Sacra*, *Ferias* perstringamus; de quibus jam alibi quædam tetigimus; nam dierum alii sunt *Festi*, nimirum Diis dicati; alii *Profesti*, hominibus ad administrandã rem privatã publicámque concessi. In his sunt *Fasti* seu Judiciales, quibus jus dicebatur: *Compitales*, quibus cum populo agi poterat: *Comperendini*, quibus licitum, vadimonium dicere: *Præliares*, quibus fas, res repetere, vel hostem lacessere. *Intercisi* Diis hominibúsque communes; quibusdam enim illarum horis fas erat jus dicere, quibusdam fas non erat. Festi porrò dies dividuntur in Sacrificia, ludos, epulas, ferias. *Feriæ Stativa*, quæ quotannis, certis & constitutis diebus atque mensibus recurrunt. *Conceptivæ*, quæ à Magistratibus vel Sacerdotibus conceptæ, & non iisdem *annuatim* (*Plin.*) diebus celebratæ. *Imperativæ*, quas Consules vel Prætores pro arbitrio potestatis indicebant. *Nundinæ* erant paganorum seu rusticorum, nonô quoque die, in urbem convenientium, negotiorum aut mercium causâ. Dies *Nefasti* Festis annumerantur, quibus, ut suprà memoravimus, nefas erat Prætori tria illa verba, Prætoriam Jurisdictionem comprehendentia, profari: *Do, Dico, Addico*. *Atri* & *Religiosi*, tristi infames omine, & impediti ad rem Divinam faciendam. Dies *Panduculares*, quibus omnibus Diis simul sacrificabatur; iisdem Romæ Pantheon Augustus Cæsar dedicavit; quod postea, ritu Christianô, Divis Cœlitibus omnibus consecratum.

Festi dies Gentilium.

Agona-

Agonalia erant ludi in honorem Dei Agonii; qui rebus agendis præesse credebatur.

Amburbia & *Ambarvalia* erant supplicationes, quæ fiebant in ambiendis urbibus & lustrandis agris, unde Fratres seu Sodales *Arvales*, qui Sacra faciebant, ut arva ferrent fruges, quéque de agrorum finibus cognoscebant. *Annæ Perennæ* festô largioribus poculis indulgebant, & pro cyathorum numero annos mutuò precabantur. *Angeronalia* Deæ Angeronæ sacra; *Cerealia* Cereri; *Carmentalia* Carmentæ; *Compitalia* Laribus, in compitis peragi solita; *Charistia*, Convivium solenne amicorum; *Consualia*, ludi in honorem Dei Consi; *Faunalia* Fauni; *Fontanalia* vel Fontinalia sacra fontiū, coronatîs puteîs & fontibus: *Fornacalia* Deæ Fornaci; *Furinalia* Deæ Furinæ; *Feralia* Diis Manibus sacrata, à ferendis epulis. *Floralia* Floræ; (ludi impudici) *Gamelia* Junoni propter nuptias: *Hecatombe*, Hecatæ, sacrificium centum victimarum: Hilaria lætitiæ Deæ dicata, *Inferiæ* sunt mortuorum, *Lemuria* Lemuribus sedandis, *Liberalia* Libero, quæ & Bacchanalia & Dionysia & Orgia; *Lupercalia* Pani: *Latinæ Feriæ*, quibus Romani, Latini, Hernici, Volsci in monte Albano convenerant, ut Jovi Latiali facerent & vacarent epulis. *Megalesia*, seu Megalensia, Ludi Magnæ Deorum Matri Cybeli; quibus lusibus & epulis diu noctúque vacatum: *Mercurialia* festa Mercurio sacra. *Novendium* vel *Novendiale* sacrificium exequiale, quod fiebat nonô post mortem alicujus die. *Opalia* opi. *Palilia* vel

vel Parilia Pali Deæ rusticæ : *Paganalia* seu Paganicæ Feriæ, agriculturæ causâ susceptæ : *Parentalia* pro mortuis : *Quirinalia*, feriæ in honorem Quirini seu Romuli : *Quinquatria* Palladi sacra à numero quinque dierum, quibus celebrabantur : quorum primô fiebant sacrificia, secundô, tertiô, & quartô gladiatorum spectacula : quintô urbis lustratio : *Rubigalia* ad amoliendam frugum rubiginem. *Saturnalia*, quibus heri servis discumbentibus inserviebant, & ultro citróque munera mittebantur. *Sementina* Feriæ, sationis causâ institutæ. *Terminalia* in honorem Termini Dei Romani, qui solus locô cedere noluit, cùm Tarquinius ceteros Deos è Capitolio dimoveret. *Vinalia*, quibus vinum novum Jovi libabatur; *Vulcanalia* dicata Vulcano.

Quid plura? Roma, (nam hujus potissimum & *verba* & *facta* inquirimus) Magnô *Leone* teste, cùm penè omnib' dominaretur gentibus, omnium gentium serviebat erroribus : & magnam sibi videbatur assumpsisse Religionem, quia nullam respuebat falsitatem. Diis suis vel epulaturis vel cubaturis lectulos sternebat, qùos *Pulvinaria* dicebat, in quibus Deorum simulacra reclinabat, unde *Lectisternium*; quos renovabat, quoties supplicationem decernebat; inde, cùm legimus, ad omnia *Pulvinaria* sacrificatum vel supplicatum esse; cogitemus, Deos omnes, publicâ circa fana circumitione, in opem fuisse vocatos. Unde & *Epulones*, qui Jovi ceterísq; Diis epulas indicendi potestatem habebant;

tan-

tanquam sua in cœlo ambrosiâ & nectare satiari non essent, & *eximamentis* suis, ut cum *Plauto* loquar, explementum quæritarent. *Desiderius.* Quàm est volupe mihi, Rem Romanorum Divinam dicam, an superstitiosam fusam admodum, te in has sermonis angustias constringere potuisse! *Mercurialis.* Quas tu angustias vocitas, vereor, ut alii exspatiationes justô longiores putent. Quidquid sit, seu per arctiora callium seu per latiora camporum in hoc argumentô incessimus, id tibi habeto certum; nostram dissertationem nequaquã *scrupulosam*, ut iterum *Plautinianô* verbô utar, repsisse viam; scrupulos & scrupulositatem relinquamus *Criticis*; nos, in hac Religionum superstitiosarum enarratione, Religioni non habuimus, siquid aliter sentirent alii, aut loquerentur. Ad Sectam Mahometanam faciendus transitus, quæ nisi tam latè imperaret, potuisset tacita præteriri. *Desiderius.* Gens est detestabilis; jurata & avita nominis Christiani hostis. *Mercurialis.* Restat, quod hoc in loco dicam. *Desiderius.* Quid? *Protervia* Gentilium veterum erat sacrificium, in quo, quod ex epulis supererat, igne consumebatur. Unde jocus Catonis in juvenem, quod proterviam fecerit, quia, bonîs decoctîs, domum incendiô perdidisset. *Desiderius.* Salsè.

CAPUT

Caput XCV.

Mahometismus.

Superstitionis hujus execrabilis inventor & auctor extitit *Mahometus*, circa annum Domini sexcentesimum vigesimum secundum, gente Arabs, ex Agarenis, ab Agare, Abrahæ ancilla, denominatis; qui postea se Saracenos, tanquam ex Sara, ejusdem Patriarchæ uxore, oriundos, dixerunt, latéque Africam & Asiam invaserunt. Is patre Gentili, matre Judæâ genitus, Sacrísque imbutus Christianis, homo corpore immani, aspectu truci, voce terribili, epilepsiæ morbô ex intempestivis comessationib⁹ contractô, simulatô Archangeli Gabrielis congressu & colloquiô, adjutore Sergiô, Monachô apostatâ, &, ob hæresin Nestorianam, Constantinopoli pulsô, monstrosam sectam ex diversis disciplinis, Nestoriana, Judaica, Ethnica, velut Chimæram, conflavit. Ac primò Vates impostor, deinde dux exercitûs, nefaria dogmata in Arabiam induxit armis. Columbam inter cetera assuefecerat, ut ex aure ipsius peteret pabulum, quod Veterator callidè eô locô abdere consueverat. Hanc ille dicebat esse ipsissimum Spiritum Sanctum. Volumen novæ suæ Legis condidit, Arabicéque vocavit Alcoranum. Cúmque jam appetendi regni opportunum tempus videretur, columbæ schedam alligat, in qua scriptum: *Quis-*

Mahometus.

quis tauro jugũ impoſuerit, Rex eſto. Subornatur taurus; cujus inter cornua Alcoranus defigitur. Hic cùm, multorum terrore ſubitò erumpens, ad Mahometem (ita enim asſuefactus fuerat) accurrit; is pro concione Legem veluti cœlô demiſſam recipit; Sergius, apertâ columbæ ſchedulâ, verba legit; adfert jugum: quô impoſitô, confeſtim Mahumetes *Rex*, Sergius *Propheta* denuntiantur. In *Lege* omnia abſurda & ridicula, de creatione mundi, de ejus fine, de paradiſo, de inferis, cœlo, terra, creatione hominis, déque Mahumetis itinere in paradiſum. Unum tamen Deum agnoſcit, Chriſtum etiam pro Magno Propheta coli præcipit, ut Moyſen; natum ex Virgine, quam etiam in honore habet; ipſe verò *Deceptor* à ſuis Chriſto antefertur. Teſtamenti Veteris Prophetas venerantur omnes. Non diſputandô, non diſſerendô veritatem inquirere licitũ; enſe Religionẽ profanam tuentur; hinc ſuperſtitionum pertinacia. Lunam præcipuum Planetarum in veneratione habent; menſésque ab eadem numerant, annum cum illa in Septembri inchoantes. Septimô die circumcidere genitalia ſolent, ut diverſitate noſcantur. Cum *Sabellio* negat Mahometes Trinitatem Divinam; cum *Arrio* & *Eunomio* Chriſto adimit Deitatem: cum *Carpocrate* inficiatur, æterno Patri eſſe Filium: cum *Manichæis* asſerit, Chriſtum non eſſe crucifixum, ſed alium ejus locô: cum *Donatiſtis* omnia Sacramenta tollit, & locô Baptiſmi varias lotiones introducit: cum *Origine* ſentit; diabo-

diabolos esse denique cœlô recipiendos: cum *Anthropomorphitis* somniat; Deum esse corporatum: cum *Cerintho* beatitudinem paradisi collocat in voluptatibus corporis, & admittit polygamiam, (uxorum multitudinem) prohibétque vinum ac suillam; diémque Veneris pro Dominica instituit feriandum.

Alcoranus dividitur in Azóáras centùm quatuordecim: quas interpretantur illorum Mystagógi, dicti *Talumanni.* Dissident ipsi quoque *Musulmanni*, (ita vocati à circumcisione, quasi rectè credentes) dum alii volunt solùm *Alii* seu *Haly* Intepretem legitimum Alcorani; alii sociant ei *Ebubecar*, *Aomar*, *Osmar.* Et hoc est, quapropter Turcæ cum Persis adeò mutuis in se bellis sæviant. *Mamalucci* sunt, qui à Christianis ad Mahometem descìscunt.

Alcoranus.

Primum & præcipuum ipsorum Præceptum sæpe répetunt; & in delubris suis scribunt: *La illah, ilelah, Mehemmet iresul, allah. Non est Deus, nisi unus, Mahomet Propheta ejus.* Quinquies diurnô spatiô, horîs constitutîs, fanum suum, quod *Meschit* seu Moschæam vocant, adeunt; ubi faciem versùs meridiem convertentes Sacerdotes hymnos, quos de turribus antè concinnuerant, erectô stantes corporê legunt; ad quorum voces singuli, manus zonæ inferentes, finitâ denique lectione, procidunt, clamantes ter: *Sabanalla: ô Deus misericors esto misericors nobis peccatoribus*!

Sacerdotes ipsi Templa custodiunt, populum ad orationem, digitis aures obturanes, convocant,

cant, super editas quasdam turres clamitandô; campanis enim carent; mulieres Templi aditu prohibentur; viri priùs manus ad cubitum usque lavant. Præ foribus Templi oves, boves, pullos, columbas, & hujusmodi sacrificant, carnésque pauperibus dividunt. Juxta omnia fana fontes sunt, ne quis, ob aquæ penuriam, illotus ingrediatur. In Templis nihil pictum, nihil sculptum; nisi sententiæ & dicta in parietibus conscripta; lampades infinitæ, laquearibus aut fornici undique appensæ, quarum pars aliqua semper ardet, pars die festâ. Paschata duo observant, quæ *Bajaram* vocant; alteri jejunium viginti dierum jungitur, quod *ramazan* seu *ramadan* appellant.

Inter alia docent ipsorum codices, eos, qui, peregrinatione susceptâ *Mecham*, ubi sepulchrum Mahometis esse dicitur, semel adierint, æternæ beatitudinis certos esse. Item, si necentur à Christianis; quorum cæde, suis in prælio occisis, parentare se putant. Prohibentur Lege, ne ullum hosti locum restituant, quem ferrô ceperint, & ubi Moschæam excitârint, ibíque preces recitârint. Hostibus superatis, nihil sibi arrogant, sed totum Deo acceptum referunt; victi fortunam adversam impietati suæ adscribunt. Hospitalitatem adeò sanctam habent, ut eum, quorum semel cibum sumpsere, vel hostem factum, violare nefas existiment. Jejunii temporibus nihil gustant, ne aquam quidem, imò nec os eluere fas habent, antequam vesperi stellæ appareant, vel appa-

rere

rere ſoleant; deinde totam per noctem ingenti luxu convivia agitant. In ſumentes die vetitâ cibum] fuſtibus & flagris animadvertitur. Perſuaſum habent, ubi per quartam horæ partem cadaver in ſepulchro quieverit, à duobus Angelis formâ terribilibus mortuum de vita exacta examinari, qui ſceleratos ignitis flagellis cædant; innocentes placidè conſolentur. Adeò creduli & ſuperſtitioſi ſunt, ut & canibus felibúſque eleemoſynam præbeant; ſunt, qui coëmptas aves in libertatem emittant, ſic mortuorum animabus ſuffragari putantes. Plebeis ex præſcripto incumbit, ut cuivis mendico obvio ſtipem impertiant: opulentis nullus præſcribitur modus. Vigeſimum quintum egresſis annum neceſſe eſt connubiô júngi uxoribus, quas, pecuniâ emptas, ducunt indotatas.

Juris & Sacrorum ſummus Præſes eſt *Muffti*, qui Sacricolas regit omnes, Legémque gubernat & explicat; huic proximi ſunt *Cadeleſcheri*, tum *Cadi*, inde *Hoggiæ*; quorum officium docere populum; ad quos, tanquam Judices potiſſimæ tam Religionis quàm Politiæ, cauſæ deferuntur. Sequuntur Præfecti Hoſpitalium & Xenodochiorum, quos *Modecos* appellant. *Imami* ceremoniis præſunt; *Meizini* ex alto populum convocant cantu: *Talismanni* eum ad preces excitant: *Sophi* rhythmos concinunt.

Religioſi inter illos habentur *Imailéres*, qui cæſariati cymbalis concrepant: *Calendéres* raſi ferreos annulos auribus, collô, brachiis ge-

ſtantes, & inſignem præ ſe continentiam ferentes, circumeunt, carmina quædam è libris lectitandô. *Derviſeri* vel *Dervisii*, in fronte & temporibus cauteriô notati, manu nodoſam clavam geſtant, prætextu hoſpitalitatis, ſæpius latrocinia exercentes. *Torlachi* vel Torlaces, viliſſimis mendiculis perſimiles, victum & ipſi tonſi mendicandô quærunt, ac turmatim vagantur; nebulones omnes impuriſſimi, ſub larva pietatis, omne nefas occultantes.

His de Mahometica ſuperſtitione ex varia Scriptorum relatione expoſitis, Regimen quoque Politicum obiter inſpiciendum videtur. *Deſiderius.* Non amicos tantùm, ſed hoſtes etiam, præſertim capitales, operæ pretium eſt, nôſſe.

Turcarum origo & progreſſus.

Mercurialis. Turcorum ſeu *Turcarum* nomen, ut recens quidam Auctor ſcribit, orbi innotuit annô Chriſti tertiô ſupra milleſimum. Ii gens *Hunnica*, Caucaſi Borealis incolæ, à Sultano (Saracenorum Principe) Babylonico evocati, contra Perſas rebellantes, arma victores in Sultanum verterunt, Perſide, Babyloniâ & Meſopotamiâ occupatîs; qui deinde Mahumeticâ lue, ex contagio Saracenorum infecti, tremendum orbi poſuerunt Imperium, ſub annum Chriſti milleſimum trecenteſimum, in Othomanno ſeu Osmáne, Satraparum Aſiæ potentiſſimo; cui cùm Bythinia obveniſſet, idem cæteras Satrapias ſibi ſubjecit, gradúmque poſteris ſtravit ad erigendam ſublimem illam poteſtatis molem, quâ latiſſimæ orbis partes

pre-

premuntur, gemúntque diræ tyrannidi mancipatæ. Sedes Turcici Imperii constituta Adrianopoli in Thracia, quam annô Chr. 1360 expugnârunt: inde Constantinopolis capta annò 1453 acerbissimâ & luctuossimâ rei Christianæ jacturâ. Exinde occupârunt in Europa Hungariæ magnam partem, & Thraciam cum Græcia, hoc est, Macedonia, Epíro, Achaja, Peloponeso, & cum Insulis maris Ægæi, Præterea Illyridis sive Sclavoniæ partem; tum Bosniam, Serviam, Rasciam & Bulgariam. In Africa habent Algerium, Tripolim, totam Ægyptum ab Alexandria usque ad Asuam urbem, quæ Syéne est. In Asia verò habent Natoliam, quæ est Asia minor; Cyprum, Palæstinam, Cœlesyriam, Arabiam omnem cum Armenia.

Turcarum regimen.

Ottomannorum *regimen* est merè Despoticum & Tyrannicum. Magnus enim Turca adeò absolutè *Dominus* rerum omnium, intra fines dominii sui contentarum, est, ut incolæ se ipsius mancipia, non subditos, nuncupent. Nec aliquis adeò magnus est, ut, de vita, non dico de fortunis aut statu, in quo est, securus sit, nisi quamdiu *Magno Domino*, sic enim passim vocatur, gratum est. Nulla ipsis Instituta aut Leges præter unum Alcoranum.

Opes & arma in manibus eorum ponuntur, qui à Christianis oriundi sunt, (*Azamoglani* dicuntur seu tributi filii) è parentum ulnis teneri adhuc avulsi; ad vigesimum secundum annum, inter labores & inopiam, ignari parentum, pro

Imperatoris tutela vel obsequio educantur; è quibus deinde fiunt *Janizari*, (qui soli ferè pedites ritè armati sunt) & *Timarrota* (equites, loco stipendii, agros possidentes; Timarru enim ager est) semper in arma parati; & *Spachi*, equites stipendiô militantes; ex his verò majores præfecti eliguntur. Lex autem ejúsque interpretatio apud eos reposita est, qui ab origine sua Turcæ sunt. Hi filios suos inter Moschæarum servitia educant; ubi Alcorani dogmata docentur; postea, adultâ ætate, *Cadi*, quasi Prætores, creantur, justitiámque administrant: etsi executio apud eos est, penes quos jus armorum viget.

Onera Imperii sunt penes *Vezirium* supremum; cetera per *Divan* seu *Divanum* (Regium Senatum) administrantur; cujus suprema capita sunt Vezirii reliqui; qui & Provinciarum Maximi Præfecti, quibus subsunt *Bassa*, & ipsi Præsides Provinciales, ob quæ officia vocantur *Beglerbégi*, hoc est, Duces Ducum, & Principum Principes; quibus inferiores sunt *Aga*, quasi tribuni; & his *Sangiaki*, *Begi*, *Capigii*, tanquam Centuriones. *Chiausii*, per provincias ad Præsides, Imperatoris mandata perferunt, & exequi curant. *Capigii* id faciunt atrocioribus in rebus, cùm de capite agitur.

Mores Turcorum. Meminerimus etiam aliquid de *moribus*. In victu parci sunt Turcæ, unô ferculô, plerúmque simplici, saturantur; cibum humi capiunt super tapetia sedentes, cruribus decussatis. Mensa è corio explicatur, & contrahitur ut

mar-

marsupium. Varia adhibent potionum genera, decocta è saccharo, melle, una passa, cinamomo, pipere ac frigida. Nonnulli opium deglutiunt, ut ebrii sint, fatuíque sine sensu, sine curis. Caput abradunt, relictâ, in ejus summitate, particulâ crinium, quam Hungari in sincipite, Tartari in occipite erigunt. Tegunt illud albâ cidari, cujus è medio holosericus apex, purpureus vel viridis, surgit, per spiras divisus; qui involúcre viride gestant, à Mahomete originem jactant. Honoris causâ caput non aperiunt, sed, manu pectori admotâ, corporis inclinatione reverentiam exhibent. Præcipuos Bassas ipsúmque Imperatorem, ambabus pectori applicatis, venerantur. Tergum obvertere inhonestum credunt; itáque, post salutationem retrocedentes, frontem semper obversam habent illi, quem salutârunt, donec per aliquod spatium se è conspectu subtraxerint. Sinistra honori datur, quòd à læva incedenti liberior sit framea, quippe exterior. *Urbes* clausas perraras habent quia captas statim dejiciunt: magna etiam domorum vilitas. Arma victis adimunt, nec tamen ad abjurandam Religionem cogunt; disciplinæ militaris, laboris, æstûs, frigoris perquam sunt tolerantes; *arma* habent lanceam, arcum, securim, sicam, acinacem, clavam ferream; quidam etiam sclopetos: & alii peltas & scuta. Christianis testibus in judicio nulla fides. Reis illico post causam dictam vel pœna ingeritur, vel absolutio: præstò sunt li-

ctor & virgæ ; quibus non tergæ, sed plantas pedum cædunt. Vincire, verberare, necare omnibus permissum Gubernatoribus & Judicibus ; privatis quoque in propriam familiam usque ad necem potestas. In bello Turcæ, Tartarorum ope, ubi consuevere, quòd eandem cum iis habent originem, & ejusdem superstitionis sunt asseclæ, quorum Regem vocant *Cham* seu *Kan*, id est, Dominum. Magnus Moscorum Dux Polonis dicitur *Zar*, quasi magnus Princeps. Plusculum sunt hæc, fateor, extra orbitam, sed quia Turcarum bella quotidie legimus, cur res domesticas negligamus ? Nunc ad viam, & ad argumentum longè dignius, Religionem Christianam, salutis nostræ frontem & parentem. *Desiderius.* Utrásque hîc arrigam aures. *Mercurialis.* Quod alibi monui, hîc repeto ; in sanctissimo Religionis negotio res potiùs quàm verba tenenda ; neque enim res propter verba, sed verba propter res sunt excogitata. Ob quam rationem, diversi argumenti constitutio nostrum dicendi modum sic attemperat, ut ipse sibi videatur dispar, nisi, quod in fidibus accidit, etiam hîc inæqualitas pariat æqualitatem. An fortè Metaphoris, & verborum circuitionibus, Latinorum ambages sectandas putes ? *Desiderius.* Tum me magis circumduceres, quàm rectà duceres. *Mercurialis.* Ergo continuatam hactenus viam prosequamur sine flexu.

CAPUT

CAPUT XCVI.

Christianismus.

PRimi hominis crimen, lethali in posteros contagione transfusum, necessitatem requirebat *satisfactionis* infinitæ; quàm, præter Deum hominem, cùm præstare posset nemo, ipse humani generis reparandi (*redimendi*) gratiâ factus homo, volens libens eam Justitiæ partem, pro sua immensa bonitate, subiit. Ad hunc salutis Auctorem, *Verbum* & *Filium* DEI, quotquot se per Fidem, Spem, Charitatem adjunxerint, iis sempiterna sunt in cœlo præmia constituta; qui secùs; eis sunt Tartaro exquisitissima & nunquam finienda supplicia parata.

Qualis Christianus.

Multi quidem nomen sibi *Christianum* usurpant, cùm recte solis conveniat illis, sacrô qui fonte abluti, promissum credunt Servatorem (aut Salvatorem Latinè) jam venisse, JESUM NAZARENUM, à Judæis rejectum; ejúsque doctrinam salutarem profitentur per omnia. Puta, quòd natus in Bethlehem, post ablatum à Juda sceptrum, è domo Davidis, ex Matre Virgine Maria, vitam vixerit sanctissimam & prorsus inculpatam, morti adjudicatus innocens, passus extrema pro nobis Peccatoribus, è Satanæ servitutd liberandis. Secunda in Sanctissima Triade (Trinitate) Persona, Filius Dei Naturalis, ab æterno genitus, Patri omnino æqualis, (*consubstantialis* seu ὁμοούσιος) tertiâ

post

post necem indignissimam die, vi propriâ redivivus, in cœlum Triumphator ascendens, in gloria Patris collocatus, demisit inde Spiritum Sanctum, Paraclétum, Tertiam in SS. Trinitate Personam super Discipulos suos, quos Linguarum donô instructos misit, (unde nomen Apostolis) ad gentes, nuntiaturos Verbum, per quod mundus erat factus, corpus induisse, seu Corporatum (Theol. *Incarnatum*) esse, & in nobis habitâsse, reversurúmque ad judicandos omnes, probos ac improbos; cuncti námque reviviscemus, ínque resumpta carne seu corpore comparebimus, coram supremi illius Judicis tribunali, adjudicandi ob merita quísque sua, vitæ mortíve perpetuæ; hanc ut evadamus, thesaurum habemus pretiosô Servatoris sanguine comparatum, remissionem nempe peccatorum, iis relictum, qui se Fide & Baptismô cum Christi conjunxerint Ecclesia, ínque ejus Unitate & Obedientia perstiterint; in qua Communio est Sanctorum, seu membrorum ejusdem inter se corporis, mutuis se officiis precibúsque juvantium.

Qua vera Ecclesia.

A qua ne aberremus, Canonem habemus seu Regulam, Scripturam Sacram seu *Biblia*, hoc est, *Verbum Dei scriptum*, Vetus scilicet & Novum Testamentum, quod in Templo prædicatur.

Templi princeps membrum seu caput est Chorus; (cuidam puteal & pulvinar) media pars dicitur Navis: postrema Odéum; (projectum intcriùs, seu ambon) plura in eo, non

raro

rarò Sacella, & Baptisterium,& Suggestus seu Suggestum, (Cathedra.) Adstructa est turris, (campanile) unde horologium & campanæ resonant.

Apparatiùs cùm perpetratur Sacrificium, adhibentur ministri plures, qui facienti assistant inserviántque; è quibus duo, majoribus initiati Ordinibus, sunt *Levitæ*, tunicis amicti strictioribus, cum fimbricatis, & apertis laxísque manicis, funiculis sericis & villosis nodis, à tergo pendentibus. (*Dalmaticas* vocant eas tunicas) Intersonat Musica sive Chorodia; cui respondent antichoria, (quasi opposita Chori pars) dichoria, trichoria. Choricis præest Chorostata seu Chorostates (Archíchorus, Mesóchorus, Phonascus) qui modulos manu seu percussione (ut *Cicero* loquitur,) moderatur.

Præter *Missam* (quæ dicta est à missione populi, Græci *Liturgiam* appellant) decantantur Preces *Canonicæ*, seu Horariæ, *Breviariô* (quasi Precium & Sacrorum Bibliorum epitome seu compendiô) contentæ, diurnóque pensô à Clericis persolvendæ, quarum aliæ, ob distributionem & intervalla temporis, Precationum *Matutinæ*, aliæ *Vespertinæ*, in quibus usus pallii seu *impluvia*; (vulgò *pluvialis*) earum clausula dicitur *Completorium*, quasi Precum Complementum & finis. Psalmis interseruntur antiphóna, versiculi seu epodia, capitula, hymni, quæ diebus negotiosis seu operariis, minúsve solemnibus concinuntur à *Choralistis*, (ut vocant)

cant) cantu Gregorianô (videlicet absque Symphonia.) Distributiones pecuniariæ, quæ dantur præsentibus, decantationi Precum Canonicarum, vocantur *Præsentia* vulgò, quasi præsentaneæ pecuniæ, aut sacri nummi præsentibus erogati.

Festi dies. Præter diem Dominicum à Domini Resurrectione seu Anastasi dictum, ceteræ anniversariæ *Festivitates* dividuntur in Festa *Mobilia*, quæ diem mutant mensis; *Immobilia* Stativa seu Stata, quæ quotmensium diebus numero iisdem recurrunt; prioris generis sunt Pascha; cui præmittitur jejunium magnum, seu quadraginta-diale & Pentecoste, &c. Posterioris sunt Natalia seu Natalitia Christi, *Nazianzeno Theophania*; Et quod vulgò Festum Trium Regum dicitur, Græcis Epiphania vocatur. Quibus accedunt feriæ Matri Virgini & Apostolis Sacratæ.

Hierarchia Ecclesiastica. Si spectes *Hierarchiam Ecclesiasticam*; in ea gradatim sic ascenditur. Præmissâ *Tonsurâ Primâ*, conferuntur *minores quatuor Ordines* Clericorum (consecrationes, initiationes, inaugurationes) scilicet *Ostiariorum*, *Lectorum*, *Exorcistarum*, *Acolythorum*; majores verò tres: nempe *Hypodiaconorum*, (minùs Latinè, & Græcè, Subdiaconorum) *Diaconorum*, ac *Presbyterorum* seu Sacerdotum. Ex his aliqui habent *Curionatum*; (vulgò *Beneficium Curatum*, Latinis dicuntur *Curiones*; alii non habent, (vulgò *Beneficium simplex*,) cui scilicet non est adjuncta jurisdictio & parœciæ administratio, quales sunt

Munus Curionum.

Sacel-

Sacellani, minoribus Sacellis aut ædiculis præfecti. *Curiales* ſunt Curiones ſeu Parochi, cum ſacra poteſtate adminiſtrantes parochias ſeu parœcias, quarum plures faciunt *Diœceſin*; horum officium eſt Euchariſtiam diſtribuere, Confeſſiones piaculares excipere, moribundos ſacrô oleô inungere. Cùm dies feriatus illuxit; Parœci ſeu Parochiani convocantur ad ædem ſacram, pulſu æris campani; ubi Liturgia ſeu ſacrificium (res Divina) peragitur. Concionator ſive Eccleſiaſtes è ſuperiore loco dicit ad populum, invocatô priùs auxiliô Spiritûs Sancti & prælectô Evangeliô, Divina myſteria auditoribus interpretatur: fidem Catholicam declarat: peſtiferos errores refutat. Superſtitiones & vitioſas conſuetudines extirpat: ad vitæ integritatem & ſanctimoniam inſtruit. Re ſacrâ confectâ, dimittitur Concio cum fauſta apprecatione. Parochorum Adjutores appellantur *Cooperatores*. Supremus Curionum eſt *Archipresbyter*, ſeu Curio Maximus, ſive *Decanus*. *Epiſcopatui* præeſt *Epiſcopus*, penes quem jus eſt primarium & cura paſcendarum animarum, Baptizatos *cònfirmandô*: Clericos, non ſine titulo menſæ ſeu ſuſtentationis ac Templa inaugurandô, Chriſma conſecrandô, Pœnas Eccleſiaſticas (vulgò Cenſuras) infligendô, anathemate (*Excommunicatione* vulgò) percellendi, indignos Sacerdotiô ab officio ſuſpendendô, removendô, exaugurandô & deſecrandô; alios voti Religione ſolvendô, aut Legem eis relaxandô, ſeu gratiam Legis faciendô; (vulgò

Munus Epiſcoporum & aliorum Eccleſiaſticorū Antiſtitum ac Miniſtrorum.

gò Dispensatio) aut in favorem privatum aliquod Jus aut Legem concedendô, quod Privilegium appellatur. *Proepiscopi* (seu Initiatores) dicuntur, qui, locô Episcoporum, Sacris initiant Ordinibus, Templa & aras sacrant; ex aris quædam, qui de loco in locum portantur, vulgò dicuntur altaria portatilia, Latinè subductilia, explicatilia, temporaria, vulgò *Suffraganei*; *Vicarii* autem seu *Archidiaconi* sunt, qui eosdem Antistites in omni cura Ecclesiastica adjuvant. Episcopus designatus, alterô vivente, *Coadjutor* vocatur. *Episcopium* habitatio Episcopi. Primarii Sacerdotum & Clericorum sunt Collegæ *Canonici* Ecclesiæ Primariæ; quæ à Cathedra ibidem residentis Episcopi solet vocari *Cathedralis*, aut *Collegiata* à minore vel minorum Canonicorum Collegio; qui Senatum ineunt in Exedra, quæ vulgò *Capitulum* dicitur, & ejus Consilii participes *Capitulares*. Inter quos eminet *Præpositus*; tum *Decanus* (Magister Collegii & Censor Ecclesiasticus) ad quem disciplinæ & Divini Cultûs ratio maximè pertinet. Sequuntur *Scholasticus*, cujus officium est curare, ut rectè instituatur juventus seu Scholares, tanquam seminarium Clericorum; *Hierophanta* est Custos Thesauri & sacræ supellectilis ac SS. Lipsanorum ostensor; inde *Oeconomus*, quasi rationum & redituum magister, aliique Officiales; quibus adjungitur *Syndicus*, qui lites persequitur, & jura Ecclesiæ controversa defendit. Infima Templi ministeria obit *Æditimus*, seu Æditiuus, templi Custos.

ſtos. *Cruſtularius* coquit arroptâ cruſtula ſacrifica pertenuia, quæ exſcindit ferramentô orbiculatô. Verùm præ his omnibus dignitate præcellunt *Metropolitani* ſeu *Archiepiſcopi*, quorum ſedes *Metropolis*; quibus rurſum Superiores ſunt *Patriarchæ*.

Monachi (Cœnobítæ, Religioſi, Aſcétæ) inhabitant Monaſteria, Cœnobia, Clauſtra Religioſa, profeſſi ſpontaneam Paupertatem, Caſtitatem & Obedientiam, ſecundùm certas *Regulas* & Statuta, quibus præſunt Antiſtites, (vulgò *Prælati*) Rectores, Cœnobiarchæ, Archimandrítæ, Præſules, Abbates, Præpoſiti, Priores, &c. Conſecratis verò & dedicatis Deo Virginibus (vulgò *Monialibus* ſeu *Sanctimonialibus*) ſacrô obnuptis flamine, Græcis Aſcetriæ; quas quæ regunt, vocantur Antiſtitæ (vulgò *Abbatiſſa* aut *Prioriſſa*) earúmque Vicariæ.

Qui recèns complectuntur vitam Religioſam aut Cœnobiticam, vulgò *Monaſticam* & *Clauſtralem*, dicuntur Tirones aut Novitii, abſolutóque Tirociniô (vulgò *Novitiatu*) admittuntur ad Profeſſionem Votorum. *Eremitæ* ſeu *Anachoréta* tenent ſe in eremo ſeu ſolitudine. *Deſiderius.* Liceat hîc interloqui. *Mercurialis.* Optima cum venia. *Deſiderius.* Quoniam in Chronologia ſparſim feciſti mentionē Originum & Inſtitutionum Religioſarum, quid ſi, quando hic locus monet, unâ contexeres ſerie Cœnobiticas familias, ſuis cum Inſtitutoribus & ætatibus. *Mercurialis.* Concedam in tuam vo-

luntatẽ, ubi priùs notâris, nõ discrepare leviter Computatores temporũ, circa hasce Origines; dum alii, quod alibi memoravi, observant annos, quibus Religiosi cœtus coire cœperunt: alii, quibus floruerunt: alii, quibus auctoritate Pontificiâ approbati fuere. Deinde copia sacrarum hujusmodi familiarum major est, quàm ut brevi se paginâ constringi sinant. Præterea de prærogativa vel Dignitatis vel Antiquitatis non sunt exiguæ controversiæ, quas componere, haud sanè nostrum est. *Desiderius.* Auscultatorem me habes, qui tibi nec modum dicendi nec tempora ponit. *Mercurialis.* Recenseo, non veste tantùm, quod Viatorum est, sed linguâ etiam succinctus. E pluribus potiores accipe & notiores. *Monachorum*, hoc est, solitariam & claustris abditam degentium vitam Patriarcha primus est *D. Antonius Magnus*, qui in Thebaide, regione Ægypti, eremos in monasteria & sacrorum virorum domicilia convertit circa annum 310. *Baron.* Cujus sectator & discipulus fuit S. Hilarion, Monachorum & ipse Pater. In Occidente S. Martinus Episcopus Turonensis, instituit Cœnobitas in Gallia circa ann. 360. *Baron.*

In Græcia S. *Basilius* Magnus, Cæsareensis, Episcopus Cappadociæ, circa ann. 326 in eremum abiit; Monasticam inde disciplinam perfecit, Regulis seu Legibus eam in rem piè sanctéque præscriptis, circa an. 362. *Baron.*

Circa an. 400 *S. Augustinus*, Hipponensis Episcopus in Africa, instituit Ordinem Canonicorum

eorum Regularium, nempe Clericorum, qui communem cum ipso vitam agebant. *Bellarm.* in Chronolog. & *alii.* Reformatur Ordo annô 1062. *Gaulterius.*

Inde *S. Benedictus*, Nursiæ in Italia, nobili genere natus; circa annum 494 in solitudinem secessit. Ordini verò à se denominato initium dedit circa annum 524. *Bellarminus.*

Circ annum 912 instauravit S. Benedicti disciplinam *S. Berno*, Abbas ejusdem Ordinis, & in Burgundiæ pago *Cluniaco* Cœnobium constituit; unde Ordo *Cluniacensis* nomen habet, quem *S. Odo* circa annum 936 mirè propagavit. *Baron.*

S. *Romualdus*, Ravennas, nobilissimâ Ducum stirpe oriundus, è Cœnobio Classensi, ad Anachoreticam vitam transiens instituit Ordinem *Camaldulensem*, ab eremo Camaldulensi appellatum, circa annum 967. Ejus meminit *Baron.* an. 974.

S. *Joannes Gualbertus*, Nobilis Florentinus, extitit Auctor Ordinis Vallis Umbrosæ circa annum 1040. Juxta *Gaulterium* & *Raynandum* nostrum. Confirmatus à sede Apostolica annô 1070. Ejus meminit *Baron.* 1063.

S. *Robertus*, Abbas Molismensis in Diœcesi Lingonensi Galliæ, Institutor est Ordinis *Cistercienfis*, circa ann. 1098, cui nomen à Cistercio, solitario quodam Burgundiæ loco; in quem se Ordinem postea circa annum. 1113 contulit cum multis aliis S. *Bernardus*, primus Abbas Claravallensis, & Ordinis Instaurator ac Pro-

pagator ; atque hæ familiæ omnes è Divi Benedicti Institutis fluxere. *Hieron. Platus de Bono Status Religiosi, lib. 2. c. 22.*

S. *Bruno*, Coloniæ Agrippinæ natus, Theologiæ Doctor, Canonicus Rhemensis, cum sex sociis secessit in montes Diœcesis Grationopolitanæ in Gallia asperrimos, appellatione *Carthusios*, unde nomen Ordini *Carthusiano*, quem instituit circa ann. 1084. *Gault.*

S. *Norbertus*, Nobilis *Lotharingus*, Ordinem *Præmonstratensem* inchoavit circa ann. 1116, cui appellatio à deserto loco, Præmonstratô nomine ; Diœcesis Laudunensis, quem cum tredecim sociis sibi delegit, divinitus acceptâ per visum Regulâ S. Augustini. *Rayn. Gault. Brev. Rom.*

Juverit hîc meminisse Equitum S. Joannis seu *Joannitarum*, sive *Rhodiorum*, ob Rhodum Insulam ab iis occupatam ; quibus incumbebat peregrinos hospitiô excipere, unde & *Hospitalarii*, dicti. Institutio facta annô 1119. *Teutonicus* verò Ordo à Germanis erectus est eodem tempore, qui & peregrinantes ad Terram sanctam excipiebant & deducebant, ac pro Religione cum Barbaris dimicabant ; dimicántque. *Gault.* Sed *Joannes de Bussieres* Soc. nostræ in Flosculis Historiarum refert hæc ad annũ 1104, aítque, ex Hospitalariis ortos Equites Jerosolymitanos, deinde Rhodios, postremò Melitenses, Reip. Christianæ firmissimum propugnaculum.

Ordo

Ordo *Guilielmitarum*, à *Joanne Bono* Mantuano inchoatus, appellationem traxit à S. Guilielmo, Aquitaniæ Duce, Pictaviensíque Comite, qui illum ſub Regula ex S. Auguſtino collecta formârat 1160. *Gaulter.*

Ordo *Carmelitarum* in monte Carmelo ſtabiliri cœpit ſub Alexandro III; licèt, quô annô, haud ſatis conſtet. *Gault.* At *Bell.* & *Baron.* ponunt annum 1180 & 1181. Juxta *Raynaudum* & *Platum* innotuerunt Europæ circa annum 1200. Idem *Platus* ait, Regulam Carmelitis conditam à Joanne Hieroſolymitano Patriarcha, ejusdem Ord. circa ann. 412. nec deſunt, qui, tempore Apoſtolorum Ordinem in monte Carmelo inchoatum, dicant. Quidam usque ad Eliam & Eliſæum Prophetas referunt.

Dominicani à D. *Dominico*, Hiſpano, Calarogæ nato, & nomen & initium habent, qui priùs Oxomenſis Eccleſiæ Canonicus Regularis, cùm Toloſæ in Gallia decem annos adverſùs hæreticos operam navâſſet, coactis illic aliquot ejusdem conſilii ſociis, novam formam novúmque inſtitutum excogitavit, circa an. 1201. quod quia Evangelio prædicando ſe impendebat, *Prædicatores* ſunt appellati. Approbatus Ordo primò ab Innoc. III tempore Concilii Lateranenſis; deinde ab Honorio III an. 1216. *Platus*, *Genebrard. Gault.*

S. *Franciſcus*, Aſſiſii in Umbria natus, relictâ mercaturâ, Evangelicæ Paupertatis amore impulſus, cùm duodecim ſocios adhibuiſſet, Ordinem Minorum inſtituit, Romámque venit

annô salutis 1209, ut sui Instituti Regula ab Apostolicâ sede confirmaretur. *Gaulterius* ex *Genebrardo* ait, Ordinem confirmatum duobus ante S. Francisci mortem annis, hoc est, annô 1224.

S. *Clara*, nobilis Virgo, Assisii nata in Umbria, S. Franciscum Civem suum imitata, facultatibus suis in pauperes erogatis, sacrarum Virginum collegium instituit circa annum 1211. *Rayn* .

Ordo Militaris S. Mariæ de *Mercede* seu de Redemptore Captivorum institutus Bavinone, circum an. 1232 auctoritate Jacobi I, Aragoniæ Regis, adjuvantibus S. Raymundô, & S. *Petrô Nolascô*, qui Fundator & Inceptor Ordinis extitit, natione Gallus. *Genebrard. in Innoc. IV.* & *Brevior. Rom.*

Annô 1232. juxta *Platum* & *Henric. Spondanum*: Sed juxta *Gault.* & *Rayn.* 1252. ortum habuit Florentiæ Ordo *Servitarum* seu Servorum B. Mariæ, septem viris nobilibus ac locupletibus (quorum juxta *Spondan.* primus Bonfilius de Monaldis ; juxta *Gaulterium* verò ex *Onuphrio* ad ann. 1252. primus Beatus Bonavitus) cœlesti voce admoniti in propinquum montem secesserunt, ubi in æde sacra, à se exstructa, monente B.V. nigrum habitum & Regulam S. Augustini ab Episcopo Florentino susceperunt; approbati ab Alexandro IV ejúsque Successoribus, & inter medicantes relati à Martino V.

Ordo

Ordo *Eremitarum* S. Augustini ad diversos annos refertur. *Joan. Busieres* in Flosc. scribit, eos Galliæ illuxisse annô 1157, Conditore S. Guilielmô, S. Bernardi discipulô, Aquitaniæ Duce, qui ad Regulam S. Augustini Anachorétas instituit, postea cœnobiticô more vitam agentes. Juxta *Bellarm.* nomen illud ab Innoc. IV acceperunt annô 1243. Qui deinde circa an. 1255. ab Alexandro IV reducti ad unum & eundem habitum, qui hodie est in usu, & consociati. *Bellarm. Gaulter.* Alii apud *Suarez de Relig. l.* 2. referunt horum Originem ad ipsum S. Augustinum.

Ordo *Cœlestinorum* à S. *Petro de Morono* sub Regula S. Benedicti instituitur, & à Gregorio X confirmatur an. 1274. Eô quidem nomine appellatus, quòd hujus Fundator & Auctor, viginti pòst annis ad summum Pontificatum evectus, Cœlestini V nomen accepit. *Platus.*

Olivetanæ familiæ auctor est B. *Bernardus Tolomeus*, unà cum duobus aliis, ipsius luculentâ oratione incensis, quam is in Sinensi Academia, ubi publicè Philosophiam profitebatur, de seculi vanitate habuerat. Inde in propinquum quendam montem Olivetum, unde nomen Ordini, se receperunt, an. 1320, ubi multos ad imitationem excitârunt. *Platus.*

In eadam urbe Senensi annô 1356 inchoatus est Ordo *Jesuatorum*, auctore *Joanne Columbinô*, cujus mirabilis conversio debetur lectioni vitæ S. Mariæ Ægyptiacæ, in quam casu inciderat. *Platus.*

Ordo Fratrum Mendicantium, seu *Eremitarum* S. *Hieronymi*, sub Regula S. Augustini, Fesulis à Redone Comite & Gaultero institutus annô 1405, & restitutus annô 1425. *Gault. Platus* ait, familiam Eremitarum S. Hieronymi, quæ præsertim in Hispania & Lusitania floret, Fundatorem habere Petrum Ferdinandum, qui, relictâ Petri, Castellæ Regis, aulâ, primò solitariæ vitæ sibi socios adscivit; Ordinem deinde circa annum 1383 sub Gregorio XI confirmatum & domiciliorum accessione non mediocriter auctum esse.

Post hos *Minimi* prodiere, an. circiter 1450, qui humilitatem, quam nomine ipsô præ se ferunt, vitâ etiam atque institutô profitentur. Horum caput atque origo fuit S. *Franciscus ex Paula*, Urbe Calabriæ, oriundus; unde *Paulini* appellantur. *Platus. Breviar. Roman.*

Annô 1524 instituitur Ordo *Clericorum Regularium*, quos *Theatinos* vocant, à Petro Caraffa, Episcopo Theatino. *Gault.* Adjutor Caraffæ, postea Pauli IV, fuit. B. Marcellus *Cajetanus Tienaus*, Nobilis Vincentinus, Protonotarius Apostolicus, ad quos accesserunt Bonifacius à Colle, Alexandrinus Insuber, & Paulus, gentilitiô cognomine, *Consiliarius* Romanus; ut eorum operâ Ecclesia in morum censura & sincera Sacrorum Ordinum collatione uteretur. *Henric. Spondanus in Annal.* ad ann. 1524. Exigit Institutum, ut non solùm omnino nihil possideant, sed ut ne mendicandô quidem vitam sustentent. *Idem.*

Annô

Annô 1525 initium Ordinis *Capucinorum* sub Regula S. Francisci; auctore Matthæô *de Bassio*, Imbrô, Sacerdote Religiosô, *Minoritá observante. Gault.* & *Spond.* ád hunc annum. Addit *Spondan.* eundem P. Matthæum voce divinitus allapsâ excitatum esse de Regula S. Francisci ad literam observanda sub vita Eremitica. Confirmatus Ordo à Clemente VII 1528 & an. 1538 à Paulo III. Nomen traxit à quadrato capitio seu cucullo, quem ceteri *Minores* rotundum gestant. *Suarez de Religione lib.* 2. *c.* 8. scribit, Ordinem S. Francisci in duas Principales familias divisum, tempore Clementis VI. Alteram, Bonorum Immobilium possessionem & proprietatem in communi retinuisse; & *Conventuales* dictos. Ab alrera repudiatam eam proprietatem & vocatam de *Observantia*; ad quam omnes aliæ variis nominibus nuncupatæ reductæ sint. Quibus postea tertia adjecta *Capucinorum*, quæ ex Observantibus prodiit. Iniit Pontificatum Clemens VI annô 1348. & rexit Ecclesiam annis decem. *Observantium* Præpositus Generalis vocatur *Minister*: *Conventualium Magister.* Annô 1532 Clemens VII approbavit Congregationem Fratrum *Minorum S. Francisci Strictioris Observantiæ*, (quas *Recollectas* postea vocarunt) quippe purè & simpliciter Regulam S. Francisci observantium. E quibus *Reformati* nominantur, qui utuntur calopodiis seu calceis ligneis; Italis dicuntur *Socculantes*, *Spondan.* ad hunc annum.

Annô 1533 approbata eſt à Clemente VII Congregatio *Clericorum Regularium S. Pauli Decollati*, nuper Mediolani inſtituta à tribus viris nobilibus, homines ad pœnitentiam exhortantibus. Qui, quòd primùm munia ſua exercerent in Eccleſia S. Barnabæ Mediolani, ſortiti ſunt denominationem *Barnabitarum*. Hujus Congregationis membrum fuit Auguſtinus Torniellus, inſignis Chronographus.

Annô 1534, quô tempore Anglia defecit ab Romana Eccleſia, Pariſiis jacta ſunt fundamenta *Societatis JESU*, auctore *Ignatiô de Loyola*, Nobili Cantabrô, profanam militiam cum ſacra commutante. Is ex Pariſienſi Academia adjunctis ſibi variarum Nationum ſociis novem, in iis *S. Franciſcus Xaverius*, Indiarum Apoſtolus, qui artium magiſteriis & Theologiæ gradibus inſignes erant, Ordinem *Clericorum Regularium* (vulgò *Jeſuitæ* dicuntur, inſtituit Romæ, eúmque ad tria conſueta Religioſorum Vota, quartô de Miſſionibus additô, arctiùs ſedi Apoſtolicæ adſtrinxit. Paulus III primò recepit confirmavítque annô 1540. Mox alii Pontifices ac Tridentina Synodus probavere. *Breviar. Rom.* Eſt Ignatius in Beatorum numerum relatus an. 1609, in Sanctorum 1622, Breviario Romano inſertus 1646.

Annô 1575, S. *Philippus Nerius*, Florentinus, inſtituit *Congregationem* Presbyterorum & Clericorum *Secularium*, ut vocant, (cujus hoc locô inter Religioſos, honoris cauſâ, meminimus) ſub ipſius Directione viventium & cu-

ram

ram animarum exercentium. Constitutiones ab ipso conditas confirmavit Paulus V annô 1612, & *Congregationem Oratorii* nuncupavit. *Spondanus* ad annum 1575. *Raynaudus* refert ad annum 1564. Eminuit in hac Congregatione Cardinalis Cæsar Baronius, celeberrimus Scriptor Historiæ Ecclesiasticæ.

Annô 1568 Pius V admisit in numerum Religiosorum Ordinum *Clericos Regulares S. Majoli*, (cujus Ecclesia Papiæ, urbe Italiæ, illis à Divo Carolo Bocromæo attributa est) sive *de Somascha*, qui alius est locus Diœcesis Mediolanensis. Fuit à Paulo III jam annô 1440. Ordo approbatus, sed nullis dum votis adstrictus. Ejus Conditor *Æmilianus*, Patritius Venetus.

Anno 1572 Pius V approbavit Congregationem *Fratrum Charitatis* seu *Misericordiæ*, auctore Joanne Dei; quem Urbanus VIII ann. 1630 Beatorum numero accensuit. Fuit is Lusitanus natione, Diœcesis Eborensis. Finis Instituti servire pauperibus infirmis. Ordinem reformavit Clemens VIII & Paulus IV an. 1617 in veram Religionem, sub tribus votis & quarto de juvandis Infirmis erexit sub Regula S. Augustini. *Spondan.* ad ann. 1572.

S. *Teresia Virgo*, Abulæ in Hispania nata, severiorem Veterum Carmelitarum Regulam, Deô afflante & Piô IV approbante, primùm mulieribus, deinde viris observandam proposuit annô 1568. *Brev. Rom.* In auxilium promovendæ Reformationis venerunt Joannes de Cruce & Joannes de JESU. Ambo ejusdem Ordi-

Ordinis primi austeriorem vitæ Regulam amplexi. *Spondan.* ad an. memoratum. Approbavit Clemens VIII annô 1580.

Annus 1604. protulit Ordinem Monialium *Annuntiatarum*, Fundatrice Mariâ de Victoria, Genuensi, quæ, defunctô maritô, Religiosum cœtum instituit, & habitum de manu Archiepiscopi suscepit, vestem videlicet albam & *scapulare*, cum pallio cœrulei coloris. Dictæ sunt *Annuntiata*, quòd præcipuâ devotione ad Mysterium Annuntiationis B. Mariæ afficerentur, *Spond.*

Annô 1610 cœpit in urbe Aniciensi Diœcesis Ordo *Fæminarum Visitationis B. Mariæ*, institutore B. Franciscô de Sales, Episcopô Genevensi, nomen habet à Visitatione, quôd Primæ ejus Congregationis, ob reverētiam tanti Mysterii, infirmos, magísque egentes & derelictos consolabantur, eísque inserviebant. Postea in varias Provincias propagatæ claustris se abdiderunt: & cùm non possint in domibus invisere infirmos, tenentur admittere puellas debiles & infirmas, atque ad alterius Ordinis ingressum inhabiles, *Spondan.*

Annô 1611 surrexit Parisiis novus Ordo Virginum & Viduarum sub nuncupatione *S. Ursula* & *Regulâ* S. Augustini, additis nonnullis singularibus Statutis, sub autoritate *Ordinarii*; quarum Institutum est ad bonos mores & pietatem instruere puellas: quod Paulus V Pont. confirmavit hoc annô. Fuit autem Sodalitas *S. Ursula* jam priùs instituta an. 1572 à B. Angela

gela Brixiana & ad petitionem S. Caroli Bocromæi, Archiepiſcopi Mediolanenſis, approbata à Gregorio XIII. *Spondan.* ad annum 1611.

Sed nunc ad tramitem, unde nonnihil defleximus. *Deſiderius.* Enimverò rectà procedimus, & quidem inter florida Religionis viridaria, quorum aſpectus pariter & odor intimos mihi ſenſus recreavit. *Mercurialis. Si tu velle potes, poteris flos floribus addi.* Niſi forſan magis arrident Dignitates Eccleſiaſticæ & ampla Sacerdotia & cetera ſacra, non ſine ſpendore, munia, quæ juſtè ritéque comparantur 1 *Præſentatione*; quæ eſt perſonæ per *Patronum* Epiſcopo vel alteri, ad quem Inſtitutio pertinet, legitimè facta exhibitio. 2 *Electione*, quæ eſt alicujus perſonæ ad Eccleſiæ vacantis paſtoralem dignitatem *Canonica Vocatio*, facta per *ſuffragia*; ſive id fiat *ſcrutiniô* ſeu collectione ſuffragiorum; ſive per *compromiſſionem* uni vel pluribus, eam eligendi poteſtatem committendô; ſive per *inſpirationem* Divinam, quando omnes omnino Electores in unum, quaſi unô ore, absque vitio conſentiunt. 3 *Poſtulatione*, quando ab habentibus jus eligendi poſtulatur quis extra corpus ſuum ſeu Collegium à Superiore illius; rogatúrque, ut confirmet, quem elegerint. Spectat autem ad Electionem *Confirmatio*, quæ tunc eſt, quando Epiſcopus dat alicui jus adeundi & adminiſtrandi officii, ei per electionem aut poſtulationem delati. 4 *Collatione* liberâ, quæ eſt conceſſio Sacerdotii, aut alterius muneris vacantis liberaliter facta ab haben-

Collatio muniorum Eccleſiaſticorum.

habente potestatem. Huc revocantur *Permutatio* & *Resignatio Beneficiorum* (ut loquuntur) Ecclesiasticorum. Sed hæc similiáque ad Forum potiùs Juridicum pertinent; Nobis satis sit, Religionem Christianam & Rempublicam Ecclesiasticam ita delibâsse, unde & rectè sentire possimus & loqui, si minùs nitidè & Ciceronianè, verè tamen & Christianè.

Caput XCVII.

Hæreses.

Fides Divina est assensus firmus, præstitus propter auctoritatem DEI loquentis & revelantis, qui, ob veracitatem suam, tam in cognoscendo quàm dicendo nec falli potest nec fallere. Et cùm fides sit ex auditu, opus est, ut nobis proponatur.

Quid Hæresis. Atque hinc oritur *Hæresis*, quæ est Græca dictio, significans sectam aliquam tenaci opinione electam. In proposita materia est Error contra fidei Orthodoxæ veritatem, cum pertinacia junctus, in eo, qui fidem suscepit, hoc est, Baptismi Sacramento initiatus, membrum Ecclesiæ factus est; qua ex causa, quotquot salutari undâ abluti sunt, nomine censentur *Christianô*; quod utinam non amitterent, quando donum illud cœlitus infusum rejiciunt, defensantes contumaciter erronea dogmata. *Infideles.* *Infideles* dicuntur, quicunque per januam illam salutis in Cœtum *Fidelium* admissi non sunt. *Schismatici.* *Schismatici* audi-

audiunt, ob Schiſma ſeu ſciſſionem & diviſionem, aut disjunctionem, dum ſe impiè ſeparant & ſegregant ab unitate Eccleſiæ, prout eſt corpus myſticum, ex diverſæ conditionis fidelibus, tanquam membris inter ſe & cum ſuo capite, ejúsque in terris Vicario connexis; in qua re advertendum, omnes Hæreticos eſſe Schiſmatis reos; non vice verſâ; quamquam non procul abſint à pervicacia hæretica & in eam labiles, quæ præcipuè refragatur Fidei: Schiſma verò repugnat Charitati.

His ita præmiſſis, videamus, qui ſint *apri* illi (nam & hæc cognitio digna eſt homine, eruditionis amante) qui & prioribus ſeculis devaſtârunt vineam Eccleſiæ, quíque noſtrâ eam memoriâ depaſcuntur, ut, miſeratione pariter & deteſtatione permoti, in alieno periculo noſtræ ſecuritati; in interitu, ſaluti; non minùs invigilemus, quàm gratulemur; communísque contagium exitii precibus reprimere atque avertere ſtudeamus. Itáque, progrediendô ſecundùm annorum ſeriem, enumerabimus nominatiores ſectas, à Catholica Religione alienas, quarum auctores & anteſignani dicuntur *Hæreſiarchæ*, quos qui ſectantur, *Sectarii* & *Novatores*; quòd novas falſitates invehant in Remp. Chriſtianam; mitiore vocabulô (quidam enim ignorantiâ falluntur) appellamus *Heterodoxos*, *Acatholicos*.

Catalogus Hæreticorum.

Agmen *Hæreticorum* ducit *Simon Magus*, natione Samaritanus, circa annum Chriſti 55, qui ſe virtutem Dei & ſalutis humanæ aſſertorem appella-

pellavit ; promiſcuum libidinis uſum conceſſit ; mundum ab Angelis factum asſeruit ; gratiam Spiritus S. venalem putavit ; (unde *Simonia*) & futuram corporum reſurrectionem negavit. Diſcipuli ejus *Menander* Samaritanus & *Elymas* Judæus, utérque Magus ; ille circa an. D.80, iſte tempore S. Pauli venenum diffudit. *Cerinthus* ann. 69, *Ebion* 80, *Carpocrates* 129, abnegârunt Chriſto Divinitatem: Legem veterem cum nova permiſcuerunt, è qua ſolum D. Matthæi Evangelium admiſerunt. *Nicolaita* 83 vagam libidinem etiam in connubiis permiſerunt. *Baſilidani* 124 inficiati ſunt Chriſti Paſſionem ac Mortem, corporum anaſtaſin. *Gnoſtici*, ab excellentia ſcientiæ ſe jactantes, an. 129, animas hominum ex Dei ſubſtantia educebant ; brutis intelligentiam, creationi mundi duos Deos, bonum & malum, asſignabant. *Cerdon* 144 utrumque Teſtamentum rejecit, præter Evangelium S. Lucæ. *Valentiniani* 150 omnium rerum originem, Deum ipſum in antiquum Chaos referebant. *Marcion* a. 155 *veterem* rejecit *Legem* & nuptias, baptizavit defunctos ; Chriſto ademit veritatem carnis, hominibus ſpem reſurgendi ; diſcipuli Cerdonis, *Encratita* 178 damnârunt eſum carnium ; D. Pauli Epiſtolas & conjugium. Idem fecerunt *Severiani* ; corporum inſuper ad vitam reditum, & legitimam maris ac fœminæ conjunctionem inficiantes. *Montaniſta* 181, ſeu *Cataphryges*, mortuos Baptiſmô tingebant, repudiârunt nuptias, ſemel lapſis, perſecutionis tempore,

pore, spem veniæ intercluserunt. *Adamitæ* veteres 194 corúmque posteri circa an. 1414 *Picarditæ*, & post hos *Anabaptistæ* quidam, reprobatis connubiis, pudẽdâ nuditate & libidine sunt infames. *Origenes* Adamantius 207 inter doctissimos Patres Ecclesiæ numerand[9], Martyris filius, Martyrum æmulus deniq; lapsus, asseruit, animas ante infusionem in corpus peccâsse, & in pœnam peccati carneo carceri inclusas esse; Christum etiam pro dæmonibus crucem perpessum esse; nec beatitudinem Cœlestium nec miseriam Inferorum fore perpetuam; denique contra æqualitatem Divinarum Personarũ hallucinatus est. *Tertullianus* & ipse inter antiquissimos Patres venerandus 229 damnavit digamiam; credidit animam fieri per traducem ex anima patris, quemadmodum corpus ex corpore propagatur; animásque sceleratorum post mortem verti in cacodæmonas, &c: *Novatus* 256, unde *Novatiani* seu *Cathari*; id est, Sanctuli & Puri, dicebant, se sine peccato esse; nec infantes egere Baptismô; secundas improbârunt nuptias & subsidia precum pro Defunctis: *Noëtus* 259, à quo *Patrepassiani*, quòd Patrem passum affirmarent, eundem unicam Deitatis personam asserentes. Cujus discipulus *Sabellius* 260 ipse quoque Unitatis Trinitatem confundere ausus est. *Paulus Samosatenus* 273 blasphemum os calamúmque usurpavit contra Divinitatem Christi; Circumcisionem Judaicam observavit, suos Psalmos Davidicis substituit. *Manichæi* à *Manete* 273 geminos Deos & Crea-

tores, bonum & malum, confinxerunt; bestiis rationem, Christo phantasticum corpus tribuebant; rejecerunt civilem potestatem & jus bellorum, Judicium Mundi supremum, Vetus Testamentum, nuptias, liberum arbitrium in peccatis evitandis; meras sibi è cœlo illuminationes imaginantes.

Arriani 315 negârunt Filium Dei *consubstantialem* Patri, Græcè ὁμοούσιον, quâ peste totum penè Orbem infecit *Arrius*. *Aëriani* 315 sive *Aërii* oggannierunt contra lustrales luentium animarum flammas & jejunia Ecclesiastica; *Circumcelliones* 349 per varias mortes seipsos, in sani martyrii causâ, necabant. *Photinus* 350, Pauli Samosateni discipulus, insurrexit contra SS. Trinitatem, Christíque è Virgine Matre nativitatem. *Donatistæ* 358 Christi Ecclesiam solis Africæ limitibus circumcludebant; Filium minorem Patre, Spiritum S. minorem Filiô credi volebant, Catholicósque ad se descìscentes iteratô Baptismô abluebant. *Eunomiani* 358 inæqualitatem personarum SS. Triadis invehebant. *Macedoniani* 359 Spiritus S. Divinitatem impugnârunt. *Aëtiani* 363 Arrianæ sectæ hoc insuper addebant, nullum peccatum, quantumlibet grave, imputari in fide manentibus, quæ sola sufficiat absque ullo alio opere ad vitam æternam consequendam. *Luciferiani* 365 animam hominis è carne eductam garriverunt. *Apollinaristæ* 377 Christum corpus sine anima ex Virgine assumpsisse fabulati sunt. *Priscillianus* cum suis 388 Gnosticorum & Manichæorum,

rum errores conjunxit. *Collyridiani* 395 *Collyram* seu Placentam Virgini Mariæ in Sacrificium offerebant. *Jovinianus* 395 beatos omnes in gloria cœlesti pares fecit; in baptizatis nullum peccatum admisit. *Helvidius* 395 Virginitatem vituperavit; plures Deiparæ filios affinxit; quô tempore *Anthropomorphitarum* Hæresis exorta, Deo corporea membra adjunxit. *Vigilantius* 402 Sanctis venerationem abstulit, divitias paupertati religosæ antetulit. *Pelagius* 405 liberum arbitrium Divinæ gratiæ anteposuit, parvulos & labis primævæ immunes, ita etiam Baptismi fecit. *Nestorius* 427 duas in Christum personas introduxit. Mariam Virgine χϱιστοτόκον, *Christiparam*, non Θεοτόκον, *Deiparam* dixit. *Eutyches* 443 duas in Christo naturas inficiabatur, corpúsque de Virgine sumptum; rediviva post mortem corpora nec tactu nec visui subjicienda somniavit. *Dioscorus* 453 cum *Eutychete* confudit naturam Verbi Dei & Hominis. *Theodorus*, Mopsvestiensis Episcopus, 476 Virgineam Parentem negavit esse Deiparam. *Acéphali* 494 Divinam & Humanam Christi naturam miscebant, unde & *Monophysitæ* appellati, quòd unam Verbi & Carnis naturam mentiantur. *Sergius* 604, Constantinus Patriarcha, Monothelitarum Princeps, unam in Christo voluntatem & unam naturam statuentium. Alius fuit *Sergius* Pseudomonachus 630, qui Mahometi Pseudoprophetæ adhæsit & sociatus est temporibus Heraclii. *Iconoclastæ* seu *Iconomachi* 719 ima-

gines Christi & Sanctorum demoliti sunt & exterminaverunt. Hæreticorum interregnum, hoc est, Ecclesiæ ab Hæreticis infestationibus quies & cessatio, per ducentorum annorum spatium & ultrà fuit, sub initium translati Romani Imperii ad Germanos, ab anno videlicet 800, quô Carolus Magnus regnare cœpit; ad 1000, donec, sub Henrici tertii Imperio, *Berengarius*, Diaconus Andegavensis in Gallia, erupit circa annum 1048, corpus & sanguinem Christi sub speciebus Panis & Vini, hoc est, SS. Eucharistiæ Sacramentum è medio tollens. *Petrobrusiani* 1124, Anabaptistarum Prodromi, parvulos, usu rationis carentes, sacrô lavacrô privabant. *Petrus Abäilardus* 1143 Deo necessitatem agendi impegit; in eo compositionem finxit; omnium bonorum autorem negavit; Angelos in consortium Creationis admisit. *Pauperes de Lugduno* seu *Waldenses* 1160 à Petro *Waldo*, Cive Lugdunensi, qui, erogatis in pauperes opibus, Evangelicam paupertatem ementiens, Apostoli officium prædicandô usurpavit, excitati fuêre.

Flagellantes 1273. Postea invaluerunt magis an. 1313, passímque oberrantes, se virgis & nodosis flagellis concidebant ad ostentationem, asserentes Baptismum aquæ cessâsse, & in Baptisma sanguinis mutatum esse. Joannes *Wickleffus*, Sacerdos Anglus, annô 1352. secutus est, & Joannes *Huss* sub seculi decimi quinti initium.

Hæc

Hæc de Hæresibus antiquis; ad *Schismaticos* quod attinet, præcipui sunt *Græci*, qui circa annum D. 860, temporibus Nicolai primi, Pontificis, (teste Bellarm.) sese avulserunt ab Apostolica sede & Ecclesiis Occidentis. Cujus Schismatis error est cum Hæresi conjunctus, Spiritum Sanctum à Filio non procedere. Iidem negant conferri beatitudinem justis ante diem Judicii, neque ante pœnas infligi peccantibus; non comedunt suffocata: Eucharistiam in fermentato pane conficiunt: (circa hoc Ecclesia Romana iis gratiam fecit) Negant Dominicum corpus recipi ab eo, qui graviore delictô abstrictus est: dicunt, licita esse damna inimicis illata; secundas repellunt nuptias: admittunt pro conjugum arbitrio dissolutionem connubii: Eucharistiam impertiunt parvulis. *Maronitæ*, à quodam Marone dicti, ad montem Libanum degentes. Eutychétis & Dióscori deliramentis involuti, postquam quingentos annos ab Ecclesia abscissi erant, ad eam redierunt sub annum 1182. Græcorum Errores sequuntur *Georgiani*, à Divo Georgio se denominantes, qui Cappádoces, Ibéres, Armenos, Evangelicâ doctrinâ imbuit, qui omnes postea ab Ecclesia defecerunt. Non meliores sunt *Ruthéni*, (seu Russi aut Moscovitæ) qui Latinorum Patrum & Doctorum scripta rejiciunt; Concilia, Canones, Decreta respuunt. Ad Eucharistiam panem fermentatum adhibent. Hucusque in silva tam horrida, vestigia Gabrielis Prateoli

Schismatici.

 legi-

legimus sectas & dogmata ab Orthodoxa Religione aliena, diligenter persequentis.

Calvinistarum varia nomina.

Calvinistæ sortiuntur varia nomina; nam in Anglia quidam vocantur *Puritani*; (hac etiam tempestate Independentes, Presbyteriani, Antimoniani, Quackeri seu Tremuli) in Gallia Hugonotæ, in Bohemia *Picarditæ* in Helvetia *Zwingliani* & *Sacramentarii*, in Hollandia *Geusii*; ex his *Gomaristæ* à Francisco Gomaro, absolutam illam Dei & determinatam, quosdam extraculpam suam, reprobandi voluntatem, obstinatè & rigidè propugnantes; quorum adversarii sunt *Arminiani*, (aliàs *Remonstrantes*, sicut Gomaristæ illi *Contraremonstrantes*) eam reprobationem limitantes. Quæ monstra nominum & hominum! *Mercurialis.* Ibidem nidulantur *Memnonistæ*, restauratores Anabaptisticæ insaniæ & turpitudinis; *Vorstiani* per summam impietatem adimunt Deo omnipotentiam, omniscientiam, immutabilitatem, æternitatem; omnes in se hostiliter linguâ, stilô, cominus, eminus debacchantes; quibus nuper accesserunt *Jansenistæ*, autore Cornelió Jansenió, Episcopo Iprensi in Belgio, asserentes cum prioribus, aliqua Dei præcepta esse impossibilia observatu; interiori Dei gratiæ non resisti, ne posse quidem: non requiri ad meritum libertatem à necessitate, sed tantùm à coactione: Christum non pro cunctis hominibus suum fudisse sanguinem. Quam illi contagionem per Galliam & Belgium afflaverunt non paucis.

Anabaptistæ.

Quid jam de Anabaptistis dicam? his nomina-

minatio est à rebaptizando, quia cum *Pelagianis* originariâ labe absolvunt infantes, eósque negant esse capaces Baptismi, quòd non sint capaces doctrinæ & fidei; hinc non nisi adultioribus lustricam undam adhibent: abrogant Magistratibus Politicum regimen, Tribunalia, Judicia, jus gladii & bellorum. Prohibent quodlibet juramentum: Polygamiam seu plures uxores permittunt; vinculum matrimonii dissolvunt: cum *Chiliastis antiquis* quietem indulgent Elysiam, in hac terra, animis corpore solutis, præter alia plura fanatici spiritus sive somnia sive portenta. Hydra hæc primò procreavit ex semine Thomæ cujusdam *Müntzeri* seu Monetarii, circa annum Dom. 1529, quæ deinde caput suum altiùs exeruit ad annum 1534 in Westphalia sub Joanne *de Leyden*, opificio Sartore; ex hujus Sectæ contribulibus aliqui vocantur *Cáthari*, id est, ab omni peccato puri: alii Tacentes, qui, interrogati de religione, respondent nihil, sed quasi attoniti hærent; alii *Enthusiastæ*, jactantes se cum Deo loqui, ac cœlestibus visionibus illustrari; alii *Libertini*, prætextu Libertatis Christianæ Polititicum Magistratum aspernantes: alii *Clancularii* seu *fratres Hortenses*, nulla intrantes templa, domi se suósque docentes, aut in hortis convenientes; Alii *Ejulantes* & perpetuò cum Heraclito flentes; quidam *Adamitæ*, omnia habentes communia, de quibus suprà. Præter enumeratas Sectas omnes, invaluerunt nunc *Adiaphoristæ* seu *Indifferentes*, qui nullam non re-

Adiaphoristæ.

religionem approbant, modò admittat Symbolum Apoſtolicum ; ſtolidiſſimè nihilominus duodenos illos articulos trahentes in ſenſus diverſos, & ab Eccleſia, quam credunt eſſe Catholicam, deflectentes.

Deſiderius. Tandem finis ſpectandus eſt ; *Mercurialis.* Poteramus hujus Itineris Literarii nunc ſubire portum, peractâ totius peragratione mundi, variæq; Eruditionis Apparatu non indiligenter perluſtratô, niſi putaremus, facturos nos auſpicatiùs, ſi centum omnino Capitum, in quæ tanquam in totidem intervalla *Viam* hanc *Latinam* diſtinximus, hecatomben Muſis conſecraremus. Quare cùm plurimum & cognitionis & utilitatis ingenuæ luſit in eo verborum ornatu, in quo vocabula aut ſingularia aut minùs communia pro comunioribus adhibentur, ſpero, tibi tuíque ſimilibus, ad amœnioris profectum literaturæ, hoc quoq; profuturum Caput, quod proximè ſequens, *Tropicæ* cuidam rerum *appellationi*, prout ſeſe promptius juxta ſeriem Alphabeticam afferent, dedicabimus. *Deſiderius.* Iterum ex votis meis facta reddis: proſequere disſertationem; tuum cum voluptate ſermonem edam, ſi licet ita cum *Plauto*, leporum patre, loqui. *Mercurialis.* Quippíni liceat. Age igitur, ſi qua in varietate jucunditas eſt, erit in conſequente Capite, cui, ſi libuerit, auctarium haud inutile ſubjungam. *Deſiderius.* Quò plura addideris, eò pleniùs ſatisfeceris. Numeri nulla in his eſt religio.

Caput

CAPUT XCVIII.

Antonomastica quarundam rerum, ex historiis & fabulis, explicatio.

A.

ABderitanus, pro stolido.

Achates, pro fido comite & amico accipitur, qualem expertus est Æneas.

Acheloia pocula, pro aqua.

Acherusia specus, per quam Cerberus ad Superos extractus est; pro loco horrido.

Achilles vocantur insigni fortitudine duces, & argumentum Achilléum, quod insuperabile. Achillis stomachus cedere nescius, pro iracundo.

Acroceraunia, pro altis montibus & fulmini obnoxiis.

Actæon, pro venatore. Curiositas oculorum in eo punita.

Adónis, pro formoso puerulo, sed minùs casto. Adonidis horti, res leves & amœnæ.

Adriâ (mari) iracundior.

Æacidis (seu Achillis) minæ, graves.

Æacus, Minos, Rhadamanthus, severi Inferorum Judices.

Ægis, clypeus Jovis & Palladis, in cujus medio Gorgonéum caput, contra obtrectatores munímen & invidos.

Ægisthus, pro adultero.

Ænéas, pius in patriam & parentes.

Æolia, pro loco infesto ventis, aut variis metaphoricè turbinibus.
Æolus, pro bucculento.
Æsculapius, pro insigni Medico.
ne Æsopum quidem trivisti, pro re omnibus nota.
Ætna flammivoma; in Iracundos, Concupiscentiam depravatæ naturæ.
Africa seu Libya, monstrorum patria & altrix.
Agamemnon, pro Rege. Agamemnonis hostia in duros & persuasu difficiles dicitur, quòd Agamemnoni, in Troja rem divinam facturo, bos effugerit, víxque multô negotiô comprehensus fuerit. Agamemnorum putei; (quos circa Aulidem effodit) de novis & admirandis operibus.
Aganippe, fons Musarum, pro vena Poëtica.
Agáthocles, conditionis suæ memor, ex figuli filio Rex, unde vasis aureis figulina solebat admiscere.
Ajacis risus, qui temerè & vecorditer rident; Ajax duos sues pro Ulysse & Agamemnone flagris præ ridicula insania cecídit. Ajax, pro furioso.
Alastor, pro cacodæmone.
Alcinoi horti, pro amœnissimis & fertilissimis. Alcinoi mensa, lautissima.
Alecto (Megæra, Tisíphone) pro furiosa femina, aut quacunque infernali Furia.
Alexander Magnus strictô gladiô nodium Gordium solvit, vel vi vel fatô.

Amal-

Amalthéæ cornu, seu Cornucopia, aut Copiæ cornu, pro rerum omnium copia & ubertate.

Amazon, pro Heroina.

Amphiaraus, vates, invitus ad bellum pertractus, terræ hiatu, quod prævideret, absorptus est. Vates ipse sui infortunii.

Amphion, pro insigni Musico & Lyricine.

Amphitríte, pro mari.

Amyclas silentium perdidit. Amyclæa pluma.

Anaxarchi tunde follem: An Anaxarchum ipsum non tundis? dixit ille Philosophus torquenti se tyranno.

Andábata, pro cæco pugnatore.

Anníbalem Capua fregit: Luxus fortissimum belli ducem.

Antícyris tribus, caput insanabile: Insanus.

Antigoni Regis imago obliquè expressa ab Apelle, ut tegeret orbitatem alterius luminis, quô Rex carebat.

Apelles, pro pictore eximio: Deploravit jacturam unius diei; hodie nullam lineam duxi. Opus Apelléum, egregium. Ejusdem cum Protogene æmulatio in subtilissima linea exprimenda.

Apicius, pro gulone.

Apina & Trica (Apinæ & Tricæ) duo ignominiosè eversa Apuliæ oppida; pro nugis.

eris mihi magnus Apollo; Doctissimum te censebo.

Aquínas, pro Juvenale.

Arabum

Arabum odores, pro pretiosis. Ita Cilicum imbres, messes, segetes. Item Cilissi adjectivè, Panchæi, Orontéi, Assyrii, Achæmenii, &c. Arabum gazæ, *Horat.*

Arachne, pro insigni, sed superba, textrice.

pontem indignatur Araxes ; de quovis rapace fluvio.

Arcadicum germen, pecus Arcadica, pro stupido.

Archimedes, mirus artifex & Mathematicus, vitreâ sphærâ motus calculósque cœlorum repræsentat. In obsidione Syracusanorum speculô encausticô naves Romanorum incendit. Occisus, describens in pulvere figuras Geometricas.

Archytas, nobilis artifex. Archytæ crepitaculum, in hominem vehementer garrulum. Ejusdem celebratur columba lignea, ad volatum librata.

Areopagíta, pro taciturno, severo, justo Judice. Areópagus, pro Senatu & judicio exactissimo.

Argolicus (Argivus) vel Ajacis clypeus, pro magno & firmo præsidio. Argivô clypeô dignus, de viro generoso.

Archonautæ, Heroës, qui vellus aureum rapuerunt ; pro fortissimis viris.

Argum fallere, hominem oculissimum decipere. Argô oculatior.

Ariadne Theseum è Labyrintho eduxit, fida ductrix & adjutrix.

Arimaspi populi unum in fronte dicuntur habere oculum ; in hebetes. Aríon,

Aríon, insignis Citharœdus.
Aristarchus, pro accurato & severo Censore.
Aristippi præcepta *Horatio*, doctrina Epicuréa.
Arpínas, pro Cicerone.
Arria, Pæti Romani uxor, cum marito moriens.
Artemisia, speculum conjugum, exstruxit Mausólo, viro defuncto, Mausoléum, mortui cineres vinô commistos ebibit.
Ascanius seu Julius, pro dulci filiolo.
Astomorum gens, sine ore, halitu tantùm vivens & odore, quem ex naribus trahitu, cenodoxi seu vanæ gloriæ inhiantes.
Astræa, pro Justitia.
Astyanax, pro gratioso puerulo; sicut & Atys.
Athénæ vel Athenæum, pro Academia aut celebriori loco.
Atho sculptus, ingens adulatio; nam Stasicrates volebat montem Atho efformare in speciem Alexandri, in cujus dextra, maxima civitas, in sinistra, perennis fluvius, è phiala erumpens. Quot lecpores in Atho, quot apes pascuntur in Hybla; copia.
Atlas cœlum humeris sustinet; pro viro, qui Reipublicæ cólumen.
Atreûs, pro crudeli tyranno. Atrei oculi, seu torvi.
Attalicæ opes, conditiones, vestes, aulæa, pro splendidis & regiis.
Attica bellaria, pro lautitiis & cupediis. Attica Musa, pro venusta lepidáque oratione. Atticus lepos, eloquentia, pro sermonis festivitate facunda. Aver-

Avernus lacus, pro Jnferis.
Augiæ ſtabulum, pro loco ſordidiſſimo & laborioſæ repurgationis.
Autolici piceata manus, pro fure.

B.

Babylonii numeri, pro ſcientia Aſtrologica. Babylonius luxus, pro magno.
Bacchæ, ſeu Bácchides, aut Baſſárides, Mænádes, imago bacchantium & furentium; inde Orgia Bacchi. Malæ feminæ.
qui Curios ſimulant, & Bacchanalia vivunt; de Pſeudopoliticis.
Bachus, (Lyæus, Iacchus, Liber, &c.) pro vino.
Baiæ, pro locis amœnis & voluptariis.
Baleares funditores, pro peritis; quorum liberis non datur panis, niſi quem jaculandô meruiſſent.
Bátava aut Bœotica auris, pro craſſa; Bœoticum ingenium.
Bavius & Mævius, & Chærilus, pro ineptis & inſulſis Poëtaſtris.
Belídum ſeu Danaidum dolium, ſcilicet pertuſum. Luſa opera.
Bellerophontis literæ, vulgò literæ Uriæ, perferenti perniacioſæ.
Bellona, pro bello, vel Enyo.
Blanduſia, fons vitreus, pro re clara.
Bœotum in patria, craſſóque ſub aëre nati; ſtupidi.
Buſíris, pro crudeli.

Bucépha-

Bucéphalus, pro generoso equo. Celebratur Cyllarus Castoris & Pollucis: Xanthus Achillis: Pégasus alatus Bellerophontis. Rhœbus Mezentii: Equi Solis & Martis.

C.

Cadméa seges, pro viris armatis, repentè comparatis: Bellum.

Cadmus è Phœnicia sedecim Alphabeti literas in Græciam transtulit; quibus Palamedes addidit θ ξ φ χ & Simonides ζ η ψ ω.

Caducifer, pro Mercurio, aut pacificatore.

ubi tu Cajus, ego Caia; formula sponsorum recentium olim se alloquentium, significandô dominum, seu patremfamilias, & dominam: De conjugibus concordibus.

Camerínam movere; sibiipsi malum accersere, aut fœtorem excitare.

Canidia, pro venefica.

Cannensis clades, pro cruenta.

Canum nomina Hylax, Lælaps, Lycisca, Melampus, Pámphagus, Pterelas, &c. Lissa nomen catellæ.

Capáneus, pro blasphemo & in Superos impio.

Capareus, pro scopulo naufragiis infami.

Cassandra, pro veridica, sed cui non creditur.

Castor & Pollux, fratres amantissimi, alter equitum, alter pugilum Præses.

Cato, pro viro gravi & severo. Tertius è cœlo Cato: Etiamsi Cato dicat.

Caúcasus, pro loco inhospitali; in pectore, pro duritie. Cecro-

Cecropiâ madidus Latiáque Minervâ; Græcè Latinéque doctus.

Cerberus triceps, canis infernalis; in cacodæmonem vel aliud monstrum aut vitium.

Ceres, pro pane.

Chalcenterus, quasi ærea habens intestina. Cognomen Didymi Grammatici, ob incredibilem numerum librorum.

Chaldæi, pro mendacibus Astrologis.

Chaô antiquiora.

Charites, pro amabilitate aut animo grato.

Charybdis patrimonii, pro decoctore; aliàs pro quavis re periculosa.

Chimæra, pro terribili monstro, quam interfecit Bellerophon vomentem ignem, pectore leonem, ventre capram, caudâ draconem.

Chiron, instructor Achillis, Medicus, Citharœdus.

Chorœbô stultior.

Chrysippéum ingenium, pro subtili.

Cimmericæ tenebræ, densissimæ; de obscurâ scriptione.

Circe, pro venefica, aut voluptate.

Clodius accuset Mœchos, Catilina Cethegos?

Clytemnestra, pro adultera.

Codrus, pro paupere.

Colophonem vel coronidem addere, est, supremam manum apponere.

non est cujuslibet adire Corinthum; quando quis rem aggreditur, viribus majorem.

Cretiza

Cretiza cum Cretensi. Vulpinare cum vulpe. Syncretismus fallax & mendaciis nixa concordia.

Crœsus & Crassus, pro divitibus.

Cumanus asinus. Honor indigno apud ignotos; nam asinus, fugitivus apud Cumanos, se gessit pro leone.

Cupido, puer Veneris, Deus amoris & amor ipse; fingitur cæcus, instructus tamen arcu & pharetrâ, &c.

Curetes & Corybantes, Sacerdotes Cybelis, insanientium more corpus agitantes, seque cultellis conscindentes.

Cybele, pro terra.

Cyclops, pro homine crasso, aut fabro ferrario, & pro unoculo.

Cymba Charontis, pro morte. Alterum pedem in cymba Charontis habet.

Cynicus, pro homine oris canini, & morum.

Cynosura, pro præsidio in periculis.

Cyprus, Cythera, Paphus, loca amoris impuri; unde Cypria, Paphia tela, &c.

D.

Dædali vel Dædala opera, artificiosè fabricata.

Daphne puella in laurum mutata; symbolum castitatis.

Dares Entellum provocat; discipulus Magistrum; puer virum.

Davus sum, non Oedipus. Non satis doctus, & quæstioni respondendum.

res Deliô natatore opus habet; obscura.

Delphicum Oraculum, pro ipsissima veritate. Tanquam ex tripode, idem. Delphicus gladius, de re ad plures usus apta; nam eô gladiô & mactabantur victimæ, & nocentes afficiebantur suppliciô. Delphica Præcepta, certissima.
Democles, pro infelici infelicitate.
Deucaliónis lapidibus facti homines; genus durum.
Diánæ studia, venatio.
Didymáon, pro insigni armorum artifice.
Diógenis dolium; vita Stoica vel Cynica, &c.
Diomédes, pro Tyranno; equâs humanô sanguine aluit.
Dionysius Corinthi, ex Rege Ludimagister; ex summo imus.
Díphtherâ antiquiora loqueris; nugas obsoletas; díphthera pellis capræ Amalthéæ, quæ Jovem lactavit, in qua Jupiter arcana sua scripsit. Ex díphthera, ex Oraculo. Inspiciet Jupiter díphtheram suam, quamvis serò. Pœna manet scelestum.
Diræ, execrationum & imprecationum ultrices Deæ; apud Inferos Eumenides.
Dis, pro Plutone; Rex Inferorum.
Dodónæ quercus, fatidica. Dodonæum æs, homo impensè loquax.

E.

Elpénor, pro ebrio, vertigine acto.
Elysium, poëtica beatorum sedes.
Encéladi bustum, semper fumans; iracundi pectus.

Endymion, dormitator; item Epiménides: Unde somnus Epiménidis.

Epictéti lucerna, pro viri docti æstimatione & memoria. Ejusdem sunt duo verba: ἀνέχε καὶ ἀπέχε, sustine & abstine.

Epicúrus, pro voluptario & lascivo.

Epimetheûs, pro incauto, stolido & curioso, qui, apertâ Pandóræ pyxide, omne genus malorum in orbem invexit. *Adag.* Malô acceptô stultus sapit. Non fidendū feminis.

Eridis pomum seu discordia; unde lis inter Deos orta Paride judice, &c. materia rixæ.

Erínnyes vel Erinnes, Furiæ, mentem in scelus rapientes.

Euclio, pro avaro.

Euripéus, mare reciprocis undis æstuans, pro inconstanti.

Eurótas, fluvius Lacedæmonum, pro exercitio indurandæ juventutis.

F.

Fabius Cunctator, pro Imperatore belli circumspecto.

Faunus, pro homine silvestri.

Fenellæ pomum aureum, gemmis refertum tanquam jaculis, ad jactum erumpentibus: Voluptas, donum exitiale.

Flora, seu Chloris, florum Dea, pro floribus: Floralia, pro lascivia.

G.

Galli Phrygii, molles, dicti à flumine Gallo in Phrygia.

Ganymédes, pro ephebo Regi charo, ad Garamantas & Indas exulatum.
Gargáni querceta aquilonibus laborant; *alta* infestantur.
Gárgara, orum, pro loco messibus fœcundo.
Geloni, barbari.
Gemoniæ scalæ, locus suppliciorum olim Romæ.
Geta, pro barbaro.
Gigantes cœlum oppugnant; rebellio punita.
Gordius nodus, pro insolubili.
Górgonis vel Gorgonéum caput, pro horrido aut fascinante.
Gyara, æ, vel Gyari, locus deportationis & exitii.
Gygis annulus, pro fortunato.

H.

Harpócrates Deus, vel Dea Angeróna, pro silentio.
Harpyiæ, avari, rapaces homines.
Hécalâ pauperior, dixit *Plautus*.
Hécate, pro vetula deformi & saga. Hécates cœna, præparca.
Hector, pro Heroë. Hector ad ilium, id est, intestina, pro manducóne.
Hécuba rixosa; unde in canem transmutata.
Hegio, pro moroso sene.
Hélena, pro pulchra, sed non pudica, adultera.
Hélicon, pro loco Musarum.
Heraclítus flens: Demócritus ridens.

Hércu-

Hércules, pro viro fortissimo. Herculei labores, pro maximis. Ne Hércules contra duos; cedendum multis. Dextrô Hercule, fortunatè. Hérculis Gallici catena, pro eloquentia. Hérculeus nodus, pro indissolubili argumento. Hérculi clavam extorquens; inanis conatus. Hérculis toga; munus nocivum.

Hesíodus, dormiendô Poëta factus.

Hippócrates, pro insigni Medico.

Hippólytus, pro casto ac verecundo adolescente: Item Hyacinthus.

quandóque bonus dormitat Homerus. Cui non obrépit error?

Hípponax, maledicus Poëta. Hipponactéum carmen.

Hirpínus, generosus equus *Martiali*.

Hydra multorum capitum; vulgus est. Hydram contundere, secare; magnum superare & perdomare malum.

Hylas, puer formosus, sed malè periens.

Hymenæus, (Hymen) pro nuptiis seu Thalassia.

Hypatia, pro muliere docta.

I.

Janus bifrons, vir prudens, antecedentia & futura examinans.

Icarus, temerarius juvenis.

Ilias malorum, ingens cumulus.

Inachus, Rex Argivorum. Prisco natus ab Inacho; antiquæ nobilitatis.

Joppax crinitus, Cantor, amantior humoris.

Iphigenía, innocens victima, cultro subducta. Providentia Divina. Auxilium in tempore.
Isthmum perfodere, magnꝰ conatus, sed irritus.
credat Judæus apella, quod incredibile.
Jupiter, pro Rege: Juno, pro Regina & superba domina.
Ixíonis rota, perpetui catenatíque labores.

L.

Labyrinthus, pro re intricata & inexplicabili.
Lacónes, pro pueris duriter educatis. Laconicè scribere, breviter. Laconicè vivere, frugaliter. Lacænæ virgines, pudicæ, frugales, laboriosæ.
Ladas; velocissimus cursor.
Lámiæ, spectra mulierum, pueros maximè infestantium.
Laómedon, pro perfido, mercedem promissam negante.
Lapithárum & Centaurorum convivium, cruentum.
Lares & Penátes, Dii domestici, pro domo. A Lare incipe.
Laverna, Dea laverniónum seu furum.
Leander, famosus amator.
Lerna malorum, congeries. Palus, in qua stabulata hydra.
Lesbium plectrum. Lesbóus barbitus. Sapphicum carmen.
Lethe, fluvius Inferorum, oblivionem inducens. Lethæas hausit aquas, mortuus est, vel memoriam perdidit.

Libé-

Libéthrides Musæ, ab antro vel fonte sic dictæ.
Libitína, pro funeribus.
Lípara, pro fabrili officina.
Luciánus, Deorum hominúmque derisor blasphemus.
Lucína, pro partûs præsidio.
Lucretia, casta & pudica matrona.
Luculli prandia, lautissima.
Luperci, lascivi homines.
Lycáon, pro perfido hospite & crudeli.
Lycambes, pro homine maledictis infestato, & ad extrema redacto. Archílochus, Jambicus Poëta, eundem confecit. Archilochia dicta, amarulenta.
Lycéum, Academia, Schola illustrior.
Lynceûs, pro oculatissimo homine. Lynceô perspicatior.
Lycurgus, pro sapiente Legislatore: sicut Draco, pro nimis severo & sævo.
Lysippus, nobilis sculptor.

M.

Macháon & Pæon, nobiles Medici.
Mæander, sinuosus fluvius, pro re flexuosa & consiliorum ambagibus.
Mæonius Poëta seu Mæónides, Homérus. Sic Venusínus, Horatius.
Maléa, famosum naufragiis promontorium, pro loco periculoso.
Manliana imperia, severa & despotica.
Mantuánus seu Andínus, Virgilius. Bilbitánus,

Martialis. Pelignus vel Sulmonensis, Ovidius. Dircæus, Pindarius.

Marpesia cautes, pro homine constanti in adversis.

Mars, pro bello. Marte suô, propriis viribus. Apertô Marte, sine dolo.

Mársyas Apollinem scilicet provocat; ineptus Cantor optimum.

Mecœnas, pro fautore liberalium artium.

Medéa, crudelis mater, venefica, perfida in patrem, & interfectrix fratris ac natorum.

Medusæum caput, virulentum; crines feminarum fallaces.

Megæra, pro intolerabili femina.

Mentor, insignis in cælandis vasis artifex.

Mercurius, pro fure, nuntio, eloquente, mercatore, duce viarum. Mercurii talaria induere, fugam intendere. Mercuriô dextrô.

Messápus, filius Neptuni, invulnerabilis. *Cic.* invulneratus.

Metius Suffetius, proditor patriæ, perfidus, equis raptatus.

Mezentius, pro crudeli tyranno.

Midas, pro avaro, stulto Judice. Midæ auriculæ, Midæ divitiæ.

Milóne robustior aut voracior.

Sus Minervam, crassâ, invitâ pingui, Minervâ.

Mnemósyne, mater novem Musarum, quia memoria peperit artes.

Mœris, rusticus incantator. *Virgil.*

Momus, omnium reprehensor.

Mopsus,

Mopsus, agrestis & incompositus homo. Mopso Nisa datur, res præclara indigno.

Musæ, Aganíppides, Camœnæ, Castálides, Heliconíades, Piérides, pro carmine, literis. Musarum apertæ januæ. Musas à limine salutare.

Myrtyilus, pro auriga.

N.

Némesis, Dea Vindictæ. Aliter Adastria vel Adrastéa, & Rhamnusia, ultrix scelerum; quò tardiùs, hòc graviùs.

Neptúnus seu Nereûs, pro mari.

Nero, pro crudeli.

Nestorea eloquentia : Nestorea senectus.

Nili caput seu fontes quærere, quod valdè ignotum.

Níobês mala, plurima; fœcunda, sed infelix mater.

Nisus vel Euryalus, amici optimi. Sicut etiam Theseûs & Piríthous. Pylades & Orestes. Achilles & Pátroclus. Aenéas & Achátes. Damon & Pythias, Pythagoréi.

O.

Olympus mons, pro cœlo. Olympicum pulverem colligere, strenuum certamen.

Opimianum vinum, longè optimum, ob vetustatem.

Orbilius, pro Præceptore plagoso.

Orestes, pro furioso, & quem conscientia torquet.

Oríon, pro venatore.

Orpheûs, pro Cantore nobilissimo, qui cantu Eurydicem uxorem ab Inferis reduxit.

P.

Pactólus, aurifer. Pactóli divitiæ, maximæ.

Pacuvius, pro antiquæ Latinitatis autore.

jo Pæan! acclamatio fausta.

Palæmon seu Portúnus, Deus maris, ad portum ducens.

Palamédes falsò ab Ulysse proditione accusatus & damnatus, pro iniquo judicio.

Pales, pro rure.

Palinúrus, pro infelici navarcho.

Palladium, antiquissimum simulacrum Pálladis in urbe Troja, pro re fatali; unde vel salus vel exitium pendet.

Pallas, Dea artium & ingenii; pro oleo: Hinc Palladius liquor. Nata ex Jovis cerebro, nempe studium sapientiæ artiúmque plurimarum; inventrix olivæ, tibiæ, Musicæ, lanificii, texturæ.

Pan, inventor fistulæ, Deus agrorum & pecorum. Pánicum terriculamentum, inane.

Panætius, pro Philosopho morali.

Panchâia, pro copia odorum.

Pandóra, pro lectissima femina. Pandóræ pyxis, pro re multorum malorum causa.

Parcæ, Deæ fatales vitæ & mortis.

Paris, mollis & fractus juvenis, ex forma judicans, adulter, dolosus interfector Achillis.

Parnassus, locus Musarum.

Parrhásius, pictor insignis.

Pausó-

Pausónis equus, ita pictus, ut, prout vertebatur tabula, vel volutari in pulvere vel currere videretur: Rerum ansæ variæ.

Pégasô velocior.

Pélei & Thétidis nuptiæ, scilicet splendidæ.

adjunctus Pélion Ossæ, mons monti, difficultas difficultati.

Pélopis talenta, opes maximæ. Mali patris Tántali, malus filius.

Penélope, uxor Ulyssis, pro conjuge fidissima. Penélopes telam retexere, inanis opera, vel in ludibrium aliorum.

Pentheûs, pro homine miserè discerpto.

Perícles, orator, in cujus labris Suadela sessitavit.

Peripatétici, sectatores Aristótelis, Philosophi ab ambulando dicti.

Pérsicus apparatus, splendidus.

Phædra, pro noverca scelerata & impudica.

Pháëthon, pro juvene temerario, parentum indulgentiâ abuso, patriæ pernicie. Phaëthontíades seu Helíades, imago luctûs charorum.

Phálaris, pro crudeli Tyranno. Phaláridis bos, imperium, pro immani supplicio.

Pharos turris, pro re nos in periculis illuminante.

Pharsálici campi, ubi multum sanguinis fusum in bello civili Romanorum inter Cæsarem & Pompejum.

Phídias, nobilis statuarius. Phidíaca manus.

Phi-

Philémon & Baucis, pauperes quidem, sed concordes & hospitales conjuges.

Philippi, campi Philippici, madefacti cæde Philippi Romanorum.

Philoctétis tela domino suo perniciosa fuerunt.

Philóxenus, pro guloso, gruis sibi collum optaverat, ut diutiùs sentiret dulcedinem cibi potúsque.

Phlégethon, pro Tartaro; Acheron, Cocytus, Styx.

Phlegra, gigantum sepulcrum, cœlum adorientium.

Phœbe, pro Luna.

Phœbus Sol, Musarum Præses, & Vatum, & Oraculorum. Unde: Nom te Phœbi cortína fefellit.

Phryges molles. Phryges serò sapiunt.

Phryne, pro impudica & prostituta muliercula.

Pimpla & Pindus, sedes Musarum.

Pinarii & Politii, Hérculis Sacerdotes. Tropicè ministri penûs, aut absumptores.

præcepta Platonica, sapientiæ plena. Obscurior res numerîs Platonicîs.

Pléjades, pro pluvia.

Pluto, pro cacodæmone.

Plutus, pro divitiis.

Poecile, porticus clara Athénis, ubi fortium virorum facta depicta à Polygnóto, ibíque Stoici philosophabantur standô.

Polyclétus, insignis statuarius.

Polycratis annulus, felicitas.

Polymne-

Polymnestor, avarus, crudelis & perfidus Tyrannus, à quo Polydórus, Príami filius, per summum nefas interemptus.

Polyphémus, pro voratore & ebrii typo; nam excæcatus est in ebrietate. Polyphémus cæcus ducens gregem, Dux ratione destituus.

Polyxena ad tumulum Achillis, in victimam mactata.

Portia, Catonis amantissima, usque in mortem uxor.

Praxíteles, nobilis statuarius.

Prisciánus, pro Grammatico.

Procrustes, latro.

Prometheûs, pro ingenioso artifice, & audace; qui ignem è cœlo abstulit; pro homine, quē vultur seu conscientia mala rodit.

Prosérpina seu Perséphone, uxor Plutónis. Nulla sæva caput Prosérpina fugit. Omnes eódem cogimur, ad cymbam Charontis; more veterum Poëtarum.

Próteô mutabilior.

Pryamus, pro sene.

Prytanéum, ubi emeriti alebantur Athénis.

Psylli innoxiè tractant, suguntque venenum.

Púnica fides, Græca fides, nulla fides.

Pygmæus, pro pumilione.

Pygmalion, pro avaro & crudeli.

Pyramus & Thysbe, turpis amoris exempla tragica.

Pyröis, unus ex equis Solis.

Pythágoras seu Panthóides, primus se non Sophum,

plum, sed Philosophum, amatorem sapientiæ, dixit; discipulis quinquennale silentium indixit; unde Pythagoréô taciturnior. Doctrinæ ejus nefas fuit contradicere; satis erat: ἀυτὸς ἔφα, ipse dixit. Litera Pythagoræ Y bivium designat hominis dubitantis.

Q.

Quirínus, pro Romulo.
Quirítes, pro Romanis.

R.

Rhadamanthéum judicium, severum.
Rhiphæum gelu, pro magno.
Rhódope, pro monte nivali.
Románus sedendo vincit, ex historia Fabii Cunctatoris, tranquillè efficax.
Roscius, pro actore Comico insigni.

S.

Sabæi odores.
Sabína, pro gravi & frugali castáque matrona.
Saliáres dapes, pro lautissimis.
Salmoneûs Rex, temerariè sonitus imitatus Olympi.
Sámia vasa, pro testaceis.
Sardanapálus, pro homine libidinoso & effeminato, ac deliciis innutrito.
Sardónius risus, amarulentus & fictus.

Satúr-

Satúrnia tempora, pro aureis: Saturno olim servi, libertate donati, compedes dedicabant: pueri circa annos pubertatis comas suas & speculum Apollini vel Æsculapio.

Sátyri, petulci & procáces.

ultra Saurómatas & glaciálem Océanum.

Scæva, miles apud Cæsarem, notæ fortitudinis & fidelitatis.

Schínis vel Scinis, latro.

Sciron vel Sicron, latro.

Scylla, pro loco periculoso.

Scytha, pro homine fero.

Semirámidis muri, pro Babylóne. Ejusdem horti pensiles.

Septem orbis miracula seu splendidissima ædificia & opera. Pyrámides Aegypti: Turris Pharia seu Pharos: Muri Babylónis: Templum Diánæ Ephesínæ: Sepulcrum Mausóli: Colossus Solis apud Rhodios, unde dicti Colossenses, & simulacrum Jovis Olympici. Quibus addunt Cyri Regiam: Aram Jovis in insula Delo: Labyrinthum Dædali: Thebas Aegyptias: Salomónis Templum & Regiam: Montem Atho à Xerxe navigabilem factum: Isthmum perfossium: Alpes ab Annibale acetô ruptas: Lucrínum lacum: Auream Nerónis domũ: Trajáni lapideum pontem in Danubio: Lucultiánam villam, ubi superbæ ædificationes, Apollo & Minerva, &c.

Sibyllæ folium, pro veritate summa. Sibyllâ vivacior.

Silénus,

Silénus, potator improbus & stolidus.

Sirénes, seductrices feminæ, blanda & nocens voluptas; Sirénum scopuli.

Sisyphi saxum, catenatus, continuus, indefessus, inutilis labor.

Smindyrides, pro homine effeminato.

Sócrates, pro viro sapiente, frugali, patiente. Socratícæ chartæ, libri Philosophici.

Solon, pro sapiente Legislatore.

Sophocleô cothurnô carmina, Tragicô & altô.

Spartam nactus es, hanc orna.

Spártacus, pro gladiatore seditioso & projecto.

Sphinx, pro involuta quæstione.

Spurína, pro adolescente liberalis fortunæ & casto.

Sténtore clamosior.

Stóicus, pro tetrico & cerebroso Philosopho, aut homine.

Styx, pro Tartaro. Jupiter per Stygem jurare solebat.

Suburra, Romæ locus, ubi fæx habitabat.

Sybaríta, pro homine molli & delicato: Sybarítica mensa.

Syrtes, loca periculosa navigantibus, &c. In Syrtibus hæsit, qui in aliqua re progredi nequit.

T.

Tagus aurifer, pro divitiis.

Taláſſio vel Talaſſius, pro nuptiis.

Tántali domus, pro funesta familia. Tantáli horti, quibus frui non conceditur. Item, Tantali sitis, supplicium, crudelis in filium,

lium, impius in Deos, &c. Tántali talenta, pro magnis opibus.

Tarquinius Superbus, pro homine crudeli, potente, ſuperbo.

Taurus mons, pro loco inhoſpitali.

Télephi vel Teléphium vulnus aut ulcus, inſanabile.

Tempe, pro loco amœniſſimo.

Tenédia bipennis vel ſecúris, pro executione judicii nimis rigidi & abrupti. Tenédius patronus, eadem ratione.

Terentius & Plautus, pro Poëtis Comicis, quales ipſi fuerunt optimi.

Tethys, pro mari.

Thais, pro meretrice. Thaida Thais olet.

Theágenis ſtatua lividum oppreſſit; livor.

Thebárum centum portæ, urbs magna.

Themis, pro Juſtitiæ Præſide & ipſa Juſtitia.

Theon, pro homine maledico.

Pictoris Theónis vir armatus, non ſine tibicine claſſicum canente, ſpectandus. Ex *Aeliáno Cauſſ.* in Symb. Pronuntiatio Oratoris.

Therſítes, pro deformi.

Non absque Théſeo, ſine adminiculo.

Theſſala venena. Theſſálica mulier, pro venefica.

Thraſo, pro jactabundo

Thrax, pro homine truce.

Thule inſula, pro exilio vel loco ultimo olim. *Virg. 1.* Georg. tibi ſerviat ultima Thule.

Thyestes, pro incesto. Thyestéa execratio.
Thymele, pro mima.
Timon, pro osóre hominum.
Tiphys, pro insigni gubernatore navis.
Tirésias cæcus. Tiresiâ cæcior.
Titánia pubes, in Deos insurgens.
Tithóni senecta, pro decrepita. Tithónus ad cunas relatus, senex repuerascens.
Tityi vultur, vermis conscientiæ.
Tityrus vel Córydon, &c. pro pastore aut rustico.
fuimus Troës, periimus. Trojáno ex equo, Heroum de sanguine. Trojánus porcus, pro homine deliciis effarto.
Trophónii antrum, de homine vehementer tristi & tetrico, aut loco horrido.

V.

Vatinianum odium, pro summo.
proximus ardet Ucálegon, pro periculo proximo.
Venus, pro turpi amore.
Vertumnô inconstantior.
Vesévus vel Vesúvius, mons ignivomus, iracundus.
Vesta, pro igne.
Ulysses, pro viro astuto, diserto, multæ experientiæ, & voluptatis contemptore.
Vulcanus, pro igne, fabro ferrario. Arma Vulcania.

X.

Xantippe, pro jurgiosa & molesta uxore.

Xeno-

Xenophontis in labris videntur Gratiæ sedisse.

Z.

Zaleucus, pro severo Legislatore & Legis vindice. Zaleuci Lex.

non audis Zéphyros spirare secundos? felicitas. In eundem sensum flat Favonius.

Zeuxis, pro insigni pictore.

Zóilus, pro obtrectatore maledico. Homéri flagellum fuit.

Zópyrus, pro fidelissimo Regis ministro.

Desiderius. Incredibile est, quàm istô me acroämate delectâris & erudieris. Cui ut in persimili argumento aliquid addas, possúmne rogare? *Mercurialis.* Quid rogas? *Desiderius.* Amœnioris quippiam doctrinæ ex Historicis, in pauciora perinde verba contractæ. *Mercurialis.* Quod petis, accepisti; nam facta fictis miscuimus. Nec aliter, nisi in prægustum. Neque enim desunt impensæ & paratus plura hujus generis fercula inferendi. *Desiderius.* In lingua natat saliva, appone. *Mercurialis.* Ede, more veteri, quos missus velis. *Desiderius.* Dixi, è narrationibus selectioribus Attica edulia. *Mercurialis.* Nescis, quid esurias. Quæro abs te: degustâsti aliquando Livium? *Desiderius.* Non primoribus duntaxat labris. *Mercurialis.* Valerium delibâsti Maximum? *Desiderius.* Haud modicè. *Mercurialis.* Curtius ut sapuit? *Desiderius.* Penè devoravi. *Mercurialis.* Quid de Cæsare? *Desiderius.* Rapuit me bellum civile in-

le inter ipsum & Pompejum gestum; dum hic non vult ferre parem; ille non sustinet esse minor. *Mercurialis.* Quid de L. Julio Floro? *Desiderius.* Hic mihi Rem Romanam libandam offert, & magis salivam movet, quàm famem sedat. *Mercurialis.* *Picâ* laboras, an orexi, quam hi dapiferi non exsatient. Quos ut percurram obiter; primus eorum tibi infert Romulum & Remum altricis lupæ ubera lambentes: surgentis Romæ mœnia fraternô sanguine aspersa: Capitolinam arcem ab effosso in fundamentis capite equino, aurea post stramen culmina ostentantem: quietum & religiosum Numæ Pompilii regnum: Tulliam supra parentis corpus carpentô vectam: tergeminorum Horatiorum pugnam: superbos Tarquinii fasces: Brutum libertatis vindicem: Romam à Porsena obsessam: injectam foculo Scævolæ dextram: Coclitem in ponte exercitum sustinentem: Clœliam, Tiberim tranantem: Coriolanum, iras, in patriam ingratam conceptas, maternis lacrimis condonantem: trecentorum Fabiorum internecionem: Romam à Gallis captam: Capitolium à Manlio defensum, excubitoribus anseribus: T. Manlium, ex duello torquatum; nobiles Deciorum animas, pro civibus devotas: Camillum ultima patriæ fata avertentem: M. Curtium, pro publica salute, in hiatum medio urbis foro se præcipitantem: Regulos, Scauros, Æmilios Paulos, animæ prodigos: Fabritios & Curios à stiva ad Reipubl. clavum vocatos:

Marcel-

Marcellos super æthera notos: Metellos pios: Marcellos Syracusis à se victis illacrimantes: Scipiones belli fulmina, Africæ & Asiæ domitores: Brutos & Manlios severitate in filios stupendos: Annibalis novennis ad aras jusjurandum, de perpetua in Romanos hostilitate, cujus fidem fecit Saguntum diruendô, per alpes in Italiam irrumpendô, Quirítes ad lacum Thrasyménum & Cannas Apuliæ vicum dirâ clade cædendô; quem denique luxuria Campana fregit, Scipio repulit, & in vindictam Numantiam ac Carthaginem delevit. Quid multis? Romam gentémque togatam in missu ambulatorio spectandam exhibet. Quem contraxit continuavítque Florus, qui tibi apponit luxuriam Asiaticis triumphis in Urbem invectam: Jugurtham parricidiis & scelere Numidiæ regno potientem: Mithridatem domitum: Rem populi Romani Attali & Ptolemæi Regum divitiis auctam: Cæsarem in Gallia dominandi initia ponentem: Gracchos & Saturninos ob Leges agrarias seditiosos: Marios ex conditione servili ambitiosos: Sullas in crudelitate felices: Cinnas in seditione ambidextros: Sertorios ex cicurata cerva oracula & bella spargentes: Catilinas conjurantes in Remp. Cicerones prò patria stantes & cadentes: Antonios, Cleopatræ amoribus abreptos, & multis cladibus in voluntariam necem desperatos: Pompejum in Pharsalia profligatum, & inhonorò, sine nomine, truncô jacentem: Cæsarem in curia multis vulneribus confossum: Brutum &

 Cassi-

Cassium, in campis Philippicis, pœnas parricidii pendentes: denique Octavianum Cæsarem perdomitô orbe & jugô Romanis: sibi verò coronâ impositâ; compositâ ubique pace, Jani templum claudentem. De Curtio & Valerio Maximo supersedeo commemorare, quos cùm devorâris, quid mihi nisi ossa relinquis? *Desiderius.* Necdum desiderium meum explevisti. *Mercurialis.* Hæc fames non hominis, sed lupi est. *Desiderius.* Imò verò hominis, sciendi cupiditate laborantis. *Mercurialis.* Audi me *Desideri*; quidquid in hoc historicæ eruditionis pabulo tam efflictim discupis & inhias, id copiosè & recenter obsipatum est à viro omni literatura politissimo. *Desiderius.* Quis ille? *Mercurialis.* *Joannes Bisselius, S. J.* qui Ruinas Illustres rerum & hominum, usque ad occasum Reipublicæ Romanæ, quatuor decadibus non minùs enucleatè quàm facundè conscripsit, plurésque paratas habet, in publicum cum tempore prodituras. Eum tua di, volve manibus & tere; crede mihi per Musas & Apollinem juranti, implebit desideria tua. *Desiderius.* Suspendisti cupidinem meam, non repressisti. Interea hoc abs vellem. *Mercurialis.* Quis tandem finis rogationum? *Desiderius.* Non procul abest. Nunc historiæ sacræ præcipua capita Emblematibus, quibus unicè me delectari nôsti, maximè servientia mihi depromi cupiam, cùm & ætas & reverentia à sacratioribus illis literis me adhuc abstineat. *Mercurialis.* Ita nobis eveniet, quod pueris ad aquas ludentibus; ii, cùm lapillis

in stagnũ jecerint, paullatim magis magísq; majores orbes faciunt. Sic tu, scrupô unô injectô, varios circulos consequi facis interrogationum & responsionum. *Desiderius.* Nisi nunc auditor ero, frustrà requiram postea, cùm divellemur. *Mercurialis.* Vel si lapis sim, emolliar. Arrige aures: Antiquiora Sacri Voluminis, & ad scopum nostrum propiùs accedentia *facta* & *acta*, tuo pro captu, his amœnioris doctrinæ bellariis immiscebo.

CAPUT XCIX.

Emblematicum ex historia sacra Corollarium.

QUod in parietibus est *vermiculatum*, in pavimentis *tessellatum*, in lignis *segmentatum*, in vasis aureis & argenteis *cælatum*, Emblema appellatur, ἀπὸ τοῦ ἐμβάλλειν, ab inserendo. Metaphoricè accipitur pro *Symbolo* seu *nota*, arcanius aliquod mysterium significante. Ne putes autem, nos in ipso Corollarii hujus limine impingere, quod *Emblematicum* vocamus, cùm, secundùm *Symbolographos*, *Symbolum* sit occultæ rei signum, quam significat figuratè; (Symbola Pythagorica sunt involutæ sententiæ & quasi ænigmata rem reconditam indicantia) sic *ciconia* est signum pietatis in parentes: *papaver* fertilitatis aut somnolentiæ. *Emblema* juxta illos est Symbolum ex imagine & natura rerum *intelligentium*, ad mores & vi-

tam hominum traductum, cum appofito *lemmate*, seu brevi dicto; unde si urticæ adscribas: *compressa non urit*; innuens rebelles premendos, dicent illi, Symbolum esse, non Emblema; *Hieroglyphicum* est imago ad aliquid abstrusius significandum, ex instituto determinata, ut *apis picta* designat Regi obsequentem, quia solæ apes Regem habent, eique parent. Hæc, inquam, cùm non ignoremus, placuit tamen historicas ex Divinis Paginis imagines proponere, tanquam Emblemata, illustriorem aliquem sensum sive *proprium* sive *figuratum* exprimentia; neque enim morosiùs his literatorum spinis inhærendum censemus; sed flores potiùs liberalioris doctrinæ colligendos, & in hoc Corollarium inserendos, ut specimen demus juventuti, quid elegantis eruditionis industria apicula ex Biblico Hymetto legere & suô bombô (colloquiô dico) cum sodalibus communicare possit. Accipe, quæ, pervolandô illa viridaria, collegi: non diu pòst penitiùs in Sacra Tempe illaturus pedem mecúmque ducturus alios.

Lucifer, Angelorum princeps, cum asseclis cœlô ruens. Ex alto casus gravior.

Duo luminaria mundi, Sol & Luna. Christus & Maria. Genesis 1.

Adam à Deo ex luto effictus. Omnes ex eodem luto. Ut vasa in manu figuli. Omnes eódem cogimur. *Horat.* E terra in terram.

Eva è costa Adami formata, non è capite, non pedibus, nempe nec domina, nec ancilla.

Qua-

Quatuor flumina paradiſi, Symbolum cœleſtium Gratiarum, omnia rigantium.

Arbor vitæ, Symb. immortalitatis.

Arbor ſcientiæ boni & mali. Nocuit didiciſſe.

Serpens Evam ſeducens. In lingua venenum.

Pomum vetitum, ab Eva decerptum. Ab hoc malo omne malum.

Protoplaſtorũ tunicæ pelliceæ. Erubeſce luxus.

Cherubin ante oſtium paradiſi cum flammeo gladio. Diſcite juſtitiam moniti. Non datur reditus.

Sacrificium Abélis cœlitus inflammatum. Arſerat ipſe priùs pietate in Deum.

Abel à fratre Caino occiſus. Egrediamur foràs. Seductio innocentiæ.

Caínus agente conſcientiâ vagus, tremens, profugus. Nemo ſeipſum effugit.

Enochia, urbium prima, à Caíno condita; pro latrone latibulum. Murus aheneus, nil conſcire ſibi.

Caínus, in ſilva pro fera habitus, à Lamecho abnepote per imprudentiam occiditur. Sequitur ſua pœna nocentem.

Jubal invenit inſtrumenta Muſica: Tubalcain arma. Simul belli pacíſque ſtudia.

Noëma mulier lanificium commenta eſt. Tela non telum feminis.

Henochus, ſeu Enochus, vivus hinc raptus, & in paradiſum translatus. Vivus deſiit in vivis agere. Religioſus mundo mortuus.

Gigantes, Caíni ſoboles, monſtra corporum & ſcelerum, cauſa venturi diluvii. Mali

corvi, malum ovum. Aut fulmine aut flumine.

Noë, jussu Numinis, navem, quæ SS. literis vocatur Arca, fabricabat centum annis. Frustrà minæ. Lentè, sed graviter.

Cataclysmus aquarum totum terrarum orbem inundavit. Flamma (libidinis) domatur aquis.

Noë cum septem duntaxat capitibus exitium commune evadit. Ex millibus unus. Nulla salus extrà (scilicet Ecclesiam.)

Corvus, explorator ex arca emissus, non revertitur. Delectant obscœna. Corvus in cadavere.

Columba emissa viridem olivæ ramum reportat. Spes redit afflictis.

Iris, triumphalis placati Numinis arcus. Nil triste minatur hic arcus.

Noë vineam condit, & liquore novô primus vincitur. Ex innoxio haustu quantus fons malorum! Experto credite posteri. Chamus irrisor patris: Progeniem tulit vitiosiorem.

Turris Babylonica erigitur. In Superûm fabricatur machina muros. Temeraria consilia contra Religionem.

Ædificantium vanitas disjecta confusione linguarum. Tanti est discordia vocum.

Divisio gentium per orbem. Errandô inveniunt (scilicet sedes.)

Ninus, positâ Belo parenti statuâ, idololatriam inducit. Hinc illæ tenebræ, nempe Gentiliũ.

Abra-

Abrahamus reducit Lothum fratrem & familiam ex captivitate. Da mihi animas, cætera tolle tibi. Zelus animarum.

Abrahamus tres Angelos, ſpecie virorum, excipit hoſpites. Salem & menſam ne prætereas. Da, ut accipias. Error absque errore, in ſuscipiendo peregrino.

Conflagrante cœleſtibus flammis Sodomâ, Loth cum uxore & filiabus per Angelos educitur. Vitandus fumus, in ignem ne incidas.

Uxor Lothi in ſtatuam ſalis, ob oculos retro verſos, convertitur. Unius oculi jactus quanti ſtetit? Sic ſolent feminæ: Sapiunt, cùm pereunt.

Agar ancilla, cum Iſmaële filio, ex domo Abrahami pellitur. Non bene conveniunt (Iſaac & Iſmaël) bona & mala indoles. Faceſſo luſor, deeſt colluſor. Timebat Sara ſuo Iſaaco, ne ludum Iſmaëlis luderet. Profugam, in deſerto, conſolatur Angelus: In deſerto, non deſerta.

Iſaacus immolandus cervicem ſubjicit paterno gladio. Voluiſſe ſat eſt. *Virgil.*

Rebeccæ ad fontem in peregrinum Eliézerem humanitas eſt nuptiarum cum Iſaaco conciliatio. Ex undis amor elicit ignes.

Eſau, frater Jacobi, rufus & piloſus, lentis pulmentô jus primogeniti vendit fratri. Quò vilius, hòc pretioſius. Nocet empta dolore voluptas.

Jacobus, matri multùm amabilis, veſtem & perſonam fratris indutus, benedictionē à patre impetrat. Perſonam malam egit optimè.

Jacobus, in Mesopotamia peregrinus & fessus, lapidi indormit, & in somno mysticam contemplatur scalam. Scala arcanorum schola fuit. Sic itur ad astra.

Longa Jacobi servitus pro Rachele in uxorem ducenda. Amanti nihil difficile.

Jacobus cum Angelo luctatur & prævalet, nervô femoris emarcescente, & nomine Jacobi in Israëlem mutatô. Amissô nervô fortior.

Dina, Jacobi filia, ut videret & videretur, in urbem Sichem egressa, pudorem perdidit. Uritque videndô femina, & uritur.

Josephus à fratribus, ob somnium ipsius, invidiâ conceptâ, venditur mercatoribus Ismaëlitis. Dum obsunt, prosunt. Periit, ne periret. Livor excæcavit venditores, ne viderent mercis pretium.

Josephi polymita toga, hædínô sanguine conspersa, seniori parenti Isaaco in signum devorati à fera filii exhibetur. Invidia fera est domestica. Tunica fit pallium mendacii.

Josephus, lenocinantem dominam, Potipharis heri sui uxorem, effugiens, pallium in ejus manu relinquit. Castitas fugiendô vincit.

Josephus, in carcere constitutus, pincernæ & pistoris somnia explicat. Fecerunt somnia Vatem.

Josephus Pharaoni, Ægypti Regi, somnium explicat de septem bobus pinguibus & septem macris: annis fertilibus & sterilibus; ideóque Princeps seu Prorex Ægypti constitui-

ſtituitur. Fortunæ rota cœli volvitur axe. Jam quærite fratres, quid ipſi proſint ſomnia.

Benjaminus fratrum minimus & chariſſimus à Joſephi in ſuſpicionem ſcyphi furtô ſublati vocatur. Philtrum vacui prędulce ſcyphi.

Joſephus fratribus agnoſcendum ſe præbet, territóſque conſolatur & osculatur. Erubuerunt, ſalva res eſt.

Jobus, vir gentilis, ſimplex, rectus, locuples, à Satana, permiſſâ à Deo facultate, variis malis exercitus, diriſſimè affligitur in corpore. Integrior ex vulnere & ulcere. Fimetum ô quale theatrum virtutis! Maledica uxoris lingua pro plauſu fuit. Patientia Jobi ſpectaculum etiam Superis dedit.

Moſes infans, in Nilum projectus, in fiſcella viminea énatat. Quem Deus vehit, ſcirpeâ navigat rati.

Deus Moſi in rubo ardente, nec combuſto, apparet. Inter viret aſpera virtus.

Dura Hebræorum in Ægypto ſervitus, in luto & lateribus, increpante flagellô. Dabit Deus his quoque finem. Non mitius eſt jugum mundi, non dignior cura.

Virga prodigioſa Moſis pro virtute efficiendi mira.

Virga Moſis, in ſerpentem verſa, devorat virgas ſeu ſerpentes Incantatorum. Ficta miracula veris nil officiunt.

Decem plagæ Ægypti, à Deo immiſſæ, 1 mutatio Nili in ſanguinem. 2 ranæ omnia infeſtan-

festantes. 3 culices & cyniphes. 4 muscæ. 5 pestis. 6 ulcera. 7 grando. 8 locustæ. 9 tenebræ, quæ etiam in Adagium abierunt. Ægyptiæ tenebræ. Hîc illud usurpes; Phryx (Pharao) plagis non emendatur. 10 cædes primogenitorum.

Agnus Paschalis cum panibus azymis & lactucis agrestibus comedendus ab Hebræis stantibus, præcinctis, & baculos manu tenentibus, ídque festinanter. Memento, te peregrinum.

Angelus percussor domos Israëlitarum, sanguine agni signatas, innoxius transit. Christi sanguis nostra salus.

Columnæ nubis & ignis Israëlitas ex Ægypto discedentes præcedunt. Duce Deô. Spolia Ægyptia. Res profana in sacram.

Hebræi transeunt siccô pede mare rubrum, Ægyptii merguntur. Lemma de unda: Non omnibus servio. Deniq; durities liquescit.

Fons Mara dat amaras aquas, quæ injectô à Mose lignô dulcescunt. Quod natura negat, cœlestis gratia donat.

Ex Ægypto prodigiosè educti Hebræi respiciunt eò, unde abierunt, optant ollas, plenas carnium Canópi: Audiuntur: Pluit coturnicibus: Saturantur ad nauseam & vomitum. Escæ intra dentes hærent. Fit Venter tumulus, fit Libitína gula; mors est in olla. A gulonibus etiam locus infamatur, & nomen *Sepulchra Concupiscentiæ* accipit. Non respiciendum ad ollas & cepas Ægyptias Religioso. Post

Poſtcoturnices Manna decœlo decidit. Malis ſaporem panis oleagini præfert: Omne delectamentum bonis, & pro voto, quod quisque appetit, ſapit. Pretioſus utique cibus, qui in tot ſecula ſervandus aureæ Fœderis Arcæ includitur: ubi virga quoque Aaronis, quæ arida floruit & amygdalas protulit: ubi Moſis quoque tabulæ Decalogô inſcriptæ asſervatæ. Quot, quæſo, hîc Symbola, *Deſideri*; ſi vis, adde explicationem, ut, te loquente, auſcultem ego. *Deſiderius.* Quid ego graculus luſciniam interpellem; elinguem reddit me attentio, adeò placet mihi hæc corolla, quam ex hiſtoricis Divinorum Voluminum floſculis nectis. Certè in Sacris Literis plus eſt unguenti quàm in profanis olei. *Mercurialis.* Illæ ſunt dominæ, hæ ancillæ, & in dominarum obſequia adhibendæ. De Manna mihi occurrunt lemmata. Primò victoriæ; adſcribendô picturæ: Vincenti. Deinde mirifici cibi. v.g. Nil melius, nil mirius; vel: per modum recipientis. Vel: juxta palatum. De Virga Aaronis, quæ, prodigioſè florens, ſuffragata eſt viro ad ſummum ſacerdotium: Quot nuclei, tot cœli calculi. Non fallit hoc ſuffragium. De rebus in Arca repoſitis. Tabulæ ſignificant Legem: Virga metum pœnæ: Manna præmium in ea obſervanda. *Deſiderius.* Quàm multiplex doctrina? *Mercurialis.* Et hæc quidem in cortice. Quid, ſi penitiùs ad medullam juxta ſenſum Scripturæ S. quadruplicem, de quo egimus cap. 78. v. g. Myſticè Manna typus SS. Eucharistiæ eſt: ad-

de

de lemma: esuries in satietate: satietas in esurie, &c.

Hospes Amalecitas profligat Moses, preces cœlô fundens elevatis manibus. Unus pro omnibus. Suspiria difflant hostilem aciem.

Promulgatur Decalogus in monte Sina, inter tonitrua, fulgura & terribiles sonitus, nemine ausô ad montem propiùs accedere, præter Mosen. Tange montes (& fumigabunt Psal. 143.) Metus est reverentia Legum.

Hebræi erigunt vitulum aureum, & circa eum edentes & bibentes choreas ducunt. Lascivia vitulantium juvenum. Cuíque sua lubido Deum fingit.

Vitulus comminuitur in pulverem & spargitur in torrentem. Abolitio scelerum per contritionem pectoris.

Radiosa & cornuta Mosis facies. Terret & illustrat. (disciplina.)

Maria, soror Mosis, murmurandô lepram contrahit, quam sanat frater precandô. In lingua malum remedium.

Ex terra Palæstina, lacte & melle manante, ingens botrus in vecte à duobus bajulis asportatur, in signum ubertatis ad Hebræos alliciendos in eam regionem. Ex ungue leonem, ex uva vineam. Promulsis paradisi. Dulce periculum.

Nemo ex omni Israëlitarum numerò, præter Josue & Caleb, in terram promissionis admittitur, propter abjectionem animi, pugnam

gnam detrectantes; unde quadraginta annis errandum iis fuit per deserta. Multi vocati, pauci electi. Timidus nullum trophæum statuit. Audentem non tam Fortuna quàm Deus adjuvat. Majora periculis præmia, &c.

Core, Dathan, Abíron, Mosi rebelles, degluttiuntur à terra, descendúntque vivi in infernum, socios eorum comburente igne; prava societas conflavit incendium.

Petra, à Mose virgâ percussa, ad secundum ictum emittit aquas largissimas. Duro de pectore fletus. Displicent repetita. (Contrà Proverbium: Repetita placebunt) Deus enim offensus diffidentiâ Mosis & Aaronis; nam primæ percussioni non tam aqua defuit, quàm fiducia in Deo. Mysticè, Christus erat petra.

Serpens æneus, à Mose in pertica suspensus, sanat vulneratos à serpentibus ignitis, afflatu & morsibus præsentem ferentibus mortem. Hîc juvat aspectus: Profuit enim aspexisse simulacrum serpentis.

Asina, cui insedit Balaam, Magus & Ariolus famosissimus, abs hero suo percussa, quòd nollet pergere, obstante Angelô, loquitur ob indignitatem verberum. Stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.

Raab, mulier Jerichuntis civis, exploratores, à Josue missos, salvos de nocte è fenestra per murum urbis funiculô coccineô demittit, & in urbis excidio sibi suisq; vitam conservat.

ſervat. Nunquid vita de filo vel funiculo pendet? Gratia parit gratiam.

Quid ad hæc *Deſideri?* Cur adeò ſilens? *Deſiderius.* Quia nullum mihi dulcius & auditu dignius acroama accidere poſſet. *Mercurialis.* Abrumpamus filum; flectendô implevimus orbem corollæ. *Deſiderius.* Necdum integrè; proſequere nexum. *Mercurialis.* Proſequar, ſed fila filis nectam properantiùs, ut floreum circulum abſolvam. Juxta ſeriem Scripturæ S. memorandus nobis Hebræorum Sacerdotum cum Arca Fœderis per Jordanem tranſitus, conſiſtentibus utrinque inſtar montis aquis. Fecit iter pietas.

Sequitur Jerichuntis urbis everſio, mœnibus ex tubarum ſono corruentibus. Solô flatu. Tu applica ad alia.

Inde Solis ad imperium Joſue in medio cœli per diem integrum immoti ſtatio. Diſce parére.

Siſara inſidioſè lactatus & ſopítus à Jaële femina, adactô ſecundùm tempora clavô. Blandum exitium.

Vellus Gedeonis in ſicco madet: In madido ſiccum eſt. Vir fortis, fortunæ obnítens.

Gedeonis milites trecenti ſeliguntur, quia ſtantes aquam manu ad os lambebant. Nos numerô pauci, ſed bellô vivida virtus.

Teſtarum colliſarum (hydriarum) fragore terrentur à Joſue Madianítæ, & ſeipſos concídunt. Famâ ſtant bella.

Moabi-

Moabitis Ruth ſpicilega. Parva petit, ut magna ferat.

Jephthe unigenitæ filiæ & pater & popa eſt. Victoria pœnitenda.

Samſon ex ore interfecti leonis mel legit. Ænigma ipſius: De forti dulcedo.

Samſon maxillâ aſini occidit mille Philiſthæos: Furor arma miniſtrat: Non telum, ſed manus:

E molari mandibulæ aſininæ dente ſitienti Samſoni fons aquæ ſcatúrit. Ex aſino Pégaſus.

Samſon; in urbe Gaza incluſus, portas urbis cum poſtibus ſuis & ſeris aſportat. Captus non capitur. Num capti potuere capi? *Virg.*

Samſon; amore Dalilæ captus, capitur ab hoſtibus & excæcatur: Notum, quid femina poſſit. Noli me tangere.

Samſon, oculis orbatus & ludibrio à Philiſtæis habitus, ſubductis manu utráque columnis, unâ ſe & ſpectatores ruinâ involvit. Ipſa in morte timendus. Vindictæ verbum: Malè mihi, modò malè aliis.

Samuel, puer, à teneris Deo in tabernaculo ſervit. Major eſt recentis gratiæ floris.

Indulgentior erga liberos Heli Sacerdos, de ſella cadens, frangit occiput ſuum, quia non fregit cervicem filiorum. Fortiùs utere loris.

Dagon, idolum Philiſthinorum, ad præſentiam Arcæ corruit. Non in una ſede morantur: Alterutri cedendum.

Saul, quærens aſinas, in Regem ungitur. Ab aſinis ad equos.

David, puer paftoritius, leonem & urfum interficit. Ab his rudimentis.

David fundâ & lapide Goliáthum, immanem gigantem, fternit. Non mole, fed virtute. Tuô te gladiô jugulabo.

David, canens citharâ, fpiritum malum à Saule depellit. Nervus ineft nervis. Fide probat fidem domino.

Saul inter Prophetas. De homine rudi, repentè docto.

David infaniam fimulat. Sapiens ftultitia.

Arctum fœdus & amicitia inter Jonatham & Davidem. Alter in altero. Sagittæ Jonathæ (amoris in amicum.)

David Sauli, capitali hofti, clàm oram chlamydis abfcindit; haftam quoque & fcyphum fubducit in fignum omiffæ ultionis. Fortior eft, qui fe quàm qui fortiffima vincit Mœnia.

Nabal pro homine duro, agrefti, vecorde.

Abigail, Nabális uxor, hòc prudentior, quò maritus ftultior, iratum Davidem verbis & muneribus placat. Eúcharis lingua, &c.

Joab, Davidis Regis Princeps militiæ, cùm Amafam, fupremum belli Ducem à parte Abfalonis, obvium haberet, humaniffimè falutans, ofculum tulit fronti, pugionem lateri infixit. Fraudulentus amicus. Vide, cui fidas.

David amictus ephod lineô (eft genus veftis facræ, humeros tegens & pectus ambiens) canit & faltat ante Arcam, irridente Michóle

chóle conjuge. Sapientia mundi ſtultitia eſt apud Deum ; & viciſſim.

Fortes Davidis, pro ſelectis & ſtrenuis militibus,. quorum quidam ſcribuntur ſoli totum exercitum debellâſſe, quidam 800, quidam 300, unâ clade occidiſſe : alii gigantes, alii leones, interfeciſſe. Qualis Dux, talis miles. Ex Scriptura dicitur ad tres Primos Fortium non perveniſſe, qui in fortibus factis, poſteriorem obtinet locum,

David allatam per medios hoſtes ex ciſterna Bethléa aquam inguſtatam libavit Domino. Non quantum, ſed ex quanto.

David cum Betſabee, Uriæ uxore, quam è ſolario viderat lavantem, adulterium committit. Ut vidit, ut periit.

Litteræ Uriæ ; bajulo malum afferentes.

Nathane Prophetâ Davidem arguente, hic peccatum pœnitens agnovit. Tu es ille vir. Peccavi.

Abſalon bellô perſequitur patrem Davidem. Ambitio. Pœna peccati. Achitophel, conſiliarius Abſalonis, laqueô ſe ſuspendit ob ſpretum conſilium. Malum conſilium conſultori peſſimum. Vafrities pſeudopolitica.

Abſalonis cæſaries, pro eleganti.

Abſalon crinibus è quercu pendens tribus haſtis confoditur, & projectus in foveam acervô lapidum obruitur. Suô ſe laqueô induit. Incidit in foveam, quam fecit. A tergo vindicta.

Tres plagæ, belli, pestis, famis ob numeratum superbè populum Davidi oblatæ. Difficilis optio.

Sapiens judicium Salomonis in dijudicanda duarum matrum lite super vivo & occiso infante. *Dividatur.* Æquitas judicii.

Salomon præ divitiis & regnis sapientiam à Deo optat & accipit. Omnia simul cum ea.

Salomonis templum inter miracula mundi. Fabrica sine malleo.

Salomon è sapientissimo stultissimus. Mulierum amor.

Regina Saba, sapientiæ indagatrix. Augent præsentia famam. Sapientia silens. Nihil asperum.

Salomonis filius Roboam, neglectîs Seniorum consiliîs, Juvenum secutus; decem regni partes perdit. Tanti refert, quem consulas.

Elias pascitur à corvis. Stipem ab avaro.

Orante Eliâ, lécythus olei viduæ Sareptanæ non deficit. Fundus sine fundo: Adagium, non est oleum in lécytho. i. e. non est exorabilis; nam Græcis ἔλαιον, oleum, ἔλεος, misericordiam significat. Fundus, sine fundo. Affluxus è cœlo.

Naboth, jussu Jezabélis, ob negatam vineæ possessionem, lapidatur. Vis, non jus.

Elias ignem vindictæ è cœlo devocat. Tibi militat æther. Vim vi. Spiritus Eliæ fervens.

Elias, ictu pallii Jordanis aquas dividens, siccô pede

pede transit. Transit intactus; vir fortis inter fluctus humanorum casuum.

Elias curru igneô in ætherem rapitur. Terra vale.

Elisæus ab Elia pallium & cum eo spiritum duplicem (duplô majorem) accipit. Dulces exuviæ.

Elisæus filium Sunamitidis à morte suscitat, ad staturam ejus se componens. Omnibus omnia, præsertim præceptores scholarum, ut è veterno existentur discipuli.

Naaman, Syrus Princeps, purgatur & emundatur leprâ, post septenam in Jordane tinctionem. Non ter, sed septies repetita. Ad doctrinam & mores. Non aqua, sed obsequium.

Elisæus, projectô in aquam lignô, ferrum natare facit. Vince naturam.

Jezabel, stibiô picta & fucata. Hæccine est illa Jezabel? Interrogatio amara ex scriptura S.

Cadaver hominis in sepulchrum Elisæi projectum, ex contactu ossium Prophetæ redit in vitam. Tanti est, conjungi bonis.

Jonas Vates, ortâ tempestate, ductis sortibus projicitur in mare, & cessat tempestas. Ipse à ceto tanquam in vivo sepulchro triduum circumfertur in pelago, & tandem in littus evomitur à pisce. Ejiciar ego, ut tempestas desinat; de viro magis patriæ quàm sui amante, &c.

Jonæ concione & interminatione resipiscunt Ninivitæ. Fulmina terrent. Time tonitrua, ut evites fulmina.

Jonas, sub hedera umbram & quietem captans, Sole urente hederam & verminculô rodente, gaudia sua tristis perdit. Momentum, quod delectat.

Precibus Isaiæ, in Ezechiæ Regis gratiam Sol, in horologio solari, decem gradibus retrahit umbram. Clariùs ex umbra. Rebus in afflictis elucet Dei benignitas.

Rex Senacheribus, obsidens Hierosolymam, immissô cœlitus Angelô, centum octoginta militum militibus unâ nocte deletis, conciditur. Si Deus pro nobis, quis contra nos? Felix, cui militat æther.

Angelus Raphaël Tobiæ Junioris dux itineris, Errare nescit. (de duce fideli ac perito.) Melior Achates.

Cor, fel, & jecur piscis, à Tobia captî, in medicamenta asservantur. Ex hoste salus vel medicina.

Tobias parenti cæcō, felle piscis pro collyrio usus, visum restituit. Dulce lumen, remediô amarô. Morigerus filius parentis oculus.

Manasses per omnia scelera raptus, qui Isaiam cognatum suum serrâ medium secari jussit, in carcere inter catenas pœnitentiam agit. In tenebris lucem.

Danielis adolescentis judicium sapientissimum, & castæ Susannæ liberatio. Bona causa trium-

triumphat. Ubique insidiæ, etiam clausô ostiô. Non annis, sed ingeniô.

Nabuchodonosoris statua capite aureô, pectore argenteô, ventre æreô, tibiis ferreis, portendens quatuor monarchias, à lapide de monte abscisso conteritur. Christus mysticè lapis est.

Daniel cum sociis mittitur in fornacem ardentem, incolumísque servatur. Experimentum virtutis. In ignibus aurum.

Nabuchodonosor, Regum fastosissimus, pro Deo se circumspiciens ad bestias damnatur, & bovem in gramine agit. Hæc tollit cornua fastus.

Balthasar, Rex Babylonis temulentus, inter epulas aperit oculos, & manum ridet tristia fata scribentem. Extrema gaudii luctus; hîc media gaudii luctus.

Daniel inter leones illæsus. Frustrà ringuntur.

Juditha, casta vidua, cilicinô cingulô succincta, tanquam militari baltheô, Holofernem truculentum & temulentum obtruncat. Armata castitas. Hoc habent Mars, Bacchus, Venus.

Aman, Asvéri Regis Satrapa, intolerabili fastu inflatus, Mardochæo, quem perditum ibat, cogitur equitanti à pedibus esse & præconem agere. Officia aulica nolentis, volentis.

Aman in cruce Mardochæo parata suffigitur. Malum in auctorem. Sic vos non vobis. Nunquid habet omnes sub pedibus?

Judæi, reædificantes Solymæa mœnia, alterâ manu gladium, alterâ tenebant trullam cæmentariam. In utrúmque parati.

Heliodorus, regius minister, templum Hierosolymitanum spoliaturus, à cœlestibus geniis flagellatur. Icti sapite sacrilegi.

Judas Machabæus, Hebræorum Archistratégus, Hostium terror, Religionis vindex. Lemma: Pro populo & Deo.

Septem fratres Machabæi unà cum matre pro lege Dei crudelia patiuntur supplicia. Non Regi, sed Legi.

Antiochus Epíphanes, seu Illustris, à vermibus consumitur. Hoc genus aulici non intelligunt titulos, & tamen ex Rege vivunt.

Hæc habui, quæ deproperarem in hac flosculorum, doctrinæ amœnioris & virtutis caussa, lectione. Dixi jam antè: in superficie ambulavimus, intactis altioribus sensis. Tibi hæc congessi; tu hinc Symbola, Adagia, Antonomasias selige: Caínos pro parricidis usurpa: Abéles pro innocentibus: Salomónes pro sapientibus: Nabáles pro stultis: Absalónes pro formosis: Jobos pro patientibus: Machabæos pro fortibus: Davídes & Jónathas pro amicis optimis: Goliáthos pro proceris: Asvéri convivium pro regali. Jezabéles pro sceleratis feminis; Susannas, Judithas, Rachéles pro venustis & castis, &c. Symbola si lubebit

bebit hinc confingere, signa pro rebus erunt ponenda, quam litteraturæ partem plures te docebunt. Nunc colligamus vasa. *Desiderius.* Hujus me artis desiderium tenet quàm maximè. *Mercurialis.* Vide, quàm, tuæ caussâ doctrinæ, nihil non velim. Caput huic rei serviet proximum.

CAPUT C.

Syntagma Symbolorum miscellaneum.

POteramus hoc capite supersedere, quemadmodum duobus prioribus, nisi magis cupiditati tuæ, quàm judicio meo velificandum putarem, ideóque seriùs intrandum portum. Symbolica tu requiris, & inter cimelia æstimas; maluissem ego rariores quosdam gentium ritus in hanc mantissam rejicere, indéque varias loquendi formulas excerpere. Sed quia dudum profectionem nostram extraximus longiùs, novíque res esset non capitis, sed operis, ea huc adducere, quæ *Brissonii*, *Rosini*, *Dempsteri*, *Alexandri ab Alexandro*, *Tiraquelli*, *Ludovici de la Cerda*, *Pontani*, *Raderi*, aliíque suis in commentariis, comprimis *Lipsii*, doctissimè añotârunt, ideò faciliùs tuæ petitioni obsecundandum duxi, & hoc Syntagma adjungendum, potiùs tuum quàm meum, præsertim cùm Symbolicæ icones, notæ, inscriptiones, lemmata

mata adeò ſint in pretio, ut & denſi extent codices, qui de iis tractant (in quibus eminent Hieroglyphica doctiſſimi *Pierii*,) & publicis ac privatis in alloquiis, congreſſibus, in inſignibus, armis, anulis, ſigillis, amicitiæ teſſeris, vaſis cælatis, hortis, fontibus, porticibus, columnis, arcubus honorariis proponantur tanquam emphatici occultæ veritatis indices, & animi multa paucis indicantis interpretes. Quarum imaginum cùm in proclivi eſſet aliquot centurias colligere, nolumus tamen vel noſtrô vel aliorum otiô abuti, cùm nec ratio Itineris noſtri Latini hoc permittat; librique ſint ad manum, unde picturæ hæ loquentes excerpi poſſint: & minimè operoſum ſit, ex Metaphoris, Allegoriis & Similitudinibus Symbola effingere. Sed ne videamur iſta vel neſciviſſe, vel non eô, quô par eſt, pretiô æſtimâſſe, præter ea, quæ de Symbolis & Emblematis paullò ſuperiùs perſtrinxi, hæc inſuper tuæ aviditati indulgeo. In Symbolicam imaginem & ſenſum accommodari poteſt; quidquid in rerum & nominum ſimilitudine, disſimilitudine, comparatione ingenioſè exſpectationem fallit, vel rei aliquid tribuendô, negandóve, quod ab illa alienum ac remotum videtur. v. g. noctua veſperi, cum lemmate: Sol abſens dat mihi viſum. Ita damnati apud Inferos primùm intelligent malum ſuum. Vel quod cum natura & affectionibus ejus pugnat, eíque oppoſitum eſt: ut Phœnix in flammis, perit, ne pereat; quô Martyres Chriſti indicantur. Vel res una

cum

cum altera dissimili tanquam simili confertur, propter quandam inter ipsas proportionem. Ut, fasciculus clavium, cum epigraphe: Non omnia possumus omnes, pro diversitate scilicet ingeniorum vel in rebus & nominibus allusionem facimus. Sic, cygnus aquis innatans, tangor, non tingor ab unda, designans Sacerdotem in cura animarum & variorum hominum versantem. Navis exoneratur, jactatis in mare navibus, cum addito: pereant ac perimant. Religiosa paupertas.

Atque hîc caput istud claudemus, & rivos. Satis biberunt prata; & me lassitudo in quietem & domesticos ad lares urget. *Desiderius.* Quando ventum est ad extrema, hanc etiam vel laciniam vel fimbriam adde, & prout tibi in linguam veniunt amœniora quædam Symbola, quasi aliud agens annecte. *Mercurialis. Primas* alii preces in prærogativis numerant; ego ultimas si non audiam, metuo, ne occinas: in fine ne corrumpe. Hæc igitur cape, sed projectè: plura jam antè sparsim. Miraberis aliquando te istæc adeò miratum fuisse, & reconditæ doctrinæ (excipio Ægyptia Symbola, quæ parùm nobis usui) adnumerâsse. Quid enim magnopere fatiget ingenium, si v. g. organi harmonicè pulsati ictus applices homini rebus adversis exercito, cum lemmate: multo fit plausus ab ictu. An non idem in malleum lotorium liceat transferre, substituendô: candor ab ictu. Vel: verbere purgat. Quid si referas idem in hominem impatientem, dicásque:

multo

multo fit clamor ab ictu. Vides, quanta facilitas est hoc genus imagines comminiscendi, & variatis lemmatibus variandi. *Desiderius.* Has fictiones præ omnibus Parnassi deliciis æstimo. *Mercurialis.* Agedum, quoniam hæc te voluptas totum cepit, docebo te artem hujusmodi icones ad invidiam Apellis aut Praxítelis pingendi vel scalpendi. Perlege locos communes, v.g. *Dadræi* aut *Lycósthenis*, sive ea sint à rebus naturalibus, sive arte factis, sive variis ab hominum negotiis petita: aut, si malis, rerum proprietates, effectus, causas, adjuncta examina, & inde aliquam tibi imaginem finge. v.g: Pinge arundinem, quam ut loquentem & certum aliquid significantem facias, adscribe sensum imperfectum una cum imagine absolvendum. Ut: Qualibet aurâ, scilicet movetur: Quæ verba inconstantem hominem denotabunt. Ubi cavendum, ne res Symbolicæ sint vel nimium usu protritæ, vel nimis ab usu remotæ. Per exempla te ducam. Aspicis in horologio solari umbram describentem numeros. Concipe hinc Symbolum: Quid observas in umbra? *Desiderius.* Lineam nigram paullatim se circum numeros moventem, adjunge verba: nulla dies sine linea, imò horâ nulla. Habebis typum laboris quotidiani. Vides rosam clausam; quid significat? *Desiderius.* Hæreo. *Mercurialis.* Adde: exspectat Solem. Intelliges aulicum aut quemvis clientem, favorem Regis aut Patroni sperantem. Intueris calcem affusâ aquâ exardescentem. Quid incidit

cidit menti ? *Deſiderius.* Delibero, quid reſpondeam. *Mercurialis.* Subſcribe : Accenditur, ut extinguatur. Quid deſignatur? *Deſiderius.* Homo bibax. *Mercurialis.* Rectè. Apparet tibi virga vel regula fabrilis in undis curva. Quid inde ? *Deſiderius.* Ne crede oculis, falli poſſunt. *Mercurialis.* Ohe, nimis hoc ſimpliciter. Adſcribe : Sibi conſcia recti, habebis bonæ conſcientiæ picturam. Gladius in vagina quid indicat ? *Deſiderius.* Pacem. *Mercurialis.* Scribe : Promptiùs extrahitur, quàm immittitur, exprimes idem quod *Terentius*, omnia priùs experiri, quàm armis, ſapientem decet. En anulum, ſed ſine gemma. Quid cogitas ? *Deſiderius.* Aliquid deeſſe. Bene. Subjunge : Optimum deeſt, notabis hominem doctum, ſed virtutis expertem : Vitreum in oculis globum habes, ſed fractum. Quæ cogitatio ? *Deſiderius.* Fragilem eſſe hominem, *Mercurialis.* Elegantiùs ſi ad Fortunam accomodes cùm dicto : Cùm maximè ſplendet, frangitur. Objicitur tibi ſpeculum, ut Symbolum inde amicitiæ eliceres, quid ſubſcriberes ? *Deſiderius.* Ignoro. *Mercurialis.* Omnibus omnia. *Deſiderius.* Pulchrè. *Mercurialis.* Quomodo per illud Aulicum vel Politicum exprimeres ? *Deſiderius.* Abs te audiam. *Mercurialis.* Adſcribe : Omnem induo vultum. *Mercurialis.* Per fontem delabentem, ut aſcendat, quid ſignes ? *Deſiderius.* Demiſſionem animi ; nam deſcenſus juvat aſcenſum. Idem explicare poſſes per ſpicas plenas ad terram inclinatas ; ſuperbiam verò per vacuas ariſtas

ſe in

ſe in altum attollentes. Quomodo per arborem aliquam mihi deſcriberes Thraſonem inanem? *Deſiderius.* Per plátanum, cum adſcripto: Umbra tantùm. *Mercurialis.* Bellè. Hæc in paradigma ſufficiant.

De rebus animatis multò ſuperiùs & ab initio ferè disſeruimus, quibus non putem aliquid addendum. *Deſiderius.* Nihil magis ad aurem meam. *Mercurialis.* Faciam igitur te iconographum, conjectorem, pictorem, interpretem mutorum animalium. Quid ſibi vult crocodilus hominem plorandô devorans? *Deſiderius.* Heredes avidi, mortem defuncti lugentes. *Mercurialis.* Conjectorem te probâſti: Jam mihi ex minima avicula iconem vindictæ adumbra. *Deſiderius.* In cogitationem venit apicula, quæ, amiſſô aculeô, quô inimicum perſequitur, extinguitur. *Mercurialis.* Ad Solem clarè: Conſuetudinem pravam per quem piſcem indicares? *Deſiderius.* Da moram. *Mercurialis.* Do. *Deſiderius.* Quid ſi? *Mercurialis.* Quid? *Deſiderius.* Quid ſi remora, parvus piſciculus ingentem detinens navim; ſic res minuta, malè asſueta, totum vitæ & virtutis curſum retardat. *Mercurialis.* Proficis. Non eſt, quòd ingenium ampliùs periclitetur tuum; mihi maximè arrident Symbola ex hiſtoriis accerſita. Sic boves Annibalis, faces cornibus præferentes, doctè deſignant terrorem & errorem, dolum, an virtutem timendam eſſe. Regum arcana ſilentiô tegenda, quam feſtivè Alexander Magnus Hephæſtionem docuit, dum ejus oculos ad

los ad Regis literas sensim admoventis ori, anulum sigillarem appressit. Quàm hoc fortunæ & ingenii plenum, si quis Phalerei vomicam hostili telô ruptam convertat in utilitatem quamcunque ex rebus adversis reportatam. Sic Scilúri, Scythárum Regis, sagittæ fasciculô colligatæ, nec nisi dissolutione frangendæ, quàm eruditè vim concordiæ indicant. Sic Alexander Magnus, oblatam Paridis lyram repudians, quàm sapientè ostendit virum fortem & mollitiei contemptorem. Sic Milo, in Philosophorum contubernio in locum columnę ruinam minitantis succedens, & reliquos omnes & seipsum conservans, quàm bene rei labentis publicæ sustentationem denotat. Sic hasta Constantini Magni, in crucem erecta, quàm insigniter telum, terrore plenum, in benignitatis asylum transfert. Et ut ex fabulis quoque aliquid innuam; quàm catè Ulysses ad cantum Sirenum auribus obturatis malóque navis alligatus pingitur, ad exprimendam Castitatem Religiosam votô firmatam. Cum lemmate: canitis surdis, canitísq; ligatis. Hercules infans in cunis serpentes elidens: Virtus non postulat annos. Supersedeo plura in rem præsentem adducere, ne videar velle Soli facem inferre. Si sapienti pauca; nimis multa dixi tibi. *Desiderius.* Quò plura loqueris, hòc pauciora dixisse videris. Unum habeo insuper, quod petam. *Mercurialis.* Pete. *Desiderius.* Quoniam suprà facta mentio de Symbolis Pythagoricis, breviter ut aliquid de iis memores, rogo. *Mercurialis.* Volentem

rogas, & memorem mones; nolo enim hac te eruditionis particulâ fraudare. Ex plurimis pauca accipe, & ex his de illis æstima.

Surgens è lectulo, stragula complicato, id est, manè surgens sensus omnes in Deum compone.

Per dextram templum ingreditor, per sinistram exito. Videlicet templum ingrediens memento, te ad Deum accedere; egrediens, ad mortales te redire.

Dextera cuivis injicienda non est. Non quivis ad amicitiam adhibendus.

Angustum anulum ne feras. Non anxiè nimiùm vivas.

Ignem igni ne addito. Iratum noli stimulare.

Cor ne edito. Abstine curis supervacuis.

Adversùs Solem ne loquere. Noli repugnare manifestæ veritati.

In astra nunquam intende digitum. Viros illustres ne insectare malignè.

In arundineto ne confabuleris. Ne crede, néve familiaris esto levibus hominibus.

Ingrediens egrediénsque valvas osculare. Initia finémque actionum perpende.

Faciem in fluvio ne specta, sed lava. Inanem vultûs tui speciem ne ames.

Sinistrâ manu cibum ne capito. Vive ex iis, quæ jure tibi competunt.

In solitudine sine baculo ne ambula. Unum saltem amicum colas, quô, tanquam baculô, nitaris.

Cibum

Cibum in vas sordidum ne immittito. Cum improbis tua secreta non facilè communices.

Salem appone. Prudentiam ad actiones adhibe. In calceum dextrum præmitte pedem, in lavacrum sinistrum, id est: Ad publicas actiones promptus accede; ad privatas commoditates ardus.

Desiderius. Minervæ noctua es, qui hæc etiam in tenebris vides. *Mercurialis.* Hoc lumen affusum est ab aliis. Forsitan Ægyptiorum Hieroglyphica, de quibus multa, requires. Quod si facis, Cimmerias postulas tenebras, & Ænigmata vix Delphico Deo explicanda. Quid enim? Accipiter illis Deum significat. Scarabæus unigenitum filium: Nycticorax mortem: Pelicanus amentē: Cornices duæ conjugium: Nigra columba viduam: Non vacat plura afferre. Quid, quæso, vilius, quòd per muscam indicent judicium, quia ex diversis panibus purissimum atque optimum arrodit; ablandemus hoc Hieroglyphicum ad pistores, qui dicuntur inde farinæ discrimen capere. Quòd verò musca impudentiæ signum sit, id non est necesse in Ægyptiis Symbolis discere; cùm enim abacta identidem redeat, quis ex vulgo hoc Ænigma non solvat? *Desiderius.* Ægyptiacas tenebras mihi illustrâsti. Musca sim, si quid abs te reposcam ulterius. *Mercurialis.* Et ego Nilus esse volo, unde haurire tibi usque & usque licet. *Desiderius.* Vel si Tantalus sim, restinxisti sitim. *Mercurialis.* Imponamus

mus finem huic Capiti & toti Apparatui nostro Literario. Artem te Symbolicam, quam vocant *Iconomysticam*, plenius docebit *Jacobus Masenius* noster in Speculo Imaginum & *Nicolaus Caussinus* in suo Polyhistore Symbolico.

Caput CI.

Anacephalaósis,

&

Coronis libri ac perlustratæ Eruditionis.

DEsiderius. Quæ tibi pro meritis referetur gratia tantis? Quô duce & auspice ingens peraravimus æquor;

Taurum Neptuno, taurum tibi magnus Apollo.

Vel ut rectiùs loquar: ivimus nec puppe per undas, nec pede per terras: & patuit sine pennis pervius æther. Aut Mercurii certè induimus talaria, quæ sublimes nos æquora supra & supra terrã rapido portârunt flamine, liquidásq; per auras, pérque globum, qui tegit omnia, cœli. Quid enim non lustravimus & spectavimus? visimus initiò quatuor principiorum genera, unne oriuntur reliqua, quippe ex Simplicibus Mixta; deinde majores minorésque flammas, sive per cœlum vagantes, sive fixas & immotas; quíque in terra suscitantur ignes, fumum & favillas emittentes: ætherios quoque tractus & spirabilem naturam jam frîgentem, jam calentem,

lentem, jam alias mutationes ſubeuntem, cum Æolia familia, ventis: Varias quoque impresſiones & meteóra ſive ignea, ut fulmina & tonitrua: ſive aëria & aquea, ut ſunt nebulæ, rores, pruinæ, pluviæ, nives, grandines, & Neptunum cum humidis regni ſui ſubditis, eis tridente jura dantem: & Tellurem ſuo cum fœtu & ſobole; quæque ſub terra latent molliora ſuccorum & duriora metallorum ac lapidum. Hinc progreſſi, perambulavimus ſtirpes vel irrepentes humô: Vel fragiliùs inde ſurgentes: Vel robuſtiùs ſupra eam ſe efferentes. Inde factô ad animalia transitu, oculis ſubjecimus multigenas beſtias, ſive palpatione, ſive reptatione, ſive volatu, ſive natatu ſive greſſu ſibi victum quærentes, aut paſtu enutritos domeſticô: ſeu feras, ſeu manſuetas. Præ omnibus hominem ita contemplati ſumus, ut non extra & intra cutem modò ipſum, ſed oſſa quoque & viſcera pernoſceremus; facultates animi ſcrutati ſumus, ejúsque non minùs quàm corporis vires, ægritudines, afflictiones, defectiones perſpeximus, diverſáque aberrantis naturæ vitia conſideravimus. Mox animum quaſi recreaturi, per hortenſia & ruſtica ſtudia circumduximus: Agricolarum & quorumvis colonorum labores rurales, agrarios, vineaticos, olitorios, arborarios. Exinde nos artes exceperunt mechanicæ; primóque illæ, quibus Ceres conficitur; tum, quibus piſcatu, aucupatu, laniatu curâ pecuariâ caro paratur, & quæcunq; veſca & coctilia artificiô coquinario con-

diuntur. Multiplicis dehinc generis potus degustavimus: rem vestiariam & architectonicam inspeximus, diversásque utensilium fabricas & officinas, figlinam, vitream, metallicam, lintteariam, lignariam, coriariam. Post quæ vidimus, quæ ad iter terrâ maríque faciendum requirantur; quæ pondera machinis tollantur, rotentur, & quamcunque in partem moveantur. Exinde explorata nobis blandimenta sensuum & artes illos oblectandi. Ab his ad animorum culturam transgressi, scribendi, discendi, docendi rationem intelleximus. Percursis scholis Humanioribus tam Grammaticis, quàm Poëticis & Rhetoricis, in Academias nos contulimus, variáque Sapientum studia perpendimus. Sigillatim quæ sit ratio disserendi, & disciplina veri falsíque disputatrix ac judex: quid in natura scrutetur & speculetur Physiologia: quid physiónomus & physiognómon profiteatur. Quò assurgat metaphysica subtilitas, notiones suas longiùs à sensuum objectis abducens, & animas partim à corpore separatas, partim spiritus, nullâ concretione corporeâ unquam implicatos; & mentem illam æternam, Primúmque rerum omnium Motorem, omniáque ab illo dependentia & *Esse* suum trahentia, mirabili sagacitate, quantum rationi concessum est, permeans & pervadens. Subinde ad Mathematicas disciplinas pedem promovimus, & attentè auscultavimus, quomodo Arithmetica numerorum rationes ineat; quâ suavitate sonos attemperet Musica: quâ

quâ proportione mensurationes magnitudinum, figurarum, partitionum Geometria componat & inter se conferat; quô libramentô Statica res ad trutinam & stateram ponderet; aut rem nummariam ad monetarias Leges exigat, & novæ veterísque pecuniæ valorem indicet. Optica nos docuit miram in visu variationem & hallucinationem. Geographia globum terrestrem ostendit, & expressas in eo terrarum mariúmque situs, ambitus, plagas, habitatores. Astronomia ad exhibitionem Sphæræ cœlestis velut ad Solem monstravit stellarum motus, vias, discessiones, & observabiles posituras. Nec defuit Fastorum Computatio, quæ tempora in seriem & certas periodos digessit ac disposuit.

Post hæc Chronologia, non tempora tantùm, sed quæ in temporibus acta gestáque ab orbis ortu usque ad nostros, quos vivimus, annos compendiô enarravit. Nec Historia nesciri voluit, & quis modus, quódque discrimen in rebus enarrandis sit, exposuit. Inter has artes eminuit comitas & affabilitas Philosophiæ Moralis seu Ethicæ, quæ mirâ nobis claritate explanavit officia Prudentiæ, Temperantiæ, Fortitudinis, Justitiæ, Civilitatis morum. Accessimus porrò Chirurgos, Pharmacopœos, Medicos, & quæ ad salutem corporis conservandam morbósque pellendos pertinent, non negligenter didicimus. Jurisconsultos postea & Juris tribunalia visitavimus, & nostri veterísque ævi Judiciorum formas obser-

vavimus. Ad Reginæ quoque Theologiæ limina admiſſionem habuimus, & quid ex illius ſpeculatione vel credendum, aut piè ſentiendum, vel ex praxi agendum ſit, aut omittendum, reverenter excepimus.

Ex Lyceo Academico digreſſi, privatas ædes intravimus, & officia patrum matrú[illegible] familias, conjugum, parentum, liberor[illegible] propinquorum, dominorum, famulorum expendimus. Hinc in publicum & forum procedentes, perſpeximus, quid Societas Civilis exigat, quæ habitantium & habitationum ornamenta & commoda: quæ Legum juſſa: Magiſtratuum ſcita: Parentium obſequia. Inde, quoniam multùm ad Politiam attinet rerum venalium cura, pedem tabernis mercatorum intulimus, &, quid poſſint, quid obſint Reipublicæ, in oculos & cogitationem vocavimus. Et quia non Legibus tantùm conſtringendus eſt animus, ſed unà cum corpore relaxandus quoque; vidimus modos multifarios relaxationum & ludorum. Inter quos cùm convivia magnum obtineant locum, ſpectavimus varios Convivantium ritus. Cùm jus naturæ perſolvendum ſit omnibus, quæ juſta defunctis debeamus, cognitioni & curæ habendum duximus. Rebus ſic in Republicis conſtitutis, quò Regum ſe potentia & majeſtas extendat, haud otioſi inquiſivimus; quæque ſint aulica munia ac ſervitia, longô ordine aſpeximus; à ſceptris verò & coronis cùm vel ambitio vel invidia abeſſe non poſſit, turbas ſeditionum & bellorum tumul-

tumultus in conspectu habuimus, & quidquid ad cruentum Martis opus spectat. Hinc nobis Religio, sine qua nulla salus nec bello paci aras suas monstravit, &, quid Deus sit, quæque Deo debeantur obsequia, declaravit. Ritè olim Numen coluerunt Hebræi, postea superstitiosè & sacrilegè, cùm Servatorem gentis humanæ, cœlô missum, etiamnum hodie pertinacissimè repudient. Post Judaismum ad Idolomaniam ora gressúsque convertimus, & quàm latè tenebras & insaniam propagaverit, dolentes recoluimus. Ab his malorum portentis ad pestilentiorem Hydram oculos refleximus, ac execranda Mahometis dogmata non sine terrore percepimus. Exinde respiravimus, ubi nos Christiana Religio, seu Fides Orthodoxa, per sacratissima & castissima sua Mysteria, amantissimè prehensos manu circumduxit, miráque dulcedine delinivit. Sed, heu me! in quas pestes mox incidimus, illæsi tamen, (qui Superûm favor & tuus est ductus) quas vel nominare, nedum sectari, nobis honori est. Monstra, horrida monstra! Hæreses.

Atque sic iter absolveramus nostrum; cùm tu, gratiam aucturus gratiâ, ad numerum explendum centenarium, tria addidisti Capita, tanquam tres Charites, quibus me tibi ita devinxisti & obstrinxisti, ut rubendô & tacendô malim loqui; quàm fandô, nihil dicere. Qualis exivi! qualis redeo domum!

Quas tibi persolvam grates! quæ digna reponam
Munera? vos Superi, meritis date præmia tantis.

Mercurialis. Quis entheus te calor agitat, *Desideri?* Quas tu mihi grates memoras, in te refundo libens, & illud *Terentii* repono:

Si tibi quid feci, aut facio, quod placet, (Simo) &
Id gratum fuit advorsum te, habeo gratiam.

Præstitutam emensi sumus viam, meô non minùs solatiô, quàm tuô gaudiô & commodô, si, quod præ te fers pretium, itineri nostro à doctrina accesserit. Et quia pro candore meo nihil tibi dissimulo; nolim, existimes Corinthum te appulisse, si, mecum hunc Rerum & Verborum Apparatum perlustrandô, totum vidéris tibi Eruditionis orbem pervasisse: Crede mihi, si verum loqui volumus, magis in exordio quàm in terminis sumus. Quod si aliquatenus prodiimus, vestigia tamen impressimus, quæ in summo hærent. Graviore opus est pede, & fortiùs fixô, si, quæ de artibus & scientiis perambulavimus, altiùs penetrare velimus. Id modò nobis propositum fuit, ut quod in officiis *Tullius* filium suum monuit, orationem efficeremus pleniorem. Tu utere & fruere, quod tecum tuíque æqualibus sine invidia communico, & sine fictione didici; eóque tuam refer doctrinam omnem, ubi novum sidus mices inter illos, qui, quòd fuerint cum virtute docti, fulgebunt in perpetuas æternitates. Vale, & vive memor mei. *Desiderius.*

Spiritus hic vacuas priùs est tenuandus in auras,
Quàm subeant animo meritorum oblivia nostro.

Ad majorem DEI gloriam
Eruditionis incrementum.

Index primus Capitum.

Cap.

XXXIX.

LXII.

LXXXV.

Index

Index II rerum potiorum.

Ædi-

Areolæ

B.

C.

Calen-

Dolia-

E.

Fla-

Græcia

H.

Horti-

I.

L.

Leo.

Machia-

M.

Messis.

N.

Nuptia-

O.

P.

Phœnix.

Regi-

S.

Sobrie-

Trochlea.

SYLLA-

SYLLABUS ONOMASTICUS,

seu

Index Latino-Germanicus potissimorum vocabulorum vim & significationem exhibens.

VOcabulorum Elenchum adjicio, qui vicem Nomenclatoris esse queat; sive spectes Latinarum vocum, sive Græcarum communiùs receptarum, numerum, & multiplicem significatum ac sensum. Notiones Vernaculæ eas subjeci, quas putabam delicatioris Germaniæ auribus servituras; haud ignarus, in aliis atq; aliis Teutonum regionibus & artificum officinis mirum quantum, & vi significandi & dialectô eas variare. Poteram haud dubiè longè plures rerum singularium appellationes persequi, nisi memor, Indicem me conficere, maluissem digitum potiùs intendere Lectori, quàm injectâ prehensum manu per abstrusas insuetarum dictionum latebras circumducere. Præterquam quòd infinitum & frivolum esset, minutias omnes excutere, & quidquid uspiam latet Nomenclationum, è Grammaticorum dumetis excitare. Scio, quàm spatiosus pateat campus familiares, Mechanicis præsertim artibus, voculas venanti, quas suis cum significatis licebit, credo, nobis, qui Liberaliora tractamus, impunè præterire, ne videamur

Latinam

Latinam velle linguam, ut doctorum quispiam asserit, tabernarum sordibus collutulare. Accedit, quòd, si rerum quarumvis indigitationes sint adferendæ, necessitas imponatur, omnem, quàm latè se extendit Græciam, nominum indagatione pervestigandi, auresque Latinas peregrinis & inusitatis vocibus obtundendi. Satis sit, hoc nostrô labore additamentum aliquod Litterariæ supellectili adjectum esse; quàm qui augere collaboraverit, gratias ei multas debebimus, quòd operam operæ jungere &, in commune Latinitatis Bonum, studium voluerit & industriam consociare. Curas fortasse secundas & nos suscipiemus, quibus & prata nostra siciliantur, & agri spicilegiô repetantur. Id nunc monemus, ut, si quod vocabulum in Alphabeti serie quærenti non occurrat, vestigium illius tanquam Partis sub Toto, aut Speciei sub Genere indagandum putet.

Index III Latin. & Germanicus.

A.

Abactor, abigeus, Viehdieb.
ábacus, abaculus, Credentztisch / die Blatten / und Bläute oben und unter der Seulen.
ábacus calculatorius, Rechentisch / Rechentafel oder Tuch / lusorius, Bretspiel / Schachbret.
ab aure, geheimer Secretarius oder Raht / ab epistolis, à Secretis, Secretari / ab intestato, ohne Testament / à commeatu, Proviantmeister / à commentariis, Geschichtschreiber / à cubiculis, Cammerherr oder Diener / à libellis, Cantzler / à memoria, Einsager / à pedibus, Laggey / à poculis, Mundschenck / à rationibus, Rentmeister / Rechenraht / Rechenmeister.
ábavus, Großvatters Vatter / abavia, des Großvatters Mutter / abavunculus, des Groß-Vatters oder Groß-Mutter Bruder / abmatertera, der Groß-Mutter Schwester.
abdomen, Schmeerbauch.
abies, Tannenbaum / Fichtenbaum.
ábiga, ájuga, Feld-Cypreß.
abjugare, abjungere, ab- oder außspañen.
ablaqueare, umgraben.
ábnepos, der Dritt-Enckel.
abnodare, die Knorren von Bäumen hauen.
abolla, Juppen / gefütterter Kleid / Kriegs-Kleid.
abortívum, abortio, abortus, Mißgeburt.
abrótonum, Stabwurtz / abrotonum femina, Cypreß-Kraut / abscessus, apostéma, atis, inwendig Geschwer / Apostem.
absinthium, Wermut / Ponticum, bester Wermut / absinthítes, Wermut-Wein / absinthium seriphium vel marinum, Wurmsamen.
absis, idis, die Krümme des Schwibbogens / der Bogen am Rad / oder Felge.
abyssus, Abgrund.
acanthis, idis, Zeißlein / Distelfinck / Stiglitz *cuidam*.
acanthus, Bärenklau / herba.
ácarus, Milben im Wachs / oder Meelwurm.
acatalecticus versus, dem keine Sylbe abgeht.
acatium, Jagtschifflein, item das grosse Segel im Schiff.
accensus, Weibel / Diener der Obrigkeit / castrensis, Feldweibel.
acceptatio, *Ulp.* Quitantz / Quittung / Bezahlungs-Schein von dem Glaubiger gegeben.
accessio, Zubuß / Zugab / Zumaß.
accessus, inaccessus locus, wegsam oder unwegsam.
accipiter, ris, Habicht / avis, fringillarius seu nisus, Sperber / stellaris, Blaufuß / accipitrina, Habichtkraut.
accipitrarius, Falckner.
acclivis locus, stotzig.
accubitum, *Lampridio*, Lotterbett.
acer, Ahornbaum / Maßholderbaum / acernus, adj. das darvon ist
acerra, arcula thuris, Weyrauchschifflein.
acetabula pl. Krebs- oder Scorpions-Scheer.
acetabulum, seu oxybaphum, Essig-schüsselein / die Büchs oder Höle der Hüfft / in welcher die obern Schenckel sich umkehren / Græcis córyla.
acetaria, pl. Kräuter / so man aus Essig ißt.
acetum, Essig / aliquem acetô perfundere, dapffer waschen / acetarium, Salat / acetarium intybaceum, *Plin.* Endivi-Salat.

achátes,

addictio, das Hergeben der Wahr.
additamentum, Zugab/ Zubuß.
adductus, accessus, Lauffgraben / approches, Ital.
ad libellum & normam exigere, nach der Bleywag und Winckelmaß etwas richten.
administrator, Verwalter.
admissionales, *Lamprid.* qui admittunt salutatores Principis, Portir / custos cubicularius.
admissura, Springzeit des Viehs.
Adonidis horti, Blumen in Scherben vor den Fenstern.
adoptio, Aufnemung an Kindesstatt / adoptivus, angewünschter Sohn.
ador, indecl. reines Korn / adorea, Kriegslob und Ehr / adoreæ cannæ, Hollippen.
adstipulator, Mitstimmer/ Verwilliger.
adstrictorius, adject. das zusammenzie het/ catena adstrictoria, Spannketten zwerch über den Wagen.
adstrigmentum, Laschen der Schuh/Nestel/ adstrigmentum solearum muricatum, spitzig Schuheisen.
adventitius, adj. das anderswo her ist.
adventores, die einen offt besuchen.
adventoria epistola, *Mart.* die man den Ankommenden entgegen schickt.
adversaria, pl. Rottirbuch/ Sudelbuch.
adversitas, *Plin.* antipathia, repugnantia, natürliche Widerwertigkeit.
adulatorius, adj. *Tacit.* schmeichlend.
adumbratio, Abriß des Gemähls / Uberschattung.
adytum, innerster Ort der Kirchen.
ædes ruinosæ, baufälliges Haus/ ædicula, Capell/ Häuslein / ædilis, Bauherr/ ædilis Cerealis, Brodbeschauer/ oder Brodwäger / æditimus, æditus, Meßner/ Sigrist.
ædificium sartum, tectum, ein Bau / so im Dach und Gemach erhalten wird.
ædificium suspendere, auf ein Gewölb bauen.
ægilops, ópis, wilder Habern / fliessende Löchlein im Augenwinckel / fressende Augenschad.
ægris, idis, Brustharnisch / Krebs.
ænea fistula, Schießbüchs.
æneum tympanum, Heerpaucken.
ænigma, Rätzel oder tunckele Frag.
æquamentum seu æquilibrium, Justand des Gewichts.
æquator, ein Himmels-Zirckul / der die Himmels-Kugel in zwey gleiche Theil scheidet.
æquinoctialis scilicet circulus, Mittels Lini oder Zirckul des Himmels.
æquinoctium, Zeit / wann Tag und Nacht gleich ist.
æquor, das Meer / æquor campi, flaches Feld.
æra, æ, numeri nota in moneta veteri, item, der Anfang einer gewissen Zeit.
æra clusilia pulsantur, Sperrglocken / incendiaria, Feuerglocken / Martia, Sturmglocken.
æramenta, pl. Kupfergeschirr / æratus, verkupfert.
æramentarius fusor, ein Rotschmidt.
æraria officina, Kupferschmidte/ fodina, Ertzgrub / ærarius faber, Kupferschmidt / ærarius scalptor, æris cælator, Kupferstecher / ærarius scriba, Rent- oder Rechenschreiber / æris cælamen, cælatura, scalptura æraria, die Kunst Kupfer zu stechen.
ærarium, Schatzkammer / Stadtseckel.
ærarius seu capite census, der das Burgerrecht verloren / oder nie gehabt / sondern Kopf- und Steuergeld geben muß.
ære dirutus miles, dem man zur Straff keinen Sold gibt.
æreolus, ein kleiner Pfenning / deren vier einen Creutzer machen / æris flos, ærugo, Grünspan / Kupfergrün / Kupferrost / æris squama, Kupferschlag, ærugo, Mühltau / æruginosus, rostig.
ærumna, ærumnula, ferculum institorum, Krächsen/ Tragriem.

analogia,

apodyteri-

Silbergrub / Wechselbanck / argentarius coactor, Pfenningmeister / argentatus, adj. versilbert / argentosus, adj mit Silber vermischt / argenti fodina, Silbergrub.
argentum grave, Silberkloß / infectum, rude, ungearbeitet / gediegen / das noch in Plantschen ist / signatum, gemüntzt / pusulatum, geläutert / excoctum, fein Silber / pastulátum, Silberscheiben oder Plantschen / escarium, silberne Credentz / probum, gut Silber.
argentum vivum, hydrárgyros, Quecksilber.
argilla, terra figularis, Degel / Hafner-Leim.
argumentum, Beweis / kurtzer Begriff eines Dings
argyritis, spuma argenti, Silberschaum / argyrothéca, Silberladen / argyropóla, Silberkramer.
aries mútilus, am Horn gestutzter Widder / aries, instrumentum seu tormentum militare, Maurnbrecher / arietáre, mit dem Horn stossen / zu Boden stossen und werffen.
arinca (typha, ólyra) Ammel-Korn / welscher Weitzen.
arista, die Spitz an Aehren.
aristocratia, Regirung der Fürnemsten.
aristolochia, Oster-Lucey / herba.
arithmética, Rechenkunst.
arma Cerealia, rustica, nautica, coquinaria, scholastica, tonsoria, &c. Allerley Werckzeug und Rüstung.
armamentarium, Zeughaus / Rüstkammer / armamentarius, Harnischmacher / armamenta, pl. allerley Werckzeug.
armarium, armariolum, Behaltnüß-Kästlein.
armentum, Heerd grosses Vieh / armentarius, Roß- oder Küh-Hirt / armentalis, adj. was unter grosses Vieh gehört.
armilaus, *Vet. Lex.* der München Scapulir.
armillati cursores & tabelliones, mit Wappen versehen.
armilla, Armband / armillátus, adj. bero trägt / armillum, Weingeschirr / Communicanten-Becher / item, ein Pfännlein oder Schüsselein / darein die Stefften gehen / Latinis etiam umbilicus, vertibulum.
armilustrium, Musterung / armistitium, Stillstand / Instand der Waffen.
armus, Brust oder Schulter an dem Vieh / armus leporis vel cervi, der vörder Lauff / ánseris, der vördere Flügel.
aróma, Gewürtz / aromatarius, Gewürtz-Krämer / vel aromatopóla, aromatopólium, Gewürtz-Krämerey / aromatopolium sive taberna aromataria, Gewürtz-Laden.
arquata, Brachvogel / Regenvogel.
arra, vel arrha, vel árrhabo, Mahlschatz / Häfftleingeld / Dingpfenning / Pfandschilling / emptoris est arra, rei emptæ árrhabo, Leykauff.
arrectarius, adj. was aufrecht steht.
arreptitius, *Perotto*, ein Besessener vom bösen Geist.
arse verse, Tuscorum linguâ, hüts Feuer wol.
arsénicum, Operment oder Hüttenrauch / succus concretus, in metallis natus, auri colorem imitans.
artemisia, Beyfuß / S. Johannis Gürtel / herba haut dissimilis absynthio.
ártemon, onis, der grosse Segel.
arteria, Puls-Ader oder Schlag-Ader.
arteriæ leniores celerioresq; sunt aspera arteria, Gurgel.
arthrítis, idis, Zipperlein / Gliedersucht / Gleichweh / morbus articularis, arthriticus, der das Zipperlein hat.
articulus, Gleich / Absatz des Bergs oder der Schrifft / articuli, Satzstück / Gliedlein / articulatio, Verderbung der Knöpff an den Rebzweigen.
artócreas, atis, Fleisch-Pasteten.
artoláganus vel artolaganum, Brod-

Kächlein / Schnidt - Kächlein / crocatum (croci vel ovi luteô infectum) güldene Schnittlein.
artopemma, atis, Brodbretzel / cerásinum, Kirschenbretzel / durácinum, Weichselbretzel / malinum, Aepffelbretzel / sambuceum, Hollerbretzel.
artóphylax, Brodhüter.
artopta, gen masc. Hosti - Eisen.
artotrogus, Brodfresser.
artus, pl. Glieder / Gelenck.
arvina, Feiste / Schmeer.
arum, Teutsch Imber.
aruncus, Geisbart.
arundo aviaria vel aucupatoria, Vogel-Rohr / arundo, Mos - Rohr / Stab.
arvum, ein gebrachtes Feld / geährter Acker.
as, assis, ein Pfund / Geld bey einem Creutzer werth / as ligularum, Duget Nestel.
asarotum, künstlich besetzter Boden / eingelegtes Esterich.
ásarum, Haselwurtz / herba, *Plin.* bacchar.
ascaules, Sackpfeiffer.
ascia, Axt / Beil / capitata, Schlag - Axt / bipennis seu anceps securis, Zwerch - Axt / zu beeden Seiten schneidend oder hackend.
ascii, sind Völcker / die nie keinen Mittags - Schatten haben / amphiscii, welche auf beeden Seiten Mittags-Schatten haben / heteroscii, welche den Schatten nur auf einer Seiten haben / periscii, welche den Mittags-Schatten rundlicht haben.
asclepias, adis, Schwalben - Wurtz.
ascoliasmus, das Hupfe oder Steltzen auf einem Fuß.
ascopera, Sattelltasch / Wetschker / Weidsack.
asellus marinus, Stockfisch.
asilus, Roßbrem.
asio, Kautz / Ohr - Eul.
asotus, Verschwender.
asparagus, Spargen.
aspergillum aspersorium, Weihwadel / Spritzwedel.
asphaltus, Erdbech.
asphódelus, Goldwurtz / Affodillwurtz / hástula regia, flos.
asplénum, Miltzkraut / Hirschzung / item, scolopendrium.
aspretum, ein rauher / steinigter Ort.
assamenta, pl. Dillen / Latten / Bretter / assare, brettern / braten.
assa vox, Stimm ohne Instrument.
assecla mensarum, Tellerschlecker.
asser pavimentarius, Bodenbret / tabularis, Tafelbret / assercula, Bretlein / asser ocreis diducendis, Richtbret der Schuster.
assessor, Beysitzer bey Gericht.
assulæ pinastri, Kien / assula sutoria, Schneidbret / assulæ doliares, Faß-dauben.
assulæ, schidia pl. Hackspän / Hobelspän / Scheiterspän / Schindel / assulatim, *Plaut.* Scheiterweis / assulatim confringere, dividere, dissecare, zertrümmern / zerspänen / assulatim concidere panem, Schnidtlein in die Suppen schneiden / assulas inspicare, Schindel zuspitzen.
assum vitulorum, Kälberbraten / assatura, daps assaria, assa caro, fricta, Bratens / assator, frictor, ders brätet / assum armi, Brustbraten / renum, Nierenbraten / costarum Rippbrätlein / lumborum bovinorum, Lem - oder Lendbraten.
ástacus, cámmarus, Meerkrebs.
aster, éris, Atticus Schattenkraut / Sternkraut / etiam stellaria, *Plin.* bubonium.
asteriscus, Sternlein / asterismus, Gestirn.
asthma, asthmáticus, Keucher / engbrüstig.
astrágalus, Würfel / Seulenring / oder runder Stab daran / astragalismus, Würffelspiel / item, *Plin.* glandulæ, herba, Erdmör / frondibus ut hedera.

astrolo-

B.

bimestris,

man bald in kurtz / oder auf den Sand kommt / aqua brevis, seicht.
breviare, abbreviare, *Quintil.* abkürtzen.
breviarium, Auszug / kurtzer Inhalt / Begriff.
brisa, Weintreber mit Wasser vermischt / zu einem Weinplempel.
britannica seu cochlearia, Löffelkraut.
bronchus vel broncus, vel brochus, langmaulet / der fürbleckende Zähn hat.
brontia, Donnerstein.
bruchus, Käfer / Krautwurm.
bruma, dies solstitialis in hieme, Sonnenwendtag im Christmonat / den 22 Decembris.
brya, æ, kleiner Tamerisk / daraus man Kleiderbürsten macht.
bryonia, Hunds-kürbis, herba, schwartz Stickwurtz.
búbalus, Büffel.
bubile, Ochsenstall / búbsequa, Kühhirt / bubulcus, idem, bubulcitari, *Plaut.* Kühtreiber.
bubo, Uhu / Nacht-Eul / item, ulcus inguinarium, Schüler oder Drüsen am heimlichen Ort / vergiffter Beul.
bucca, die Höle der Backen oder des Munds / buccea, buccella, Mundvoll / Bissen / buccellatus, adj. in Bissen geschnitten / buccellátum, Piscotenbrod / bucco, bucculentus, großbacket.
búccina, búccinum, Zinck / oder Blashorn / Gattung der gespitzten Meer-Muscheln / buccinator, Zinckenist / Hornblaser / Hornfisch.
búccula, Theil des Helms / so die Backen bedeckt / Helmvisir / buccularius, Blattner / Harnischmacher.
bucéphalus, Pferd mit einem Ochsen-Kopff.
búcerus, adj. was Kühhorn hat.
bucólica, pl. Hirten-Gesang.
búcula, junge Kuh / Kühlein / búculus, Oechslein.
bufo, Krote.
buglossum vel buglossus, vulgò borrágo, Borretsch / buglossum magnum, Ochsenzung / herba.
bulbus, Kolwurtz / eine jede runde Wurtz mit vielen Schalen oder Zwibeln / bulbus vomitorius, Narcißzwibel / *Plin.*
bulga, Satteltasch / Wätscher / Watsack.
búlimus, bulimia, Wolfshunger / morbus.
bulla, Wasserblase / moschi, Bisenknopff / runder Knopff an einem Nagel / Spangen / Halszierd der Kinder / aqua bullans, mit Blätterlein / bullatæ nugæ, hochprächtig Geschwätz.
bumastis, Traub mit grossen Beeren.
bumulgus, Kühmelcker.
buphthalmus, Kuh-Augen.
bupreſtis, idis, wild Köhlkraut / Roßkäfer / Knolfter.
bura vel buris, Pflugkrümme / darinn das Pflug-Eisen.
burdo, *Ulp.* Maulthier / Maul-Esel.
burrus vel byrrhus, röthlich von Speis oder Tranck.
bustum, Ort / da man vor Zeiten den todten Leib verbrennt / bustuarii, Fechter darbey.
buteo, accipitrum genus, Raubvogel / Busart / Moo-Ochs.
butyrum, Butter / Ancker / Schmaltz / butyratus, adj. butyrum agitare, jactare, ausrühren / fit crebrò jactatu.
buxus, Buchsbaum / buxeus color, bleich.
byne, Maltz / polenta non commolita, hordeum seu triticum tostum.
byrsa, Leder.
byssus, zarteste Leinwad / byssinus, adj.

C.

Cácabus, Pfann / Kessel / Mushafen / cacábulum, Kesselein / Pfännlein.
cachexia, Undauung des Magens / cacostomachus, der einen schwachen Magen hat / cacochymia, Magenweh.
cachinnus, laut Gelächter.

cacópha-

calva,

cárica,

Läs / manipulum vincere, eine Läs stechen / manipulares semel, iterum ferire, in potestatem redigere, &c.

chartulæ lusoriæ pictæ, Kartenspiel / satelles major, Obermännlein / minor, Untermännlein / dyas, adis, Sau oder Daus / trias, adis, ternio, Dreyer / tetras, adis, quaternio, Vierer / quinio, pemptas, adis, Fünffer / sexio, Sechser / hebdomas, Siebener / ogdoas, adis, Achter / enneas, adis, Nenner / decas, Zehner ; folium cordis, nolæ, glandis, frondis, Hertz / Schellen / Eichel / Laub oder Gras / charta victrix, Stichblat / charta gubernatrix, index, Oberblat im Rauschen / vertere chartam indicem, das Oberblat umschlagen / tribus nolarum, cordium, glandium, querna est dominatrix, Schellen- Hertz- Eichel- Laub- Farb ist die meiste / geht vor / rex nolæ seu nolanus, Schellen-König / rex cordis seu cordatus, rex quercûs seu quernus, rex graminis seu gramineus, frondarius, frondifer, Hertz- Eichel- Laub- König / dyas nolæ seu nolána, Schellensau / &c. binio, ternio cordátus.

Quoniam variè luditur pictis pagellis, juvat aliqua horum lusuum genera huc apponere:

Piqviren / Piqvet / vox Gallica, Latinis pungere, quia certatur pluribus punctis, seu numeris colligendis. Distributis duodecim aut pluribus foliis, & pro lubitu rejectis, quæ minùs faciunt ad lucrosam chartularum compositionem, substituuntur alia. Vincit, qui prævalet vel colorum concordiâ, Germanis, die Farb oder Rümel / vel æqualitate numerorum, aut figurarum chartis impressarum, das Gleich / vel gradatâ plurium paginarum serie, die Tertz / die Quart / die Quint / &c. vel foliis hosti ereptis, unde manipulus victor, die Läse. Qui ex his vel omnibus vel aliquibus prior tulerit centum & unum puncta, seu numeros, victoriam habet & lucrum.

Trumpffen à triumpho dicitur, illius scilicet coloris, quem supinata chartula exhibet, quam indicem, seu dominatricem, aut gubernatricem appelles; nam ipsa ejusque tribules dominantur, vincunt, triumphant reliquas omnes, dum citiùs numerum unum supra trigesimum conficiunt. Quando lusum hunc tribus peragunt foliis, & in singulos foliorum jactus provocant; licétque minùs bene chartulis instructo declinare fortunā, vocant Labèt, Gallicè.

Trisäggeln. Peregrina vox est. Luditur quatuor chartulis, duabus tectis, duabus inversis seu retectis; vincit, qui feliciùs componit vel plures unius coloris pagellas, Germ. der Fluß. Vel æqualis figuræ numerive chartas, das Gleich. Premunt sese mutuò lusores, dum nummulis, ad sortē primò depositā, identidē adjectis, se lacessunt, terrent, terrentúrque.

Ein und vier Zehen lusus est, quando retentis in chartarum manipulo etiam minutis numeris, Germ. die junge Karten; quales sunt binio, ternio, quaternio, certatur, quis prior dictū colligat numerum. Victorem quoque faciūt tres paginæ numero similes, das Gleich / aut tali trium numerorum minutiâ, ut septenarium non excedant, das Wintzig.

Rauschen vocatur, quando supina seu inversa distribuuntur folia, vincit, cujus paginæ plures unius coloris numeros præ se ferunt.

Den letzten Stich appellant, quando certatur, quis è quinque pagellarum jactibus ultimò feriat adversarium, & mactet.

chartularum lusoriarum artifex, Kartēmacher / vel chartularius, pictor chartularius, Briefmahler.

chasma, atis, grosser Spalt oder Klufft.
chelæ pl. die Krebs- oder Scorpion-Scheer-/ brachia forcipata.
cheleuma, atis, Schusterdrat/ cheleumaticus fascis, Streichhader.
chélidon, ónis, die Höle des Roßhufs.
chelidonia & chelidonium, Scheelkraut/ Schwalbenstein.
chelonitis, tidis, vel chelonites, Krötenstein/ Schildkroten-Dach.
chelonium, Zuggestell/ darinn die Wellen umgetrieben wird (súcula.)
chelys, yos, Geigen/ gravis, Baßgeigen/ acúta, Discantgeigen/ media, Tenor- oder Alt-Geigen.
chenoboscium vel chenotrophium, Gänsestall.
chiliarchus, Haubtmann oder Oberster über 1000 Mann.
chilo, onis, der grosse Leffzen hat.
chimæra, Fabelthier.
chiragra, das Zipperlein in Händen.
chirógraphum, Handschrifft/ Verschreibung/ chirographarius debitor, verschriebener Schuldner.
chiromantia, War- oder Weissagung aus den Händen/ chiromantis, solcher Warsager.
chirónomus Gauckler mit den Händen/ Taschenspieler/ chironomia, solche Gauckelerey.
chirothéca, Handschuh.
chirurgus, Wundartzt/ Barbierer/ chirurgia, die Kunst.
chlamys, ydis, Reitrock/ chlamydula, *Plaut.*
chloris, idis, Grünfinck/ vireo, onis.
chœnix, icis, Geschirr oder Maß/ so hält zween sextarios oder eine Bayrische Maß Wein.
cholera, Uberlauff der Gall.
chorda, Saite/ vide hypate, chordapsus, morbus iliacus, Bauchgrimmen.
choréum, Tantzhaus/ choreuma, atis, Tantzlied/ choréa, Tantz/ choreutes, æ, Tantzer.
chorobates, Richtscheid oder Richtschnur das Wasser zu messen. S. Jacobs Stab/ libra aquaria.
chorographia, einer Landschafft Beschreibung.
chorus, Versamlung der Singer/ ara primaria, Chor-Altar/ chorodidascalus, Chor-Regent/ choragus, Tantzmeister/ Vortantzer/ Spielmeister/ choraucus, Chorsinger/ choragium, der Ort der Platz/ oder die Rüstung zu dem Tantz oder Schauspiel/ choraules, Tantz-Pfeiffer/ Flötist/ Schalmeyer/ Zinckenist/ Posaunenblaser im Chor/ choreuma modulari, zum Tantz aufmachen.
chria, eine kurtze Darthuung oder Erweiterung eines Dings.
chrisma, atis, Salbung.
chroma, atis, Farb/ item, Coloratur im Gesang/ die Läufflein/ chromatica ornamenta.
chronica pl. Zeit oder Geschichtbücher.
chrysánthemon vel um, S. Johanns Blum/ Römische Camillen/ Schmaltzblümlein/ Goldblümlein.
chrysénderon, i, Geschirr mit erhebter Arbeit und Zieraten.
chrysitis, spuma auri, Schaum/ Schaum des Golds.
chrysocolla, Berggrün/ Gold-Lot/ Borris/ chrysis, idis, idem.
chrysólithus, gelblicht/ Edelgestein.
chrysomélum, malum aureum, guldener Apffel.
chrysopœus, Goldmacher/ vulgò alchimista, chrysopœia, Alchimey/ Goldmachung.
chrysóprasus, Edelgestein/ grün und goldlecht.
chrysulca, aqua secretoria, Scheidwasser.
chylósis, concoctio prima, die erste Däuung.
chylus, der dicke Safft oder Marck von den Speisen/ undäuete Speis.

chymus,

chymus, röthlichte Materi / welche aus dem chylo herkommt / und zu Blut und Fleisch wird.
chytrinda, lusus puerilis, Rupffen oder Birnschütteln.
chytropus, Dreyfuß / ollæ sustentaculū.
cibaria res, vulgò victualia, Proviant / item, cibaria pl.
ciborium, ein grosses Trinckgeschirr.
cibus modificatus, id est, digestus, *Cic.*
cicáda, Heuschreck.
cicatrix, îcis, Schramme.
cicer, cicércula, Kicher-Erbis / Ziser-Erbis.
cichoreum vel cichorium, Endivi-oder Cichori-Salat / Græcis íntybus & intybum.
cicindéla, Liecht-oder Nachtmuck.
ciconia, Storch / Kranch oder Auffzug / geranium Græcè.
cicum vel cicus aut cicum, das kleine Häutlein im Granat-Apffel / damit die Kernlein umgeben.
cicúta, Schirling / Wüterich / vergifftes Kraut.
cidaris, Persianischer Hut oder Hauptzier / Turbant.
cidonium malum, Kütten.
cilicium, ein Kleid vom rauhen Haar der Böck oder Geis / cilicina vestis, à populis cilicibus, apud quos primùm confecta.
cilium, die Augbraen / supercilium, Ober-Augbraen.
cilo, onis, Spitzkopff.
cimelium, Geschmuck / Kleinod.
cimex, icis, Wantzen / Schnacken.
cimolia terra vel creta, WalckerErd / die Tücher weiß zu machen.
cinara, Artischock.
cincinnus, krause Haarlocken / cincinnorum fimbriæ, herabhangend / cincinnátus, adj.
cincticulus. adj. ein Gürtlein *Plaut.*
cinclus *Suida.* Wasserstelz.
cinctus, ûs, Gürtel / Gurt in Gebäuen / krum̃ Holtz oder Rippen des Schiffes.
cinctus Gabinus, Rock unter die Achsel umgeschlagen.
cindalismus, lusus puerorū, Geiswerffe.
cineralia pl. Äschermittwoch / antecineralia, Fasnacht.
cinerarius, ciniflo, ónis, der das Haar krauset / Feuer-Anblaser.
cingula, æ, Roßgurt / cingulum militare, Pantelir.
cinis lixivus, Laugaschen / lixivium, Laug.
cinnábaris, Zinnober.
cinnamómum, ciñamum, Zimetrinden.
cinnus, Haarlocken / Vermischung vieler Dinge.
cippus, ein Stock / darein man die Ubelthäter mit Füssen oder auch mit Händen zwingt / Grabstein / aufgeworffene Erden.
circenses ludi, allerhand Kurtzweil mit Ringen / Rennen / circus, der Reñplatz.
circúitor, circuitio, Rondirer / feilträger. Buttenkramer / circultores castrenses, Marckedenter / circulatores Ægyptii, Zigeiner
circulator, circulatrix, Abentheuer / Landstreicher / Theriacks-Krämer / fahrender Schuler / Zähnbrecher / circumforaneus medicus.
circulus, Kreis / Ring / circinus, der Zirckel / circinàre, circuláre, rund machen / circulatim, in die Runde / circulus cribri, der Sarck.
circulus doliaris, Reiff / circulô ludere, Reiff treiben.
circumcellio, falscher Einsidel.
circumcisura libri, der Schnitt des Buchs.
circúmpedes, Laggey.
circumscriptor, Betrieger.
circumvallatio, Einschliessung der Stadt.
cirnea, Schenck-Kandel.
cirrus, Schopff / gekrauste Haar / Hörnlein oder Bärtlein an Schnecken / und Schalfischen / cirratus, adj. gekrauset.
cisium, Karren / cisiarius, Kärner.
cissybium, ein Trinckgeschirr.
cistæ sequestribus involutæ, Ballen der Kauffleut.

cognatio,

cognatio spiritualis, Gevatterschafft / lustrica, lustralis.
cohors vel cors, tis, Geflügel-Hof.
cohors militaris, ein Compagnia oder Fahnen Fußvolck / olim 400 Mann.
cólaphus, Backenstreich.
colchicum Orientale, Zeitlos / flos, herba.
coliculi vel cauliculi, cymæ, zarte Schößlein oder Bros / inutiles, Rebenzweiglein.
colicus dolor, colica, Bauchgrimmen.
coliphium, Fechter-oder Kämpffer-Brod / grobe Nudel / Baurn-Küchlein
colla, Pappen / Leim.
collactaneus, adj. Mitsäugling.
collare segmentatum, gespitzter Kragen / striatum, plicatum, gefaltet / cylindro plicatum, canaliculatum, ausgebrochen.
collectaneum æs, gesamletes Geld / collectanea pl. zusammgetragene Schrifften / collecta, Hülffgeld / collectæ militares, collatitia pecunia, contributiones, Contribution / Kriegs-erpressung.
collectiones, humores præter naturam collecti, Apostem.
collegium, Versammlung / collegæ, Amts-oder Stands-Genossen.
colliciæ vel colliquiæ, Wasser-Furchen / Bachrinnen / colliciæ, Furchen zwischen den Aeckern.
collucare, den Wald erhauen / daß er liechter wird.
collusio, heimliche Mithandlung.
colluvies, zusammfliessender Wust / colluvio, colluviaria pl. *Vitruv.* Wust-ausführung / colluviaris porcus, vom Spielwasser gemäst.
cóllybus, Wechsel / Wechselbrief / collybista, Wechsler / *Ital.* cambio, collybistica tessera, Wechselbrief.
cóllyra, allerhand Kuchen / Bretzen / Küchlein.
collyrium, Augen-Artzney.
colobium scorteum, ledern Goller.
colocasium & colocasia, æ, Egyptische Bonen oder Bonen-Wurtz.
colocynthis, idis, Coloquinten / wilde Kürbiß.
colon vel colum, der grosse Darm / Glied / Ab-und Untersatz der Red.
colonus, Bauer / eingeführter Burger / colonus partiarius, *ICtis*, der mit dem Herrn die Früchte halb theilet / perpetuarius, der den Meyerhof zu einē Erbgut empfäht / colonus curionis, Widenbauer / colonia, Volck ausgeschickt anderswo zu wohnen / das Ort solcher Inwohner.
colores, Farben / Anstrich / Zier der Red und des Gesangs.
colossus, sehr groß Bild oder Seul / colosséus, adj.
colostra, colostrum, Saugmilch.
cóluber, ri, Schlang / colubrina, Feldschlang / Geschütz.
colum, Durchschlag / Seihgeschirr / coláre, durchseihen.
columbar, Fuß-Hals-Eisen / Hals-Ring / Geigen für die Weiber und andere zu straffen.
columbarium, Taubenschlag / columbarius, Taubenmann / columbaria pl. cubilia asserum vel lignorum, *Vitruv.* Mauerbanck / Sitzbanck im Schiff / Eimer oder Schopffen im Mülrad / columbæ cellares, heimische Tauben / columbulus, a, Täublein.
columella, Seule / Pfeiler / columna vel columella superficiaria, Blatte / ebene Seule / fabris dicitur Colanus, striata, mit Holckeln / obliquè striata, nach Zwerch / flexuosa, gewunden / teres, rotunda, rund / lævis, glatt / structilis, von mehr Stücken / solida, von einem Stein.
columellares dentes *Colum.* proximi caninis.
cólumen, inis, der oberste Balcken des Firsts im Dach.
columna, Seul / Pfeiler. Exigit hic locus & hoc vocabulum, ut paullò accuratiùs,

curatiùs, & ex arte ac nomenclatione fabrili omnes columnæ partes describamus & nominemus.
lumnatio, eine Seulung oder Seul-Auffrichtung wird in drey Theil ausgetheilt/ nemlich in fastigium, in das Haubtgesims/ columnam, die Seul/ stylobatam, das Postament.
Fastigium, das Hauptgesims hat abermals drey Theil/ coronam, das Obergesims/ (die Schreiner nennen es das Haubtgesims) zoophorum, das Friese/ epistylium, das Untergesims/ (die Schreiner heissen es die Architrab/ wegen des Unterschieds.)
Columna, die Seule hat auch drey Stück/ capitellum, das Capitell/ scapum, den Schafft/ basin, oder spiram, das Schafftgesims.
Stylobata vel stylobates, das Postament oder Fußgestell hat auch drey Theil/ supercilium, das Postamentgesims/ stelam, das Postament in specie, pedem, das Postament oder Fußgesims.
In diesen drey Abtheilungen hat es allerley Glieder und Theile / als da sind regulæ, die Blättlein/ astragali, die Stäb/ abaci, die hangende/ ligen-bestehende Blatte/ plinthus, die ligende unterste Blatten/ der Auffstand/ Simæ, die Carnis/ inversæ, die verkehrte Carnis/ cymatia, die aus- oder abfliessende Stäb / Gesimslein/ folia, das Laubwerck / volutæ, die überworffene Schnirckel / labia volutarum, die Blätter-Leffzen/ oder das überworffene Laubwerck / capita taurorum vittata, Ochsenköpff mit ihren Bünden / oculi bovini, Ochsenaugen/ denticuli, Kälberzähn / guttæ, Tropffen / triglyphi, Trilippen / metopæ, Füllung des Fries / encarpa, Früchtengehäng/ lemnisci, Früchtenbänder / echini, halbe Stäb/ hypotrachelium, Seulen-Hals/ Postament-Hals/ apophyges, Verjüngung / wo die Seul abnimt/ striæ, Holckel des Schaffts/ striges, Stäblein oder Blätlein des Holckels / scotiæ, Holckel im Schafftgesims / anuli, torques, tori, toruli, die Ring der Seulen oder Gurt / baccæ rotundæ vel oblongæ, Paternoster-Ringlein / mutuli, Krachstein / klein und groß / impages, Postamentfüllungen / projectura, Dachung / coronices *Vitruv.* Gesimslein / Cornissen / fasciæ, Binden/ Gewändlein/ abscessiones, Verlierungen/ projecta, extantiæ, prominentiæ laterales, Ausladungen.
Juvat huc alia quædam fabrilia verba apponere, ut cancellare, Gitter machen / angulatim insecare, incidere & committere, vergeren / angulatim injectæ commissuræ, Vergerungen / per fissuras & incisuras planas conserere, schlitzen/ per dendiculatas, schliessen/ per altrinsecùs coëuntes, bletten / per secturas cavas immittere, umschieben / per scalpturas, einstimmen/ confibulare, zusammzäpffen / quæ contra pulpam secta, lamellis tegere. was hierinn am Holtz/ formirn/ verdecken / verspänen / reducta, recedentia, protuberantia, in plures angulos reflexa, excurrentia, getrüpffte Arbeit. Plura hujusmodi diversis in hoc indice occurrent locis. *Vid. lit. S. Scriniarius.*

colúri, Zirckel / welche in beeden Himmels-Angeln oder Wirbelpuncten sich Creutzweis durchschneiden
colus, Gunckel / Spinnrock / rotata, Spinnrädlein.
colutea vesicaria, Welschlinsenbaum.
colymbas, adis, eingemachte Oliven.
coma adoptiva, adscititia, falsch Haar.
comistrum, Traglohn.
comitialis morbus, caducus, Herculeus, hinfallende Sucht.
commeátus, Proviant / Paßport.
commentarium, commentarius, commentariolus, Gedächtnißbuch allerley

dach / Spitz des Hauses / First.
cultri incisorii vel minutales, Hackmesser / culter in manubrium reductilis, Schnitzer / cultrarius, Messerschmidt.
culullus, irdener Becher / Krause / Kräuslein.
cúmera, Korn-Kalter.
cuminum vel cyminum, Kümmich seu Kümmel / cumini sector, Küssenpfenning.
cuneus, Keul / spitzige Kriegsordnung / cunei, Ständ oder Sitzbänck auf dem alt-Römischen Schauplatz / cuneare ligna, Holtz klieben / cuneátim, in Figur eines Keuls / cuneolus, Zapffe / hültzerner Nagel / der Schreiner oder Schuster Zwickel / item, in Strümpffen / spitziger Maissel der Barbirer / cunei canteriis superpositi, Zimmerleist im Dach.
cuniculus, animal, Künigleiu / Untergrabung / Höle unter der Erden / Mine / cuniculos agere, untergraben / cuniculárii, Untergraber / Minirer / cuniculi reciproci, Contramine.
cúnila, Kümmel / Saturey / herba, Garten-Jsop.
cupa, Butten / groß Faß / Weinstand / Ständerlein.
cupedia, orum, Schleckerbißlein / cupedinarium forum, Schleckmarckt / cupedinarius, Pastetenbeck / Schleckwerckmacher.
curculio vel gurgulio, Kornmilbe oder Kornwurm.
curiales, Zunfftverwandte / curia, Pfaltz / Rahthaus / Zunfftstub / curio, Zunfftmeister / Pfarzherz.
curionia sacra, ad curionem pertinentia, Pfarzherzns Verrichtungen / curionatus, curionalis dignitas, *Calep.*
curriculum, Wägenlein / Lauffplatz.
currúca, Grasmuck.
currus, Wagen / cujus partes placet adjicere. Corpus curule, Wagengerüst / compáges, Wagengestell / axis, die Achs / temo, Deichsel / temonis brachia, Rib- oder Kitschämel / temo cœcus, sive axis currus subtensus, Langwitte / ejus cauda, der Startz / pars currus prior ac posterior, vörder und hinter Witter / tigna oneraria, Traghöltzer / fulcra arrectaria, Küpffe / eorum statumen, Küpffgestell / anterides fulcrorum seu sustentacula, Deichsel / compágo rhedarum reticulata, alæ, die Seitenflügel / apertiones, die Fenster / sediculæ, die Sitz / staticuli, der Schlag / capsus, des Gutschers Sitz / jugamenta antica & postica, vörder und hinter Boggestell / vestigium seu orbita, die Wagenleis / absides, die Radfelgen / canthi, die Radschinen / modiolus, die Nab / radii, die Speichen / embolium seu obex, Radlohner / jugum, die Wag / cuneus temónis, Deichsel-Lohner / subjugia lora vel catenæ subjuges, Jochriem oder Ketten / antæ, die Naben oder Rads-Vorringe.
cursor judicii, geschworner Gerichtsbot / cursor, Postillion / cursurâ certare, in die Wett lauffen / cursorum diversorium, Posthaus.
curvatúra, Krümmung der Bogē am Rad.
cuspis, Spitz / cuspidula, Spänlein, cuspidatim, Spitzweise. [lein.
cyanus, blauer Saphyr / blau Kornblüm-
cyanus hortensis, allzeit frisch / Gallis perpetuel, cyaneus, adj. tunckelblau / cyaneus lapis, Lasur / blauer Schieferstein / vulgò lapis lazuli.
cyathus, Becherlein / deren 24 eine Bayrische Maß machen.
Cybeles pomum, Zirbelnuß.
cybinæ uvæ, Cubeben. *Prompt.* & *Pent.*
cybium, ein Gehäck aus Fischen in Eyer eingeschlossen / item, eine Art der Meerfische.
cyclamen, Säubrod / flos, weiß und leibfarb / cycláminus, Erd-Apffel / Erdwurtz.
cyclas, adis, Bogenrock.

E.

cremi-

cydonium

diapha-

F.

gius, stellaris, Rittersporn / flos Africanus, Türckischnägelein / flos Mexicanus seu Peruanus, Schweitzerhosen / allerley Farben / flos passionis, Passionblum.
flos lactis, Milchram / das Best in einem jeden Ding.
fluviata cannabis *Plin.* im Wasser geröst.
focale, Halsbinden / Halstuch.
focaria, Kuchenmagd / Ofenschicrerin / focarius, Schifftoch / focus, foculus, Feuerstatt / Heerd.
fœniculum, Fenchel.
fœnum cordum, serótinum, secundarium, Grummet / mucidum, faul Heu / fœni meta, Heuschock / fœni striga vel stria, Heuhäuflein / fœnum furcillis versare, mit Gabeln umkehrn / rastris corradere, zusammrechen / in fœnificii cumulum addere, in pyramides exstruere, zu Schocken machen / fœnisecium, fœnificium, das Heuen / fœnile, Heustadel / fœnifex, fœniseca, Mader / fœni semen, Heublumen.
fœnum Græcum, Bockshorn / planta.
fœnus unciarium, Zwölff vom Hundert / uncia centesimæ, fœnus trientarium, Vier vom Hundert.
fœtus, junge Zucht der Menschen.
foliátum, unguendi genus à folio nardi, *Plin.*
folium, Baumblat / Papyrblat / folium carnosum, crassiusculum, dick Blat / cultratô mucrone, schneidend wie ein Messer / crenatum, pinnatum, fimbriatum, insectum pectinum modô, gekräuset / mit vielen Spitzlein oder Zähnlein / circinatum, rund / laciniosum, zerbrochen / deciduum, gern abfallend / sinuosum ambitu, weit / breit / angulosum, eckicht / mucronatum, spitzig / ꝛc. foliaceus, blätterig / foliosus, voller Blätter.
folliculus, Hülsen / Häutlein.
follis, Blasbalg / Ballon / pugillatorius, Faustball / aufgeblasen / vide pila.
fomentum, Labung / Uberschlag.
fomes, Zunder / igniarius, Lund / Zündstrick.
fora vocabantur vasa, quorum usus in torcularibus, unde forum vinarium *Col.* Weinbeding oder Stenderling.
forceps, Zang / libraria, Buchheber / denticulata, Spitzzänglein / cochlearis, Löffelzang / forcipes uncinatæ, Steinzangen oder Hacken / forcipes, Zangen / verbum castrense in propugnaculis.
forda, tragende Kuh.
forfex, Schneiderscheer / forpex, icis, Haarscheer / forpicula, Scheerlein / forpex deceptoria *Galen.* verborgene Scheer.
fori. Gänge in den Schiffen / Sitzbänck oder Bühne auf dem Schauplatz / Gaden oder Laden etwas zu behalten und zu stellen / foruli, Büchergestell.
foria pl. excrementum tenuius, dünner Leibstul / wie der Kinder / foríolus, Hemd- Bett- Besudler.
fórica, das Secret / Abtritt / conforire, besudeln / *Nonn.*
foricula *Varr.* ostiolum, ein Thürlein.
forma calcei, Laist / forma chartacea, Muster des Schusters oder Schneiders / formæ æneæ, Schrifft der Drucker / formatæ *ICtis*, glaubwürdige / mit Sigel bekräfftigte Briefe oder Patenten.
formíca, Omeis / formicinus gradus, klein Schrittlein.
formido venatoria, Federhaspel.
formularius typorum scalptor, Formschneider / item Copist / *Quint.* leguleius, *Cic.* qui ex formula juris agit causas.
fornax calcaria, Kalckofen / fornácula, Oefelein / fornacarius *Ulp.* Ofenheitzer.
fornix, Schwibbogen / Gewölb / unehrlich Haus / fornicátus, adj. gewölbt / fortificatio, Gewölbung.
fortificare animum, *Plaut.*

glans,

hedera,

L.

cies caryophyllorum varii coloris.
leucóma, atis, eine Tafel / item, das Weisse in Augen.
leucophæus color, weißgrau.
leviculus *Cic.* leichtfertig.
levidensa, schlechter grober Rock oder Kleid.
levisomnus *Lucret.* leis schlaffend.
libanótis, idis, Rosmarin.
libella, Richtscheid / Bleywag / Wäglein / ein Gewicht von 12 Untzen / ist das alte Römische Pfund / Untz 24 Lot / item, ists so viel als as, bey einem Kreutzer.
liber, die innere Rinden des Baums / Buch / libellus supplex, Bittschrifft / Supplication / libellorum magister, Cantzler / libellus famosus, Ehrenrührige Schrifft / Schmachschrifft / Pasquill / libellus fidei publicæ, Paßport / libellus memorialis, Gedächtnißbrieflein / libellus conventionis, schrifftliche Klage / repudii, Scheidbrief / libellio, Briefschreiber / Briefträger / librarius, librariolus, Abschreiber / Schreiberlein / librarium, Buchkasten / Bibliotheck.
Liberalia pl. ium, Faßnacht / libertus, Freygelassener aus der Dienstbarkeit / libertinus, dessen Sohn.
libéum, das Fäßlein mit dem heiligen Oel.
Libitina, Göttin der Todten / der Tod / Bahr / Grab / libitinarii, Todtengräber und Todtenträger.
Libónotus, libs, Sudwestwind.
libra, ein Pfund / Wag / himmlisch Zeichen / Wasser-Wag / libra mercalis, Kramer-Wag / hält 16 Untzen / Romana, 12 Untzen / nummularia, Goldschmids-Gewicht / vulgò marca, 8 Untzen / Attica, übertrifft die Römische um 4 Quintlein.
libramentum, æquamentum, æquilibrium, das instehende Gewicht / libramentum, Wägung des Wassers / Tieffe oder Höhe / Würfflinge oder Riem an der alten Römer Schieß- und Wurffstücken / libramentum horologii, Unruh / librator, Wasserwäger / Büchsenmeister oder Contrabel / libripens, dis, Wagmeister / Wäger / librile, Wagstang / libralis adj. pfündig.
libraria taberna, Buchladen.
libri elephántini, aus Helffenbein / rituales, Ceremoni- oder Gebrauchbücher.
libum, Leckzelten / süsser Kuchen / Fladen / libarius, Leckzelter / Küchleinbacher / libum amygdálinum, Mandeldorten / libum cerásinum, Weichseldorten.
liburnica, Jagschifflein.
licéri, licitari, drauf bieten / fälschen / licitatio, das Marcken oder Fälschen / oder Bieten auf die Wahr.
lichanus, die fünffte Seite bey den Alten.
lichas, æ, die vördere Spann.
lichen, énis, Zittermal / Zitrach / Leberkraut.
licium, Webergereiß / quia ligat stamina utrinq; , dadurch der Zettel gezogen wird / liciatorium seu jugum, Windbaum des Webers.
lien, das Miltz / lienteria, rote Ruhr / lienicus, lienosus, miltzsüchtig.
ligamen, ligamentum, Band.
lignator, Holtzschlager / lignatio, Holtzsammlung / lignari, ins Holtz fahren / ligníle, lignarium, Holtzlege / Holtzhütte / lignarius faber, Zimmermann / ligni strues, Holtzstoß / lignorum vehis, Fuder Holtz / lignum induratum, hart Holtz / fugit, hiscit, discedit, flieht.
ligula, Bändlein / Nestel / adstrictoria, adstrigmentum, Schuhriem / Bindriem / cruralis, Hosenband / item, Rührsteck / Schaumlöffel / Spatel / Schäufelein / Löffelein voll / Pflaster oder Mertelkell / Züngleiu in der Schießbüchs / ligula labialis, Mundstuck zur Posaun / Fagot / ligula sutoria, Reibholtz die Naat zu butzen / chalybea, die Runtzel auszubreiten / Gerb-

M.

mactra,

mesen-

Gerb- oder Polir-Eisen der Goldschmide/ ferrea, Keder-Eisen die Nägel auszuziehen/ ligula ossea, Faltzbein/ ligulâ conquadrare, complicare chartas, faltzen.
ligurinus, Zeislein/ avicula, liguritor, Schlemmer/ Fresser.
ligusticum, Liebstöcklein/ herba.
ligustrum, Zaunlilien/ item, Mundweiden oder Mundholtz.
liliaceum oleum, lirinon *Pallad.* Lilien-Oel.
lilium convallium, Majenblümlein/ lilium campi (rubrum, miniatum, flavum) seu Chalcedonicum, Türckisch Bund/ Heydnische Lilien.
lima, Feile.
limax, ácis, Schneck.
limbolarius, Bortenwircker/ Belegsticker/ limbus, Saum des Kleids/oder Borten des Brems/ oder Breme/ item, die Vorhöll/ per metaphoram.
limen, unter oder obere Thürgeschwell/ superum seu hypérthyrum, Obergeschwell/ inferum seu hypóthyrum, das Untergeschwell.
limes, itis, Marckstein/ limitanei agri, Grentze/milites limitanei, die auf den Grentzen seyn/ limitaneus comes, Marckgrav.
limis obtueri, scheel anschauen.
limonium, weiß Mangolt/ herba.
limus, Letten/ Leim.
linamentum, Meissel/ Lämplein/ Häderlein/ carptum seu volsum, aus Fäselein/ rasile, geschaben/ tortile, gedrehet/ item, was aus Flachs gemacht wird.
linaria flava, gelb Leinkraut/ flos.
linea, Richtschnur/Linien/ Zeil/Schnur/ linea margaritarum, perlene Schnur/ globulorum precatoriorum, des Rosenkrantzes/ linea piscatoria, Angelschnur/ linea spiralis, Schneckenlini/ recta, gerade Lini/ obliqua, krumme Lini/ linea rubricata, fabrilis, der Zimmerleut Schnur/ lineæ militum in acie stantium, Schnaisen der Streitenden.
lineamentum, Gliedmaß/ lineamenta adumbrare, tuschen/ linearis pictura, gerissen.
lingula, Züngleln in der Wag/ Schnabel der Hebstang.
linguláca, Plauderer/ Schwätzer.
liniger, der einen Chor-Rock anhat.
linteo, Leinweber/ lintearius, der mit Leinwad handelt/ Segelmacher/ Tuchmacher/ lintearia negotiatio, Leinwadhandel/ linteum, Leinwad/ lintea, Segel/ linteatus adj. in Leinwad gekleidet.
linter, ris, ausgeholtes Schifflein/ Säutrog.
linum, Flachs/ linearius, linopóla, Flachsverkauffer/ linearia avis, Henffling/ Flachsfinck/ linum netum, Zwirn/ Faden/ rude, ungeschwungen/ factum, geschwungener Flachs/ gehechelt/ infectum, unbereitet/ fluviatum *Plin.* seu aquâ maceratum, gerößtet/ linum Caristium, Erdflachs/ linaria, Filtz- oder Flachs-Kraut.
lippus, trieffäugig/ lippitudo, das Triefsen der Augen.
lipsana sacra pl. Heiligthum/ heilige Gebeine/ lipsanotheca, Heiligthums-Kästlein.
liquámen, Feiste/ Brühe/ was zerlassen oder zerschmoltzen.
lira, Wasserfurch durch die Aecker/ liráre, solche machen/ item, Pflugeswendung.
lisæ, die grössere Adern der Gurgel.
litera caduca, fliessender Buchstab/ Daicke/ fugiens, exolescens, halb ausgelescht/tunckel/ literator, schlechtgelehrter Mann/ ein Grammatist/ literulæ minutæ, kleiner Druck.
lithárgyros, lythargyrium, Silberschaum/ Glett/ chrysitis, Goldglett/ argyritis, Silberglett/ molybditis, Bleyglett.

litho-

lithostróton, ein Ort mit Stein oder Estterich besetzt / lithostrótes, æ, Pflasterer / lithótomus, Steinschneider.
lithránthraces, Steinkolen.
lithurgus, Priester / lithurgia, Meßopffer.
litis contestatio, Bevestigung des Rechtshandels.
litura, Auslöschung des Buchstabens / liturarius liber *Prompt*. Sudelbuch.
lituus, ein Stab obenher krumm / Schalmey / Krumhorn / Heerhorn / Zinck / Bischoffstab / liticen, Schalmeyer / Zinckenblaser.
livia, Ringeltaub / livor, bleichschwartz / Streichmasen / Neid / lividus adj.
lixa, Sudelbub / Schmutzkoch / lixare, sieden / elixatura, das Sieden.
lixivia, lixivium, Laug / lixivus & lixivius cinis, Laug-Aschen / lavatio lixiva, einseifen / lixiviô defricare, zwagen.
lobi, partes extremę hepatis, am Gelüng.
lobus, ima auricula, Ohrläpplein.
loculamentum, Lade / Käplein / fictile, Spartrüglein / locare, verleihen in Bestand.
loculus, Todenbahr / lóculi pl. Seckel / loculatus adj. voll Kästlein.
locusta, Heuschreck.
loculejus *Gell.* Schwätzer / Klapperer / Plauderer.
locuturius *Gell.* Schwätzer.
lodix, ícis, allerley Bettdeck / als Leilach / &c.
lœmodochium, Brechhaus / nosocomium pestilentium.
logista, Registrator / Bücher- und Schrifften-Verwalter.
logodædalus, der zierlich schwätzen kan.
logographus, Cantzelist / Protocollist.
loligo, inis, ein Fisch / der schwartz Blut hat wie Dinten / Plackfisch / Dintenfisch.
lolium, Unkraut.
lomentum, Bonen-Meel.
longábo, onis *Varr.* lange Wurst.
longurio, langer Mensch / longurius, lange Stang.

lora, schlechter Nachdruckwein / Trestwein.
lorarius, Scherch / Stecken-Knecht / lorum, loreus funis, Riem / lorarius artifex, Riemer.
loríca, Brustharnisch / Krebs / hamatilis, hamata, hamis conserta vel commissa, Pantzer / item, Brustwehr oder aufgeworffene Erd biß an die Brust / erhebter Ranfft des Stadtgrabens / lorica muri interjecti, cortina milit. Schirmdächlein einer Mauer / Geländer / Gang mit Lehnen / loricatio, Berwerffung / Verkleidung mit Mertel / oder gestossenem Marmel / loricatio intestina muri, Ruckwand / Brustwand / lorica testacea, Gesims des Ofens / lorica vel loricula scalaris, Geländer an der Stiegen. / loricula thoracis, Schößlein / loricarius, Pantzermacher / Platner / Harnischmacher.
lotium, Harn.
lotos vel lotus, ein Baum in Africa oder Italia mit süssen Früchten / lotóphagi, die davon fressen / und dabey ihres Vatterlands vergessen / nach Aussag der Poeten.
lotrix, Wäscherin.
loxia, Creutz-Vogel.
luca seu lucana bos, Elephant.
lucánia, Bratwurst.
lucar, áris, Schauspiel-Geld.
lucaria festa, Waldfest.
lucerna polymixos, Kertz oder Ampel / die viel Tacht hat.
lucífuga, lucifugus, Mauskopff.
lucinius vel ocella *Plin.* Klein-augelein.
lucius, frühgeborn / item, ein Hecht / piscis lucius, prunarius, butyro inunctus, Kolenhechtlein.
lucrifuga *Plaut.* lucrio, Gewinnsbegierig / sine auct. *Calep.*
Luculli cœna, sehr prächtig und köstlich.
lucus, finsterer Wald / lucubrare, elucubrari, bey der Nacht arbeiten /

lucus

vel mancupi, die Kauffung / mancipium, leibeigene Person / item, Eigenthum / Besitzung und Recht zu derselben / mancipare & emancipare, zum Eigenthum und rechtlicher Besitzung eingeben oder übergeben / manceps, Zollerkauffer / item, Verkauffer seines Eigenen.
mancus, handlos.
mandatarius, *ICtis*, cui dantur mandata peragenda, Befelchter.
mandibula, Kienback / *Calep.* sine auct.
mandra, Viehstall.
mandrágora, Alraun / herba.
mandúco, onis, mandúcus, Frißmann / Kinderschrecker / larvæ vastis maxillis & dentibus.
manducones, mandúci, comedónes, edónes, epulónes, lurcónes, gurguliónes, heluónes, parasiti, gulónes, phagónes, liguritores, nepótes, catillones, Fresser.
manes, ium, pl. der abgestorbenen Seele.
mango, ónis, Grempler / Stimpler / Kleiderbutzer / mango equorum, Roßtäuscher / gemmarum, Jubilirer.
mangonium *Plin.* Kunst / alle Ding auf den Schein nen zu machen oder zu verbessern.
mania, Tobsucht / Unsinnigkeit / maniacus, ders hat.
maniæ, Larven / die Kinder zu schrecken.
mánicæ, Ermel / Händschuh / Schlieffer / hültzernes Handband / vulgò die Geigen oder eisserne Handschellen / manicarius, Händschuhmacher.
manicatus adj. der Ermel hat / vel manuleatus.
manicula *Plaut.* Händlein.
manipulus, Handvoll / Rott von 10 Soldaten / olim von 60 oder 100 Mann.
manius, Morgen-Kind.
manna, g. n. Hönigthau / Himmelbrod / Brosam des Weyrauchs.
mannus, mannulus, kleines Rößlein.
mansio vel stathmus, Posthaus.
mansuetarii *Lamprid.* qui bestias mansuefaciunt.
mansum, das gekäuet / præmansum, vorgekäuet / geätzt / mansa in os ingerere.
mantellum vel mantélum, Mantel.
mantéum *Cic.* locus oraculis dicatus.
mántica vel manticula, Watsack / Halssack / manticularius, Beutelschneider / manticulari, Beutel schneiden / Taschen raumen.
mántice, Warsagerkunst oder Betrug.
mantíle, Handquell.
mantissa, Zugab.
manubiæ pl. Raub / Beut.
manubria epistomiorum seu epitoniorum, Clavir der Orgel oder Instrument.
manubrium, manubriolum *Celso*, Handheb / manubriatus *Pontano nostro*.
manucodiáta, Paradeisvogel.
manuleatus seu manicatus adj. was Ermel hat.
manumissio, Erlassung der Leibeigenschafft.
manupretium, Macherlohn.
manus elephanti, Elephanten-Rüssel / manus ferrea, Brandhacken / manualis fasciculus, so viel einer fassen kan.
manutius, Großhand.
mapalia, ium, pl. Hirten-Häuslein.
mappa, Tischtuch / mappula, Tisch / Tellertüchlein.
marcipor, ex *Vet. Lex. Prompt.* des Marxen Bub / Publipor, des Publii / Lucipor, des Lucen Bub.
marcor, Fäule / Verwelckung.
marculus, Kessel- oder Kupfferschmid.
marga, creta fossitia, Mergel.
margaríta, margaritum, Perlein.
margo, Rand eines jeden Dings / marginare vias, das äusserste der Wege besetzen / marginare tabulas, mit Ramen einfassen / item, die Bretter säumen / fabris, hoc est, oras asserum circumcidere, margines flore scalpturati, Fassung mit Blumenwerck / margineus adj.

mesenterium, dicke und feiste Haut mitten unter dem Ingeweid / vulgò, der Kragen oder Krös.
mesóchorus, Capellmeister.
méspilum, Mespel / méspilus, Mespelbaum.
meta, gespitzt wie ein Kegel / Zuckerhut / spitzige Seul / der untere Mülstein / meta fœni, Heuschock oder Schober.
metacarpium, Ball in der Hand.
metallarii vel metallici, Berg-Knappen.
metamorphósis, wunderliche Gestalt-Veränderung.
metatarsus, Theil des Fusses / wo die Zehen anfangen.
metator, Lägerschlager / metari.
metempsychósis, der Seelen Verwandelung.
meteora pl. was in der Höhe zu beschauen.
méthodus, kurtzer Bericht / ordentliche Weis zu schreiben und zu lehren.
metopóscopus, Warsager aus dem Gesicht.
metrópolis, Bischöffliche Residentz-Stadt.
metrum, Maß / Vers / Reim.
mica, Brosam / mica salis, Saltzkörnlein / micæ lapidum, Steinschifer / mica, Katzensilber / Talck.
micare digitis, an Fingern spielen oder rahten.
microscopium, Muckengläslein.
microtrógus, *Plant*. der schmale Suppen ißt.
micturiens, der den Harn lassen will.
midas, Bonen-Wurm.
miles ære dirutus, exauctoratus, expunctus stipendiis, ausgemustert / veteranus, versuchter Soldat / emeritus, ausgedienter / evocatus, aufgebottener / gregarius, gemeiner Knecht / voluntarius, volo, ónis, freywilliger / tumultuarius, subitarius, in Eil zusammengebrachter oder gezogener / causarius, um rechter und redlicher Ursachen halber beurlaubt / classiarius, zu Schiff dienend / stationarius, Schildwacht / levis armaturæ, expeditus, ferentarius, rorarius, veles, itis, ringgerüst / militum. supplementum, Ersetzung des Kriegsvolcks / Recruten.
militares claviculi, Spangen und Kopfnägelein im Schild und Harnisch.
Militaria quædam vocabula huc congesta, præter ea, quæ suis locis reperienda.
Summus imperator belli, Feldherr / Kriegsherr / Generalissimus.
Stratégus, Archistratégus, Dux exercitûs, berühmter / vornehmer Kriegsheld.
Generalis, supremus, summus belli Legatus, Vicarius Imperatoris bellici, General-Leutenant.
Supremus Magister militum, supremus Prolegatus belli, Campiductor, General-Feldmarschall.
Supremus Præfectus rei tormentariæ, officio tormentario cum summa potestate præfectus, General-Feldzeugmeister.
Supremus Magister equitum, General zu Pferd der Reuterey / von der Cavalleria.
Supremus Magister vel Ductor peditum aut peditatûs, General zu Fuß / von der Infanteria / des Fußvolcks.
Supremus vigiliarum vel excubiarum Præfectus, General-Wachtmeister. Quibusdam General Majòr.
Supremus castrorum Præfectus, Metator, General-Quartirmeister.
Propræfectus, Promagister, Vicarius alicujus Ducis, eines Generals Leutenant.
Optio supremi Ducis belli, Adjutor, Instructor vel Structor supremus legionum, ordinum, aciei taxiarchus *Græcis*, General-Adjutant, *Germanis* General-Feldwebel / *Ital. & Gall.* Sergente.
Supremus Prætor vel Præfectus rerum capitalium, seu militarium, General-Profos / Straffmeister / Proprætor, sein Leutenant.

Carce-

castrensia tugúria, gemeine Zelt oder Hütten der Soldaten / baracche, refigere signa, movere castra, aufbrechen.

Apparatus bellicus, Kriegszeug / Kriegsrüstung / impedimenta, Plunderwagen / bagage, currus, equi sarcinarii, was zum Troß gehöre.

Miles custos, Tutor datæ fidei, Kriegsschutz / salva guardia.

Fides publica, liberi commeatûs tessera, literæ assertitiæ publicæ fidei, miles custos proficiscentium, frey Geleit / Paßport / salvo condotto.

Tormenta bellica ænea, machinæ militares, ballistæ grandiores, grob Geschütz.

Res tormentaria, apparatus tormentarius, curúle vectoriumq; machinarum instrumentum, bellicum instrumentum, schwerer Zeug / artellezi, instrumentum obsidionale, Schantz- und anderer Kriegszeug.

Pulvis nitratus (tormentarius, tormentalis *Prompt.* pyrius) & glandes, fartum vel fartura ballistarum, tormentaria fartura, Kraut und Lot.

Ballistæ tergum, der Ansatz / pulveris conceptaculum, der Pulver-Sack / fomes nitratus, Zündpulver / Zünd-Kraut / oscillum, foramen, apertura fomitis, Zündloch / tubus, der Lauff / das Rohr / os, orificium, das Mundloch / pinna dioptra, pinnacidium, das Absehen / ferrea, plumbea glans, pila, globus, Kugel / igniarius fomes, funiculus, funale, igniarium, Zündstrick / cantherii, die Laveten / das Gefäß / darauf das Stuck ligt / virga peniculata, der Wischer / rutrum vel rutellum pulverarium, Ladschauffel / clava stipatoria, Setzkolb / quâ inculcatur fartum.

Fulminare machinis æneis, majoribus tormẽtis se mutuò petere, tonare grãdioribus ballistis, mit Stücken zusammen spielen / canoniren / jaculationes grandiorum tormentorum, Canonschüß / missiones, missus, jactus, urbem verberare tormentis, mœnia quatere globis, arietare, beschiessen.

Tormentum murale seu obsidionale, Mauerbrecherin / Carthaune / duplicatum, doppelte / dimidiatum, halbe Carthaune / colubrina seu basiliscus, Feldschlang / majoris modi, grosse Feldschlang / minoris modi, kleine / campestre, castrense tormentum, vulgò falco, Falconet / Feldstücklein. Quibus magnitudine suppar cantatrix seu luscinia, die Singerin / Nachtigal / curtissimæ formæ tormentum, Hauwitz / minoris tubi, die Schaafe-bünle / ballista grandifera, grandivoma, grandinans, ferrea grandine farta, scrutorum grandine constipata, Hagelgeschütz / Feuerkatzen / mortarium, Feuermörser / Böler / pyloclastrum, tormentum infititium, inductile, Thorbrecher / petarda, sphæræ, pilæ, puniceæ, granatæ, incendiariæ, ignivomæ, igniferæ, globi pyroboli, Punica missitia, Feuer- oder Granatkugel / malleoli, circuli picati, Bechkrantz / equi tormentarii, Artellerie-Pferd / equi jugarii armamentariæ functionis, currus tormentarii, Artellerie- oder Blockwägen.

Bombarda, *sic nuncupata, à sono videlicet*, sclopetum, catapulta manuaria, Musquet / scopletum duplicatum, Doppelhacken / sclopetarius, bombardarius, catapultarius, Schütz / Büchsenschütz / Musquetirer. Nuper sclopeta super furcillis librabant, amicti sagulis, vor diesem haben sie die Musqueten auf die Gabel gelegt / und hatten Schützenröcklein an; nunc liberâ manu explodunt bombardas. Cingulum transversum, Pantelir / lignei farturæ moduli seu tubuli, Patron / Ladung / Ladmaß / theca bombardaria, Patrontaschen / pyxis pulveraria, Pulverflaschen / fistula scopica, Zielbüchse / venatoria, Bürschbüchse / striata,

gezoge-

gezogenes Rohr / fistulæ seratæ *Prompt.* Feuerrohr/Feuerschloß. E quibus, quæ circumactâ rotulâ impelluntur, dicuntur rotatæ; quæ verò solò catulò tenduntur, & ictu chalybis inflammantur, vocantur Germanis, Flinten / Gallis fusil. gracilis & oblongi tubi (quem possimus *Longulas* vocare.) Sclopus, eine Handbüchs/ sclopi minores, breves, manuales, pugillares, pugillatorii, (quia pugnò tenentur & exonerantur) Pistolen/ Fäustling / sclopus equestris, Carbiner / Reuterbüchs / globi filò ferreô catenati, Drahtkugeln/ fistula grandifera, grandivoma, Schrotbüchs / pilulæ grandinosæ, minuta grando ferrea, granula ferrea, Schröt. Vide Jaculum & Jaculator.

Partes sclopi, præter enumeratas. Catulus, der Han / igniarius lapis, seu pyrites, der Feuerstein im Han/ igniaria spongia, Feuerschwamm / scutula *Vitruvio*, das Zündloch / clavis, der Spanner / rotula, das Rad / ligula, dz Zünglein/lignea theca, der Schafft/ tubus, tubulus, fistula, das Rohr / & pars pro toto, die Büchsen/ ima seu maxillaris pars, der Schwantz / cochleæ, die Schrauben/ virga stipans seu stipatoria, Ladsteck / Ladstab / virga sphærospatica seu hamata, der Kugelzieher/ virga peniculata, der Wischer

Ballista oneratur fartò, farcitur, wird geladen / paratur jactui, aptatur. tenditur, wird gespannt / ma.æ seu maxillæ applicatur, admovetur, man schlägt an/ maxillaris applicatio, das Anschlagen / explöditur, disploditur, exoneratur, wird abgeschossen.

Propugnaculum, vallum, munimentum, munitio, Wall/ Bollwerck/ Pastey/ Schantz/ Vestung/ Bevestigung/ propugnaculum seu opus cornutum, Hornwerck / coronatum, Kronwerck/ stellatum, Sternwerck/ dimidiata luna, halber Mond/ forcipula, forcipes, Zangwerck / [illegible] Walls / velamen, Blendung / corbulæ, latibula jaculatorum, Schießlöcher und Kerbel/ lorica transversa, Zwerchwall/ lorica castrorum, Brustwehr/ linea principalis propugnaculi, die Hauptlini / facies propugnaculi, die Gesichtlini / linea defensionis, die Streichlini / Gall. ligne du flanc, zu flanckiren / ala cortinæ, der Streichplatz / angulus propugnaculi, das bestrichene Eck/ala sive humerus propugnaculi, die Streich / Schulter oder Flügel.

Plantâ sive pes valli, Anlag des Walls/ altitudo valli, die Höhe/ acclivitas valli exterior, die äusserliche Docir oder Boschung des Walls / latitudo valli verticalis, die obriste Breite des Walls/ altitudo loricæ exterior, die äusserliche Höhe oder Brustwehr/ interior, die innerliche / latitudo loricæ verticalis. die obriste Breite der Brustwehr / gradus ad loricam seu scabellum aut scamnum, Banck der Brustwehr / ambulacrum valli, Wallgang/ scabellum & lorica horizontalis, die Banck und Brustwehr des untern Wallgangs/ margo valli inferioris, die Berm oder Lech am Wall / acclivitas sive murus fossæ exterior, die niderhängende Abdachung des Grabens gegen [illegible]/ oder der Mauer Abhangung / *Ital.* Scarpa, acclivitas sive murus fossæ interior, die gegen der Vestung hängende Abdachung des Grabens / Italis Contrascarpa, via cooperta, operta, der bedeckte Weg / basis loricæ viæ coopertæ, Anleg der Brustwehr des bedeckten Wegs / ejus altitudo, die Höhe / scabellum & lorica viæ opertæ, Banck und Brustwehr des bedeckten Wegs / lorica post circitorum viam, Brustwehr der Rundier.

Tumuli seu aggeres propugnaculis impositi, die Katzen / cavaliere.

Murus inter duo propugnacula interjectus, cortina, cortin.
Munimentum portæ præstructum, castellum defixum *Architec. Milit.* Ravelin seu Revelino.
Cæcæ cryptæ propugnaculis prætensæ, blinde Gräben / Mordgruben / casematte.
Suggesta, suggestus, aggeres tormentarii, sedes locandis machinis structæ, Bühel / die Stück zu plantiren / Stück-Schantzen / batteria.
Vimineæ loricæ, corbes loricales, cratitiæ gerræ, corbes terrâ oppleti, Schantzkörb.
Vineæ, obsidionales accessus, viæ, fossiles viæ, Lauffgräben / Schirmdach / fossæ intestinæ, innerliche Lauffgräbē.
Terrea munitio, munitiuncula campestris subitaria, Feldschantz / obsidionalia opera, aufgeworffene Schantz des Feinds / interiora opera, innerliche Schantzen / munitiones trabeatæ, castella lignea, Blockhäuser.
Appropinquationes operum, promotiones, Näherung der Lauffgräben und Feldschantzen / approches, circumvallatio, Einschliessung mit Schantzen und Volck.
Excursus, procursus obsessorum, Lauffgräben aus der Stadt / contr' approches.
Impressio, assultus, aggressio, incursus, irruptio, Sturm / Sturmlauff / Eroberung mit Gewalt / eruptio, Ausfall / impressio generalis, General-Sturm.
Ruina murorum, Mauerbruch / breccia vel breche.
Recessus, reductus, receptus interni, Abschnitt / heimliche Gräben / innerliche Verschantzung / ritirate, ridotti, retrenchement.
Valli sudes, stipites cuspidati vallo præfixi, palorum munimen, spitzige Pfäl um den Wall herum gesteckt / Palisäden.
Sudes echinatæ ad exasperandum livū valli, furcati stipites ad hostis ascensum retardandum, conserti sudium pectines, Vorspitz / Steckaden.
Ericii militares, seu cervi, trabes aculeis confixæ, asperatæ, horrentes, ante portas versatiles, Frisische Reuter / spitzeckichte Schlagbäume oder Fallbäume.
Cuniculi, suffossiones, sinuosi suffossionum mæandri, subterraneæ fornaculæ, furnuli, furni cuniculares, Untergrabung / Minirung / Mine / cuniculi reciproci, contrarii, transversi, Untergrabung der Belägerten / contramine.
milium, Hirß / milium Indicum, Turcicum, Saracenicum, Türckisch Korn.
millefolium, flos, Tausendblat.
millépeda, Raup / Krautwurm mit vielen Füssen.
milliare, milliarium, Meil / Italicum, Weg 1000 Schritt lang / Gallicum, 2000 Germanicum, 4000.
millum, millus, Halsring der Hunde / muricatus millus, mit eisernen Spitzen.
milvius, milvus, Weiher / milvinæ ungulæ, Diebsfinger / milvus jugit, lippit.
mimus, mima, mimula, Gauckler / Gaucklerin.
mina, fünff und zwantzig Lot / bey 14 Gulden.
minaciæ *Plaut.* Drohungen.
minerval, Schulgeld / Lehrgeld.
minium factitium, Zinober / Mennig / miniatus adj. minium genuinum & naturale, Berg-Zinober.
minuritio, das Coloriren oder Schlagen mit der Stimm der Vögel.
minútal, gehackte Speis / Gehäck / minútim, minutátim consecare, zu dünnen Blätlein schneiden / minutal ex intestinis, Kuttelfleck.
minutarius faber *Budæo* Geschmeidmacher / minutum, der 60 Theil einer Stund / minutarius mercator, schlechter

morbus

morbus sonticus, anhangende Kranckheit / anceps, daran einer stirbt / der ander nicht / palabundus, schwermend / acutus, bald aufreibend / comitialis, caducus, lunaticus, Herculeus, epilepticus, hinfallende Sucht / epilepticus, comitialis, caducus, ders hat / chronicus, Kranckheit / welche zu gewissen Zeiten wiederkommt / ab- und zunimmet.
morétum, ein Fladen-Kuchen von Milch / Wein / Käs und etlichen Kräutern gemacht.
morio, Schalcks-Narr.
mortarium, Mörsner / Böhter / Mertelpfann / mortariolum, Zahnloch oder Zahnlucke.
morticina caro, Luder.
morticini *Plin.* clavi pedum, Hüner-Augen an Füssen.
morum, Maulbeer / morus, der Baum.
mosaicum vel musivum opus, pavimentum, eingelegte Arbeit / Estrich oder Pflaster.
moschus, Bisem / moschi capreolus, Bisemthier / moschi bulla, Bisemknopf.
motacilla, Bachstelz.
motiuncula, Ansetzung der Kranckheit.
muccinium, Nasen-Fatzlet / Schweißtüchlein / mucus vel muccus, Nasen-Unraht / muccosus, rotzig.
mucor, Schimmel / mucidus, mucet, mucescit, schimlicht / schimlet.
mucro, Spitz.
mugil, Meerfisch mit eine grossen Kopff.
muginari, mugire, brüllen wie ein Ochs oder Kuh.
mulcta vel multa, multatitia pecunia, Geldstraff / venatoria, Weid-Messerstraff.
mulctrale, mulctrum, Milchkübel / mulctra, das Gemolcken und die Kübel.
mullus, Meerbarben / piscis, mullus barbatus.
mulsum, Weinmeth.
multitia pl. zarte Kleider / Gewand von zarter Leinwad.
mulus, mula, Maul-Esel / mulio, Eseltreiber / mulomedicus, Roß-Artzt / mulus Marianus, Krechsenträger; docuit enim Marius, Consul & Dux Rom. milites suos ferre sarcinas furcis impositas.
mundus muliebris, Weiberzierd.
munerarius, der ein Schauspiel lässt halten.
municeps, cipis, Burgerrechts fähig.
munitio ferrea, Schantz von aufgeworffener Erde / munitio campestris, castellum campestre, Feldschantz / stellata, Sternschantz.
muræna, Meerahl / muræna fluviatilis, Pricken / murænula, Neunaug / Steinbeiß / piscis, geflochtenes Halsketlein oder Ring.
muralis crassitudo *Vitruv.* dick wie eine Mauer.
murarius faber *Bidermann. in Acroam.*
murci, faule verdrossene Leut.
murcidus homo, nauci, Schlüffel.
murex, icis, Gattung der Meerschnecken / Purpur / Stachelschneck / hart Roßbiß / muricatus, gedreht wie eine Muschel / spitzecicht / muricata solearum adstrigmenta. Fußeisen zum Eis / murices, spitzig Eisen / Leimeisen / spitzige Felsen.
muria, Saltzbrüh / muriaticus adj. das im Saltzwasser gelegen.
muricatim, gebogen wie die Meerschnecken.
múrina vel myrina, vel murrhina vasa, von wolriechenden Steinen gemacht.
murínus color, Mäusfarb.
murus diplinthius, zween Ziegelstein dick / triplinthius, drey Stein dick / intergérinus, Schidmauer zwischen zweyen Häusern / medianus *Vitruv.* Mittel- oder Schidmauer im Hause.
musca, Muck / musca ænea, blinder Maus spielen / da einer mit zugebundenen Augen gerupffet wird.
muscarium, Fliegenwedel / Roßschweiff /

setaceum,

N.

nili,

O.

óbolus,

setaceum, Gewandbürste / pavoninum, von Pfaufedern.
muscerda, Mäuskot.
muscipula, Mäusfalle / obex sive paxillus, das Höltzlein oder Drat an einem Schnürlein hangend / lignellum sive uncus, das krumme Stölein/daran das Aeß steckt.
musculus, Mäuslein / item, pisciculus balænæ ductor, item, das drätige Fleisch des Leibs / welches man die Maus nennet / item, Sturmdächlein und Sturmeisen die Mauer zu brechen oder durchzugraben.
muscus, Mos an Bäumen.
muséum, Studirstube.
músimon, ónis, wildes Schaf mit Geiszotten.
mus major, ein Ratz / agrestis Feldmaus / aquaticus, Wasserratz / Alpinus seu Noricus, Murmelthier / Murmännlein / mus araneus, Fehe / mus Moscoviticus, Sarmaticus, Hermelin / mustela Scythica, mus Ponticus, Venetus, odoratus, peregrinus, köstlich Beltzwerck.
mus mintrat, murrit, wimselt.
mussitare, wispern.
mustax, mustace, mystax, mystace, eine Art des Lorbeerbaums / Knebelbart.
mustéla, Wiesele / Alpina, Norica, Hermelin / Feh / Scythica, Zobel / fluviatilis, Pricken / Trüschrutten / mustela lævis, Neun-Augen / mustelínus color, Leberfarb.
mustricola vel mustricula, Schusters-leist / mustricolarius, ders macht / Leistschneider.
mustum, Weinmost.
musurgus, Componist der Gesänger.
muticus, Aeher ohne Fasen.
mutilus, gestümpfet / mutili boves, hornlos.
mutire, gitzgen.
mutuli, Trag-oder Krachstein.
myinda, blinder Maus spielen.
myóparo, onis, Raub-oder Jagschiff.
myops, ópis, kurtz Gesicht / blintzelt.
myrias, adis, Zahl von 10000.
myristica nux, Muscatnuß.
myrobálanus, um, wolriechende Nuß.
myropóla, Apothecker / myropolium, Apothecke.
myrothecium, köstliche Salbenbüchse.
myrrha stillatitia, Storax.
myrtítes, Myrtenwein.
myrtus, Heidelbeerstaud / myrtillus, myrtum, vaccinium, Heidelbeer.
myscelus, der krumme Füß hat.
mysta vel mystes, Priester.
mystagógus, der die Heiligthum zeigt / Dom-Küster.
mythologia, Fabelerzehlung und Auslegung.
mytilus sive mútulus, schlechter Muschelfisch.
myxa, Schnuder / Unraht der Nasen.
myxos, das Röhrlein in der Ampel / da der Tacht ligt / item, genus piscium.

N.

Nablium, Musicalisch Instrument mit 10 Saiten / Harpffe.
nadir, vox Arabica, Fersenpunct / in re astronomica.
nænia, Todengesang / Klaggesang.
nævus, Masen des Leibs.
nanus, Zwerch.
napellus, Eisenhut / herba venenata.
naphtha, ein Babylonisch Bech oder Leim / Steinöl.
napus, Steck-oder Bayrische Rub / nápina, das Ort / da sie wachsen.
narcissus luteus, Zeitlosen / pseudonarcissus, gelbe / schlechte Blume.
nardus rustica, Baldrian / herba, nardus Assyria, Spicanardi.
naris, nares, Nas-Löcher.
narthecium, Artzneybüchs.
nasi orbiculus seu pirula, das runde Zäpfflein der Nasen / alæ seu pinulæ, das nechste Fleisch herum.
nasiterna, Kühlkessel.

naso-

nili,

O.

obolus, Heller Müntz oder Gewicht / bey einem Kreutzer nach alter Rechnung / nach jetziger aber machen 8 einen Kreutzer / nobis ein Heller.
obrizum aurum, fein oder rein Gold.
obses, idis, Geissel / Bürgschafft / Pfands-Mann.
obsipare, das Vieh füttern.
obsonatus subst. Einkauffung der Speisen / Brods oder Fleisch
obsonium, allerley Speis ohne Wein und Brod / obsonator, Einkauffer / obsonare famem ambulandò, mit Spatziren den Hunger erwecken.
obstetrix, icis, Hebamm.
obstipus adj. krummhälsig / starrhälsig.
obstragulum, Uberdeck / caligarum, Schweitzerlatz / calceorum, Schuhriemen / uncinatum vel fibulatum, Schuhrincken.
obturamentum, Spund / Mundloch / obturamentum stagni, Wasser-Ablass.
occa, Egen / crates dentata, occare, egen.
occipitium, occiput, itis, Hintertheil des Kopffs.
oceanus, das grosse / weite / wilde Meer.
ocella, kleinäugig.
ochra, Berggelb oder Obergelb.
ócimum, herba, non ocymum, nam ocymum est farrago herbarum in pabulum boum, Basilienkraut / Korngeschoß / ratio nominis, quòd celeriter proveniat.
ocrea, Beinschien / Stiefel.
octodiale tempus, octodialia festa, achttägige Feste / die Octav des Festes.
octóphorum, Tragsessel oder Senfften von 8 Knechten.
octula, Latinis quartarius, ein Aechtelein.
octussis, acht Untzen.
ocularius faber, Augenspiegel oder Brillenmacher.
oculi caudæ pavonis, die Spiegel / oculi arboris, Augen an Bäumen.
oculi glauci herbei, noctuini, Katzen-Augen / lyncei, aquilini, milvini, scharffe Luchs-Augen / emissitii, schiessende Augen / limi, zwerchsehende / ludibundi, liebäugelnde / oculi perversi *Cic.* schielende / oculi sinus, pelvis, cavum, das Hole der Augen
oculus navis, Schild oder Feld / darinn des Schiffs Name geschrieben.
oda vel ode, Gesang / odeum, der Singer Chor / der Spielleut Ort.
odontagra, Zange / die Zähn auszubrechen / chirurgis Geisfuß / forfex dentaria *Vet Lex.* odontalgia, Zahnweh.
œconomus, Schaffner / œconomia, Schaffnerey / Hausverwaltung / Haushaltung / œconomus Ecclesiæ, Kirchen-Probst.
œcus, erster Eingang ins Haus.
œnanthe, uva vitis silvestris, quæ & ampelos, *Plin.*
œnógarum, Weinbrüh.
œnopóla, Weinwirth / œnopolium, das Wirthshaus / œnopolium, das Weinschencken / œnóphorum, Weinkanne / œnanthe, Wildweintraubenblüh.
œsóphagus vel gula, Schlund / fistula cibi & potûs.
œstrum, stechende Brem / Roßbrem.
œsypum vel œsypus, lana succida, ungebutzte Wolle / Schafbölle an der Woll.
offa penita *Plaut.* frustum porcinum, cum cauda, offarius, ders kocht / offula, offella.
offa vinô & melle saporata *Apic.* Weinsuppe / offa, Stuckfleisch / Gemüs / dicke Brüh / Mastungs-Brocken / offella, offula porcina, schweinen Rößbrätlein / Ripplein / Kröpfflein / Spritzelein / Nudel / Knödlein / *Rader.* lib. XII. epig. 40. in Martial, offula ex ovis & pane coacta, Pfänzlein.

P.

pánicum,

parastatæ, Kugel neben oder auf den Seulen.
parazonium, Weidner oder Dolch an der Gürtel.
pardus, párdalis, panthéra, Panther-thier / pardalus nomen avis.
parelium, Kreis um die Sonn.
parénesis, Vermahnung / Unterweissung.
parentalia pl. Opffer für die abgestorbene Eltern.
parergon, das dem Haubtwerck ist hinzugethan / Nebenzierd.
parhippi, Handpferd / Handroß.
parhypate, die Saite nechst bey der grossen.
paries cæmentitius, von groben Steinen / cratitius, concratitius, Riegelwand / intergerinus, Schiedwand zwischen zweyen Häusern / medianus Vitruv. Mittelwand / Schiedwand / lateritius, testaceus, von Ziegeln / diplinthius, zween Stein dick / triplinthius, tetraplinthius, drey / vier Stein dick / solidus, gerad über sich / fornicatus, gebogen / gewölbt / plicatilis & reductilis, Spannische Wand.
parietaria, Tag- und Nacht-Kraut.
parietina, alte baufällige Mauer / parietarius, Wandkleiber.
paritura, partio, Gebärung.
Parius lapis, weisser Marmel.
parma, parmula, runder Schild / Fechtschild / parma seu margo fossæ, Absatz des Grabens.
parmatus *Liv.* parmâ tectus.
paro vel paron, onis, Raubschiff.
párochus, parœcus, parœcia, parochia, Pfarrer / Pfarr / parochiani, parœci, Pfarrkinder.
parodia, Nachgedicht oder Gesang.
parœmia, gemeiner Spruch.
paronychia, paronychium *Plin.* Nagelgeschwer / Wurm am Finger.
paropsis, idis, Schüssel / Blatten.
paroxysmus, fieberisch Frostein.
parrha, unglückseliger Vogel.
parricída, Vatter- oder Muttermörder / parricidium.
partheniū seu matricaria, Mutterkraut.
partiarius colonus, der auf gleiche Theil mit dem Herrn um halb bauet / particulátim *Col.* von Theil zu Theil.
parus, Meise / parus minor, Blaumeise / major, Kolmeise.
páseeolus, liederne Tasche / Päcklein im Wetschger.
pascuum, Weid / pascuus adj. zur Weid füglich / pascuum glandarium, Eichel-Wald.
passer, passerculus, Spatz / Sperling / passer marinus, Platteislein.
pastillus, süß und wolriechendes Kügelein oder Kräpfflein / globulus aromatarius.
pastináca, Pastinat-Wurtz.
pástinum, Karst / Haue / zweyspitzig Eisen / pastinator, Karster / Hauer / pastinare, hauen / umgraben.
pastoria bursa, Täschleinkraut.
patagium, Hemd-Kragen / Lätzlein / patagium lumbare, Schößlein am Wammes.
patella, Blättlein / Knieschüssel oder Kniescheib / pátina, blatte Schüssel / patera, Trinckschale.
patella arborum, clavus, fungus, Brand am Bäumen.
patellarius, Tellerschlecker.
patibilem naturam omne habet animal *Cic.* hat etwas zu leiden.
patricii, von Rahtsherren geboren.
patrimus, dessen Vatter noch lebt.
patrinus, susceptor, Gevatter / Göt.
patroni jus est nominare designandum, præsentiren vulgò.
patruus, Vatters Bruder / patruéles, zweyer Brüder Kinder.
pavicula, breiter Schlegel / Holtzschlegel / Stampffer.
pavimentare, pavire, ein Estrig legen / besetzen / pavimentum tessellatum, gewürffelt Estrich / subdiale, unter dem offenen Himmel / subtegulaneum, unter dem Dach / segmentatum, scalpturatum,

penetrale, das innerste im Haus.
peniculus, penicillus, peniculum, penicillum, Wischlumpen/ Pensel/ Fegen / spitziger Meissel / in die Wunden / peniculus setosus, Haarwisch der Schuster / tectorius, Weiß-Pensel / peniculamentum, Saum / Fäselein / Fränslein.
pennaria theca, Federthec / Pennal.
pensio, Bezahlung/ Reichung der Gült/ pensionibus tribus solvere, auf drey Fristen oder Termin bezahlen.
penum, Gespunst/ das Wickel am Rocken / Kunckel (flachs abzuspinnen.
pendachordum, Geige mit 5 Saiten/ tetrachordum, mit 4 Saiten.
pentaphyllos & on, Kraut / das fünff Blätter hat/ fünff Finger-Kraut.
pentateuchon, die 5 Bücher Mosis des alten Testaments.
péntathlus sive quinquertio, der in fünfferley Leibsübung streitet / pancratiastes, der in denselben allen obsieget / cæstu, mit Streittolben / cursu, mit Wettlauffen / saltu, mit Wettspringen / disco, mit Wettwerffen/ Blatten oder Stein schutzen / luctâ, mit Ringen / péntathlum seu pentathlon aut quinquertium, die Ubung selbst.
pénula, Wetter- oder Regen-Mantel/ pénula scortea, Pilger-Mäntelein / pénula pellita, Weiber-Mützlein / gausapina, Sammet-Mantel / penulatus adj. pénulam scindere, einen mit Gewalt aufhalten/ den Mantel zerreissen.
penum & penus, Vorraht an Speis und Tranck / penarium, penaria cella, Speisgaden / verba sine penu & pecunia *Plaut.* viel Geschrey / wenig Wollen.
peplum & peplus, Frauen-Schleyer.
pepo, onis, Melonen.
perca, Bersich / piscis, item, Sperber/ avis.
percussionum modi, die Täct im Gesang / oder die Mensur / percussiones numerorum, idem.
perdius, pernox, adj. durch den gantzen Tag und Nacht.
perdix, icis, Rebhun.
perendinus adj. übermorgiger Tag.
perfoliata seu perforata, Durchwachs/ herba.
perforaculum, Pfriem / Brieffstecher.
perfossor, Dieb/ so ins Haus bricht.
perfrictio *Plin.* fiebrisch Fröstlein.
perfrixit liquamen, die Brü ist gestockt.
perfunctoriè *Ulpianus* tantùm.
pérgula, Schupffe / Laube / Gang auf dem Schiff / Gang mit grün überzogen.
peribolus, Gang mit Lehnen.
pericarpium, Häutlein der Früchte/ Hülsen.
periclymenus, periclymenon, Wald- oder Specklilien / Rosen von Jericho / Geisblat.
pericope, Abschneidung eines Theils von gantzer Red.
pericranium, Haut oder Hirnschaal.
perigæum, der unterste Punct des Planeten-Zirckels.
periocha, kurtzer Inhalt oder Begriff eines Dings.
periodus, ein Umgang und Umbegreiffung eines Dings oder Red / Gangkreis des Planeten-Lauffs.
peristica febris, auf gewisse Täge wiederkommend.
periœci, Völcker / welche zwar unter gleichem Erden-Bezirck / doch ungleicher Ferne wohnen / synœci, welche gar wenig unterschieden sind.
peripetasma, atis, Fürhang.
peripneumonia, Lungensucht.
peripséma, atis, Hinwurff/ Abschnitzlein / hinwürffig Ding.
periscelis, idis, Hosenband.
peristomium, Mundstuck für die Pferd.
peristroma, atis, Umhang / Tapezerey.
peristylium, Ort mit Seulen umgeben/ Creutzgang in Clöstern.

perito-

peritonæum, das Netz über das Eingeweid.
perizóma, atis, Niderkleid / perizonium *Perott.* Badmantel / Fürtuch / subligaculum.
permitare merces, Wahr um Wahr geben / Bücher stechen.
perna, schweinen Hamme / Schinck oder der vördere Hamme / coxa porcina, salita.
pernio, Aufbruch und Geschwer der Fersen vor Kälte.
peroriga, Stutten-Meister.
perpendiculum, Bleywag / Senckel / ad perpendiculum, der Schnur nach.
perscriptiones, Schuldbrief.
persicaria, Wasserpfeffer / Flöhkraut / hydropiper urente foliô.
persicus, Pfersichbaum / persicū, Pfersich.
persona, angenommene Gestalt im Spielen / gemacht Antlitz / Butzen / Fratzen-Gesicht fabris, item, die wesentliche Bestehung einer vernünfftigen Natur.
pertericrepus *Cic.* & *Lucr.* Heuschrecken.
pértica, lange Stang / Meßrut von 6 Schuhen.
pes, Fuß / Schuh / hält 4 zwerch-Hand / zwölff Zoll / seu duodecim pollices, Daum / 16 Zwerchfinger / communi mensurâ, das Seil / damit man den Segel spannt / pes contractus, ein verjüngter Schuh.
pessulatus part. sine auctor.
pessulus ferreus, Thürriegelein interior, Schnallen / Stallen exterior.
pétalum, Dach- oder Wetterfähnlein / Wetterhan.
petasites, Pestilentz-Kraut.
pétaso, petasunculus, hinter schweinener Hamme.
pétasus, breiter- oder Schattenhut.
petaurum, allerley Gauckel-Zeug oder Gauckelspiel mit Ringen / Lufftspringen / Reiffspringen / petaurista, solcher Springer und Gauckler.
petígo, inis, Räud / Krätze.
petiolus, Stiel am Obst.
petitio recta, gerad auf einen werffen / stechen / hauen / obliqua, nach der Seiten.
petóritum, petorritum, offener Wagen / Kalesch.
petrelæum, petroleum, Steinöhl.
petroselinum, quasi apium pétrinum.
petum, Nießwurtz / Taback.
phacoti, ablänglich / rundlechte Schänselein der Aertzte.
phæcasium, Bischoffs-Schuh.
phagedæna, der umfressende Wurm.
phalanga vel palanga, Schiffwallen oder Rollen / runde Prügel / phalangarius seu palangarius, Ballenträger / Weltzer / Aufleger.
phalangium, Gattung der Meerspinnen / item, Riedgras.
phalanx, angis, Macedonische viereckichte Schlachtordnung / phalangitæ, Soldaten darans.
phalárica vel falárica, ein dicker und schwerer Pfeil.
phálerae pl. Roß- und Wortzierd / phalerátus adj.
pháretra, Pfeil-Köcher.
pharias, æ, Art der Schlangen.
pharmaceutica, Hex / Unhold / pharmaceutice, Artzneykunst / phármacum, Artzney / pharmacopóla, Apothecker / pharmacopolium, Græcè φαρμακοπώλιον, Artzney-Verkauffung / pharmacopolíum, Apotheck / φαρμακοπωλεῖον.
pharus, Leuchtthurn für die Schiff am Meer.
phasélus, schnelles Schifflein / Venetis góndola.
phaséolus, Fasonen / Türckische Bonen.
phasianus, Fasan-Vogel.
phasma, atis, Gesicht / Erscheinung.
phengites, Spiegelstein.
phiala, Trinckschale.
philárgyrus, Geldgeitziger.

pitta.

pittacium, breit angestrichenes Pflaster/ Binden um des Krancken Haubt.
pituita, Schleim / Gliedwasser / Zipff oder Pfipff der Hennen / pituitæ eruptiones, Kindsblattern.
pix arida, dürres Bech/ radulana, abgeschaben.
placamen, Versöhn-Opffer.
placentæ spirales, in modum spirarum aut globorum conspiratæ, Schneeballen / Brandstrauben.
placenta umbilicata, Polsterküchlein / fermentô tumefacta, Germküchlein / crocata, Brandküchlein.
plaga, Streich / Wunde / Jägergarn / Gezirck oder Strich des Himmels oder der Erden.
plaga, weit leinen Haubt-Tuch/ langer Weiber-Schleyer / plagula, klein Haubt-Tüchlein / oder Weiler der Weiber / Blat oder Bogen Papyr.
plagium, Menschendiebstal / plagiarius, Menschendieb.
planca, Dille / Bret / Steg / Plancken/ Bruckladen/ pénsilis, Falter/ æquatoria, Ziehbaum der Schuster.
plancus, breit- oder flachfüssig.
planétæ, hin und wieder lauffende Stern.
planta, Pflantz / Gewächs von Bäumen und Kräutern / Zweig / Schoß / plantarium, Setzgarten/ Beltzschul/ arbor plantaria, Beltzbaum/ plantæ ordinariæ *Col.* in einer Ordnung gesetzt/ planta pedis, Fußsole.
plantágo, inis, Wegerich/ acuta, spitzig/ major, groß Wegerich/ rosea, Rosen-Wegerich/ flos, in Gestalt einer Rosen.
planula, Glatthobel.
planus, Leutbetrieger/ Stürtzer.
plastes, Posirer aus Wachs / Leim / rc. plastice, die Kunst/ plasma, atis, das Werck / item, eine weiche Salb.
plátanus, Baum mit breiten Blättern / quibusdam, Ahorn / Maßholderbaum / *Calep.*
platéa, breite Gaß.
pláthanus, Kuchenbret.
platyceros, otis, Damhirsch / Dämlein.
plaustrum vel plostrum, Bauern-Wagen/ plaustrarius, Wagner.
plausus, das Getös vom Handklopffen.
plautus, flachfüssig.
plectrum, Fiedelbogen / Hackbretschlägelein / Instrumenthämmerlein / plectropœus, Lautenmacher.
plegma, atis, Zopff / darein mans Haar flechtet / displicare, expedire comas, das Haar aufthun / innectere, implicare, impedire, einflechten.
plenilunium, Vollmond.
plethora, rosio stomachi, der Sod.
plethrum, Feld von 100 Schuh / sexta pars stadii.
pleurítis, idis, Seitenweh / Seitenstechen / pleuritides regulæ, die Regster in der Orgel.
plica, plicatura, Falten.
plinthus, die unterste viereckichte Blatten / darauf das Postament oder der Seulen-Fuß steht.
plistobolinda, die meiste Augen im Würffelwerffen.
pluma, Pflaum / plumarius, Nadelsticker / plumarius interpolator, Federweiler.
plumbágo, Ertzbley/ Bleyertz/ Schreibbley.
plumbi lamella seu plumbea charta, Blech / plumbi scoria seu recrementum, Bleyschlack / plumbum candidum seu argentarium, Zinn / nigrũ, Bley / cinereum, Bismut/ plumbare, applumbare, mit Bley lötten/ replumbare, auflötten/ plumbatura, Lötung/ Klamme vom Bley/ plumbatæ, Bleykugel an Riemen gebunden zum Schlagen/ plumbosus, voll Bley.
pluteus, Sturmdach / Schantzkorb / Pultbret/ oder Schreibpult / Büchergestell.
pluteus scriptorius, Schreibpult/ plutei navales, die überschgehende Spitze zu vörderst und hinterst im Schiff.

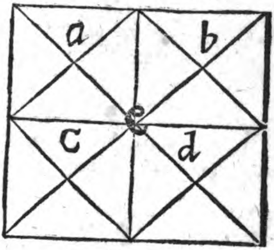
popína, Zechhaus/ Sudel-Kuche/ popinones, Zechbrüder/ popinarius, Sudel-Koch.
poples, itis, Knieben.
poppyſma, atis, poppyſmus, Täschen und Schmeichen dem Pferden/ poppyſmum edere, schmatzen.
populares, Landsleut/ dem Volck Ergebene oder Zugethane.
populus, Säubaum/ alba, weiß Albersbaum/ nigra, Espenbaum/ populétum, da sie wachsen.
porca, Schwein-Mutter/ Loos/ porca in agris, terra elata inter duos ſulcos, erhebte Erd zwischen zwo Furchen/ noſtratibus, ein Pifing/ ein Rain.
porcellus, nefrens, porculus, ſuccula, Fercklein/ Spanferckelein/ ſubrumus lactens, Saug-Ferckein/ porcellus Trojanus, ein gebratenes und mit unterschiedlicher Speis gefülltes Schweinlein.
porcétra, porca, quæ ſemel tantùm peperit, ſeropha, quæ ſæpius.
porcus majalis ſeu caſtratus, verschnittene Sau oder Eber/ ſerarius, mit Schotten gemästet/ ſaginatus, gemästet/ colluviaris, mit Spülwasser gemästet/ glandinoſus, trüsechtig/ grandinoſus, pfinnig/ porcinarius, der Schweinenfleisch verkaufft/ porcarius, Säuhirt/ Säutreiber/ porculator, Schweinmester/ porculatio, das Schweinmästen.
pori *Plin*. Schweißlöcher des Leibs/ cuticularis meatus.
porphyrio, fremder Vogel mit langem und rotem Hals.
porphyrítes, roter Marmolstein.
porrígo, inis, Schuppgrind des Haubts.
porrum, porrus, Lauch/ ſectile, ſectivum, Tarentinum, Schnittlauch/ der sich voneinander theilet oder spaltet/ capitatum, Breitlauch/ porraceus color, lauchgrün.
porta averſa, occulta, Einlaß in die Stadt.
pórticus, bedeckter Gang.
pórtitor, Trager/ Uberführer aus Gestad oder Lende/ Zollner/ portorium, Schifflohn/ Zollgeld/ Lendgeld/ portus, Meerhafe/ Schifflende
portuláca, Burtzel oder Bürgel, herba, cujus radix edúlis.
poſca, Gesindwein/ Essig und Wasser.
poſcenium, hintere Spielbühne.
poſthuma proles, Kind/ nach des Vatters Tod geboren.
poſtíca, poſticula, poſticum, poſtículum, hintere Thür/ poſtica ſanna, Hinterrucksspötteln.
poſtiléna, Schwantz-Riem des Pferds.
poſtis, Thürpfost/ daran die Thür hängt/ poſtes, die Pfosten beederseits.
poſtliminium, Wiederkunfft/ Wiedererhaltung der Güter/ so im Krieg verloren/ oder eines vermeinten Todens.
póſtomis, idis, Biß am Zaum.
poterium, Trinckgeschirrlein/ potulentus adj. rauschig/ poterium Samiolum *Plaut*. klein Trinckgeschirrlein.
potionatus part. *Suet*. geträncket.
potiſtris, Vögel-Trinckgeschirrlein/ ποτιςρίς Græcè.
potorium *Plin*. Trinckgeschirr.
præbenda, orum, Holtz- und Saltz-Reichung für die Gesandte/ item, Servits für die Soldaten *Gell*.
præcentor, Vorsinger/ Anstimmer/ præcentoria tibia, vorpfeiffende Schalmeye.
præcidaneæ feriæ, Feyer-Abend/ præcidanea hoſtia, vorgeschlachtet.
præcinctorium, Schurtzfleck/ præcinctiones, Gurt in Gebäuen/ Absatz der Gänge zwischen den Staffel-Ordnungen im Schauplatz/ Gesims.
præcisè negat, gut rund/ durchaus.
præco, Ausschreyer.
præcordia pl. das Netz um das Eingeweid/ das Hertzfell/ aliàs pro hypocondriis, aliàs pro diaphragmate.
præcox, ocis, frühzeitig.
prædatitia pecunia *Gell*. Raub-Geld.
prædiatorius adj. quod ad prædium pertinet,

prædium, ligend Gut/ prædiolum, Gütlein/ prædium clientelare, beneficiarium, Lehengut/ prædiatorius eques, Uberreuter.
prædo, Strassenrauber.
præfectus classis, Ammiral in der See-Flotte/ Obrister des Schiffzeugs/ præfectura, Vogtey/ præfectus prætorii, Marschall.
præferratus adj. mit Eisen vorn beschlagen.
præfica, Leidfrau/ zum Weinen bestellt.
præfiscini hoc dixerim, ohne Ruhm zu melden.
præflorare *Gell.* die Blumen vor abbrecht.
præfractus adj. hartnäckig.
præfurnium, Ofenloch.
prægustator, Credentzer.
prælia latronum ludere, den Schach spielen.
prælicenter *Gell.* freventlich.
præludium, Vorspiel/ præambel.
prælum, Trottenbaum/ Preßbaum.
præpilatæ hastæ, vornenher gespitzt.
præposterus adj. hinterst zuvörderst.
præputium, Vorhäutlein
præs, prædis, Bürg oder Borg/ Pfands-mann/ Geldbürg gegen der Obrigkeit.
præscriptio, verjährung/ præscribere, ein Gut in Zeit des Rechtens ersitzen und verjähren lassen.
præsegmen unguium, der Nägel Abschnitz/ corii, des Leders.
præsepe, præsepium, Stall/ Kripp/ Futterbarn/ præsepia, Bein um die Zahn.
præses limitaneus, Marckgrav.
præsidium, Besatzung.
præstega, æ, Ort unter dem Dach halb bedeckt
præster, grosse/ schwartzgesprecklete Schlang.
præstigiæ, præstigium, Verblendung/ Zauberey/ præstigiator, præstigiatrix, Verblender.
præstinare, kämpffen.
præstites Divi, Haus-Patron/ Nohthelffer/ Hülff- oder Schutzheilige.
præsul à præsiliendo dicitur, sumtum à Saliis, Catachresis.
præsultor, Vortantzer.
præsumtio *Plin. Iun.* Vermutung.
prætexta, Römisch Kleid mit Purpurbrem.
prætextus, Schein/ Vorwand.
prætor, Schultheiß/ Amtmann/ Richter/ prætorium, Richthaus/ Rahthaus/ Königlich Haus/ Obristen Zelt.
prætor capitalium rerum, latrunculator *Ulp.* Kriegsschultheiß/ Blutrichter/ Profos.
prætor castrensis, Kriegsrichter/ *Ital.* Adjutant.
prætorianus miles, Quardi/ Knecht/ Trabant/ Hellepartirer.
prævaricator, der dem Gegentheil hilfft/ und seine Partey verlässt.
prandiolum, Imbiß/ Mittagmal.
prasinus color, lauchfarb/ grasgrün/ safftgrün.
pratum falcibus consectari, sicilire, die Wiesen schropffen/ nachmähen/ pratulum, Wieslein.
preces horariæ, die sieben Tagzeiten der Gebet/ precarius adj. bittweis/ und was auf eine Zeit verlassen.
primicerius *Cassiodoro* præcipuus Notariorum.
primipara, die zum ersten gebiert.
primipilus, Haubtmann der ersten Rott oder Geschwaders.
primores, primates, die Fürnemsten/ primatus, das fürnemste Amt.
principia pl. die dapfferesten Männer in der ersten Schlacht-Ordnung/ principes, primores in acie, primani primæ legionis milites, secundani secundæ, tertiani tertiæ, quartani quartæ, &c.
pristes, pristis, Gattung eines Meerfisches/ item, ein lang schmal Schiff.
privatus homo, gemeiner Mann/ der keine Obrigkeit ist.
privignus, privigna, Stieff-Sohn/ Stieff-Tochter.
privilegiarius *Ulp.* non privilegiatus.

proble-

prosti-

pyro-

a
b
c
d

R.

robigo

saltus,

scabellum, Fußschämel.
scabiosa, Grindkraut/scabies, Krätze.
scabrities, Rauhe im Greiffen.
scævola, scævola, Lincker-Wätsch.
scala, Leiter/Stiege/scalæ gestatoriæ, Tragleiter/scalæ erismate fultæ, die eine Gegenstange haben/Gegenleiter/plicatiles, solutiles, Wurffleiter/reticulatæ, Strickleiter/scalaris forma, hangend/ nicht gerad übersich/scalæ cochlides, Schneckenstieg.
scalmus, Ruderstand / Ruderring / Schiffbret oder Baum / darauf die Ruder waltzen/ labrum navis.
scalpellus vel scalpellum chirurgicum, Laß- oder Schrepffeisen/Flitte/librariũ, scriptoriũ, Federmesserlein/Briefstecherlein / scalprum incisorium, Grabeisen/ cavatorium, Holeisen/ coriarium, Schabmesser/ scalptor sigillarius, Sigelschneider / scalpurire ungulis terram, scharren.
scalprum fabrile, Schroteisen/Stemmeisen / Meissel / scalprum sutorium *Horat.* Werckmesser / der Schuster Kneipe.
scamnum, Banck / instrumentarium, Werckbäncklein/ etiam terra inter duos sulcos altior.
scammonia, Springkraut.
scandix *Plin.* olus silvestre, tragopágon, Geisbart.
scanduláca, Schmeerkraut / oder Windenkraut / scanduláceum, Bauren-senff oder Kreß.
scandulæ, Dachschindel/ scandularius, Schindeldecker/ Schindelmacher.
scapha, kleines Schifflein/ der innere Ohrkreis/ scapha frumenti, Schaff Korn.
scaphium, Trinckgeschirr/Nacht- oder Harngeschirr / Fußschäfflein zum Waschen.
scapulæ, Schulterblat.
scapus, gerader Stengel am Kraut/ Traubensterz oder Kamm/ Wendelbaum des Webers/ der starcke Kengel einer Seul/oder Schafft/die Spindel der Schneckenstieg/ scapus geniculatus, Stengel mit Knöpffen / scapus papyri, Ris Papyr.
scarabæus, Roßkäfer/ scarabæus Lucanicus, Schröter/ viridis, grün Käfer.
scarus, Meerbrächs/piscis.
scaturigo, scátebra, Brunnquell / scaturire, herfürquellen.
scaurus, der grosse Knoden hat.
scéletos, zusammgegliederte Bein.
scelotyrbe, Geschwer an Knien.
scena, Laubhütte / Aus- und Eingang auf der Spielbühne.
scenographia, Visir oder Modell eines Gebäues mit Bretlein gemacht.
sceptica philosophia, nihil definiens, aliena tantùm oppugnans.
scevopœus, Wasserschmid/ für allerley Werckzeug.
scheda, schedium, schedula, Zettel/ Blat-Papyr.
schema, atis, Figur/ Gestalt/ Zier.
schidia, æ, ium, Hobelspän/ Scheiter/ schidiæ pinastri, Kün.
schisma, atis, Zertrennung.
schœnobates, Seiltantzer / schœnobatica, die Kunst.
schœnophilinda, Spiel/ das Verborgene zu suchen.
schœnos, mensura, 60 stadia continens, eine Weise zu messen auf 60 Roßlauff lang/ zwo Teutsche Meilen.
scholion, scholium, kurtze Auslegung oder Erläuterung/ Neben-Verzeichniß.
sciagraphia, erste Entwerffung oder Riß eines Gemähls/ rudis picturæ delineatio.
sciamachia vel sciomachia umbratilis pugna, Ubung des Streitens.
sciathericum horologium, Sonnen-Uhr.
scilla, Meer-Zwibel / acetum scilliticum, Essig daraus gemacht.
scintilla, Funcke.
scipio, Lehnsteck / Gehsteck.

scirpicula,

scirpicula, Rebmesser.
scirpus, glatte Bintze / Fischerreuß / scirpiculum, Bintzenkörblein / Fischerreuß / scirpea crates.
scirrhóma, atis, scirrhus, eine harte Geschwulst / Bindel / Baucke des Leibs.
scitamenta pl Schleckerbißlein / Schleckerspeis / Krafftbißlein / sciti saporis edulia.
scitulus puer, ein feiner Knab / holdselig.
sciúrus, Eichhorn.
sclopus, sclopétum, sclopétus manualis, Schießbüchs / Pistol / Schleebüchs / Fäustling / Handbüchs / sclopi breves, Pistolen / Tertzerole / vide militaria.
scobs, obis, Segmeel / Feilstaub / Feilsand / scobina, Feile / Raspe / caseus scobinatus, descobinatus, geriebener Käs / scobina raphani majoris, geriebener Kreen.
scolomachærium, Eisen der Wundärtzte / die Geschwer aufzuschneiden.
scólopax, acis, seu gallinago, Schnepff.
scolopendra, rauher Wurm / mit viel Füssen / Nassel.
scolopendrium seu ásplenum, Miltzkraut / Reinfarn.
scólymus seu strobilus, Artischock.
scomber vel scombrus, lacertus, piscis, Maccarell / Gattung der Meerfisch / nicht ungleich den Heringen.
scomma, atis, Spottwort.
scopæ, Besen / scoparius, Besenknecht / scopula, Besenlein / baculus scoparius, Besenstiel / scopulæ setaceæ, Gewandbürsten / rasoriæ, Kratz- oder Reibbürsten / arundineæ, pulverariæ, Staubbesen / scopularius, Besenmacher / Bürstenbinder / scopa farinaria, Ofenwisch der Becken.
scoptula operta pl. *Cels.* die Schulterblätter.
scopulus, Felsen / Scrofen.
scopus, Zweck / Ziel.
scorbus, Sporapffel.
scordiũ, Wasserknoblauch / vide trisságo.
scoria, Schlack / Metallschaum.

scorpio, scorpius, Scorpion / altes Kriegs-Geschütz / Stachel zum Schiessen / spitzige dornichte Geissel / langer Haarzopff der Knaben.
scortum, lose Metz / scorteus adj. ledern.
scotóma, atis, Schwindel des Haubts.
screatus, ûs, das Reuspern.
scriba auctoratorum, Musterschreiber / castrensis, Gerichts-Weibel.
scriblita, Strauben-Küchlein / scriblitæ striatæ, Spritzen-Küchlein.
scrinium, Schrein / Laden / Kasten / scriniolum, Schreinlein / Schächtelein / scriniarius, Schreiner / Tischler / Küstler / scriniarii opus est, præter ea, quæ verbô columna annotavimus, ligna quadrare, das Holtz in die Vierung schneiden / quadrata rotundare, die Vierung in die Runde bringen / ad regulam reducere, zwingen / schlichten / decussare, Creutzweis zusammenfügen / cancellare, vergittern / asseribus & tignis prætexere assulas, forniren / dedolare, hobeln / subscudibus compingere, tabulas marginare, mit Ramen einfassen / coassare, contabulare, vertäfeln / coagmentare, cōpaginare, zusammenfügen / conglutinare, zusam̃leimẽ / runcinâ dolare, mit dem Schrot- oder Grobhobel schroten / denticulatâ dolabellâ, mit dem Zahnhobel / planulâ dolare, mit dem Glatthobel / cæca postium intertignia conjungere & collocare, Thiergerüst machen und setzen / loricationes facere, Brusttäfel machen / coronas, projecturas parieti adjungere, Gesims machen / membranas seu bracteas osseas aut ligneas in foliorum speciem intersecare, Laubwerck schneiden / nigrâ politurâ imbuere, schwartz baissen / lævigare, defricare, exterere, deterere, glatt machen / undulatim striare, geflammte Leisten machen / opera everganea, sauber / hübsche / zierliche Arbeit / mensa dolatoria, Hobelbanck / retinacula cochleata, Schraubzwinge / sustentacula,

Knecht /

senis

ſeſqui-

siliqua-

siliquatus, was Hülsen hat / siliquæ frumenti, Trebern.
siliquastrum, Hanenfuß / herba hortensis.
silo vel silus, der grosse Augbraen hat / oder übersich gekrümmte Nasen / stumpffnaset / Affen-Nasen.
silva cædua, Hauwald / incædua, Bauwald / silva, ein Hauffen zusammengelesener Ding / silvæ concædibus munitæ, verhaute Wälder / viæ silvosæ, wäldichte Wege.
silúrus, Schaid / piscis.
sima, Carnis / inversa, verkehrter Carnis / item, ligendes Gesims / fabrile verbum.
simia, simius, Aff.
simila, similágo, inis, Semmelmeel.
simo, simus, flachnaset oder schafnaset.
simpulum, Opffer-Schalen / Opffer-Kännelein.
simulacrum, Bildniß.
sinápis vel sinapi indecl. Senff.
sinciput, sincipitis, Untertheil des Haubts / der Plassen.
sindon, onis, zarte Leinwad.
singultus, Hätschen / Schnupffen / Höschen / singultire, höschetzen / singultim, mit Höschetz.
sinus, der Busen / Schos / Meerschos / oder Ström des Meers / Meerküsten / Italis golfo, Krümme der Schöslein / Falten an Kleidern / Krümme der Gestade / das Hole der Augen / Netz / Garn / Segel.
sinus vel sinum lactis, Milchkübell / Napff / Weidling.
siparium, Fürhang im Schauspiel.
sipho, siphon, siphunculus, Wasserspritzen / Brunnröhr / Weinheber / siphones incendiarii, Feuerspritzen.
sipilus, smilium, sicillum, Kneipen der Schuster / falcula sutoria.
sirpiculus vel scirpiculus, Fischerreuß / Bintzenkörblein.
siser, gelbe Ruben.
sistrum, Glöckle ... Klinsel.
silymbrium aquaticum, Brunnkreß / sisymbrium, krauser Balsam oder Bachmüntz / *Ital.* balsamita, menta aquatica, wilder Quendel.
sitarchus, Proviantmeister.
siticen, inis, Todenpfeiffer.
sitta, Nußhäer / Nußhacker / avis.
situla, situlus *Caton.* Schöpffgeschirr / Eimer / situlæ incendiariæ, Feuerkübel / sitella, Krüglein.
situs, vergräblet / Schimmel / schimlich.
smegma, atis, Seiffe / smegmaticus, zum Reinen dienlich.
smilax, acis, Windenkraut / Glockenblum / campanula vulgò, aspera, scharff Windenkraut / hortensis, Wellische Bonen.
smilium, Kneipmesser des Schusters / die Ranfften der Solen eben zu schneiden.
smiris, idis, Schmergel / das Glas zu schneiden.
smyrnium, Liebstöcklein / herba.
sóboles, herwachsende Jugend / Fasel / Zucht.
sobrini, Geschwisterkinder.
soccus, Fußsocken / soccus muliebris *Suet.* Sockstiefel.
socer, Schweher / der Frauen Vatter / socrus, Schwieger / ihre Mutter.
solánum, Nacht-Schatten / herba.
solarium, Sonnen-Uhr / Compaß / Altan / Obergemach / Boden-Zins.
solea, Schuh-Sole / Schuh mit einer Sole / interior, die Brand-Sole / solearius, Schuster / solea ferrea, Hufeisen / soleatus adj. solea etiam instrumentum exprimendi oleum.
solennia funerum, Bestattung zur Erden.
solidus aureus, ein Römischer guldener Pfenning / welcher 100 Halbbatzen galt.
soliferreum telum *Liv.* totum ferreum.
solitaris, Einsamer / Einsidel.
solium, Königlicher Stul / Badwann oder Zuber.

solli-

spina, Dorn/ Fischgrät/ Stufen/ spina infectoria, Kreußbeer/ spinula, Spänlein/ spina alba, weisse Distel/ Mariendistel/ spina dorsi, Ruckgrad/ spina feræ, der Dorn.
spineoli & pruneoli idem.
spinther, éris, Armzier der Weiber/ Ring/ Hefftlein/ Spangen auf der Achsel/ Botenbüchs.
spinus, Schleebaum/ spineolus, Schlee/ spinetum, Dornstauden.
spira, gewundener Ring/ Seil/ Hutschnur/ Schlangwirbel oder Schweiff/ Bretzen/ Sprißtüchlein/ Straubentüchlein/ Seulen-Fuß.
spiraculum, spiramentum, Rauchloch/ Dampffloch/ spiramentum follis, Schnabel des Blasbalges.
spissamentum, Treft/ Trüsen/ Treber.
spithama, palmus, dodrans, Spann.
splen, Miltz/ spleneticus, der am Miltz leidet.
splenium, länglich Pflaster/ Haubtbinden.
spoliarium, Abziehstuben/ spolium, Raub.
sponda, Bettstatt/ spondæ sunt tabulæ, lectum utrinque sustinentes.
spóndyli, Knöpff oder Gleich des Ruckgrads/ Wirtel eines Gleichs/ Gelenck.
spongia, spongiola, Schwamme/ Gattung der Pfifferling/ Brätling/ Mauracken/ radix asparagi sativi, Spargenwurtzel.
sponsor, Bürg.
sponsus, sponsa, Bräutigam/ Braut/ sponsalia pl. stipulatio futurarum nuptiarum, Heurats-Versprechung/ Hefftel-Wein/ Stulfest/ Handstreich/ Versprechen.
sporta, sportula, geflochtenes Körblein/ Spent am Geld oder Speis.
spuma, Schaum/ spuma Bátava, Laugen.
spurius, Bastart/ unehrlich geboren.
sputum, Speichel/ sputator.
squalus, Aeltel/ piscis.
squamæ, Schuppen.
squátina, Gattung eines Meerfisches mit harter rauher Haut.
squilla seu scilla, Meerzwibel/ kleiner Meerfisch/ aliô nomine pinnophylax, weil er den Meerschnecken (pinnæ) die kleine Fischlein in die Schalen treibt.
stabilia poma *Col.* non decidua.
stabularius, Bauernwirth/ Stallknecht.
stabulatio boum, ferarum.
stachys, marrubio similis.
stacte, è myrrha stillatitia, gummi von Myrrhen.
stadiódromi, Wettlauffer.
stagnum, Weyer/ See.
stalagmium, Ohrenperlein/ Ohrengeheng.
stalagmus, purpurissum, genus calchanthi, Anstrich/ item, inauris, Ohrengeheng.
stamen, Wickle an der Kunckel/ item, Weberzettel/ seu fila recta per pectinem transmissa, quibus subtegmina subtexuntur, item, die Federlein oder Zäserlein im Mitte der Blumen/ stamineus adj. ex stamine, was von der Kunckel oder Zettel ist.
stamina vel statumina pl. die inwendige krumme Hölzer/ so das Schiff zusammenhalten.
stannum, Zinn/ stannarius, Zinngiesser/ Kannengiesser/ stannô vas incoquere, verzinnen.
stapes, edis, Stegreiff/ Steigbügel.
stataria pugna, Haubtschlacht in stehender Ordnung/ statarii ordines, ubi collatis utrinque signis dimicatur.
stater, éris, vier Batzen/ nummus argenteus.
statéra, Schnellwag.
stathmus, mansio, diversorium cursorum, Posthaus.
státice, Kunst zu wägen.
staticuli, tantzmässige Leibsbewegungen.

subau-

sycomó-

T.

Füß-Flügel/ item, die Podagramische Geschwulst an den Knoden/ talare corium, talaris aluta, Quatter oder Hinterschuhgeschirr.

talarius ludus *Cic.* Würffelspiel / canis unitas, Venus 6, chius 1, senio 4, Vulturius, Hercules basilicus quid sit, vide *Lambin. in Plaut.*

talea, taleola, Setzzweig / Setzling / Zweig unten und oben abgeschnitten / das man in die Erde steckt oder impffen will/ Kerb- oder Raitholtz/ crenis incisa, taleolæ è piris, Birnschnitz/ taleolæ de jecinore vitulino sectæ & tostæ, Spießlein.

talentum, Talent / talentum omne 60 minarum, sed minæ inæquales.

talio, onis, gleiche Vergeltung.

talitrum, Fingerschnelle/ Hirnbätzlein.

talpa, Scheermaus / Maulwurff.

talus, Knod oder Knöchel der Füsse / Würffel.

tamarice, amarix, icis, tamariscus, Tamariskenstaud/ wilder Cipreß.

tanacetum, Reinfarn / herba.

tapes, tapetium, tapetum, Teppich/ belluatum, mit Thieren gestickt.

taratantara pl. *Ennio*, Trommeten-Schall.

taratantula, ein vergifftes Thierlein wie ein Eydechslein.

tarda, tetrax, Trappgans.

tarsus, mons pedis, Riß am Fuß.

tartarus, tartara pl. die Höll.

taurea, æ, Peitschen/ Ochsensenne/ Carbatsche / taurus, Stier / sterilis vacca taura dicitur.

taxus, Eibenbaum/ taxare *Plin.* den Tax machen/ schätzen/ ums Geld anschlagē.

techna, Anschlag/ Betrug.

technophylacium, Kunstkammer.

tectorium, Uberweisung/ Verwurff der Mauer/ Tünche/ tectorium vitreum, Glasurung / tectorium opus, verworffen/ bestochen/ verweisset/ tector, Weisser/ Verwerffer / tectorium, seu illinimentum cum calce pura, dicitur opus albatum, geweisst/ cum calce & arena arenatum, verworffen / cum calce & marmore marmoratum, cum gypso gypsatum.

tectum pectinatum, displuviatum, displuvium, spitzig und an beeden Seiten abhangend / testudineatum, viereckt spitzig/ scandulare, Schindeldach oder Ram/ Schieferstein/ imbricatum, von Holtziegeln / tegulaneum, von Ziegeltaschen/ subtensum, Dachstul.

teges, etis, Decke / tegulum, Deckel.

tegimen, tegumen, tegulum, tegillum, tegeticula.

tegmen manuale, Handleder der Schuster.

tegula, Dachziegel / flacher Ziegel / Tasche / deliciaris, Hohlziegel / vide imbrex.

tegulaneum pavimentum, ex testis tusis.

tela, Gewepp oder Geweb / Spinnenweb/ Leinwad.

telamones pl. die untersetzte Balcken/ geschnitzet wie ein Mann.

telephium seu chironium vulnus, ulcus, unheilbar Geschwer/ telephium, Wundkraut.

telescopium, Fernglas.

telia, Reiff um die Reuter oder Sieb.

telo, onis, tolleno, Sodstrang / Brunnenschwengel.

telonium, Zollhaus / Banck / Maut / telones, æ, Zollner.

temetum, starcker kräfftiger Wein.

temo, Deichsel des Wagens.

tempe pl. indecl. Lustgärten.

tempora pl. die Schläfe.

tempus subsecivum seu succisivum, Nebenzeit.

tenasmus vel tenesmus, treibende Rohe des Stulgangs ohne Wirckung / harter Stulgang.

tencha sive tinca, Schleihe oder Schleim / piscis.

tendicula, Schneyffgarn/ Fallstrick/ Gewandstrick / Wäschstengel / aucupia verborum & tendiculæ literarum *Cic.*

captio-

captiones ex literis & syllabis.

tenebrio, Nachtkopff.

teniculus apparatus *Cic.* schlechter Aufzug.

tenontes, Medicis tendónes, meliùs tendines, Haarwachs.

tenor, beständige Weis.

tentipellium, Lederstreck der Schuster.

tentorium, Gezelt / tentoriolum, Gezeltlein.

tepidarium, Ort da man warm badet / laulicht Bad / Badkessel / Badstub.

terebinthus, Terpenthinbaum.

térebra, Borer / Neper / Neiger / terebellum, Borerlein / terebra circularis seu doliaris, Faßborer / deceptoria *Chirurg.* verborgener Borer.

terédo, inis, Holtzwurm / beissende Blätterlein.

tergum, Ruck / tergus, oris, Ruckleder.

termes, itis, abgebrochener Zweig samt der Frucht.

terminus, March oder Marck / Ziel / End / terminalis lapis, Marchstein.

termus, Fleischmaden.

terra Cimolia, Walckers- oder Wasch-Erden / assulosa, Steinkolen / figularis, sigillaris, Degel / candida, Kreiden / terra alana, gleba lutea, gelber bolus, Hispanica, weisser bolus.

terræ motus, Erdbidem / terræ tuber, erhebter Erdscholl / Scheerhauffen / hiatus, discessio, Spalt.

terriculum, Schrecklein / terriculamentum sine auctore.

territorium, Zwing und Bahn um einen Flecken.

tertiana febris, dreytägiges Fieber.

teruncius, *Italis* bagatino, nobis ein weisser Pfenning / alibi ein vierer.

tesqua pl. rauh Ort.

tessera, vierecktichter Eckstein / Würffel / Loszeichen / Kriegslosung / Reib- oder Raitholtz / tesserulæ, tessellæ, tessulæ, quadrati lapilli, signa olim frumentaria, gewürffelte Steinlein / tessellatim concidere panem, das Brod gewürffelt schneiden / tesserarius ludus, Würffelspiel / tessera pedatâ manu gyrabilis, cujus casu inscripta litera P, id est, pone, vel T, trahe, supinatur, Trillwürffel.

testa, irrden Geschirr / Kachel / Scherben / Fischschale / testa glaciei, Eisschal / testa dentis, Zahnschifer / testacei pisces, Schal- oder Muschelfisch.

testamentum, letzter Will / testatò dicere, bezeugen / testatò contradicere, darwider protestiren / testamentariæ tabulæ, Testaments-Verfassung / testamentarius, der ein Testament macht / factio testamenti, Aufrichtung des Testaments / testamentum nuncupativum, mündlich ausgesprochen / inofficiosum, unmild oder ungebührlich.

testicillus, Tragring / Kopffring zu dem Tragen.

testiculus, Gendelwartz / Creutzblum.

testimonium, Kundschafft.

testuaceum libum, panis, Pasteten.

testúdo, inis, Schildkrot / Schilddach / Lauten / Schwibbogen / Creutzgewölb.

testum vel testus, ein Pastetenöfelein / Tortenpfann / testum, Fischbein.

tétanus, Halsstärre / tetanicus, Starrhals.

tetradrachmum, acht Batzen / idem, quod stater vel siclus argenteus, vier Spannische Realen.

tetrarcha, Fürst über vier Landschafften.

tetrax, acis, tetrao, tetrix, icis, Auerhan / Birckhun.

tetrinnit anas, schnattert.

textilis umbra topiariarum arbuscularum.

textrina, Weberkunst / Weberey / textrinum, Weberkunst / textoria machina, Weberstul.

thálamus, Schlaffkammer der Eheleut.

thalictrum, Feder-Ackel / flos, item, Welsamen / herba.

theatrum, Schauplatz / Schaubühne / Spielbühne.

theca, Behaltniß / nummaria, Geldkasten /

nandum infigitur, die Nagel / transversum fulcimentum, cui brachia toreutæ innituntur, die Schiene / orbiculus fulcimēto suppositus, Schraubscheid / semitubuli ferrei, die Röhren / ad scabritiem auferendam, ferramenta plana, obliquè exacuta, die Maisse / simplici acie uncinata Einschnidt / duplici, Zweyschnidt / rutellum, die Krucken / ferramenta rostrata, die Bauchelsen / caniculata cavatoria, die Holeisen / Holborer / terebra dentata, Zwirl / opera angulata, geeckt / ovata, Eyerrund / torquata, versetzt oder gekettelt / striata, bafft / undulata, geflammt / squamata, geschuppt / rhombis distincta, geweckelt.

torpédo, Krampfffisch / Zitterfisch / der des Fischers Hand starr machet.

torpor, Faulheit / Ungleichheit der Glieder.

torques vel torquis, Halskette / Halsband / torquatus, der eine Halskette anhat / torquilla, Windhals / Drehhals / avis.

torrens, Regenbach.

tortivum mustum, Nachschuß.

tortus, ûs, Krümme.

torus, Bette / Fleischmans oder Fleisch ohne Bein / Fleischknorren / torosus, fleischicht / torus, torulus, der dickere Ring an der Seule / torulus, vel, ut alii malunt, trochulus, eine Hutspangen.

tóxicum, Gifft.

trabs, Balck / Tram / trabium intervalla coassantur & contabulantur, es wird der Fallboden gelegt.

trachéa, Lufftröhr der Kehlen.

trachelium Americanum, vulgò flos Cardinalis, Cardinalblum.

tracta, orum, vel tractæ, klünglein Faden / ausgewalgter und ausgedehnter Teig.

tractus, ûs, Strich / Gegend / Zug.

traduces, Rebgerte oder Rebzweig / die man von einem Baum zum andern zihet.

tragacantha, Dragant / herba.

tragélaphus, Brandhirsch im Böhmer Wald zu fangen.

tragemata pl. Nachtricht / Confect / tragematopóla, Zuckerbacher.

tragœdia, traurigs Schauspiel / tragœdus, Spieler darinn oder Actor, tragicus, der es schreibt.

tragopógon, Bocksbart / herba in acetariis.

trágula, Gattung eines Wurffspießleins / Schefelin / Fischernetz / Fischbär.

traha vel trahea, Schlitte / Schleiffe.

trahax, trahendi vim habens. Eho lutum lenoninum, eho sterquilinium publicum impure, inhoneste, injure, illex, labes populi, pecuniæ accipiter, avide atq; invide, procax, rapax, trahax! trecentis versibus tuas impuritates loqui nemo potest. *Plaut.*

trajectus, Uberfahrt zu Wasser / trajectio, Uberführung.

trama, æ, subtémon, Eintrag oder Wefel des Webers.

trames, itis, krummer Fußweg / Zwerchweg.

transactio, Vertrag.

transcriptio literarum, vulgò, Transport.

transenna, Gätter / Gätterfenster / Vogelschlag / accipitur etiam pro decipula virgata seu cancellata, Vogelschlag.

tránsfuga, Feldflüchtiger.

transmissus, ûs, das Uberfahren zu Schiff / eine Durchfahrt.

transtillum *Vitruv.* Latten.

transtra pl. Ruderbänck / Sitzbänck im Schiff / Zwerchbalcken.

transvectio, equitum recensio, Musterung der Reuter.

transvectum tempus *Tacito.*

transversaria pl. Zwerchhöltzer / Zwerchbalcken / Abschnitt der Gräben und Wählen / verbum militare.

trapes, étis, trapétum, mola olearia, Oelmül.

trape-

trapezóphorum, Tischstell oder Fuß / trapezita, Wechsler.
tremor, das Zittern.
trepídulus *Gell.* etwas erschrocken.
tressis, drey Kreutzer oder ein Groschen.
triarii, die beste Soldaten im Hinterhalt / Hinterhut / qui & pilani dicti. In acie 1 hastati, 2 principes scutati seu antepilani, 3 triarii.
trias, adis, Dreyheit.
tríbuli, Lemeisen / Disteln.
tribula, æ, vel tribulum. Dreschwagen oder Dreschschleiffen / Dreschel.
tribunal, Richterstul.
tribunus ærarius, Schatzmeister / armamentarius, Zeugmeister.
tributorum præstationes vel pensitationes, Gült- und Rentreichung / tributarius, der Schatzung und Steuer gibt / tributum, Steuer / Schatzung.
tricæ, verwirrtes Haar / liederliche Sachen / Wirrgarn.
tricliniaris & ius, apparatus tricliniarius.
triclinium, Tischstube / Essaal / triclinium palatinum, aulicum, Dirnitz / tricliniaris minister, Tischdiener / tricliniarchus, Tafelmeister.
tridens, dreyspitziges Eisen / Mistgabel.
triennium, trieteris, idis, drey Jahr lang.
triens, der dritte Theil eines Dings / vier Zoll.
trieris, is, Schiff mit dreyen Ruder-Ordnungen.
trifolium pratense, Klee.
trifur, Ertzdieb.
trifurcus, ergo & bifurcus.
triglyphi, Trillppen / Holstöß mit dreyen Furchen / verbum fabrile.
trigonus, triangulus, dreyeckicht.
trigonus, drey Rosse nebeneinander geschirrt oder gespannt / oder auch fureinander / Wagen mit drey Rossen.
trilix, icis, mit dreyerley Farben oder Garn gewebt / dreyfach getettet / trilibris, dreypfündig / trilices vestes, ex tribus filis diversicoloribus, trilingvis, der drey Sprachen kan / triceps, dreyköpffig / tricorpor, dreyleibig / tricornis, dreyspitzig / trifaux, dreyschlundig / trifer vel triferus, dreymal tragend / trisulcus, trifidus, dreyspaltig / trigemmis, das drey Reb-Augen hat / tripondium, drey Kreutzer / trimodius, drey Metzen / trimodia, æ, & trimodium, Maß / so drey Metzen fasst / trimus, dreyjährig / triduum, drey Tagzeit / trinoctium, drey Nächte / trinundinum, drey Wochenmerckt.
trimulus puer, canis trimus, dreyjährig.
trinoctialis adj. dreynächtig.
triobolaris homo, ein gar schlechter Gesell.
triones pl. Pflug-Ochsen / à terendo, item, Siebengestirn gegen Mitternacht.
tripareus *Plaut.* trifurcifer, triveneficа.
tripudium, Springtantz.
tripus, odis, Hafen mit drey Füssen / Trifuß.
triquetrus adj. dreyeckicht.
triremis, Schiff mit drey Ruder-Ordnungen obeinander.
triscurria pl. 2. declin. *Iuven.* ludi scurriles, Ertzrauberey oder Büberey.
trisságo, inis, Gamanderlein / Vergiß mein nicht / herba.
tristega pl. drey Gemach oder Gaden obeinander.
tristiculus *Cic.* ein wenig traurig.
tritavus, der Uräni / oder Uranherr.
triticum, Weitz.
triton, der Han oder das Fähnlein auf dem Dach / Wetterhan.
tritúra, Dreschung / Zerstossung / Artzney-Pulver / tritor, Drescher / tritor colorum, Farbreiber / tritura carnis, piscis, Zerstossens / flagellis terere frumenta, excutere grana, exterere messem, dreschen.
trivium, drey Weg beysammen.
trium literarum homo, Dieb.
tróchilus, Königlein / Zaunschlupfferlein.
trochiscus, Apothecker-Zeltlein.

turpicu-

váricus, ampliore passu incedens.
variegátus *Apul.* bunt gemacht.
varix, icis, Krampff-Ader/ varicosus, der grosse Blut-Adern hat.
varus, krummfuß/ der die Füß einwarts hat gebogen/ vatius, der sie auswerts hat gekrümmt/ divaricare pedes, grätteln.
vas, vasis, ein Geschirr/ coquinarium, Kuchengeschirr/ escarium, Schüssel/ fictile, figlinum, testaceum, Samium, irden/ operculare, mit einem Deckel/ futile, das keinen Fuß hat/ nicht stehen kan/ incrustatum, glasurt/ vasculum, Geschirrlein/ vascularius *Cic.* Goldschmid/ vasarium, Silber oder ander Geschirr/ vasa conclamare, zum Aufbrechen blasen/ vasa colligere, einpacken.
vasarium, supellex vasorum.
vates, Weissager.
vaticinium sine auctore apud *Calep.*
vatius vel vatia, der einwerts geht.
uber, Dutte/ Euter/ adj. überflüssig.
udo, Filtzschuh/ udones cilicii, von rauhem Haar.
vectarius equus, Zugroß.
vecticularius, Nachtdieb/ der einbricht, vecticulariam facere, solchen Diebstal üben.
vectigal, ális, Zoll/ Zins/ Steuer/ etiam privati reditus, vectigalis ager, domus, &c. darvon Zins zu geben/ zinsbar.
vectis, Thürriegel/ Hebstang/ Windstang/ Thürschnelle oder Schnalle/ vectiarius, der die Heb- oder Windstangen braucht.
vector, der geführt wird/ oder einen führt/ vectura, Fuhr/ Fahrt oder Fuhrlohn/ convector *Cic.* Mitschiffgesell/ vectabulum, Karren/ vectarius equus, Fuhr-Pferd/ vehiculum, Wagen/ Wägelein/ meritorium, Lehenwagen/ cameratum, Senffte/ Roßbar/ trusatile, Schubkarn/ Rädleintrog/ vehes, is, ein Fuder/ fœni, lignorum, vini, item, eine Mehne/ vehes scirpea, Wagen-Kreintze.
velaturam facere, mit Fahren sich nehren.
veles, itis, geringer Kriegsknecht/ velitari, velitatio, scharmützirn.
vellicare, vellere, zupffen/ vellicatus, ûs, aurium, das Zupffen bey dem Ohr.
vellus, eris, abgeschorne Schaf-Wolle/ succidum, schmutzig/ unsauber.
velum, Fürhang/ Segel/ velamen, Decke/ crassum, eine Plahen/ velarium, Fürhang auf dem Schauplatz wider die Sonn/ velaria pl. theatri tegmina, Ort mit Tüchern verhengt/ velámen, verbum milit. Blendung.
vena, Ader/ vena malleoli, Roßader/ cingularia, Sperrader am Roß.
venalitius, qui homines venales habet, & qui venditur.
venator, Waidmann/ Jäger/ cornu venatorium, Jägerhorn/ culter venatorius, parazonium, Weidmesser/ Weidner/ venabulum Jägerspieß/ Säuspieß/ sica venatoria, Hirschfänger.
canis venaticus, Jaghund/ canis hæc, ein Läsch/ canis sagax, odórus, Horch- oder Spürhund/ ex eo genere masculus vocatur Gesellmann/ femina Halle/ nictunt, hittiunt, geben aus/ dromas, adis, turbo, inis, Windspiel/ vértagus, der für sich selbst dem Wild nachgeht.
cervus trimus aut quadrimus, jagbarer Hirsch/ subulo, Spießhirsch/ cerva, Hinde oder Hindin/ Schachtel/ Wildstuck/ hinnulus, Hirschkalb.
aper, ein wild Schwein/ oder Becker/ aper femina, ein Bach/ aper adolescens, (mediæ ætatis) verres *Prompt.* ein Frischling/ aper validus, fulmineus, Hauschwein.
cervus sanguinat, der Hirsch felscht/ schweisst/ sanguis, Felsche/ Schweisse.

Cor, Bluttasten/ natat, rinnet/ excoriatur, deglubitur, man schindt ihn/ oder nimmt ihm die Haut ab/ deartuatur, man zerwircket ihn/ oder auswedet ihn/ eviſceratur, man windt ihn aus/ recubat in latibulo, er ſitzt/ prodit extra cubile, er gehet/ ſervantur veſtigia, er wird geſpühret/ veſtigia, das Geſpühr/ tenetur indagine, wird beſtättiget/ exigitur, agitatur, urgetur canibus, wird gejagt/ effugit canes, entfliehet den Hunden, rapidè fugit, er fliehet/ tranſilit retia, geht zum Zeug aus/ venatorem advertit, vernimmt den Jäger/ rabie libidinis ſæviunt cervi, cervæ catuliunt, gehen in die Brunſt/ rugiunt, ſie brüllen/ cornua, ihre Stangen/ rami, die Ende/ oder Zincken/ cornua cum ramis, das Geweih/ die Cron/ ſubulæ, (*Plin.* ferulæ molli lanugine plumatæ) junge End/ Morchen/ Kolben/ latera, Krieben und Wänd/ inferiora dorſi, der Zemer/ transfoditur ſicâ, man gibt ihm den Fang/ caro cervina, rot Wildpret/ cruorem lambunt canes, mit Hirſchfeiſch werden die Hund gepfneiſcht oder gepaſſt/ cervæ pariunt, das Wild ſetzt/ venator inflat cornu, jagt im Horn/ cauda cervina, Bortz/ venatus cervinus, Hirſchfeiſch/ pellis cervina, nebris, idis, Hirſchhaut.

venatus aprorum/ Schweinhatz/ latebræ, luſtra, cubilia ferarum, das Lager/ Bett der wilden Schwein/ collocatur venabulô, man gibt ihm den Fang/ caro aprugna, ſchwartz Wildpret.

capreolus, Rehbock/ dorcas, adis, caprea, Reh/ Rehgeis/ pellis capreoli, Rehfell/ rupicapra clamat acutùm, die Gems pfeifft oder wiſpelt/ pellis rupicapræ, nebris, Gemshaut/ pellis leporina, vulpina, Haſen, Fuchsbalg/ capreolus incidit in rete, kommt in Strick/ clavâ necatur, cervix ei frangitur, wird genicket/ poſteriores pedes, die hintern Läuff/ priores, die Bug und Knoden.

vulpes gannit, der Fuchs bilt/ inſultat ſolo, (ſicut & lupus) er trabt/ habet ungues ſeu ungulas, hat Klauen oder Trappen/ canibus agitatur, wird gehetzt vom Strick aus mit Hunden/ clavâ necatur, wird erſchlagen.

lepus vagit, der Has ſchreyt/ fugit er führt/ agitatur canibus, wird gehetzt/ rumpuntur ei ilia, wird zerriſſen/ clavâ mactatur, wird genickt/ quatuor pedes, die vier Läuff/ priores duo pedes, zween Sprüng.

felis ſilveſtris, eine wilde Katz/ oder Baumreiter.

aviaria venatio, die Baitz/ venatio Principalis (interdicta vulgò) die Wildbahn.

venator exit venatum in ſilvas, der Jäger zieht gen Holtz.

venator veſtigia ferarum perſequitur emiſſis canibus, hetzt auf die Fahrt.

venator indagat vel inveſtigat feram, veſtigia perſequitur cane ſagace, zieht nach der Fahrt/ ſucht vor mit einem Leithund/ circumſcribit cubile feræ, claudit, cingit, prævertit, zieht vor/ bricht dem Wild vor.

præverſiones venatorum & canum, Fürbeug der Jäger und Hunde.

venator poſitâ fronde ſignat veſtigia feræ, der Jäger macht oder legt den Bruch.

venator ſequitur frondea vel ramea ſigna ad latibulum feræ, der Jäger zieht zu ſeinen Bruch/ da er ihn verbrochen/ und das Wild beſtättiget.

venator excitat feram, ſprengt das Wild auf/ canis excitator aprorum, der Sauſinder/ cervorum, der Jaghund.

venator cornu inſtrepit, venatur inſtrepente cornu, hetzt/ jagt ins Horn/ reſpondet canibus, rufft den Hunden/ ſonitus, ſtrepitus cornu venatorii, der Ruff.

dispositis retibus parantur septa venatoria, nach ausgespantem Zeug werden die Schirm gemacht. Septum principale seu primarium, der Bock-Stall.
currus plagiarii, instrumentum venatorium & vectorium, Gejaidwägen/ circus incinctus, geschlossener Bogen.
retia, casses, Netz/ Zeug/ funes, Seiler/ plagæ, Wehrtücher/ Blahen/formido, seu linea pennis distincta, Federzeug/ Federhaspel.
furcæ, furcillæ, sudes plagiaræ, Netzgabeln.
sine plagis venari, vom Strick aus hetzen.
principia silvæ, vel confinia silvæ, Vorholtz.
stabulatio ferarum, wo sich das Wild aufhält.
canis catulit, die Hündin oder Läsch laufft/ streicht/ parit, wirfft oder wölffet.
canis indagator, odórus, odorísequus, sagax, Gallicus, Umber, Spürhund/ Leithund? longô lorô vel ductoriâ resti tenetur, wird geführt am Hengseil/ canis vértagus, venáticus, insecutor, excitator ferarum, Jaghund/ Hetzhund/ molossus, Ride/ Bluthund/ turbo, Wind oder Windspiel/ cauda canum, die Ruten/ caninus rictus, Hundsmaul/ rostrum, Rüssel.
canes copulantur & venatum educuntur, die Hund werden gekuppelt/ und ans Gejaid geführt/ numella, die Kuppel.
canes sagiunt, nictunt, acutè ganniunt, hittiunt *Prompt.* parent. *Senec.* gehen dem Gespühr nach/ geben aus/ lauten wol/ jagen wol.
canes pugnant cum apro, insistunt apro, die Hunde kriegen mit dem Schwein/ canes pugnaces, freudige Hund.
canibus obsidentur effugia, viæ, exitus, die Fürlagen werden mit den Hunden bestellet/ oder die Hund werden auf die Fürlag gelegt/ canes odorantur, die Hund wittern.
canes cervum faciliùs odorantur quàm leporem, der Hirsch hat ein bessere und stärcke Witterung als der Has.
odor ferinus, Witterung des Wilds.
canes cingunt vel premunt leporem, die Hund arbeiten auf den Hasen/ rammen dem Hasen.
canes cunicularii, Dachs/ oder Erdhündlein/ Dachsgräberlein/ sunt pugnaces, streiten/ obsident, premunt, instant, infestant vulpem aut melem, bekriegen mit dem Fuchs oder Dachs.
cervus, Hirsch/ cerva, Hinde/ Schachtel/ das Wild/ hinnulus vel catulus cervinus, Hirschkalb/ Wildkalb.
cervi latibulum, cubile, lustrum, des Hirschen Stand/ pabulum, die Weid.
cervus vertit fugam, wechselt oder wechselt/ refugit, flectit cursum, declinat, variat, fugit, springt ab/ reisst aus/ flieht darvon.
excrementum cervi, Gelos der Hirschen.
clunes cervini, Hirschzemer/ Rieb.
cervus indagine tenetur, wird bestätiget.
cervinorum cornuum rami majores, Stangen/ minores, Zincken/ Ende.
cervi cervæque catuliunt, gehen oder sind in der Brunst/ catulitio, die Brunst/ vestigia priora & posteriora cervorum, Vor- und Hintergefahrt der Hirschen.
cervus habet ungues aut ungulas, hat Laufftlauen/ Schalen.
cevus duodenarius, ein Zwölffer/ à numero ramorum, sedenarius, Sechsehner.
subulónes, junge Hirschen/ Spießhirschen/ cervus mediæ ætatis, jagbar Hirsch.
cervus exit pabulatum, zieht ins Gras/ nimmt die Weid an.
cervus redit in latibulum, geht in sein Stand/ sucht seine Ruh.

cervus

Gang/ versura tectorum, Wiederkehr am Dachstul/ verbum fabrile.

vertebræ, verticuli, Gleich des Ruckgrads/ Wirtel oder Wirbel eines Gleiches/ Gelenckes/ *Lactantio* vertibula.

vertex, icis, Wirbel des Haubts/Gipffel des Baums oder Bergs/ vertígo, inis, Schwindel.

verticulum, verticulus, verticillum, verticillus, Spinnwirtel/ Einspan/ item, Nagel der Geigen oder Lauten/ Spanner der Geg/ verticillatus adj. oben rund wie ein Spinnwirtel oder Einspan.

veru, verútum, Spießlein/ Rappir/ Bratspieß/ spitzig Gewehr/ Pantzenstrenner/ Klinge/ veruculum, Bratspießlein/ veruti *Virg.* verutis armati.

vervactum, Brach-Acker.

vervex, écis, Hammel/ vervecina caro, Hammelfleisch/ vervex sectarius, Heerman/ Widder/ so vorangehet.

vescus adj. ässig/ mürb/ vesculus, mager/ dürr/ ran/ geschmogen.

vesica, Wasserblatter/ Harnblatter/ vesicula fellis, Gallblätterlein/ vesicula gutturis, Kröpfflein der Vögel/ vesicaria seu halicacabum, frutex, Judenkirschen.

vespa, Wespen oder Wepsen.

vesper, véspera, vésperus, vesperugo, Abendstern/ Abend/ vesperna, Abendmal/ vespertilio, Fledermaus/stridet, winselt.

vespillo, Todengraber.

vestiarius, Kleidermeister/ vestiarium, Kleiderkammer/ area vestiaria, Kleiderkasten/ vestipica *Afran.* Kleiderhüterin/ vestipicus *Plaut.* Kleiderhüter oder Versorger.

vestibulum, Vorschopff/ Vorhof.

vesticeps, ipitis, dem der Bart anfängt zu wachsen.

vestigium, Fußstapff/ Gespuhr.

vestis, vestimentum, Kleid/ vestis inturpélis, umgewandt/ recta, prosa, nicht umgewandt/ Attalica, Guldenstuck/ acu picta, Phrygia, Phrygiana, gestickt/ serica, bombycina, Seiden/ holoserica, gantz Seiden/ subserica, tramoserica, halbseiden/ Barsat/ heteromalla, vom Bubensammet/ amphimalla, vom guten Sammet/ laciniata, faltechtig/ pannosa, gestickt/ lanea, wüllin/ lintea, leinen/ pexa, vom guten Tuch/ trita, abgetragen/ undans, faltet/ rauschet/ pellicea, pellita, mit Beltz gefüttert/ polymita, Babylonica, versicolor, vielfärbig/ geblümt/ promercalis, feil ausgelegt/ lugubris, Klagkleid/ ostrína, conchyliáta, Sarrána, ardens murice, purpurea, Purpur/ Scharlach/ cóvina, Carmesin/ segmentáta, fimbriáta, auró virgáta, segmentorum mæandris distincta, aureis virgis intercepta, mit viel Striemen/ Schnürlein/ Borten versetzt und gebremt/ cœnatoria, Nachtrock/ scutuláta, Damascéna, von Damast/ unduláta, Schamlot/ Dobin/ viatoria, Reiskleid.

veteramenta pl. alte Schuh/ Schuhfleck/ veteramentarius sutor, cerdo, Schuhflicker/ Schuhbletzer/ ein jeder schlechter Flicker/ veteramentarius faber, Pfannenflicker.

veteranus, alter Kriegsmann.

veterator, alter Schalck/ veterator advocatus eleganter describitur à *Budæo* apud *Calep.* veteratoriè, schalckhafftig.

veterina animalia, jumenta, Saumroß/ lastbare Trag-Thier/ oder Zug-Thier/ veterinarius, qui eorum curam gerit, Vieh- oder Roß-Artzt/ item, medicina veterinaria, quasi vecterina.

veternus, Schlaffsucht/ veternósus, veternô laborans.

vétulus, alter Mann/ vetula, altes Weib.

vexillum, Kriegsfähnlein/ Panir/ vexillarius, vexillifer, Fenderich/ vexillifer equitum, Cornet/ vexillatio, Fähnlein/

tum, lauter / ungemengter / gerechter Wein / dilútum, lymphátum, gewässert / generosum, nobile, starck / ignobile, cibarium, schlecht / consistens, ferens ætatem, firmum, beständig / fugiens, exolescens, dubium, abstehend / acescens, marcidum, verrochen / verdorben / pendulum, zäh / mordax, zapffräs / diffusum, elutriatum, abgelassener Wein / défrutum, gekochter Wein / hornum, hornótinum, heuriger / anniculum, jähriger / bimum, zweyjährig / annósum, edéntulum, vetustum, alt / atrum, rubeum, dicker / helúolum, schiller / fragrans, odoratum, flos Liberi, wolriechend / saccátum, saccó castrátum vel fractum, durch einen Sack gezogen / Hippocras / eliquátum, Brandwein / indigena, patrium, Landwein / honorarium, Schenckwein / præcium, præliganeum, der erste Wein im Herbst / operarium, secundarium, lora, Gesindwein / Arvisium, Chium, Creticum, Malvasir / Apianum, Falernum, Muscateller / Rhæticum, Veltliner / doliare, gefaster Wein / molle, mild / asperum, austerum, rauh / mucidum, kanicht / musteum, süß / protropium, Vorschuß / tortivum, post primam pressuram vinaceorum exprimitur, Nachdruck / Preßwein / vinum fæcátum, non depurátum, Hepffwein / defervescens, vergirend / defæcatum, vergirt / vinarius, vini venditor.

viola, Veil / flammea, Dreyfaltigkeit-Blume / martia, blau / gelb / violaria, Veilkraut / violarius, infector violacei coloris, Veilbraunfärber / violarium, Ort / da viel Veil wächst.

vipera, Natter / Heckschlang.

vipio, junger Kranich.

virágo, Männlein / männliche Frau oder Jungfrau.

vireo, onis, Grünfinck.

virga, Rut / Gerte / Stab / stipatoria, stipans, Ladstecken / hamáta, sphæro-spatica, Kugelzieher / peniculáta, Wischer / arithmetica, Visir-Rute / prætoria vel imperatoria, Regiment-Stab / virgétum *Cic.* virgidemia, Rutensamlung / virgultum, Gerten-Gestäud / virgátor, qui virgis cædit, der mit Ruten streicht / virgátus, gestriemt / vergättert / virgea flamma *Virg.* von Reysern / virgula, Stäblein / ferrea, eisern Fenster.

virguncula, Jungfräulein.

viridarium, Blumengarte / virétum, virectum, grün Ort / Au.

viridarius *Ulp.* Gärtner.

viritim dimicare, Mann gegen Mann.

virosa mulier, Mannsbegierig.

virus indecl. Gifft.

viscera pl. Eingeweid / visceratio, Austheilung und Geschencke des rohen Fleisches.

viscum vel viscus, Vogelleim / etiam rete, viscáta virga, Leimrute.

visus, ûs, das Sehen / visum, Gesicht / Erscheinung.

vitalia pl. daran das Leben hangt / vitales spiritus, lebhaffte Geister / vitalitas *Plin.* vitaliter *Lucret.*

vitellus, Eyerdotter.

vitex, icis *Plin.* agnus castus, Schafmüle / frutex.

vitilia pl. welche Weiden zum Binden / vitilia vimina, quibus religantur vites.

vitiligo, inis, Flecken der Leut / ungestalte Leibsflecken / lentigo, inis, Fleck im Angesicht.

vitilitigátor, Zanckeisen / leichtfertiger Zancker / vitilitigáre, gern zancken.

vitis gestamen centurionis.

vitis, Weinreb / arbustiva, Reben an die Bäume gezogen / novella, neugepflantzt / compluviata, weit und breit zerlegt / pergulana, für einen Gang oder Lauben zu decken / jugáta, canteriáta, mit Zwerchstangen aufgerichtet / pedáta, statuminata, mit Stecken gestützt oder angebunden / ordinaria, ordentlich

dentlich gepflantzt / luxurians, überflüssig schiessend / lacrymans, triessend / sideiata, verbrent / vidua, nicht an Baum gezogen / vitiarium, Setzlingtrub / viticula, vitis anulus, Rebzinck / viticulæ pedámina, cucumerum, cucurbitarum. Vitis dicitur ab invitando.
vitricus, Stieffvatter.
vitrum, Glas / vitriaria officina, Glashütten / vitriarius fusor, Glasmacher / vitriarius, Glaser / vitreus color, grasgrün.
vitta, Haub / Haubtüchlein / ein Haubtbinde / vitta crinalis, reticulum capillare, Haarhaube.
vitulus, Kalb / vitula, junge Kuh / vitulina caro, Kalbfleisch.
vitulus marinus, Meerkalb / grosser Meerfisch / phoca.
vivarium, Thiergarten.
viverra, Jltis / animalculum exiguum ex genere mustelarum, cuniculos ex antro expellit, viverra Scythica, Zobel.
virirádix, Setzling / von allerley Gewächs / mit der Wurtzel gepflantzt.
ulcus, eris, offener Schad / Geschwer / Eiß / ulcerum oræ, márgines, labra, Ranfften / sinus, das Loch.
uligo, inis, natürliche Erdfeuchte.
ulmus, Ulmenbaum / Rüstbaum / ulmarium, locus, ubi crescunt ulmi, da sie wachsen.
ulna, Elenbogen / Elen / die grössere Sptndel des Arms / eine Klaffter Calepino.
ulva, Moskraut / Seegras.
úlula, Nacht-Eul / ululatus, das Heulen.
umbella feminarum & florum, Dolder der Blumen / ventill, oder Wedelein der Weiber / Schaubhut / Sonnenschirm.
umbilícus, Nabel des Menschens / Buchstange / Butz im Obst / kleine / runde / glatte Steinlein / etiam pala in annulo, umbilicatus, bauchetrund / mit Spangen beschlagen.
umbla, Rötelein / piscis.
umbo, onis, das Mittel des Schildes.
umbráculum, Schattenhütte / umbraculum membranaceum, chartaceum, rugatum, Liechtschirm / umbra, Schatten / umbræ, Geister / entworffene Gemähl / umbráticus homo, domi latens, der daheim sitzt / umbratilis pugna, vel exercitatio militaris, die Soldaten trillen / oder in Waffen üben.
uncia & ejus partes *Cal.* uncia seu pollex, ein Zoll / digitus pars 16 pedis, uncia duodecima, der zwölffte Theil eines Dings / unciales literæ, pollicari vel pollicis crassitudine, grosse Fractur-Buchstaben / unciarium fœnus, unus ex 100, semunciarium fœnus, unciarius nummulus, 12 pars assis, unciatim, per singulas uncias, parcè.
úncinus, Wiederhecklein / uncinulus, Häfftlein / adstrictorius, zum Schnüren / uncus, Hacken / Fischangel / Häcklein / das den Boltz auf dem Armbrust oder Stachel hält.
unctis manibus, besudelt / unctiusculum olus *Plaut.* unctorium hypocaustum, unctóres, unctúra.
unda, Wasser / undans fretum, wellend / undátim, wellig / undáta, unduláta tela, vestis, gewässert / wie Dobin oder Schamlot / undáta mensa, vom gestriemten Holtz / vom Fladerholtz / undulæ ligneæ.
únedo, ónis, Frucht des Hagapffelbaums / Hagapffel.
unguen, inis, quodvis pigue, unguentum, Salb / unguentarius, mercátor unguentorum, Salbenkramer / unguentátus, unguinósus adj schmirbig.
unguis, unguiculus, Nagel am Finger / Klau an Vögeln / das kleine weisse Flecklein an dem Rosenblat / unguis ferreus, krumm Messer / eiserner Hacken / unguem medium ostendere,

unguess

X.

Zadura,

Z.

Summa & sempiterna æterno DEO gloria.

Errata, in quibus prior numerus denotat paginam, posterior lineam, à fine numerando.

Pag. 2. lin. ult. *lege* illis peritè, 3, 23. & 24. pelagus. 7, 3. f. Poëtis, 14, 3. tum. 15, 15. *ad flammam*. 28, 13. sandáraca. 30, 13. vulgus. 31, 19. *patitur Advocatus*. 32, 8. ignem. 41, 4. Lumbricos. 42, 12. *Latinis*. 43, 5. f. Chalcedonicum. 45, 24. carpendô pleniore. 47, 22. *Italis*. 48, ult. retinens. 49, antep. indigitat. 50, 10. herbiferis. 5. f. victum. 57, 9. panthérinis. 59, 9. castaneô. 4. f. concocturum. 61, 17. folio quercino. 64, 13. quas. 66, 8. tabe. 67, 4. ichnevmon. 73, 9 Corvus. 6. f. Ciconia. 80, 7. (piscinaria. 82, 14. Echino spinæ. 86, 7. est. 87, 5. edentes. 89, 21. scitu. 93, 19. caudæ, ridicula. 94, 11. ipsa. 95. 10. *dele* in. 11. f. catulos. 96, 8. loco. 97, 7. f. *dele* si quis iners. 6. Ostentatorem. 102, 12. anteventuli vel. 107, 1. cavus. 109, 11. verticulos. 110, 2. brachii. 111, 2. f. memoriæ;) 113, 1. *dele*: 6, 7. compago. 117, 11. inflammatiores. 124, 4. carne. 125. in margine *Partes*. 127, 13. f gilvus. 129, 12. coagitationes. 130, 18. *dele* cùm. 19. post localem *pone* nobis. 133, 19. dormio. 137, 12. f. quia. 139, 2. f. bucculentus. 141, 2. vulnera, in margine *Fractura*. 146, 11. *epilepsia*. 158. 2. f. olivatum. 160, 10. f. manus. penult. de cultura rei hortensis. 161, 1. picta viretorum. 9. suppeditarent. 166, 13. condicta. 171, 16. equos. 174, 4. f. formosos. 186, 18. *Rota*. 188, 10. reti. 189, 18. furculis. 190, 12. irretiti. 191, 5. vestigatores. 19. mactaturus 3. & 4. f. capitula hædina. 193. 16. & 17. ferreis versabundis. 194. 8. f. quædam sunt. 195, 12. pileátæ. 7. f. infumibulo. 196, 1. testuaceus. 202, 13. f. *dele* Cùm. 203, 10 panificium. 17. acredine. ult. citharœdi. 204, 12. racemare. 205, 5. segmentatô. 207, 6. f. infibulando. 210, 4. pretii. 11. ocreæ. 213, 19. heteromalli. 214, 14. f. scissuras. 219, 18. decidente. ult. effringit. 222, 7. architecton, onis. 223, 14. fundata. 224. 9. novem. 226, in margine *Structilis*. 230, 10. f. *obdat*. penult. *In caducum*. 232, 18. (vitrarius.) 237, 17. ancipites. 7. f. pugiones. 238, 5. limat. 243, 1. & minimè. 11. f. prædictos. 247, 3 f. *Eandem*. 249, 7. cingula cilicina. 250, 11. f. adstrictorios. ult. *Ossotorenta*. 251, 19. exacutis. 256, 11. acutiorem. 13. aperturam. 259, 16. arrectaria. 260, 18. *subjugia*. 264, 4. *quadratur*. 266, 1. peronato. 4. penulato ac petasato. 271, 3. eximendam. 275, 15. sentinam. 2. f. retinaculum. 281, 4. facilioribus. 14. *Vela*. 286, 19. fistulásque. 287, penult. sonorô. 291, 7. f. leviore. 293, 12. f. allisu. 294, 7. f. fœtæ. 298, 12. f. *anaglyptica*. 299, 5. dicere. 304, 4. *hieroglyphicas*. 309, 9. συμειόγραφοι. 314, 6. *Frons*. 319, 10. otio vacet literario. 5. f. non pitisses. 326, 3. f. discendi. Manum. 328, 4. f. literatura.

3. scien-

3. scientia. 332, 5. *Pharnabazo.* 337, 7. f. *admissionis, sive rejectus.* 341, 18. & 19. Alcæo. 345, 1. *Prosthesis.* 17. pertingant, 8. f. subjecerimus. 347, 3. f. hòc. 349, 9. *Debilitat.* 350, 5. f. toleret. 354, 6. f. aperta. 356, 9. ducendam. 365, 6. nervosa. 9. f. incisim. 401, 11. & 10. f. *Algorithmus.* 407, 9. Hem. 409, 18. corruptela. 417, 7. f. triquetræ. 5. At. 418, 13. vocatúrque. 419, 5. f. Exercito. 420, 8. f. *post decurrenda adde: Falso bordone* (quasi bracteata segmenta) figuratus cantus, mixtus *chorali.* 421, 13. *hæsitantia.* 423, 15. spirata. 427, 7. vitra. 429, 3. *judicem.* 432, 19. pollicem & indicem. 440, 3. centro. 13. μόρια. 442, 4. f. argentei.) 444, 17. sestertiûm. 11. f. vicies millies. 445, 10. sestertios. 450, 9. Nam dic, quid. 453, 9. & 10. *Præfecti.* 465, 6. f. horarum. 467, 4. f. Asia. 474 ult. insignis. 476, 18. Cyzicum. 478, 3. Paros. 2. f. Oenus. 479, 13. Thermodoon. 9. f. Sinarum. 480, 3. simplices. 483, 8. sex. 485, 3. quarumvis. 486, 3. Cepheus. 489, 6. signorum. 8. elevatæ. 10. f. *Fixa.* 493, 8. irrorat. 494, 11. f. vocantur. 495, 19. sidereum. ult. quocum. 500, 8. confide. 507, 7. f. *Lunaris.* 515, 7. f. continet. 516, 6. f. proponit. 521, 6. & 5. f. *dele* A Carolo Magno septuaginta tres. 526, 1. & 2. Areopagus. 5. Poliorcetes. 527, 11. f. magus. 528, 8. f. Thermópylæ. 534, 5. f. Judæ. 535, 16. & 17. Robertum Bellarminum. 10. f. *dele* vulgò. 541, 3. Indictiones. 546, 6. Copronymus. 551, ult. Blesensis. 557, 10. Corsinus. 562, 11. properationi. 563, pen. avitæ. 571, ult. Ursulinarum. 575, 1. relati. ib. 13. f. capta Rupella. 576, 4. Sueciæ. 578, 10. f. Brigantinus. 584, 11. f. consanguineum. 588, 9. f. coarguerint. 589, 5. f. habentia. 591, 10. arces. 596, 19. legentium. 597, 10. f. adornant. 598, 6. docet. 599, 10. certatq;. 606, 7. temperatè. 609, 2. inquinant. 617, 8. viam. 622, 11. cives. 624, 3. acceptilationem. 626, 3. potes. 630, 13. f. ac *dele.* 637, 8. vorant. 638, 10. f. fuso. calamo. 639, 15. acuunt. 641, 9. f. pharmaceutria. 642, 10. f. clibanum. 648, 15. extenuatæ. descensio. 10. f. eosdem. 7. chirurgicæ. 16. erivandos. 14. suppuratoria. ult. instrumenta. 656, 17. f. *dele* est. 658, 10. Justiniani. *dele* punctum. 660, pen. sive sit. 665, 16. laturi seu suasuri. *dele.* 10. f. urnis. 7. f. inquam. *dele.* 667, 9. derelictis. 668, 13. alios. 14. fructûs. 669, 3. iidémq;. 15. Holographum. pen. detrimenti. 670, 13. f. hæc. 671, 5. emptori. 672, 16. aut res. 674, 3. pignoratitia. 10. f. contumelia. 6. f. traditur. 675, 8. integritatis labe contracto. 676, 8. scilicet & discussâ. 679, 10. exclusionem. 681, 5. seu de negotio. 682, 15. perplexitates. 684, 15. quæ. 18. levis. 689, 12. memoriâ me elabi. 690, ult. petita. 691, 18. committebat. 19. actori. 23. perendinum diem. *interpone* comma. 691, 4. f. dicebat. 692, 3. Addictio. 694, 11. Menianam. 695, 2. furcifer.

697, pen.

697. pen. Parisiensis. 698, 7. sectatoribus. 699, 9. radiat. 700, 6. f. natura. 5. f. tractatur. 701, 1. usûs. penult. disputatur. 702, 3. Hæreticis. 16. & 17. & à nobis distinetur. *dele.* 19. respicit. 703, ult. Merc. 704, 19. Romana. 20. Mercurial. *l.* Desiderius. 23. *l.* Merc. 6. f. de Theologia. 706, ult. recurrit. 712, 3. f. desponsatio. 715, 8. fletu. 716, 8. f. aditu. 717, 11. amuleto. 719, 20. quo. 727, 9. habentia. 728, 3. egurgitatur. 732, 15. magistratuum est, *adde* videre. 734, 11. Interreges. ult. eburneæ. 735, 1. ædili curuli. 736, 5. injusta. ult. senatu. 739, 11. iverunt. 740. pen. fartorem. 741, 19. eo. & tanquam. *dele.* 742, 5. f. ac. 748, 9. sævis. 15. Deuteragonistas. Tritagonistas. 749, 8. quidam. 750, 9. mereatur. ult. custodiam. 753, 6. scena. 5. eumq; . stridore. 754, 3. quæ. 755, 15. vehendo. 2. f. subsultim. 756, 17. contendunt. 18. destinato ictu. 757, 12. f. obliquæ. 760, 4. apparatus. 763, 12. portentorum. *dele.* 765, f. post conturbent. *dele* comma. 766, 7. f. taxilli. pen latrones. *dele.* 768, 11. f. trulla. 771, 12. f. apophoreta. 772, 14. f. fiant. 773, 7. manducones. patinarios. 773, 3. f. lactes. 774, 9. citrea. 775, 1. pomè. 7. calatho. 3. f. poculorum. 776, 11. f. cenabant. 5. f. Apollo, *dele* comma. 779, 13. frictæ. 15. olla. 19. & pisce. 780, 17. suûm. 6. f. sumen. 781, 13. post ambulo. *adde:* Sed cur non priùs ad Lucinam, quàm Libitinam. *Merc.* Uti vis. 784, 12. vicissim, is, 784, pen. Ilithyia. 785, 10. mereretur. 16. transierunt. 791, 12. hostiæ. 803, 15. capessat. 810, 11. post ais: *ponatur:* Nunc animum advertamus, quid sint ritus legationum. *Cætera deleantur.* 812, 3. qui. *dele.* 813, 14. Harum. 6. f. hæc. 7. ac. 816, 19. operire. 2. f. idioma. 818, 10. messis. 824, 5. expediti. Sunt. 8. ternis. *dele.* pen. necunde. 825, 12. f. In. antep. alares. Signiferi. 827, 7. *dele* semicolon. 828, 12. *adde* armis. 830, 13. corvis. 833, 2. quòd. 3. *dele* nunc. 836, 10. f. pyratatum. 837, 5. navigiis. 840, 8. & 7. f. hastas velitares, seu hastulas. 842, 12. f. præposperè. 843, 4. signum ante. 845, 16. Philippéus. 6. f. panem. 5. pultem. 852, 5. inferebant. 11. f. *falarica.* 862, 12. offerendo. 7. f. acerrimus. 4. misceant. 3. herbarum &c. 864, 5. Athei. 882, 7. fictorum. 18. induat. 884, 11. f. sacratioribus. 885, 9. f. belli. 886, 5. Tisiphone. 17. fuit. 887, 8. f. Morbo. 889, 8, 9. intercederet. 13. f. psallebant. 891, 1. arietes. 894, 7. & 6. quíque. 900, 5. f. quocum. 902, 7. f. imposuerunt. 906, 1. terga. 6. uti. 907, 4. f. servitute. 909, 9. fimbriatis. 22. Precum. 911, 4. f. percellendo. 912, 3. & 4. post Initiatores *adde* vulgò *Suffraganei.* 6. quia. 8. & 9. *dele* vulgò *Suffraganei.* 913, 6. *Patriarcha, Pontifex.* 17. Ascetriæ vocantur. 919, 3. f. conversio. 921, 2. *Basso.* 5. f. quos *Recollectos.* 923, 11. Borromæo. 931, 12. ult. 15. Virginem. 933, 8. f. Ibéros. 936, 15. insit. 937, 4. f. Gor-

4. f Gorgoneum. 938, 17. Agamemnonii. 439, 11. At. 12. tundis. 940, 8. f. Argonautæ, 941, 10. Julus. 12. trahunt. 942, 26. dabatur. 947, 16. Euripus. 948, 12. Gorgoneum. 949, ult. Jopas. 952, 2. Pindarus. 953, 7. Myrtilus. 956, 20. Potitii. 957, 7. destitutus. 959, 8. & 7. f. perfossum. 960, 8. Socraticæ. 3. f. Tantali. 983, 10. excitentur. 985, 16. videt. 992, 7. f. pericliter. 993, 10. sapienter. 999, 4. vitrariam. 1000, 17. prosint.

Sunt alia, etiam minutiora, in quibus accentu duntaxat, vel literulâ unâ, aut summùm duabus, peccatum. Quæ non inerudita per se cognoscent; non inhumani etiam ignoscent.